מקראי קדש

ספר

נתיבות השלום

והוא חבור כולל

חמשה חומשי תורה

עם

תרגום אונקלוס, פירש״י. תולדות אהרן. קיצור תקון סופרים. תרגום אשכנזי ובאור.

מאת הרב החכם הכולל

מוהר״ר משה מדעסויא נ״ע

והוספנו כעת פירוש הכורם ופירוש המעמר

ספר שמות

ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו

והמשפטים אשר דבר משה

אלה העדות והחקים

שמע ישראל יי אלהינו יי אחד

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל

א) אנכי	ו) לא תרצח
ב) לא תעשה	ז) לא תנאף
ג) לא תשא	ח) לא תגנב
ד) זכור	ט) לא תענה
ה) כבד	י) לא תחמוד

ואהבת לרעך כמוך

בדפוס י. אלאפין נ״י. נאלעווקי № 47.

ווארשא

Тип. И. О. Алапина Налевки 47, Варшава.

1887

Дозволено Цензурою
Варшава 12 Февраля 1887 г.

МИКРАЕ КОДЕШЪ т. е.
Священное писаніе съ Коментаріями

יניח ד' שיטין פנויות ויתחיל מתחלת שטה חמישית

א א וְאֵ֗לֶּה שְׁמוֹת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
הַבָּאִ֖ים מִצְרָ֑יְמָה
אֵ֣ת יַעֲקֹ֔ב אִ֥ישׁ וּבֵית֖וֹ בָּֽאוּ׃
ב רְאוּבֵ֣ן שִׁמְע֔וֹן לֵוִ֖י וִיהוּדָֽה׃
ג יִשָּׂשכָ֥ר זְבוּלֻ֖ן וּבִנְיָמִֽן׃ ד דָּ֥ן
וְנַפְתָּלִ֖י גָּ֥ד וְאָשֵֽׁר׃ ה וַֽיְהִ֗י כָּל־
נֶ֛פֶשׁ יֹצְאֵ֥י יֶֽרֶךְ־יַעֲקֹ֖ב שִׁבְעִ֣ים
נָ֑פֶשׁ וְיוֹסֵ֖ף הָיָ֥ה בְמִצְרָֽיִם׃
ו וַיָּ֤מָת יוֹסֵף֙ וְכָל־אֶחָ֔יו וְכֹ֖ל הַדּ֥וֹר הַהֽוּא׃ ז וּבְנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֗ל פָּר֧וּ וַֽיִּשְׁרְצ֛וּ וַיִּרְבּ֥וּ וַיַּֽעַצְמ֖וּ בִּמְאֹ֣ד

תרגום אונקלוס

א א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל דְּעָלוּ לְמִצְרָיִם
עִם יַעֲקֹב גְּבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ
עָלוּ: ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי
וִיהוּדָה: ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן
וּבִנְיָמִן: ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד
וְאָשֵׁר: ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא
נָפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין
נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם:
ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי
וְכֹל דָּרָא הַהוּא: ז וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלְּדוּ
וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא
לחדא

תולדות אהרן. ובני. ברכות ז' א. חולין צ"ב א. קיצור תיקון סופרים (א) ואלה. ברביע (ה"ת):
(ג) זבולן. מלא וי"ו קדמאה לבד: (ו) הדור. מ"ו: (ז) ויעצמו. מתג רק ביו"ד לבד וכן להלן פ' כ':

רש"י

א (א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן, להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם שנאמר המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא (ישעיה מ'): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל (שבעים) ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו: (ז) וישרצו.

תרגום אשכנזי

א (א) דיעזעס זינד דיא נאמען דער קינדער ישראל, דיא נאך מצרים קאמען מיט יעקב, יעדער מיט זיינען הויזלייטען, זינד זיא געקאָממען: (ב) ראובן, שמעון, לוי אונד יהודה, (ג) יששכר, זבולן אונד בנימין, (ד) דן, נפתלי, גד אונד אשר. (ה) אללע פערזאָנען, דיא פֿאָן יעקב אבשטאממען, וואַרען צוזאַממען זיעבציג פערזאָנען, יוסף מיטגערעכֿנעט, דער אין מצרים וואַר: (ו) יוסף שטארב, אונד אללע זיינע ברידער אונד אללע מענשען דעם זעלבען צייטאלטערס. (ז) דיא קינדער ישראל וואַרען פֿרוכֿטבאר, האטטען פֿיעלע קינדער, פֿערמעהרטען זיך, אונ וואורדען שטאַרק

באור

א (א) ואלה שמות, מפני שרוצה לפרש ובני ישראל פרו וישרצו וגו' הוצרך לכפול ולומר בבואם למצרים לא היו אלא שבעים, ואחרי מות דור ההוא פרו וישרצו (הרשב"ם). את יעקב, עם יעקב כמו כרת ה' את אברם (בראשית טו י"ח). וביתו, אנשי ביתו. (ב) ראובן, הזכיר תחלה בני הגבירות כסדר תולדותם ואחר כך בני השפחות כסדר תולדותם. (ה) ויוסף היה במצרים, אין צורך להודיע זאת פה, כי כבר הוא נודע מהפרשיות הקודמות רק בא להודיע שיוסף נחשב בכלל השבעים נפש, ושעורו ועם יוסף אשר היה במצרים, וכן מתורגם בל"א. (ז) וישרצו, יש שרשים שהם לפעמים עומדים ולפעמים יוצאים, כמו שרש

(ו) אמר המורם: וכל הדור ההוא, לומר לך שמן הדור הבא אחריו, נשכח הטובה הגדולה אשר עשה יוסף לאבותיה' שלא ימותו ברעב, אף שחוק החומש היה קבוע וקיים, והיה ראוי להזכירם את מי שהטיבם, כי אבותיהם רצו למכור את אדמתם לפרעה, ולא בקשו כ"א להחיות את עצמם, ולזה הספיק

מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ
ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם
אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃
ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה
נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־

לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא
מִנְּהוֹן׃ ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא
עַל מִצְרַיִם דִּי לָא מְקַיֵּם
גְּזֵרַת יוֹסֵף׃ ט וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ
הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגַּן
וְתַקִּיפִין מִנָּנָא׃ י הָבוּ
נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן

ויהי

קת"ם (י) נתחכמה. הנו"ן רפה ובמתג:

ת"א. ויקם. ערובין נ"ג א'. סוטה י"א א: אשר. עירובין שם: ויאמר. סוטה שם: הבה. שם שם:

תרגום אשכנזי

אונגעמיין זעהר, זאָ דאס דאז לאַנד פֿאָן איהנען פֿאָלל וואר. (ח) ־ס קאם, איין נייער קאָניג צור רעגיערונג איבער מצריי, דער דען יוסף ניכֿט געקאנט האָט. (ט) ער שפראך צו זיינעם פֿאָלקע: דאז פֿאלק דער קינדער ישראל'ס, ווירד אונז צו פֿיעל אונד צו מאָכֿטיג. (י) וואהלאן! וויר וואָללען

רש"י

שהיו יולדות ששה בכרס אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו: אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע (כ"ג רא"ס): (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך: נתחכמה לו. לעם נתחכמה מה לעשות לו. ורבותינו דרשו נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל פ'

באור

שוב: ושב וקבצך (דברים ל' ג') הוא עומד. ושב ה' אלהיך את שבותך (שם), יוצא. ואיש ישראל הפך (שופטים כ' מא) עומד. הפך לבם לשנא עמו (תהלים קה כה) יוצא. וכן שרש שרץ: ישרצו המים (בראשית א' כ') יוצא. פרו וישרצו, הוא עומד, ופירש פרו הוא ההולדה, כעץ יתן פריו, וענין השרצה הוא רוב ההולדה, כמו השרצים שהם לרוב. וירבו, כתב הראב"ע „שלא היו מתים כדרך עם רב" עכ"ל. ר"ל גם כי היו מתים מהם לא מתו רק מעט, ולא לערך רבוים הגדול שבדרך זה נתרבו מאד. ויעצמו, פירש הראב"ע, שבעצם גופם היו חזקים. במאד מאד, הבי"ת נוסף כמו בראשונה כי מצאנו בלא בי"ת ראשונה יסעו (במדבר ב' ט'). ותמלא הארץ אתם, ענינו נתמלאה מהם. (ט) עם בני ישראל, הראב"ע כתב שאיננו סמוך רק הוא לתוספת באור עם שהם בני ישראל. והנה עם שנמצא לרוב מלת עם בפתח אף בלא סמיכות, פה ־ראה יותר לפרש שהוא סמוך, ויש לפרש בני ישראל על י"ב בני יעקב, וענינו עם של י"ב בני ישראל שנולדו ונתרבו מהם ונעשה לעם וכן מתורגם בל"א. (י) הבה, לשון קריאה וזרוז, עיין בבאורנו לפרשה נח (בראשית יא ג') כי שם הארכנו בבאור התיבה הזאת. נתחכמה, נבקש דרך לערמה שלא ירבה. לו, בעבורו, כמו: אמרי לי

חומש או רביע התבואות, אבל יוסף מחמלתו עליהם, אמר לא תתנו לפרעה כ"א החומש, והשאר יהיה לכם ולבתיכם, ובשבילם הכניס עצמו בסכנה למשוך עליו חמת המלך על אשר הוא גורע ממס המלך, ואולם הדור ההוא היה כפוי טובה: (ח) אשר לא ידע את יוסף, עשה את עצמו כאלו לא ידע (רש"י), ואונקלוס באר הכתוב בתרגומו „דלא מקיים גזירת יוסף", והנה במלת חדש נחלקו רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו, ולדעתנו מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שאחרי שאמר הכתוב וכל הדור ההוא, הנה פרעה שהיה בימי יוסף כבר מת, וא"כ פרעה הזה הוא מלך חדש, וגם נתחדשו גזרותיו שהענין הזה יוצא ממאמר אשר לא ידע את יוסף, כי איך אפשר שלא היה יודע ממנו, והוא היה משנה למלך אבל הכוונה שלא אהב את יוסף שתיבת הידיעה מורה על האהבה, כמו שבארנו הכתוב: ולא יסף עוד לדעתה (בראשית לח כו) כמו: כי ידעתיו (שם יח יט), ואולי כאשר הגיע למלוכה מצא כי לא טוב עשה יוסף למלכי מצרים שגרע מהכנסות אוצר המלך על ידי חוק החומש כמו שאמרנו בפסוק הקודם, וע"כ שנא אותו ואת משפחתו. והכביד את עול המסים על אנשי ארצו כדי שיתעשר יותר, וזהו כוונת שנתחדשו גזרותיו, ויפה ביאר אונקלוס „דלא מקיים גזירת יוסף" שבטל חוק החומש, ואולי גם שאר החוקים שקבע יוסף בארץ מצרים, ובתוכם שיהיו בניו ואחיו וכל משפחתו בני חורין: (ט) אל עמו. אין מדרך המלך להתייעץ עם עמו ולומר להם הבה נתחכמה וגו'

וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנַּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל סָנְאָנָא וְיַגִּיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְּקוּן מִן אַרְעָא : יא וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאִישִׁין בדיל

תִּקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ : יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ

ת"א. ונלחם . שם שם : וישימו . שם שם :

קת"ס. ונוסף . הסמ"ך פתוחה : (יא) ענתו . ח"ו :

רש"י

העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת . ברש"י ישן) : ועלה מן הארץ . על כרחינו . ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתוב ועלינו מן הארץ והם יירשוה : (יא) עליו . על העם : מסים . לשון מס שרים שגובים מהם המס . ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה : למען ענותו בסבלותם . של

תרגום אשכנזי

איהם דורך ליסט בייאקאממען , עס מאָכטע זיך פֿערמעהרן ; ווען דאנן קריעג ווערדען זאָללטע , זאָ קאָננטע דיעזעס פֿאָלק צו אונזערן פֿיינדען איבערגעהען , אונד מיט אונז שטרייטען , אָדער אויס דעם לאנדע ציעהען . (יא) מאן זעטצטע איבער דאסזעלבע

באור

לי אחי הוא (בראשית כ׳ יג) . וענין ההתחכמות הזה נראה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל „שלא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון , וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ , ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה , אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל עליהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה , ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם , ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכהו אתם , והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש ילד יהודי ישליכהו ליאור , ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמר שיביא עדים ויעשו בו נקמה , וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים (בשנאתם ובקנאתם כטבע כל עם לקנא בעם אחר הבאים לגור בארצם ברואותם כי ילליהו) מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרים ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר : ולא יכלה עוד הצפינו . ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה (ולכן לא הוצרכה אמו לבקש תחבולה להצילו) , וכשנולד משה (שלש שנים אחר לידת אהרן) נראה שנתבטלה , אולי בת פרעה בחמלה עליו , אמרה לאביה שלא יעשה כן , או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו , (למען לא יחשב לו לחרפה בין מלכי עמים לעשות המס כזה חנם , או מיראתו פן יעמדו ישראל להלחם עמו) . או שהיה על פי האצטגנינים כדברי רבותינו ז"ל כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס , וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו : אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם , כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל ולא יצטרכו עוד לעשות במרמה" עכ"ל עם קצת תוספת באור . תקראנה , תארענה , ובא מלחמה שהוא לשון יחיד על תקראנה שהוא לשון רבים , כמו ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה׳ כו) , כ"כ הרשב"ם , והראב"ע כתב כי חסר כאן שם הפועל , וענינו כי תקראנה קורות מלחמה , כמו וברך ולא אשיבנה (במדבר כג כ׳) הראוי וברך ברכה , וברב יועצים תקום (משלי טו כב) , הראוי תקום עצה , ודומיהם ; והרד"ק בשרשים שרש קרא כתב שר"ל מלחמה ומלחמה , ובשרש עוג כתב כי תקראנה הוא עתיד לנסתרת עם כנוי נסתרת , והכוונה כי תקרא לה מלחמה פירוש לעיר , וראוי להיות דגש בנון כמשפטו בכנוים רק שהוקל . ונלחם בנו ועלה מן הארץ , לשוב אל ארץ אבותיהם ולא טוב לנו לאבד עבדינו (הרשב"ם) , וכן פירש הרמב"ן ; ויתכן לומר לפי משמעות הענין שהוי"ו של ועלה היא וא"ו המחלקת במקום או , כמו : ומכה אביו ואמו (שמות כא טו) , פירוש או אמו , וענינו כאן ונלחם בנו וינצחנו , או אם לא ינצחנו , לפחות יהיה הנזק רב לנו , במה שיעלה מן הארץ הזאת אל ארץ אבותיו , ונאבד עבדים רבים , וכן מתורגם בל"א . (יא) מסים , שרשו מסס , והשם הנפרד ממנו מס כמו היתה למס (איכה א׳ א) , והוא על משקל פת , ששרשו

וגו׳ , אלא נועץ עם שריו הפרתמים , לכן נאמר שזה מסכים אל מה שאמרנו שהוא חדש גזרותיו על אנשי ארצו והכביד את עולו עליהם , והנה ירא שישנאו אותו וימרדו בו , הערים ברוע חכמתו להעביר השנאה מעליו ולהשליכו על בני ישראל , ואמר מה שאני מטיל מס עליכם הוא בשביל בני ישראל שהם עם רב ועצום ממנו בהון ובנכסים , ואלו הייתי מטיל מס עליהם בלבד . ימרדו בי ויקנאו אתכם ויעמדו עליכם לריב עמכם , והיתה מצה ומריבה בארץ , לכן מוכרח אני להטיל מס גם עליכם , אבל הם הם הגורמים זה : (י) ועלה מן הארץ ,

בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת
לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־
רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן
יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־

תרגום אונקלוס

בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחַנְהוֹן
וּבְנוֹ קִירְוֵי בֵּית אוֹצְרָא
לְפַרְעֹה יָת פִּתֹם וְיָת
רַעַמְסֵס׃ יב וּכְמָא דִּמְעַנַּן
לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תַּקְפִין
וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי
יָת

ת"א. ויעבדו. שם שם:

קת"ס. בסבלתם. ח"ו וכן להלן ב' י"א: מסכנות. מ"ו: פתם. חסר דקסר: רעמסס. הריש במתג והעי"ן בפתח: (יב) ויקצו. ח"ו והלד"י רפה: (יג) ויעבדו. ח"י:

תרגום אשכנזי

בעאמטען דער פראָהנדיענסטע, אום עם דורך איהרע שווערע ארבייטען צו אונטערדריקען, עס מוסטע דעם פרעה פאָרראטהס-שטאֶדטע בויען, נאֶמליך פיתם אונד רעמסס. (יב) יע מעהר זיא עס אבער אונטערדריקטען, דעסטאָ מעהר נאהם עס צו, אונד דעסטאָ מעהר בריימעטע עס זיך אויס, עס וואַרד איהנען אנגסט, וועגען דער קינדער ישראל'ס. (יג) דאראויף טריעבען דיא מצרים דיא קינדער

רש"י

מצרים: ערי מסכנות. כתרגומו וכן לך בא אל הסוכן הלז (ישעיה כב) גזבר הממונה על האוצרות: את פתם ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר: (יב) וכאשר יענו אתו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקדוש ברוך הוא להרבות ולהפרין: כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוח הקודש אומרת כן. אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו בחייהם. ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם. ויש

באור

פתת, והרבים פתים, כמו: פתות אתה פתים (ויקרא ב' ו') וענייני שמינה עליהם שרים מן המצרים לעבוד בהם עבודת המס. בסבלתם, ענייני כובד המשא וטעינתו על הכתף. מסכנות, אוצרות, כמו לך בא אל הסכן הלז על שבנא אשר על הבית (ישעיה כב טו), גזבר הממונה על האוצרות. רעמסס, בפתח העי"ן שם העיר, ואינו ארץ רעמסס שישבו בה בני ישראל שהוא שם מדינה, והעי"ן בשוא. (יב) וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ, בכל מה שמרבים ומגדילים עליהם העינוי כן גדלה יותר ויותר הצלחת רבוים, וירבה ויפרוץ משמשים במקום בינוני, כי כן המשפט בלשון הקודש לשמש בעתיד במקום בינוני, ובפרט במקום שכוונת המספר לספר על איזה מעשה שהתמיד זמן רב. ויקצו, קצו בחייהם כמו: קצתי בחיי (בראשית כ"ז מו). (יג) בפרך, בקושי

או שיעלה מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו. ודברי הרשב"ם והרמב"ן שאמרו שכוונתו ועלה מן הארץ לשוב אל ארץ אבותיהם, ולא טוב לנו לאבד עבדינו, הם רחוקים מאוד, כי עדיין לא היו עבדיהם כ"א אחר שנוה לבנות ערי מסכנות: (יא) ערי מסכנות, אונקלוס תרגם „קירוי בית אוצרא", וכן פירשו כל המפרשים שהיו ערי האוצרות, ואולם התמוה אצלנו הוא שבשני הרעב אשר היו במצרים נאמר: וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען (בראשית מז יד) וא"כ היה האוצר נתמלא מאוד מאוד, כי שם הובא כל הכסף משני ארצות גדולות ועכ"ז לא היה מן הצורך לבנות בתי אוצר מחדש לכל ההון הרב ההוא, ועל מה ולמה נצטרכו כמעט שבעים שנה אחרי כן ערים לבתי אוצר? ועוד מן הראוי היה להרחיב את בתי אוצר הישנים להגדילם או לבנות עוד בתים חדשים, ולמה צוה לבנות ערים שתים וגדולות, לכן נראה שהם היו אוצרות של תבואה כי עד שקם מלך חדש, אנשי מצרים לא היו נותנים לפרעה כ"א חומש תבואתם, והיה די בבתי אוצרות הישנים, אבל משקם אותו המלך ובטל חוק החומש ותבע מהם שלש רבעים או מחצית התבואה כמו שאמרנו למעלה, ולא היה רעב בארץ זמן רב שהמלך היה יכול למכור התבואה, להוציא ישן מפני חדש, וא"כ נקבצו התבואות בשנים רבות ונצברו עד שאין מקום היה יכול להכילם יותר, והוצרך לבנות שתי ערים גדולים לצבור שם הבר, וגם מלת מסכנות תורה על צרכי המדינה וההכרחיים הראשיים, ולזה כיון הרמבמ"ן בתרגומו (פאָררא͏טהס—שטאֶדטע) ואם תאמר מפני מה לא בנו ערים לתבואה בשני השבע שנצברו בר הרבה מאוד? ע"ז נשיב בעת ההיא לא קבצו כל התבואה בעיר אחת, אבל בכל פלך ופלך המדינה, ובכל עיר ועיר היו אוצרות להשביע מהם את העם שלא יצטרכו כל אנשי הארץ לבוא אל עיר המלכות, ולזה נאמר: ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (בראשית מא לה), ויתן אכל בערים אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן

בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּפָֽרֶךְ׃ יד וַיְמָרְר֨וּ
אֶת־חַיֵּיהֶ֜ם בַּעֲבֹדָ֣ה קָשָׁ֗ה
בְּחֹ֙מֶר֙ וּבִלְבֵנִ֔ים וּבְכָל־עֲבֹדָ֖ה
בַּשָּׂדֶ֑ה אֵ֚ת כָּל־עֲבֹ֣דָתָ֔ם אֲשֶׁר־
עָבְד֥וּ בָהֶ֖ם בְּפָֽרֶךְ׃ טו וַיֹּ֙אמֶר֙
מֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם לַֽמְיַלְּדֹ֖ת הָֽעִבְרִיֹּ֑ת
אֲשֶׁ֨ר שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ שִׁפְרָ֔ה וְשֵׁ֥ם
הַשֵּׁנִ֖ית פּוּעָֽה׃ טז וַיֹּ֗אמֶר בְּיַלֶּדְכֶן֙
אֶת־הָֽעִבְרִיּ֔וֹת וּרְאִיתֶ֖ן עַל־
הָאָבְנָ֑יִם אִם־בֵּ֥ן הוּא֙ וַהֲמִתֶּ֣ן

תרגום אונקלוס

יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ׃
יד וְאַמְרָרוּ יָת חַיֵּיהוֹן
בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא
וּבְלִיבְנִין וּבְכָל פּוּלְחָנָא
בְּחַקְלָא יָת כָּל פּוּלְחַנְהוֹן דִּי
אַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃
טו וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְחָיָתָא יְהוּדָיָתָא דִּי שׁוּם
חֲדָא שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיָתָא
פּוּעָה׃ טז וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן
מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא וְתֶחֶזְיָן
עַל מַתְבְּרָא אִם בַּר הוּא
תִּקְטְלוּן יָתֵיהּ וְאִם בְּרַתָּא
הִיא

ת"א. וימררו. שם ע"ב : ויאמר. שם
שם : בילדכן. שם שם : אם בן.
שם י"ב א :

קת"ס. (יד) וימררו. הרי"ם בח"פ : (טו) למילדת. הלמ"ד במתג וה"ו וכן כולם בליסנא :

רש"י

מפרסים המלרים בעיני עלמס : (יג) בפרך. בעבודה קסה המפרכת את הגוף ומסברתו : (טו) למילדת. הוא לסון מולידות. אלא סיס לסון קל ויס לסון כבד כמו סובר ומסבר דובר ומדבר. כך מוליד ומילד : (טז) בילדכן. כמו בהולידכן : שפרה. יוכבד. ע"ס סמספרת את הילד : פועה. מרים. ע"ס ספועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנסים המפייסות תינוק הבוכה : פועה. לסון לעקה. כמו כיולדה אפעה (יסעיה מב) : על האבנים. מוסב האסה היולדת ובמקום אחר קורהו מסבר. וכמוהו עוסה מלאכה על האבנים (ירמיה יח). מוסב כלי אומנות יולר חרס : אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים

תרגום אשכנזי

קינדער ישראל'ם צור ארבייט אן מיט שטרענגע ; (יד) זיא מאכטען איהנען דאז לעבען ביטטער דורך הארטע ארבייט אין לעהם, אין ציעגעלן אונד אין אללערלייא ארבייט אויף דעם פֿעלדע , נעבסט אנדערן הויזאר־בייטען, וואָצו זיא דיעזעלבען אנגעטריעבען. (טו) אויך זאגטע דער קאָניג פֿאָן מצרים צו דען עברישען העבאממען , וואָפֿאָן דיא איינע שפרה אונד דיא אנדערע פועה געהייסען ; (טז) ער שפראך נעהמליך ; ווען איהר דען

באור

והוא לסון סברון, ובמסנה מלאנו מפרכין באגוזים סתהא נפרכת בלפורן, ור"ל בעבודה המסברת את הגוף. (יד) ובכל עבודה בשדה, חריש וקליר. את כל עבודתם, עם כל עבדתם. אשר עבדו בהם, בתוך העיר (הרסב"ם), וכמ"ת בל"א. עבדו, הסרס עבד בינוני הקל יסמס על העובד ועל הנעבד, רק יס הבדל ביניהם, כי הנעבד קסור עם בי"ת, כין סהבי"ת לפני הסרס עבד כמו: לעלם בהם תעבדו (ויקרא כה מו), וכין לאחריו כמו: לא תעבד בו (סם לט), והעובד קסור עם מלת את בין לפניו כמו אתו תעבד (דברים י כ'), ואת אחיך תעבוד (בראסית כז מ'), וכין לאחריו כמו: עבדו את כדרלעומר (סם יד ד'), אם כן תאמר על העבד עובד אותו ותאמר על האדון עובד בו, ולפי סמלת את תחסר לפעמים, לכן גם בסרס עבד אף אם תחסר מלת את יורה על העובד רק סלא יהא קסור עם בי"ת כמו: ועבדתם אלהים אחרים (דברים יא ט"ז), ולפעמים תסמס הבי"ת סאחריו במקום בעבור ואז יורה הסרס הזה על העובד כמו: ויעבד יסראל באסה (הוסע יב י"ג), פירוס בעבור האסה. (טו) העברית, בנ"י נקראו עברים לפי סראס יחוסם ואמונתם סהוא אברהם, היה מעבר הנהר כמ"ס: בעבר הנהר יסבו אבותיכם מעולם (יהוסע כד ב'). (טז) האבנים,

בתוכה (סם סם מ"ח). ואחר סכלו סני הרעב לא היה מן הלורך לגבור בר לפי העם, ולאותו הבר סהביאו אל גנזי המלך סנתרבה מסנה לסנה, ולא היה מקום במלרים להכילו, לאותו הסבר בלבד הולרכו לבנות ערים גדולות להיות בם התבואה למסמרת: (טז) אם בן הוא. לא היה מקפיד אלא על הזכרים, סראו אלטגניניו סעתיד להולד

אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃
יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־
הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־

הִיא וּתְקַיְּמִינַהּ׃ יז וּדְחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וְלָא עֲבָדָא כְּמָא דְּמַלִּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא דְּמִצְרָיִם וְקַיָּמָא יַת בְּנַיָּא׃

וקרא

ת״א. ותיראן. שם י״א ב׃

תק״ם (יז) ותיראן. מ״י וכו״ן פסוקה: המילדת. הה״א במתג וח״ו וכן כלם בליסנא׃

תרגום אשכנזי

עברישען וויבערן אין דער געבורט בייאשטעהט, זא זאללט איהר אויף דעם קריישטוהל אכט האבען, ווען עס איין זאהן איזט, זא זאללט איהר איהן אומברינגען, איזט עס אבער איינע טאכטער, זא מאג זיא לעבען בלייבען. (יז) דיא העבאממען אבער

רש״י

שאמרו לו אצטגניניו שעתיד להולד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון. תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל

באור

מושב האשה היולדת, ונקרא גם כן משבר, ולדעת הראב״ע שרשו אבן, ולדעת רבי יהודה בן קריש שרשו בנה מגזרת בנים והאל״ף נוסף כמו מי אפסים (יחזקאל מז ג׳), וכ״ה דעת הרד״ק בשרשים שרש אבן, וז״ל „וראיתן על האבנים במקום נפילת הולד מבטן אמו ויקרא משבר, אבל המלה הזאת נגזרה מן בן ובנים והאל״ף נוספת״, ולפ״ד כי וראיתן על האבנים הוא הרחם ונקרא אבנים על שם הבנים, וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדת וחבליה, ונקראו אבנים בלשון שנים לענין הצירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת, עכ״ל. והמתן אתו, בסתר שלא יודע הדבר כי המם היה עושה (הראב״ע), וזהו מכוון לפירוש הרמב״ן שהבאתי למעלה, ומלת והמתן שרשה מות מנחי הע״ן וראוי להיות וְהֲמִתֶּן כמו הֲשִׁבְתֶּן או וַהֲמִיתוֹתֶן כמו הֲשִׁיבוֹתֶן כי שני גופי המדבר בעדו וארבעה גופי הנכח יבואו בבנין הפעיל מנחי הע״ן על שני המשקלים האלו רק לקוטי פניםת שתי תוי״ן חסרו האחת והבליעוה בדגש שבשניה, והמ״ם ראויה להיות בפתח ובא בחירק ע״מ אם אנכי יְלִדְתִּיהוּ (במדבר יא י״ב), וִירִשְׁתֶּם אתה (דברים יא ל״א), הראוי יְלַדְתִּיהוּ וִירַשְׁתֶּם. וחיה, טעמו למעלה כמו מן ישב ישבה, מן ארפכשד חי יאמר לנקבה חיה אבל ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהלת ו ו׳) טעמו למטה ולשון זכר מגזרת עשה עלה ראה (הרשב״ם), ור״ל שיש בענין חיים שני שרשים, הא׳ חיי מהכפולים שהעבר ממנו לזכר נסתר חַי בחסרון ע״ן הפעל ע״מ תַּם סַב שהשרש תמם סבב, ולנסתרת חָיָה וראוי להיות חַיָּה ע״מ תַּמָּה סַבָּה, וכתב הרד״ק בשרשים שהיו״ד ראויה להדגש ולא כתב סבה על כפילת הדגש ממלה זאת, ובמכלול (דפוס קטן דף קסד ע״א) כתב שבה לזה כי ז״ל שם „ומלת וחיה נרפית שהיתה ראויה להדגש, וכן כי חיות נרפה שלא להתערב עם חיות השדה״ עכ״ל. אמנם לפי דבריו מדוע לא חשש בעל הלשון במלת כעת חַיָּה (בראשית יח י׳) שלא תתערב עם חיות השדה, וצ״ל לפי שמצאנו אף באותיות המקבלות דגש שלפעמים יפול מהם הדגש ויושלם בנקודת האות שלפניה כמו: ואביכן הֵתֶל בי (בראשית לא ז׳), ששרשו התל, והוא עבר מבנין פִּעֵל והראוי הִתֵּל (לדעת המדקדקים, אמנם לא כן דעתי כמ״ש בפרשה ויצא (שם) ע״ש), וכן אל יוסף פרעה הָתֵל (שמות ח כ״ה), הראוי הַתֵּל, כן במלת חיה נשלם הדגש שביו״ד בפתח החי״ת ונעשה קמץ. ויש עוד שרש חיה מנחי למ״ד ה״א שממנו לנסתר חָיָה ולנסתרת חָיְתָה. ודעת הרשב״ם שמלת וְחָיָה שבכאן היא מהכפולים שאם היתה מנחי למ״ד ה״א תהיה פה זרות כפולה, האחת חסרון התי״ו המורה לנסתרת וראוי להיות וחיתה, והב׳ נגינת המלה שהיא מלעיל בעבר כדינה בכפולים תַּמָּה סַבָּה (כי והיה פה הוא עבר אלא שהוי״ו הקמוצה מהפכתו לעתיד), ולא כן בנחי למ״ד ה״א בָּנָה פָּנָה שהם מלרע אף בעבר, וכ״ה דעת הרד״ק בשרשים שרש חיי ובמכלול (דפוס קטן דף קסד ע״א) שהוא מהכפולים (עיין בקונטרס עלים לתרופה, כי שם הארכתי בטענות נגד הראב״ע ור״י חיוג, החולקים על זה, וצריך להוסיף שם בדף ג׳ ע״ב שורה כ״ב אחר מלת שבת מלת בשלמים, ושם שורה כ״ו קודם מלת אמנם, ויהיה חַיָּה על משקל אַיֵּה דַּיָּה). (יז) ותיראן, בנו״ן הנקבה לבד והאל״ף נחה ושרשו ירא, ולכן התי״ו בחירק מושך יו״ד, אבל ותראנה שרשו ראה והתי״ו בחירק קטן. ותחיין, הראשון לנסתרות

להולד בן המושיע אותם (רש״י), ולפי פשוטו לא הקפיד אלא על הזכרים, לפי שירא והיה כי תקראנה מלחמה, ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו, ואין דרכן של נשים לעמוד בקשרי המלחמה. ואם בת הוא וחיה.

יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא וַאֲמַר לְהֶן מַה דֵּין עֲבַדְתּוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְקַיֵּימְתּוּן יָת בְּנַיָּא׃ יט וַאֲמָרָא חַיָּתָא לְפַרְעֹה

ארי

הַיְלָדִים׃ שני יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ

קת"ם (יט) ותאמרן. כנון פשוטה וכן להלן ב' י"ט : ת"א. ותאמרן. שם שם :

רש"י

עמי לשון עבר חללתם כמו ותחללו לזכרים :

תרגום אשכנזי

(יז) כי פירכטעטען גאָטט, אונד טהאטען ניכט זאָ, וויא איהנען דער קאָניג פאָן מצרים געזאגט האטטע, זאָנדערן ערהיעלטען דיא קינדער אם לעבען. (יח) דער קאָניג פאָן מצרים ליעס דיא העבאממען רופען, אונד שפראך צו איהנען: ווארום האבט איהר דיעזעס געטהאן, אונד האבט דיא קינדער ביים לעבען ערהאלטען? (יט) דיא העבאממען

באור

והשני לנמלאות, כי ב' הדבורים שווים בלשון עברי. (יח) מדוע עשיתן הדבר הזה, הראב"ע פירש "כי איננה שאלה כי אין התגללות לעובר דבר המלך, רק הוא גזרת מאמר לומר בני מות אתן בעבור שעשיתן הדבר הזה, ולכן גם הם לא ראו לתת סבה על עשותן זאת רק השיבו לא עברנו על מצותיך" עכ"ד. אך מלת מדוע לא תסבול פירושו כי תורה על שאלת טעם וסבה, גם מתשובתן שהתחילו במלת כי, אשר תורה על נתינת סבה על עברם דבר המלך, לא נראה כן. לכן נראה לי לפי שלא היתה גזירה מוחלטת ומפורסמת מאת המלך להמית הילדים רק בסתר צוה כן למילדות שימיתום בעת צאתם מרחם אמותם, ובאופן שגם אמותם לא ירגישו שהמיתום ביד, אולם אם ישגיחו על הילד, האם או בני הבית, לא היה רצון המלך שימיתום לעיניהם, כי בוש לעשות חמס כזה בפרסום, כדברי הרמב"ן אשר העתקתי למעלה, ולכן כאשר נודע למלך שלא הומתו הילדים לא נאמר ויקצוף עליהן מלך מצרים, כראוי להיות בעברן על דברו כלשון הרגיל במקרא, כי אם קרא להן, ושאל מהן הסבה, מדוע לא המיתו את הילדים, אם היה זה בעבור שהשגיחו עליהן, ונשתמרו מהן, ורצה לעמוד על הדבר, מי גלה לבני ישראל סוד המלך שאמר בסתר למילדות, והמה בחכמה השיבו ואמרו כי באמת לא נודע להם דבר המלך, ולא ידעו להשמר מזה, רק לפי שהנה בטבען בריאות, ובטרם באו אליהן כבר ילדו, ונראה

שאם בנות ישראל לא ימצאו נערי בני ישראל להזקק להם ינשאו לנערי מצרים ועי"כ יביאו כל כסף ורכוש אבותיו, לבתי מצרים : (יח) מדוע עשיתן הדבר הזה, וכתב המבאר לנתה"ם וז"ל "הראב"ע פירש כי איננו שאלה, כי אין התגללות לעובר דבר המלך, רק הוא גזירת מאמר לומר בני מות אתן, בעבור שעשיתן הדבר הזה, ולכך גם הם לא ראו לתת סבה על עשותן זאת, רק השיבו לא עברנו על מצותיך", עכ"ד, אך מלת מדוע לא תסבול פירושו, כי היא תורה על שאלת טעם וסבה, גם מתשובתן שהתחילו במלת כי, אשר תורה על נתינת סבה על עברם דבר המלך, לא נראה כן, לכן נראה לי וגו', ובחר המבאר ההוא דרך רחוק מאוד, והנה המתבונן בדברי פרעה שאמר הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (לעיל פסוק ט') יתפלא שלכל העם הרב ועצום לא היו כי אם שתי מילדות, ושתי מילדות לא הספיקו אף לעיר אחת לבדה, ועוד שפרה ופועה היו בעיר המלוכה, ואיך היו יכולין לעזור את כל העבריות המולידות במקומות אחרות? לכן יתכן שהיו להן מילדות רבות תחתיהן, ושפרה ופועה הן ראשי המילדות מופקדות עליהן, ולהן דבר המלך כדרכו שלא לצות כ"א את ראשי הפקידים, והן יצוו לכל המילדות בארץ מצרים להמית הזכרים הנולדים כדבר המלך, והנה שפרה ופועה בעצמן שהן היו ממונות ללמד את המילדות ומשגיחות על עסקי תפקידם, לא הלכו להוליד את הנשים, כ"א לפעמים מעטים, אבל הניחו העסק הזה למילדות אחרות כמו בכל שאר עיר ועיר וכונת הכתוב באמרו ותיראן המילדות את האלהים (בפסוק הקודם) היא על אותן המילדות ולא על שפרה ופועה, אבל המלך לא קרא את המילדות אחרות כ"א שפרה ופועה הממונות עליהן, ואמר מדוע עשיתן את הדבר הזה, למה לא צויתן את המילדות להמית את הזכרים ותחיין את הילדים, שהרי הניחו את הילדים בחיים, ועפ"י דרכנו גם ותחיין הזה הוא לנסתרות כמו ותחיין הראשון, ומעתה אין מקום לטענת הראב"ע שאמר אין התגללות לעובר דבר המלך, שהמלך היה בספק, אם שפרה ופועה לא צוו את דברו אל המילדות והם אשמו, או שצוו, והמילדות לא עשו כאשר צוו מהן, ושפרה ופועה נקיות מכל חטא ומרי, וע"ז השיבו אנחנו צוינו כדבר המלך למילדות אשר תחתינו, אבל כי לא כנשים המצריות העבריות וגו', והראיה שאמרו בטרם תבוא אליהן המילדת וילדו, ואם הן בעצמם עזרו בלידת הנשים היה להם לומר בטרם נבוא אליהן וילדו, אבל המילדת האמור כאן היא המילדת שהיא תחתנה :

הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא
כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־
חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן
הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים
לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ
מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ
הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ

אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָא מִצְרָיָתָא
יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִינּוּן
עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חַיְּתָא
וִילֵדָן׃ כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא
וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃
כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא
מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהֶן בָּתִּין׃
*נ"א יָלְדָן ופקיד

ת"א. ויהי. שם יב ב';

תק"ס. המצרית. ח"ו: העברית. ח"ו וכן להלן ב' ז': חיות. חי"ת קמוצה ויו"ד רפי: אלהן. דין לחוד ח"י: (כא) כי יראו. אין מתג בכ"ף רק ביו"ד לבד:

תרגום אשכנזי

העבאממען שפראכען צו פרעה: וויל דיא עברישען וויבער ניכט וויא דיא מצרישען זינד, זיא זינד לעבהאפט; בעפאָר נאָך דיא העבאממע צו איהנע קאָמט, האבען זיא שאָן געבאָרען. (כ) גאָטט ליעס עס דען העב- אממען וואָהל געהען; דאז פאָלק פערמעהרטע זיך, זיא וואורדען שטארק. (כא) אלס נון דיא העבאממען גאָטט פירכטעטען, אונד גאָטט

רש"י

חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ורבותינו דרשו הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן (ס"א ויברך אותם ועוד כתיב) מה אמך לביא (יחזקאל יט): (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה שתי אותיות ונותן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר לשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות וירב בבת יהודה (איכה ב) הרבה תאניה וכן ויגל את השארית. דנבוזראדן (ד"ה ב' לו) הגלה את השארית. ויפן זנב אל זנב (שופטים טו) הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים. וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחיר"ק. כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו: וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה

באור

לכל שהוא ילד חי, ולא רצינו עוד להמיתו לעיני הכל כי זהו נגד רצונך. (יט) חיות, שם תאר מבנין חיים ודגש היו"ד נפל ונשלם בקמץ שבחי"ת כמו מלת וחיה, ולדעת ר' יהודה והראב"ע בא כמשפטו מן חָיָה חָיוֹת כמו מן בָּלָה דָוָה בָּלוֹת דָווֹת, ופירש הראב"ע כי כח חיים יש להם. (כ) וייטב, שרשו יטב והוא מבנין הפעיל, כי שרשי נחי פ"א יו"ד יבואו על ב' דרכים בבנין הקל ובהפעיל בקצתם יבא האית"ן בקל בציר"י להמשך יו"ד השרש כמו אֵרֵד אֵדַע, ובהפעיל בחולם מוסף וי"ו תמורת היו"ד להבדילם מבנין הקל, כמו אוֹרִיד אוֹדִיעַ, ובקצתם יבא האית"ן בקל בחירק מוסף יו"ד כמו יִיטַב לי בעבורך (בראשית יב י"ג) ואז בהפעיל האית"ן בציר"י מוסף יו"ד השרש, וירב העם ויעצמו מאד, מלת עם לפעמים לשון רבים, ולפעמים לשון יחיד, כמשפט השמות הכוללים, ובאו כאן שניהם וירב ויעצמו. (כא) יראו המילדות את האלהים, וז"ל המתרגם האשכנזי „כל יראה שאחריה מפני, הוראתה יראת הנזק והצער שיבא לְיָרֵא מאת הירוא, והוא אימת האדון על עבדו והגבור על החלש, בל"א (פורכט). ואולם עם מלת את הונחה על הרוב להורות יראת המעלה והכבוד כמו יראת האב על בנו והרב על תלמידו, בלשון אשכנזי (עהרפורכט). ואין צורך למה שכתב הראב"ע בזה „כי יראת האלהים היא יראת התרוממות והגדולה, ותבא תמיד עם מלת את, ואף שהיראוי אינו מקבל הפעולה מן הירא אין לחוש לזה לפי טבע הלשון", ומה יענה במלת אהבה, הנאמרת על השם ברוך הוא, אף שהנאהב גם הוא אינו פעול מן האוהב (והרב המחבר החכם בעל יין לבנון האריך לבאר ההבדל שבין היראה מפני הדבר, ויראת הדבר, עיין שם)" עד כאן לשונו. ויעש להם בתים, הרשב"ם פירש שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו

(כא) ויעש להם בתים. שעשה למילדות בתים לשמרן פן ילכו לעבריות היולדות

לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ

ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח

כב וּפַקִּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהְרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן׃

ב א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסִיב יַת בְּרַתָּא

ת"א כל הבן. סוטה יב. א ב ב: סנהדרין קא ב׳: וילך. סוטה יב א׳. ב"ב קיט ב׳: תק"ם (כב) הילוד. מ"ו:

רש"י

ולויה ומלכות שקורין בתים. ויבן את בית ה׳ ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד. ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה: (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה:

ב (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזירתך קשה משל פרעה שפרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואם למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. אם כן כשנתעברה ממנו

תרגום אשכנזי

נייע הייזער אין דער נאציאָןענטשטעהען ליעס. (כב) דא געבאָט פרעה זיינעם גאנצען פֿאָלקע: יעדען נייא געבאָרנען זאָהן זאָללט איהר אין דען פֿלוסווערפֿען, יעדע טאָכטער אבער לעבען לאססען. ב (א) פֿאָר איינינגער צייט גינג איין מאנן אוים דעם הויזע לוי, אונד נאהם איינע

באור

לעבריות היולדות, ולא ידעתי לאיזה צורך עשה זאת אם בטלה עצתו בהיותן הולכות, עאכ"ו בהמנען מלכת, ואם יפרש שדרך עונש עשה להם זאת, הנה העיקר חסר מן הספר, ועוד שלפי משמעות הכתוב נראה שקיבל התנצלותן ומדוע יענים אותן, גם מליצת הלשון ויעש להם בתים לא תסבול פירושו, ורש"י והראב"ע פירשו לטבה, שסכר הוא להן מאת האלהים אלף יראתן אותו, ושב על וייטב אלהים למילדת, וההטבה היא שהרבה מהן משפחות היוצאות מהן, כי מצאנו המליצה הזאת נאמרת על ההטבה ההיא, כמו: כי בית יעשה לך ה׳ (שמואל ב׳ ז׳ יא), וכן פירש הרד"ק, בשרשים שרש בית: ודבריהם נכונים, רק שאין חבור וקישור לפסוק זה עם מה שלפניו ושלאחריו, ומדוע בא באמצע המאמר וירב העם ויעצמו מאד, גם לכל הפירושים לא תתישב מלת להם, וראוי לומר להן בכנוי הנקבות; אולם לדעת המתרגם האשכנזי פסוק זה מחובר לפסוק שלאחריו, ושעורו, וירב העם ויעצמו מאד, ויהי כי יראו המילדות את האלהים, ויעש (וכי עשה האלהים) להם (לעם הנזכר בפסוק הקודם) בתים (משפחות רבות, וכשראה פרעה שלא נתקיימה עצתו, אז) ויצו פרעה לכל עמו לאמר (תחבולה אחרת להמעיטם, והיא) כל הבן הילוד וגו׳, והוא"ו של ויצו היא וא"ו ההמשך לתשובת התנאי, כמו שבארנו פעמים רבות. (כב) הילוד, שם תאר לנולד [כמו גבור שכור]:

ב (א) וילך, על המעורר ומזמין עצמו לדבר יאמר הכתוב שהלך לעשותו, כמו: וילך ראובן וישכב את בלהה (בראשית לה כ"ב), וילך משה וידבר (דברים לא א׳), וילך ויקח את גמר בת דבלים (הושע

(מדברי הרשב"ם). ופירוש הזה הוא לדעתנו יותר נכון מכל הפירושים שהביא המבאר לנת"הם, שאם הכונה על ההטבה, למי היטיב השם? אם למילדות כדעת רש"י, והראב"ע והרד"ק, הרי כבר נאמר בפסוק הקודם וייטב אלהים למילדות, ואם רצה לפרש ענין ההטבה, היה ראוי לומר וייטב אלהים למילדות ויעש להם בתים, ולא שיפסיק ביניהם במאמר וירב העם ויעצמו מאד, ואם ההטבה לבני ישראל שעשה להם בתים, כלומר משפחות רבות כדעת הרמבמ"ן שתרגם (אונד גאטט נייע הייזער אין דער נאַציאָן ענטשטעהען ליעם) הרי כבר נאמר בפסוק הקודם וירב העם ויעצמו מאד, וכח המאמר הזה יותר חזק מאמרו ויעש להם בתים, שמורה על בתים אחרים מעטי הכמות, לכן נראים דברי הרשב"ם ואנו נוסיף לבארם היטב, והוא כאשר יראו המילדות את האלהים ופרעה לא האמין לדברי שפרה ופועה שבטרם תבא אליהן המילדת וילדו, שהדבר הזה אפשר במאה נשים, אבל לא בכולן, לכן עשה בתים למילדות העבריות בכל עיר ועיר בארץ מצרים להסגירן ולשמרן, שלא ילכו לעבריות היולדות, ועי"כ תהיינה העבריות היולדות מוכרחות לקרוא מילדות מצריות לעזרתן, ועי"ז צוה לכל עמו כלומר לכל המילדות שבעמו לאמר, כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, ועל הדרך הזה המקראות יפה הן מחוברות:

אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר
הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ
כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה
יְרָחִים׃ ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ
וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה
בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־

דְלֵוִי׃ ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא
וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי
טָב הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא
יַרְחִין׃ ג וְלָא יְכֵילַת עוֹד
לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ
תֵּיבוּתָא דְגוֹמֶא וַחֲפָתַהּ
בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת בַּהּ
יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעְרָא
על

קת"ס (ג) ולא יכלה. במק"ף ומתג רק ביו"ד לכד: הצפינו. הלד"י דגושה: תבת. ח"י:
ותחמרה. הה"א רפה ע"פ המסורת ולכן בי"ת בחמר ג"כ רפה:

ת"א. ותהר. סוטה שם: ותלד. סוטה שם, מנחות כג ב'; ולא. סוטה שם:

תרגום אשכנזי

טאָכטער לוי'ס; (ב) דיא פֿרויא ווארד יעטצט שוואנגער, געבאר איינען זאָהן, אלס זיא איהן זאה, דאס ער וואָהל געבילדעט וואר, פֿערבארג זיא איהן דרייא מאָנאטע, (ג) לאָנגער אבער קאָננטע זיא איהן ניכט פֿערבערגען, דא נאהם זיא פֿיר איהן איין קאָסטכֿען אויס בינזען, בעקלעבטע עס מיט לעהם אונד פעך, לעגטע דאז קינד היניין,

רש"י

היתה בת ק"ל וקורא אותה בת לוי: (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה: (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצריים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלע"ז[1] יונק"ו רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא

באור

א ג'), לכו ונמכרנו לישמעאלים (בראשית לז כ"ז), לכו ונהרגהו (שם לז כ'), וכן זה, כך כתב הרמב"ן. איש מבית לוי, זה עמרם, כמו שמפורש במקום אחר: ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה (לקמן ו כ'), ולא הזכיר הכתוב לא שם האיש, ולא שם אשתו, כי רצה לקצר עד לדת המושיע, אחר כן יזכור גם יחוס ב' השבטים ראובן ושמעון בעבורו (לקמן סימן ו'), ועל דרך הפשט אין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה קודם גזרת פרעה, וילדה מרים ואהרן, ואחרי כן גזר פרעה לאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, ותלד הבן הטוב הזה, וכן מתורגס בל"א. (ב) כי טוב הוא, מלת טוב כאשר תמצא בחיים מלא דעת יתכן היותו בנשמה, כמו וטוב גם עם ה' וגם עם אנשים (ש"א ב' כו), או טוב עין, או בגוף או בצורה טוב תואר או מראה, ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא, אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילדים (הראב"ע). וכן מתורגם בל"א. (ג) הצפינו, דגש הצד"י לתפארת כדגש מקדש ה' (שמות טו י"ז), ובעבור היות הצד"י בשוא נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש, והוא שם הפועל מבנין הכבד הנוסף, כ"כ הראב"ע, ור"ל שהוא מקור ועיין ת"ס. גמא, הוא עץ קל עד מאוד על פני המים, ולשון רש"י גמא, „גמי בלשון משנה בלע"ז יונק"ו" עכ"ל, ובל"א (בינזען). ותחמרה ה"א הכנוי נחה, והראוי במפיק. בחמר, הוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל, וכמהו בארת בארת חמר (בראשית יד י') וטחה בחמר מבפנים ובזפת מבחוץ שלא יכנסו בה המים; ויוכבד עשתה כן, כי חשבה אולי יארע בו נס ויגלל, ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבדו נתכנו עלילות, ואולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות, להיות נפשו על מדרגה עליונה בדרך הלמוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה בבית עבדים, הלא תראה שהרג את המצרי בעבור שעשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות לאנס מן המים שדלו, ועוד דבר אחר, כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם.

(ב) ותצפנהו. הרמבמ"ן בתרגומו קשר את שני המאמרים ואמר (אלס זיא איהן זאה, דאס ער וואהל-געבילדעט וואר, פֿערבאָרג זיא איהן) כאשר ראתה שהוא טוב התואר ותצפנהו, משמע שאם לא היה טוב התואר לא הצפינה אותו וחלילה להשוב כזאת על אם משה הצדקת! ולדעתנו הם מאמרים נפרדים, שראתה שהוא טוב מראה וגם הצפינה אותו:

1) יונק"ו בלע"ז, jonc (בינזען)

הַיָּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת
הַיְאֹר׃ ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק
לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד
בַּת־פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר
וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר
וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף

תרגום אונקלוס

עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ ד וְאִתְעַתַּדַת
אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִדַּע מַה
יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ ה וּנְחָתַת בַּת
פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא
וְעוּלֵימָתָהָא מְהַלְכָן עַל כֵּיף
נַהֲרָא וַחֲזַת יַת תֵּיבוּתָא בְּגוֹ

ת"א ותתצב. מגלה י"ג א׳ סוטה י"ב ב׳: ותרד. מגלה י"ג א׳ סוטה שם:

קת"ס (ד) מרחק. מ"ו: (ה) הלכת. חסר דחסר:

רש"י

יריח אותו לדיק ריח רע של זפת: **ותשם בסוף**. הוא לשון אגם רוזי"ל בלע"ז. ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) **לרחץ על היאר**. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: **על יד היאר**. אצל היאר כמו (שמואל ב׳ י"ד) ראו חלקת יואב אל ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו. ורבותינו אמרה הולכות לשון מיתה הולכות למות לפי שמיחו בה.

תרגום אשכנזי

אינד זעטצטע עס אין דאז ראָהריכט, אם אופער דעם פלוסעס; (ד) זיינע שוועסטער שטעללטע זיך פאָן פערנע, אום צו וויססען, וואס איהם ווידערפאהרען ווירד. (ה) דא גינג דיא טאָכטער פרעה'ס הינאב אין דען פלוס, זיך צו באדען, אונד איהרע קאממערמאָגדע גינגען הערום אם אופער דעם פלוסעס; דיא פרינצעסין ערבליקטע דאז קאָסטכען אים

באור

ותשם בסוף, הוא לשון אגם רוזי"ל בלע"ז [ובל"א ראהר, שילף], ודומה לו קנה וסוף קמלו (ישעיה יט ו׳) (רש"י). (ד) **ותתצב**, המלה הזאת זרה בדקדוק, ומשפטה ותתיצב, כי שרשה יצב מנחי פ"א יו"ד, ואין מנהג גזרת נחי הפ"א לנוח בבנינים דגושי העי"ן, כי צריך לנקד ת"ג לפני העי"ן להמשיך אות נחה במקום פ"פ ולא יתכן לבוא דגש אחרי ת"ג (בלי נגינה תהתיה), וכשרצה בעל הלשון להקל פה והניח היו"ד החליף מקומה, ושמה לפני תי"ו ההתפעל (כאשר הוא המנהג כשפ"א פעל היא אחת מאותיות זסש"ץ, כמו ישתמר, מסתולל, נצטדק), ונקד תי"ו האיתן בצירי להמשיכה, ותי"ו ההתפעל בפתח להדגים העי"ן לסי׳ הבנין, ואף שהמנהג ברוב השרשים בעלי היו"ד בראשונה שעייניהם צד"י, להבליע היו"ד בדגש, כמו הַצִּיב, הִצַּבְתָּ כל גבולות ארץ (תהלים עד י"ז), הנה פה לא היה דגש הצד"י מורה על היו"ד, כי הוא להורות סי׳ הבנין, לכן הניחה באופן זה. [**לדעה**, אמר הראב"ע כי הה"א היא במקום התי"ו הבאה בסוף המקור מנחי פ"א יו"ד תחת היו"ד פ"פ החסרה, כמו לרדת, לדעת, וכמו אשר תגה הודך (שם ח ג׳), אל תירא מרדה מצרימה (בראשית מו ג׳), ונשתנה פתח ל"פ לקמץ להמשיך הה"א וצירי הדל"ת יהיה להרחבת העי"ן, ולדעתי יתכן ג"כ לומר שהה"א נוספת כאשר מצאנו גם כשיבוא המקור בשלמות, כמו: לאהבה את ה׳ וגו׳ ולדבקה בו (דברים יא כ"ב), ליראה את ה׳ (שם י י"ב)]. (ה) **לרחץ על היאר**, סרס המקרא ופרשהו. ותרד בת פרעה על היאר לרחץ בו, ויהיה על היאר כמו אל היאר, וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א׳ ב י"א) כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמיה כג ל"ה), או הוא כמו לרחוץ ביאור, וכן ונתת אותם על סל (שמות כט ג׳). **על יד היאר**, אצל היאר, כמו ראו חלקת יואב אל ידי (שמואל ב יד ל׳), והוא

---

*) **אמר הבורם**: לדעה מה יעשה לו. מה היה להעשות לו? ועוד היאך אפשר להתילב שם יום ולילה לדעת מה יעשה לו? והנראה בכוונת הפסוקים שאם משה ילדה אותו בלי מילדת והצפינה אותו שלשה ירחים, ונודע הדבר אח"כ שהיא ילדה ולא יכלה עוד הצפינו לא בביתה ולא בבית אחר ושמה אותו בתיבת גומא בסוף על שפת היאור, והיה בדעתה אם לא יתקרו המשגיחים על הדבר לשוב לקחתו באישון לילה אל ביתה, ושלחה את בתה לעמוד מרחוק על שפת היאור, והיא נלבת שם לדעת אם נודע גם זאת שהילד נחבא בתיבה והוא מונח בסוף על שפת היאר ויבואו להשליך אותו בתוך היאר, אם לא, ואז תשא את התיבה לבית אמה בחשכת לילה, אבל בתוך כך ותרד בת פרעה וגו׳:

וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃
ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד
וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו

יַעֲרָא וְאוֹשֵׁיטַת יַת אַמְתַהּ
וּנְסֵיבְתַהּ׃ ו וּפְתָחַת וַחֲזָת
יַת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי
וְחָסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי

ת"א ותפתח. סוטה שם:

תרגום אשכנזי

דאַהריבט, דא שיקטע זיא איהרעשקלאַפין, אונד ליעס עס האָלען. (ו) זיא אֶפנעטע עס, בעזאה דאז קינד, אונד עס וואר איין וויינענדער קנאבע; דא ערבארמטע זיא זיך

רש"י

והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקדש היה לו לינקד אמתה מ"ם דגוש והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה: (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו ומדרשו שראתה עמו שכינה: והנה נער בכה. קולו כנער:

מן

באור

והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו. **את אמתה**, את שפחתה. (ו) **ותפתח ותראהו את הילד**, לדעת הרשב"ם אין פי' ותראהו ראיה פשוטה, לומר שכשפתחה את התיבה ראתה בה הילד שבתוכה, כי היא הודעה שלא לצורך, כי מי לא ידע שכשפתחה ראתה בה הילד, אבל הוא מפרש לשון הבטה לראות אם הוא זכר או נקבה, והוא מחובר לאחריו, ושעורו כשפתחה והביטה בו היטב ראתה כי נער הוא, כלומר זכר, והוא בכה, ויהיה לדעתו שם ילד לפעמים כולל זכר ונקבה, והיינו בטרם נודע עדיין מה הוא או כשאין כוונת המדבר להבדיל ביניהם, רק ידבר מן צאצאי האיש או האשה יהיו זכרים או נקבות, ולפעמים הוא שם פרטי לזכר, ולנקבה ילדה, משא"כ שם נער אינו כי אם שם פרטי לזכרים, ולנקבה נערה, ולכן נאמר: אם אדוניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדוניה (לקמן כא ד'), כלל במלת ילדיה הבנים והבנות אבל נעריה לא יכללם כי הכוונה בו דווקא על הזכרים, ולנקבות נאמר נערותיה, וזהו ההבדל בכוונה בין שם נער לשם ילד, אבל גם נער נאמר על הילד מעת הוולדו, כמו מה נעשה לנער היולד (שופטים יג ח'), וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (שמואל ב', יב ט"ז), ולכן כאשר פתחה את התיבה ולא נודע לה עדיין אם זכר או נקבה היא אמר הילד, וכשראתה שהוא זכר אמר והנה נער בכה, ושם ילד על הוראתו הכללית יתורגם בל"א (דאַז קינד) ועל הוראתו הפרטית (דער יינגלינג, דער קנאַבע). [והרמב"ן אמר שאין צורך לזה, להכירו בעבור שהוא מהול, רק שנתנה אל לבה המעשה כאשר היה, כי אמרה לבעבור הציל אותו או שלא יראו במות הילד שמוהו שם, ואיש מצרי למה יעשה כן, אבל לדעת חז"ל שגם על עמו גזר ע"פ אצטגניניו שאמרו שלא ידעו אם יהיה מושיען עברי או מצרי, בטלה טענת הרמב"ן]. **ותראהו את הילד**, אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר את הילד, **והנה נער בכה ותחמל עליו**, לפי שהיה בכה, לכך ותחמל עליו,

הווי"ן

*) **אמר הכורם**: ותפתח ותראהו את הילד. לדעת הרשב"ם אין פירוש ותראהו ראיה פשוטה לומר שכשפתחה ראתה בה את הילד שבתוכה, כי היא הודעה שלא לצורך, וכי מי לא ידע שכשפתחה ראתה בה הילד, אבל הוא מפרש לשון הבטה לראות אם הוא זכר או נקבה, והוא מחובר לאחריו, ושעורו כשפתחה והביטה בו היטב ראתה כי נער הוא כלומר זכר והוא בוכה וגו', והרמב"ן אמר שאין צורך לזה להכירו בעבור שהוא מהול רק שנתנה אל לבה המעשה כאשר היה, כי אמרה לבעבור הציל אותו, או שלא יראו במות הילד שמוהו שם, ואיש מצרי למה יעשה כן? כל זה לקוח מאת המבאר לנתה"ש. והנה אם נודה לדברי הרשב"ם שאין הראיה האמורה כאן היא ראיה פשוטה אבל הבטה בדבר, עכ"ז אין בה מן החקירה והדרישה לבקר בין זכר לנקבה ובין מהול לשאינו מהול, גם מה שפירש הרמב"ן על אמרה מילדי העברים זה, כלומר איש מצרי למה יעשה כן לשום את בנו בסוף היאר, אינו מחוור, שאפשר נערה מצרית שהרה לזנונים וילדה בסתר ומפני כבודה וכבוד המשפחה הניחה שם את בנה למען לא יודע הדבר, לכן נאמר שבת פרעה ידעה מגזירת המלך אביה להשליך את נערי בני ישראל בצאתם מרחם אמותם אל היאר וכאשר פתחה התיבה ראתה את הילד הביטה בו שאיננו נולד לא היום ולא תמול ולא שלשם כי באמת הילד היה בן שלשה חדשים וגדול מאד, ואין זה ילד היוצא ממעי אמו. והנה נער בכה, לא צעק כילד אבל בכה כנער והנה שני החושים חוש הראיה וחוש השמיעה נקבצו יחד להגיד ולהעיד שהילד כבר נולד ימים רבים, ואחרי שהוא כלוא בתוך התיבה ועודנו חי, [לא] היה אפשר שיהיה בן זונה מצרית, שאם הדבר כן למה המתינה כל כך, ולא שמתהו מיד אחר לידתה בתוך סוף היאר לכסות את חרפתה מהר? ולכן אמרה מילדי העברים זה, והחביאו אותו מיראת המלך כל זמן שיכלו עד שנודע הדבר ולא יכלו עוד הצפינו. ותחמל, לפי שהיה בוכה, ואולי גם לפי שהיה טוב התואר מאד

מן

וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃
ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה
הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה
מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ
אֶת־הַיָּלֶד׃ ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־
פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה
וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃ ט וַתֹּאמֶר
לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־

תרגום אונקלוס

יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃ ז וַאֲמַרַת
אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל
וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא
מֵנִיקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק
לִיךְ יַת רַבְיָא׃ ח וַאֲמַרַת
לָהּ בַּת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזָלַת
עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יַת אִמֵּיהּ
דְּרַבְיָא׃ ט וַאֲמַרַת לָהּ בַּת
פַּרְעֹה הָא לִיכִי יַת רַבְיָא הָדֵין

ת"א ותאכר אחותו. שם שם : ותאמר לה. שם שם :

קת"ם (ז) ותינק. מ"י פ"פ וח"י ההפעיל: (ט) היליכי. מלא דמלא.

רש"י

(ז) מן העברית. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה : (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם : (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה

תו״גום אשכנזי

איבער איהן, אונד שפראך ; עס איזט איינער פֿאָן דען זאָהנען דער עברים. (ז) דא שפראך זיינע שוועסטער צור טאָכטער פרעה׳ס ; זאָלל איך הין געהען, אונד דיר פֿאָן דען עברישען ווייבערן איינע אממע רופֿען, דאס זיא דיר דאז קינד זייגע ? (ח) דיא טאָכטער פרעה׳ס שפראך צו איהר : געהע הין ; דאז פֿרויענצימער גינג, אונד ריעף דיא מוטטער דעם קינדעס. (ט) דיא טאָכטער פרעה׳ס שפראך צו איהר : נימם דיעזעם קינד

באור

הווי"ן מהברות המאמר הא' שהוא הסבה אל הב' שהוא המסובב כנהוג במקרא. (ז) [ותינק, שרשו ינק, והוא מבנין הפעיל, ועל המנהג בנחי פ"א יו"ד תשתנה לוא"ו, כמו תוריד תודיע, רק שבהם אות האית"ן בקל בציר"י, תרד, תדע, מה שאין כן בשרש זה היו"ד בחירק מוסף יו"ד, כמו: כי ששע ימים יינקו (דברים לג י"ט), למען תינקו ושבעתם (ישעיה סו י"א), לכן באה בהפעיל בצירי מוסף יו"ד, כמש"כ במלת וייטב (לעיל א כ"א)]. (ט) [היליכי, אונקלוס תרגם „הא ליכי", כמו ב' מלות וכן תרגם רב סעדיה גאון בתרגומו הערבי, ויהי לפ"ז הא כמו הא לכם זרע (בראשית מז כ"ה), לשון הנה, וליכי מלת הנוכח לנקבה: והראב"ע ימאן לקבל פי' זה, בעבור שלא נמצא בכל המקרא לנקבה ליכי רק לך בקמץ הלמ"ד והכ"ף בסוף, ולזכר להפך, ופי' הוא שהיא מלה אחת, ושרשה ילך (כי יש ללשון הליכה ב' שרשים בלה"ק, הלך וילך), ותהיה מן ההפעיל בפלס היניקי ועניגה הוליכי, ונראה לי כי אף שהעתיד משרש זה לא נמצא בהפעיל רק בחולם אות האית"ן, אוליך יוליך, ולא בצירי, הנה היה זה להבדילו מן הקל, אלך, ילך, כי יו"ד ההפעיל לא תספיק להבדילם, בעבור שתפול בבוא העתיד עם וא"ו המהפכתו לעבר, והלמ"ד בסגל בקל ובהפעיל, כמו: וילך אברם (שם יב ד'), מן הקל, ויולך ה' את הים (שמות יד כ"א), מן ההפעיל, משא"כ בצווי תספיק הה"א שבראש ההפעיל להבדילו מן הקל, ועכ"ז בעבור שבא שלא כמנהגו, כי נמצא הצווי ממנו בהפעיל בחולם: כמו, הולך מהרה (במדבר יז י"א), הליכו שמה (מלכים ב' יז כ"ז), סמכו חז"ל דרוש על זה ואמרו (בסוטה
דף

אן בעיניה, ולזה הקדים הכתוב למעלה באמרו ותרא אתו כי טוב הוא (לעיל פסוק ב)]: (ז) מינקת מן העברית, כראות אחות משה שבת המלך חמלה עליו, והיתה יראה שתקרא מינקת מצרית, קרבה ובאה אליה לאמר, האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות? ורמזה בחכמה שלא טוב לך לקרוא מינקת מצרית, שעל ידה יוודע הדבר שחמלת על ילד עברי ועברת על מצות אביך המלך, וגם היא סתמה את דבריה
באמרה

הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי

וְאוֹנְקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יָת אַגְרִיךְ וּנְסֵיבַת אִתְּתָא יָת רַבְיָא וְאוֹנְקַתֵּיהּ׃ י וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרָת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמָרַת אֲרֵי מִן מַיָּא

קת"ם והינקהו. מ"י קדמה לבד: (י) ותבאהו. ח"י:

תרגום אשכנזי

הין, אונד זייגע עס מיר, איך וויל דיר לאהן דאפיר געבען; דיא פרויא נאהם דאז קינד, אונד זייגטע עס. (י) אלם דער ייגנ־ לינג הערן וואוכס, בראכטע זיא איהן דער טאכטער פרעה'ס; ער וואר איהר וויא איין זאהן. דיעזע נאננטע איהן משה, אונד

באור

דף יב ע"ב ובשמות רבה פרשה א' סימן כ"ה) שנזרקה נבואה בפיה ואמרה הילכי הא שליכי, אבל לפי פשוטו נ"ל שבא כן לזווג אל מלת והינקהו הבאה אחריה שמשפטה כן בעבור שבעתיד אות האית"ן בא בחירק (כמ"ש לעיל במלת ותינק), וכמ"ש המדקדקים במלת הרו והגו (ישעיה נט י"ג), שמלת הרו משפטה כן ששרשה ירה, משא"כ הגו ששרשה הגה משפטה הָגו, ובאה כן לזווג המלות, וכן אמרו במלות את מוצאך ואת מובאך (שמואל ב' ג כ"ה), שראויה להיות מבואך כי היא מנחי העי"ן, ובא כן לזווגה עם מוצאך שמשפטה כן לפי שהיא מנחי פ"א יו"ד, ויהיה לפ"ז פי' הילכי, הוליכו, וכן תיב"ע „אובילי", וכן מתורגם בל"א)]. [ותניקהו, הראוי ותיניקהו, ולכן אמר הראב"ע ששרשו נוק, וכמו שנאמר מן שב, בא, קם, בהפעיל תשיבהו, תביאהו, תקימהו, ויהיה בפסוק אחד שני שרשים מענין אחד, וכן הוא לדעתו ויזד יעקב נזיד (בראשית כה כ"ט), ויזד שרשו זוד, וכתב שכן מלאכו הטיבו כל אשר דברו (דברים ה כ"ה), הוא עבר לנסתרים מן ההפעיל, שרשו טוב, בשקל והם הביאו אליו (שמות לו ג'), הטיבי נגן (ישעיה כ"ג ט"ז), הוא צווי משרש יטב, כמו הילכי, אבל דעת הרשב"ם היא כי ותניקהו שרשו ג"כ ינק ולא בא כן רק לקצר את התבה, ותניקהו במקום ותיניקהו, וכן נראה דעת הרד"ק שלא הביא בשרשים שרש נוק, אבל יותר נראה דעת הראב"ע]: (י) [לבן, כמו חמשת בני מיכל (שמואל ב' כא ח'), שלא היו בניה רק בני מרב אחותה, רק שהיא גדלה אותם ונחשבו כבניה, וכן זרובבל בן שאלתיאל (עזרא ג ח'), ולא היה בנו רק בן פדיה אחיו כמו שכתוב בדה"י (א' ג י"ז י"ח וי"ט), ויב"ע תרגם ויהי לה לבן, והוה לה חביב הי כביר. משה, לפי דקדוק הלשון היה ראוי להקרא משוי, כי הוא הפעול, אבל אין השמות שומרים את מתכונתם כמו הפעלים. משיתהו, מנהג חכמי בלשון לא ימוש (יהושע א ח' וישעיה נד י'), והוא מגזרת נחי העי"ן, ופי' מלשון הסרה, ויפה דקדק בו רש"י ואמר שאם היה כן היה ראוי לומר מַשְׁתִּיהוּ, כמו ומשתי את עון הארץ ההיא (זכריה ג י'), כמו מן שוב שבתי, ומן שום שמתי, אבל הוא מגזרת נחי ל"ה, ושרשו משה, וכמו שנאמר מן ראה, ראיתי, ומן קנה, קניתי איש את ה' (בראשית ד א'), בחלוף ה"א ל"פ ביו"ד, ובהפעיל נאמר ימשני ממים רבים (שמואל ב' כ"ב י"ז ותהלים י"ח י"ז), כמו מן ראה ודבר מה יראני (במדבר כג ג'), בחסרון ה"א ל"פ, והוא

באמרה אל המיניקה הילכי את הילד הזה, ולא אמרה הילכי את הילד העברי הזה]: (י) ויהי לה לבן, לדעת כל המפרשים מלת לה תסוב על בת פרעה שהיה לה לבן, ואין דעתנו כן, שהרי היתה מוכרחת לתת שבח וטעם לדבר ולספר אל אביה ואל שרי המלך את כל המאורע, ואיך תאמר בפרהסיא שעברה על מצות המלך והוא אביה ולא חסה על כבודו, והנראה לנו שבת פרעה אמרה והניקיהו לי ואני אתן את שכרך (בפסוק הקודם); ואולם לא מצינו שנתן לה השכר, וגם המינקת לא בקשה דבר, והנה אם משה הצדקת לא יכלה לרמות את בת פרעה לקחת שכר היניקה, והיא היניקה את בנה מה שבת פרעה לא ידעה, גם היתה חפצה שישמר משה בביתה לנגד עיניה ועל שולחנה, לכן כאשר הביאה אותו אל בת פרעה אמרה לא אקח ממך שכר כסף בעד היניקה, אבל זאת תהיה שכרי שיהיה לי לבן, ותקרא את שמו משה, ואמרה אחרי שאת משית אותו מן המים ולא נודע מי היא אמו אהיה נא אמו כי היניקתיהו מחלב שדי, ונתרצית לה בת פרעה ויהי [לה] לבן, ועפ"י דרכינו אין צורך אל הדחק שויהי לה לבן הוא מאמר מוסגר, אבל המאמר הזה וכן ותקר[א] שמו משה

שחלתיה : יא והוה ביומיא | מן־המים משיתהו : שלישי יא ויהי

קת"ם משיתהו. מ"י קדמאה לכד :

רש"י

נתנבאה הי שליכי : (י) משיתהו. שהלתיו הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא. ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא משו כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא כמו (שמואל ב' כ"ב) ימשני ממים רבים. שאילו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג') ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיסוד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי

תרגום אשכנזי

שפראך : ווייל איך איהן אוים דעם וואסער הערראויס געצאָגען האבע. (יא) עס וואר צו דערזעלבען

באור

והוא לשון הוצאה, ולא נמצא במקרא רק אלו הג' פעמים (רק שזה הוא מן הקל, והב' האחרים מן ההפעיל), וכולם נאמרים על המשיכה וההוצאה מן המים, וכ"ה דעת הרד"ק (בשרשים שרש משה) והרשב"ם; והנה לדעת כל המפרשים יהיה משיתהו למ"ב עם כנוי הנסתר, והכוונה משיתי אותו, ומאמר ותקרא שמו משה שב על בת פרעה שהיא קראתהו כן כי אמרה כי מן המים משיתיהו. ולפי שהוקשה להראב"ע מה לה לבת פרעה ללשון עברי והיא מצרית, לכן אמר שגם משה מתורגם מלשון מצרים ללשון הקדש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס, והעיד שכן כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים ללשון קדרים, וכן נקרא גם בספרי חכמי יון, ומהר"י אברבנאל טען עליו, ואמר כי דבר זה א"א לציירו בשום לשון, רצה לומר שיועתקו ויתורגמו שמות העצם הפרטים, הנגזרים מהענינים, מלשון ללשון, עם היות שיועתקו הענינים אשר מהם יוגזרו, הלא תראה שמי שיקרא ד"מ שמעון בלשון עברי, נגזר מלשון שמיעה, יקרא שמעון ג"כ בכל לשון מהלשונות, אבל הענין שממנו נגזר שם שמעון שהיא מלת שמיעה תתחלף אצל כל אחד מבעלי אלה הלשונות, וזה הענין פשוט ומוסכם בכל הלשונות, ולכן כל מעתיק ספר ומתרגם אותו יעתיק כל מלה ומלה מהענינים והספורים והשמות הכוללים, זולתי שמות בני האדם הפרטיים שלא יתרגמם בשום לד, אבל יזכיר אותם בשמות שהונחו להם בראשונה, וכן עשה אונקלוס ושאר המתרגמים, ולכן תרגם ותקרא שמו משה וגו' וקרת שמי' משה ואמרת ארי ממיא שחלתי'. הנה לא תרגם שם משה אבל תרגם מלת משיתהו, ולכן לא נשאר שום יחס בלשון ארמית ללשון משה עם לשון שחלתי', כמו שהיה בהם היחס וההדמות בלשון העברית, ומפני זה זכרה התורה שמות האנשים הפרטים כפי מה שנקרא בלשונותיהם בראשונה, לכן יתרו ורעואל בלק ובלעם סיחון ועוג פוטיפר אסנת בת פוטיפרע, שהם שמות מלשונות העמים, ואין ספק שהיו נגזרים בלשונותיהם משמות ענינים שקרו אז, ואחר שהדבר כן, איך נאמר אנחנו בשם אדוננו משה שהעתיקה התורה שמו המפורסם שנקרא בו מלידתו, אבר לא כדת אם היה שמו מוניוס כדברי ראב"ע, ע"ש עוד שהאריך בדברי טעם כדרכו, ולכן אמר הוא שהטעות קרה להראב"ע ושאר מפרשים בעבור שחשבו כי ותקרא שמו משה שב על בת פרעה, ומלת משיתיהו היא למדברת בעדה, כמו משיתי אותו, ואיננו כן כי כל התווי"ן שבפסוקים הקודמים ובפסוק זה חוזרות על אם משה, ותקח האשה את־הילד ותיניקהו, ותבאהו וגו', ועליה נאמר ג"כ ותקרא שמו משה, ותאמר לבת פרעה סבת הדבר שקראתהו כן על שם המאורע שהיה לך עמו כי מן המים משית אותו, ובלשוננו השרש הזה יורה על ההוצאה וההמשכה מן המים, וחזק פירושו גם מדקדוק המלה, כי העבר למ"ב הוא פקדתי ועם כנוי הנכתר הוא פְּקַדְתִּיהוּ, ולנוכחת הוא פָּקַדְתְּ, ועם כנוי הנסתר תשתנה שוא התי"ו לחירק המעט שבתנועות, ויאמר ג"כ פְּקַדְתִּיהוּ, אבל יש הפרש ביניהם, כי למ"ב לא תחסר היו"ד לעולם [הפריז על המדה, כי נמצאו איזה מהן בלי יו"ד לסי' המ"ב כמו אשר נויתך (לקמן לא י"א ולד י"ה), אשר נויתם (שם ל"ב ח')], כי הוא עיקר הסי' למ"ב כמו אם אנכי ילדתיהו (במדבר יא י"ב), כי מאסתיהו (שמואל א' טז ז'), וכן לנקבה מדברת בעדה, בקשתיהו ולא מצאתיהו (ש"ה ה ו'), וגם אנכי השאלתיהו (שמואל א' א כ"ח), כלם בספרים מדויקים עם יו"ד אחר התי"ו, אבל לנוכחת יבוא תמיד בלא יו"ד אחריה, כמו אוי לי אמי כי יְלִדְתִּנִי (ירמיה טו י') שפירושו יָלַדְתְּ אותי, לִבַּבְתִּנִי אחתי כלה (ש"ה ד ט') ויהיה גם זה כמוהם מְשִׁית אותו על משקל מה זאת עָשִׂית (בראשית ג י"ג):

וכתב עוד שעדות הראב"ע שראה בספרי האגדה שקורין למשה מוניוס אינו סותר זה והוא על ב' פנים, א' כי מוניוס הוא עצמו משה, כי הוא קרוב במבטא לשם משה, אבל לפי שדרכי המבטא ישתנו בכל לשון, הלא תראה, כי בלשון רומי יקרא מוזים, ובלשון ישמעאל מוסא, בסמ"ך או בשי"ן שמאלית תחת השי"ן ימנית, והכל נובע משם משה שמקורו מלשון העברי, אלא שישתנה קצת בכל לשון לפי טבע המבטא של הלשון ההוא, והב' שפי' מוניוס בלשון מצרים הקדימה, מפליא, ונקרא כן אצלם בעבור הנפלאות הגדולות שעשה, ויהיה השם הזה תואר לו נוסף על שמו העצמי משה, שעטרה לו אמו. והשם מוניוס הוא אשר הונח והמצרים

בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֗ם וַיִּגְדַּ֤ל מֹשֶׁה֙ וַיֵּצֵ֣א
אֶל־אֶחָ֔יו וַיַּ֖רְא בְּסִבְלֹתָ֑ם וַיַּרְא֙
אִ֣ישׁ מִצְרִ֔י מַכֶּ֥ה אִישׁ־עִבְרִ֖י
מֵאֶחָֽיו׃ יב וַיִּ֤פֶן כֹּה֙ וָכֹ֔ה וַיַּ֖רְא
כִּ֣י אֵ֣ין אִ֑ישׁ וַיַּךְ֙ אֶת־הַמִּצְרִ֔י

תרגום אונקלוס

הָאִינוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק
לְוַת אֲחוֹהִי וַחֲזָא
בְּפוּלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרִי
מָחֵי לִגְבַר יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי:
יב וְאִתְפְּנֵי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא
אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ וּמְחָא יַת

ת"א ויפן, סנהדרין צ"ח ב':
קת"ם (יא) מכה. הכ"ף בסגול: (יב) כי. במונח:

תרגום אשכנזי

דערזעלבען צייט, אלס משה גראָס געוואָרדען, גינג ער אוים צו זיינען מיטברידערן, אונד זאה איהרע הארטע ארבייט מיט אן, זאה אויך איינען מצרישען מאנן, דער אויף איינען עברישען מאנן צושלאָגט פֿאָן זיינען מיטברי־דערן. (יב) ער ווענדטע זיך היער אונד דא אום, אלס ער נון זאה, דאס ניעמאנד צוגעגען וואר, ערשלוג ער דען מצרי, אונד

רש"י

בניתי פניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלתם. נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר:

באור

שקראוהו כן אחר היותו בן פ' שנים בעמדו לפני פרעה והתפרסמו מעשיו וחכמותיו הנפלאים, ואולי יוגזר מן מאניום, שפירושו בלשון יון גדול, כאשר נתארהו אנחנו לקראו, מחוקק, איש האלהים, עבד ה', כ"ז הוא דרך מהר"י אברבנאל, בפסוק זה, ויהיה תרגומו בל"א באופן זה [דער איהר וויא איין זאָהן וואַר, זיא (נעהמליך די מוטטער) נעננטע איהן משה, אונד שפראַך (צו פרעה'ס טאָכטער) וועיל דוא איהן אויס דעם וואַססער הערויס געצאָגען האַסט], ומלת ותקרא חוזרת על ותבאהו, ומאמר ויהי לה לבן הוא כמו מאמר מוסגר, ולכן הוא באתנח המפסיק יותר מכל הטעמים שלפניו (ויש לי עוד לדבר בזה ולהוסיף על דברי מהר"י אברבנאל הנוגע לכלל ההעתקה בענין שמות העצמיים הפרטיים, וכבר כתבתים בהקדמת החבור)]. (יא) ויגדל משה, שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל הילד, עד שלא היה צריך לגמלה אותו, ואז הביאה אותו לבת פרעה, ויהי לה לבן, כי לפני מלכים יתיצב, אחר כן גדל והיה לאיש דעת (הרמב"ן). ויצא אל אחיו, כי הגידו לו את מולדתו, והיה חפץ לראות את אחיו, והנה נסתכל בסבלותם ועמלם, ולא יכול לסבול, ולכן הרג
את

מחוברים אל ותביאהו לבת פרעה, והענין סובב כולו על אם משה]: (יא) וירא בסבלותם, אף ראיה זאת איננה ראיה פשוטה אלא הבטה והתבוננות כמו שכתב רש"י, „נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם". מכה, אין זה כמו למה תכה רעך (להלן פסוק יג), שההכאה ההיא היתה מתוך מצה ומריבה, ואיננה כדי להמית, אבל ההכאה הנאמרה כאן הוא כמו ויך את המצרי (בפסוק הסמוך) והיתה כדי להמית, ויפה כיון הרמבמ"ן בתרגומו (דער אויף איינען עברישען מאנן צו שלעגט), (שלאגען) הוא הכאה קלה שפוסקת, אבל (צו שלאגען) הוא שנותן מכה על מכה ואינו פוסק, ואם לא בא משה המית המצרי את העברי על ידי ההכאה המתמדת והוא כדי להמית, לכן הכהו משה עד למות לפי שהבא להרוג השכם להרגו, ומעתה סרה התלונה מעל משה שהמית אדם, בעבור שהכה אדם. מאחיו, מאין היה משה יודע שהעברים הם אחיו? אם נתגדל בבית פרעה והיה כמו בן לבת פרעה כאשר חשבו כל המפרשים, ועוד כאשר בקש פרעה להרוג את משה (להלן פסוק טו) למה לא המלה עליו בת פרעה להצילו מהרב אביה, ולמה לא המליצה בעדו? אלא הדבר כמו שאמרנו, שויהי לה לבן, מוסב על אם משה, והוא לא נתגדל בבית פרעה אבל בבית אבותיו, ולכן ידע שהוא מן העברים]:

וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם
הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים
נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה
רֵעֶךָ׃ יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ
שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי
אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־
הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן
נוֹדַע הַדָּבָר׃ טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג
אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי
פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב

מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא׃
יג וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא
תְּרֵין גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן
וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ
מָחֵי לְחַבְרָךְ׃ יד וַאֲמַר מַן
שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא
הֲלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא
דִּקְטַלְתָּא יַת מִצְרָאָה וּדְחֵיל
מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע
פִּתְגָּמָא׃ טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יַת
פִּתְגָּמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יַת
מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם
פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן

ת"א נצים. נדרים ס"ד ב': ויאמר לרשע. סנהדרין שם: ויירא. עקדה שער צ"ב:

קת"ם בחול. מ"ו: (יד) הלהרגני. הלמ"ד רפה ואין מאריך כה"ת:

רש"י

(יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: **נצים.** מריבים: **למה תכה.** אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: **רעך.** רשע כמותך: **(יד) מי שמך לאיש.** והרי עודך נער: **הלהרגני אתה אמר.** מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: **ויירא משה.** כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין ליגאל: **אכן נודע הדבר.** כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראוים לכך: **(טו) וישמע פרעה.** הם הלשינו עליו: **ויבקש להרג את משה.** מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה. **(וישב בארץ מדין.** נתעכב שם כמו וישב יעקב):

תרגום אשכנזי

פֿערגרוב איהן אין דען זאנד. (יג) דעם אנדערן טאגס גינג ער וויעדער אויס, דא שטריטטען זיך צווייא עברישע מֶאננער. ער שפּראך צו דעם אונגערעכֿטען: וואס האסט דוא דיינען נאֶכֿסטען צו שלאגען? (יד) יענער שפּראך: ווער האט דיך צום אָבערהויפטע אונד ריכֿטער איבער אונז געזעטצט? דענקסט דוא מיך עטווא אומצובריגנען, וויא דוא דען מצרי אומגעבראכֿט האסט? משה פֿירכֿ-טעטע זיך, שפּראך: ווארהאפֿטיג! דיא זאכֿע איזט בעקאננט וואָרדען. (טו) פרעה ער-פֿוהר אויך דיעזע זאכֿע, אונד וואָללטע משה אומברינגען לאססען: דא פֿלאָה משה פֿאר פרעה, אונד בעזעטצטע זיך אין דעם לאנדע

באור

את המצרי המכה את העלחן. (יג) נצים, שם התאר מבנין נפעל והשלם ננלים כמו נראים. **(יד) אתה אמר,** חושב בלבך, ומלינו אמירה על מחשבת הלב, אמרתי אני בלבי (קהלת ב א'), אמרתי טוב ממנו הנפל (שם ו ג'). [**אכן,** כמו אם כן, (הראב"ע), והרשב"ם מפרש אך כן, ואולי יהיה לדעתו הנח במקום הדגש, וראויה להיות האל"ף פתוחה והכ"ף דגושה, להסרון הכ"ף הא', ונצטרף הדגש אל פתח הכ"ף ונעשה קמץ, עם שאין צורך לזה בכ"ף המקבלת דגש, כמו שאמרו המדקדקים במלות הָהָל הָתֵל, ואם אין כן דעתי, כמו שכתבתי בפרשת וירא (בראשית לא ז'). והרד"ק בשרשים שרש אכן כתב, שענינו לאמת הדבר ולקיימו, ופירושו מסכים עם תרגומו של אונקלוס ויונתן בן עוזיאל שתרגמו בקושטא, וכן מתורגם בלשון אשכנז (וואַהרליך)]. **(טו) וישב בארץ מדין,** כלל ואחר כך מפרש דרך פרט היאך נהיה הדבר שישב

עַל־הַבְּאֵֽר׃ טז וּלְכֹהֵ֥ן מִדְיָ֖ן שֶׁ֣בַע
בָּנ֑וֹת וַתָּבֹ֣אנָה וַתִּדְלֶ֗נָה
וַתְּמַלֶּ֙אנָה֙ אֶת־הָ֣רְהָטִ֔ים
לְהַשְׁק֖וֹת צֹ֥אן אֲבִיהֶֽן׃ יז וַיָּבֹ֥אוּ
הָרֹעִ֖ים וַיְגָרְשׁ֑וּם וַיָּ֤קָם מֹשֶׁה֙
וַיּ֣וֹשִׁעָ֔ן וַיַּ֖שְׁקְ אֶת־צֹאנָֽם׃
יח וַתָּבֹ֕אנָה אֶל־רְעוּאֵ֖ל אֲבִיהֶ֑ן
וַיֹּ֕אמֶר מַדּ֛וּעַ מִהַרְתֶּ֥ן בֹּ֖א הַיּֽוֹם׃
יט וַתֹּאמַ֕רְןָ אִ֣ישׁ מִצְרִ֔י הִצִּילָ֖נוּ
מִיַּ֣ד הָרֹעִ֑ים וְגַם־דָּלֹ֤ה דָלָה֙ לָ֔נוּ
וַיַּ֖שְׁקְ אֶת־הַצֹּֽאן׃ כ וַיֹּ֥אמֶר אֶל־

וִיתֵיב עַל בֵּירָא׃ טז וּלְרַבָּא
דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה
וּדְלָאָה וּמַלְּאָה יַת רַהֲטַיָא
לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהֶן׃
יז וַאֲתוֹ רָעַיָא וּטְרָדוּנִין וְקָם
מֹשֶׁה וּפָרְקִינִין וְאַשְׁקֵי יַת
עָנְהֶן׃ יח וַאֲתָאָה לְוַת רְעוּאֵל
אֲבוּהֶן וַאֲמַר מַה דֵּין אוֹחִיתִין
לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין׃ יט וַאֲמָרָא
גַּבְרָא מִצְרָאָה שֵׁיזְבָנָא מִידָא
דְרָעַיָא וְאַף מִדְלָא דְלָא לָנָא
וְאַשְׁקֵי יַת עָנָא׃ כ וַאֲמַר

קת"ס (טז) ותבאנה ותדלנה ותמלאנה. כלהון ח"י וה"א בסוף: (יז) ויגרשום. מ"ו ואין בוי"ו געיא בכל הספרים שלפנינו: ויושען. מ"ו וח"י:

תרגום אשכנזי

מדין; ער זאס נאמליך בייא איינעם ברונ-נען. (טז) דער פריעסטער צו מדין האטטע זיעבען טאכטער. דיעזע קאמען, שאפפטען וואססער אונד פיללטען דיא טראגע, איהרעם פאטערס קליינעם פיעה צוא טראנקען; (יז) דא קאממען דיא הירטען, אונד טריעבען זיא וועג, משה אבער מאכטע זיך אויף, שטונד איהנען ביי, אונד טראנקטע איהר קליינעם פיעה. (יח) אלם זיא צו איהרעם גראספאטער רעואל קאמען, שפראך ער: ווארום קאממט איהר הייטע זאבאלד צו הויזע? (יט) זיא שפראכען: איין מצרישער מאנן האט אונז ווידער דיא הירטען בייגעשטאנדען; אויך האלף ער אונז וואססער שאפפען, אונד טראנקטע דאז קליינע פיעה. (כ) יענער שפראך צו זיינען ענקעלינגען: ווא איזט

רש"י

וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מע"א ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני

באור

בארץ מדין, ואמר שמתחלה ישב על הבאר ושם אירע מה שאירע, ועל ידי זה נשא אשה ונתישב בארץ ההיא, וכן מתורגם בל"א. (טז) ולכהן, כל עובד יקרא כהן ואפילו עובד ע"א. (יז) ויגרשום, בא במ"ם הכנוי תחת הנו"ן הראויה לנקבות, וסבת הדבר כתוב הרשב"ע שלא תתערב המלה עם הנו"ן מאותיות האמנתי"ו הנוספת לפעמים בעתיד, כמו נשי עמי תגרשון מבית תענגיה (מיכה ב ט'), שהנו"ן נוספת, כי אין צורך אל הכנוי בעבור שמפורש נשי עמי. (יח) רעואל, אבי אביהן היה, כי יתרו היה חותנו, והוא חובב, דכתיב מבני חבב חתן משה (שופטים ד י"א), וכתיב לחבב בן רעואל המדיני (במדבר י כ"ט), וכן דרך הלשון לקרא לאבי אביו, אביו, ולבן בנו, בנו, כמו אלהי אבי אברהם (בראשית לב י') נבוכדנצר אבוהי (דניאל ה ב'), והוא היה אבי אויל מרודך שהיה אבי בלשאצר, וכן בן הבן יקרא בן כמו הידעתם את לבן בן נחור (בראשית כט ה'), והוא היה בן בתואל בן נחור, ומפיבשת בן שאול (שמואל ב' יט כ"ה), שהיה בן יהונתן בן שאול, וכן הבנות בנותי והבנים בני (בראשית לא מ"ג). (יט) וגם דלה דלה לנו, גם זה בכלל

בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־
הָאִישׁ קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃
כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־
הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ
לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי
בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ כג וַיְהִי בַיָּמִים
הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם

לִבְנָתֵיהּ וְאָן הוּא לְמָא דְּנָן
שְׁבַקְתִּין יָת גַּבְרָא קְרָן לֵיהּ
וְיֵיכוּל לַחְמָא׃ כא וּצְבִי מֹשֶׁה
לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב יָת
צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃
כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ
גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּיר הֲוֵיתִי
בְּאַרַע נוּכְרָאָה׃ כג וַהֲוָה
בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא הָאִנּוּן וּמִית
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְאִתְנְחוּ בְּנֵי

ת"א קראן סנהדרין ק"ד א׳ : ויואל. נדרים ט"ה א׳ :

קת"ם (כ) זה. כדג׳ : (כא) ויואל. מ"ו: צפרה. ח"ו : (כב) גרשם. ח"ו :

רש"י

הנדוי : (כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו : ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל : (כא) ויואל. כתרגומו (ס"א כמשמעו) ודומה לו (שופטים י"ט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר. ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו : (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו׳ ובאת תשועה על ידו ולכך

תרגום אשכנזי

ער דען ? ווארום האבט איהר דען מאנן פערלאססען ? רופט איהן, דאם ער היר שפייזע. (כא) משה וויללינגטע דריין, בייא דעם מאננע צו בלייבען. דיעזער גאב זיינע טאָכטער צפורה דעם משה צור פֿרויא. (כב) זיא געבאר איינען זאָהן, אונד ער נאננטע איהן גרשם, דען ער שפּראך; איך בין איין פֿרעמדער אין איינעם מיר אונבעקאננטען לאנדע. (כג) לאנגע צייט הערנאך וואר עס, אלס דער קאָניג פֿאָן מצרים שטארב; דיא

באור

וישק את צאנם שבפסוק י"ז שלא הספיקו המים שברהטים לכל הצאן. (כ) [קראן, מלה זרה במשקלה, ואין לה ריע, והראוי קְרֶאנָה בנחות האל"ף ונו"ן ה"א בסוף. והנה נראית האל"ף והיא בסגול, ובא הקו"ף בחירק שהוא המעט שבתנועות בכתיבה ובמבטא לפי שבא במקום השוא (שאיננו תנועה) שהוצרך להשתנות לתנועה, שלא יתחברו ב׳ שואין בראש המלה, כמו פִּקְדֵי פְּקֻדָיו מן פְּקוֹד, ובא בסי׳ אחד לבד לנקבה, ולא נשאר רושם לה"א להניחה אף במבטא (כמו במלת קְרֶאןָ לי מרה (רות א׳ כ׳) שנמשכת במבטא אחר הקמ"ץ, אף שאיננה נכתבת), ונמצא כן בשלמים שְׁמַעַן קולי (בראשית ד׳ כ"ג)]. (כא) ויואל משה לשבת, ענין הרצון וההסכמה לדבר (וקצר הכתוב ולא הודיע שקראו לו כי מובן הוא ודרך הכתוב לקצר בספורים, כמו ויאמר להביא את ספר הזכרונות לפני המלך ויהיו נקראים וגו׳ (אסתר ו׳ א׳) ענינו ויביאו לו ויהיו נקראים וגו׳ ורבים כן]. לשבת את האיש. יתכן שהוא הכהן הנזכר למעלה, והוא יתרו, ואפשר שהוא רעואל אבי יתרו. והכהן היה טרוד בכהונו בבית אלהיו, ולא היה שם על כן לא הזכירו הכתוב. (כב) [גרשם, הנה קצר הכתוב ולא הזכיר לידת אליעזר שנולד ג"כ טרם רדתו למצרים, כמ"ש להלן ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם וגו׳ (ד׳ כ׳), ויראה לי שלא הוצרך הכתוב להגיד פה גם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור הנזכר להלן שקרה לו בדרך שפגשו ה׳ ויבקש המיתו, וצפורה הצילתו בהכריתה את ערלת בנה, וכפי דעת תיב"ע היה זה גרשם שלא מל אותו בגזרת חותנו שלא ימול את בנו הראשון, אבל את אליעזר מל, וכן סופר בס׳ הישר]. (כג) הרבים ההם, לאחר שהרג משה את המצרי, ובקש פרעה מלך מצרים להרגו, ויברח מפניו עד שהיה עתה בן שמונים שנה כשדבר הקב"ה עמו וימת עתה המלך שהיה מבקש להרגו וישראל נאנחו עד עתה בעמלם. [וימת מלך מצרים, חז"ל אמרו שנצטרע והיה שוחט ילדי בני ישראל ורוחץ בדמם, כי כן יעצוהו רופאיו, וכן תיב"ע, וכן פי׳ רש"י.

וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃
כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ ס רביעי
ג א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל מִן פּוּלְחָנָא דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן וּזְעִקוּ וּסְלֵיקַת קְבֵילְתְּהוֹן לִקְדָם יְיָ מִפּוּלְחָנָא׃ כד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קְבֵילְתְּהוֹן וּדְכִיר יְיָ יַת קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ כה וּגְלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ׃
ג א וּמֹשֶׁה הֲוָה רָעֵי יַת עָנָא דְּיִתְרוֹ חֲמוּהִי רַבָּא דְּמִדְיָן וּדְבַר יַת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר

קת"ס ג (א) רעה . בתביר (ה"ת) :

תרגום אשכנזי

קינדער ישראל זייפֿצטען נאָך אימּמער אונטער דער ארבייט, זיא שריען, אונד איהר וועהעקלאגען שטיעג צו גאָטט הינאויף פֿאָן דער ארבייט (דאַז הייסט גאָטט בעשלאָס, עס צו ענדערן) . (כד) גאָטט ערהאָרטע איהר יאמּ-מערן, געדאַכטע אויך אן זיינען בונד מיט אברהם יצחק אונד יעקב. (כה) גאָטט זאה דיא קינדער ישראל [אין וועלכעם צושטאנדע זיא זיך בעפֿאנדען]. גאָטט קאננטע זיא (דאַז הייסט: בעשלאָס זיך איהרער אַנצונעהמען) .
ג (א) משה וויידעטע דאז קליינע פֿיעה זיינעם שוויעגערפֿאטערס יתרו, דעם פּריעסטערס צו מדין. ער פֿיהרטע דאז קליינע פֿיעה דיא וויסטע היגונטער, אונד קאם ביז אן

רש"י

נסמכו הפרשיות הללו ברש"י ישן) : **וימת מלך מצרים** . נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם : (כד) **נאקתם**. צעקתם. וכן (איוב כ"ד) מעיר מתים ינאקו : **את בריתי את אברהם** . עם אברהם: (כה) **וידע אלהים**. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו :

אחר

באור

ויתיסב לפי זה חבור וימת וגו', ויאנחו וגו', שהמאמר הא' סבה אל הב' כדרך הווי"ן התכופים, אבל מפרשי הפשט פי' מיתה ממש, וכן ת"א והמתרגם האשכנזי, ויתישבו חבור המאמרים ע"ד פי' הרמב"ן ז"ל, וז"ל ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים לבליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו אחד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותנו ונגזרנו לנו ויבחרו מות מחיים, וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל עכ"ל, וכן סופר בס' הישר וז"ל ויאנחו ב"י יום יום מן העבודה הקשה אשר עליהם כי אמרו הנה במות פרעה וקם בנו והקל מעלינו העבודה אך הם מחזיקים עליהם את העבודה האחרונה מן הראשונה עכ"ל. והרשב"ם פי' כי וימת מלך מצרים וגו' הוא הקדמה למה שאמר הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים וגו' (לקמן ד י"ט), ע"ד וחם הוא אבי כנען (בראשית ט י"ח)]. **ותעל שועתם אל האלהים**, שהיתה תפלתם רצויה ומקובלת לפניו וגזר לגאלם . (כד) **נאקתם**, צעקה בכח מחוזק הכאב, וכן מתים ינאקו (איוב כד י"ב). **את אברהם**, עם אברהם. (כה) **וירא אלהים את בני ישראל**, את החמס העשוי להם במצרים. **וידע אלהים**, שעלה ברצונו הקדוש להשקיף עליהם בעין האהבה והחמלה ולהדביק השגחתו בהם לגאלם, כטעם רק אתכם ידעתי (עמוס ג ב'), ועיין לעיל (בראשית ד כ"ה) מה שכתבנו במלת וידע אדם :

אֶת־הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה

רַעְיָא לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ לְחוֹרֵב׃ ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא דַּיְיָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא מִגּוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא

ת"א ויראה. שבת ס"ז א׳: בלבת. ב"ק ס׳ א׳: קת"ם חרבה. ה"ו ומלעיל:

רש"י

ג (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. לב האלה. ואל תתמה על התי"ו יש לנו כיוצא בו (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה:

תרגום אשכנזי

דען גאָטטליכען בערג, נאך חרב. (ב) היער ערשיען איהם איין ענגעל דעם עוויגען אין דער פלאממע דעם פייערס אוים דעם דאָרנבוש, משה זאה, וויא דער דאָרנבוש בראננטע

באור

ג (א) [אחר המדבר, הרד"ק בשרשים שרש דבר כתב כי מדבר הוא מקום שומם שאינו נעבד ונושב, וכן מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר רחוק מן העיר או סמוך לעיר כמו על פני דרך את המדבר (שמואל ב׳ טו כ"ג) וכתב שהנכון כי מזה נקרא מדבר מקום מרעה הבהמות לפי שהרועה נוהג שם הבהמות, וינהג את הצאן אחר המדבר, כתרגומו בתר שפר רעיא דמדברא עכ"ד, ולדעתי אין מדבר כי אם מקום שמם, כאשר מעידים פסוקים רבים, רק שנמצאים שם לפעמים מקומות שיש בהם מרעה לצאן, וכן תרגם יב"ע לאתר שפר רעיא דאחורי מדברא] הר האלהים. על שם העתיד. חרבה, ההר נקרא חרב, והה"א נוספת במקום למ"ד בתחלתה, ולכן המלה מלעיל. (ב) [בלבת אש, שרשו לבב, והנפרד לַבָּה, ודגש הבי"ת לחסרון הבי"ת ע"פ, בפלס גַּנָּה, מן גנן, כמ"ש וּכְגַנָּה זרועיה תצמיח (ישעיה סא י"א), ומשקלו פַּלָּה, ויהיה זה מענין מה אמלה לִבָּתֵךְ (יחזקאל טז ל׳) (כפי פי׳ הראב"ע), ואף שזה בפתח הפ"פ וזה בחירק. הנה כמוהו אל גִּנַּת אגוז (ש"ה ו י"א) ולפי שהלב מיצוע גוף האדם ועצמו נאמר ג"כ למיצוע כל גוף ועולם שלו, לב, בער באש עד לב השמים (דברים ד י"א), בלב האלה (שמואל ב׳ יח י"ד), ואל לב שקוציהם (יחזקאל יא כ"א), קפאו תהמת בלב ים (לקמן טו ח׳), ויש שפירשו בלבת אש כמו בלהבת אש ושרשו להב, ויהיה מן השרשים המתחלפים אותיותיהם, כמו שלמה שמלה, כשב כבש, ודומיהם, ושרש לבה עם שלא נמצא בכתוב, נמצא בדברי המשנה, בא אחד ולבה המלבה חייב (ב"ק פ"ו מ"ד), ויהיה הנפרד לַבָּה ודגש העי"ן לכבדות השם ככל השמות הבאים ממשקל הכבד, בפלס אַוַּת נפשך (דברים יב כ׳) שהנפרד אַוָּה והה"א לנקבה בראיית השתנותה לתי"ו בסמיכות וה"א השרש נשמטה, כדרך שרשי נל"ה ומשקלו פַּעָה, ואין הכרע בזה כי שני הדרכים נכונים]. הסנה, מין קוץ יבש, וככה הוא בלשון ישמעאל, ונקרא הר סיני על שמו, בהראות למ"ד הפעל במבטא [כי המין הזה גדל שם, וספרו תרי הארץ כי האבנים אשר שם נמצאים בהם קוים דקים מתפשטים ומתפצלים כוורידים, בצורת הסנה, ואם ישברו האבנים לכמה חלקים תמצא צורת הסנה בקוים שבכל אחד מהם]. בער באש, הטעם דולק, ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל, וכן ת"א הראשון בער והשני מיתאכל, [וכנוס׳ ת"א שלפנינו השני מיתוקד, והיא היא], ובל"א הראשון (ברעננען), והשני פערברעננען או פערצעהרט ווערדען) [והנה לדעת הראב"ע השרש הזה גם הקל ממנו הוא תמיד מהפעלים היוצאים לשני, וכתב כי אש בוערה הוא כמו אש אוכלה, והעד כאש תבער יער (תהלים פג ט"ו) (ר"ל שכתוב הפעול אחריו והוא היער), והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך (שם עד ז׳) עכ"ל, ור"ל כי הכוונה שם היא שלחו אש במקדשך, וכן

(ב) והסנה איננו אכל, אף שהשלהבת סובבת את הסנה מכל צד ובוערה בו, עם כל זה הסנה איננו אוכל, ירמוז בזה על גורל ישראל ומצבם אז במצרים, אף שצריהם מציקים להם מכל צד אינם יכולים לכלותם ולהשחיתם, ומשה לא הבין כוונת המראה, לכן השתומם ואמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה, עד שה׳ אמר לו ראה ראיתי את עני עמי וגו׳ כי ידעתי את מכאוביו והם הלהב והשלהבת, ועכ"ז והסנה איננו אכל, שמשגיח אני עליו בעין האהבה והחמלה, וארד להצילו מיד מצרים וגו׳ (להלן פסוקים ז ח׳) ילא על גלות

בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃
ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא
וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל
הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃
ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת
וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ
הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב

תרגום אונקלוס

בָּעִיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְּנָא לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ ג וַאֲמַר מֹשֶׁה אִיתְפְּנֵי כְּעַן וְאֶחֱזֵי יַת חֶיזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵּין לָא מִתּוֹקַד אַסְּנָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִיתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְּנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ה וַאֲמַר לָא תִּקְרַב

ת״א ויאמר. שבת ס״ז א׳ עקדה שער מ״ו : וירא. שבת שם : אל וגו׳. שבת שם. ב״ב ק״ו א׳. זבחים ק״ב א׳ : קת״ם (ב) אכל. ח״ו : (ג) אסרה. ח״ו והסמ״ך במתג : הגדל. ח״ו : (ד) משה. לית פסיק ביניהון :

תרגום אשכנזי

בראננטע אין פֿאללעם פֿייער, אונד דאָך ווארד דער דאָרנבוש ניכֿט פֿערצעהרט. (ג) דא געדאַכֿטע משה: איך מוס דאָך היןגעהן אונד זעהן דיא אויסעראָרדענטליכֿע ערשיינונג, ווארום דער דאָרנבוש ניכֿט פֿערברעננט? (ד) אלס דער עוויגע זאה, דאס ער הינטראט, צו זעהן, דא ריעף איהם גאָטט אויס דעם דאָרנבוש צו, אונד שפראך: משה! משה! ער שפראך: היער בין איך! (ה) ער שפראך קאָממע ניכֿט נאָהער היערהער! ציעהע דיינע שוהע פֿאָן דיינען פֿיסען, דען דיא

רש״י

אכל. נאכל כמו לא עבד בה. אשר לקח משם: (ג) אסרה נא. אסורה מכאן להתקרב שם: של

באור

וכן כאן שבא בי״ת השמוש על כל אשר סביבות הסנה הנחסר בכתוב, ושעורו והנה אש בוער ושורף סביבות הסנה, רק הסנה לא נשרף, ואין כן דעת הרד״ק בשרשים שרש בער, רק שכלם שהם מהקל פעלים עומדים הם, וראייתו מן הכתוב כפשתים אשר בערו באש (שופטים טו י״ד), שסב בערו על הפעול והוא הפשתים (גם יהיה לנגדו הכתוב והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (ישעיה א ל״א) שסב ובערו על הנצוץ השורף ועל הנערת הנשרף), ופי׳ כאש תבער יער, תבער ביער, כמו שמצאנו בכמה מקומות חסרון בי״ת השמוש, ודבריו נכונים, וענין הבעור יתיחס אל האש השורף וגם אל הדבר הנשרף, ונוכל לומר אש בוער וגם עץ בוער, שניהם בבנין הקל, מה שאין כן שורש שרף לא יאמר על האש כי אם בקל, ועל העץ רק בנפעל]. [אכל, נאכל, כמו לא עבד בה (דברים כא ג׳), אשר לקח משם (בראשית ג כ״ג), (רש״י), וכוונתו שהוא מבנין פֻּעַל כמוהם, אבל לא כהוראת זמנם, כי המה עברים בראיית פתח העי״ן שבהם, וזה הוא תאר בינוני, ולכן העי״ן קמוצה, ואם נפסק לומר שהיא קמוצה, לסבת הס״פ, הנה מלת איננו תורה שאיננו עבר, כי בעברים ובעתידים לא ישתמש הכתוב רק במלת לא]. (ג) אסרה נא. גזרת סר, אם באה אחריה מ״ם היא למרחוק כמו סורו ממני (תהלים ו ט׳), הטעם רחקו ממני, ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר, כמו סורה אלי (שופטים ד י״ח), סור ממקומך ובא אלי, וכן כאן אסורה ממקומי אל מקום הסנה, וכתב הרד״ק בשרשים שרש סור כי לכאורה נראה כי אסרה נא הוא הפך ענינו אבל לדקות הענין הוא הוא בעצמו כי המ״ם מסתתר עמו ופי׳ אסורה נא ממקומי וכן כי סר לראות סר ממקומו לראות. (ד) וירא ה׳, והמלאך נקרא על שם שולחו כדרך כי שמי בקרבו, כן פי׳ הראב״ע והרשב״ם, עוד כתב הראב״ע או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקראו אליו, ולכן נאמר בתחלה השם המיוחד ואח״ז שם אלהים שאיננו שם העצם רק שם תאר והוא כולל כל קדוש שאיננו גוף ולא כח בגוף. משה משה, כפל הקריאה

הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו
אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי
אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר
מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־
הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה
רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר
בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי
מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־
מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד
מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ

הַלְּכָא שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִיגְלָךְ
אֲרֵי אַתְרָא דִּי אַתְּ קָאֵים עֲלוֹהִי
אֲתַר קַדִּישׁ הוּא׃ ו וַאֲמַר אֲנָא
אֱלָהָא דְּאָבוּךְ אֱלָהָא דְּאַבְרָהָם
אֱלָהָא דְּיִצְחָק וֵאלָהָא דְּיַעֲקֹב
וּכְבַשִׁינּוּן מֹשֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי
דְּחֵיל מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא
דַּייָ׃ ז וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְּלֵי קֳדָמַי
יָת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִּי בְּמִצְרָיִם
וְיָת קְבֵילְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן
קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אֲרֵי
גְּלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃
ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן
מִידָא דְּמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן

ת"א של. ברכות ס"ב ב': ויסתר. ברכות י' א': ראה וגו': עקרים פרק אחרון:

קת"ס (ה) הלם. ח"ו: של-. בלי מתג: נעליך, רגליך. מ"י: עומד. מ"ו: (ו) מהביט. המ"ס במתג ולא במרכא: (ז) ראה. בה"א בסוף: נגשיו. ח"ו ומ"י וכן מכאביו: (ח) ולהעלתו. ח"ו:

רש"י

(ה) של. שלוף והוצא כמו ונשל הברזל כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא האטמתי אזני מצעקתם:

תרגום אשכנזי

דיא שטעללע, אויף וועלכער דוא שטעהסט, איזט היילינגעס ערדרייך! (ו) אונד שפראך פערנער; איך בין דער גאָטט דיינער פאָטער, דער גאָטט אברהם'ס, דער גאָטט יצחק'ס אונד דער גאָטט יעקב'ס: משה פערבארג זיין אנגעזיכט, דען ער פירכטעטע זיך הין צו שויען צו גאָטט. (ז) דער עוויגע פוהר פאָרט: איך האבע דאז עלענד מיינעס פאָלקעס אין מצרים ערזעהען, אונד איהר געשרייא איבער איהרע אונטערדריקקער ערהאָרט, דען זיינע פלאגען זינד מיר וואָהל בעקאננט. (ח) איך האבע מיך דאהער הערABגעלאססען עס פאָן

באור

הקריאה לזרז את הנקרא. (ה) הלום, כמו הנה. של, שרשו נשל בפלס גע עניינו שלוף והוצא. (ו) [אנכי אלהי אביך וגו', על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב, וכן אלהי דוד אביך (מלכים ב' כ ה' וישעיה לח ה' וד"ה ב' כא י"ב), זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו (לקמן טו ב'), אלהי אבותי. ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כך הזכירו בשם וצירף אליו שאר האבות (הרמב"ן). והנה טעם הזקף שבמלת אביך המפסיק יותר מן הטעמים שאחריו עד האתנח, יורה שאלהי אביך כולל כולם והבאים אחריו הם פרטו וכדעת הרמב"ן ז"ל]. (ז) ואת צעקתם, שצועקים מפני שנוגשים אותם שמעתי. כי ידעתי את מכאביו, כמו וידע אלהים, כלומר כי שמתי לב להשקיף על מכאוביו ולא התעלמתי מהם. (ח) וארד להצילו, כבוד השם מלא הכל.

ועינוי מצרים לבד רומז מראה הסנה, כ"א גם על כל הגליות: (ה) אדמת קדש, שנתקדשה על ידי המראה הגדול

הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה
אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־
מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ט וְעַתָּה
הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה

מִן אַרְעָא הַהִיא לְאַרַע טָבָא
וּפְתַיָא לְאַרַע עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ לַאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי
וֶאֱמֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי׃ ט וּכְעַן הָא קְבִילַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת לִקְדָמַי וְאַף

קת"ס הכנעני. אין געיא בה"א:

תרגום אשכנזי

דער געוואלט דער מצרים צו עררעטטען, אונד עס אויס דיעזעם לאנדע הינאויף צו פיהרען אין איין גוטעס אונד גערייִמיגעס לאנד, דאס מילך אונד האָניג פליעססען לאָסט, אין דען אָרט דעם פֿאָלקעס כנעני, חתי, אמרי, פרזי, חוי אונד יבוסי, (ט) ווייל נון דאז געשרייא דער קינדער ישראלס צו מיר געקאָממען, אונד איך דיא דראנגזאלע ער-זעהען

באור

אלא שהושאל לשון ירידה מן התנועה המקומית למקום נמוך אל פנות המחשבה וההשקפה על ענין שפל ופחות במעלה מהמשקיף הפונה את מגמת מחשבתו אליו, וכן בהרבה מקומות מהכתוב הושאלה להשם יתברך ירידה על הדרך הזה, כאשר זכר הרב המורה בספרו וכאשר כתבנו בשמו בפ' נח (בראשית יא ה'), וא"ת ואתגליתי (איך בין ערשיענען), גם הוא כוון להרחיק ההגשמה מכבוד השם יתברך, ואולם אם היו דברי המלאך שדבר בלשון שולחו, אפשר שאין צורך לזה, והטעם כפשוטו וארד פה אליך לדבר אתך כדי להצילו מיד מצרים (וכן פי' הרשב"ם), והמלה האשכנזית (הערַאבגעלאַססען) גם היא סובלת שני הפרושים שזכרנו. ארץ טובה וגו'. שבח תהלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם, וכל טוב ימצא בה, ושהיא רחבה שישבו שם כל ישראל במרחב, אחר כך שבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים וירבה החלב בבהמות, ובעבור שהמרעה הטוב ימצא באחו ובמרום הרים, ועל הרוב אין הפירות הגדלים שם שמנים ויפים מאד, אמר כי היא שמנה כל כך עד שתזוב כולה מדבש פירותיה, והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. [זבת, שרשו זוב, והתואר לנקבה זבה, ובסמיכות תשתנה הה"א לתי"ו והקמץ לפתח, בפלס קמת רעך (דברים כג כ"ו), אבל אין הסמיכות פה מורה על הקנין כרוב הנמצא, אשר תושלם במלת של, כמו קמת רעך, קמה של רעך, או אשר לרעך, אבל תהיה המלה הב' תוספת באור אל הא' שהיא זבה ומפרש מה היא זבה ואמר חלב ודבש, ומענין הסמיכות הזה הוא יפת תאר ויפת מראה, יפה היא ובמה בתאר או במראה]. [אל מקום הכנעני וגו', יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך (לקמן כג כ"ג), הזכיר אלה הששה, ואולי היה רמז שאלו כבשו תחילה כי הם אשר נקבצו על יהושע ויתנם ד' בידו, ורבותינו אמרו הגרגשי פנה ולכן לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהם והכחדתיו, וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו (הרמב"ן). והראב"ע כתב שלא הזכירו כי הוא קטן מן השבעה, והזכיר הכנעני אף שכולם בני כנען, לפי שכל הארץ נקראת ארץ כנען בשם הכולל ע"ש אביהם, והיה לו י"א בנים, והששה מהם יש לכ"א מהם שם פרטי ע"ש אביו בן כנען לפי שגדלו והיו לעם רב, והחמשה האחרים שלא נתרבו יוכללו בשם אביהם הראשון כנען: וכתב עוד הראב"ע שהפרזי הוא צידון, ולא ידעתי מנין לו זה, אולי הוא אחד משאר בניו הה' שלא נזכרו פה שהם ערקי סיני ארודי צמרי חמתי, ואפשר שצידון בעבור גדלו, שהכתוב משבחם מאוד ברוב סחרם, סחר צידון, עבר ים מלאוך (ישעיה כג ב'), ועוד בשאר מקומות, היה עול בחק הראב"ע לכללו בשם כנעני, ונתן לו שם פרטי, ולדעתי אין הפרזי צידון, כאשר אגיד בקו"א אי"ה]. (ט) ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי, כבר אמר ואת צעקתם שמעתי, אלא שהכפל במלת ועתה, ועתה הנה וגו' ועתה לכה ואשלחך אליהם מורה על היות הכונה כאשר תרגמנו (וויל נון דאז געשרייא

הגדול וגילוי שכינה: (ט) באה אלי, הנה קרב העת שתבוא צעקתם אלי ולענות להם:

אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ
אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃
י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־
פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי
כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ

תרגום אונקלוס

גלי קדמי ית דוחקא די מצראי
דחקין להון׃ י וכען איתא
ואשלחינך לות פרעה ואפיק
ית עמי בני ישראל ממצרים׃
יא ואמר משה קדם יי מאן
אנא ארי איזיל לות פרעה
וארי אפיק ית בני ישראל
ממצרים׃ יב ואמר ארי יהי
מימרי בסעדך ודין לך אתא

קת"ם (י) לכה. בה"א בסוף׃ והוצא. מ"ו וח"י׃
(יא) האלהים. ה"א קדמאה במונח ולא במתג׃ (יב) כי־אהיה. המתג בכ"ף כי ולא באל"ף אהיה׃

רש"י

(י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. וא"ת מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם׃ (יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים׃ וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים׃ (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזק. ושאלת מה זכות

תרגום אשכנזי

זעהען, וועלכע דיא מצרים איהנען אנטהון. (י) זא געהע דען אלזא, איך וויל דיך צו פרעה שיקקען, אונד דוא זאללסט מיין פאלק, דיא קינדער ישראל'ס, אוים מצרים הערראוים פיהרען. (יא) משה שפראך צו גאטט: ווער בין איך, דאס איך צו פרעה געהען, אונד דיא קינדער ישראל אוים מצרים פיהרען זאלל? (יב) גאטט שפראך: איך ווערדע מיט דיר זיין! אונד דיעזעס היער

באור

נעשרייא כו' זא געהע דען אלזא וכו'). (יא) מי אנכי. מי אני חשוב לכנס בחצר המלך ולעמוד לפניו? וכי אוציא, אפי' ראוי אני לכנס אל פרעה ולדבר עמו, וכי חיל או כח יש לי להוציא עם רב מתחת יד מלך עז כמוהו? (יב) ויאמר כי אהיה עמך, לפי סדר הטעמים בפסוק הזה אין מאמר וזה לך האות מוסב על סוף הכתוב, כי אם על ראשיתו, ואין א"כ העבודה על ההר אות על שליחות משה כאשר פירשו רוב המפרשים. כי אם שני הבטחות הבטיח לו הקב"ה, על יראתו לעמוד נגד מלך רב אמר לו כי אהיה עמך, וזה המראה

(יב) ויאמר כי אהיה עמך, מעתה אין מקום לשאלתך מי אנכי כי אלך אל פרעה? וכי חשוב אני לדבר עם מלך גדול כמוהו? והלא אהיה עמך, ואין לך חשיבות גדולה יותר מזה שהגבורה השליט בכל עולמות עומד לימינך, וכן אין מקום לשאלתך השניה וכי אוציא, היש לי עצמה ורב אונים להוציא עם רב מתחת יד מלך עז וקשה כפרעה? והלא אהיה עמך, ומי יכול לעמוד כנגדי אשר כל אוכל? וזה לך האות שאהי' עמך כי אנכי שלחתיך, אלמלא אין רצוני להיות עמך לא הייתי שולח אותך שיפה דנת, אתה בלבדך מה כחך להוציא בני ישראל מתחת יד מצרים ולהם חיל גדול רוכבים ופרשים ולבש חוק ואחיך העברים הם עבדים נמוכי רוח, ואין להם לא רומח ולא חנית, אבל אני אהיה עמך, וזהו עומק פשוטו של המקרא, ואין צורך לשתי הבטחות שזכר המבאר לנתה"ם. בהוציאך, אינו הבטחה ואינו מחובר אל מה שקדם לו, אבל הוא צווי, אם תוציא את העם תעבדון את האלהים וגו'׃

הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ
בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם
תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר
הַזֶּה: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם
אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם
וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר

אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ
יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן
קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין:
יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא
אָתֵי לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר
לְהוֹן אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי
לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַן שְׁמֵיהּ

ת"א מה שמו. סנהדרין קיא עקרים מ"ב פכ"ז:

קת"ם בהוציאך. מלא דמלא והמתג בגל"י: תעבדון. התי"ו במתג והעי"ן בפתח ומ"ו: (יג) אבותיכם. מלא דמלא:

תרגום אשכנזי

דיענע דיר צור פֿערזיכערונג, דאס איך דיך געזענדעט האבע: ווען דוא דאז פֿאָלק אוים מצרים געפֿיהרט האבען ווירסט, זאָללט איהר, אויף דיעזעם בערגע גאָטט דיינען. (יג) משה שפראך צו גאָטט: ווען איך נון צו דען קינדערן ישראל'ס קאָממע, אונד זאגע איהנען: דער גאָטט אייערער פֿאָטער זענדעט מיך, אונד זיא שפרעכען: וויא איזט זיין נאהמע? וואס זאָלל איך איהנען זאגען?

רש"י

יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים. דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת לשון זה מצינו (בישעיה סימן ל"ו) וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארצכם חרבה מפירות ואני אברך

גאטט

באור

במראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להצילך כי כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ולא תנזק. והוסיף לו הבטחה אחרת, שעל ההר הזה אשר עליו ראה את המראה הגדול והנורא שם יעבדו את האלהים, שם יזבח משה עלה וזבחים, שם יקבלו ישראל את התורה, ושם יכרות משה ברית עמהם להיות עם סגולה לשם, והוא יהיה להם לאלהים. בהוציאך, כפי הכלל המונח (לקמן יא א') יהיה שמוש הבי"ת עם המקור להוראת הזמן העבר, ושמוש הכ"ף עם המקור להוראת העתיד, והיה א"כ ראוי שיאמר כהוציאך, אלא שהמדקדק בהוראת הזמנים על אמתתם ידע שאין כאן זמן עתיד צרידא כי אם זמן מורכב מעתיד ועבר, שהרי לא יעבדו את האלהים על ההר כי אם אחרי צאתם, ואז יהיה זמן היציאה בעבר, ונכון א"כ לאמר בהוציאך, ולזה מתורגם בל"א בזמן מורכב (ווען דוא ווירסט הערויס געפיהרט האבען). (יג) ואמרו לי מה שמו, שם המיוחד המורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה, כי ברבות ימי הגלות והשעבוד לישראל כמעט נשתכחו מהם השמות הקדושים הידועים באומה מימי האבות, וחזרו להיות כשאר הגוים המחזיקים בצבא השמים וכסיליהם, מדעתם שאין אלוה זולתם, חוץ משבט לוי שנשאר נאמן באמונתו, ולא עבד ע"א מעולם ולפיכך זכה לכתר כהונה, עתה אמר משה הרי שמך הגדול נעלם ונסתר מכל אום ולשון, וכלם עובדים זולתך, ואם יאמרו ישראל אלי מי שלחך, ומה שמו המורה על אמתתו קדמותו ונצחיותו ושהוא מושל ומשגיח על הכל, מה אומר אליהם (עיין בס' גנת אגוז לרבינו יוסף ן' גיקטליא חלק ראשון שער ההוי') שהאריך בזה כדרכו לשנות ולשלש המאמרים, ומה שהקשה שם על הרב המורה על פירושו למלות

מָה אֵימַר לְהוֹן׃ יד וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה
וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶהְיֶה שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן׃ טו וַאֲמַר
עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא
דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם
אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב

ת"א אהיה. ברכות ט' ב':

אֱלֹהֵֽם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־
מֹשֶׁה אֶֽהְיֶה אֲשֶׁר אֶֽהְיֶה וַיֹּאמֶר
כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶֽהְיֶה
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶֽם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד
אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי
יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי

רש"י

הספיקים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר גליות. אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגומר. (לא שהשכיל הלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם יתברך וכי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו ית' אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברכות

תרגום אשכנזי

(יד) גאָטט שפראך צו משה: איך בין דאז וועזען, וועלכעם עוויג איזט! ער שפראך נאָמ־ליך: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס שפרעכען: דאז עוויגע וועזען, וועלכעם זיך נעננט: איך בין עוויג, האט מיך צו אייך געזענדעט. (טו) גאָטט שפראך פערנער צו משה: זאָ זאָללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס שפרעכען דאז עוויגע וועזען, דער גאטט אייערער פֿאָרעלטערן, דער גאָטט אברהם'ס יצחק'ס אונד יעקב'ס, זענדעט מיך צו אייך, דיעזעס איזט אימּמער מיין נאמע,

באור

אהיה אשר אהיה יתורץ לך בפסוק ט"ו בטוב טעם). (יד) אהיה אשר אהיה, במדרש אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא לעתיד לבא [ועוד אמרו רז"ל אהי' עמהם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר גליות, הכוונה להם] כי בעבור שהזמן העבר והעתיד כלו בבורא הוה, כי אין חליפות ובא עמו, ולא עברו מימיו כלום ולפיכך יקראו בו כל הזמנים בשם אחד, הכולל היה הוה ויהיה, וע"י זה יורה על חיוב המציאות, ויורה ג"כ על ההשגחה התדירה בלי הפסק, כאומר בשם הזה אני עם בני אדם לחונן ולרחם את אשר ארחם. מעתה אמור להם לישראל שאני היה הוה ויהיה מושל ומשגיח על הכל, אני אני הוא, ואהיה עמהם בכל צרתם, אהיה עמהם בצרה זו, ואהיה עמהם בכל קראם אלי. והנה אין בל"א מלה כוללת הוראת כל הזמנים עם הוראת חיוב המציאות והוראת ההשגחה יחד כשם הקדוש הזה (דאַז עוויגע, נאָטהווענדיגע, פֿאָרזעהענדע וועזען), (ותרגמנו דער עוויגע וועזען או דאז עוויגע וועזען), והנה אנקלוס תרגם אהיה אשר אהיה, אהא עם מאן דאהא (כפי הנוסחא שהביא הרמב"ן ז"ל), ע"ד וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (לקמן לג י"ח), כוון לתרגמו על כוונת ההשגחה לבד, וכמדרש הב'; והגאון רב סעדיה כתב כי באורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון, וקרובים דבריו לדברי המדרש הא' שיורה על הנצחיות, והרמב"ם במורה הנבוכים באר[ו] הנמצא אשר הוא נמצא, כוון על הוראת חיוב המציאות, ובאמת יכלול כל הג' הוראות, אך אנקלוס בארמי, וכן רב סעדיה בערבי, וכן הרמב"ם בערבי (שחבר בה ספרו המורה), לא מצאו בלשונות ההן מלה כוללת כל ההוראות ההן כשם הקדוש הזה לכן פתר כ"א לפי דרכו באחת מן ההוראות ההן, והמתרגם האשכנזי ראה לפתרו בענין הנצחיות, כי ממנו יסתעפו ההוראות האחרות, וכן מצאתי ביב"ע שתרגמו על ההוראה הזאת, אנא הוא דהוינא ועתיד למהוי שדרני לוותכון. (טו) ויאמר עוד, שם אחר, והוא מטעם הראשון, רק האחד־

אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי
לְדֹר דֹּר׃ חמישי טז לֵךְ וְאָסַפְתָּ
אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם
וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃
יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי
מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ

תרגום אונקלוס

שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃
טז אֵיזֵיל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלֵי לִי אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃
יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ יח וִיקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל

ת"א זה שמי. פסחים נ' א' קדושין ע"א א': ואספת. יומא כ"ח ב': פקד. ר"ה ל"ב ב': זבת. כתובות קי"ב א':

קת"ס (טו) שמי. השי"ן דגושה: לעלם. ח"ו: לדר דר. תרוייהו ח"ו ע"פ הסימן שנתן הרמ"ה כל פסוט מלא וכל כפול חסר וכ"ה בכל הספרים שלפנינו אף שלא נמנו במ"ס ות"ס: (יז) הכנעני. אין מתג בה"א: (יח) לקלך. ח"ו וכן להלן ד' ט': ובאת. מלרע:

תרגום אשכנזי

אונד דיעזעס זאָלל מיין דענקוואָרט זיין אין צוקינפֿטיגען צייטען. (טז) געהע הין, אונד פֿערזאממלע דיא אָלטעסטען אויס ישראל, אונד זאגע איהנען: דאז עוויגע וועזען, דער גאָטט אייערער עלטערן, איזט מיר ערשיענען, דער גאָטט אברהם'ס יצחק'ס אונד יעקב'ס, אונד שפראך: איך האבע אייך בעדאכֿט, אונד וואס אייך אין מצרים געשיעהט! (יז) דא האבע איך בעשלאָססען, איך וויללל אייך היגאויף פֿיהרען אויס דעם עלענדע צו מצרים אין דאז לאנד דעם פֿאָלקעס כנעני חתי, אמרי, פרזי, חוי אונד יבוסי, אין איין לאנד, דאס מילך אונד האָניג פֿליעסען לאָסט; (יח) זיא ווערדען דיינעם פֿאָרטראגע געהאָר געבען,

רש"י

(טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו: וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא: (יח) ושמעו לקלך. מאליהם מכיון שתאמר להם

באור

על לשון מדבר על עצמו, וזה לשון יחיד המדובר עליו, אעפ"כ יש הבדל גדול ונכבד ביניהם, שהשם הקדוש אין לו נקוד כלל, וינקד פעם בנקוד אדני ופעם בנקוד אלהים, וזה יורה על העלמו וסתרו מכל משכיל זולתו המזכירו בשם ההוא, וע"כ דרשו חז"ל על מלת לעלם, לעלם כתיב חסר וי"ו לומר העלימוהו, לא כמו שאני נקרא אני נכתב וכו', כי אין לפרש עצם השם ית' במבטא, ואין לו תפיסה כי אם בדקות המחשבה המטוהרה, ואולם שם אהיה יש לו נקוד הראוי לו, והוא נקרא ככתבו, כי העצם הנשגב המדבר בלשון הזה משיג את עצמותו בתכלית שלימות ההשגה, לפי שהוא המדבר ואומר אהיה, והוא המושג והמשיג את עצמו, והתבונן בזה כי הוא הבדל נשגב בין השמות הקדושים הללו, ולא ראיתי לאחד מהמחברים שהתעורר עליו. וזה זכרי לדר דר, יחזור אל אלהי

אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה
אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ
וְעַתָּה נֵלְכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־
יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ
וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ כ וְשָׁלַחְתִּי
אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם
בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה
בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃

תרגום אונקלוס

לְוַת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן
לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלֵי
עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ
תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח
קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ יט וּקְדָמַי גְּלֵי
אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן מַלְכָּא
דְמִצְרָאֵי לְמֵיזַל אֶלָּא מִן קֳדָם
דְּחֵילָא תַקִּיף׃ כ וְאֶשְׁלַח יַת
מְחַת גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יַת
מִצְרָאֵי בְּכֹל פְּרִשְׁוָתַי דִּי
אַעֲבֵיד בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח

נ"א אתקרי. נ"א אלהין. נ"א ולא. נ"א דחיליה.

קת"ם העבריים. בב' יודי"ן: נקרה. בה"א: נלכה. הלמ"ד בח"פ: (יט) להלך. מ"ו: ביד. היו"ד בקמץ: (כ) והכיתי. מ"י: נפלאתי. ח"ו והתי"ו בקמץ: אעשה. העי"ן בסגול:

רש"י

לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהים פקד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם: [אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז ליו"ד מכות ברש"י ישן]: נקרה עלינו. לשון מקרה וכן ויקר אלהים (במדבר כג) ואנכי אקרה כה (שם) אהא נקרה אתו הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך. לא יתן. לא ישבוק כמו על כן לא נתתיך (בראשית כ). ולא נתנו אלהים להרע עמדי (שם לא). וכלן לשון נתינה

תרגום אשכנזי

אלסדאנן זאָללסט דוא אונד דיא אָלטעסטען אויס ישראל צו דעם קאָניגע פֿאָן מצרים געהען, צו איהם שפרעכֿען: דער עוויגע, דער גאָטט דער עברים האט זיך אונז פֿערשפירען לאססען, לאס אונז דאָך איינע דרייטאָגיגע רייזע טהון אין דער וויסטע, דאס וויר דעם עוויגען אונזערעם גאָטטע אָפּפֿערן. (יט) איך וויית צום פֿאָראויס, דאס דער קאָניג פֿאָן מצרים אייך ניכֿט ווירד וואָללען רייזען לאססען, אויך ניכֿט מיט שטארקער האנד (דאַז היזט: מיט געוואַלט). (כ) אללײן איך ווערדע מיינע האנד אויסשטרעקקען (דאַז הייסט מיינע געוואַלט צייגען). אונד דאז לאנד מצרים פלאגען דורך אללע מיינע וואונדער, וועלכֿע איך

באור

אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, כי לא לעולם ישכח ברית אבות ובכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם (הרמב"ן). (יח) העבריים, בב' יודי"ן א' ליחס וא' לסי' הרבים עם המ"ם שלא כמנהג, כי המנהג לחסר יו"ד היחס בלשון רבים, בעבור פגישת ב' יודי"ן. נקרה, לשון מקרה כמו ויקר אלהים (במדבר כג ד), ואנכי אקרה כה (שם ט"ו), ובא השרש הזה פעמים באלף בסוף ופעמים בה"א, והטעם אחד. (יט) לא יתן, יניח כמו על כן לא נתתיך (בראשית כ ו), ולא נתנו אלהים להרע עמדי (שם לא ז'), וכולם לשון נתינה הם. ולא ביד חזקה, א"ת ולא מן קדם דחיליה תקיף, הכוונה לא בשביל שידו חזקה, כי מאז אשלח את ידי והכיתי וגו', ואולם לפי פשטות הכתוב נראה כפי' הרמב"ן, וז"ל: לא יתן אתכם להלוך לא

כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־הַזֶּה
בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן
לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה
אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ
כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת
וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־
בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃

יְתְכוֹן׃ כא וְאֶתֵּן יָת עַמָּא הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן רֵיקָנָן׃ כב וְתִשְׁאַל אִתְּתָא מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְּרִיבַת בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁווּן עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יַת מִצְרָיִם׃

קת"ם (כא) חן. במרכא ולא בתביר: העם-. במקף ומתג בה"א ויוצא מן הכלל: (כב) ושמלת. ח"ו: בנתיכם. ח"ו ומ"י:

תרגום אשכנזי

אין איהם טהון ווערדע; הערנאך ווירד ער אייך וואהל ווענציעהען הייסען: (כא) איך ווערדע דיעזעם פאלקע גונסט פערשאפפען אין דען אויגען דער מצרים; ווען איהר דען רייזען ווערדעט, זאללט איהר ניכט מיט לעערער האנד רייזען, (כב) זאנדערן יעדע פרויא ווירד פארדערן פאן איהרער נאכבארין אונד פאן דער איינוואהנערין איהרעם הויזעס זילבערגעשירר אונד גאלדגעשירר אונד קליידונגען; דיא ווערדעט איהר אויף אייערע זאהנע אונד טאכטער לעגען, אונד אלזא מצרים נאך אויסרייםען.

רש"י

נתינה הם. ויש מפרשים ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף. משמו של רבי יעקב בר מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון. וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת בל' ופעלתם אלא בל' ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכה ואמרתם נגלנו לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת ל' ופעלתם תנקד בשו"א בחטף. כגון ונשאתם את אביכם. ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכך אני אומר שזאת הנקודה בחירק מן

באור

בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים ואח"כ ישלח אתכם, כי כלם באו עליו טרם נותנו אותם להלוך עכ"ל, וכן מתורגם בל"א. (כא) ריקם, מ"ם ריקם נוסף, וכמהו חנם, והוא תאר הפועל לא הפועל ((אדווערביום), ע"כ בא בשוה לרבים וליחיד לזכר ולנקבה. (כב) ושאלה, במתנה גמורה וחלוטה, שהרי הוא אומר ונתתי את חן העם, כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב ח'), זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים (הרשב"ם), וכן מתורגם בל"א, ועיין מ"ש להלן בפ' בא על פסוק וישאלו איש מאת רעהו (יא ב'). משכנתה, אינו נגזר מן שכנה, רק מן שכנת, ואף כי לא נמצא, כי הה"א תהפך לתי"ו רפויה בכנוים לא לדגושה. ומגרת ביתה, מאותה שהיא גרה אתה בבית [ושרשו גור, והוא תואר סמוך לנקבה בפלס זבת חלב, והנפרד גרה]. כלי כסף וכלי זהב, תכשיטין לכבוד החג שתחוגו במדבר. ושמתם, חסר מלת אותם. [ונצלתם, כתרגומו ותרוקינון, והוא ענין הסרה ושלילה וכן וינצלו את מצרים (להלן יב ל"ו), ויתנצלו בני ישראל את עדים (שם לג ו'), ושרשו נצל, ולא יצל

[אמר הבורם: (כא) לא תלכו ריקם, זהו דבר תורה: וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם, העניק תעניק לו וגו' [דברים טו י"ג יד]: (כב) ונצלתם את מצרים, יודע אני שהמצרים לא יקיימו מצות העניק תעניק, אף ששקול הדעת ומדת הצדק מחייבים הדבר, לכן אתן את חן העם בעיני מצרים ושאלה

ד א וַיַּ֣עַן מֹשֶׁה֙ וַיֹּ֔אמֶר וְהֵן֙ לֹֽא־יַאֲמִ֣ינוּ לִ֔י וְלֹ֥א יִשְׁמְע֖וּ בְּקֹלִ֑י כִּ֣י יֹֽאמְר֔וּ לֹֽא־נִרְאָ֥ה אֵלֶ֖יךָ יְהוָֽה׃

תרגום אונקלוס

ד א וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן לָא אִתְגְּלִי לָךְ׃

ת"א והן. שבת צ"ז א׳ :
קת"ם ד (א) לא-יאמינו. רק ביו"ד לבד מתג :

רש"י

היסוד היא ויסוד שם דבר גלול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחירק. כמו ודברתם אל הסלע. וכפרתם את הבית. ולמדתם אותם את בניכם :

תרגום אשכנזי

ד (א) משה אנטווארטעטע, אונד שפראך: זיא ווערדען מיר אבער געוויס ניכט גלויבען, אויך מיינער שטיממע ניכט געהאָר געבען, דען זיא ווערדען שפרעכען: דער

באור

יצל כדברי מנחם. שאם כדבריו תהיה הנו"ן לסי׳ הנפעל והדגש לחסרון יו"ד פ"פ, הפך כוונת הענין, כי ישראל היו המגללים ולא המגוללים, אבל אם שרשו גלל תהיה הנו"ן הפ"פ והדגש לסי׳ בנין הכבד, בפלם ודברתם אל הסלע (במדבר כ ח׳), וכפרתם את הבית (יחזקאל מה כ׳), ולמדתם אתם את בניכם (דברים יא י"ט)] :

ד (א) והן לא יאמינו לי, יתכן שמה שאמר לו הקב"ה ושמעו לקולך, הכוונה לבא עמו אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרה עלינו כי מה יפסידו בזה, והנה הודיעו השם כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך, ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי, אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך, ולא ישמעו עוד לקולי כלל, כי יאמרו לא נראה אליך ה׳, שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו, או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי אינך גדול מהאבות, ולכן לא שמע פרעה

אשה משכנתה וגו׳, והנה שונאי ישראל ובוזי התורה פערו פיהם לבלי חוק על מה שנאמר: ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת; וה׳ נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וינצלו את מצרים (להלן י"ב, ל"ה, ל"ו), ואמרו בני ישראל רמאים היו, שמאלו מן מצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ובדעתם שלא להחזירם, והנה אם לא רצינו כי אם לסתום את פיהם די לנו לומר שהם מה שעשו במצות ה׳ עשו, שאמר כאן ונצלתם את מצרים, ואין השכל רואה בדבר שיוצא ממדת היושר אף אם לעיני בשר נראה כבלתי צודק. אבל נאמר שבצדק ומשפט לקחו מה ששאלו מן המצריים; כי מלבד שלקחו שכר והלוף עבודתם ועבודת אביהם יותר משני מאות שנה כמאמר חז"ל, הנה נראה בעינינו שכל מה שלקחו שלהם היה, ומן הדין החזירו להם את אשר לקחו מאבותיהם בעול והמס, שהרי המצרים אמרו אל יוסף בשנה השנית לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה (בראשית מ"ז, י"ח) א"כ היו עניים ומרודים, וגם אחרי שכלו שני הרעב היו מחוייבים לתת חומש תבואתם או יותר אל המלך, וא"כ מאין להם הכסף והזהב הרב הזה? ואם תאמר שבאורך הימים נעזרו ע"י חריצותם וחזרו לאיתנם הראשון, הלא כמעט כל עסקיהם היה בעבודת האדמה, שאף במרעה הצאן לא התעסקו כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מ"ו, ל"ד), ואין הדבר מצוי שאכרים ועובדי אדמה ירויחו כל כך להביא אל ביתם כלי כסף וכלי זהב, אף לא יעמולו בשביל זה, שדעתם נוחה אם ימצאו להם כלי חרס וכלי עץ ואבן וברזל כל צרכם, ובהפך נשאל איה הכסף הרב של יוסף ובניו ואביו ואחיו שהביאו מארץ כנען? והם לא הוציאו פרוטה אחת לא בלבד כל שבע עשרה שנים שחי יעקב אבל גם אחרי מותו אמר יוסף לאחיו: ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (שם נ׳, כ"א), ולא בלבד שלא הוציאו פרוטה אחת לא הם ולא בניהם, אבל קבצו עוד הון רב, שהם לבדם היו רועי צאן בכל ארץ מצרים, ובידם לבדם היה כל מסחור הבהמות, ואולי קנו במעט כסף כל מקנה הבהמה שהביאו המצריים ליוסף בשנות הרעב כי מה עשה יעשה יוסף בכל מקנה הבהמה הרבה? ולאחרים לא היה יכול למכרם, כי תם הכסף מכל אנשי הארץ, ויהי כאשר הגיעו ימי החרישה והזריעה, ולא היה לעובדי האדמה שורים לחרוש, היו מוכרחים לקנותם מאחי יוסף, ואם אין ידם משגת בעת ההיא לשלם הבהמות, הנה אחי יוסף המתינו להם שישלמו כסף הבהמות בשנים הבאות, מכל זה נראה שאחי יוסף ובניו היו עשירים גדולים ובעלי נכסים רבים, וא"כ איה איפה כל הרכוש וכל העושר אשר רכשו, ואיך נתרוששו בניהם ונאצאי נאצאיהם כל כך עד שהלכו ממצרים ריקם אם לא הבטיחם השם לומר: והיה כי תלכון לא תלכו ריקם? הלא בוודאי שהמצרים לקחו מאבותיהם את כל רכושם בעול וחמס ע"י עלילות, או ש[..]נו מהם סחורות ולא שלמו להם, או ששאלו מהם האלים שונים ולא החזירו אותם להם והיה כאשר נצעקו עליהם אל השופטים לא מצאו מענה, כי יד המלך היתה חזקה עליהם לחסרם מכל אשר להם ולהביאם אל

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ
וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ
אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי
לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז
בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי

מה זה קרי

יְיָ׃ ב וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ מַה דֵּין
בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא׃ ג וַאֲמַר
רְמִיהִי לְאַרְעָא וּרְמָהִי לְאַרְעָא
וַהֲוָה לְחִוְיָ וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן
קֳדָמוֹהִי׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אוֹשֵׁיט יְדָךְ וַאֲחוֹד בְּזַנְבֵיהּ
וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְאַתְקֵיף בֵּיהּ

ת"א מזה. ב"ב ק"י א׳: ויאמר ה׳. שבת צ"ז א׳ סנהדרין ק"י א׳:

קת"ם (ב) בידך. הבי"ת רפה: (ג) השליכהו. מ"י: וישלכהו. ח"י:

תרגום אשכנזי

עווינע איזט דיר ניכט ערשיענען. (ב) דער עווינע שפראך צו איהם: וואס האסט דוא דא אין דיינער האנד? ער אנטווארטעטע: איינען שטאב. (ג) ער שפראך: ווירף איהן צור ערדע! ערווארף איהן צור ערדע; דא וואַרד איינע שלאנגע דאראויס, משה פלאה פאר איהר. (ד) דער עווינע שפראך פערנער צו משה: שטרעקקע דיינע האנד, אונד פאססע אן איהרען שוואנץ, ער שטרעקטע זיינע האנד, אונד ערגריף איהן, דא ווארד

רש"י

ד (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אמר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל [באמרו לא יאמינו לי] ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. ויחזיקו האנשים בידו. והחזיקה במבושיו. והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא:

באור

פרעה. (מדברי הרמב"ן). (ב) מזה בידך, אמר כן לפתיחת הדברים, כי יודע היה מה שבידו, וכן אי הבל אחיך (בראשית ד ט׳), ורש"י כתב כי לפי פשוטו הוא כאדם האומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן הוא אומר לו הן אמר הריני עושה אותה עץ. מטה, שרשו נטה ונקרא כן לפי שהאדם נשען עליו, וכתב הראב"ע שנתן לו המופת הא׳ בנמצא עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן, כי כדרך רועה לא בא אל פרעה, והב׳ בידו ממש. (ג) וינס משה מפניו, כל אדם מתרחק מן המזיק לו, אף על פי שידע שאם יהיה כן בהפך השם אין מציל מידו, והנה אף על פי שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נהיה כל דבר, רצה להראותו כי בו יעשה אותות ומופתים בשנוי התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשו בעולם דברי׳ מחודשי׳ ודי למשה בב׳ האותות, ולא היו שם מים על כן צוהו לעשות האות הג׳ לעיני העם. (מדברי הרמב"ן). (ד) ויחזק בו, לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא, ויחזיקו האנשים בידו (שם י"ט ט"ז) והחזיקה במבשיו (דברים כה י"א) והחזקתי בזקנו (שמואל א׳ יז ל"ה), כל לשון הזוק הדבוק לבי"ת

עוני ודלות. ואם לא ספר הכתוב מזה, הוא שהעניות אינה קשה כל כך כמו קושי השעבוד ועבודת פרך אשר עבדו בבני ישראל כל היום והכו אותם כמו שאמרו השוטרים לפרעה והנה עבדיך מכים (להלן ה׳, ט"ז) ועזב הכתוב את הקל וזכר את הקשה וכובד עולם. ומעתה כל מה שלקחו ישראל בצאתם ממצרים שלהם היה ומן הדין בא להם מירושת אבותיהם שהם עשו את כל הרכוש הגדול הזה ולא המצרים, ומדברי השם בעצמו: ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו י"ד) ראיה חזקה לדברינו, שמלת רכוש לא תפול על חפצים הנשאלים שאין לאדם טורח בם, אבל על אותן הדברים שנקנו ע"י עבודה ואומנות או ע"י מסחר, או ע"י סכנת המלחמה וכדומה, אבל הכוונה כמו שאמרנו שיצאו ברכוש גדול של אבותיהם שלקחו המצריים מהם בעול ועלילה. ומעתה תבין דברי הרשב"ם במלת ושאלה ותרגום הרמבמ"ן, כי לולי זאת איך היו יכולים לשאול פארדערן במתנה גמורה וחלוטה]:

לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃ ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ
כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתָם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי
יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר
יְהוָה לוֹ עוֹד הָבֵא־נָא יָדְךָ
בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ
וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃
ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ
וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ
מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃
ח וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא

יְהוֹן לְחוּטְרָא בִּידֵיהּ׃ ה בְּדִיל דִּיהֵימְנוּן אֲרֵי אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְהוֹן אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם אֱלָהֵיהּ דְּיִצְחָק וֵאלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב׃ ו וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עוֹד אָעֵיל כְּעַן יְדָךְ בְּעִטְפָּךְ וְאָעֵיל יְדֵיהּ בְּעִטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ וְהָא יְדֵיהּ חִוָּרָא כְּתַלְגָּא׃ ז וַאֲמַר אֲתֵיב יְדָךְ לְעִטְפָּךְ וַאֲתֵיב יְדֵיהּ לְעִטְפֵּיהּ וְאַפְּקַהּ מֵעִטְפֵּיהּ וְהָא תָבַת הֲוָת כְּבִשְׂרֵיהּ׃ ח וִיהֵי אִם לָא יְהֵימְנוּן לָךְ וְלָא יְקַבְּלוּן לְקָל

ת"א וויוצאה. שבת צ"ז א': מצרעת. שבת שם:

קת"ס (ד) וויוצאה. מ"ו וח"י וכן בפ' הסמוך:

רש"י

(ו) מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. ואם בהרת לבנה היא. אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באמרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה

תרגום אשכנזי

עם צום שטאבע אין זיינער האנד, (ה) דאמיט זיא גלויבען מאגען, פוהר דער עוויגע פארט, דאס דיר דער עוויגע, דער גאטט איהרער עלטערן ערשינען; דער גאטט אברהם'ס יצחק'ס אונד יעקב'ס. (ו) דער עוויגע שפראך פערנער צו איהם: ברינגע איינמאהל דיינע האנד אין דיינען שאאס, ער בראכטע זיא אין זיינען שאאס, אונד אלס ער זיא וויעדער הערויסצאג, דא וואר זיינע האנד אויסזאטציג, וויים וויא שנעע. (ז) ער שפראך פערנער: טוהע דיינע האנד אבערמאלס אין דיינען שאאס, ער טהאט זיא אבערמאלס אין זיינען שאאס, אונד אלס ער זיא וויעדער הערויס צאג, דא וואר זיא וויעדער וויא זיין איבעריגעם פלייש. (ח) ווען זיא דיר אלזא ניכט גלויבען, פוהר דער עוויגע פארט, אונד דעם ערשטען

באור

לבי"ת לשון אחיזה הוא (רש"י). (ה) למען יאמינו, הטעם שבשבועתך כן לבניהם יאמינו, ויקשר הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת שיעשה כן לפניהם ויאמינו בו יראנו כאלות, כ"כ הרמב"ן. (ו) [מצרעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה, ואם בהרת לבנה היא (ויקרא יג ד') ומקרא קצר הוא, וענינו כתשלומו מצורעת ולבנה כשלג, ובעבור שאין הדמיון נופל כ"א על המראה, לכן אנקלוס לא תרגם מלת מצורעת כדרכו תמיד במלת סגירא, רק הורא כתלגא, וכן תרגם גם והנה מרים מצרעת כשלג (במדבר יב י'), והא מרים חורא כתלגא, וסוף הפסוק והנה מצרעת, תרגם והא סגירא]. בחיקך, הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וכמה ובחיקו ישא (ישעיה מ י"א), שאהו בחיקך (במדבר יא י"ב), ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה (הראב"ע), ופירוש שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו, והמתרגם האשכנזי תרגמו כפי' הב'. (ח) אם לא יאמינו, ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה

יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן
וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃
ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי
הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן
לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר
וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם
אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם
בַּיַּבָּשֶׁת׃ י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים

אָתָא קַדְמָאָה וִיהֵימְנוּן לְקָל
אָתָא בַתְרָאָה׃ ט וִיהֵי אִם לָא
יְהֵימְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָא
הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִיסַּב
מִמַּיָא דִבְנַהֲרָא וְתֵישׁוֹד
לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָא דִּי תִיסַּב
מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃
י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ
לָא גְּבַר מְלוֹל אֲנָא אַף

קת"ם (ח) לקל האת. תרווייהון מ"ו: וכן לקל האת האחרון כפ' זה: האחרון. מ"ו ומתג רק בחל"ף לבד: (ט) האתות. מ"ו כתרא"ה לבד: ישמעון. בנו"ן בסוף:

תרגום אשכנזי

וואונדערצייכען קיין געהאָר געבען וואללען, זא ווערדען זיא דאך אויף דיא שטיממע דעם לעטצטען וואונדערצייכענס גלויבען. (ט) ווען-זיא אבער דיעזעןביידען וואונדער-צייכען ניכט ווערדען גלויבען, אונד דיינער שטיממע קיין געהאָר געבען וואללען, זא נימם פאן דעם וואססער דעם פלוסעס, אונד גיעסע עס אויף דאז טראקנע לאנד; אלסדאנן ווירד דאז וואססער, וועלכעס דוא אוים דעם פלוסע נעהמען ווירסט, אויף דעם טראקנען לאנדע צו בלוט ווערדען. (י) משה שפראך צום עוויגען: אום פערצייהונג מיין גאטט, איך בין קיין מאן פאן ווארטען (דהז הייסט: קיין גוטער רעדנער) זאוואהל זייט געסטערן,

רש"י

בראשונה לא נאמר מחיקו: (ח) והאמינו לקל האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) [ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם לפי כשהקב"ה נפרע מן האומות נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחייה אותם והפכם לדם. ברש"י ישן]: והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואז כשיהיו בארץ יהיו בהווייתן אבל עכשיו מלמדנו

באור

שאם יהיו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון, והכתוב אמר לקל האת, ואין לו קול, רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו מות והיים ביד לשון (משלי יח כ"א), ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו (הרא"ב"ע). (ט) והיה וגו', אם יהיו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו וכתיב ויעש האתת לעיני העם (להלן ד ל'), וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות (הרא"ב"ע). והיו וגו', והיו, שני פעמים דרך המקרא לכפול התיבות בעבור מילוע ארוך שביניהם, וכמוהו והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים ש"ק כסף (ויקרא כז ג'), וכן כי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו (דברים יח ו'), החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתים. (י) בי, לשון בקשה, כתרגומו בבעו. איש דברים,

אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃
יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־

תרגום אונקלוס

מֵאִתְמְלֵי אַף מִדְּקַדְמוֹהִי אַף מֵעִידַן דְּמַלֶּלְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל וַעֲמִיק לִישָּׁן אֲנָא׃
יא וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן שַׁוִּי פּוּמָא לֶאֱנָשָׁא אוֹ מַן שַׁוִּי אִלֵּמָא אוֹ חַרְשָׁא אוֹ פַתִּיחָא אוֹ עַוִּירָא הֲלָא אֲנָא יְיָ׃
יב וּכְעַן

קת"ם (י) אנכי. מלעיל: מתמול. מ"ו: משלשם. ה"ו:

רש"י

שלא יהיו דם על פיהו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקדוש ברוך הוא מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו. מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' וג' גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום השביעי כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו. וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר [הלא אהרן אחיך הלוי וגו'. ועוד נאמר לעלי הכהן] הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (שמואל א' ב) הוא אהרן. וכן ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו (יחזקאל כ') ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבדות אני מדבר ובלע"ז[1] בלבנ: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולאספקלטורים ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. שהמי

תרגום אשכנזי

אלס זייט פארגעסטערן, אלס אויך זייט דעם דוא מיט דיינעם דיענער צו שפרעכען אנגעפאנגען, דען איך בין איין מענש פאן שווערעם מונדע אונד שווערער צונגע (דאז הייסט: דער מונד אונד צונגע ניכט ברויכען קאן, וויא ער וויל). (יא) דער עוויגע שפראך צו איהם: ווער האט דען דעם מענשען איינען מונד צום שפרעכען געמאכט, אדער ווער מאכט איהן שטום אדער טויב, אדער דאס ער גוט הערען אונד זעהען קאן, אדער בלינד זייא? בין איך עס ניכט, דער עוויגע? (יב) אלזא געהע נור: איך וויל מיט דיינעם מונדע

באור

יודע לדבר בחתוך השפה והלשון שלא יגמגם ולא יכבדו על פיו הברות ידועות. גם וגו' גם וגו', מנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים, או שלשה, יוסיפו מלת גם בתחלה, וכן משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך (שופטים ח כ"ב), והטעם מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. מאז דברך אל עבדך, כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך, וא"כ איך אלך לפניו, והנה משה מרוב חפצו שלא ילך, לא התפלל לפני השם ית' להסיר ממנו כובד הפה, אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת, אל תצוני שאלך, כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים, ופי' מאז דברך מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה (לקמן ה כ"ג). כבד פה, בכבידות אני מדבר ובלשון לעז בל"כו (רש"י), ובל"א (שטאממלער). (יא) מי שם פה, דבור, בעבור היותו בפה, וכן שפה אחת (בראשית יא א'). מי ישום אלם, יתכן לומר ישים על האלמות, אף על פי שאיננו יש, כי אם העדר ואפיסת הדבור, כי מסיר הקנין והדבר הוא יאמר בו שפעל האפיסה כמו שיאמר במי שיכבה הנר שהביא החשך, והנכון שהוא נמשך אל אדם, או מי ישום אדם אלם או אדם חרש, [כי כולם שמות תארים הם אלם חרש פקח עור, ולפי המנהג יבוא המתואר עם התאר, וכשנחסר הוא בכוונו], וכן מתורגם בל"א. פקח, הפך החרש והעור, ככתוב פקוח אזנים (ישעיה מב כ') לפקח עינים עורות (שם ז'). הלא אנכי ה'. אם אתה אינך איש

דברים

1) בלכ"ו בלע"ז (לשון איטאלי (באלבוליער), שטאטטערענד, שטאממלער. כי בל"ז נאמר באלביטי"ער).

פִּ֔יךָ וְהוֹרֵיתִ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר תְּדַבֵּֽר׃
יג וַיֹּ֖אמֶר בִּ֣י אֲדֹנָ֑י שְֽׁלַֽח־נָ֖א בְּיַד־
תִּשְׁלָֽח׃ יד וַיִּֽחַר־אַ֨ף יְהוָ֜ה
בְּמֹשֶׁ֗ה וַיֹּ֙אמֶר֙ הֲלֹ֨א אַהֲרֹ֤ן
אָחִ֙יךָ֙ הַלֵּוִ֔י יָדַ֕עְתִּי כִּֽי־דַבֵּ֥ר
יְדַבֵּ֖ר ה֑וּא וְגַ֣ם הִנֵּה־ה֗וּא יֹצֵ֣א
לִקְרָאתֶ֔ךָ וְרָאֲךָ֖ וְשָׂמַ֥ח בְּלִבּֽוֹ׃
טו וְדִבַּרְתָּ֣ אֵלָ֔יו וְשַׂמְתָּ֥ אֶת־

תרגום אונקלוס

אֱיזֵיל וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְאַלְפִינָךְ דִּי תְמַלֵּיל׃ יג וַאֲמַר בְּבָעוּ יְיָ שְׁלַח כְּעַן בְּיַד מַן דְּכָשַׁר דְּתִשְׁלָח׃ יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵיוָאָה גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּיל הוּא וְאַף הָא הוּא נָפֵיק לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזֵינָךְ וְיֶחְדֵּי בְּלִבֵּיהּ׃ טו וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ

נ"א למשלח

ת"א ויחר אף. זבחים ק"ב א': הלא. שם שם: וראך. שבת קל"ט א':

קת"ם (יב) והוריתיך. מ"ו וכ' יודי"ן: (יג) שלח-נא. במקף והשי"ן בגעיא: (יד) יצא. ח"ו:

תרגום אשכנזי

מונדע זיין, אונד דיך לעהרען, וואס דוא רעדען זאללסט. (יג) ער שפראך: אום פערצייהונג מיין גאטט! זענדע דאך, דורך וועלכען דוא זאנסט זענדען ווילסט. (יד) דער עוויגע ערצירנטע זיך איבער משה, שפראך: איזט ניכט אהרן דיין ברודער, דער לוי? איך וויים, דאס ער גוט רעדען ווירד. עבען יעטצט רייזט ער דיר ענטגעגען; ווען ער דיך זעהען ווירד, ווירד ער זיך הערצליך פרייען. (טו) דוא דארפסט נור מיט איהם רעדען, אונד איהם דיא ווארטע

רש"י

ה' עשיתי כל זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה הלוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב:

באור

דברים, אל תחוש, הלא אני בראתי כל פיות שבעולם, ואני עשיתי אלם מי שהפלתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה, ואם הפלתי שתהיה איש דברים היית, אלא לעשות כך אני חפץ, ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך, הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך (שמות רבה), ולפי זה נראה בעיני שלא רצה השם ב"ה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה (לשון הרמב"ן). (יב) והוריתיך אשר תדבר, שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה, שאין שם אותיות הכבדות על פיו, כן פי' הרמב"ן והראב"ע. (יג) שלח נא ביד תשלח, ביד אחר שתרצה לשלוח או ביד כל אשר תשלח זולתי, כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות כזה, והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה, שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל מלך, ושיתפאר לאמר ה' שלחני, ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך. ביד תשלח, חסר אשר, ושעורו ביד אשר תשלח, או שתשלח, כמו עת לכבס שלם (ד"ה ב' טז ט'). (יד) אהרן אחיך הלוי, שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו, (הראב"ע). ידעתי כי דבר ידבר הוא, כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך ברצונו לאהבתך ואפילו לא צויתיו, וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת, ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יבא בה, ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו, (הרמב"ן). כי דבר

הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־
פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם
אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא
לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־
לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה
תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ
אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי
יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל־יֶתֶר
חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא

וּתְשַׁוֵּי יַת פִּתְגָמַיָא בְּפוּמֵיהּ
וּמֵימְרִי יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְעִם
פּוּמֵיהּ וְאַלֵּיף יַתְכוֹן יַת דִּי
תַעְבְּדוּן׃ טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ
עִם עַמָּא וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ
לִמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ לְרַב׃
יז וְיַת חוּטְרָא הָדֵין תִּסַּב
בִּידָךְ דִּי תַעְבֵּיד בֵּיהּ יַת
אָתַיָא׃ יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת
יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ אֵיזִיל
כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִּי
בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן אִינוּן

כת"ם (טו) והוריתי. מלא דמלא : (טז) והיה. מלעיל : לך. נד"ג וכן לו כסמוך : (יז) האתת. חסר דחסר :

רש"י

(טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון על הם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חתנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו [שלא יזוז ממדין כ"א ברשותו]. ושבע שמות היו לו רעואל יתר יתרו קני וכו': כי

תרגום אשכנזי

אין דען מונד לעגען, איך וויל שאָן מיט דיינעם אונד זיינעם מונדע זיין, אונד איך לעהרען, וואס איהר טהון זאָללט; (טז) ער זאָלל דיינעטוועגען מיט דעם פֿאָלקע רעדען, זאָ דאס ער דיר צו איינעם מונדע דיענען (דאַז הייסט: דיינע וואָרטע פֿאָרברינגען) זאָלל, אונד דוא זאָללסט איהם וויא איין גאטט זיין (דאַז הייסט: געדאַנקען איינגעבען). (יז) דיעזען שטאב אבער זאָללסט דוא אין דיא האנד נעהמען, מיט וועלכעם דוא דיא וואונדער־צייכען טהון זאָללסט. (יח) משה גינג, קעהרטע צו זיינעם שוויעגערפֿאטער צוריק, שפראך צו איהם: איך וויל דאָך הינרייזען, אונד צו מיינען מיטברידערן, דיא אין מצרים

באור

ידבר הוא, שהוא איש דברים היודע לדבר. (טו) עם פיך, להורותך אשר תדבר אל פרעה כי עתה לא אמר שאדבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר, ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות. ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה (לקמן ו ל'), ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה ולכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך (שם ז א'), (הרמב"ן). ועם פיהו, להיות דברי פיהו לשומעים חן. (טז) לך, בשבילך, וכל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים אצל דבור כלם לשון על הם. יהיה לך לפה, המוציא מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההכרה. לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש, כן אתה תודיע לאהרן את מחשבות לבך, והוא ידבר בעבורך. (יז) את האתת, לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת, שיהיה לנחש, ואולם הכוונה את האותות אשר אומר אליך, ולשון הרמב"ן: ויראה בעיני כי כאשר אמר ה' למשה בכל הפלאתי אשר אעשה בקרבו (לעיל ג כ'), הודיעו אותן בפרט, אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האתת עכ"ל. (יח) [וישב, מן במדבר כי שם הבר אליו אלהים]. יתר, הוא יתרו כמו גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון, והנה אמר לו

וָאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־
בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן
לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־
הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־
נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־
הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם

תרגום אונקלוס

קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל
לִשְׁלָם׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
בְּמִדְיָן אִיזֵיל תּוּב לְמִצְרָיִם
אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דְּבָעוֹ
לְמִקְטְלָךְ׃ כ וּדְבַר מֹשֶׁה יַת
אִתְּתֵיהּ וְיַת בְּנוֹהִי וְאַרְכֵּבִינּוּן
עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא
דְּמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת

ת"א לך. נדרים ס"ה א': כי מתו. נדרים ו' ב', ס"ד ב'. ע"א ה' א': ויקח. פסחים ג' א', מגלה ט' א':

קת"ס (יח) אלכה. הלמ"ד בח"פ: (יט) שב. ח"ו: (כ) וירכבם. ח"י וכלי מתג: החמר. ח"ו:

תרגום אשכנזי

זינד, צוריק קעהרען, אונד זעהען, אב זיא נאך לעבען. יתרו שפראך צו משה: רייזע מיט גליק. (יט) נון זאגטע אויך דער עוויגע אין מדין צו משה: רייזע נור נאך מצרים צוריק, דען אללע לייטע זינד טאָדט, דיא דיר נאך דעם לעבען געטראַכטעט. (כ) משה נאהם אלזאָ זיינע פֿרויא אונד זיינע קינדער, ליעס זיא אויף איינען עזעל רייטען. אונד קעהרטע אין דאז לאנד מצרים צוריק,

רש"י

(יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם. חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת: (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על החמור (זכריה ט): וישב ארצה

באור

שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד, (הראב"ע). (יט) במדין, מלבד הדבור הראשון שהיה בסיני צוהו הקב"ה עתה במדין עוד הפעם שישוב מצרימה. [כי מתו כל האנשים, לפי פשוטו מתו ממש, וכן פי' הראב"ע והרשב"ם]. (כ) [ואת בניו, הרמב"ן פי' כמו ובני פלוא אליאב (במדבר כו ח'), כי לא היה לו רק גרשם כאשר הזכיר הכתוב (לעיל ב כ"ב) ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם, ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשם אבל היתה צפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נפגש מן המלאך ואחרי לכתו למצרים וראה שנצול מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה, וכך הזכירו רבותינו כי הגמול הזה הוא אליעזר עכ"ד, והוא בשמות רבה (פ"ה ס"ט), וכ"כ רש"י והראב"ע שהוא אליעזר, ואין כן דעת יב"ע בתרגומו (להלן בפסוק כ"ד), רק שהוא גרשם שלא מל אותו בגזרת יתרו חותנו שהתנה עמו שלא למול בנו בכורו, וכן סופר בס' הישר, ונראה מדברי הרמב"ן כי נלחץ לפרש כן בעבור שלא נזכר למעלה (ב כ"ב) רק לידת גרשם, אבל כבר כתבתי שם שלא הוצרך לספר שם לידת גרשם רק להיות הקדמה לספור זה של פגישת המלאך, ולפי שהבן הא' שהוא גרשם הוא שלא נמול לכן לא הוזכר שם רק לידתו, ומ"ש שלא מל אותו ולא קרא לו שם, יצטרך להביא ראיה שבן היה דרכם לקרוא שם בעת המילה, כי כפי הנראה מהכתובים, היו קוראים שם לילד מיד אחר הלידה על שם המקרה שקרה בעת ההיא, וברובם קראה האם שם, ובמעוטם האב, ולפעמים המילדת, כנראה מפרץ וזרח], וישב ארצה מצרים, לדעת הראב"ע הוא לבדו שב כי כאשר פגע השם את משה נמול בנו ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה, וכתב הרמב"ן שיתכן זה כי בעבור שנמול בנו לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתרפא, ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה, ולכן עזבם במלון וצוה אותה לשוב לבית אביה אחר שיתרפא.

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים
בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה
כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי
בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה
וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח
אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה
כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי

חוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין
מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ׃ כא וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה בִּמְהָכָךְ לְמִתַּב לְמִצְרַיִם
חֲזִי כָּל מוֹפְתַיָּא דִּי שַׁוִּיתִי
בִידָךְ וְתַעְבְּדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה
וַאֲנָא אַתְקֵיף יַת לִבֵּיהּ וְלָא
יְשַׁלַּח יַת עַמָּא׃ כב וְתֵימַר
לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי

ת"א בני. שבת ל"א א'. סנהדרין מ"ג א'. ע"א י"ג א':

קת"ם (כא) לפני. במונח ולא במקף (א"ת): (כב) בכרי. ח"ו וכן בכרך כסמוך:

רש"י

מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו. ולא מצינו שעשאם לפניו. אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו'. ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. לשון גדולה כמו אף אני בכור אתנהו

תרגום אשכנזי

משה נאהם אויך דען גאָטטליכען שטאב אין זיינער האנד. (כא) דער עוויגע שפראך אבער צו משה: ווען דוא היין ציעהעסט נאך מצרים צוריק, בעטראכטע אללע דיא וואונדערצייכען, דיא איך דיר אין דיא האנד געבען ווערדע, דאמיט דוא זיא פֿאָר פרעה טהוסט; אינדעססען ווערדע איך זיין הערץ פֿערשטאָקט זיין לאססען, זאָ דאס ער דאז פֿאָלק ניכט ווירד וועגלאססען וואָללען; (כב) דוא זאָללסט אבער צו פרעה זאגען:

באור

גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה, ושלחה עם הבנים. [ויקח משה את מטה האלהים, אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא, (רש"י), ור"ל שלקה המטה קודם ששב ואין צורך לזה לפי דרכנו, כי הוא כלל ואח"כ פרט]. מטה האלהים, הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו את האותות ונקרא מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו כ"כ הראב"ע. (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך וגו', שב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שילאו בעבורו ממצרים הוא מכת בכורות, והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיות דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו, ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם אם אין לו (להלן כב ב'), כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור (שם כ"א ל"ז), (הראב"ע). בלכתך לשוב מצרימה, בשומו לדרך פעמיו הודיע השם למשה דרך כלל את כל אשר יצונו אל פרעה והזהירו וזרזו קודם מעשה, ול"ה אותו בשעת מעשה בפרט בכל מופת ומופת, אמר לו בלכתך בדרך שים לבך והתבונן לעשות לפני פרעה כל המופתים שאני עתיד לשום בידך [ואל תתמה על אשר כתוב אשר שמתי, שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך, (לשון רש"י). וכתב עוד כי על ג' האותות האמורות למעלה אי אפשר לפרשו, שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו, ולא מצינו שעשאם לפני פרעה, ולזה פרשו על העבר בעתיד, והוא הזמן המורכב, אשר העירותיך עליו (ווערדע געטאהן האבען)]. ואני אחזק את לבו, שלא ישלח את העם בכל המופתים ההם ואמרת אליו ביום ההוא כה אמר ה' וגו', ואז ישלחם, כי לא מצינו שהודיע משה למצרים את מיתת בכוריהם רק בעת ההיא, ולא היה א"כ ואמרת אליו צווי שיאמר לו מיד, כי אם ידיעה שיצוונו בסוף כל המכות לאמר לו כן. (כב) בני בכרי ישראל, זה הגוי שעבדוני אבותיו בתחלה, ואני אוהב

יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃
כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח
צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת

בּוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יָת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וּמְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יָת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃
כד וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַייָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃
כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינָרָא וּגְזָרַת יָת עוּרְלַת בְּרַהּ

נ״א ואם מסריב

ת״א הנה. סנהדרין שם: ויהי. נדרים ל״ב א׳: ויפגשהו. שם ל״א: ותקח. שם ל״ב א׳. ע״א כ״ח א׳:

קת״ם (כה) צר. ה״ג:

תרגום אשכנזי

זאָ האט דער עוויגע געשפראָכען: ישראל איזט מיר זאָ ווערטה, אלס איין ערשט־געבאָרענער זאָהן. (כג) נון האבע איך דיר געזאגט: לאס מיינען זאָהן וועג, דאס ער מיר דיענע, דוא וויגערטעסט דיך אבער, איהן זועג צו לאססען, נון ווילל איך אויך דיינען ערשטגעבארענען זאָהן אומבּרינגען. (כד) עס וואר אויף דער רייזע אין דער נאכטהערבערגע, דא קאם דער עוויגע צו איהם, אונד וואללטע איהן טאָדטען (דאז הייסט: דער עוויגע ליעס משה פלעטצליך אין לעבענסגעפאַהר קאָממען); (כה) דא נאהם צפרה איינען שארפען שטיין, שניטט איהרעם זאהנע דיא פארהויט אב, לעגטע זיא איהם

רש״י

(תהלים פט) זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקדוש ברוך הוא על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום שלח את בני: הנה אנכי הרג וגו׳. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה (איוב לו). בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב״ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי. משה: בדרך במלון וגו׳ ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי ח״ו לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג׳ ימים אמול ואשהה ג׳ ימים הקב״ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים. והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה

באור

אותם כאשר יאהב איש את בנו בכורו. ואתה לקחתו לעבד עולם, על כן אני אהרג את בנך בכרך. (כג) ואמר אליך וגו׳, זה יאמר לו קודם המכה האחרונה, הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם שלח את בני ואתה מאנת לשלחו, ולכן בפעם הזאת הנה אנכי הרג וגו׳. (כד) ויהי בדרך, היתה קבלה בידם שלא ימול הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך ואין יכולת במוליכו להתמהמה, ובעבור כי משה לא יכול להתעכב בשליחות השם ראה בעצתו שלא ימול הנער כי יסתכן, אם יוליכו אותו בדרך. והנה שלח השם מלאך להזכיר למשה שיניח עלתו וימול הנער וילך לו לבדו, והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא. וטעם ויפגשהו ה׳ שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו, וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו, ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד, ואל תתמה בעבור שהוא כתוב, ויפגשהו ה׳, כי מלאך ה׳ נקרא על שמו וכמוהו: וה׳ הלך לפניהם יומם (שמות יג כ״א), ושם כתוב ויסע מלאך האלהים (שם יד י״ט), (הראב״ע). (כה) צר, דבר חד, כמו חרבות צורים (יהושע ה׳ ב׳), וכמוהו צור חרבו (תהלים פט מ״ד)

בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי
חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף
מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים
לַמּוּלֹת׃ פ כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר

תרגום אונקלוס

וְקָרִיבַת לְקֳדָמוֹהִי וַאֲמַרַת
בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב
חַתְנָא לָנָא׃ כו וְנָח מִנֵּיהּ בְּכֵן
אֲמַרַת אִילוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא
הָדֵין אִתְחַיַּב חַתְנָא קְטוֹל׃
כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזֵיל
לְקֳדָמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל
וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְאִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי

ת"א כי חתן. נדרים שם: וירף. שם שם:

קת"ם (כו) למולת. ח"ו תניין: (כז) ויפגשהו. אין מתג במלה זו כלל:

רש"י

בשביל המילה הוא: (כה) ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו. אז הבינה שעל המילה בא להורגו: חתן דמים למולות. חתני היה נרצח על דבר המילה. (שיטה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורם. דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה הוא גורם חטא המילה וחטא אחר ואחר כך כשראתה וירף לגמרי אז הבינה דעל דבר המילה לבד בא. ובזה מתורץ ג"כ שנוי ל' בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק כנ"ל): למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל. ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה:

תרגום אשכנזי

צו פיסען, אונד שפראך, דוא ביסט מיר איין בלוטיגער אנפערוואנדטער! (דאז הייסט: דער דאז לעבען קאָסטעט). (כו) דא ליעס דיא געפאהר פאן משה אב. דא זאגטע זיא: איין בלוטיגער פערוואנדטער! אבער נור צו בעשניידונגען (עס האָט ווייטער קיין בלוט געקאָסטעט אלס דאז בלוט דער בעשניידונג). (כז) דער עוויגע שפראך צו אהרן: געהע משה ענטגעגען, דער וויסטע צו, ער גינג, בעגעגנעטע איהם ביי דעם גאָטטליבען בערגע, אונד בעגריסטע

באור

מ"ד). ותגע לרגליו, השליכתו לפני רגלי משה והוא פעל יוצא מבנין הפעיל, כלומר אם מפני העונש הזה נחלית, הנה דם המילה. ותאמר, על בנה. חתן דמים, כפי דרכי הלשון נראה שהוא מוסב על הבן והבן קרא חתן כמו שמתורגם בל"א (איין בלוטיגער אנפערוואַנדטער), שופך דמים אתה לי, אתה היית גורם להיות בעלי נרצה עליך, ומנהג הנשים לקרא לבן כאשר יומל החתן, כמו שהיו קורין לאדם ביום חופתו חתן, כי עיקר מלת החתן הוא ענין התהדש בשמחה, וכמו שתתחדש השמחה ביום החופה, כן תתחדש השמחה ביום המילה, וכן כתב הראב"ע והרד"ק בשרשים שרש חתן. [והנה גם רשב"ג בנדרים (דף לב עמוד א') אומר שהתן דמים שב על התינוק, שאמר שם לא ורמה מי קרוי התן הוי אומר זה התינוק, אלא שהוא מפרש שהמלאך ביקש להרוג את התינוק, אבל מפשטות הכתוב אין נראה כן שישוב הכנוי המיתו על התינוק שלא נזכר קודם זה, גם לדבריו מדוע לא מל אותו משה בעצמו, ולכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם והרד"ק והראב"ע שבב המיתו על משה, והיא דעת ריב"ק ורבי (לפי גרסת רש"י פה רבי יוסי), אך התן דמים שב על התינוק הנימול. והנה פי' הראב"ע שהעתקתי הוא לשיטתו שהוא אליעזר ונולד מקרוב ולא נשלמו לו שמונה ימים עד שהוצרך משה לצאת לדרך, אבל לדעת יב"ע וס' הישר שהוא גרשם בנו בכורו שלא מל אותו כבר, י"ל שלא נענש עד הנה כי היה אנוס בהיותו אצל יתרו חותנו שלא הניחו למולו, משא"כ עתה שנפרד ממנו, או שהשטן מקטרג בשעת הסכנה]. (כו) וירף ממנו, ממשה שסר ממנו החולי והרעדה. אז, בראותה שסר החולי מבעלה, אמרה. חתן דמים למולת, כמו שמתורגם בל"א, באמת שופך דמים אתה לי, אבל דם המילה לא דם נפשות, ומולות שם דבר, והנה על לשון רבים בעבור דמים, והלמ"ד משמש בלשון על, כמו ואמר פרעה לבני ישראל (לקמן יד ג'). (כז) בהר האלהים, הוא חורב, כי ההר הזה הוא בין מדין ובין מצרים.

הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהֹוָה
אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת
אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה אֶל־
מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃
לא וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד
יְהֹוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה
אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ שביעי
ה א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה

תרגום אונקלוס

יְקָרָא דַיְיָ וּנְשֵׁיק לֵיהּ׃ כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ דִּי שַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַקְדֵיהּ׃ כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא׃ לא וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמָעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ׃
ה א וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר

ת"א ויאמן. שבת צ"ז א':

קת"ס (לא) וישמעו. בלי מתג וכן ויקדו: וישתחוו. מתג רק בתי"ו לבד:

תרגום אשכנזי

איהן מיט איינעם קוסע. (כח) משה בעריכטעטע דעם אהרן אללע דיא ווארטע דעם עוויגען, דיא ער איהן אויסצוריכטען געזענדעט האט, אונד אללע דיא וואונדער־צייכען, דיא ער איהם אויפגעטראגען. (כט) משה אונד אהרן גינגען, אונד פערזאממעל־טען אללע דיא אלטעסטען דער קינדער ישראל'ס. (ל) אהרן טרוג פאר, אללע ווארטע, וועלכע דער עוויגע צו משה געשפראכען, טהאט אויך דיא וואונדערצייכען פאר דען אויגען דעם פאלקעס. (לא) דאז פאלק גלויבטע, אונד פערשטאנדען דאראויס: דאס דער עוויגע דיא קינדער ישראל'ס בעדאכט, אונד איהר עלענד אנגעזעהען האבע (נעהמליך אוס איהגען לו העלפען). זיא נייגטען איהר הויפט, אונד ביקטען זיך.
ה (א) הערנאך קאמען משה אונד אהרן, אונד שפראכען צו פרעה: זא האט

רש"י

ה (א) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת. ובסיני נפרע מהם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם

באור

וישק לו, אהרן נשק למשה כי משה העניו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו (הרמב"ן). (כח) את כל דברי ה' אשר שלחו. שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל, (הרמב"ן). (לא) וישמעו, הבינו כי הגיע הקץ האמור לאברהם. ענים, מגזרת ענוי. ויקדו, מפעלי הכפל, כמו קדקד, על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה (דברים לד ח'), ידמו כאבן (לקמן טו ט"ז):
ה (א) ואחר באו משה ואהרן, אחר שעשה אהרן את האותות לעיני העם באו משה ואהרן אל פרעה ואמרו

אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח
אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃
ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר
אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־
יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה
וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃
ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא
עָלֵינוּ נֵלֲכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה

יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שְׁלַח יָת
עַמִּי וְיֵחֲגוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא׃
ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַיְיָ לָא
אִתְגְּלֵי לִי דִּי אֲקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ
לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלֵי
לִי שְׁמָא דַיְיָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל
לָא אֲשַׁלַּח׃ ג וַאֲמָרוּ אֱלָהָא
דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלֵי עֲלָנָא נֵזִיל
כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ

ת"א ויחגו. חגיגה י' ע"ב ב': מי ה'. סנהדרין צ"ב ב'. חולין פ"ט א'. ידים ע"ז ב':

קת"ס ה (א) ויחגו. לית וחסר (מס"ק): (ג) נלכה. הלמ"ד בח"פ:

תרגום אשכנזי

דער עוויגע דער גאטט ישראלס, געשפראבֿען: לאס מיין פֿאלק ציעהען, דאס זיא מיר אין דער וויסטע איין פֿעסט פֿייערן. (ב) פרעה שפראך: ווער איזט דער עוויגע, דעססען שטיממע איך געהאָר געבען זאלל, דאז פֿאלק ישראל וועג צו לאססען? איך קעננע דען עוויגען ניכֿט, אונד ווערדע דאז פֿאלק ישראל ניכֿט וועגלאססען. (ג) זיא שפראבֿען: דער גאטט דער עברים האט זיך אונז פֿער-שפירען לאססען; וויר וואללען נור איינע דרייאטאָגיגע רייזע מאבֿען אין דער וויסטע, אונד דעם עוויגען אונזערם גאטטע איין אפּפֿער

באור

ואמרו אליו. ויחגו לי, לזבוח זבחים כמו: אסרו חג בעבותים (תהלים קיח כ"ז), חגים ינקפו (ישעיה כט א'). (ב) מי ה' אשר אשמע בקלו, הנה פרעה חכם גדול היה ויודע את האלהים ומודה בו, כאשר אמר הוא או מורישו אל יוסף: אחרי הודיע אלהים אותך (בראשית מ"א ל"ט), איש אשר רוח אלהים בו (שם ל"ח), אבל לא היה יודע את השם המיוחד שהזכיר משה ואהרן, ולכך אמר מי הוא השם הזה אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל שהם עבדי מארצי לעבדו, ומה חלק יש לו בעם הזה שיעבדוהו, לא ידעתי את השם הזה ולא אשלח את ישראל. (ג) ויאמרו אלהי העברים וגו', כלומר עם ישראל מעבר הנהר באו לגור הנה, וזהו אלהי בני עבר הנהר והם עמו, וצריכים לעבדו. נקרא עלינו, כמו נקרא נקראתי בהר הגלבע (שמואל ב' א ו') והוא כטעם פגיעה, והשרש הזה יבא על ענין זה רובו בה"א ומעוטו באל"ף

(ג) [אמר הכורם: אלהי העברים, אחרי ששמעו דברי פרעה וגם את ישראל לא אשלח, למה חזרו לומר אלהי העברים? אפשר שחשבו שפרעה לא שמע אליהם לפי ששינו את דברי השם שצוה ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלהי העבריים נקרה עלינו (לעיל ג י"ח), וכאן כתיב ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי, לכן חזרו לומר כדברי השם ממש אולי יכנסו הדברים האלה.

אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ
בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ
מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ
לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה

אֱלָהָנָא דִּילְמָא יְעָרְעִנָנָא
בְּמוֹתָא אוֹ בְקִטּוֹל׃ ד וַאֲמַר לְהוֹן
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת עַמָּא
מֵעֲבִידַתְהוֹן אִיזִילוּ לְפֻלְחַנְכוֹן׃
ה וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן

קת"ס (ד) תפריעו . מ"י : לסבלתיכם . ח"ו ומ"י

תרגום אשכנזי

אפפער שלאכטען, ער מאָכטע אונז הײמזוכען מיט פעסט אדער מיט קריעג . (ד) דער קאָניג פאן מצרים שפראך צו איהנען: משה אונד אהרן: ווארום האלטעט איהר דיא לײטע פאן איהרער פערריכטונג אב? געהט הין צו אײערן ארבײטען! (ה) פרעה שפראך:

רש"י

לאלהיהם: (ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות. פגיעה זו לשון מקרה מות הוא: (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם שמומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה. וכן פרעהו אל תעבר בו (משלי ד'). רחקהו. וכן ותפרעו כל עצתי (שם א'). כי פרוע הוא נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים

באור

באל"ף בסוף. פן יפגענו, יתכן שיכללו בזה גם אנחנו גם אתה פרעה עמנו וכל מצרים, שיכה אותנו בדבר או בחרב, והחיוב על כלנו. [שיפגענו שרש פגע יאמר פעם על התפלה והתחנה: ופגעו לי בעפרון בן צחר (בראשית כ"ג ח'), ופעם על הפגישה, ויפגעו בו מלאכי אלהים (שם לב ב'), ופעם על ההכאה להמית: גש פגע בו ויכהו וימת (שמואל ב' א ט"ו), לפגע בכהני ה' (שם א' כב י"ז): וענינים קרובים הם, ורובם קשורים עם הבי"ת, והמה פעלים יוצאים. וכתב רש"י ז"ל כי פגיעה זו לשון מקרה מות הוא, והנה א"ת „דילמא יערעיננא", וכ"ת יב"ע „יארע יתן", ומשמעות תרגומם שהוא עומד, ושב על הדבר והחרב, ולא יתישב הכורו עם הבי"ת, אבל היה צריך לומר פן יפגענו דבר או חרב, לכן נראה שב על השם שלפניו והוא יוצא בהכידיו, ור"ל פן יפגע השם אותנו (או בנו) להכותנו במכת דבר או בחרב]: (ד) תפריעו, כתרגומו הבטלון, וכל ענין פרע בטול הסדר והשבתת החוק הוא, וכן פורע מוסר (משלי טו ל"ב), גדל פרע (במדבר ו ה'), ופרע את ראש האשה (שם ה י"ח), והזכירם בשמם דרך כבוד. לכו לסבלתיכם, על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם. וצוה אותם שובו בולכם אל העבודה (ועל הדרך הזה מתורגם בל"א), ושבו משה ואהרן לפניו, ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן, אז היו בעיניו הרטומים ומכשפים וחכמים, ונהג בהם כבוד, ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול; וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים, כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים, אבל כמס היו עושים, רק כי הכביד עליהם עלו לקחת מהם רב. ורש"י פירש לסבלתיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבט לוי. ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות, ונכון הוא כי כל עבודת האדם בבית ובשדה יקרא כן, כמו: „לכל סבל בית יוסף" (מלכים א' יא כ"ח), ומנהג בכל עם להיות להם הכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו הכמיהם וזקניהם, והכל סבה מאת ה' (הרמב"ן). ולפי דעת רש"י צריך שיתורגם (געהט הין צו אײערן פעררכטונגען)

בלבו. בחרב, הנה התראת החרב אינה עולה יפה, כי המלך יאמר, אם לבא המלחמה אמין הנה, הלאו לי עם רב והלילי לבא די והותר לעמוד נגד כל אויב הקם לקראתנו? ואיה הוא האויב אשר ירדף נפשו להלחם עמדי? ואולי אין זה חרב מלחמה, אבל חרב חולי, שיש מחלת מות הנקראת חרב, כמו בחרחור ובחרב (דברים כח י"ב), וא"כ דומה לדבר שגם הוא חולי שנתהוה מן עפוש האויר, ומן החליים האלו אין המלך נושע ברב חיל וגבור לא ינצל ברב כח].

עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן
מִפּוּלְחַנְהוֹן׃ ו וּפַקִּיד פַּרְעֹה
בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא
וְיָת סָרְכוֹהִי לְמֵימָר׃ ז לָא
תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּיבְנָא לְעַמָּא
לְמִרְמֵי לִבְנִין כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי אִינוּן יֵיזְלוּן
וְיִגַבְּבוּן לְהוֹן תִּיבְנָא׃ ח וְיָת
סְכוּם לִבְנַיָּא דִּי אִינוּן עָבְדִין

הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ
וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃
ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־שֹׁטְרָיו
לֵאמֹר׃ ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן
לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל
שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם
תֶּבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים

קת"ם (ז) האספון. א' נהה ומ"י ומ"ו: כתמול. מ"ו ועיין מ"ש ות"ם: וקששו. הסי"ן כשוא לכד:

רש"י

אא היתה על שבטו של לוי. ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלותם הפסד גדול הוא זה: (ו) הנוגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה: (ז) תבן. אשטוב"לא1) היו גובלין אותו עם הטיט: הלבנים. טיוו"לש2) שעושים מטיט ומיבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשום. כאשר הייתם עושים עד הנה: וקוששו. ולקטו: (ח) ואת מתכונת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. הם מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו': מתכונת. ותוכן לבנים. ולו נתכנו

תרגום אשכנזי

דאז געמיינע פאלק נימט יעטצט איבערהאנד, אונד איהר וואלט זיא שטארען פאן איהרער ארבייט? (ו) פרעה בעפאהל נאך דענזעלבען טאג דען אנטרייבערן דעם פאלקעס אונד דעססען אויפזעהערן פאלגענדעס: (ז) געבט דען לייטען קיין שטראה מעהר, דיא ציעגעל צו פערפערטיגען, וויא געסטערן אונד פארגעסטערן (דאז הייסט: וויא ביזהער) זיא מאגען זעלבסט געהען, אונד זיך שטראה אויפזוכען. (ח) דיא אנצאהל דער ציעגעל, וועלכע זיא ביזהער

באור

פערריכטונגען). (ה) הן רבים עתה עם הארץ, וצריך להכניע לבם בעבודה ובמלאכה למען לא ישאו דהם כדרך עם רב השובתים ממלאכה, שהבטלה מביאה לידי שעמום. (ו) הנגשים. מצריים היו, והשוטרים הם מישראל, הנוגש ממונה על כמה שוטרים, והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה. (ז) [תאספון, שרשו יסף, ועל המנהג בהפעיל מנחי פ"י שתתחלף היו"ד לוי"ו נחה והיא נקודת החולם לאות הנוספות שלפניה, ובא פה אל"ף תחת היו"ד, כי כל הד' אותיות אהו"י אחיות הנה]. תבן, רש"י פירש אשטובל"א בלע"ז [והוא שטאָפּעלן ובל"א (שטאָפּפלען)], הוא הנותר בשדה אחר הקצירה, והיו גובלין אותו עם הטיט להעמידו, ונגלת קש (לקמן יב) פירש"י שהוא לשון לקוט (איינע לעזע), ואונקלוס תרגם תבן תיבנא וקש גילי, ומשמעות התבן כמו שמתורגם בל"א, שתבן הוא (שטראָה), וקש הוא התבן הדק והעלים הדקים הנלקטים בשדה או שנשאר אחר הקצירה שנקרא בל"א (שטאָפּפלען). ללבן, מגזרת לבנה, ובנין הלבנים חזק מהאבנים, כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב: ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר (בראשית יא ג'), (הראב"ע). הלבנים, טויל"ש [(ציעגעלשטיינע) בל"א] שעושין מטיט ומייבשין אותן בחמה, ויש ששורפין אותן בכבשן. (רש"י). כתמול שלשם, כאשר הייתם עושים עד הנה. תבן, יש שמות שלא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן (שהוא הצירי), כמו ספר, ובבעלי פתח קטן (שהוא הסגול), כמו צדק, והנה כן תבן, וטעמם לא נודע רק ככה נמצאו. (הראב"ע). (ח) מתכונת ותכן

1) אשטובל"א בלע"ז e teuble estouble eteule (דיא שטאפפעל)
2) טיוול"ש בלע"ז tuile (ציעגעל).

אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם
תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ
מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם
צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לֵאלֹהֵינוּ׃ ט תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה
עַל־הָאֲנָשִׁים וְיַעֲשׂוּ־בָהּ וְאַל־
יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ

מֵאִיתְמְלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי תְּמַנּוּן עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן אִנּוּן מְצַוְּחִין לְמֵימַר נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא׃ ט יִתְקַף פּוּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְּקוּן בֵּיהּ וְלָא יִתְעַסְּקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטִילִין׃ י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא

נ"א התיקר

קת"ם (ח) צעקים. ח"ו ומ"י :

תרגום אשכנזי

ביזהער פערפערטיגט, זאללט איהר איהנען דעננאך אויפלעגען, איהר זאללט ניכטס דאפאן אבנעהמען, דען זיא זינד מיסיגע לייטע ; דארום שרייען זיא : וויר וואללען הינגעהען, אונד אונזערעם גאטטע איין אפפער שלאכטען! (ט) דיא ארבייט מוס אלזא דען לייטען שווער געמאכט ווערדען, דאמיט זיא צו טהון האבען, זא ווערדען זיא זיך ניכט מעהר מיט ליגענהאפטען ווארטען אונטער־האלטען. (י) דיא אנטרייבער דעס פאלקעס

רש"י

עלילות (שמואל א' ב). ואת הכסף המתוכן (מלכים ב' יב). כלם לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטריים1) בלע"ז: (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קיט). למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין. ויספר. ואשתעי. ואי אפשר לומר ישעו לשון וישע אל הבל. ואל קין ואל מנחתו לא שעה. ולפרש אל ישעו אל יפנו. שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם ישעה האדם על עושהו (ישעיה יז). ולא שעו על קדוש ישראל (שם לא). ולא ישעו אל המזבחות (שם י"ז). ולא מצאתי שמוש של

באור

ותכן, יאמר על קצב הדבר ושעורו במספר ומדה, ומים תכן במדה (איוב כח כ"ה), ושמים בזרת תכן (ישעיה מ י"ב), ולו נתכנו עלילות (שמואל א' ב ג'), ענינו שכל המעשים וכל התמורות שבעולם כבר נתכנו אצל השם ב"ה פארהער בעשטיממט, את הכסף המתוכן (מלכים ב יב י"ב), ענינו הנמנה, כלומר סכום חשבון הלבנים שהיה כל א' עושה ליום, כשהיה התבן נתן להם, אותו סכום תשימו עליהם גם עתה, למען תכבד העבודה עליהם. נרפים הם, המלאכה רפוי' בידם ועזובה מהם, והם נרפים ממנה ריטרי"ש בלע"ז, והוא בל"א (אבגעזאנדערט, ענטפערנט). (ט) ואל ישעו וגו', אונקלוס תרגם „ולא יתעסקון בפתגמין בטילין" וכן פירש"י אל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה, ודומה לו: ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קיט קי"ז), וכן מתורגם בל"א. והרשב"ם כתב „ישעו איטנדאנ"ט בלע"ז (ובל"א אויפמערקזאם זיין), כמו וישע ה' אל הבל (בראשית ד ד'), ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה יז ח')" עכ"ל, אבל רש"י הרחיק פי' זה באמרו כי על כוונת הפנייה היה צריך לקשרו עם מלת אל, ככל הראיות שהביא, אבל אם הוא לשון דבור נופל עליו לשון שמוש הבי"ת: כגון הנדברים בך (יחזקאל ל"ג ל'), לדבר בם (דברים יא י"ט). והראב"ע פי' ישעו, כמו: ירפו כאשר אמר נרפים אתם, וכמוהו השע ממני (תהלים לט י"ד), שעו מני (ישעיה כב ד'), שפירושו הרפו ממני, ובי"ת בדברי שקר היא בי"ת הסבה, והכוונה ואל ירפו ממלאכתם בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן, ואולם גם בכל הראיות שהביא אין השרש הזה נופל כי אם על פנות המחשבה והכוונה, כמ"ש הרשב"ם, אלא שיורה על דבר והפכו כדרך כל הפעלים המורים על תנועה, שיורו על התנועה ממנו ועל התנועה אליו כפי המלות שיחוברו עמהן, כמו פעל נגש, וכן סור, וכן קרב, שיתכן שיבא עם אל ועם מן, אף כאן וישע ה' אל, פי' שפנה מחשבתו אל הדבר, והשע ממני מורה על הסתלקות המחשבה מן הדבר, מעתה אם בי"ת בדברי שקר היא בית הסבה כמ"ש הראב"ע, אין הכרע כלל לתיבת ישעו, הם
הוראתה

1) רייטריי"ש בלע"ז retiro retrast (צוריק געצאגען) retirer a bandonner (צוריק ציעהען פערלאססען) :

נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־
הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה
אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם
לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר
תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם
דָּבָר׃ יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃
יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ
מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ

וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר
כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא
יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא׃ יא אַתּוּן
אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר
דִּי תַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא יִתְמְנַע
מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדַּעַם׃ יב וְאִתְבַּדַּר
עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
לְגַבָּבָא גִּילֵי לְתִבְנָא׃
יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר
אַשְׁלִימוּ עִיבִדְתְּכוֹן פִּתְגָם יוֹם
בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן עָבְדִין

נ"א עובדיכון

קת"ם (יא) נגרע. לית וקמץ:

רש"י

בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך . ותדבר מרים ואהרן במשה . המלאך הדובר בי . לדבר בם . ואדברה בעדותיך . אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי : (יא) אתם לכו קחו לכם תבן . וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתון לכם מזומן מבית המלך : (יב) לקשש קש לתבן . לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט : קש . לשון לקוט ע"ש שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות : (יג) אצים . דוחקים : דבר יום ביומו . חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם

תרגום אשכנזי

אונד זיינע אויפזעהער גינגען הינאוים , אונד שפראכען צום פאלקע אלזא : זא האט פרעה געזאגט : איך געבע אייך קיין שטראה מעהר ; (יא) איהר זעלבסט געהעט הין , נעהמעט אייך שטראה , ווא איהר וואם פינדעט ; דען פאן אייערער ארבייט ווירד ניכט דאז מינדעסטע אבגענאממען . (יב) דאז פאלק צערשטרייעטע זיך אין דעם גאנצען לאנדע מצרים , שטאפפעלן אויף צו זוכען , שטאטט דעם שטראהעם . (יג) דיא אנטרייבער ווארען

באור

הוראתה על פנות המחשבה אל מלאכתם , או על הסתלקם ממנה , והרד"ק בשרשים שרש שעה פירשו ענין בטחון , ומצא לו חברים ע"ש , וכן ת"י „ולא יתרחצון על מילי שקרא" ואף ההוראה הזאת יש לכללה עם ענין פנות המחשבה והכוונה אל דבר , כמ"ש הרד"ק שם בעצמו . (י) ויצאו , מארמון המלך אל העם העובדים . (יא) [אתם לכו קחו לכם תבן , באה מלת הנוכחים לפני הצווי לנוכחים , בעבור התנגדות הקודם , כי עד עתה נתנו לכם תבן , משא"כ עתה אתם תחזרו אחריו ולא יתנו לכם מאחרים] . מאשר תמצאו , בקרוב או ברחוק . כי אין נגרע וגו', וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך (רש"י) , ויורה על זה מלת לכו המורה על הזריזות , ולשון הרשב"ם „קמץ גרוע , לשון פעול , ואלו היה פתח היה לשעבר , וכן נשגב קמץ , אבל נשגב פתח לשעבר ואלו היה לשעבר היה לו לכתוב כי לא נגרע" עכ"ל , לפי שעל השלילה בהוה יאמר אין , ועל השלילה בעבר יאמר לא . (יב) ויפץ , פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם לפוץ , (הראב"ע) , וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש פוץ , וכתב עוד ואפשר שהוא פעל עומד וכן : ויפץ העם מעליו (שמואל א' יג ח') . לקשש קש לתבן ללקוט קש להיות להם במקום התבן , ולמ"ד לתבן משמשת במקום מלת תחת או מלת במקום , כמו : והחמר היה להם לחמר (בראשית יא ג') . (יג) אצים , דוחקים וממהרים , כמו ויאיצו המלאכים (שם יט ט"ו) והוא כאן פועל יוצא אף שהוא מהקל , כי הוא מהפעלים שהם פעם יוצאים ופעם עומדים , כמו שרש שוב ושרש מוש . לאמר , להם . דבר יום ביומו , חשבון של כל יום כלו ביומו , כאשר עשיתם בהיות התב

כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ
שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ
עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ
לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל
שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃
טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה

כַּד מִתְיְהֵב לְכוֹן תִּיבְנָא׃
יד וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי
מַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה
לְמֵימַר מָה דֵּין לָא אַשְׁלֵימְתּוּן
גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי לִבְנִין
כְּמֵאִיתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אַף
תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין׃ טו וַאֲתוֹ
סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם
פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא מִתְעֲבֵד

נ"א תעביד

קת"ם (יד) עלהם. ח"י׃

תרגום אשכנזי

דרינגענד, אונד שפראכען: מאכט אייערע ארבייט פערטיג, יעדען טאג זיין טאגענווערק, זא גוט, אלס דא דאז שטראה פֿאַרהאנדען וואר. (יד) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל'ס, וועלכע דיא אנטרייבער פרעה'ס איבער זיא געזעטצט האטטען, וואורדען געשלאגען; מאן שפראך: ווארום שאפפט איהר, זא געסטערן אלס הייטע, אייער געזעטצטעס אן ציעגעל ארבייט ניכט פערטיג, זא וויא איהר פֿארגעסטערן געטהאן? (טו) דיא אויפזעהער דער קינדער ישראל'ס קאמען,

רש"י

בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו והסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצריים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים. כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל אשר שמו נוגשי פרעה. אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו' למה ויכו שהן אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום החק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום:

באור

מוכן ונתון לכם. (יד) ויכו, לשון ויופעלו הוכו מיד אחרים שהנוגשים הכום, לפי שהשוטרים ישראל היו, והיו חסים על חביריהם מלדחקם, וכשהיו מוסרים את הלבנים ליד הנוגשים שהם מצריים, והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותן על שלא דחקו את עושי המלאכה. אשר שמו וגו', ענינו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם. לאמר, כלומר שבשביל זה הכו, שאמרו להם הנוגשים מדוע לא כליתם גם תמול גם היום החוק והמנין הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי, שהוא יום שלפני אתמול, והוא היה בהיות התבן נתון להם, והנה החק ללבון הוא על העושים במלאכה לא על השוטרים, אלא שהמעשה יחשב כעושה, ולזה אמרו השוטרים ולבנים אומרים לנו עשו, כאלו הם העושים, ובל"א מתורגם (שאַפפען), הונה על המעשה. [כתמול שלשם, תמול לבד יאמר על הרוב על היום העבר הקרוב ליום שעומד בו, ועל המעט נמצא גם על יום הרחוק, ועכ"ז הכוונה שההרחק מעט לא כביר (כאשר מלת מחר עיקרה היא על היום הבא הסמוך, ונמצא גם על אחר זמן), ואם תסמך אליו גם מלת שלשם תהיה כוונת שתיהן על היום השלישי העבר, כי עקרו נקרא תמול, ושלשם תאר נוסף להודיע באיזה תמול מדבר אם יום א' שלפני זה או יום ב' או תמול רחוק, ושלשום לבד לא נמצא, רק ג"פ נמצא בהפסק מלת גם בינו ובין תמול (לעיל ד י', ושמואל ב' ה ב', וד"ה א' יא ב') ושם הכוונה תמול על היום הא' הקרוב, ושלשום על יום שלפניו, כי מלת תמול מושכת אחרת בכהה גם אל שלשום, ולכן פה תהיה כוונת כתמול שלשם שניהם על היום הג' העבר, ככל חביריהם, וכוונת גם תמול על היום הב' שהוא יום אחד לפני זה שעומד בו, והכוונה כמ"ש הראב"ע „כי ביום ג' שלפני זה השלימו סכום הלבנים, אך ביום העבר שהוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התפסקו בעבודתם לא השלימו, גם היום שבאו משה ואהרן אל פרעה לא השלימו", וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא. ולכן אתמה מתרגומו של אונקלוס שתרגם כתמול שלשם „כמאיתמלי ומדקדמוהי" וחלקם לשתים ומשמעותו שגם ביום שלפני זה השלימו,

כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃ טו תִּיבְנָא לָא
מִתְיְהַב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין
לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ לָקַן
וְחָטָאן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ׃ יז וַאֲמַר
בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן
אַתּוּן אָמְרִין נֵיזִיל נְדַבַּח קֳדָם
יְיָ׃ יח וּכְעַן אִיזִילוּ פְּלָחוּ
וְתִיבְנָא לָא מִתְיְהֵיב לְכוֹן

קת"ס (טו) תעשה. במרכא כפולה:
(טז) וחטאת. ההי"ת בקמץ
והטי"ת רפי:

תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן
אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים
אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ
מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר
נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם
אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃
יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־
יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃

רש"י

(טז) ולבנים אומרים לנו. הנוגשים עשו כמנין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא נקוד קמץ שם דבר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו כבואנה בית לחם (רות א') שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן את הכסף המתוכן (מלכים ב' י"ב) המנוי כמו שאמור בענין ויצורו וימנו את הכסף

תרגום אשכנזי

אונד שריען צו פרעה: ווארום פֿערפֿאָהרסט דוא זא מיט דיינען קנעכֿטען? (טז) שטראה וויררד דיינען קנעכטען ניכֿט געגעבען, אונד גלייכֿוואהל זאגט מאן צו אונז: שאפֿפֿט ציעגעל! נון ווערדען דיינע קנעכֿטע נאך דאצו געשלאגען, אונד דיין פֿאלק ווירד מיסעטהאָטער בעהאנדעלט. (יז) ער שפראך: מיסיג׳ע לייטע! דארום זאגט איהר: וויר וואללען רייזען, דעם עוויגען איין אפפֿער צו שלאכֿטען. (יח) אלזא געהט הין, ארבייטעט! שטראה זאלל אייך ניכֿט געגעבען ווערדען,

באור

זהכתוב אמר לא כליתם וגו' גם תמול גם היום, וכן אתמה גם על יונתן בן עוזיאל שתרגם "הי כאיתמלי והי כמדקדמוי", ופירש כוונתו יותר מת"א, אולם רש"י ז"ל פירש שתי המלות כתמול שלשם רק על יום הג']. (טו) ולבנים אמרים לנו עשו, הנוגשים אומרים עשו לבנים כמנין הראשון. וחטאת עמך, כמו וחטאה בחלוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות האלף [כי כאשר רצו להניח האל"ף כמו שתנוח במלת חטא, לא תוכל שוב הה"א לנוח אחריה, כי לא ינוחו ב' אותיות יהו"א רצופות אף בסוף התיבה, אם לא כשהשנית אל"ף, גם קשה להגיעה אחר אל"ף הנחה, ועוד כי אז תהיה במפיק ותתחלף עם ה"א הבאה לכנוי לנסתרת, לכן התליפוה בתי"ו שגם היא לפעמים סי' לנקבה, וכמוהו וקראת אתכם (דברים ל"א כ"ט) ושניהם עברים, והוא"ו מהפכתם לעתיד], ובא עם בלשון נקבה כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח ה'), והענין לדעת המתרגם האשכנזי, שהם נוהגים בנו שאנחנו עמך כמנהג עם החוטאים, להכות אותנו, ואנחנו נקיים.
ויראו

(טו) [אמר הבורם: וחטאת עמך כתרגומו "וחטן עליהון עמך", והנה כוונתם היתה לומר וחטאת אתה פרעה, שהוא המלווה, אבל מפני הכבוד הסבו החטא אל העם, ודעת המתרגם האשכנזי שפירושו הנוגשים נוהגים בנו שאנחנו עמך כמנהג עם החוטאים להכות אותנו ואנחנו נקיים, היא רחוקה].

יט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ
מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃
כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן
נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם
מֵאֵת פַּרְעֹה׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם
יֵרֶא יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר
הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־

תרגום אונקלוס

וּסְכוּם לִבְנַיָא תִתְּנוּן׃ יט וַחֲזוֹ
סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָתְהוֹן בְּבִישׁ
לְמֵימָר לָא תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן
פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ׃ כ וַעֲרָעוּ
יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קַיְמִין
לְקַדָמוּתְהוֹן בְּמִפַּקְהוֹן מִלְוָת
פַּרְעֹה׃ כא וַאֲמַרוּ לְהוֹן יִתְגְּלֵי
יְיָ עֲלֵיכוֹן וְיִתְפְּרַע דִּי
אַבְאֶשְׁתּוּן יָת רֵיחָנָא בְּעֵינֵי
פַּרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי לְמִתַּן
חַרְבָּא בִּידֵיהוֹן לְמִקְטְלָנָא׃

ת"א נצבים . נדרים ס"ד ב׳ :

קת"ם (כ) ויפגעו. בלי מתג :
(כא) וישפט . הוא"ו בשוא
וחסר : ריחנו . מ"י קדמאה לבד :

תרגום אשכנזי

דיא אנצאהל דער ציעגעל מיסט איהר דעננאך ליפֿערן . (יט) דיא אויפֿזעהער דער קינדער ישראל'ס זאהען זיך אין איינעם באֶזען צו־שטאנדע דא זיא זאגען מוסטען : נעהמט ניכֿטס אב פֿאן ציעגעלשטיינען , דעם טאגעווערקע יעדעס טאגס . (כ) זיא טראפֿען משה אונד אהרן , דיא געגענאיבער שטונדען אלם זיא פֿאן פרעה הערויס קאמען , (כא) אונד שפראכֿען צו איהנען : דער עוויגע ווירד איין אנזעהען האבען געגען אייך , אונד ווירד ריכֿטען , דאס איהר אונזערן גערוך צום עקעל געמאכֿט אין דען אויגען פרעה'ס אונד זיינער בעדיענטען , איהנען איין

רש"י

(שם) : (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם : ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמר לא תגרעו וגו' : (כ) ויפגעו . אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם

באור

(יט) ויראו, זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו, ראו נפשם בצרה, כי חס לבם בקרבם על אחיהם עושי המלאכה, ובגזרת המלך הוכרחו לרדות בם, ולאמר להם : לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו, וכאשר פגעו משה ואהרן התרעמו עליהם ; ומלת אותם כמו עצמם (זיך זעלבסט), וכן מתורגם בל"א . (כא) ירא ה', את החמס העשוי לנו, והוא עליכם, שאתם גרמתם אותו, כי על ידכם אנו נמאסים ונבאשים בעיני פרעה כריח רע . אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה, בעבור כי חמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמוח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה, כמו : ומתוק האור (קהלת י"א ז'), (הראב"ע). והרד"ק כתב בשרשים שורש באש שאמר בעיני סמוך אל ריח ואף על פי שעל דרך משל היה אומר באפי, שב אל הענין כלומר שלא ירצו

(כא) הבאשתם, כמו : להבאישני ביושב הארץ (בראשית לד, ל') ועניינו התחלפות טעם וסבה יקרה בטעם וסבה גרועה, כמו שאמרו שם, שכוונת יעקב היתה, יושבי הארץ יאמרו, לא מנקמת חרפת אחותם, והיא סבה יקרה, הרגו את אנשי שכם, אבל מתאוות הבצע ולשלול שלל עשו זאת, והיא סבה גרועה המולדת סרחון ובאוש, וכן כאן אתם הגורמים שפרעה ועבדיו אומרים, לא לעבוד את ה' רוצים ללכת דרך שלשת ימים, והיא סבה טובה ויקרה, אבל מפני שנרפים הם מתאוים לטייל ולשוט הנה והנה, ומדת העצלות היא גרועה, וזהו החרב שנתתם בידם להרגנו שדבריכם הם אמתלא להכביד עלינו העבודה יותר מקודם] .

חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי
לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה
זֶּה שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־
פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם

כב וְתַב מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ
לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא לְעַמָּא הָדֵין
וּלְמָא דְנַן שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵעִידָּן
דְּעָלִית לְוָת פַּרְעֹה לְמַלָּלָא
בִּשְׁמָךְ אִתְבְּאַשׁ לְעַמָּא הָדֵין

ת"א למה. סנהדרין מ"ד א׳ :
קה"ם לתת־. במקף והתי"ו בסגול:
(כב) למה. קדמאה המ"ם
רפי : הרעתה. ה"י וה"ו וה"א בסוף :
זה. בדגש :

ריש"י

בהם יאמו נגבים : (כב) למה הרעתה לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני : (כג) הרע . לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם . ותרגומו אבאיש :

תרגום אשכנזי

שווערדט אין דיא האנד געגעבען, אונז אומצוברינגען . (כב) משה טראט ווידער הין צו דעם עוויגען, אונד שפראך: מיין גאָטט ! ווארום לאסט דוא עס דען לייטען זאָ שלעכט געהען ? וואָצו האסט דוא מיך דען געזענדעט ? (כג) זייטדעם איך צו פרעה געקאָממען בין, אין דיינעם נאמען צו רעדען, לאסט ער עס דען לייטען נאָך שלעכטער געהען

באור

ירצו לראותנו ולהביט אלינו כמו שירחק האדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו , וכן מתורגם בל"א . (כב) וישב משה, אל המקום שהיה מדבר עמו שם . למה הרעתה לעם הזה , ואם אינך רואיין להגאל עוד למה זה שלחתני . (כג) ומאז באתי, מהעת שבאתי . הרע , לשון הפעיל והוא פעל יוצא , הרבה רעה עליהם וכן מתורגם בל"א . והנה דבר תימה הוא אחרי שהודיע השם למשה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך עד שיעשה את כל המופתים אשר צוהו , אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת ? ואעתיק לך דברי הרמב"ן שכל דבריו דברי חן ושכל טוב, וז"ל לפי דעתי שחשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במצותו , ולא באות ומופת , עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות , אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים , וכשאמר לא ידעתי את ה' צוהו לעשות לפניו מיד אות התנין והוא לא ישמע ויכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות וכשראה משה שעמדו ג' ימים , ופרעה יריע להם בכל יום , וה' לא כהה בו ולא גלה למשה להודיעו מה יעשה, אז חשב משה כי ארוכה היא , ויתכן שהיה בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך , כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל המלך פנימה , ולדבר אליו פנים בפנים , אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו , והנה סבלו עמלם ולחצם ימים , והיו באים עד לפני שער המלך , עד שנשמעה צעקתם לפני המלך , וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו , וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעתה אחרי ימים מעת שפגעו בו השוטרים , ובאלה שמות רבה אמרו ויצאו נגשי העם ושטריו , כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה הדשים ואהרן היה יושב במצרים , ואותה שעה החזיר משה את אשתו ואת בניו למדין , ועוד אמרו ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה למשה במדין , ואמר לו לך שוב מצרימה , בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהן שוטרי בני ישראל כשהן יוצאים מלפני פרעה . וכן ראיתי עוד במדרש חזית : דומה דודי לצבי , מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם וחזר ונכסה מהן וחזר ונראה להם , וכמה נכסה מהם , ר' תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן , ור' יהודה בר' אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא , והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה , ולכן כששב משה אל השם אמר למה הרעתה לעם הזה למהר לשלוח אותי קודם שהגיע הקץ, כי לא היה ראוי לשלוח אותי עד שתרצה להצילם כי עתה הרעותה להם ולא הצלת אותם , ואם ככה אתה עושה להם יוספו ברעה אשר תמצאם , ולכן ענה אותו : עתה , בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה, כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו עכ"ל .

הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃

ו א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃ ס

וְשֵׁיזָבָא לָא שֵׁיזֵבְתָּא יָת עַמָּךְ׃

ו א וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּעַן תֶּחֱזֵי דִּי אַעְבֵּיד לְפַרְעֹה אֲרֵי בִידָא תַקִּיפָא יְשַׁלְּחִינוּן וּבִידָא תַקִּיפָא יְתָרְכִינּוּן מֵאַרְעֵיהּ׃

ת"א והצל. סנהדרין שם : ויאמר ה', סנהדרין שם. עקדה שער מ"ג :

תרגום אשכנזי

געהען ; דוא אבער האסט דיין פאלק ניכט געררעטטעט.

ו (א) דער עוויגע שפראך צו משה : דוא ווירסט באלד זעהען, וואס איך דעם פרעה טהון ווערדע, דאס ער זיא מיט שטארקער האנד פארטציעהען לאססען, יא מיט שטארקער האנד אויס זיינעם לאנדע טרייבען ווירד.

רש"י

ו (א) עתה תראה וגו'. הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ : כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה שתתחזק על פרעה ישלחם : וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' :

הפטרת שמות

(בישעיה סימן כ"ז כ"ח)

ו הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃ ז הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ

תרגום אשכנזי

(ו) אין דען קינפטיגען צייטען ווירד יעקב וואורצעל שלאגען, ישראל ווירד גרינען אונד בליהען טרייבען, אונד דיא וועלט ווירד פאן זיינען ערצייגניסען פאלל זיין. (ז) שלוג ער (גאטט) איהן עטווא, וויא ער דעניניגען

רש"י

(ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השרים יעקב נצו ופרחו שם עד מלאו פני תבל תנובה : (ז) הכמכת מכהו הכהו. הראיתם בגבורתו שכמכת המכה יעקב הכיתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים. יש תמיהות שהם מתקיימות כגון זו וכגון הנגלה נגליתי אל

באור

(ו) הבאים ישרש יעקב, תשובת הנביא למאמר אנשי יהודה הצועקים או יחזיק במעוזי ומבשר אותם כי כבקשתם כן יהיה שישוב ה' להיות מעוזם ולא בלבד יעשה להם שלום כי גם יתן להם גדולה וכבוד. ומלאו פני תבל תנובה, ומלאו פעל עומד והוא חוזר למלת פני תבל, פני תבל יהיו מלאים מתנובת יעקב כי אחר שהמשילו לעץ שיציץ ויפרח אמר שיעשה פרי הרבה עד כי דרך משל תמלא הארץ ממנו. (ז) הכמכת מכהו הכהו, וכי הכה ה' את יעקב באף וחמה כדרך שהכה את מכהו שהוא בבל? אם כהרג הרוגי ה' (שהם אויבי ה' והם הרשעים, והם בני בבל, שאמר עליהם מתים בל יחיו) נהרג יעקב? לא כן כי בבל נכרתה למיתות, ויעקב השפל ועוד ישוב ויפרח וכמו שאמר יחיו מתיך. מכהו, הוא המכה את יעקב.

הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג׃ ח בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ
הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים׃ ט לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ ׀
כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים׃ י כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד

רש"י

בית אביך. הרואה אתה מה המה עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הרוגיו של פרעה הורג פרעה ועמו: (ח) בסאסאה. באותה מדה: בשלחה תריבנה. כשלחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה. הגה דבר בדיבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה: (ט) לכן. גם עתה בזאת הי' מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי. הטוב לו להסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקדקות וכן ונפץ את עולליך וכן ונפצתים איש באחיו. גיר מין צבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקיימו להם ע"א: (י) כי עיר בצורה בדד.

תרגום אשכנזי

געשטראפט דער איהן (יעקב) געשלאגען האטטע? ווארדע ער (יעקב) פיללייכט געטאֶדטעט וויא דיא, דיא פאָן איהם (גאָטט) געטאֶדטעט ווארדען? (ח) (ניין! דען) אלס דוא עס (בבל) פערטריעבעסט, בעהאנדעל־טעסט דוא עס איבער דיא מאסען פיינדליך, אין דער טהאט, ער שאפפטע עס פאָרט מיט זיינעם העפטיגען ווינדע אן איינעם טאגע פאָן שטירמישעם אָסטווינדע. (ט) אויף דיעזע וויזע ווירד יעקב'ס פערגעהען פערזאֶהנט ווערדען, אונד דיעם ווירד דיא גראָסע פרוכט זיין, דאס ער נאֶמליך דיא דענקמאהלע זיינער זינדע וועגשאפפען ווירד, אינדעם ער אללע שטיינע זיינער גאֶטצענאלטאֶרע צערשטיקקעלן ווירד, דעם קאלקשטיינע גלייך, אונד ווענוס אונד זאָננען־זיילען ניכט מעהר עררייכטעט ווערדען. (י) יא, דיא פעסטע שטאדט ווירד צור איינאֶדע ווערדען, איין פערלאססענער אונד פערנאכלעסיגטער

~~~~~~

ב א ו ר

הכהו, האל ליעקב. הרוגיו, הרוגי ה'*). (ח) בסאסאה בשלחה תריבנה, כי אמנם עם בבל (הנזכרת למטה בתאר עיר בצורה) רַבְתָּ אתה ה' והיית לה לאויב בסאסאה במדה גדולה וכפולה. סאסאה, כפול מן סאה ומורה כפל וריבוי כמו יפיפית. בשלחה, בשלח אותה מעל פניך כלומר כששלחת מעל פניך את בבל לא שלחת אותם כדרך ששלחת מעל פניך את ישראל כי ישראל עוד יקומו וישובו לארצם ובבל לא תוסיף לקום. תריבנה, נעשית לה כאויב כמו ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמי (תהלים לה א'). הגה, הופך פניו מהאל והומר: ה' הגה את בבל ברוחו הקשה כלו' בחמה שפוכה לאין מרפא, הגה ל' כאשר הָגָה מן המסילה (ש"ב כ י"ג) הגו סיגים מכסף (משלי כה ד') ענין הסרה וביעור. (ט) לכן בזאת, מה שסבל יעקב מן העוני והגלות יהיה לכפרה לו ועוד ישוב ה' לרחם עליו. וזה כל פרי, ענויו כלומר זהו הפרי הנכבד אשר ימשך לו מזה, ומה הוא? הוא הסיר חטאתו שלא יהיה עוד אדוק לע"א אלא ינפץ אבני המזבחות אשר היו לו לכל צבא השמים ולא יקומו עוד בארצו אשרים וחמנים: וכן היה כי אחרי גלות בבל חדל יצר ע"א מישראל. וזה כל פרי הסר חטאתו, לדעת שנוררעד רא"ז' וגעז' פרי הוא סמוך להסיר חטאתו כלומר זה יהיה פרי הסרת חטאתו כלומר מה שיכופר עון יעקב יהיה פרי נמשך מהסרת חטאתו, וכבר ראה געז' כי דבור בלתי מתיישב הוא לפי זה כל פרי הסיר חטאתו, והשתדל לפרש וזה כלו יהי' פרי הסרת חטאתו ועדיין הענין כלו בלתי צודק, כי אמנם נכון הוא לומר על ידי צרת הגלות יכופר עון יעקב כי מתוך הצרות ישובו לאל אבל מחורבן העיר ונתיצות המזבחות לא ימשוך שלא ישובו לבגותם. גר, סיד בלשון ארמית (דניאל ה ה'). באבני גר מנופצות, כחתיכות גדולות של סיד שמנפצין אותן לחתיכות קטנות כשבאים לכבות הסיד במים. (י) כי עיר בצורה, חוזר למפלת בבל להגיד כי לא כמקרה ישראל כן מקרה בבל, כי מפלת ישראל מפלה שאחריה תקומה ולא כן מפלת בבל. עיר בצורה, היא אשר קרא למעלה קריה בצורה וקריה נשגבה וכן דעת רש"י ורא"ז'

*) והנה אפשר היה לקרוא אם כהרג הורגיו ותהיה הכוונה הורגיו של ישראל כמו שאמר תחלה הכמכת מכהו, וכבר היו אנשים שבחרו בקריאה הזאת, ולא שמו על לב כי משוררי הקדש לא זה הוא המבוקש אצלם שיהיו מאמריהם מתאימים חלק כנגד חלק ממש, אבל בהפך הם בוחרים שיהיו שני החלקים דומים מצד, ובלתי דומים מצד אחר, ותלמידי אהוד לא־לי מוסיף כי בחלק הראשון הפועל הוא אקטיף (הכהו) וגם הבינוני שאצלו (מכהו) הוא אקטיף. ובחלק השני הפעל (הרג) הוא פאסיף, לפיכך נכון יותר שיהיה גם הבינוני שאצלו פאסיף (הרוגיו) ולא אקטיף (הורגיו).
~~~~~~

נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃ יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ
תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ
וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃ יב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם

תרגום אשכנזי

וואָהנאָרט גלייך איינער וויסטע; דאזעלבסט ווירד דאז קאלב ווידען, דאזעלבסט ווירד עס זיך לאגערן, אונד דעססען צווייגע פערדערבען. (יא) ווען איהרע ערנדטע פערדאָררען ווירד, ווערדען נידערגעשלאגען זיין דיא וייבער, דיא צו קאָממען פפלעגען, אום דאזעלבסט פייער אנצוצינדען; דען עס איזט איין אונבעראכטזאמעס פאָלק, דאהער ווירד זיין שאָפּפער זיך זיינער ניכט ערבארמען, דער עס געבילדעט ווירד קיין מיטלייד מיט איהם האבען. (יב) אלסדאנן ווירד דער העררר איינזאממעלן פאָם געוואלטיגען פרת ביז צום פלוססע מצרים'ס, אונד איהר ווערדעט

רש"י

כי בעשותם זאת עיר בצורה של בבל תהיה בדד והנוה יהיה משולח מיושביו ויעזב כמדבר: שם ירעה עגל. אפרים יירשנו שקרוי עגל שנאמר כעגל לא לומד: וכלה סעיפיה. ענפיה: (יא) ביבש קצירה. קצירי שרשים כמו תשלח קציריה. ועשה קציר. כלומר כשתכלה זכות מעט מזה שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם הלש כנשים ידליקום כך תרגם יונתן. מאירות כמו לא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נוחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי. וארוה כל עוברי דרך. השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מבבליים צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבבא בתרא פ"ק לית ליה ביבש קצירה תשברנה: (יב) יחבט ה'. תרגם יונתן יתרמון קטילין. ואני אומר ב' לשונות הללו חיבוט ולקיטה נופלין זה על זה כחובט זיתיו והוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותן מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר יתקע בשופר גדול: משבלת הנהר. הם האובדים בארץ אשור: עד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר. פרת הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבוט אותם כחובט

באור

Vitringa ורא"ז, אמנם רד"ק שטורעד וגעז' פירשו ירושלים, ואיך לא ראו שלא יתכן שיסיים על אנשי ירושלים כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו, אחר שאמר בזאת יכופר עון יעקב, ואחריו הוא אומר והיה ביום ההוא יחבט ה', ואתם תלוקטו וגו'. (יא) ביבש קצירה, הרבה נדחקו המפרשים לפרש תשברנה שהוא לשון רבים, ולי נראה ברור שהפעל חוזר לנשים, כלומר כשייבש קציר בבל כשתפול ממלכתה יִשָּׁבֵר וְיִדְכָּא לב הנשים שהיו רגילות לבא ולהאיר אותה, וזה מנהג נהוג אצלם, ונראה שהי' חג בחגי ע"א שלהם, והי' לשמחה גדולה אצלם, ואולי גם כן היה מתערב במנהג הזה הזנות והניאוף על כן יהיה לב הנשים ההן נשבר כשיהי' נמנע מהן החג ההוא, ואחר שהזכיר המנהג ההוא של שטות ושל עבירה הוסיף כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו, והמפרשים פירשו תשברנה סעיפיה או פארותיה ופירשו נשים באות מאירות אותה, שתבאנה הנשים ללקט העצים לשרוף אותם באש, ולא הבינו כי יבשת הקציר איננו כאן אלא משל, ואין כאן מקום לנשים ללקט עצים גם מאירות אותן או אותם הל"ל אם הכוונה על הסעיפים והפארות, גם אין מאירות כמו שורפות ולא נמצא כ"א אצל המזבח ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א י') ואין הכוונה ולא תשרפו מזבחי אלא הוא לשון הנופל על מין הַבְעָרָה שהוא עבודה לגבוה או חק לע"א ואותה חוזר לעיר כי בכל העיר היו עושות ההבערה, ותלמידי מהור"ר ישראל גדלי' קוים הרופא ז"ל מוסיף כי קרוב הדבר שהיו עושים המדורות בשמחת הקציר, וכמו שעושים גם היום בקצת מקומות ביום כ"ד יוניס שהוא זמן הקציר, והנה אמר דרך משל כי אז ייבש הקציר ולא תהיה עוד שמחה והנשים הרגילות להבעיר המדורות ההן תאבלנה, ונכון הדבר. (יב) יחבוט ה', כמו שהחובט העץ משיר פירותיו ואח"כ מלקט אותם מעל הארץ כן ה' יקבץ נדחי ישראל מאשור וממצרים כמו שמפרש אח"כ ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים (רש"י ורד"ק). שבלת הנהר, לשון ושבלת שטפתני (תהלים סט ג') אל תשטפני שבלת מים (שם שם ט"ז). והנהר הוא נהר פרת, ורא"ז וגעז' פירשו שהכוונה שירחיב ה' את גבול ארץ ישראל מנהר מצרים עד נהר פרת, וכמו שהיתה הארץ אשר נתן ה' לאברהם (בראשית טו י"ח) וכמו שהיתה א"י בימי דוד ושלמה וזה לא יתיישב על לשון ואתם תלקטו שמשמע שיבואו מארצות אחרות לא"י, ואיננו מסכים לפסוק שלאחריו, גם אין לשון יחבוט מתפרש לפי דרך זה, וגעז' מפרש משל ההכיטה כאלו יחבוט ה' אילנות א"י ויפלו מהם אנשים שימלאו את הארץ יושבים, ולפי זה אין תלוקטו עולה יפה גם לא הפסוק שאחריו, ורא"ז מפרש כי ה' יביא מהומה גדולה בארץ ישראל ויפריד ישראל מאחר הגוים היושבים עליה כמו שהחובט מפריד הפרי מן האילן,

וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל
וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר
הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם׃
כח א הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־
שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ ב הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם

רש"י

זיתים: ואתם תלקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה: (יג) האבדים בארץ אשור. לפי שנפולו מארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים:

כח (א) שבורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פורגיתא כדאמר מיא דדורמסקית וחמרא דפורגיתא קפחו י' השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו. מלב מטע תפארתו יהי ציץ הפרח של נובל הם תאנים המתקלקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלות ופירשו רבותינו בושלי כמרא וציץ כן כדמתרגמינן ויצץ ציץ ואנין נן: אשר. נטועים: על ראש גיא שמנים. היא כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם הולמים עצמם ביין: הלומי יין. כתושי חמר. ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגומר צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטים המשוחין בנאות ראשי שמנים כמו שנאמר ראשי שמנים ימשחו גיא לשון גאוה כמו מואב גיא מאד (ואותו הציץ היא לפני כלית נובל תהיה כבכורה וגומר): הלומי יין. כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם השותים במזרקי יין: (ב) הנה. יש רוח חזק ואמיץ לה' שהוא כזרם ברד

תרגום אשכנזי

אויפגעלעזען איינצעלען, אָ קינדער ישראל'ס: (יג) אלסדאנן ווירד איינע גראָסע פּאָזוינע ערשאללען, אונד דיא אין דעם לאנדע אשור פעראיררטען, אונד דיא אים לאנדע מצרים צערשטרייטען, ווערדען קאָממען אונד זיך בייגען פאָר דעם העררן אויף דעם הייליגען בערגע, דאז זיזט אין ירושלים.

כח (א) אָ קראָנע דעם שטאָלצעס, דער טרונקענען פֿאָן אפרים, אונד אָ! דיאַדעם דאס עהער פערוועלקטע בלומע גענאננט ווערדען זאָללטע, דאס זיינען פראכטפאָללען שטאָלץ אויסמאכט, וועלכעס איזט אויף דעם איינעם טהאלע פאָן וואָהל־געריכען גלייבען הויפטע דער פאָם ווייגע בעטייבטען לייטע. (ב) (איין אנדערער אונטער־דריקער דער) שטאָרקער אונד מאכטיגער

באור

זגם זה רחוק מאוד. יתקע בשופר גדול, משל כלומר יאספו ישראל כאלו יתקע להם בשופר, והוא כענין כי על אורות טלך, ונדום מואב, וכן יחבוט ה' וכמוהם רבים. בהר הקדש, כנוי לכל מקום שהשגחת ה' מתגלה בו באותות ובמופתים (עיין בה"ע תקפ"ח עמוד 150).

כח (א) הוי, לשון קריאה כהבריו, לא לשון אוי כדעת רד"ק רא"ז וגעז'. עטרת גאות, רא"ז וגעז' והכורס פירשו עטרת זאת על שמרון שהיתה עטרת גאות בני אפרים כטעם והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים, ופירשו אשר על ראש גיא שמנים ע"ש שעיר שומרון יושבת על ראש ההר וסביבותיו גיא שמן וטוב; ונראה לי קשה שיאמר על ראש גיא, כי הגיא היושב בשפל לא יתכן לומר עליו ראש, ואם העיר על ראש ההר אשר בתוך הגיא הנה ההר איננו הגיא, ומה שהוא על ראש ההר איננו על ראש הגיא, ורד"ק פירש עטרת ד"מ כי מן הגאוה עשו להם עטרה, כלומר נתנו הגאוה עטרה לראשם, וכן נתנו הגאוה כציץ ופרח על ראשם לצבי ולכבוד, אבל הנביא אומר כי הציץ ההוא הוא ציץ נובל, ואמר אשר על ראש גיא שמנים, על שם שהיו מושחים ראשם בשמנים מבושמים כטעם השותים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו ו') ולפירוש זה דעתי נוטה, וגרעליוס ורא"ז וגעז' אמרו כי הזכיר הנביא הציץ אצל השכורים בעבור מנהג הקדמונים (היונים והרומיים) לתת על ראשם צילים ופרחים במשתה היין, ואמרו שהיה המנהג הזה גם בישראל, ממה שמצאו בספר חכמת שלמה (ב ח') נתעטר בשושנים בטרם יבולו: אמנם אין משם ראי', יען הספר ההוא לא נכתב ביהודה כ"א במצרים ובקרב היונים, ונראה לי כי ציץ הנזכר כאן הוא מתחלתו לשון עטרה ונזר כמו ציץ נזר הקדש, והוא כפול לשון של עטרת גאות, אלא שאחר שהזכיר לשון ציץ החליף הוראת המלה באחרת, וסמך לה תואר נובל לומר שאינו נזר אלא פרח הנובל, ולפי זה אין ללמוד מכאן כלל שהיה מנהגם להתעטר בציצים, וראיה כי ציץ הנזכר כאן עיקר הוראתו נזר, כי למטה אמר כנגד זה יהיה ה' לצבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה, אמר עטרת כנגד עטרת, ולצפירה כנגד ציץ; ומישעיה למד ירמיה לצחק בחילוף הוראת מלת ציץ, ואמר תנו ציץ למואב כי נָצֹא תֵּצֵא (מח ט') הזכירו תחלה כאלו כוונתן על הנזר, ופירשו אחר כן להוראת היציאה והגלות. הלומי יין, כמו מֻכֵּי יָיִן שהיין מכה והולם אותם ומאבד דעתם לשון הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (משלי כג ל"ה) והלמה סיסרא (שופטים ה כ"ו).

כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ ג בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃
ד וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ
אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה׃ ה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת
לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ ו וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט

תרגום אשכנזי

(איזט), ווירד פֿאָם עוויגען געזענדעט קאָממען, גלייך איינעם האגעלוועטטער וויא פֿער־דארבליכֿער שטורם, וויא איינע פֿלוטה פֿאָן מאָכֿטיגעם הערונשטראָמענדעם וואססער, דער אללעם מיט שטאַרקע צור ערדע ניעדער־ווירפֿט. (ג) מיט פֿיסען ווירד געטרעטען ווערדען דיא קראָנע דעם שטאָלצעם דער טרונקענען פֿאָן אפרים. (ד) דער גלאנץ דער פֿערוועלקטען בלומע, דיא זיינען פראָכֿטיגען גלאנץ אויסמאכֿט, דיא אויף דעם איינעם טהאלע פֿאָן וואָהלגעריכֿען גלייכֿען הויפטע איזט, ווירד איינער ערסט־לינגספֿייגע, דיא פֿאָר דער צייט רייף איזט, גלייך ווערדען, דיא ווען זיא יעמאנד זיעהט, פֿערשלינגט ער זיא וואָהרענד ער זיא נאך אין דער האנד האָלט. (ה) אלסדאנן ווירד דער הערר צבאות דיא מאיעסטעטישע קראָנע אונד דאז פראכֿטפֿאלע דיאדעם דעם איבער רעסטעם זיינעם פֿאלקעס זיין. (ו) ער ווירד דען גייסט דער גערעכֿטיגקייט בילדען, דעם דער אויף דעם ריכֿטערשטוהלע זיטצט, אונד דער טאפּפֿערקייט פֿיר יענע, דיא אם טהארע

רש"י

ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על הארץ בידו החזקה ויפיל הנובלות מן התאנים: (ד) כבכורה בטרם קיץ. כבשולה של תאנת ציץ נובל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך ישקד על הרעה ויביאה עלינו: (ה) ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט. יהיה הקב"ה

באור

(ב) הנה חזק, רש"י פירש רוח, רד"ק יום, ראב"ע יום או חיל, רא"ז' (ולפניו Couejus, Vitringa) דבר חזק, וגעז' פירש איש חזק, והוא מלך אשור; ולדעתי אחר שאמר שהם הלומי יין שעד כאן לא הלם אותם אלא היין, אמר כי עתה הולם ומכה אחר ישלח האל עליהם, חזק ואמיץ מן היין והוא מלך אשור. שער, לשון סערה. קטב, לשון "הרג" ואבדן. הניח לארץ ביד, רש"י וראב"ע פירשו ה' יניחהו על ארצם בחזקה, ורד"ק פירש כי היום החזק יניח עטרתם לארץ, ורא"ז' פירש הניח המניח את הזרם הזה על הארץ ביד, והמניח הוא האל, וגעז' פירש כי מלך אשור יניח עטרת אפרים לארץ ביד; ולי נראה כי אחר שהזכיר זרם פירש אחריו זרם של מים כבירים שוטפים זרם המפיל ומניח לארץ ביד חזקה כל מה שפוגע בו. (ג) ברגלים תרמסנה, אחר שהמשיל האויב לזרם מים המפיל כל דבר לארץ אמר כי כן עטרת אפרים תפול על ידו לארץ, וכטעם תרמסנה רגל האמור למעלה ואמר תרמסנה במקום תֵּרָמַס בנו"ן וה"א נוספת כמו והיה כי תקראנה מלחמה (שמות א' י') ידה ליתד תשלחנה (שופטים ה כ"ו) ואל תשלחנה בחילו (עובדיה יג). (ד) ציצת נובל, לדעת רד"ק ציצת במקום ציצה, ויפה טען געז' שאם כן היה לו לומר נובלת, והוא מפרש ציצת סמוך כמו ברכת טוב (משלי כד כ"ה) אשת רע (שם ו כ"ד); ואין הנדון דומה לראי', כי רע וטוב הם ג"כ שם דבר, לא שם התואר בלבד כמו נובל, והנה ברכת טוב כמו איש חיל, ואי אפשר לומר כן בציצת נובל, ואפשר היה לו להביא ראיה מן כל כלי הקטן, אלא שלדעתי ראוי לקרוא כלי ואיננו סמוך, ואני אומר כי ציצת שם מופשט משרש ציץ ועליו יציץ "נזרו (תהלים קלב י"ח) ענינו זהר", ונובל תואר לציץ הנזכר בפסוק הראשון ושעור הכתוב והיתה ציצת ציץ נובל. כבכורה בטרם קיץ וגו', כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהרה (רד"ק). (ה) לשאר עמו, הם יהודה ובנימין, אשר יגן ה' עליהם במלכות חזקיהו. צפירה, כתרגומו כתר ולא הזכיר ציץ שלא יתחלף בענין פרח נובל. (ו) ולרוח משפט, ה' יהיה לרוח משפט למלך ולשופטים היושבים על כסא המשפט, כלומר מאתו יבא בהם רוח משפט ולדק בלכתם אחרי תורתו, אין ספק שהאתנח צריך להנתן תחת המשפט (ולרוח משפט ליושב על המשפט) והקרוב שאינו אלא

וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃ ז וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ
בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ ח כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת
מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃ ט אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב

רש"י

הקב"ה להורות משפט ו ליושב על המשפט: ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: (ז) וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלו' טובים והשובים שבהן: ביין שגו. כי עתה אין טוב כם: שגו ברואה. הלעיגו בדברי הנביאים. וי"ת במאכל מעדנים שראוהו עונג להם: פקו פליליה. הכשילו המשפט: פקו. לשון פיק ברכים. פוקה: (ח) כי כל שלחנות. שלהם של זבחי מתים הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: (ט) את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב.

תרגום אשכנזי

טהָאָרע דער שטאדט דיא קאֶמפּפֿענדען פֿיינדע צום ווייכען ברינגען. (ז) אללײן אויך דיעזע אִיררען, אינדעם זיא דעם וויינע נאכגעהען, אונד דעם בערוישענדען געטראנקע פֿאלגען, דער פריעסטער אונד דער פראָפֿעט געהען בערוישענדעם געטרענקע נאך, זיא טוימעלן פֿאם וויינע, זינד פֿעראיררט דורך בערוישענ־דע געטרענקע, זיא איררען אין דער צורעכט־ווייזונג, שוואנקען אין דער רעכטספֿלעגע; (ח) דען אללע טאפֿעלן זינד פֿאָלל פֿאָן אונ־דיינעם אויסוואורפֿע אָהנע דאס אירגענד איינע (ריינע) שטעללע בלייבע. (ט) וועןן קאָננטע מאן ווייזהייט לעהרען? וועןן ערמאהנונגען פֿערנעהמען לאססען? נור דיא

באור

טעות סופר. ולגבורה, ה' יהיה לרוח גבורה לאנשי הצבא המשיבים אחור את האויבים הנלחמים בשער העיר, ורד"ק רמז' וגעז' פירשו שמשיבים האויבים לשער עירם אשר יצאו משם, כלומר שמניסים אותם עד ארצם, ונראה לי כי לא יתכן שיאמר שער סתם על שער האויבים, אלא על שער מי שהוא עיקר המאמר, ופירוש משיבי מלחמה שערה שיוצאים לשער העיר להשיב אחור האויב העושה מלחמה. (ז) וגם אלה, גם יהודה ובנימין, או גם אלה היושבים על המשפט והמשיבים מלחמה שערה, תעו אחרי התאוה והתענוגים, והנה עיקר הנבואה היא, להוכיח אנשי יהודה, אלא שפתח באנשי אפרים ונבא עליהם פורעניות למען יקחו מוסר אנשי יהודה שלא היו טובים מהם בקצת ענינים, ואחר כך התחיל להוכיח אותם ביחוד. נבלעו, נתבלבל שכלם, לשון וכל חכמתם תתבלע (תהלים קז כ"ו). מן היין. בסבת היין, שגו ברואה, בעשותם מעשה הרואה והחוז', שהוא לדבר אל העם ולהזהירם ולהוכיחם. פקו, לשון פיק ברכים שהוא נדנוד, ומזה בלשון חכמים פקפוק. פליליה, במשפט. שגו ברואה פקו פליליה, מדבר בנביא וכהן. (ח) כי כל שולחנות, שותין ומשתכרין עד שמקיאין (ראב"ע רד"ק ורמז'). בלי מקום, עד שלא ישאר בשולחן מקום נקי, (רד"ק רמז' וגעז'). קיא צואה, צואה בהולם ענינו כל זוהמא היוצאה מן הגוף כמו ומצואתו לא רחץ (משלי ל י"ב) ומזה שם התאר הבגדים הצואים (זכריה ג ג') אבל הרעי נקרא צאה בציירי (דברים כג י"ג, יחזקאל ד ב') והנה קיא צואה הינגו כמו קיא וצואה כדעת ראב"ע ורד"ק אבל טעמו קיא של זוהמא כלומר קיא מזוהם. (ט) את מי יורה דעה, אנשי הדור הזה השחיתו כל כך את דרכם שאין תועלת להוכיחם כי לא יבינו דבר להיותם משוקעים בעונות, והנה אין תקוה אלא בילדים הקטנים אשר עדיין לא למדו דרכיהם, הם אולי ישמעו וישובו, כן נראה לי, והמפרשים הלכו בדרכים אחרים, רש"י פירש את מי יורה דעה שמא לתנוקות שאין יודעים להבין, כי הגדולים פנו לדרך רעה, וזה מתקרב לפירושי מכל שאר הפירושים אלא שהוא מפרש בתמיהה, מה שאני מפרש בנחת, וכן הכורם פירש קרוב לפירושי אלא שהוא מפרש הענין דרך לעג ושחוק, ראב"ע ורד"ק ודון יצחק פירשו את מי יורה דעה מאחר שאין בהם דעת להבין, והרי הם כנערים קטנים, ורמז' וגעז' ולפניהם Lowth פירשו המקרא הזה ושלאחריו כאלו הם תלונות העם נגד הנביא, ואומרים, את מי הוא מורה דעה, האם לגמולי מחלב? הנחשבנו בעיניו כתינוקות בני יומם, שהוא מעמס עלינו יום יום צו לצו קו לקו מצוה על מצוה וחוק על חוק? וגעז' מוסיף כי לכך היו בני דורו של ישעיה מתלוננים על ריבוי החוקים והתורות, מפני שהמצות התוריות היו חדשות בימים ההם, כי (לשטתו ולשטותו של געז' ואחרים) אין ספר התורה כולו ולא רובו מימות משה, אלא הרבה מן המצות נוספו בו בימי המלכים, והפירוש הזה בטל מעיקרו, כי ישעיה לא היה מוכיח את אנשי דורו על דבר המצות והחוקים התוריים, חוץ מפעם אחת שהזכיר השבת, אך בכל שאר תוכחותיו הורה בפירוש כי אין חפץ לה' בעולות וזבחים, כי אם עשות משפט ואהבת חסד ולמטה בנבואה הזאת

עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם׃ י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם׃ יא כִּי
בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃ יב אֲשֶׁר ׀ אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת

תרגום אשכנזי

זאָ עבען דער מילך ענטוואָהנטען, דיא ערסט דער ברוסט ענטנאָממענען קינדער. (י) דען יענע בעגרייפען נור איין געבאָט פיר זיך אונד איין אנדערעס געבאָט פיר זיך, איין געזעטץ פיר זיך אונד איין אנדערעס געזעטץ פיר זיך, אונד (ריכטען זיך) איין וועניג נאך דיעזער זייטע, אונד איין וועניג נאך יענער זייטע. (יא) דען עס געהט, ווען מאן מיט דיעזעם פאָלקע שפריכט, וויא ווען מיט שטאָממערנדער צונגע שפרעכע, אָדער אין איינער פרעמדען שפראכע. (יב) וואָהרענד איהנען געזאגט וואורדע:

רש"י

בדולי מחלב: עתיקי משדים. לשון ויעתק משם. ד"א גמולי מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני תלמידי חכמים: (י) כי צו לצו צו לצו. הנביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עובדי ע"א כנגד צו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחיש מעשהו לימים מועטין: (יא) בלעגי. כל לשון לענים ועלגים שיהם לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר. הנביא להם: זאת המנוחה. להיותכם

באור

הוכיחם בפירוש על עשותם מצות ה' בפיהם ובשפתיהם ולבם רחוק מה', ותהי יראתם אותו מצות אנשים מלומדה, ואיך יתכן שיאמרו לנביא כזה שהוא נוהג עמם כמו שנוהגים עם הילדים ושהוא מעמים עליהם צו לצו? תאלמנה שפתי שקר: (י) כי צו לצו, ואמר את מי יורה דעה וגו' כי לא יבינו ולא יעשו כראוי, ואינם מבינים ואינם עושים אלא מצוה אחת לעצמה, ומצוה אחת לעצמה, קו כלומר תורה אחת לעצמה ותורה אחת לעצמה וילכו זעיר שם זעיר שם, מעט לצד זה, ומעט לצד שכנגדו, מעט אל הימין, ומעט אל השמאל (כטעם כה וכה), והטעם אין תועלת להוכיחם וללמדם כי גם אם ישמעו ויתנו לב להבין ולעשות, אינם מבינים ואינם עושים את המצות בלב שלם עם אל, ובכוונה רצויה לפניו, רק יעשו את המצות כדברים נפרדים זה מזה בלא לב ובלא דעת וגם אם יקיימו כל התורה כלה אין מעשיהם לרצון לפני האל, כי אין לבם עמם, וכמו שאמר למעלה (כ"ט י"ג) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, ומה גם כי אינם שלמים בקיום המצות אפילו על הדרך הזה, אלא הולכים זעיר שם זעיר שם, עושים את המצות והולכים עם זה אחרי שרירות לבם הרע, וכל זה אמנם ליצור אמיתי ממדות העם תחת מלך חסיד כאשר היה חזקיה, כי לכבודו ומיראתו היו יראים את ה' למראה עינים ולבם כאשר בתחלה: צו לצו קו לקו, לפי דעתי הטעם צו לעצמו וקו לעצמו כלומר נפרד ובודד: וכן דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמה ד') כל דור בפני עצמו וכן יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת (תהלים יט ג') היום לעצמו יביע אמר והלילה לעצמו יחוה דעת היום מצד אחד והלילה מצד אחד מספרים כבוד אל, כי מה שהיום מגיד דבר נפרד ונבדל הוא ממה שיגיד הלילה אבל פה לפה (מ"ב י כ"א וכא ט"ז) מליצה אחרת היא והיא כמליצת מפה אל פה (עזרא ט י"א): ויד ליד (משלי י"א כ"א ט"ז ה') אין ענינה נודע בבירור, אבל לפרש כרז"ל וגעז' צו לצו כמו צו על צו להורות תוספות והעמסה לא יתכן, כי לא מצאנו אות הלמ"ד משמשת להוראה זאת אלא מלת על כמו ספו שנה על שנה (ישעי' כט א') ימים על ימי מלך תוסיף (תהלים סא ז') כי יספנו על כל חטאתינו רעה (ש"א יב י"ט) כי יוסיף על חטאתו פשע (איוב לד ל"ז) למען ספות חטאת על חטאת (ישעיה ל א') הוה על הוה תבא (יחזקאל ז כ"ו) שבר על שבר נקרא (ירמיה ד כ') רק פעמים מתי מספר בא אל במקום על כמו שבא המלות אל לפעמים במקום על גם בשאר ענינים, כמו ויהי הם יושבים אל השולחן (מ"א יג וחביריו) כמו ושמועה אל שמועה תהי' (יחזקאל ז כ"ו) ותוסף אל תזנותיה (שם כג י"ד) ויוסף ה' אלהיך אל העם (ש"ב כד ג'), אבל הלמ"ד לא תבוא מעולם על ההוראה הזאת כי אם להורות מי שהתוספת היא להנאתו ולטובתו, כמו ואוסיפה לך כהנה וכהנה (שמואל ב' יב ח'). (יא) כי בלעגי שפה, מי שידבר אל העם הזה להוכיחם וללמדם הדרך הישרה יקרה לו כמה שיקרה' למי שהוא נלעג לשון, או למדבר בלשון נכריה אל השומע, (וכן פירשו רש"י ורד"ק) כי השומע מעט דבריו יבין ומעט לא יבין, כך הם יבינו ויעשו צו לצו קו לקו ויראת ה' לא תבא בלבם, והנה מה שהוא עיקר הדברי' לא יבינוהו ולא יעשוהו, ויוהן דוד מיכאעלים Lowth ורז"ל פירשו ולכן גם ה' ילעיג עליהם וידבר עמם בלשון אחרת שונה ממה שדבר עמהם עד עתה, כלומר ינהג עמהם במדת הדין ויענישם, מה שלא עשה עד עתה, וגעז' פירש בלעגי שפה לשון נלעג לשון כפירוש רש"י ורד"ק, ואמר שהכוונה כי האל ישלח עליהם אויבים מארץ רחוקה אשר לא ישמעו את לשונם. (יב) אשר אמר אליהם, כי כבר אמר להם האומר, זה הוא הדרך להגיע בו אל המנוחה לכו בדרך הזה

הַמְּנוּחָה֙ הָנִ֣יחוּ לֶֽעָיֵ֔ף וְזֹ֖את הַמַּרְגֵּעָ֑ה וְלֹ֥א אָב֖וּא שְׁמֽוֹעַ׃
יג וְהָיָ֨ה לָהֶ֜ם דְּבַר־יְהוָ֗ה צַ֣ו
לָצָ֞ו צַ֤ו לָצָו֙ קַ֤ו לָקָ֔ו קַ֥ו לָקָ֖ו זְעֵ֣יר שָׁ֑ם זְעֵ֣יר שָׁ֑ם לְמַ֨עַן יֵלְכ֜וּ וְכָשְׁל֤וּ אָחוֹר֙ וְנִשְׁבָּ֔רוּ
וְנוֹקְשׁ֖וּ וְנִלְכָּֽדוּ׃

יתיר א'

בקצת קהלות מוסיפין אלו הפסוקים

יד לָכֵ֛ן שִׁמְע֥וּ דְבַר־יְהוָ֖ה אַנְשֵׁ֣י לָצ֑וֹן מֹשְׁלֵי֙ הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֲשֶׁ֖ר בִּירוּשָׁלָֽםִ׃ טו כִּ֣י אֲמַרְתֶּ֗ם

רש"י

בשלוה: הניחו לעיף. שלא תגלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: (יג) והיה להם דבר ה' וגו'. במדתם ימדוד להם יגזור כדברו עליהם צו של בבליים המשתעבדי' בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה הילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. לימים מועטין תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם:

תרגום אשכנזי

דיעזעם איזט דאז מיטטעל אייך רוהע צו פערשאפפען, מאכעט געברויך דאפאָן אונד מידע (פאָן דען דראנגזאלען) פערשאפפעט אייך דיא רוהע, דיעם איזט דאז מיטטעל, אייך ערהאָלונג צו ערשטרעבען, אונד דענ־נאָך וואָללטען זיא ניכט געהאָרכען. (יג) אונד זאָ איזט איהנען דאז וואָרט דעם העררן נור פעראיינצעלטע געבאָטע, נור פעראיינצעלטע געזעטצע, (אונד ריכטען זיך) איין וועניג נאך דער איינען זייטע, איין וועניג נאך דער אנדערן, זאָ דאס זיא אויף דיעזע וויזע וואנדלענד צוריקשטרויכעלן אונד זיך פערלעטצען, אן איבעל שטאָססען אונד געפאנ־גען ווערדען. (יד) דארום האָרט דעם העררן וואָרט איהר שפאָטטער, דיא איהר דאז פאָלק בעהעררשט אין יערוזאלעם! (טו) ווייל איהר שפרעכט: וויר האבען איינען בונד מיט דעם

באור

והניחו לעיף, ומלאו מרגוע לנפשכם העיפה מריבוי הצרות בימי אחז, וזהו הדרך להשיג המרגעה. **ולא אבוא שמוע**, הרי שהמדבר אליהם יקרה לו כאשר יקרה לנלעג לשון ולמדבר בלשון אחרת, וכיוצא בזה בירמיה (ו ט"ז) איזה הדרך הטוב ולכו בה ומצאו מרגוע לנפשכם ויאמרו לא נלך. (יג) **והיה להם דבר ה'**, אם ישמעו ויעשו לא יעשו אלא מצות נפרדות, ועם זה ילכו זעיר שם זעיר שם, מעט לפי דרך ה' ומעט לפי תאות לבם באופן שבלכתם על הדרך הזה הם נכשלים בדרכם לאחור ונשברים, ונוקשים ברעות ובצרות ונלכדים בהם. (יד) **מושלי העם הזה**. הנכון כרש"י וראב"ע מלשון על כן יאמרו המושלים (במדבר כא כ"ח), ורד"ק ודון יצחק וגעו' פירשו לשון ממשלה, אך אין שום יחש בין אנשי לצון לאנשי ממשלה, ורחוק שיקרא לשרי העם אנשי לצון, כי השרים אם היו כורתים ברית עם מצרים לא עשו זה דרך לצון והעדר תבונה אלא בעצה עמוקה לפי מחשבותם, גם המאמר עצמו שהנביא מיחס להם כלו משל ומליצה, כרתנו ברית את מות וגו', וקרוב הוא שהיה בעם אנשים משוררים ומושלי משלים אשר בשמעם מחשבת קצת מן השרים לכרות ברית עם מצרים נשאו המשל הזה, ואולי ג"כ השרים שכרו אותם לכך למען ימשכו את לב העם אחרי מחשבותם והיו אנשי לצון כי היו אומרים משליהם כפי רצון אחרים. **אנשי לצון**, לץ הפך חכם כמו שנאמר: אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט' ח') אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא (שם שם יב) והוא אדם שאינו מתנהג אחר השכל, ועושה כל מעשיו לא בתבונה אלא לפי מה שיערב לו לפי שעה כמו שכתוב זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (שם כא כ"ד) והוא מחרף מוכיחיו, יוסר לץ לוקח לו קלון (שם ט' ז') ומעשיו כמעשי שכור כי היין (כלומר השכור השטוף ביין) נמשל ללץ כמו שכתוב לץ היין (שם כ' א') והלץ אף אם יבקש להתנהג בחכמה לא יוכל, בקש לץ חכמה ואין (שם יד ו') ושרש לוץ קרוב לשרש לוז, ובערבי לאץ שענינם עוות ועקום כגון ונלוזים במעגלותם (שם ב' ט"ו) כי תועבת ה' נלוז (שם ג לב). ותבטחו בעושק ונלוז (ישעיה ל' יב), והנה לץ אין ענינו כלל בכל המקרא מלעיג או בדחן אלא איש עקש הנוטה מן הדרך הישרה ותועה אחרי שרירות לבו, וכן זדים הליצוני (תהלים קיט נ"א) טעמו כטעם יבושו זדים כי שקר עותוני (שם שם ע"ח) וכן אוילים יליץ אשם (משלי י"ד ט') ענינו האשם יעות דרכם של האוילים (ותרגומו מתלין, ונראה לי שהוא טעות סופר וצריך לומר מְפַתְּלִין לשון נפתל ועקש וכן ונלוזים במעגלותם תרגומו ומפתלין) וכן יליץ משפט (שם יט כ"ח) ענינו יעות משפט, כי עד בליעל גורם עוות הדין, והנה המתורגמן נקרא מליץ מפני שהופך המאמר מלשון ללשון **ex una in aliam linguam Verter convertere** וכן שם מליצה שהוא מהופך תמיד למשל או לחידה (משלי א ו' וחבקוק ב ו') ענינו מאמר משונה מן הדבור המורגל, ומלא תמונות מליציות הנקראות בלשון יוני בשם **Topos** שענינו

כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט שׁוֹטֵף כִּי־עָבַר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי
שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ׃ טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן
אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃ יז וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה
לְמִשְׁקָלֶת וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃ יח וְכֻפַּר בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת

שוט קרי יעבור קרי כצ"ל מ"ש

תרגום אשכנזי

טאָדע געשלאָססען אונד מיט דער אונטער־וועלט איינען פֿערטראג געמאַכט; דעם פֿערדערבענם גייסעל, ווען זיא דאהער שטראָמט זאָלל אונז ניכט עררייכען, דען וויר מאַכען דיא ליגע צו אונזערער צופֿלוכט אונד דורך טרוג זינד וויר געבאָרגען. (טז) דארום שפּריכט זאָ גאָטט דער הערר: זיעהע איך לעגע אויף ציון איינען גרונדשטיין, איינען בעוואָהרטען איינגע עקשטיין קאָסטבאר אונד פֿעסט געגרינדעט; ווער דאראויף פֿערטרויט דארף ניכט אונגעדולדיג זיין. (יז) איך מאַכע דאז רעכט צור ריכטשנור אונד דיא גערעכטיגקייט צור וואגע, אבער האגעל זאָלל דער ליגען צופֿלוכט וועגראַפֿפֿען, אונד פֿלוטהען זאָללען איהרען ש י ר ם וועגשוואָממען. (יח) עס ווירד צערשטאָרט אייער בונד

באור

conversir כלומר הפוך וגליזה. (טו) **עשינו חוזה**, מה שנקרא כאן חוזה נקרא למטה חזות (וחזותכם את שאול לא תקום), ומצאנו קרן חזות בין עיניו (דניאל ח ה') שנראה היות ענינו קרן מראה כלומר קרן נראית וגלויה למראה עין, והנה מצאנו ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי (ירמי' לב י"א) שהיו קוראים גלוי למין ממיני השטרות, על כן נראה לי כי חוזה וחזות הנאמרים כאן ענינם שטר או ברית כתובה על ספר, וכן מדרש רבה (אחיו של חזה) אומרים ראיה, והכוונה שטר כמו הוציא ראי' מתוך אפונדתו (סנהדרין סוף פ"ג) וכן מדרש הזה אמרו עושה חזית (בתרא פרק א') שהוא סימן וראי' להכיר, ולא כמו שפרש"י (בתרא דף ד' ע"א) כל חזית לשון קצה הוא, אלא כפירוש בעל הערוך שכתב: חזית מערכה פירוש פני המערכה, תרגום וירא ישראל וחזא, וכן רבינו גרשום מאור הגולה בפירושו לבתרא (הנמצא כ"י ביד ידידי החכם הגביר היקר ר' יוסף אלמנזי הי"ו) כתב ועושה לו כותל חזית סימן היכרא שידעו בני אדם שזה בנאו כלו בקרקע שלו משלו — וגעז' כתב כי כשם שמלת ברית הושאלה להורות על תורה וחק, וכן בהיפך מלת חזות שענינה (לדעתו) נבואה ותורה, הושאלה אח"כ להורות על הברית, וזה לא יתכן, כי אין חזות תורה, כי אין כל נבואה תורה, ומעולם לא יקרא משה רבינו לא רואה ולא חוזה. **כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו**, לא יתכן שיהיו הם אומרים ששמו כזב מחסה ובשקר נסתרו, אך ישעי' הכניס בתוך מאמרם מלות כזב ושקר, ואולי הם היו אומרים במשל שלהם מלות אחרות המורה על חוזק משגבם, והנביא שנה אותן ללעג, ואולי היו אומרים כי שמנו נשגב מחסנו ובסלע נסתרנו. (טז) **לכן וגו'**, מאחר שהסירותם בטחונכם מה' ובטחתם בזרוע בשר, ה' ישים את ציון בלתי צריכה לעזרת זרים, ובלתי תשועת אדם יכוננה עליון בל תמוט. **הנני יסד בציון אבן**, הנני נותן לה יסודות חזקים, הנני יסד, רש"י רא"ז וגעז' פירשו הנה. אני הוא אשר יסד, ודעת Gu·setius שהוא מקור הנני ליסד, ואני לא אדע למה לא תהי' פירושה הנני יסד. **אבן בחן**, נראה לי כרש"י ורא"ב"ע לשון עפל ובחן (ישעיה לב י"ד) אבן כאבני המבצרים, ורא"ז וגעז' והכורס פירשו נבחן ונמצא ראוי ליסוד. **פנת יקרת**, אבן פנה אבן יקרה כטעם ויסעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית (מ"א ה ל"א). **מוסד מוסד**, מוסד שהוא באמת מוסד שראוי לקרוא לו מוסד. **המאמין לא יחיש**, הדבר אשר אני עושה יהיה כל כך נפלא שלא יהיה אדם שימהר להאמין אותו כשיספרוהו לו כטעם לא תאמינו כי יסופר (חבקוק א ה') וכטעם מי האמין לשמועתנו, המאמין לא יחיש, מי שיאמין לא יחוש להאמין, לא יאמין מהר, המאמין כמו ושמע השומע (ש"ב י"ז ט') וכי ימות מת (במדבר ו ט') טעמו מי שיהי', כלומר לא יהיה אדם ממהר להאמין השמועה הזאת: ורא"ז פירש על פי לשון ערבית לא יחיש, לא יפחד וכן תרגום יונתן לא יזדעזעון ותרגום סורי לא נדחל, וגעז' פי' לא יחיש לא ימהר לנוס לא יצטרך לברוח. (יז) **ושמתי משפט לקו**, כשאבנה את ציון אעשה שיהיה בה המשפט כמו הקו, הוא החוט שהבנאי מותח ליישר בנינו, והצדקה למשקלת שהבנאי נותן בתחתית החוט כדי שיהיה נמתח, והכוונה שתהיה הנהגת האומה במשפט ובצדקה תחת חזקיהו. **ויעה ברד**, ובימים ההם הברד יפיל ויסחב מחסה כזב שלכם, וסתר שלכם מים ישטפוהו, והכוונה על מפלת מצרים וכנגד מה שאמרו שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו יאמר כי המים השוטפים ישטפו אותם ואת סתרם. **וסתר מים ישטופו**, אין שום ספק כי הטפחא צריכה להנתן תחת וסתר לא תחת מים. (יח) **וכפר בריתכם**, לשון ביטול כמו ותפול עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישעיה מ"ז א)

וחזותכם את־שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס: יט מדי עברו
יקח אתכם כי־בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק־זועה הבין שמועה:
כ כי־קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס: כא כי כהר־פרצים יקום יהוה
כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו:
כב ועתה אל־תתלוצצו פן־יחזקו מוסריכם כי־כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יהוה
צבאות על־כל־הארץ: ע"כ   להמ"ש החי"ת בשו"א

תרגום אשכנזי

מיט דעם טאָדע, אונד אייער פֿערטראג מיט דער אונטערוועלט בעשטעהט ניכֿט, דעם פֿערדערבענדם גייסעל ווען זיא דאהער־שטראָמט, ווירד אייך צו באָדען טרעטען. (יט) זאָ אָפֿט זיא דאהער שטראָמט ראַפֿפֿט זיא אייך פֿארט; דען יעדען מארגען שטראָמט זיא הער, בייא טאַג אונד בייא נאַכֿט; ענטזעטצען ערדעגט שאן דאַז פֿערנאָממענע גערימֿט. (כ) צו קורץ ווירד דאַז בעטט זיין, זיך צו שטרעקקען, אונד דיא דעקקע צו ענג זיך דארין צוהיללען; (כא) דען וויא אויף דעם בערגע פרצים, מאַכֿט זיך דער העררי אויף, וויא אים טהאַלע בייא גבעון צירנט ער, אום זיין ווערק אויסצופֿיהרען איין בעפֿרעמדענד ווערק זיין געשאַפֿט צו פֿאָלל־ברינגען איין אונערהאָרט געשאַפֿט. (כב) אונד נון לאַסט אַב פֿאָם שפאָטט, דאָס ניכֿט פֿעסטער ווערדען אייערע באַנדע; דען דיא

באור

ואיש חכם יכפרנה (משלי טז י"ד) (רש"י ראב"ע ורד"ק): (יט) מדי עברו, כל זמן שיעבור השוט ההוא ונראה לי כי תחלת גזרת המלה היא מן הארמית מִן דִּי שענינו אַחֲרֵי אֲשֶׁר כמו מן די תינדע די שליטין שמיא (דניאל ד כ"ג) מן די פרשגן נשתונא וכו' קרי   קדס   רחום (עזרא ד כ"ג) מן די הרגיזו אבהתנא (שם ה י"ב) ומזה מדי אדבר אזעק (ירמיה כ ח') מן די אדבר, מיד שאדבר אזעק, ובמשך הזמן נשתנה גזרת המלה והחליפו נקודה, גם החליפו שמושה וקשרו אותה עם המקור (כמו כאן) ועם השמות (מדי חודש בחדשו). בבקר בבקר, כל יום כלומר תמיד כמלילת לבקרים (ישעיה לג ב' ותהלים עג י"ד וקא ח'). והיה רק זועה הבין שמועה, Grotius ראז' וגעז' פירשו שמיעת השמועה בלבד תהיה זועה כאלו כתוב יהיה זועה רק הבין שמועה דוגמת רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו (תהלים לב ו') יתפלל לשטף מים רבים שאליו לבדו לא יגיעו, ומוהר"ר ישראל גדליה קאזים ז"ל פירש רק זה דוגמת והיית רק עשוק ורצוץ (דברים כח ל"ד) והיית אך שמח (שם טז ט"ו) לא תהיה דבר זולת זה כלומר תהיה עשוק מאוד מאד, תהיה שמח מאד מאד, אף כאן תהיה זועה שלמה כלומר גדולה מאד (וכן מצאתי אחר כך לגוסעניוס) וקרוב לזה פירש רש"י והיה רק זועה לכל השומעים. זועה, לשון חלחלה ונדנוד כמו לא קם ולא זע ממנו (אסתר ה ט') ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת יב ג') (ראב"ע ורד"ק), והכוונה בכל זה כי מלך אשור ילכוד בלא מלחמה כל ערי יהודה ואיש לא יציל אותן מידו, ובכל יום יהיו אנשי ירושלים שומעי' שמועות שלכד מלך אשור עיר פלונית ועיר פלוני', אך ה' ייסד ציון, וכשיצורו האויבי' עליה, פתאום יכרתו. (כ) כי קצר המצע, חוזר לעיקר המכוון בנבואה הזאת שהוא מפלת סנהריב, וכבר ראינו שנמשלה מלכות גדולה המתפשטת בעולם, במסכה המכסה את הגוף: פני הלוט הלוט על כל העמים, והמסכה הנסוכה על כל הגוים (כה ז') וכאן הוא אומר כי   המצע שהיה משתרע ומתפשט תחת כל העמים, יקצר ולא ישתרע עוד, והמסכה תצר אחר שהתכנסו ונתקבצו בתוכה כמה לאומים. מהשתרע, לשון שרוע וקלוט (ויקרא כב כ"ג) וכן בערבי   שרע ענין מתח. כהתכנס, לשון אסיפה וקבוץ וְהִכָּנֵס במקום, והכ"ף במקור ענינה אחר אשר (כמו שכתבתי בבכ"ה תקפ"ט עמוד ל"ג וכן מצאתי אחרי כן   לבעל יריעות שלמה ולגוסעניוס)   והמפרשים פי' המקרא מוסב למעלה, והיה רק זועה הבין שמועה ותהיו במצור ובמצוק כאלו יציעכם צר לכם, ולפי זה היה לו לומר מהתכנס או בהתכנס. (כא) כי כהר פרצים יקום ה', יקום להכות אויביו (חיל סנהריב) כמו שהכה את פלשתים לפני דוד בבעל פרצים, מקום שנקרא כן על שם מה שאמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים (ש"ב ה כ') (ראב"ע רד"ק ראז' וגעז'). כעמק בגבעון ירגז, כאשר הכה את הכנענים לפני יהושע בגבעון ובעמק אילון, ולדעת געז' גם זה על התשועה, אשר נתן ה' לדוד בהלחמו בפלשתים שנאמר ונטשו בעמק רפאים, ויך את פלשתים מגבע עד בואך גזר, ובדה"י (א' יד) ויפשטו בעמק ויכו את מחנה פלשתים מגבעון ועד גזרה, ירגז ענין תנועה. (כב) ועתה אל תתלוצצו, אל תעשו עצמכם לצים לבלתי שים לב לדברי ה'

כט כב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ
יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃ כג כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ
שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ׃

תרגום אשכנזי

בעשלאססענע פֿערטילגונג האב איך פֿער־נאממען פֿאם העררן דעם גאטט דער הערשארען איבער דאז גאנצע לאַנד.

כט (כב) נון דען, זא שפריכט, דער הערר גאטט פֿאם הויזע יעקב: ער, דער (דיא נאַכקאממען פֿאן) אברהם אפֿט ערלאָזעט, נון דארף זיך יעקב נימֿמער שעממען, זיין אַנטליטץ ברויכט נון ניכט מערר צו ערבלאס־סען; (כג) דען ער ווירד זיינע קינדער, ווירדיגע געשעפּֿפֿע מיינער הענדע אין זיינער מיטטע זעהען וויא זיא מיינען נאַממען הייליג אַנערקעננען, דען הייליגען יעקב'ס פֿיר הייליג, אונד דען גאטט ישראל'ס פֿיר עהרפֿורכט ווירדיג ערקעננען:

רש"י

(כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדים: לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו ומטתו שלימה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשה ידי כלומר צדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ילדיו מעשה ידי יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחוורו פניו:

באור

ולאמר כרתנו ברית את מות, ועיין למעלה פסוק כ"ב. כי כלה ונחרצה שמעתי, שמעתי שנגזר שיעשה שנחרב כלה ונחרצה בכל הארץ, והנה אם תקשו ערפכם להתחבר עם מצרים ולעשות מלחמה עם אשור תהיה לרע לכם וה' מייסר אתכם תחלה על ידי נביא, ואם לא תשמעו ייסר אתכם ע"י אויב וזהו פן יחזקו מוסריכם.

כט (כב) אל בית יעקב, נראה לי כדעת Lowth אל לשון אלהות והוא סמוך, ואם תפרש כנקודו אל בית יעקב לבית יעקב תהיינה מלות אשר פדה את אברהם רחוקות מהנושא שהוא ה'. אשר פדה את אברהם, האל הרגיל לפדות את בית אברהם. לא עתה יבוש יעקב, עתה יעקב הזקן לא יבוש ולא ילבינו פניו בראותו בניו, כמו שהיה בוש עד עתה בראותו אותם תועים בדרך (רד"ק). יחורו, ילבינו והמלה ארמית. (כג) כי, לחזוק, כן יהי, שלא יבוש יעקב כשיראה בקרבו (בקרב ביתו) את ילדיו שנהפכו להיות מעשה ידי כטעם ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי (למטה ס כ"א). ויקדישו שמי וגו', וקרוב לזה פירשו רש"י ורז"ל חוץ ממלת כי, וגעז' ולפניו Lowth פירשו כי כשיראו ילדיו את מעשה ידי בקרבו אז יקדישו שמי, וכנוי בראותו אינו עולה יפה.

סדר וארא

תרגום אונקלוס

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי

ב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַאֲמַר לֵיהּ

תרגום אשכנזי

(ב) גאטט רעדעטע פֿערנער מיט משה, אונד שפראַך צו איהם: איך דער עוויגע.

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה

באור

ו (ב) וידבר אלהים אל משה, (ל' רש"י) דבר אתו משפט על שהקשה לומר למה הרעתה לעם הזה ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני, ולא לחנם שלחתיך, כי אם לקיים דברי שדברתי

יְהוָֽה׃ ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶֽם׃

תרגום אונקלוס

אֲנָא יְיָ׃ ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן׃

ת"א וארא. עקדה שער י"ח. עקרים מ"ג. פי"ט:

רש"י

מקומות אני ה' נאמן להפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי

תרגום אשכנזי

(ג) איך ערשיען דעם אברהם, יצחק אונד יעקב, אַלס גאטט דער אַללמאַכטיגסטע, אַבער מיט מיינעם וועזען וועלכעס אונענדליך אונד אַללגעגענווערטיג הייסט, בין איך פֿאָן איהנען

באור

לאבות הראשונים ובל' הזה מצינו שהוא נדרש בכ"מ, כגון אני ה' נאמן ליפרע, כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' (ויקרא יט י"ב), וכשהוא אומר אצל קיום המצות, כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אני ה' (שם כב ל"א), נאמן ליתן שכר. (ג) וארא וגו', אעתיק לך פה רוב דברי הראב"ע בתוספ' באור קצת לקוח מדברי הרמב"ן שהסכים עמו במקום הזה, וכ' עליו שצדקו כל דבריו בענין הזה, וארא, נבואת האבות היתה במראות הלילה, על כן מלת וארא, ושמי ה' שעורו ובשמי ה' כי בי"ת באל שדי מושכת עצמה ואחרת עמה, וענינו שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך באספקלריא המאירה, ידיעת פנים בפנים; כי האבות ידעו ה' המיוחד, אבל לא נודע להם בנבואה, ולכן כשדיבר אברהם עם השם זכר השם המיוחד עם אל"ף דל"ת או אל"ף דל"ת לבדו, והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין הרפה, ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול, ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי, כי התורה בשמו הגדול נתנה, שנאמר אנכי ה' אלהיך (לקמן כ ב' ודברים ה ז'), וענין שדי הוא כמו מנצח ותקיף (ועיין מ"ש בפ' מקץ (בראשית מג י"ד) בענין השם הזה), וכוונת הכתוב שהוא נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות התולדות ומכריחם לטובת בחיריו, לעשות להם נסים גדולים שלא נתבטל על ידם נוהג העולם, כי אם הכריח והטה את חקי התולדות ומערכות היצורים לטובת השלמים ההם, ברעב פדה אותם ממות, ובמלחמה מידי חרב ונתן להם עושר וכבוד וכל טוב, והם ככל היעודים שבתורה בברכות וקללות, כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם על טבעו או מערכת התולדות לא תבא אליו הטובה או הרעה ההיא בעולם הזה תמיד בגלל מעשיו, אבל שכר כל התורה ועונשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים מעין הרואים יחשבו בהם שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת (ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעה"ז ולא תבאר יעודי הנפש לעולם הנשמות, כי שכר המעשים בעוה"ז הם מופתים, אינם נמשכים ממערכת התולדות, אבל קיום הנפש לעולם הנשמות והדבקה באלהים הוא דבר ראוי ונמשך לתולדתה שהיא חלק אלוה ממעל, ותשוב אל האלהים אשר נתנה), וכבר הודעתיך בפרשת שמות (ג' יד וט"ו) ענין השם הנכבד יו"ד ה"א, וקצת ההוראות הרמות והנכבדות הנכללות בו, ומכללם שהשם ב"ה הוא מקור כל ההויה, וברצונו הפשוט יהי' ויקום כל הוה והוא משגיח על כל נמצא בהשגחה תדירה, ונמצא תמיד לעושי רצונו לברוא להם חדשות בשנוי התולדות והמערכה, כי הפועל בטבע לא יפעול כי אם מה שבכחו לעשות, לא כן הפועל ברצון גרידא, ובחפצו לבד, כי לא יבצר ממנו לעשות כל אשר יחפוץ. והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים, על כן הי' יכול משה לשנות תולדות הנבראים, ולחדש אותות ומופתים ברצון השם יתברך שלא יכלו האבות לחדשם, ומעתה שעור הכתוב כך הוא משה אמר שני דברים, אחד למה זה שלחתני, והשני והצל לא הצלת את עמך, והשיב לו השם על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה ועל הראשון אמר לו אני ה', ואני נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני מנצח בו מערכות היצורים ומכריחם לעזור לבחירי, אבל בשמי של יו"ד ה"א המורה על השגחה התדירה בלי הפסק כי רצוני מקור ההויות כלם, ובו נהיה כל ההוה, ואני נאמן ונמצא תמיד לברא חדשות בשנוי התולדות לשלם שכר טוב למתהלכים לפני, בשם הנכבד הזה לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך פנים אל פנים, ובעבור זה שלחתי

ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם
לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת
אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃
ה וְגַם ׀ אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם
מַעֲבִדִים אֹתָם וָאֶזְכֹּר אֶת־
בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה וְהוֹצֵאתִי

תרגום אונקלוס

ד וְאַף אֲקֵימִית יַת קְיָמִי
עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יַת אַרְעָא
דִכְנָעַן יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן דִּי
אִתּוֹתָבוּ בַהּ׃ ה וְאַף קֳדָמַי
שְׁמִיעַ יַת קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דִּי מִצְרָאֵי מַפְלְחִין בְּהוֹן
וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי׃ ו בְּכֵן
אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ

ת"א וגם. סנהדרין ב' צ':

קת"ם ך (ד) הקמתי. ח"י וח"ו ומלעיל: מגריהם. ח"ו ומ"י: (ה) מעבדים. ח"י קדמאה לבד:

תרגום אשכנזי

איהנען ניכט ערקאננט װארדען. (ד) איך האבע אויך מיינען בונד מיט איהנען ערריכטעט, איהנען דאז לאנד כנען איינצוגעבען, נעהמליך דאז לאנד איהרעס אויפענטהאלטס, װארין זיא אלס פרעמדע זיך אויפגעהאלטען; (ה) נון האבע איך אויך פערנאממען דאז זייפצען דער קינדער ישראל'ס, װיא דיא מצרים זיא צור ארבייט צװינגען, דא דאכטע איך אן מיינען בונד. (ו) אלזא זאגע צו דען קינדערן ישראל'ס: איך בין דאז אלל־נעגענװארטיגע, עװיגע װעזען, איך װיל אייך הערפארציעהען אונטער דער לאסטען דער מצרים, אייך פאן איהרער דיענסט־

רש"י

הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקמתי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי ברית ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו'. ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגומר הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: (ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים. אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר. אותו הברית. כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה אמור לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתי והרי כן יאמר

באור

למען יודע על ידך השם הזה בעולם כאשר אמר לכן אמר לבני ישראל אני ה', והמתרגם האשכנזי הוכרח לפתור השם הנכבד כפי הענין. כי אין בלשון אשכנז תיבה אחת כוללת כל ההוראות הנכבדות כמו בלה"ק, כאשר הודעתיך בפרשת שמות, ולקו גם דברי רז"ל על דרך דרש הקרוב לפשוטו של מקרא שהיה דבר השם בזה בכוונה שנייה גם דברי משפט ותוכחה למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה מעלתם בנבואה אליך, ולא ראו רק באל שדי, האמינו בי, וגם הקמתי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם, אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו, שיש לך לבטוח ברחמי, ולהבטיח את ישראל בשמי הזה שאעשה עמהם אותות ומופתים לטובה. (ד) [וגם וגו', יזכיר לו שלש סבות על שלחו להוציאם עתה, בפסוק שלפני זה אמר כדי להודיע את שמי ויכלתי לשנות התולדות אשר עדיין לא נודעתי בזה עד הנה, ובפסוק זה אמר סבה ב' לקיים הבטחתי שהבטחתי אל האבות, אך אלו הב' סבות לא הספיקו לגאלם עתה, כי לא הגיע עדיין הקץ, כמאמר חז"ל על פסוק מדלג על ההרים (ש"ה ב ח'), לכן אמר בפסוק שלאח"ז עוד סבה ג' שמעתי את נאקת בני ישראל באופן שאחשוב הת' שנה מלידת יצחק, כדי לגאלם עתה, וזהו כוונת שתי המלות וגם שבפסוק זה ובפסוק שלאחר זה]. (ו) והוצאתי וגו'. יבטיחם שיוציא אותם מארץ מצרים ולא יסבלו עוד כובד משאם,

אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם
וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם
וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה
וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ז וְלָקַחְתִּי
אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם
לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם
מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃
ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת
אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי

ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן
מצראי ואשזיב יתכון
מפולחנהון ואפרוק יתכון
בדרע מרמם ובדינין רברבין׃
ז ואקרב יתכון קדמי לעמא
ואהוי לכון לאלהא ותדעון
ארי אנא יי אלהכון דאפיק
יתכון מגו דחוק פולחן מצראי׃
ח ואעיל יתכון לארעא די
קיימית במימרי למתן יתה
לאברהם ליצחק וליעקב ואתן
יתה לכון ירותא אנא יי׃

ת"א ולקחתי. סנהדרין קי"א א׳: המוציא. ברכות לח א׳: והבאתי. סנהדרין קי"א א׳: ונתתי. ב"ב קי"ז ב׳. וקי"ט ב׳:

קת"ם (ו) סבלת. ח"ו אכל בפ׳ שאח"ז מ"ו: (ז) כי. במונח ולא במקף:

רש"י

ברכוש גדול: (ז) סבלות. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי:

תרגום אשכנזי

בארקייט ערראטטען, אייך מיט אויסגעשטרעקטעם ארמע אונד מיט גראססען שטראפגעריכטען ערלעזען, (ז) אייך מיר צום פאלקע [נאמליך צו מיינען אונטערטהאנען] נעהמען, אונד אייער גאטט זיין; איהר זאללט עס ערפאהרען, דאס איך דאז אונענדליכע, עוויגע וועזען, אייער גאטט זייא; דער אייך אונטער דען לאסטען דער מצרים הערפארציעהט. (ח) איך ווילל אייך אין דאז לאנד ברינגען, דא איך מיינע האנד צור פערזיכערונג אויפגעהאבען, עס דעם אברהם, יצחק אונד יעקב איינצוגעבען; דיעזעס ווילל איך אייך אלס איין ערבטהייל געבען, איך, דאז

באור

והצלתי אתכם מעבדתם. שלא ימשלו בכם כלל להיות להם במקומם למס עובד. וגאלתי אתכם וגו׳, כי יעשה בהם שפטים גדולים על שיאמרו המצרים הנה לך ישראל עמך בפדיון נפשנו, כי טעם גאולה כענין מכר. וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם. (ז) ולקחתי אתכם לי לעם, בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי שם נאמר והייתם לי סגלה (לקמן יט ה׳). וידעתם כי אני ה׳, כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה לעיני כל העמים, תדעו כי אני ה׳ העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם, ואני אלהיכם, ובעבורכם עשיתי את כל אלה. (ח) אשר נשאתי את ידי, לשון שבועה, כאדם המרים את ידו אל השמים ונשבע, כמו כי אשא אל שמים ידי (דברים לב מ׳). וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל יב ז׳). אני ה׳, נאמן לקיים הבטחתי.

יְהוָֽה׃ ט וַיְדַבֵּ֥ר מֹשֶׁ֛ה כֵּ֖ן אֶל־
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֹ֤א שָֽׁמְעוּ֙ אֶל־
מֹשֶׁ֔ה מִקֹּ֣צֶר ר֔וּחַ וּמֵעֲבֹדָ֖ה
קָשָֽׁה׃ פ י וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־
מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יא בֹּ֣א דַבֵּ֔ר אֶל־
פַּרְעֹ֖ה מֶ֣לֶךְ מִצְרָ֑יִם וִֽישַׁלַּ֥ח
אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵֽאַרְצֽוֹ׃
יב וַיְדַבֵּ֣ר מֹשֶׁ֔ה לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה לֵאמֹ֑ר
הֵ֤ן בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ לֹא־שָֽׁמְע֣וּ אֵלַ֔י

ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה
מֵעָיַק רוּחַ וּמִפּוּלְחָנָא דַהֲוָה
קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יא עוֹל מַלֵּיל
עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם
וִישַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעֵיהּ׃ יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם
יְיָ לְמֵימַר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא
קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי

קת"ם (ט) מקצר. ח"ו: ומעבדה. לית וחסר (מס"ק): (י) לאמר. למ"ד דגושה וכן בכל התורה בר מ"א: (יב) לא־שמעו. מתג רק בסי"ן לבד:

תרגום אשכנזי

דאַז עווינע וועזען. (ט) משה שפראך צוואר אללעם צו דען קינדערן ישראל'ס, זיא גאבען איהם אבער קיין געהער וועגען קורצע דעם אדעמס אונד שווערער ארבייט. (י) נון רעדעטע דער עוויגע מיט משה, אונד שפראך: (יא) געהע, זאגע צו פרעה, קאָניג פאַן מצרים, דאס ער דיא קינדער ישראל אוים זיינעם לאנדע ציעהען לאססע, (יב) דאַ שפראַך משה פאַר דעם עוויגען: דאַ דיא קינדער ישראל מיר קיין געהער געבען, וויא ווירד מיר פרעה דען געהער געבען? איך האבע יא אונבעשניטטענע

רש"י

(ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקוצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשמתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מר' ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' (ירמיה טז) למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע שמו ה' וכ"ש האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם [ג] בא-ל שדי. ולא אמרו מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: [ד] וגם הקימותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן יעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה. ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים. אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי וא"ת לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרשה תדרש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג)

באור

(ט) ולא שמעו אל משה, לא הטו אוזן לדבריו, לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו, רק מקצר רוח, כאדם שתקצר נפשו בעמלו, ומעבדה הקשה, שהיו הנוגשים אצים בהם, ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו. (יא) בא, אל ארמון המלך.

וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי עֲרַל
שְׂפָתָיִם׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שני
יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי

פַּרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר מַמְלַל׃
יג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן
וּפַקֵּידִינוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם
לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד אִלֵּין
רָאשֵׁי בֵּית אֲבָהָתְהוֹן בְּנֵי

ג"א רישי

רש"י

בג) מתהלך לבמה נגוזות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. ערלה אזנם (שם ו') אטומה משמוע. ערלי לב (שם ט) אטומים מהבין. שתה גם אתה והערל (חבקוק ב) והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה: (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זה מדרשו ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן וכמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם

תרגום אשכנזי

ליפפען (דאס הייסט: קאן ניכט גוט שפרעכען). (יג) אלזא שפראך דער עוויגע מיט משה אונד אהרן, אונד גאב איהנען דען בעפעהל אן דיא קינדער ישראל'ס אונד אן פרעה קעניג פאן מצרים, אום דיא קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים צו פיהרען. (יד) דיעזעם זינד דיא הייפטער איהרער שטאממע: דיא זאהנע

באור

(יב) ואני ערל שפתים, יתכן שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים. אף כי ידבר לפרעה. ערל שפתים, אטום שפתים, וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום, ערלה אזנם (ירמיה ו י') אטומה משמוע, ערלי לב (שם ט כ"ה ויחזקאל מד ז'), אטומים מהבין, שתה גם אתה והערל (חבקוק ב ט"ז), והאטם משכרת כוס הקללה, ערלת בשר, שהגיד אטום ומכוסה בה, וערלתם ערלתו (ויקרא יט י"ג), עשו לו אוטם וכסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו, שלש שנים יהיה לכם ערלים (שם), אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו (רש"י), והרד"ק בשרשים פרש ערל מפרש שכל דבר היתר והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה, וכן ערל שפתים, כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלע"ז אופג"י, ע"ש שמפרש כל הפסוקים ע"פ דרכו. והמלה היא סמוכה, והנפרד ערל, כמו מן זקן זקן ביתו (בראשית כד ב'). (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן, לפי שאמר משה אני ערל שפתים, צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ. ויצום אל בני ישראל, להודיעם את כל אשר יצוה אל פרעה להוציאם מארצו, ואל פרעה שיוציאם מארצו, ושעור הכתוב ויצום לדבר אל וגו', או ללכת אל בני ישראל וגו', ודבר הצווי מה הוא מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס, אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם, ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן, וכמי נתיחסו. (יד) אלה ראשי בית אבותם, מתוך שהוזקק ליחס שבט לוי עד משה ואהרן, בשביל משה ואהרן, התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן, כך כתב רש"י, והרמב"ן כתב שלא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם, שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר

אחיו

רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא
חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל
וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל
בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת
וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר

רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין
זַרְעֲיַת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצוֹחַר
וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין
זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן
וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי
מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃
יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי
לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ יח וּבְנֵי קְהָת
עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל

קת"ם (יד) בכר. ח"ו: (טו) הכנענית. אין מתג כה"א: (טז) לתלדתם. חסר דחסר וכן להלן פסוק י"ט:

תרגום אשכנזי

זאָהנע ראובן'ס דעם ערשטגעבארנען ישראל'ס ווארען, חנוך, פלוא, חצרן אונד כרמי; דיעזעס זינד דיא פֿאמיליען ראובן'ס. (טו) דיא זאָהנע שמעון'ס: ימואל, ימין, אהד, יכין, צחר אונד שאול זאהן דער כנענית; דיעזעס זינד דיא פֿאמיליען שמעון'ס. (טז) דיעזעס זינד דיא נאמען דער קינדער לוי'ס נאך איהרער געבורטספֿאלגע, גרשון, קהת אונד מררי. דיא לעבענסיאהרע לוי'ס ווארען הונדערט אונד זיעבען אונד דרייסיג יאהרע. (יז) דיא זאָהנע גרשון: לבני אונד שמעי נאך איהרען פֿאמיליען. (יח) דיא קינדער

רש"י

דרך תולדותם מראובן [ס"א ובפסיקתא רבתי ראיתי לפי שקנטרם יעקב אבינו לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב וייחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם]: (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיעך כמה ימי השעבוד שכל זמן שא' מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואח"כ ויקם:

באור

אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי. (טו) ובני, משפחת אהוד נכרתה במצרים, או במדבר, כי איננה נזכרת בפרשה פינחס. וצחר, הוא זרח [כי ב' השרשים הם קרובים בענין]. (טז) ושני חיי לוי, הזכיר שנות חיי לוי וגם הזכיר חיי השבטים, בעבור כבוד משה ואהרן, וכן הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשון ומררי וכן חיי עמרם ולא חיי יצהר וחברון ועזיאל בעבור כבוד שלוחי השם. ודעת הרשב"ם שכל שנות הדורות הוא מונה בענין הזה, הזכיר שני חיי אנשים מנח עד אברהם, ואחר אברהם שנות יצחק, ואחריו שנות יעקב, ואחריו שנות לוי בנו, ואחריו שנות קהת, ואחריו שנות עמרם, ואחריו שנות משה, ואחריו יהושע והשופטים והמלכים וגלות בבל שבעים וגם שנות בית שני בדניאל. (יח) ובני קהת וגו', על שלשה בני קהת, עמרם ויצהר ועוזיאל מפרש בניהם, ועל חברון לא פירש, וא"ת לא היו לו בנים, והלא בחומש הפקודים כתיב ומשפחת החברני (במדבר ג כ"ז), ולמה לא פירש כאן בני חברון? אלא לפי שאינו צריך להזכיר בתורה לפנינו את שמותם, כאשר יזכיר בני אלה השלשה, עמרם בשביל אהרן משה ומרים, בני יצהר בשביל קרח דכתיב ויקח קרח בן יצהר (שם טז א'), בני עוזיאל בשביל מישאל ואלצפן דכתיב ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דד אהרן (ויקרא י ד'). ובני

וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת
שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃
יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃
כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ
לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם
שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃
כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃
כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן
וְסִתְרִי׃ כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־

וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין
וּתְלַת שְׁנִין׃ יט וּבְנֵי מְרָרִי
מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי
לְתוּלְדָתְהוֹן׃ כ וּנְסֵיב עַמְרָם
יַת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵיהּ
לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת אַהֲרֹן
וְיַת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם
מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃
כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃
כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן
וְסִתְרִי׃ כג וּנְסֵיב אַהֲרֹן יַת

ת"א ויקח. סנהדרין צ"ח ב׳: ושני. מגלה י"א א׳: ויקח אהרן. ב"ב ק"י א׳:

קה"ם (יט) מחלי. הסי"ת בפות לבד וכן נחשון:

רש"י

מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו׳. מחשבון זה אנו למדים על מושב ב"י ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמנים של משה לא תמצאם ארבע מאות והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות (כ) יוכבד דודתו.

תרגום אשכנזי

קינדער קהת: עמרם, יצהר, חברון אונד עוזיאל. דיא לעבענסיאהרע קהת ווארען הונדערט אונד דרייא אונד דרייסיג יאהרע. (יט) דיא קינדער מררי׳ם: מחלי אונד מושי. דיעזעם זינד דיא פֿאמיליען דעם לווישען שטאממעס נאך איהרער געבורטספֿאלגע. (כ) עמרם נאהם זיינע באזע יוכבד צור פֿרויא, אונד צייגטע אהרן אונד משה. דיא לעבענסיאהרע עמרם׳ס ווארען הונדערט אונד זיעבען אונד דרייסיג יאהרע. (כא) דיא זאֶהנע יצהר: קרח, נפג אונד זכרי; (כב) דיא זאֶהנע עוזיאל: מישאל, אלצפן אונד סתרי. (כג) אהרן נאהם דיא אלישבע, טאָכטער עמינדב׳ס

באור

קרח אסיר ואלקנה וגו׳, לפי שכתוב לפנינו ובני קרח לא מתו (במדבר כו וי"א), ובני אהרן ע"ש שכתוב ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא (לקמן כד א׳), ואלעזר בן אהרן וגו׳. בעבור כבוד פינחס הזכיר אשת אלעזר, אבל בני איתמר לא פירש כאן, שאינו צריך להזכירם לפנינו בתורה. (כ) דדתו, אחת אבוהי, בת לוי אחות קהת, בל"א (באזע). (כג) ויקח אהרן וגו׳, כאשר הזכיר אם הנביאים לכבודו הזכיר אם הכהונה והזכיר גם אמו של פינחס כי לו נתנה הכהונה לברית עולם, וכן דרך הכתוב להזכיר במלכים שמות אמותם, ושם אמו מעכה בת אבישלום (מלכים א׳ טו ב וי׳), ושם אמו עזובה בת שלחי (שם כב מ"ב וד"ה

אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃ כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃

אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵיהּ דְנַחְשׁוֹן לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין זַרְעִיַת קֹרַח׃ כה וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסֵיב לֵיהּ מִבְּנַת פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְזַרְעִיַתְהוֹן׃ כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא

ת"א ואלעזר. סוטה מ"ג א'. ב"ב ק"ט ב': הוא. מגלה י"א א':

קת"ם (כג) אלישבע. חדא מלא ומ"י וכן עמינדב: אביהוא. חדא מלא: (כד) אסיר. פתח ודגוש ומ"י: ואביאסף. חדא מלא: (כה) פינחס. מ"י וכל אורייתא דכותיה: הלוים. אין מתג בה"א וכל אורייתא כן: (כו) צבאתם. ח"ו:

תרגום אשכנזי

עמינדב'ס, דיא שוועסטער נחשון'ס צור פֿרויא, צייגטע נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר. (כד) דיא זאָהנע קרח'ס: אסיר, אלקנה אונד אביאסף. דיעזעס זינד דיא פֿאמיליען דעס קרחשען שטאממעס. (כה) אלעזר, אהרן'ס זאהן, נאהם זיך איינע פֿאן דען טאָכטערן פוטיאל'ס צור פֿרויא, געבאר דען פנחס. דיעזעס זינד דיא הייפטער דער שטאָממע דער לוים נאך איהרען פֿאמיליען. (כו) דיעזער אהרן אונד משה איזט עס, צו וועלכען דער עוויגע געזאגט האטטע: פֿיהרט דיא קינדער ישראל אויס דעם לאנדע מצרים הערויס מיט אללען איהרען

רש"י

אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה: (כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע"ז. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו: (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם: הוא אהרן ומשה אשר אמר ה'. יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כאחד: על צבאתם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. עמדתם על חרבכם (יחזקאל לג) כמו

באור

ב' כ' ל"א). (כה) מבנות פוטיאל, על דרך הפשט יתכן שהיה פוטיאל נכבד בדורו והזכירו הכתוב לשבח, (לשון הרמב"ן); ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל, כי היו לו בנות רבות, והוא בחר אחת מהן, או שלא היתה בתו אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו, ועל כן לא הזכיר שמה. (כו) הוא אהרן ומשה.

כז הֵם הַֽמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה
מֶֽלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹֽן׃ כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ
מִצְרָֽיִם׃ ס שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר
אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת
כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶֽיךָ׃
ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן
אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹֽה׃ פ

דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ כז אִנּוּן
דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן׃ כח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר
אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל
עִמָּךְ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין
יְקַבֵּיל מִנִּי פַּרְעֹה׃

קת"ס (כז) המדברים. הה"א כמתג:

רש"י

בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחילה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני לשלחך ולקיים דברי שליחותי בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (ל) [ויאמר משה לפני ה'. היא האמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין כך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות]:

תרגום אשכנזי

הערשארען. (כז) זיא זינד עס, דיא אן פרעה, קעניג פֿאן מצרים פֿארגעטראגען, דאס זיא דיא קינדער ישראל, אוים מצרים פֿיהרען װאללטען. דיעזעס איזט דאז הער־קאממען משה'ס אונד אהרן'ס. (כח) דאַ נון דער עוויגע מיט משה אים לאנדע מצרים רעדעטע, (כט) דא נאַמליך דער עוויגע צו משה געשפראָכען האַטטע: איך בין דאז עוויגע וועזען! זאגע דעם פרעה, קעניג פֿאן מצרים, אללעס, וואס איך צו דיר רעדען װערדע; (ל) אונד משה פֿאר דעם עוויגען געשפראָכען האטטע: איך בין יאַ אונבע־שניטטענער ליפפען, וויא ווירד מיר דען פרעה געהער געבען?

באור

אבל הלידה הקדים אהרן למשה, כי הוא גדול בשנים. (כז) הם וגו', עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה לגודל מעלתו, שהשם דבר עמו פנים אל פנים, ונגש אל הערפל אשר שם השם, ולא כן אהרן, והכתוב מעיד לא כן עבדי משה, ואהרן קרא אותו פעמים אדני, על כן לא תמצא בכל המקרא מזה הכתוב והילך שלא יקדים משה לאהרן, ואין טענה מכתוב ואלה תולדת אהרן ומשה (במדבר ג א'), גם ותלד לעמרם את אהרן ואת משה (שם כו נ"ט), כי כאשר נולדו כן הזכירם. הוא משה ואהרן, עתה התם ספר יחוסיהם, כאומר זה היה סדר התיחס משה ואהרן. (כח) ויהי ביום דבר, הפסוק הזה דבק למה שלאחריו, כי עתה חזר אל האמירה שהתחיל בה קודם ספור היחוס, ושם הפסיק להודיע מי הם משה ואהרן, ועתה חוזר על הראשונות ושונה ויהי ביום דבר וגו' ומה דבר? וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' וגו', ומשה השיב הן אני ערל שפתים כאמור למעלה, השיב לו השם ב"ה כאשר לפניו:

ז א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה רְאֵ֛ה
נְתַתִּ֥יךָ אֱלֹהִ֖ים לְפַרְעֹ֑ה
וְאַהֲרֹ֥ן אָחִ֖יךָ יִהְיֶ֥ה נְבִיאֶֽךָ׃
ב אַתָּ֣ה תְדַבֵּ֔ר אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר
אֲצַוֶּ֑ךָּ וְאַהֲרֹ֤ן אָחִ֙יךָ֙ יְדַבֵּ֣ר אֶל־
פַּרְעֹ֔ה וְשִׁלַּ֥ח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֖ל

תרגום אונקלוס

ז א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי דְּמַנִּיתָךְ
רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ
יְהֵי מְתוּרְגְּמָנָךְ׃ ב אַתְּ תְּמַלֵּיל
יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִינָךְ וְאַהֲרֹן
אָחוּךְ יְמַלֵּיל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃

תרגום אשכנזי

ז (א) דאַ שפראך דער עוויגע צו משה: זיעהע! איך האבע דיך דעם פרעה צום גאטט געזעטצט, אונד דיין ברודער אהרן זאלל דיין פראָפעט זיין; (ב) דוא זאללסט איהם זאגען, וואס איך דיר אויפֿטראגען ווערדע: דיין ברודער אהרן אבער זאלל אן פרעה דען אַנטראַג טהון, דאס ער דיא קינדער ישראל אוים זיינעם לאנדע ציעהען לאססע.

רש"י

ז (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים. ינוב חכמה. ויכל מהתנבות דשמואל (שמואל א י"ד) ובלע"ז קורין לו פרידי"גיר 1): (ב) אתה תדבר. בפעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו

באור

ז (א) ויאמר ה' אל משה וגו', אונקלוס תרגם חזי דמניתך רב לפרעה ואהרן אחוך יהי מתורגמנך, ורש"י פי' נתתיך אלהים לפרעה, שופט ורודה לרדותו במכות ויסורים. יהיה נביאך, כתרגומו מתורגמנך, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים (ישעיה נז י"ט), ינוב חכמה (משלי י ל"א), ויכל מהתנבות דשמואל (א' י י"ג), ובלע"ז קורין לו פרידיקי"ר (רש"י), וכן בל"א קורין לו (פרעדיגער) מלשון רומי פרידיקא"רי והראב"ע כתב שאין הדבר כן, כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת, ומעלומי העי"ן לפי דעת חכמי ספרד, ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים, ויתנבאו, כי האל"ף שורש, ועוד כי ניב שפתים כמו פרי, כי הוא מגזרת תנובה, עוד ינובון בשיבה (תהלים נב ט"ו), והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו (מלאכי א י"ב), ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא (בראשית כ ז') אם פירושו דברן הוא, רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע"כ ויתפלל בעדך והיה עכ"ל, ויהיה א"כ שרש נבא הנחתו בעלם על הבא בסוד ה' ויודע את דרכיו על דרך פלא, ובל"א (פראָפעט) לכן הלך בזה המתרגם האשכנזי בעקבות הרמב"ן ז"ל, וכאשר בארנו למעלה בפ' שמות (ד ט"ז) הוא יהיה לך לפה, המוציא מחשבות הלב אל פועל הבטוי וההכרה, ואתה תהיה לו לאלהים, נותן הרעיון בלב איש, אף כאן פירושו אתה תהיה אלהים לפרעה וגו', כמו שהאלהים מצוה לבני אדם ומודיעם את גזירותיו ע"י נביא שלוח מאתו אליהם להודיעם ולהשמיעם מה ידבר האל, כן אתה תודיע לפרעה את גזרותי ע"י אהרן אחיך שהוא יהיה לך לפה. (ב) אתה תדבר וגו', אתה תבא לפני פרעה עם אהרן, ושם תצוה לאהרן ולא ישמע פרעה את דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו את דבריך, כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע את דבריו ומוכיח בהם, והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה לגודל ענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו, וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (לקמן יא ג'), מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם, (מדברי הרמב"ן). ואהרן אחיך ידבר אל פרעה, כלל פה כי בכל פעם שבא משה לפני פרעה בא גם אהרן עמו, ואף שלא נזכר בפרט בכל מקום, כי סמך הכתוב על כלל זה. ושלח, שניגו שישלח

1) פרידיגע"ר בלע"ז. predicare איטלאני precher פרעדיגען predicaitur prechucur (אין פרעדיגער)

מֵאַרְצוֹ׃ ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי
וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה
וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם
וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה
וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי
בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ד וְלָא יְקַבֵּל
מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת
גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת
חֵילִי יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִינִין

ת"א והוצאתי. שבועות ל"ה ב׳:

קת"ס ז (ג) והרביתי. מ"י: מופתי. מ"ו: (ד) אלכם. ה"י: צבאתי. ח"ו:

רש"י

ויעמידנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח לפרעה לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו אתם גבורתי. וכן מדתו של הקב"ה שנאמר הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר (צפניה ג׳) ואעפ"כ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה: (ד) את ידי. יד ממש להכות בהם:

תרגום אשכנזי

(ג) אינדעססען ווערדע איך פרעה'ס הערץ אבהארטען, אונד פיעל צייכען אונד וואונדערבעווייזע אין מצרים געשעהען לאססען. (ד) פרעה ווירד אייך נעמליך קיין געהאר געבען; אלליין איך ווערדע מיינע האנד אן מצרים לעגען (דאז הייסט: מיינע מאכט ווידער זיא געברויכען), אונד מיינע העערע, נאמליך מיינע אונטערטהאנען, דיא קינדער ישראל'ס, אוים מצרים פיהרען דורך

באור

שיפלא, וכן מתירגם בל"א. (ג) ואני אקשה, רבים שאלו בזה אם השם הקשה את לב פרעה, מה פשעו ומה חטאתו? ורז"ל נתנו על זה שני טעמים, ושניהם אמת, האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם על לא חמס בכפם, נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון; והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה (לקמן פסוק י"ג וכ"ב וסי׳ ח׳ ט"ו), ויכבד פרעה את לבו (שם ח כ"ה), הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבלם, רך לבו ונמס בקרבו, והיה נמלך לשלחם מכובד המכות להנצל מהם, לא לעשות רצון בוראו, ואז הקשה השם את רוחו ואמץ לבבו, למען ספר שמו כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו׳ (יחזקאל לח כ"ג), ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם (לעיל ד כ"א), יודיע למשה את העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך (שם ג י"ט), וזהו טעם ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אתתי כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בהמש מכות האחרונות וגם בטביעת הים נאמר ויחזק ה׳, כי לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו. (לשון הרמב"ן ז"ל). והנה אוסיף לך באור מעט, דע שכל המעשים יוחסו אל השם ב"ה בנגד מה, כי כלם מסובבים ממנו, קצתם בגזרה מוחלטת, וקצתם בנתינת הרשות, כי יש תמורות בעולם ותמורות בנפש, והנה מקור התמורות בעולם מ"י התנועה, והתנועה מוכרחת בגזירה, ומקור התמורות בנפש ע"י התשוקה, והתשוקה חפשית, אין אונס ואין מכריח, כי הסבה התכליתית המעוררת את התשוקה לא תפול בה הגזירה, כי אם הרשיון, ובהתחבר הנפש עם הגוף תמידה התנועה והתשוקה ישבו לאחדים עד שהתנועה בגוף תוליד תשוקה בנפש והתשוקה בנפש תוליד תנועה בגוף, והשם ב"ה הנותן רשות לתשוקה להוליד התמורות בנפש ישגיח עליה לנהלה במטה נוטה, אל התכלית הטוב המכוון מאתו ית׳ עד שגם הרע הבחירי הנולד מהתשוקה גם הוא יהיה סבה אל הטוב אשר ירצה בו הטוב והמטיב, ויתכן לומר בנגד מה שהוא עשה את כל המעשים אשר ישתמש בהן אל התכלית הטוב המכוון מאתו יתברך, הוא הקשה את לב פרעה למען רבות מופתיו וידעו מצרים כי הוא ה׳. (ד) ונתתי את ידי, כתרגומו ואתן ית מחת גבורתי, והוא כלשון בני אדם, בעבור שההכאה היא ע"י היד וטעם נבאותי כמו שהמלאכים הם צבאות ה׳ בשמים

בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם
כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי
עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם
כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים
שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ פ רביעי
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם
פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת
וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ

רַבְרְבִין׃ ה וְיִדְעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי
אֲנָא יְיָ כַּד אָרִים יָת מְחַת
גְּבוּרְתִּי עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן׃ ו וַעֲבַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ
יָתְהוֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בַּר
תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן
וּתְלַת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם
פַּרְעֹה׃ ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ט אֲרֵי יְמַלֵּיל
עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימָר הָבוּ לְכוֹן
אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת
חוּטְרָךְ וּרְמֵי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי

קת"ם (ה) בנטתי . לית והסר (מס"ק) : (ז) ואהרן. האל"ף כמוגה : (ט) אלכם . מ"י :

תרגום אשכנזי — רש"י

שווערע שטראפגעריכטע . (ה) זא זאללען דיען דיא מצרים געוואהר ווערדען, דאס איך דאז עווינע וועזען בין, ווען איך מיינע האנד איבער מצרים היננייגען, אונד דיא קינדער ישראל אויס איהרער מיטטע הערויס פיהרען ווערדע . (ו) משה אונד אהרן טהאטען עס, וויא איהנען דער עווינע בעפאהלען האטטע, זא טהאטען זיא . (ז) משה וואר אכטציג יאהרע אלט, אונד אהרן דרייא אונד אכטציג, דא זיא מיט פרעה רעדעטען . (ח) דער עווינע שפראך צו משה אונד צו אהרן, וויא פאלגט . (ט) ווען פרעה צו אייך זאגען ווירד : ברינגט איין וואונדער צום בעווייזע ! זא שפריך צו אהרן : נימם דיינען שטאב, אונד ווירף איהן פאר

(ט) מופת. אות להודיע שיש צורך במי ששולח אתכם:

באור

כן היו ישראל בארץ . (ו) ויעש משה ואהרן, עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות אחר כן יפרש כל אות ואות . (ט) לכם, למען יאמינו לדבריכם . מופת, אות ומופת משתתפים בצד מה במובן, אלא שהוראת האות יותר כוללת, שהדבר אשר על ידו יוודע או יזכר ענין זולתו יקרא אות, שכן המאורות הגדולים היו לאותות ההודעה, והקשת אשר בענן אות הזכירה לזכור ברית עולם, והדבר אשר על ידו יאמן ויתאמת ענין זולתו יקרא מופת (אפשר שהוא מענין פתח אף שאינו משרשו, כי על ידי המופת יתפתח הלב להאמין), והנה ההודעה יותר כוללת מן ההתאמתות, לכן כל מופת אות ולא כל אות מופת, ותיבת נס הונחה על קודש ארוך שבו מרימים את הסודר התלוי בו לאות לאנשי הצבא או לבעלי הספינה, והושאלה על האות והמופת הנעשה בפרסום לאנשים רבים, והיו לנס, ולשון רז"ל תורה על הפלא היוצא מגדר התולדות וחקיהם לטובת בני אדם בהירי יה . ואמרת, הוי"ו בזה אינו וי"ו התוספת, בל"א (אונד), כי לא יוסיף דבר על מה שקדם לומר זה גם זה, כי אם וי"ו המשך, כנזכר בכללים שמושו לקשור הנמשך בקודם במשפט התנאי, בל"א (זא) . מטך, הוא מטה משה, שנתנו

וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃
י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי
פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃
יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים
וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃
יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ
לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־

תרגום אונקלוס

לְתַנִּינָא׃ י וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
לְוָת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵּן כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת
חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם
עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא׃
יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא
וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ אַף אִינוּן
חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃
יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ
לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן

ת"א בלהטיהם. סנהדרין ס"ז ב׳: ויבלע. שבת צ"ז א׳:

קת"ם (יב) וישליכו. מ"י: לתנינם. מ"י קדמאה לבד: מטה־אהרן. מתג רק בא"ק לבד:

רש"י

(י) לתנין. נחש: (יא) בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת (בראשית ג) דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש: (יב) ויבלע מטה אהרן. מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן:

תרגום אשכנזי

פרעה הין, ער ווירד צור שלאנגע ווערדען. (י) משה קאם אלזא מיט אהרן פֿאר פרעה, אונד טהאטען זא, וויא דער עוויגע בעפֿאה־לען, נאמליך אהרן וואַרף זיינען שטאב הין פֿאר פרעה אונד פֿאר זיינען בעדיענטען, דא ווארד ער צור שלאנגע. (יא) פרעה ליעס אויך דיא וויזען מאֶננער אונד דיא צויבערער רופֿען. (צויבערער זינד לייטע, דיא דורך פֿערבאָרגענע קונסטע דען שיין דער דינגע פֿערענדערן קעננען). דא טהאטען דיא בילדער־שריפֿטקונדיגען דורך איהרע פֿערבאָרגענע קינסטע עבען דאסזעלבע, (בילדערשריפֿט איזט איינע ארט פֿאָן שריפֿט, אין וועלכער דיא פריעסטער צו מצרים איהרע קינסטע אונד געהיימע לעהרען פֿאָרגעטראגען האבען, ווער דיעזע פֿערשטאנד, וואר איין וויזער אונטער איהנען, אונד וואוסטע פֿיעלע פֿערבאָרגענע קינסטע). (יב) זיא וואַרפֿען נאמליך יעדער זיינען שטאַב הין, דאַ וואורדען זיא צור שלאנגען. אלליין

באור

לו. (י) לתנין, לנחש. (יא) ולמכשפים, היודעים לשנות ולהפוך התולדות למראה עין, ע"י תחבולות נעלמות להסים והשבעות השדים. חרטמי, באור המלה הזאת עיין בפ׳ מקץ (בראשית מא ח׳). ואמר הראב"ע שהכריע הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לנחש, ובין מעשה החרטמים, ע"כ כתוב בלהטיהם והמלה מגזרת להט החרב (שם ג כ"ד), ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג י"ט), והוא כמו בריקות ואש עוברת, וזאת היא אחיזת

[אמר הבורם]: (יא) בלהטיהם, כתרגומו בלחשיהון, ששורש המלה לדעת הרד"ק מן לאט ובאה הה"א תמורת האלף כדרך להתחלף זו בזו, והענין שאותם המכשפים נתעטפו בשמלה, וזהו כמו לאט אל פניו (שמואל ב׳ יט ה׳) ועליה ציורים משונים, ואחרי שע"י הציורים הללו וע"י השבעתם שהשביעו בלחש ובחשאי, וזהו מענין ותבוא בלאט (רות ג ז׳), יכולים למשול בכל כחות הטבע, ולשנות התולדות, ולהקיץ מעפר את המתים שכבר מתו, ולכן נקראו מעשי המכשפים להטים (הייגהיללינגען בעשוואָרונגען).

מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן
לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה
בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ

תרגום אונקלוס

יַת חוּטְרֵיהוֹן׃ יג וְאִתְּקֵף לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא
דְמַלֵּיל יְיָ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב
לְשַׁלָּחָא עַמָּא׃ טו אֵיזֵיל לְוָת
פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא

נ"א יקיר

ת"א ונצבת. זבחים קי"ב א׳:

קת"ם מטתם. ח"ו: (טו) יצא. ח"ו:

תרגום אשכנזי

דער שטאב אהרן׳ס פערשלאנג איהרע שטאֶבע. (יג) אינדעססען ווארד דאָך פרעה׳ס הערץ דאדורך שטארק (דאז הייסט: ער בליעב אויף זיינען זינן), אונד גאב איהנען קיין געהאֶר, זאָ וויא דער עוויגע געשפראָכען האט. (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: פרעה׳ס הערץ איזט פערשטאָקט, ער ווייגערט זיך דאז פאָלק ציעהען צו לאססען; (טו) געהע צו פרעה דעם מאָרגענס, זאָ עבען געהט ער אויס אַן דאז וואססער, שטעללע

רש"י

(יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר (שמות יח): (טו) הנה יוצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו:

באור

אחיזת עינים, ואונקלוס תרגם בלחשיהון, ואין לו דמיון במקרא, וכן מתורגם בל"א. (ג) ויחזק, מעצמו, בעבור שראה שעשו החרטומים גם הם כמעשה אהרן, אף שבלע מטה אהרן את מטותם, התחזק לבו לאמר גם אהרן בכשפים עשה. (יד) כבד, פעל עבר כמו כי זקן יצחק (בראשית כז א׳), לו חפץ ה׳ (שופטים יג כ"ג), כאשר אהב (בראשית כז ט׳) (הראב"ע) [ורש"י ז"ל כתב כבד, תרגומו יקיר ולא אתיקר (בנוסחאות ישנות של ת"א הוא יקיר, אבל בנוסחאות חדשות הוא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר (לקמן יח י"ח) עכ"ל, כוונתו שהוא שם תאר אל הלב כאומר לב פרעה הוא לב כבד, כמו שגם הוא תאר אל הדבר, דבר כבד הוא ממך, וכ"כ הרד"ק בשרשים שורש כבד שהוא תאר, ולדעת האומרים שהוא עבר הוא מהפעלים המקבלים הפעולה דרך מקרה ואינם לא עומדים ולא יוצאים, והמה קרובים לנפעל יותר מלקל, וכן יתורגם הפעל מהם בארמי בבנין התפעל כמו שיתורגם בנין נפעל בארמי, ולא ראה רש"י לפרש שהוא עבר, כי יפול תחת הזמן ויהיה משמעו שנעשה כבד אחר עשיית המופתים לפניו, שהוא נגד האמת, כי היה לבו כבד גם מתחלה טרם עשותם לפניו] ואולם כפי מה שכתבתי בהקדמה יש בלשון הקודש פעלים רבים שאינם מורים כלל על שנוי, לא על פעולה ולא על הפעלה ואין בכחם כי אם הוראת התואר ודבוקו עם נושא המאמר, כמו מה טבו אהליך (במדבר כד ה׳), שפעורו מה טובים המה, ה׳ אלהי גדלת מאד (תהלים קד א׳), הוא כמו גדול אתה, וזכרנו שם שהוא מצחות לשון הקדש להשתמש בפעל עבר ממין הזה, במקום שם התואר עם דבור המציאות, לפ"ז יתכן שתהיה מלת כבד פעל עבר, ואעפ"כ לא תורה על השתנות הלב, כי אם על היותו כבד, והוא במקום כבד הוא [ועפ"ז צדקו יחדיו דברי רש"י והרד"ק שהוא תאר לפי כוונתו, ויחדו יהיו תמים עם הראב"ע שהוא עבר לגזרת פָּעַל לפי משקלו, וכדרכו לבוא בעבר במקום התאר, וכוונתו כמו תאר ובטלה מחלוקת, עם שנראה כי דברי רש"י והראב"ע סותרים זה את זה]. מאן, המ"ם נקוד צירי לפי שלא ידגש האל"ף הבא אחריו, כמו חרף נפשו (שופטים ה י"ח). (טו) לך אל פרעה בבקר, מנהג מלך מצרים לצאת בתמוז ואב. כי אז יגדל היאר (המשקה את כל ארץ מצרים) הנקרא נילוס, והוא הולך המימה לראות כמה מעלות עלה היאור, ובצאת המלך לשם ילכו מרבית העם אחריו, וזה השם שיעשה משה האות שהוא מכת היאור לעיני המלך ולעיני העם, אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא יעשו כן יהיו גם הם חייבין להענש, וזהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש ולתת אותו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים, שיראה פרעה בעיניו, כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאר אז יהפך

לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר
וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ
תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי
אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־
שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר
יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־
בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר
וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־
בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ

תרגום אונקלוס

וְתִתְעַתַּד לְקַדָּמוּתֵיהּ עַל כֵּיף
נַהֲרָא וְחוּטְרָא דִּי אִתְהֲפִיךְ
לְחִיוְי תִּסַּב בִּידָךְ׃ טז וְתֵימַר
לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי
לְוָתָךְ לְמֵימָר שַׁלַּח יָת עַמִּי
וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא וְהָא
לָא קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃ יז כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּדַּע אֲרֵי אֲנָא
יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי בְּחוּטְרָא דִּי
בִידִי עַל מַיָּא דִּי בְנַהֲרָא
וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא׃ יח וְנוּנֵי דִּי
בְנַהֲרָא יְמוּתוּן וְיִסְרֵי נַהֲרָא

נ"א לחויא

ת"א והדגת. נדרים נ"א ב':

קת"ם (יז) ונהפכו. הה"א בסגול:

רש"י

(טז) עד כה. עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו

תרגום אשכנזי

שטעללע דיך אם אופער דעם פלוססעס געגען איהן, אונד נימם דען שטאב אין דיינע האנד, דער אין איינע שלאנגע פער-וואנדעלט ווארדען; (טז) זאראנן שפריך צו איהם: דער עוויגע, דער גאטט דער עברים האט מיך צו דיר געזענדעט, אונד דיר זאגען לאססען: לאס מיין פאלק ציעהען, דאמיט זיא מיר דיענען אין דער וויסטע, דוא האסט אבער ביזהער ניכט געהארכען וואללען; (יז) זא האט דער עוויגע געשפראכען: היערדורך זאללסט דוא ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין! היער שלאגע איך מיט דיעזעם שטאבע, דען איך אין מיינער האנד האבע, אויף דיא וואססער אין דעם פלוססע, אונד זיא זאללען אין בלוט פערוואנדעלט ווערדען; (יח) דער פיש אים פלוססע ווירד

באור

לדם. (טז) עד כה, עד עתה. (יז) בזאת תדע כי אני ה', לעומת שאמרת לא ידעתי את ה' (לעיל ה ב'). הנה אנכי מכה, דברי השליח. אשר בידי, אף על פי שאהרן הכה, הנה שניהם שווים ומשתתפים באות. (יח) והדגה, שם המין כולל לכל שורץ במים: ונלאו, מבנין נפעל מגזרת לאה, כטעם לא יוכלו, ולשון

[אמר הכורם]: (יח) ונלאו מצרים, אף המצריים נלקו עם פרעה שהיו כולם עוזרים אותו לרעה להצר את עם ישראל, כמו שאמר: ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים (להלן ט כ"ז)].

מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ׃

וְיִלְאוֹן מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן נַהֲרָא׃
יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא דְמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישַׁת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵא דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃
כ וַעֲבָדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא

קת"ס (יח) לשתות. מ"ו: (יט) ונטה־ידך. מתג רק ביו"ד לבד: נהרתם. ח"ו:

תרגום אשכנזי

שטערבען אונד דער פלום שטינקענד ווערדען, אונד דאדורך דיא מצרים זיך עקעלן וואססער אויס דעם פלוססע צו טרינקען. (יט) דער עוויגע שפראך צו משה: שפריך צו אהרן: נימם דיינען שטאב, אונד נייגע דיינע האנד הין געגען אללע געוואססער דער מצרים, נעהמליך געגען איהרע שטראמען, געגען איהרע פליססע, געגען איהרע זעען, אונד געגען איהרע וואססערטייכע, זא זאללען זיא צו בלוט ווערדען, דאמיט זאלל בלוט זיין אים גאנצען לאנדע מצרים אויך אין האלצערנען אונד אין שטיינערנען וואססער-געפאסען. (כ) משה אונד אהרן טהאטען אלזא, וויא דער עוויגע בעפאהלען האטטע, אהרן נעהמליך הוב דיא האנד מיט דעם שטאבע

רש"י

ראוין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרותם. הם נהרות המושכים כעין נהרות שלנו: יאורידהם. הם ברכות נגרים (מבריכות) העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות. ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אשט"נק 1): בכל ארץ מצרים. אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתים: ובעצים ובאבנים.

באור

זלשון הרשב"ם ונלאו כבר פירשתיו בפ' לוט (בראשית יט י"א, ועיין מ"ש שם), שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו אנוי"י בלע"ז עכ"ל, ובל"א (ערמידען). (יט) ויאמר וגו', אהרן יטה בידו את המטה כנגד כל הרוחות להפוך את כל מימי מצרים לדם. ומלת מימי מצרים כלל, והפרט על נהרתם והם נהרות המושכין כעין נהרות שלנו ואינם היאר רק שיחור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי הדם היה בכל ארצם. יאריהם, הם בריכות נגרים העשויות ע"י אדם משפת הנהר לשדות, ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך הבריכות ומשקה השדות (רש"י). אגמיהם, קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדין במקום אחד וקורין לו אֶשְׁטַנְק, (רש"י), בל"א (טייך). בכל ארץ מצרים, אף במרחצאות ובאמבטאות שבבתיהם. ובעצים ובאבנים, מים שבכלי עץ ובכלי אבן. (כ) וירם במטה ויך וגו', קיצר הכתוב ולא הזכיר נטיית ידו על מימי מצרים. בלטיהם

1) אשטנ"ק בלע"ז, e'ang (טייך).

אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי
פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ
כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃
כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה
וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם
לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי
הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם
בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃
כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ
וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃

דִי בְנַהֲרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי
עַבְדוֹהִי וְאִתְהַפִּיכוּ כָּל מַיָא דִי
בְנַהֲרָא לִדְמָא׃ כא וְנוּנֵי דִי
בְנַהֲרָא מִיתוּ וּסְרִי נַהֲרָא וְלָא
יְכִילוּ מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָא מִן
נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ כב וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשֵׁי
מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא
דְמַלִּיל יְיָ׃ כג וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה
וְעַל לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף

ת"א בלטיהם. סנהדרין ס"ז ב'.

קת"ס (כא) ולא־יכלו. מתג תק ביו"ד לכד:

רש"י

בכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר ע"י מכשפות אתם עושין כן. תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים עיר שכולה כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה

תרגום אשכנזי

אין דיא האֶהע, אונד שלוג דאז וואססער, וועלכעם אין דעם פלוססע וואר, פֿאַר דען אויגען פרעה'ס אונד פֿאַר דען אויגען זיינער בעדיענטען, דא וואורדען אללע וואססער אין דעם פלוססע אין בלוט פֿערוואנדעלט; (כא) דער פֿיש אים פֿלוססע שטארב דאפֿאָן, דער פֿלוס וואורד שטינקענד, זאָ דאס דיא מצרים קיין וואססער אויס דעם פֿלוססע טרינקען קאָננטען; דאז בלוט וואר אים גאנצען לאנדע מצרים. (כב) נון טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגען עבען דאסועלבע דורך איהרע פֿערבאָרגענע קינסטע, וואָדורך פרעה'ס הערץ געשטאָרקט ווארד, זאָ דאס ער איהנען קיין געהאָר גאב, וויא דער עוויגע געשפראָכען האט. (כג) פרעה וואנדטע זיך אום, גינג אין זיין הויז, אונד קעהרטע זיך

באור

(כב) בלטיהם, לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי, נגזר ממלת לט, כמו דברו אל דוד בלט (שמואל א' יח כ"ב) [והנה לדעת הראב"ע אין פרש בלהטיהם ובלטיהם אחד, כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה, רק שהב' פרשו לוט, והא' להט; אבל לדעת הרד"ק בשרשים פרש לאט שרשם אחד, לאט, ובראשון באה הה"א תמורת הא' בהלוף אותיות אהו"י, ובב' נמשכה מקמץ פ"פ, ועיין עם בשרש הנ"ל ובשרש להט]. (כג) גם לזאת

[אמר הכורם]: (כב) בלטיהם. כבר בארנוהו למעלה (בפסוק י"א) שבלטיהם ובלהטיהם ענין אחד הם ואף שמן הראשון חסרה האל"ף].

כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת
הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא
שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה
אֶת־הַיְאֹר׃ פ כו וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי
נֹגֵף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃

תרגום אונקלוס

לְדָא׃ כד וַחֲפָרוּ כָל מִצְרָאֵי
סַחֲרָנֵי נַהֲרָא מַיָא לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי
לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָא
דִּבְנַהֲרָא׃ כה וּשְׁלִימוּ שַׁבְעָא
יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יַת נַהֲרָא׃
כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת
פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ שַׁלַּח יַת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃
כז וְאִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא הָא
אֲנָא מָחֵי יַת כָּל תְּחוּמָךְ׃

קת"ם (כד) לשתת. הב' ח"ו: (כז) גבולך. מ"ו: בצפרדעים. הבי"ת בגעיא והלד"י רפי ובשוא לבד וכן הצפרדעים בכל ענינא:

תרגום אשכנזי

אויך היעראן ניכֿט. (כד) דיא מצרים גרובען אום דען פֿלוס הערום נאך וואססער צום טרינ־קען, דען זיא קאָננטען ניכֿט פֿאָן דעם וואס־סער דעם פֿלוססעס טרינקען. (כה) זאָ פֿער־גינגען זיעבען טאגע, נאכֿדעם דער עוויגע דען פֿלוס געשלאגען האטטע. (כו) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו פרעה, זאגע איהם: זאָ האט דער עוויגע געשפראָכֿען: לאס מיין פֿאָלק ציעהען, אונד מיר דיענען; (כז) וויגערסט דוא דיך אבער, זיא ציעהען צו לאססען, זאָ פלאגע איך אללע דיינע גרענצען מיט פֿראָשען; דער

רש"י

המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין ז' ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע היום וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם: (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם ע"ש המפעל כמו שלו ושקט שר וזעף: נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא) אינו מיתה. וכן ובטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג). פן תגוף באבן רגלך

באור

לזאת, לפי שכבר חזק את לבו במופת המטה שנהפך לתנין, אמר גם לזאת, ואמר זאת כפי טבע הלשון בסתם, אם לא הוברר המין, כאשר זכרנו בהקדמה. (כה) וימלא, הזכיר זמן המכה בעבור שעמדה ימים רבים, ולא כן בשאר המכות. (כו) בא אל פרעה, שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות ובשלישי לא התרה, וכן בכל סדר וסדר, בדם ולפרדע התרה, ובכנים לא התרה, בערוב ודבר התרה, ובשחין לא התרה, בברד וארבה התרה, ובחשך לא התרה, (הרשב"ם). (כז) מאן, מלת מאן תואר, כמו שלו שקט זעף, כ"כ רש"י, וכתב הרד"ק בשרשים שרש מאן שהוא בפלס ושבח אני את המתים (קהלת ד ב') ור"ל שהיה ראוי להיות ממאן משבח כדרך הבינוני מבנין הכבד, וכ"כ הראב"ע פה שהוא תאר יוצא. נגף, מכה שיש בה השחתה קרואה נגיפה, וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא כ"ב), אינו מיתה אלא מכה שיש בה השחתה. והמפרשים נחלקו בבאור מלת צפרדעים אם הוא הנקרא בל"א (קראָקאָדיל), והוא נמצא בנהר במצרים וחוטף בני אדם בילאו מן הנהר, או הוא השרץ הנמצא ברובי הנהרות הנקרא (פראָש), ולזה הסכים הראב"ע, וכן מתורגם בל"א

כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ
וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר
מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית
עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ
וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃ כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ
וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃
ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר
אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ
בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים
וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־
הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי

תרגום אונקלוס

בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃ כח וְיִרְבֵּי נַהֲרָא
עוּרְדְּעָנַיָּא וְיִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ
וּבְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל
עַרְסָתָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ
וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃ כט וּבָךְ
וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ יִסְקוּן
עוּרְדְּעָנַיָּא׃
ח א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר
לְאַהֲרֹן אָרִים יַת יְדָךְ
בְּחוּטְרָךְ עַל נַהֲרַיָּא עַל אֲרִיתַיָּא
וְעַל אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יַת
עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ב וְאָרִים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ עַל

ת"א ועלו. פסחים נ"ב ב': ובכה. סוטה י"א א': והעל. שם שם:

קת"ם (כח) ובאו. מלעיל: ובתנוריך. מלא דמלא וכן ובמשארותיך: (כט) ובכה. בה"א בסוף: ובעמך. הוא"ו בגעי"א: ח (א) הנהרת. ח"ו: והעל. מלעיל:

רש"י

(תהלים צא). ולאבן נגף (ישעיה ח): (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואח"כ בבית עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחילה הפורענות: (כט) ובכה ובעמך. בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין:

תרגום אשכנזי

(כח) דער פֿלוס זאָלל פֿראָשע אין גראָססער מענגע הערפֿאָרברינגען, זיא ווערדען אלס־דאנן הערויף געהען, אונד אין דיין הויז קאָממען, אין דיין שלאפֿצימער, אונד אויף דיין בעטט, אין דאז הויז דיינער בעדיענטען אונד אונטערטהאנען, אין דיינע באקאָפֿען אונד אין דייגע באקטראָגע. (כט) אן דיר זעלבסט, אן דיינע אונטער־טהאנען אונד אן אללע דיינע בעדיענטען ווערדען דיא פֿראָשע העראן קריעכען.

ח (א) דער עוויגע שפראך צו משה: זאגע צו אהרן: נייגע דיינע האנד הין מיט דיינעם שטאבע געגען דיא שטרעהמע, געגען דיא פֿליססע אונד געגען דיא זעען, אונד ברינגע דיא פֿרעשע הערויף איבער דאז לאנד מצרים. (ב) אהרן נייגטע זיינע האנד

באור

בל"א. (כח) ושרץ, פועל יוצא כמו ישרצו המים (בראשית א כ'). ועלו, מן היאור כי הנהר לעולם שפל מן העיר. ובתנוריך, הוא שאופין בו את הפת בהדבקה לכותלי התנור, ולא כתנורים שלנו. ובמשארותיך, היא העריבה שלשין בה העיסה, (רד"ק בשרשים שרש שאר), וכן ת"א ויב"ע ובאצוותך, ופי' מהר"ס די לונזאנו במעריך שלו שהוא העריבה, דלא כבעל הערוך שפי' תנור, וכן פי' מ' בנימין מוספיא בהוספותיו על הערוך. ח (א) נטה את ידך, על רוחות השמים. האגמים, הנפרד אֲגַם וקבוצו בא הדגש תמורת הנח, ובסמיכות הרבים ובכנוים נפל הדגש כמו ועל אגמיהם (לעיל ז' י"ט), אגמי נפש (ישעיה יט י'), ואולי הרפוים הם ממשקל אחר בנפרד. (ב) ויט, הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי

מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ

מַיָּא דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא וַחֲפוֹ יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ג וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יָת עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי עוּרְדְּעָנַיָּא מִנִּי וּמֵעַמִּי וְאֲשַׁלַּח יָת עַמָּא וְיִדְבְּחוּן קֳדָם

ת"א ותעל. סנהדרין ס"ז ב׳:

קת"ם (ב) הצפרדע. הא"ד דגושה ואין מתג בה"א.

תרגום אשכנזי

הין געגען דיא געוואססער פֿאָן מצרים; דא קאם דער פֿראָש הערויף, אונד בעדעקטע דאז לאנד מצרים. (ג) נון טהאטען דיא בילדערשריפֿטקונדיגען עבען דאסועלבע, דורך איהרע פֿערבאָרגענע קינסטע, אונד בראַכטען דיא פֿראָשע איבער דאז לאנד מצרים הערויף. (ד) פרעה ליעס משה אונד אהרן רופֿען, אונד שפראך: פֿלעהט צו דעם עוויגען, דאס ער דיא פֿראָשע פֿאָן מיר אונד פֿאָן מיינען אונטערטהאנען וועגנעהמע, זאָ וויל איך דאז פֿאָלק ציעהען לאססען, דאס זיא דעם עוויגען איין אָפּפֿער שלאַכטען. משה

רש"י

ח (ב) ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים וזהו מדרשו. ופשוטו יש לומר שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידית. וכן ותהי הכנם הרחישה פדוליי"רא 1) בלע"ז. ואף ותעל הצפרדע גרינולי"רא 2) בלע"ז:

באור

יכלו לעלות הצפרדעים בנטות ידו לבד, כ"כ הראב"ע [ויתכן שהכה רק בקצר הכתוב]. הצפרדע, שם המין, ברש"י גרינוליירי"א בלע"ז, והוא שם למין הגרינוליי"א, (בל"א פראָש), ואם תגזור ממנו שם המין תאמר (געפראָש) כמו מן (ווילד, געווילד), מן (בערג, געבירגע), ודומיהם, וכן ותהי הכנם (לקמן פסוק י"ד) שם המין, ברש"י פדולירי"א בלע"ז, והוא שם המין נגזר מן פעדיקולוס (בל"א לויז). (ג) ויעשו. במים מועטים, ע"כ ראה פרעה כי הפרש יש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסרה, (הראב"ע). (ד) ויקרא, אמר העתירו דרך מוסר לשניהם, וזאת המכה היתה קשה מהראשונה, כי כתוב וצפרדע ותשחיתם (תהלים ע"ח מ"ה), (הראב"ע). [העתירו, אעתיר והעתרתי, ולא נאמר עתרו אעתר ועתרתי (ר"ל מבנין הקל), מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר, אעתיר דברים, ואב לכולם והעתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה י"ג), הרביתם (רש"י), אבל נמצא גם בקל ובנפעל ויעתר יצחק וגו׳ ויעתר לו וגו׳, וגם הוא ל׳ רבוי תפלה, כמ"ש הרד"ק בשרשים שרש עתר, כי לא הונח השרש הזה רק על רבוי תפלה, כי על התפלה סתם כבר הונח שרש פלל, וממנו נגזר שם תפלה, וכ"כ רש"י עצמו בריש פ׳ תולדת (בראשית כה כ"א), ולא חילק שם בין קל להפעיל, רק אמר סתם שכוונת השרש הזה הוא על רבוי דברים ע"ש]. ויסר, ענינו שיסר, וכן ויזבחו, ענינו שיזבחו

1) פלודיר"א בלע"ז pediculus איינע לויז, היער קאללעקטיף פיל לייזע אדער דאז קריכען דער לייזע.
2) גרינוליי"רא בלע"ז grenouillcre קאללעקטיף פיל פרעשע. איינ.. איין זומפף וואו זיך פיעלע פרעשע אויף האלטען.

לַיהוָֽה׃ ה וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֣ה לְפַרְעֹה֮
הִתְפָּאֵ֣ר עָלַי֒ לְמָתַ֣י ׀ אַעְתִּ֣יר לְךָ֗
וְלַעֲבָדֶ֨יךָ֙ וּֽלְעַמְּךָ֔ לְהַכְרִית֙
הַֽצְפַרְדְּעִ֔ים מִמְּךָ֖ וּמִבָּתֶּ֑יךָ רַ֥ק
בַּיְאֹ֖ר תִּשָּׁאַֽרְנָה׃ ו וַיֹּ֖אמֶר

תרגום אונקלוס

יְיָ׃ ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל
לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לִי זְמַן לְאֵימָתַי
אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָּךְ וְעַל עַמָּךְ
לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְּעַנַיָּא מִנָּךְ
וּמִבָּתָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא
יִשְׁתַּאֲרוּן׃ ו וַאֲמַר לִמְחַר וַאֲמַר

נ"א לך

קת"ם (ה) ולעמך. הוא"ו בגעיא:

רש"י

(ה) התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו (ישעיה י) משתבח לומר אני גדול ממך (וַנטי"ר 2) בלע"ז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי. אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר העתירו והעתרתי. ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי. מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל כן יאמר העתירו אעתיר. אעתיר דברים. ואב לכולם העתרתם עלי דבריכם הרביתם: (ו) ויאמר למחר

תרגום אשכנזי

(ה) משה שפראך צו פרעה: שאפפע דיר איינען רוהם איבער מיך, אויף וועלכע צייט זאלל איך פיר דיך אונד פיר דייגע אונטער-טהאנען פלעהען, דיא פראָשע פאן דיר אונד פאן דיינען הייזערן אויסצוראָטטען, דאס זיא נור אים פלוססע בלייבען? (ו) פרעה שפראך:

באור

שיזבחו. ואשלחה, וי"ו המשך, בל"א (זאָ). (ה) התפאר עלי, כמו היתפאר הגרזן על החצב בו (ישעיה י ט"ו), משתבח לומר אני גדול ממך, אף כאן התגאה עלי לבקש הפלא, ואעשה, ברש"י ונטי"ר בלע"ז והוא (ריהמען בל"א). למתי אעתיר לך, את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים, למתי תרצה שיכרתו, ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי, אלו נאמר מתי אעתיר, היה משמע מתי אתפלל, עכשיו שנאמר למתי משמע אני אתפלל היום שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי, אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו, וכן מתורגם בל"א. להכרית הצפרדעים, רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההוא (בראשית יז י"ד) ועוד רבים, והכרתי לאחאב (מלכים א כא וב' ט ח), ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כולם שלא יפחד פרעה שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסור המכה לגמרי ואע"פ שתשארנה מהם ביאור, וכל זה להודיעו

[אמר הכורם]: (ה) התפאר עלי, כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו (ישעיה י ט"ו) משתבח לומר אני גדול ממך, ונטי"ר בלע"ז כמו וואנטער (ריהמען) וכן (שופטים ז' ב, ישעיה י י"ב) וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו (רש"י), ואנחנו לא נדע מה שבח יש לשואל לעשות דבר שאי אפשר, והרי כל תינוק יכול לבקש שיתנו לו הלבנה וכמוהו מן הדברים הבלתי אפשריים, ועוד שלפי הפירוש הזה משה התפאר עצמו יותר שאמר לפרעה בקש ממני כל מה שתחפוץ ואני אוכל עשותו, והנראה לדעתנו הוא, שעל מה שאמר פרעה העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ואח"כ אשלחה את העם, השיב משה הלא אתה בידי ויכלתי ואין אני בידך, מן הראוי שתשלח מקודם את עמי, ואח"כ נעתר לה' להסיר ממך הצפרדעים, ותבטל תהלה רצונך מפני רצונינו, ואולם התפאר עלי ואומר שגם האיש השלוח מאל שדי ועושה פלא, חס על כבודי ועושה רצוני תחלה, ובזה השתבח נגד עבדיך ועמך ויהיה עלי כמו על ידי ודומה לו על חרבך תחיה (בראשית כ"ז מ) על ידי חרבך. רק ביאור תשארנה, ממשמעות הדברים נראה שהבטיחו שכל הצפרדעים ישובו ויחזרו אל היאר אל המקום אשר היו בראשונה, ומלת להכרית כוונתה שיתרחקו ממנו ומבתיו, ולהלן הוא מפרש דבריו יותר ואומר וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאר תשארנה. (להלן ז), והוא

2) ונטיר בלע"ז se vanter (זיך ריהמען)

לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן
תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי
ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר
תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים
אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ
יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ

כְּפִתְגָמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי
לֵית כַּייָ אֱלָהָנָא׃ ז וְיֶעְדּוּן
עוּרְדְּעָנַיָּא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ
וּמֵעַבְדָּךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד
דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ ח וּנְפַק
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי
מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק
עוּרְדְּעָנַיָּא דִּי שַׁוִּי לְפַרְעֹה׃
ט וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה

קת"ם (ז) וסרו. מלרע : ומבתיך – הבי"ת במונח :

תרגום אשכנזי

אויף מארגען. יענער שפראך: נאך דיינעם ווארטע: דאמיט דוא ערפעהרסט, דאס ניכטס מיט דעם עוויגען אונזערעם גאטטע צו פערגלייכען. (ז) זא זאללען דיא פראשע פאן דיר פאן דיינען הייזערן, פאן דיינען בעדיענטען אונד פאן דיינען אונטערטהאנען ווייכען, דאס זיא נור אים פלוססע בלייבען. (ח) משה אונד אהרן גינגען, פאן פרעה הינ־וועג, משה שריע צו דעם עוויגען וועגען דער פראשע, דיא ער דעם פרעה צוגעשיקט. (ט) דער עוויגע טהאט, וויא משה געשפראכען האט, דיא פראשע שטארבען אוים דען

רש"י

התפלל היום שיכרתו למחר : (ח) ויצא ויצעק. מיד

באור

להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד, (הרמב"ן). (ו) למחר, התפלל היום שיכרתו למחר, והנה אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד, אך אולי חשב פרעה כי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת כורם, ולכן אמר אליו התפאר עלי בחשבו שיאמר לו להכריתם מהר, לכן האריך לו עד למחר למען נסותו. כדברך, תעשה, או כדברך יהיה. (ז) ביאר תשארנה, כי שם היו טרם עלותם, ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים. (ח) ויצא וגו' ויצעק, מיד שיכרתו למהר. ויצעק, טעם ויצעק כי בטה בשם שלא יביישהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם, (הראב"ע).

והוא שהצפרדעים לא ימותו אבל תשארנה ביאר. ואם נפסק שהצפרדעים שעלו אל היבשה ימותו, ואותן שלא עלו תשארנה ביאר, מה צורך להגיד זאת לפרעה? ומה חפץ ימצא בו להודיעו שאותן הצפרדעים הנשארים ביאר תשארנה ביאר? מלבד שמלת וסרו לא תסבול הכוונה הזאת, אבל האמת הוא שמשה הבטיח שהצפרדעים יחזרו מן היבשה וישובו בחיים אל היאר ולא יעלו עוד אבל תשארנה שם, ואולי חשב שהסרת הצפרדעים על זה האופן תהיה מופת חדש על יכלת השם; ואולם לא כמחשבותיו מחשבות שדי שאילו היו הצפרדעים שבים חיים אל היאר אז פרעה ועבדיו היו אומרים במקרה עלו הצפרדעים מן היאר ובמקרה שבו שמה, ולא מיד ה' היתה זאת, אבל אם כל הצפרדעים מתים כלם ברגע אחד ובאותו הרגע עצמו נתמלא כל ארץ מצרים מבאוש וסרחון, אזי הוא מופת מותך שיד ה' פעל כל זאת. (ח) ויצעק משה, הנכון שבתחלה לא רצה השם לקבל עתירתו לפי שאמר רק ביאר תשארנה, לכן זעק משה והתחנן לו מאד].

הַֽצְפַרְדְּעִ֔ים מִן־הַבָּתִּ֥ים מִן־
הַחֲצֵרֹ֖ת וּמִן־הַשָּׂדֹֽת׃ י וַיִּצְבְּר֥וּ
אֹתָ֖ם חֳמָרִ֣ם חֳמָרִ֑ם וַתִּבְאַ֖שׁ
הָאָֽרֶץ׃ יא וַיַּ֣רְא פַּרְעֹ֗ה כִּ֤י הָֽיְתָה֙
הָֽרְוָחָ֔ה וְהַכְבֵּד֙ אֶת־לִבּ֔וֹ וְלֹ֥א
שָׁמַ֖ע אֲלֵהֶ֑ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר
יְהוָֽה׃ ס יב וַיֹּ֣אמֶר יְהוָה֮ אֶל־
מֹשֶׁה֒ אֱמֹר֙ אֶֽל־אַהֲרֹ֔ן נְטֵ֣ה אֶֽת־
מַטְּךָ֔ וְהַ֖ךְ אֶת־עֲפַ֣ר הָאָ֑רֶץ וְהָיָ֥ה
לְכִנִּ֖ם בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
יג וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵ֗ן וַיֵּט֩ אַהֲרֹ֨ן אֶת־יָד֤וֹ

תרגום אונקלוס

וּמִיתוּ עוּרְדְּעַנַיָּא מִן בָּתַּיָּא מִן
דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא׃ י וּכְנַשׁוּ
יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ
עַל אַרְעָא׃ יא וַחֲזָא פַּרְעֹה אֲרֵי
הֲוַת רְוַחְתָּא וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ וְלָא
קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ׃
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן
אֲרִים יָת חוּטְרָךְ וּמְחֵי יָת
עַפְרָא דְּאַרְעָא וִיהֵי לְקַלְמְתָא
בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יג וַעֲבָדוּ
כֵן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ

קת"ם (ט) החצרת. ח"ו וכן השדת: (י) חמרם. שניהם ח"י: (יא) הרוחה. הרי"ש בשוא לבד: (יב) לכנם. חסר דחסר:

רש"י

שיכרתו למהר: (י) חמרם חמרם. לבורים לבורים כתרגומו דגורין גלין: (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע. וכן והכות את מואב. ושאול לו באלהים. הכה ופלוע: כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה: (יב) אמור אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן:

תרגום אשכנזי

הייזערן, אויס דען געהאֶפֿטען אונד אויס דען פעלדערן; (י) זיא בראַכֿטען זיא אין הויפֿען צוזאַממען, אונד דאז לאנד וואַר שטינקענד. (יא) אלס פרעה זאה, דאס עס נאַכֿגעלאַס־סען האט, מאכֿטע ער זיין הערץ הארט, אונד וואָללטע איהנען ניכֿט געהער געבען, וויא דער עוויגע געשפראכֿען. (יב) דער עוויגע שפראַך צו משה: זאַגע צו אהרן: נייגע דיינען שטאב הין, אונד שלאַגע דען שטויב דער ערדע, זאָ זאלל ער אים גאנצען לאנד מצרים צו אונגעציעפֿער ווערדען. (יג) זיא טהאַטען אַלזא; אהרן נייגטע זיינע האנד

באור

(ט) ויעש ה' כדבר משה, מעצמו. החצרת, הם הבתים שבכפרים עם יתר הבנינים שסביבותיהם, בל"א (געהעֶפֿטע) נגזר מן (הסֶף) כמו הצרות מן חצר. (י) חמרם חמרם, לבורים לבורים כתרגומו דגורין, גלין. (יא) הרוחה, כמו ורוח לשאול (שמואל א' טז כ"ג), והוא הפך הצוקה והצרה. והכבד, לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו אלא הוא הרשיע להכביד את לבו, (הרשב"ם), והוא שם הפועל תחת פעל עבר. (יב) והיה לכנם, ר"ל שיתהפך העפר לכנים, כי כן הוא באור מלת והיה הבאה עם למ"ד לאחריה, להורות על השתנות הדבר מאשר היה בעבר, והתחדש בו ענין, עד שנהיה דבר אחר. לכנם, מיני כנים ופרעושין

[אמר הכורם]: (ט) כדבר משה, ולא כל דבר משה, שהוא אמר וסרו הצפרדעים וגו' רק ביאור תשארנה, וה' לא הסירם אבל המיתם להבאיש הארץ מטעם שאמרנו, וכדי שיהיה לאנשי מצרים לזכרון].

בְּמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה
כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִנִּים בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם לְהוֹצִיא
אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ וַתְּהִי הַכִּנָּם
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ טו וַיֹּאמְרוּ
הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע
אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה

הבי"ת רפה

תרגום אונקלוס

בְּחוּטְרָא וּמְחָא יָת עַפְרָא
דְאַרְעָא וַהֲוָת קַלְמְתָא בֶּאֱנָשָׁא
וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא דְאַרְעָא
הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יד וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא
בְּלַחֲשֵׁיהוֹן לְאַפָּקָא יָת קַלְמְתָא
וְלָא יְכִילוּ וַהֲוָת קַלְמְתָא
בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃ טו וַאֲמַרוּ
חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה מָחָא מִן קֳדָם
יְיָ הִיא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה

ת"א ויאמרו. סנהדרין שם ודף צ"ח ב':

קת"ס (טו) החרטמם. ח"י:

תרגום אשכנזי

האנד מיט זיינעם שטאבע הין, שלוג דען שטויב דער ערדע, דא ענטשטאנד דאז אונגעציפער אן מענשען אונד אן פיעה; אללער שטויב דער ערדע אים גאנצען לאנדע מצרים וואר צו אונגעציפער. (יד) נון טהאטען דיא בילדערשריפטקונדיגען עבען דאסזעלבע דורך איהרע פערבארגענע קינסטע, דאז אונגעציפער הערפארצובריגנען, אבער זיא קאננטען ניכט. אינדעססען וואר דאז אונגעציפער אן מענשען אונד אם פיעהע. (טו) דיא בילדערשריפטקונדיגען שפראכען צו פרעה: עס איזט איין פינגער גאטטעס (דאז הייסט:

רש"י

(יג) ותהי הכנם. הרחישה פדוליי"רא (פלודיירא בלע"ז טיין·לעיל) בלע"ז: (יד) להוציא הכנים. לבראותם ולהוציאם ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים הוא.

באור

ופרעושין, (הרשב"ם), בל"א (איגגעציפער). (יג) הכנם, שם המין והמ"ם נוסף כמו ריקם חנם, ולא נמלא הנפרד ממנו במקרא רק בדברי רז"ל כנה, ואמר כל עפר הארץ היה כנים, אף שהכה במקום אחד, כי כן היה דבר המים ודבר השחין, כי הטעם הוא כי אז תחל המכה. (יד) ויעשו כן, שהכו עפר הארץ או תחבולה אחרת. להוציא את הכנים, לבראותם או להוציאם ממקום אחר. ולא יכלו, סבה מאת השם היתה שלא הצליחו במעשיהם בפעם הזאת, וה' סכל עצתם כרצונו, שהכל שלו והכל בידו; והנראה בעיני עוד, כי מכת הדם להפוך תולדות המים לדם, ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור, יכלו לעשות כן, כי אין בהם בריאה או יצירה, כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו ממקומם, רק מכת הכנים היתה יצירה, ואין טבע העפר להיות כנים ע"כ אמר והיה לכנים, ואמר להוציא את הכנים, כענין תוצא הארץ נפש חיה וגו' ויהי כן (בראשית א כ"ד), ולא יכול לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתב' ואמר ויעשו כן ולא יכלו, כי השביעו שדיהם לעשות מאמרם ולא היה בהם כח, (מדברי הרמב"ן). [ותהי הכנם וגו', הזכיר עוד הפעם לומר כי היתה המכה אף בחרטמים, כ"כ הראב"ע, ולדרכנו יהיה זה כלל שאחר הפרט]. (טו) אצבע אלהים הוא, הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולא ע"י מעשה כשפים; ואולם פרעה לא שמע גם אל חרטומיו, ולא קרא להם מן העת ההיא והלאה, כל כך החזיק את לבו. [והנה הראב"ע פי' שאמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים, כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה, וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו (שמואל א' ו ט'), מן השמים, על כן חזק לב פרעה, והרמב"ן טען עליו ואמר כי המקרה לא יקרא

וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ ס
טז וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר
וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא
הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר
יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃
יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ
וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב

וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל
יְיָ׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּם
בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה
הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵיהּ
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן
קֳדָמַי׃ יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח
יָת עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ
וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּךְ יָת
עָרוֹבָא וְיִתְמְלוֹן בָּתֵּי מִצְרָאֵי

ת"א הנה. מ"ק י"ח א':

קת"ם (טז) יוצא. מ"ו: (יז) עמי. בסגולתא כדין אחר זרקא ודלא כמ"ג ד' באזיל והלופי נוסחאות תנ"ך ד"א תס"ה:

תרגום אשכנזי

איינע ווירקונג, דיא אונמיטטעלבאר פאן גאטט קעממט). אללײן פרעה'ס הערץ וואר שאן פערשטאקט, אונד ער גאב איהנען דעננאך קיין געהער, וויא דער עוויגע געשפראכען האט. (טז) דער עוויגע שפראך צו משה: שטעהע דעם מארגענס פריה אויף, אונד שטעללע דיך פאר פרעה, ער געהט היניאוים אן דאז וואססער, שפריך צו איהם: זא האט דער עוויגע געשפראכען: לאס מיין פאלק ציעהען אונד מיר דיענען! (יז) ווען דו אבער מיינע אונטערטהאנען ניכט ציעהען לאססעסט, זא וויל איך איבער דיך, דיינע בעדיענטען, דיינע אונטערטהאנען אונד אין

רש"י

מכה זו אינה ע"י כשפים אלא המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן ושן בהמו' אשלח בם לשון שסוי אנטיי"ציר 1) בלע"ז: את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות. כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאיתא במדרש ר' תנחומא:

באור

אצבע אלהים, רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים, כאשר נאמר בכתוב שהביא, לא ידו נגעה בנו, וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (לקמן יד ל"א), והיתה יד ה' בכם ובאבתיכם (שמואל א' יב ט"ו) כבדה מאד יד האלהים (שם ה י"א) עכ"ד; ולדעתי כוונת הראב"ע היא שהודו כי מכה היא מאת האלהים אבל לא בעבור ישראל לשלחם, רק לעונש עון אחר, וכוונתו במה שאמר כפי מערכת הכוכבים, כי המה מאמצעיים לעשות בארץ כפי מה שגזרה חכמתו, אם לשבט ואם לחסד, ואצבע שרשו צבע והאלף נוספת, כי כן מצאנו במשנה שעשו ממנו פעל והשתמשו ממנו בבנין הפעל, והם היו שניהם שוים הממונה אומר להם הצביעו (יומא פ"ב מ"א), ופירשו שם בגמרא (שם דף כט ע"ב) תנא הוציאו אצבעותיכם למנין]. כאשר דבר ה', ולא ישמע אליכם פרעה (לעיל ז ד'). (טז) הנה יוצא המימה, בארץ מצרים אין גשם ואין מטר סוחף, ונהר נילום עולה ומשקה את כל השדות, כידוע, וכאשר יגאו המים לעלות, כן תרבה הברכה בשדות והשבע בכל ארץ מצרים, לכן דרך המלכים לצאת ולראות עד אנה עלה הנהר. (יז) משליח, רש"י פי' מלשון שסוי אנטייצי"ר בלע"ז, ונראה שצ"ל אינציטי"ר בלע"ז, ובל"א (העטצען). [הערב, לשון הרשב"ם אומר אני כי מיני זאבים הם שנקראים ערוב על שם שדרכם לטרוף בלילות כדכתיב זאב ערבות ישדדם (ירמיה ה ו'), וזאבי

ערב

1) אנטיילי"רא בלע"ז. enciter inciter אנרייצען אויפהעטצען

וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב
וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־
אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ
לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן
תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב

תרגום אונקלוס

יַת עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דִּי אִינוּן עֲלַהּ: יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת אַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי עַמִּי שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל דְּתִידַּע אֲרֵי אֲנָא

קת"ם (יח) והפליתי. ג"י:

תרגום אשכנזי

דיינע הייזער אללערלייא געווילד שיקען, דיא הייזער דער מצרים זאללען פֿאלל געווילד זיין, וויא אויך דאז ערדרייך, אויף וועלכעם זיא וואהנען. (יח) איך ווערדע אבער דאז לאנד גשן אלסדאנן דאדורך אונטערשיידען, ווארין מיין פֿאלק וואהנט, דאס דאזעלבסט קיין געווילד זיין זאלל, דאמיט דוא ערפֿעהרסט, דאס איך דער עוויגע מיטטען אים

רש"י

(יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלה ה'. וכן לא נפלאת היא ממך (דברים ל) לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים:

באור

ערב לא גרמו לבקר (צפניה ג ג'), וכאשר יאמר מאודם (ר"ל שהוא שם המקרה) אדום (ר"ל שם תאר), כן יאמר מעומק עמוק, מערב ערוב כו"טיריג"ר בלע"ז (ובל"א נאכטשלייכער), שהזאב ערוב הוא שהוא הולך בערב, עומק שם דבר הוא (ר"ל שם המקרה לעמקות), והמעשה קרוי עמוק (ר"ל דבר שנעשה בו העומק כמו הקרקע או הבור שהם העצם שחל עליהם מקרה העמקות קרוי עמוק, שנעשה שם תאר להם, בור עמוק, מים עמוקים), אדום שחור עכ"ל, אבל לדעת כל המפרשים הוא שם כולל לכל מיני החיות מעורבות, וכן תיב"ע ערבוב חיות ברא, וכן סופר בספר הישר שבאו שם כל מיני חיות וכל שרץ הארץ ושרץ העוף ע"ש]. ומלאו, פעל מלא וכן הנפעל ממנו שמושם בשוה לדבר הממלא ולדבר המתמלא, נאמר ובתים מלאים כל טוב (דברים ו י"א), הנה הבתים מתמלאים, ובמקום אחר ושוליו מלאים את ההיכל (ישעיה ו א'), הנה השולים ממלאים, וכן בנפעל כתיב ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג כ'), הנה הארץ מתמלאת, ובמקום אחר נאמר וימלא כבוד ה' את כל הארץ (במדבר י"ד כ'), הרי הכבוד ממלא, ובמקום הזה בתי מצרים הם המתמלאים, ואת הערב, כמו מן הערב, וכמוהו וימלא את החכמה (מלכים א' ז י"ד). וגם האדמה, מקום שאין בתים. (יח) והפליתי, טעמו אפריש והוא מבעלי הה"א, והנה מכת הערוב היא מכה משולחת, וכאשר יעלו החיות ממעונתם קלים הם ללכת בכל הארץ, וראוי היה בטבעם שיבאו גם בארץ גשן אשר שם בני ישראל, הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן, שתנצל כלה בעבור שעמי עומד עליה, כי רובה של ישראל היא, וכן בדבר של בהמות הזכיר ההבדלה והפרשה. כי אני ה' בקרב הארץ, אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בארץ, כן פרש"י, ולשון הרמב"ן לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיחשוב עבים סתר לו

[אמר הכורם]: (יח) אני ה' בקרב הארץ, אע"פ ששכינתי בשמים גזירתי מתקיימת בתחתונים, (רש"י). ולשון הרמב"ן „לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמו שיחשוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך" ולדעתנו פירושו בקרב הארץ ממש, כלומר בארץ מצרים, שאני עובר בתוכו ומשגיח שלא ילכו חיות רעות לארץ גושן, וכן דעת הרמבמ"ן בתרגומו (איס לאנדע), ולא תרגם (אויף דער ערדע).

תרגום אונקלוס

הָאָרֶץ׃ ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין
עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה
הָאֹת הַזֶּה׃ כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא
עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית
עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃
כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ
לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי

יְיָ שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא׃ יט וַאֲשַׁוֵּי
פּוּרְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי
מָחָא לִמְחַר יְהֵי אָתָא הָדֵין׃
כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא עָרוֹבָא
תַּקִּיף לְבֵית פַּרְעֹה וּלְבֵית
עַבְדוֹהִי וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
אִיתְחַבָּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם
עָרוֹבָא׃ כא וּקְרָא פַרְעֹה
לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אִיזִילוּ
דַּבַּחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן בְּאַרְעָא׃
כב וַאֲמַר משֶׁה לָא תַקִּין

קת"ם (יט) פדת. ח"ו: האת. ה"ו: (כא) לאלהיכם. מתג רק בלמ"ד שניה לבד:

רש"י

(יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ אתחבלת ארעא: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו

תרגום אשכנזי

(יט) איך ווילל אַלזא איינען אונטערשיעד מאַכען, צווישען מיינען אונד דיינען אונטערטהאַנען; מארגען זאלל דיעזעס וואונדערצייכען געשעהען. (כ) דער עוויגע טהאַט אַלזא; עס קאם מאָכטיגעס געווילד אין פרעה'ס הויז אונד אין דיא הייזער זיינער בעדיענטען, אונד אים גאנצען לאנדע מצרים ווארד דאז לאנד פאן דעם געווילדע פערדאָרבען. (כא) פרעה ליעס משה אונד אהרן רופען, אונד שפראך: געהעט, אפפערט אייערעם גאטטע אים לאנדע. (כב) משה שפראך: עס איזט ניכט שיקליך, דיעזעס צו טהון; דען זאָלכע דינגע, דיא

באור

לו ולא יראה והוג שמים יתהלך עכ"ל. (יט) פדות, לשון הבדלה, וכל פדיון קרוב מזה הטעם, והכוונה שאפילו בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש ישראל לא יזיקוהו. למחר, שלא תאמר מקרה הוא. (כ) ויעש, למחרת כאשר דבר משה. [תשחת הארץ, נשחתת הארץ, אתחבלת ארעא (רש"י), ובא העתיד במקום הבינוני, ורבים כמוהו]: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ, במקומכם ולא תלכו במדבר, (רש"י).
תועבת

[אמר הבורם]: (יט) למחר, שלא תאמר מקרה הוא (המבאר לנת"הם), ואולם איך אפשר לומר שמקרה הוא ואיך יודעים החיות הרעות את גבול המפסיק ומבדיל בין ארץ מצרים לארץ גשן? ומי גדר בעדם את ארץ גשן שלא לעבור בה? לכן הנראה שבמכת הצפרדעים כאשר שאל משה למתי אעתיר לך ולעבדיך ולעמך להכרית הצפרדעים ענה פרעה ואמר למחר (לעיל ה ו'), אף שמנהג האדם לבקש שיסור המכה מיד, מפני שחשב פרעה שעלית הצפרדעים מן היאר היתה במקרה, ושאין בכח משה להסירם. ומנהג פרעה היה ללכת בכל בקר אל ים נילוס ונלוה מכל שריו ועבדיו והמון עם רב, ואמר בלבו אם משה יסיר את הצפרדעים ממני ומעמי והיתה לי הרוחה, ואם לא יוכל לגרשם יהיה לבוז ולחרפות ללעג ולקלס בעיני כל שרי ועבדי וכל עמי, ומשה הבין את ערמתו ואמר כדבריך, ועתה מודד לו במדה שהוא מדד ואומר למחר בעמדך על שפת הנילוס נגד כל שריך ועבדיך ועמך יהי האות הזה].

תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃
כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב

לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נַסְבִין לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא הָא נְדַבַּח יַת בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵיהּ וְאִינוּן יְהוֹן חָזַן הֲלָא יֵימְרוּן לְמִרְגְּמָנָא׃
כג מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזִיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דְיֵימַר לָנָא׃
כד וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יַתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עֲלָי׃
כה וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵיק מֵעִמָּךְ וְאֶצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיִעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה וּמֵעַבְדוֹהִי

קת"ס (כב) יסקלנו . ח"ו :
(כה) יוצא. מ"ו :

תרגום אשכנזי

דען מצרים איין גרייל זינד, מיססען וויר דעם עוויגען אונזערעם גאטטע שלאכטען, ווען וויר נון דען גרייל דער מצרים פאר איהרען אויגען אלס איין אפפער שלאכטען, ווערדען זיא ניכט מיט שטיינען נאך אונז ווערפען? (כג) איינע דרייטאגיגע רייזע וואללען וויר אין דער וויסטע טהון, אונד דעם עוויגען אונזערעם גאטטע אפפערן, וויא ער אונז בעפעהלען ווירד. (כד) פרעה שפראך: זא וויל איך דען אייך ציעהען לאססען, דאס איהר דעם עוויגען אייערעם גאטטע אין דער וויסטע אפפערן מאגעט, נור ענטפערנט אייך ניכט נאך וויטער, פלעהט פיר מיך! (כה) משה שפראך: זא וויא איך פאן דיר וועג געהע, זא פלעהע איך צו דעם

רש"י

במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון (מלכים ב' כג) ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלונו. בתמיה:

באור

תועבת מצרים, יראת מצרים, כמו ולמלכם תועבת בני עמון (מלכים ב כג י"ג), ואצל ישראל קורא אותו תועבה, ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים, (רש"י). ולא יסקלנו, דרך שאלה ותימה [וי"א כי תחסר ה"א התימה והלא יסקלונו, אבל הראב"ע אמר כי מלת הן נזבח כה"א התימה והנה הוא כך: הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, וכמוהו הן היתה כזאת (ירמיה ג י'), ר"ל ההיתה כזאת, אמנם הרד"ק כתב בשרשים פרש הן שאף על פי שענין אלו השנים לשאלה מלת הן היא כמשמעה כי יבא ענין השאלה בלא אם ובלא ה"א השאלה כמו אתה זה בני עשו (בראשית כז כ"ד) והדומים לו עכ"ד, ודבריו נכונים]. (כג) דרך שלשת ימים, צריכים אנו להתרחק ממצרים. כאשר יאמר אלינו, איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו. (כד) בעדי, עלי. (כה) [והעתרתי, באה

[אמר הכורם]: (כב) תועבת מצרים לעיניהם, והרי פרעה יכול לומר לכו זבחו לאלהיכם בארץ גם,

מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר
רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי
שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃
כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר
אֶל־יְהוָה׃ כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר
מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה
מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃

וּמֵעַמֵּיהּ מְחָר לְחוֹד לָא יוֹסֵף
פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא
לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא קֳדָם
יְיָ׃ כו וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְּוָת פַּרְעֹה
וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ כז וַעֲבַד יְיָ
כְּפִתְגָּמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא
מִפַּרְעֹה מֵעַבְדּוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ

נ"א מן קדם

קת"ם יסף . ס"ו:

רש"י

(כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. וכשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות:

תרגום אשכנזי

עווינען, אונד דאז געווילד זאלל פרעה, זיינע בעדיענטען אונד זיינע אונטערטהאנען מארגען פערלאססען; נור הינטערגעהע פרעה ניכט לאֶנגער, דאס ער הערנאך דאז פאלק ניכט ציעהען לאססע, דעם עוויגען צו אפפערן. (כו) משה גינג פאן פרעה הינאויס, אונד פלעהטע צו דעם עוויגען. (כז) דער עוויגע טהאט נאך משה'ס ווארטען; דאז געווילד וויך פאן פרעה, פאן זיינען בעדיענטען אונד

באור

הה"א בפתח בעבור העין שהוא בח"פ, והוא להרחיב אות הגרון. התל, להתל, והכוונה כמו שת"א לשקרא, ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח, ודקדוק המלה בארתי בפ' ויצא (בראשית לא ז') ע"ש]. (כו) [ויעתר, רש"י ז"ל רוצה כאן להבדיל בין הקל מפרש זה שפירושו וירבה בתפלה ובין הפעיל שעניינו וירבה להתפלל, ולא ירדתי לסוף דעתו, והנראה מן הכתוב שלשניהם כוונה אחת, כי משה אמר לפרעה והעתרתי, בהפעיל, והכתוב יאמר עליו ויעתר בקל, וכ"כ הראב"ע יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והן משני בניינים מהקל ומהכבד, כמו ויעתר אל ה', והעתרתי אל ה', וכמוהו אשר אנכי מורה, הנער רץ והוא ירה החצי (ש"א כ ל"ו) ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר עכ"ל]. (כז) ויסר, שרשו סור מנחי העי"ן, ומשפטו בעתיד מהקל יסור, ועם וא"ו ההפוך ישתנה השורק לק"ח כמו מן יקום ויקם (והוא לסבת הנגינה שנעתקה מן פ"א הפעל אל יו"ד האית"ן, ולא יבא לעולם כח נראה אחרי ת"ג שאין בה נגינה) ובהפעיל משפטו יסיר, ועם וא"ו ההפוך ישתנה החירק לסגול כמו מן יקים ויקם (לסבה הנזכרת), רק אם הפ"פ הי"ת או עי"ן ישתנו הק"ח והסגול לפתח להרחיבם, גם אם ל"פ אחת מאותיות הנ"ל או רי"ש (שיש לה ג"כ דין הרחבה לפעמים). ישתנו לפתח, כמו ותנח, ויגע, ויצר, ואז אין הבדל בין הקל ובין ההפעיל, רק כל

כי שם הארץ אשר עם אלהיך עומד עליה, ואם תיראו שהמצריים יבואו שמה לרגום אתכם באבנים, הלא מי שסגר את הארץ בעד החיות הרעות הוא לא יניח למצרים לבוא שם, ולפי שמשה ידע בעצמו שהתשובה הזאת לבדה לא תספיק, לכן אמר דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו כאשר יאמר, הרצון אחרי שהוא נוה אותנו ללכת דרך שלשת ימים, ואז יאמר אלינו מקום ומספר הזבחים, א"כ חובה עלינו למלאות רצונו ולצאת מארץ מצרים ומארץ גשן ולפנות אל המדבר].
[אמר הכורם]: (כז) לא נשאר אחד, לא היה צריך שימותו כמו הצפרדעים. כי הצלת ארץ גשן היתה מופת הותך שמכת הערוב אינה מקרה, ומיתת החיות אינה רעה, אבל תועלת רב לאכול את בשרם ולעבד את עורם. והשם מנע את הטוב מן המצרים].

כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם
בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח
אֶת־הָעָם׃ פ
ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא
אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח
אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־מָאֵן
אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃
ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ
אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים

תרגום אונקלוס

לָא אִשְׁתְּאַר חָד׃ כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃
ט א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ ב אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקֵיף בְּהוֹן׃ ג הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הָוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּי בְחַקְלָא בְּסוּסְוָתָא בַּחֲמָרֵי

קת"ם ט (ג) הויה. לית ומלא (מס"ק):

תרגום אשכנזי

פאן זיינען אונטערהאנען, עס בליעב ניכט איינעם צוריק; (כח) אליין פרעה מאכטע אויך דיעזעס מאל זיין הערץ הארט, אונד ליעס דאז פאלק ניכט ציעהען.
ט (א) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו פרעה, שפריך צו איהם: זא האט דער עוויגע, דער גאטט דער עברים, געשפראכען: לאס מיין פאלק ציעהען, אונד מיר דיענען! (ב) דען ווען דוא זיא ניכט ציעהען לאססעסט, אונד האלטעסט זיא נאך צוריק, (ג) זא ווירד דיא האנד דעם עוויגען זיין אן דיינעם פיעהע, וועלכעס אויף דעם

רש"י

(כח) גם בפעם הזאת. אף על פי שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו:
ט (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו (דברים כה): (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה:

באור

כל אחד יובן מענינו, והנה מלת ויסר פה תוכל להתפרש באחד משניהם, ושניהם, אם מהקל, ואז חוזרת על הערוב שאחריה כאשר אמר למעלה וסר הערוב, או מהפעיל, ואז חוזרת על השם שלפני', שהסיר הערוב, והנה אונקלוס ויונתן בן עוזיאל תרגמוה מן ההפעיל, כי על וסר הערוב תרגמו ויעדי, ומלת ויסר תרגמו ואעדי כנודע שבארמי תבא האל"ף לסי' ההפעיל במקום הה"א והמתרגם האשכנזי תרגמו מן הקל].
(כח) גם בפעם הזאת, אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם, לא קיים הבטחתו [ויתכן שכוונת גם היא כמו שהכביד בצפרדעים, כי לא נמצא עד הנה שהבטיח לשלחם רק בצפרדעים ובערוב, ובשניהם הבטיח לשלחם ולא קיים דברו, ולכן נאמר בשניהם והכבד את לבו, ויכבד פרעה את לבו, כלומר שהוא הכבידו ברצון, ולא ויחזק לב פרעה או ויכבד לב פרעה שהוא מעצמו, כן פי' הרשב"ם לעיל (ז כ"ג)].
ט (ב) ועודך, ענין ההתמדה והזמן ההוה, ויתכן לפרשו כענין עדיין. מחזיק, אוחז כמו והחזיקה במבשיו (דברים כה י"א) [וענינו לתקף אותם בחזקה, וכ"ת אונקלוס ויב"ע מתקיף]. (ג) הויה, לשון הוה, כי כן יאמר בלשון נקבה על העבר היתה, על העתיד תהיה, ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה, והנה מצאנו שנתחלפה היו"ד בוא"ו, ואתה הוה להם למלך (נחמיה ו ו'), וכא פה על משפטו. [במקנך אשר בשדה, התרה אותם בשוה כי רוב המקנה בשדה, אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שיאמר

בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר
כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין
מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה
מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד
לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר
הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל

תרגום אונקלוס

בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא מוֹתָא
סַגִּי לַחֲדָא׃ ד וְיַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין
בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא
דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכֹּלָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא
לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ כְּפִתְגָּמָא
הָדֵין בְּאַרְעָא׃ ו וַעֲבַד יְיָ יָת
פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וּמִית כָּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי

נ״א פתגמא

קת״ם (ד) והפלה. בה״א בסוף׃
(ו) ממחרת. מתג רק במ״ם
שניה לבד׃

רש״י

(ד) והפלה. והבדיל׃

תרגום אשכנזי

פעלדע איזט, אן פפערדען, אן עזעלן, אן קאמעעלען, אן רינדפיעה אונד אן קליינע פיעה איינע זעהר שווערע פעסט. (ד) דער עוויגע ווירד איינען אונטערשיעד מאכען צווישען דעם פיעהע דער ישראל אונד דעם פיעהע דער מצרים, זאָ דאס ניכטס, וואס דען קינדערן ישראל'ס געהאָרט, שטערבען זאָלל. (ה) דער עוויגע זעטצטע איינע צייט פעסט, מאָרגען ווירד דער עוויגע דיעזעס אים לאנדע טהון. (ו) דער עוויגע טהאַט דיעזעס אויך טאגס דארויף; עס שטארב נאָמליך אללעס פיעה דער מצרים, פאָם פיעה

באור

וימת כל מקנה מצרים, ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם מן הערים זולתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים למשא, והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל, ועל כן הוצרך לומר והפלה ה׳ בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל, או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא, (הרמב״ן); ולדעתי היו ישראל רועי המקנה אשר למצרים, כמ״ש וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו׳ ובכל עבודה בשדה, ובפרט כי עבודת מרעה הצאן שהיתה עבודה בזויה בעיניהם כמ״ש כי תועבת מצרים כל רועה צאן (בראשית מו ל״ד), בלי ספק מסרו לעם הנבזה בעיניהם, ואחשוב עוד כי לא מתו רק המקנה אשר בשדה, כדי להראות הפלא, שעם שמקנה בני ישראל היו מעורבים עם מקנה מצרים או סמוך להם, בעבור שבני ישראל היו הרועים, עכ״ז לא מת ממקנה ישראל עד אחד, ויהיה פי׳ וימת כל מקנה מצרים כפשוטו כלם ממש, דהיינו אשר בשדה, כי שב על הפסוק הא׳, ועתה מה שכתוב שלח העז את מקנך, היינו אותם שהיו בבית בעת מכת הדבר, ואחרי סור המכה שלחום אל השדה לרעות, וכן פי׳ רש״י לקמן (פסוק י׳), וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור (שם יד ז׳). דבר, ענייננו מיתה. (ד) והפלה, והבדיל. [מכל לבני ישראל, חסר אשר, וכן ת״א מכולא דבני ישראל, הדל״ת בארמי במקום השי״ן הנגזרת ממלת אשר בעברי. דבר, יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ה׳ (ירמיה מו י״ג), גם יאמר על יש כמו זה, וכמוהו לא חסרת דבר (דברים ב ז׳) הראב״ע, ואנקלוס ויב״ע מתרגמים על הענין הא׳ פתגם או פתגמא, ועל הענין הב׳ מדעם, וגם יורה לפעמים על מלת ענין, והוא קרוב אל הב׳, כמו על דבר הצפרדעים (לעיל ח ה׳), על דבר שרה (בראשית כ י״ח), על דבר הכסף (שם מג י״ח), ואלו יתורגמו בארמי עיסק]. (ה) מועד, שם קבע ואות לתחלת האות, שלא יאמרו מכת מדינה היא. (ו) וימת כל מקנה מצרים, הענין רובו, כי הנה כתוב שלח העז את מקנך (לקמן פסוק י״ט), וככה תמצא בברד ואת כל עשב השדה (שם כ״ה), והעד מכת הארבה,

מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח
פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה
יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם
פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה
הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה
לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם

תרגום אונקלוס

וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא
מִית חָד׃ ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא
לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד
חָד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא
שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ ח וַאֲמַר יְיָ
לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סָבוּ לְכוֹן מְלֵי
חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵּיהּ
משֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה׃
ט וִיהֵי לַאֲבָקָא עַל כָּל אַרְעָא

תרגום אשכנזי

דער קינדער ישראל'ס אבער שטארב ניכט איינעם. (ז) פרעה שיקטע צוואר הין, אונד ערפוהר, דאס פאן דעם פיעהע דער קינדער ישראל'ס ניכט איינעם געשטארבען וואר; אלליין דאז הערץ פרעה'ס וואר הארט, זאָ דאס ער דאז פאָלק דענּנאָך ניכט ציעהען לאססען וואָללטע. (ח) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן: נעהמט אייערע ביידען האָנדע פאָלל רוס פאָם אָפען, אונד משה וואָרפע איהן גען היממעל פאָר דען אויגען פרעה'ס. (ט) זאָ זאלל ער צום שטויבע ווערדען איבער דאז גאנצע לאנד מצרים, אונד

רש"י

(ח) מלא חפניכם. ילוו"ניים 1) בלע"ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלע"ז אול"בש 2). פיח. לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד

באור

ואכל את יתר הפלטה (שם י ה'). (ז) עד אחד, אפילו אחד, ופי' הכתוב שאף על פי ששלח וראה הפלא הגדול שממקנה ישראל לא מת מאומה, ומקנהו הכה השם, הכביד את לבו כל כך שלא רצה לשלחם, וכן מתורגם בל"א. (ח) מלא חפניכם, כרש"י ילוויינים בלע"ז, נ"ל ילוויינטי"ש בלע"ז כמו ווא"ס יאינטעס, בל"א (אייערע האָנדע פאָלל) כי לע"ז נרפת של מלא חפנים הוא (יאינט"ע) ומלת (ווא"ס) הוא הכנוי שלכם. פיח, אפר דק שמתנפה ברוח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן, ולשון רש"י ובלע"ז אולב"ש, ונראה שצריך להנקד כזה אוֹלַבָשׁ בל"א (געבלאָזען). וזרקו משה, לשון רש"י וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה, אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן (וברש"י כ"י שבידי מוסיף בלשון הזה, שמונה קמצים שהופן יד אחת מחזיק שני קמצים הרי שמונה קמצים לשניהם ע"כ), ואחד שהלך האבק על

1) ילוויינ"ש בלע"ז: jointce (אייגע דאָפפעלטע האָהלע האנד פאָלל).

2) אולב"ש בלע"ז נ"ל שובל"א souffle (דער הויך, דאז הויכען).

וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה
לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ
הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה
וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ
בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ
הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה
מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין
בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃
יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה

תרגום אונקלוס

דְמִצְרָיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל
בְּעִירָא לְשִׁיחֲנָא סַגֵי אֲבַעְבּוּעִין
בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
י וּנְסִיבוּ יַת פִּיחַ דְאַתּוּנָא וְקָמוּ
קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה
לְצִית שְׁמַיָא וַהֲוָה שִׁיחֲנָא
אֲבַעְבּוּעִין סַגֵי בֶּאֱנָשָׁא
וּבִבְעִירָא׃ יא וְלָא יְכִילוּ
חָרָשַׁיָא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן
קֳדָם שִׁיחֲנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁיחֲנָא
בְּחָרָשַׁיָא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃
יב וְאַתְקֵיף יְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה

ת״א שחין . ב״ק מ׳ ב׳ . בכורות ה׳ א׳:

קת״ם (ט) אבעבעת . חסר דחסר וכן בסמוך : (י) ויעמדו . מתג רק ביו״ד לבד : (יא) ולא־יכלו . מתג רק ביו״ד לבד : לעמד . ח״ו וכל אורייתא כן : בחרטמם . ח״י :

רש״י

שהלך האבק על כל ארץ מצרים : (ט) לשחין פורח אבעבועות . כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות . שחין לשון חמימות . והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה : (י) באדם ובבהמה . ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנא׳ במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה׳ הכניס את מקנהו אל הבתים . וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש

תרגום אשכנזי

אונד אם מענשען זאָ וויא אם פֿיעה צור ענט־צינדונג , אוים וועלכֿער בלאזען הערפֿאָרברע־כֿען, אים גאנצען לאנדע מצרים . (י) זיא נאהמען רום פֿאם אָפֿען , שטעללטען זיך פֿאָר פרעה , משה ווארף איהן גען הימעל , דא וואר ער צור בלאזענענטצינדונג , הער־פֿאָרברעכֿענד אם מענשען אונד אם פֿיעה . (יא) דיא בילדערשריפֿטקונדיגען קאָננטען ניכֿט שטעהען פֿאָר משה וועגען דער ענט־צינדונג , דען דיא ענטצינדונג וואר אן דען בילדערשריפֿטקונדיגען אונד אין גאנץ מצרים . (יב)דער עוויגע שטאָרקטע דאז הערץ פרעה׳ס, זאָ דאס ער איהנען קיין געהאָר גאב , וויא

באור

על כל ארץ מצרים . (ט) לשחין , לשון חמימות , והרבה יש בלשון המשנה שנה שחונה , בל״א (ענטצינדונג) גם הוא מלשון הזה . פרח אבעבעת , כתרגומו לשיחנא סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות מלאות מורסא ולחלוח , והאלף נוסף כי המלה מגזרת מים תבעה אש (ישעיה סד א׳) [והיא מנחי למ״ד ה״א ונפלה הה״א , והפ״א והעי״ן כפולים כמו תשגשגי (שם יז א), מן כארז בלבנון ישגה (תהלים צב י״ג), תשעשעו (ישעיה סו י״ב)], ועל דעת רבותינו ז״ל היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים , והיה האבק ההוא כשירד על האדם ועל הבהמה מעלה בהם שחין , כי היה חם שורף , ואולי היה הרוח מכנים האבק גם בבתים , ואין ניצול ממנו , ונכון הוא , וכן הוא יורד פעמים רבות בימי הבצורת כדמות אבק ברדת הטל , וכתיב יתן ה׳ את מטר ארצך אבק ועפר (דברים כח כ״ד) . (הרמב״ן) . (יא) ולא יכלו וגו׳ , בושו והכלמו לעמוד לפני משה בהיותם מלאי שחין ולא יכלו מלט נפשם על כן לא באו אל היכל המלך . (יב) ויחזק ה׳ את לב פרעה ,

וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר
וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת
אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־
לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר
תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־הָאָרֶץ׃
טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי וָאַךְ
אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד

וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אַקְדֵּים בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם
פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יַת
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃ יד אֲרֵי
בְּזִימְנָא הָדָא אֲנָא שָׁלַח יַת כָּל
מָחָתַי בְּלִבָּךְ וּבְעַבְדָךְ וּבְעַמָּךְ
בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי
שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ טו אֲרֵי
כְּעַן קְרֵיב קֳדָמַי דִּשְׁלָחִית פּוֹן
יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי וּמָחֵית יָתָךְ
וְיַת עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְאִשְׁתֵּיצִיתָא

נ"א ואתעתד

קת"ם (יד) מגפתי. לית וחסר (מס"ק): לבך. הבי"ת בשוא: (טו) אותך. מ"ו:

רש"י

מאות רכב בחור: (יד) את כל מגפותי. למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות: (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו ראיתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתיה והכרתי אותך ואת עמך עם הבהמות: ותכחד מן הארץ. אבל בעבור
זאת

תרגום אשכנזי

דער עוויגע צו משה געשפראָכען האט. (יג) דער עוויגע שפראך צו משה: שטעהע פריה אויף, שטעללע דיך פֿאָר פרעה, אונד זאגע איהם: זאָ האט דער עוויגע, דער גאטט דער עברים, געשפראָכען: לאס מיין פֿאָלק ציעהען אונד מיר דיענען; (יד) דען דיעזעס מאל שיקקע איך אללע מיינע פלא-גען איבער דיין הערץ, איבער דיינע בעדיענטען אונד איבער דיינע אונטערטהאנען דאמיט דוא ערפֿעהרסט, דאס מיר ניכֿטס גלייך זייא אויף דער גאנצען ערדע. (טו) צוואר האָטטע איך עבען יעטצט מיינע האנד אויסגעשטרעקט, אונד דיך נעבסט דיינען אונטערטהאנען מיט

באור

במכות הראשונות בפשעו וזדונו היה הדבר, ועתה סבה מאת ה' כמו שבארנו למעלה (ז ג') לדעת רז"ל, והוא האמת. (יד) מגפתי, בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר ה' הצדיק, כי אין כמוני בכל הארץ, טעמו כפי מחשבת המצרים שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב, כ"כ הראב"ע. (טו) כי עתה וגו', כשהיה הדבר של בהמות היתה דעתי לשלוח יד כמו כן בך ובעמך להמית אתכם בדבר, והיית נכחד מן הארץ, אבל בעבור זאת העמדתיך וגו'. ואך, שרשו נכה [וראוי להיות ואכה, ודגש הכ"ף לתשלום הנון, אך לסבת וא"ו ההפוך שנעתקה הנגינה למעלה נחסרה הה"א, כי לא תנוח אחרי הת"ק שאין בה נגינה, ולכן נעדר גם דגש הכ"ף, כי לא יהיה לעולם דגש

מִן־הָאָֽרֶץ׃ טז וְאוּלָם֙ בַּעֲב֣וּר
זֹאת֙ הֶעֱמַדְתִּ֔יךָ בַּעֲב֖וּר
הַרְאֹתְךָ֣ אֶת־כֹּחִ֑י וּלְמַ֛עַן סַפֵּ֥ר
שְׁמִ֖י בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃ שביעי יז עוֹדְךָ֖
מִסְתּוֹלֵ֣ל בְּעַמִּ֑י לְבִלְתִּ֖י שַׁלְּחָֽם׃
יח הִנְנִ֤י מַמְטִיר֙ כָּעֵ֣ת מָחָ֔ר בָּרָ֖ד
כָּבֵ֣ד מְאֹ֑ד אֲשֶׁ֨ר לֹא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙

מִן אַרְעָא: טז וּבְרַם בְּדִיל דָּא
קַיֶּמְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יַת
חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן מִשְׁתָּעַן
גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל אַרְעָא:
יז עַד כְּעַן אַתְּ כְּבִישַׁת לֵיהּ
לְעַמִּי בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן:
יח הָא אֲנָא מַחֵית בְּעִידָּנָא
הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא
דִּי לָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּמִצְרַיִם

נ"א דא

קת"ם (טז) העמדתיך. מ"י: הראתך. ח"ו:

רש"י

זאת העמדתיך וגו': (יז) עודך מסתולל בעמי. כתרגומו כבישת ליה לעמי והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע"ז קלק"יר 1) וכבר פרשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן הת"יו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב (קהלת יב) מגזרת סבל כי תשתרר עלינו (במדבר טז) מגזרת שר ונגיד. מסתכל הוית (דניאל ז'): (יח) כעת מחר. כעת הזאת למחר שרט לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה

תרגום אשכנזי

דער פעסט געשלאגען, אונד זאָ וועהרעסט דוא פֿערטילגט פֿאן דער ערדע; (טז) אללײן איך האבע דיך דארום נאָך ערהאלטען, אום דיר מײנע מאכֿט צו צײגען, אונד דאמיט מאן מײנען נאמען ערצאֶהלע אין דער גאנצען וועלט. (יז) אונטערדריקסט דוא אבער נאָך פֿערנער מײנע אונטערטהאנען, זיא ניכֿט רײזען צו לאססען. (יח) זאָ לאססע איך מארגען אום דיעזע צײט רעגנען זעהר שווערען האגעל, דעסגלײכֿען אין מצרים ניכֿט

באור

חזק באות שורית בסוף התיבה, וכמוהו ואשר אליו אוכיל (הושע יא ד')]. (יז) עודך מסתולל בעמי, כתרגומו כבישת ביה בעמי, והוא מגזרת מסלה דמתרגמינן אורח כבישא ובלע"ז קלקי"ר, (רש"י), והוא (טרעטען) בל"א, ומתורגם בלשון אשכנז (אונטערדריקקען), שהוא מעניינו. [מסתולל, שרש סלל יפורש לענינים רבים שונים זה מזה, כפי דעת ר' יונה (שנקרא רבי מרינוס בפי הראב"ע), והרד"ק בשרשים שרש סלל חבר כלם תחת ענין אחד והוא ענין ההרמה והגבהה, וע"ש שמפרש עד"ז כל הפסוקים שיש שם השרש הזה, וכן מפרש עודך מסתולל בעמי, מתרומם ומתגאה בהם לבלתי שלחם, וכן פי' הראב"ע משתבח, ודקדוק המלה שהוא מבנין התפעל העומד בגוף הפועל מסייע לפי' זה, כי לדעת אונקלוס ורש"י והרשב"ם הוא יוצא, ולא יתכן לבוא בבנין זה, וכן תרגם יב"ע עד כדון אנת מתרברב בעמי, ובכוונת הפסוק בכללו יראה לי שסב על הפסוק שאחריו, והא' תנאי והב' נמשך ממנו, וענינו אם עודך וגו', אז הנני ממטיר וגו' וכן תרגם המתרגם האשכנזי]. (יח) הנני ממטיר כעת מחר וגו' ועתה שלח העז וגו', כל אלה דברי ה' אל משה וכידוע שבא משה ואמר את כל דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דבר ה' שדבר להם משה כן, והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלח רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה החטאים בדרך להנצל ממנו, (הרמב"ן), וכתב עוד בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ושנה ואמר עוד (לקמן פסוק כ"ד) כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי, ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' השליך עליהם אבנים גדלות מן השמים (יהושע י י"א), או כענין סדום גפרית ומלח ואש, אבל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד, היה פלא גדול בה וכו', (ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל, (הראב"ע), וטעם למן היום הוסדה כלומר לא ראו בה כן אבותיכם

1) קלקי"ר בלע"ז calcare , calquer (טרעטען, פיגירל. אונטערדריקקען).

בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־
עָתָּה׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־
מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה
כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־
יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה
וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא
אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה
הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ
אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם
לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־
עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ

ההא רפה

לְמִן יוֹמָא דְאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד
כְּעַן׃ יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת
בְּעִירָךְ וְיָת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא
כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דִּי יִשְׁתְּכַח
בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא
וְיֵחוּת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן׃
כ דְּדָחִיל מִפִּתְגָּמָא דַיְיָ מֵעַבְדֵי
פַרְעֹה כְּנַשׁ יָת עַבְדוֹהִי וְיָת
בְּעִירֵיהּ לְבָתַּיָּא׃ כא וְדִי לָא
שַׁוִּי לִבֵּיהּ לְפִתְגָּמָא דַיְיָ שְׁבַק
יָת עַבְדוֹהִי וְיָת בְּעִירֵיהּ׃

קת"ם (יח) הוסדה. לא מפיק ה"א:
(יט) עלהם. חי"ו:
(כא) ויעזב. מתג רק ביו"ד לבד:

תרגום אשכנזי

געוועזען פאן דעם טאגע דער ענטשטעהונג אן ביז יעטצט. (יט) שיקקע אלזא הין, לאס דיין פיעה צוזאממען האלען, אונד וואס דוא זאנסט אויף דעם פעלדע האסט; אללע מענשען אונד פיעה, וועלכע זיך אויף דעם פעלדע פינדען, אונד ניכט אינ'ס הויז געבראכט ווערדען ווירד, זא ווירד דער האגעל אויף זיא פאללען אונד זיא ווערדען שטערבען. (כ) ווער נון אונטער פרעה'ס בעדיענטען דאז ווארט דעם עוויגען פירכטעטע, פליכטעטע זיינע קנעכטע אונד זיין פיעה אין דיא הייזער; (כא) ווער זיך אבער אן דעם עוויגען ווארט ניכט קעהרטע, דער ליעס זיינע קנעכטע אונד זיין פיעה אויף דעם פעלדע.

רש"י

לכאן ירד הברד: הוסדה. שנתייסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויודע ויולד ליוסף, בדברים לא יוסר עבד (משלי כט): (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש. וכן יושבי הגבים העיזו (ישעיה י). העיזו בני בנימן (ירמיה ו): ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא: (כ) הנים.

באור

אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם, ולא יתכן לומר שהיה כן טרם הוסד העיר או טרם היות הארץ לגוי, ואולי בעבור שהברד הזה עונש על חטא יושביה, ואיננו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן עכ"ל). הוסדה, שנתיסדה, וכל תיבה שתהלת יסודה יו"ד כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד, כמו הולדה, ויודע, ויולד, לא יוסר עבד (משלי כט י"ט). וה"א הכנוי רפה והיתה ראויה להיות במפיק. (יט) שלח העז, כתרגומו, שלח כנוש, וכן ישבי הגבי' העיזו (ישעיה י' ל"א), העיזו בני בנימין (ירמיה ו א'). ולא יאסף, לשון הכנסה. וירד, וי"ו המשך, כנזכר כמה פעמים. (כ) הנים, הבריח, לשון וינס. (כא) ויעזב, הראב"ע בקש טעם לוי"ו של ויעזוב, והוא וי"ו ההמשך שזכרנו, לחבר שני משפטים שהאחד תולדת השני, ואין שמושה זה גם זה, אבל זה אם זה, או אם

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם
וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב
הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט
מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם
וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־
אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד
וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד
כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה

תרגום אונקלוס

בְּחַקְלָא׃ כב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֲרִים יָת יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא
וִיהֵי בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא
וְעַל כָּל עִשְׂבָּא דְחַקְלָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ כג וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת
חוּטְרֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא וַיְיָ יְהַב
קָלִין וּבַרְדָּא וּמְהַלְכָא אֶשָּׁתָא
עַל אַרְעָא וְאַמְטַר יְיָ בַּרְדָּא
עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כד וַהֲוָה
בַרְדָּא וְאֶשָּׁתָא מִשְׁתַּלְהֲבָא
בְּגוֹ בַרְדָּא תַּקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא
הֲוָה דִכְוָתֵיהּ בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם מֵעִידַן דַּהֲוַת לְעַם׃

קת"ס (כג) קלת. חסר דחסר: ותהלך־. במקף והמתג בתי"ו והה"א בח"פ: (כד) אשר. בתלשא גדולה:

רש"י

הכריח: (כב) על השמים. לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם

תרגום אשכנזי

(כב) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד הין געגן היממעל, זא זאלל האגעל ענטשטעהען איבער מענשען, איבער פיעה אונד איבער אללעם קרויטגעוואֶכּס דעם פעלדעס אים לאנדע מצרים. (כג) משה נייגטע זיינען שטאב געגן היממעל. דער עוויגע ליעס דאָננער אונד האַגעל ווערדען, דער בליטץ פוהר צור ערדע, אונד זא ליעס דער עוויגע אים גאנצען לאנדע מצרים האַגעל רעגנען. (כד) עס וואר האַגעל, אונד מיטטען אים האגעל פלאממענדער בליטץ, איין זעהר שווערעס וועטטער, דעסגלייכען אים לאנדע

באור

אם יהיה זה יהיה זה, כאלו אמר אם היה איש אשר לא שם לבו אל דבר ה' הנה עזב וגו'. (כב) על השמים, לצד השמים [והראב"ע אמר על השמים, הוא האויר, וכמוהו על פני רקיע השמים (בראשית א כ') עכ"ל, יראה שכונתו לפרש מלת על כפשוטה, אבל אין צורך כי נמצאו רבים שיבוא על במקום אל, כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו (שמואל א' ב י"א) ותתפלל על ה' (שם א' יו"ד), כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו (ירמיה כג ל"ה) ודומיהם, ויהיה זה מכלל שפירושו אל השמים, ופי' נטה את ידך, במטך, כי כן כתיב אחריו ויט משה את מטהו, וכ"כ הראב"ע]. בבל ארץ מצרים, כלל ואחריו פרט, לפיכך מוטעם באתנח. (כג) קלת, הוא הרעם. ותהלך, מהבנין הקל. מלשון הליכה [והיה ראוי להיות התי"ו *בח"פ כמנהג באותיות הגרון, יארכו הימים (יחזקאל יב כ"ב), יעמוד, יאמוד, וכן נמצא בשרש זה מדבר באפל יהלך (תהלים צא ו'), ובא זה בחירק ע"ד שאר האותיות שלא כמנהג, ובא מתג תחת החירק לעשותו חירק גדול, כי אחרי חירק קטן לא יהיה ח"פ]. ארצה, הפך תולדתה כי היא למעלה עולה. (כד) מתלקחת בתוך הברד,

* נ"ל בפת"ח

לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־
עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד
וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃
כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח
פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם
יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי
הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה
וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד

תרגום אונקלוס

כה וּמְחָא בַרְדָּא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם יַת כָּל דִּי בְחַקְלָא
מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וְיַת כָּל
עִשְׂבָּא דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא
וְיַת כָּל אִילָנֵי דְחַקְלָא תַּבַּר׃
כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן דִּי תַמָּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה בַרְדָּא׃
כז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן חָבִית זִמְנָא
הָדָא יְיָ זַכָּאָה וַאֲנָא וְעַמִּי
חַיָּבִין׃ כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי
קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן עֲלָנָא
קָלִין דִּלְוָט כְּאִלֵּין מִן קֳדָם יְיָ

ת"א הצדיק. ידים ע"ז ב'׃

קת"ם (כח) מהית ׃ הוא׃

רש"י

עשו שלום ביניהם׃ (כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר

תרגום אשכנזי

מצרים ניכט געוועזען, זייט דעם עס צו איינער נאַציאָן געווארדען. (כה) דער האַגעל שלוג אים גאנצען לאנדע מצרים, אללעם וואס אויף דעם פעלדע וואר, פאן מענשען ביז פיעה; אללעם קרויט געוואַכס דעם פעלדעס צערשלוג דער האגעל, אונד יעדען בוים צערבראך ער. (כו) נור אים לאנדע גשן, אַלוואָ דיא קינדער ישראל'ס וואהנטען, וואר קיין האגעל. (כז) פרעה שיקטע הין, ליעס משה אונד אהרן רופען, אונד שפראך צו איהנען: דיעזעס מאל געשטעהע איך, איך האבע געזינדיגט! דער עוויגע איזט דער גערעכטע, איך אבער אונד מיין פאלק זינד פערפעלער. (כח) פלעהעט צום עוויגען, דאס

באור

פלא בתוך פלא, האש והברד מעורבין. (כו) רק בארץ גשן, בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הברד, היה ראוי שירד גם על ארץ גשן, שהאויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא, לכן הזכיר הכתוב שנצל אויר של ארץ גשן, בעבור שבני ישראל שם. (כז) חטאתי הפעם, עתה הפעם מודה אני שחטאתי, וכן מתורגם בל"ת [ויב"ע חבר הפעם למטה, הפעם ידעתי כי ה' הצדיק וגו', והוא נגד הנגינה]. (כח) העתירו אל ה', הזכיר השם הנכבד, ואמר קלת אלהים כי הוא מודה שיש אלהים, ובעבור שלא אמר קולות ה' חבר משה שם העצם והתאר ואמר מפני ה' אלהים, והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת ה' אלהים אתה החילות (דברים ג' כ"ד), כי בא"ל"ף דל"ת הוא כתוב, (הראב"ע). ולפי פשוטו קלת אלהים יורה על החוזק כענין כהררי אל (תהלים לו ז'), שלהבת יה (שה"ש ח ו'), לחרדת אלהים (שמואל א' יד ט"ו). [ורב, ענינו די, ואינו יוצא מלשון רבוי, שהכוונה שכבר לקינו הרבה עד שיש די,

וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן
לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה
כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־
כַּפַּי אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן
וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד לְמַעַן
תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה
וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן
מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה

תרגום אונקלוס

וּבַרְדָּא וְאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא
תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא׃ כט וַאֲמַר
לֵיהּ מֹשֶׁה כְּמִפְּקִי מִן קַרְתָּא
אֶפְרוֹשׂ יָת יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ
קָלַיָּא יִתְמַנְעוּן וּבַרְדָּא לָא יְהֵי
עוֹד בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי דַייָ
אַרְעָא׃ ל וְאַתְּ וְעַבְדָּךְ יְדַעְנָא
אֲרֵי עַד כְּעַן לָא אִתְכְּנַעְתּוּן מִן
קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ לא וְכִיתְּנָא

ת"א הקלות. ברכות נ"ד ב'׃

קת"ם תספון. ח"ו קדמאה וח"י ומ"ו בתראה וכו"ן בסוף׃ (כט) הקלות. מ"ו בתראה לבד וכן בפ' ל"ד להלן׃ יחדלון. אין מתג ביו"ד׃ (ל) תיראון. מלא דמלא׃

רש"י

כבר׃ (כט) כצאתי את העיר. אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים׃ (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם. טרם ישכבו (בראשית יט) עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח. אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם׃ (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה

תרגום אשכנזי

עס גענוג דאָננער גאטטעס אונד האגעל געוועזען זייא, זא וויל איך אייך ציעהען לאססען, אונד איהר זאללט ניכט לאֶנגער בלייבען. (כט) משה שפראך צו איהם: זא באלד איך צור שטאדט הינאוים געהע, ווערדע איך מיינע האֶנדע צום עוויגען אויפֿהעבען, דיא דאננערשטיממען זאללען אויפֿהערען, אונד דער האגעל ניכט מעהר זיין, דאמיט דוא וויססעסט, דאס דיא ערדע דעם עוויגען זייא; (ל) דוא אבער אונד דיינע בעדיענטען, וויים איך וואהל, דאס איהר אייך פֿאר דעם עוויגען גאטט נאך ניכט פֿירכטעט. (לא) פֿלאכס אונד

באור

ושב ורב על הקולות והברד, ואנקלוס השב כוונת המלה אל השם, שתרגם ושגי קדמוהי רוח דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם ה'. לעמד, להתעכב, כמו שת"א ויב"ע]. (כט) כצאתי את העיר, על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת ראה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות והברד מיד, ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר, וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר, וברשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך (לעיל ח' כ"ה), ורז"ל אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכל שכן שלא היה השם נדבר עמו אלא חוץ לכרך, אם כן נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואח"כ יפרוש כפיו אל ה', והוא האמת, (הרמב"ן). את העיר, מן העיר. (ל) טרם תיראון, עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו לשון קדם, טרם ישכבו (בראשית יט ד'), עד לא שכיבו, טרם יצמח (שם ב ה') עד לא צמח, אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים, ומשתהא הרוחה תעמדו בקלקולכם (רש"י). והרמב"ן פירש כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והמטר אתם יראים את ה' כי בסור המכה תשובו ותמרו, והמתרגם האשכנזי בחר בפירש"י, ועיין מה שכתבתי ממלת טרם ובאורו לדעת רש"י והראב"ע והנמשכים אחריהם, בפ' בראשית (שם). (לא) והפשתה והשעורה, ספר הכתוב מה שאירע, להודיע שמה שלא שבר הברד אכל הארבה, הברד מקלקל את הקשה והארבה אוכל את הרך.

וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃
לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת
וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃

וּסְעָרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרַיָּא אָבִיבִין וְכִיתָּנָא גִּבְעוֹלִין׃ לב וְחִטַּיָּא וְכוּנָתַיָּא לָא לְקָאָה אֲרֵי אֲפִילָתָא אִינוּן׃ לג וּנְפַק מֹשֶׁה מִלְּוָת פַּרְעֹה יַת קַרְתָּא וּפְרַשׂ יְדוֹהִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ וְאִתְמְנַעוּ קָלַיָּא וּבַרְדָּא וּמִטְרָא דַּהֲוָה נָחֵית

קת"ם (לד) אפילת. מ"י. וח"ו:

תרגום אשכנזי

אונד גערסטע ווארד צערשלאגען, דען דיא גערסטע האטטע געשאססען, אונד דער פלאכס קנאטטען אנגעזעטצט; (לב) וויטצען אבער אונד דינקעל זינד ניכט צערשלאגען ווארדען, דען זיא זינד שפעהט רייפענד. (לג) משה גינג פאן פרעה וועג צור שטאדט הינאוים, הוב זיינע הענדע צום עוויגען אויף, דא הערטען דיא דאננערשטיממען אונד דער האָ-געל אויף, אונד קיין רעגען שטירצטע מעהר

רש"י

לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו. ולא יתכן לפרש לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שרש בתיבה והרי הוא מגזרת ושפו עצמותיו (איוב לג): **כי השערה אביב.** כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: **השעורה אביב.** עמדה באביה לשון באבי הנחל (ש"ה ו'): **(לב) כי אפילת הנה.** מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואף על פי שנאמר את כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוים ללקות בברד, ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: **(לג) לא נתך.** לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו

באור

] נכתה, רש"י כתב נשברה ל' פרעה נכה (מלכים ב' כג כ"ט), נכאים (ישעיה טז ז'), וכן לא נכו, ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נון במקום ה"א לפרש נכתה כמו הכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת ושפו עצמותיו (איוב לג כ"א) עכ"ל, הנה נראה מדעתו שלא ר"ל שהוא מבנין פֻּעַל בעבור שלא נמצא בכל המקרא השרש הזה בבנין הנזכר, רק בהפעיל או בהפעל ולכן לא נמצאה לעולם הנו"ן כתובה בשרש זה, וגם זה דחוק להיות מן ההפעיל והנו"ן תהיה במקום הה"א, כי לא מצאנו החלוף הזה בשום מקום, ולכן בחר לומר שהוא מענין אחר, אבל יותר דחוק הוא לגזור פעל מהענין הב' שלא נמצאו ממנו רק שמות, ולכן יותר נראה כדעת הראב"ע כי כבר נמצאו שרשים הבאים תמיד בבנין אחד, חוץ מפעם או פעמים נמצאו בבנין אחר, כמו שרש שאר שלא נמצא רק בנפעל ובהפעיל, ונמצא פעם אחד בקל, עוד שאר הקטן (שמואל א' טז י"א), וכן הסכים הרד"ק בשרשים שרש נכה שהוא מבנין פֻּעַל, והנה נכתה שבא בלשון יחידה על שתים חטה ושערה, לפי שסב על כל אחת לבד, ונכו שב על החטה והכסמת ביחד], **כי השערה אביב**, כבר בכרה ועומדת בקשיה, ונשתברו ונפלו, וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה. **אביב**, עמדה באביה לשון באבי הנחל (ש"ה ו י"א), והוא לשון בכור [ואביב יראה שהוא תאר אל השערה אחר שנגמר בשולה]. **והפשתה גבעל**, שהפשתה היתה בקנה שלה שנקרא גבעל ולכן נכתה, ותחסר בי"ת השמוש כמו בית אביה (במדבר ל י"ז) שהוא כמו בבית אביה]. **(לב) והכסמת**, אושפילט"א בלע"ז. (הרד"ק בשרשים שרש כסם), וכן נקרא בל"א (שפעלט, דינקעל). **אפילת הנה**, מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני הקשה, ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד, יש לפרשו בעשבים העומדים בקלחם הראוים ללקות בברד, (רש"י), ואפשר לפרש שהברד הכה את כל עשב השדה, אלא שהאפילות לא נתקלקלו לגמרי, וחזרו והצמיחו, ולא כן האביב והגבעול, שהם נתקלקלו ונשחתו לגמרי. ולדעת הראב"ע אפילות מענין ואפל ולא נגה לו (עמוס ה' כ'), והטעם שהיו עדיין תחת הארץ ולא נראו, וא"כ לא היו עדיין בכלל כל עשב השדה שהכה הברד. (לג) לא

לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר
וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא
וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃ לה וַיֶּחֱזַק
לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהֹוָה בְּיַד־
מֹשֶׁה׃

לָא מְטָא עַל אַרְעָא׃ לד וַחֲזָא
פַרְעֹה אֲרֵי אִתְמְנַע מִטְרָא
וּבַרְדָּא וְקָלַיָּא וְאוֹסִיף לְמֶחֱטֵי
וְיַקַּרִיהּ לְלִבֵּיהּ הוּא וְעַבְדוֹהִי׃
לה וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא
שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דְמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

קת"ם (לד) והקלת. חסר דחסר:

רש"י

ותתך עלינו האלה והשבועה (דעזרא) ותגיע עלינו (דניאל ט י"א). ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף (יחזקאל כב) לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך. ליצקת לאתכא. אף זה לא נתך לא הוצק לארץ:

תרגום אשכנזי

אויף דיא ערדע. (לד) אלס פרעה זאה, דאס רעגען, האגעל אונד דאננערשטיממען אויפ־געהערט, פוהר ער פארט צו זינדיגען, ער אונד זיינע בעדיענטען מאכטען זיין הערץ הארט; (לה) פרעה'ס הערץ ווארד שטארק, אונד ער ליעס דיא קינדער ישראל ניכט ציעהען, וויא דער עוויגע דורך משה געשפראכען האט.

באור

נתך, לשון יציקה, כמו כהתוך כסף בתוך כור כן תתכו בתוכה (יחזקאל כב כ"ב) ומטר לא הוצק ארצה, והוא מבנין נפעל, כמו נגש אל הערפל (לקמן כ כ"א). (לד) ויסף לחטא, בעבור שהודה על הברד, ואמר ואני ועמי הרשעים לכן קורהו עכשיו מזיד. ויכבד לבו הוא ועבדיו, התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך, וכנראה מלשון הכתוב גם עבדיו הכבידו את לבו, וכן מתורגם בל"א. (לה) ויחזק, אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

הפטרת וארא

ואם הוא שבת ראש חדש מפטירין כה אמר וגו' השמים כסאי תמצא לקמן אחר הפטרת פקודי:

(יחזקאל סי' כח כט)

כה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּקַבְּצִי ׀ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי
בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ כו וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ

רש"י

(כה) לעבדי ליעקב. כמו שניתנה ליעקב נחלה בלא מצרים ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה:

תרגום אשכנזי

(כה) זאָ שפריכט גאָטט דער עוויגע: ווען איך דאז הויז ישראלס אויס דען פאָלקערן, אונטער דענען עס צערשטרייעט איזט, צוזאממען ברינגע, אונד דאדורך פאָר דער נאציאָנען אויגען האָכגעהייליגט ווערדע, ווען עס וויעדערום זיין לאנד בעזיטצט, דאס איך מיינעם דיענער יעקב געשענקט, (כו) זאָ זאָללען זיא רוהיג דא וואָהנען, הייזער בויען,

באור

(כה) כה, ספור גאולת ישראל ומשפט מלכות מצרים נאותים להפטרת הסדרה הזאת.

לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם
מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
כט א בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן
אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ ג דַּבֵּר
וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִֹה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ
בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ ד וְנָתַתִּי חַחִיִּים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי
דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ
תִּדְבָּק׃ ה וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא
תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ ו וְיָדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם

יתיר ׳

תרגום אשכנזי

וויינבערגע אנלעגען, אונד אונבעקיממערט לעבען, נאכדעם איך שטראפגעריכט אויס־געאיבט איבער דיא, וועלכע זיא רונד אום זיך הער פערטריעבען, אונד דיעזע איינזעהען געלערנט, דאס איך דער עוויגע איהר גאטט זייא. (א) איהם צעהנטען מאָנאטע דעם צעהנטען יאהרעס אם צוואָלפטען טאגע דיעזעס מאָנאטס וואר דעם עוויגען וואָרט מיר, וויא פאָלגט: (ב) מענשענזאָהן! ווענדע דיין אנגעזיכט נאך פרעה, קאָניג פאָן מצרים, ווייזזאגע אויף איהן אונד אויף גאנץ מצרים. (ג) רעדע אלזאָ, אונד זאגע; זאָ שפריכט גאטט דער עוויגע: איך קאָממע נון איבער דיך פרעה קאָניג אין מצרים! דוא גראָסעס קראָקאָדיל, דאס שטאָלץ אין זיינען פליססען שווימט, אונד זיך ריהמט: מיין איז דער פלוס, איך האבע איהן מיר געשאפפען! (ד) איך ווערפע דיר דען האמען אן דיא באקקען, האָנגע דיא פישע דיינער פליססע פעסט אן דיינע שופפע, ציעהע דיך הערויף אויס דיינען פליססען, אונד אללע פישע דיינער פליססע בלייבען אן דיינען שופפען האנגען, (ה) שלעפפע דיך זאממט אללען פישען דיינער פליסע אין דיא וויסטע. דארט זאללסט דוא הינפאללען אויף דיא פלור, ווערדער איינגעטראגען נאך אויפבעוואהרט ווערדען, זאָנדערן דען טהיערען דעם לאנדעס אונד דען פאָגעלן דער לופט צום פראס ווערדען; (ו) זיא זאללען איינזעהען, דיא איינוואָהנער פאָן מצרים, דאס איך דער
עוויגע

רש"י

כט (ג) התנים הגדול. לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה ע"י יאורי נילוס היא לפיכך הנביא מושל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור: לי יאורי. איני צריך לעליונים כי יש לי יאור מספיק כל צרכי: ואני עשיתני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי: (ד) חחיים. כמין טבעות ברזל אייי"נש בלע"ז (אין: פישאַנגעל): דגת יאוריך בקשקשותיך. אינטי"שאיקאֹרדיש בלע"ז (אַ"נג ש"פס עשאַר דעם; אן דיינע שטאַכעלן). כלומר אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כלם: (ה) ונטשתיך המדברה. איאטיג"דריטו בלע"ז (אַי אָטאַנדרע טאָאַ; איך ווערדע דיך אויסדעהנען, ד. ה. צערשטרייען). זו היתה אובדנה של דגים כיון שנטשו

באור

(כו) השאטים, כמו הקמים, וענינו הגלות והרדיפה. (ג) התנים, תאר למלכות מצרים כי התנים הנמצא בנילוס הוא מיראתם של המצרים. עשיתני, כמו עשיתיו לי והוא מוסב על היאור.

כִּי אֲנִי יְהוָה יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ז בְּתָפְשָׂם בְּךָ בַכַּפְּךָ תֵּרוֹץ
וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל־כָּתֵף וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל־מָתְנָיִם׃ ח לָכֵן כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי מֵבִיא עָלַיִךְ חָרֶב וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ אָדָם וּבְהֵמָה׃ ט וְהָיְתָה
אֶרֶץ־מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה וְחָרְבָּה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה יַעַן אָמַר יְאֹר לִי וַאֲנִי עָשִׂיתִי׃
י לָכֵן הִנְנִי אֵלֶיךָ וְאֶל־יְאֹרֶיךָ וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם לְחָרְבוֹת חֹרֶב שְׁמָמָה מִמִּגְדֹּל
סְוֵנֵה וְעַד־גְּבוּל כּוּשׁ׃ יא לֹא תַעֲבָר־בָּהּ רֶגֶל אָדָם וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר־בָּהּ וְלֹא
תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ יב וְנָתַתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה בְּתוֹךְ ׀ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת
וְעָרֶיהָ בְּתוֹךְ עָרִים מָחֳרָבוֹת תִּהְיֶיןָ שְׁמָמָה אַרְבָּעִים שָׁנָה וַהֲפִצֹתִי אֶת־מִצְרַיִם
בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ יג כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ

רש"י

שנטעו על פני היבשה מתים: (ו) משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחרב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו: (ז) בתפשם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ. תרוצץ: ובקעת להם כל כתף. כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתפיו: והעמדת להם כל מתנים. מאחר שתשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא חלש ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן תרגמו יונתן ולא תהא להון לבית סומכון. ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהם. ומנחם חברו עם מעמד רגלים כמוני: (יא) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון נגזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף א"ל שבע הפרות הדקות והרעות ושבע השבלים הרקות הרי ארבעים ושתים לרעב ולא היה להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר ותן זרע ונחיה וגו' והארבעים נפרעו להם עכשיו: תשב ארבעים שנה. תשב שר"א אשיגיא"ה בלע"ז (בערהַ אכזיע"טע, ווירד בעזעטצט בעוואָהנט זיין, ואין עוד כוונה זו לזה הפעל בל"ל בזמננו וטעמו עתה: ווירד בעלאַגערט זיין):

בכף קרי

מכורתס

תרגום אשכנזי

עווינגע בין, זיא, דיא ביז יעטצט דעם הויזע ישראל איין ראָהר וואַרען, אויף וועלכעם עס זיך שטיטצטע. (ז) אבער וויא זיא דיך מיט דער האנד ערגרייפען, צערשפליטטערסט דוא אונד דורכבאָהרסט איהנען די שולטער; וויא זיא זיך אויף דיך שטיטצען, צערבריכסט דוא אונד מאכסט איהרע לענדען וואנקענד; (ח) דען, פירוואהר! שפריכט גאָטט דער עוויגע, איך ברינגע דאז שווערדט איבער דיך, ראָטטע מענשען אונד פיעה אוים פאָן דיר. (ט) דאז לאנד מצרים זאָלל צור וויסטע אונד איינאָרע ווערדען, אונד זיא זאָללען איינזעהען, דאס איך דער עוויגע בין, דא עס זאָנסט זיך ריהמטע: מיר געהאָרט דער פלוס, איך האבע איהן געשאפפען. (י) זיעהע, אלזאָ איך קאָממע איבער דיך אונד דיינע פליססע, שאפפע גאנץ מצרים אום צור אָדען דיררען וויסטע, פאן מגדול סונה אן ביז דיא גרענצע פאן כוש. (יא) קיינעם מענשען פוס זאלל דורכגעהען, אויך קיינע קלויע דעם פיעהעס זאלל עס בעטרעטען, אונבעוואהנט בלייבט עס גאנצע פיערציג יאהרע. (יב) איך מאכע דאז לאנד מצרים אָדע וויא אנדרע אָדע לאָנדער, זיינע שטאָדטע פערוויסטעט אונטער אנדערן צערטרימטערטען שטאָרטען, פיערציג יאהרע בלייבען זיא אָדע, אונטער נאציאנען צערשטרייע איך מצרים, ווערפע זיא אומהער אין אנדערע לענדער; (יג) נאך פיערציג יאהרען אבער, שפריכט גאטט דער עוויגע:

באור

(ז) בתפשם, אמר שהיה משענת קנה רצוץ לישראל כמו שאמר הנה בטחת על משענת הקנה הרצוץ הזה על מצרים (ישעי' לו ו'). והעמדת, כמו והמעדת

אֶת־מִצְרַיִם מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר־נָפֹצוּ שָׁמָּה׃ יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי
אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל־אֶרֶץ מְכוּרָתָם וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה׃ טו מִן־הַמַּמְלָכוֹת
תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם׃ טז וְלֹא
יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי
יֱהֹוִה׃ יז וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדוֹלָה אֶל־צֹר
כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־
עָבַד עָלֶיהָ׃ יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ׃ כ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד

תרגום אשכנזי

פֿערזאממלע איך מצרים ווידער אויס דען פֿאָלקערן, אונטער דענען זיא צערשטרייט ווארען, (יד) פֿיהרע דיא געפֿאנגענשאפֿט מצרים'ס ווידער צוריק, זעטצע זיא אין איהר ערבלאנד פתרוס ווידער איין, אונד זיא ווערדען דא איין קליינעס רייך אויס־מאכען. (טו) גערינגער דען אירגענד איינע מאכֿט זאלל עס זיין, זיך ניכֿט מעהר איבער נאציאנען עהרעבען, איך מאכֿע עס זא קליין, דאס עס ניכֿט מעהר איבער נאציאנען וואלטע. (טז) נימּמער מעהר זאלל עס ישראל'ס שוטצוועהר זיין, דאס עס דורך אומגאנג מיט איהם ניכֿט ווידער אן אלטע לאס[illegible]ר ערינּנערט ווערדע. יא זיא זאללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין.
(יז) אים זיעבען אונד צוואנציגסטען יאהרע, אם ערשטען טאגע דעם ערשטען מאנאטס וואַרד מיר גאטטעס ווארט, וויא פֿאלגט: (יח) מענשענזאהן! נבוכדראצר קעניג פֿאן בבל, האט זיין העער איינע גראסע ארבייט פֿאר צור פֿערריכֿטען לאססען, אללע קאָפּפֿע זינד קאהל, יעדע שולטער ערשלאפֿט, אונד ער האטטע פֿיר אללע דיעזע שווערע ארבייט, דיא ער פֿערריכֿטעט, פֿאן צור קיינע בעלאהנונג. (יט) דארום, שפריכֿט גאטט דער עוויגע, געבע איך דעם נבוכדראצר, קעניג פֿאן בבל, דאז לאנד מצרים, ער פֿיהרט זיין פֿאלק וועג, פלינדערט זיין פֿערמאָגען, מאכֿט זיינע גיטער צו ביי־טע, דיעס זייא דער לאהן זיינעס העערעס; (כ) זיינע לאהן, אום דען ער געארבייטעט, האבע איך איהם בעצאהלט מיט דעם לאנדע מצרים, דאס פֿיר מיך געארבייטעט האט שפריכֿט גאטט

רש"י

(יג) מכורתם . מגורתם. ל"א כמו תולדותם וכן חברו מנחם: (טו) לבלתי רדות בגוים . לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים: (טז) ולא יהיה . מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראותם עוד: (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה . למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואות כתובות מוקדם ומאוחר: (יח) העביד את חילו. על צר עבודה גדולה: כל ראש . אנשי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה. כדרך הצרים על העיר ימים רבים וטורחים ויגעים בשאת משאות עלים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם. מוקרח קאל"ו בלע"ז (טאָוו ובלאי"ט קאַלוואָ; קאַהל). מרוטה פלי"אה בלע"ז (וואונדיג): ושכר לא היה לו. לאחר ששללו שללה עלה הים ושטפו מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים: (כ) פעולתו אשר עבד בה . שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן

באור

(כ) אשר עשו לי , זה דרך התול , כלומר המצרים האומרים שהם עשו את הארץ , עתה אתנה למלך בבל ,

בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃ כא בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ
קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

רש"י

אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם הכל: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן. לא מצאתי פי' מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרים שהרי ישראל גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרים. ואומר אני ביום ההוא מוסב על פי' של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנת שמלך בלשצר. ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק וגזרה מפלה על בבל שנאמר בשנת חדא לבלשצר דניאל חלם חזא וגו' קדמיתא כאריה היא בבל וכתיב חזה הויתי עד דאימריטו גפהא וגו' וארו חיוא אוחרי תנינא דמיא לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ומניין שארבעים שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכדנצר בשנה שנאמרה נבואה זו ליחזקאל הוסף ארבעים שנה הרי ששים ושבע צא מהם ארבעים וחמש לנבוכדנצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגילה ושנה אחת מהם עלתה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעות היו: ולך אתן פתחון פה בתוכם. ולך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת:

תרגום אשכנזי

גאטט דער עוויגע. (כא) צו דערזעלבען צייט לאססע איך האך וואכסען ישראל'ס הארן, דיך לאססע איך דאז ווארט אונטער איהנען פיהרען, דאמיט מאן וויססע, דאס איך דער עוויגע בין.

באור

ואם עשו את הארץ, לי הוא ובידי לעשות עמה כחפצי. (כא) קרן, הוא תאר לתוקף ועוז.

סדר בא

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא
אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי
אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן
שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ׃

תרגום אונקלוס

י א וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה עוּל לְוַת פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקְרִית יַת לִבֵּיהּ וְיַת לִבָּא דְעַבְדוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה אָתַי אִלֵּין

קת"ם י (א) שתי. ח"י ומלרע:

רש"י

י (א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו

תרגום אשכנזי

י (א) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו פרעה, דען איך האבע זיין הערץ פערשטאקט געמאכט; אונד דאז הערץ זיינער בעדיענטען, דאמיט איך דיעזע מיינע וואונדערצייכען

באור

י (א) בא אל פרעה, והתרה בו. כי אני וגו', הטעם אל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. שתי, שומי שאשית אני. (רש"י), [בתחלה מפרש ענין המלה שהיא מלשון שימה, ואח"ז מפרש שאף שהיא מקור, באה במקום העתיד, ולי נראה שבאה כן כדי לכלול העבר והעתיד יחד, כי כבר שם אותות, ועתיד לשום, ואולי כוונת רש"י לפרשה על העתיד בעבור מלת למען הנופלת יותר על העתיד, כמ"ש בפרשה וירא (בראשית יח י"ט). ובעלי הדקדוק מחולקים בבנינה, י"א שהוא מבנין הקל, והראוי שותי, ובאה היו"ד באשכבת מהירק השי"ן (ועם שאיננה כתובה ע"פ המסורה) במקום הוא"ו עי"ן הפעל, וי"א שהיא מבנין הפעיל

ב וּלְמַ֡עַן תְּסַפֵּר֩ בְּאָזְנֵ֨י בִנְךָ֜ וּבֶן־
בִּנְךָ֗ אֵ֣ת אֲשֶׁ֤ר הִתְעַלַּ֙לְתִּי֙
בְּמִצְרַ֔יִם וְאֶת־אֹתֹתַ֖י אֲשֶׁר־
שַׂ֣מְתִּי בָ֑ם וִֽידַעְתֶּ֖ם כִּֽי־אֲנִ֥י יְהֹוָֽה׃
ג וַיָּבֹ֨א מֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹן֮ אֶל־פַּרְעֹה֒
וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֗יו כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהֹוָה֙
אֱלֹהֵ֣י הָֽעִבְרִ֔ים עַד־מָתַ֣י מֵאַ֔נְתָּ
לֵעָנֹ֖ת מִפָּנָ֑י שַׁלַּ֥ח עַמִּ֖י וְיַֽעַבְדֻֽנִי׃

בֵּינֵיהוֹן׃ ב וּבְדִיל דְּתִשְׁתְּעֵי
קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יָת
נִסִּין דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם
וְיָת אָתְוָתִי דִּי שַׁוֵּיתִי בְּהוֹן
וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ג וְעַל
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה
וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד אֵימָתַי
מְסָרֵב אַתְּ לְאִתְכְּנָעָא מִן
קֳדָמַי שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן

קת"ם (ג) לענת . ח"ו :

תרגום אשכנזי

זואונדערצייכען אונטער איהנען טהוע ; (ב) אונד דאמיט דוא ערצאֶהלעסט פֿאר דען אהרען דיינעם קינדעס אונד דיינעם ענקעלם, וואס איך אין מצרים פֿערריכטעט, אונד מיינע וואונדערצייכען, דיא איך אן איהנען געטהאן האבע, אונד איהר דאראוים ער- קעננט, דאס איך דאז עוויגע וועזען זייא. (ג) משה אונד אהרן קאמען פֿאר פרעה, אונד שפראכען צו איהם: זא האט דער עוויגע, דער גאטט דער עברים געשפראכען: וויא לאנגע ווייגערסט דוא דיך נאך פֿאר מיר געדעמיטהיגעט צו ווערדען? לאס מיין פֿאלק ציעהען

רש"י

בו: שיתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו כי התעללת בי (במדבר כב) הלא כאשר התעולל בהם (שמואל א' ו"ו) האמור במצרים ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי (איכה א') אשר עולל לי (שם): (ג) לענות. כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת

באור

והראוי השיתי, ונחסרה ה"א ההפעיל]. (ב) תספר, אתה וכל ישראל, התעללתי, רש"י ורמב"ן פירשו שחקתי, כמו כי התעללת בי (במדבר כב כ"ט), כלומר אשר אני מצחק בו, מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו (תהלים ב ד'), והרשב"ם פי' מלשון פעולה וכן ת"א ית נסין דעבדית במצרים, וכן מתורגם בל"א. (ג) ויבא משה ואהרן, ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו, כי הוא המליץ, והזכיר עתה משה ואהרן, בעבור שהושבו שניהם וגרשום באחרונה, שלא עשה כן בכל המכות. לענת, כתרגומו

(ג) [אמר הכורם: לענות מפני, כתרגומו „לאתכנעא", והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל ממני, (המבאר לנתה"ש) אין זה לשון נאה שאם בפי הקב"ה, כאלו משים עצמו עני ושפל, ורוצה שפרעה יהיה עני ושפל ממנו, ואם המ"ם של מפני להקתו, אין זאת מ"ם היתרון כ"א מ"ם המקום, והענין עד מתי תמאן להיות נכנע לי, והוא כמו: והתעני תחת ידיה (בראשית טז, ט), והנה עד כאן לא אמר שיכנע עצמו לפני ה' מטעם שהמדות הגרועות שהקשו את לבב פרעה לבלתי שלח העם שתים היו, האחת, חמדת הממון המופלגת שהיה לו תועלת גדול בעבדות עם רב, והשנית, גובה וגאון רוח שמנעו לשמוע אל דברי נלעג שפה המצוה לו לשלח את העם, כמו שמצוה האדון את עבדו, והוא מלך חכם אדיר וחזק יעה שכמו לסבול את כל מה שהעמיסו עליו משה ואהרן, כי הסבה: והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו (לעיל א י"ד) סרה מעלמה, שהרי ישראל רצו לעזוב את ארץ מצרים, וגם לא היה מקום לסבה השניה ועלה מן הארץ (לעיל שם שם) כלומר שיעלו מן הארץ ויקחו אתם את כל הרכוש אשר רכשו במדינה, הלא בהיותו הזמן דלים ורקים היו, אשר על כן הבטיחם השם ואמר: והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (לעיל ג, כ"א), וא"כ לא נשארו

ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־
עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה
בִּגְבֻלֶךָ׃ ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ
וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ
וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה
הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל
אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־
הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי

קֳדָמָי׃ ד אֲרֵי אִם מְסָרֵב
אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי הָא
אֲנָא מַיְתֵי מְחַר גּוֹבָא
בִּתְחוּמָךְ׃ ה וְיַחְפֵּי יָת עֵין
שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְלָא יִכּוֹל
לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא וְיֵיכוֹל יָת
שְׁאַר שֵׁיזָבְתָא דְּאִשְׁתְּאָרַת
לְכוֹן מִן בַּרְדָּא וְיֵיכוֹל יָת כָּל
אִילָנָא דְּאַצְמַח לְכוֹן מִן
חַקְלָא׃ ו וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי

קת"ס (ד) בגבלך. (ה) לראת. ח"ו: הפלטה. ח"י:

רש"י

להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל. הרואה לראות את הארץ ולשון

תרגום אשכנזי

ציעהען, דאס זיא מיר דיענען! (ד) דען ווען דוא מיין פאלק ניכט ציעהען לאססעסט, זא ברינגע איך מארגען דאז געשלעכט דער היישרעקקען אין דיינע גרענצען; (ה) עס זאלל דען שיין דער ערדע בעדעקקען, זא דאס מאן דיא ערדע ניכט זאלל זעהען קעננען; עס זאלל אויך דען איבעררעסט דעם גערעטטעטען פערצעהרען, דאס אייך פאן דעם האגעל נאך איבעריג געבליעבען איזט; אויך יעדען בוים פערצעהרען, דער אייך אויף דעם פעלדע וואכסט; (ו) עס זאללען אויך דאפאן דיינע הייזער, דיא הייזער

באור

כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל מפני. (ד) ארבה, שם המין. (ה) את עין הארץ, את מראה הארץ. ולא יוכל וגו', הרואה לראות, ול' קארה דבר, וכן דרך בעל הלשון לפעמים להסתיר גוף הפועל, כמו בל"א (ווערבוס אימפערסאָנאַלע מאַן זיעהט). העץ הצמח, כי הברד שבר את כל עץ השדה, ומה שצמח אחר כך יאכל הארבה, וז"ל הרמב"ן ז"ל, אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור שכתוב הצמח לכם מן השדה, ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה, כי משנות משה רבינו זה, כמו ששנינו במסכת עדיות (פ"ב מ"י) משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש, וכן אמרו יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד, וכתיב אשר השאיר הברד, כי היתה השנה ההיא עצמה, אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכן, כי השעורה אביב והחטה אפילה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמח, ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות, ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר, כי שבר הענפים והפארות ואח"כ בחודש ימים בניסן צמחה החטה והכסמת והיא הפלטה הנשארת מן הברד והתחילו העצים להוציא פרח והנצנים נראו, וזהו טעם הצומח, כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו, והכתוב שאמר את כל פרי העץ על הנץ שיעשה פרי אמר כמו שאמר

נשארו כ"א תאות הבצע והגאות שפעלו בנפש פרעה, והנה אחרי שהדבר והברד גרמו השחתה והפסד רב אין עבדות ישראל שוה בנזק המלך והמדינה, שלא בלבד שילא שכרו בהפסדו, אבל ההפסד היה מרובה מאה פעמים מן התועלת המקווה ע"י שעבוד ישראל, ולא נשאר א"כ אלא הגאות שמנעו מלשלוח את עם ה', ולכן אמר עתה עד מתי מאנת לענת מפני, שהרי לא נשאר לך שום סבה שתמאן כ"א רוס לבבך].

כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם
אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת
אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־
הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן
וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ
עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי
יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־
הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה
מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

כָּל עַבְדָךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי
דִי לָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהָת
אֲבָהָתָךְ מִיוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל
אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין
וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִלְוָת פַּרְעֹה׃
ז וַאֲמַרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ
עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנוּ
לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא
וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן
הַעַד כְּעַן לָא יְדַעַת אֲרֵי
אֲבָדַת מִצְרָיִם׃ ח וְאִתּוֹתַב
יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ
פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן

תרגום אשכנזי

דיינער קנעכטע אונד דיא הייזער פאן גאנץ מצרים פאלל ווערדען, דערגלייכען דיינע פעטער אונד גראספעטער ניכט געזעהען, זייטדעם, זיא אויף ערדען געוועזען, ביז אויף דען הייטיגען טאג. ער וואנדטע זיך, אונד גינג פאן פרעה היגאויס. (ז) דא שפראכען דיא בעדיענטען פרעה'ס צו איהם: וויא לאנגע זאלל אונז דיעזער נאך צום פערדערבען זיין? לאס דיא לייטע ציעהען, דאס זיא דעם עוויגען איהרעם גאטטע דיענען! מערקסט דוא דען נאך ניכט, דאס מצרים צו גרונדע געהט? (ח) מאן בראכטע משה אונד אהרן צוריק, אונד שפראך צו איהנען: ציעהעט הין, דיענעט דעם עוויגען

רש"י

קורא דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח ששלחו

באור

שאמר כל ירק בעץ עכ"ל. (ו) ויפן ויצא מעם פרעה, כדברי רבותינו ז"ל ראה אותם שפונים זה לזה מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. (ז) יהיה זה, המתרגם האשכנזי באורו (דיעזער), כי כוונתו שהוא מוסב על משה אשר יצא מהם, ועליו אמרו שהוא להם למוקש, ורואה לדעתו שהיה לו לומר זאת כדין כל תואר, שלא נתיחד בו המתואר, כאשר זכרנו כמה פעמים. הטרם תדע, וכי עדיין לא נתברר לך ואינך מרגיש ונותן אל לב. (ח) ויושב את משה, כבר הודעתיך כי את הוא סימן הפעול, נקרא (אקוזאטיף), והנה בכל בנייני התולדות הפעול בעצמו הוא נושא המאמר לפיכך בא הנושא עם מלת את, כמו יתן את הארץ (במדבר לב ה'), יאכל את בשרו (שמות כא כ"ח), וכן כאן ויושב את משה, ובא הפעל בלשון יחיד למשה ולאהרן, אם בעבור היות משה העקר, או כדרך הלשון בהקדים הפעל אל הפועל שלא לשמור

וּמַן אָזְלִין׃ ט וַאֲמַר מֹשֶׁה
בְּעוּלֵמָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזִיל
בִּבְנָנָא וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא
וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא
קֳדָם יְיָ לָנָא׃ י וַאֲמַר לְהוֹן
יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן
כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן
חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן
סְבִירִין לְמֶעְבַּד לְקַבֵּיל
אַפֵּיכוֹן מִסְתַּחְרָא׃ יא לָא

נ"א לאסתחרא

מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ
כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר
אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ
כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃ יא לֹא כֵן

קת"ם (ח) ההלכים. ח"ו ומ"י : (ט) בנערינו ובזקנינו. שניהם מ"י הרבים : ובבנותנו. מ"ו וח"י : בצאננו. ח"י : ובבקרנו. ח"י : (יא) לא כן. בגרשיים :

רש"י

אחריהם והושיבום אל פרעה : (י) [כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. ואף כי אשלח את הצאן ואת הבקר כאשר אמרתם] : ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומ"א שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יהושע ה') שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר : (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים

תרגום אשכנזי

אייערעם גאטטע ! ווער זינד דען, דיא דא ציעהען זאללען ? (ט) משה שפראך : מיט אונזערן יונגען אונד אלטען וואללען וויר רייזען, מיט אונזערן זאֶהנען אונד טאֶכטערן, מיט אונזערעם קליינען פיעהע אונד רינדפיעהע וואללען וויר רייזען ; דען וויר האבען איין פעסט דעם עוויגען. (י) ער שפראך צו איהנען : זא מעג דער עוויגע מיט אייך זיין, וויא איך אייך אונד אייערע קינדער ווערדע רייזען לאססען. זעהט, איהר האבט אייך באֶזעם פארגענאממען ! (יא) ניכט דאך !

באור

המין והמספר, כאשר העירותיך בכמה מקומות. מי ומי ההלכים, רצה פרעה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים נקבו בשמות. (ט) כי חג ה' לנו, מצוה על כלנו לחוג. (י) כי רעה נגד פניכם, אתם חושבים רעה בלבבכם כמו ונגד פניהם נבונים (ישעיה ה כ"א), הטעם בלבבם ומחשבותיהם, ויתכן לפי הענין כי התכלית אשר אליו יכוון האדם כאלו הוא נגד פניו, והוא מכוון את דרכו אליו להשיגו ויהיה כאלו אמר ראו שכוונתכם לרעה, וכן מתורגם בלשון אשכנזי, והרמב"ן כתב וז"ל כי רעה וגו' כתרגומו זה לשון רש"י, ומה טוב היה שיפרשהו אלינו, והנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו, יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל

(ח) [אמר הכותב : מי ומי ההולכים, הראה את עצמו כאלו היה רצונו באמת לשלחם, ונכנס בדברים לשאול מי ומי ההולכים, ועשה כל זאת להשקיט תלונות עבדיו ועמו ולבו בל עמו, אבל תוכו הוא מבקש שלא לשלחם, ובאמת גם עבדיו לא אמרו שלח את האנשים חפשי, כ"א שלח את האנשים ויעבדו את אלהיהם, דהיינו שיתעכבו שמונה או עשרה ימים, ואח"כ ישובו לעבודתם].

(ט) [אמר הכותב : בבנינו ובבנותנו, מן התימה שלא אמר בנשותינו, ורחוק הדבר לומר שלא הזכירם מפני שתשאל אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב]. (י) רעה נגד פניכם, אתם חושבים רעה בלבבכם כמו ונגד פניהם נבונים (ישעיה ה, כא) הטעם בלבביהם ומחשבותיהם (המגאר לגתה"ש) אבל אין הדברים דומין זה לזה, שענין נגד פניהם נבונים הוא שעולה בדמיונם להיות נבונים, וכאן

לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־
יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים
וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי
פַרְעֹה׃ ס שני יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט

כֵּן אֵיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלָחוּ
קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן
וְתָרֵיךְ יַתְהוֹן מִלְּוָת אַפֵּי
פַרְעֹה׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֲרֵים יְדָךְ עַל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גוֹבָא וְיִסַּק
עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוּל
יַת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יַת
כָּל דִּי אַשְׁאַר בַּרְדָּא׃
יג וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת חוּטְרֵיהּ

קת"ס מבקשים. הקו"ף רפי :

תרגום אשכנזי

איהר מאַננסלייטע געהט הין, דיענעט דעם עוויגען, דען דיעזעס וואללט איהר יא נור. מאן יאגטע זיא היערויף פֿאן פרעה הינוועג. (יב) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד איבער דאז לאנד מצרים הין, אום דער היישרעקקען וויללען, דאמיט זיא איבער דאז לאנד מצרים קאממען, זיא זאַללען אללעס געוואַכס דער ערדע פֿערצעהרען, וואס דער האגעל איבריג געלאססען האט. (יג) משה נייגטע

רש"י

ועבדו את ה': כי אותה אתם מבקשים. כי אותה עבוד' בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פירש מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה:

באור

לקבל אפיכון אסתחרת, ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבין לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח. כלשון והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידהו לאמר (מלכים א כא י'), והוא כלשון וישבו לאכל לחם (בראשית לז כ"ה), ואסתחרו, קום נא שבה (שם כז י"ט), אסתחר, ויש נוסחאות כתוב בהם לקבל אפיכון לאסתחרא, יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזור, מלשון ולא תסב נחלה (במדבר לו ז'), לא תסתחר וכו', ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קבל אפיכון לאסתחרת, יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם, כי הכרת פניכם ענתה בכם עכ"ל. (יא) לא כן, כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם, אלא לכו הגברים. כי אתה, (דיעזעס) כאשר העירותיך בהקדמה מטבע הלשון בהסתר המין הנקרא בל' העמים (נייטרום), לומר בל"כ. אתם מבקשים, בקשתם עד הנה לזבוח לה' ואין דרך הטף לזבוח. ויגרש, המגרש, בל"א (מאַן יאַגטע). (יב) בארבה, בשביל מכת

הרצון כמו שאמר הוא בעצמו, התכלית אשר אליו יכוון האדם כאלו הוא נגד פניו, והוא מכוון את דרכו להשיגו, ויהיה כאלו אמר ראו שכוונתכם לרעה, לכן הנראה שהוא כמו: שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט"ז, ח) שהשם הוא תמיד לנוכח עיניו כמו שתרגמו שם הרמב"מן, וכן כאן מהשבתכם הרעה, דהיינו לברוח ולא לשוב הנה, היא תמיד נוכח עיניכם וממנה כל תשורו, והנה הזדון ההוא קורא רעה את התאוה הטבעית באדם להיות חפשי מעבודת פרך, ולשבר מוסרות הברזל מעל צוארו ששם עליהם חנם, שהמצריים לא קנו את ישראל, אבל שמו אותם לעבדים בחוזק יד. (יא) כי אתה אתם מבקשים, השעור כי אתם אומרים שאותה אתם מבקשים, אבל אני יודע שמחשבתכם לעזוב את הארץ. ויגרש אתם. עד הנה לא נהג בהם מנהג בזיון כזה לגרש אותם מהיכלו, אבל כאשר שמע שעבדיו אמרו אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (לעיל ז), ומלת זה המורה על משה

מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רֽוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃
יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִֽהְיֶה־כֵּן׃
טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב

עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַייָ דַבַּר רוּחַ קִידוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִידוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא׃
יד וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה כֵן גּוֹבָא דִכְוָתֵיהּ וּבָתְרוֹהִי לָא יְהֵי כֵן׃
טו וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְכָל אַרְעָא וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת כָּל עִסְבָּא

קת"ס (יד) היה. מלעיל: ואחריו. האל"ף במתג: כן. בדגש:

רש"י

(יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית: נשא את הארבה. לפי שהיא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם (יואל ב) למדנו שהיה כבד משל משה אותו של יואל היה ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד

תרגום אשכנזי

נייגטע זיינען שטאַב איבער דאז לאנד מִצרים, דער עווינע פֿיהרטע איינען אָסטווינד איבער דאז לאנד, דענזעלבען גאנצען טאג אונד דיא גאנצע נאכֿט; זאָ וויא דער מאָרגען ווארד, זאָ טרוג דער ווינד דיא היישרעקקע הער. (יד) עס קאם דיא היישרעקקע איבער דאז גאנצע לאנד מצרים, אונד ליעס זיך אין דעם גאנצען בעצירקע פֿאָן מצרים ניעדער אין גראָססער מענגע; פֿאָר דיעזער צייט איזט דערגלייכֿען היישרעקקע ניכֿט געוועזען, אונד נאך דער צייט ווירד קיינע זאָלכֿע זיין; (טו) עס בעדעקטע דען שיין דער ערדע, זאָ דאס דיא ערדע פֿינסטער ווארד, פֿער־צעהרטע אללעס געוואָכֿס דער ערדע, אונד אללע פֿרוכֿט דעם בוימעס, וואס דער האגעל

באור

מכת הארבה. (יד) ואחריו לא יהיה כן, נכתב על פי הנבואה, ודעת הרמב"ן בפשט הכתוב, כי בעבור שמכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות, ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו, בעבור זה אמר שהיה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו, ובגדלו ידעו כי מכת האלהים היא שאין רגילות לבוא כן באחד הזמנים, וגם אותו הארבה שהיה בימי יואל מכה מאת האלהים היתה

הוא דרך בזיון, אמר בלבו אם עבדי מבזים אותם כל כך, נאות לי שאני המלך לבזותם יותר; לא זה לגרסם.

הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר
הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק
בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה
שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם
וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר
מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃
יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־
יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק

תרגום אונקלוס

דארעא וית כל פירי אילנא די אשאר ברדא ולא אישתאר כל ירוק באילנא ובעסבא דחקלא בכל ארעא דמצרים׃ טז ואוחי פרעה למקרי למשה ולאהרן ואמר חבית קדם יי אלהכון ולכון׃ יז וכען שבוק כען חובי ברם זימנא הדא וצלו קדם יי אלהכון ויעדי מני לחוד ית מותא הדין׃ יח ונפק מלות פרעה וצלי קדם יי׃ יט והפך יי רוח מערבא תקיף לחדא

תרגום אשכנזי

צוריק געלאססען; עס בליעב ניכטס גרינעס אן בוים אונד פעלדגעוואכס אים גאנצען לאנדע מצרים. (טז) פרעה איילטע היעראויף, משה אונד אהרן רופפען צו לאססען, אונד שפראך: איך האבע מיך אן דעם עוויגען אייערעם גאטטע אונד אן אייך פערגאנגען! (יז) פערציהע דאך מיין פערגעהען נור נאך דיעזעס מאל! פלעהעט צום עוויגען אייערעם גאטטע, דאס ער נור דיעזען טאד פאן מיר אבווענדע. (יח) משה גינג פאן פרעה הינוועג, אונד פלעהעטע צום עוויגען. (יט) דער עוויגע

רש"י

אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדור"א 1) בלע"ז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקלתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מלינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב'):

באור

היתה, לפיכך נאמר גם שם כמוהו לא נהיה מן העולם (יואל ב ב'). (טו) כל ירק, עלה ירוק וירדור"א בלע"ז (רש"י), והוא (גרינעס) בלשון אשכנז, וכוונת רש"י זכרונו לברכה להודיע שלא תפרש ירק בלשון אשכנז (קרויט), שאינו נופל על העץ, רק פירושו מראה הירוקה שהיא בעץ ובעשב השדה. (יט) רוח ים, רוח מערבי, נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור הים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב, ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך. ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו שלש מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה

(טז) [אמר הכורם: ולכם, שבויתי וגרשתי אתכם].

1) וירדור"א בלע"ז verdure (דאז גריגע קרייטער).

מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר
אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃
כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט
מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהִי
חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם

תרגום אונקלוס

וּנְטַל יַת גּוֹבָא וּרְמָהִי לְיַמָּא
דְסוּף לָא אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא
חַד בְּכֹל תְּחוּם מִצְרָיִם׃
כ וְתַקִּיף יְיָ יַת לִבָּא דְפַרְעֹה
וְלָא שַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים
יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי
חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
בָּתַר דִּיעְדֵּי קְבֵיל לֵילְיָא׃
כב וַאֲרֵים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ עַל
צֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ
קְבֵיל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם

קת"ס (יט) סוף. הסמ"ך בדגש:

רש"י

לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם: (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם החשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הכרת האל"ף נכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי (ישעיה יג) כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן ותזרני חיל (שמואל ב כב) כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קביל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב

תרגום אשכנזי

ליעם דען ווינד זיך ווענדען, אונד איינען זעהר העפטיגען וועסטווינד וועהען, דער דיא היישרעקקע אויפנאהם אונד אין דיא בינזען-זעע פערזענקטע. ניכט איינע איינציגע הייש-רעקקע בליעב אין דעם גאנצען בעצירקע פאן מצרים. (כ) דער עוויגע פערשטאקטע דאז הערץ פרעה'ס, אונד ער ליעס ניכט דיא קינדער ישראל ציעהען. (כא) דער עווי-גע שפראך צו משה; נייגע דיינע האנד געגען הימעל, זא זאלל איינע פינסטערניס איבער דאז לאנד מצרים ווערדען, אונד דיא פינסטערניס זאלל אנהאלטען. (כב) משה נייגטע זיינע האנד גען הימעל, דא ווארד דיקקע פינסטערניס אים גאנצען לאנדע מצרים דרייא טאגע

באור

פרסה, (הראב"ע). (כא) וימש חשך, כמו ולא יהל שם ערבי (ישעיה יג כ'), כמו ולא יאהל, וכן כאן וימש כמו ויאמש כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה שלא האירה הלילה עד שלשת ימים, וכן מתורגם בל"א. ומ"א פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש [ולפ"ז שרשו משש, זבא כמנהג ההפעיל מן הכפולים, כמו מן חלל, והוא יחל להושיע (שופטים יג ה'), וכן פירש הראב"ע מגזרת ימשש, ולדעתו הוא מנחי העי"ן, ובא וימש במקום וימיש, כדרך הצירי והחירק להתחלף זה בזה, עכ"ז הוא מענינו, כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קטו ז'), ושב וימש על מצרים, כי ימצא בלשון יחיד, כמו ויאמר

שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ
אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ
מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר
בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה
אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־
יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג
גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר

תְּלָתָא יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ גְּבַר
יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ
מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין
וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה
נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן׃ כד וּקְרָא
פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ
פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן
וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן
יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה

קת"ס (כג) במושבתם. מ"ו קדמאה לבד:

תרגום אשכנזי

טאגע; (כג) זיא זאהען איינער דען אנדערן ניכט, אונד עס רעגטע זיך ניעמאנד פאן זיינער שטעללע דרייא טאגע לאנג; אללען קינדער ישראל'ס אבער שיען ליכט אין איהרען וואָהנונגען. (כד) פרעה ליעס משה רופען אונד שפראך: געהט הין, דיענט דעם עוויגען, נור אייער קליינעס אונד גראָססעס פיעה בלייבע היער, אייערע קינדער אבער קאָננען מיט רייזען. (כה) משה שפראך: דוא זעלבסט מוסט

רש"י

ועב עד שהיה בו ממש: (כב) שלשת ימים. שלוש של ימים טרציי"נא 1) בלע"ז. וכן שבעת ימים בכל מקום שטיי"נא 2) של ימים: ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג' ימים. ועוד ג' ימים אחרי' חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בג' ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: (כד) יוצג. יהא מוצג.

באור

מצרים אנושה. (לקמן יד כ"ה)]. (כב) שלשת ימים, שלוש של ימים טרציי"נא בלע"ז, וכן שבעת ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים (רש"י). צריך להנקד טֶרְצֵיֶינְ"י סֶטְיֶינִי, כאלו תאמר בל"א (דרייאהייט או זיעבענהייט), מן (דרייא וזיעבען), וכוונת רש"י ז"ל להודיע שאינו שם התואר (דרייא או זיעבען), כי השם התואר לא יסמך אל העצם אשר לו והיה צריך לומר שלשה ימים, שבעה ימים, לא שלשת ימים שבעת ימים, ואולם הוא כשם המקרה למספר השלוש והשבעה. (כג) מתחתיו, מביתו, לפי פשוטו שלא ידעו להיכן ילכו, לשון הרמב"ן ז"ל כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא משמש והיה כמו לילה, אבל היה חשך אפילה כלומר אד עב מאד שירד מן השמים על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם, והיתה מכבה כל נר, כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר וכו', ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו, ואלמלא כן היו משתמשין בנרות, וזהו שאמר הכתוב שלח חשך ויחשיך (תהלים קה כה), כי היה שלוח חשך לא אפיסת אור השמש בלבד, ויתכן שהיה אד עב מאד, מורגש שהיה בו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר"א עכ"ל, והוא הראב"ע שכתב והנה בים אוקינוס יבא החשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה

1) טרציינ"א בלע"ז troisaine (די דרייהייט, איין געדריטעס, ד. ה. אויס דרייא איינהייטען בעשטעהענד).

2) שטיינ"א בלע"ז, septaine (אויס זיבען איינהייטען, בעשטעהנד דיא אנצאל מאכט זיעבען).

מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים
וְעֹלֹת וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר
פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע
מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ
שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃
כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי
הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי

אַף אַתְּ תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְנַעְבֵּיד קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃ כו וְאַף בְּעִירָנָא יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר מִנֵּיהּ מִדַּעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נִסַּב לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃ כז וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא אֲבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ כח וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵיל מֵעֲלָוַי אִסְתַּמַּר לָךְ לָא תוֹסֵיף לְמֶחֱזֵי אַפַּי

ת"א גם אתה. חגיגה י׳ ב׳. ע"א כ"ד א׳:

קת"ס (כו) נעבד. ח"ו: באנו. חסר דחסר: (כח) תסף. ח"ו ומלעיל:

רש"י

במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן: (כו) פרסה. פרסת רגל פל"נטא בלע"ז 1): לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה

תרגום אשכנזי

מוסט אונז שלאכט אונד בראנדאָפּפער מיט געבען, דאס וויר זיא דעם עוויגען אונזערעם גאטטע ברינגען. (כו) אונד אונזער אייגענעם פיעה מוס אויך מיטגעהען, קיינע קלויע קאן צוריק בלייבען, דען דאפאָן מיססען וויר נעהמען, דעם עוויגען אונזערעם גאטטע צו דיענען. וויא וויר וויססען נאָך ניכט, וויא וויר דעם עוויגען דיענען ווערדען ביז וויר דאהין קאָממען (כז) דער עוויגע פערשטאָקטע דאז הערץ פרעה׳ס, זאָ דאס ער זיא ניכט וואָללטע ציעהען לאססען. (כח) פרעה שפראך צו איהם: געהע הינוועג פאן מיר! נימם דיך אין אַכט, דאס דוא מיין אנגעזיכט ניכט

באור

זה לפעמים חמשה ימים, ואני הייתי שם פעמים רבות עכ"ל. (כה) גם אתה, לא די שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן. (כו) פרסה, פרסת רגל פַּלְנְטָ״א בלע"ז, בל"א (פוסזאָהלע), והוא בשטח התחתון מהרגל שבו החי עומד על הארץ, ונקרא כל החי על שם החלק ההוא, לפי שהוא מעמידו, וכן בל"א יאמר (קלויע) על כל החי. לא נדע מה נעבד, איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו.

כן

[אמר הכורם: (כה) גם אתה תתן, לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא משלך תתן (רש"י) וכן תרגם הרמב"ן (דוא זעלבסט מוסט אונז שלאכט- אונד בראנד- אָפּפער מיט געבען) אבל אין זה מדרך המוסר, וביחוד מאדם גדול כמותו לאמר למלך אתה מחוייב לתת לנו זבחים ועולות, ועוד איך יחייב הוא מעצמו את פרעה על זה, והשם לא צוהו לומר כן, גם סוף דבריו ועשינו לה׳ אלהינו אינו עולה יפה שהיה לו לומר גם אתה תתן ונעשה לה׳ אלהינו, לא ועשינו שהוא לשון עבר, לכן הנראה שכך אמר, הרי בעצמך הודית כמה פעמים שחטאת לה׳ אלהינו, מן הראוי א"כ שתתן גם אתה עולות וזבחים לכפר בעדך, ואנחנו לא

היינו

1) פלנט"א בלע"ז plante (דיא פוסזאָהלע)

כִּ֛י בְּי֥וֹם רְאֹתְךָ֛ פָנַ֖י תָּמֽוּת׃
כט וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֔ה כֵּ֖ן דִּבַּ֑רְתָּ לֹא־
אֹסִ֥ף ע֖וֹד רְא֥וֹת פָּנֶֽיךָ׃ פ
יא א וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה ע֣וֹד
נֶ֤גַע אֶחָד֙ אָבִ֤יא עַל־פַּרְעֹה֙
וְעַל־מִצְרַ֔יִם אַחֲרֵי־כֵ֕ן יְשַׁלַּ֥ח
אֶתְכֶ֖ם מִזֶּ֑ה כְּשַׁ֨לְּח֔וֹ כָּלָ֕ה גָּרֵ֛שׁ
יְגָרֵ֥שׁ אֶתְכֶ֖ם מִזֶּֽה׃ ב דַּבֶּר־נָ֖א
בְּאָזְנֵ֣י הָעָ֑ם וְיִשְׁאֲל֞וּ אִ֣ישׁ ׀ מֵאֵ֣ת

תרגום אונקלוס

אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֶחֱזֵי אַפַּי תְּמוּת׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ׃
יא א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתַּשׁ חַד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא בְּשַׁלְּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא׃ ב מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר

ת"א דבר. ברכות ט' א':

קת"ם ראתך. ח"ו: (כט) אסף. חסר דחסר:
יא (א) כשלחו. קדמא בשי"ן:

תרגום אשכנזי

ווירער זיעהסט! דען זא באלד דוא מיין אנגעזיכט ווידער זיעהסט, זאללסט דוא שטערבען. (כט) משה שפראך: דוא האסט רעכט גערעדעט, איך ווערדע דיין אנגעזיכט ניכט ווידער זעהען.
יא (א) היער שפראך דער עוויגע צו משה: נאָך איינע פלאַגע וויל איך אויף פרעה אונד מצרים ברינגען, זאָדאנן ווירד ער איך וואָהל ציעהען לאססען, דא ער ווירד ציעהען לאססען ווירד ער איך זאָגאַר פאָלליג פאָן היר ווענטרייבען. (ב) זאגע אינצווישען דעם פאָלקע דאס איין מאנן פאָן זיינעם פריינדע, אונד איינע פרויא פאָן איהר

רש"י

שמא ישאל יותר ממה שיש בידנו: (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך:
יא (א) כלה. גמירא כליל כלכם ישלח: (ב) דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם. ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא

באור

(כט) כן דברת, יפה דברת ובזמנו דברת, שלא אוסיף עוד לבוא אליך לעולם, אחרי צאתי מאתך.
יא (א) ויאמר ה' אל משה, בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו, וקצר הכתוב בספורים, כי השם אמר לו עוד נגע אחד והודיע את הנגע ההוא ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים וכל ענין הפרשה ההיא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה, ויאמר משה אחרי כן לפרעה כה אמר ה' וגו'. כשלחו, כאשר ישלח כשידבר על העתיד יאמר כשלח, ואולם על ההוה או העבר יאמר בשלח פרעה את העם (לקמן יג י"ז). כלה, הכל, כלכם ישלח, גברים ונשים טף ומקנה. (ב) וישאלו, לשון הרשב"ם ז"ל: לשם מתנה גמורה כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב ח') עכ"ל, וכ"כ לקמן (יב ל"ו) נתן את חן העם לתת להם במתנה וכו', וישאלום, מצרים לישראל ישראל היו השואלים

היינו לוקחים אותם לצרכינו, אבל היינו עושים אותם לה' אלהינו, ומלת ועשינו היא מורכבת מעתיד ועבר כדרך המקרא במקומות רבים, ויהיה תרגום הפסוק (דוא זעלבסט זאללטעסט אונז שלאכט- אונד בראנד- אָפפער מיט געבען די וויר דעם עוויגען ווירדען דארגעבראכט האבען).

רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־
כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־
חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ
מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי
הָעָם׃ ס רביעי ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה
אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת
כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר

תרגום אונקלוס

מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן
חֲבֶרְתַּהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין
דִּדְהַב : ג וִיהַב יְיָ יַת עַמָּא
לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף
גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי
עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא :
ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי
בְּגוֹ מִצְרָיִם : ה וִימוּת כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם

ת"א כחצות. ברכות ג' וד' א' :

קת"ס (ד) כחצות מ"ו : יוצא. מ"ו : (ח) בכור. כל בכור בפסוק זה מ"ו וכן מבכור :

רש"י

קיים בהם : (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. כשעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו : כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו כעלות בחרות אפס בנו (תהלים קכ"ד) זהו פשוטו ליישבו על אופניו שאין חצות שם דבר של חצי. ורבותינו דרשוהו כחצי הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא אבל

תרגום אשכנזי

רער פֿריינדין זילבערגעשירר אונד גאָלדען-געשירר פֿאָרדערע . (ג) דער עוויגע גאַב אויך דעם פֿאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים ; דער מאַנן משה זעלבסט וואר זעהר האָך געאַכטעט אים לאַנדע מצרים , אין דען אויגען דער קנעכטע פרעה'ס אונד אין דען אויגען דעם פֿאָלקעס . (ד) נון זעטצטע משה הינצו : זאָ האט דער עוויגע געשפּראָכען : ווען עס מיטטערנאַכט זיין וויררד : צייגע איך מיך דורך מצרים , (ה) זאָ זאלל אללעס ערשטגעבאָרענע אים לאַנדע מצרים שטער-
בען

באור

השואלים ומצרים היו המשאילים , השלימו שאלתם ומתנה היתה , מי ששואל את הדבר קרוי שואל , ומי שמוסר לו מה ששואל קרוי משאיל וכו' וינצלו את מצרים . עדיים הטוב מלבושיהן שאלו ונתנו על בניהם ועל בנותיהם וכדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שם לג ו') עכ"ל , והנה האמת שלשון שאלה נופל גם על בקשת הדבר בלי חזרה וכן אמר גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו (שופטים ח כ"ד) , והם נתנו לו ועשה אותו לאפוד , והיא א"כ שאלה בלי חזרה , אלא שאין צורך להוציא הכתוב ממשמעו , וככר נתנו חז"ל תשובה נכוחה שבדין נטלו ממצרים מה שהשאילום . (ד) כחצות הלילה . כהחלק הלילה , ואין חצות שם דבר של חצי כי אם המקור מן חצה כמו כעלות מן עלה ובחרות אפס (תהלים קכד ג') , מן חרה , כלומר כשיגיע אותו הזמן שיחצה הלילה אני יוצא וגו' , ובשעת מעשה כאשר הגיע הזמן ההוא ראוי לומר ויהי בחצי הלילה בבי"ת , זהו לפי פשוטו לדעת רש"י והרשב"ם ז"ל , ומסכים למה שכתבנו למעלה בתיבת כשלחו , ואולם מצאנו המקור עם הכ"ף גם על העבר , כמו ויהי כראות את הנזם וגו' וכשמעו את דברי רבקה אחתו (בראשית כד ל'). כשמע

[אמר הכורם : (ג) גם האיש משה גדול , ענינו מלבד חן העם שנתן ה' בעיני מצרים השאילום כלי כסף וכלי זהב ג"כ מטעם שהאיש משה גדול מאד בארץ מצרים וגו' וידעו שזאת היא רצונו ולא יכלו לסרב מפני חשיבותו של משה].

פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר
הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם
וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה
צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם
אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ
לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ
וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר
יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין

מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד
לְמֵיתַב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ
עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי
בְּבֵית רֵיחַיָּא וְכֹל בּוּכְרָא
דִבְעִירָא׃ ו וּתְהֵי צְוַחְתָּא
רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
דִּי כְוָתַהּ לָא הֲוָת וְדִכְוָתַהּ
לָא תוֹסִיף׃ ז וּלְכֹל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא יַנְזֵיק כַּלְבָּא
בְּלִישָּׁנֵיהּ לְמִנְבַּח לְמֵאֱנָשָׁא
וְעַד בְּעִירָא בְּדִיל דְּתִדְּעוּן
דִּי יַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין מִצְרָאֵי וּבֵין

נ"א בתר
ת"א ולכל. ברכות כ"ו ב'.
קת"ם תסף. חסר דחסר: יפלה.
ה"א בסוף:

תרגום אשכנזי

בען, פֿאן דעם ערשטגעבארענען פרעה'ס, דער אויף זיינעם טהראָנע זיטצען זאללטע, ביז אויף דעם ערשטגעבארענען דער שקלאַפֿין, דיא הינטער דער האנדמיהלע זיטצט, זאָ וויא אללעם ערשטגעבארנע דעם פֿיעהעם; (ו) עס ווירד איין העפֿטיגעס געשרייא זיין אים גאנצען לאנדע מצרים, דערגלייכען ניע געוועזען, דערגלייכען אויך ניע וויעדער זיין ווירד. (ז) אללען קינדערן ישראל'ס אבער זאלל קיין הונד דיא צונגע רעגען, ווערער געגען איינען מאנן, נאָך געגען פֿיעהע, דא־מיט איהר ערקעננעט, דאס דער עוויגע איינען

רש"י

הקב"ה יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביאה פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה והחשובים מבכור השפחה היו בכלל ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה: (ז) לא יחרץ כלב לשנו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע יוד) לא שנן. אז תחרץ (ש"ב ה כ"ד) תשתנן. למורג חרוץ (ישעיה מא) שנון. מחשבות חרוץ (משלי כ"א) אדם חריף ושנון. ויד חרוצים תעשיר (שם י) חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל:

באור

כשמע עמו (שם כו ל"ד). אני יוצא, הטעם על הגזרה היוצאת מלפני השם. (ה) הישב על כסאו, הראוי לשבת על כסאו אחריו, והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן המלך, והנבזה מהכל שהוא בכור השפחה. אשר אחר הרחים, ולהלן הוא אומר עד בכור השבי אשר בבית הבור (לקמן יב כ"ט), אלא ששני הפסוקים אחד הם, כי בכור השפחה כמו בכור השביה, כי השבויה שפחה היא, והעבד טוחן בבית האסורים, ובלילה שמים אותו בבור, כאשר הזכיר יוסף כי שמו אתי בבור (בראשית מ ט"ו). (ו) כמהו לא נהיתה, לשון זכר ולשון נקבה כאחד, כמו המחנה האחת והכהו (שם לב ט'). (ז) לא יחרץ כלב לשנו, לשון רש"י אומר אני שהוא לשון

[אמר הכורם: (ה) וכל בכר בהמה, שגם בכור בהמה חביב לו לאדם יותר מן הנולדים אחריו, לפי שע"י הבכור הוא יודע שהבהמה איננה עקרה].

[אמר הכורם: (ז) לא יחרץ כלב לשנו, הרבה הוראות יש לשורש חרץ וכאן הוא מענין תנועה, כלומר שלא יניע כלב לשונו, ומזה נאמר ויד חרוצים תעשיר (משלי י' ד') שהחרוץ מתנועע תמיד בעבודה או שרץ כל היום הנה והנה, הפך העצל ששוכב תמיד על צדו וחובק את ידיו].

יִשְׂרָאֵל: ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ
אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר
צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־
בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא
מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף: ס
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־
יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן
רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:
י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־
הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה
וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־

יִשְׂרָאֵל: ח וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָךְ
אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוּן מִנִּי לְמֵימַר
פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּךְ
וּבָתַר כֵּן אֶפּוּק וּנְפַק מִלְּוַת
פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגַז: ט וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּיל מִנְּכוֹן
פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי
בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: י וּמֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עֲבָדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא
הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְאַתְקֵיף
יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא

ת"א וירדו. זבחים ק"ב א'. מנחות צ"ח א': ויצא. זבחים ק"ב א':

קת"ס (ח) מעם־ ; המתג במ"ס: (ט) אליכם. מ"י: מופתי. מ"ו:

רש"י

(ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכות בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה:

תרגום אשכנזי

אונטערשיעד מאכט צווישען מצרים אונד ישראל; (ח) זאדאנן ווערדען דיעזע דיינע בעדיענטען אללע צו מיר העראבקאממען, זיך געגען מיך ביקקען אונד שפרעכען: רייזע דוא אונד דאז גאנצע פאלק, דאס דיר פאלגעט! הערנאך ווערדע איך רייזען. היערויף גינג ער פאן פרעה הינוועג מיט ענטבראננטעם צארן. (ט) דער עוויגע האטטע דיעזעם דעם משה שאן פארהער געזאגט: פרעה ווירד איייך קיין געהאר געבען, דאמיט מיינע וואונדער אם לאנדע מצרים דעסטא מעהר ווערדען. (י) נון האטטע משה אונד אהרן אללע דיעזע וואונדער פאר פרעה געטהאן, אליין דער עוויגע ליעס דאז הערץ דעם פרעה הארט

באור

לשון שנון, לא ישנן, וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י כ"א), לא שנן, או תחרץ (שמואל ב' ה כ"ד), תשתנן, למורג חרוץ (ישעיה מא ט"ו). שנון, מחשבות חרוץ (משלי כא ה'), אדם חריף ושנון, ויד חרוצים תעשיר (שם י ד') חריפים סוחרים שנונים עכ"ל, והכוונה שבכורי ישראל אפילו קול נבוח של מזיקי החיות לא יזיק אותם. יפלה, יבדיל. (ח) וירדו כל עבדיך, חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי, ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי. (ט) ויאמר, וכבר אמר כמשפט הלשון בכמה מקומות וכן מתורגם בל"א. לא ישמע אליכם פרעה, כלומר בכל מכה ומכה היה אומר הקב"ה למשה ולאהרן: לא ישמע אליכם, עד לבסוף. (י) ויחזק ה', בכל פעם ופעם:

שַׁלַּח אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצֽוֹ׃
יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֵאמֹֽר׃ ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ
חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם

שַׁלַּח יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעֵיהּ׃
יב א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְמֵימָר׃ ב יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן
רֵישׁ יַרְחַיָּא קַדְמָאָה הוּא

ת"א ויאמר. ר"ה כ"ב א'. מנחות כ"ט א': החדש. ברכות י' ב' שבת פ"ו ב' וקמ"ז ב'. פסחים ו' ב'. ר"ה ו' א' וכ' א' וכ"ב א'. וכ"ח ב': מגלה כ"ט א' ול' א': סנהדרין י"ב ב'. עקרים מ"ג פט"ז: ראשון. ר"ה ח' ב' וט' ב':

תרגום אשכנזי

זיין, אונד ער וואללטע דיא קינדער ישראל ניכט אויס זיינעם לאנדע לאססען.

יב (א) (א) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן אים לאנדע מצרים, וויא פאלגט: (ב) דיעזער מאנאט זייא אייך דער אנפאנג דער מאנאטע, ער זאלל אייך דער

רש"י

יב (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך תלמוד לומר כצאתי את העיר וגו'. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך דבור חמור לא כל שכן ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים: (ב) החדש הזה. הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שיעור תראה ותהיה

באור

יב (א) ויאמר, הזכיר המצוה הראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ואהרן, והיתה בארץ מצרים כי שאר המצות שבתורה יש מהן בהר סיני ויש מהן באהל מועד ויש מהן בערבות מואב. (ב) החדש, זמן סבוב הלבנה מחדושה לחדושה כ"ט יום י"ב שעות ותשל"ג חלקי שעה, יקרא חדש ימים או חדש והיום הראשון ממנו יקרא ראש חדש, או חדש לבדו, יאמר חדש ושבת (ישעיה א י"ג), חדשיכם ומועדיכם (שם י"ד), והטעם יום חדוש אור הלבנה, וזמן תקופת השמש מנקודה אחת בגלגלו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא, יקרא שנה, ובשנה פעמים שנים עשר חדשי הלבנה ופעמים שלשה עשר כידוע כי שנת החמה שס"ה יום וקרוב מרביעית היום, והנה ראשי חדשים הם הימים הראשונים של החדשים וראש חדשים הוא החדש הראשון מחדשי השנה, לכם ראש חדשים, שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים, שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר או שלשה עשר חדשים, כדי שיהיה בזה זכרון לנס הגדול של יציאת מצרים, כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה, כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים הם ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגילת אסתר, אבל בתורה יאמר בחדש השלישי (לקמן יט א'), ויהי בשנה השנית בחדש השני (במדבר י י"א), ובחדש השביעי וגו' (שם כט א'), וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת שני בשבת כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו חדשי השנה לגאולה ההיא. ראשון הוא לכם, הטעם שאינו ראשון בשנה, שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה (שמות לד כ"ב), וכתיב בצאת השנה (שם כג ט"ז), אבל הוא ראשון לנו לשם שנקרא לו לזכר גאולתנו,

[אמר הכורם] (ב) ראשון הוא לכם, בארתי זה הענין בספרי אמרי שפר (ח"א קכד קכה קכ"ו), וזה לשוני שם „שני מיני שנה יש לנו", והן שנת תורה ושנת שטרות, והענין, שכל ענייני תורה ומצות התלוים בזמן, כמו חגים ומועדים והדומים להם יש להם שנה בפני עצמה שתחלתה חודש ניסן, והכתוב קוראו ראשון לחדשי השנה, שבו יצאו אבותינו ממצרים, ונגאלו מיד לוחציהם, וכל המועדים ועקרי עבודת מעשה הם זכר ליציאת מצרים, שהמועדים אותות מורים על יציאת האומה מעבדות להופש וחירות, ומזה הטעם אנו אומרים בתפלות וקדוש השבת ומועדים זכר ליציאת מצרים, שכמעט כל המצות שנתחייבה בהם האומה הישראלית הן נמשכות מגאולת מצרים, באותה הגאולה הראה השי"ת חבה יתירה לישראל לגאלם מיד פרעה הקשה באותות ומופתים נוראות הפליאים, שמעידים על רוממותו חכמתו טובו יכלתו וצדקתו, ואחרי שגאולת מצרים שהיתה בחדש

לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃
ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי

לְכוֹן לְיַרְחֵי שַׁתָּא׃ ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן לְהוֹן גְּבַר אִמְּרָא לְבֵית אַבָּא אִמְּרָא לְבֵיתָא׃
ד וְאִם יַזְעִיר בֵּיתָא מִלְּאִתְמַנָּאָה עַל אִמְּרָא וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוֹן עַל

ת"א דברו. פסחים צ"ו א': בעשר. שם ו' ב' וצ"ו א': ויקחו. שם שם צ"א ב'. קדושין מ"ב א'. בכורות י"ב א': שה. שם פ"ח א' וצ' א': ימעט. פסחים ס"ט א' וב' צ"ט א'. תמורה ל' ב': במכסת. פסחים צ"א א' וב':

קת"ס יב (ג) בעשר. ח"ו: אבת. ח"ו: (ד) מהיות. מ"ו: הקרב. ח"ו: נפשת. ח"ו:

רש"י

ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה נדבר עמו אלא ביום שנא' ויהי ביום דבר ה'. ביום צוותו. מן היום אשר צוה ה' והלאה. אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם חשכה: (ג) דברו אל כל עדת. וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אתה ולא אהרן אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשר לחדש. דברו היום בר"ח שיקחוהו בי' לחדש: הזה. פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות: שה לבית אבות. למשפחה אחת הרי שהיו מרובים יכול שה אחד לכולן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו בחיים ולא משנשחט: במכסת. בחשבון וכן במכסת הערכך

תרגום אשכנזי

ערשטע זיין צו אללען מאָנאטען דעם יאהרס. (ג) זאגט דער גאנצען געמיינדע ישראל: אם צעהנטען דיעזעס מאָנאטס זאללען זיא זיך אויסזוכען יעדער איין לאמם פיר זיינע פאמיליע, איין לאמם פיר יעדעס הויז. (ד) איזט אבער דיא הויזהאלטונג צו גערינג, גאַסטע איינעם לאממעס צו זיין, זאָ זאלל ער אונד זיין נאַכסטער נאכבאר זיך אויסזוכען נאך אנצאהל דער פערזאָנען, איינען יעדען נאך

באור

(מדברי הרמב"ן). (ג) בעשור לחדש הזה, דברו היום בר"ח שיקחו בעשור לחדש, והזה נקוד באתנח אף על פי שהוא מוסב אל ויקחו להם, לפי שהוא מוסב גם על הפסוקים הבאים עד והיה לכם למשמרת וגו', וכך ענינו בעשור לחדש הזה יעשו כזאת, יקחו להם וגו'. שה לבית אבות. למשפחה אחת, ואם היו בני המשפחה מרובין, שה לבית. (ד) ואם ימעט הבית, ואם יהיו אנשי הבית מועטין מהיות משה שלא יוכלו לאכלו כלו. במכסת. חשבון, וכן מכסת הערכך (ויקרא כז כ"ג), וכמוהו המכס לה' (במדבר לא ל"ז), גם תכסו תרגמו

ניסן הוא כמו יסוד התורה וחובות הישראלי, לכן שנת תורה מתחלת מניסן וגו', והנה שנת שטרות היא שנה מיוחדת לעניני העולם שהתורה אין לה עסק עמהם, המוכר בית לחבירו וכותב לו שטר מכירה, המשכיר שדהו לחבירו, או המלוה ממון לאחרים, וכן בשאר העסקים שאחד כותב שטר והאחד מקבלו, ובכל דברי זכרונות וקורות הימים שנתנו לכתוב, צריך להתחיל זמנם מיום ראשון לחודש תשרי, ראשית שנת שטרות וזכרונות, והחודש הזה הוא באמת חודש שביעי לשנת התורה וגאולת מצרים, ע"כ].

אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה
תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם
מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃
ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד
אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־
יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ

קת"ם (ה) שה . בדרגא : (ו) עדת־ . אין מתג בדל"ת :

תרגום אונקלוס

אִימְרָא׃ ה אִימַּר שְׁלִים דְּכַר
בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן
אִימְרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃
ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד
אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא
כְנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין
שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא

ת"א תכסו. שם צ"א א'. סוכה מ"ב ב'. קדושין מ"ב א'. זבחים כ"ג א' : למשמרת. ר"ה ז' א'. מנחות מ"ט ב'. ערכין י"ג ב' : ושחטו. פסחים ס"ד א' ע"א ב'. קדושין מ"א ב' ומ"ב א' : הערבים. פסחים נ"ט א' וס"א א' :

תרגום אשכנזי

נאך פערהעלטניס זיינעס עססענס זאלט איהר צום לאממע מיטצאהלען . (ה) איין יאהריגעס לאמם מאננליכען געשלעכטס אהנע לייבעס-פעהלער מיסט איהר האבען , איהר קאננט עס פאן שאפען אדער פאן ציעגען פיעה נעהמען . (ו) דיעזעס זאללט איהר אין פער-וואהרונג האלטען ביז אויף דען פיערצעהנטען טאג דיעזעס מאנאטס ; אלסדאנן זאלל דיא גאנצע פערזאממלונג דער געמיינדע ישראל'ס עס שלאכטען צווישעןביידען אבענדען .

רש"י

(ויקרא כז) : לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית : תכסו. תתמנון : (ה) תמים. בלא מום : בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו : מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים : (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל טז) הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא הי' בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנא' ואת ערום ועריה (שם) ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא' מתבוססת בדמיך (שם) בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט') ושהיו שטופין באלילים אמר להם משכו וקחו לכם משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה : ושחטו אותו. וכי כלן שוחטים אותו אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו : קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה כו' כדאיתא בפסחים : בין הערבים. משש שעות ולמעלה [illegible] בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערב. ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריב[illegible]ם לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה (ישעיה כד) : (ז) ולקחו

באור

תתמנון, והוא מפעלי הכפל . והכפל חסר במלת במכסת גם מן המכס . (ה) תמים , בלא מום . בן שנה , כל שנתו קרוי בן שנה , כלומר שנולד בשנה זו . מן הכבשים ומן העזים , מזה או מזה , שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים (דברים יד ד') . למשמרת , כתרגומו למטרא , שישמרנו כל אחד בביתו . בין הערבים , המשקל הזה נופל תמיד על מספר שנים כמו ידים , רגלים, אזנים , ודומיהם , והנה קבלת חז"ל שמשעה שש ולמעלה עד תחילת שקיעת החמה הוא זמן שחיטת הפסח, ויהיה א"כ אז בין הערבים, וכתב רש"י ז"ל שלשון בין הערבים אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת ז' שעות מכי ינטו צללי ערב, ועריבת הלילה בתחלת הלילה, ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה (ישעיה כד י"א) עכ"ל.

מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל

וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא עַל בָּתַּיָּא דִּי יֵכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן: ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלוּנֵיהּ: ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ כַּד חַי וְאַף לָא כַּד

ת"א הבתים. פסחים פ"ו א': ואכלו. ברכות ט' א'. פסחים מ"א ב' פ"ה א' צ"ו א'. ק"ב ב'. מגלה כ"א א': צלי. פסחים ע"ה א' ע"ו א' ב"מ קט"ז ב': אל. פסחים כ"ב מ"א ב' צ"ה ב' וצ"ו א'. יבמות ע"ד א' ב"מ קט"ו ב'. חולין קט"ז א': ובשל. פסחים מ"א א':

קת"ם (ז) מזוזת. מ"ו קדמאה לבד וכן להלן פ' כ"ב וכ"ג: הבתים. הב' במונח: (ח) יאכלהו. מ"ה:

רש"י

מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לונטי"ל 1) בלע"ז. ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף (ויקרא כו) טרפא דשקיף. חבורה (שמות כא כ"ה) משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על המשקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות: על מצות ומרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קורהו נא

תרגום אשכנזי

(ז) פאן דעם בלוטע זאללען זיא נעהמען, אונד אויף דיא ביידען טיהרפפאסטען טהון אונד אויף דיא אָבערשוועללע, אן דען הייזערן, וואָרין זיא שפייזען ווערדען. (ח) דאז פלייש זאללען זיא דיעזע נאכט נאָך עססען אם פייער געבראטען אונד אונגעזייערט בראָד דאצו, מיט ביטטערן קרייטערן זאללען זיא עס פערצעהרען. (ט) עססעט אבער ניכט דאפאן האלבגאר אדער אין וואססער געקאכט,

באור

(ז) המזוזת, הם העמודים הזקופים בצדי הפתח, והמשקוף הוא מפתן העליון הנראה לעין כל בכניסת הבית, כמו וישקף אבימלך (בראשית כו ח'), ולשון רש"י המשקוף, הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז (לינט"א ובל"א אָבערשוועלע) ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף (ויקרא כו ל"ו) טרפא דשקיף, חבורה (שמות כא כ"ה) משקופי. עכ"ל. (ח) צלי אש ומצות, מוטעם בזקף, שאין תיבת ומצות מחוברת עם על מרורים, כי אם צוה תחלה שיאכל הפסח צלי ויאכל מצות עמו, וחזר ואמר על מרורים יאכלהו מוסב על הבשר הנזכר למעלה, צוה באכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים רק אמר שיאכלו את הבשר עם מרורים, שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם, ואם אין בשר אין מרורים וגם אינם מעכבים את הבשר, ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא, כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת צוואה בפני עצמה גם על המצות חזר וצוה בערב תאכלו מצות (להלן בפסוק י"ח), אפי' בפני עצמו כדעת רבותינו ז"ל אכל במרורים לא נמצא צווי לאכלם בפ"ע (מדברי הרמב"ן), ועל כמו עם, ורבים כמוהו. (ט) אל תאכלו ממנו נא, שאינו צלוי כל צרכו יקרא נא בלשון ערבי. ובשל, שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים, כי גם צלי אם יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת (דברים טז ז'). ויבשלו הפסח באש כמשפט (ד"ה ב' לה י"ג) כי ענין הבשול הוא התקון לצורך האכילה, בל"א (גאר ווערדען או גאר מאכען ע"כ), בין שיהיה באש או במים, והמבושל באש יקרא צלי, וצוה שלא יאכלו אותו לא נא ולא מבושל במים. ראשו על כרעיו, צוהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו, כי מעיו נותן לתוכו אחר הדהתן, ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאתם (לקמן פסוק כ"א), כמו בצבאותם

כמות

1) לינט"ל בלע"ז, lintel, linteau (דיא אָבערשוועלע).

מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ
רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ׃
י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר
וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ
תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ
מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם
בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם
וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא׃

קת"ם (י) והנתר. ח"ו: (יא) חגרים. ח"ו ומ"י: בחפזון. מ"ו:

תרגום אונקלוס

מְבַשְּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵין טְוֵי נוּר רֵישֵׁיהּ עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּיהּ׃ י וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן וְחוּטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בִּבְהִילוּ פִּסְחָא הוּא קֳדָם יְיָ׃

ת"א צלי. פסחים ע"ד א' וע"ת ב'ג תותירו. שבת כ"ד ב' קל"ג א'. פסחים פ"ג פ"ד פ"ז וק"כ ב'. יבמות ע"ז. סנהדרין ס"ג. מכות ט"ז. שבועות ב'. זבחים ל"ו. חולין צ"א. קמ"א. תמורה ד' ב': והנתר. יבמות ע"ד א' תמורה ז' ב': בקר. ברכות ט' א': בחפזון. ברכות ט' א'. פסחים צ"ד א'. ק"כ ב'. זבחים נ"ז ב': פסח. פסחים צ"ו א':

תרגום אשכנזי

זאנדערן אַם פייער געבראַטען, מיט קאָפּף, קניעשטיקקען אונד איינגעווייד; (י) אויך זאללט איהר דאַפאָן ניכטס איבריג לאססען ביז אויף מאָרגען, וואס אבער דאַפאָן ביז מארגען איבריג בלייבט זאללט איהר אם פייער פערברעננען. (יא) פאָלגענדער געשטאלט מיסט איהר עס עססען: אייערע לענדען גענירטעט, אייערע שוהע אן דען פיסען אונד אייערן שטאק אין דער האנד, אונד דאנן מיסט איהר עס מיט איילפערטיגקייט עססען, עס איזט דאז איבערשרייטונגס

רש"י

בלשון ערבי: ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו: במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבשל מכל מקום: כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן. ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם: (י) והנותר ממנו עד בקר. מה תלמוד לומר עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר שהבקר משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביום טוב אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו: (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך: בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א' כג). אשר השליכו ארם בהחפזם (מלכים ב' ז): פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקדוש ברוך הוא מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם שמים. דבר אחר דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה:

באור

כמות שהן, אף כאן כמות שהוא, כל בשרו משלם. (יא) מתניכם חגרים, מזומנים לדרך. בחפזון, לשון בהלה ומהירות, כמו ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א' כג כ"ו), אשר השליכו ארם בהחפזם (מלכים ב' ז ס"ו) והיה זה בפסח מצרים לבד, והכלל שכל מצוה שהיא בגוף הפסח כגון נותר ושבירת עצם וצלי ודומיהם, מצוה לדורות, אבל כל מצוה שהיא באוכלים, כגון חגירת המתנים ונתינת הדם על המשקוף ודומיהם, איננה רק בפסח מצרים. פסח, לשון דלוג וקפיצה ממקום למקום בעזיבת המקום שביניהם, בל"א (איבערשפרינגען או איבער-שרייטען), כלומר הקרבן קרוי פסח על שם הדילוג, שהקב"ה מדלג ומניח את בתי ישראל להכות הבכורים שבבתי המצריים, ולשון רש"י דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א (הוא שם חג הפסח) לשון

לַיהוָֽה׃ יב וְעָבַרְתִּ֣י בְאֶֽרֶץ־
מִצְרַ֘יִם֮ בַּלַּ֣יְלָה הַזֶּה֒ וְהִכֵּיתִ֣י כָל־
בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מֵאָדָ֖ם וְעַד־
בְּהֵמָ֑ה וּבְכָל־אֱלֹהֵ֥י מִצְרַ֛יִם
אֶֽעֱשֶׂ֥ה שְׁפָטִ֖ים אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ יג וְהָיָה֩
הַדָּ֨ם לָכֶ֜ם לְאֹ֗ת עַ֤ל הַבָּתִּים֙
אֲשֶׁ֣ר אַתֶּ֣ם שָׁ֔ם וְרָאִ֨יתִי֙ אֶת־הַדָּ֔ם
וּפָסַחְתִּ֖י עֲלֵכֶ֑ם וְלֹא־יִהְיֶ֨ה בָכֶ֥ם
נֶ֨גֶף֙ לְמַשְׁחִ֔ית בְּהַכֹּתִ֖י בְּאֶ֥רֶץ
מִצְרָֽיִם׃ יד וְהָיָה֩ הַיּ֨וֹם הַזֶּ֜ה לָכֶ֤ם

יב וְאִתְגְּלֵי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּלֵילְיָא הָדֵין וְאֶקְטוֹל כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל
טָעֲוַת מִצְרָאֵי אֶעֱבֵד דִּינִין
אֲנָא יְיָ׃ יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן
לְאָת עַל בָּתַיָּא דִּי אַתּוּן
תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יַת דְּמָא וְאֵיחוּס
עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵא בְכוֹן מוֹתָא
לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יד וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין

ת"א ועברתי. ברכות שם. פסחים ק"כ ב׳: בלילה. מגלה כ"א א׳, זבחים כ"ז ב׳: אלהי. נדרים כ"ה א׳:

קת"ם (יב) והכיתי. מ"ו: (יג) לאת. ה"ו: עלכם. ח"ו: ולא־יהיה. מתג בלמ"ד לכד: בהכתי. ח"ו:

רש"י

(יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין: כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קלו): מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה׳. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט (ישעיה לא) ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי. מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן פוסחים על שתי הסעיפים (מלכים א׳ יח) וכן כל הפסחים הולכים בקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הוה הוא במצרים. הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הוה במצרים שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו תלמוד

תרגום אשכנזי

אָבּפֿער דעם עוויגען צו עהרען; (יב) איך ווערדע דיעזע נאכֿט אין דעם לאנדע מצרים אומהער פֿאהרען, אונד אללעם ערשטגעבארענע אים לאנדע מצרים שלאגען, פֿאן מענשען ביז צום פֿיעהע, אונד אן אללען געטטערן מצרים׳ס וויללל איך שטראפֿגעריכֿטע איבען, איך, דער עוויגע. (יג) דאז בלוט זאלל אייך צום צייכֿען דיענען אן דען הייזערן, ווארין איהר זייט; איך ווערדע דאז בלוט מערקען אונד איבער אייך הינוועגשרייטען. אייך זאלל קיינע פלאגע צום פֿערדערבען טרעפֿפֿען, אינדעם איך אין דעם לאנדע מצרים שלאגע. (יד) דיעזער טאג זאלל אייך קינפֿטיג

באור

פסיעה עכ"ל. (יב) ובכל אלהי מצרים וגו׳, לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה׳. (יג) והיה הדם לכם לאת, שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית, כי בעבור הדם שאני רואה

לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃
טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ
אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ
שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל
חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם

קת״ם (יד) לזכרון. מ״ו: תחגהו. הגימ״ל דגושה וח״ו: (טו) מצות. מ״ו: שאר. ח״ו וכן כולהון: אכל. ח״ו: מיום הראשן. ח״ו וכן בראשן דלהלן פ׳ י״ח:

תרגום אונקלוס

לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגּוּנֵּיהּ׃ טו שַׁבְעָת יוֹמִין פַּטִּירָן תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא

ת״א שבעת. פסחים ד׳ ב׳ ה׳ א׳ וב׳ ו׳ א׳ ז׳ ב ח׳ א׳ וב׳ פט א׳: אך. פסחים ד׳ ב׳ י״ב כ״ו ב׳: כי וגו׳. פסחים ח׳ א׳ כ״ח ב׳ מ״ג א׳: מיום. ערכין י״ח א׳:

תרגום אשכנזי

קינפטיג איין געדעכטניס טאג זיין, אונד איהר איהן דעם עוויגען אלם איין פעסט פייערן, בייא אייערן נאכקאממען, אלם איין עוויגעם געזעטץ זאללט איהר פייערן. (טו) זיעבען טאגע זאללט איהר אונגעזייערט בראד עססען, יעדאך אם ערשטען טאגע מוסט איהר שאן דען זויערטייג אוים אייערן הייזערן געריימט האבען, דען ווער געזייערטעם בראד איסט פאם ערשטען טאגע אן ביז צום זיעבענטען, דעססען פערזאן זאלל אוים ישראל פערטילגט

רש״י

תלמוד לומר ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות: וחגותם אותו. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון תלמוד לומר זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו תלמוד לומר ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום חמשה עשר בניסן הוא של יום טוב שהרי ליל חמשה עשר אכלו את הפסח ולבוקר יצאו: לדורותיכם. שומע אני מעוט דורות שנים תלמוד לומר חקת עולם תחגהו: (טו) שבעת ימים. סטייג״א1) של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ. מנין אף ששה רשות ת״ל שבעת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששי רשות. יכול אף לילה הראשון רשות ת״ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה: אך ביום הראשון תשביתו שאור. מערב י״ט וקרוי ראשון שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון הראשון אדם תולד (איוב טו) הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של ז׳ ת״ל לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים: הנפש ההוא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס: מישראל. שומע אני

באור

רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף, כי זה הדם יהיה לאות על המשחית. (יד) לזכרון, לדורות. (טו) תשביתו, הענין שכאשר יכנס היום הראשון כבר יהיה השאור נשבת מהבתים, והוא זמן מורכב מעתיד ועבר כמו שמתורגם בל״א (זאָלט איהר אויסגעריימט האָבען), ולא פירש הכתוב מתי ישביתו בעי״ט, וחז״ל דרשו אך חלק, וקבעו לו זמן בשעה הששית בעי״ט. כי כל אכל וגו׳, הענין כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי

[אמר הכורם]: (טו) הנפש ההוא מישראל, שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר, תלמוד לומר במקום אחר מלפני, בכל מקום שהוא רשותי (רש״י), ואמת הדבר שבזולת הדרש היו יכולים לומר שהנפש לא תכרת כ״א מישראל לפי שהכתוב אומר: ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל (להלן י״ט)]:

1) סטייג״א עיין לעיל

הַשְּׁבִעִֽי׃ טז וּבַיּ֤וֹם הָֽרִאשׁוֹן֙
מִקְרָא־קֹ֔דֶשׁ וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י
מִקְרָא־קֹ֖דֶשׁ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם כָּל־
מְלָאכָה֙ לֹא־יֵעָשֶׂ֣ה בָהֶ֔ם אַ֚ךְ
אֲשֶׁ֣ר יֵאָכֵ֣ל לְכָל־נֶ֔פֶשׁ ה֥וּא לְבַדּ֖וֹ
יֵעָשֶׂ֥ה לָכֶֽם׃ יז וּשְׁמַרְתֶּם֮ אֶת־
הַמַּצּוֹת֒ כִּ֗י בְּעֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה

שְׁבִיעָאָה׃ טז וּבְיוֹמָא
קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עִיבִידָא
לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה
דְּמִתְאֲכֵל לְכָל נְפַשׁ הוּא
בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵיד לְכוֹן׃
יז וְתִטְּרוּן יַת פַּטִּירָא אֲרֵי
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית

נ"א די יתאכיל

ת"א הוא לבדו. שבת כ"ד ב'. קל"ג א'. פסחים מ"ז א' ע"ג ב': ביצה כ' ב'. כ"א א' י' כ"ח ב'. מגלה ו' ב': ושמרתם. פסחים ל"ח ב' מ' א'. חגיגה י"ח ב'. מנחות כ"ג א':

קת"ם השבעי: ח"י: (טז) מקרא־קדש. אין מתג במ"ס: לא־יעשה. מתג רק ביו"ד לבד:

רש"י

תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי: (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות: לא יעשה בהם. אפילו ע"י אחרים: הוא לבדו. (יכול אף לא"י ת"ל הוא לבדו יעשה לכם ולא לא"י) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב: לכל נפש. אפילו לבהמה יכול אף לא"י תלמוד לומר אך: (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן. רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא

תרגום אשכנזי

ווערדען. (טז) אם ערשטען טאגע זאלל דיא אויסרופונג דער היילינקייט געשעהען, אונד אם זיעבענטען טאגע זאלל בייא אייך איינע אויסרופונג דער היילינקייט געשעהען, קיינע קונסטארבייט זאלל אן דעמזעלבען פעריכטעט ווערדען; יעדאָך, וואס איינער פערזאן צור שפייזע דיענט, דיעזעס אליין מאג פיר אייך צובערייטעט ווערדען. (יז) בעאָבאַכטעט וואהל דאז אונגעזייערטע בראד, דען אן

באור

השביעי ונכרתה הנפש ההיא, וכן מתורגם בל"א, ועד יום השביעי הוא כמו עד היום השביעי. (טז) מקרא קדש, מקרא שם דבר, קרא אותו קדש לאכילה ושתייה וכסות. אך אשר יאכל לכל נפש וגו', ולכך כתיב בכל ימים טובים מלאכת עבודה לא תעשו, לרבויי אוכל נפש, אבל בשבת ויום הכפורים כתיב כל מלאכה, (הרשב"ם), והנה כל פעולה הנפעלת בכח האדם ועמל איבריו עם כשרון המעשה כאשר יאות אל התכלית המכוון בפעולה ההיא תקרא מלאכה, והכשרון ההוא יולד לו על ידי ידיעת התכלית הנרצה במעשה ההוא עם ההרגל והלמוד בפרטי הפעולה המביאים אל התכלית ההוא, וכל תכלית מלאכה הוא צורך ותועלת בני האדם אל שלימותם ותקון עניניהם ואם אין בה עמל האיברים כי אם הכשר המעשה הנתלה בחכמה ומחשבות הנפש המשכלת תקרא מלאכת מחשבת בלשון אשכנז (פיינע קונסט) וההכנה והכשרון אל הפעולות האלה התכליתיות אשר על ידם תעשה המלאכה תקרא בלה"ק חכמה (ובל"א קונסטגעשיקליכקייט), וכל פעולה פרטית מהם תקרא בל"א (קונסטארבייט או קונסטפעררינטונג), וכל פעולה הנעשית בלי כשרון המעשה הנזכר כי אם בעמל האיברים לבד תקרא עבודה, בל"א (דיענסט או ארבייט). וכל מלאכה שיש בה עמל שאין בה צורך האדם מיד כי אם הכשר ותקון המביא אל הצורך ההוא, תקרא מלאכת עבודה, ולזה אין בכללה מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מיד, ושמור הכללים הללו, ותבין מהם כוונת המתרגם האשכנזי בכל מקום שנזכר שם עבודה או מלאכה או כל מלאכה או מלאכת עבודה, ותדע מדוע לא הכניסו חז"ל בגדר מלאכה הנאסרת בשבת ובי"ט כי אם מלאכה שהיתה במשכן, ואמרם על ההוצאה שהיא מלאכה גרועה, ודומיהם. (יז) ושמרתם את המצות, לפי פשוטו לאכלם ביום הזה לזכרון. כי בעצם היום הזה הוצאתי וגו', ולא הספיק בצקם להחמיץ כדכתיב ויאפו את הבצק

[אמר המורם]: (יז) בעצם היום הזה, וכן ויהי בעצם היום הזה (להלן מ"א) ויהי בעצם היום (שם נ"א)

הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃ יח בָּרִאשֹׁן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם
הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃
יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא
בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת

תרגום אונקלוס

יַת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וְתִטְּרוּן יַת יוֹמָא הָדֵין
לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלָם׃ יח בְּנִיסָן
בְּאַרְבְּעָה עַסְרָא יוֹמָא
לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן
פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חַד וְעַסְרִין
לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא׃ יט שַׁבְעַת
יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח
בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל

ת"א בערב. פסחים ה' כ"ח ק"ח. סוכה ס"ז א': עד. ערכין י"ח ב': שאר. פסחים ד ב ה א ה ב:

קת"ם (יח) מצת. ח"ו:

תרגום אשכנזי

עבען דיעזעם טאגע האבע איך אייערע שאַרען אוים דעם לאנדע מצרים געפיהרט; דאהער זאללט איהר דיעזען טאג בעאבאַכטען בייא אייערן נאַכקאממען אלס איין עוויגעם גזעטץ. (יח) אים ערשטען מאנאטע אם פירצעהנטען טאגע דעם מאנאטס דעם אבענדס זאללט איהר אונגעזייערטעס בראד עססען, ביז צום איין אונד צוואנציגסטען טאגע דעם אבענדס. (יט) זיעבען טאגע זאלל קיין זויערטייג אין אייערן הייזערן צו פינדען זיין, דען ווער גע־זייערטעס איסט, דיעזעלבע פערזאן זאלל

רש"י

אם באה לידך עשה אותה מיד: ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור: (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מניין תלמוד לומר עד יום האחד וגו': (יט) לא ימצא בבתיכם. מניין לגבולין תלמוד לומר בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות: כי כל אוכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו. ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ

באור

אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ וגו' (לקמן לט), וחז"ל דרשו ושמרתם את המצות שצריכין שמור שלא יבאו לידי חמוץ. הוצאתי את צבאותיכם, הטעם שתאמרו כן לדורותיכם כי הגאולה הזאת היתה בתחלת החדש ועדיין לא יצאו, ויתכן שיהיה זמן מורכב כאשר זכרנו בכמה מקומות (איך ווערדע הערוים געפיהרט האבען). ושמרתם את היום הזה, ממלאכה. לדרתיכם חקת עולם, לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה, לכך חזר ושנאו כאן לאסור המלאכה לדורות. (יח) בראשון, הטעם בחדש הראשון

והרי נאמר: ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי (להלן ל"א), וכן ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם (שם לג)? אמת הדבר שהם הלחיצו את בני ישראל לצאת בעוד לילה. אבל משה ואהרן לא הוציאום עד עיצומו של יום כדי שלא יאמרו אח"כ כגנבים ברחו ממנו בחשכת לילה, לכן המתינו עד צאת השמש בגבורתו לצאת ביד רמה].

וְנִכְרְתָ֞ה הַנֶּ֤פֶשׁ הַהִוא֙ מֵעֲדַ֣ת
יִשְׂרָאֵ֔ל בַּגֵּ֖ר וּבְאֶזְרַ֥ח הָאָֽרֶץ׃
כ כָּל־מַחְמֶ֖צֶת לֹ֣א תֹאכֵ֑לוּ בְּכֹל֙
מֽוֹשְׁבֹ֣תֵיכֶ֔ם תֹּאכְל֖וּ מַצּֽוֹת׃ פ חמישי
כא וַיִּקְרָ֥א מֹשֶׁ֛ה לְכָל־זִקְנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל
וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֑ם מִֽשְׁכ֗וּ וּקְח֨וּ לָכֶ֥ם
צֹ֛אן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶ֖ם וְשַׁחֲט֥וּ
הַפָּֽסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּ֞ם אֲגֻדַּ֣ת אֵז֗וֹב
וּטְבַלְתֶּם֮ בַּדָּ֣ם אֲשֶׁר־בַּסַּף֒

תרגום אונקלוס

מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבַיָּא דְאַרְעָא:
כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן
בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן
פַּטִּירָא: כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל
סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן
נְגוֹדוּ וְסַבוּ לְכוֹן מִן בְּנֵי עָנָא
לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוּסוּ פִּסְחָא:
כב וְתִיסְבוּן אֱיסָרַת אֵיזוֹבָא
וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִּי בְמָנָא

כ"א אתנגידו

ה"א כל. פסחים שם שם: בכל. פסחים ל"ו א' וב': ולקחתם. סוכה י"א ב' ול"ג א'. חולין ס"ב ב':

קת"ם (כא) משכו. המ"ם במתג והשי"ן בשוא לבד: (כב) אזוב. מ"ו:
המ"ם במתג

רש"י

ההרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם: בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים: (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם. פרט למעשר שני וחלות תודה [שאינם ראויים לאכול בכל מושבות אלא בירושלים]: (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. שלשה קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף

תרגום אשכנזי

אויסגעראטעט ווערדען אויס דער געמיינדע ישראל'ס, זאוואהל איין פרעמדער אלס איין איינגעבארענער דעם לאנדעס. (כ) ניכטס געזייערטעס זאללט איהר עססען, אין אללען אייערען וואהנונגען זאללט איהר אונגעזייערטעס בראד עססען. (כא) משה בעריעף אללע אלטעסטען ישראל'ס, שפראך צו איהנען: האָלעט אדער קויפעט אייך קליינעס פיעה פיר אייערע פאמיליען, אונד שלאכטעט דאז איבערשרייטונגסאפפער; (כב) נעהמעט דאנן איין בינדעל איזאפ טונקט עס אין דאז

באור

הראשון. (כ) בכל מושבתיכם, אפי' בגבולין שאין שם פסחים נשחטים. (כא) לכל זקני ישראל, והם יאמרו לקהל. משכו, מי שיש לו צאן יקח משלו, וקחו, מי שאין לו יקח מן השוק, והוי"ו מחלקת כמו משכו או קחו, וכן מתורגם בל"א. למשפחתיכם, שה לבית אבות. ושחטו, לשון צווי מבנין הקל, והיה ראוי להיות השי"ן בחירק כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי"ן כמשפט אותיות הגרון כמו בחרו לכם (יהושע כד ט"ו ומלכים א' יח כ"ה). (כב) אגדת, כמו חבורה, כמו ויהיו לאגדה אחת (שמואל ב' ב כ"ה) ונחלקו המדקדקים אם האל"ף נוסף והוא מגזרת גדוד, או אם הוא שרש, כמו וחשב אפדתו (שמות כח ח' ולט ה'). אזוב, מין ירק שיש לו גבעולין, ונשאר לו השם הזה גם בל"הע (איזאפ), וכן מתורגם בל"א. בסף, בכלי

[זמר הכורם]: (יט) בגר, מכאן ראיה שהגר היה נמנה בעדת ישראל, אף שהותרו לו מאכלים האסורים, ולא הלו עליו כל המצות כמו על ישראל]:

וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־
שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף
וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־
בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר יְהוָה
לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־
הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי
הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח
וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־
בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ
עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־

תרגום אונקלוס

וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וּלְתַרְתֵּין
סִפַּיָּא מִן דְּמָא דִּי בְמָנָא
וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע
בֵּיתֵיהּ עַד צַפְרָא׃ כג וְיִתְגְּלֵי
יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי
יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָא וְעַל
תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוּס יְיָ עַל
תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא
לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי׃
כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין
לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃
כה וִיהֵא אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא

ת"א המשקוף. מנחות ל"ד א': ואתם. ב"ק ס' א' וע"ב ב':

קת"ם המשקוף. מ"ו וכן בסמוך: (כג) לבא. ח"ו:

תרגום אשכנזי

בלוט, וועלכעס אים בעקקען איזט, ברינגעט אן דיא אבערשוועללע אונד אן דיאביידען פפאסטען פאן דעם בלוטע, דאס אים בעקקען איזט; איהר אבער זאללט ניעמאנד אוים דעם הויזע געהען ביז מארגען. (כג) דער עוויגע ווירד אומהערפאהרען, מצרים צו שלאגען, ווירד דאז בלוט מערקען אן דער אבערשוועלע אונד אן דען ביידען פפאסטען אונד ווירד איבער דיא טהירע הינוועגשרייטען, אונד דען פערדערבער ניכט לאססען אין אייערע הייזער קאממען, צו שלאגען. (כד) בעאבאכטעט דיעזע זאכע צום געזעטץ פיר דיך אונד דיינע קינדער אויף עוויג. (כה) ווען איהר נון אין דאז לאנד קאממט, וועלכעס

רש"י

(מלכים ב' יב): מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף ושתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף ועל כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנא' בו תרמוש כל חיתו יער (תהלים קד): (כג) ופסח. וחמל ויש לומר ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו לא נתנו אלהים להרע עמדי (בראשית לא): (כה) [והיה כי תבאו אל הארץ. תלה הכתוב עבודה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר

באור

בכלי, כמו ספות כסף (מלכים ב' יב י"ד). ואתם לא תצאו וגו', כי סימני הדם אשר על המזוזות יגן עליכם. וכתב הרמב"ן ז"ל הענין שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב"ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום, וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו, כענין ובא ה' אלהי כל קדשים עמך (זכריה יד ה'), וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור לקמן לג כ"ב), להגין עליו משרפים ופמליא של מעלה עכ"ל. (כג) ולא יתן, לא יניח, כמו כי על כן לא נתתיך לנגע אליה (בראשית כ ו'). (כד) ושמרתם את הדבר הזה, הוא דבר הפסח הנזכר למעלה לא מתן הדמים, כי בפסח מצרים לבד נצטוו על זה כמו שאמר ועבר ה' וגו' וראה את הדם וגו'. (כה) והיה כי תבאו, עתה פירש כי שחיטת הפסח

הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה כִּי־
יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם
זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר
פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם
וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי

תרגום אונקלוס

דִּי יְהֵיב יְיָ לְכוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל
וְתִטְּרוּן יַת פּוּלְחָנָא הָדֵין׃
כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן
בְּנֵיכוֹן מָה פּוּלְחָנָא הָדֵין
לְכוֹן׃ כז וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָּס
הוּא קֳדָם יְיָ דִּי חָס עַל בָּתֵּי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד
מְחָא יַת מִצְרָאֵי וְיַת בָּתָּנָא
שֵׁיזִיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃
כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה

ת"א ואמרתם. פסחים כ"ד ב'. זבחים ז' ב' ויו"ד ב':

קת"ס (כו) כי־יאמרו. מתג ביו"ד לבד: (כז) בנגפו. הפ"א דגושה. וישתחוו. מתג רק בתי"ו לבד: (כח) ויעשו. מתג רק ביו"ד לבד:

רש"י

אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור]: כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו': (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה: כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו:

וה'

תרגום אשכנזי

אייך דער עוויגע איינגעבען ווירד, וויא ער צוגעזאגט, זא מיססעט איהר דיעזען גאטטעס-דיענסט בעאָבאכטען. (כו) ווען נון אייערע קינדער צו אייך זאגען: וואס בעדייטעט אייך דיעזער גאָטטעסדיענסט? (כז) זאָ שפרעכט: עס איזט איין איבערשרייטונגס-אָפּפער דעם עוויגען צו עהרען, וויל ער אין מצרים איבער דיא הייזער דער קינדער ישראל'ס הינוועגגשריטטען, דא ער מצרים געשלאגען, אונד אונזערע הייזער ערעטטעט האט. דאז פֿאָלק מאכטע איינע טיעפֿע פֿערבייגונג. אונד ביקטע זיך. (כח) דיא קינדער ישראל גינגען הין, אונד טהאטען, וויא דער עוויגע משה אונד אהרן בעפֿאָהלען,

באור

תלויי' בארץ, ולא עשו כי אם פסח אחד במדבר. העבדה הזאת, מוסב על דבר שחיטת הפסח, לא על מתן הדמים הסמוך, כנזכר בפסוק הקודם. (כו) מה העבודה הזאת, המשונה משאר הימים הטובים בכמה דברים, ומלת הזאת מועמדה בטעם טפחא, ויהיה הענין מה לכם העבדה הזאת כמו שמתורגם בל"א (וואס בעדייטעט אייך דיעזער גאָטטעסדיענסט). (כז) ויקד העם, על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם. (כח) וילכו ויעשו בני ישראל, שילאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו את הפסח כמשפטו, וכפל

כט וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה
הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ
עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית
הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם
פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו
וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה
בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־
שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ

הצד"י דגושה

תרגום אונקלוס

וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ׃ כט וַהֲוָה
בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַיָי קְטַל כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד
לְמִיתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ
עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִי בְּבֵית
אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא דִבְעִירָא׃
ל וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא
וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי
וַהֲוַת צְוַחְתָּא רַבְּתָא
בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דִי
לָא הֲוָה תַמָּן מִיתָא׃
לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ

נ"א ליליא

ת"א ויהי. יבמות ע"ב א':

קת"ס (כט) מבכר. מ"ו:

תרגום אשכנזי

אלזא טהאטען זיא. (כט) עס וואר מיטטערנאכט, אלס דער עוויגע שטערבען ליעס אללעם ערשטגעבארנע אים לאנדע מצרים. פאן דעם ערשטגעבארנען פרעה'ס דער אויף זיינעם טראהנע זיטצען זאללטע, ביז אויף דעם ערשטגעבארנען דער געפאנגענשאפט, דער אין דער גרובע איינגעשפערט וואר, זא וויא אללעם ערשטגעבארנע דעם פיעהעם. (ל) פרעה שטונד דעם נאכטס אויף, ער זעלבסט אונד אללע זיינע בעדיענטען אונד גאנץ מצרים, עס וואר איין גראסעס געשרייא אין מצרים; דען עס וואר קיין הויז, אין וועלכעם קיינע לייכע וואר. (לא) ער ליעס משה אונד אהרן דעם נאכטס רופען, שפראך: מאכט איך אויף! געהעט

רש"י

(כט) וה'. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורים ועליו הוא אומר בעבור הראותך את כחי בים סוף: עד בכור השבי. שהיו שמחים לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם גדול שבבית קרוי בכור שנאמר אף אני בכור אתנהו (תהלים פט). דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה

באור

הכתוב לאמר כאשר צוה וגו' כן עשו, לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו, וכן דרך הכתוב בכמה מקומות. (כט) הישב על כסאו, הראוי ועתיד לישב על כסאו אלו היה חי וכן מתורגם בל"א. (לא) ויקרא, מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה פרעה שם, ובבא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ומשה

מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה
כְּדַבֶּרְכֶם׃ לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־
בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם
וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃ לג וַתֶּחֱזַק
מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם
מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃
לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם

מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלָחוּ קֳדָם
יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין׃
לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן
דְּבָרוּ כְּמָא דְּמַלֵּילְתּוּן
וְאִיזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי׃
לג וּתְקִיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא
לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן
אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא
מֵיְתִין׃ לד וּנְטַל עַמָּא יָת

תרגום אשכנזי

אויס מיינעם פֿאָלקע הערויס, זאָוואָהל איהר אלס אויך דיא קינדער ישראל'ס, אונד געהעט, דיענעט דעם עוויגען וויא איהר געזאגט. (לב) אויך אייער קליינעם אונד גראָסעם פֿיעה נעהמט מיט וויא איהר געזאגט, אונד רייזעט נור. געבעט מיר אבער אויך דען זעגען. (לג) דיא מצרים ברויכֿטען געוואלט געגען דאז פֿאָלק, זיא איילענדעם אויס דעם לאנדע צו טרייבען, דען זיא זאגטען: וויר זינד אללע דעם טאָדעם! (לד) דאז פֿאָלק נאהם אלזאָ זיינען טייג, בעפֿאָר ער נאָך
זויער

רש"י

מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו. ומהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור: (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד: (לד) טרם יחמיץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי
חמוץ

באור

ואהרן לא יצאו מפתח ביתם עד הבקר כמצות השם, ולמחרת נאספו כלם ברעמסס, והיה יום גדול, ומשם נסעו ביד רמה, ומשה ברעמסס כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (במדבר לג ג'), והכתוב שאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה, כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים כי היו מאז בני חורין וברשותם לצאת כאשר ירצו, ועל הדרך הזה היתה הגאולה בלילה והיציאה ביום שלאחריו, כאשר אמרו חז"ל. (לב) וברכתם גם אתי, גם תברכו אותי, הטעם שיתפללו עליו ועל ממלכתו שלא יענש עוד בעבורם. (לג) ותחזק, לשון נקבה, כי מדינת מצרים כוללת הכל.
משארותם

[אמר הכורם]: (לב) וברכתם גם אתי, בתחלה היה כופר בהשגחת ה' ויכלתו, ואח"כ נעשה מאמין ואינו מאמין, ועתה נתעטף בשמלת הצביעות ואמר וברכתם גם אותי, שאם היתה כוונתו באמת שיתפללו אל ה' בעדו והאמין בו בכל לבבו ובכל נפשו, למה אמר אח"כ: מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (להלן י"ד ה)? ואם הוגד לו שברח העם הלא במצות ה' הלכו שהוציאם מעבדות לחירות, וא"כ למה רדף אחרי ישראל? ומזה נדע שלבו היה מלא הוות ומרמה, וכאשר דחקה לו השעה שהוצרך לשלחם, דבר כלבוש וחונף וברכתם גם אותי]:

יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת
בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־
יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה
וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־
חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם
וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ לז וַיִּסְעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה
כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים
לְבַד מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה

הב׳ בקמ"ץ ע"פ המסרה

תרגום אונקלוס

לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבוּשֵׁיהוֹן עַל כַּתְפֵיהוֹן׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּפִתְגָּמָא דְמשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרָאֵי מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין׃ לו וַיְיָ יְהַב יַת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וְאַשְׁאֵלִינוּן וְרוֹקִינוּ יַת מִצְרָאֵי׃ לז וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִּין גַּבְרָא רִיגְלָאָה בַּר מִטַּפְלָא׃ לח וְאַף

ת"א וה׳ וכו׳. סנהדרין צ"ב א׳: וישאלום. ברכות ט׳ ב׳: וינצלו. ברכות שם. פסחים קי"ט א׳:

קת"ם (לד) משארתם. ח"ו: צררת. חסר דחסר: (לה) וישאלו. אין מתג בוא"ו ולא כיו"ד: (לו) וישאלום. ה"י ומ"ו: (לז) מרעמסס. הע"ין בשוא: סכתה. חסר דחסר: (לח) ערב. הע"ין בצירי:

תרגום אשכנזי

זיער געוואָרדען, איהרע באקטראָגע, איינגעבונדען אין איהרען טיכערן אויף איהרע שולטער. (לה) דיא קינדער ישראל׳ס אבער האבען אויך געטהאן, וויא משה געשפראָכען, זיא בארגטען פֿאָן דען מצרים זילבער אונד גאָלד געשירר אונד קליידער. (לו) דער עווינע גאב דעם פֿאָלקע גונסט אין דען אויגען דער מצרים, זאָ דאס זיא איהנען ליעהען; אלזאָ לעערטען זיא נאָך מצרים אוים. (לז) דיא קינדער ישראל׳ס רייזטען פֿאָן רעמסס נאך סכות אונגעפֿעהר זעכֿס מאהל הונדערט טויזענד מאנן צו פֿוסס, אָהנע דיא קינדער. (לח) עס צאָג אויך איינע מענגע אללערלייא

רש"י

חמוץ: משארותם. שיורי מצה ומרור: על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות: (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב: (לו) וישאלום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"כ מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן עשרים ומעלה: (לח) ערב רב.

באור

(לד) משארותם. הוא הכלי שנותנים בו הבצק. (לז) מרעמסס, בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן, והוא שם מחוז, ושם העיר רעמסס בפתח תחת העי"ן. (לח) ערב רב, מאנשי מצרים שהתערבו עמהם, והם האספסוף

[אמר הכורם]: (לח) וגם ערב רב. יתכן שערב רב היה מאותן שנאמר עליהם: הירא את דבר ה׳ מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו וגו׳ (לעיל ט כא).

אִתָּ֑ם וְצֹ֣אן וּבָקָ֔ר מִקְנֶ֖ה כָּבֵ֥ד
מְאֹֽד׃ לט וַיֹּאפ֨וּ אֶת־הַבָּצֵ֜ק אֲשֶׁ֨ר
הוֹצִ֧יאוּ מִמִּצְרַ֛יִם עֻגֹ֥ת מַצּ֖וֹת כִּ֣י
לֹ֣א חָמֵ֑ץ כִּֽי־גֹרְשׁ֣וּ מִמִּצְרַ֗יִם וְלֹ֤א
יָֽכְלוּ֙ לְהִתְמַהְמֵ֔הַּ וְגַם־צֵדָ֖ה לֹא־
עָשׂ֥וּ לָהֶֽם׃ מ וּמוֹשַׁב֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
אֲשֶׁ֥ר יָשְׁב֖וּ בְּמִצְרָ֑יִם שְׁלֹשִׁ֣ים
שָׁנָ֔ה וְאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָֽה׃ מא וַיְהִ֗י

תרגום אונקלוס

גּוּבְרָאִין סַגִּיאִין סְלִקוּ עִמְּהוֹן
וְעָנָא וְתוֹרֵי בְּעִירָא תַּקִּיף
לַחֲדָא׃ לט וַאֲפוֹ יַת לֵישָׁא דִּי
אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן
פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי
אִתָּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא יְכִילוּ
לְאִתְעַכָּבָא וְאַף זְוָדִין לָא
עֲבָדוּ לְהוֹן׃ מ וּמוֹתַב בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל דִּי יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם
אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃

נ״א נוכראין

ת״א ומושב. מגלה ט א. סנהדרין צ״א א׳:

קת״ם (לט) עגת. חסר דחסר והגימ״ל רפי: כי־גרשו. מתג רק בגימ״ל לבד וה״ו: צדה. מ״י:

רש״י

תערובות אומות של גרים: (לט) עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו. הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמיה ב). מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה׳ וגו׳: (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ד׳ מאות שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ול׳ שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא״א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות

תרגום אשכנזי

לייטע מיט איהנען הינאויף, קליינעס אונד גראָסעס פֿיעה, איין שווערער צוג פֿאָן פֿיעה. (לט) פֿאן דעם טייגע, דען זיא אויס מצרים מיטגענאָממען, בוקען זיא אונגעזייערטע קוכֿען; דען ער וואר ניכֿט געזייערט; דען זיא װאורדען אויס מצרים הערויס געטריבען, אונד קאָננטען זיך ניכֿט אויפֿהאלטען, זאָ דאס זיא זיך אויך קיינע צעהרונג צובערייטעט. (מ) עס וואר דיא וואָהנונגס־צייט דער קינדער ישראל׳ס, דיא זיא אין מצרים געוואָהנט האבען, פֿיער הונדערט אונד דרייסיג יאהרע. (מא) אם ענדע דעם

באור

האספסוף שנאספו עליהם. (לט) עגות מצות, חררות של מצות, בצק שלא החמיץ קרוי מצה. וגם צדה, לדרך לא הזמינו להם. (מ) אשר ישבו במצרים, אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם. שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת׳ שנה, משהיה לו זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך (בראשית טו י״ג), ושלשים שנה היו משנגזרה גזירת בין הבתרים עד לידת יצחק, וא״א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה, צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמנים של משה לא תמצאם כל כך, ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים, והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמנים של משה נבלעים בשנות עמרם, הרי שלא תמצא ד׳ מאות שנה לביאת מצרים, הוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות, ואפילו בחברון, כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק (שם לה כ״ז), ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה (לעיל ו ד׳), לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך, משהיה לו זרע, וכשתמנה ת׳ שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים, וזה אחד מן הדברים ששנו הזקנים לתלמי המלך (לשון רש״י). ועדיין אין החשבון מדוקדק כל צרכו, שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית יב ד׳). ומעמד בין הבתרים היה אחר כך, וכן

מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם
הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים
הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ

מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע מְאָה
וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן
יוֹמָא הָדֵין נְפָקוּ כָּל חֵילַיָא
דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
מב לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ
לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא

ת"א ליל. ר"ה יא ב׳:
קת"ס (מא) צבאות. מ"ו:
(מב) שמרים. שניהם ח"ו ומ"י:

תרגום אשכנזי

פיער הונדערט אונד דרייסיגסטען יאהרעס, אן עבען דיעזעם טאגע וואר עס, דא אללע הערע דעם עווינען אוים דעם לאנדע מצרים גינגען. (מב) דיעזעם איזט איינע נאכט, דיא דער עוויגע בעאָבאַכטעטע, זיא אוים דעם

רש"י

עמרם בנו ופ' של משה לא תמצאם כל כך וע"כ הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה מפ' של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ד' מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר ע"כ שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפילו בחברון כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע. וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששנו לתלמי המלך: (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים: (מב) ליל שמורים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו

באור

מאת שנה היה בהולד לו את יצחק בנו, וא"כ לא עברו בין מעמד בין הבתרים ללידת יצחק כי אם עשרים וחמש שנים על הרוב ונצטרך לתרץ הענין כמו ששנינו בסדר עולם אברהם אבינו היה בן שבעים שנה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' יצאו כל צבאות ה' וגו', חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בית אביו היה בן ע"ה שנים, ודעת הראב"ע שחשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן, כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם (שם יא ל"א). ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען, והוא בן ע"ה שנים ולא שב אל חרן, והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העקר כי לו נתנה ארץ הכנעני, והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים הם ואבותיהם [ככתוב כמעט וגרים בה (תהלים קה י"ב וד"ה א' טז י"ט), ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כג ד')] שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו. והפירוש היותר מחוור מן הכל בעיני הרמב"ן ז"ל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא, כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות ועמוי שנה או שנתים והוא יוסיף פשע יוסיפו עליו גלות ויסורין שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש עוד אם יוסיף סרה, והנה היה על אברהם אבינו גזירה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ד' מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול, והוא מיד או מופלג כמה, וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם, ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה, ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי אים את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ ה'), ועל כן נתארך גלותם שלשים שנה, והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו בתפלה, וזה טעם ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם וגו' וישמע אלהים את נאקתם וגו' (לעיל ב' כ"ג וכ"ד), ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי (שם ג ט'), וכתוב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וגו' (דברים כו ז'), כי לא היו ראוים להגאל מפני הקץ שבא אלא שקבל צעקתם עכ"ד. (מב) ליל שמרים, שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו

מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ
מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃
מד וְכָל־עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃
מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃

דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן׃
מג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָא גְזֵירַת פִּסְחָא כָּל בַּר יִשְׂרָאֵל דְאִסְתַּלַּק לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃
מד וְכָל עֲבַד גְּבַר זְבִינֵי כַסְפָּא וְתִגְזַר יָתֵיהּ בְּכֵן יֵיכוֹל בֵּיהּ׃
מה תּוֹתָבָא וַאֲגִירָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃

נ"א דאשתמד

ת"א בן נכר. שבת פ"ז א'. ערובין ג ב. פסחים צ"ו א וע' ב: עבד. יבמות מ"ח א. גיטין ל"ח א. קדושין ע"ב ב: ומלתה. פסחים פ"ט א, יבמות ע"ב ב: תושב. פסחים צ"ו א, יבמות ע א וב': קת"ס (מד) ומלתה. בה"א בסוף:

רש"י

לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך: שמורים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פ' זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד יהודי מומר ואחד אינו יהודי במשמע: (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה עובד כוכבים ומזלות ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר:

תרגום אשכנזי

לאנדע מצרים צו פיהרען. דיעזעס איזט דיא נאכט, וועלכע דעם עוויגען געווייהט זיין זאלל, איינע בעאבאכטונג פיר אללע קינדער ישראל'ם בייא איהרען נאכקאממען. (מג) דער עוויגע שפראך צו משה אונד אהרן; דיעזעס איזט דאז געזעטץ דעם פערשאנונגסאפפערס: איין יעדער פרעמדער (דער ניכט פאן דער נאציאן איזט), זאלל ניכט דאפאן עססען; (מד) איינעם יעדען מאננעם שקלאפען אבער, דען ער פיר געלד געקויפט, דען זאללסט דוא בעשניידען; אלסדאנן קאן ער דאפאן עססען. (מה) איין געדולדעטער פרעמדלינג (דער ניכט אללע געזעטצע אנגענאממען) אונד איין טאגלאהנער, זאלל ניכט דאפאן

באור

להוציאם מארץ מצרים. הוא הלילה הזה לה' וגו', שהיה שמור לשם ומקודש לשמו הלילה ההוא יהיה שמור לכל בני ישראל לדרתם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו באכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו. (מג) זאת חקת הפסח, בי"ד בניסן נאמרה הפרשה הזאת שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל וגו' ללמד שנמולו הם ועבדיהם וא"כ היה בדין להקדימה קודם ויהי בחצי הלילה, אבל בעבור שאמר שם ויקד העם וישתחוו, שהאמינו בהבטחת הגאולה סמך הכתוב לזה פרשת ויהי בחצי הלילה לומר שקיים להם הבטחתו וכשהשלים הענין חזר להשלים חקת הפסח ודיניו. בן נכר, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וא' גוי וא' ישראל מומר במשמע, וכן ת"א כל בר ישראל דאשתמד (כן הביאו הרמב"ן ז"ל, וכ"ה הנו' הישנה בא' שנדפס עם הרמב"ן ובמקרא גדולה, והנוסחא החדשה היא כל בר ישראל דאסתלק), שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא מפומד שהזכירו הכמים בכל מקום ופירושו מנוכר ושעורו משומדע מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהי והינון לא אשתמודעוהי, והסרו העי"ן כמו שהבליעוה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם דור קטי דור קטיע בקי בקיע (מדברי הרמב"ן ז"ל). (מד) ומלתה אתו, שישוב לדת ישראל אם ירצה בכך. (מה) תושב, זה גר תושב. ושכיר, זה הע"א, ולדעת חז"ל יאסרם הכתוב לאכול הפסח אם מלו ולא טבלו, ולפשטות

מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר

קת"ם (מח) לעשתו. ח"ו:

מו בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל לָא תַפְּקוּן מִן בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תִתְבְּרוּן בֵּיהּ׃ מז כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְדוּן יָתֵיהּ׃ מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ יִגְּזַר לֵיהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵיהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא דְאַרְעָא וְכָל עָרְלָא לָא יֵיכוֹל בֵּיהּ׃ מט אוֹרַיְתָא חֲדָא תְּהֵי לְיַצִּיבָא וּלְגִיּוֹרָא

ת"א בבית. פסחים ע"ד ב'. צ"ו א: לא. וגו'. פסחים פ"ג א פ"ד ופ"ט ב'. שבועות ג ב. זבחים צ"ז ב. חולין י"א א: המול. ע"א כ"ז א. יבמות ע"א א: ואז. יבמות שם: ערל. פסחים ג ע"ב וכ"ח ב. יבמות עא א: בו. פסחים ע א':

תרגום אשכנזי

עססען. (מו) עס מוס אין דעמזעלבען הויזע פֿערצעהרט ווערדען, דוא זאללסט פֿאן דעם פֿליישע ניכֿטס אויס דעם הויזע היגאויס טראגען, אויך קיינען קנאכֿען דאראן צערברעכֿען. (מז) דיא גאנצע געמיינדע ישראל'ס זאללען דאז פסח מאכֿען. (מח) ווען איין פֿרעמדער בייא דיר וואהנט, (דיינע רעליגיאָנען אנגענאָממען) אונד ווילל דעם עוויגען דאז פסח פֿייערן, זא מיססען אללע מאננסען אין זיינעם הויזע בעשניטטען ווערדען, אלסדאנן מאג ער הינצו טרעטען, דאז פסח צו האלטען, אונד זא גוט זיין אלס איין איינגעבארענער דעם לאנדעם; יעדער אונבעשניטטענע אבער זאלל ניכֿט דאפֿאן עססען. (מט) עבען דיעזעלבע לעהרע זאלל זיין פֿיר דען איינ־

רש"י

(מו) בבית אחד יאכל. בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בב' מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את ישראל שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו'. להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה:

באור

הכתוב יתכן כאשר פי' הראב"ע תושב מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה. (מו) בבית אחד יאכל, בחבורה אחת. (מח) ועשה פסח, והוא רוצה לעשות הפסח, ימול בתחלה. וכל ערל, ישראל שלא נמול מפני שמתו אחיו מחמת המילה, או הילודים במדבר בדרך.
(מט) ולגר, הוא גר צדק, לא גר שער.

בְּתוֹכְכֶם׃ נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס נא וַיְהִי
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַל־צִבְאֹתָם׃ פ　　שביעי
יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־
בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃

דְּאִתְגַּיַּר בֵּינֵיכוֹן׃ נ וַעֲבָדוּ
כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקִּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן כֵּן
עֲבָדוּ׃ נא וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא
הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל
חֵילֵיהוֹן׃
יג א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב אַקְדֵּישׁ
קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל
וַלְדָּא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא
וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא׃

ת"א קדש. מנחות ל"ד ב. בכורות ב' ב' וי"ט א': פטר. בכורות מ"ו א' ומ"ז א':

קת"ם (נ) ויעשו. מהג רק ביו"ד לכל: (נא) צבאתם. ה"ו:

רש"י

יג (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו פוטר מים ראשית מדון (משלי יז). וכן יפטירו בשפה (תהלים כב) יפתחו שפתים: לי הוא.

תרגום אשכנזי

געבארענען אונד פיר דען פרעמדען, דער אונטער אייך וואהנט. (נ) דיא קינדער ישראל'ס טהאטען, זא וויא דער עוויגע דעם משה אונד אהרן בעפאהלען, טהאטען זיא. (נא) אן דעמזעלבען טאגע נאך פיהרטע דער עוויגע דיא קינדער ישראל'ס אויס דעם לאנדע מצרים אין גאנצען העערציגען.

יג (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט: (ב) הייליגע מיר אללעס ערשטגעבארענע, דיא עפפנונג דעם מוטטערלייבעס (דאז הייסט: וואס צו ערסט אויס מוטטער־לייבע קעממט) בייא דען קינדערן ישראל'ס, זא וואהל בייא מענשען אלס בייא פיעה.

באור

(נא) ויהי בעצם היום הזה, לומר שאף שהיתה הגאולה בלילה כאשר זכרנו שניתן להם רשות לצאת, היציאה לא היתה כי אם בעצם היום. והראב"ע והרשב"ם פירשו שזה הפסוק דבק עם מה שאחריו, שביום ההוא שהוציא הקדוש ב"ה את ישראל ממצרים בו ביום דבר אל משה ואמר קדש לי וגו' כי בחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישראל מיד צוה הקב"ה לקדש את בכוריהם:

יג (ב) קדש לי כל בכר, כל הנמצאים בישראל היום, כי בעבור שפדאם ממות בהכותו כל בכור בארץ מצרים, צוה להקדישם לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם, כי היתה העבודה מתחלה בבכורות, ולא צוה עדיין על הפדיון עד שהחליפם בלוים וצוה לפדות העודפים אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר, (מדברי הרמב"ן). פטר כל רחם, שפתח את הרחם תחלה, כמו פוטר מים ראשית מדון (משלי יז י"ד), וכן יפטירו בשפה (תהלים כב ח'), יפתחו שפתים. לי הוא, קניתי אותם להיות לי ע"י שהכיתי בכורי מצרים, ואותם

[אמר הכורם]: (ב) קדש לי. כל החביב לאדם יותר, וזהו הבכור, אף בבהמה כמו שאמרנו למעלה (י"א ה').

ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר
אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק
יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא
יֵאָכֵל חָמֵץ׃ ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים
בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃ ה וְהָיָה כִּי־
יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃

קת"ס יג (ה) הכנעני. אין מתג בה"א.

תרגום אונקלוס

ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ
דְכִירִין יַת יוֹמָא הָדֵין דִּי
נְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יְד
אַפֵּיק יְיָ יַתְכוֹן מִכָּא וְלָא
יִתְאֲכֵל חֲמִיעַ׃ ד יוֹמָא הָדֵין
אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא
דַאֲבִיבָא׃ ה וִיהֵי אֲרֵי
יַעֲלִינָךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי
וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃

ת"א ויאמר. שבת פ"ו ב': ולא. פסחים כ"א ב כ"ח ב' צ"ו ב': היום. שם כ"ח ב' צ"ו ב': והיה. מנחות ל"ד ב:

תרגום אשכנזי

עם איזט מיין. (ג) משה שפראך צו דעם פאָלקע: געדענקעט דיעזען טאג, דא איהר אויס מצרים געגאנגען, אויס דעם שקלא-פענהויזע, דען מיט דער שטאַרקע דער האנד האט איך דער עוויגע פאָן היער וועגגעפיהרט; עס זאָלל אויך ניכטס געזייערטעס געגעססען ווערדען. (ד) הייטע געהעט איהר הערואויס אים אָהרען-מאָנאטע. (ה) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגען ווירד אין דאז לאנד דעם פאָלקעם כנעני, חתי, אמרי, חוי אונד יבוסי. וועלכעם ער דיינען פאָרעלטערן צוגעשווארען,

רש"י

לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באי זה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח) חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. ואף על פי שלא מנה אלא ה' עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו':
זבת

באור

ואותם הייתי, ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקודש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון. (ד) האביב, בכור ובשול התבואה, כמו עדנו באבו לא יקטף (איוב ח י"ב), ודגש הבית לחסרון הבי"ת הראשונה החסרה, והוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד ואף שאינו משרשו כי אב שרשו אבה וזה אבב, ענינם אחד. (ה) והיה כי וגו', אע"פ שלא מנה אלא ה' עממין, כל שבעת הגוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם, ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני, לשון רש"י, ולזה בכל מקום שהזכיר ארץ כנען בסתם יכלול את כלם, כי שם כנען נאמר בכלל וביחוד, ועל דעת רז"ל לא הזכיר אלא חמשת העמים לפי שארצם היתה זבת חלב ודבש, ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים, ולכך יבשר אותם בארץ הזאת (עיין בפי' רמב"ן).

אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ
אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃
ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃ ז מַצּוֹת יֵאָכֵל
אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה
לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר
בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם
הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה
יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃

לְמִתַּן לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא
הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין׃ ו שַׁבְעָא
יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ׃
ז פַּטִּירָא יִתְאֲכֵיל יַת שַׁבְעַת
יוֹמִין וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ
וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל
תְּחוּמָךְ׃ ח וּתְחַוֵּי לִבְרָךְ
בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בְּדִיל
דָּא עֲבַד יְיָ לִי בְּמִפְּקִי

נ״א הדא

ת״א ועבדת. פסחים צ״ו א׳. מנחות שם: ולא יראה. פסחים ה׳ ב׳ ו׳ כ״א א׳ כ״ג א׳ כ״ח א׳ כ״ט א׳ ל׳ א׳. ביצה ז׳ ב׳: והגדת. פסחים קט״ז ב׳:

קת״ם (ו) מצת. ה״ו: (ז) ולא־יראה. מתג רק ביו״ד לכל בשניהם:

רש״י

זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים: את העבודה הזאת, של פסח והלא כבר נאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו׳. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה׳ לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה׳ לי ולא לך שאילו היית

תרגום אשכנזי

דיר איינצוגעבען, איין לאנד וואָ מילך אונד האניג פֿליעסט, זא זאללסט דוא דיעזען גאטטעסדיענסט האלטען אין דיעזעם מאנאטע. (ו) זיעבען טאגע זאללסט דוא אונגעזייערטעס בראד עססען, אונד אם זיעבענטען טאגע זאלל איין פֿעסט דעם עוויגען צו עהרען זיין. (ז) אונגעזייערטעס בראד זאלל געגעססען ווערדען דיא גאנצע זיעבען טאגע, אונד קיין געזייערט בראד געזעהען ווערדען, אויך קיין זויערטייג געזעהען ווערדען אין אללען דיינען גרענצען. (ח) צו דיינעם זאהנע זאללסט דוא אלסדאנן זאגען: דיעזעם געשיעהט וועגען דעססען, וועלכֿעס דער עוויגע מיר געטהאן, אלס איך אויס

באור

זבת חלב ודבש, חלב זב מן העזים ודבש מן התמרים ומן התאנים. (ח) בעבור זה, בעבור שאקיים את מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו עשה לנו השם אותות ומופתים והוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק כדי שנעבוד אותו, ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג י״ב), וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (במדבר טו מ״א), כן פירש״י וראב״ע, וכן דרשו רז״ל שעל מצה ומרור המונחים לפניו ירמוז באמרו בעבור זה, וכן מתורגם בל״א. והרמב״ן פירש בעבור זה שעשה ה׳ לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת וכן והודעתה להם את הדרך ילכו בה (לקמן יח כ׳), ענינו אשר ילכו בה, ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה׳ לך בצאתך ממצרים. וגם הרשב״ם פירש כך והביא ראיה על חסרון מלת אשר מהכתוב זה היום עשה ה׳ וגו׳ (תהלים קיח כד), שהטעם לפי דעתו זה היום אשר עשה ה׳ לי שהייתי לראש פנה נגילה ונשמחה בו, ואולם סדר הנחת

ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן
בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת
יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ
יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־
הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים
יָמִימָה׃ פ יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ
יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃

קת"ם (י) למועדה. מ"ו : (יא) יבאך . ח"י : הכנעני. אין מתג בה"א :

מִמִּצְרָיִם׃ ט וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל דִּתְהֵי אוֹרַיְתָא דַּייָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בְּיַד תַּקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃ י וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדֵין בִּזְמַנֵּיהּ מִזְּמַן לִזְמָן׃ יא וִיהֵי אֲרֵי יָעֵלִנָּךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי כְּמָא דִּי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ׃

כ"א הדא

ת"א לאות. ערובין צ"ו א. קדושין ל"ה א. מנחות ל"ד ב' ול"ו א' וב': ידך. ערובין צ"ה ב'. מנחות ל"ד ב': ולזכרון ישם שם: למען. שבת ק"ח א'. קדושין ל"ה א'. מכות י"א א': ושמרת. ערובין צ"ו א'. מנחות ל"ו ב': מימים. נזיר ה' א': והיה. בכורות ד' ב' ה' א':

תרגום אשכנזי

מצרים גינג. (ט) דיעזעס זאלל דיר צום מערקצייכען אויף דיינער האנד דיענען אונד צום דענקצעטטעל צווישען דיינען אויגען [דאמיט דיא לעהרע דעם עוויגען אין אייערעם מונדע בלייבע (דאס הייסט זיך איממער פארטפפלאנצע)], דאס דיך דער עוויגע מיט שטארקער האנד אוים מצרים געפיהרט. (י) בעאבאכטע אלזא דיעזע פעראָרדנונג צו איהרער צייט פאן יאהר צו יאהר. (יא) ווען דיך נון דער עוויגע ברינגען ווירד אין דאז לאנד כנען'ס, וועלכעס ער דיר אונד דיינען פאראֶלטערן צוגעשווארען אונד עס דיר

רש"י

היית שם לא היית כדאי ליגאל: (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. שמאלית לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה: (י) מימים ימימה. משנה לשנה: (יא) והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר. והאומר קדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם: נשבע לך. והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו': ונתנה לך. תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת

באור

הטעם מסכים יותר עם פירש"י והרא"בע. (ט) והיה לך וגו', שעורו והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים לילה למען תהיה תורת ה' בפיך, ופי' שתכתוב על ידך ובין עיניך יציאת מצרים וע"י זה תזכור אותה תמיד ותהיה תורת ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו וכי הוא הדוליך הפודך מבית עבדים. (י) את החקה, חקת הפסח, מימים ימימה, משנה לשנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה כ"ט). (יא) והיה כי יבאך וגו', עתה צוה כי כאשר יבואו אל הארץ תנהג המצוה בנולדים באדם ובבהמה ובפטר חמור

[אמר הכורם]: (ט) והיה, מוסב על החג ולא על העבודה, ושעור הכתובים לפי פשוטם כך הוא לדעתו. שביום החג תגיד לבנך, כל מה שאתה רואה מן ההכנות והזמנות לחג הפסח הוא בעבור מה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים, והיה לך החג על ידי שחיטת הפסח ואפיית המצות לאות על ידך שהם נעשים בידים, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מצה ומרור מונחים לפניך, ועל ידם תהיה תורת ה' בפיך, ומה היא התורה? כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, שאילו לא הוציא אותנו הקב"ה הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה

יב וְהַעֲבַרְתָּ֥ כָל־פֶּֽטֶר־רֶ֖חֶם לַֽיהוָ֑ה
וְכָל־פֶּ֣טֶר ׀ שֶׁ֣גֶר בְּהֵמָ֗ה אֲשֶׁ֨ר
יִהְיֶ֥ה לְךָ֛ הַזְּכָרִ֖ים לַיהוָֽה׃ יג וְכָל־
פֶּ֤טֶר חֲמֹר֙ תִּפְדֶּ֣ה בְשֶׂ֔ה וְאִם־לֹ֥א
תִפְדֶּ֖ה וַעֲרַפְתּ֑וֹ וְכֹ֨ל בְּכ֥וֹר אָדָ֛ם

תרגום אונקלוס

וִיתְנִנַּהּ לָךְ: יב וְתַעֲבַר כָּל
פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ וְכָל פָּתַח
וְלַד בְּעִירָא דִּי יְהוֹן לָךְ
דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ:
יג וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא דַּחֲמָרָא
תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא
תִפְרוֹק וְתִיקְפֵיהּ וְכָל בּוּכְרָא
דַּאֲנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק:

נ"א ותנקפיה

ת"א הזכרים. בכורות ט' א' י"ז א' מ"א ב': אשר. בכורות צ"ו ב': פטר. בכורות י"ז ב': תפדה. בכורות ד' ב' ט' י"ב א': ואם לא. שם י"ג א': וערפתו. שם י' ב':

קת"ס (יב) והעברת. במרכא: כל־פטר־רחם. במקפין: (יג) חמר. ח"ו:

רש"י

כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה. וכה"א והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כז): שגר בהמה. נפל שסגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתיב כל פטר רחם. ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. ל"א יש לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתם (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) מנצרים טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו הוא הפסיד ממונו

תרגום אשכנזי

איינגעבען ווירד, (יב) זא זאללסט דוא אללעם, וואס צוערשט אוים מוטטערלייבע קאָמט, דעם עוויגען הינשטעללען, נאָמליך: אללעם מאָנגליכע, דאס פֿאן דיינעם פֿיעה צוערשט געוואָרפֿען ווארדען, זאלל דעם עוויגען געווייהט זיין. (יג) אללעם ערשט-געבארנע פֿאם עזעל, זאללסט דוא מיט איינעם לאממע לאזקויפֿען; קויפֿסט דוא עס אבער ניכט לאז, זא מוסט דוא איהם דען נאקקען צערברעכען, אונד אללעם ערשט-געבארנע פֿאם מענשען אונטער דיינען

באור

חמור, וזוה בפדיונם לדורות. (יב) והעברת, לשון הפרשה, וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כז ח'), כלומר העבירו והסירו מיתר הנולדים להיות לה', וחזר ובאר דרך פרט איך תהיה ההעברה ההיא בכל מין ומין, שכל פטר שגר בהמה יהיו הזכרים לה' ופטר חמור יערף ובכור אדם יפדה, וכן מתורגם בל"א. שגר, לשון שלוה מן הבטן (הרשב"ם), והוא על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכות, רק נמצאו מלות זרות ואלה הם שגר אלפיך (דברים ז י"ג וכח ד' וי"ח ונ"א), ובחדר משכבך (לעיל ז כ"ח), הבל הבלים (קהלת א ב' ויב ח') מספח חמתך (חבקוק ב טו), וכגר דלתך (ישעיה כו ו'), ולא מצאתי יותר, (הראב"ע). (יג) פטר חמר, שהוא טמא תפדה בשה, ואפשר שלא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם, ע"כ לא הזכיר מין אחר. וערפתו, תכרות העורף כאשר אמרו חז"ל עורפו בקופיץ מאחוריו. וכל בכור אדם

לפרעה במצרים, והדברים ביד חזקה הוציאך ה', כוללים היכולת בלתי תכלית וההשגחה על דרכי בני אדם, והן ראשי עקרי התורה והאמונה, כן נראה לי בפשטות המקראות, והדרשות תדרש:

בְּבָנֶ֖יךָ תִּפְדֶּֽה׃ מפטיר יד וְהָיָ֞ה כִּֽי־
יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֛ מָחָ֖ר לֵאמֹ֣ר מַה־
זֹּ֑את וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֔יו בְּחֹ֣זֶק יָ֗ד
הוֹצִיאָ֧נוּ יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם מִבֵּ֥ית
עֲבָדִֽים׃ טו וַיְהִ֗י כִּֽי־הִקְשָׁ֣ה פַרְעֹה֮
לְשַׁלְּחֵ֒נוּ֒ וַיַּהֲרֹ֨ג יְהוָ֤ה כָּל־בְּכוֹר֙
בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִבְּכֹ֥ר אָדָ֖ם וְעַד־
בְּכ֣וֹר בְּהֵמָ֑ה עַל־כֵּן֩ אֲנִ֨י זֹבֵ֜חַ
לַֽיהוָ֗ה כָּל־פֶּ֤טֶר רֶ֙חֶם֙ הַזְּכָרִ֔ים
וְכָל־בְּכ֥וֹר בָּנַ֖י אֶפְדֶּֽה׃ טז וְהָיָ֤ה

תרגום אונקלוס

יד וִיהֵי אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ
מְחַר לְמֵימַר מָה דָא וְתֵימַר
לֵיהּ בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא
יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
טו וַהֲוָה כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה
לְשַׁלָּחוּתָנָא וּקְטַל יְיָ כָּל
בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא וְעַד
בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן אֲנָא
דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח וְלַד
דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְנַי
אֶפְרוֹק׃ טז וִיהֵי לְאָת עַל

קת"ם (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. ח"ו: כל־בכור. הכ"ף בדגש: מבכר. ח"ו:

תרגום אשכנזי

קינדערן זאללסט דוא לאזקויפען. (יד) ווען דיך נון איינסט דיין זאהן פראגען ווירד: וואס בעדייטעט דיעזעס? זא שפריך צו איהם: מיט שטארקער האנד האט אונז דער עוויגע פאן מצרים אויס דעם שקלאפענהויזע הערויס געפיהרט. (טו) דא פרעה זיך זא זעהר ווידערזעטצטע, אונז ציעהען צו לאססען, זא ערשלוג דער עוויגע אללעם ערשטגעבארנע אים לאנדע מצרים, פאם ערשטגעבארנען דעם מענשען ביז אויף דאז ערשטגעבארנע דעם פיעהם; דארום שלאכטע איך דעם עוויגען צו עהרען אללעם מאננליכע, דאס צוערשט אוים מוטערלייבע געקאממען, אונד אללעם ערשטגעבארנע מיינער קינדער קויפע איך לאז. (טז) דיעזעס זאלל דיר צום מערקצייכען

רש"י

ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו: וכל בכור אדם בבניך תפדה. ה' סלעים פדיונו קבוע במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון כי יאמרו בניכם מחר לבנינו (יהושע כב) דבני גד ודבני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים וגו' הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך סתומה והשואל דרך חכמה:

באור

אדם בבניך תפדה, חמש סלעים פדיונו קבוע במקום אחר. (יד) כי ישאלך בנך מחר, יש מחר שהוא לאחר זמן, כגון זה וכגון ולא יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ובני ראובן (יהושע כב כ"ז), וכן מתורגם בל"א. מה זאת, בא בלשון נקבה כמשפט הלשון בהסתר הגוף, בל"א (דיעזעס). בחזק יד, בפסוק שלאחריו פירש מה היתה היד החזקה. והיא מכת בכורים כי על ידה יצאו ממצרים. (טו) לה', לכבוד השם וכן מתורגם בל"א בכל מקום שנאמר לה' אצל קרבן. כל פטר רחם הזכרים, מהמין הראוי לזבח לה'. (טז) והיה לאות

[אמר הכורם]: (טז) והיה לאות, לפי פשוטו ענייני כמו שאמרנו עתה, יטוטפת את הזכרון, אולי היא מלה מצרית, וגם בעלי התלמוד השבו שהוא מלשון אחר:

יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי　　**לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת בֵּין**

ת"א ולטוטפת. סנהדרין ד' ב':

קת"ם (טז) ידכה. כה"א בסוף: ולטוטפת. מ"ו קדמאה וח"ו בתראה:

רש"י

(טז) ולטוטפת. תפילין וע"ש שהם ד' בתים קרויין טוטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. ומנחם חברו עם הטף אל דרום (יחזקאל כא) אל תטיפו לשון

תרגום אשכנזי

מערקצייכען אויף דיינער האנד, אונד צור שטירנבינדע צווישען דיינען אויגען דיענען,

באור

לאות וגו', כל זה מתשובת האבות על שאלת הבנים. ולטוטפת, אין למלה הזאת משפחה ידועה, אבל בעלי הלשון חשבו ליחם אותה אל לשון והטף אל דרום (יחזקאל כא ב'), ועלימו תטף מלתי (איוב כט כ"ב), ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסים (עמוס ט י"ג) לענין דבור, ותהיה הכוונה כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו, ואולם רבותינו ז"ל יקראו טוטפת מין תכשיט המונח בראש, כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין ואמר רבי אבהו איזה טוטפת המקפת מאוזן לאוזן, והם בעלי הלשון שהיו מדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו, ואחר שאמר למעלה ולזכרון בין עיניך יבאר פה באמרו ולטוטפת שאין המצוה בין העינים למטה אלא בגובה הראש מונחים שם כטוטפת, (מדברי הרמב"ן ז"ל), והנה סדר הסוגיא בשבת (דף נז ע"ב) כך הוא, מאי טוטפת וכו', אלא אמר רב יהודה מסמיה דאביי הפוזיינו, ופירש"י פרונטי"ל של זהב (ענינו מין תכשיט). תניא נמי הכי יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ובטוטפת ובסרביטין הקבועין בה, איזו טוטפת ואיזו סרביטין א"ר אבהו טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחיי', אמר רב הונא עניות עושות אותן של מיני צבעונים עשירות עושות אותן של כסף ושל זהב, ונראה מדברי רב הונא שאף התכשיט ממיני צבעונים המקיף מאזן לאזן יקרא טוטפת, וכן פארך חבוש עליך (יחזקאל כד י"ז), תרגומו טוטפתך, ובערוך ערך טטפת כתב אפזייני הוא טוטפת ואמאי קרי לה טוטפת שמונחת במקום תפילין, ולפי זה אין מקום לטענת הרמב"ן, ויתכן ליחם תיבת טטפת אל לשון דבור ומשם הונח על התפלין שבראש, והושאל על כל תכשיט המונח במקום תפלין, ואמר עוד הרמב"ן ואמר טוטפת לשון רבים בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו נורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו ע"ה. והנה שרש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה, והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו, ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו ג"כ על זה, דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך וגו' והיו לטוטפות בין עיניך, ולכך אנו כותבין גם אלו הפרשיות בטוטפות שהם מצות היחוד וזכרון כל המצות וענשן ושכרן וכל השרש באמונה עכ"ד. וראיתי עוד להרמב"ן פה דברים כוללים בטעם המצות וראיתי להעתיקם פה כי המה אמרי נועם ומתוקים מדבש, וז"ל ועתה אומר לך כלל בטעם המצות, דע כי מעת היות עבודת אלילים בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה', ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, מהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ, וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו יודע ומשגיח ויכול, וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר אלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה, ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח י"ח), להורות ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם, ואמר למען תדע כי לה' הארץ (שם ט כ"ט) להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין, ואמר בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ (שם י"ד), להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצרים מכחישים או מסתפקים, א"כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה, ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר [ר"ל כי אין כל רשע כדאי וראוי להראות לו מופת, ויש עוד טעם לזה כי שלימות המופת מיעוטו, ואולם ריבויו הוא סבה לחשוב בו שהוא טבע ולא מופת], יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון, והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת המן ובעזיבת הפסח, והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באמת ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות דף כא ע"א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב למען תזכר את

עֵינֶ֑יךָ כִּ֚י בְּחֹ֣זֶק יָ֔ד הוֹצִיאָ֥נוּ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃ ס

בִּתְקוֹף יַד אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם׃

תרגום אשכנזי

דאס אונז דער עוויגע מיט שטארקער האנד אויס מצרים געפירט האט.

רש"י

דכור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו:

באור

יום לאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (דברים טז ג׳) ושנעשה פסח בכל שנה, וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים, כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותינו החפצים ביראת שמו, ולפיכך אמרו (בפ״ב דאבות מ״א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו, וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והוא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלות הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו, וזו כוונתם במה שאמרו ז״ל: ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג ח), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שיאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות כמו שאמר הכתוב: ואמרו כל הגוים על מה עשה ה׳ ככה לארץ הזאת וגו׳, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה׳ אלהי אבותם וגו׳ (דברים כט כג וכ״ד). שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה׳ בענשם, ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך (שם כח י׳) ועוד אפרש זה בע״ה עכ״ל, ומה נעמו אמרותיו המשכילים יבינום:

הפטרת בא

(בירמיה סימן מ״ו)

יג הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר יְהוָ֔ה אֶֽל־יִרְמְיָ֖הוּ הַנָּבִ֑יא לָב֗וֹא נְבֽוּכַדְרֶאצַּר֙ מֶ֣לֶךְ בָּבֶ֔ל לְהַכּ֖וֹת
אֶת־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ יד הַגִּ֤ידוּ בְמִצְרַ֙יִם֙ וְהַשְׁמִ֣יעוּ בְמִגְדּ֔וֹל וְהַשְׁמִ֥יעוּ בְנֹ֖ף
וּבְתַחְפַּנְחֵ֑ס אִמְרוּ֙ הִתְיַצֵּ֔ב וְהָכֵ֣ן לָ֔ךְ כִּֽי־אָכְלָ֥ה חֶ֖רֶב סְבִיבֶֽיךָ׃ טו מַדּ֖וּעַ נִסְחַ֣ף אַבִּירֶ֑יךָ

תרגום אשכנזי

(יג) דיא רעדע, וועלכע דער עוויגע דעם פראפעטען ירמיהו איינגעגעבען, ריקזיכטליך דעם צוגעס נבוכדראצר קאָניגעס פאַן בבל, אום דאז לאנד מצרים צו שלאגען. (יד) פערקינדעט (פאלגענדעס) אין מצרים, לאססעט עס הארען אין מגדול, אונד לאססעט עס הערען אין נוף אונד תחפנחס! זאגעט: ערהעבע דיך אונד בערייטע דיך פאר דען דאז שווערט האט דיינע אומגעבונגען צערשטאָרט. (טו) וויא קאם עס

רש"י

(יג) לבא נבוכדראצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכדנאצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו כמו שמנינו בסדר עולם: (יד) התיצב והכן לך. לנגד המלחמה. והכן ואתקין: (טו) נסחף. נשטפו

באור

(יד) התיצב והכן לך, עמוד והכן עצמך למלחמה, כי כבר אכלה חרב את המלכיות אשר סביבותיך שהם

לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ׃ טז הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀
וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה׃ יז קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃ יח חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר

רש"י

זהליקו גבוריך כמו מטר סוחף נסתחפה שדהו בלשון משנה. ומנחם חברו לשון כליון וכן הבר מטר סוחף. ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סועף כמו מסעף פארה במערצה: (טז) הרבה כושל. הקב"ה שהדפו והרבה לו מכשול: גם נפל. נתקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמנו ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה. חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא. היונה לשון יין ל"א ל' אונאה: (יז) קראו שם. במלחמה הכריזו משל של חרפה: פרעה מלך מצרים שאון. שהיה מגביה קול שאונו תשואות להתהלל בחיילותיו: העביר המועד. שייעד יום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר יום זמן המועד: (יח) כי בתבור בהרים. כי כאשר דבר אמת הוא שתבור

תרגום אשכנזי

דאס אללע דיינע העלדען צור ערדע געזונקען? קיינער האט ווידערשטאנדען, דער עוויגע האט זיא געשטירצעט; (טז) ער האט דיא וואנקענדען געהייפעט, יא זיא פאללען איינער נעבען דעם אנדערן, זא דאס זיא רופען: אויף! לאססעט אונז צו אונזערם פאלקע צוריקקעהרען, אונד נאך אונזערם פאטערלאנדע, פאר דעם פערדערבענדען שווערטע. (יז) דארט רופט מאן: „פרעה קאָניג פאן מצרים, עס איזט איין טומולט" אונד ער פערטאגעט דיא פערזאממלונג. (יח) זא

באור

יהודה ועמון ומואב, והנה דרך התול הוא אומר לו שיעמוד על נפשו, ואח"כ הוא מתמיה איך לא עמדו גבוריו אבל נסחפו, ואח"כ משיב לא עמד כי ה' הדפו. (טו) נסחף, נפל לארץ מלשון מטר סוחף, ודומה לו שרש סחב, ואמר נסחף בלשון יחיד על כל אחד ואחד. לא עמד, היא התשובה, ובתרגום אלכסנדרי מדוע נסחף (Apis) עגל יקר שלך פירשו אבירך מן אבירי בשן, ובקריאה הזאת בהרו Kenenot ויוחן דוד * מיכאעלים, ונ"ל כי לא עמד כי ה' הדפו איננה תשובה מתיישבת על שאלת מדוע נס; כי הנס נס מפני היראה, ועדיין לא הדפוהו, גם המשך הענין גם נפל איש אל רעהו מורה באצבע כי הענין נאמר על גבורים רבים לא על האליל, וכן ברוב ספרים אביריך ביו"ד הרבים, וכן תרגם יונתן. (טז) הרבה, ה' כושלים בהם. ויאמרו, אנשי המלחמה אומרים להתפזר מן המערכה ולשוב לבתיהם. מפני חרב היונה, ר' עזריה (מאור עינים פרק כ"א) אמר שהוא רמז למלכות אשור ובבל שהיה אות דגלם יונה, אבל אחר שמצאנו על ירושלים (צפניה ג' א'), העיר היונה, אין לזוז מלפרשו ענין הונאה (כדעת המפרשים גם רמז' וגעז') שענינו חמס ועושק, ואולי הוא (גם כאן וגם למעלה כ"ה ל"ח) כמו חרב היונה ל' זכר, והכוונה על מלך בבל, וכמו שהכתוב מסיים (למעלה כה ל"ח) ומפני חרון אפו, בלשון זכר, ** וכש' בעל כנפים כ"י מצאתי הרב היונה תאר לנקבה מן לא תונו, ולרבות יונות, ולזכרים יונים, ומזה אמר המשורר יונים בידי יונים עכ"ל בעל כנפים, והכוונה על סליחה לר' משה בן עזרא הנמצאת בשפתי רננות (בדפוס שבידי היא בדף מ"ו) יונים בידי יונים אשר נפזרו לכל רוחה, והמדפיסים לא הבינו, ונקדו בידי יוונים, ואינו אלא שבוש: (יז) קראו שם וגו', מקרא זה ושלאחריו קשה להולמם, רש"י פירש במלחמה הכריזו * משל של לעג, פרעה שהיה מגביה קול תשואות להתהלל העביר המועד שיעד לצאת ולהלחם שלא יצא, אבל מה ענין כאן ליום מועד ומזומן? והלא בבוא האויב בארצו, היה לו לצאת לקראתו, ואין כאן זימון, ורד"ק פירש גם הוא המועד שנתן למלך בבל לצאת להלחם עמו, אלא שפירש שאון שהיה מלך שאון והמון רב. גם דון יצחק פירש כיוצא בזה, קראו שם ונתפרסם במצרים שאון כלומר בושה ופחיתות גדול כי פרעה העביר המועד שהיה נועד למלחמה ולא יצא אליה, גראציוס פירש pugnandi transmisit opportunitatem ואין זה ענין מלת מועד Dathe פירש הביא ה' את המועד ומזומן הוא נבוכדנצר, ואין זה ענין מלת העביר Dahler פי' האל הקדים הזמן המזומן למיתת פרעה (Dieu avance son terme) וגם זה איננו הוראת העביר ולא הוראת המועד (ואין ראיה מן ויעבור את הכושי, כי שם הכוונה עבר לפניו ממש), מלבד כי לא נזכר כאן שם ה', שנורער פירש Apest perturbatio quae modum omnem exedit דעדערליין פירש, השאון והבהלה גרמו לאנשי הצבא לעבור מקום המועד, כי היה להם מקום מועד להשגב שם אם ינוסו, אך מרוב הבהלה עברו נהלאה לאותם המקומות, * ורמז' אומר כי אולי מועד ענינו עדה כמו קריאי מועד, והנה שאונו ומפלתו של פרעה גרמו לעדת אנשי המלחמה הנאספים עמו מעמי' אחרים ** שתתפזר הנה והנה ואין הדעת מתיישבת

בֶּהָרִ֔ים וּכְכַרְמֶ֖ל בַּיָּ֥ם יָבֽוֹא׃ יט כְּלֵ֤י גוֹלָה֙ עֲשִׂ֣י לָ֔ךְ יוֹשֶׁ֖בֶת בַּת־מִצְרָ֑יִם כִּֽי־נֹף֙ לְשַׁמָּ֣ה
תִֽהְיֶ֔ה וְנִצְּתָ֖ה מֵאֵ֥ין יוֹשֵֽׁב׃ כ עֶגְלָ֥ה יְפֵֽה־פִיָּ֖ה מִצְרָ֑יִם קֶ֥רֶץ מִצָּפ֖וֹן בָּ֥א בָֽא׃ כא גַּם־
שְׂכִרֶ֣יהָ בְקִרְבָּהּ֮ כְּעֶגְלֵ֣י מַרְבֵּק֒ כִּֽי־גַם־הֵ֛מָּה הִפְנ֥וּ נָ֖סוּ יַחְדָּ֣יו לֹ֣א עָמָ֑דוּ כִּ֣י י֛וֹם

תרגום אשכנזי

וואר איך אונשטערבליך בין, שפריכט דער קאָניג, דעססען נאמע הערר צבאות איזט, (דיעס ווירד זיך עבען זא וועניג עראייגנען) אלס דאס דיא בערגע תבור אונד כרמל אינ'ס מעער שטייגען. (יט) שאפֿפֿע דיר אויסוואנדערונגס קליידער, דוא אָ בעוואהנערין טאכטער מצרים'ס, דען נוף ווירד צור וויסטענייא ווערדען, בלייבט פֿערעֶדעט אוים מאנגעל אן בעוואהנערן. (כ) איין זעהר שאָנעס קאלב איזט מצרים; דער טרייב-שטאכעל ווירד באלד אוים דעם נארדען אנלאנגען. (כא) אויך איהרע מיטהלינגע, דיא אין איהרער מיטטע וואהנען, גלייך געמאָסטעטען קאָלבערן, אויך זיא קעהרען אום, פֿליעהען גלייכפֿאללס, ווידערשטעהען ניכט, יא איהר אונגליקסטאג האט זיא

רש"י

קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים: (יט) כלי גולה. אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת ומקדה של חרס לשתות בה: ונצתה. לשון ניה: (כ) עגלה יפיפיה. מלכותא יאייא: קרץ. עממין קטולין. קרץ לשון חתוך וכן מחומר קרצתי: מצפון. מבבל: (כא) שכריה. שריה כמו בתער השכירה: מרבק. קופל"א בלעז (עיין העתקה ובאור מלות לועזיות לתרי עשר עמוס ו' ד' ומרפא לשון בב"מ ל' א' ד"ה הכניסה לרבקה): הפנו. פנו ערף

באור

באחד מאלה, ובתרגום אלכסנדרי קראו שם פרעה שאון העביר המועד והניחו המלות האלה ככתבן, והירֹנימוס קרא גם הוא קראו שם "אלא" שתרגם שאון העביר המועד tumultum adduxit torpus ואין זו הוראת העביר "ולא" הוראת המועד; ואולי יתכן לפרש, אנשים הרואים האויב בא, קראו ואמרו: פרעה מלך מצרים; שאון, קול חרדה שמענו, קול שאון בעמך, ומיד המלך שהיה בעדת השרים להמתיק סוד, העביר המועד ליום אחר. (יח) נאם המלך, כנגד מה שאמר למעלה פרעה מלך מצרים. כי כתבור וגו', יונתן ורש"י פירשו כמו שדבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים, כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים. ודון יצחק פירש כמו שתבור בהרים הוא דבר קיים שלא יזוז ממקומו, וככרמל שהוא נטוע על הים ולא ימיש משם, כן יבא מלך בבל, ור' יוסף קמחי פירש כמו שהר תבור הוא מועד לצוד שם ולפרוש רשתות, (כמ"ש ורשת פרושה על תבור), כן ילודו אותם, וכמו עלי הכרמל, שמביאים בים, כן יביאו אותם בשביה, לודוביקוס De Dieu ושנוררער פירשו יבא מלך בבל בגאוה כתבור וככרמל, שהם הרים גבוהים. ק' ב' שטאַרק פירש אם יהיה מצרים גבוה כתבור בהרים, הנה ככרמל יבא בים כי הוא קרוב לים ואולי הים יכסהו. Gaabius et Dahler ואחריהם רא"ז הכרו הפסוק עם שלאחריו וזה תרגום si tu te distin guais comme le Phabór entre les montagnes Comme le Carmel, qui s'avanéc dans le mer tu te prepareras pour le deport dans le ceptivite fille habitante de l'Egypte! ואולי יתכן לפרש, כמו שלא יהיה הדבר ולא יבא שתבור וכרמל יבאו בים כי לא יפלו בו אעפ"י שהם קרובים אליו כן לא יהיה מה שאמרו אנשי המלחמה לכו ונשובה אל עמנו ואל מולדתנו, אלא על כרחם ילכו רחוק מארצם, לכן כלי גולה עשי לך, ולפי זה יהיה קראו שם וגו' כמו מאמר מוסגר. (יט) כלי גולה, כלים לשאת בהם ממונם היקר לצאת לדרך רחוקה כמ"ש ביחזקאל י"ב. יושבת בת מצרים, יושבת מצרים והיא ג"כ בת מצרים שנולדה שם, ושבח היא אצל הקדמונים להיות נולדים בארץ, לא גרים ותושבים, ולפיכך נקראו האומות בת, בת בבל, בת יהודה, בת ירושלים, בת אדום, ובאו שתי מלות סמוכות למלה אחת כמו למעלה תופשי דורכי קשת. יפה פיה, מלה אחת, בפלם סחרחר, עקלקל, אדמדם, ירקרק. קרץ. בלשון ערבי לשון עקיצה, והוא הדרבן המנהיג את הבהמות ואחר שהמשיל מצרים לעגלה, אמר כי מצפון יבוא לה הדרבן למשול בה וכן תרגם הירונימוס stimu:ator (רא"ז). בא בא, הכפל להורות על מהירות הביאה, ויש ספרים כתוב בהם בא בה ואינו נכון שאם כן היה לו לומר בא לה. (כא) גם שכריה, אשר בקרבה שהם כעגלי מרבק גם הם נסו, ואמר כעגלי מרבק כנגד עגלה יפה פיה, ובאמת היו הנכרים מכובדים מאוד במצרים בימים ההם, ובפרט תחת Amosis המלך שהיה בוטח בהם מאוד, כי על ידם עלה

אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ כב קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת
בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כג כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה
וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ כד הֹבִישָׁה בַּת־מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ כה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־
אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃ כו וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם
וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה׃
כז וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־

רש"י

לבקש לנוס: (כב) קולה כנחש ילך. הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך קיצץ את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנויה בשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של ר"י הגלילי: כי בחיל ילכו. אליה: (כג) כרתו יערה. כח יש כאן לכרות כל יערה: כי לא יחקר. מספר לבאים: (כה) אל אמון. על השר אמון יש שהוא לשון גדולה כמו התטבי מנא אמון אלכסנדריא רבתא לאשיכוריא"ה דאלי"שנדרא בלע"ז (דיא הערשאפט, דיא הערליכקייט פאָן אַלעכסאַנדריאַ): (כו) ואחרי כן. מקץ ארבעים שנה כמו שאמר יחזקאל: (כז) ואתה אל תירא. צדיקים שבתוך מצרים שגלו שם על כרחם:

תרגום אשכנזי

איבערפֿאללען, דיא צייט איהרער אהנדונג. (כב) איהרע שטיממע לאָסט זיך פֿערנעהמען גלייך דער איינער שלאנגע, דען אלס איין העער קאממען זיא העראנגעצאגען, אונד מיט אָקסטען קאממען זיא איהר ענטגעגען, האלצ-פֿאָללערן גלייך. (כג) זיא הויען נידער איהרען וואלד, שפריכֿט דער העררּ; דען זיא זינד אונצאָהלבאר, זיא זינד צאהלרייכֿער אלס דיא היישרעקקע, עס גיבט קיין מיטטעל, זיא צו צאָהלען. (כד) זיא ערראָטהעט דיא טאכֿטער מצרים'ס, זיא איזט דעם נארדישען פֿאלקע פרייז געגעבען. (כה) עס שפריכֿט דער העררּ צבאות, גאטט ישראל'ס: איך וויללּ אהנדען אמון פֿאָן נוא, פרעה, מצרים איהרע געטטער אונד איהרע קאָניגע; פרעה אונד אללע דיא איהם פֿערטרויען. (כו) איך ווערדע זיא אין דיא האָנדע דערער אויסליעפֿערן, דיא זיך איהרער צו בעמעכֿטיגען זוכֿען, נאמליך אין דיא האנד נבוכדראצר'ס קעניגעס פֿאָן בבל, אונד אין דיא האנד זיינער דיענער, אונד דאראויף ווירד עס (מצרים) בעפֿאָלקערט זיין וויא אין אלטען צייטען, שפריכֿט דער העררּ. (כז) דוא אבער פֿירכֿטע ניכֿט מיין דיענער יעקב, פֿערצאגע-ניכֿט, ישראל; דען איך וויל דיך פֿאָן פֿערנען לאנדען וויעדער צוריקפֿיהרען, דיינע

באור

למלוכה. (כב) קולה, של העגלה, היא מצרים. בנחש ילך, תגעה ותנאק במרירות כקול נחש. כי בחיל ילכו, האויבים. ובקרדומות, ולא בדרבן בלבד. (כג) כרתו יערה, האויבים כורתים יערה של מצרים והמשיל אותה ליער מפני שהזכיר כחוטבי עצים. כי לא יחקר, מספר האויבים. (כה) אל אמון מנא, אמון הוא אחד מאלהי מצרים והיה נעבד ביחוד בנא, היא Thebae הנקראה ג"כ Diospolis כלומר עיר האליל יופיטער, ודמות האליל הזה אמון נמצא' עד היום בצורת בחור יושב על כסא, או בראש איל, או כלו בצורת איל, והתארים המיוחסים לו * הם אדון כל הארץ, אדון עליון, או מלך האלהים, והיו **לו היכלות מפוארים** בעיר Meroe אשר in Oasi libyca ומשכנו המיוחד בעיר Thebae אשר נקראה נא אמון (נחום ג ח'). (כו) תשכון, תהיה מיושבת, כמו לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישעיה יג כ'). (כז) ואתה אל תירא, המקרא הזה ושלאחריו כבר נאמרו למעלה (ל י' וי"א), ואמר רזו' כי המעתיק הוסיפם לנחם את ישראל, ואין הדבר כן, כי לא הועתקו ככתבם וכלשונם אלא בשנוי לשון קצת, וזה עצמו דרכו של ירמיהו להעתיק הדברים בשנוי לשון קצת.

זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ כט אַתָּה אַל־תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר
הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ׃

תרגום אשכנזי

נאָכקאממען פֿאם לאנדע איהרער געפֿאנגענ־שאפֿט, זא דאס יעקב ווידער רוהיג אונד פֿרידליך לעבען ווירד; אהנע דאס עם יעמאנד בעאונרוהיגע. (כח) פֿירכֿטע ניכֿט מיין דיענער יעקב, שפריכֿט דער העRר, דען איך בין מיט דיר, יא זאללטע איך אללע פֿעלקער פֿערטילגען, וואהין איך דיך פֿערשטאססען האבע, דיך ווערדע איך ניכֿט פֿערטילגען, איך ווערדע דיך וואהל מיט גערעכֿטיגקייט ציכֿטיגען, אהנע דיך אונגעשטראפֿט צו לאססען.

רש"י

(כט) למשפט. בדין חסוך מעט מעט: ונקה. לשון טיו"ט והשמד וכן ת"י לשון כלייה:

סדר בשלח

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם
וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ
אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי

תרגום אונקלוס

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה
יַת עַמָּא וְלָא דַבְּרִינוּן יְיָ
אוֹרַח אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי
קְרִיבָא הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ

תרגום אשכנזי

אַלס נון פרעה דאז פֿאָלק ציהען ליס, פֿיהרטע זיא גאטט ניכֿט דען וועג דורך דאז לאנד פלשתים, ווייל עס נאהע איזט, דען גאטט זאגטע צום פֿאָראוים, דאז פֿאָלק

רש"י

(יז) ויהי בשלח פרעה. ולא נחם. ולא נהגם כמו לך נחה את העם (לקמן ל"ב). בהתהלכך תנחה אותך (משלי ו'): כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש הרבה:

באור

(יז) ולא נחם, וי"ו ההמשך, כאשר זכרנו בכמה מקומות, לפי שיש כאן שני משפטים שונים, פרעה שלח את העם, והאלהים לא נחם דרך ארץ פלשתים, וביניהם חבור והמשך בערך אל הזמן, שכאשר היה זה אז נהיה זה, בל"א (אַלס פרעה וכו' דאַ וואָלטע), תורה הוי"ו על ההמשך הזה שבין שני המשפטים. נחם, נהגם: כמו לך נחה את העם (לקמן לב לד), בהתהלכך תנחה אותך (משלי ו' כב). כי קרוב הוא, קצת המפרשים יבארו אע"פ שהוא קרוב, ולדעתם יש כי שעניינו אף על פי, וכמוהו: כי עם קשה ערף הוא (לקמן לד ט'), רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא ה'), כי רכב ברזל לו (יהושע יז יח), כי המה הבל (תהלים צ"ד יא); ואולם אין בכל אלו הכתובים ראיה גמורה שאין עליה תשובה, ויתכן להכניסם כלם תחת גדר ד' לשונות של כי שזכרו הז"ל, ואף כאן לפי משמעות פשטות הכתוב כי קרוב הוא לשון דהא, דרך הוא לכנס מיד לארץ כנען ולכשיבא לטורח מלחמות עם הפלשתים אשר לא יתנום לעבור דרך ארצם, יתנו ראש וישובו מצרימה, והרמב"ן טען על זה שהיה לו לומר כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם, ואולם אף שני המאמרים כי קרוב הוא, ופן ינחם העם, הם נתינת טעם למאמר ולא נחם אלהים, מכל מקום יש ביניהם הבדל בהודעה, כי היות דרך ארץ פלשתים עד ירושלים בלתי רחוק הוא ידוע לעוברי דרך ואין בו צורך לאמר האלהים, כמו שיצטרך לחששת פן ינחם העם, לפיכך הבדילם הכתוב בלשון, והנה בל"א הונחה מלת (וויל) להודעת הסבה הלקוחה מדבר הנודע והמפורסם, ומלת (דען) להודעת הסבה הלקוחה מדבר הבלתי נודע כל

אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ

תרגום אונקלוס

דִּילְמָא יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא

קת"ס (יז) בראתם. ח"ו:
(יח) אלהים. את. כפסק:
וחמשים. מ"ו ומ"י:

רש"י

בראתם מלחמה. כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' (במדבר י"ד). אם הלכו דרך ישר היו חוזרים. ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה עאכ"ו (לפי סדר הכתוב נראה הרשימות מהופכות ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו ותשם בסוף. קנה וסוף קמלו (ישעיה י"ט): וחמשים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאילו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכים אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כ"א לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמת סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל אותם בחרב. ברש"י ישן) וכה"א ואתם תעברו חמושים (יהושע א'). וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו וירק את חניכיו (בראשית י"ד) וזריז. דבר אחר חמושים אחד מחמשה:

תרגום אשכנזי

מעכטע זיך בעדענקען, ווען זיא קריג פֿאר זיך זעהען, אונד נאך מצרים צוריק געהען. (יח) גאטט ליס אלזאָ דאז פֿאָלק איינען אומוועג ציהען, דען וועג דורך דיא וויסטע צור בינזענזעע, אונד דיא קינדער ישראל'ס גינגען געוואַפֿענט אויס דעם לאנדע מצרים היניאויף.

באור

כך, ולזה כוון המתרגם האשכנזי בשנותו את לשונו (וויל עס נאַהע איזט, דען גאָטט וכו'). פן ינחם העם, השם יודע העתידות וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם כלשון בני אדם. ושבו מצרימה, כי קרוב הדרך לשוב, אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמרי, וגם רחוקים ממצרים בעת ההיא, ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו דרך ארצו, והוא בא ונלחם בהם לשנאתו אותם, ואם ירצו לשוב מצרימה לא יועיל, כי ילחם בהם בדרך, וגם רחוקים היו ממצרים בדרך המקום אשר הלכו בה, ולא ידעו דרך אחרת (הרמב"ן). (יח) ויסב, הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך עקומה: המדבר ים סוף, א"ת „אורח מדברא לימא דסוף". וכן פירש רש"י, ולדעת הראב"ע הוא כמו דרך המדבר מדבר ים סוף, וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים (בינזען בל"א), כמו: ותשם בסוף (לעיל ב ג'), קנה וסוף קמלו (ישעיה י"ט ו'), וחמשים, מזויינים וכן הוא אומר: ואתם תעברו חמשים (יהושע א' י"ד), ובמקום אחר קראם חלוצים (במדבר ל"ב ל' ול"ב ודברים ג' י"ח) וכן תרגמו אונקלוס „מזרזין" כמו וירק את חניכיו (בראשית יד י"ד) „וזריז" ואמרו המפרשים שענינו חגורי חומש בכלי זיין, היא הצלע החמישית, וכן פירשו רז"ל אל החמש (שמואל ב' כ י'), אמר רבי יוחנן דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין בו, והודיעך הכתוב כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים.

ויקח

[אמר דבורם]: (יח) וחמשים, מזויינים, וכן תרגם הרמבמ"ן (געוואפענט), ואל תתמה מאין היו להם כלי זיין והרי הם עבדים, ואין מניחין כלי זיין לעבדים כדי שלא יוכלו למרוד? שלדעתנו שלקחו עמהם כל כלי זיין שיכלו למצוא באותו הלילה טרם צאתם, וזהו בכלל וינצלו את מצרים.

מצרים: יט ויקח משה את־עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את־בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את־עצמתי מזה אתכם: כ ויסעו מסכת ויחנו באתם בקצה המדבר: כא ויהוה הלך לפניהם יומם בעמוד ענן

קת"ם (יט) פקד. ח"ו: והעליתם. מ"י: עצמתי. ח"ו: מסכת. חסר דחסר: באתם. ח"י:

דמצרים: יט ואסיק משה ית גרמי יוסף עמיה ארי אומאה אומי ית בני ישראל למימר מדכר דכיר יי יתכון ותסקון ית גרמי מכא עמכון: כ ונטלו מסכות ושרו באתם בסטר מדברא: כא ויי מדבר קדמיהון בימָמא בעמודא דעננא

נ"א דכיר נ"א דבסטר

ת"א ויקח. פסחים ס"ז ב'. נזיר מ"ה א'. סוטה ט' ב' י"ג וכ' ב': וה'. קדושין ל"ב א'. ב"ק צ"ב ב'. ע"א י"א א'. עקרים מ"ב פכ"ח:

תרגום אשכנזי

(יט) משה נאהם אויך דיא געביינע יוסף'ס מיט זיך; דען דיעזער האטטע דיא קינדער ישראל'ס בעשווארען, שפראך נעהמליך: גאטט ווירד איך וויעדער בעדענקען, זא זאללט איהר מיינע געביינע פאן היער מיט הינאויף נעהמען. (כ) זיא צאגען אויס פאן סכות, לאגערטען זיך צו אתם, אם אנפאנגע דער וויסטע. (כא) דער עוויגע געהענד פאר איהנען הער, דעם טאגס אין איינער וואל־

רש"י

יצאו וד' חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם. ולמה לא השביע את בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם. לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו: והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסוכות

באור

(יט) ויקח משה וגו', הזכיר למעלה עלו בני ישראל, החיים בדור ההוא, גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם, שעל ידו ירדו מצרימה, והוא השביעם לפני מותו, שיאמרו כן לבניהם, ובניהם לבני בניהם, והזכיר עצמות, כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישאר בשנים מועטות כי אם העצמות, כן כתב הראב"ע, ואולם הנראה שעצמות בלשון רבים הוא כנוי לכל איברי הגוף, על שם שהעצמות מעמידין את הגוף וכן הוא אומר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים לה י'), ואין הכוונה שם על העצמות לבד, כי אם על כל האיברים. וכן בל"א (געביינע) כולל כל איברי גוף האדם. (כ) ויסעו מסכת ויחנו באתם, בנסעם מסכות החל עמוד הענן ללכת לפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים כי אם דרך מדבר אתם, וישראל הלכו אחריו, וישכון הענן באתם ויחנו שם, והוא בקצה המדבר. (כא) וה' הלך לפניהם, א"ת מדבר קדמיהון, כמו מוליך, נראה שכוונתו להרחיק ההגשמה, ואמר שהיה מוליך בכחו לפניהם עמוד הענן ועמוד האש, ולדעת הרשב"ם היה על ידי מלאך הנקרא בשם שולחו, ואולם אחרי שמצאנו במקום אחר אשר עין בעין נראה אתה ה' ועננך עמד עליהם ובעמוד ענן

(יט) השביע, אף שאותם שהשביע יוסף כבר מתו, ואין מכאן ראיה מוחלטת שהאדם מוריש שבועה לבניו, שאולי משה לא קיים השבועה מצד החיוב, כי אם מצד הראוי, שראוי לבנים לקיים את שבועת אביהם:

לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד
אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם
וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן
יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה לִפְנֵי
הָעָם׃ פ
יד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי

תרגום אונקלוס

לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא
וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא
לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל
בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא׃ כב לָא
עֲדֵי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא
וְאַף לָא עַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא
בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא׃
יד א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם

כ"א יעדי כ"א בימּמא ועמודא
ת"א לא ימיש . שבת כ"ג ב׳ :
קת"ם לנחתם. אין מתג כלמ"ד ות"ו:

רש"י

לסוכות : (כא) לנחותם הדרך . נקוד פתח שהוא כמו להנחותם לראותכם בדרך אשר תלכו בה (דברים א) שהוא כמו להראותכם . אף כאן להנחותם על ידי שליח . ומי הוא השליח עמוד הענן . והקדוש ברוך הוא בכבודו מוליכו לפניהם ומ"מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים . עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך : (כב) לא ימיש . הקדוש ברוך הוא את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה . מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן . שעד שלא ישקע זה עולה זה :

תרגום אשכנזי

קענזיילע, זיא דען רעכטען וועג צו פיהרען, אונד דעם נאכטס אין איינער פייערזיילע, איהנען צו לייכטען, דאמיט זיא טאג אונד נאכט פארטגעהען קאננטען. (כב) ער ליעס דעם טאגס דיא וואלקענזיילע אונד דעם נאכטס דיא פייערזיילע פאר דעם פאלקע ניכט וייכען.

יד (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאלגט : (ב) זאגע דען קינדערן ישראל'ס,
דאס

באור

ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה (במדבר יד יד), אין לזוז מפשטות המקרא ואף שידענו שהשם מלא כל הארץ כבודו, דרך הכתוב ליחד לו המקום אשר שם יראה ויתגלה ימין עזו וזרוע תפארתו על דרך פלא ויתכן אם כן לומר בלי הגשמה כלל ח"ו, שהקב"ה נגלה עליהם והלך לפניהם יומם להראותם את הדרך אשר ילכו בה, ובלילה הלך לפניהם בעמוד אש להאיר להם, וטעם בעמוד ענן, שלא היה כדמות עבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ, ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו. **לנחתם**, נקוד פתח שהוא כמו להנחותם, וכן לראותכם בדרך אשר תלכו בה (דברים א ל"ג) שהוא כמו להראותכם, אף כאן להנחות אותם על ידי שליח, ומי הוא השליח עמוד הענן, שהרי על ידו הם הולכים. **ללכת יומם ולילה**, פעם ביום ופעם בלילה כפי הצורך, ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ, כי יום ימצא בתנ"ך והוא לילה, כי כתוב ביום הכתי כל בכר (במדבר ח י"ז), וזה היה לילה, וכתיב היום הזה יום בשרה (מלכים ב׳ ז ט׳), והוא היה לילה, כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר, וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך (תהלים פח ב׳) (הראב"ע) . והרשב"ם כתב שהיו הולכים ביום ובלילה כשישמע פרעה יאמר בורחים הם וירדוף אחריהם. (כב) לא ימיש, פעל יוצא, ענין הסרה, כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם, וכן תרגם אונקלוס לא יעדי, לא יסיר, וכן תרגם האשכנזי, ואולם מצאנו לא ימיש מתוך האהל (לקמן לג י"א), והוא פעל עומד, לכן תרגמו יב"ע לא עדי והירושלמי תרגמו לא הוה פסק, שעמוד הענן לא סר מלפניהם.

יד (א) וידבר, מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם, למה עשה כן, כי כל מעשיו בחכמה, וחכמת האדם כאין נגדו, והזכרתי זה בעבור שתמצא בזאת הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות (הראב"ע) .

יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי
הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי
בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃
ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּ וְיִשְׁרוּן
קֳדָם פּוּם חִירָתָא בֵּין
מַגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם בְּעֵיל
צְפוֹן לָקֳבְלֵיהּ תִּשְׁרוּן עַל
יַמָּא׃ ג וְיֵימַר פַּרְעֹה
עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְעַרְבְּלִין
אִינוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן
ת"א וישבו. עקדה שער ל"ז:

קת"ם יד (ב) וישבו. ח"ו: החירת. מ"י וח"ו וכן להלן פ' ט': צפן. ח"ו וכן להלן פ' ט': (ג) נבבים. ח"ו ומ"י:

תרגום אשכנזי

דאס זיא אומקעהרען, אונד זיך פֿאָר פי החירות לאַגערן, צווישען מגדל אונד דעם מעערע, פֿאָר בעל צפון, געגען איהם איבער, אַם מעערע זאָללט איהר אייך לאַגערן. (ג) זאָ ווירד פרעה פֿאן דען קינדערן ישראל'ס דענקען, זיא זייען פֿעראיררט אים לאנדע, דיא וויסטע האבע זיא אום זיא הער פֿערשפֿאררט

רש"י

יד (ב) וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו': ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות ע"ש שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים: לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותם שיאמרו קשה יראתם ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם (איוב יב): (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם עליכם. אמרי לי אחי הוא (בראשית כ) אמרי עלי: נבוכים הם. כלואים ומשוקעים ובלע"ז שירי"ר 1) כמו נבכי ים (איוב לח). עמק הבכא (תהלים פד). מבכי נהרות (איוב כח). נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו:

באור

(ב) וישבו, לאחוריהם, כי ההולך ממצרים להר סיני אינו צריך לעבור את ים סוף כי אם ילך לצפונו של ים סוף בינו ובין הים הגדול והיה ים סוף לימינו והים הגדול לשמאלו, והם שבו לאחור, והיה זה כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך, כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו'. לפני פי החירות, הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות ע"ש שנעשו שם בני חורין, והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים בל"א (דיא מינדונג) ונקרא גם פני החירות בעבור שהפה בפנים. לפני בעל צפון, כדי להטעותם שיאמרו קשה יראתם. נכחו, באה זו המלה בחירק כמו אחרי נפלו (שמואל ב' א י') ורבים ככה, וענינו נגד ועומת. (ג) ואמר פרעה, כשישמע שהם שבים לאחוריהם. לבני ישראל, על בני ישראל, וכן אמרי לי אחי הוא (בראשית כ י"ג), אמרי עלי, וכן ת"א, והירושלמי תרגם על עסק עמא בני ישראל, וכן תרגם האשכנזי. נבבים, בשורק תחת החולם, כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל (משרש בוך), כמו נכונים, נבכו עדרי בקר (יואל א י"ח), והעיר שושן נבוכה (אסתר ג ט"ו), כמו והממלכה נכונה (מלכים א' ב מ"ו), והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה, כ"כ הראב"ע והרד"ק בשרשים שורש בוך, וכן תרגמו המתרגמים כלם, ורש"י ז"ל פירש נבוכים הם, כלואים ומשוקעים, ובלע"ז שירי"ר [שער"רע בל"א (אין דיא ענגע געטריעבען, פערשפֿאָררט)] כמו נבכי ים (איוב לח ט"ו), בעמק הבכא (תהלים פד ז'), מבכי נהרות (איוב כח י"א), נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעים לצאת ממנו ולהיכן ילכו. והרשב"ם ז"ל פירש נבכים הם, סגורים בנבכי ים שלפניהם, כדכתיב הבאת עד נבכי ים, מבכי נהרות, אבל לדעת הראב"ע נבכי משרש אחר והגו"ן שרש, והרד"ק הביאו בשרש בכה, וכן מבכי נהרות ופירשו מענין דמע ובכי עיין שם. סגר עליהם המדבר. סגר פעל יוצא כחבירו ואינו בודד, ופירושו כאלו המדבר סגר עליהם את דרכם שהוא מקום

---

1) ובלע"ז שירי"ר, serrer (איינשפעררען, איינשליססען).

הַמִּדְבָּֽר׃ ד וְחִזַּקְתִּ֣י אֶת־לֵב־
פַּרְעֹה֮ וְרָדַ֣ף אַחֲרֵיהֶם֒ וְאִכָּבְדָ֣ה
בְּפַרְעֹה֙ וּבְכָל־חֵיל֔וֹ וְיָדְע֥וּ
מִצְרַ֖יִם כִּֽי־אֲנִ֣י יְהֹוָ֑ה וַיַּעֲשׂוּ־כֵֽן׃
ה וַיֻּגַּד֙ לְמֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם כִּ֥י בָרַ֖ח
הָעָ֑ם וַ֠יֵּהָפֵךְ לְבַ֨ב פַּרְעֹ֤ה וַעֲבָדָיו֙
אֶל־הָעָ֔ם וַיֹּֽאמְרוּ֙ מַה־זֹּ֣את עָשִׂ֔ינוּ

תרגום אונקלוס

מַדְבְּרָא׃ ד וְאַתְקֵיף יַת
לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף
בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה
וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְיִדְעוּן
מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ
כֵן׃ ה וְאִתְחַוָּה לְמַלְכָּא
דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא
וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה
וְעַבְדוֹהִי לְעַמָּא וַאֲמָרוּ

קת"ם (ד) לב־. בציירי ומקף:

רש"י

(ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכה"א ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' (יחזקאל לח) ואומר שמה שבר רשפי קשת ואח"כ נודע ביהודה אלהים (תהלים עו) ואומר נודע ה' משפט עשה (שם ט): בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחיל הפורענות: ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפנו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם: (ה) ויגד למלך מצרים. אוקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי. ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. ליל שביעי ירדו לים. בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך.

תרגום אשכנזי

פֿערשפֿאָררט. (ד) איך ווערדע דאז הערץ פרעה'ס שטארק מאכֿען דאס ער זיא פֿער־פֿאָלגע, ווערדע נאָך עהרע האבען אַן פרעה אונד אַן זיינעם גאנצען הערע, אונד דיא מצרים זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין! זיא טהאטען אלזאָ. (ה) אַלס נון דעם קאָניגע פֿאן מצרים בעריכֿטעט ווארד, דאס דאז פֿאָלק דיא פֿלוכֿט נעהמע, דא ווארד דיא געזיננונג פרעה'ס אונד זיינער בעדיענטען געגען דאז פֿאָלק פֿעראָנדערט, אונד שפראכֿען: ווארום האבען וויר דאז

באור

מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודואגים שם מאחריהם, ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באתם בקצה המדבר כתועים בארץ ולא ידעו אנה ילכו, ויב"ע תרגם טרד עליהון טעוות צפון נגדוי דמדברא, השם מלת סגר על בעל צפון הנזכר למעלה, וכן פירש ר"ע ספורנו, וכן תרגם האשכנזי כי הוא מכוון על המשך הכתוב שלפניו, לפי שיש לדקדק שם כפל לשון ויחנו לפני פי החירות נכחו תחנו על הים, ועוד שהוא מתחיל בלשון נסתר, וישבו ויחנו כמשפט הלשון אחרי דבור בלא אמירה, ומסיים בלשון נוכח נכחו תחנו על הים, ובפסוק שלאחריו חוזר לדבר בלשון נסתר ואמר פרעה לבני ישראל, והיה לו לומר לכם, לכן נראה שאין נכחו תחנו על הים ממאמר משה אל ישראל. כי אם ממאמר השם אל משה, ושעור הכתוב כך הוא, דבר אל בני ישראל שישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים, ומסיים כנותן טעם לדבריו ואומר אל משה נכח בעל צפון תחנו על ים סוף כדי שיאמר פרעה על ישראל שהם נבכים בארץ ושטעותו סגר עליהם המדבר. (ד) וחזקתי וגו', בעבור שפחד פרעה מהם במכת בכורות לא היה בלבו לרדוף אחריהם אף אם יברחו, ע"כ אמר שיחזק את לבו לרדוף אחריהם. ואכבדה, כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד, וכן הוא אומר ונשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו' (יחזקאל לח כ"ב וכ"ג), ואומר שמה שבר רשפי קשת ואח"כ נודע ביהודה אלהים (תהלים עו ב' וד') ואומר נודע ה' משפט עשה (שם ט י"ז) (לשון רש"י), כי ענין הכבוד הוא פרסום המעלות והמדות הנכבדות אשר בנושא וע"י הנקמה ברשעים תתפרסם בעולם מדת הצדק והמשפט. (ה) כי ברח העם, הוגד לו שאינם הולכים אל מקום מיוחד לזבוח לה' כאשר אמרו, כי אם תועים

[אמר הבורם]: (ה) ויגד למלך מצרים, איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים וגו' (רש"י), ואם סוף דבריו אמת שבליל שביעי ירדו לים

כִּֽי־שִׁלַּ֥חְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל מֵעָבְדֵֽנוּ׃
ו וַיֶּאְסֹ֖ר אֶת־רִכְבּ֑וֹ וְאֶת־עַמּ֖וֹ
לָקַ֥ח עִמּֽוֹ׃ ז וַיִּקַּ֞ח שֵׁשׁ־מֵא֤וֹת
רֶ֙כֶב֙ בָּח֔וּר וְכֹ֖ל רֶ֣כֶב מִצְרָ֑יִם
וְשָׁלִשִׁ֖ם עַל־כֻּלּֽוֹ׃ ח וַיְחַזֵּ֣ק יְהוָ֗ה

מַה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא
יָת יִשְׂרָאֵל מִלְּמִפְלְחָנָא׃
ו וְטַקֵּים יָת רְתִיכֵיהּ וְיָת
עַמֵּיהּ דְּבַר עִמֵּיהּ׃ ז וּדְבַר
שֵׁית מְאָה רְתִיכִין בְּחִירָן
וְכֹל רְתִיכֵי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין
מְמַנַּן עַל כֻּלְּהוֹן׃ ח וְאַתְקֵיף

ת"א שש מאות. פסחים קי"ח ב׳:

קת"ם (ה) מעבדנו. ס"י: (ו) ויאסר. האל"ף בשוא לבד: (ז) ושלשם. חסר דחסר: כלו. וא"ו בסוף:

תרגום אשכנזי

געטהאן, דאס וויר דיא ישראל האבען ציעהען לאססען, אונז ניכט מעהר צו דיענען? (ו) ער ליעס זיינען וואגען אנשפאננען, אונד זיין פאלק נאהם ער מיט זיך. (ז) ער נאהם זעכס הונדערט אויסערלעזענע קריעגס-וואגען אונד אללעס געשפאננען אוים מצרים אונד דיא הויפטלייטע איבער איהנען. (ח) דער עוויגע מאכטע

רש"י

נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו לאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו: ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך שאר מלכים ליטול בזה ברחש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב. ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. וא"ת משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה׳. מכאן היה ר"ש אומר כשר שבמצרים הרוג. טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשים על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה׳ את לב פרעה. שהיה תולה אם לרדוף אם לאו וחזק את

באור

הנה והנה הולכים ושבים ומבקשין דרך לברוח. ויהפך, נהפך ממה שהיה, שהרי אמר להם קומו לאו מתוך עמי, ונהפך לב עבדיו, שהרי לשעבר אמרו לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש, ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם. מעבדנו. מעבוד אותנו. (ו) ויאסר. בצווי, כמו ויבן שלמה את הבית (מלכים א׳ ו י"ד), וכן תרגמו האשכנזי. (ז) בחור, נבחר, בחור לשון יחיד, כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור. וכל רכב מצרים, ועמהם כל שאר הרכב שבמצרים. ושלשם, המלך הוא כמו אחד בחשבון, על כן יקרא משנה מי שאחריו במעלה השנית מגזרת שנים, ואשר הוא במעלה השלישית שליש (וזה המשקל בקבוץ הפ"א בשוא כמו מן נזיר נזירים ומן פתיל פתילים, ובא זה בקמץ שלא כמשפט להבדיל בינו ובין וישלח שר חמשים שלשים (מלכים ב׳ א י"ג), יום שלישי בראשית

ובשחרית אמרו שירה וגו׳. עכ"ז לא נוכל להסכים עמו שקבעו שלשת ימים לילך ולשוב, שהרי אמרו: נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה׳ אלהינו (לעיל ה ג׳). ושעורו כאשר נגיע אל קץ דרך שלשת ימים שם נזבחה לה׳ שלשון דרך שלשת ימים אינו סובל את הנסיעה והחזרה יחד, ועוד שהרי בלילה קרא פרעה למשה ואהרן ואמר קומו צאו (לעיל יב ל"א) וגם יד מצרים חזקה עליהם ומהר לשלחם, ונטרפה דעת פרעה ואיך היה לו פנאי לשלח עמהם איקטורין? והנכון לדעתנו שהגידו למלך שברח העם, מאחר ששמעו בבקר או למחרתו שמשה לקח את עצמות יוסף עמו, והדבר היה ידוע במצרים שהישראלים שומרים את עצמות יוסף יותר משני מאות שנה ואינם קוברים אותם, לפי שמאמינים שיוכלו לעזוב את מצרים ויוליכום עמהם לקברם בארץ כנען ארץ מולדת יוסף, ועל ידי זה נתגלה רצון משה וישראל שלא ישובו למצרים.

אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃ שני
ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ
אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוּס
רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי
הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה
הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־

יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין
בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ ט וּרְדָפוּ
מִצְרָאֵי בַּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ
יָתְהוֹן כַּד שָׁרַן עַל יַמָּא כָּל
סוּסָוָת רְתִיכֵי פַרְעֹה
וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל
פּוּם חִירָתָא קֳדָם בְּעֵיל
צְפוֹן׃ י וּפַרְעֹה קָרֵיב
וּזְקָפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת

נ"א סוסות
קת"ם (ט) אותם. מ"ו:

רש"י

לבו לרדוף: ביד רמה. בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב, היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו

תרגום אשכנזי

מאכטע דאז הערץ פרעה'ס, קאֶניגס פאָן מצרים, זאָ שטארק, דאס ער דיא קינדער ישראל פערפאָלגטע, דיא קינדער ישראל אבער צאָגען מיט אויפגעהאָבענער האנד (דאז הייסט עפפענטליך). (ט) דיא מצרים זעטצטען איהנען נאך, אונד עררייכטען זיא געלאַגערט אַם מעערע, אללע פפערדע, אללעס קריעגסגעשפאנען פרעה'ס, זיינע רייטערייא אונד זיינע מאננשאַפט צו פוסע, בייא פי החירות פאָר בעל צפון. (י) אלס פרעה זיך נאֶהערטע, הובען דיא קינדער ישראל איהרע אויגען אויף, דא וואר גאנץ

באור

(בראשית א' י"ג), שהוא תאר למספר השלשה), והם שרי לבאות כתרגומו. (ח) ביד רמה, שעשו להם דגל וגם להתגוסס, וויוצאים בשמחה ובשירים בתוף וכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחרות, לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם, וכל זה הוגד לפרעה. (ט) וירדפו מצרים, ענינו כאשר רדפו מצרים אחריהם כמו שזכר השיגו אותם שהיו חונים על הים, וכן משפט הלשון, ועל הים ענינו סמוך לים. ופרשיו, רוכבי הסוסים. וחילו, רגליים. (י) הקריב, אונקלוס תרגמו קריב כמו קרב פעל עומד, וכן תרגמו האשכנזי, וראב"ע כתב כי הקריב בכל מקום פעל יוצא הוא, והכוונה שהקריב את מחנהו. ויצעקו, אונקלוס תרגם וזעיקו, ולא תרגם וצלי, עשאו מענין תרעומת, ולא מענין תפלה, כי אין נראה שבני אדם המתפללים אל ה' להושיעם, יבעטו בישועתו אשר עשה להם ויאמרו כאשר אמרו בפסוקים הבאים שטוב להם שלא הגילם, לכך באמרו שהתרעמו לפני ה' על שהוציאם ממצרים, כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (לעיל ה ט"ו), ואולם יתכן כמ"ש הרמב"ן ז"ל שנחלק העם לכתות כתות והכתוב יספר מעשה כלם, אמר כי הכת האחת התפללה אל ה', והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוחרת בישועה הנעשה להם, וע"ז כתיב וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז'), ולכך יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת, ויצעקו בני ישראל אל ה', כי הטובים בהם צעקו והתפללו אל ה', כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון, וכ"כ יב"ע שנחלקו ישראל שם לארבע כתות, כת אחת אמרה נרד לתוך הים, השנית אמרה נשוב למצרים, השלישית אמרה נערכה לנגדם מערכת מלחמה, והרביעית אמרה נמהר לקראתם בקול תרועת מלחמה להמם ולבלבל אותם. ומשה השיב לכל כת וכת כפי דרכה, לראשונה אמר אל תיראו התיצבו וראו וגו', לשניה אמר לא תשובו למצרים כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראתם עוד עד עולם, לשלישית אמר לא תערכו מלחמה ה' ילחם לכם, ולרביעית אמר ואתם תחרשון דומו ותנו יקר ושבח וכבוד לה' אלהיכם, והוא באור נאה ומקובל על הדעת כפי המשך הכתובים וכן איתא במדרש.

עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ
אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ
אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים
בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר
מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ
מִמִּצְרָיִם׃ יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם

עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין
בַּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא
וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם
יְיָ׃ יא וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה
הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם
דְּבַרְתָּנָא לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא
מַה דָא עֲבַדְתָּא לָנָא
לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם׃
יב הֲלָא דֵין פִּתְגָמָא
דְּמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם

ת"א המבלי. ערכין ט"ו א׳:

קת"ם (י) והנה. בטעס לא במקף:

(יא) המבלי. הה"א בח"פ וכן בג׳ תנכי"ן המדוייקין ועיין ת"ם בסוף דבריו: (יב) במצרים. הבי"ת רפי:

תרגום אשכנז

מצרים הינטער איהנען הערציעהענד; ויא פירכטעטען זיך אונגעמיין, אונד דיא קינדער ישראל שריען צו דעם עוויגען. (יא) צו משה אבער שפראכען זיא: איזט עס אוים מאנגעל דער גראבער, דאס עטווא קיינע אין מצרים זינד, דארום דוא אונז מיטגענאממען, אין דער וויסטע צו שטערבען? ווארום האסט דוא אונז דאז געטהאן, אונז אוים מצרים הערואוים צו פיהרען? (יב) איזט עס ניכט עבען דיעזעס, דאס וויר דיר אין מצרים געזאגט האבען, נאמליך: לאס פאן אונז אב, וויר וואללען דען מצרים דיענען! ? דען עס איזט

רש"י

הקריב הקריב עלמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מלרים נוסע אחריהם ראו שר של מלרים נוסע מן השמים לעזור למלרים. תנחומא: ויצעקו. תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם (בראשית יט). ביצחק לשוח בשדה (שם כד). ביעקב ויפגע במקום (שם כח): (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במלרים ליקבר שם לקחתנו משם. שיפ"ר פלי"נגה דינו"ן פוס"ים 1) בלע"ז: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. והיכן דברו ירא ה׳ עליכם וישפוט: ממותנו

באור

(יא) המבלי אין קברים. לשון רש"י וכי מחמת הסרון קברים, שאין קברים במלרים לקבר שם לקחתנו משם, שי"פור פלינס"ה דינון פו"סים שכ"ל, ס"י פו"ר פאלי"אנסי ד"ע נא"ן פאסעס, והוא בל"א (איזט עס עטווא אוים מאנגעל דאס קיינע גראבער וכו׳), רלה לבאר כפל השלילה בלשון, שהיה די לומר המבלי קברים או האין קברים, ואמר באף הלועז יכפל השלילה לפעמים, ובלה"ק מלאנו הרק אך במשה (במדבר יב ב׳) דוגמתו, והמתרגם האשכנזי פתר גם הוא את כפל השלילה בלשון אשכנז. להוציאנו, בא קמץ גדול תחת קמץ קטן (והוא הזירי), שראוי להיות בזירי, וכמוהו אמרת אין ראני (ישעיה מז י׳). (יב) הלא זה הדבר, אינו מפורש בכתוב, רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו פי׳ בפניו דבר שלא היה. ודבר זה בכלל ולא שמעו אל משה לעיל

1) שיפו"ר פלינס"ה דינו"ן פוסי"ם בלע"ז si pour faill[illegible]nce de uon fo[illegible]ses (איזט עס עטווא אוים מאנגעל אן גרעבערן, איינ דאס קיינע גרעבער זינד).

לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־
מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־
מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃
יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־
תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת
יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי
אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם
לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר שְׁבוֹק מִנַּנָא וְנִפְלַח יַת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא דְּנִפְלַח יַת מִצְרָאֵי מִדְּנְמוּת בְּמַדְבְּרָא׃
יג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדַּחֲלוּן אִתְעַתָּדוּ וַחֲזוֹ יַת פּוּרְקָנָא דַייָ דִּי יַעֲבֵיד לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי כְּמָא דִּי חֲזֵיתוּן יַת מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃

קת"ם ממתנו. ח"ו: (יג) תספו. הסר דחסר: לראתם. ח"ו:

רש"י

ממותנו. מאשר נמות. ואם היה נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו לחולם מלאפום ועיין לקמן פ' יתרו ברש"י בפסוק פן יפרץ) היה כאשר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשור"ק נבאר מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו שנמות (שמות יז) וכן מי יתן מותי דאבשלום (שמואל ב' יט) שאמות. כמו ליום קומי לעד (צפניה ג) עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד:

תרגום אשכנזי

איזט בעססער פֿיר אונז, דען מצרים צו דיע־נען, אַלס דאס וויר אין דער וויסטע אומ־קאָממען! (יג) משה שפראך צום פֿאָלקע: פֿירכֿטעט אייך ניכֿט! שטעהט רוהיג, אונד זעהעט דיא הילפֿע דעס עוויגען; דיא ער אייך הייטע ערצייגען ווירד, דען וויא איהר דיא מצרים הייטע געזעהען, זאָ זאָללט איהר

באור

(לעיל ו ט'). ממתנו, מאשר נמות, ואם היה נקוד מלאפום (והוא הנקרא לנו חולם) היה כאשר ממיתתנו, עכשיו שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות, וכן מי יתן מותנו (לקמן טז ג') שנמות, וכן מי יתן מותי דאבשלום (שמואל ב' יט א'), שאמות, והוא המקור עם כנוי כמו ליום קומי (צפניה ג ח'), עד שובי (ד"ה ב' יח כ"ו), שאקום שאשוב. (יג) התיצבו וראו את ישועת ה', כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, וראב"ע תמה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם, ואמר התשובה כי מצרים היו אדונים לישראל וזה הדור שיצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ולא יוכל להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים מלחמה וכו' ע"ש, והנה בלעדי זאת אף שהיו ישראל מזויינים אפשר שלא היה להם רכב ופרשים וכלי קרב אשר על ידם יגלה החלש את הגבור והמועט את המרובה, ועוד שהיה מצרים ממלכה גדולה ובתוכה עם חזק ורב יותר מישראל מאוד מאוד, והראיה שעבדו בהם בפרך ומררו את חייהם ולא קמו לנגדם, ועתה כראותם חיל מצרים נוסע אחריה' ללחום עמהם, פחד העם שאף אם יגברו בכחם על אלו יקומו עליה' כהנה וכהנה מיתר העם הנשאר בערים ובחצרות עם רב וכבד מאד ולהם רכב ופרשים וכל כלי קרב ויצטרכו למלחמות גדולות ונוראות וימותו בחסר כל במדבר ברעב ובצמא אף אם יגברו על אויביהם, ואפשר שלכך לא אמרו לקחתנו למות במלחמה, או ממותנו במלחמה כי לא היו יראים כל כך מהמלחמה כאשר יראו מהמדבר הנורא באמת, כי אם יצטרכו ללחום עם מצרים לא יניחום לצאת מן המדבר כי חשבו גם הם שאין לצאת מן המדבר

[אמר הבורט]: (יג) התיצבו, נראה שרבים מהם התחילו לברוח ולנוס הנה והנה, לכן אמר התיצבו אל תזוזו ממקומכם:

עוֹלָם׃ יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם
תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃ טז וְאַתָּה
הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ
עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃
יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם
וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה

תרגום אונקלוס

יד יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן
תִּשְׁתְּקוּן׃ טו וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה קַבֵּילִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְלוּן׃
טז וְאַתְּ טוֹל יָת חוּטְרָךְ
וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא
וּבְזָעוֹהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ יז וַאֲנָא
הָא אֲנָא מְתַקֵּיף יָת לִבָּא
דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בַּתְרֵיהוֹן

ת"א מה. עקדה שער פ"ב: דבר. סוטה ל"ז א': ואתה. שם שם: ויבאו. ברכות נ"ד א', יומא ד' ב':

קת"ם (יד) התחרשון. ה"י ומ"ו:

תרגום אשכנזי

זיא ניעמאלס וויעדער זעהען. (יד) דער עוויגע ווירד פיר איך שטרייטען, איהר אבער זאָללט שטיללע זיין. (טו) דער עוויגע שפראך צו משה: ווארום פלעהעסט דוא נאָך צו מיר? זאגע דען קינדערן ישראל, דאס זיא אויפברעכען; (טז) דוא אבער העבע דיינען שטאב אויף, נייגע דיינע האנד איבער דאז מעער, אונד טהיילע עס פאן איינאנדער, זאָ זאָללען דיא קינדער ישראל מיטטען אים מעערע אויף טראָקנעם באָדען געהן; (יז) איך היגעגען, איך מאכע דאז הערץ דער מצרים שטארק, דאס זיא הינטער איהנען היניין געהען, זאָ ווערדע איך נאָך עהרע האבען

רש"י

(יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן אם לאל תריבון (איוב יג). וכן אשר דבר לי. וכן האתם תריבון לבעל (שופטים ו): (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. דבר אחר מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פעל ידי תצוני (ישעיה מה): דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם. כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם

באור

המדבר הזה כי אם דרך מצרים, והם ימחו בידם ולא יתנום לעבור ישארו כלואים וסגורים במדבר באין מזון ומחיה עד שימותו, והיה די בזה להפחיד עם רב גבורי כח ומלומדי מלחמה ולהביא מורך בלבבם, ואמר להם משה שאל יפחדו ואל ירהו, כי לא בכחם ינצלו וזרוע ידם לא יושיע להם, כי השם יעשה להם ישועה שלא יראו עוד את מצרים עד עולם, והיה בכלל ההבטחה הזאת שלא יצטרכו לשוב בדרך מצרים כדי לצאת מן המדבר הזה כי השם יכין להם דרך לא עבר בה איש, ולא יראו את מצרים כי אם היום הזה. כי אשר ראיתם וגו', מה שראיתם את מצרים אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד, כן פירש"י, ויתכן שיחסר כ"ף הדמיון כמו כאשר ראיתם, וכן תרגם האשכנזי. (יד) ילחם לכם, בשבילכם, וכן כי ה' נלחם להם (לקמן כ"ה), וכן אם לאל תריבון (איוב יג ח'), האתם תריבון לבעל (שופטים ו ל"א). ואתם תחרשון, הפך ויצעקו בני ישראל. (טו) מה תצעק אלי, אמרו רז"ל מלמד שהיה משה עומד ומתפלל, כי לא ידע מה יעשה, שהשם אמר לו ואכבדה בפרעה, והוא לא היה יודע איך יתנהג על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר. וזה טעם מה תצעק אלי (כאשר אמרו רז"ל לא עת עתה להאריך בתפלה וישראל נתונים בצרה), שהיה צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך שאכבדה בפרעה, ולא סבר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל (מדברי הרמב"ן), ואונקלוס תרגם ואמר ה' למשה קבלית צלותך, ונראה שלדעתו שעור הכתוב כמו, מה שאתה צועק בא אלי, והוא רחוק. דבר אל בני ישראל ויסעו, אין להם

בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ
וּבְפָרָשָׁיו׃ יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־
אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה
בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ
הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע
עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד
מֵאַחֲרֵיהֶם׃ כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה
מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי
הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה

קת"ם (יז) בפרעה. הכי"ת בדגש וכן בפסוק הסמוך: (יט) מאחריהם. מתג רק בחל"ף לבד וכן השני בפסוק זה: ויעמד. מתג רק ביו"ד לבד:

וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל
מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכּוֹהִי
וּבְפָרָשׁוֹהִי: יח וְיִדְעוּן
מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ
בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה
בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי:
יט וּנְטַל מַלְאֲכָא דַייָ
דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא
דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן
וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן
קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן:
כ וְעָאל בֵּין מַשִּׁרְיָתָא
דְּמִצְרָאֵי וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא
דְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא
לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל
לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵּין

ת"א ויסע. עקרים מ"ג פכ"ט:

רש"י

הים: (יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל החצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשהחשיכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו. וזאבים מאחריו. נתנו על זרועו ונלחם בהם, כך אנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (הושע יא): ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והולך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה

תרגום אשכנזי

אן פרעה אונד אן זיינעם גאנצען העערע, אן זיינען וואגען אונד אן זיינער רייטערייא. (יח) דיא מצרים זאָללען ערקעננען, דאס איך דער עוויגע בין, דא איך עהרע האבען ווערדע אן פרעה, אן זיינען וואגען אונד אן זיינער רייטערייא. (יט) דער ענגעל גאָטטעס, דער פֿאָר דעם לאגער דער ישראל הערגעגאנגען, צאָג אַב, אונד גינג הינטער איהנען הער, דיא וואָלקענזיילע, דיא פֿאָר איהנען וואר, צאָג אב, אונד שטעללטע זיך הינטער איהנען, (כ) אונד קאם אלזאָ צווישען דעם לאגער דער מצרים, אונד דעם לאגער דער ישראל, היער וואר וואָלקע אונד פֿינס-טערניס, אונד דא ערלייכֿטעטע עס דיא

באור

לכם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והאמונה שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם את הים. (יח) וידעו מצרים, הנשארים. (יט) ויסע מלאך האלהים, המוליך את עמוד הענן לפני מחנה ישראל, וילך המלאך מאחריה', ומתוך כך ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריה', כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרי' ובין מחנה ישראל ויהיה מאפל ביניה' שלא יוכלו לקרב זה אל זה כל הלילה. (כ) ויהי הענן והחשך, למצרי'. ויאר, עמוד האש את הלילה לישראל, והולך לפניה' כדרכו ללכת כל הלילה, והחשך

וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃
כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם
וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ
קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם
אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃
כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם
בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה
מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס
פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ
הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר

תרגום אונקלוס

לְוָת דֵין כָּל לֵילְיָא׃
כא וַאֲרִים מֹשֶׁה יַת יְדֵיהּ
עַל יַמָּא וּדְבַר יְיָ יַת יַמָּא
בְּרוּחַ קִידוּמָא תַּקִּיף כָּל
לֵילְיָא וְשַׁוִּי יַת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא
וְאִתְבְּזַעוּ מַיָּא׃ כב וְעָאלוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא
בְּיַבֶּשְׁתָּא וּמַיָּא לְהוֹן שׁוּרִין
מִימִינְהוֹן וּמִשְּׂמָאלֵהוֹן׃
כג וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי וְעָאלוּ
בַּתְרֵיהוֹן כֹּל סוּסָוַת פַּרְעֹה
רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי לְגוֹ יַמָּא׃
כד וַהֲוָה בְּמַטְּרַת צַפְרָא׃

ת"א ולא קרב. מגלה י' ב'. סנהדרין ל"ט ב':

קת"ם (כא) ויולך. מ"ו: לחרבה. מתג רק בהי"ת לבד:

רש"י

והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. ברוח קדים שהיא עזה. שברוחות הוא הרוח שהקדים ברוך הוא נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם (ירמיה יח). יבא קדים רוח ה' (הושע יג). רוח הקדים שברך בלב ימים (יחזקאל כז). הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כז): ויבקעו המים. כל מים שבעולם: (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר. שלשת חלקי הלילה

תרגום אשכנזי

נאכט; עס קאם אבער איין לאנגער ניכט צום אנדערן, דיא גאנצע נאכט. (כא) משה שטרעקטע זיינע האנד אוים איבער דאז מעער; דער עוויגע טריעב דאז מעער צוריק דורך איינען העפטיגען אָסטווינד דיא גאנצע נאכט, מאכטע אוים דעם מעערע פעסטען באָדען, אונד דאז וואססער וואורדע צערטהיילט; (כב) דיא קינדער ישראל גינגען מיטטען אים מעערע אויף טראָקנעם באָדען, אונד דאז וואססער דיענטע איהנען צור מויער, צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען. (כג) דיא מצרים פערפאָלגטען זיא, אונד קאמען איהנען נאך, אללע פפערדע פרעה'ס, זיינע וואגען אונד זיינע רייטערייא מיטטען אין דאז מעער היניין. (כד) עס וואר אין

באור

של ערפל לצד מצרים. ולא קרב זה אל זה, מחנה אל מחנה. (כא) ברוח קדים עזה, היה הרצון לפניו ית' לבקוע הים ברוח קדים מיבשת, שיראה כאלו הרוח היא המחרבת ים, כענין שכתוב יבוא קדים רוח ה' וגו' ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הושע יג ט"ו), השגיא למצרי' ויאבדו כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא יד ה' עשתה זאת בעבור ישראל, אע"פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם לזאת ובאו אחריה' מרוב תאותם להרע להם (הרמב"ן). (כב) בתוך הים, במקו' שהיה שם ים בתחלת הלילה. והמים להם חומה, שנקרשו המים, וכתוב נצבו כמו נד נוזלים, ואחרי עבור ישראל נמסו המים שהיו להם חומה, וזהו וישבו המים על מצרי' והם הבדילו בין המצרי' ובין היבשה, על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי חשבו לעלות אל היבשה, וחומות המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה. (כד) באשמרת הבקר, שלשת חלקי הלילה

וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ כה וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם

תרגום אונקלוס

וְאִסְתְּכֵי יְיָ לְמַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא וַעֲנָנָא וְשַׁגִּישׁ יַת מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי׃ כה וְאַעְדִּי יַת גַּלְגַּלֵּי רְתִיכֵיהוֹן וּמְדַבַּר לְהוֹן בִּתְקוֹף וַאֲמָרוּ מִצְרָאֵי נֵעֲרוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְּבוּרְתָא דַיְיָ דְּעָבֵד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם׃ כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יַת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא

קת"ס (כה) אפן. ח"ו: בכבדת. ה"ו: נלחם. ההי"ת בקמ"ץ:

רש"י

קרויין אשמורת ואותה שלפני הבוקר קורא אשמורת הבוקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק לאשמורות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג' חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס במטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו שדה צופים (במדבר כג) חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד האש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות: ויהם. לשון מהומה אסטורד"יסון 1) בלע"ז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם (ש"א ז): (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים

תרגום אשכנזי

דער מארגענוואכע, אלס דער עוויגע אויף דאז לאגער דער מצרים איינען בליקווארף דורך דיא פייער- אונד וואלקענזיילע, אונד דאז לאגער דער מצרים אין פערווירורונג בראכטע; (כה) ער ליעס דיא רעדער זיך פאן דען וואגען אבזאנדערן, אונד פיהרטע זיא מיט בעשווערטעם צוגע, דא זאגטע איין מצרי צום אנדערן: איך וויל פליעהען פאר ישראל, דען דער עוויגע שטרייטעט פיר זיא מיט מצרים. (כו) דער עוויגע שפראך צו משה: נייגע דיינע האנד איבער דאז מעער, זא

באור

הלילה נקראין אשמורות ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. וישקף ה', ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. בעמוד אש וענן, בקולות של ברד ואש מתלקחת וענן, כדכתיב וירעם ה' בקול גדול וגו' ויהמם (שמואל א' ז' י'). ויהם, לשון מהומה אסטורדי"סון בלע"ז [נ"ל עטורדיסא"נט ובל"א (בעטייבונג)], ערבבם נטל סגניות שלהם, ושנינו בפרקי ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתי' ויהמם (הנ"ל) עכ"ל רש"י, והנה על ידי הקולות והברקי' והאש באו רכבי פרעה ופרשיו במהומה גדולה וערבבו כדרך הסוסי' להתבלבל מקול רעם ולהבת הברק, ונשתברו אופני מרכבותיהם, וזהו: (כה) ויסר את אופן מרכבתיו, שנשתברו ונפלו והמרכבות נגררות בכבדות וקושי גדול. ומלת ויסר מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיות ויסר בפתח קטן תחת הסמ"ך. ויאמר מצרים, איש אל אחיו. נלחם להם, בעבורם. במצרים, בנו אנשי מצרים. (כו) נטה את ידך, כשעברו ישראל

1) אסטורדיסין בלע"ז estordison, etourdisement (דיא בעטייבונג).

וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־
רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה
אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם
לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם
נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־
מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ
הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־
הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה
הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר

בראש עמוד בי"ה שמו סימן

עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִיכֵיהוֹן
וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן׃ כז וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְתָב
יַמָּא לְעִדָּן צַפְרָא לִתְוּקְפֵיהּ
וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לְקַדְמוּתֵיהּ
וְשַׁנֵּיק יְיָ יָת מִצְרָאֵי בְּגוֹ
יַמָּא׃ כח וְתָבוּ מַיָּא וַחֲפוֹ
יָת רְתִיכַיָּא וְיָת פָּרָשַׁיָּא
לְכֹל מַשְׁרִית פַּרְעֹה דְּעָלוּ
בַּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא
אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חַד׃

ת"א ומצרים. סוטה י"ח א': וינער. סנהדרין צ"ד ב':

קת"ס (כז) לאיתנו. מ"י:

תרגום אשכנזי

זא זאלל דאַז וואַססער צוריק קעהרען איבער מצרים, איבער זיין קריעגסגעשפאַנן אונד איבער זיינע רייטעריי. (כז) משה נייגטע זיינע האַנד איבער דאַז מעער, דא קאַם דאַז מעער געגען מאָרגען צוריק צו זיינער פאָריגען געוואַלט, דיא מצרים אבער פלאָהען איהם ענטגעגען; דער עוויגע שטירצטע זיא הין, מיטטען אים מעערע. (כח) אינדעם נון דאַז וואַססער ווידער צוריק קאַם, בעדעקטע עס דאַז קריעגסגעשפאַנן אונד דיא רייטעריי אויס דעם גאַנצען העערע פרעה'ס, דיא איהנען

רש"י

אותם שנשארו במצרים: (כו) וישבו המים. שזקופין ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב"ה בהם חיות לקבל היסורין. וינער ושניק הוא לשון טרוף בל' ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה. כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן ולכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תיקון לשון:

באור

על שפת הים מעבר לים. וישבו המים, שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים. (כז) לפנות בקר, לעת שהבקר פונה לבא. לאיתנו, לתקפו הראשון. ומצרים נסים לקראתו, שפגעם הים ובא לקראת פניהם, כאשר רצו לנוס ולעלות אל היבשה. וינער ה', כאדם המנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה. (כח) ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה, כן דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה, כמו לכל כליו תעשה נחשת (לקמן כז ג'), וכן לכל כלי המשכן (שם יט), לכל עבדתו (במדבר ג כ"ו ויחזקאל מד י"ב), ויתדתם ומיתריהם לכל כליהם (במדבר ד ל"ב), ואינה אלא תקון לשון עכ"ל רש"י, ונראה שאין הלמ"ד יתירה לגמרי, כי אם באה לחבר הפרט עם הכלל, פעמי' יקדם הכלל ויחבר עמו הפרט כמו במלאכת המשכן ופעמים שיקדם הפרט כמו כאן, וזהו תקון הלשון, וכן בני מררי למשפחתם לבית אבותם (שם כט), וכן למשפחתיהם יצאו מן התיבה (בראשית ח י"ט), והרג מלכים עצומים, לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהלים קלה י"א) ודומיהם בכלם שמוש הלמ"ד לחבר הפרט עם הכלל, ודעת הרמב"ן ז"ל שהלמ"ד בפסוק הזה במקום את כמו כמים לים מכסים (ישעיה יא ט'), ויהיה כאלו אמר ויכסו את הרכב ואת הפרשי' את כל חיל פרעה כי החיל אינם הרכב והפרשים, אבל הם עמו

בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם
לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־

כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַלִּיכוּ
בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא
לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינֵיהוֹן
וּמִשְּׂמָאלֵיהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ
בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל
מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל
יָת מִצְרָאֵי מָיְתִין עַל כֵּיף

ת"א בתוך. סנהדרין צ"ד ב': והמים. יומא ד' ב': וירא. פסחים קי"ח ב'. ערכין ט"ו א':

קת"ם (כט) חמה. ח"ו: (ל) ויושע. מ"ו:

רש"י

(ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים

תרגום אשכנזי

אין דאז מעער נאַבגעגאנגען זינד; ניכט איינער פֿאן איהנען בליעב איבריג. (כט) דיא קינדער ישראל'ס אבער גינגען מיטטען אים מעערע אויף טראקנעם באדען, אונד דאז וואססער דיענטע איהנען צור מויער צו איהרער רעכטען אונד צו איהרער לינקען. (ל) אַן דעמזעלבען טאַגע עררעטטעטע דער עוויגע דאז פֿאלק ישראל פֿאן דער האנד דער מצרים, ישראל זאַה מצרים טאָדט אַם אופֿער דעם מעערעס.　　　אלם

באור

אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו, ואולם הנראה שחיל כולל כל אנשי הצבא רכב ופרשים ורגליים, והוא במקום הזה כלל שאחרי הפרט כמו שזכרנו. (כט) ובני ישראל, כבר הלכו ביבשה בתוך הים, כן פי' הרשב"ם, והרא"בע כתב בענין אחר וז"ל: טעם להזכיר זה, כי פרעה היה טובע, ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמם המים שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים, והעד הנאמן על זה הפי' שכתוב בשירה וברוח אפיך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישראל וכתיב נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבעה המצריים, על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, וכתב עוד אל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה, אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו ז"ל וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש עכ"ל, וכן כתבו התוספו' בערכין (דף טו ע"א) שישראל הלכו באורך הים כחצי גורן עגולה ולא עברוהו לרחבו ע"ש, ואולם כפי הנראה לעין רשום במפת המדינה אין צורך לזה, כי מצרים למערב א"י משוך לצד דרום, ושניהם על שפת הים הגדול שהוא הים האמצעי, וים סוף (הנקרא דאַז רָאטהע מעער, או דער אַראַבישע מעערבוזען) למזרח מצרים משוך מצפון העולם לדרומו מן המקום הנקרא (זוע"ס) עד הים שקורין (דאז אַראַבישע מעער), ויש בין הים הגדול לים סוף מרחק מיבשה כמו מהלך ג' ימים, ושם היו יכולים ליכנס לא"י מבלי עבור את הים, ועל פי השם שבו לאחוריהם, וחנו על שפת מערבי של ים סוף, ועם שלא ידענו איה פי החירת ומגדל, הנראה שלא הרחיקו ללכת, כי אם חנו בתחלת הים סמוך למקום (זוע"ס) שזכרנו ושם אין הים רחב כל כך כי אם יד משוכה מן הים נקרא (בלה"ר אל-זוועס), וכאשר ספרו עוברי הארץ ההיא יש שם על שפת הים נחל הנקרא להם נחל (בעד"עא) והוא נחל הפלא, לזכר הפלא שנעשה שם לישראל, ואינו רחוק שיהיה באמת במקום ההוא, ובעברם את הים באו משפתו המערבי דרך רחבו, ויצאו על שפתו המזרחי ובאו למרה, ומשם לסיני. וכאשר אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד') לא היו רוצים לשוב ולעבור את הים, כי מי ישים להם הים להרבה, ואולם רצו ללכת דרך היבשה שזכרנו. (ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. הרשב"ם והרא"בע פירשו ישראל אשר על שפת הים ראו את מצרים מתים וטבועים בים, ועם שהפי' הזה מקובל על הדעת, הנה הנחת הטעמים תנגדהו לפי שתיבת מצרים בזקף קטן המפסיק יותר מן הטפחא שבתיבת מת, ולפירושם היה צריך להעמיד במפסיק יותר תיבת מת המוסב על מצרים, לכן אמרו רבותינו ז"ל שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולים מצד אחר.

שְׂפַ֥ת הַיָּֽם׃ לא וַיַּ֨רְא יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־הַיָּ֣ד הַגְּדֹלָ֗ה אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֤ה יְהוָה֙ בְּמִצְרַ֔יִם וַיִּֽירְא֥וּ הָעָ֖ם אֶת־יְהוָ֑ה וַיַּֽאֲמִ֙ינוּ֙ בַּֽיהוָ֔ה וּבְמֹשֶׁ֖ה עַבְדּֽוֹ׃ פ

קת"ם (לא) ויאמינו. המתג ביו"ד וכן במ"ג ד' באזיל וכג' תנכי"ן הנ"ל. ולדעת המ"ש בוא"ו ועיין ת"ם:

יַמָּא׃ לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרָאֵי וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַּייָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

נ"א במצרים
ת"א ויאמינו. עקרים מ"א פ"ח:

תרגום אשכנזי

(לא) אלם נון ישראל דיא גראסע מאַכט זאַהען, וועלכע דער עוויגע אַן מצרים אויסגעאיבט, דא פירכטעטע דאז פאלק דען עוויגען, גלויבטע איך אַן דען עוויגען אונד אַן זיינען דיענער משה.

רש"י

מצד זה כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב"ה. והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור:

באור

(לא) את היד הגדולה. (עיין רש"י), וכן ת"א ית גבורת ידא רבתא, וכן תרגם האשכנזי. והרשב"ע פי' המכה הגדולה, כי לשון יד נופלת על הכח שביד שהיא הסבה, ועל המכה המסובבת מן הכח והגבורה שביד. ויאמינו בה', שהוא אמת ונאמן לקיים דבריו. ובמשה עבדו, שהוא שלוחו ולא יעשה רק מה שיצונו האל.

הערה

להעיר נפש הקורא על תפארת והוד השירים אשר בספרי הקדש.

אמר המפרש טרם אחל לבאר שירת הים אקדים לך דבר מענין השיר ואיכותו בספרי הקודש, כבר הודעתיך שאין שירי הנבואה ורוח הקודש שקולים ונמנים על מספר מיוחד מהתנועות וערך קצוב לארכם וקצרם כמעשה השירים אשר בלשון יון ורומי או על משקל יתדות ותנועות עם התדמות ההברות בסופי החרוזים הנהוגות אצלנו היום בלה"ק, כי אין בכל זה יתרון ומעלה כי אם נעימות ההברה לשמע אוזן בלבד, ואף זה אינו כי אם בקריאה פשוטית, לא בנגון, ואדרבה החכם המנגן ימאס בדקדוק ההוא, ועל הרוב יצטרך להבליע איזה תנועה בנעימות קולו, או להאריך הקצר ולקצר הארוך, כדי להרוס את בנין התנועות ולבלבל הסדר המדוקדק יותר מדאי, כי אין הפך למנגן בערך ויחס שווי המורגש בהברת התיבות, כידוע לבקי בחכמה ההיא, מלבד הלחץ והדוחק שיוליד הדקדוק ההוא לבעל השיר, וכדי לשמור את סדר השיר אשר בחר בו, יצטרך לפעמים לחטוא נגד כוונת המאמר, לסרסו, להוסיף עליו ולגרוע ממנו או להחליף תיבה בתיבה בלתי נאותה כל כך לכוונתו כידוע, ואין יתרון עריבת הקריאה שוה בנזק הכוונה והענין, שהוא תכלית הדבור, ואתה תראה שאם יועתק השיר הבנוי על משקל מלשון אל לשון, יהיה כשמן הטוב המורק מכלי אל כלי שריחו יכלה ויאבד, כן תאבד הנעימה ההיא ולא ישאר ממנה מאומה, כי משקל התנועות דבק בלשון ונצמד בו, ולא יעלה ביד המעתיק כ"א הגדה פשוטית משוללת מכל ערך וסדר ומשקל קצוב, ומכל הדקדוק ההוא בערך התנועות מספרם ומשקלם הקצוב לא יוודע בהעתקה, כ"א חסרונו, והוא הרגש הלחץ אשר לחץ את בעל השיר לקצר בכונתו כאשר זכרנו.

ויראה שבכל זה עזבו קדמונינו את המעלה ההיא החלושה, ובחרו במעלה יותר נכבדת, והיא סדר הענינים והמאמרים על אופן נאה ומכוון אל התכלית אשר ירצו בו, כדי שיכנסו הדברים לא באוזן השומע לבד, כ"א גם בלבו, וישארו חרותים על לוחותיו, להוליד בו שמחה או עצב, מורך או בטחון, פחד או תקוה,

אהבה או שנאה כפי הנאות אל הכוונה, ולקבוע בתוכו המדות הנכבדות והתכונות המעולות כדרבונות וכמשמרות נטועים יחד שלא תמוט. ואחרי שלאורך ולתכלית ההוא תועלת גדולה בנעימות השיר והנגון הערב כידוע לבעלי חכמת הנפש, בחרו לסדר את מליצותיהם הנכבדות על סדר נאה ומכוון אל מלאכת הנגינה וכפי התחלף מערכת הנגונים, והנועות הכלים השונים, ומנין חוטיהם נימיהם ונקביהם כנור ונבל, תוף וחליל, ונוגנים ומצלתים, ונגינות וגתות, ושמינית ועשיר אילת השחר ומחול ועוגב ודומיהם, כן ישתנו שמות השירים ההם כמו מגלה משכיל מזמור שיר מכתם ודומיהם, וכן ישתנה סדר הענינים ונתוחם כפי הראוי, והנגונים נשכחו ממנו באורך הגלות, ומרוב העוני והטלטול אבדה ממנו כל החכמה הנפלאה ההיא, מלאכת הכלים ותבניתם, מערכת הקולות ואופני הנגון ונעימות הזמרה אשר השתבחו בה גדולי עמנו, ולא נשאר לנו כ״א שמות הכלים והשירים לבד, הנזכרים על הרוב בספר תהלות נעים זמירות ישראל, ואולם ידענו שהיתה החכמה ההיא מפורסמת באומה וגדולי העם וחכמיו ונביאיו היו יודעי שיר מטיבי נגן ובקיאים מאוד בחכמה ההיא, ועל פיה סדרו רוב המשלים והחידות התוכחות והנבואות ותהלות ה׳ אשר רצונם להשמיע לעם ה׳ כפי אשר נחה עליהם רוח אלהים ממעל. ואל תדמה בנפשך מלאכת המוזיקא המצויה בידינו היום אל החכמה המפוארה אשר השתמשו בה השלמים ההם, כי הנראה שאין דמיון ביניהם כלל, אבל קרה לחכמה ההיא כאשר קרה לחכמת השירים, נעזבה מעלת הענינים והמחשבות שבה תיקון הנפש השכלית, מפני מעלת השמע שאין בה אלא עונג החוש ועריבת האוזן, כידוע לבקיאי׳ במלאכה ההיא שרוב עסקיה נעימות החושים, תחת אשר בימי קדם היה מלאכתה ותכליתה לרדות בכחות הנפש למשול במדותיה ולהפך תכונותיה כרצונה.

ובדי לכונן גם את דברי השיר אל התכלית ההוא, נתחו את כל דבור ודבור לנתחיו וחלקוהו למאמרים קצרים, שוים כמעט בכמותם עד שלא תמצא להם במאמר אחד לא יותר מארבע תיבות ולא פחות מב׳ (מלה קטנה או המוקפת לאחריה אינה מן המנין), ורובם הם של שלש שלש, ובהגדה פשוטית אין מספר קצוב לתיבות המאמר, ותמצא מאמר בעל עשרה תיבות ויותר, ואחריו מאמר בעל שתי תיבות בלי סדר כלל, ועשו זה לשתי סבות, האחת שבהיות המאמרי׳ קצרים יתרבו ההפסקות ומקומות המנוחה, וברבוי המנוחות יש תועלת רב לעורר הכוונה ולחזקה בלב, כאשר העירו ע״ז בעלי הלשון, וכן יועיל לזכרון כי המאמר הקצר אם יהיה בו ענין ומובן הנכנס בלב, קל לאמרו על פה ולהיות שגור ורגיל בו כל הימים, והסבה השנית תועלת הנגון, והיה שאם תשורר המאמר הארוך בקול ותלווה אליו הזמרה בכלי שיר תשחית הכוונה ולא תובן לשומע כ״א בקושי גדול, מה שאין כן במאמר קצר, וכל מגמתם היה לשמור הכוונה ולעורר עליה, ועוד שהיה מדרכם לחלק את דברי השיר בין ב׳ וג׳ כתות, כאשר נזכיר להבא, ולזה יאות שיחלק השיר לחלקים קטני׳ פעם ינגנו ויענו בהם אלו נגד אלו, ופעם ישוררו במקהלות ויענו כלם כאחד בקולות מתחלפות וערכים שונים, אלו יגביהו ויעלו ואלו ירדו בקול, אלו ימשכו ואלו ינעימו, אלו ינצחו בעוז, ואלו ימתיקו בקול ערב, וידוע שיש בחילוף הקולות ומערכותיהם עונג רב ועדן לנפש המביא אל התכלית הנרצה שזכרנו. והנך רואה בימינו אלו, אף כי אבדנו חכמת המוזיקא הקדומה, ולא נשאר לנו שריד מכל מלאכת הנגון, אשר השתמשו בה קדמונינו, גם לא ידענו אופני המבטא והברות התנועות על אמתתם, מכל מקום נשאר עריבות רב בשירי הקודש, נרגש לכל קורא משכיל אף אם לא ידע סבתו, והעריבות ההוא איננו עריבת אוזן בלבד, הדבק ונצמד בלשון אשר בו הושר, כאשר זכרנו למעלה ממשקלי השירים, כי אם עריבת ענין, דבק במובן וכוונת המאמר, לא במבטא שפתים והברת הקול, ולכן אם יועתקו שירי הקודש אל לשון אחר, אף אם יפג טעמם הרב וימר ריחם ע״י ההעתקה, מכל מקום ישאר להם עריבות הענינים שזכרנו, בסדור הדבורים והחלק המאמרים למחלקותיהם על אופן נאה וערב לחיך, ומקובל על נפש השומע ולא ישחית ההוד השירי מכל וכל, כמו בהעתקת שירים זרים.

והנה ענין החלק הדבור השירי למאמרים קצרים, כבר זכרו הרב בעל מאור עינים בפרק ס׳ מספרו אמרי בינה, אחרי אשר הביא דעות החכמים השונים על דבר המשקל השירי בלה״ק, אעתיק לך לשונו בקצור והלוף קצת כפי דרכי, אמר: לבי אומר לי כי יש בלי ספק מדות וערכים לשירי הקדש שזכרנו, אך אינן נתלות במספר התנועות שלמות ובלתי שלמות כפי השירים הנהוגים עתה בינותינו, שהם כדברי הכוזרי (קרוב לסוף מאמרו השני) הליכות שירי הערב שנשתבשה בהם לשוננו, אבל ערכיהם ומדותיהם הם במספר הענינים וחלקיהם מנושא ונשוא והמתחבר אליהם בכל אמירה וגזרה נכתבת, יש אשר יהיה המאמר בעל שתי מדות, ועם מאמר השני הדבק בו ונצמד אליו תהיינה ארבע, ויש שיהיה בעל שלוש ועם השני הדבק בו שש מדות תמימות תהיינה. דמיון זה, ימינך ה׳, הוא מאמר אחד לעצמו בעל שני גבולים או תאמר שתי מדות (כיון בזה אל המדות הנהוגות בין משוררי העמים נקראים מעטר״א בלשון רומי, והוא מדות, ובל״א יקראו (פיסע) רגלים), נאדרי בכח, הוא דומהו הדבק בו, אשר יחדיו הם ארבע, וכן ימינך ה׳ השני שתים אחרות, תרעץ אויב עוד שתים שהן ארבע יחד, ועל הדרך הזה אמר אויב, ארדוף אשיג, אחלק שלל, תמלאמו נפשי, אריק חרבי, תורישמו ידי, נשפת ברוחך וגו׳ (וכמעט כל שירת הים בנויה על הסדר הזה), אפס שירת האזינו היא של שלש שלש, שהן שש בחבור הנצמד, היינו האזינו השמים ואדברה, ותשמע הארץ אמרי־פי (תיבות המוקפות כאחת תחשבנה כאשר זכרנו). יערף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי וגו׳. ופעמים בפסוק אחד כ״ש בשירה אחת יהיו שני מיני המדות הללו יחד של ב׳ ב׳ ושל ג׳ ג׳, כפי נוח הרוח על המשורר והיות ההשתנות

נאות לכוונה, דמיון זה וברוח אפך נערמו מים הם ב' ב', נצבו כמו נד־נוזלים, קפאו תהומות בלב־ים, הם ג' ג'. וכן בשירת הבאר התחיל ג' ג' ואח"כ רדף ב' ב', וכמו כן בתפלת חבקוק שהיא על שגיונות כשגיון לדוד, ונתן אותה אל המנצח על הנגינות הראויות לה, כאמרו למנצח בנגינותי, הולכת על דרך ג' ג', אלוה מתימן יבא, וקדוש מהר־פארן סלה, כסה שמים הודו, ותהלתו מלאה הארץ. והנה בקצת הדבורים יצטרך המשכיל להזכיר קצת מלות אשר לסבה מה אינן נכנסות במספר המדות ההנה, כמו בשירת האזינו ויאמר אסתירה פני מהם, מלת ויאמר הוא דבור לעצמו, ובכן אסתירה פני מהם, הם ג' מדות, אראה מה אחריתם, הם ג' אחרות וגו', וכן שני שמות ההוי' אשר בתפלת חבקוק פסוק ה' שמעתי שמעך וגו', שהם לקריאה כל אחד הוא לעצמו, ובכן הגזרות אשר הם אצלם הם ג' ג', כי אין עליך למנות לא התנועות ולא המלות בדקדוק כ"א הענינים והמחשבות המובנות, ולזה פעמים רבות מלה קטנה נדחקה לאשר אצלה ואינה מן המנין, וכן פסוקי תהלים שומרים הסדר שזכרנו. גם משלי שלמה, חכמות בחוץ תרנה, ברחבות תתן קולה וגו' (א כ'), (אף שלא כוון שלמה במשליו לתועלת הנגון שזכרנו, כי לא תקנם לשורר בהם, מכל מקום יסדם על דרך שירי לסבות אחרות שזכרנו, למען תתעורר ותתחזק הכוונה בלב השומע להוסיף אומץ הזכרון והזריזות).

ובעיני לא יפלא כי ימצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי להליץ אותם בדרכים הנזכרים, ואולי הפרוץ מרובה על העומד. (במחילה מאת כבוד הרב, לבבי לא כן יחשוב, ובלי ספק שהעומד מרובה ביתרון רב, ואולי לא רצה הרב למנות כ"א המאמרים שהם בעלי שלש מדות, כדי שיהיו בשנים המחוברים יחד שש מדות, וכוון בזה להשוות שירי הקדש עם משקלי השירים אשר בל' יון ורומי, שהמרבה לא ירבה משש מדות נקראים העקסאמי"טרי, ומי הכריחו לזה, אחרי שלא היה המנהג הזה כי אם מנהג הסכמי, כפי הנאות לטבע הלשון אשר השתמשו בה, ולבעלי השיר הקדוש דרך אחר, כאשר נזכיר להבא, וישתמשו לפעמים במאמרים בעלי ארבע מדות כפי הנאות אל הכוונה, ועוד מעט ואודיע לך את דעתי בזה), אכן עם סגנון דברי אלה, המשכילים יזהירו ויוסיפו למצוא מה שלא דמיתי, הלא לכל הפנים יש לנו להאמין כי כל השירות הנמצאות בכתבי הקודש, שירת הים והבאר והאזינו (וברכות יעקב ומשה ומשלי בלעם ועוד שירים קצרים שבתורת משה) ושירת דבורה ותהלות דוד וספרי אמ"ת (ושיר השירים וקינות ירמיה), כלם בלי ספק שומרים סדר וערך, זה כסגנון אחד וזה בזולתו, או האחד בעצמו בעל מדות שונות. ע"כ דברי הרב ז"ל.

ודע כי מה שזכר שלפעמים שירה אחת בעלת מדות שונות גם זה לא נפל במקרה וכאשר הזדמן, כי אם בכוונה מיוחדת, והיא שכאשר יתנשא המאמר ותתרומם המליצה כן יקצרו המאמרים, למען רבות מקומות הפסקה ומנוחת הקול, ותתעורר הכוונה בלב השומע, כאשר זכרנו, הנך רואה בתהלים י"ב, יתחיל המשורר במאמרים בעלי ד' מדות, הושיעה ה' כי־גמר חסיד, כי־פסו אמונים מבני אדם, וכן פסוק ג' ד' ה', ובפסוק ו' בהביאו את אמרות השם ב"ה והוא מאמר רם ונשא וגבוה מאד, ישתמש במאמרים קצרים בעלי שתי מדות. משד עניים, מאנקת אביונים, עתה אקום (יאמר ה') אשית בישע, יפיח לו. אח"כ בפסוקים הבאים שב המשורר אל דרכו במאמרים מרבי המדות, אמרות ה' אמרות טהרות, כסף צרוף בעליל לארץ, מזקק שבעתים וגו' עד סוף המזמור, וכן במזמור כ"א התחיל במאמרים מרבי המדות עד פסוק י"ד והוא מאמר השם ב"ה, כי בי חשק וגו', אז קצר המאמרים והרבה בהם ההעמדות וההפסקות כמו שזכרנו, וכמוהו מזמור סח, רוב הפסוקים מחוברים ממאמרים בעלי מדות רבות, חוץ מפסוק ה' ו' שבהם השירה אשר ישוררו במקהלות לכבוד השם, והוא מאמר נשגב עד מאוד מחובר ממעטי המדות מסודרים בסדר נאה וערב:

שירו לאלהים
זמרו שמו
סלו לרכב בערבות
ביה שמו
ועלזו לפניו

∴

אבי יתומים
ודין אלמנות
אלהים במעון קדשו

אח"כ פסוק מחובר מבעלי שלש מדות, אלהים (הוא הקריאה, מאמר לעצמו כמו שזכר הרב בעל אמ"י בינה),

מושיב יחידים ביתה, מוציא אסירים בכושרות, אך סוררים שכנו צחיחה. ובפסוק י"ט בהתנשאות המליצה היקרה ישובו המאמרים הקצרים, עלית למרום, שבית שבי וגו', ואף פה בשירת הים כל השירה כלה לגודל מעלתה ויקרה מחוברת ממאמרים קצרים רובם בעלי ב' ב', ואם יש בהם בעל שלש יחובר אליו בעל ב', כי כפי עלות המליצה ורומה, כן יקצרו המאמרים, ה' איש מלחמה. ה' שמו. מרכבות פרעה וחילו, ירה בים. תהמת יכסימו, ירדו במצולת, מי־כמכה באלם ה', מי כמכה נאדר בקדש (בעלי ג' ג'), נורא תהלות, עשה פלא (בעלי ב' ב') לעומק המובן.

ויש שתכאנה המדות הקצרות והארוכות לתפארת הוד המליצה, בחלוף נאה וקליעה מסודרת, ובה עריבות רב וסגולה נפלאה לעורר הלב, יש מהם בסדור ג' ב' ג' ב', דמיון זה לעורר האהבה, בשיר השירים (א' ט' וי'):

לססתי ברכבי פרעה
דמיתיך רעיתי
נאוו לחייך בתורים
צוארך בחרוזים.

*

ובס ה' י"ד
ידיו גלילי זהב
ממלאים בתרשיש
מעיו עשת שן
מעלפת ספירים:

ובס ו' א'
אנה הלך דודך
היפה בנשים
אנה פנה דודך
ונבקשנו עמך:

או לעורר החמלה כמו בקינות ירמיהו, וכמעט כל קינת אני הגבר הולכת על הסדר הזה מג' ב' ג' ב' כמו:

(מלת אני הזעירה איננה מן המנין)
אני הגבר ראה עני
בשבט עברתו;
אותי נהג וילך
חשך ולא־אור:

*

בלה בשרי ועורי
שבר עצמותי
בנה עלי ויקף
ראש ותלאה:

וכן כל הקינה ההיא עד תומה, ואם יש בפיך חיך לטעים, תשכיל שע"י הסדר הערב הזה יכנסו הדברים בנפש ויעוררו בו כחות ההגינה והחמלה על המקונן בשברון רוח, מילל ונאנח, מילל בארוכה ונאנח בקצרה, ומה מתוקה הקליעה ההיא מארוכות וקצרות כאשר תבא לפעמים בערבוב יחשוב בה הקורא במחשבה ראשונה שבאה בלי כוונה כי אם במקרה, ובה כוונה עלומה ועדנה רבה מעוררת הלב, כמו במזמור ס"ח שזכרנו למעלה, וכן בשיר השירים (ה' ב').

אני ישנה
ולבי ער
קול דודי דופק
פתחי־לי אחתי רעיתי

יונתי תמתי
שראשי נמלא־טל
קוצותי רסיסי לילה :

זכהנה רבות . ועל סדר הקליטה הזאת או בדומה לה, אין צורך לזכרם ביחוד, כי די בזה למבין והנה המאמרים הקצרים האלו הנקראים חרוזים או דלתות יחוברו יחדיו על הרוב שנים שנים, ויהיה הדבור בעל שתי דלתות נצמדות בשתוף ענין, פעמים שיהיה ענין שניהם אחד בענינו וכפול במלות שונות ומליצות מתחלפות, או שיהיה ענין האחד דומה או מקביל ומנגד לענין השני, ואז תהיינה התיבות מקבילות ונוכחות בכל אחת מהן לעומת מחברתה, כאשר זכרנו מזה בפ' בראשית (ד' כ"ג) וזה מצוי מאוד ורגיל בשירי לשון הקדש, ופעמים בלא ישתתפו כי אם בחלק מחלקי המאמר כגון בנושא או בנשוא או במה שיתחבר עמהם, ואם יהיה כן יש שיכפל החלק ההוא המשותף בפירוש, כגון בתהלים (קיח ט"ז).

ימין ה' רוממה ,
ימין ה' עשה חיל :
* *
*

ושבפ' בראשית (מט כ"ב) , בן פרת יוסף ,
בן פרת עלי עין :
* *
*

ובשירת הים , ה' איש מלחמה :
ה' שמו :
* *
*

ובתהלים קטו י"ד יסף ה' עליכם ,
עליכם ועל בניכם :

ויש שישמט הענין או החלק ההוא המשותף מן הדלת האחת, ויסמך על מה שכתוב במחברתה, ויאמרו המפרשים שהתיבה ההיא הכתובה באחת מהן מושכת עצמה ואחרת עמה, כבר זכרנו משלי זה המין בבראשית במקום הנזכר, ושם תראה שכל מזמור בצאת ישראל ממצרים וגו' (תהלים קיד), הולך על הסדר הזה שחלק מחלקי הגזרה נשמטת באחת מן הדלתות פעם בראשונה ופעם בשניה, ויסמך על הכתוב במחברתה, שימשוך אחר עמו, ויש דמיון הזה גם בשירה שלפנינו, כגון זה אלי ואנוהו, אלהי אבי וארוממנהו, מלת זה מושכת עצמה ואחרת עמה, כי כוונת הענין זה אלי ואנוהו זה אלהי אבי וארוממנהו, ולמען לא תארך הדלת השנייה נשמטה המלה המשותפת. וכן ארור אפם כי עז, ועברתם כי קשתה (בראשית מט ז') הכוונה ארור אפם כי עז וארורה עברתם כי קשתה, והיקלה הדלת השניה בעבור היות תיבותיה ארוכות מתיבות הדלת הראשונה, ופי' שישמט חלק אחד מחלקי המאמרים בדלת הראשונה והלק אחד בשניה ואז תהיינה הדלתות כמשולבות אשה אל אחותה, כמו (שם ט'),

ברע רבץ כאריה ———
——— וכלביא מי יקימנו

כרע רבץ שבראשונה מוסך עמו גם השניה, ומי יקימנו שבשניה מוסך עמו את הראשונה, ויהיה כאלו אמר כרע רבץ כאריה מי יקימנו, כרע רבץ כלביא מי יקימנו, (אולם לפי זה היה ראוי להיות כאריה בז"ק שהוא מפסיק יותר מן הטפחא שבמלת וכלביא, כמו שהוטמד אתנח במלת ה' שבפסוק לדויד כי יסר ה', אשר מזכיר להלן, לכן לדעת בעל הטעמים יהיה פסוק זה ממין קליטה אחרת אשר נזכיר עוד), וכן בתהלים (עח י"א),

וישכחו עלילותיו ———
——— ונפלאותיו אשר הראם

הענין וישכחו עלילותיו אשר הראם, וישכחו נפלאותיו אשר הראם, לכך הועמדה תיבת עלילותיו בטעם מפסיק. ותבין מזה כוונת ודקדוק הכתובים כגון להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו (תהלים צב ט"ז), מערכת הכתוב כך הוא כאלו אמר,

להגיד כי ישר ה'
ולא עולתה בו:
כי ישר צורי,
ולא עולתה בו,

לזה הונח האתנח במלת ה', והגרש רביע הפחות מן האתנח במלת צורי, ובהגדה פשוטית היה צריך להכר ה עם צורי בטעם, כידוע.

ולפעמים כאשר תבא הקריאה באחת מן הדלתות, יוכפלו התיבות במחברתם בלי כפילת הענין, כגון עד מתי רשעים ה', עד מתי רשעים יעלוזו (שם צד ג'). הענין, אהה ה'! עד מתי יעלוזו רשעים. וכן נשאו נהרות ה', נשאו נהרות קולם (שם צג ג'). אל נקמות ה', אל נקמות הופיע (שם צד א'). כי הנה איביך ה', כי הנה איביך יאבדו (שם צב י'). אתי מלבנון כלה, אתי מלבנון תבאי (ש"ה ד ח'). וכן בשירה שלפנינו, ימינך ה' נאדרי בכח, ימינך ה' תרעץ אויב. כוונת הענין, כמו שכתבו המפרשים אתה ה' הנאדר בכח, ימינך תרעץ אויב. מי כמכה באלם ה', מי כמכה נאדר בקדש, נורא תהלות, עשה פלא, הענין אתה ה'! מי באלם כמכה נאדר בקדש, נורא תהלות, עושה פלא, וכדי לסדר אותו על סדר שירי, נתח אותו לנתחיו וכפל התיבות במקום הראוי והנאות לעורר הלב.

ודע שיש בהצמדת הדלתות ומחברתם תועלת גדולה לא בלבד בהבנת הוראתם, כי כפילת הענין יטעים המובן ויהפכנו על כל צדדיו, עד כי לא ישאר בו דבר סתום ומכוסה, ועי"ז תהיה ההוראה ברורה וגלויה וזכה לשומע; כי אם תמצא בו גם תועלת רב לצורך נעימות הנגון, כי אם יושר השיר במקהלות יחלק למחלקותיו, ותדמה בנפשך שהכת האחת תשורר הדלת האחת, והשנית תשורר את מחברתה בנגון דומה או מקביל אליו כפי הנאות, יוולד מזה נעימות רב ועדן לנפש, ועי"ז תתעורר רוח השומע לקבל הענינים, ולהכניסם אל לבו, שמה יגברו בכח וימשלו ביצרו וירדו בכחות ומדות נפשו להטותם לכל אשר יחפצו ולהפך תכונותיה ומזגיה מן הקצה אל הקצה, כמו שזכרנו.

וכבר זכרו חז"ל ענין החלק השיר למחלקותיו בסוטה (דף כז ע"ב) נחלקו חכמי ישראל כילד שרו על הים, יש אומר, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, וישראל ענו אשירה לה', וכן ענו על כל מאמר ומאמר, ויש אמר שענו ישראל אחרי משה כל מה שאמר, כקטן המקרא את ההלל, משה אמר אשירה לה', וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה, והם אמרו כי גאה גאה ורבי נחמיה אומר כסופר הפורס על שמע בבה"כנ, משה אמר אז ישיר ישראל (כן הוא הנוסחא בתוספתא שם שמשה' אמר כנגד ישראל אז ישיר ישראל), וישראל אמרו אשירה לה', משה אמר עזי וזמרת, וישראל אמרו זה אלי ואנוהו, משה אמר ה' איש מלחמה, וישראל אמר ה' שמו, ובמכילתא אמרו ר' אליעזר בן תדאי אומר משה היה פותח בדבריו תחלה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו, משה היה פותח ואומר אשירה לה' כי גאה גאה, וישראל אומר סוס ורכבו רמה בים, משה אמר עזי וזמרת יה, וישראל עונין אחריו ויהי לי לישועה, משה היה פותח ה' איש מלחמה, וישראל עונין אחריו וגומרין עמו ה' איש מלחמה ה' שמו. ויתכן א"כ שגם הלוים המשוררים בבהמ"ק למחלקותיהם שרו על הדרך הזה, ובכל מקום שיש כפילת ענין בפסוק עשו כדברי ר' נחמיה כסופר הפורס על שמע ושרו אלו נגד אלו את הענין ההוא במלות שונות כאשר זכרנו, ובמקום שאין כפילת ענין מפורש, כפלו כל פסוק ופסוק כקטן המקרא את ההלל, וכאשר אנו נוהגין במזמור מן המצר, לכפול את הפסוקים שאין בהם כפילת ענין, והוא מפסוק כ"א עד סוף המזמור, ואולי נקבע המנהג הזה לזכר מה שנעשה במקדש. ופעמים ביתובר הדבור משלש דלתות, ואז על הרוב שתים מהן נצמדות בענין ובמובן, והשלישית בודדת תסוב על שתיהן, דמיון זה בתהלים (צב ח')

בפרח רשעים כמו עשב
ויציצו כל פעלי און
להשמדם עדי עד:

אתי הדלתות הראשונות נצמדות ע"י כפילת הענין במלות שונות, והשלישית מוסבה על שתיהן פי יתכן לומר

בפרח רשעים כמו עשב
להשמדם עדי עד

ויציצו כל פעלי און
להשמדם עדי עד :

וכמוהו עדתיך נאמנו מאד, לביתך נאוה קדש, ה' לאורך ימים, (שם צג ה'). הנה שני המאמרים הראשונים נמודים, והשלישי מוסב על שניהם, כי עדות ה' נאמנו לארך ימים לביתו נאוה קדש לאורך ימים. וכן

בש"ה (ב ה')

סמכוני באשישות
רפדוני בתפוחים
כי חולת אהבה אני :

ובפסוק אין כאל ישורון (דברים לג כ"ו) הדלת השנית והשלישית נמודות בענין וכפילת המובן, והראשונה תסוב עליהן על הדרך הזה

אין כאל ישרון
רכב——שמים בעזרך
——ובגאותו שחקים ——

כאלו אמר ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שמים בעזרך. ישרון! אין כאל רוכב בגאותו שחקים בעזרך. והדבר הזה מוליד עריבות רב במוזיקא, שאם תחלוק השיר למחלקותיו, ויכוררו כלם הדלת המשותפת, והדלתות הנלמדות יסוררו אלו נגד אלו בקולות מתחלפות ונגונים דומים ומקבילים יהיה זה לתפארת השיר ויוליד עדן רב בנפש השומע,

ויש שיהיה הדבור בעל ארבע דלתות, ואז על הרוב הראשונה נלמדת עם השלישית, והשנית עם הרביעית, דמיון לדבר בשירת האזינו (דברים לב כ"א)

הם קנאוני בלא־אל
בעסוני בהבליהם,
ואני אקניאם בלא־עם
בגוי נבל אכעיסם,

*　　*
*

ושם (מ"ג)

אשכיר חצי מדם
וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה
מראש פרעות אויב :

השלישית באור לראשונה, שהדם יהיה מחלל ושביה, והרביעית לשניה, כי הבשר יהיה מראש פרעות אויב. וכן בתהלים (ל י"ב).

הפכת מספדי
למחול לי
פתחת שקי
ותאזרני שמחה :

המספד ילמד עם השק, והמחול עם השמחה. וכן (שם קיח ח' וט'),

טוב לחסות בה'
מבטח באדם

טוב לחסות בה'
מבטח בנדיבים :
*   *
*

ובש"ה (א' י"ג וי"ד)

צרור המור דודי לי
בין שדי ילין
אשכל הכפר דודי לי ,
בכרמי עין גדי :
*   *
*

ובתהלים (קט"ו י"ז וי"ח) ,

לא המתים יהללו יה
ולא כל ירדי דומה
ואנחנו נברך יה
מעתה ועד עולם :

הראשונה מקבלת לשלישית, שהמתים לא יהללו יה, ואנחנו נברך יה , והשניה מקבלת לרביעית שהם ירדי דומה , ואנחנו לא נדום מעתה ועד עולם, כענין למען יזמרך כבוד ולא ידם ה' אלהי לעולם אודך (שם ל' י"ג). ודרך אחר בפסוק מי כה' אלהינו המגביהי לשבת וגו' (שם קי"ג ה ו'), יתכן שנחלק למחלקותיו באופן זה

מי כה' אלהינו —————————
המגביהי לשבת המשפילי לראות
בשמים ובארץ

דהיינו שסרו כלם כאחד מי כה' אלהינו , אח"כ הכת האחת המגביהי לשבת, והשני' המשפילי לראות , הראשונה בשמים והשניה בארץ , ויהיה המובן המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ (ופסוק כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו אשר זכרנו למעלה יהיה לדעת בעל הטעמים ממין הקליעה הזאת , ובאופן זה ,

כרע רבץ
כאריה וכלביא
—— מי יקימנו .

והכוונה כרע כאריה מי יקימנו , רבץ כלביא מי יקימנו , ויהיה לדעתו לשון כריעה נופל יותר על האריה, ולשון רביצה נופל יותר על הלביא, ולכן אין במלת רבץ וא"ו העטיף), ויתכן שסיימו כלם כאחד בשמים ובארץ , כאלו אמר המגביהי לשבת בשמים ובארץ , המשפילי לראות בשמים ובארץ , ותהיה הכוונה שהוא יושב על כסא רם ונשא בשמים ובארץ, ומשפיל לראות בשמים ובארץ . לפי שגם השמים הרמים שפלים בערכו , וזהו לדעתי היותר נכון בבאור הכתוב .

*   *
*

ובש"ה (א' ה')

שחורה אני ונאוה
בנות ירושלם
כאהלי קדר כיריעות שלמה

הנה כאהלי קדר מוסב על שחורה אני , וכיריעות שלמה על ונאוה , וכהנה רבות בשירי הקדש ימצאם המתבונן בהם .

ובבר יצאתי מגדר הכוונה , עברתי חק וגבול אשר שמתי לבאורי , שלא להאריך בלימודים , ועשיתי זה לאהבת הדברים , כי לא מצאתי בכל מפרשי התורה דבר מספיק מזה הענין ולהעיר נפש הקורא על תפארת והוד השירים אשר בספרי הקדש , כי ראיתי ילדי בני עמנו יספיקו בילדי נכרים , וישתבחו מאד במלאכת השירים אשר לאומות הזרות , כאלו להם נתנה תפארת השיר וחין ערכו , ובערה בלבי אש הקנאה ,

טו א אָ֣ז יָשִֽׁיר־מֹשֶׁה֩ וּבְנֵ֨י יִשְׂרָאֵ֜ל אֶת־הַשִּׁירָ֤ה הַזֹּאת֙ לַֽיהוָ֔ה

אריח על גבי לבנה בל׳ שורות תמצא בסוף הס׳

קת״ם טו (א) ישיר־. במקף ומתג ביו״ד:

תרגום אונקלוס

טו א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא

ת״א אז ישיר. ר״ה ל״א א׳. סוטת כ״ז ב׳. סנהדרין צ״א ב׳ ע״א כ״ד ב׳:

תרגום אשכנזי

טו (א) דאמאלס זאנגען משה אונד דיא קינדער ישראל׳ס דיעזען געזאַנג דעם עוויגען

רש״י

טו (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן אז ידבר יהושע (יהושע י) וכן ובית יעשה לבת פרעה (מ״א ז) חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה׳. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה. אז יבנה שלמה במה (מלכים א יא) פרשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה. למדנו שהיו״ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז״ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב (איוב א׳) על פי ה׳ יחנו (במדבר ט׳) וים אשר ישכון הענן לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה איני יכול ליישבו בלשון הזה:

באור

להראות כי כגבוה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכי שירי הקדש משירי חול, לא לבד בבחינת מעלת המשורר שהוא הפועל, והמליצות היקרות והנכבדות שהם חומר השיר, וכן בבחינת תכליתו שהיא הישרה אל האושר הנצחי וההצלחה האמתית על ידי הענינים הרמים והנשגבים, הנבואות והיעודים והברכות ותהלות ה׳ המביאים את האדם לחיי עד, כי אם גם בבחינת הצורה שהיא מערכת המאמרים חבורם וסדורם. יש לשירי הקדש יתרון רב ומעלה עצומה בהוד ויופי על כל השירים המשובחים להם כל כך, ומעתה אשוב לבאר את דברי שירת הים אשר לפנינו:

טו (א) אז ישיר, ידענו שמשפט הלשון בשירים ובנבואות לשמש בעתיד במקום עבר, וזהו רגיל עד מאד, ולפי זה אם היה אז ישיר התחלת השירה לא יקשה בעיניך היותו בזמן עתיד, כי כן דרך הלשון (וזהו דעת הרמב״ן והראב״ע), ואולם לפי פשטות הכתוב נראה שעיקר התחלת השירה היא מן אשירה לה׳, ואין דרך המקרא בהגדה פשוטית לחלוף את הזמנים לכן פירש״י אז כשראה הנס עלה בלבו לומר שירה, וכן אז ידבר יהושע (יהושע י י״ב), וכן ובית יעשה לבת פרעה (מלכים א׳ ז ח׳), חשב בלבו שיעשה לה, אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר, וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה׳, וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל, וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פירש אחריו עלי באר ענו לה (במדבר כא י״ז) אז יבנה שלמה במה (מלכים א׳ יא ז׳) פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה, למדנו שהיו״ד על שם המחשבה נאמרה עכ״ל, והוסיף לפרש ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד (אף בהגדה פשוטית בלתי שירות ובלתי נבואות, ואין מקום להשגת הרמב״ן ז״ל על הרב), כגון ככה יעשה איוב (איוב א ה׳) ועל פי ה׳ יחנו (במדבר ט כ״ג), אשר ישכון הענן (שם י״ח), לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר, אבל זה שלא היה אלא לשעה אי אפשר ליישבו בלשון הזה ע״כ לשונו, והנה גם דברי הרמב״ן ז״ל בזה נכונים שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיאפון וירמוז למעשה, פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתחלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכו׳, אלא שעדיין לא תירץ הרב ז״ל איך יאמר על המשוררים בהווה אז ישיר, והן אלו דברי רש״י ז״ל באמת שבמלת אז העמיד המספר את עצמו בזמן הקודם לשירה, דהיינו בזמן שראה משה הנס, ואז היתה השירה עתידה, אבל רצון המשורר היה בהווה שגמר בלבו לומר שירה וכן עשה, והוא מדוקדק מאד, והנך רואה שאמר אשירה לה׳, על הרצון לשורר (איך ווילל זינגען), וכן אז ישיר (נאהם זיך פאָר צו זינגען), ובאנס השיג הרב רמב״ן ז״ל על רש״י. לה׳, אונקלוס תרגם קדם י״י, והאשכנזי (דעם עוויגען צו עהרען) כי גם זה משמושי הלמ״ד בלה״ק. לאמר, חז״ל דרשו על המלה הזאת, לפי שהיא מיותרת, אחרי שכבר נכתב ויאמרו, ולמדו מזה שהיו כל ישראל עונין אחרי משה. כי גאה גאה, ענין גאה וגאון התרוממות וגדולה עם היציאה מן הגבול הרגיל, ומזה הענין ישית בגאון גליך (איוב לח י״א), כי גאו המים (יחזקאל מז ה׳), הטעם בכלם הרבוי והגודל עם העברת הגבול הרגיל, והמתגאה מרומם בעצמו במעלה יתר מן השעור והגבול הראוי, ולכך פירש״י כל שאי אפשר לעשות ע״י

וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה

ת"א ויאמרו. סוטה ל' ב': אשירה. חגיגה י"ג ב'. סוטה כ"ז ב' ל' ב':

קת"ם גאה. הכ' בדגש הגימ"ל וכן להלן פ' כ"א:

הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּילֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃

נ"א שדי

רש"י

כי גאה גאה. כתרגומו. (דבר אחר בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחברו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס אבל כאן הסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות ע"י זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כלם. ברש"י ישן). ד"א כי גאה גאה על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת בשר ודם שמקלסים אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן ויורדין לעומק ואינן נפרדין: רמה. השליך וכן ורמו לגו אתון נורא (דניאל ג). ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום

תרגום אשכנזי

צו עהרען, אונד שפראכען: איך זינגע דעם עוויגען, דער האָכעררהאבען זיך צייגט! ראָס אונד זיינען רייטער שטירצטע ער אינ'ס מעער. מיין

באור

זולתו נופל בו לשון גאות, כמו כי גאות עשה (ישעיה יב ה'), כלומר דברים העוברים את שעור וגבול האפשר לזולתו, והנה בבני אדם הלשון הזה יבא על הרוב לגנאי, והוא תהלה ושבח להשם יתעלה המרומם באמת על כל גבול ושעור לאין תכלית, ולכך אמר אונקלוס בתרגומו וגיאותא דיליה הוא, שלו לבדו יאות הגאון והגאוה, וכפל לשון גאה גאה המקור עם הפעל העבר כדרכו לפעמים (בנוסח רש"י שלפנינו הביאו מרש"י ישן שכפילת הלשון גאה גאה כדרך השירים כמו עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כלם, והוא דבר תימה כי הכפל השירי לא יבא אלא בשתי דלתות לא בדלת אחת, כאשר הזכרנו בהקדמת השירה וכמדומה שספר מוטעה בא ליד המדפיסים, כי בשני הכ"י שבידי לא מצאתי את הדבר הזה), ואונקלוס תרגם אתגאי על גוותניא וגיאותא דיליה הוא, נתגאה על הגאים והגאוה שלו היא, נתגאה על הסוס המתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו, כי את שניהם רמה בים, ורש"י פי' על כל השירות וכל מה שאקלם בו עוד יש תוספת ולא כמדת ב"ו שמקלסין אותו ואין בו עכ"ל, והוא מענין הגאון שזכרנו, שרוממות המעלה שלו עובר הגבול והשיעור שאפשר לבני אדם לקלסו, ולכן תרגם האשכנזי (האָט זיך האָכעההאָבען גצייגט) כי רוממות המעלה עם היותה מן הגבול הרגיל יקרא בל"א (ערהאַבענהייט), ויאות לומר שהראה את עצמו מרומם ונשא על כל רוממות המעלה

[אמר הכורם]: (א) ויאמרו לאמר, חז"ל דרשו על המלה הזאת, לפי שהיא [illegible], אחרי שכבר נכתב ויאמרו, ולמדו מזה שהיו כל ישראל עונים אחרי משה, ולבאר כוונתם נאמר, שהרי בסוטה (דף כד ע"ב) נחלקו חכמי ישראל כיצד שרו על הים, ונפלו בענין הזה דיעות שונות כידוע, ואולם לכל הדיעות יש להתפלא איך היו שש מאות אלף איש יכולים לשמוע מה שר משה כדי לענות אחריו, אם כקטן המקרא את ההלל, או לגמור מה שפתח משה, לכן הדעת נותן שכל ישראל לא ענו כ"א הפסוק אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים על כל פסוק ופסוק שאמר משה, והיה הסדר כך, שמשה שלח אנשים רבים לעבור בתוך המחנה, ואמרו משה ישיר, אז ישיר משה, תאמרו על כל פסוק ופסוק שיוצא מפיו כדברים האלה, אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים, כמו שאנו עונים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, על יאמר נא ישראל, יאמרו נא בית אהרן, יאמרו נא יראי ה', שאומר החזן, ואם תאמרו איך נודע שמשה כלה הפסוק, והוא רחוק ממנו ולא נדע אם הוא דובר עוד או אם הפסיק בדבורו, לכן תראו על הרמת הנס, שבעת שפוסק ירימו את הנס למען תדעו לענות, והוא כמו שמניפין את הסודר בביהכ"נ הגדולה של אלכסנדריא של מצרים, וא"כ שעור הכתוב, אז ישיר כאשר רצה משה לשיר את השירה הזאת עם בני ישראל ויאמרו השלוחים ממנו לכל ישראל לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים על כל פסוק ופסוק שיאמר הוא ומעתה מלת ישיר שתיד במקום עבר עולה יפה והראיה לדברינו ממרים שענתה אל הנשים ואמרה שירו לה' כי גאה גאה סוס

בַּיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי

ב תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי

ת"א זה. שבת קל"ג ב'. סוכה ט"ז א'. סוטה י"א ב' ול' ב'. ב"ב ט"ז ב'. סנהדרין מ"ב א'. מנחות כ"ד א': ואנוהו. שבת קל"ג ב', מנחות נ"ג ב':

קת"ם (ב) עזי. העי"ן בקמץ לבד והזי"ן דגושה:

תרגום :אשכנזי

(ב) מיין זיעג, מיין זאיטענשפיעל איזט יה! ער וואר מיר ערעטטונג! דער איזט מיין גאָטט, איהן וויל איך ריהמען! מיינעם פאַטערס

רש"י

כמו מי ירה אבן פנתה (איוב לח) מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי. עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי. ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק ה' עזי ומעזי (ירמיה טז). עזי אליך אשמורה (תהלים נט). וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפום כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה בש"א בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי על עלו יסור עולו כל כלו ושלשים על כלו ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים (תהלים קכג) שוכני בחגוי סלע (עובדיה א') שוכני סנה (דברים לג) וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת השם כמו לעזרת השם (שופטים ה). בעברת ה'. על דברת בני האדם (קהלת ג'). ולשון וזמרת לשון לא תזמר. זמיר עריצים (ישעיה כה) לשון כסוח וכריתה. עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב (מלכים א' ו') היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם (דברי הימים א' י) היה לו לומר מלך עליהם רחבעם. מבלתי יכולת ה' וישחטם (במדבר יד) היה לו לומר שחטם. והאנשים אשר שלח משה וימותו מתו היה לו לומר. ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה. נוה:

ב אור

מעלה. רמה, תרגום של השליך וכן רומי קשת (תהלים עח ט'), השליכם כמשליך הן. (ב) עזי, שורש עוז הונח על הגבורה והאומץ על הדברים המפחידים וגלאון הדברים המונעים מלהגיע אל המבוקש, יאמר ועשיר יענה עזות (משלי יח כ"ג) שלא יחוש לכל, ולא ישוב מפני כל, גם בוש לא יבוש מלענות כפי העולה על רוחו, וכן העיזה פניה ותאמר לו (משלי ז כ"ג) הכוונה בגלאון הכלימה והבושת הנטועה בלב האדם, וכן ודוד מכרכר בכל עז (שמואל ב' ו' י"ד), שלא חשש למלעיגים כלל, ויאמר גם על דבר שאין בו רוח חיים, ברוח קדים עזה (לעיל יד כ"א), כלומר הגוברת על העומד לנגדה ומנלחתו, וכן במים עזים (נחמיה ט י"א), והשם עוז כשהוא עם הכנוי יבא בקבוץ או עז בקמץ חטף ואין הבדל ביניהם, ויורה גם הוא על תוקף וגלאון המונעים, ומכללם האויב (בל"א זיעג), והיו"ד סימן המדבר. וזמרת, זמרה יורה על הנגון בכלי שיר כאשר ילוה אל השירה בפה, והשבח והתהלה אשר יושר יקרא גם היא שירה או זמרה, וזמרת חסר יו"ד הכנוי, כי מלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאלו כתב עזי וזמרתי יה, והטעם הודיה לאל שלא בכחו גבר כי אם מאת השם העוז והגלאון, ואליו יאתה התהלה כי הוא היה לי לישועה, ויתכן לומר על דרך מליצת השיר שהשם הוא גלאון שלו והוא יהיה שירו וזמרתו, וכן הוא במכילתא, אין עזי אלא תקפי, ועל זמרת דרש עשאני זמרה, וכן תרגם אונקלוס תוקפי ותושבחתי, וכן תרגם האשכנזי. ואנוהו, אונקלוס תרגמו מלשון נוה, נוה שאנן (ישעיה לג כ') דין אלהי ואבנה ליה מקדשא, וכן פירש רא"בע, והיא דעת רבי יוסי בן דורמסקית במכילתא, ומלת וארממנהו שהוא כפל לשון של ואנוהו תרגם אנקלוס על העבודה בבית המקדש ואפלח קדמוהי, ואולם לפי פשוטו נראה ששניהם לשון שבח, ואנוהו לשון נוי, כמו הנוה והמעונגה (ירמיה

ורוכבו רמה בים (להלן כ"א), ולא יותר, אבל אמרו אותו המאמר עצמו שלמדו שלוחי משה עם אנשיהם, והיו הדברים שגורים בפי הכל.

אָבִ֖י וַאֲרֹמְמֶֽנְהוּ׃ ג יְהוָ֖ה אִ֣ישׁ
מִלְחָמָ֑ה יְהוָ֖ה שְׁמֽוֹ׃ ד מַרְכְּבֹ֥ת
פַּרְעֹ֛ה וְחֵיל֖וֹ יָרָ֣ה בַיָּ֑ם וּמִבְחַ֣ר
שָֽׁלִשָׁ֔יו טֻבְּע֖וּ בְיַם־סֽוּף׃ ה תְּהֹמֹ֖ת

ת"א ה' איש. סוטה מ"ב ב' ומ"ח א'. סנהדרין צ"א וצ"ג ב' ע"א ד' א':

לֵיהּ מַקְדְּשָׁא אֱלָהָא
דַּאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃
ג יְיָ מָרֵי נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ
שְׁמֵיהּ׃ ד רְתִיכֵי פַרְעֹה
וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא
וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבְּעוּ
בְיַמָּא דְסוּף׃ ה תְּהוֹמַיָּא

קת"ם וארממנהו. ח"ו ומ"ם ראשונה בשוא לבד: (ד) מרכבת. ח"ו: שלשיו. ס"י קדמאה:
(ה) תהמת. חסר דחסר:

רש"י

שאנן (ישעיה לג). לנוה צאן (שם סה). דבר אחר ואנוהי לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד. דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו איש נעמי (רות א) וכל איש ואיש מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש (מלכים א' ב) לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש ואני בא אליך בשם ה' צבאות (שמואל א' יז). ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת בשר ודם כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי לשון ירייה. וכה"א או ירה יירה (שמות יט). ומתרגם אונקלוס או אשתדאה אשתדי והתי"ו משמשת באלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב. משכב. מקרא קדש: **טבעו**. אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה (תהלים סט). ויטבע ירמיהו בטיט (ירמיה לח) מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל

תרגום אשכנזי

פאָטערס גאָטט, איהן וויל איך ערהעבען! (ג) דער עוויגע איזט הערר דעם קריעגס, עוויגעם וועזען זיין נאמע! (ד) קריעגסגעשפאנן פרעה'ס אונד העערעסמאכט שליידערט ער אינ'ם מעער, דער אויסבונד זיינער קריעגס־אָבערן פערזאנקען אין דער בינזענזעע. (ה) אַבגרונד בעדעקטע זיא; זיא זאנקען אין

באור

(ירמיה ו ב'), אספר נויו ושבחו לבאי עולם, כגון מה דודך מדוד וגו' דודי צח ואדום (שיר השירים ה פ' י'). וכל הענין כמו שפירש"י ז"ל והוא מהמכילתא, כדברי שאר התנאים שם, והבא שאול אומר ואנוהו נדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון, ופי' לשון ואנוהו אני והוא אעשה עצמי כמוהו לידבק בדרכיו, וכן היו אומרים לדעת ר' יהודה בבית המקדש בחג הסוכות בשעת הקפת המזבח אני והו הושיעה נא כדאיתא בסוכה (דף מה ע"א), ותהיה הכוונה בו ג"כ כדעת אבא שאול. **אלהי אבי**, זה הוא אלהי אבותי, מוחזקת ועומדת לו הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי, ונאה לי שארומם אותו בשירי. (ג) **איש מלחמה**, אנקלוס תרגם מרי נצחן קרביא, וכן תרגם האשכנזי (הערר דעס קריעגס). **ה' שמו**, נודע ה' משפט עשה (תהלים ט י"ז), ונתפרסם שם ההויה בעולם, ע"י שהיה עמי בעת צרתי, ושדד מערכות היצורים בעזרתי, והוא לבדו עושה ככה, וכל זה מהוראת השם הנכבד כמו שזכרנו. וברש"י ד"א ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם, ולא כמדת בשר ודם, כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו עכ"ל, והוא מהמכילתא. דרשה נעימה קרובה אל הפשט. (ד) **מרכבות פרעה**, שהיו כבדות, ועמהם כל חילו, כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל, וכן תרגם אנקלוס שדי בימא, לשון השלכת החץ, והיה לו למתרגם האשכנזי לתרגם (שאָס ער איהם מעער), אלא שלהמתיק המליצה בלשון אשכנז השתמש בתיבת (שליידערטע), והוא שאול מקליעת אבני הקלע. **ומבחר**, שם דבר כמו מרכב, משכב, מקרא קודש, ואחרי שהוא כולל אל כל השלישים הנבחרים יתכן לומר בלשון רבים טבעו בים סוף. (ה) **תהמת**, תחתית המים העמוקים בלי חק ושעור קצוב, וכן מצולות הם עמקי המים היורדים בלי שעור, אלא שתחתית הים יקרא תהום, והעומק יקרא מצולה, אמר שתחתית הים כסה אותם, ע"ד מליצה כמו שאמר תבלעמו ארץ, והם ירדו אל התחתית ההוא בעמקי הים כמו האבן הנכבד כאשר יושלך אל המים.

יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן׃
ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ
יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ

חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָא
כְּאַבְנָא׃ ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא
בְחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת
סַנְאָה׃ ז וּבְסְגֵי תוּקְפָךְ
ת"א ימינך. ע"א ד' א':

קת"ם יכסימו. ח"ו: במצולת. הלז"י בחולם ומ"ו קדמאה לכד: (ז) גאונך. מ"ו:

תרגום אשכנזי

טיעפֿען, וויא שטיין. (ו) דיינע רעכֿטע, א֞ עווינער! פֿערהעררליכֿט דורך מאכֿט, דיינע רעכֿטע, א֞ עווינער! צערשמעטטערט דען פֿיינד. (ז) דורך דיינע גראָסע מאיסטאֶט צערמאלמעסט

רש"י

ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו מחול ירביון (תהלים לו) ירוויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמשו לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסיומו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות ננקד יכסיומו מלא"פום (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר גללו כעופרת. ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך נאדרי בכח. להציל את ישראל. "וימינך השנית תרעץ אויב. ולי נראה אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת. ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו (תהלים צב). "עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו (שם צד). נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (שם צג). לא לנו ה' לא לנו (שם קטו). אענה נאם ה' אענה את השמים (הושע ב). אנכי לה' אנכי אשירה (שופטים ה). לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (תהלים קכד). עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה). תרמסנה רגל רגלי עני (ישעיה כו). ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו (תהלים קלו): נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם (איכה א). שרתי במדינות. גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רוצצת ומשברת האויב ודומה לו וירצצו וירוצצו את ישראל בשופטים (סימן יו"ד) (ד"א ימינך הנאדרת בכח היא משברת ומלקה את האויב): (ז) וברב גאונך. זאת היד בלבד רוצצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרוס קמיו ואם ברוב

באור

[יכסימו, שרשו כסה, והוא עתיד לנסתר מבנין פִּעֵל, עם כנוי נסתרים, ויש במלה זאת ארבעה זריות, הא' שהסמך ראויה להדגש לסי' הבנין כמו עמל שפתימו יְכַסֵּימוֹ (תהלים קמ י'), ונפל הדגש להקל, אמנם נמצאו כזה רבים במקום שעי"ן הפעל בשוא, ויקנאו אתו (בראשית כו י"ד), אתם מבקשים (לעיל י י"א), ודומיהם. הב' שבאה בה היו"ד מורגשת במבטא, שלא כמנהג נחי למ"ד ה"א שדרכה להחסר בעתיד לנסתרים, כמו ויכסו את הרכב (שם יד כ"ח) והיא הסבה שהוקלה המלה מהדגש, בעבור כבדות היו"ד. וגם לזרות זה נמצאו חברי', ובקרך ולאנך ירבין (דברים ח י"ג), ירוויון מדשן ביתך (תהלים לו ט), ודומיהם. הג' שבאה בה וא"ו נוספת, וגם זה מצוי לפעמים, בפרט במליצות השירים, כמו שנמצאו רבים בשירה זאת, יאכלמו, תמלאמו, תורישמו, כסמו, תבלעמו, תבאמו ותטעמו. הד' הוא השנוי הגדול מכולם, שבאה המ"ם במלא"פום במקום החולם, כמו שהוא בחבריו שהזכרתי, והוא הקשה לרש"י ז"ל שכתב אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסימו מלא"פום עד כאן לשונו, ורצה לומר בחולם, כי הראשונים קראו להולם מלאפום, אולם כבר נמצאו גם לשנוי זה ריעים, ישפוטו הם (לקמן יח כ"ו), לא תעבורי מזה (רות ב ח'), ומה שכתב רש"י שאין לו דומה, היינו שתבא המ"ם לכנוי נסתרים במלאפום, ואמרו המדקדקים שסבתו גרמה לו ר"ל בעבור היותו שכן לשורק הקודם לו (ואף שננקדה פה היו"ד בקבו"ץ, מ"מ הוא במקום מלא"פום, רק שהוא"ו חסרה ע"פ המסורת), כדי לזווג הקריאה, והוא דרך צחות בעברי, כמו ומוצאיו ומובאיו (יחזקאל מג י"א), שהראוי מבואיו, כי הוא מנחי העי"ן, ובא כן בעבור מוצאיו שהוא מנחי פ"י, וכן הרזו והגזו (ישעיה נט י"ג), שהראוי וְהָגוֹ, כי הה"א שרשית, ובא כן בעבור הרו ששרשו ירה, והה"א מן ההפעיל]. (ו) ימינך ה' וגו', כבר הודעתיך שדרך המקרא לכפול בכך, כאשר תבא הקריאה באחת מדלתות השיר, כמו נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם (תהלים צג ג'), ודומיהם, ונאדרי נפעל והיו"ד בו נוסף, וענינו החשיבות והגדולה כמו שתרגם האשכנזי (פערהעררליכט), והוא מוסב על השם, כי ימין לשון נקבה, והשעור אתה ה'! הנאדר בכח ימינך רוצצת ומשברת את האויב, וכן איתא במכילתא נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח. (ז) וברוב גאונך, שהוא למעלה על כל גאים, אתה הורס, משפיל ומכניע את הקמים נגדך, ומי

תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם: ט אָמַר

תְּבַרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצִיתִינּוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא: ח וּבְמֵימַר פּוּמָּךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְּשׁוּר אַזְלַיָּא קָפוּ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא דְיַמָּא: ט דַּהֲוָה

נ"א שיצינון

קת"ם חרנך. ה"ו: (ח) אפיך. מ"י: נערמו־. במקף ומונח בנו"ן: נזלים. ה"ו ומ"י: בלב־. במקף והלמ"ד בסגול:

רש"י

גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו: תהרוס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון (תהלים פג) ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא מב' נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת ב"ו כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו (תהלים יח) וכן ומרוח אפו יכלו (איוב ד) וזהו שאמר למען שמי אאריך אפי (ישעיה מח) כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה. ותהלתי אחטם לך ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו. לך בשבילך. אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי חרה מני חורב (איוב ל') לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר בערה בו (אסתר א') וכנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון נאות המקרא כמו ערמת חטים (שיר ז) ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה (ישעיה יז). כונס כנד לא כתב כונס כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד ויעמדו נד אחד (יהושע ג') ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וצבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלא"פום כמו שימה דמעתי בנאדך (תהלים נו) את נאד החלב (שופטים ד): קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני (איוב יו"ד) שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן עד לב השמים. בלב האלה (שמואל ב' יח) לשון עקרו ותקפו

תרגום אשכנזי

צערמאלמעסט דוא דיינע ווידערזאכער; דוא לאסעסט איהן אוים, דען ברעננענדען צארן, ער פערצעהרט זיא וויא שטאפפעלן. (ח) פאם הויך דיינער נאזע טהירמטען זיך וואססער עמפאר, פליעסענדעם שטונד אויפרעכט וויא דיא וואנד, דער אבגרונד ווארד פעסטע מיטטען אים מערע. (ט) דער פיינד שפראך:

באור

הם הקמים כנגדו, אלו הקמים על ישראל, וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון (שם פג ג'), ומה היא ההמיה, על עמך יערימו סוד (שם ד'), ועל זה הוא קורא אותם אויביו של מקום (רש"י), וכן תרגם אנקלוס לפי הכוונה לדקמו על עמך. כלם הרס לשון הסרת הדבר מתכונתו והשפלת קומתו, כמו והרסת את מזבח הבעל (שופטים ו כ"ה), הן יהרוס ולא יבנה (איוב יב י"ד), וממנו יאמר אל יהרסו לעלות אל ה' (לקמן יט כ"ד), כי היוצא מן הסדר והמערכה אשר הוגבל לו כהורס הבנין. יאכלמו, החרון שהוא חום האף והקצף הדומה לאש יאכלם כאשר יאכל האש את הקש, וכל אף וחרון שבמקרא הוא מן הענין הזה, חרה אף כמו ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל'), לשון שרפה ומוקד שנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף, וחרון מגזרת חרה כמו רצון מן רצה, וכן חמה לשון חמימות, ע"כ הוא אומר בערה בו (אסתר א י"ב), וכנוח החמה אומר נתקררה דעתו (רש"י). (ח) וברוח אפיך, היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת ב"ו, כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו, וכן עלה עשן באפו (שמואל ב' כב ט' ותהלים יח ט'), מרוח אפו יכלו (איוב ד ט'). ואנקלוס תרגם ובמימר פומך להרחיק ההגשמה כדרכו. נערמו, אנקלוס תרגמו לשון ערמימות, חכימו מיא, ואולם הנראה שהוא כמו ערמת

אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ

תרגום אונקלוס

אֲמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצִינוּן יְדִי׃ י אֲמַרְתְּ

קת"ם (ט) ארדף. מ"ו.

תרגום אשכנזי

איך פערפאלגע, האלע איין, טהיילע בייטע אוים, מיין מוטה זאלל איהרער פאלל זיין! איך ציעהע מיין שווערט אוים, מיינע האנד פערטילגט זיא. (י) דוא בליעזעסט מיט דיינעם הויכע

רש"י

של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם. יש הרבה בלשון הזה כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו) כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. בני יצאוני (ירמיה י) כמו יצאו ממני. מספר צעדי אגידנו (איוב לא) כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף וע"ש שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. וכליו יריקו (ירמיה מח). ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו (בראשית יד) אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא. שמן תורק (שיר א) לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח) לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן והריקו חרבותם על יופי חכמתך דהירס (יחזקאל כח): תורישמו. לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן גם נשף בהם (ישעיה מ):

באור

שטים (ש"ה ז ג'), ונצבו כמו נד יוכיח (וכן תרגם יב"ע איתעבידו מיא עורמן עורמן ושני הפירושים הם דעות רז"ל במכילתא) [ועוד נ"ל כי מה שהוא מענין ערמימות לא נמצא בכתוב כי אם מן ההפעיל] אמר שממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים ונעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים. כמו נד, כתרגומו כשור, כחומה, שהמים שדרכם להיות נוזלים ויורדים קמו ברוח אפיו כמו חומה. קפאו, כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י י'), אמר שמרוח אפיו הוקשו ונקרשו תהומות שבתוך הים, והוא מאמר בעל שלש דלתות ותיבות וברוח אפך מוקפות ומוסבות על שלשתן. (ט) אמר אויב, לעמו כאשר פיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי. תמלאמו, תתמלא מהם. נפשי, רוחי ורצוני (מיין מוהט), ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם, יש הרבה בלשון הזה, כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו י"ט, ושופטים א ט"ו), כמו נתת לי, ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לז ד'), כמו דבר עמו, בני יצאוני (ירמיה י כ'), כמו יצאו ממני, מספר צעדי אגידנו (איוב לא ל"ז), כמו אגיד לו, אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם (רש"י). וכבר הודעתיך (לעיל ח', י"ז) שהפעל הקל מן מלא יבא לפעמים עם מלת את, כמו ומלאו בתי מצרים את הערב (שם), וכן הנפעל ממנו ותמלא הארץ את המים (מלכים ב' ג כ'), וימלא את החכמה (שם א' ז י"ד), ודומיהם, ויתכן לפי זה שיהיה תמלאמו כמו תורישמו, תוריש אותם, וכן תמלאמו תמלא אותם, כמשפטו [ועם כל זאת פירושו תמלא מהם, כמו את הערב, פירש מן הערב ואולי תהיה כן גם כוונת רש"י ז"ל]. אריק חרבי, אשלוף, וע"ש שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק, נופל בו לשון הרקה, כמו מריקים שקיהם (בראשית מב ל"ה), וכליו יריקו (ירמיה מח י"ב), ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין, ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו (בראשית יד י"ד), אזדיין בחרבי (איך וויל מיך וואפפנען מיט מיינעם שווערטע), מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ש"ה א ג'), לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח יב) לא הורק הכלי לא כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי, מצינו הלשון מוסב על היין, וכן והריקו חרבותם על יפי חכמתך דהירס (יחזקאל כח ז'), (לשון רש"י), ויהיה בענין הזה ריק כמו מלא שיאמר גם הוא על הממלא ועל המתמלא ממנו [וכמו שרש בער שיאמר על האש השורף ועל העץ הנשרף]. תורישמו ידי, תשמידם וכן אם לא תורישו (במדבר לג נ"ה), וכן תרגם אנקלוס תשיצינון ידי. (י) נשפת. לשון הפחה, וכן גם נשף בהם (ישעיה מ כ"ה), בל"א (הויכען, בלאזען), ואנקלוס תרגם נשפת ברוחך, אמרת במימרך, כדרכו.

כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם
אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם
יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ
נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃
יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃
יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ
נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃

בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן יַמָּא
אִשְׁתַּקְעוּ כְּאַבְרָא בְּמַיִין
תַּקִּיפִין׃ יא לֵית בַּר מִנָּךְ
אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית
אֶלָּא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא
דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵיד פְּרִישָׁן׃
יב אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלַעְתְּנוּן
אַרְעָא׃ יג דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ
לְעַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא דַּבַּרְתְּהִי
בְּתוּקְפָךְ לְדִירָא דְקוּדְשָׁךְ׃

נ"א לית בר מינך אלהא
נ"א סוברהי

ת"א צללו. מנחות נ"ג א'; מי. ר"ה ל"א א'. גיטין צ"ו ב'. עקרים מ"ב פכ"ג; נוה. ב"ב צ"ח א';

קת"ס (י) צללו. הלמ"ד בח"פ: כעופרת. הכ"ף בפתח ומ"ו: (יא) מי־כמכה. הראשון בכ"ף רפי והשני בדגש ושניהם ח"ו וה"א בסוף: כמכה. אין מפסיק אחריו: באלם. הבי"ת בדגש וחסר דחסר: נאדר. האל"ף בשוא לבד: תהלת. ח"ו: עשה. השי"ן בצירי: (יג) גאלת. הגימ"ל דגושה:

רש"י

צללו. שקעו עמקו לשון מצולה: כעופרת. אבר פל"וס(1) בלע"ז: (יא) באלם. בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז). אילותי לעזרתי חושה (תהלים כב): נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו על כן לך דומיה תהלה (שם סה): (יב) נטית ימינך. כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכה"א וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור (ישעיה לא) משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל

תרגום אשכנזי

הויבע, דאז מעער בערעקטע זיא, זיא זאַנ־קען וויא בלייא אין שטראָמענדעס געוואָס־סער. (יא) ווער איזט אונטער דען מאָכטען, אָ עוויגער! וויא דוא? ווער איזט פערהערר־ליכט מיט היילינקייט וויא דוא? פורכטבאַר אים לאָבע, וואונדערטאָטער! (יב) דוא נייג־טעסט דיינע רעכטע הין, דיא ערדע פער־שלאַנג זיא. (יג) נון פיהרסט דוא מיט דיינער גנאַדע דיעזעס פאָלק, דאס דוא בעפרייעט! דוא לייטעסט עס מיט דיינער מאַכט צו דיינער

באור

צללו, שקעו וירדו בעומק. בעופרת, כרש"י אבר פלו"ם בלע"ז עכ"ל, והוא (בלייא) בל"א, ובמים אדירים דבק עם צללו, ששקעו במי הים, שהם אדירים בכח מרוצתם ומשברי גליהם, כאשר ישקע העופרת במי מנוחות, ולכך מלת כעופרת מוטמדת בטעם ז"ק. (יא) באלם, בחזקים, כמו ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז י"ג), כן פירש"י ז"ל, והרמב"ן והראב"ע כתבו שמלאכי מעלה יקראו אלים, והקב"ה יקרא אל עליון ואל אלים, והאשכנזי תרגמו (מאָכטע), הנאמר על הכחות השמימיות ועל רוזני ארץ בשתוף. נורא תהלות, יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו על כן לך דומיה תהלה (רש"י וראב"ע), והרמב"ן מפרש טעם נורא תהלות יעשה דברים נוראים אשר הוא מהולל בהם, שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע את עבדיו, ועל ידם הוא נורא, לא כאנשי האדמה הנוראים בעושק, והנה המשך הכתוב כאשר זכרנו בהקדמת השירה מי באלים נאדר בקדש, או נורא תהלת, או עשה פלא, כמוך ה'! נותח לנתחיו ונכפל הראוי להכפלה, בעבור הוד השירי, ולצורך נעימות הניגון. (יב) נטית ימינך, מהו הפלא שעשית, כי אתה בתנועה קלה כאדם הנוטה יד ימינו, גרמת להם שבלעם הארץ. (יג) נחית בחסדך, ובימין היא בעצמו אשר בה נפרעת מן האויב, בה נחית בחסדך את העם אשר גאלת, בעמוד ענן לנחותם הדרך. נהלת, לשון מנהל, ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל, ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית. רש"י. בעזך. בתוקף ותגבורת על כל הדברים המונעים. נוה קדשך, כמו הנוה הקדוש

1) פלו"ם בלע"ז plomb ploum (בלייא).

יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז
יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד
נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ טז תִּפֹּל
עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל

קת"ם (טו) נמגו. ח"ו:

יד שְׁמָעוּ עַמְמַיָא זָעוּ
דַּחֲלָא אַחֲדָתִינוּן לְדַהֲווֹ
יַתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃ טו בְּכֵן
אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם
תַּקִּיפֵי מוֹאָב אַחֲדִינוּן
רְתֵיתָא אִתְּבַרוּ כֹּל דַּהֲווֹ
יַתְבִין בִּכְנָעַן׃ טז תַּפֵּיל
עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא

ת"א תפל. סוטה ל"ו א׳:

תרגום אשכנזי

הייליגען וואָהנונג. (יד) פֿעָלקער הערען עס, זיא בעבען, אַנגסטוועה ערגרייפֿט דיא איינוואָהנער פלשת. (טו) פלאָטצליך ערשרעקקען דיא שטאממהעררן אדום׳ס, דיא פֿירשטען מואב׳ס, ציטטערן ערגרייפֿט זיא, עס צאגען אללע בעוואָהנער כנען׳ס: (טז) אַנגסט אונד פֿורכֿט ווירד איבער זיא פֿאללען, דורך דיינעם

רש"י

וסובל ולא דקדק לפ׳ אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. פלשתים מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים ויהרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם היו הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו. נמסו כמו ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותנו ולירש את ארצנו: (טז) תפול עליהם אימתה. על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו׳ (יהושע ב) (ס"א אימתה

באור

הקדוש אשר לך, כדרך הלשון לשמש בסמיכות המתואר אל שם המקרה, תמורת שם התואר, והוא הר סיני ששם שכן הכבוד, כן דעת הראב"ע, והרמב"ן כתב שהוא המקדש, כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך, וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש, והמשך הכתוב כך הוא, אמר שהשם יגלה בעוזו את כל המונעים ויוליך את עמו לנוהו, ובפסוקים הבאים יבאר איך יהיה הגאון והעוז הזה, אמר שהעמים אשר ישמעו את שמע הפלא הגדול אשר עשה השם, תבא בהם יראה ורעד, וע"י האימה והפחד ההוא יהיו דומים כאבן ולא יקומו למלחמה, עד אשר יעבור עם ה׳ והוא יביאם ויושיבם בהר נחלתו, וימלוך עליהם, ואז יודע מלכותו לעולמי עד, כי לו לבדו יאתה המלוכה והשלטון, ובא נחלת בלשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות, כלומר שהדבר נכון וברור כאלו נעשה כבר. (יד) שמעו עמים, שהם סביבותיהם, גם יעברו עליהם. ישבי פלשת, ארץ פלשת וכן ישבי כנען. (טו) אילי, ביו"ד והוא הקבוץ מן איל, כי השרים בערך אל העם כמו האילים ההולכים בראשי העדר, והנה פלשתים אדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר. נמגו, נמסו כמו ברביבים תמוגגנה (תהלים סה י"א), ועל דרך ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב י"א). (טז) תפול עליהם, לשון הרמב"ן ז"ל יתפלל שתפול עליהם אימתה ופחד ולא יצאו לקראת ישראל למלחמה, ור"א אמר כי תפל עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען, וזהו שאמר עד יעבור עמך ה׳, כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען ולא נלחמו עמהם, ואם יצא אדום לקראתם בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו, לא נלחם בהם, ולולי כי נפל עליהם אימתה ופחד, היה חפץ להלחם בהם משנאתו אותם, ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם, ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם, כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב, איננו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו עכ"ל. אימתה, על הרחוקים ופחד על הקרובים, כענין שנאמר כי שמענו את אשר הובים וגו׳ (שם י׳), לשון רש"י והוא מהמכילתא, והנה בספרי סוף פ׳ עקב שנינו פחדכם ומוראכם (דברים יא כ"ה), הרי אם מפחידים הם, יראים הם, אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים וכן הוא אומר וכו׳, ובמכילתא פ׳ בא איתא פחדכם ומוראכם יתן ה׳ וגו׳ כאשר דבר לכם, והיכן דבר? את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם וגו׳ (לקמן כג כ"ז), ושעור הדברים כך הוא לדעתי: ציור דבר שכחו גדול מכחנו, יוליד בנפשנו ענין היראה, אם יראת הכבוד והגדולה, כאשר נשער בנפשנו מעוט ערכנו אליו, או יראת הנזק כשנעלה על לבנו היות עמו היכולת והרצון להרע לנו, ואם יהיה היכולת והרצון ההוא בכח קרוב ומזומן, יוליד הפחד וזהו ששנינו פחד על הקרובים ומורא על הרחוקים, ופעמים שלגודל היראה נרגיש בעצמנו, פוגת הלב,

זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־יַעֲבֹר
עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר
נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ
יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃
יח יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי

תרגום אונקלוס

בִּסְגֵי תוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן
כְּאַבְנָא עַד דְּיִעְבַּר עַמָּךְ
יְיָ יָת אַרְנוֹנָא עַד דְּיִעְבַּר
עַמָּא דְנַן דִּי פְרַקְתָּא יָת
יַרְדְּנָא׃ יז תַּעֲלִינוּן
וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא דְאַחְסַנְתָּךְ
אֲתַר לְבֵית שְׁכִינְתָךְ
אַתְקֵינְתָּא יְיָ מַקְדְּשָׁא יְיָ
אַתְקְנוּהִי יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵיהּ
קַיְּמָא לְעָלַם וּלְעָלְמֵי
עָלְמַיָּא׃ יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוַת

נ"א אתר מתקן נ"א קאים
נ"א כד עלו

ת"א עד. ברכות ד' א'. סוטה ל"ו א'. סנהדרין צ"ח ב'. אבות י"ג ג"ז עם. פסחים פ"ז ב'. מנחות נ"ג ב': תבאמו. כתובות ס"ב ב', ב"ב קי"ט ב'. עקדה שער א': פעלת. סנהדרין צ"ב א': מקדש. ברכות ל"ג א'. כתובות ה' א'. אבות שם: ימלך. עירובין צ"ד א'. ר"ה ל"ב ב'. אבות שם:

קת"ם (טז) זרעך. ח"ו: כאבן. הכ"ף בקמ"ץ ודגש: (יז) תבאמו. ח"י: מקדש. הקו"ף דגושה: (יח) ימלך. ח"ו וכן לעלם:

רש"י

על הקרובים ופחד על הרחוקים): עד יעבר עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (ס"א שלא יכנסו והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזרה גזרת מרגלים עדיין מ"מ ניבא ולא ידע מה ניבא. מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה' חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מח) ומקדש בשתי ידים. ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד. לעתיד לבא שכל המלוכה שלו: (יח) לעולם ועד. לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא

תרגום אשכנזי

אַרמעס גראָסע ערשטאררען זיא וויא שטיין, ביז דיין פֿאָלק הינדורך ציעהט, עוויגער! ביז דיעזעס פֿאָלק הינדורך ציעהעט, דאס דוא ערווארבסט; (יז) דוא ברינגסט זיא הין, פפלאנצעסט זיא איין אין דיין ערבגעבירגע, אן יענען זיטץ, דען דוא צור וואָהנונג דיר עוויגער! איינגעריכטעט, אין דאז הייליג־טהום, א הערר! דאס דיינע הענדע בערייטעט. (יח) דער עוויגע ווירד איממער אונד עוויג רעגיערען! (יט) דיעזעס געשאַה אַלס

באור

סמור השער, ובטול התנועה ואפיסת הכחות באיברים המתנועעים, והרגש ההוא יקרא אימה, והוא על הרוב בקרוב ומזומן לבא, אלא שהשם הבטיח שישלח אימתו לפני ישראל ויפול אף על הרחוקים, כדכתיב את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם, וזהו שסמכו אימתה על הרחוקים, כלומר אף על הרחוקים, ופחד על הקרובים לבד. בגדל זרועך, כמו בזרוע גדלך, וכן קדש היכלך (תהלים סה ה'), כמו היכל קדשך, והטעם בזרועך הגדולה. עד יעבר עמך ה' עד יעבר, כפול מפני הקריאה הבאה בדלת הראשונה ואונקלס תרגם עד דיעבר עמך ה' ית ארנונא, עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא, וטעם קנית שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיות לך לעבדים, כן פי' ראב"ע, וכן תרגמו האשכנזי (ערוואָרבען). (יז) תבאמו ותטעמו, תפלה שיעמדו שם ימי' הרבה ולא יגלו, ויתכן שמלת עד שבפסו' הקודם מושכת אחרת עמה עד תבאמו ותטעמו, והכוונה שידמו כאבן עד שיביאם ויטעם בהר נחלתו, ושם ימלוך עליהם לעולם ועד. מכון לשבתך, מקדש של מטה מכוון כנגד כסא שלמעלה. מקדש, קו"ף של מקדש דגוש לתפארת ובעבור שהיה בקו"ף שוא נע נרפה הדל"ת כמשפט, ובא בזקף להפרידו מתיבת השם שלאחריו שהיא קריאה אל השם, מקדש אשר כוננו ידיך, ה'! בוננו, כמו פעלת, כי הטעם כפול. (יח) ה' ימלך, לאחר שיתישבו ישראל בארץ יוודע מלכותו של הקב"ה בכל המלכיות. לעלם ועד, על דרך קצרה, והטעם לעולם ועד עולם, ואל תתמה על מלת עד שאינה

בָּא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ שורה שלמה
כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן

תרגום אונקלוס

פַּרְעֹה בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת מֵי יַמָּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא׃
כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא אֲחָתֵיהּ דְּאַהֲרֹן יָת תּוּפָּא

ת"א ותקח. מגלה י"ד א'. סוטה י"ד ב':
קת"ם (יט) עלהם. ס"י:

תרגום אשכנזי

פרעה'ס פפערדע מיט קריעגסגעשפאנן אונד דייטערייא אינ'ס מעער היניין גינגען, דער עוויגע אבער דיא וואססער דעם מעערעס איבער זיא צוריק קאממען ליעס, אונד דיא קינדער ישראל אים מעערע אויף טראָקנעם באָדען גינגען. (כ) צו גלייכער צייט נאַהם מרים, דיא פראָפעטין, אהרן'ס שוועסטער,

רש"י

פתוחה אבל אנכי היודע ועד (ירמיה כט) שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה. ד"א אחות אהרן
לפי

באור

סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו (ישעיה נז ט"ו) (הראב"ע), [ושרש המלה עד או עוד, ובלי וא"ו באה לעולם פתוחה גם באתנח וס"פ, וכן עם הלמ"ד לעד באה לעולם פתוחה גם באס"פ, אבל עם הוא"ו בראש לא נמצאת כ"א ט"ו פעמים ג' מהם באתנח וי"ב בס"פ, ובכלם באה העי"ן בפתח קטן תחת פתח גדול, והוי"ו קמוצה בעבור שהנגינה באות שאחריה וגם אין עוד וא"ו המשמשת אחריה, כמו שור וכשב ועז (ויקרא ז כ"ג), ועיין בפי' הראב"ע על תהלים (ט ו'), כי דבריו פה סתומים, ולשון הרד"ק שם בתהלים מוטעה, ובעל מכלל יופי הרגיש בטעות ושינה לשונו קצת ולא הועיל כי עכ"ז טעה ע"ש]. (יט) כי בא, לשון הרמב"ן ז"ל, אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים בתוך הים והוא נס בתוך נס; ואיננו כלשון השירה והנבואות (לפי שהמאמרים ארוכים כלשון ההגדה הפשוטית), אבל פירושו אז ישיר משה כי בא סוס פרעה בים ביום ההוא מיד לא ממהרת לא אחרי כן, או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה וגו' בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה, ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתעניגה כן אחרי משה וישראל עכ"ל, וכן פירש"י והרשב"ם כי בא, כאשר בא, וכן תרגם האשכנזי. (כ) הנביאה, קורא בעל דברי שבח או תוכחות בני אדם, (הרשב"ם). [ולדעת חז"ל בסוטה (דף יב ע"ב) היתה נביאה ממש, כי התנבאה על לידת משה טרם שנולד]. אחות אהרן, על שם הבכור קוראה אחות כמו אחות נביות (בראשית כח ט'), ואחות לוטן (שם לו כ"ב), (הרשב"ם).
את

[אמר הכורם]: (יט) כי בא סוס פרעה. אין פסוק זה מחובר אל שלפניו ובעבור זה נלאו הראב"ע והרמב"ן לחברו כל אחד כפי דרכו, ואולם לבאורנו שעל כל פסוק ופסוק ששר משה ענו כל ישראל מאמר אשירה לה' כי גאה גאה, א"כ בעת שתמה השירה, אמר ה' ימלך לעלם ועד, ענו עליו אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. ועל זה אמר משה וכל ישראל כמו לאמת הדבר, כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם וגו' והרי הוא מחובר היטב עם סוס ורכבו רמה בים.

אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־

בִּידַהּ וּנְפָקוּ כָל נְשַׁיָּא בַּתְרַהּ בְּתֻפִּין וּבְחִינְגִין׃ כא וּמְעַנְיָא לְהֶן מִרְיָם שַׁבְּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִילֵיהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃ כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזָלוּ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ מַיָּא׃

נ"א גיותניא נ"א שדי

ת"א וילכו. ב"ק פ"ב א׳:

קת"ם (כ) ותצאן. כנו"ן פשוטה: ובמחלת. חסר דחסר:

רש"י

לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה לפיכך נקראת על שמו. את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים: (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים: (כב) ויסע משה. הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף (שיר א׳) לפיכך הוצרך להסיעם

תרגום אשכנזי

דיא פויקע אין איהרער האנד, אונד אַללע ווייבער גינגען הינטער איהר הער מיט פויקען אונד טאנץ. (כא) מרים זאנג יענען ענטגעגען: זינגעט דעם עוויגען, דער האָכערהאבען זיך צייגט, ראָס אונד רייטער שטירצט ער אינ׳ס מעער. (כב) משה ליעס דיא ישראל פאָן דער בינזענזעע אויפּברעכען, אונד זיא צאָגען אין דיא וויסטע שור; זיא גינגען דרייא טאַגע אין דער וויסטע, אונד פאַנדען קיין

באור

את התף, כלי של מיני זמר. ובמחלת, תרגם אנקלוס ובחנגין, והוא תנועת האיברים ע"פ מערכת הנגון ולקולו, בל"א (טאַנץ), ונקרא מחול על שם הכלי החלול שעליו היו מנגנין. (כא) ותען להם מרים וגו׳, אלו ענתה מרים לנשים כן, היה צריך לומר ותען להן מרים שורנה לה׳ כי גאה גאה, לכן הנראה שחוזר על משה ובני ישראל המשוררים, ולהם ענתה מרים וכל הנשים אחריה שירו לה׳ כי גאה גאה, כמו שזכרנו למעלה קרוב לזה בשם הרמב"ן, ולזה תרגם האשכנזי (יענען ענטגעגען), הסב המלה על הנזכרים למעלה. (כב) ויסע, הפעיל, הסיעם משה על פי השם, ופי׳ הראב"ע שלא הלך לפניהם עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה כי אם עד עברם את הים, ואחר שטבע פרעה והילו לא נסעו עוד בלילה, ואמר שעתה נסעו על פי ה׳ ביד משה. מדבר שור, ובמקום אחר הוא קורא אותו מדבר אתם, וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה (במדבר לג ה׳), אלא שהשור הוא שם כולל לכל המדבר הגדול שבין ארץ מצרים ופלשתים וערב, ונקרא כן על שם העיר שנמה שור, והחלק ממנו אשר בו הלכו ישראל שלשת ימים נקרא בשם המיוחד לו מדבר אתם, והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור, פתח הכי"ת, על המדבר הגדול הידוע, שהוא מדבר שור.

מרתה

[אמר הכורם]: (כב) ולא מצאו מים, אם לגדולים קשה הדבר שלא לשתות שלשה ימים, מה עשו הילדים הקטנים, איך יכלו לעמוד הזמן הארוך הזה בלי שתייה? אולי שהיה להם מים, אבל לא ככל הצורך, או שהיו משתקים הילדים בחלב שהרי היה להם מקנה רב.

מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא
יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי
מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ
מָרָה׃ כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק
אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ
אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם

כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מְרִירִין אִינּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ מָרָה׃ כד וְאִתְרַעֲמוּ עַמָּא עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מַה נִּשְׁתֵּי׃ כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְאַלְפֵיהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן

ת"א ויבאו. ערכין ט"ז א': וילנו. שם שם: ויצעק. עקידה מ"ד פכ"ג:

קת"ס (כג) לשתת. ח"ו: קרא־. המתג בקו"ף: (כה) וירהו. מ"ו: וימתקו. בלי מתג:

תרגום אשכנזי

וואססער. (כג) זיא קאַממען נאַך מרה, קאָננטען אבער דיא וואססער צו מרה ניכט טרינקען, דען זיא זינד ביטטער; דאהער האט מאַן אויך דען אָרט מרה גענאַננט. (כד) דאז פֿאָלק מוררטע ווידער משה, אונד שפראכֿען: וואס זאָללען וויר טרינקען? (כה) משה בעטעטע צום עוויגען. דער עוויגע לעהרטע איהן איין האָלץ קעננען;

רש"י

בע"כ: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכות כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך הה"א של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שורש בתיבה תהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חמה אין לי (ישעיה כז): וחמתו בערה בו (אסתר א). הרי ה"א של שרש נהפכה לתי"ו מפני שנסמכה אל הוי"ו הנוספת. וכן עבד ואמה. הנה אמתי בלהה (בראשית ל"ד). לנפש חיה. ווהמתו היתו לאס (איוב לג). בין הרמה. ותשובתו הרמתה:
(כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא יאמר לונן רועם. וכן יאמר הלועז דקומפלשינ"ט ש"י בלע"ז[1] מסב הדבור אליו

באור

(כג) מרתה, כמו למרה, ה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה והתי"ו במקום הה"א הנשרשת בתיבת מרה [ר"ל שנעשית כמו שרש בשם מרה, אבל באמת איננה שרש כי השם נגזר מן פעל מרר], ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמד תהפך לתי"ו. על כן קרא, הקורא, והוא הפעל הנקרא (אימפערסאָנאַלי), וכ"ת האשכנזי, (מאַן נעננעט). (כד) וילנו, פירש"י לשון נפעל הוא, וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו, וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם, מתלונן, מתרועם, ולא אמר לונן רועם, וכן יאמר הלועז דקומפליש"ט ש"י מסב הדבור אליו באמרו ש"י עכ"ל, כוונת רש"י שאין בענין התלונה פעולה יוצאת כ"א פעולה עומדת מוסבה על הפועל בעצמו, לכן יבא בבנין נפעל, ובארמי בבנין התפעל, וכן הלועז הצרפתי יסב הדבור אל הפועל וישתמש בפעל שקורין (רעפֿלעקסיווום), דע קומפ"לעשאנט ש"ע, בל"א (זיך אונצופרידען בעצייגען), מסב הדבור אליו באמרו ש"ע בל"א (זיך). (כה) ויורהו ה' עץ, לשון הרמב"ן ז"ל, כי בעבור שלא מצאתי לשון מורה אלא בענין למוד ויורני ויאמר לי (משלי ד' ד'), למדני, וכן כלם, נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע, והוא סגלה בו ולמד אותה למשה, ורבותינו אמרו שהיה עץ מר והיה נס בתוך נס וכו', ואמרו ויראהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו, כלומר שהורהו ולמדו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר עכ"ל, לכן תרגם האשכנזי (לעהרטע איהן קעננען). שם שם לו, השם לישראל

1) דקומפ"ל שי"נק שי"י בלע"ז Décomplaisant se, Se deplaisant (מיספערגניגט. אונצופרידען זיין).

שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃
כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר
בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו
וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים

גְּזַר לֵיהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן
נַסְיֵיהּ׃ כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא
תְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַיָי אֱלָהָךְ
וּדְכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי תַּעְבֵּיד
וְתָצֵית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל
קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוֵּיתִי
בְמִצְרַיִם לָא אֲשַׁוֵּי עֲלָךְ אֲרֵי

ת"א ויאמר. ברכות ה' א'. סנהדרין ק"א א'. הוריות ח' ב': כל. סנהדרין צ' א'. עקדה שער ס"א:

קת"ם (כו) כל־המחלה. מלת כל במקף ומתג: במצרים. הכי"ת רפי: בצ"ל מ"ש

רש"י

באמרו ש"י: (כה) שם שם לו וגו'. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהן. שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ'): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיו לנו מים לשתות אלא נתלוננו: (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה. שיקבלו עליהם: תעשה. היא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזרת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה

תרגום אשכנזי

דיעזעם ווארף ער אינ'ס וואססער, זאָ וואורדען דיא וואססער זיס. היער גאב גאטט דער נאַציאָן געזעטץ אונד רעגעל, אונד היר שטעללטע ער זיא אויף דיא פראָבע: (כו) ער שפראך נעהמליך: יווירסט דוא דער שטיממע דעס עוויגען דיינעס גאָטטעס פאָלגען, אונד טהון, וואס אין זיינען אויגען רעכט איזט, זיינען געבאָטען געהער געבען, אונד אללע זיינע געזעטצע היטען, זאָ וויל איך אללע דיא קראנקהייט, דיא איך אין מצרים האבע זיין לאססען, דיר ניכט צושיקקען, דען איך

באור

לישראל. חק ומשפט, לשון הרמב"ן ז"ל, על דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ומאין אשר אין מים, שם להם במחייתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא חק (נראה דהיינו כשישוב המנהג להיות מחויב או ראוי), כענין הטריפני לחם חקי (שם ל ח') חקות שמים וארץ (ירמיה לג כ"ה), ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן, וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים (שמואל א' כז י"א), כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראשית מ י"ג) וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל' י"ח) על מדתו, שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרוא בהם אל ה' לא דרך תלונה, ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג י'), וכן ביהושע נאמר ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חוק ומשפט בשכם (יהושע כד כ"ה), אינם חקי התורה והמשפטים אבל הנהגות וישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים, וכיוצא בהם, ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים, והביאם אל מקום המים המרים לנסיון, כמו שאמר ויענך וירעבך (דברים ח ג'), ולמען נסתך להטבך באחריתך (שם ט"ז), עכ"ל המתוק. (כו) תשמע לקול, כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת, ענינה לעשות כפי השמיעה (געהאָרכען), וזולתם לפעמים שמיעת הקול גרידא (האָרען), ולפעמים הבנת הענין (בעגרייפען, פערשטעהען), כמו שפירש"י אבל תשמע חלום לפתר אותו (בראשית מא ט"ו), ודלא כרהב"ע שפי' כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת הכוונה להבין טעם הדבר. והישר בעיניו תעשה, אלו מצות עשה, הדרך המביא אל ההצלחה האמתית בלי נליזה והטיה, הוא הישר, והישר בעיני השם הוא לבדו האמתי, ובמכילתא אמרו, והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן, מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו, מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כלה. והאזנת, תטה אזניך. למצותיו, אלו מצות לא תעשה. ושמרת כל חקיו, תתן לב שלא לעבור עליהם. כל המחלה

עָלֶ֔יךָ כִּ֛י אֲנִ֥י יְהֹוָ֖ה רֹפְאֶֽךָ׃ ס חמישי
כז וַיָּבֹ֣אוּ אֵילִ֔מָה וְשָׁ֗ם שְׁתֵּ֥ים
עֶשְׂרֵ֛ה עֵינֹ֥ת מַ֖יִם וְשִׁבְעִ֣ים
תְּמָרִ֑ים וַיַּחֲנוּ־שָׁ֖ם עַל־הַמָּֽיִם׃
טז א וַיִּסְעוּ֙ מֵֽאֵילִ֔ם וַיָּבֹ֜אוּ כָּל־
עֲדַ֤ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶל־
מִדְבַּר־סִ֔ין אֲשֶׁ֥ר בֵּין־אֵילִ֖ם וּבֵ֣ין
סִינָ֑י בַּחֲמִשָּׁ֨ה עָשָׂ֥ר יוֹם֙ לַחֹ֣דֶשׁ
הַשֵּׁנִ֔י לְצֵאתָ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

קת"ם (כז) עינת. מ"י וח"ו: טז (א) סין. כל סין בסמ"ך מלא וכל צן בצד"י חסר (מ"ס):

תרגום אונקלוס

אֲנָא יְיָ אָסָךְ׃ כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי מַבּוּעִין דְּמַיִין וְשַׁבְעִין דִּיקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃
טז א וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דִּי בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

ת"א רפאך. סנהדרין ק"א א': אילמה. יבמות י"ג א': ויסעו. שבת פ"ז ב':

תרגום אשכנזי

דער עוויגע בין דיין ארצט. (כז) זיא קאמען נאך אילם; דאזעלבסט ווארען צוועלף וואססער־קוועללען אונד זיעבציג פאלמען, דארט לאגערטען זיא זיך בייא דעם וואססער.

טז (א) פאן אילם בראכען זיא אויף, אונד דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס קאמען אין דיא וויסטע סין, דיא צווישען אילם אונד סיני ליעגט, אם פינפ־צעהנטען טאגע דעם צווייטען מאנאטס נאך איהרעם אויסצוגע אוים דעם לאנדע מצרים.

רש"י

וכיולא בהן: לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה למה כי אני ה' רופאך. זהו מדרשו. ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה וכן הוא אומר רפאות תהי לשרך (משלי ג): (כז) שתים עשרה עינות מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם: ושבעים תמרים. כנגד ע' זקנים:

טז (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד

באור

וגו', הטעם יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים, בעבור שמרדו בי, ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם, ולא אעשה לך כאשר עשיתי להם, ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא, כאשר רפאתי המים המרים, שאין יכולת ברופאים לרפאם, והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה שבמצרים, כי מימי היאור מתוקים והפכם לרעה, ואלו היו מרים ושבו מתוקים, והנה השם עשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך (הראב"ע). והרשב"ם כתב כי אני ה' רפאך, אשר רפאתי למים, כדכתיב לשון זה באלישע כשריפא המים, כל המחלה במים מדבר כדכתיב וברך את לחמך ואת מימך והסרתי מחלה מקרבך (לקמן כג כ"ה). (כז) שתים עשרה עינות מים וגו', אמרו רז"ל במכילתא מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה עינות מים כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד ע' זקנים, וספר הכתוב זה, כי חנו עליהם כל שבט על מבועו, והזקנים ישבו בצל הדקלים לשבח האל עליהם, שהכין להם כן בארץ ציה, הרמב"ן.

טז (א) ויסעו מאלים וגו' אל מדבר סין, אחז הכתוב דרך קצרה, כי נסעו מאילם וחנו על ים סוף במדבר ההוא, כי המדבר הגדול הזה מגיע מאלים ועד סיני, ונסעו משפת הים ונכנסו אל תוך המדבר ההוא, ונסעו מסעות דפקה ואלוש, ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. (הרמב"ן). בחמשה עשר יום לחדש השני, יתכן שאז פסקו להם העוגות שהוציאו ממצרים כמו שאמרו רז"ל. או שוכר

ב וַיִּלֹּונוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־
מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃
ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־
יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר
בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־
הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר
הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה
בָּרָעָב׃ ס
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם
לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם

וילונו קרי

תרגום אונקלוס

ב וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה
וְעַל אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃
ג וַאֲמַרוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְוַי דְמִיתְנָא קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין
עַל דּוּדֵי בִסְרָא כַּד הֲוֵינָא
אָכְלִין לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי
אַפֵּקְתּוּן יָתָנָא לְמַדְבְּרָא
הָדֵין לְקַטָּלָא יָת כָּל קְהָלָא
הָדֵין בְּכַפְנָא׃
ד וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מָחֵית לְכוֹן
לַחְמָא מִן שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן

ת"א בשבתנו. ערכין ט"ו א׳ : הנני. תענית ט׳ א׳ , ב"מ פ"ו ב׳ : לחם . יומא ע"ח א׳ וב׳ : ויצא . שם שם :

קת"ס (ג) באכלנו . במרכא : לחם . בטרחא (א"ת) : לשבע. ה"ו: כי־. במקף ובלי מתג :

רש"י

להם מן בחמשה עשר באייר ויום אחד בשבת היה כדאיתא במסכת שבת : (ב) וילונו . לפי שכלה הלחם : (ג) מי יתן מותנו . שנמות ואינו שם דבר כמו מותנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו . תרגומו לוי דמיתנא לו מתנו הלואי והיינו מתים : (ד) דבר יום ביומו . צורך אכילת יום ילקטו

תרגום אשכנזי

(ב) דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס פיהרטען אויפריהרישע קלאגען איבער משה אונד אהרן אין דער וויסטע . (ג) דיא קינדער ישראל שפראכען צו איהנען : וואֶרען וויר דאָך ליעבער געשטאָרבען דורך דיא האנד השם עוויגען אים לאנדע מצרים , אַלס וויר בייא דעם פליישטאָפּפֿע זאסען , אַלס וויר אונז זאטט עססען קאָננטען ! דען איהר האבט אונז אין דיעזע וויסטע הינאויס געפיהרט , אום דיעזע גאנצע פערזאמלונג היער דורך הונגער אומצוברינגען . (ד) דער עוויגע שפראך צו משה : איך וויללע אייך שפייזע פאָם הימּמעל רעגנען לאססען , דאז פאָלק זאָלל הינאויס געהן אונד זאַממעלן יעדען טאג איהר טאָג־

באור

בזה יום הכייתם לאמר שכבר כלה להם חדש ימים לצאתם מארץ מצרים וראו שנכנסו במדבר הגדול ועיר מושב לא מצאו אמרו כלנו מתים במדבר הזה ולכן התרעמו , ולזה אמרו וילונו וגו׳ במדבר , כי זה היה עקר תלונתם . (ג) מותנו , שנמות , ואינו שם דבר כמו מותנו , אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו , לעשות אנהנו לחנות אנחנו למות אנהנו , תרגומו לוי דמיתנא , לו מתנו , הלואי והיינו מתים , (רש"י) . ביד ה׳ , מיתת הבאים בכלא אלי קבר , ולא ברעב . על סיר הבשר , אצל סיר הבשר , כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב כ׳) . (ד) ממטיר , שירד כדמות מטר , ואנקלוס תרגם מחית , לפי הכוונה . לחם , יאמר ביחוד על הפת , ובכלל על כל דבר מאכל , ימצא גם על הבשר , כמו לחם אשה (ויקרא ג י"א וט"ז ובמדבר כח כ"ד) , גם של הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה יא י"ט) , ויתכן א"כ שיכלול המן והשליו , כי יתן להם שאלתם שאלו

וְלָֽקְטוּ֙ דְּבַר־י֣וֹם בְּיוֹמ֔וֹ לְמַ֧עַן
אֲנַסֶּ֛נּוּ הֲיֵלֵ֥ךְ בְּתוֹרָתִ֖י אִם־לֹֽא׃
ה וְהָיָה֙ בַּיּ֣וֹם הַשִּׁשִּׁ֔י וְהֵכִ֖ינוּ אֵ֣ת
אֲשֶׁר־יָבִ֑יאוּ וְהָיָ֣ה מִשְׁנֶ֔ה עַ֛ל
אֲשֶׁר־יִלְקְט֖וּ י֥וֹם ׀ יֽוֹם׃ ו וַיֹּ֤אמֶר

קת"ם (ה) יום | יום. פסיק:

עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְגַם יוֹם
בְּיוֹמֵיהּ בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן
הַיְהָכוּן בְּאוֹרַיְתִי אִם לָא:
ה וִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה
וִיתַקְנוּן יַת דִּי יַיְתוּן וִיהֵי
עַל חַד תְּרֵין עַל דִּי יִלְקְטוּן
יוֹם יוֹם: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה

ת"א והיה. שבת קי"ז ב'. פסחים מ"ז ב'. ביצה ב' ב':

תרגום אשכנזי

ליבעס, דאמיט איך עס פריפֿע, אָב עס מיינער לעהרע פֿאָלגען ווירד אָדער ניכט?
(ה) אַם זעכסטען טאגע ווען זיא צו רעכטע מאכען, וואס זיא איינברינגען ווערדען, ווירד עס צווייא מאל זאָ פֿיעל זיין, אלס זיא אן אנדערן טאגען זאממעלן ווערדען.
(ו) דא שפראך משה אונד אהרן צו דען

רש"י

ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר: **למען אנסנו הילך בתורתי.** אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: **(ה) והיה משנה.** ליום ולמחרת. משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע. אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה פוסי"ן בלע"ז 1) בבית

באור

לחם וכשר. דבר יום ביומו, צורך אכילת יום ילקטו ביומו, **ואף אם** יתכוונו ללקוט הרבה לא ימצאו אלא **דבר יום ביומו**, כדכתיב וימדו בעמר וגו' איש לפי אכלו לקטו (לקמן יח). **למען אנסנו**, כבר הודעתיך ענין הנסיון הנאמר אצל השם ב"ה בפרשה וירא בפסוק והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב א'), והטעם מתוך שפיגיהם תלויות אלי בכל יום ויום למזונותיהם, מתוך כך ינסו וירגילו את עצמם לבטוח בי, ותשוב האמונה בה' להיות תכונה בנפש כמו שמפורש בפ' עקב, ויענך וירעיבך וגו' (דברים ח' ג') עד סוף הפרשה, וכן מפרש במכילתא. **(ה) ביום הששי**, לרדתו, כי התחיל המן לרדת ביום א'. **והכינו וגו' והיה משנה**, הוראת הווי"ן כמשפטם, כאשר יכינו ביום הששי את אשר יביאו, ימצאו שלקטו כפליים ממדת כל יום ויום, כי בכל יום לא מצאו כי אם עמר לגלגלת, וביום הששי ימצאו שני העמר לאחד. ולשון רש"י אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום, וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה, וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים (לקמן כט), נותן לכם ברכה פוסי"ן (נראה שצ"ל פויסמענ"ט והוא בל"א (זעהר פיעל), ובשני כתיבות יד שבידי כל הדבור שבנוסח הדפוס מן אומר אני

[אמר הכורם]: (ד) הילך בתורתי, לפי פשוטו זהו תורת ה' האמורה למעלה (יג ט'), וכמו שבארנו שם, שהאמונה ביכלת ה' בלתי גבול ותכלית ובהשגחתו על כל מעשי ומחשבות בני האדם ושהוא בהשגחתו מכין מזון לכל בריותיו היא עיקר ויסוד התורה, והמאמין שהשם משגיח על האדם והזמין לו כל צרכיו, וגם שהוא כל יכול לעשות כפי אשר גזרה חכמתו הוא בוטח בו, ואף אם יחסר לו דבר או שיקרהו פגע רע, או שנחלה לא יתייאש עצמו מן תשועת ה' ולא יתלונן עליו, אבל יתפלל ויקוה אליו, והיה זה הנסיון שנסהו ה' בצמא ואח"כ ברעב הילכו בתורתו, כלומר אם יאמינו ויבטחו בו ולא יתלוננו עליו, וזהו טעם ושם נסהו (לעיל טו, כ"ה) ולמען אנסנו האמור כאן.

1) פוסי"ן בלעז (איבערפלום).

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וּבֹקֶר
וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ
אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ
מָה כִּי תַלּוֹנוּ עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר

תלינו קרי

תרגום אונקלוס

וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
רַמְשָׁא וְתִדְעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק
יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ז וְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יָת יְקָרָא
דַיְיָ כַּד שְׁמִיעַן קֳדָמוֹהִי יָת
תּוּרְעֲמָתְכוֹן עַל יְיָ וְנַחְנָא
מָה אֲרֵי מִתְרַעֲמְתּוּן עֲלָנָא׃

נ"א שמיע נ"א תתרעמתון

ת"א ובקר. שבת פ"ז ב':

קת"ם (ז) בשמעו. אין מתג בשי"ן: תלנתיכם. חסר ב' ווי"ן ונו"ן דגושה ומ"י וכן כלם:

רש"י

למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) ובקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובים: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם

תרגום אשכנזי

קינדערן ישראל'ס: דיעזען אבענד זאללט איהר ערפאהרען, דאס דער עוויגע אייך אוים דעם לאנדע מצרים געפיהרט. (ז) אונד מארגען זאללט איהר דיא הערליכקייט דעס עוויגען זעהען, דא ער אייערע אויפריה-רישע רעדען ווידער דען עוויגען פערנאממען; דען וואס זינד וויר געאכטעט, דאס איהר איבער אונז קלאגען פיהרעט? (ח) משה

באור

אני עד סופו אינו) בבית למלאות העמר פעמים ללחם יומים. (ו) ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם, ולא אנחנו, כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. (ז) ובקר וראיתם את כבוד ה', לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום ההוא כדבר אהרן אל העם נראה להם, וכתב הרמב"ן ז"ל. הנכון בעיני, כי היה דבר המן פלא גדול מאד, כי השלו הגיז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם, אבל המן נוצר להם יצירה חדשה כענין מעשה בראשית, והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות (עיין מה שכתבנו בכוונת המאמר הזה בפ' בראשית ב ב'), ולכן אמר באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שלחן במדבר, אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו, כי בגדולות ונפלאות שיעשה השם יראה את כבודו, כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי (ישעיה סו י"ח), וכתיב והגידו את כבודי (שם י"ט), וכן רבים, וכן הוא דעת אנקלוס שאמר תחזון ית יקרא דה' ולא תרגם בו ואיתגלי עכ"ל. ונחנו, חסר אל"ף. מה, מה אנחנו החשובין, כמו מה אדם ותדעהו (תהלים קמד ג'), במה נחשב הוא (ישעיה ב כ"ב), אמרו דרך ענוה, מי אני שתלינו עלינו, ולא עלינו תלנתיכם כי אם על ה'. [תלינו, שרשו לון, והוא מבנין הפעיל והראוי תלינו בקמץ, כמו השיבו בידכם (בראשית מג י"ב), רק שבא הדגש במקום הנח, והסבה לזה כתב הרד"ק בשרשים שרש לון שהוא כדי להבדיל בין הענין הזה ובין ענין לינה שנכלל ג"כ בשרש זה ובא ג"כ בהפעיל לפעמים, כמו ויליני ויקומו (שם כד כ"ד), ולא נמצא מענין תלונה רק ב"פ כמשפטו בהפעיל, וילן העם (לקמן יז ג'), הלינתם עלי (במדבר יד כ"ט); אמנם לדעתי אין זאת הסבה לזה, כי המלות או האותיות השמושיות המתלוות אליהם יבדילו ביניהם, כי מה שהוא מענין תלונה לא יחובר כ"א עם מלת על, ומה שהוא מענין לינה לא יחובר לעולם עם על, כאשר נמצאו שרשים רבים שיורה כל אחד על ענינים שונים, ויובדלו על ידי המלות או אותיות השמושיות המתלוות אליהם כאשר הארכתי בזה בשרש פקד בריש פ' במדבר ע"ש, ולדעתי יבוא הדגש תמורת הנח להורות על הפלגת ההוראה והזקה, כמו שיחזק ענין התלונה מענין הלינה, ובא ב"פ עם הנח כמשפט, כדי שנדע ששרש

מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב
בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ
בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם
אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ
מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־
יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן
אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת
תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃ י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן
אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ

ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִיתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמֵיכַל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע כַּד שְׁמִיעַן קֳדָם יְיָ יַת תּוּרְעֲמַתְכוֹן דִּי אַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מַה לָא עֲלָנָא תּוּרְעֲמַתְכוֹן אֱלָהֵן עַל מֵימְרָא דַּייָ׃ ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַן קֳדָמוֹהִי יַת תּוּרְעֲמַתְכוֹן׃ י וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ

נ"א שמיע

קת"ם (ח) מלינם. מ"י קדמאה לבד: ת"א בתת. ברכות כ' ב'. יומא ע"ה א': ונחנו. חולין פ"ט א': לא. סנהדרין ק"י א':

תרגום אשכנזי

שפראך פערנער: דיעזעס ווירד געשעהען אינדעם אייך דער עוויגע דיעזען אבענד ווירד פלייש צו עססען געבען, אונד אם מארגען אנדערע שפייזע צום זאטט ווערדען, דא דער עוויגע אייערע אויפריהרישע קלאגען פערנאממען, דיא איהר איבער איהן פיהרעט; דען וואס זינד וויר געאכטעט? אייערע קלאגען געהען ניכט איבער אונז, זאנדערן איבער דען עוויגען. (ט) משה שפראך צו אהרן: שפריך צו דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס: טרעטעט העער פאר דען עוויגען, דען ער האט אייערע אויפריהרישע קלאגען פערנאממען. (י) אינדעם אהרן צור גאנצען געמיינע דער קינדער ישראל'ס רעדעטע, וואנדטען זיא

רש"י

ונשיכם ובנותיכם וערב רב, ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאילו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה (שמות יז). או אם היה דגש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה (במדבר יד): (ח) בשר לאכל. ולא לשובע. למדה תורה דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שאי אפשר לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד:

השליו

באור

לן, ושלא נחשב שפרשו לנן והדגש לחסרון נו"ן, או שיורה באלו השנים על קלות התלונה]. (ח) בתת ה' לכם וגו'. יפרש מאמרו הראשון, כי בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע תראו את כבוד ה'. (ט) קרבו לפני ה', ההולך לפניהם בעמוד ענן. (רע"ם).

אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה
נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ ששי יא וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין
הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר
תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב
וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה
וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטָּל

דגש אחר שורק מ"ש . השליו קרי וע' מ"ש

תרגום אונקלוס

לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַיְיָ
אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא׃ יא וּמַלִּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
יב שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן
לְמֵימַר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן
בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן
לַחְמָא וְתֵדְעוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יג וַהֲוָה
בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת סְלָיו
וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא

ת"א השליו . יומא ע"ח ב': שכבת. שם שם:

קת"ס (יב) תלונת . מ"ו קדמאה לבד והנו"ן בדגש :

(יג) השלו . ח"י : המחנה . מתג רק במ"ס לבד וכן למחנה כס"פ זה : הטל . קמץ בזקף :

רש"י

(יג) השליו . מין עוף ושמן מאד : היתה שכבת הטל . הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל וגו' (במדבר יא) . הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח

תרגום אשכנזי

זיך געגען דיא וויסטע, אונד דיא העררליכ־קייט דעס עוויגען ערשיען אין איינער וואָלקע. (יא) דער עוויגע שפראך צו משה: (יב) איך האבע דיא אויפריהרישע קלאגען דער קינדער ישראל'ס פערנאָממען, שפריך צו איהנען, וויא פֿאָלגט: געגען אבענד זאללט איהר פֿלייש עססען, אונד מאָרגען פֿריה אייך אין אנדערער שפייזע זאטט עססען, אונד זאללט ערפֿאהרען, דאס איך דער עוויגע אייער גאטט בין. (יג) אבענדס דא־דורף קאם איינע מענגע וואכטעלן הערויף, בעדעקטע דאז לאגער, אונד דעם מאָרגענס וואר איינע לאגע פֿאן טהויא רינגס אום דאז לאגער

באור

(י) ויפנו אל המדבר, כי דרך המדבר היה הענן מהלך בנסעם (שם). (יב) [תלונת, זרה לגשות הנו"ן (הרא"ב"ע), כי שרש המלה לון, ואף שגם הד"פ תלנתיכם הקודמים בפרשה הנו"ן בהם דגושה, מ"מ אין בהם זרות כי לפניו קבוץ במקום השורק, ולכן יהיה בהם הדגש במקום הנח, משא"כ בזה שבא בו הנח עם הדגש]. (יג) השלו, מין עוף, (רש"י) ורגיל כפי המתרגמים לפתרו בל"א (וואַכטעלן) ועל הדרך הפשט היה מעשה השלו לעתים, והמן שהיה חייתם היה להם תמיד, כי עקר תלונתם על כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב, ואולם דעת רבותינו ז"ל שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן, וכן נראה, כי על הלחם ועל הבשר נתלוננו ובשניהם הביא להם את תאותם, כי מה יתן ומה יוסיף להם בשר ליום אחד

[אמר הכורם]: (יב) תאכלו בשר, הקדים בשר ללחם נגד דבריהם בתלונתם שאמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע (לעיל פסוק ג').

סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל
שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי
הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק
כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־

קת"ס (יד) מחספס. ח"ו : ככפר. ח"ו :

תרגום אונקלוס

הֲוָת נְחָתַת טַלָּא סְחוֹר
סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא׃
יד וּסְלֵיקַת נְחָתַת טַלָּא וְהָא
עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעְדַק
מְקַלַּף דַּעְדַק כִּגְיר כִּגְלִידָא
עַל אַרְעָא׃ טו וַחֲזוֹ בְּנֵי

ת"א דק. שם שם:

תרגום אשכנזי

לאגער. (יד) אלס דיא לאגע טהויא אויפגע־שטיעגען, דא וואר אויף דער אָבערפלאֶכע דער וויסטע עטוואס פיינעס געקאֶרנטעס (אלס וויא רונדע קערנכען), פיין וויא דער רייף אויף דער ערדע. (טו) אלס עס דיא קינדער

רש"י

בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת חמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ורבותינו דרשו (עיין בש"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר וגו': דק מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא ויש לומר מחוספס לשון חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנה כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן: ככפור. כפור יי"לידא1) בלע"ז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד. דק טינ"בש 2) בלע"ז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על

באור

אחד או ליומים, והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים ותקצר בענין השליו כי הוא בנוהג שבעולם, וענין השליו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו בכל עת לשובע כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולהם לשבוע, וכאשר התאוו לו מאד נתן להם ממנו בשפע רב כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים (במדבר יא ל"ב), ואכלו חדש ימים בשפע ההוא ושב לעניינו הראשון (מדברי הרמב"ן ז"ל). (יד) ותעל שכבת הטל, שהיה מצפה את המן ומכסהו, ודרך הטל לעלות. והנה, ענינו כאשר עלה שכבת הטל ראו והנה על פני המדבר וגו'. מחספס, אין לו חבר במקרא, ואנקלוס תרגמו מקלף לשון מחשף הלבן (בראשית ל' ל"ז) [וא"כ שרשו חסף, ונכפלה בו עי"ן הפעל, והשי"ן והסמך מתחלפות, ולפ"ז יהיה פעול מבנין פִּעֲל, והאות היתירה תחת הדגש, על משקל מְכֻרְבָּל (ד"ה א' טו כ"ז), ונוכל לבנות ממנו כל בנין פִּעֲל, חִסְפֵּס חִסְפַּסְתָּ וכו'], אבל הראב"ע כתב שאינו נכון, כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית (תהלים מה ג'), או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק (ויקרא יג מ"ט), או הלמ"ד לבד כמו סגריר (משלי כז ט"ו), רק העי"ן לבד לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א, כמו הגיגי (תהלים ה' ב'), כי אחר שחסר הה"א נראה הגימ"ל כלמ"ד הפעל על כן כפלוהו, רק באותיות נראות לא מצאנו העין כפול והוא פירשו כמו עגול, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש חספס מגולגל ועגול [ויהיה לדעתם שרש בן ארבע אותיות]. וכתב ר"ע ספורנו דק מחספס, דבר שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא, וכן תרגם האשכנזי (געקאֶרנט). ככפר, (לשון רש"י כפור יילידא בלע"ז [נ"ל שעל"ע וכל"א (געפראָהרען, רייף)]. דעדק כגיר הוא לשון אונקלוס), כאבני גיר, והוא מין צבע שחור, כדאמרינן גבי כסוי הדם, הגיר והזרניך, דעדק כגיר כגלידא על ארעא, דק היה כגיר, ושוכב מוגלד כקרח על הארץ, וכן פירושו דק ככפר, שטוח קלוש ומחובר כגליד, דק טינכ"ש בלע"ז [נ"ל סטעוו"עס, וכל"א (דיננע)], שהיה מגליד גלד דק מלמעלה, וכגיר שתרגם אנקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק עכ"ל, והרמב"ן ז"ל באר את דברי אנקלוס המתרגם באופן אחר, ואין להאריך, ור"ע ספורנו כתב דק ככפר, גם בהנחתו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר עכ"ל, והנה כפי

הגראה

1) יילידא בלע"ז, (דער געפרארענע טהויא אדער נעבעל, דער רייף).
2) טנכ"ש בלע"ז. (דינן. צארט. פיין).

יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם
אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃
טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ
מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר
לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ
לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי
מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יָדְעִין
מַה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן
הָא לַחְמָא דִּי יְהַב יְיָ לְכוֹן
לְמֵיכָל׃ טז דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי
פַּקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר
לְפוּם מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא
לְגוּלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן
גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃
יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּלְקַטוּ דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר׃

קת"ם (טז) לפי. זה והשני (בפ' י"ח) לפי בלמ"ד והשלישי (בפ' כ"א) כפי בכ"ף: לגלגלת. ב' הגימלי"ן דגושות וחסר דחסר וכן כולם:

רש"י

לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק: (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא כמו וימן להם המלך (דניאל א): כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו בשמו: (טז) עמר. שם מדה: מספר נפשותיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגלת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה

תרגום אשכנזי

ישראל זאהען, שפראך איינער צום אנדערן: וואס איזט דאז? דען זיא וואוסטען ניכט, וואס עס וואר. משה שפראך צו איהנען: דיעזעס איזט דיא שפייזע, דיא איך דער עוויגע צו עססען געגעבען. (טז) דיעזעס האט אבער דער עוויגע דאבייא בעפֿאָהלען: זאממעלט דאפֿאָן, יעדער נאכדעם ער צום עססען נאֶטהיג האט, איין עמר אויף יעדעם הויפט נאך דער אנצאהל דער פערזאָנען; איין יעדער נעהמע זא פֿיעל ער לייטע אין זיינעם צעלטע האט. (יז) דיא קינדער ישראל טהאטען אַלזא, זיא זאַממעלטען איינער פֿיעל,

באור

הנראה מפשטות הכתוב דק מהספס מסכים עם מה שאמר במקום אחר (לקמן ל"א) והוא כזרע גד, ודק ככפר עם לבן. (טו) מן הוא, לפי שלא ידעו מה הוא, מן הוא תרגומו של מה הוא, ולפי שהוא לשון מצרי, ובאותו ל' היו רגילין שהוא כמו מה, כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיענו שלפיכך קראו בני ישראל את שמו מָן על שם שהיו תמהים ואומרים מן הוא, כמו מה הוא, (וכן פירשו חז"ל בואלה שמות רבה), וכן יגר שהדותא (בראשית לא מ"ז), וכמוהו הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג ז'), לא היה צריך לכתוב אלא הפיל הגורל. הואיל ובל' הקודש נכתבה המגילה, אלא להודיענו על כן קרא לימים האלה פורים על שם הפור (שם ט כ"ו), ואלו נכתב מתחלה בלשון שהיו אומרים באותה המלכות, לא היינו יודעים למה נקרא פורים (מדברי הרשב"ם). ורש"י ורא"ע פרשוהו מענין מזון כמו וימן להם המלך (דניאל א ה'), אשר מנה את מאכלכם (שם י'). (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו, שלא ירבה ללקוט, כי ירד להם בבקר בבקר. עמר, שם מדה. וחז"ל אמרו שמדתו מ"ג ביצים וחומש ביצה מתרנגולת ממוצעת, והיה זה להם שעור ב' סעודות לאדם בינוני, ומה שירבה האחד ימעיט השני. מספר נפשותיכם, כפי מנין נפשות שיש לכל אחד באהלו תקחו עמר לכל גלגלת. (יז) וילקטו. בלא מדה מגומגמת. המרבה והממעיט, יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט, כי לקטו באומד, ודעתם למוד באהלם ולעשות כאשר צוה משה, כי לא צוה להם ללקוט בשדה בשעור

וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא
הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא
הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃
יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־
יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־
שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים
וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃
כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ

פתח באתנח

יח וְכַלוּ בְעוּמְרָא וְלָא אוֹתַר
דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר לָא חֲסַר
גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ לְקַטוּ׃
יט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנַשׁ
לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא׃
כ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה
וְאַשְׁאַרוּ גוּבְרַיָּא מִנֵּיהּ עַד
צַפְרָא וּרְחֵישׁ רִיחֲשָׁא וּסְרֵי
וּרְגֵיז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃
כא וּלְקַטוּ יָתֵיהּ בִּצְפַר
בִּצְפַר גְּבַר כְּפוּם מֵיכְלֵיהּ

ת"א איש. ערכין ט"ז ב': ויותירו. שם שם: בבקר. ברכות כ"ז א':
קת"ס (יח) העדיף. הה"א בגי מתג וכן החסיר:
(יט) יותר. מ"ו: (כ) ולא־שמעו. מתג רק בס"ן לבד: ויותרו. מ"ו
ומ"י: וירם. הרי"ש בקבוץ ומ"ו: ויבאש. פתח באתנה: עלהם. מ"י:

תרגום אשכנזי

דער אנדערע וועניג. (יח) זיא מאסען עס מיט
דעם עמר, דער פֿיעל געזאממעלט, האטטע
ניכֿטס איבריג, אונד דער וועניג געזאממעלט,
ניכֿט צו וועניג; יעדער האטטע זא פֿיעל געזאממעלט, אלס ער צום עססען ברויכֿטע.
(יט) משה שפֿראך צו איהנען: ניעמאנד לאססע דאפֿאָן ביז מארגען איבריג! (כ) זיא
געהאָרכֿטען אַבער דעם משה ניכֿט, זאנדערן אייניגע ליעסען דאפֿאָן ביז אויף דען פֿאָל־
גענדען מארגען איבריג; אליין עס קראָבֿען ווירמער הערויס, אונד עס וואר שטינקענד.
דאַ וואַרד משה צארניג איבער זיא. (כא) זיא זאממעלטען דאהער יעדען מארגען איין, יעדער

רש"י

כו: (כ) ויותרו אנשים. דתן ואבירם: וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש

באור

מלומלם, כי זהו דבר שאי אפשר, ונעשה להם נס, שכאשר באו לביתם: (יח) וימדו בעמר, איש איש מה שלקטו, מצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עמר לגלגלת אשר באהלו, והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעמר לגלגלת. (יט) אל יותר ממנו עד בקר, הכוונה שאם ישאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו, ולא יאצרנו לאכלו מחר, רק יבטח בה'. (כ) ולא שמעו וגו', מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו [וכמוהו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו (ויקרא א א')], כי אנשים מעטים היו שלא שמעו והותירו. וירם, לשון רמה [ושרשו רמם, ולא נמצא עוד פעל ממנו, והוא מבנין הקל, וראוי להיות הרי"ש בחולם, כמו יסב יחג, ועם או"ו ההפוך שנעתקה הנגינה לפני', ראוי להשתנות לק"ח, ונשתנה לקבוץ להבדילו מן וַיָּרָם כבוד ה' (יחזקאל י ד'), שהוא מענין הגבהה, ושרשו רום]. ויבאש, ה"ז מקרא הפוך, שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע, כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (לקמן כד), וכן דרך כל המתליעים, (לשון רש"י והוא מהמכילתא).
וחם

[אמר הכורם]: (כ) ויותירו אנשים, כילים וקטני אמנה שדאגו אולי לא ימצאו את המן למחר, וכנגד הכילות אמר ויבאש, שזה עונש הכילי והסרוח שתחסר נפשו מטובה והיא נאבדת ממנו, וכנגד קיצור האמונה ויקצוף עליהם משה על שלא האמינו ובטחו בה'.

כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃
כב וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם
מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ
כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃
כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה
מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת

מלעיל

קת"ם (כב) לאחד . הלמ"ד בקמ"ץ : (כג) העדף . הה"א במונח :

תרגום אונקלוס

וּמָה דְמִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַם עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃ כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקָטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין תְּרֵין עוּמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלֵּיל יְיָ שַׁבָּא שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דְּאַתּוּן עֲתִידִין לְמֵיפָא אֲפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן

ת"א וחם . שם שם : את . ביצה ט"ז ב' :

רש"י

ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים : (כא) וחם השמש ונמס . הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו איילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמין בהם טעם מן ויודעין מה שבחן של ישראל . פשר לשון פושרין ע"י השמש מתחמם ומפשיר : ונמס . דישטנ"פריר1) ודוגמתו בסנהדרין בסוף ארבע מיתות : (כב) לקטו לחם משנה . כשמדדו את לקיטתן באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד . ומ"א לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (שאם להגיד ששנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח) : ויגידו למשה . שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטוויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו . מה שאתם

תרגום אשכנזי

זא פיעל ער צום עססען ברויכטע, אונד זא באלד דיא זאננע היים שיען, צערשמאלץ עס. (כב) אם זעכסטען טאגע האטטען זיא צווייאפאך שפייזע געזאממעלט, פיר איינען קאפף צווייא עמר. אללע פירשטען דער גע-מיינדע קאמען, אונד בעריכטעטען עס דעם משה. (כג) משה שפראך צו איהנען: דיע-זעס האט דער עוויגע געשפראכען: איין רו-העטאג, איין הייליגער רוהעטאג איזט מאר-גען, דעם עוויגען צו עהרען! וואס איהר באקקען וואללט, באקקט היטע, וואס איהר

באור

(כא) וחם השמש, כתרגומו כד חם עלוהי שמשא, כאשר היה אור השמש חם עליו, כי השמש בעצמו לא יחם. ונמס, מבנין נפעל מפעלי הכפל, תרגומו פשר וכתב רש"י לשון פושרין ע"י השמש מתחמם ומפשיר, ונמס דישטנפ"ריר (בל"א אויפגעלאזט ווערדען, זיינע פערמיסונג פערליערען), ודוגמתו בסנהדרין סוף ד' מיתות עכ"ל, ושם (דף סז ע"ב) א' פשר גמלא שע"י הכשפים נמס הגמל ואבד מזגו הטבעי ע"ש. והנך רואה שמוש הווי"ן לחבר המאמר, וחם השמש ונמס, כאשר הותם השמש אז נמס. (כב) לקטו לחם משנה, כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים, שני העמר לאחד. ויגידו למשה, שמצאו משנה, ושאלוהו מה יעשו במותר, ומשה לא הגיד להם עד עתה מה שאמר לו הקב"ה ביום הראשון והיה ביום הששי וגו' כי נתכון שיהיו תמהים כשימצאו משנה, כדי להודיע להם עתה כבודו של יום השבת. (כג) הוא אשר דבר ה', מיום הראשון, ואני לא הגדתי לכם, כי מחר אתם חייבים לשבות לכבוד השם, ולא לעשות מלאכה אפי' לצורך אוכל נפש. ומלת שבת קשה בדקדוק כי איננה על משקל גנב, כי תי"ו שבת סי' ל' נקבה, והעד שבת היא לה', ומלת שבת שם דבר כמו שביתה, והיה ראוי להיות שבתת על משקל דלקת, וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה. שבת קדש, שבת של קודש. לה', לכבוד השם בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי, וככה בשנת השמיטה ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כה ב'). אפו, צווי, והיה ראוי להנקד בחטף פתח על משקל

עשו

1) דישטנפי"ר בלע"ז stemperare הי"ט. distemperare (צערווייכען אויפלויעזן)

אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאֵת כָּל־
הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת
עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־
הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא
הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃
כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־
שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא
תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים
תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת
לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם

תרגום אונקלוס

וַעֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ
וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ
לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד צַפְרָא׃
כד וְאַצְנָעוּ יָתֵיהּ עַד צַפְרָא
כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי
וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָת בֵּיהּ׃
כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי
יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא
דֵין קֳדָם יְיָ יוֹמָא דֵין לָא
תַשְׁכְּחֻנֵּיהּ בְּחַקְלָא׃
כו שִׁתָּא יוֹמִין תִּלְקְטֻנֵּיהּ
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא
לָא יְהֵא בֵּיהּ׃ כז וַהֲוָה

ת"א אכלהו. שבת קט"ז ב' קי"ח א': ששת. שבת פ"ז ב': ויהי. שם קי"ח ב'. ערכין ט"ו ב': קת"ס (כד) לא־היתה. אין מתג בלמ"ד: בו. כדגש:

(כה) אכלהו. ח"ו: שבת. בקמץ: תמצאהו. ח"ו: (כו) תלקטהו. ח"ו: (כז) ללקט. ח"ו:

הרגום אשכנזי

קאָבען וואָללט, קאָבט הייטע, אונד וואס איבריג איזט, לאסט נור שטעהען צור פערוואהרונג ביז דען קינפטיגען מארגען. (כד) זיא ליעסען עס ביז דען קינפטיגען מארגען שטעהן, וויא משה בעפאהלען האטטע, אונד עס ווארד ניכט שטינקענד, אונד קיין ווארום וואר דארין. (כה) משה שפראך: פערצעהרט עס הייטע; דען הייטע איזט איין רוהעטאג דעם עוויגען צו עהרען, הייטע פינדעט איהר ניכטס אויף דעם פעלדע. (כו) זעכס טאגע זאללט איהר עס זאממעלן, אונד אם זיעבענטען איזט רוהעטאג, דא ווירד עס ניכט צו פינדען זיין. (כז) עס וואר אם זיעבענטען

רש"י

רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפייה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום. ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה תלמוד לומר היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה

באור

עשו, אלא בשביל שאינו מחובר לאחריו אלא מנוגן בטעם רביע שהוא מנגוני המלכים לכן נוקד בציירי, (הרשב"ם). והנה אמר להם משה, מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום לשני ימים, ומה שאתם רוצים לבשל ממנו במים, בשלו היום, ל' אפיה נופל בלחם ול' בשול בתבשיל (רש"י). למשמרת, לגניזה. (כד) ולא הבאיש ורמה לא היתה בו, כדרך המתליע שתעלה באשו וע"י זה ירום תולעים, וזה לא הבאיש, על כן לא היתה בו רמה. (כו) לא יהיה בו, המן יורד, וכתב הראב"ע והוסיף בו תוספת באור, כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב י"ז) עכ"ל, והוא תמוה שלפי הנראה אין כאן תוספת באור כלל, כי הם שני מאמרים נבדלים

[אמר הכורם]: (כו) שבת לא יהיה בו, הנה קדש ה' את השבת על ידי מופת נפלא ומתמיד בכל שבוע, וע"ז נאמר ויקדשהו (להלן כ' י"א).

הַשְּׁבִיעִ֔י יָצְא֥וּ מִן־הָעָ֖ם לִלְקֹ֑ט
וְלֹ֖א מָצָֽאוּ׃ ס כח וַיֹּ֥אמֶר יְהוָ֖ה
אֶל־מֹשֶׁ֑ה עַד־אָ֙נָה֙ מֵֽאַנְתֶּ֔ם
לִשְׁמֹ֥ר מִצְוֺתַ֖י וְתוֹרֹתָֽי׃ כט רְא֗וּ
כִּֽי־יְהוָה֮ נָתַ֣ן לָכֶ֣ם הַשַּׁבָּת֒ עַל־
כֵּ֡ן ה֣וּא נֹתֵ֥ן לָכֶ֛ם בַּיּ֥וֹם הַשִּׁשִּׁ֖י
לֶ֣חֶם יוֹמָ֑יִם שְׁב֣וּ ׀ אִ֣ישׁ תַּחְתָּ֗יו
אַל־יֵ֥צֵא אִ֛ישׁ מִמְּקֹמ֖וֹ בַּיּ֥וֹם
הַשְּׁבִיעִֽי׃ ל וַיִּשְׁבְּת֥וּ הָעָ֖ם בַּיּ֥וֹם
הַשְּׁבִעִֽי׃ לא וַיִּקְרְא֧וּ בֵֽית־יִשְׂרָאֵ֛ל

בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפַקוּ מִן
עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא אַשְׁכַּחוּ׃
כח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עַד
אֵימְתַי אַתּוּן מְסָרְבִין לְמִטַּר
פִּקּוּדַי וְאוֹרָיְתִי׃ כט חֲזוֹ
אֲרֵי יְיָ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא
עַל כֵּן הוּא יָהֵב לְכוֹן
בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין
יוֹמִין תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי
לָא יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ ל וְנָחוּ
עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃
לא וּקְרוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת

ת"א עד אנה. ב"ק צ"ב א'. סנהדרין י"א א': ראו. עקרים מ"ג פכ"ה: שבו. עירובין מ"ח א' ונ"א א': אל יצא. עירובין י"ז ב' נ"א א'. ערכין ט"ו ב':

קת"ם (כח) מאנתם. המ"ס במונח: ותורתי. מ"ו קדמאה לבד: (כט) יומים. מ"ו: (ל) השבעי. ח"י:

רש"י

בו ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכיפורים וימים טובים: (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעים מתגנין הכשרים: (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ארבע אמות ליוצא חוץ לתחום [ג' לגופו ואחד לפישוט ידים ורגלים]: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר:

תרגום אשכנזי

טאגע דא גינגען איינינע פֿאן דעם פֿאלקע אוים אום צו זאממעלן, זיא פֿאנדען אבער ניכֿטם. (כח) דער עווינע שפראך צו משה: וויא לאנגע וויינערט איהר אייך נאך מיינע געבאטע אונד לעהרען צו האלטען? (כט) זעהט! דאם אייך דער עווינע דען רוהעטאג געגעבען, דארום גיבט ער אייך אם זעכֿסטען טאגע שפייזע אויף צווייא טאגע, יעדער בלייבע אן זיינער שטעללע, ניעמאנד געהע פֿאן זיינעם ארטע אם זיעבענטען טאגע! (ל) דא רוהעטע דאז פֿאלק אם זיעבענטען טאגע. (לא) דאז

באור

נבדלים, וביום השביעי הוא שבת, כלומר אף לענין ירידת המן ולקיטתו, יהיה שבת ביום השביעי, לכן לא יהיה בו המן, ותיבת שבת נשוא המאמר הראשון, ולא יובן המאמר השני כלל בלי מלת בו. וכן המתיק רש"י ז"ל במתק לשונו וכתב וביום השביעי שבת, שבת הוא, המן לא יהיה בו. (כז) וביום השביעי, לרדת המן. מן העם, ממחוסרי אמנה שבישראל. ללקט, לראות היעמדו דברי משה. (כח) ויאמר ה' אל משה, שיאמר לישראל ככה. מצותי, על האנשים שלא שמעו והותירו עד הבקר. ותורתי, בקדושת יום השבת, שהשם הורה להם ענין היום ונתן להם לחם משנה. (כט) ראו, בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על קדושת היום הנכבד הזה, שהרי הוא נותן לכם בכל ערב שבת לחם יומים. שבו איש תחתיו, באהלו. אל יצא איש ממקמו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט. (ל) וישבתו וגו', לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מיום ההוא

אֶת־שְׁמ֖וֹ מָ֑ן וְה֗וּא כְּזֶ֤רַע גַּד֙ לָבָ֔ן
וְטַעְמ֖וֹ כְּצַפִּיחִ֥ת בִּדְבָֽשׁ׃
לב וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה זֶ֤ה הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר
צִוָּ֣ה יְהוָ֔ה מְלֹ֤א הָעֹ֙מֶר֙ מִמֶּ֔נּוּ
לְמִשְׁמֶ֖רֶת לְדֹרֹתֵיכֶ֑ם לְמַ֣עַן ׀
יִרְא֣וּ אֶת־הַלֶּ֗חֶם אֲשֶׁ֨ר הֶאֱכַ֤לְתִּי
אֶתְכֶם֙ בַּמִּדְבָּ֔ר בְּהוֹצִיאִ֥י אֶתְכֶ֖ם
מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ לג וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה
אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קַ֚ח צִנְצֶ֣נֶת אַחַ֔ת וְתֶן־

שְׁמֵיהּ מַנָּא וְהוּא כְּבַר זְרַע
גִּידָא חִוָּר וְטַעֲמֵיהּ
כְּאִסְקְרִיטָוָן בִּדְבַשׁ׃
לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָּמָא
דִּי פַקִּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא
מִנֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל
דְּיֶחֱזוּן יַת לַחְמָא דִּי אוֹכֵלִית
יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי
יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן סַב
צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן מְלֵי

ת"א בדבש. יומא ע"ה ב': ותן. הוריות י"ב א'. כריתות ה' א': קת"ם (לא) כזרע. הכ"ף בשו"א והזיי"ן בסגול: כצפיחת. מ"י קדמאה לבד: (לב) לדרתיכם. חסר ב' ווי"ן ומ"י וכן כלם: בהוציאי. מלא דמלא: (לג) אחת. בב' פתחין:

תרגום אשכנזי

היוז ישראל נאננטע דען נאמען דער שפייזע מן. דער מן וואר וויא קאריאנדערזאמען, וויים, אונד זיין געשמאק וואר וויא קוכען מיט האניג. (לב) משה שפראך: דיעזעס האט דער עוויגע געבאטען: איין עמר פאלל דאפאן זאלל צור פערוואהרונג פיר אייערע נאכקאממען זיין, דאמיט זיא שפייזע זעהען, דיא איך אייך צו עססען נעגעבען אין דער וויסטע אלס איך אייך אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט. (לג) משה שפראך צו אהרן: נימם

רש"י

(לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קולי"אנדרא בלע"ז זרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיה כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקין בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית

באור

והלאה. (לא) כזרע גד לבן, עשב ששמו (קָארִיאַנדער), וזרע שלו עגול ואינו לבן, והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול, כזרע גד היה, והוא לבן [ומצאנו במקום אחר שלענין הלבנונית המשילו לדבר אחר, ועינו כעין הבדלח (במדבר יא ז')]. כצפיחת בדבש, בצק שמטגנין אותו בדבש, ואין לו חבר במקרא [ולשון הרשב"ם וטעמו כצפיחת בדבש, ולהלן הוא אומר והיה טעמו כטעם לשד השמן (שם ח'), פירשו רבותינו כדבש לתינוקות שמן לזקנים, ואני אומר לפי פשוטו כשאוכלין אותו כמות שהוא בלא טחינה הוא כצפיחת בדבש, כמו האגוזים קודם טחינה וכתישה מתוקין הם, אבל להלן כתיב וטחנו ברחים או דכו במדכה (שם), לפיכך והיה טעמו לשמנונית כמו האגוזים שנעשים שמן לאחר כתישה וכן הזתים, לפיכך כתוב כאן וטעמו, ושם והיה טעמו כטעם לשד השמן, שמתחלף טעם המתיקות ונעשה טעם שמן עכ"ל, וכן כתב הראב"ע כי כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחת בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב עכ"ל]. (לב) למשמרת, לגניזה. האכלתי, מוסב הדבר כמדבר בעדו אל נוכחים, אף שלא קדמה אמירה, כי כאמר זה הדבר אשר צוה ה', ולא אמר לאמר ופא פה שלא כמנהג הכלל שזכרנו פעמים רבות, ואמר הראב"ע שמשה אמר כן לישראל אשר האכלתי אתכם. (לג) ויאמר משה אל אהרן, לאחר שהוקם המשכן בשנה שניה

שהיה

שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח
אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי
הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים
שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת
אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־
קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר
עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא׃ פ שביעי

תרגום אונקלוס

עוּמְרָא מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ
קֳדָם יְיָ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן׃
לד כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ לְמשֶׁה
וְאַצְנְעֵינֵיהּ אַהֲרֹן קֳדָם
סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא׃ לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲכָלוּ יַת מַנָּא
אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דַּעֲלוּ
לַאֲרַע יָתֵיבְתָּא יַת מַנָּא
אֲכָלוּ עַד דַּאֲתוֹ לִסְיָפֵי
אַרְעָא דִכְנָעַן׃ לו וְעוּמְרָא
חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין
הוּא׃

ת"א לפני. הוריות שם ; כריתות שם : לדרתיכם. שם שם : ובני. קדושין ל"ח א' : והעמר. ערובין פ"ג ב' :

קת"ס (לד) אל. בלמ"ד: העדת. ח"ו: למשמרת. מ"ס שניה בקמ"ץ: (לה) נושבת. מ"ו והשי"ן קמוצה: אבלו. הא"ף במונח: עשרית. ח"י קדמאה לבד:

רש"י

צלוחית של חרס כתרגומו : והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן : (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן : אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן [ס"א שאותה שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתיבתא ר"ל מיושבת. רש"י ישן] : אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בט"ז בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (יהושע ה) : (לו) עשירית האיפה. האיפה ג' סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' בצים נמצא עשירית האיפה מ"ג בצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות :

תרגום אשכנזי

איינע פלאשע, טהוע היניין איין עמר פאלל מן, אונד זעטצע עס פאר דעם עוויגען הין, צור פערוואהרונג פיר אייערע נאכקאממען ! (לד) וויא דער עוויגע דעם משה געבאטען, אהרן זעטצטע עס הין פאר דיא צייגניסלאדע צור פערוואהרונג. (לה) דיא קינדער ישראל'ס אסען דען מן פיערציג יאהרע, ביז זיא אין איין בעוואהנטעס לאנד קאמען, דען מן אסען זיא, ביז זיא אין דיא אנפאנגסגראֶנצע דעם לאנדעס כנען קאמען. (לו) דער עמר איזט דער צעהנטע טהייל איינעם איפה.

באור

שהיה שם ארון העדות, ושם היתה הפרשה הזאת ראוי להכתב, ונכתבה במקום הזה לספר הנס, שעמד המן לדורות. צנצנת, צלוחית של חרס, ואין לו חבר במקרא. לפני ה', לפני הארון. (לה) ארץ נושבת, ארץ סיחון ועוג, כי שם אכלו גם מלחם הארץ. את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען, ועם לחם הארץ אכלו את המן אחר באם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן ובאו אל קצה ארץ כנען כדכתיב ביהושע (ה י"ב) וישבת המן ממחרת. (ו) עשרית האיפה, האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין, והלוג ו' בצים, נמצא עשירית האיפה מ"ג בצים וחומש בצה, והוא שעור לחלה ולמנחות, (רש"י) ·

יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־
פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם
לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־
מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם
וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־
תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־
יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם
וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה
זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית
אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃

יז א וּנְטַלוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּדְבְּרָא דְסִין
לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא דַייָ
וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא
לְמִשְׁתֵּי עַמָּא׃ ב וּנְצוֹ עַמָּא
עִם מֹשֶׁה וַאֲמָרוּ הָבוּ לָנָא
מַיָּא וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן
מֹשֶׁה מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי
מָה אַתּוּן מְנַסַּן קֳדָם יְיָ׃
ג וּצְחִי תַּמָּן עַמָּא לְמַיָּא
וְאִתְרַעַם עַמָּא עַל מֹשֶׁה
וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַסֵּיקְתָּנָא
מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא יָתִי וְיָת
בְּנַי וְיָת בְּעִירַי בְּצַחוּתָא׃

נ"א ונצא

ת"א ברפידים. סנהדרין ק"ז א'. בכורות ה' ב'. ערכין ט"ו א': ויריב. שם שם:

קת"ם יז (א) ויחנו. המתג ביו"ד ולא בוא"ו: ברפידים. מלא דמלא: לשתת. ח"ו: (ב) תריבון. מלא דמלא: תנסון. מ"ו: (ג) למים. הלמ"ד בפתח והמ"ס דגושה: זה. בדגש:

תרגום אשכנזי

יז (א) דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס בראַך פֿאן דער וויסטע סין אויף, אום איהרע ציגע נאַך דעם בעפֿעהל דעם עוויגען פֿארטצוזעטצען; זיא לאגערטען זיך צו רפידים, דא האטטע דאז פֿאלק קיין וואססער צו טרינקען. (ב) דאז פֿאלק צאנקטע מיט משה, זיא שפראַכען: שאַפֿפֿעט אונז וואססער, דאס וויר טרינקען! משה שפראך צו איהנען: וואס צאנקט איהר מיט מיר? וואס פֿערזוכט איהר דען עוויגען? (ג) אלס אבער דאז פֿאלק נאַך וואססער דורשטעטע, פֿיהרטע עס אויפֿריהרייש קלאגען איבער משה אונד שפראך: ווארום האסט דוא אונז אוים מצרים הערויס געפֿיהרט? מיך אונד

רש"י

יז (ב) מה תנסון. לומר היוכל לתת מים בארץ ציה

באור

יז (א) למסעיהם, שלא באו במסע הראשון ממדבר סין לרפידים, כי אם מסע לדפקה, ואחרי כן לאלוש ומאלוש לרפידים וזהו למסעיהם על פי ה', ולא בא הכתוב לפרש מסעיהם כי אם תלונותיהם, שבתחלת בואם אל המדבר התלוננו על הלחם ועתה רבו על המים. ואין מים לשתות העם, כשבאו משם ראו שאין שם מעינות מים לשתות העם. [לשתות העם, לפי דקדוק הלשון ראוי לומר ואין מים לעם לשתות, וע"כ יפורש שבא פה המקור בשם, ושעורו ואין מים לשתיית העם, וכמוהו מקץ עשר שנים לשבת אברם (בראשית טז ג'), פירוש לישיבת אברם, וכן פי' ר"ע ספורנו]. (ב) וירב העם עם משה, מיד טרם גבר עליהם הצורך למים עשו מריבה עם משה. תנו לנו מים, למשה ולאהרן היו מדברים אף שלא הזכיר הכתוב כי אם משה, כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן. מה תריבון עמדי וגו', אמר להם אין הריב הזה כי אם לנסות את השם היוכל תת לכם מים, ואם תחריבו ותתפללו אל השם, אולי יענה אתכם. (ג) ויצמא, כאשר התחזק עליהם הצמא, התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים.

ד וַיִּצְעַ֤ק מֹשֶׁה֙ אֶל־יְהוָ֣ה לֵאמֹ֔ר
מָ֥ה אֶעֱשֶׂ֖ה לָעָ֣ם הַזֶּ֑ה ע֥וֹד מְעַ֖ט
וּסְקָלֻֽנִי׃ ה וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה
עֲבֹר֙ לִפְנֵ֣י הָעָ֔ם וְקַ֥ח אִתְּךָ֖ מִזִּקְנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֑ל וּמַטְּךָ֗ אֲשֶׁ֨ר הִכִּ֤יתָ בּוֹ֙
אֶת־הַיְאֹ֔ר קַ֥ח בְּיָדְךָ֖ וְהָלָֽכְתָּ׃
ו הִנְנִ֣י עֹמֵד֩ לְפָנֶ֨יךָ שָּׁ֥ם ׀ עַֽל־
הַצּוּר֮ בְּחֹרֵב֒ וְהִכִּ֣יתָ בַצּ֗וּר וְיָצְא֥וּ
מִמֶּ֛נּוּ מַ֖יִם וְשָׁתָ֣ה הָעָ֑ם וַיַּ֤עַשׂ כֵּן֙

ד וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר
מָה אַעֲבֵיד לְעַמָּא הָדֵין
עוֹד זְעֵיר פּוֹן וְיִרְגְּמֻנַנִי׃
ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבַר
קֳדָם עַמָּא וּדְבַר עִמָּךְ
מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרָךְ דִּי
מְחֵיתָא בֵיהּ יַת נַהֲרָא סַב
בִּידָךְ וְתֵיזִיל׃ ו הָא אֲנָא
קָאִים קֳדָמָךְ תַּמָּן עַל
טִינָרָא בְּחוֹרֵב וְתִמְחֵי
בְטִינָרָא וְיִפְּקוּן מִנֵּיהּ מַיָּא
וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה

כ"א וסב
ת"א ומטך. סנהדרין צ"ט ב': הנני. ב"מ פ"ו ב': והכית. שם שם:
קת"ם (ד) וסקלני. ח"ו: (ו) שם.
בדגש: על־. במקף ומתג: בצור. הכי"ת בפתח והצד"י בדגש:

רש"י

ניה: (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור והן אומרים עליו שהוא לפורענות יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק

תרגום אשכנזי

מיינע קינדער אונד מיין פיעה פאר דורשט אומקאממען צו לאססען? (ד) משה שריע צום עוויגען, שפראך: וואס זאלל איך נון מיט דיעזעם פאלקע אנפאנגען? עס פעהלט נור וועניג, זא שטייניגען זיא מיך. (ה) דער עוויגע שפראך צו משה: געה פאר דעם פאלקע הער, נימם איניגע פאן דען אֶלטעסטען אוים ישראל מיט דיר, אונד דיינען שטאב, מיט וועלכען דוא דען פלוס געשלאגען, נימם אין דיינע האנד אונד געהע! (ו) איך ווערדע דאזעלבסט אויף דעם פעלזען צו חרב פאר דיר שטעהען, זא זאללסט דוא דען פעלזען שלאגען, אלסדאנן ווירד וואססער אוים איהם פליעסען, דאמיט דאז פאלק טרינקען קאֶננע. דיעזעם טהאט משה פאר

באור

(ד) עוד מעט, אם אמתין עוד מעט, כן פירש"י ז"ל [ולדעתו תהיה הוא"ו של וסקלני מחברת ביחס הסבה אם אמתין], והמתרגם האשכנזי תרגמו כאלו אמר אינו חסר כי אם מעט, כלומר הם מריבים עמי ומתלוננים' עלי בחוזק רב, ולא חסר להם כי אם שיהיו סוקלין אותי [ולדעתו תהיה שמוש הוא"ו כשמוש השי"ן עוד מעט שיסקלוני, ונמצאו רבים כמוהו]. (ה) עבר לפני העם, כי היו ברפידים, והצור אשר ממנו יצאו המים היה בחורב והוצרך משה לעבור לפני העם ולהוליכם מרפידים לחורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה, ע"כ אמר לו השם שיקדם לפני העם הוא וזקני ישראל עמו, והנה לא הלכו אחריו כל העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי, אבל שלחו לשם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. (ו) הנני עמד וגו', הכוונה תלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור, וכתב הרמב"ן ז"ל בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שהיה הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו בעבור זה

משֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה
וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ
יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ
ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל
בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא
הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב

לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וּקְרָא
שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא
וּמַצּוּתָא עַל דִנְצוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָא דַייָ
בֵּינָנָא אִם לָא׃ ח וַאֲתָא
עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם
יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים׃ ט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא
גוּבְרִין וּפוּק אֲגַח קְרָבָא
בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים

ת"א ויבא. שבת קי"ח ב'. מגלה ל"ב ע"א: בעמלק. יומא צ"ב ב': קת"ס (ז) ועל. בקדמא ולא במקף: נסתם. ח"ו: (ח) ברפידם. מ"י קדמאה לבד.

תרגום אשכנזי

דען אויגען דער אֶלטעסטען אויס ישראל. (ז) מאן נאננטע דען נאמען דעס ארטעס מסה אונד מריבה, וויל דיא קינדער ישראל געצאנקט האטטען, אונד וויל זיא דען עוויגען פֿערזוכֿט האטטען, שפראכֿען נאֶמליך: איזט אויך דער עוויגע אונטער אונז, אדער ניכֿט? (ח) דאז פֿאלק עמלק קאם, אונד שטריטט מיט ישראל צו רפידים. (ט) משה שפראך צו יהושע: זוכֿע אונז טאפֿפֿערע מאֶננער אויס, אונד ציעהע היןּ, שטרייטע מיט דעם עמלק, מארגען שטעהע איך אויף

רש"י

ושמו סנפריטון והגוף נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית. פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא. אמר לו אביו אינך יודע היכן אני. השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוה לו. מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך. מנין שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדוני (במדבר יב) והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנאמר אדני משה כלאם (שם יא) כלם מן העולם חייבין הם כליה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא מן הענן והלחם בו: מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. ד"א בחר

באור

זה נגלה עליהם השכינה במקום ההוא כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' (לעיל טז ז') בעבור היותו פלא קיים. (ז) ויקרא, משה או הקורא. על ריב וגו', במה דסיים פתח, וכמוהו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואח"כ ואתן לעשו (יהושע כד ד'). (ח) ויבא, גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב. (ט) יהושע, הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים, (הראב"ע). ויתכן שמשה קרא לו כן מיום היותו כאשר נפרש בעז"ה בפרשת שלח לך (במדבר יג ט"ז). בחר לנו, דרך הלשון לומר ככה בחר לנו, שבו לנו בזה (לקמן כד י"ד), ואף הלועז כן דרכו לפעמים, ואם תדקדק תמצא בו תמיד הוראת הצורך וההטבה, כמ"ש בפסוק לך לך מארצך (בראשית יב א'). אנשים,

[אמר הבורם]: (ז) היש ה' בקרבנו. אחרי ראותם את כל הנפלאות לא היו יותר מסופקים ביכולת השם, אבל נסו אותו, אם הוא משגיח עליהם תמיד וזהו טעם היש ה' בקרבנו אם אין.

עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן

עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי: י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא: יא וַהֲוָה כַּד מָרִים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק: יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקִרָן

נ"א דאתעביד

ת"א והיה. ר"ה כ"ט ב'. תענית י"א ב':

רש"י

לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים ג' לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה כו' כדאיתא בראש השנה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב

תרגום אשכנזי

דער שפיטצע דיעזעס היגעלס, דען גאָטט־ליכען שטאב אין מיינער האנד. (י) יהושע טהאט, וויא איהם משה געזאגט, מיט עמלק צו שטרייטען; משה, אהרן אונד חור אבער שטיעגען אויף דעם שפיטצע דעם היגעלס. (יא) ווען משה זיינע האנד אין דער האָהע היעלט וואר ישראל מאַכטיגער, אונד ווען ער זיא זינקען ליעס, וואר עמלק מאַכטיגער. (יב) אלס משה דיא האָנדע שווער וואורדען,

באור

ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים (במדבר יג ג'), וחזקת והיית לאיש (מלכים א' ב ב'). וצא הלחם, לא ממחנה ישראל להלחם בעמלק. מחר, בעת המלחמה אנכי נצב. ומטה האלהים, כתרגומו הוטרא דאיתעבידו ביה נסין מן קדם ה'. בידי, שארים בו ידי להתפלל, והנה עלה אל ראש הגבעה, כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה, וגם הם יראו אותו נושא כפיו ומתפלל ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה למלחמה, והיה כל הענין הזה מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד, וישראל לא ראו מלחמה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה (לעיל יג י"ז), והיה עיף ויגע ככתוב במשנה תורה (דברים כה י"ח), על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה והתחנה הזאת (מדברי הרמב"ן). (י) ויעש, הזכיר אהרן וחור, בעבור נצרך לפרש תמכו בידיו. (יא) כאשר ירים משה ידו, וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה (דף כט ע"א) (רש"י). וכאשר יניח ידו, על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידו ראה שגבר עמלק, וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. (יב) וידי משה כבדים, ידענו שאין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי' שעות מועטות אף כי עד בא השמש, והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים, על כן לא היה יכול להרימם תמיד, ולדעת המתרגם האשכנזי הכונה, כאשר התחילו ידי משה להיות כבדים, ואמר כבדים לשון זכר, כי יד זכר ונקבה, כמו והנה יד שלוחה אלי

[אמר הכורם]: (יא) ירים משה ידו. וטעם הרמת והנחת יד משה הוא לדעתנו שלא יאמרו ישראל, אחר שנהלש עמלק ועמו לפי חרב כחנו ועוצם ידינו עשה לנו את הנצוח הזה, לכן הראה השם באותות שמי, שכל זמן שהרים משה ידו לשמים להעתיר לה' וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, למען ידעו כי לה' לבדו הגבורה והתשועה.

וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ
וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה
אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה
עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃
יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ
אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־
חָרֶב׃ פ מפטיר
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב
זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי
יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר

תרגום אונקלוס

וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סְעִידִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָאָה יְדוֹהִי פְּרִישָׁן בִּצְלוֹ עַד דְּעָאל שִׁמְשָׁא׃
יג וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יַת עֲמָלֵק וְיַת עַמֵּיהּ לְפִתְגָם דְּחָרֶב׃
יד וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כְּתָב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא וְשַׁוִּי קֳדָם יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מִמְחָא אֶמְחֵי יַת דּוּכְרָנָא

ת"א ויחלוש. זבחים קט"ז א': כתוב. מגלה ז' א', י"ח ב':

קת"ם (יב) בא. ח"ו: (יד) זכר. הזי"ן בציר"י:

תרגום אשכנזי

נאהמען זיא איינען שטיין, לעגטען זאלכען איהם אונטער, אונד ער זעטצטע זיך דאראויף, אהרן אונד חור אבער אונטערשטיטצטען זיינע הענדע, פאן דיעזער זייטע איינער, אונד פאן דיעזער זייטע איינער; זא היעלטען זיינע הענדע אוים ביז זאננענאונטערגאנג. (יג) יהושע שלוג עמלק אונד זיין פאלק מיט דער שארפע דעם שווערטעס (דאז הייסט: ער ערהיעלט איינען פאלקאממענען זיעג איבער זיא). (יד) דער עוויגע שפראך צו משה: שרייבע דיעזעס צום געדעכטניס אין דאז בוך, אונד טראגע עס אויך דעם יהושע אויף, דען איך וויל דאז אנדענקען פאן עמלק אונ-

רש"י

לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצט"רלוגיאה באי זו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלש יהושע. חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו ע"פ הדבור של שכינה: (יד) כתוב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות: ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני

באור

אלי והנה בו מגילת ספר (יחזקאל ב ט'). וישב עליה, שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו כאבן ששמו תחתיו. אמונה, דבר עומד וקיים, והוא שם דבר, וענינו כמו באמונה, והכוונה שהיו ידיו עומדות וקיימות ברוממותן, וכן תרגם האשכנזי, ואונקלוס תרגם והואה ידוהי פרישן בצלו, וכן פירש"י ז"ל שהיו ידיו פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה. (יג) ויחלש, נצחם, כדכתיב קול ענות חלושה (לקמן לב י"ח) [והוא פה פעל יוצא, ונמצא גם פעל עומד, וגבר ימות ויחלש (איוב יד י')]. (יד) בספר, בפתחות הבית הנודע והוא ספר התורה, וכן תרגם האשכנזי, וזו היא המצוה הכתובה לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק (דברים כה י"ז). באזני יהושע, שהוא ימלוך עליהם ויצוה את בני ישראל לשלם לו את גמולו. כי מחה אמחה, לכך אני מזהירך כן, כי חפץ אני לנחותו בעבור שהכעים את השם, כי אלופי אדום נבהלו מפחדו
בעבור

[אמר הבורם]: (יד) בספר, אולי זה הוא ספר מלחמות ה' שנזכר בפרשת חקת (כ"א יד) כי שם הוא מקומו להיות נכתב בו, לפי שהיתה המלחמה הראשונה שנלחמו ישראל, וגם אותו הספר היה נודע, ואם כן יתכן עליו פתחות הבי"ת.

עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ

דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָא׃ טו וּבְנָא מֹשֶׁה מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ דַעֲבַד לֵיהּ נִסִּין׃ טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְחִילָא דִשְׁכִינְתֵיהּ עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא דַעֲתִיד דְיִתְגַּח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא׃

ת"א ויקרא. עקרים מ"ב פכ"ח: כי יד. ברכות ג"ח א'. סנהדרין כ' ב'׃
קת"ם (טז) כס יה. תרין מלין: מדר דר. מ"ו בסגיהס:

רש"י

למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה' נסי. הקדוש ברוך הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח (תהלים ט) זהו עמלק שכתוב בו ועברתו שמרה נצח (עמוס א) וערים נתשת אבד זכרם המה (תהלים ט) מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם. כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

תרגום אשכנזי

טער דעם הימעל פערטילגען. (טו) משה בויעטע איינען אלטאר, אונד נאננטע איהן: דער עוויגע איזט מיין פאניער! (טז) אונד שפראך פֿערנער: דיא האנד ליעגט אויף דעם טהראָנע דעם עוויגען צום שוואור, דאס דער עוויגע פֿאן געשלעכט צו געשלעכט ווידער עמלק קריעג פֿיהרען ווירד.

באור

בעבור האותות שעשה במצרים ובים והכה מואב ופלשת, וזה עמלק שמע גבורותיו ונפלאותיו בעבור ישראל ובא ממקום רחוק להלחם עמם ולא פחד מהשם, וכן כתוב ולא ירא אלהים (שם יח). (טו) שמו, של מזבח. ה' נסי, פירש"י הקב"ה עשה לנו כאן נס עכ"ל, והוא מדברי רז"ל במכילתא, ויהיה לפ"ז תיבת נס במקום הזה שם משותף לפלא או מופת, וחז"ל רגילים להשתמש בה על הענין הזה, ואולם בכל מקום שתמצא בתנ"ך לא תורה כי אם על עץ ארוך ודק וברא שו וילון או דגל שמרימין לאות בצבא המלחמה או באניות, ויתכן אם כן לפרשו גם כאן מהענין הזה, ה' נסי! הקדוש ברוך הוא היה לי לנס להתנוסס על אויבי ולהנקם ממנו, כענין שנאמר נתת ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס ו'), וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש נסס, וכן תרגם האשכנזי. ואונקלוס בארו מלשון פלא ומופת, ותרגם ופלח עלוהי קדם ה' דעביד ליה ניסין, יראה שרצה להשמר שלא תחשוב שהמזבח קרוי ה', והראב"ע כתב שתיבת מזבח מושכת אחרת עמה וכן הוא: מזבח ה' נסי, ואולם מצאנו שכן דרך קריאת השם בלה"ק, יורה לפעמים על ענין לבד, שאינו תואר הדבר הקרוי ולא משיג ממשיגיו, וכן ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית לג כ'), אל בית אל (שם לה ז'), כאשר כתבנו שם, ויקרא שם האדם צורישדי, אליעזר, עמנואל, ושם המשיח ה' צדקנו, וכן כתב רש"י ז"ל, לא שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה הקב"ה. (טז) ויאמר, לכך אני קורא את המזבח ה' נסי שהרי הרים הקב"ה את ידו על כסאו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר, דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים לב מ').

(בשופטים סימן ד׳ וסימן ח׳)

ד וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא׃ ה וְהִיא
יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ
אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט׃ ו וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי
וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ
עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ ז וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל
קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ׃ ח וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ׃ ט וַתֹּאמֶר

תרגום אשכנזי

(ד) דבורה וואר איינע פראָפֿעטין, ווייב דעם לפידות, זיא ריכֿטעטע ישראל אין זעלביגער צייט. (ה) זיא זאס אונטער דער דבורה־פאַלמע צווישען רמה אונד בית-אל אים געבירגע אפרים, אונד דיא קינדער ישראל׳ס צאָגען צו איהר הינאויף צו געריכֿט. (ו) דא שיקטע זיא אונד בעריף ברק, דען זאָהן אבינעם׳ס אוים קדש נפתלי, אונד שפּראך צו איהם: זיעהע! דער עוויגע, דער גאָטט ישראל׳ס האט געבאָטען: געה הין אונד מאַכֿע דיך צום פֿיהרער אויף דעם בערגע תבור, נימם נאָמליך מיט דיר צעהנטויזענד מאנן פֿאן דען זאָהנען נפתלי׳ס אונד פֿאן דען זאָהנען זבולון׳ס. (ז) איך ווערדע דיר צופֿיהרען אן דען פֿלוס קישון, דען סיסרא העערפֿיהרער יבין׳ס, אונד זיינע וואגען אונד זיינע פֿאָלקסמענגע, אונד איהן אין דיינע האנד ליעפֿערן. (ח) ברק שפראך צו איהר: ווען דוא מיט מיר ציעהען וויללסט, זאָ געהע איך; ציעהסט דוא אבער ניכֿט מיט מיר, זאָ געהע איך

רש״י

(ד) אשת לפדות. שהיתה עושה פתילות למקדש: (ה) תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו: בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים. לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו. ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שאשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה: תחת תומר. תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרש. ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן: (ו) הלא צוה. ביד משה כי החרם תחרימם

באור

(ד) ודבורה, אף מינקת רבקה נקראת כן, ונראה כי נתפשט המנהג בימי קדם לקרא לנשים בשמות בעלי חיים (כמו רחל, יעל, צפורה, ראומה (מן ראם), חולדה, צביה (אם יהואש) וזולתן). לפידות, יש שמות אנשים בסימן הנקבה, כמו מקלות (דה״א כז), מרמות (עזרא ח ל״ג). שופטה, הבינוני יורה על התמדת הפעולה. (ה) תומר דבורה, ממנה התחילו לקרוא התומר כן ונשאר לו שם זה אף אחרי מותה, ובחרה לשפוט את ישראל במקום גלוי ומפורסם מפני הצניעות, שלא יצטרכו רבים ליכנס אל ביתה. הרמה, מקום רחוק מירושלים ב׳ שעות. ויעלו, אף כי באמת מקום גבוה היה, יתכן לפרשו על בוא בעלי הדין לפני המשפט, כמו ועלתה יבמתו השערה (דברים כה ז׳) ובועז עלה השער (רות ד א׳). (ו) קדש נפתלי, ביהושע (כא ל״ב) נקרא קדש בגליל בעבור היותו במדינה הנקראת ארץ הגליל (מ״א ט י״א). הלא צוה, יתכן שקודם לכן נותה אותו דבורה להלחם נגד כנען. ומשכת, לפי שחיל הצבא נמשך בקו ארוך ללכת זה אח״ז נאמר לשון משך על פועל אסיפת חיל אנשים למלחמה, וכן וימשוך הארב (שופטים כ ל״ז). בהר תבור, הסמוך לעמק יזרעאל שהוא העמק המוכן בכל דור ודור לערוך בו מלחמה. מבני נפתלי ומבני זבולן, כי אותם לחן יבין בחזקה להיותם יותר קרובים לו, אך גם שבטים אחרים באו להלחם כנזכר (לקמן ה י״ד). (ז) ומשכתי, אינו דומה אל ומשכת הכתוב למעלה, כי פה יש אצלו הפעול, אבל הכוונה אני אעשה באופן שיבא אליך יבין. נחל קישון, סמוך אליו, כי זה הנחל יוצא מהר תבור ועובר במישור הגדול הנקרא עמק יזרעאל, ומבדיל בין נחלת זבולון לנחלת נפתלי ואח״כ נופל בים הגדול סמוך לעכו. (ח) אם תלכי עמי, מזה נראה שהיה ברק מתיירא פן לא יצליח להכניע האויב ולא בטח בישועת ה׳ רק אם תעמוד הנביאה על

הָלֹ֤ךְ אֵלֵךְ֙ עִמָּ֔ךְ אֶ֗פֶס כִּי֩ לֹ֨א תִֽהְיֶ֜ה תִּֽפְאַרְתְּךָ֗ עַל־הַדֶּ֙רֶךְ֙ אֲשֶׁר־אַתָּ֣ה הוֹלֵ֔ךְ כִּ֣י
בְֽיַד־אִשָּׁ֔ה יִמְכֹּ֥ר יְהוָ֖ה אֶת־סִֽיסְרָ֑א וַתָּ֧קָם דְּבוֹרָ֛ה וַתֵּ֥לֶךְ עִם־בָּרָ֖ק קֶֽדְשָׁה׃ י וַיַּזְעֵ֨ק
בָּרָ֜ק אֶת־זְבוּלֻ֤ן וְאֶת־נַפְתָּלִי֙ קֶ֔דְשָׁה וַיַּ֣עַל בְּרַגְלָ֔יו עֲשֶׂ֖רֶת אַלְפֵ֣י אִ֑ישׁ וַתַּ֥עַל עִמּ֖וֹ
דְּבוֹרָֽה׃ יא וְחֶ֤בֶר הַקֵּינִי֙ נִפְרָ֣ד מִקַּ֔יִן מִבְּנֵ֥י חֹבָ֖ב חֹתֵ֣ן מֹשֶׁ֑ה וַיֵּ֣ט אָהֳל֔וֹ עַד־אֵל֥וֹן
בְּצַעֲנַ֖יִּם אֲשֶׁ֥ר אֶת־קֶֽדֶשׁ׃ יב וַיַּגִּ֖דוּ לְסִֽיסְרָ֑א כִּ֥י עָלָ֛ה בָּרָ֥ק בֶּן־אֲבִינֹ֖עַם הַר־תָּבֽוֹר׃
יג וַיַּזְעֵ֨ק סִֽיסְרָ֜א אֶת־כָּל־רִכְבּ֗וֹ תְּשַׁ֤ע מֵאוֹת֙ רֶ֣כֶב בַּרְזֶ֔ל וְאֶת־כָּל־הָעָ֖ם אֲשֶׁ֣ר אִתּ֑וֹ
מֵחֲרֹ֥שֶׁת הַגּוֹיִ֖ם אֶל־נַ֥חַל קִישֽׁוֹן׃ יד וַתֹּאמֶר֩ דְּבֹרָ֨ה אֶל־בָּרָ֜ק ק֗וּם כִּ֣י זֶ֤ה הַיּוֹם֙
אֲשֶׁר֩ נָתַ֨ן יְהוָ֤ה אֶת־סִֽיסְרָא֙ בְּיָדֶ֔ךָ הֲלֹ֥א יְהוָ֖ה יָצָ֣א לְפָנֶ֑יךָ וַיֵּ֤רֶד בָּרָק֙ מֵהַ֣ר תָּב֔וֹר

לר"ק הקו"ף בצירי . הרי"ש בקמץ . בצעננים קרי

רש"י

תחרימם כך שנויה במכילתא : (י) ויעל ברגליו . עמו : (יא) אילון בצעננים . מישור אגניא מקום מישור של בצעים מרש"ק בלע"ז (בל"א זומפף , איין מיט שלאַמם אַנגעפיללטער גראבן , עיין מרפא לשון ב"ק ס"א ב' ב' ד"ה באגני) . והוא אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרין : (יג) מחרושת הגוים אל נחל קישון . הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא יושב שם : בשמיכה . ת"י בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוט"א (בל"א קאָטצע , עיין מרפא לשון שבת

תרגום אשכנזי

ניכֿט . (ט) זיא שפּראך : געהען וויל איך מיט דיר , יעדאָך רוהם ווירד דיר ניכֿט ווערדען אויף דעם וועגע דען דוא בעטריטטסט , דען אין דיא האנד איינעם ווייבעם ווירד דער עוויגע דען סיסרא ליעפֿערן ; דבורה מאכֿטע זיך אויף אונד גינג מיט ברק נאך קדש. (י) ברק ענטבאָט זבולון אונד נפתלי נאך קדש, אונד עם קאממען הינאויף אונטער זיינער לייטונג צעהנטויזענד מאנן ; אויך דבורה צאָג מיט איהם הינאויף . (יא) חבר , דער קיניטע פֿאן דען זאָהנען חבב'ם משה'ם שוואגערס , האטטע זיך געטרעננט פֿאן קין , אונד זיין צעלט ביז אלון בצעננים נאהע אן קדש אויפֿגעשלאגען. (יב) אלס מאן דעם סיסרא בעריכֿטעטע , דאס ברק אבינעם'ס זאָהן נאך דעם בערגע תבור הינאויפֿגעצאָגען . (יג) דא ענטבאָט סיסרא אללע זיינע וואגען ניינהונדערט איי־זערנע וואגען , אונד אלל דאז פֿאָלק דאס בייא איהם וואר , פֿאן חרושת הגוים צום פֿלוסע קישון . (יד) דבורה שפּראך צו ברק : אויף ! דען דיעס איזט דער טאג , אן וועלכֿעם דער עוויגע סיסרא אין דיינע האנד גיבט ; זיעהע ! דער עוויגע ציעהט אויס פֿאָר דיר

באור

ימינו , וכן במעשה לא נזכר שנלחם ברק כאיש חיל , אלא ויהם ה' וגו' ואח"כ וברק רדף וגו' , לכן בעבור חסרון בטחונו וגבורתו , הודיעו האל כי לא תהיה לו תפארת הנצחון , כי ביד אשה וכו' . (י) ויעל , הפעיל , העלה אותם אל הר תבור . ברגליו , אחריו , כמו העם אשר ברגליך (שמות יא ח') . (יא) וחבר הקיני , הקדמה אל מה שיספר בסמוך , והנה בני קיני נתישבו לפנים בדרומה של א"י ככתוב למעלה (א י"ז) , ועתה יספר כי קצת מבני המשפחה הזאת נפרדו מאחיהם היושבים בדרום ובאו לשכון בצפונה של א"י סמוך אל עיר קדש תחת ממשלת יבין , וגם קבלו ממנו בשלום כמו שאומר לקמן כי שלום בין וגו' . מבני חובב חותן משה , מלת חתן הוראת' לפעמים (שוואגער) ולפעמים (שוויעגערזאָהן) ולפעמים (שוויעגערפאַטער) ואין להבדיל כ"כ בין תואר החתן ובין תאר החתן אחרי כי שניהם נגזרו מן פיעל התחתן הכולל כל אופני התקשרות משפחות זו בזו ע"י נשואי איש ואשה , לזאת לחנם נדחקו המפרשים בענין יתרו ורעואל וחובב , והאמת הוא כי רעואל אבי צפורה היה חמיו של משה , ויתרו וחובב בניו של רעואל אחי צפורה היו , לכן נקראו שניהם חתנים למשה , ואחרי מות רעואל כהן מדין , נהיה בנו הגדול יתרו לכהן תחתיו , ובזה סרו כל הספיקות . אלון בצענים , הוא הנזכר ביהושע (יט ל"ג) בין ערי הגבול לשבט נפתלי . (יד) קום כי זה היום , מכאן שלא

וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו׃ טו וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִֽיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־
כָּל־הַֽמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִֽיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃
טז וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַֽמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה
סִֽיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃ יז וְסִֽיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת
חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶֽלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃ יח וַתֵּצֵא
יָעֵל לִקְרַאת סִֽיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ
הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃ יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵֽתִי
וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל
וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ כא וַתִּקַּח יָעֵל
אֵֽשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע

מלרע. חסר א'. יתיר ו'

תרגום אשכנזי

הער, דא גינג ברק פֿאָם בערגע תבור העראב, אונד צעהנטויזענד מאנן איהם נאך. (טו) דער עוויגע פֿערווירטע דען סיסרא אונד אללע וואגען אונד דאז גאנצע לאגער, זאָ, דאס אללעס פֿאָר ברק דורך דאז שווערדט פֿיעל; סיסרא שפראנג פֿאָם וואגען הערְאב אונד פֿלאָה צו פֿוסע. (טז) ברק זעטצטע דען וואַגען אונד דעם העערע ביז חרושת הגוים נאך, אונד זאָ פֿיעל דאז גאנצע לאגער סיסרא'ס דורך דיא שאַרפֿע דעם שווערטעס; ניכֿט איינער בליעב איבריג. (יז) סיסרא פֿלאָה צו פֿוסע צום צעלטע יעלים, דעם קיניטען חבר'ס וייב; דען פֿריעדע וואר צווישען יבין קאָניגע פֿאָן חצור אונד צווישען דער פֿאַמיליע דעם קיניטען חבר'ס. (יח) דא טראט יעל דעם סיסרא ענטגעגען אונד שפראך צו איהם: קעהרע איין, מיין העדר, קעהרע איין צו מיר, פֿירכֿטע דיך ניכֿט! ער קעהרטע איין איהר צעלט איין, אונד זיא בעדעקטע איהן מיט איינער דעקקע. (יט) ער שפראך צו איהר: גיב מיר דאָך איין וועניג וואססער, דען מיך דירסטעט; זיא אָפֿפֿנעטע דען מילכֿשלויך, ליעס איהן טרינקען אונד דעקטע איהן וויעדער צו. (כ) ער שפראך צו איהר: שטעללע דיך אַן דען איינגאנג דעם צעלטעס, אונד ווען יעמאנד קאָממט, דיך פֿראגט אונד שפריכֿט: איזט היער איין מאנן? זאָ שפריך: ניעמאנד! (כא) אבער יעל חבר'ס ווייב, נאהם דען צעלטנאגעל, טהאט דען האממער אין איהרע האנד, טראט צו איהם לייזע אונד

רש"י

כ"א א' ד"ה גלופקרא) : (יט) נאד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם : (כ) עמד פתח האהל. זרזי עצמך בדבר. ויש פותרים עמוד כמו לעמוד : (כא) יתד האהל. קביליי"א בלע"ז (פפלאָק, שפיטצפפלאָק) שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפוסטו : המקבת. ארזפתא מרטי"ל בלע"ז (האַממער ועיין הכלל שהוריתי במרפא לשון שבת ס"ב ב' ד"ה נלמד בדבר מלות לועזיות שסופן י"ל) : בלאט. ברז חרש : ברקתו. בלדעיה ניל"ה טימפי"ה בלע"ז (בלשון איטליא וזהו בל"א (אין דיא שלאָפע), עיין מ"ל שבת פ' ב' ד"ה כלכל לידעא) והכה ברקתו ובארץ :
ותצנח

באור

היה ברק מתחיל המלחמה כשירצה, אלא המתין שהנבואה תודיעהו באיזה יום ילחם. (טו) ויהם, לא בגבורת ברק כי אם בעזרת ה' נהיית' מהומה במחנ' האויב ונסו כולם. מן המרכבה, שהיה עומד עליה להלחם, וזה יוכיח יושר פירושנו (לקמן ה כ"ג) כי לולי כן היה בוחר סיסרא לנוס עם הסוסים שירוצו יותר מאיש יעף ויגע. וינס, לא שב אל מקומו חרושת הגוים, כי ירא פן ידביקהו ברק, אבל נטה לנגד אלון סמוך לקדש להמלט אל יעל כי שלום בינו לבינה. (יח) בשמיכה, כסות עבה, ואין דוגמתו בתנ"ך, והטעם שכסתה אותו כי נטפו טיפי זיעה מאפיו, והיא רצתה שיישן. (יט) את נאד החלב, הוא שאל מים והיא נתנה לו

אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת׃ כב וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף
אֶת־סִֽיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה
מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִֽיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ׃ כג וַיַּכְנַע אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶֽלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל
הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶֽלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶֽלֶךְ־כְּנָעַן׃
ה א וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ ב בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת
בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה׃ ג שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי

רש"י

והצנח בארץ. ונעלת בארעא: (ב) בפרוע פרעות בהתנדב עם. כשבאו פרעות על ישראל שפרעו בהם אויביהם על עזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשובה

תרגום אשכנזי

שטיעס דען נאגעל אין זיינע שלאֶפֿע, ביז ער אין דיא ערדע דראנג; ער אבער לאג פֿעסט שלאפֿענד אונד ערמאטטעט אונד—שטארב. (כב) אינדעססען קאם ברק דעם סיסרא נאכֿזעטצענד, דא קאם יעל הערווים איהם ענטגעגען, אונד שפראך צו איהם: קאָמם! איך וויללל דיר צייגען דען מאנן דען דוא זוכֿעסט; ער קאם צו איהר, אונד זיעהע! סיסרא לאג טאָדט אונד דער נאגעל אין זיינער שלאֶפֿע. (כג) זאָ דעמיטהיגטע גאָטט אן זעלביגעם טאגע דען יבין קעניג פֿאן כנען, פֿאָר דען זאֶהנען ישראל'ס. (כד) אונד דיא מאכֿט דער זאֶהנע ישראל'ס ווארד איממער שווערער אויף יבין, קעניג פֿאָן כנען, ביז זיא איהן ענדליך גאנץ צו גרונדע ריכֿטעטען.
ה (א) אן זעלביגעם טאגע זאנג דבורה אונד ברק זאָהן אבינעם'ס אלזאָ: (ב) [אַלס צעררימטונג ווארד אין ישראל, אלס זיך דאז פֿאָלק פֿרייוויללג שטעללטע] פרייזעט דען

באור

חלב לכבדהו יותר ובזה יבטח בה, גם לפי שיסבב שכרות כמו היין. (כא) והוא נרדם, קודם המעשה, ולכן לא הרגיש בבוא אליו יעל בלאט. ויעף, אחר המעשה נהיה כאיש נדהם מאימת המכה, והנה שורש עיף ויעף ועוף דומים במובן, אך שורש עוף לא נמצא על הוראה זאת רק שלש פעמים (ש"א יד כ"א ול"א, וש"ב כא ט"ו). (כד) וקשה, בינוני לנקבה מוסב על יד. עד אשר הכריתו, אין הכוונה שהכריתו את בני כנען כי כבר גזר האל (לעיל ב כ"א) לבלתי הוריש עוד מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע, אבל הכוונה על יבין עצמו שהשביתו אותו מהיות עוד מלך ומושל על ישראל, והטעם בכלל שפרקו עולו מעל צוארם.
ה (א) ותשר דבורה, רבים שאלו איך יתכן כי דבורה וברק חברו שניהם שיר אחד, אך אין זו שאלה, כי יש לפועל שיר שני מובנים, לפעמים יורה על מחבר השיר אף כי אחר שחברו לא שר אותו בפיו, ולפעמים על משורר בפיו שיר אחד אף שהוא לא חבר אותו, וכאן מלת ותשר מיוחסת אל דבורה כפי שני המובנים יחד ואל ברק רק כפי המובן השני, והענין כך: דבורה לבדה שהיתה נביאה חברה השיר הזה, ואח"כ שרה אותו עם ברק לפני העם, וכך יש להבין אף בפסוק אז ישיר משה ובני ישראל, כי משה לבדו חבר השיר ואח"כ הוא והעם שרו אותו בפיהם. ביום ההוא, לא ביום המלחמה עצמו, אלא ביום שעשו חג גדול בעבור הנצחון, ושבו הלוחמים ביד רמה מן המחנה בתרועה ובשמחה וברק בראשם, ואללו השופטים וראשי העם, והביאו אחריהם השבי והשלל והמלקוח אשר בזזו מאויביהם, אז שרה דבורה השירה הזאת לפני העם, ויש רמז לזה החג בגוף השיר עצמו כמו שנעיר במקומו. (ב) בפרוע פרעות, אין זה הפסוק מגוף השירה כי היא מתחלת במלת שמעו מלכים, אבל הוא הקדמה להודיע, כי השיר ידבר על שני זמנים שעברו על ישראל, האחד זמן החולשה והעדר הסדר קודם התשועה, וזהו המכוון במאמר בפרוע פרעות, היינו בזמן שהיו ישראל פרועים ונשחתים בלי סדר חמרי ובלי תקון מוסרי, כי שורש פרע יורה על הריסות סדור הדבר כמו ופרע את ראש האשה, כי פרוע הוא, פורע מוסר (משלי יג י"ח), ונמשך הדבור אל זה המצב עד פסוק ט', והזמן השני הוא עת הנצחון כאשר התנדב העם לבוא להלחם, והדבור עליו מתחיל בפסוק לבי לחקקי ישראל, וכפל בו המליצה בהתנדב עם הרומזת על הזמן השני, ושני הזמנים נזכרו בדרך כלל בפסוק זה להודיע מה יהיה ענין השיר כלו, והראיה ע"ז כי קודם כל אחת משתי המחלוקות יש מאמר שוה, והוא מאמר ברכו ה' הנכפל גם בפסוק ט' להורות כי בו יתחיל חלק אחר. ברכו ה', גם זה אינו מגוף השירה ואינו מחובר

לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : ד יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר
בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם : ה הָרִים
נָזְלוּ מִפְּנֵי יְהוָה זֶה סִינַי מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : ו בִּימֵי שַׁמְגַּר בֶּן־עֲנָת בִּימֵי
יָעֵל חָדְלוּ אֳרָחוֹת וְהֹלְכֵי נְתִיבוֹת יֵלְכוּ אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת : ז חָדְלוּ פְרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל

תרגום אשכנזי

עוויגען. (ג) הערעט, קעניגע! פֿערנעהמעט פֿירסטען! איך וויל דעם עוויגען, איך וויל זינגען, וויל זאיטענשפּילען דעם עוויגען ישראל'ס גאָטט! (ד) עוויגער! בייא דיינעם אויסצוג פֿאָן שעיר, בייא דיינעם איינהערשרייטען פֿאָם גפֿילדע אדום'ס, בעבטע דיא ערדע, אויך דיא הימעל טראָפּפֿען, אויך דיא וואָלקען טראָפּפֿען פֿאָן וואססער. (ה) בערגע ציטטערטען פֿאָר דעם עוויגען, יענער סיני פֿאָר דעם עוויגען ישראל'ס גאָטטע. (ו) אין דען טאַגען שמגר'ס, ענת'ס זאהנעס, אין דען טאַגען יעל'ס פֿעראָדעטען דיא פּפֿאדע, אונד דיא וואנדערער דער שטראססען זוכטען זיך קרוממע וועגע. (ז) אויפֿגעהערט האטטע אין ישראל יעדע הערשערגעוואלט, אויפֿגעהערט,

רש"י

מעתה ברכו את ה' על התשועה שעשה: (ג) אנכי אנכי. כפול. שמעתי מדרש אגדה לא קפח הקדוש ברוך הוא שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקדוש ברוך הוא סוף שאני פורע לכם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור נאמר אנכי אנכי נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים בימי אליהו: (ד) ה' בצאתך משעיר. זה מתן תורה כמה שנאמר וזרח משעיר למו. ומה ענינה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנה וטובה היא לידבק בה שהרי במורא ובגבורה ניתנה ולכך נמסרו ישראל ביד אויביהם על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: (ה) הרים נזלו. כמים נוזלים נמוגו: זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה': (ו) בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני האויבים והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: (ז) חדלו פרזון. ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני האויבים ונאספו אל ערי המבצר:

באור

לא למעלה ולא למטה, אלא הוא כמו קריאה בפני עצמה כדרך שכותבים למעלה מן השיר באמצע השיטה (איין לעבע הָאָך). (ג) שמעו מלכים, הכוונה בלי ספק על מלכי כנען, כי בימי דבורה אין מלך בישראל, וכן רוזנים, והנביאה העירה שרי העמים לשמוע תהלת ה', כי אולי חשבו שהי"ת הסתיר פניו מעמו, ואינו פועל עוד נפלאות כמו בימי קדם, לזאת אמרה כי הוא עוד אלהי ישראל ועוזר לעם קרובו, לכן ראוי לשבחו ולספר נפלאותיו. (ד) ה' בצאתך, ידוע מנהג הנביאים להתחיל שירותיהם במעמד הר סיני, כי הוא עיקר פרסום גדולתו ית' והתחלת יתרון האומה. משעיר, הוא עצמו שדה אדום, וככפל הענין במלות שונות כמנהג השיר. ארץ רעשה, שנאמר ויחרד כל ההר. נטפו מים, כי בהיות קולות וברקים וענן כבד אין ספק שהיה שם גם גשם ואם לא נזכר שם. (ה) הרים נזלו, נזדעזעו כמו מפניך הרים נזלו (ישעיה סג י"ט) וכן בתרגום זעו, ושרשו זלל, ואין לפרשו כמו נמוגו משרש נזל כי אין טעם בזה. זה סיני, ההר הנכבד התיצב כמו מנגד לדמיון הנבואה בהדרת קדשו והוא תורה עליו באצבע ותאמר זה הוא. (ו) בימי שמגר, כאן מתחיל הספור איך נפרעו פרעות בישראל ובטל סדר הקבוץ המדיני, ונעדר מהם כל טוב קודם ביאת דבורה, ואף כי שמגר הכה את הפלשתים לא הצליחו ישראל בימיו לפרוק עול הכנענים מעל צואריהם. בימי יעל, זר מאוד לחשוב שתהיה אשת חבר השובה כל כך להקרא כל הדור על שמה, ונוסף ע"ז כי ימי יעל הלא הם ימי דבורה! ולא היתה יעל באה בימים בזמן דבורה כי היה בה כח להרוג את סיסרא, ויותר זר זה יהיה לומר שאיש היה ששפט את ישראל קודם לדבורה ושמו כך כי אין זכר ממנו בשום מקום, לזאת יתכן כי יען בסוף השיר נזכרת יעל לשבח חלק לה כבוד גם בתחלת השיר להקרא הזמן ההוא על שמה. חדלו ארחות, מליצה קצרה ותשלומ' חדלו עוברי ארחות, והטעם כי מיראת האויב לא היה עובר ושב בארחות המפורסמות, אבל בקשו להם דרך עקלתון להחבא. (ז) חדלו פרזון, שורש פרז יורה על החפשית והעדר כל מונע הסביב, והוא דומה אל שרש פרץ שהונח על העדר או הריסת הגדרים, גם שרש פרע (פרייא) ישתתף לו קצת, לכן הערים הבלתי מוקפות חומה כאלו אין מעצור להם להתפשט נקראו פרזים (דברים ג ה'), והאיש המושל בעם

חָדְל֛וּ עַ֤ד שַׁקַּ֙מְתִּי֙ דְּבוֹרָ֔ה שַׁקַּ֥מְתִּי אֵ֖ם בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ ח יִבְחַר֙ אֱלֹהִ֣ים חֲדָשִׁ֔ים אָ֖ז
לָחֶ֣ם שְׁעָרִ֑ים מָגֵ֤ן אִם־יֵרָאֶה֙ וָרֹ֔מַח בְּאַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ ט לִבִּי֙ לְחוֹקְקֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל הַמִּֽתְנַדְּבִ֖ים בָּעָ֑ם בָּרְכ֖וּ יְהוָֽה׃ י רֹֽכְבֵי֙ אֲתֹנ֣וֹת צְחֹר֔וֹת יֹשְׁבֵ֖י עַל־מִדִּ֑ין

הלמ"ד דגושה

רש"י

עד שקמתי. כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי: (ח) יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים. כשבחר לו ישראל אלהים חדשים אז הוזקקו למלחמה בשעריהם ראו עתה בהתנדב עם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא השונא עליהם וכולם המסו המקום במלחמת הכוכבי' ונחל קישון גרפם: שערים. כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות: (ט) לבי. אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את ה' ושובו אליו: (י) רכבי אתונות צחורות. הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנות המשובות מבלי יראה ודאגת אויב ואותן שיושבין על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן ת"י דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלים על דרך שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים לסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות צדקות ה' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפות עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבותם שברחו מהם ליאסף אל

תרגום אשכנזי

ביז דאס איך אויפשטאנד, דבורה, דאס איך אויפשטאנד אלס מוטטער אין ישראל. (ח) מאן ערוואהלטע נייע געטטער — דא וואר דער קריעג אן דען טהארען, אב שילד זיך זעהען ליעס אדער לאנצע אונטער פיערציגטויזענד אין ישראל. (ט) מיין הערץ נייגט זיך נון דען פירסטען ישראל'ס צו, דען פרייוויללינגען אים פאלקע — פרייזט דען עוויגען. (י) דיא איהר אויף וויסען עזעלינגען רייטעט, דיא איהר אויף טעפ-

באור

ומתנהג עמם בהפשיות נקרא פרז (חבקוק ג י"ד), ומזה בא השם המופשט פרזון שענינו ממשלה חפשית, וטעם הכתוב כי אחרי שמגר חדלו השופטים ולא היה איש עוצר בעם, ובאין מושל יפרע עם וירבה הקלקול. שקמתי אם, זה יוכיח אמיתת פירושנו על מלת פרזון, כי קודם ביאת דבורה היה העם כמו יתום בלי אב ומושל ועתה קמה הנביאה לתפוש ברסן ההנהגה, ולכן קראה עצמה אם בישראל, כי כמו שאמר ישעיה על אליקים והיה לאב ליושב ירושלים (שם כב כ"א) כן האשה השופטת תהיה לאם לכל העם. (ח) יבחר, הולכת ומספרת כל הקלקולים שהיו בישראל טרם בואה, והגדול שבכולם הוא עבודת האלילים שהשתקע בו העם, ועל זה אמרה כי בעת פרוע פרעות היה העם בוחר באלהים חדשים מקרוב באו לעבדם תחת אלהי עולם ה' שלקח אותו לעם נחלה. אז לחם שערים, אז התחילה המלחמה בערי ישראל, כי יד האויב גברה עליהם כשיעור שהיו עוזבים את ה', כמו שקרה תמיד בימי השופטים וגם אחרי כן, עקב ע"א הושפלה האומה וגברו עליה שונאיהם. מגן אם יראה, זה קלקול אחר, כי ירדו כ"כ ממעלתם עד שלא היו להם כלי מלחמה היותר נבחרים כמו מגן ורומח, ולא נשאר להם רק אולי קשת וחצים וכלי המחרישה ועבודת האדמה להלחם בם בדוחק. בארבעים אלף, אפשר שהיה מוסכם אצלם בימים ההם שבכל פעם שנקרא העם להחלץ לצבא היו באים חמשת אלפים מכל שבט, ורק בעת צורך גדול באו יותר, שהרי מצאנו זה המספר או רבויו נזכר על הרוב על חיל הצבא (יהושע ד י"ג, ח ג' וי"ב, שופטים א ד' כ ל"ד) ולכן כשאסף ברק את עמו רק משני שבטים זבולון ונפתלי היה מספר אנשיו עשרת אלפים, ועתה אם תקח ה' אלפים מכל שבט חוץ מראובן וגד ויוסף ולוי יעלו אל מ' אלף. (ט) לבי, פה מתחיל החלק השני מן השירה, שבו תספר הנביאה איך ע"י התנדבות העם נשתנה המצב מרעה אל טובה, ולכן הסבה הדבור אל ראשי האומה ומנהיגי' שהתנדבו לאסוף חיילות לבוא לעזרת ה' וקראה אותם חוקקים, ואעפ"י ששם זה עיקר הנחתו על החוקק חקים ודתות הושאל אח"כ אל כל מושל וקצין, וכן כאן ולמטה פסוק י"ד ענינו רק שרי צבאות. ברכו ה', סימן הקריאה להתחלת חלק אחר מן השיר כמ"ש פסוק ב'. (י) רוכבי אתונות צחורות, הדבור מוסב אל אנשי הצבא השבים עתה בהדר ותפארת (טריאומפצוג) מן המלחמה משחקים ומריעים בקול ששון על הנצחון, ואולי ענו אחרי כל פסוק מן השירה מלות ברכו ה', והנביאה אשר שרה עתה השירה הזאת לפניהם תעיר אותם בפסוק זה לתת תודה להשי"ת על תשועתם, וזכרה שלש מחלקות אנשים הנצבים לפניה, קצינים, שרי צבאות, והצבא, וכך אמרה להם: אתם שופטי וקציני העם אשר לסימן גדולתכם תרכבו על אתונות לבנות שהיו יקרות

עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃ יא מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת
פִּרְזֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃ יב עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי

תרגום אשכנזי

פיכן זיטצעט, אונד איהר פוסגאנגער אללע זינגעט. (יא) לויטער ערהעבעט דיא שטיממע, אלס דא וואר דער אנגסט־רוף דער פפיילשיטצען צווישען דען שאפפרינגנען, אללווא זיא דאז בעקעננטניס אבלעגטען פאן דער שטראפגערעכטיגקייט גאטטעס, פאן דער רעכטמאסיגקייט זיינער אונאומשרענקטען רעגיערונג איבער ישראל, אונד ווא אלסדאנן דאז פאלק דעם עוויגען צו דען טהארען העראבקאם. (יב) אויף דען! אויף דבורה!

רש"י

ערי המבלר: (יא) מחצצים. פתר מנחס עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו לשון גדודים. ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קיזל"ש בלע"ז (קיעזעלשטיינע) שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם אויביכם מעכשיו אין לחוש על זאת ומש"ה מצוה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצים. לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שני: (יב) עורי עורי דבורה. לשון שבח כפשוטו התגברי בשירתך. ורבותינו אמרו מפני שנתהללה ואמרה עד שקמתי דבורה

באור

ומשובחות הרבה, ואתם רא"י נבאות אשר תרכבו על מרכב אחר, ויש להם סדינים ומצעות לשבת עליהם לסימן חשיבות ונקראו הסדינים מדין מלשון מדו בד (ויקרא ו ג'), ואתם אנשי הצבא שאין לכם שום אות של גדולה אלא תלכו על דרך ברגליכם, שיחו כולכם נפלאות ה' ספרו עוזו ושירו לו. (יא) מקול מחצצים, נלאו המפרשים בבאור הפסוק הקשה הזה, עיין בדבריהם ותודה שאין הדעת נוחה בהם; והנכון שהוא מחובר אל מלת שיחו, שבסוף הפסוק הקודם, ולכן יתחיל במלת מקול שהמ"ם בה מ"ם היתרון, כלומר שיחו עתה והרימו קול יותר מקול מחצצים, ואם לא נחברהו למעלה לא יהיה טעם הגון למ"ם זו בכל הפסוק; אמנם הענין אשר אליו ישקוף הפסוק הזה, לא היה בידינו למצוא לולי הנביא שמואל בעצמו גלה אותו לנו, כי בבואו להוכיח את ישראל על אשר שאלו להם מלך אמר להם: וישכחו את ה' אלהיהם וימכור אותם ביד סיסרא וגו' ויזעקו אל ה' ויאמרו חטאנו כי עזבנו את ה' ונעבוד את הבעלים (ש"א יב ט' י') למדנו א"כ כשהיו ישראל בלחץ מפני יבין התפללו אל ה' והתודו על חטאתם, ואעפ"י שלא סיפר פה מאומה מזה, הנביא הודיענו שקרה כן, מעתה אין ספק שהפסוק שלפנינו רומז אל התפלה הזאת שהתפללו טרם צאתם אל המלחמה, ולפי שהנביאה העירה עתה את העם להרים קול תודה לאל מושיעם, מתוך כך עלה בזכרונה כי אף קודם לכן הרימו קול אל ה', אך אמרה כי יש הפרש בין קול לקול, הראשון היה קול נמוך בבכיה וצעקה, וזה, הוא קול רם בתרועה והלל על התשועה, וזה פירוש אמתי למלות שיחו מקול מחצצים. מחצצים, אנשי המלחמה תופשי חצים, ופה נקראו כן לפי שלא היו להם כלי זיין להלחם רק קשת וחצים ככתוב למעלה מגן אם יראה ורומח, והנה אלה אנשי הצבא הם עצמם המתאספים יחד אל הר תבור ושם שפכו שיח לפני האל מושיעם, גם גזרו צום כמנהגם אז והתודו על חטאתיהם כעדות הנביא שמואל. בין משאבים, אין משאבים תואר לאיש השואב, אלא שם דבר למקום שנתנים בו המים השאובים כמו שקתות המים, והכתוב נותן סימן למקום שבו התפללו, והודיע כי בחרו לעמוד בין השקתות בשעת התפלה, כי היה מנהגם ביום הצום לשאוב מים ולשפוך לפני ה', כענין שכתוב וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא (ש"א ו ז'); אולי לרמוז בזה המעשה כי הם שופכים לב כמים לפני האל, או להסיך המים נסכים לה', או להורות כי לא ישתו מאומה ביום ההוא רק ישפכו המים ארצה, וכן עשו גם בפעם הזאת. שם יתנו, הודיעה עתה ענין התפלה, תחלה הודו כי ה' הצדיק, וכי בצדק הביא עליהם הצרה הזאת על כי פנו אליו ערף והלכו אחרי האלילים וזהו סיפור צדקת ה', כי מלת יתנו לשון הגדה וסיפור, והושאל כאן אל הוידוי. צדקת פרזונו בישראל, זה החלק השני מן התפלה, וענינו שקבלו עליהם עול מלכות שמים מן היום ההוא והלאה, כלומר שלא לפנות עוד אל האלילים, אלא לשמוע בקול ה' ולהכיר כי הוא לבדו האדון האמיתי עליהם והם תמיד תחת ממשלתו, וזה פי' צדקת פרזונו. אז ירדו לשערים, כדי להשלים הספור ממה שקרה קודם המלחמה חתמה במאמר זה לומר כי אז, היינו אחרי תפלתם, ירדו מן ההר שהיו שם להתפלל (כי על הרוב היו עולים למקום גבוה להתפלל, כמו שכתוב לקמן (כ כ"ו) ויעלו כל בית ישראל וגו' ויבכו) והלכו למלחמה אל השערים, כי אל השערים היתה המלחמה כמ"ש למעלה אז לחם שערים. (יב) עורי, בסוף הפסוק הקודם זכרה ירידת אנשי הצבא מן ההר שהיא התחלת המלחמה לכן הסדר יחייב שתספר עתה המלחמה עצמה וכו', איך היתה, ומי ומי הלוחמים, וכן סיפרה בסמוך, אך

דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק וּשֲׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃ יג אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם
יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ יד מִנִּי אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי
מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־דְּבֹרָה

רש"י

דבורה נסתלק הימנה רוח הקדש: (יג) אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי שונאיהם: ה' ירד לי בגבורים. ירדה לי את גבורי כנען: (יד) מני אפרים. מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ליחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה לעליון לפרש ה' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שיגמרנו ויעמם אותו כנחלים עוממות. ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקים. שרים גדולים שכבשו את האמורי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגב שכבש יאיר: (טו) ושרי בישׂשכר. שרים שביששכר הם סנהדראות עוסקין

תרגום אשכנזי

אויף דען! אויף! װינגע דאז ליעד; ציעהע הין, ברק, פיהרע דיינע געפאנגענען, זאָהן אבינעם׳ס. (יג) דא שטירמטע נאך איין הייפליין דען עדלען צו, דא צאָג מיר דאז פאָלק דעם עוויגען צו דען העלדען. (יד) פאָן אפרים קאמען דיא, דערען װאורצעל װאהנונג אין עמלק איזט! נאך דיר אונד אונטער דיינען שארען אויך בנימין, פאן מכיר קאמען פירסטען העראן, אונד פאָן זבולון מיט העררשערשטאב פערזעהנע פאָלקסאנפיהרער. (טו) אבער דיא פרינצען פאָן יששכר בליעבען

באור

טרם עשותה זאת הוצרכה לזרז את עצמה, כי מרוב התפעלות לבבה חששה פן לא יספיק הדבור עם רגשת הנפש, לכן העירה עצמה לדבר שיר. קום ברק, גם העירה את ברק להתעסק באסיפת השלל ובסידור השביה בסדר נכון בעוד שהיא משוררת, כי זה ממה שיוסיף פאר והדר ליום החג הגדול שחגגו אחרי המלחמה, מסכים למה שבארנו למעלה פסוק א' על מלת ביום ההוא, ועוד יש מזה הוכחה למה שאמרנו שם שלא היה לברק חלק בחבור השירה, שהרי עתה לא העירה אותו דבורה אלא לסדר השביה, לא לדבר השיר. (יג) אז ירד, אין ספק שפירושו כמו בקמ"ץ היו"ד, וכן חבירו שבסמוך; כי לולי כן לא יובן כלל טעם הפסוק הזה ולא קישורו עם הקודם והמאוחר, והמתבונן במה שכתבו המפרשים יודה כי דבריהם ישחיתו יופי השיר ויבלבלו סדר הרעיונות; והנה המשכיל יראה כי מלת ירד פה דומה אל הכתובה למעלה אז ירדו לשערים, ואל מה שכתוב להלן, מני מכיר ירדו מחוקקים, לכן אף הנכפלת בפסוק זה שתי פעמים תהיה כמוהן, וארבעתן לשון ירידה, והענין כך; לפי שהתחילה הנביאה לסדר פרטי המלחמה במאמר אז ירדו לשערים, ורק הפסיקה בפסוק י"ב כדי לעורר את עצמה, שבה עתה אל סיפור הפרטים ההם, ובכפילת המליצה עצמה שהתחילה בה אמרה כי לא לבד קצת אנשי חיל שקראה אותם אדירים ירדו אז מהר תבור להלחם, והם בני זבולון ונפתלי, אבל לאדירים האלה נתחבר גם שריד אחר, היינו תוספת אנשים משבטים אחרים שירדו מהרים אחרים לעזרת אחיהם, והם השבטים שתזכיר בסמוך וכללם פה במלת שריד, וזהו פירוש נכון וברור למליצת אז ירד שריד לאדירים. עם ה' ירד לי בגבורים, גם פה הוכרחנו לנטות מפיסוק הטעמים ולחבר מלת עם עם מלת ה' בסמיכות, דומה למה שכתוב למעלה בסוף פסוק י"א עם ה', כי כן יחייב הענין, וזה המאמר אינו אלא כפל ענין במלות שונות מן המאמר הקודם, והכונה כי אלה השרידים שזכרתי הם עם ה' אשר ירדו לי כלומר לעזרתי בין הגבורים האחרים. (יד) מני אפרים, הולכת ומספרת מאיזה שבט באו עוד למלחמה, והתחילה מאפרים ולא כל אפרים בא אלא מני אפרים היינו מן ההלק האחד מהם שהתישבו בעבר הירדן מערבה, כמו שאפרש בסמוך. שרשם בעמלק, כדי שלא נטעה לחשוב שבאו מבני אפרים היושבים בעבר הירדן מזרחה נתנה בהם סימן ממקום מושבותם, ואמרה שהם מאותם שהתאחזו והשתרשו (זה פי' שרשם) במחוז שהי' שם עמלק מקדם, ונשאר למקום ההוא שם הר העמלקי ככתוב (לקמן יב ט"ו) ויקבר בפרעתון בארץ אפרים בהר העמלקי. אחריך בנימין בעממיך, ואתה אפרים לא היית יחידי, אלא אחריך ובתוך עממיך בא גם בנימין, ולפי שהוא יושב יותר לצד דרום מן בני אפרים הנזכרים, א"כ יותר רחוק ממקום המלחמה שהי' בצפון בעמק יזרעאל, לכן בא אחריהם. מני מכיר, אעפ"י שכתוב (דברים ג ט"ו) ולמכיר נתתי את הגלעד, והי' נראה כי כל בני מכיר לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה מ"מ ראינו (ביהושע יז) כי לא לבד לקצת בני מנשה נפלו פרים במערב א"י סמוך לגבולי אשר ויששכר, אלא גם בנות צלפחד שהיו בודאי יוצאי ירך מכיר התנחלו במערב א"י, א"כ לאלה יכוין הכתוב פה, כי בודאי מארץ הגלעד לא בא אף אחד, שהרי ע"ז הוכיחה אותם דבורה למטה בפסוק י"ז. מחוקקים, מנהיגי העם למלחמה, ומובן מעצמו שהביאו עמהם חיילות. מושבים

וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ טז לָמָּה
יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃
יז גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־

תרגום אשכנזי

בייא דבורה, ישׂשכר איזט וויא ברק, לעטצטערער אלליין ווארדע נאך דעם טהאלע צו פוס ענטבאָטען, אן ראובן'ס באָכען גאב עס גראָסארטיגע הערצענס ענטשליססע. (טז) אָ ווארום בליעבסט דוא צווישען דען הירדען דאז העערדענגעפּלאָטע צו האָרכען? אן ראובן'ס בעכען גאב עס גראסארטיגע הערצענסענטווירפע. (יז) גלעד, יענזייטס דעם ירדן בלייבט ער שטעהען, אונד דן — ווארום ווייל ער בייא דען שיפפען? אשר זיטצט אם אופער דעם מעערעס

רש"י

כתורה יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: ושרי בישששכר. יו"ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיו"ד בהמות שדי. וקרע לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שלח ברגליו. שלהם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב ככלי ליבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: (טז) שרקות עדרים. לשמוע קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה: (יז) בעבר הירדן שכן. ולא בא אל המלחמה. וכן דן הכניס ממונו

באור

בשבט סופר, לא נאמר על מלאכת הכתיבה, כי מה ענינה כאן? אלא הוא תואר לשרי צבאות כחברו למעלה, וליופי המליצה לא כפלה מלת מחוקקים, אלא קראה אותם מושכים היינו מנהיגים עם רב, מלשון לך ומשכת הכתוב למעלה, ובידם שבט ממשלה שהי' נקרא אז שבט סופר, כי מלת סופר ענינו גם פקיד על הצבא, כמו ואת הסופר שר הצבא המצביא את עם הארץ (מ"ב כה י"ט) וכן יעיאל הסופר (ד"ה ב' כו י"א). (טו) ושרי בישששכר, אבל השרים אשר ביששכר לא ירדו לשערים עם שאר הלוחמים, אלא לאות על חשיבותם נשארו תמיד אצל דבורה בעת המלחמ', כי הנביאה בלכת' עם ברק קדשה הוליכ' עמה גם שרי יששכר שהיו נחשבים אצלה כמו ברק עצמו, וזה טעם: ויששכר כן ברק, כלומר יששכר הי' נחשב כמו ברק וחסר מלת כאשר, וטעמו כאשר יששכר כן ברק, שניהם נכבדים בשוה, וכן המה ראו כן תמהו (תהלים מח ו') שיעורו כאשר המה ראו כן תמהו. בעמק שלח ברגליו, שב אל ברק לבדו, כי לפי שהזכירה אותו אצל יששכר הוצרכה להודיע כי לא הלכו עמו שרי יששכר להלחם, אלא ברק לבדו שולח בצווי הנביאה לרדת אל העמק, אשר שם האויב להנהיג עם ה' ושרי יששכר נשארו במקום גבוה אצל דבורה לראות איך יפול דבר. ברגליו, אפשר שיש במשמע מלה זו שהי' הוא לבדו, כלומר שלא ירדו עמו אלא רגליו כמו וינס ברגליו האמור למעלה, או שהי' ברק נודע לאיש קל המרוץ עד שהי' יכול לרוץ ברגליו גם אחרי הרכב כמו שכתוב למעלה (ד ט"ו), ולכן צותה אותו דבורה לרוץ אל העמק ברגליו הקלים, ואולי לכן קראו לו ברק כי הי' רץ כברק. לפלגות ראובן, הענין יוכיח שהיה ראוי להתחיל פסוק אחר במאמר זה, כי אין לו קשר עם הקודם, אבל יתחבר יפה עם האמור אחריו, והנה פה התחילה הנביאה להזכיר השבטים שלא רצו לצאת לעזרת אחיהם, וכראשם ראובן שנקבצו אנשיו אצל הנהר (ובלי ספק הוא הירדן שהיה להם לגבול ככתוב ביהושע יג כ"ג) להתייעץ יחדיו אם ילכו אם לא, ואם לא סופר זאת למעלה, השירה תעיד כי קרה כן, ובעוד שהיו רועים צאנם במישור הגדול הנקרא ככר הירדן התאספו ליקח עצה על הדבר ואחרי משא ומתן רב החליטו להשאר בביתם. גדולים חקקי לב, מחשבות שונות חקוקות בלבו אך לא באו לידי הסכמה, וקראו אותן גדולים דרך לעג והתול, כי תחת אריכות החקירה היה להם לצאת מיד. (טז) למה ישבת, במנוחה והשקט אצל מערכות העדרים הנקראים משפתים (בראשית מט י"ג) לשמוע קול שריקת הצאן, כי מקנה רב הי' לבני ראובן תחת שהיה לך לשמוע קול תרועת המלחמה. והשאלה דרך תוכחה והתול, וחזרה לכפול המאמר הראשון לפלגות ראובן להודיע שלא עשו מאומה רק פטפוטי דברים, ויש בו קצת שינוי מלות ליופי המליצה והענין אחד. (יז) גלעד, שהיה ארצו סמוך אל ראובן, וירמוז אל חצי שבט המנשה וגם אל בני גד שירשו קצת מארץ הגלעד. בעבר הירדן שכן. כבר ידענו שהוא שכן שם, אבל הכוונה שנשאר בארצו ולא בא אל המלחמה. ודן למה יגור אניות, למה ישכון אצל אניותיו לשמור ממונו ולא יחוש לסכנת אחיו, ולמדנו מזה שאז לא כבש דן עדיין את כל הערים שנפלו בגורלו הנזכרים ביהושע (יט ז'), ולא היה גר אלא סמוך לים, ואנו רואים שאף אחרי כן הי' מבקש לו נחלה ככתוב לקמן (יח א'). אשר ישב, ולהיותו סמוך לצידון התעסק בפרקמטיא כמו הצידונים.

מִפְּרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃ יח זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ יט בָּאוּ
מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃
כ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ כא נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם
נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃ כב אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת

להמ"ש העי"ן בשוא והנו"ן בפתח

רש"י

בכשיות לעבור ולברוח: ועל מפרציו. לשמור פרצות ארצו: (יח) זבלון עם חרף וגו'. בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: (יט) בתענך על מי מגדו. ת"י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו ראש המהנה בתענך ומגיע עד על מי מגדו: בצע כסף לא לקחו. חנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר: (כ) מן שמים נלחמו. ואף הקב"ה שלח בם לבא שאינם רוצים שום שכר: ממסלותם. ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כעין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעין שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ: (כא) גרפם. טאטאם מן העולם כמגריפה זו שגורפת את האפר מן הכירה: נחל קדומים. שנעשה ערב לים על זה מימות מצרים כדאיתא בפסחים: תדרכי נפשי. ברגלים את עוז גבורי כנען: (כב) הלמו עקבי סום. נשתלפו טלפי סוסיהם שהיה חום הכוכב

תרגום אשכנזי

אן זיינען ביכטען לאגערט ער. (יח) זבולון, איין זיין לעבען בלאָסשטעללענדעס פֿאָלק איזט ער; נפתלי נור אויף האָהען שלאכט־געפֿילדען איזט ער. (יט) עס קאמען דיא קעניגע; זיא קעמפפֿטען; דא קעמפפֿטען כנען'ס קעניגע בייא תענך אן דען וואססערן מגדו'ס; ניכט איין שטיק זילבער טרוגען זיא דאפֿאן. (כ) פֿאם הימעל העראב ווארדע געשטריטען, דיא שטערנע אוים איהרען באהנע שטריטען מיט סיסרא. (כא) דער שטראם קישון ראפֿפֿטע זיא וועג, דער שטראם קדומים, יעטצט קישון, טריטט ווייטער מיין גייסט, מיט זיעגעסקראפֿט. (כב) דא ווארדען געלעהמט דיא הופֿע דער ראָססע פֿאם ווידערהאלטען יאגען איהרער

באור

מפרציו, כפל ענין של חוף, ונקרא כן לפי שהוא פרוץ. (יח) זבולון, אבל זבולון ונפתלי הקדימו לצאת אחרי ברק וראויים לשבח. ונפתלי, אף כאן בא האתנח שלא במקומו, וברור הוא לכל מעיין שהיה ראוי ניפול תחת המלה הקודמת, כי שם נשלם הענין של זבולון, ומלת ונפתלי נמשכת למטה, והנה ממה שלא נזכרו פה יהודה ושמעון בין השבטים לא לשבח ולא לגנאי אנו למדים כי אף קודם חלוקת המלכות לשני חלקים בימי רחבעם נהי' מימי קדם פירוד הלבבות בין בני ישראל הדרומיים ובין אחיהם הצפוניים, וזה ענין יקר לדורשי קורות האומה, ומפתח גדול להבין כמה מאורעות. (יט) באו מלכים, אין ספק שנתחברו מלכים אחרים עם יבין להלחם בישראל כמו שנהגו תמיד הכנעניים במלחמותיהם. בתענך על מי מגדו, תענך ומגדו הם שתי ערים שנפלו בגורל לבני מנשה הנותרים תוך גבולי יששכר וגבולי אשר ככתוב ביהושע (יז י"א); ולפי שמנשה לא הוריש את הכנענים מהם (עיין למעלה א כ"ז) לכן נאספו שמה מלכי כנען לערוך המלחמה, ומי מגידו אינו אלא נחל קישון העובר סמוך לעיר מגדו וכל אלה המקומות קרובים לעמק יזרעאל אשר שם היתה המלחמה. בצע כסף, בזה מלת בצע כאן כפי ההוראה העיקרית של שרש בצע שהיא חיתוך וחילוק הדבר לחלקים, כמו השרשים המשותפים לו, פצע, בקע, פקע, ומן המובן הזה הסתעפו אח"כ ההוראות אחרות של חמוד ממון בעושק ושל גמר והשלמת המעשה, והכוונה פה שאפילו חלק קטן מן הכסף שבטחו לאסוף לא הגיע להם, וידוע שהיתה תקותם לשלול שלל ולבוז בז כנרמז למטה בפסוק ל'. (כ) מן שמים. כל כך נקבע בלב המשוררת הרעיון הנשגב הזה, כי שוא תשועת אדם וכי רק אלהי עולם ה' חשף זרוע עוזו והוא הכריע האויבים ונתנם לטבח, עד שאין בפיה מלה לצייר לשומעים איך יצא ה' להלחם, והוצרכה להלבים מחשבותיה במשל, כאלו השמים שהם מכון שבתו הטו עצמם למטה עד מקום המלחמה, וכאלו הכוכבים עזבו מסילותיהם ובאו להלחם נגד סיסרא, וכן מפורש למעלה בסיפור ויהם ה' את סיסרא: (כא) גרפם, פגרי הנהרגים שנפלו בנהר נסחבו משם במרוצת המים. קדומים, יראה שהיה לנחל קישון גם שם קדומים, אולי נגזר ממלת קדם להוראה בלתי ידועה לנו, וכן מצאנו ג"כ מדבר קדמות (דברים ב' כ"ו) נקרא על הוראה כזאת: תדרכי נפשי עוז, הנביאה הוסיפה לעורר את רוחה הנפעמת בקרבה מרוב רגשת לבבה כמו שעשתה קודם לכן בפסוק י"ב: (כב) אז הלמו, התימת הסיפור של המאורע בשעת המלחמה, ולפי שכל תקפו וגבורתו של האויב היה נוסד

אַבִּירָיו׃ כג אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת
יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃ כד תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל
תְּבֹרָךְ׃ כה מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃ כו יָדָהּ לַיָּתֵד
תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ׃

תרגום אשכנזי

געוואלטיגען רייטער, (כג) פערפלוכעט מרוז שפריכט דער באטע דעם עוויגען, יא פערפלוכעט זיינע בעוואהנער, דען זיא קאממען ניכט צור געטטליכען הילפע, צור געטטליכען הילפע אונטער דען העלדען. (כד) געפריעזען פאר דען וויבערן זייא יעל דעם קיניטען חבר'ם וייב, פאר דען היטטענבעוואהנערינגען זייא זיא געפריעזען. (כה) וואססער פערלאנגטע ער, מילך רייכטע זיא, אין דיא שאלע דער פארנעהמען בראכטע זיא ראהם. (כו) איהרע האנד שטרעקקט זיא אויס צום נאגעל, אונד איהרע רעכטע צום האממער דער שמידע; זיא העממערט דען סיסרא, צערשעללעט זיין הויפט, צערשמעטטערט, דורכבאהרט

רש"י

מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטין ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים: מדהרות דהרות אביריו. שהיו מרקידים את סוסיהם במלחמה ל' סוס דוהר הוא לשון הרקדת הסוס: (כג) אורו מרוז. אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה. היושבים בד' אמות שלו כד' מאה סופרי שמתיה ברק למרוז: לעזרת ה'. כביכול שמי שהוא עוזר את ישראל כעוזר את השכינה: (כד) מנשים באהל. שרה שנאמר בה הנה באהל. רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האוהלה. רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: מנשים באהל תבורך. למה הן ילדו וגדלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך הוא בבראשית רבה. ד"א אף יעל היתה יושבת אוהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים: (כה) חלב נתנה. לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן ת"י: בספל אדירים. בספל ששותין בו מים שהמים נקראו אדירים שנאמר במים אדירים: (כו) להלמות עמלים. סיסרא שהיה עמל ויגע: מחקה. לשון חיקוי: ומחצה. לשון מחץ: וחלפה. יוצא מצד אחר:

באור

ברכבו ובפרשיו ומאד היו ישראל יראים ממנו בעבור כי תשע מאות רכב ברזל לו כמסופר למעלה, אמרה עתה הגביאה כי כאשר ספו תמו האויבים כלו כעשן גם סוסיהם, ולפי זה נפרש אותה כמו הָלְמוּ בפועל וענינו כמו את סוסיהם עקר (יהושע י"א ט') כי באמת שרש הלם יורה על שבירה וכתות, כמו   בסמוך והלמה סיסרא, ואם יהיה פירושו בקל אז יהיו עקבי הסוס ההולמים ויחסר הפעול, ואין להשלימו באמור כי הלמו הקרקע לפי שאין בזה שום חידוש שהרי אף באין מלחמה כל סוס וסוס יכה ברגליו תמיד על הקרקע כי כך מנהגו, ומה בא הכתוב להודיע? אבל כשנפרש המלה בפועל נרויח למצוא טעם הגון לפסוק זה, כי הודיענו שנעקמו ונתקלקלו עקבי הסוסים מרוב קפילת ודחיפת הרוכבים עליהם שהיו פונים בחפזון אנה ואנה להנצל מרודפיהם. פועל דהר יורה על מהירת התנועה, ואעפ"י שמצאנוהו בנחום (ג' ב) מיוחס אל הסוס, כאן מיוחס אל הרוכב עליו והכל אחד, ובאמת כינוי אביריו שב על הסוס, ונכפלה מלת דהרות לרמוז על התמדת הפעולה, וידוע כי אין דבר משחית בנקל רגלי הסוס כמו הפיכת המרוצה פעם אחר פעם מימין לשמאל בחפזון גדול בלי השקט רגע, וכך קרה אז אל הרוכבים שקראם אבירים שעל ידי כן נשחתו פרסות הסוסים ולבסוף סוס ורוכבו גועו ואבדו, ובזה נשלם ספור המלחמה, והתבונן כי לפי פי' זה מדוייק היטיב מ"ם של מדהרות שהיא מ"ם הסיבה, אבל לדברי המפרשים אין לה טעם. (כג) אורו מרוז, שם עיר לא ידענו מקומה כי לא נזכרה עוד בתנ"ך, אך זאת ידענו כי יושביה נתחייבו קללה על שהיו יכולים לעזור את אחיהם ולא רצו, ואולי גם עמדו מנגד ושמחו בסכנת אחיהם, או גם נתנו מפלט לשונאיהם הפך ממה שעשתה יעל, שעל כן נזכרה אצלם להורות על ההיפך הם לקללה והיא לברכה. אורו ארור, המקור אחר העבר לחזק הפעולה. (כד) מנשים, לא מכל הנשים אלא רק מנשים באהל כמו שהוסיפו בסוף הפסוק, כלומר מן הנשים שכמותם יושבי אהל ומקנה שעל הרוב הן כפראים במדבר נוטרות איבה נגד כל המין האנושי, אבל זאת זכרה לכל הפחות כי אבי בעלה התחתן עם מרע"ה ראש האומה הישראלית, ולכן עזרה לעמו. (כה) בספל אדירים, בכלי שמקרבין בו לשתות לאדם חשוב, בו כבדה את סיסרא כדי שיבטח בה. (כו) ידה, השמאלית ואח"כ זכרה ימינה. תשלחנה, יחיד לנקבה עם תוספ' נו"ן ה"א להבדילו יותר מן הזכר, וכן כי תקראנה מלחמה (שמות א י'). להלמות, נקרא כן באחר שיר המקבת הנזכרת לעיל (ד כ"א) לפי שהולמים בה בעלי מלאכה העמלים הרבה. מחקה, פועל מחק

כז בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד׃
כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא
מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו׃ כט חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ
לָהּ׃ ל הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא
שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל׃ לא כֵּן יֹאבְדוּ כָל־אוֹיְבֶיךָ יְהֹוָה

נ"א ביו"ד עם הדגש

רש"י

(כח) ותיבב. לשון דיבור כמו ניב שפתים. ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמינן יבבא. ואני אומר לשון ראיה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם: האשנב. חלון: (כט) חכמות שרותיה תעננה. החכמות שבשרותיה לכך נקוד חי"ת פת"ח הכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמ"ץ כמו ראמות לאויל חכמות וכן חכמות בנתה ביתה וזה נקוד הכמות וכן חכמות נשים בנתה חכמות שבנשים: תעננה. דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית ופתרונו תעננה אותה דגשות הנו"ן משמש במקום אותה כמו מרבכת תביאנה: אף היא תשיב אמריה. תנחומין לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני: (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל. והוא מעכבן: רחמתים לראש גבר. ומענים נשים יפות שבישראל כל אחד מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים: (לא) כן יאבדו. דבורה אמרה תנחומין של הבל הן לה: כן יאבדו כל אויביך ה'. כאשר אבד הוא:

תרגום אשכנזי

דורכבאהרט זיינע שלעפע . (כז) צווישען איהרען פיסען זאנק ער צוזאממען פיעל , ערלאג ער, צווישען איהרען פיסען זאנק ער אונד פיעל , ווא ער זאנק דא פיעל ער ענטזועלט . (כח) דורך דאז פענסטער בליקט וויט אוים אונד יאממערט דיא מוטטער סיסרא'ס דורך דאז גיטטער : ווארום צעגערט זיין וואגען צו קאממען ? ווארום צווידערן דיא שריטטע זיינער געשפאננע ? (כט) דיא קליגערען אונטער איהרען ערדלפרויען אנטווארטען איהר ; (אינדעם זיא זיך דאך איהרע אייגענען ווארטע וויעדערהאלט) : (ל) געוויס פינדען זיא, טהיילען זיא בייטע ; איינע, צווייא דירנען פיר יעגליכען מאנן , בייטע פאן בונטען געווענדערן פיר סיסרא , בייטע פאן בונטגעשטיקטעם צייג , איין בונטעם, דאפפעלגעשטיקטעם פיר דען האלז דער האפפרויא . — (לא) זא מעגען א

באור

יורה עשות פליטה קלה, ומחץ קשה ממנה, ואף יותר משניהם, כי עובר מעבר לעבר והכתוב הולך בהדרגה מן הקל אל החמור . (כז) בין רגליה, מצייר בדמיונ' כאלו תראהו עתה נוטה למות בתחילה כרע ואח"כ נפל, וכאשר קם מעט חזר לכרוע וליפול עד שלבסוף במקום אשר כרע בפעם האחרונה שם נשאר שדוד . (כח) ותיבב, לשון יללה . האשנב, כמו שבכה לסגור בה החלול הפתוח בכותל הנקרא חלון אבל איננה סוגרת לגמרי אלא נשאר ריוח בין חלקיה להכנים האור בחדר ומשם נשקפה . פעמי מרכבותיו, נתיחס שם פעם למרכבה לפי ששם מרכבה לא ירמוז תמיד רק אל הרכב , אבל לפעמים גם אל הסוסים כמו וירכב אותו במרכבת (בראשית מא מ"ג) . (כט) תעננה, רבות נסתרות , וחסרה מלת הכנוי, ותשלומו תעננה אותה . אף היא , זה מאמר מוסגר , ובטרם הגד לנו מה ענו אותה שרותיה הודיענו הכתוב כי אם סיסרא לא התפעלה כל עיקר מדבריהן , אבל השיבה לה אמרי' , כלומר חזרה להשיב לעצמה מה שאמרה קודם לכן מדוע בושש וגו' , ומלת אף כמו אעפ"כ, והכינוי לה שב אל נושא המאמר שהוא אם סיסרא , וכן הכינוי של אמריה . (ל) הלא ימצאו , זה תשובת השרות , והוא המשך אל מלת תעננה . רחם רחמתים , נערה אחת או גם שתי נערות יגיעו מן השביה לכל איש ואיש, והכניאה שמה כפי השרות לשון רחם דרך בזיון . לראש גבר , הוכחתי במקום אחר כי האבר המוליד בזכר הי' נקרא מקדם בשם ראש גבר , והבאתי ראיות נכוחות על זה , ופה אעיר בקצרה כי על פי הנחה הזאת יובן היטיב פסוק ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם (ש"א כט ד') שמלת בראשי תרמוז על ערלת פלשתים שהביא דוד אל שאול, וגם חז"ל (נגעים פ"ו) קראו לאבר ההוא בשם ראש הגויה הדומה ממש אל ראש גבר , וכמו שקראה כאן לנקבה בשם רחם קרא לזכר בשם ראש גבר . שלל צבעים , שלל בגדים צבועים וקצת מהם גם מעשה רוקם . צבע רקמתים , ונוסף על אלה עוד בגד מיוחד צבוע ומרוקם בשתי קצותיו (שלכן נקרא רקמתים) בכסף ובזהב ובכל דבר חשוב , ולמי יהיה זה ? לצוארי שלל , תרגמתי כדעת חכם א' שפי' שלל כמו שגל, והכוונה כי הבגד היותר חשוב יהיה מיועד לצוארי הנכבדת מכל השרות וכו' , אשת הקצין או אמו הנקראת שגל , וירמוז בלי ספק לאם סיסרא : ולפי זה הכתוב

וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה׃

תרגום אשכנזי

עווינגער! אלל דיינע פיינדע אונטערגעהען, אונד זיינע פריינדע, וויא ווען דיא זאננע אין איהרע הערליכקייט אויפגעהט, זיין — דאז לאנד האטטע רוהע פירציג יאהרע.

רש"י

ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שביעיות: ותשקט הארץ. אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר:

באור

הולך בסדר נכון בחילוק השלל לג' מינים, כל מין מתחיל באות למ"ד תחלה לכל איש אח"כ לסיסרא ואח"כ לאמו. (לא) כל אויביך, כי אויבי האדם הם אויבי ה'. ואוהביו, יהיה מאיזה עם שיהיה אם יאהב את ה' יצליח. ותשקוט, דברי כותב הספר:

סדר יתרו

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה

תרגום אונקלוס

יח א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמשֶׁה יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה

ת"א וישמע. זבחים קט"ז ח':

תרגום אשכנזי

יח (א) יתרו פריעסטער צו מדין, משה'ס שוויעגערפאטער, פערנאהם אללעס, וואס גאטט

רש"י

יח (א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק: יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קני פוטיאל. יתר על שם שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות א' על שמו. חובב שחיבב את התורה. חובב הוא יתרו שנאמר מבני חובב חותן משה (שופטים ד). וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן (שמות ב) שהתינוקות קורין לאבי אביהם אבא. בספרי: חותן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו (שם ד): את כל אשר עשה. להם

באור

יח (א) וישמע יתרו, משמעות המשך הכתוב כי הוציא ה' כמו כאשר הוציא ה', יאמר ששמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כאשר הוציאם מארץ מצרים, והכוונה על המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו', ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל משה לראות בגדולתו ולדרוש את האלהים, ורבותינו ז"ל שאלו במכילתא מה שמועה שמע ובא, כלומר מאיזה שמועה נתעורר לבא, ואמרו מלחמת עמלק שמע שהיא כתובה בצדו דברי ר' יהושע רבי אליעזר אומר מתן תורה שמע וי"א קריעת ים סוף שמע, והנה לדעת האומר מתן תורה שמע לא בא יתרו אלא לאחר מתן תורה, ויש להביא ראיות הרבה לזה מן הכתוב, שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים (לקמן ה'), והיה זה א"כ אצל הר סיני ששם חנו שנה אחת, ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו (שם ט"ז), שהם הנתונים בהר סיני, ועוד כי אמר כאן וישלח משה את חתנו וילך לו אל ארצו (שם כ"ז), וזה היה בשנה השנית בנסעם מהר סיני, כמו שאמר בפ' בהעלתך ויאמר לחבב בן רעואל המדיני וגו' נסעים אנחנו (במדבר י כ"ט), ושם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך (שם ל'), והיא ההליכה הנזכרת פה, והביאו עוד ראיה ממה שאמר במשנה תורה רב לכם שבת בהר הזה, פנו וסעו לכם וגו' (דברים א ו' ז'), ושם נאמר ואמר אליכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו' (שם ט'), ואקח את ראשי שבטיכם וגו' (שם טו), וזאת היתה עצת יתרו ממחרת בואו, ונאמר שם ונסע מחרב (שם י"ט), וא"כ לא בא אלא בשנה השנית כאשר נסעו מחורב, והיה ראוי להקדים פרשת רפידים וחניית ההר לפרשה הזאת

וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק
יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה
יָת צִפֹּרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר
דְּפַטְרַהּ׃ ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא
דְּשׁוּם חַד גֵּרְשֹׁם אֲרֵי אֲמַר

אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ
כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן
מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה
אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ
אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר

קת"ם יח (א) ולישראל. הוא"ו
בגעיא: (ב) שלוחיה. מ"ו
ומ"י: (ג) גרשם. ח"ו:

רש"י

להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כלם: (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה (שם) ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויאמר אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר לו על הראשונים אנו מצטערים

תרגום אשכנזי

גאטט פיר משה אונד זיין פאלק, דיא ישראל, געטהאן, אלס דער עוויגע נאמליך ישראל אויס מצרים פיהרטע. (ב) דא נאהם יתרו, משה'ס שוויעגערפאטער דיא צפורה, משה'ס פרויא, נאכדעם ער זיא צוריק געזאנדט האטטע, (ג) ער נאהם אויך איהרע צווייא זאהנע, דאפאן איינער גרשם היעס, דען ער

באור

הזאת, והקדימה הכתוב לכתבה כאן אם כדברי הרשב"ם ז"ל שלא להפסיק בין המצות, או כדברי הראב"ע שהיה זה בעבור דבר עמלק שהזכיר המצוה להכרית זרעו, הזכיר כנגדו הטוב שעשה יתרו עם ישראל כדי שאם יהיה מזרעו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בהם, ואם נצא להכרית עמלק נזהר בבני קיני העומדים עמהם, והוא דבר שאול שאמר להם כן. ואולם יקשה לדעת הזאת עד מאד שלא זכר הכתוב ששמע כי אם מעשה מצרים, וממתן תורה לא זכר דבר, וגם משה לא ספר לו כלום ממתן תורה, והיא הגדולה שבנפלאות ובטובות שעשה הקב"ה עם ישראל, וממנה יוודע כי ה' האלהים אמת ותורתו אמת אין עוד מלבדו, ומפני התימה הזה בחר הרמב"ן לתפוש סדר התורה כדעת רבי יהושע, שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים, והוא נסע ממקומו ובא אל הר סיני הקרוב לו, שהרי משה הלך לשם לרעות צאן מדין, ומשה חנה אז עם ישראל ברפידים שהוא קרוב להר סיני, וכוונת הכתוב ויבא יתרו וגו' אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים שבא אל הר האלהים הורבה אל המדבר אשר היה משה חונה שם, ויהיה כמו מקרא מסורס, עיין מה שנכתוב מזה בפסוק ההוא, ולדעת הרמב"ן ז"ל גם רפידים במדבר סין, ומדבר סין מגיע עד הר סיני וכולל דפקה אלוש ורפידים, ומחורב שלח לרפידים לאמר למשה אני חתנך יתרו בא אליך (לקמן ו'), ובא משה אליו והביאו לרפידים, ואח"כ בנסעם אל הר סיני, הלך יתרו עמהם, ומה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו הם חק ומשפט ודינים שנצטוו במרה, או דיני ממונות שהיו להם מעולם, כמ"ש הרשב"ם. וממה שאמר בפ' בהעלתך אין ראיה מכרחת, כי יתכן שעשה הזאת שב יתרו אל ארצו הקרוב למקום ההוא, ובשנה השנית בא שנית אל משה והוא עודנו בהר סיני, ואז בקש משה מאתו ויתחנן לו שילך עמהם, כמ"ש שם אל נא תעזב אתנו וגו' (במדבר י ל"א), ויתרו לא השיב אותו דבר, ונראה שקבל דבריו ולא עזבו עוד (ויש עוד דרך אחר בהתרת הספק ההוא עיין מה שנכתוב מזה בפ' בהעלתך כי שם מקומו). ועל הטענה הרביעית שזכרנו ממה שאמר ואקח את ראשי שבטיכם וגו' לא השיבו המפרשים דבר, ואפשר שכוונת הכתוב באמרו בעת ההוא להורות שכבר היה זה קודם לכן בהיותם ברפידים, עיין מה שנכתוב מזה שם, והנך רואה שלכל א' מכ' הדרכים לא נמלט מספקות ודוחקים בבאור הכתובים, ואנחנו נעיר עליהם אחת אחת בבואנו אל הכתובים ההם. למשה, שלא הזיקו פרעה ושהגדילו הקדוש ברוך הוא בעיני פרעה ועבדיו ועשה על ידו נסים לישראל. (ב) אחר שלוחיה, כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים, אמר לו משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין, א"ל מי הם הטף ונשים אלו עמך, אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו הם בני, אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר

גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם
הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי
בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃
ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו
וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר
אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר

דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה׃
ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי
(מֵימַר) אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה
בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא
דְּפַרְעֹה׃ ה וַאֲתָא יִתְרוֹ
חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי
וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא
דְּהוּא שְׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא
דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ׃

קת"ם (ד) ויצלני . ח"ו :
(ה) חנה . ח"ו :

תרגום אשכנזי

שפראך: איך בין איין פרעמדלינג אין איינעם אונבעקאננטען לאנדע. (ד) אונד איינער היעם אליעזר, דען ער שפראך: דער גאטט מיינעם פאטערס איזט מיינע הילפע געוועזען, אונד האט מיך פאם שווערטע פרעה'ס ערךעטטעט. (ה) אלזא רייזטע יתרו, משה'ס שוויעגערפאטער, אונד זיינע זאהנע אונד זיינע פרויא צו משה הין, צור וויסטע, ווא ער זיין לאגער האטטע, אם גאטטליבען

רש"י

ואתה באת להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקשו להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש: (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי

באור

לו על הראשונים אנו מצטערין ועכשיו נצטער גם באלו, אמר לה לכי לבית אביך, נטלה שני בניה והלכה לה, (מכילתא). וזה הוא אחר שלוחיה לאחר שהחזירה ושלחה לבית אביה. (ג) אשר שם האחד גרשם, אף על פי שאין זה מקום מולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו, וכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקב"ה עם משה וההודאה שנתן לשם על זה. כי אמר, משה הנזכר בפסוק הקודם. גרשם, דע כי אנשי לה"ק שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים, ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם, על כן אל תתמה שאמר גרשם בעבור שגר שם, כי הנה קין בעבור קניתי, ואינו נכון בדקדוק [כי קין מנחי העי"ן, וקניתי מנחי למ"ד ה"א], וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו, ופעם יהפכו השם כמו חושים, הוא שוחם, ונקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב, (הראב"ע). (ד) כי אלהי אבי, נמשך על כי אמר הנאמר בפסוק הקודם. (ה) ויבא יתרו חתן משה וגו', כבר הודעתיך דעת הרמב"ן כפי' זה הפסוק, שכאשר בא יתרו אל משה לא היה משה חנה עדיין בהר האלהים כי אם ברפידים, ואשר הוא חנה שם מוסב על המדבר, כי גם רפידים במדבר, ותיבות הר האלהים מוסבות על ויבא יתרו, כאלו אמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חנה שם, ויבא עד הר האלהים (שהוא בין מדין ומקום חניית משה, ומשם) ויאמר אל משה אני חותנך וגו', שמשם שלח והודיעו את בואו, וכן אונקלוס מסב חניית משה על המדבר לא על ההר, כי תרגם לות משה למדברא דהוא שרי תמן לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דה'. ויב"ע מוסיף תיבת סמיך דהוא שרי תמן סמוך לטורא דאתגלי וכו', ומשמע מדבריו שאף הוא מסב חניית משה על המדבר אלא שלדעתו בא יתרו אל משה ממש, אל המדבר אשר הוא חנה שם, והוא סמוך להר האלהים, ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הגדולים הללו, כי תיבת במדבר מוטמדת בטעם ז"ג, המפסיק יותר מן הטפחא שבמלת שם, ולדבריהם שאשר הוא חנה שם מוסב על המדבר ראוי שתבא העמדה במלת שם, וצריך לומר שדעת מניח הטעמים היא כדעת רבי אליעזר שזכרנו למעלה שיתרו בא לאחר מתן תורה, כאשר חנו ישראל נגד ההר, ויהיו א"כ בפסוק הזה שלשה הודעות וכלן מוסבות על ביאת יתרו, אמר שבא יתרו אל משה דהיינו אל המדבר, דהיינו אל הר האלהים אשר הוא חנה שם, ולכך הניח הטעמים כאשר הם לפנינו, ואולם אונקלוס ויב"ע הלכו בשטת ר' יהושע שכאשר בא יתרו אל משה לא חנה עדיין בהר סיני כי אם במדבר סין וצריכים

הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה
אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ
וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ ז וַיֵּצֵא
מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ
וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ

ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ
יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ
וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ׃ ז וּנְפַק
מֹשֶׁה לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגֵיד
וְנַשֵּׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וַעֲלוּ

קת"ם (ו) חתנך. החי"ת במתג: וישק־. בלי מתג: איש־. במתג:

רש"י

דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח: אני חתנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה:

תרגום אשכנזי

בערגע. (ו) ער ליעס דעם משה זאגען: איך דיין שוויעגערפֿאטער יתרו, קאָממע צו דיר, וויא אויך דיינע פֿרויא, אונד איהרע צווייא זאֶהנע מיט איהר. (ז) משה גינג זיינעם שוויעגערפֿאטער ענטגעגען, ביקטע זיך פֿאר איהם, קיסטע איהן, אונד זיא ערקונדיגטען זיך איינער נאַך דעם אַנדערן וואהלזיין, זא־

באור

א"כ לשנות סדר הנחת הטעמים ולחבר אל המדבר עם אשר הוא חנה שם, ולהפריד מהם תיבות הר האלהים, והמתרגם האשכנזי אחז בשיטת בעל הטעמים ותרגם ויבא אל משה שהלך לבא אצלו, וטרם בואו שלח אליו להודיעו. (ו) ויאמר אל משה, נחלקו בזה רז"ל אם אגרת כתב לו על דרך ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה (ד"ה ב ב' י'), או שלח לו ע"י שליח, כי גם השליח יתכן שיאמר אני חותנך בלשון שולחו, והנה האומר בפסוק הקודם שבא אל משה ממש, צריך לפרש ויאמר אל משה וכבר אמר טרם בואו, או תאמר שכאשר בא אל קצה המחנה שלח אל משה, שלא לבא אליו פתאום והוא יצא לקראתו לכבדו, ולדעת הרמב"ן אין צורך לזה, כי כאשר בא עד הר סיני הסמוך למדין שלח אל משה: (ז) וישתחו, דקדוק התיבה הזאת מבואר היטב בתחלת פ' וירא (בראשית יח ב'), ולפי שנמצאו ב' שרשים לענין זה שחח ושחה אשר יבאו פעלים מהם (מלבד שרש שוח שהוא ג"כ מענין זה אך לא נמצא ממנו פעל רק כי שחה אל מות ביתה (משלי ב י"ח), שחלוקים בו הר"י קמחי ורבי יונה, שהר"י קמחי חברו ג"כ לשרש שחה, אף שנראה בזה דעת רבי יונה יותר נכונה, בעבור שהוא מלעיל, כמנהג נ"ע להמשיך ע"פ, אולי כוונת הריק"ם לחברו אל חביריו שלא להיות הפעל הזה בודד משרש זה), ולא ראיתי לאחד מן המדקדקים הראשונים גם האחרונים שיבדילו ביניהם באיזה ענין פרטי כדרך השרשים הנרדפים, שאם שישתוו בענינם הכללי יובדלו באיזה ענין פרטי, לכן לבי אומר לי שיובדלו באופן זה, כי עם ששניהם מורים על ענין השפלה והכנעת לב המשתחוה אל הגדול ממנו במעלה, או אל אשר יצטרך אליו, מ"מ שרש שחה וכל הפעלים מכל הבנינים הבאים ממנו, יורו על השפלת הגוף בפועל, אשר יורה בזה על הכנעת הלב, לכן תמצא על הרוב לפניו או לאחריו מלת אל גרידא או עם הכנוים, כמו אלי אליו אליך, או למ"ד השמושית מחוברת אל אשר אליו ההשתחויה ולכן יאמר לפעמים בפירוש וישתחו ארצה או אפים ארצה, גם לא תמצא שיושאל השרש הזה אל הנפש לבד או אל הדוממים שאינם בעלי תנועה, או אל התכונות הנפשיות, כי איננו מורה רק על השפלת הגוף בעל בחירה, בפועל, להראות הכנעת לבבו הנסתרת, אבל שרש שחח יאמר על הכנעת הלב גרידא, ולכן לא יתחבר לעולם עם למ"ד שמושית או עם מלת אל, ולכן נמצא על הכנעת הנפש לבד, מה תשתוחחי נפשי (תהלים מב ו' וי"ב ומג ה'), ותשוח עלי נפשי (איכה ג כ'), ונמצא גם על בלתי בעלי נפש התנועה, ומבצר משגב המתיך השח (ישעיה כה י"ב), שחו גבעות עולם (חבקוק ג ו'), ונמצא על התכונות הנפשיות, ושח רום אנשים (ישעיה ב י"א), ושח גבהות האדם (שם י"ז), ומעפר תשח אמרתך (שם כט ד'), הנה זאת חקרתיה היטב, ובקו"א אדבר עוד מזה אי"ה], והנה לפי הסברא, כי היוצא הוא המשתחוה, וקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה

לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃ ח וַיְסַפֵּר
מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם
עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־
הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ
וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל
כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה
לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד
מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ

לְמַשְׁכְּנָא׃ ח וְאִשְׁתָּעֵי מֹשֶׁה
לְחָמוּהִי יַת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ
לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק
יִשְׂרָאֵל יַת כָּל עָקְתָא דִּי
אַשְׁכַּחְתִּנּוּן בְּאוֹרְחָא
וְשֵׁיזְבִינּוּן יְיָ׃ ט וַחֲדִי יִתְרוֹ
עַל כָּל טַבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ
לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבֵיהּ מִידָא
דְמִצְרָאֵי׃ י וַאֲמַר יִתְרוֹ

ת"א ויחד. סנהדרין צ"ד א׳ : ויאמר. ברכות נ"ד א׳. סנהדרין שם :

קת"ם (ח) אודת. מ"ו קדמאה לכד : מצאתם. מלעיל : ויצלם. ח"י :

תרגום אשכנזי

דאַנן גינגען זיא היניין אין דאז צעלט. (ח) דאַ ערצעהלטע משה זיינעם שוויעגער־פֿאַטער, אַללעס וואַס דער עוויגע אַן פרעה אונד אַן מצרים געטהאַן, אום דער ישראל וויללען, אַללע בעשווערליכֿקייטען, דיא זיא אויף דעם וועגע געטראָפֿפֿען האבען, אונד וויא דער עוויגע זיא ערערעטטעט האַט. (ט) יתרו פֿרייעטע זיך איבער אללעם גוטע, דאס גאָטט דעם פֿאָלקע ישראל ערציינגט, [פֿאָרנעהמליך אבער] דאס ער עס פֿאן דער געוואלט דער מצרים ערערעטטעט האט. (י) יתרו שפראך: געלאָבט זייא דער עוויגע, דער

רש"י

(ח) ויספר משה לחותנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה: את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק: התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה: (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין מצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיור׳ עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה: על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה. ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ

באור

ויבאו האהלה, הידוע שהוא אהל משה. (ח) התלאה, למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה, והתיו הוא תקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים, וכן תרומה תנופה תקומה תנואה, כן כתב רש"י ז"ל והוא כדעת חכמי צרפת, ואולם חכמי ספרד חולקים עליהם ואומרים שיסוד התיבה למ"ד אל"ף ה"א ואין לה ענין עם תנופה תקומה שהם מנחי עי"ן, והיא מנחי למ"ד ה"א, והטעם מענין ונלאו מצרים (לעיל ז י"ח), כלומר צרה שילאה אדם לסבלה, כי ספר לו רדיפת מצרים בים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכלם הצילם ה׳. (ט) ויחד, מגזרת חדוה, והיה ראוי להיות על משקל ויפת בסתר לבי (איוב לא כ"ז), וישב ממנו שבי (במדבר כא א׳), רק נפתח החי"ת בעבור שהוא אות הגרון ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה, ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היא בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף, כמו, וישב ממנו שבי (במדבר כא א׳), וישת מן היין (בראשית ט כ"א), רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח, והם שנים ויחד יתרו, אל יחד בימי שנה (איוב ג׳ ו׳), (הראב"ע). על כל הטובה, טובת המן והבאר והתורה, (כ"כ רש"י ז"ל, ואחז בזה שטת האומר לאחר מתן תורה בא), ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עתה לא היה עבד יכול לברות משם, שהיתה הארץ מסוגרת ועכשיו יצאו משם ששים רבוא, וכן תרגם יב"ע „ודי שיזבינון" כן תרגם האשכנזי.

יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד
מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל
אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃
יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה
מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר
זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן
מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים
וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל

קת"ם (יא) זדו. מלרע:

בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזֵיב יָתְכוֹן
מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא
דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזֵיב יָת עַמָּא
מִתְּחוֹת מַרְוַת מִצְרָאֵי׃
יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ
וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּיהּ אֲרֵי
בְּפִתְגָּמָא דִּי חֲשִׁיבוּ מִצְרָאֵי
לְמִידַן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּיהּ
דָּנִינוּן׃ יב וְקָרֵיב יִתְרוֹ
חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן וְנִכְסַת
קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַאֲתָא אַהֲרֹן
וְכֹל סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל

ת"א כי בדבר. סוטה י"א א': ויקח. ע"א ס"ד א'. זבחים קי"ו א': ויבא. ברכות ס"ד א':

רש"י

מסוגרת ואלו יצאו ס' רבוא: (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה: מיד פרעה. מלך קשה: מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם את העבודה: (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר: מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל עבודת אלילים שבעולם שלא הניח ע"א שלא עבדה: כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים: אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד (בראשית כה) בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו: (יב) עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל: וזבחים. שלמים: ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את הכבוד אלא

תרגום אשכנזי

דער אייך אויס דער געוואלט דער מצרים אונד פרעה'ס עררעטטעט האט, דער דאז פֿאָלק פֿאן דער געוואלט דער מצרים ערעט־טעט האט! (יא) איטצט ערקעננע איך, דאס דער עוויגע גראָסער זייא אלס אללע גאָטט־ליכֿע וועזען, דען מיט דערזעלבען זאכֿע וואורדען זיא געשטראַפֿט, מיט וועלכֿער זיא טיראנייא אויסגעאיבט האבען. (יב) יתרו, משה'ס שוויעגערפֿאטער, בראכֿטע גאטט בראנדאָפפֿער אונד שפייזעאָפפֿער; אהרן אונד אללע אָלטעסטען ישראל'ס קאמען הין, מאהל־

באור

(י) אשר הציל אתכם, משה ואהרן מיד מצרים ומיד פרעה ואת העם הושיע משעבוד מצרים. (יא) מכל אלהים, כי אין בהם כח לנקום צרת המאמינים בם, ואונקלוס תרגם ארי רב ה' ולית אלה בר מניה, הוסיף כופף משלו. כי בדבר אשר זדו עליהם, על כל דבר אשר זדו מצרים על ישראל עשה בהם שפטים, וכן ת"א והאשכנזי, וכן אי' במכילתא. זדו, הרשיעו. (יב) עלה, כמשמעה שהיא כלה כליל. וזבחים, שלמים. לאלהים, בעבור שיתרו עדיין לא ידע את ה', כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, ויצילם ה', אבל יתרו הקריב לאלהים, וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בעז"ה, וכן כי יבא אלי העם לדרש אלהים, והודעתי את חקי האלהים, הם דברי משה לחמיו, יתכן שאמר לו כן, בעבור כי המשפט לאלהים הוא, (הרמב"ן ז"ל). והנה אין כוונת הרב ז"ל שיתרו לא ידע את השם לגמרי, שהרי כבר אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, ואיך יקריב עתה עלה וזבחים לא להשם הנכבד אשר הכיר מעלתו? ועוד שבאו אהרן וכל זקני ישראל לאכל להם עמו לפני האלהים, ולא יתכן זה לולי הקריב לאלהים אמת, אלא שכוון הרב ז"ל למה שכתב בפ' וארא בפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם, שגם לאבות הקדושים לא נודע מעלת השם הנכבד ההוא, כאשר נתפרסמה ע"י משה עבד ה', ויתרו אף שהתחיל להכיר את ה', עדיין לא התחזקה האמונה ההיא בלבו עד שיהיה ראוי לומר עליו שהקריב להשם הנכבד. והנה לדעת האומר שהיה זה קודם מתן תורה

לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים׃ שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת
וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם
וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן

לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמשֶׁה
קֳדָם יְיָ׃ יג וַהֲוָה מִיוֹמָא
דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב משֶׁה
לְמֵידַן יָת עַמָּא וְקָם עַמָּא
עִלוֹהִי דְמשֶׁה מִן צַפְרָא עַד

ת"א וישב. שבועות ל' ב': ויעמד. ברכות י' ב':

קת"ם (יג) ממחרת. המ"ס השני במתג ולא במונח:

תרגום אשכנזי

צייט צו האלטען מיט משה'ס שוויעגערפֿאטער פֿאר גאָטט. (יג) דעם מאָרגענס דארויף זאס משה, דאז פֿאָלק צו ריכֿטען; דאז פֿאָלק שטאנד אום משה הערום, פֿאָן מאָרגען ביז אבענד

רש"י

שהיה עומד ומשמש לפניהם: לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאלו נהנה מזיו השכינה: (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכיפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למהרת רדתו מן ההר. וע"כ א"א לומר אלא ממחרת יום הכיפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנה תורה עד יום הכפורים לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה פ' יום וירד ביום הכפורים. ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שלוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. אל נא תעזוב אותנו (במדבר י) ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. ואם תאמר שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חובב חותן משה (שופטים ד): וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה

באור

יתכן שהקריבו העולה והזבחים על המזבח שבנה משה אחר מלחמת עמלק או שבנו מזבח אחר, אף שלא נזכר בכתוב. לאכל לחם, כל סעודה קרוי' לחם. עם חתן משה, לכבוד יתרו באו, ומשה לא הוצרך להזכיר, כי האהל שלו הוא, ורז"ל אמרו במכילתא שהיה עומד ומשמש עליהם, מהיכן למד, מאברהם אבינו, אמרו הדבר הזה דרש ר' צדוק ואמר כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים, היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד רבן גמליאל ושמשן, אמרו אין אנו כדאין שישמשנו, אמר להן ר' יהושע הניחו לו שישמש, שמצינו גדול מרבן גמליאל ששמש את הבריות, אמרו אי זה, אמר להן אברהם אבינו גדול העולם שימש מלאכי השרת והיה סבור שהם בני אדם ערביים עובדי ע"א, רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה עאכ"ו, אמר להן ר' צדוק מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות, אמרו לו אי זה, אמר להן שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי עולם כדי צרכן, ומשביע לכל חי רצון, ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד, אלא אף הרשעים עובדי עבודת אלילים, רבן גמליאל עאכ"ו שישמש חכמים ובני תורה. (יג) ויהי ממחרת, לביאת יתרו, כן משמע מפשוטו של מקרא, וכן תרגם אונקלוס והאשכנזי, ורש"י ז"ל כתב (נוסחא שלפנינו בדפוס היא משובשת, עיין רא"ם ואעתיק לך הנוסחא שבכ"י, והיא מתוקנת ויש בה שינוי מעט מאותה נוסחא שהביא הרא"ם ז"ל) ממחרת יום הכפורים היה, כך שנינו בספרי, ומהו „ממחרת, ממחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו, ומשנתנה תורה עד יום הכפורים לא היה שהות למשה לשפוט את העם, שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ. ואין פרשה זו כתובה כסדר, שלא נאמרה עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נסעים אנחנו אל המקום

[אמר הבורם]: (יב) לפני האלהים, הסעודה היתה גדולה ורבו אוכליה, שהרי כל זקני ישראל נזמנו לה, ועכ"ז היו נוהגים עצמם כאלו אכלו לפני אלהים, כלומר שלא אכלו ושתו כדרך הזוללים וסובאים אבל במדה ובמשקל, ולא דברו שיחה בטלה כי אם מנפלאות אלהים חכמתו וכחו וטובו על בני ישראל.

תרגום אונקלוס

רַמְשָׁא׃ יד וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יַת כָּל דִי הוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מַה פִּתְגָמָא הָדֵין דִי אַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מַה דֵין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עִילָוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא׃

קת"ם (יד) יושב. מ"ו :

הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃

רש"י

מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים : מן הבקר עד הערב. אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר

תרגום אשכנזי

אבענד. (יד) אלם משה'ס שוויעגערפאטער זאה, וואס ער אללעס פיר דאז פאלק צו טהון האטטע, שפראך ער: וואס איזט דיעזעס פיר איין געשעפט, וועלכעס דוא פיר דאז פאלק פעררישטעסט? ווארום זיטצעסט דוא אלליין, אונד דאז גאנצע פאלק שטעהט אום דיך הער

באור

המקום וגו' (במדבר י כ"ט), אל נא תעזב אתנו (שם ל"א), ואם זו קודם מתן תורה, משלחו והלך, היכן מצינו שחזר, ואם תאמר שם חובב נאמר ולא יתרו ובנו של יתרו היה, חובב הוא יתרו שהרי כתוב מבני חבב חתן משה (שופטים ד י"א) עכ"ל, כן היא הנוסחא בכ"י שבידי עם פי' הרשב"ם, ובכ"י השני משנת רמ"ע כך היא הנוסחא ויהי ממחרת, מוצאי י"ה שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה, אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא, שלוחו אל ארצו לא היה עד שנה שנייה, שהרי כך שנינו בספרי ויהי ממחרת מוצאי יוה"כ הי', ומהו ממחרת, למחרת רדתו מן ההר, ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים, שהרי קודם מתן תורה אי אפשר לומר והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו, ומשנתנה תורה עד יום הכפורים, לא ישב משה לשפוט את העם, שהרי בשבעה עשר בתמוז ירד ושבר הלוחות, ולמחרת עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ, ואין פרשה זו כתובה כסדר שלא נאמרה עד שנה שנייה, שהרי נאמר כאן וישלח משה את חתנו, ומצינו במסע דגלים שאמר לו נוסעים אנחנו וגו' אל נא תעזב אתנו, ואם קודם מתן תורה, משלחו והלך היכן מצינו שחזר, וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה, הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב ומבני חבב חתן משה, קשה הדבר לומר שלא ראו בניו של משה במתן תורה ולא עמדו על הר סיני, ובתנחומא לב יודע מרת נפשו (לפיכך) ובשמחתו לא יתערב זר (משלי יד י') אמר הקב"ה ישראל היו משועבדים בטיט ובלבנים ויתרו יושב בהשקט ובטח ובא לראות בשמחת תורה עם בני ולפיכך וישלח משה את חתנו, ואחר כך באדם השלישי כגיורת ושבויה ומשוחררת שלא יתארסו עד ג' חדשים עכ"ל בכ"י ההוא, והנוסחא הזאת היא היותר מתוקנת ועל ידה יתורץ כל מה שהקשה הרא"ם ז"ל, ועוד שבאו בה דברי חן שנשמטו בנוסח הדפוס, ולאהבתם הארכתי להעתיקם פה. והנה לפי זה אף לשטת האומר שקודם מתן תורה בא יתרו, צריכים אנו לומר שלא היה כל הספור הזה בזמן אחד. כי אם אחרי שהתחיל הכתוב בדברי יתרו גמר את כל הספור ההוא, שלא להפסיק בנתיים, וכן דרך הכתוב, ובאמת הלך יתרו עם ישראל מרפידים לסיני לקבל התורה, ולא שלחו משה כי אם בשנה השנייה, כאשר נסעו מחורב, ודעת הרשב"ם ז"ל שאף קודם מ"ת יתכן לומר את חוקי האלהים ואת תורותיו כי דיני ממונות היו להם מעולם, אף כי אמרו רז"ל כי במרה נתנה להם דינים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט (לעיל טו כה). מן הבקר עד הערב, לפי שהוא לבדו שופט את כל העם ואין לו מסייעים. (יד) את כל אשר הוא עשה לעם, כמו שתרגם יב"ע, ית כל דהוא טרח ועביד לעמא, וכן תרגם האשכנזי. מדוע אתה יושב לבדך, ולפיכך כל העם נצב עליך מן בקר עד ערב.

תרגום אונקלוס

טו וַאֲמַר מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי
אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע
אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ טז כַּד
הֲוֵי לְהוֹן דִּינָא מַיְתַן לְוָתִי
וְדָאֵין אֲנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין
חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת
קְיָמַיָּא דַּיְיָ וְיָת אוֹרָיְתֵיהּ׃
יז וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה לֵיהּ
לָא תַקִּין פִּתְגָּמָא דִּי אַתְּ
עָבֵיד׃ יח מִלְאָה תִלְאֵי אַף

נ"א אתן

טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא
אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־
יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי
בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי
אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃
יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־
טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃
יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם

קת"ם (טו) לדרש . ח"ו : (טז) כי־יהיה . המתג בכ"ף ולא ביו"ד : תורתיו. מ"ו קדמאה לכד : (יח) גם־אתה. בו"ג :

רש"י

שנאמר בו ויהי ערב וגו׳ : (טו) כי יבא. כי בא לשון הווה : לדרוש אלהים . כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה : (טז) כי יהיה להם דבר בא . מי שהיה לו הדבר בא אלי : (יז) ויאמר חתן משה . דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך : (יח) נבול תבול . כתרגומו . ולשונו לשון כמישה פלי"שטרא 1) בלע"ז . כמו והעלה נבל (ירמיה ח) כנבול עלה מגפן שהוא כמוש על ידי חמה וע"י קרה כחו תש ונלאה : גם

תרגום אשכנזי

הער , פֿאָם מאָרגען ביז אבענד ? (טו) משה שפראך צו זיינעם שוויעגערפֿאטער : וויל דאז פֿאָלק צו מיר קאָמט , אין גאָטטליכֿען דינגען אונטערריכֿט צו זוכֿען ; (טז) ווען זיא איינע רעכֿטסזאכֿע האבען , דיא פֿאָר מיך קאָמט , זאָ ריכֿטע איך צווישען איינעם מאנן אונד זיינעם נאָכֿסטען , אויך מאכֿע איך איהנען דיא געזעטצע גאָטטעס אונד זיינע לעהרען בעקאננט . (יז) משה'ס שוויעגערפֿאטער שפראך צו איהם : עס איזט ניכֿט גוט וויא דוא עס מאכֿסט . (יח) דוא מוסט ערמידען זאָוואָהל

באור

(טו) כי יבא וגו׳, לדברים רבים הם באים לפני, ולכך צריכים לזמן גדול, כי יבאו אלי קצתם לדרוש את האלהים להתפלל על חוליהם ולהודיע מה ידבר אליהם כענין שנאמר, לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הראה (שמואל א׳ ט ט׳), וכן ודרשת את ה׳ מאותו לאמר האחיה מחלי זה (מלכים ב׳ ח ח׳), וכן ותלך לדרש את ה׳ (בראשית כה כ"ב), כן פי׳ הרמב"ן . ואונקלוס תרגם למתבע אולפן מן קדם ה׳, וכן פירש"י לשאול תלמוד מפי הגבורה, וכן תרגם האשכנזי (אין גאָטטליכען דינגען אונטעריכטעט צו זיין), ואין זה חקי האלהים ותורתיו שזכר למטה, כי שם הכוונה על החקים והתורות שהוא נותן לישראל, וכאן ידבר של דרכי ההנהגה ומדות השם עם בריותיו, שגם בזה יתבעו אולפן מן קדם ה׳, ויתכן גם כן שיהיה כענין כלל ואחריו פרט, שמאמר כי יבא אלי העם לדרש אלהים כולל שניהם הדינים שבין אדם לחבירו והודעת חוקי האלהים ותורותיו, וזהו מה שפרט אח"כ בפסוק הבא . (טז) כי יהיה להם דבר בא אלי, לשון רש"י מי שהיה לו הדבר בא אלי עכ"ל, כוונת הרב ז"ל לתרץ מדוע התחיל בלשון רבים להם וסיים ביחיד בא אלי, ואמר שהוא כמו כי יהיה להם דבר, מי שהוא לו הדבר בא אלי, ואולם מסדר הנחת הטעמים משמע שבא אלי שב על תיבת דבר, והוא חלק מהתנאי, והטעם כאשר יהיה להם דבר, אשר בא אלי, אז אני שופט בין איש ובין רעהו וכן תרגם האשכנזי, והוא מדוקדק אחד בלשון הכתוב שאמר בא אלי, ולפי׳ רש"י היה ראוי לומר יבא אלי . והודעתי וגו׳, ועוד שלישית שאני מלמד אותם תורה. (יח) נבל תבל, לשון רש"י כתרגומו, ולשונו לשון כמישה

---

1) פליסטר"א בלע"ז . elestre fletrl (פערוועלקט) .

הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ
הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃
יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי
אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם
מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה
אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃
כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים
וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־
הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה
אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה

תרגום אונקלוס

אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דִּי
עִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא
לָא תֵיכוּל לְמֶעְבְּדֵיהּ
בִּלְחוֹדָךְ׃ יט כְּעַן קַבֵּיל מִנִּי
אֲמַלְּכִינָךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ
בְּסַעְדָּךְ הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע
אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי
מַיְתֵי אַתְּ יַת פִּתְגָּמַיָּא
לְקֳדָם יְיָ׃ כ וְתַזְהַר יַתְהוֹן
יַת קְיָמַיָּא וְיַת אוֹרָיָתָא
וּתְהוֹדַע לְהוֹן יַת אוֹרְחָא דִּי
יְהָכוּן בַּהּ וְיַת עוֹבָדָא דִּי
יַעְבְּדוּן׃ כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל

ת״א והודעת. מ״ק ה׳ א׳. קדושין ב׳ ב׳. ב״ק צ״ט ב׳. ב״מ ל׳ ב׳:
קת״ם עשהו. ח״ו: (כ) והזהרתה. כה״א בסוף: המעשה. מתג רק כמ״ס לבד:

רש״י

אתה. לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. בעצה אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוה״ק שעליך:

תרגום אשכנזי

דוא אלס דיעזעם פֿאָלק, וועלכֿעס בייא דיר איזט; דען דאס געשעֿפֿט איזט דיר צו שווער, דוא קאננסט עס ניכֿט אללײן אויסריכֿטען. (יט) געהאָרכֿע פֿיעלמעהר מיינער שטיממע, וויא איך דיר ראהטען וויל, אונד גאטט שטעהע דיר בייא; דיענע דוא דעם פֿאָלקע בייא גאטט, דאס דוא נאָמליך דיא זאכֿען פֿאָר גאטט ברינגנסט; (כ) איהנען אבער דיא געזעטצע, אונד דיא לעהרען איינשאָרֿפֿסט, אונד איהנען בעקאננט מאכֿסט דען וועג, וועלכֿען זיא געהען זאָללען, אונד וואס זיא צו טהון האבען. (כא) דוא אבער זוכֿע אויס

באור

כמישה פלייסט״רא (פלעטרי״ר, ובל״א פערוועלקען), כמו והעלה נבל (ירמיה ח י״ג), כנבל עלה מגפן (ישעיה לד ד׳), שהוא כמוש ע״י חמה וע״י קרה כחו תם ונלאה עכ״ל לכן תרגם אונקלוס מילאה תילאי לפי הכוונה, וכן תרגם האשכנזי. עשהו, מלה זרה בדקדוק ובא על דרך לשמרהו כי לא מצאנו ה״א נראית בגזרת עשיה, והראוי עשותו. כי כבד ממך הדבר, כובדו רב יותר מכחך. (יט) איעצך, אתן לך עצה. ויהי אלהים עמך, כלומר ויכלת עמוד. היה אתה לעם, בעבור העם. מול האלהים, שליח ומליץ בינותם למקום, לדברים שצריכין לדרש את האלהים, הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרש אלהים, כי אין כהם שואל את אלהים ומדבר עמו כי אם הוא לבדו. (כ) והזהרתה, הראב״ע כתב שהוא מן כי נזהר (יחזקאל ג כ״א), וטעמו נשמר, וכן תרגם האשכנזי, ויתכן שיהיה מלשון והמשכילים יזהירו (דניאל יב ג׳), שיברר ויבאר להם את החקים ואת התורות, בל״א (ערלייטערען) (ויתכן שגם כל מה שהוא מענין הזהרה יהיה ג״כ מענין זוהר ובהירות), הודה לו בזה גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. ילכו בה, כמו אשר ילכו בה. (כא) ואתה תחזה וגו׳, אבל מה שאמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו, שים לך שופטים

מִכָּל־הָעָ֜ם אַנְשֵׁי־חַ֨יִל יִרְאֵ֧י אֱלֹהִ֛ים אַנְשֵׁ֥י אֱמֶ֖ת שֹׂ֣נְאֵי בָ֑צַע וְשַׂמְתָּ֣ עֲלֵהֶ֗ם שָׂרֵ֤י אֲלָפִים֙ שָׂרֵ֣י מֵא֔וֹת שָׂרֵ֥י חֲמִשִּׁ֖ים וְשָׂרֵ֥י עֲשָׂרֹֽת׃ כב וְשָׁפְט֣וּ אֶת־הָעָם֮ בְּכָל־עֵת֒ וְהָיָ֞ה כָּל־הַדָּבָ֤ר הַגָּדֹל֙ יָבִ֣יאוּ אֵלֶ֔יךָ וְכָל־הַדָּבָ֥ר הַקָּטֹ֖ן יִשְׁפְּטוּ־הֵ֑ם וְהָקֵל֙ מֵֽעָלֶ֔יךָ וְנָשְׂא֖וּ

עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דָּחֲלַיָּא דַּיְיָ גּוּבְרִין דְּקוּשְׁטְ דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ כב וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִידָּן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִינּוּן וְיִקְלוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃

ת"א ושמת. סנהדרין י"ח א׳: ושפטו. שם ל"ד ב׳: כל. שם ט"ז א׳ וי"ח ב׳: והקל. שם י"ז א׳:

קת"ם (כא) שנאו. במונח ולא במקף: עלהם. ח"י: עשרת. ח"ו: (כב) הגדל. ח"ו:

תרגום אשכנזי

דעם פֿאָלקע אויס, רעכֿטשאַפֿפֿענע ביעדער-מאַננער, דיא גאטט פֿירכֿטען, מאַננער דיא דען ווארהייט ערגעבען זינד, דען אייגעננוטץ האססען, דיעזע זאָללסט דוא איבער זיא זעטצען, פֿאָרשטעהער איבער טויזענדע, פֿאָרשטעהער איבער הונדערטע, פֿאָרשטעהער איבער פֿינפֿציג, אונד פֿאָרשטעהער איבער צעהן. (כב) זיא מאָגען דעם פֿאלקע רעכֿטשפרעכֿען צו אללער צייט, דאבייא אבער זאללען זיא יעדע וויכֿטיגע רעכֿטסזאַכֿע דיר פֿארברינגען, אונד יעדע געריגגע רעכֿטסזאַכֿע זעלבסט ענטשיידען; דאמיט עס דיר לייכֿטער ווערדע, אינדעם זיא דיר טראגען העלפֿען.

רש"י

אנשי חיל. עשירים שאין צריכים להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחות שהן כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעים: שונאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההוא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא: שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. שנים עשר אלף: שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה ללא צורך והנה באמת תקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הל"ל אלא מתחלה שרי עשרות ואח"כ בהדרגה כולם. ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים נא וחשוב וכשתדקדק במניינם לגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחלה ואחר כך בהדרגה כנכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך.

באור

עמך. אנשי חיל, כל אוסף וקבוצת כח לפעול פעולות רבות יקרא חיל, באנשי מלחמה אמר, חיל גדול מאד (יחזקאל לז י׳), ובממון, כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דברים ח י"ז), ובפירות, תאנה וגפן נתנו חילם (יואל ב כב), והאדם היודע והזריז להנהיג את האוסף ההוא יקרא איש חיל, ויקרא כן הזריז במערכות צבא המלחמה, וכן המנהיג את העם בצדק ומשפט, ואף האשה הזריזה ויודעת בהנהגת הבית תקרא אשת חיל, והכוונה שיבחר לו אנשים זריזים היודעים להנהיג עם גדול, וכן תרגם האשכנזי (רעכטשאַפפענע ביעדערמאַננער). אנשי אמת, שכל מגמתם לאהוב האמת ולהודות עליו בלי לגור מפני איש. שנאי בצע, תועלת עצמו (אייגעננוטץ) יקרא בצע, כענין מה בצע כי נהרג את אחינו (בראשית לז כ"ו), איזה תועלת יגיע לנו מזה, יאמר שהם שונאים לחוש על תועלת עצמם בדין, ולא ישגיחו אם יבא להם הפסד אם יורו דין אמת, וכן הוא בילמדנו שנאי בצע ששונאים ממון עצמן וא"צ לומר ממון אחרים. יהיו אומרים אפי׳ שורף את גדישי אפי׳ קוצץ נטיעותי, כהונן אני דנו, וכן תרגם האשכנזי. (כב) ושפטו, וידונון לשון צווי, וכן תרגם האשכנזי (מאָגען ריכטען). בכל עת, כי בהיות להם שופטים רבים ילך הטעון אל השופט בכל עת שירצה, וימצאנו מזומן, כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת הצורך. והקל מעליך, דבר זה להקל מעליך. והקל כמו

אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד
וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא
בְשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה
לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃
כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־
יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־
הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת

כג אִם יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין
תַּעֲבֵיד וִיפַקְּדִינָךְ יְיָ וְתִיכוֹל
לְמֵיקָם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין
עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃
כד וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימַר
חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר׃
כה וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא
מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן
רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין
רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין
ת"א וגם. שם ז א׳:

קת"ם (כד) לקול. מ"ו:

רש"י

והקל. כמו והכבד את לבו (שמות ח) והכות את מואב (מלכים ב׳ ג) ל׳ הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמוד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד. ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הנלוים עתה

תרגום אשכנזי

(כג) ווירסט דוא נון דיזעס טהון, זאָ ווירסט דוא, ווען עס דער ווילּלע גאָטטעס איזט, בעשטעהען קאָננען, אונד אויך דיא גאַנצע נאַציאָן ווירד מיט פֿריעדען נאַך הויזע קעהרען. (כד) משה געהאָרכֿטע דער שטיממע זיינעם שוויעגערפֿאַטערס, אונד טהאַט אַללעס, וואס ער געזאגט האטטע. (כה) משה וועהלטע נעהמליך רעכֿטשאַפֿפֿענע ביעדערמאַננער אויס ישראל, אונד מאַכֿטע זיא צו אָבער־הייפטערן איבער דאז פֿאלק, פֿארשטעהער איבער טויזענדע, פֿארשטעהער איבער הונ־

באור

כמו והכבד את לבו (לעיל ח י"א), והכות את מואב (מלכים ב׳ ג כ"ד), לשון הווה. (רש"י). ונשאו אתך, ע"י שישאו אתך יקל המשא מעליך. (כג) ויכלת עמד, כתב הראב"ע וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד, והנה מה שזכר משמוש הוי"ו שהוא כפ"א רפה בלשון ישמעאל, הוא כמו שזכרנו לך פעמים רבות שישמש לקשור התנאי, אם תעשה אז תוכל לעמוד, והשמוש הזה כתב ג"כ הרד"ק במכלול (ד׳ קטן דף נה ע"ב), ואולם מסדר הנחת הטעמים נראה שאין מאמר וצוך אלהים חלק התנאי, כמו שפי׳ הרב ז"ל ושאר המפרשים כלם, כי אם חלק מתשובת התנאי, כאלו אמר אם את הדבר הזה תעשה אז תוכל לעמוד במצות ועזר האלהים שיצליחך בעצתי. וגם כל העם הזה וגו׳, הכוונה כי בעלי הריב הנגשים לפניך יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם, והנה בשובם לאהליהם תתחזק

[אמר הבורם]: (כג) כל העם הזה, אף אותן שנתחייבו בדין לא יתלוננו כדרך היוצאים חייבים מן השופט, שכל זמן שאין לעם כ"א שופט אחד ואם הוא גדול כמשה, יוכלו לומר אף שהוא עבד ה׳ הלא אדם אחד הוא, אולי שגה, ונקל לטעות לפי שצריך לשמוע מבוקר ועד ערב דברי ריבות שונים ואין לו פנאי לחקור על כל דבר היטב, גם אין דעתו צלולה להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, אמנם אם יהיו שרי עשרות שרי מאות ושרי אלפים, הנה השר של עשרה יש לו פנאי שהמשפטים הבאים לפניו הם מעטים ומי שאינו מרוצה בפסק דינו, ילך אל שר מאה להציע לפניו את טענותיו, ואם חושב שגם הוא שגה בפלילות, אזי עורך את זכיותיו לפני שר האלף, ואם דבר ריבו הוא קשה מאוד שגם שר האלף לא יוכל לחרוץ את הדין יביא המשפט אל משה ויגזור הוא להצדיק או להרשיע, והנה אחרי שבחנו ארבעה שופטים את טענותיו תתקרר דעתי

שָׂרֵ֥י חֲמִשִּׁ֖ים וְשָׂרֵ֥י עֲשָׂרֹֽת׃
כו וְשָׁפְט֥וּ אֶת־הָעָ֖ם בְּכָל־עֵ֑ת
אֶת־הַדָּבָ֤ר הַקָּשֶׁה֙ יְבִיא֣וּן אֶל־
מֹשֶׁ֔ה וְכָל־הַדָּבָ֥ר הַקָּטֹ֖ן יִשְׁפּוּט֥וּ
הֵֽם׃ כז וַיְשַׁלַּ֥ח מֹשֶׁ֖ה אֶת־חֹתְנ֑וֹ
וַיֵּ֥לֶךְ ל֖וֹ אֶל־אַרְצֽוֹ׃ פ רביעי

תרגום אונקלוס

וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ כו וְדָיְנִין
יָת עַמָּא בְּכָל עִידָּן יָת
פִּתְגָּם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה
וְכָל פִּתְגָּם זְעֵיר דָּיְנִין אִינּוּן׃
כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת חֲמוּהִי
וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ׃

קת"ם (כו) הקשה. הסי"ן בסגול: ישפוטו. מלרע:

תרגום אשכנזי

דערטע, פֿארשטעהער איבער פֿינפֿציג, פֿארשטעהער איבער צעהן. (כו) דיעזע מוסטען דעם פֿאלקע צו אללערצייט רעכֿטשפרעכֿען, איינע שווערע רעכֿטסזאכֿע, מוסטען זיא פֿאר משה בריינגען, יעדע גערינגע רעכֿטסזאכֿע אבער זעלבסט ענטשיידען. (כז) משה ליעס היערויף זיינען שוויעגערפֿאטער וויעדער וועג רייזען, אונד דיעזער גינג אין זיין לאנד צוריק.

רש"י

עתה עמך: (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעברי ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים הם לשון צווי לכך מתורגמים וידונון וייתון ידונון ומקראות הללו לשון עשייה הן: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו:

באור

תתחזק המריבה ביניהם, רק עתה יבא כל אחד אל מקומו שהוא אהלו בשלום. (כו) ושפטו, ודיינין ית עמא. יביאון, מייתין. ישפוטו הם, כמו ישפטו, וכן לא תעבורי (רות ב ח') כמו לא תעברי, ותרגומו דיינין אינון, מקראות העליונים לשון צווי, לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון, ומקראות הללו לשון עשייה, (רש"י), וכן תרגם האשכנזי, למעלה פתר (זיא מאָגען), לשון צווי, וכאן פתר (זיא מוסטען), כלומר זאת היא תפקידם ומשמרתם, לשפוט ולהביא. (כז) וישלח משה וגו', דרך כבוד, כמו ואברהם הלך עמם לשלחם (בראשית יח ט"ז). והנה לשטת האומר לאחר מתן תורה בא יתרו, תהיה זאת ההליכה בעצמה היא הנזכרת בפ' בהעלתך במסע הדגלים, שמאן יתרו להלוך עם משה, וישלחהו וילך אל ארצו, ואולם לשטת האומר קודם מתן תורה בא, כבר הודעתיך דעת הרמב"ן ז"ל, שבפעם הזאת הלך יתרו אל ארצו אם לגייר את בני משפחתו כמו שאמרו רז"ל במכילתא, או לצורך אחר, ושב שנית אל משה בשנה השניי' ולא עזבו עוד, ורש"י ז"ל טען על הדעה הזאת, ממה שלא זכר הכתוב מזה דבר, ועוד שקשה לומר שלא עמדו בניו של משה במתן תורה, ואם נפסק לומר שלא הלכו בני משה עם יתרו, כי אם נשארו אצל אביהם, מכל מקום יקשה על יתרו עצמו, איך בשאו לבו לשוב אל ארצו, אחרי אשר ידע את ה' והכיר במעלת עם סגולתו, ולא הלך עמם לחורב להיות שם במעמד הנבחר, לכן דעת רש"י ז"ל שבאמת הלך עמם להר סיני, ולמחרת רדת משה מן ההר ישב לשפוט את העם ונתן לו יתרו עצתו, ואחר זה הלך מאתו, ולא שב עוד אליו, וכן הוא דעת רז"ל במכילתא; ועל דרך הפשט יתכן לפרש ויהי ממחרת לביאת יתרו, והיה זה קודם מ"ת כאשר פירשנו למעלה, והלך יתרו עמהם לחורב לקבל התורה, והספור וישלח משה את חתנו לא היה בשנה הראשונה כי אם בשנה השנייה בנסעם מחורב, ובעבור שזכר ביאת יתרו הזכיר גם הליכתו ושובו אל ארצו, כדי שלא להפסיק בנתיים, אף שלא היה זה כי אם בשנה השנייה אחר מתן התורה, [והנה גם רש"י ז"ל לא נמלט מזה, כי גם לדעתו לא היה ספור כל ענין הפרשה בעת אחת, כי מתחלת הפרשה עד ויהי ממחרת היה קודם מתן תורה, ומשם ואילך לאחר מ"ת, אשר ביניהם יותר מארבעה חדשים, וראוי א"כ לכתוב ספור מ"ת וענין עשיית העגל קודם פ' ויהי ממחרת, רק שדרך

דעתו ויקבל עליו את הדין בלי תלונה, ולפי זה ראוי לתרגם מלת בשלום (צופריעדען) ולא (מיט פריעדען) כמו שתרגמו הרמב"ן.

יט א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃
ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר
סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם
יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה
אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה
מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית
יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום אונקלוס

יט א בְּיַרְחָא תְלִיתָאָה
לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא
הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃
ב וּנְטָלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ
לְמַדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרוֹ
בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל
לָקֳבֵיל טוּרָא׃ ג וּמֹשֶׁה
סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ
מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר
לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי

ת"א בחדש. ר"ה ג' א': ביום. שבת פ"ו ע"ב: מדבר. שם פ"ט ב': ומשה. סוכה ה' א'. סנהדרין ע"א ב':

קת"ס יט (ב) מרפידים. מלא דמלא: ויחנו. מתג רק ביו"ד לבד: (ג) ותגיד. מ"י:

רש"י

יט (א) ביום הזה. בראש חדש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנה: (ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה: ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת: נגד ההר. למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר (שמות לד): כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה: לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להן בל' רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פרש לזכרים דברים הקשין כגידין:

תרגום אשכנזי

יט (א) אים דריטטען מאנאט נאך דעם אויסצוגע דער קינדער ישראל אויס דעם לאנדע מצרים, אם ערשטען טאגע דעם מאנאטס, קאמען זיא אין דיא וויסטע סיני. (ב) זיא בראכען נעהמליך פאן רפידים אויף, אונד קאממען אין דיא וויסטע סיני, לאַגער־טען זיך אין דער וויסטע, ישראל לאַגערטע זיך דאזעלבסט געגען דעם בערגע איבער. (ג) משה שטיעג הינויף אויף דען בערג פאר גאטט, אונד דער עוויגע ריעף איהם צו פאן דעם בערגע, אונד שפראך: זא זאללסט דוא דעם הויזע יעקב'ס זאגען, אונד דען קינדערן

באור

שדרך הכתוב לסיים ענין א' כולו ויתחיל הב', אף שיקדים המאוחר לפעמים, וכן לדרכנו שיהיה פסוק וישלח משה וגו' לבד מאוחר, ועכ"ז נכתב פה כדי שלא להפסיק בספור ענין אחד] ועיין עוד מזה בפ' בהעלתך, ומה שנכתוב בעז"ה.

יט (א) ביום הזה, ביום שהתחיל החדש, וכן תרגם האשכנזי. (ב) ויסעו מרפידים, אמר בתחלה דרך כלל שבאו ביום הראשון לחדש אל מדבר סיני, ועתה פירש היאך היה זה, כדרך ספורי הכתוב. ויחנו במדבר, הוא מדבר סיני. נגד ההר, הוא ההר הנזכר למעלה תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג י"ב), (הרשב"ם). וטעם ויחן שם ישראל אחר שאמר ויחנו במדבר, כי ראשי המטות והזקנים חנו כנגד ההר לכבודם, על כן הזכיר ויחן כי מעטים היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב להר סיני, (הראב"ע). ומשה עלה וגו', מיום בואם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה' וזאו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים (לקמן כד ט"ז), קודם מתן תורה, ואמר שמשה עלה

ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי
לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי
נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃
ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ
בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי
וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים
כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־

קת"ם (ד) ואבא. ס"י: (ה) שמוע. מ"ו:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דִּי
עֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית
יַתְכוֹן כְּדַעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין
וְקָרֵיבִית יַתְכוֹן לְפוּלְחָנִי׃
ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יַת קְיָמִי
וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל
עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא׃
ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכִין

כ"א מלכות

ת"א והייתם. עקדה שער ט"ו. עקרים מ"ג פל"ז: ואתם. שבת פ"ו ב' ופ"ז א'. זבחים י"ט א'. עקדה שער ט"ו ושער ע':

תרגום אשכנזי

ישראל קונד מאכען: (ד) איהר האבט געזעהען, וואס איך דען מצרים געטהאן, איך האבע אייך אויף אַדלערפֿליגעלן געטראַגען, איך האבע אייך צו מיר געבראכט. (ה) ווערדעט איהר אַלזא מיינער שטיממע געהארכען, אונד מיינען בונד האַלטען; זא זאללט איהר מיין בעזאנדערעס אייגענטהום אונטער אללען נאַציאנען זיין; דען מיין איזט דיא גאנצע ערדע. (ו) איהר אבער זאללט מיר

רש"י

(ד) אתם ראיתם. לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם הדברים אשר עשיתי במצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנין את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות: ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו וסגולת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם כך אתם לי סגלה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת ת"ל כי לי כל הארץ

באור

אל האלהים אל קצה ההר, להזדמן לפניו, ולא בא אל הערפל אשר שם כבוד האלהים, ויקרא אליו השם מראש ההר, ואמר כה תאמר לבית יעקב. (ד) אתם ראיתם, לא מסורת הוא בידכם, לא בדברים אני משגר לכם, לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם (מכילתא). ואשא אתכם, אנקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע, ואטלית יתכון, תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה, והמתרגם האשכנזי לא זז מפשוטו של מקרא כדי לשמור המליצה, כאשר ישא הנשר את גוזליו. על כנפי נשרים, כנשר הזה הנושא את גוזליו על כנפיו שלא יוזקו, ועובר עמהם דרך ימים, כן העברתי אתכם את הים, ולא נזקתם. ואבא אתכם אלי, אנקלוס תרגם וקריבית יתכון לפולחני, ולפי פשטות והמשך הכתוב, והבא אתכם אלי להיות לי לעם סגולה, ואנכי אהיה לכם לאלהים. (ה) ושמרתם את בריתי, שאכרות עמכם על שמירת התורה. סגלה, מענין וסגלת מלכים והמדינות (קהלת ב ח'), כדרך המלכים המיחדים לעצמם ולצרכם חלק ממדינתם ומחבבים אותו יותר משאר ארצם, ויקרא כל דבר החביב על האדם סגלה, כן תהיו לי סגלה מכל העמים אז, כי באמת לי כל הארץ, וכל העמים שלי הם, וכל המין האנושי יקר אצלי מכל הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם, כאמרם ז"ל חביב אדם שנברא

לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ
אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
צִוָּהוּ יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם
יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־
דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא

תרגום אונקלוס

כַּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין
פִּתְגָמַיָּא דִּי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא
לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן
יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דִּי
פַקְדֵיהּ יְיָ׃ ח וַאֲתִיבוּ כָל
עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמָרוּ כֹּל דִּי
מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וַאֲתֵיב מֹשֶׁה
יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃
ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא
אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא

ת"א נעשה. עקדה שער מ"ז: ויושב. שבת פ"ז א': הנה. נדרים ל"ח א. קדושין ל' א'. עקרים מ"א פי"ח ומ"ג פ"א ופי"ט:

רש"י

והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח): אלה הדברים. לא פחות ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני

תרגום אשכנזי

מיר איין פריעסטערליכֿעם רייך זיין, אונד איין הייליגעם פֿאלק. דיעזעם זינד דיא ווארטע, וועלכֿע דוא דען קינדערן ישראל'ס זאגען זאללסט. (ז) משה קאם, ליעם דיא אֶלטעסטען דער נאַציאן רופֿען, לעגטע איהנען אללע דיא ווארטע פֿאר, דיא איהם דער עוויגע בעפֿאהלען. (ח) דיא געזאממטע נאַציאן אַנטוואָרטעטע איינמיטהיג אונד שפראַכֿען: אללעס וואס דער עוויגע געשפראכֿען, זואללען וויר טהון. משה בראכֿטע דיא ווארטע דער נאציאן ווידער פֿאר גאטט צוריק. (ט) דער עוויגע שפראך צו משה, איך ווערדע מיך אין איינער דיקקען וואלקע

באור

בגלם וחסידי א"ה יקרים אצלו בלי ספק, (רע"ם); והולם: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, כל אומות בקדם הם כעם, ואתם כמו הכהנים המיוחדים לעבודת השם להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, כמו שיהיה ענין ישרים לעתיד לבא כאמרו ואתם כהני ה' תקראו (ישעיה סא ו'), (רע"ם). ורש"י ורשב"ם פירשו כהנים שרים, כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח יח). וגוי קדש, נבדל ומופרש לדבוק באלהים. אלה הדברים, לא פחות ולא יותר. (ז) לזקני העם, שהם חכמיהם ושופטיהם, ולהם הבחירה והעצה, ובמעמד כל העדה הגיד להם את דבר ה'. וישם לפניהם, הטעם שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברים, בחרו לכם היום אם תעשון כן, כטעם ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דברים ל טו). (ח) ויענו כל העם יחדו, לא המתינו לעצה ובחירה, כי אם ענוהו כלם למקטן ועד גדול ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. וישב משה את דברי העם אל ה', למחרת, כמו שמפרש והולך ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' ואז ויגד משה את דברי העם אל ה', וזהו וישב משה וגו' כולל ואח"כ מפרש כך אמר משה להקב"ה כבר מאתמול קבלו עליהם לעשות

אֵלֶ֗יךָ בְּעַ֣ב הֶעָנָן֒ בַּעֲב֞וּר יִשְׁמַ֤ע
הָעָם֙ בְּדַבְּרִ֣י עִמָּ֔ךְ וְגַם־בְּךָ֖
יַאֲמִ֣ינוּ לְעוֹלָ֑ם וַיַּגֵּ֥ד מֹשֶׁ֛ה אֶת־
דִּבְרֵ֥י הָעָ֖ם אֶל־יְהוָֽה׃ י וַיֹּ֨אמֶר
יְהוָ֤ה אֶל־מֹשֶׁה֙ לֵ֣ךְ אֶל־הָעָ֔ם
וְקִדַּשְׁתָּ֥ם הַיּ֖וֹם וּמָחָ֑ר וְכִבְּס֖וּ
שִׂמְלֹתָֽם׃ יא וְהָי֥וּ נְכֹנִ֖ים לַיּ֣וֹם
הַשְּׁלִישִׁ֑י כִּ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִשִׁ֗י יֵרֵ֧ד
יְהוָ֛ה לְעֵינֵ֥י כָל־הָעָ֖ם עַל־הַ֥ר

תרגום אונקלוס

דַעֲנָנָא בְּדִיל דְיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְחַוִי משֶׁה יַת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ י וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֵיזֵיל לְוַת עַמָּא וּתְזַמְּנִינוּן יוֹמָא דֵין וּמְחַר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן׃ יא וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא

ת"א ויגד. שבת פ"ז א׳: וקדשתם. שבת שם. יבמות מ"ו ב׳ ס"ב א׳:

קת"ם (ט) בעבור. בגרשיים: לעולם. מ"ו: (יא) ביום השלשי. ת"י:

תרגום אשכנזי

דיר אפפענבארען, דאמיט דיא נאציאָן עס הערע, ווען איך מיט דיר רעדע, זא ווערדען זיא אויך אן דיר איממער גלויבען. היער בעריכטעטע משה דיא ווארטע דעם פאלקעס אן גאטט. (י) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע צו דעם פאלקע הין, לאס זיא זיך הייליג האלטען הייטע אונד מארגען, אונד איהרע קליידער וואשען. (יא) דאמיט זיא בערייט זיין מעגען אויף דען דריטטען טאג, דען אם דריטטען טאגע, ווירד זיך דער עוויגע הערַאב לאססען, פאר דען אויגען דער גאנצען נאציאן, אויף דען בערג סיני.

רש"י

צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו׳. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו׳. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) ויאמר ה׳ אל משה. א"כ שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם: וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה: ליום השלישי. שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה

דוא

באור

מה שתלוה אותם (הרשב"ם), כענין שזכרנו פעמים רבות מדרך הכתוב לכלול בתחלה כל הענין בקצור ולפרש אח"כ פרטי הדברים איך היו, והנה הכל גלוי לפניו ית׳ ולא היה צריך משה להשיב, ואמרו רז"ל למדך הכתוב דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב. (ט) בעב הענן, סמוך ושניו במעבה הענן באותו החלק ממנו שהוא עב, והוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו, כמו שאמר ומראה כבוד ה׳ כאש אכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (לקמן כד י"ז). בעבור ישמע העם בדברי עמך, ישמעו באזניהם ממש, לא מפי הגדת מגיד, ולא על ידי אותות ומופתים לבד, כי אם שמיעת אוזן מפי שאני שולחך אליהם לשום לפניהם את תורתי ובזה גם בך יאמינו לעולם, ואם יקום להם נביא או חולם חלום אף אם יתן אות או מופת לבטל אחת מדברי תורה, לא ישמעו לו ויכחישוהו מיד, אחרי שכבר התאמת להם שליחותך בראיה שאין אחריה תשובה וספק, והיא עדות החושים בפרסום גדול. ויגד משה וגו׳, עתה הגיד להשם את דברי העם כמה שאמר בפסוק הקודם, וכן תרגם האשכנזי. (י) וקדשתם, אנקלוס תרגם ותזמנינון, וכן פירש"י והרשב"ם, כמו התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר יא י"ח), ויתכן שיהיה כמשמעו שיהיו קדושים מכל טומאה, כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש, כמו שאמר בכהנים לנפש לא יטמא (ויקרא כא א׳), קדשים יהיו לאלהיהם (שם ו). וכבסו שמלתם, גם ירחצו מים, כי אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה, (מכילתא).

דְסִינָי: יב וְתַתְחֵם יָת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימָר אִסְתַּמַּרוּ לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא וּמִלְּמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יג לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִיגַּד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא: יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא

סִינָי: יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת: יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר: יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה

ת"א מקול. סנהדרין מ"ה א׳: אם. ב"ק צ"ד ב׳. סנהדרין ט"ו ב׳ וס׳ א׳: במשוך. ביצה ה׳ א׳ וב׳. תענית כ"א ב׳:

קת"ם (יב) עלות. מ"ו: (יג) סקול. מ"ו:

רש"י

בהם סומא שנתרפאו כולם: (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלן ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו ירה בים: במשוך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול וכיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר

תרגום אשכנזי

(יב) דוא מוסט אבער רינגס אום דאז פֿאלק איינע גרענצע מאכען, איהנען נעהמליך זאגען: היטעט איך דען בערג צו בעשטייגען, אדער איינען טהייל דאפֿאן צו בעריהרען! ווער דען בערג בעריהרט, דער זאלל געטאֶדטעט ווערדען. (יג) עס זאלל איהן אבער קיינע האנד אנריהרען, זאָנדערן ער זאלל געשטייניגעט, אָדער מיט פֿפיילען ערשאָססען ווערדען, עס זייא פֿיעה אָדער מענש, זא זאלל עס ניכט לעבען בלייבען. זאָבאלד דיא טראָמפעטע אין איינעם טאָנע פֿאָרט בלאָזט, זאללען דיעזע דען בערג בעשטייגען (נעהמליך אהרן, זיינע זעהנע אונד דיא זיעבציג עלטעסטען). (יד) משה גינג פֿאָם בערגע

באור

(יב) והגבלת, קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה. (יג) לא תגע בו, שב אל האדם הנוגע בהר שכאשר ימיתוהו לא תגע בו יד, שלא יקרבו אל ההר להמיתו, כי אם יסקלוהו באבנים מרחוק, או יורו עליו חצים, ומלת יירה משונה מרעותיה כי משפט בעלי היו"ד (נחי פ"א יו"ד) להתחלף בוי"ו בעתיד מבנין נפעל, כמו ולא יודע השבע (בראשית מא ל"א), אולי נשתנה כדי שלא יתערב עם גזרת למען תורת (תהלים קלד ד׳) כי האל"ף והה"א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא (הראב"ע) [וכ"ה דעת הרד"ק במכלול (ד׳ קטן דף רי"ו ע"א וע"ב ובשרשים שרש ירה). ויהיה לפ"ז על משקל וייחל (בראשית ח י"ב), על דעת האומרים שהוא מבנין נפעל כמ"ש שם, אבל לדעת הר"י קמחי אבי הרד"ק יהיה יירה מבנין התפעל ומשפטו יתירה, ודגש היו"ד להסרון תי"ו ההתפעל, והקמץ שבה לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש לפי׳ הבנין, שאינה מקבלתו, ואין לתמוה למה לא נתחלפה היו"ד בוי"ו, כדרכה בבנין זה מגזרת נפ"י, כי כן נמצאים הרבה בבנין התפעל שאינם מתחלפים, כמו שהבאתי קצתם במלת וייחל, וכן דעתו במלת וייחל, אולם בנו הרד"ק לא קבל דבריו במלת וייחל לסבה שכתבתי שם, אמנם אינה מספקת אלא לדחות דבריו במלה הנז׳, אבל פה יתכן להיות כן כי יש כח ברי"ש להוריד הדגש, כמו ברך את אברהם (שם כד א׳), ואברכה מברכיך (שם יב ג׳), ולדעת כולם יבוא פה המקור מבנין הקל עם הפעל מבנין אחר, ונמצאים רבים כן]. במשך היבל, כשימשוך היובל את קולו, (מכילתא). יובל הוא שופר של איל, שכן בערביא קורין לדכרא יובלא. המה יעלו בהר, כשימשוך ביובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול, וכיון שאסתלק

מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ

לְוָת עַמָּא וְזַמִּין יָת עַמָּא וְחַוָּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו וַאֲמַר לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא׃ טז וַהֲוָה בְיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַּקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא׃ יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקֳדָמוּת מֵימְרָא דַייָ מִן מַשְׁרִיתָא

ת"א ויתיצבו. שבת פ"א א'. ע"א ב' ב':

קת"ם (יד) ויכבסו. הוא"ו במתג: (טז) בהית. ח"ו: קלת. חסר דחסר: וקל שפר. שתיהן ח"ו: במחנה. מתג רק במ"ס לבד: (יז) ויוצא. מ"ו: המחנה. מתג רק במ"ס לבד:

תרגום אשכנזי

בערגע הינאב צום פֿאָלקע, ליעס דאז פֿאלק זיך הייליג האלטען, אונד זיא וואושען איהרע קליידער. (טו) ער שפראך צום פֿאלקע: האלטעט אייך אויף דען דריטטען טאג בע-רייט, קאָממעט אונטערדעססען צו קיינער פֿרויא. (טז) עס וואר אם דריטטען טאג, אלס דער מאָרגען אַנבראך, דא וואר דאָננער אונד בליטץ, אונד איינע דיכטע וואָלקע אויף דעם בערגע, אויך וואר איין זעהר שטארקער טראָמפעטענשאלל צו הערען, דאז פֿאלק אים לאגער ציטטערטע פֿאָר שרעק-קען. (יז) משה פֿיהרטע דאז פֿאלק אויס דעם לאגער הין פֿאָר גאטט, זיא שטעללטען זיך

רש"י

של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכנים לשלשת ימים. לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר' יוסי ולדברי האומר בששה בחדש נתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל שלשת ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום ג' ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך שלשת ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהתה שלשה ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך ב"ו לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד (יחזקאל ג): (יז) לקראת האלהים. מגיד

באור

הם רשאים לעלות, כן פירש"י, והכוונה שכל עוד שהשכינה על ההר יהיה קול השופר הולך וחזק, וכאשר ימשוך הקול בענין אחד יהיה סימן לסלוק שכינה, ואז הורשה לישראל לעלות אל ההר. והראב"ע כתב בשם רב שמואל בן חפני, כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (לקמן כד א'), ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני, על כן אמר המה ולא אחרים, וכן תרגם האשכנזי. (טו) לשלשת ימים, כמו ליום השלישי, וכן כתוב ויאסף אתם אל משמר שלשת ימים, ואח"כ ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי (בראשית מב י"ז י"ח), וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת (שם מ י"ט וכ'), ולא הוסיף משה מדעתו יום א', כ"כ הראב"ע, וכ"כ רש"י ז"ל כי לדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות (הוא ת"ק דרבי יוסי בשבת דף פו ע"ב) לא הוסיף משה כלום, ולשלשת ימים כמו ליום השלישי. (יז) ויוצא משה, הוציאם מן

בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי
עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו
יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן
הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃
יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק

תרגום אונקלוס

וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃
יח וְטוּרָא דְסִינַי תְּנַן כֻּלֵּיהּ
מִן קֳדָם דִּי אִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ
בְּאִישָׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵיהּ
כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל
טוּרָא לַחֲדָא׃ יט וַהֲוָה קָל
שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתָקֵיף לַחֲדָא

ת"א ויהי. ברכות ו' א':

רש"י

שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזהו שאמ' ה' מסיני בא (דברים לג) ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית: (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פתח אלא לשון פעל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר תלמוד לומר בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו כאריה ישאג (הושע יא) וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן ממה שיכולה לשמוע. כיוצא בו וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מ"ג) וכי מי נתן קול למים אלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן

תרגום אשכנזי

אונטען אם בערגע. (יח) דער בערג סיני רויכטע איבעראלל, ווייל זיך דער עוויגע אין פייער אויף איהן העראב ליעס, זיין רויך שטיעג אין דיא האהע, וויא דער רויך אויס איינעם ברעננאפען, אונד דער גאנצע בערג ווארד העפטיג ערשיטטערט. (יט) דער טראמפעטענשאלל ווארד איממער שטארקער,

באור

המתנה לקראת האלהים, שיקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים. בתחתית ההר, ברגלי ההר, מחוץ לגבול שהגביל להם משה, וכתב הראב"ע והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם, כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה', ואחריהם ראשי השבטים הם הנשיאים, ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל איש ישראל, ואחריהם הטף, ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרים, ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים, אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה, כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (לקמן פסוק כ"ד), ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברים ה ה') עכ"ל. (יח) עשן כלו, הניו קמץ והאיו פתח כי פעל עבר הוא, לכן תרגומו תנן (רויכטע), ולא תרגם תננא (רויך), שהוא שם דבר. עשנו כעשן הכבשן, תרגום אנקלוס וסליק תננה כתננא דאתונא, שניהם כמו שם דבר והם שני משקלים שונים, כי עשנו על משקל שללו זהבו, שהנפרד מהם בשני קמצין, וכתב הראב"ע כי משקלי השמות משתנים, אמר שְׁגַר אלפיך (דברים ז י"ג וכ"ח ד וי"ח וכ"א), וכל פטר שֶׁגֶר בהמה (לעיל יג י"ב), ואמר ואת הַבֹּשֶׂם ואת השמן (שם ל"ה כ"ח), וקנמן בֶּשֶׂם (שם ל' כ"ג), ועוד אמר אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שיר ה א'), ואלו היה מגזרת בֹּשֶׂם, היה ראוי להיות בקמץ חטף תחת הבי"ת בָּשְׂמִי, כמו מן קדש קדשי, ואלו היה מגזרת בֶּשֶׂם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת, כמו מן שמן שמני, ושמני וקטרתי (יחזקאל טז י"ח), או בחיריק כמו מן לדק לדקי, והנה עם בְּשָׂמִי בלא תוספ' יו"ד הוא בָּשָׂם בשני קמצין, כמו שלל, זהב עכ"ל, ומדברי הרשב"ם משמע שלדעתו כל עשן שהוא שם דבר כלו קמץ, והולם עֶשֶׁן הוא שם הפעל (וויא דאז רויכען בל"א), ועשן שהוא שם דבר בל"א (רויך), ע"ש שהנוספה מסובבת קלת. הכבשן, של סיד, יכול ככבשן זה ולא יותר, ת"ל בער באש עד לב השמים (דברים ד י"א) ומה ת"ל כבשן לשכך את האוזן, מה שהיא יכולה לשמוע, נותן לבריות סימן הניכר להם, כיוצא בו כאריה ישאג (הושע י"א י'), וכי מי נתן כח בארי אלא הוא, והכתוב מושלו כאריה, אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשכך את האוזן מה שיכולה לשמוע, כיוצא בו וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מג ב'), וכי מי נתן קול למים אלא הוא, ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשכך את האוזן, (מכילתא). ועיין מה שנכתוב להלן (בפסוק כ') בשם הראב"ע. (יט) הולך וחזק, כל זמן שהוא מאריך לתקוע הקול

מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ

מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעַנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ כ וְאִתְגְּלֵי יְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא וּסְלֵיק מֹשֶׁה׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא דִילְמָא

ת"א משה. ברכות מ"ח א'. סוטה ל"ג א' ומ"ב א. ערכין י"א א': וירד. סוכה ה' א': הר. שבת פ"ט א':

תרגום אשכנזי

משה מהאט דיא אנרעדע, אונד גאטט אנט־וואָרטעטע איהם מיט לויטער שטיממע. (כ) אלס זיך נון דער עוויגע אויף דעם בערג סיני, נעהמליך אויף דיא שפיטצע דעם בערגעס, הערואב געלאססען, ריעף דער עוויגע דען משה אויף דען בערג הערויף, משה שטיעג הינאויף. (כא) דער עוויגע שפראך: געהע הינאב, ווארנע דאז פֿאלק, זיא מאַכטען פֿיעללייכט הערפֿאָרדרינגען צו דער

רש"י

שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביה ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש (מלכים א' יח) על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש. תלמוד לומר כי מן השמים דברתי עמכם. מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען ע"ג ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם: (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות בהר: פן יהרסו וגו'.

באור

מתחזק והולך. משה ידבר, אל הקב"ה, ואין קולו נשמע לשום אדם אלא להקב"ה, אבל הקב"ה יענה למשה בקול גדול, בשביל קול השופר שהולך וחזק מאד, וצריך שיהיה קולו של הקב"ה נוצח קול השופר להשמיע למשה (הרשב"ם). (כ) וירד ה', כתב הראב"ע כלל נכבד כענין מה שזכרנו למעלה מהמכילתא, דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת, ואין מדבר בעולם השפל כי אם האדם, גם השומע הוא אדם, שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו, ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע הנמצא, וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם, שהוא מורכב מנשמה שאינה גוף ומגוף שהוא מורכב מד' פרשים, והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע, יבין דבריו ודמותם במתכונתם, ואם ירצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשום כדמות בני אדם, עד שיבין השומע, על כן שמו ראש לארץ, וראש לעפרות תבל (משלי ה כ"ו), ופה, ותפתח הארץ את פיה (במדבר טז ל"ב וכ"ו י'), גם ירך, מירכתי ארץ (ירמיה ו כ"ב), ואמר יד הירדן (במדבר יג כ"ט), בלב ים (לעיל ט"ו ח'), ורבים ככה, והנה הכל בדברי משל כי אין ליש לב, ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד הלשון (משלי יח כ"א), ורבים ככה, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו, מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאלו הם בדמות אדם כדי שיבין השומע, אמר והאיש גבריאל (דניאל ט כא), וזרעותיו ומרגלותיו וגו' וקול דבריו כקול המון (שם י ו'), והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים, אמר וכובע ישועה בראשו (ישעיה נט י"ז), כי פי ה' דבר (שם א כ' ומ ה' ונח י"ד), עיני ה' אל צדיקים (תהלים לד ט"ז), פני ה' בעושי רע (שם יז), ותחת רגליו (לקמן כד י'), ועל זה הדרך וירד ה' ויעל אלהים, כי הכל מלא כבודו, ובפרשת כי תשא אתן לך משל בטעם הירידה והעלייה עד כאן לשונו, וכבר זכרנו ענין הירידה והעלייה והאלתם כלפי מעלה בפ' נח (בראשית יא ה') בשם הרמב"ם ז"ל, כי בפנות מחשבות המשכיל אל ענין פחות ממנו במדרגה, יאמר עליו שירד (האט זיך הערַאב געלַאססען), ובהסתלקו ממנו יאמר עליו שעלה (האט זיך ערהאָבען) ע"ש. ויקרא ה' אל משה וגו', כדי שיכירו ישראל גודל מעלת משה שקראו השם לאזניהם אל ראש ההר אשר שם הכבוד הנגלה להם. ויעל משה, למעלה קרוב לראש ההר, ששם הכבוד מחילה לעצמו, כי לא נגש משה אל הערפל אשר שם האלהים עד לאחר מתן תורה ובשעת מתן תורה עמד בין ה' ובין ישראל להגיד להם את

אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ
רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים
אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ
בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־
הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ
לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃

פִּגְרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל
מִנְּהוֹן סַגִּי׃ כב וְאַף כַּהֲנַיָּא
דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ
יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל
בְּהוֹן יְיָ׃ כג וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ לָא יִכּוּל עַמָּא
לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי
אַתְּ אַסְהֵידְתָּ בָּנָא לְמֵימַר
תְּחוּם יָת טוּרָא וְקַדֵּישְׁהִי׃

ת"א וגם. זבחים קט"ו ב':
קת"ם (כא) לראות. מ"ו: (כג) לעלת. ה"ו וכן בפסוק שאח"ז: העדתה. חסר דחסר וה"א בסוף:

רש"י

שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל ה' לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם: הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנין להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעשה בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום ג' ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות

תרגום אשכנזי

דער ערשיינונג דעם עוויגען, אום צו זעהען, זאָ קאָננטען פֿיעלע פֿאָן איהם אומקאָממען. (כב) אויך דיא פריעסטער, דיא נאָהער צו דער ערשיינונג דעם עוויגען צוטרעטען, זאללען זיך הייליג האלטען, דער עוויגע מעכטע איינע ניעדערלאגע אונטער איהנען מאכען. (כג) משה שפראך צו דעם עוויגען, דאז פֿאלק ווירד זאָ וואָהל ניכט קעננען אויף דען בערג סיני שטייגען, דען דוא האסט אונז שאָן געווארנעט, אונד געשפראכען, ציעהע גרענצען אום דען בערג, אונד זאָנדערע איהן אלס

ב א ו ר

דבר ה' כמ"ש אנכי עומד וגו' (דברים ה ה') (מדברי הרמב"ן). (כא) פן יהרסו וגו', שלא יהרסו את מצבם מרוב תאותם לראות הכבוד, וע"י כך יתקרבו לצד ההר. ונפל ממנו רב, אנקלוס תרגם, ויפל מנהון סגי, וכן נתרגם הירושלמי ויפול מנהון אוכלוסין סגיין, וכתב הראב"ע שמלת בעם מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב. וכן תרגם האשכנזי, ויב"ע תרגם ויפול מנהון רב דבהון. (כב) הכהנים, הם הבכורות שהעבודה בהם. הנגשים אל ה'. שהם עומדים בתחלת הגבול קרוב אל הכבוד, או הכוונה שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בהלישת עמלק, גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה משה בתחתית ההר. יתקדשו, יהיו מזומנים להתיצב על מעמדן, ואל יסמכו על מעלתם להרוס ממצבם. (כג) לא יוכל העם, רש"י פירש איני צריך להעיד בהם שהרי מותרין ועומדין הם היום שלשה ימים, ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות, ויאמר אליו ה' לך רד, והעד בם שנית, שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה עכ"ל. והרשב"ם כתב שהמפרש כך טעות הוא בידו שהרי הדבר ידוע שצריך לזרז שנית בשעת מעשה ולומר עתה הגיע הזמן לעשות מה שאמרתי, ועוד פסוק שני מה בא לחדש, ופירש הוא הכתובים בענין אחר שלא ידע משה אם צריך להזהירם גם על הראיה כי כבר הזהירם על העבר' הגבול וכן פי' הראב"ע ע"ש שנדחקו עד מאד בפירושם; והנה מה שכתב הרשב"ם על הפירוש הנזכר שהוא טעות, נשמט ממנו שדברי רש"י לקוחים מהמכילתא ע"ש, ואולם אחרי ההתבוננות בהמשך הכתובים יתכן לבארם בלי שום דוחק כלל, שכאשר אמר השם אל משה רד העד בעם הבין משה בכוונת השם שלא ירחיק את עצמו ממצב העם גם הוא, ויהיה עומד בין העם ובין הכהנים להעיד בהם תמיד ברצותם להרוס מצבם ולהתקרב אל ההר, ומרוב חשקו ותאותו לעמוד במקום

כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד
וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ
וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ
לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃
כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם׃ ס
כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס

כד וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אִיזֵיל חוֹת וְתִיסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכַהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַּגְּרוּן לְמִיסַּק קֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ כה וּנְחַת מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃
כ א וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימָר׃ ב אֲנָא

ת"א לך. שבת פ"ז א': וידבר. חגיגה ג' ב'. עקרים מ"א פי"א ופי"ד ומ"ג פי"א:

קת"ם (כד) יפרץ־. במקף והרי"ש בק"מ לבד:

תרגום אשכנזי

אלס הייליג אב. (כד) דער עוויגע שפראך אבער צו איהם: געהע גלייכוואהל הינאב, קאממע זאדאנן ווידער הערויף, דוא אונד דיין ברודער אהרן מיט דיר, דיא פריעסטער אבער אונד דאז פאלק, זאללען ניכט פאר־דרינגען (יעדער פאן זיינעם שטאנדארט נעהמליך), צו דער ערשיינונג דעם עוויגען הינאויף צו שטייגען, ער מעכטע זאנסט איינע ניעדערלאגע אונטער איהנען מאכען. (כה) משה גינג הינאב צו דעם פאלקע, אונד זאגטע עס איהנען.

כ (א) זאדאנן רעדעטע דער עוויגע אללע דיעזע

רש"י

רשות: (כד) לך רד. והעד בהם שנייה שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמך תלמוד לומר ועלית אתה אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והם מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה': פן יפרץ בם. אף על פי שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלא"פום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו:

כ (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדיבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן א"כ מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך

באור

הקדום ההוא ושלא לזוז משם, אחרי אשר הורשה לעביר הגבול ולהתקרב אל ה', נשאו לבו לאמר, אינני צריך לעמוד עליהם ולהעיד בהם, כי אתה העדתה בנו לאמר הגבל את ההר וקדשתו, ואנחנו הגבלנוהו וקדשנוהו, ומעתה אל יעוז אנוש לעבור את הגבול ההוא ולהתקרב אל ההר. (כד) ויאמר אליו ה' לך רד, לזרז אותם בשעת מעשה, אבל אתה אינך צריך לעמוד עליהם, כי אם ועלית אתה ואהרן עמך, שמיד אחרי ההתראה תשוב ותעלה לפנים מהגבול, ולא תשאר במחילת העם כמו שחשבת, כן נראה בבאור הכתובים לפי עומק פשוטם. והכהנים וגו', הכוונה כמו שאמרו רז"ל במכילתא, אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו וכהנים מחיצה לעצמן, משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מהכהנים והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה'. פן יפרץ בם, אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו, כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום (ר"ל חולם), כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ (רש"י). (כה) ויאמר אלהם, התראה זו, וכבר הודעתיך שלדעתי בבאור הכתובים עלה משה מיד אחר התראה זו אל מחילתו לפנים מהגבול ואהרן אל מחילתו כאשר אמר השם כי נחלקו בזה מפרשי התורה וקצתם אמרו שלא עלה עם אהרן כי אם אחרי כלות עשרת הדברים.

יְיָ אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

ת"א אנכי. שבת ק"ה א' פ"א ב'. סוטה ס"ז א'. גיטין כ"ז ב'. סנהדרין צ"ט א' וק"ז ב'. מכות כ"ד א'. הוריות ח' א'. עקדה שער ט"ז:

רש"י

שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו (קושית א"כ כו' לפירוש זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כלם אמר הקב"ה בדבור אחד א"כ מה ת"ל אנכי וגו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לבון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בל' זה שהמשמעות דוקא אלו שניס בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפי זה כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דברם. ותירץ שחזר ופירש וגו' ור"ל באותה החזרה לא הזכיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב' דברות ראשונות ביחוד. ודו"ק): **לאמר**. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: (ב) **אשר הוצאתיך מארץ מצרים**

תרגום אשכנזי

דיעזע ווארטע, וויא פֿאלגט: (ב) איך בין דער עוויגע דיין גאטט, דער איך דיך אויס דעם לאנדע

באור

כ (ב) **אנכי ה' אלהיך**, עד ולשמרי מצותי, כלו פסוק אחד בבחינת הטעם העליון, אף שיש בו שתי דברות, ואתה ידעת שהטעם העליון הונה בבחינת הדברות והיה ראוי להיות ס"פ במלת עבדים, אלא שהוכרו שתי אלה הדברות יחד לעולם מעלתם, ששמם ידבר בהם בלשון מדבר בעדו, ואמרו רז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, והנה יש בכלל שתי הדברות הללו לדעת הרמב"ם מצות עשה אחת וד' מצות לא תעשה, כי ימנה הרב ז"ל מאמר אנכי ה' אלהיך מצוה בפני עצמה, והיא להאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאים, ובעל ספר החנוך הוסיף עליו ושהיה ושיהיה לעדי עד וכי הוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו את התורה, והוא מלשון הסמ"ג, ובעל סמ"ק והרמב"ן ז"ל הוסיפו עוד עקרים אחרים הנכללים לדעתם בפסוק הזה; ובעל הלכות גדולות לא מנה האמונה באלהות מצות עשה כלל, כי לדעתו תרי"ג מצות הן כלם גזירותיו של הקב"ה שגזר עלינו לעשותם או מנענו שלא נעשם, אבל האמונה במציאותו יתעלה שהוא העיקר והשרש שממנו יולדו המצות אינו נכנס בחשבון הזה, וכן דעת הרב רי"א בפירושו על התורה, שדבור אנכי ה' אלהיך אינו מצוה לא אמונית ולא מעשית, אבל הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר בשאר הדבורים, וענינו להודיעם מי הוא המדבר אתם, ושאינו מלאך מליץ מדבר אליהם במצות הבורא ית' כענין בשאר הנביאים כלם, אבל הוא הסבה הראשונה בלי אמצעי עכ"ל. והנה מפשטות הכתוב נראה כדבריהם שלא דבר השם ב"ה אנכי ה' אלהיך אלא כנגד המאמינים במציאותו, ולא ירד הקב"ה על הר סיני ללמד לעמו היותו נמצא מחויב המציאות, בלי גבול ותכלית, וכיוצא מן המושכלות האמתיות וקיימות, כי הם פרי הבחינה וההשתכלות בפעל ה' ובמעשה ידיו, את אשר יחון ה' להכיר גדולת מעשיו במתכות ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו, ולשאת אל השמים עיניו ולראות מי ברא אלה ומוציא במספר צבאם, אותו יחון, ומי שלא הגיע אל המעלה הזאת, צריך שיקבל המושכלות ההם מפי אדם משיג נאמן, להגיד לו האמת כאשר עם לבבו, אבל לא יתאמתו המושכלות הללו ולא יקבעו בלב משכילם ונלאה להשיגם לא ע"י דבור השם אנכי נמצא ולא ע"י קולות וברקים וענן כבד וקול השופר, ואין בכל אלה עדות וראיה על המושכלות העיוניים ההם, כי אם למאמין במציאות השם, כי אף המקבלים ע"פ דבור ואמירת מגיד, צריך שיאמין מקודם שהמגיד ההוא נאמן רוח ולא ישקר, ואם המגיד הוא השם ב"ה בכבודו ובעצמו צריך שיאמין השומע, שהוא אלהים אמת. ויתכן שכן היה הדבר באמת, שישראל מאמינים בני המאמינים ידעו והאמינו במציאות השם ויחודו, קצתם ע"פ בחינת הלב וקצתם בקבלה מפי אבות נאמנים או מפי גדולי הדור וחכמיו, ולא בא המאמר הזה כי אם ליחדם לסגולה מכל העמים, שיהיו גוי קדוש לה' מכל עמי הארץ כאשר אבאר, והיא שבכל המושכלות העיוניות שזכרנו, אין הבדל ויתרון לבני ישראל מיתר האומות, והכל מודים באלהותו ית', וגם העובדים לאלהים אחרים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון, וכך אמרו „רז"ל דקרו לי' אלהא דאלהיא", וכן אמר הכתוב: כי ממזרח שמש עד מבאו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה (מלאכי א י"א), ויתכן שלזה כוון גם המשורר בזכרו השמים מספרים כבוד אל וגו' (תהלים יט ב'), אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם (שם ד') הכוונה שהעיון ההוא יתפרסם בעולם בלי מאמר ודבור, כי כל מאמר ודבור לא יוודע אלא למבין הלשון ההוא, אבל ספורי השמים ומעשי ידי אל מוכנים לכל באי עולם, ולא יהיה בהם אומר או דברים שלא ישמע ויובן לכל אדם כי בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם (שם ה'), אח"כ זכר מעלת התורה שהיא מורשה קהלת יעקב מיוחדת לעם סגולה ובה יובדלו מיתר עמי הארץ לתתם עליון על כל הגוים הקדמונים:

והנה אומות העולם אף שהיו מודים במציאות האל ויכלתו על הכל, עם כל זה היו עובדים גם לנמצא זולתו, קצתם עבדו את שרי מעלה, בחשבם שה' חלק לכל אחד עם או מדינה או מחוז למשול בו, ושהיכולת

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית

מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית

קת"ם כ (ב) הוצאתיך. מלא דמלא:

תרגום אשכנזי

לאנדע מצרים געפיהרט האבע, אוים דעם

רש"י

מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. ד"א לפי שנגלה כים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כ"ד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות באין מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן. ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סנגוריא במעשה העגל וזה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: **מבית עבדים.** מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים תלמוד לומר ויפדך

באור

בידם להרע או להטיב כרצונם, והן אלו הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים, כמ"ש הרמב"ן ז"ל בפרשה זו, וכן יקרא אלהי העמים, כי המלאכים יקראו אלהים, וקצתם יעבדו לכוכבי השמים או לשעירים או לבני אדם יעשו להם תמונות ופסילים וישתחוו להם כידוע, והנה אין במשפט השכל הכרעה לאסור עבודה כזו לבן נח, אם לא תהיה דעתו להוציא את עצמו מרשות של אל עליון, כי במה יתחייב לכוון כל העבודה והתפלה לה' לבדו? ואם יקוה טוב ויירא רע מנמצא אחר זולתו, ויודה שגם הנמצא ההוא כפוף תחת יד אל עליון, מכל מקום לא ירחיק השכל היותו מזבח ומקטיר ומנסך ומתפלל אל הנמצא ההוא, יהיה מלאך או שד או בן אדם גבור חיל שר ומושל, ומי יגיד לנו שכל אלה עבודות ראויות לה' לבדו, לולי הזהירנו הקב"ה על זה בתורתו, ובאמת אמרו רז"ל שלא הוזהרו בני נח על השתוף, שאין המעשים הללו נחשבים אצלם למרד בכבוד האל [ואין הכוונה בשתוף שיאמר שהם ב' רשויות דא"כ הוא מסלק הכח המוחלט מאל עליון ב"ה, רק שאינם מוזהרים על העבודה בשתוף, עם הכוונה שחלק להם אל עליון כבוד ומסר בידם קצת ממשלה, ולכן יחשבו שהעבודה

[אמר הכורם]: (ב) **אנכי ה' אלהיך**, שאל ר' יהודא הלוי מ"כ את הראב"ע מדוע לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ? והנה המבאר לנתה"ש רוצה להשיב הקושיא הזאת על פי פירושו, ודברי המבאר הם נכוחים וכוללים ענינים רמים, וגם אנחנו החזקנו בם בספרנו אמרי שפר ע"ש. ואמנם להיותם רמים ונשגבים עד מאוד, אינם כי אם לגדולים חקרי לב ולא לשש מאות אלף גברים שרובם היו עבדים, וכמעט יצאו לחופש, ואיך יכלו להשיג החקירות העמוקות היוצאות מדבור הקצר הזה בדרך רמז? אמת הדבר שבספרו ירושלים הוא אומר, שבשלשת ימי הזמנה קודם מעמד הר סיני הכין משה את ישראל בלמודים נאים ומתקבלים, למען יהיו ראויים ומוכשרים להבין את עמקי סודות דבר ה', ואולם גם זה יקשה עלינו, איך בזמן קצר כזה הצליח ללמד העם הרב היוצא ממצרים שיבינו דברים יקרים כאלו, שצריך לבחון ולעמוד עליהם בתמידות שנים רבות אם לא שגם זאת היתה בדרך נס, לכן אמרנו בספרנו בני ציון (ק' ק"א ק"ב) שבריאת עולם וקיומו הם בלתי ספק פלאות גדולות ומעידות על יכולת השם הנכ"ת, ואולם הם פלאות שהורגלנו בם מיום שנפקחו עינינו, לכן אינם פועלים בנפש האדם, כמו הפלא שנעשה מחדש לעינינו, ותתחזק פעולת הנס ההוא יותר, ואם על ידו נעזר במצור ובמצוק ומצרות גדולות, והנה אם אמר השם אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, המאמר הזה לא היה יכול לפעול על לב ההמון, עד שירד תחלה אל עמקי הבחינה מחכמת השם, אשר הראה בבריאת העולם ובחוקי הטבע, וכן מיכלתו שהיה יכול להוציא כל הברואים מאין ליש, ומחסדו על כל בעלי חיים, וביחוד על מין האנושי מהשגחתו, ולדקו וישרו, ומכל שאר מדותיו, והדברים רחבים מאד ואינם פועלים בנפש השומע כי אם לאט לאט, אבל באמרו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, והוא הנס הנעשה מחדש לעיניהם, ואשר עזרם מן המיצר והוציאם אל המרחב, כח המאמר הזה, פועל מיד בלי שום חקירה ובחינה, ונתווכחו על ידו מיכולת השם להוציא מתחת יד אדונים עזים וקשים עבדים בני עבדים נכאי רוח מוכים ומרודים, שבשבילם שנה הרבה פעמים חקי הטבע ותולדותם מבלי להרוס את סדר כלל העולם, וכן מצדקת אל שדי שהעניש בה פרעה וכל עמו בדבר אשר זדו, כתרגומו, במים דמו לאבדם, ובמים נדונו, ומטובו וחסדו והשגחתו על בני ישראל ומחמלתו עליהם להוציאם ביד רמה וברכוש גדול, ומאמונת וקיום בריתו לאבותם אברהם יצחק ויעקב, כל הדברים הללו שהם מופתיים חושיים ועודם חדשים, ועל ידם נגאלו מעבדות לחירות, מעידים ומוכחים יותר מכל העיונים הדקים שיצאו לנו מענין הבריאה אף שהיא נפלאה מאד מאד]:

עַבְדוּתָא׃ ג לָא יְהֵוֵי לָךְ עֲבָדִים׃ ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים

ת"א לא יהיה. שבת פ"ח ב'. סוטה מ"ז א'. גיטין נ"ז ב'. עקדה שם. סנהדרין צ"ז ב' וצ"ט א' ק"ז ב'. מכות כ"ד א'. הוריות ח' א':

קת"ם (ג) לא־יהיה. מתג בלמ"ד וביו"ד:

רש"י

מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים תלמוד לומר לא יהיה לך: אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם ולא יתכן לפרש אלהי' אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקראותם אלהות אצלו. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם

תרגום אשכנזי

הויזע דער שקלאַפען. (ג) דוא זאללסט קיינע אנדערע געטטער האבען פֿאָר מײנעם אַנגע־זיכט

באור

שהעבודה להם היא רצון האל], אם לא תהיה כוונתם להוציא את עצמם מרשותו של אלהי האלהים ואדני האדונים. ואולם אנחנו עם קרובו אחרי אשר הוציאנו ממצרים מבית עבדים ועשה לנו את כל הנפלאות האלה להיות לו לעם נחלה וסגולה מכל העמים והוא ימלוך עלינו בכבודו ובעצמו בלי אמצעית מלאך או שר או כוכב, הנה אנחנו עבדיו מחויבים לקבל עלינו עול מלכותו וממשלתו, ולקיים גזרותיו, והוא גזר עלינו שלא נעבוד לזולתו כלל, ופרט לנו מיני העבודה הראוי לו לבדו, לא לשום נמצא זולתו, ואין ראוי א"כ שישותף עמו אל אחר באחת מן העבודות הללו, וכן אמר הכתוב: פן תשא עיניך השמימה וראית את השמש והירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים תחת כל השמים. ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כהיום הזה (דברים ד י"ט וכ').

מעתה שעור הכתוב שלפנינו כך הוא: אנכי (המדבר והמצווה) ה' (היה הוה ויהיה, מקור ההויות כלם, משגיח ונמצא לאוהבי בעת צרתם) אלהיך (תקיף ובעל היכולת שממנו תיחל כל טובה, ותירא כל רעה, ואליו ראוי לכוון התפלות והעבודות כלם) אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים (להיות לו לעם נחלה כמו שאמרנו, וראוי לך שתתקן כל העבודות כלם לשם המיוחד). ותבין מזה מדוע לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ ואשר בראתיך, וזו היא השאלה ששאל הרב ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד את הראב"ע ונזכרת גם בספר הכוזר שלו, ותשובתו בלתי מספקת, אבל אמונת הבריאה והחדוש בין בזמן בין שיהיה עליה מופת הותך שכלי, כאשר יחשבו קצת החוקרים, בין שלא יכריע השכל בינה ובין האמונה בקדמות העולם, כדעת הרמב"ם בס' המורה, מכל מקום אינה מיוחדת לעם ה' וסגולתו לבד, ואינה סבה לקבלת עול מלכותו לבדו ולהרחקת השתוף, אבל ההוצאה מבית עבדים מעבדות להירות היא הסבה הנכונה לזה, וכן הענין בשמירת שאר המצות שבתורה כגון מצות השבת, אף שהוא אות לבריאת העולם, כי ששת ימים עשה ה' וגו', מכל מקום לא נצטוו בני נח לשבות בו מכל מלאכה, וזהו שנאמר בדברות שניות: וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה ט"ו), כאשר נזכיר שם במקומו בעז"ה, כי לנו לבד נתן השם יתעלה תורה ומצות וחקים ומשפטים, כי הוא מלכנו מחוקקנו, ועלינו לשמור חקיו ועדותיו, אם כבנים אם כעבדים וכן אמרו במכילתא: אשר הוצאתיך וגו', כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. **מבית עבדים**, מבית פרעה שהייתם עבדים לו, או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל: ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים (דברים ז ח'), אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים. (לשון רש"י והוא מהמכילתא). (ג) **לא יהיה לך וגו'**, מלשון והיה ה' לי לאלהים (בראשית כח כ"א), להיות לכם לאלהים (ויקרא יא מ"ה), יאמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים, כענין שנאמר זבח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (לקמן כב י"ט), והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו לאלוה, ולא יאמר לו אלי אתה, וכן דעת אונקלוס שאמר „אלהא אוחרן בר מיני" כן כתב הרמב"ן ז"ל, והוסיף עוד וז"ל, ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפום זה הלשון, בקבלת אלהות או בעבודה לו, כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו. אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה, אבל יאמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם (ויקרא יט ד'), אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן לד י"ז), ויקראם כן בעבור שיעשם בכוונה להיות אלהיו אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן (ישעיה לז י"ט) עכ"ל, **על פני**. כל זמן שאני קיים, שלא תאמר לא נצטוו על ע"א אלא אותו הדור (מכילתא). והרמב"ן ז"ל פי' על פני, כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א י"א), ועל פניכם אם אכזב (שם ו כ"ח), יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם ואני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים, כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו וכן ותעבר

אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ ד לֹא־תַעֲשֶׂה־
לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר
בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ
מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם
וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת

קת"ס (ה) אבת. ה"ג:

תרגום אונקלוס

אֱלָהָא אוֹחֳרָן בַּר מִנִּי׃
ד לָא תַעְבֵּיד לָךְ צֵילַם וְכָל
דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא
וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא
מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ ה לָא
תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינּוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא
מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין

ת"א לא תעשה. סנהדרין ס"א א'. אשר. ע"א מ"ג ב': ואשר. עקרים מ"ג פי"ח: לא וגו'. סנהדרין ס"א ב': ולא וגו'. סנהדרין שם א' ע"א נ"ד א': פקד. ברכות ז' א'. סנהדרין כ"ז ב'. מכות כ"ד א'. עקרים מ"ג פכ"ו:

תרגום אשכנזי

זיכט. (ד) דוא זאָללסט דיר קיין גאָטצענ-
בילד מאַכען, אויך קיינע אָהנליכע געשטאַלט,
פֿאָן דעם וואס אָבען אים הימּמעל, אָדער
אונטען אויף דער ערדע, אדער אים וואַססער
אונטער דער ערדע איזט. (ה) דוא זאללסט
דיך פֿאָר איהנען ניכט ביקקען, אויך זיא
ניכט גאָטטעסדיענסטליך פֿערעהרען; דען איך דער עוויגע דיין גאָטט בין איין אייפֿערי-
פֿאָללער גאָטט, (דער קיינען אנדערן נעבען זיך לײדען קאַן) דען דאָז פֿערברעכען דער

רש"י

לוֹעקים אליהם ואינן עונין אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על עבודת אלילים אלא אותו הדור: (ד) פסל. ע"ש שנפסל: כל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על ע"א כל לשון

באור

המנהה על פניו (בראשית לב כ"ב) ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם (במדבר ג ד'), שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם עכ"ל, ואנקלוס תרגמו בר מיני. (ד) פסל, על שם שנפסל. וכל תמונה, אף שלא כפסל, וז"ל המכילתא לא תעשה לך פסל, [יכול] לא יעשה לו גלופה אבל יעשה לו אטומה, ת"ל וכל תמונה. אשר בשמים ממעל, הכוונה תמונת כל דבר אשר בשמים ממעל, כי אין תמונה בשמים, והנה לדעת הרמב"ם ז"ל אזהרה זאת על העשייה שלא יעשה לו אלהי מסכה לא לו ולא לאחרים, והרמב"ן ז"ל כתב שהכוונה לא תעשה לך פסל וכל תמונה להשתחוות להם ולעבדם בשום עבודה בעולם, ולכך אמר לא תשתחוה להם, כי הוא נסמך אל העשייה שמנע אותם מהשתחוות להם, והנה כלם אזהרות מעבודות ע"א וכלם חייבי מיתות ואין בכתוב הזה אזהרה לעושי צורות שלא לעבדם, אבל למטה יזהיר על זה: אלהי מסכה לא תעשה לך (לקמן לד י"ז), אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (שם כ' כ"ג), לא תעשו לכם אלילים (ויקרא כ"ו א'). (ה) קנא, חלוקת הכבוד והאהבה

[אמר הכורם]: (ה) אל קנא, קנאה וכעס שנאה ואהבה, תשוקה וגעול וכדומה הם התפעליות הנפש, הרון אף הנקמה השנאה וגעול בדבר מה, נמשכות מן הרגשות הכאב הצער והיגון, או מיראת הדברים שמביאים לידי מכאובות ומחלת לב, וכן נולדו הרצון האהבה והחשק מן עונג הדברים הערבים, או מתיקות המועיל, וכולם נובעות מחסרונות גוף האדם וצרכיו וגבולי כחותיו כידוע, והנה העלם הנשגב שלא יתכן בחקו תקות הטוב והמועיל או יראת הצער והמכאוב, והכל שלו, ואין קץ וגבול ליכלתו, והוא שלם בתכלית השלימות, נעלה הוא ומרומם מכל ההתפעליות המיוחסות לו במקרא, ואינם נאמרים כ"א על צד הדמיון והשאלה, כדי לסבר האזן, ואולם יש קנאה ורצון, שנאה ואהבה, שמקורם הוא יקר מאוד, ואינן נובעות מהגבלת כחות הגוף וחסרונו, אבל הן נטועות בנפש האדם מצד חוש המוסרי, ואין לגוף חלק בם; ד"מ, הקורא בדברי הימים מאיש אכזר ששפך דם נקיים חנם יתחמם לבבו ויקנא ויחרה אפו עליו, אף שהאכזר ההוא היה

כְּדָיְין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְסָנְאַי כַּד מְשַׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן׃ י וְעָבֵיד טִיבוּ

נ"א תליתאי נ"א רביעאי

עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ י וְעֹשֶׂה חֶסֶד

רש"י

קנא אנפרי"מנט בלעז1) נותן לב ליפרע: לשונאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: (ו) ועשה חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש

תרגום אשכנזי

פאַטער אהנדעט, אן קינדער, ענקעל, אונד אורענקעל, נאַמליך בייא דענען דיא מיך האסן. (ו) דער אבער גנאדע ערצייגט ביז

באור

והאהבה לבלתי ראוי להם ומניעתה מן הראוי תעורר בלבנו רוח הקנאה, ואשר לו התכונה בנפש להתפעל בראותו זאת יקרא קנאה, אם לכבוד עצמו כמו ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה י"ד). או לכבוד אחרים כמו המקנא אתה לי (שם יא כ"ט), והנה לא נאמר בהשם יתברך לשון קנאה אלא בעבודת אלילים בלבד, וכן אמרו במכילתא בקנאה אני נפרע מע"א, אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים, וכן לא תמצא שיזכיר קנאה אף בע"א כי אם בישראל לבד, כאשר זכרנו, כי הם לבדם כאשר יעבדו ע"א ימנעו הכבוד והעבודה מהראוי לו לבדו ויעשום לבלתי ראוי. ולשון רש"י אל קנא, מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת אלילים, כל לשון קנאה אנפרימנ"ש בלע"ז [נ"ל אנפרעט"מענט, ובל"א (אייפער)], נותן לב ליפרע. פקד. כל לשון פקידה עם מלת על, לא יבא כי אם לפרעון ועונש, והכוונה שהשם פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם, כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבתם (ישעיה יד כ"א), וכן יפקוד אותו לפעמים על שלשים שהוא הדור השלישי בעון ופעמים על הדור הרביעי כשלא יהיה עונש שלם עד הדור ההוא, כענין שנאמר כי לא שלם עון האמרי עד הנה (בראשית טו ט"ז), אבל בדור החמישי לא יענש הבן בעון האב (מדברי הרמב"ן). לשנאי, אונקלוס תרגם ועל דור רביעי לשנאי ומוסיף עוד כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון, והוא לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי, ואולם אם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב, כמו שפירש

היה קודם אלפים שנה, ואין מקום לקורא לירוא מפניו שלא יזיקו, אבל שונאו ומתעבו, מפני שחוש המוסרי הנטוע בו מביאו לתעב כל דבר פשע ואכזריות אף בלי יראת המזיק, וכן אוהב כל ישרי לב ויקרי רוח אשר היו בימים הקודמים שכבר חלפו הלכו להם, אף שאינו מקוה מהם שום טובה ותענוג, אבל מפני שבטבעו לאהוב המדות המעולות והמשובחות, אף שהוא בעצמו חסר מהם; והנה האהבה והשנאה, החפץ והגעול כאלו, נמצאים אצל הש"ת במדרגה העליונה, והוא מקורם שהוא אוהב את הטוב בתוקף החפץ והרצון, ומואס ברע בתכלית התעוב, ולכן מה שאומר הכתוב כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. אין חסרון בחוקו כמו שחשבו כמה נמהרי לב. ואם הקנאה לא נמצא בו כמו באדם שחם לבבו ונרתח דמו, עכ"ז הוא מתעב את עבודת האלילים הנשחתה בתכלית הגעול מבלי רתיחת הדם שלא יתכן לומר עליו. לשנאי כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, והנה אונקלוס תרגם, „כד משלמין בניא למיחטי בתר אבהתהון", והנה בהשקפה הראשונה נראה שהוא מתנגד למדת הצדק להעניש הבנים בעון אבותם והם לא אשמו, וכבר אמר הנביא: הנפש החטאת היא תמות, בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה (יחזקאל יח, כ) לכן איש כדרכיו אשפט אתכם וגו' (שם שם ל) ונתעוררו על הסתירה הזאת חכמי התלמוד ואמרו, כאן באין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, וכאן באוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. ומהם לקוחים דברי רש"י כאן ואחריהם נמשך אונקלוס בתרגומו, אולם הקושיא עדיין במקומה עומדת, שאם משלמין בניא למיחטי בתר אבהתהון, א"כ הם רשעים וראוי לעונש בעבור עון עצמם, ולא בשביל חטא אבותם, וידונו כאלו היו רשעים בני צדיקים, כי מה להם עם פשעי אבותם, והרי נפש החוטאת היא תמות, ואין לנו להשגיח אם אביהם צדיק או רשע, ולכן האמת כדברינו בספרנו אמרי שפר (ח"ר פ"ח) שנמצא אופן שיענשו הבנים לא בשביל שהם עצמם חטאו אבל בשביל אבותיהם בלבד, והוא אם האב גזל או גנב והניח את הגזילה או את הגניבה לבניו בירושה, והם יודעים שיש עול וחמס בכפם ואינם משיבים אותה לבעליהן, אז נפקד עון האב עליהם, ואם

1) אמפרימנ"ט בלע"ז. emportement (דיא ערהייפפערונג)

לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי
מִצְוֺתָי׃ ס
ז לֹא תִשָּׂא אֶת־
שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־
שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

תרגום אונקלוס

לְאַלְפֵי דָרִין לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי
פִקּוֹדָי׃
ז לָא תֵימֵי בִשְׁמָא
דַייָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא
יְזַכֵּי יְיָ יָת דִּי יֵימֵי בִשְׁמֵיהּ

ת״א לאלפים. סוטה ל״א א׳: לא תשא. ברכות ל״ג ב׳. שבת מ״ט א׳ וק״כ א׳. יומא פ״ו א׳. חגיגה י״ד א׳. שבועות כ׳ ב׳ וכ״א א׳. ול״ט א׳ וב׳: לשוא. שם שם: לא ינקה. יומא פ״ו א׳. נדרים ח׳ א׳. שבועות כ׳ ב׳ וכ״א א׳ ול״ט א׳:

קת״ם (ו) לאלפים. למ״ד ראשונה בפתח: מצותי. אין כאן קרי וכתיב:

תרגום אשכנזי

אין דאז טויזענדסטע געשלעכט, דענען דיא מיך ליעבען, אונד מיינע געבאָטע האלטען. (ז) דוא זאללסט דען נאַמען דעם עוויגען דיינעס גאָטטעס ניכט פֿערגעבליך אויסשפּרע־כען; דען דער עוויגע ווירד ניכט אונגעשטראָפֿט לאססען דעניעניגען וועלכער זיינען נאמען פֿערגעבליך אויסשפּרעכען ווירד.
עראינגערע

רש״י

מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים: (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כמו שמתרגמינן) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (והשני לשון מגן זה הנשבע לחנם ולהבל על של עץ שהוא

באור

שפירש יחזקאל בסימן (י״ח פסוק י״ז וכ׳). (ו) **לאלפים**, לבנים אלפים, כמו שהוא אומר שלשים רבעים כן יאמר אלפים והם הדור האלף, כי כל בנים דור אחד, ובני בנים דור שני, והבנים של דור אחרון לאלף קרויים בנים אלפים, כן פירש הרשב״ם וכן תרגמו האשכנזי. **לאהבי**, הם המוסרים נפשם עליו, והם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבד, ויכפרו בכל אלהי נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם. **ולשמרי מצותי**, הם שאר הצדיקים. (ז) **לא תשא**, אונקלוס תרגם לא תימי לשון שבועה, וכן אמרו רז״ל שהיא אזהרה לנשבע בשם הנכבד לריק, והרמב״ן ז״ל כתב שעל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם כלשון לא תשא שמע שוא (לקמן כג א׳), ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים טז ד׳), כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול, וכן משא דבר ה׳ (זכריה ט א׳ ויב א׳, ומלאכי א א׳), וכן תרגמו האשכנזי. **לשוא**, לשון רש״י שלפנינו הראשון לשון שקר כתרגומו, כמה דתימא איזהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על עץ עץ על אבן אבן עכ״ל, ובאונקלוס שלפנינו הדבר בהפך כי תרגם הראשון למגנא והשני לשקרא, ובשני כ״י שבידי מפירש״י כך היא הנוסחא, לשוא, חנם להבל, ואיזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב ע״כ, [וכ״ה הנוסחא בפירש״י שבדפוסים ישנים כמו שהוא בחומש עם פי׳ הרמב״ן ובמקרא גדולה] וכלשון הזה הביאו גם הרא״ם בספרו, וכתב שרש״י לא הזכיר כי אם הנשבע לשנות את הידוע, והוא הדין למקיים את הידוע כגון על אבן אבן או על עץ עץ, ולכן תרגם האשכנזי שניהם לשון חנם ולהבל (פערגעבליך). **כי לא ינקה**, כמו שהאמיר בע״א, וכתב כי הוא אל קנא ופוקד עון אבות על בנים כן כתב בעונש הזה כי לא ינקה, כי כאשר ראוי ליראה את ה׳ הנכבד והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו, והנושא אותו לשוא מחללו, כענין שנאמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך (ויקרא יט י״ב), ואולם הספיק לומר כי לא ינקה ולא אמר אל קנא, ופוקד עון, בעבור שאינו אצל הנשבע עבירה גמורה, ויחשוב שראוי למחול לו, לכך אמר כי לא ינקה למחול לו (מדברי הרמב״ן). ודברי הראב״ע בזה הכתוב על הרגילים להשבע לשוא אף אם אין עליהם שבועה כלל, הם ישרים למוצאי דעת וראוי לכל איש ישראל לשום על לב. והנה לשון הכתוב
הזה

זאת הם לא גזלו או גנבו בעצמם אבל בעבור שמחזיקים בגע ועול אבותיהם בידיהם; וזהו עומק כוונת מאמר החכמים, שאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם, ולא אמרו שעושין מעשי אבותיהם והרצון הם לא עשו כלום אבל אוחזים ומחזיקים מעשה החמס או התרמית של אבותם בידיהם ואין מחזירים אותם לבעליהן.

לְשִׁיקְרָא: ח הֲוֵי דְכִיר יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ: ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּיד עֵיבִידְתָּךְ: י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד כָּל עֵיבִידְתָּא אַתְּ

ח זָכוֹר֙ אֶת־י֣וֹם הַשַּׁבָּ֔ת לְקַדְּשׁ֖וֹ׃
ט שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ י וְי֨וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֜י שַׁבָּ֣ת ׀ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־

ת"א זכור. ברכות כ"א ב'. שבת פ"ו ב' ופ"ט ב'. ר"ה כ"ז א'. שבועות כ' ב': יום השבת. פסחים ק"ו א' וקי"ז ב'. ביצה ט"ו ב': לא תעשה. שבת קי"ז ב' וקכ"ג ב' וקנ"ד ב'. פסחים מ"ז ב' ומ"ח א':

רש"י

עד ועל של אבן שהוא אבן): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן ערות אשת אחיך יבמה יבא עליה הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו. זכור לשון פעול הוא כמו אכול ושתה הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת: (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר

תרגום אשכנזי

(ח) עראיננערע דיך שטאַטס דעם רוהע־טאַגס, אום איהן צו הייליגען. (ט) זעקס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אונד אַלל דיין געשעפֿט פֿערריכֿטען. (י) דער זיעבענטע טאג אבער איזט איין רוהעטאג, דעם עוויגען דיינעם גאָטטע צו עהרען, דוא זאללסט קיין

באור

הזה, את שם ה' אלהיך כאלו משה ידבר, וכן כל הדברות אחרי כן, וב' פסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך, על פני, כי אנכי ה' אלהיך. לאהבי ולשמרי מצותי, ומפני זה אמרו רז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהם עקר הכל, ופי' הרמב"ן ז"ל כוונת רבותינו, בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש עוד מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה י"ט), אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינים אותו ממנו, כאשר יבין אותם משה ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, מכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה, וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל יט י"ט), ועל כן היה בהם דברי ה' אל משה שיאמר להם כן, והכוונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"א לפי שהם העקר לכל המצות, כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים (דברים ד י') אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה באזרן עם שמיעתם קול הדברים, ובשאר המצות יאמינו במשה בכל, עכ"ל. (ח) זכור, מקור במקום הצווי, והנה שרש זכר בבנין הקל ממנו מורה על הפך השכחה, והוא השאר צורת הדבר ורשומו בנפש אחרי סור המוחש מלפנינו, ובבנין הפעיל מורה על ההגדה והספור בפה, כי על ידי הספור בפה יתחדשו הרשמים בנפש ויזכרו הדברים הנרשמים אף אם אינם נמצאים לחוש, כמו והזכרתני אל פרעה (בראשית מ י"ד), הזכיר שמי (שמואל א' יח י"ה), ולהזכיר ולהודות ולהלל (ד"ה א' טז ד'), והז"ל אמרו גם על הבנין הקל ממנו שענינו הזכירה בפה ואמרו זכור בפה ושמור בלב, וטעמס יבואר להלן בפ' ואתחנן (דברים ה י"ב), ואולם פשטות הכתוב כאשר פי' הרשב"ם ז"ל, וז"ל כל זכירה הכונה על ימים שעברו (יראה שעל הבנין הקל ממנו ידבר כמ"ש), כמו זכר ימות עולם וגו' בהנחל עליון גוים (שם לב ז' וח'), זכור את היום הזה, לעולם, כי לשעבר ביום הזה יצאתם ממצרים, זכור אל תשכח את אשר הקצפת (שם ט ז'), זכר רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כה ו'), אף כאן זכור את יום השבת של ששת ימי בראשית, כמו שמפרש והולך כי ששת ימים עשה ה' וגו', כמו שכתוב כאן ולפיכך נכתב כאן זכור כדי לקדשו עכ"ל, וענין לקדשו, להבדילו משאר הימים ביתרון המעלה להיות שובת בו ממלאכה, ולהפנות בו מכל מחשבות הזמן, ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה', כי זה הוא ענין הקדושה כענין שאמר וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד (ישעיה נח י"ג), ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים לשמוע מהם דבר ה', כמו מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מלכים ב' ד כ"ג), ואמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. (ט) ששת ימים תעבוד, רשות וכן תרגם האשכנזי. ועשית כל מלאכתך, כל מה שתחפוץ לעשות, והז"ל פירשו כשתבא השבת יהיה בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחרי מלאכה.

תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה ׀
וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃
יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־
הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס

וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃
יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ
יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת
יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן
בָּרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא

ת"א עבדך. ב"ק נ"ד ב': כי ששת. שם שם:

כבר

תרגום אשכנזי

האנדווערק פערריכטען, וועדער דוא זעלבסט, נאך דיין זאהן, אדער דיינע טאכטער, דיין שקלאפע, דיינע שקלאפין, אויך ניכט דורך דיין פיעה. אדער דורך דיינען פרעמדען, דער זיך אין דיינען טארען אויפהאלט. (יא) דען אין זעכס טאגען האט דער עוויגע היממעל, ערדע אונד מעער, נעבסט אללעם וואס דארין איזט פערפערטיגט, אונד אם זיעבענטען טאגע גערוהט, דארום האט דער עוויגע דען טאג דער רוהע געזעגנעט (ער

רש"י

אחר מלאכתך: (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו קטן שבא לכבות אין שומעין לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמוד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו

באור

(י) אתה. כולל כל מי שהוא בן מצוה. ובנך ובתך, אלו הקטנים שמירתן עליך שלא יעשו מלאכה לדעתך וברצונך, וכן עבדך ואמתך, שהם ברשותנו עלינו לשמרם ולמנעם מעשות כל מלאכה אף לאחרים. ובהמתך, שלא ינהיגה לעשות מלאכה ביום השבת. וגרך אשר בשעריך, על דרך הפשט [illegible] תושב ידבר שהוא גר השער, והוא המקבל עליו לשמור שבע מצות בני נח, ולא הוזהר על השבת, אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה בו לצרכנו [ואין לומר דא"כ מאי איריא גר תושב, אפילו עובד ע"א אסור לנו להניחו לעשות מלאכה לצרכנו, י"ל שדבר הכתוב בהוה, כי עובד ע"א לא היה מצוי בארצנו, כי לא היו מניחין אותו לשבת שם עד שיקבל עליו ז' מצות בני נח, וכשקבלם עליו לא בלבד שישב אתנו כאות נפשו, כי אם גם מצוה עלינו להחיותו ולעזרו בפרנסתו ושאר צרכיו, ולכן נאמר וגרך אשר בשעריך, ות"א די בקרוך, ור"ל שיש לו רשות לישב בעריך, הואיל שקבל עליו שלא לעבוד ע"א], כן כתב הרמב"ן ז"ל, וכן תרגם האשכנזי, ואולם רז"ל אמרו שבגר צדק מדבר, ויכנס בן האמה והגר (לקמן כג י"ב) לרבות גר תושב. (יא) כי ששת ימים, אמרו המדקדקים שהוא כמו בששת, וכן תרגם יב"ע ארום בשיתא יומין, ועל דרך האמת אף הזמן מכלל הנבראים ויתכן א"כ לפרשו כמשמעו [ויהיה א"כ ימים פעול העשייה, ומה שנאמר אחריו את השמים וגו', יהיה פירושו עם השמים ועם הארץ, או תחסר וא"ו העטוף ואת השמים, כלומר הימים עשה וגם השמים וגו']. על כן ברך ה' את יום השבת, נתן בו תוספת טובה, וצוה אותנו לברך אותו ולהדרו. ויקדשהו, צוה אותנו שיהיה לנו יום קדוש לה'

[אמר המורם]: (יא) על כן ברך, היום, אף שאינו כי אם חלק מן הזמן, מקבל ברכה וקללה, כמו יקבהו אוררי יום (איוב ג' ז'), וענין ברכת היום כמו וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית (ויקרא

קֻדְשֵׁיהּ: יב יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ

ת"א כבד. שבת פ"ט א'. כתובות ק"ל א'. קדושין ל' ב' ול"א א' ול"ב א'. ב"מ ל"ב א':

יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן

קת"ם (יב) יארכון. ח"י ומ"ו:

רש"י

בו: (יב) למען יארכון ימיך. אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים

תרגום אשכנזי

האט איהם וויכטיגע פֿארציגע געגעבען) אונד איהן הייליג ערקלארט. (יב) עהרע דיינען פֿאטער אונד דיינע מוטטער, דאמיט דוא לאנג לעבסט, אויף דעם ערדרייך, וועלכעס דער עוויגע דיין גאטט דיר איינגעבען ווירד. דוא

באור

לה', ורמב"ן כתב שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה וקדושה יותר משאר הימים. (יב) למען יארכון וגו', הבטיחם שכאשר ישמרו ישראל זאת המצוה, לא יגלו מעל ארצם, וכן כתוב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כב ז'), ורז"ל אמרו שבמצוה זאת ימלא השם ימינו בעולם הזה, ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך, ותהיה ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו, ור"ע ספורנו פי' שמתן שכר הזה מוסב על כל המצות שבין אדם למקום

(ויקרא כ"ה כ"א), שיברך את שנה הששית בשביל שנה השביעית, וכן כאן ברך את היום מקודם, ברך את יום הששי שהוא ערב שבת בשביל שבת, שיהיו לנו מזונותינו בשפע רב שלא נדאג בשבת ונאמר מה נאכל, ובדרך מליצה אמרו חכמינו, הקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע. ויקדשהו, שקדש אותו היום ע"י שלא הוריד בו את המן, כמו שאמרו למעלה (ט"ז כ"ו), והנה בשבילו ברך את יום הששי שהוריד בו מן משנה אחת אפים לצורך היום ולצורך השבת, וזהו ענין הברכה שבארנוהו עתה]: (יב) למען יארכון ימיך, בענין הזה נפלו ספקות רבות, הא', הלא ישנם כמה וכמה מצות שמעיות שאין השכל מחייבם והשם לא ייעד בשבילם שכר למי שמקיימם, וכאן במצוה שכלית כמו כבוד אב ואם, שטבע האדם מביאו לכך, נותן הקב"ה שכר של אריכות ימים. הב', למה נאמר על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך, והרי איננה ממצות התלויות בארץ, וכביד אב ואם נוהג בכל מקום ובכל זמן, וא"כ לא יאמר כ"א למען יאריכון ימיך. והג', מה שהקשו כבר בתלמוד, הרי שאמר לו אביו הבא לי גוזלות מן העלייה ועלה בסולם ונפל ומת, היכן אריכות ימיו של זה? והנסיון מעיד שכמה וכמה מתים בנוער והם אוהבים ומכבדים את אבותם. ולא ראינו שאחד מן מפרשי התורה התעורר על זה המקרא ופירשו כראוי על פי פשוטו, והנה המבאר לנתה"ם אומר, הבטיחם שכאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו מעל ארצם, וכן כתוב אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב ז'), ואולם שכה שלא בשביל שהקלו אב ואם בלבד גלו מעל ארצם והרי הנביא אומר אים לזרעו היו בך למען שפך דם אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך: קדשי בזית ואת שבתתי חללת: אנשי רכיל היו בך למען שפך דם וגו' ושאר מן העונות שמנה יחזקאל שם. והנראה לדעתנו בבאור הכתוב הוא כמו שאמרנו בספרנו אמרי שפר (ח"ר פי"א פי"ב), ובספרנו בני ציון (פרק ד' קמ"ט ק"ג). שאהבת וכבוד אב ואם הן מקור כל ההגינה והחמלה והטבה, ונשיאת פני הזקנים השופטים והמורים בעם, שבלעדן אי אפשר שתתקיים זמן רב חברת בני אדם וסדר הנכון במדינה, כי מי שאינו אוהב את אבותיו ועוזב אותם בעת ענים ואינו מרחם עליהם, אכזר הוא ולב אבן בקרבו, ואיך יחון עניים ואביונים יתומים ואלמנות? מי שאינו נושא פני אבותיו ואינו סר למשמעתם, איך ישא פני זקן, ואיך ישמע לקול השופטים היושבים על מדין? אי לך ארץ ואי לך עיר, אשר נעריך שוכחי טוב אבותם אשר הטיבו עמם מיום הולדם, ובוזי כבוד הורתם, כי תרבות אנשים כאלה תפרע כל מוסר וחוקים, והארץ אשר לב יושביה נשחת ורע כאלה לא תעמוד ימים רבים, כי עוד מעט וקמו איש באחיו והיתה חרב איש ברעהו; ואשר יראו לנפשותם, יעזבו ארץ מולדתם, והחברה תפול עד שאול תחתית לא תוסיף קום. והנה בכל עשרת הדברות תמצא לשון יחיד, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, לא תעשה לך, לא תשא, ששת ימים תעבוד וכן כולם, שהשם עם כלל ישראל מדבר כמו אל אדם יחידי, ומעתה מצות ה' לכל האומה בכללה, שתשמור ותשגיח על ענין אהבת וכבוד אב ואם שהן מקור החנינה והחמלה, הכבוד ונשיאות פני זקן כהן ושופט, למען, כלומר

לָךְ׃ ס יג לֹא תִרְצָח׃ ס לֹא תִנְאָף׃ ס לֹא תִגְנֹב׃ ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס יד לֹא תַחְמֹד

יְהֵב לָךְ׃ יג לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִגְנוֹב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יד לָא תַחְמֵיד

ת"א לא תרצח וגו'. שבת פ"ט א'. שבועות מ"ז ב'. נדה ט' ב'. סנהדרין ע"ו א': לא תענה. סנהדרין י' א'. מכות ב' ב' וד' א' ב'. שבועות ל"א א': לא תחמד. ב"מ ה' ב': קת"ם (יד) תחמד. אין מתג בתי"ו וכן בשני:

תרגום אשכנזי

(יג) דוא זאללסט ניכט מארדען, דוא זאללסט ניכט עהעברעכען, דוא זאללסט ניכט שטעה-לען, דוא זאללסט ווידער דיינען נאֶכסטען ניכטס אויסזאגען, אלס איין פֿאלשער צייגע. (יד) דוא זאללסט קיינע בעגירדע האבען, נאך

רש"י

מכלל הן לאו ומכלל לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר מות יומת הנואף והנואפת ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב מדבר. לא תגנובו בגונב ממון. או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר למד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת ב"ד אף

באור

למקום שהוזכרו בחמשה דברות הראשונות, ועל כלן הוא אומר למען יארכון ימיך וגו'. (יג) לא תרצח, הריגה בלא משפט תקרא רציחה, בל"א (מארד), כמו מות יומת הרוצח (במדבר לה ט"ז וי"ז וי"ח), הרצחת וגם ירשת (מלכים א' כ"א י"ט), צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישעיה א כ"א), אבל הריגה ומיתה יש בלא דין כמו ויהרגהו דקין (בראשית ד ח') ויש בדין כמו והרגת את האשה (ויקרא כ ט"ז). לא תנאף, אין ניאוף אלא באשת איש, שנאמר מות יומת הנאף והנאפת (שם י'), וכן הוא אומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל טז ל"ב) רש"י, וכן תרגם האשכנזי. לא תגנוב, הלוקח בסתר דבר מחבירו ודעתו שיהיה שלו, יקרא גנב, ואמרו חז"ל בגונב נפשות מדבר שהוא חייב מיתה כמו הרוצח והנואף. לא תענה ברעך עד שקר, הענין לא תענה נגד רעך דבר שעל ידו תהיה עד שקר, וכן תרגם האשכנזי. (יד) לא תחמוד, כתב הראב"ע, אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו, ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי, שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהי' לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אף ע"פ שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו, ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאם האדם בחכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם, ואמר קהלת לאשר יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד, ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר נשגבה היא בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו ולא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו עכ"ל.

ועל דבר סדר עשרת הדברים שנינו במכילתא כיצד נתנו עשרת הדברות, ה' על לוח זה, וה' על לוח זה, כתיב אנכי ה' אלהיך וכנגדו לא תרצח וכו' דברי ר' חנינא בן גמליאל, וחכמים אומרים עשרה על לוח זה

שע"י כך יאריכון ימיהם על האדמה אשר ה' אלהים נותן להם, שתתקיים טובת חברת ישראל וסדר הנכון במדינה, ושבשור אהבת ומורא אב ואם ירופפו העמודים אשר עליהם נשען קיום החברה והצלחתה; ואין זה למען, ייעוד כדעת כל המפרשים, או הבטחה, כדברי המבאר לנתה"ם שהבאנו למעלה, אבל נתינת טעם לכבד את אביך ואמך, כלומר אני מצוה אתכם לכבד אב ואם והוא לטובתכם כדי שע"י שמירת זאת המצוה יאריכון ימיך על האדמה ממילא. ומאחר שאינו מן הבן יחיד מדבר אלא נטובת כלל האומה שתעמוד על אדמתה ימים רבים, סרה מעלמה טענת היכן אריכות ימיו של זה? והבן].

בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי

בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ

קת"ם ושורו. בוא"ו כראשו :

תרגום אשכנזי

נאך דעם הויזע דיינעם נעבֿסטען, דוא זאללסט קיינע בעגירדע האבען נאך דיינעם נעבֿסטען וויב, נאך זיינעם שקלאפֿען, נאך זיינער שקלאפֿין, נאך זיינעם אָכסען, נאך זיינעם עזעל, אדער נאך אללעם וואס דיין נעבֿסטער

באור

זה ועשרה על לוח זה שנאמר את הדברים האלה דבר ה' וגו' ויכתבם על שני לחות אבנים (דברים ה י"ט), ואומר שני שדיך כשני עפרים תאמי צביה (שה"ש ז ד'), ואומר ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש (שם ה י"ד). והנה גם לדעת ר' חנינא בן גמליאל נחלקו הדבורים לשני תאומים חמשה כנגד חמשה, כאשר זכרו שם במכילתא מהיחס שבין כל אחד מהחמשה הראשונים עם הנצמד אליו מן האחרונים, וזכרו עוד מפרשי התורה כי חמשה מהם לכבוד הבורא, כוללים כל המצות שבין אדם למקום, כי כבד את אביך גם הוא נוגע בכבוד האל, כאשר אמרו רז"ל הוקש כבודם לכבוד המקום, והדבור הראשון כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה, כי מי שאינו מאמין בלבו בה', אין עליו מצוה וחובת הלב כלל, וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו, כי כל מה שיעשה לא יעשה כי אם בעבור כבודו, ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה, כי אם בעבור כבוד ה' לבדו, כאדם הנותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הגבאי, ולא בעבור ישבחוהו בני אדם, כי אז תהיה מעלת האדם אליו גבוה בעיניו ממעלת השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת ולקבל שכר מהשם, וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או לבני אדם, ויקל בעיניהם, והחושב זה הוא משוגע כי כן כתוב אם יוצר עין הלא יביט (תהלים צד ט'), והשם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו, והוא יפחד ממלך בשר ודם שלא יענישהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעה"ז ובעה"ב, והמאמין בה' יתברך ואינו מאמין ביציאת מצרים לא יקבל עליו עול התורה והמצות המיוחדים לעם היוצא ממצרים שהם עבדי ה' ועם סגולתו, לכך הוסיף לאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כאשר בארנו, ובדבור השני הזהיר על השתוף כמו שכתבנו, ופשע מי שאינו מאמין בה' גדול מפשע המשתף עמו אל אחר, ובדבור השלישי פשע הנשבע לשקר פחות מעובד ע"א, רק הוא בוזה השם בגלוי, אולי עשה זה בעבור כעס או צורך, ואפשר שבלבו יאמין באלהיו ולא ישתף עמו זולתו. ובדבור הרביעי קדושת השבת, לזכור על ידו מעשה בראשית, ויודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם (לקמן לא י"ג), וזהו עקר גדול באמונת ישראל. אח"כ בכבוד אב ואם המשתתפים עם השם ביצירת האדם, ואם לא יכבדם כאלו אינו מכבד השם, והנה כבוד האב כמו ממוצע בין מצות שבין אדם למקום למצות שבין אדם לחבירו, ומשם ואילך יתחילו החמשה דבורים האחרונים שהם בין אדם לחבירו, ולא נזכר בהם השם כלל לפי שהם בענייני האדם לבד, והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ולשפוך דם האדם אשר ברא אלהים בצלמו. ואחר זה הנאוף שהוא חמס בגוף ובכבוד האבות, כי יבא ע"י זה לכפור באמת ולהודות בשקר, כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר, כמעשה עובדי ע"א האומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו את אביהם שברא אותם מאין. ובדבור שאחריו החמס ברכוש האדם ואם בגונב נפשות ידבר הוא חמס בחפשית האדם שהוא מתן האל יקר מכל הון ורכוש. ואחר כן הזהיר מעשות החמס בלשון ע"י עדות שקר. ובדבור העשירי על החמדה, ומי שלא יחמוד דבר שאינו שלו לא יזיק לרעהו לעולם, כי בעבור החמדה יבא האדם לכחש ולשקר ולגנוב ולרצוח ולנאוף ולחלל שבת וכל המועדים ולקלות הוריו ויבא לשנא הבריות ולקנא אותם, ומי שאינו חמדן יאהב את הבריות ויכבדם ויסיר מלבו הדאגות והתוגות והאנחות ויבטח בה' אלהיו שיכלכלנו וישליך עליו יהבו, והנה דבור אנכי ולא תחמד הם כמו מפתחות לכל שאר המצות, על כן הם ראש וסוף, (מדברי הראב"ע והרמב"ן ז"ל). והנה לדברי ר' חנינא בן גמליאל יתכן שלכך היו שם שני לוחות אבן, כי היה האחד מיוחד למצות שבין אדם למקום והשני למצות שבין אדם לחבירו כאשר אמרנו, ואולם לשטת החכמים שאמרו יו"ד על לוח זה ויו"ד על לוח זה יפלא מדוע אם כן הוכפלו הלוחות, ונראה שכוונתם שהדברות הראשונות היו כתובים על לוח אחד והאחרונות שבמשנה תורה על הלוח השני, לפי שבאו בהם חלופים ושנויים רבים במאמרים ובמלות, ושניהם מפי הגבורה נאמרו, כאשר אמרו רז"ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע, כי כל השמות והמאמרים הנרדפים יש להם ענין משותף לשניהם וענין מיוחד לכל אחד מהם, כאשר כתבנו פעמים רבות, וכן הדבר עם החלופים

טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר
וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ
וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־
מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה
וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־

תרגום אונקלוס

וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃ טו וְכָל
עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת
בְּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת
טוּרָא תָּנֵין וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ
וְקָמוּ מֵרָחִיק׃ טז וַאֲמָרוּ
לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא
וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּיל עִמָּנָא
מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא נְמוּת׃

נ"א ולא ימליל עמנא ה' ת"א וכל. ברכות ו' ב':

קת"ם (טו) הקולת. מ"ו קדמאה לבד: הלפידם. מ"י קדמאה לבד: השפר. ח"ו: וינעו. ח"ו: ויעמדו. מתג רק ביו"ד לבד: מרחק. ח"ו: (טז) דבר־. במקף והבי"ת בסגול:

תרגום אשכנזי

געבאָטען בעזיטצט. (טו) דאז גאנצע פֿאלק עמפפֿאנד דיא דאָננערשטימען, דיא פֿייער־פֿלאממען, דען טראָמפעטענשאלל, אונד דען רויכענדען בערג. אלס עס דאז פֿאלק געוואהר ווארד, ערבעבטען זיא, אונד שטונ־דען פֿאן פֿערנע. (טז) זיא שפראכען צו משה: רעדע דוא מיט אונז, זאָ וואָללען וויר גערנע הערען; לאס נור גאטט ניכט מיט אונז רעדען, וויר מעכטען דעם טאָדעס זיין.

רש"י

לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת ב"ד: (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם ת"ל ויענו כל העם ומנין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע: רואים את הקולת. רואין את הנשמע מה שא"א לראות במקום אחר. את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינועו. אין נוע אלא ל' זיע: ויעמדו מרחוק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר מלאכי צבאות ידודון ידודון (תהלים

משה

באור

הם שבאו בעשרת הדברים עקר הטעם והכוונה בהם אחד, ואולם יש בהם חלוף מצד ההוראה המיוחדת לכל אחד מהם, ענין הזכירה והשמירה, שוא ושקר תחמד ותתאוה אחד הוא, אלא שאעפ"כ הם נבדלים מצד מה, כאשר אמרו רז"ל זכור מצות עשה ושמור מצות לא תעשה, זכור בפה ושמור בלב, וכן החמוד במעשה והתאוה בלב, והמצוה כוון לשניהם יחד והעיר ג"כ בלב השומע שתי הכוונות ההן בדבור אחד, וזהו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע (ואנחנו נעורר על פרטי החלופים ההם בפרשת ואתחנן בהגיענו אי"ה לשם) לפיכך הוכפלו הלוחות כשני עפרים תאומי צביה, כתאומים הללו הדומים זה לזה בקומתם ומזגם ותכונתם, ואעפ"כ הם נבדלים מצד, או כשתי ידים שבאדם שיש להן תועלת ותשמיש משותף לשתיהן, ותועלת מיוחדת לכל אחת מהן, וחז"ל דמו אותן עוד לשני שושבינין, לחתן וכלה, ולשני עולמות, ודי בזה למשכיל. והנה הראב"ע בזכרו פרטי החלופים שבין הדברות הראשונות והאחרונות שגג שגגה גדולה, כי זכר שבדברות הראשונות כתוב עבדו ואמתו קודם שורו וחמרו, ובשניות שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו, ואין הדבר כן, כי גם בשניות כתוב, ועבדו ואמתו קודם שורו וחמורו, והיא פליאה גדולה איך נפלה המכשלה הזאת תחת יד הרב ההוא החרד מאד על דבר ה'. (טו) וכל העם רואים את הקולת, פעל רואים מוסב על הקולות הנשמעים, ועל הלפידים שהם נראים, לפי שהרגשת העין גדולה וחזקה מאשר הרגשות להוציא הספק והפקפוק מן הלב, הושאלה הראיה על כל השגה חושיי שיש עמה בטחון ושלילת הספק. וינעו, אין נוע אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כד כ'), וא"כ יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק; (כן כתב הרמב"ן) [וא"כ הם ב' הודעות וינעו ויעמדו מרחוק, ובטלה טענת הראב"ע], ועל דרך הפשט היא תנועה בלתי מכוונת מן המתנועע כמו וינעם במדבר (במדבר לב י"ג), מיראתם נסוגו אחור ממקום שהיו שם, בתנועה בלתי מכוונת אליה, כאדם הנחרד מקול רעש ומקפץ לאחוריו, וענין וירא וינעו, כמו שמתרגם האשכנזי, כאשר התבוננו אז וינעו כמשפט הווי"ם. (טז) ויאמרו אל משה, הכהנים וראשי המטות הקרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים כי פחדו שהשם ידבר אליהם עוד וישמיעם כל המצות

נָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם
אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת
אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר
תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי
תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק
וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־

תרגום אונקלוס

יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא
תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה
יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ
וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּיהּ עַל
אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃
יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה
קְרִיב לְצֵית אַמִּיטְתָא דִי

ת"א לבעבור. עקרים מ"ד פי"ג: ובעבור. יבמות ע"ט א'. נדרים כ א':

קת"ם (יז) תחטאו־. ההי"ת בח"ם:

רש"י

סח): (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס (ישעי' מב) ארים נסי (שם מט). כנס על הגבעה (שם ל') שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חשך ענן וערפל שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה

תרגום אשכנזי

(יז) משה שפראך צום פאלקע: פירכטעט אייך ניכט, דען גאטט איזט נור געקאממען, אייך אויף דיא פראָבע צו שטעללען, אונד דאמיט אויף אייערעם אנגעזיכטע עהרפורכט פאָר איהם זייא, דאס איהר ניכט זינדיגעט.
(יח) דאז פאלק בליעב אַלזא פאן פערנע שטעהען, משה אבער נעהערטע זיך דער פינסטערן וועטטערוואָלקע, וואָ גאטט ערשיען.

באור

מפיו. ונשמעה, כתרגומו וקבל, והאשכנזי תרגם (וואללען געהרן האָרען), כלומר אין אנו מסרבים לשמוע הדברים, ואדרבה מפיך נשמעם בנפש חפצה. (יז) לבעבור, אמר הראב"ע הלמ"ד נוסף, ועל דעתי שהוא להורות על הסבה התכליתית, וכמוהו למ"ד לבלתי ענינו כמו כדי בלשון חז"ל, כי מלת בעבור לבדה תורה על הסבה הגורמת, כמו בשביל [כמ"ש בפרשת וירא (בראשית יח י"ט), ואף שאמר אחריו ובעבור תהיה יראתו וגו' בלא למ"ד לסבה תכליתית, היינו לפי שהלמ"ד הא' תמשוך אחרת בכאה], וכך הוא שעור הכתוב כדי לנסות אתכם בא האלהים וכדי שלא תחטאו, בשביל שתהיה יראתו על פניכם, ע"י שתהיה יראתו על פניכם לא תחטאו וזהו התכלית שאליו יכוון. נסות, כמו ולמען נסתך (דברים ח ט"ז) הכוונה רצה אלהים לנסותכם בכל מיני נסיון ובהיכה התשמרו מצותיו, כי הוציא מלבבכם כל ספק ע"י המעמד הזה ועתה יראה היטכם אוהבים אותו והפצים בו ובמצותיו. (יח) ויעמד העם מרחוק הזכיר זה פעם אחרת, כי משה היה עושה הפך

[אמר הכורם]: (יז) לבעבור נסות, כמו ולמען נסתך (דברים ח' ט"ז) הכוונה רצה אלהים לנסותכם בכל מיני נסיון ובהיכה התשמרו מצותיו, כי הוציא מלבבכם כל ספק על ידי המעמד הזה, ועתה יראה היטכם אוהבים אותו והפצים בו ובמצותיו (המבאר לנתה"ם), ואין דעתינו נוחה בדבריו, שאם אחד מוציא כל ספק מלב חברו אין צריך עוד לנסותו ובמה נסה השם את ישראל כאן? וכן הראיה שמביא מפסוק ולמען נסתך, אינו עולה יפה, כי לפי פירושו מה ענין המאכלך מן במדבר אל ולמען נסתך? והנראה לנו כל נסיון האמור במקרא הוא בחינת הדעה אם השומע מאמין בדבריו ובוטח בו ומכיר שמה שהוא מדבר אליו הוא אמת, וכל מה שעושה עמו הוא לטובתו, וזהו גדר הנסיון, ומזה והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב א') שבחנו השם אם הוא מכיר ומאמין שכל מה שמצוה השם אותו הוא לטובתו, אף שאינו רואה ומבין הטובה הנמשכת על ידי המצוה, וכן ושם נסהו (לעיל ט"ו כה) למען אנסנו (שם טז ד'), כמו שביארנו שם, ולכן כאן מה שצוה השם ואמר רד העד בעם פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב (לעיל י"ט כא), לא היה כ"א לנסות אותם אם יאמינו בדבריו, והאמונה תגבר על תשוקתם לראות, כי התשוקה הזאת חזקה מאוד בלב האדם, ולא יגשו אל ההר ושעור דברי משה כך הוא, אל תיראו, לא בא ...ים להזיק אתכם,

שָׁם הָאֱלֹהִים׃ ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי
מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא
תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי
זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח
אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו

קת"ס (כ) אלהי. במהפך ומלעיל:

תַּמָּן יְקָרָא דַיְיָ׃ יט וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן
שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃ כ לָא
תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלַן דִּכְסַף
וְדַחֲלַן דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן
לְכוֹן׃ כא מַדְבַּח אַדְמְתָא
תַּעְבֵּיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָּבַח

ת"א כי מן. עקרים מ"ג פי"ח: לא תעשון. ר"ה כ"ד א' וב'. סנהדרין ז' ב'. ע"א מ"ג ב': מזבח. חגיגה כ"ו א'. כתובות קי"א א'. זבחים נ"ח א': וזבחת. זבחים צ"ח א' וצ"ט א'. חולין פ"ז א':

תרגום אשכנזי

(יט) דער עוויגע שפראך צו משה: זא זאללסט דוא צו דען קינדערן ישראל'ס זאגען: איהר האבט נון געזעהען, דאס איך פֿאם הימעל העראב מיט אייך גערעדעט; (כ) איהר זאללט ניכֿט מאכֿען נעבען מיר צו זעטצען; זילבערנע אונד גאלדענע געטצען, זאללט איהר ניכֿט מאכֿען. (כא) איינען אלטאַר פֿאן ערדע זאללסט דוא מיר מאכֿען, דאראויף זאללסט דוא שלאכֿטען, דיינע גאנצע

רש"י

אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (דברים ד') כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא). ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכה"א ויט שמים וירד (תהלים יח): (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום: אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על שנים שאם עשית ארבעה הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו ע"ג עמודים או ע"ג כפים (ס"א בסים). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחשת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו ועליו מטה מנשה.

באור

הפך מעשיהם, שהם עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל וכן תרגם האשכנזי. (יט) אתם ראיתם, יש הפרש בין מה שאדם רואה, למה שאחרים מסיחין לו, שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין (מכילתא), וזהו ענין הבטחון ושלילת הספק שזכרנו למעלה בפסוק (ט"ו), בהיראת תיבת ראה, ושעור הכתוב אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם, ואני הוא האדון בשמים ובארץ, אל תשתתפו עמי אל אחר, כי אין לכם צורך אתו. (כ) אתי, כמו על פני וכן תרגם אונקלוס קדמי, ותחלה הזהיר מן האמונה בהם, לא תעשו דבר לשתפו עמי, ואח"כ הזהיר מן העשיה לבדה, כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם (ויקרא כו א'). (כא) מזבח אדמה תעשה לי, ולא תצטרכו לעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות כדי שאקרב אליכם, אבל יספיק מזבח אדמה (ר"ע ספורנו). וזבחת עליו, סמוך לו ואצלו, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב כ')

גם באמרו השמרו לכם עלות בהר, ונגוע בקצהו כל הנוגע בהר מות יומת (לעיל י"ט יב) כבר היה יודע שלא תוכלו ליגע בהר בעת ההתגלות, הרי אתם עתה נעים נודדים אף מן המקום המותר לכם לעמוד שם, ולא בא אלהים כ"א לנסות אתכם, אם תאמינו בדבריו קודם שנודע לכם על ידי ההרגשה, שאי אפשר להתקרב אל כבוד השם, זולת יחידי סגולה, והם נביאיו. על פניכם, כמו נגד פניכם, וכמו שבארנו בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם (לעיל יוד י').

אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־
צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא
אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח
אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה
אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ

תרגום אונקלוס

עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת
קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ
בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי
לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ
וַאֲבָרֵיכִנָּךְ׃ כב וְאִם מַדְבַּח
אַבְנִין תַּעְבֵּיד קֳדָמַי לָא
תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן לָא תְרִים

נ"א דילמא

ת"א בכל. ברכות ו' א'. שבת נ"ג א', סוטה ל"ח א'. אבות ח' ב': קת"ם (כא) עלהיך. חסר ב' ווי"ן ומ"י:

רש"י

(במדבר כ') או אינו אלא עליו ממש תלמוד לומר הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש מזבח: את עולותיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עולותיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם ניתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאות כפים ולברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנאמר אבנים שלמות תבנה (דברים כז) וכן אם כסף תלוה (לקמן כב) חובה הוא שנא' והעבט תעביטנו (דברים טו) ואף זה משמש בלשון כאשר וכן אם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב') זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא

תרגום אשכנזי

גאנצע אָפּפֿער, אונד דיינע פֿערעהרונגס־אפּפֿער, דיין קליינעס פֿיעה, אונד דיין רינד־פֿיעה; אַן אַללען ארטען, וואו איך מיינען נאַמען צו נעננען פֿעראָרדנען ווערדע, ווילל איך צו דיר קאממען, אונד דיך זעגנען. (כב) ווען דוא מיר מיט דער צייט איינען אַלטאַר פֿאָן שטיינען מאַכען ווירסט, זאָ ערבויע איהן ניכט פֿאָן געהויענען שטיינען, דען זאָ באַלד דוא דיינען מייסעל דאראַן ברינגסט

באור

ב כ'), כי אין השחיטה בראש המזבח. את צאנך ואת בקרך, פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך. בכל המקום אשר אזכיר וגו', בכל מקום אשר אשים זכר לשמי, שכבודי שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום ההוא לבקר אותי, גם אני אבא אליך וברכתיך, וטעם אבא כדרך בני אדם, והכונה תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי והוא מקום הכבוד (הראב"ע). (כב) ואם, ענינו כאשר, כשיגיע הזמן לעשות לי מזבח אבנים (וכן תרגם האשכנזי), והוא בבנין בית הבחירה, השמר שלא תבנה את האבנים גזית, ליפותן לכבוד ומעלת הבנין, וגזית כמו על גוזי צאנו (בראשית לח י"ב), כי גז חיש (תהלים צ י') ענינו הכריתה והפסקות [ושרשו גזז, וראוי להיות גְּזִית, הגימ"ל פתוחה והזי"ן דגושה לחסרון ע"פ, רק שבא הנח במקום הדגש, כ"כ הרד"ק בשרשים שרש גזז, ובמכלול (ד' קטן דף רכ"ב ע"א) במשקלי השמות משקל פְּעִלִית כתב, ואפשר שיהיה מזה המשקל גזית, והיה ראוי גְזִית הפ"א בקמ"ץ חטף (ר"ל בתנועה קטנה, והשוא איננו אלא לסי' שאיננה ת"ג), והזי"ן בדגש, אלא שהוקל והנח תמורת הדגש, וכתשלומו גְזִית בשקל גָּפְרִית עכ"ל], ואתהן מוסב על האבנים שהן לשון נקבה, ואמר הראב"ע שהוא כמו לא תבנה אתהן בנין גזית, ועל דעתי גזית הוא תאר הפעל (בלע"ז אדווערביום) כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כו כ"א), ואולך אתכם קוממיות (שם י"ג), וכבר זכרתי זה פעמים רבות. חרבך, שם חרב נופל על כל כלי ברזל שנעשה לחתוך בו, אולי נקראת כן החרב, כי היא מחרבת. כי חרבך הנפת עליה,

עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פ

קת"ם (כב) ותחללה. למ"ד ראשונה כה"פ וה"י: (כג) ולא־. כלי מתג: במעלת. הבי"ת רפי וח"ו:

חַרְבָּךְ עֲלַהּ וְתַחֲלִינַהּ׃ כג וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דִּי לָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃

ת"א ולא תעלה. נזיר מ"ה א׳. סנהדרין י׳ ב׳.

תרגום אשכנזי

ברינגסט, זא ענטהייליגסט דוא איהן. (כג) דוא זאללסט אויך ניכט אויף שטופּען מיינען אַלטאַר בעשטייגען, דאמיט דיינע שאמגליעדער ניכט ענטבלעסט ווערדען מעגען.

רש"י

שהוא דילמא פן תניף הרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים ק"ו ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלות. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז[1] אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו עאכ"ו:

באור

אנקלוס תרגמו דילמא תרים חרבך עלה, וכן פירש"י הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא, ונראה שהם מפרשים חרבך מלשון חרב ממש, שהוא כלי זיין, לכך פתרו מלת כי מלשון פן, שאם יבנה אתהן גזית, פן יניף עליהן גם את החרב ויחללן, וברש"י כ"י שבידי כל הדבור ההוא אינו, וכך כתוב שם, כי חרבך הנפת עליה, ברזל, והוא הנכון כמ"ש למעלה שמלאכו שם הרב נופל על כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות, כמו ומגדלתיך יתן בהרבותיו (יחזקאל כו ט׳), ולזה יתכן לפרשו כמשמעו, מלשון אי, וכן תרגם יב"ע, דאין ארימת, וטעמו שאם תניף כלי ברזל על אחת מאבני המזבח לסתתה, הרי חללת אותה לבנין מזבחי, והטעם כמו שאמרו רז"ל שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אינו בדין שיונף המקצר על המאריך (מכילתא); ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי כל יתדותיו היו נחושת, וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים, כי השחיטה אינה עבודה (הרמב"ן). (כג) ולא תעלה במעלת, כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלע"ז (קרא עשעלא"גגם), ובל"א (שטאַפּעלן שטופפען)], אלא חלק יהיה ומשופע, (רש"י). אשר לא תגלה ערותך עליו, שע"י המעלות אתה צריך להרחיב הפסיעות, ואף על פי שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד (לקמן כח מ"ב), מ"מ הרחבת הפסיעות קרובה לגלוי ערוה, ואתה נוהג בו מנהג בזיון, והרי הדברים קל וחומר, ומה אבנים הללו שאין בהן דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהן צורך לא תנהג בהן מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה, (לשון רש"י, והוא מהמכילתא).

אחרי

1) אשקלונ"ש בלע"ז echelons (שטופּפען).

(בישעיה סימן ו')

א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם

רש"י

(א) בשנת מות. כשנצטרע: ושוליו. כמו שולי המעיל תחתיתו. ראיתיו יושב על כסאו בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עזיהו שבא ליטול כתר כהונה: (ב) שרפים עומדים ממעל לו. בשמים: לו. לשמשו כן ת"י משמשין קדישין

תרגום אשכנזי

(א) אים טאדעס־יאהרע דעס קעניגעס עזיהו, זאה איך דען העררן זיטצענד אויף איינעם האהען ערהאבענען טהראנע, אונד זיינעם קליידעס זוים ערפֿיללטע דען טעמפעל. (ב) שרפים שטאנדען אום איהן ארום, איין יעדער האטטע זעכס פֿליגעל; מיט צווייא דערזועלבען

באור

(א) בשנת מות, הנבואה הזאת אמר ישעיה אל העם אחרי הקודמת, אעפ"י שהיתה אליו המראה הזאת כעשרים שנה קודם לכן, ולזה אמר בשנת מות אעפ"י שבעת המראה עדיין לא מת המלך (כי ישעיה התחיל להנבא בימי עוזיהו) אך עתה כשהגידה אל העם כבר היה עוזיהו מת, והמכוון בספור המראה הזאת אל העם היא כלפי מה שלא היו מאמינים בדבריו, והיו אומרים ימהר יחישה מעשהו וגו', הגיד להם כי מאז כשקראו האל ללכת בשליחותו, כבר הודיעו שלא יאמינו לדבריו ושזה אמנם לרע להם (לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ואל תבינו וגו' עד אשר אם שאו ערים וגו') והנה הדבר מובן מאליו כי כשבאה אליו הנבואה הזאת לא היה אפשר לו שיגיד אותה אל העם, שאם כן לא הי' מקום שיוכיחם עוד מאחר שהוא יודע שלא יקבלו דבריו, על כן שמר הדבר בלבו כעשרים שנה, וכשראה אותם מלעיגים על דבריו, הגיד להם כי עונותיהם הטו אלה שננעלו שערי התשובה בפניהם, כי כבר נגזרה עליהם הפורעניות; והנה מה שאמר געז' (בהקדמת פירוש הנבואה הזאת) שיש דמיון רב בין המראה הזאת ומראות ירמיה ויחזקאל בתחלת נבואותיהם, איננו צודק, כי הנה ירמיהו לא אמר (כישעיה) שראה את ה', אלא ויהי דבר ה' אלי לאמר, וישעיה אמר הנני שלחני, וירמיה אמר הנה לא ידעתי דבר, וענין וישלח ה' את ידו ויגע על פי, הוא משל לנתינת כח הדיבור בפיו, ומה שכתוב כאן ויגע על פי ענין אחר הוא, כי כאן היה מה שנגע בו גחלת אש, והוא משל על סור עונותיו, וירמיה לא הזכיר לא כסא ולא שרפים ולא היכל ולא דבר מעניני המראה, וכן יחזקאל אין יחס למה שהזכיר המראה שלו עם מה שראה ישעיה, ואם הי' חזיון יחזקאל לקוח מישעי', מהיכן לקח החיות והאופנים? ולמה הזכיר ארבע כנפים ולא שש? ומהיכן לקח אכילת המגילה? — על כסא רם ונשא, לפי הפשט הי' הכסא רם ונשא (כפירוש רד"ק) והיושב עליו ידוע שהוא רם ממנו, אבל לפי הטעמים רם ונשא חוזר אל האל (והי' ראוי להטעים וארא את אדני יושב) והוא תקון שתקנו חכמים, וכן יונתן תרגם חזית ית יקרא דה' שרי על כורסיה (כלומר על כסאו) רם ומתנטל בשמי מרומא, פירש רם ונשא על היות כבוד ה' בשמי מרום, לא על היותו על כסא רם. ושוליו מלאים את ההיכל, הנביא לא ראה את האל (רצוני הכבוד הנברא לשעה במראה נבואתו) כי היו פני האל לצד פנים, לא לצד חוץ, ושולי מעילו הפרושים מאחריו, היו מלאים את ההיכל, והנביא שהי' עומד בחוץ ראה שולי המעיל שהיו פרושים על הארץ כדרך מלכי מזרח שנוהגים בבגדיהם לאחוריהם סרח עודף רחב מאד, והנה הנביא מזכיר שראה את האל בדמות מלך גדול, ושהוא אמנם לא הי' מראוי פניו, רק ראה כבוד לבוש במה שראה שוליו מלאים את ההיכל, ואמר היכל כי נדמה לו כאלו הוא עומד במקדש ה' אשר בירושלים ונדמה לו הכסא בבית קדש הקדשים, ושולי האל לרוב ארכם היו יוצאים מבית קדש הקדשים וממלאים את ההיכל, והנביא היה רואה את עצמו מבחוץ בעזר'. (ב) שרפים, צורות בעלות כנפים מלשון שרף מעופף (ישעיה יד כ"ט); והנה אמונת מציאת המלאכים היתה בישראל בימי ישעיה, וגם קודם לכן בימי יהושפט (מ"א כב י"ט) וקודם לכלם הזכירם משה באמרו ואתה מרבבות קדש (דברים לג ב'), ושקר ענה בעל קנאת האמת שכתב ברמז (עמוד ל"ח בהערה) שאמונת המלאכים עלתה עמהם מבבל, וכן ר' יששכר בער בלומענפעלד שכתב בהקדמת פירושו לאיוב (דף ו'): „וכל הציור הזה בסוד אלהים עם מלאכיו כעין מלכות דארעא לא נודע מקודם, והביאוהו נדחי ישראל עמם בשובם מארץ אויביהם", ומה יאמר על מה שכתוב כאן, ועל מה שכתוב במלכים (א' כב י"ט וכ') ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ויאמר ה' מי יפתה את אחאב? הגם כל זה נכתב אחר גלות בבל? ואשר אני אחזה לי כי חלוק גדול צריך לחלק בין הציורים הנבואיים והאמונה, שהציורים ההם הם ענינים נמצאים כן באמת, והנה המלאכים

לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה
וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ ד וַיָּנֻעוּ
אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃ ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי

תרגום אשכנזי

דערזעלבען בעדעקטע ער זיך דאז אַנטליטץ, מיט צווייען דיא פּיסע אונד מיט צווייען פלאָג ער. (ג) אונד מיט לויטער שטיממע שפּראכען זויא איינשטיממיג, הייליג! הייליג! הייליג! איזט דער העררר צבאות! דיא גאנ־צע ערדע איזט פֿאָלל פֿאן זיינער מאיעסטאֶט. (ד) אונד עס ערבעבטען דיא ארמע דער פפאָסטען פֿאָם גערייישע יענעם רופֿעס, אונד דער טעמפעל וואר מיט רויך אנגעפֿיללט. (ה) דא שפּראך איך: וועהע מיר, דען איך

רש"י

קדישין ברום' קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה: ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו. ובתנחומא ראיתי כיסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל: ובשתים יעופף. וכתרין משמש: (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שרפה אלא א"כ פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו'. ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תרגם קק"ק ג"פ כתרגומו: (ד) וינועו אמות הספים. אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל: מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים הוא היה יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו בו ביום עמד עוזיהו להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשרפה כמו שנאמר ותאכל את החמשים ומאתים איש וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבלעו כקרח שערער על הכהונה יצתה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו' ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשרפה אלא כאשר דבר ה' ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו: והבית ימלא עשן. היה נמלא עשן: (ה) כי נדמיתי. הריני מת שלא הייתי כדי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות

באור

הם נמצאים באמת והם רבבות קדש שהזכיר משה, ואנחנו לא נדע ענינם; אמנם השרפים שראה ישעיה והחיות שראה יחזקאל, אמת היא כי כן ראו הם במראה נבואתם, אך היות האל יושב על כסא מוקף שרפים, או שהכסא עומד על גבי ארבע חיות, או שהאל שואל את פי מלאכיו ואומר את מי אשלח, כל זה איננו ענין אמיתי, אלא מראה שהראה ה' אל הנביא לפי צורך השעה, והנה בזמן שהיו ישראל על אדמתם והיו הנביאים מצויים ביניהם, היו בקיאים בענין המשלים, ולא היו מבינים הדברים כפשוטם, אמנם בגלות בבל כשנתערבו בגוים, נשתבשו הדעות, ולא היה ההמון מבין ענין המשל, והי' מבין הדברים כמשמעם, כמו שחשבו ועדיין חושבים רבים מישראל שענין מרכבת יחזקאל הוא ענין אמיתי בעצמו, ומפני זה הוצרכו החכמים לומר כל מה שראה יחזקאל ראה ישעי', כי בהיות סברת ההמון כי המראות ההן הן ענינים הנמצאים כן בפועל, היה קשה אצלם היות שתי המראות בלתי דומות זו לזו, ומפני זה הוצרכו החכמים (ואחריהם המתרגם ובעל הטעמים) לתקן ענין יושב על כסא רם ונשא, כאלו רם ונשא חוזר אל האל ולא לכסא (עיין פירושי לפסוק הקודם) כי ההמון לא הי' מבין כלל טבע המשל, והי' מבין כל דבר כמשמעו (עיין אוהב גר, נתיב ז' וי"ד וכ"ג ול') וכן כאן שרפים עומדים ממעל לו, שענינו שהשרפים היו עומדים אצל האל וסביבותיו, כמו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, להתיצב על ה' (איוב א ו' וכ א') העומדים על אדון כל הארץ (זכרי' ד י"ד) מהתיצב על אדון כל הארץ (שם ו ה') ובאזני כל השרים העומדים מעל המלך (ירמי' לו כ"א) הוצרכו החכמים לתקן כאלו הכוונה השרפים העומדים ממעל (בשמים) הם לו (מוכנים לעבודתו), כן תרגם יונתן שמשין קדישין במרומא קדמוהי, וכן הפסיקו בעלי הטעמים בטעמיהם, כי הפסיקו מלת ממעל ממלת לו, ולפי הפשט צריך להטעים שרפים עומדים ממעל לו. בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו, פניו כולל כל החלק העליון מהגוף ורגליו החלק התחתון, והנה היו השרפים מכוסים בכנפיהם (וכמו שראה יחזקאל שתים מכסות את גויותיהנה) והכוונה כי משרתי האל עושים רצונו בכל אשר יצוום בלי שיהיו נראים לבני אדם, יכסה ויעופף, לשון יחיד חוזר לאחד (שש כנפים לאחד) וכל אחד הי' מכסה פניו ורגליו של עצמו. (ג) וקרא זה אל זה, הרימו קולם יחד בשוה כלשון תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מב ג') שענינו התהומות משמיעים קולם יחדיו, ופירוש זה אל זה, זה כנגד זה, וכן תהום אל תהום, תהום כנגד תהום, ופירוש וקרא לשון הרמת קול ולא קריאה, והקדמונים פרשו לשון זרוז או נתינת רשות אחד לחבירו, ואם כן ואמרו הי' לו לומר, לא ואמר: אבל לפירושי הרי הוא כאלו כתוב וקרא זה אל זה ואמר זה אל זה כלומר זה כנגד זה, והנה השרפים רבים היו,

אִישׁ טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה
צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם
לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ

רש"י

כי אלהים ראינו: נדמיתי. כמו כי נדמה כל עם כנען: טמא שפתים. דמגעל בחובין: (ו) רצפה. גחלת וכן עוגת רצפים כמו עוגת רשפים ואמרו בישעיה ובאליהו בלד"י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קראם עם טמא שפתים וזה אמר כי עזבו בריתך אמר הקב"ה למלאך רצוץ פה שאמר דילטוריא על בני: במלקחים. בצבת: לקח מעל המזבח. שבעזרה: (ז) ויגע על פי וגו' וסר עונך. זה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כי אם במלקחים והגיע על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו הם הנביאים. ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל ולשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון: מעל המזבח. קבל הדיבור מפי הקב"ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד מעל המזבח שבהיכל:

תרגום אשכנזי

בין פערלאָרען! דא איך איין מאנן פאן ענט־וויהעטען ליפפען אונטער איינעם פאלקע פאן ענטוויהעטען ליפפען לעבע, אונד מיט מיינען אויגען דען קאָניג דען העררן צבאות געזעהען האבע. (ו) עס פלאָג צו מיר איינער דער שרפים, אין זיינער האנד איינען דורכ־גליהטען שטיין, דען ער מיט איינער צאנגע פאָם אלטאר גענאממען האטטע. (ז) ער בעריהרטע מיט יענעם מיינען מונד אונד שפראך: זיעהע! דיעם האט דיינע ליפפען בעריהרט, יעדע דיינער זינדען איזט היעמיט פאן דיר גענאממען, אונד יעדעם דיינער פערגעהען

באור

כי כתוב אחד מן השרפים ולא יאמר כן על שנים לבד. קדוש קדוש קדוש, השלוש להפלגת הקדושה על דרך עוה עוה עוה אשימנה (יחזקאל כא ל"ב). מלא כל הארץ כבודו, כבודו הוא ממלא כל הארץ, כל הארץ מלאה מכבודו, כמו וימלא כבוד ה' את כל הארץ (במדבר יד כ"א) אין מקום שלא יהיה כבודו ידוע ומפורסם שם; והנה ידוע כי המלאכים אם יקלסו את הבורא לא יזכירו את הארץ, כי מה תחשב הארץ הלזו נגד כל הבריאה? אלא ה' השמיע את אזן הנביא במראה הנבואה מה שהיא יכולה לשמוע. (ד) אמות הספים, דברים שהיו בולטים חוץ למזוזות הבית, ואנחנו לא נדע צורתם ומה היו משמשין: ואולי לא היו אלא לנוי, ולהיותם בולטים הי' הנענוע נראה בהם, וגעז' רצה לפרש יסודות האסקופות מן אמתא דריחיא (ברכות י"ח), אבל אין הדבר ברור שיהי' המכוון שם יסודות הריחים, ורש"י והערוך לא פירשו כן, ואם המלה נגזרת מן אם כמו שהוא אומר, היה לו לומר אמות בחיריק, וספים נראה לי שהם המזוזות, כי דוגמת המלילה הזאת מצאנו בעמוס (ט א') הך הכפתור וירעשו הספים, והם המזוזות, כמו שהכריע רד"ק בשרשים מפני שהזכיר כפתור אחד וספים רבים. הקורא, אמר לשון יחיד מפני שהיו קוראים יחד פה אחד, כמו שאומרים החלוץ והמאסף על החלוצים והמאספים ההולכים ביחד, וכן האורב (יהושע ח י"ט ושופטים ט ט' וי"ב). והבית ימלא עשן, השרפים בשעה שאמרו קדוש קדוש קדוש הקטירו קטרת לכבוד האל על המזבח הנזכר למטה (פסוק ו') ומתוך כך הבית ימלא עשן, והנה הקטרת היא החשובה מכל העבודות, ולכך תיוחס אל השרפים, ומה נכבד הציור הזה שהשרפים בשעת עבודתם מקלסים לפניו ואומרים קדוש קדוש וגו'. (ה) ואמר, הקריאה והעשן גרמו לו שהבין פחיתותו וגדולת הכבוד היושב על הכסא. ואז ירא לנפשו פן ימות, כי אלהים ראה. נדמיתי, אבדתי ונגזרתי. כי איש טמא שפתים אנכי, בערך האל אשר הוא קדוש קדוש קדוש ובערך מלאכיו אשר כלם קדושים וראוים לומר לפניו השבח הזה, ואני טמא שפתים וגם בני עמי טמא שפתים וגו', והנה המלות האלה כי איש טמא שפתים אמרם ישעי' במראה הנבואה, והיה דבורו כאשר ישים אלהי' בפיו, והמכוון מאת האל בשומו הדבר הזה בפיו הוא כדי לתת מקום להגעת הרצפה על שפתיו למען יתהפך לאיש טהור שפתים ויהי' ראוי לדבר אל העם בשם ה'. כי את המלך, לא אמר שראו עיניו את ה' כי לא ראה פני כבודו אבל ראה המלך כלומר הכסא והשולים, והשרפים העומדים לפניו וקוראים שבחו, והנה ראה את ה' כמלך גדול ונורא, אעפ"י שלא ראה פניו. (ו) רצפה, כן נקרא בערבי אבן מלובנת באש ומשתמשים בה לבשל המאכלים (ראז' וגעז'). (ז) וסר עונך וגו', כל עון וכל חטאת שים לך כבר סר ממך כלומר תכפר ולא תחשב לך לחטאת, והנך כמלאך אלהים; והנה ידוע כי האש הוא משל על נקיון וטהרת כל דבר, וכל

חַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר׃ ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ
וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ
וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ י הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־
יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ יא וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי

תרגום אשכנזי

פֿערגעהען איזט פֿערזעהנט. (ח) איך הארטע אלסדאנן דיא שטיממע דעם העררן, דער שפראך: וועז זאלל איך שיקקען? אונד ווער ווירד פֿיר אינז געהען? איך זאגטע: היער בין איך, שיקקע מיך. (ט) אונד ער שפראך: געהע היז אונד זאגע דיעזעם פֿאלקע: האֶ-רעט, אָהנע יעדאָך איינצוזעהען; זעהעט, אָהנע יעדאָך צו בעגרייפֿען. (י) איך ווערדע נעהמליך מאכֿען, דאס דער פֿערשטאנד דיעזעם פֿאלקעם שטומפף, זיינע אָהרען שווערהאֶריג, אונד זיינע אויגען בעדעקט זייען, אויף דאס עס ניכֿט קאָממע, דאס עס מיט זיינען אויגען זעהע, מיט זיינען אָהרען האֶרע אונד מיט זיינעם פֿערשטאנדע בעגרייפֿע, זאָ דאס עס זיך בעססערע אונד—גענעזע. (יא) דא פֿערזעטצטע איך: וויא

רש"י

(ח) את מי אשלח. להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנבא שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב"ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע לישנא כו' כדאיתא בפסיקתא: (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנין לב להבין וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנין לב לדעת אותי: (י) השמן לב העם הזה. כמו והכבד את לבו ל' הלוך פעול לשם הולך הלוך והשמן אנגרייש"ש בלע"ז (אַנגרעסאַנג; פעטע ווערדענד): ואזניו. הולכים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחים כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם הטוח מתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו. נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאי שהם יראים שמא ייטבו בעיניהם דברינו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם: (יא) עד

באור

אשר יבא באש היו מעבירים באש לטהרו, וכל אשר לא יבוא באש יעבירו במים. (ח) ואשמע, אחר שנשב טהור כמלאך שמע הדבור, גם מלאו לבו לענות הנני שלחני. את מי אשלח, דרך משל, כמלך המדבר עם שריו ונועץ עמהם, והנביא כבר חשב עצמו כאחד מהם ולא ירא מעלות את המלך, כאלו גם אליו הי' הדבור. מי ילך לנו, הוא פירוש את מי אשלח כלומר מי אשלח שיהי' ראוי והגון ללכת בשליחותי, ואמר לנו בלשון רבים כי השליחות היתה מוטלת על השרפים משרתי המלך, והנה מי שילך ידבר בשם המלך, והוא הולך בשליחותו, אך הוא הולך ג"כ במקום השרפים ויעשה השליחות שהיה להם לעשותה, אמנם אמר את מי אשלח בלשון יחיד כי המלך לבדו הוא השולח, ומה נשגב הלמוד הרמוז בציור המראה הזאת, והוא כי האיש ההולך בשליחות האל להוכיח את העם על חטאתם, צריך שיטהר עצמו תחלה עד שיהיה במדרגת מלאכי עליון. (ט) שמעו שמוע ואל תבינו, אל הוא לשון צווי, לא לשון הודעת העתיד, והנה הוא כאלו יאמר אני מצוה שכל זמן שתשמעו לא תבינו, וכל זמן שתראו לא תדעו, והטעם, כך נגזר עליכם שלא תתנו לב לדברי ה' ולנביאיו, ולא תשגיחו ג"כ כשתראו בעיניכם הפורענות מתחלת לבא עליכם, והמכוון בכל זה לא שילך ויאמר להם כך, שאם כן לא היה מקום שיוכיחם עוד אלא הוא משל, והכוונה אם תרצה ללכת בשליחותי על מנת כן צריך אתה ללכת, על מנת שלא ישמעו אליך, ופירש המשל באמרו השמן לב העם הזה, והוא וכן הכבד והשע אינם צווי (כדעת רבים) רק מקור (כדברי רש"י) וחסר העתיד המתלוה אל המקור, והכוונה אני אשמין השמן לב העם הזה, ואכביד הכבד אזנו, ואשיע השע עיניו, לפיכך אני אומר לך שתלך על מנת שלא ישמעו אליך. (י) השמן, כטעם טפש כחלב לבם (תהלים קיט ע') שמנת עבית כשית (דברים לב ט"ו) דרך משל כאלו הלב מכוסה בשומן עד שלא יכנסו בו ציורי הדברים, והיפך מילת הלב הוא הסרת העור האוטם ומכסה הלב ומונע ממנה ההשגה. השע, כטעם כי טח מראות עיניהם (ישעיה מד י"ח) והמלה לשון ארמית, וטח את הבית (ויקרא י"ד מ"ב) מתורגם ויסיע. פן יראה בעיניו, באופן שלא יקרה שעל ידי שיראה וישמע ויבין ישוב מדרכו וירפא את עצמו מתחלואיו. ורפא לו, רפא נקשר עם למ"ד, כמו הרופא לשבורי לב וכן רבים, והנה חלילה להבין הדברים האלה כמשמעם, שהאל גזר שלא ישובו בתשובה; אמנם אמיתת הענין הוא שהמעשים והמאורעות הזרים שסיבתן בלתי מובנת לנו ייחסו בספרי הקדש אל האל ית', כטעם ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט ד') וכמו שפרשתי ואני אקשה את לב פרעה

וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה
שְׁמָמָה׃ יב וְרִחַק יְהוָה אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ יג וְעוֹד בָּהּ
עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע
קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃
ז א וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח
בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃

רש"י

מתי. יכבידו את לבם ולא ישמעו : ויאמר. ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב : שאו תשאה. ל' גלמוד מאין יושב : (יב) ורבה העזובה. שהארץ תעזב מהם וכך הלשון ירבו מקומות עזובים בקרב הארץ : (יג) ועוד בה עשיריה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצירוף אחר צירוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם : כאלה וכאלון. אשר כעת זמן שלכת שלהן שהן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבת אף הם זרע הקודש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת. ד"א מצבתה נטיעתה לכך איני מכלה אותם שאני נטעתים זרע קודש. ויש פותרין שער שלכת היתה בירושלים כמו שאמור בעזרא והיו שם אלה ואלון נטועים :

ז (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב ליחסו אלא מפני שסופו של הכתוב לומר ולא יכול להלחם עליה ולימדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בב"ר :

תרגום אשכנזי

וויא לאנגע ? א העדר ! אונד ער ערווידערטע: ביז דיא שטאָדטע פֿעראָדעט זינד אָהנע איינוואָהנער אונד הייזער אָהנע מענשען, אונד דער באָדען פֿערוויסטעט צור איינאָדע ווערדע. (יב) דער העדר ווירד בעווירקען, דאס דיא מענשען פֿאן איינאנדער ענטפֿערנט זייען, אונד פֿילל געגענדען אים לאנדע פֿער־לאססען בלייבען. (יג) אונד עס בלייבט נאָך דער צעהנטע טהייל (דער בעוואָהנער) אונד דאנן ווירד דאז לאנד וויעדער דער צער־שטאָרונג פרייז געגעבען; יעדאך ווירד עס דער טערעבינטע אונד דער אייכע גלייכען, דיא אין דען אבפֿאללענדען (אייכעלען) איהרע פֿאָרטדויער האבען ; זא ווירד דאזעלבסט עבען איין היילינעס געשלעכט, ערשטעהען.

ז (א) צו דען צייטען דעם אחז זאהנעס דעם יותם, זאהנעס דעם עוזיהו, קאָניגעס פֿאן יהודה, קאם רצין קאָניג פֿאן ארם מיט פקח זאהן רמליהו'ס קאָניג פֿאן ישראל, אום געגען ירושלים קריעג צו פֿיהרען ; אליין ער קאָננטע קיינען אנגריף אויף דאס-זעלבע

באור

(שמות ז' ג'). (יא) עד אשר אם שאו, הפורענות הזאת נגזרה עליהם, ועד שלא תבא עליהם (בימי אחז) לא ישובו ולא ישמעו לקולך, והנה הציור הזה של חרבן הערים ושממת האדמה יש בו מן ההפלגה כדרך מליצת השיר, והמכוון בו נפילת העם במלחמה עם מיתת עם רב, ולכת עם רב שבי לפני צר, כמו שהיה בימי אחז. (יב) ורחק ה' את האדם, אין הכוונה כדעת המפרשים שיגלו למקום רחוק, כי לא אמר שירחיק היושבים מעל אדמתם, אבל אמר שירחיק את האדם כלומר שהמין האנושי יהיה רחוק זה מזה, שלא ימצאו בארץ יהודה שְׁנַיִם יחד, אך כל אדם יהיה בודד ורחוק מחבירו ופירש ואמר ורבה העזובה בקרב הארץ, רבים יהיו המקומות העזובים בארץ ההיא, והנה היושבים יהיו מפוזרים מפני מיעוטם. (יג) ועוד בה עשיריה, ישאר בארץ החלק העשירי מיושביה, והוא דרך גוזמא. ושבה והיתה לבער, ארץ ישראל תשוב להיות לבער תשוב להיות קרובה לכליה (תלמידי חביבי החכם יא"ף ז"ל). כאלה ובאלון, אשר במה שמשליכים מעליהם ארזה, והוא הפדי, אלא שאינו נקרא פרי כי אינו מאכל אדם ונקרא שלכת, כי אין בני אדם לוקטים אותו, אבל העץ משליכו מאליו. מצבת בם, יש להם נטיעה וקיום (תרגום ויטע ונצב) כי הפרי הנופל נזרע בארץ וצומח ממנו עץ אחר, כן זרע קדש שיקום בימי חזקיה אחרי תם החוטאים יהיה מצבתם, יהיה נטיעה חדשה בארץ, כטעם והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. מצבתה, כנוי הנקבה כנגד הארץ, זרע קדש יהיה נטיעת ארץ ישראל שישוב ויצמח בה כנטיעה חדשה :

ז (א) ויהי בימי אחז, פקח מלך בשנת מות המלך עזיהו (שנת נ"ב למלכו) ומלך כ' שנים, ויותם מלך ט"ז

ב וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־
יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר

תרגום אשכנזי

מאכען. (ב) אונד אלס דעם הויזע דוד׳ס הינטערבראכט וואורדע, ארם האבע זיך אים רייכע אפרים געלאגערט, וואורדע עס בע־וועגט, ניכט מינדער דאז פאלק וויא דיא ביימע איינעם וואלדעם פאר דעם ווינדע בעוועגט ווערדען. (ג) אלסדאנן שפראך דער העדר צו ישעיה: געה דוא אונד דיין זאהן

רש״י

(ב) ויגד לבית דוד. לפי שרשע היה לא הזכיר שמו: נחה ארם על אפרים. נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבוא עליך. נחה ל׳ נקבה על שם שהמלכות נחה פושו״ר בלע״ז (פאָזער; לאַגערן, בעזעטצען) ל׳ וינח בכל גבול מצרים: וינע לבבו. לפי שכבר נלחם בם כל אחד מהם בפני עצמן ויכלו לו שנאמר ויתנהו ה׳ ביד מלך ארם וגו׳ ואומר ויהרג פקח בן רמליהו ק״כ אלף איש שניהם בד״ה: כנוע עצי יער. קול אילני סרק נשמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בב״ר:

באור

שנים, אם כן לא מלך פקח בימי אחז רק ד׳ שנים, אם כן הענין המסופר פה היה באחת מארבע השנים הראשונות למלכות אחז. והוא מה שכתוב במלכים ב׳ (טז ה׳) אז עלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל ירושלים למלחמה ויצורו על אחז ולא יכלו להלחם; אבל מה שכתוב בדברי הימים (ב׳ כח) ויתנהו ה׳ אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ביד מלך ישראל נתן ויך בו מכה גדולה, ויהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד, היה קודם לכן; ונראה כי עכשיו נגשו מלך ארם ומלך ישראל למלחמה על עיר ירושלים ולא יכלו להלחם עליה, כי ראו שלא יוכלו ללכדה כי עיר חזקה היא מאד, ותמהו בראותם אותה ונבהלו נחפזו, וחזרו לארצם; ונראה לי כי על המאורע הזה נוסד מזמור מ״ח גדול ה׳ ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו יפה נוף וגו׳ אלהים בארמנותיה וגו׳ כי הנה המלכים נועדו (מלך ארם ומלך ישראל) עברו יחדיו (להלחם עליה) המה ראו כן (חוזק העיר) תמהו נבהלו נחפזו, רעדה אחזתם שם וגו׳ (וחזרו לאחור מבוהלים ודחופים כאלו מלאך ה׳ דוחה אותם) ברוח קדים (אשר ברב כחה) תשבר (אפילו) אניות תרשיש (ואז האויבים בשובם אחור אמרו בלבם) כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה׳ צבאות וגו׳ דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך (גם אלה דברי האויבים והטעם ממה שראינו הדרת עיר ה׳ ותפארת גדולתה אשר נפלה פחדה עלינו בבואם להלחם עליה, אנחנו מדמים ומציירים בלבנו כמה יהיה גדול חסד ה׳ אשר יתראה ליראיו ועבדיו בקרב היכלו, שישמע ה׳ את תפלתם אשר יתחננו אליו במקום ההוא) כשמך אלהים וגו׳ (הם דברי המשורר כי על ידי התשועה הזאת תתפרסם גדולת ה׳ בין כל העמים הרחוקים) ישמח הר ציון וגו׳ סבו ציון וגו׳ (המשורר מהתל באויבים ואומר להם מאחר שבאתם להלחם על ירושלים ולא יכלתם להלחם, סבו אותה וראו אותה מבחוץ כדי שתוכלו להגיד יפיה לאנשי ארצכם, באופן שישאר הדבר למזכרת אצלם עד דור אחרון, ואחר כן המשורר חותם ואומר) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וגו׳. **ולא יכול להלחם עליה**, לא חש ישעיה להגיד איך היה הדבר, כי היה ידוע בימיו, והנה המלות האלה (ולא יכול וגו׳) כוללת סוף הענין, ומה שכתוב אחר כן (ויוגד לבית דוד וגו׳) הכל היה קודם לכן, כלומר קודם שישובו האויבים אחור, ומלות ולא יכול וגו׳, הן כמו כלל שאחריו פרט כמו וירא אליו ה׳ באלוני ממרא (בראשית יח א׳) עיין שם בנתה״ש, אלא שכאן השמיט הפרטים, וגעז׳ אומר שלא היה ישעיה הוא המסדר הסיפור הזה, והנה גם הוא מודה כי סימן ח׳ ישעיה כתבו, והנה אם לא הוא כתב גם סימן זה, יהיה סימן ח׳ כגוף בלי ראש, וגם הוא מודה כי יש בסימן זה מדברי ישעיה, אך נראה לי דבר ברור כי גם החלק הספורי מן הסימן הזה איננו אלא לשון הנביא, הלא תראה ויוגד לבית דוד, נחה ארם, וינע לבבו כנוע עצי יער, הכל לשון מליצת השיר לא ספור בעלמא, ולדעת געז׳ מה שכתב הפסוק הראשון העתיקו בלא תבונה מספר מלכים, בלי הבין כי מלות ולא יכול להלחם עליה לא הי׳ כאן מקומן כי אם בסוף הענין, ואני שואל: היתכן לאיש נעדר תבונה שיכתוב פסוק ויוגד לבית דוד וגו׳? ואם נודה שכתבו ישעיה נודה גם כן שלא התחיל ספורו ויוגד לבית דוד אבל התחיל בהודעת הזמן ושם המלכים הבאים למלחמה, ואם נודה שכתב ישעי׳ ויהי בימי אחז עד למלחמה עליה, נודה ג״כ שהוסיף ישעי׳ עצמו מלות ולא יכלו להלחם עליה, מאחר שלא מצאנו לו בסוף הספור איך נפל הדבר. (ב) **ויוגד לבית דוד**, דרך מליצת השיר אמר בית דוד כמו למטה שמעו נא בית דוד (ועיין למטה ח ו׳). **נחה ארם על אפרים**, חיל ארם שוכן במלכות אפרים, וזה אות ששני המלכים נוסדו יחד על יהודה. נחה על, לשון ותנח התבה על הרי אררט (בראשית ח ד׳), וטעם המליצה הזאת כי מתחלה כששמע שמלך ארם יצא ממקומו לבוא בארץ אפרים הי׳ אחז שמח, אולי יבא להלחם בפקח שהיה אויבו, ועל ידי כן יחלש כחם של שניהם, אבל כששמע שארם נח ושקט בארץ אפרים אז הבין כי שלום ביניהם, ושים בלבם לבא

יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ד וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים
הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם

רש"י

(ג) ושאר ישוב בנך. שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבניך: אל קצה תעלת. שם תמצאהו: שדה כובס. בזה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך ת"י. ורבותינו דרשו נכנס אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי: תעלת. פושי"ר בלע"ז (פאססע, דער גראבען): הברכה. כעין מקוה מים שעושין לדגים. העליונה. במורד ההר ויש ברכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו: (ד) השמר. שב בשלום כיין על שמריו: זנבות האודים העשנים. יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת. אודים טיזונ"ש בלע"ז (פייערבראנדער! עיין העתקה ובאור מלות לועזיות לתרי עשר עמוד ד'

תרגום אשכנזי

שאר ישוב ענטגעגען דעם קאָניגע אחז נאך דעם ענדע דער וואססערלייטונג דעם אָבערן טייכעס, צור שטראסע נעהמליך, דיא דאז וואָססערפעלד גענאננט ווירד. (ד) אונד זאגע איהם: זייא רוהיג אונד שטילל, פירכטע ניכט אונד פערצאגע ניכט פאָר דיעזען צווייא שטומפפען רויכענדען פייער ברענדען, נעהמליך פאָר דעם ערהיטצטען צאָרנע דעם רצין, ארם'ס אונד דעם זאָהנעס רמליהו'ס. (ה) דען ארם, אפרים אונד דער

באור

עליו שניהם יחדיו. (ג) ושאר ישוב בנך, כך הי' שם אחד מבני הנביא שאר ישוב, על שם הנבואה שאר ישוב שאר יעקב אל אל גבור (ישעי' י כ"א) וכן לבן אחר קרא בשם מהר שלל חש בז (שם ח ג'), והנה אין ספק כי ט"ס נפלה בטעמי הפסוק הזה, וצריך להגיה ושאר ישוב במרכא טפחא, ותלמידי מוהר"ר מרדכי מורטארא אומר כי נולדה הטעות מפני שלמטה (י כ"ב) כתוב שאר ישוב בו על דרך שהעירותי בדקדוקי שנשתבשו הטעמי' במלת השמת לבך על עבדי איוב (א' ח') מפני דוגמת' במקום אחר (ב ג') וכן במלות מני שים טעם (עזרא ז י"ג) מפני דוגמתם במקומות אחרים (שם ד י"ט וה' וי"א ודניאל ג כ"ט) והטעם שצוהו להוליך עמו בנו, כי בראות העם אותו יזכרו שמו והנרמז בו, ובראותם עת צרה להם אולי יתעוררו קצתם לשוב אל ה'. אל קצה תעלת הברכה העליונה, מצד דרומית מזרחית לירושלים בתחתית הר ציון הי' יוצא מעין הנקרא גיחון (מ"א א ל"ג ודה"ב לג י"ד) הנקרא ג"כ שלוח, וממנה היו המים נמשכים לשתי ברכות (מקומות מקוה מים, ונקראות גם כן בערבי על שם שמבריכים שם הגמלים לשתות), האחת והיא הקרובה אל המעין נקראת הברכה העליונה (מ"ב יח י"ז וישעיה לו ב') ואולי היא גם כן הנקראת הברכה הישנה (שם כב י"א) וברכת השלח (נחמיה ג ט"ו) וברכת המלך (שם ב י"ד) ובדברי הימים ליוסף הכהן De bello Judaico Lib 5 Cap. 4. ברכת שלמה, והשני נקראת הברכה התחתונה (ישעי' כב ט'); והנה מסלת שדה כובס היה מקום פנוי ומרוח מחוץ לעיר כי שם עמד רבשקה עם חילו (ישעי' לו ב'), ולדעתי בחר ה' במקום ההוא מפני שהיה אפשר למצוא שם המלך וגם היה מקום אסיפת עם, ורצה ה' שידבר הנביא באזני המלך ובאזני העם יחדיו. (ד) השמר, מצרע ואיננו ל' שמירה אלא ל' ישיבה על השמרים, כטעם שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו (ירמי' מח י"א) והיא מליצה על ישיבה לבטח. והשקט, הוא פירוש למה שנרמז במלת השמר, כדרך ישעי' לומר הדברים תחלה דרך משל ולפרש אותם אחרי כן. זנבות האודים העשנים, המשיל המלכים לאודים שכבר נשרפו ולא נשאר מהם אלא הזנב שהוא מצער בעשנו את אנשי הבית זמן מועט עד שיכלה. בחרי אף, הוא פירוש של זנבות האודים והבי"ת כהוראת הסיבה, אל תירא בעבור חרי אף של רצין וגו' ודוגמתו ופן ירך לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ (ירמיה נא מ"ו); ואין לפרש בחרי אף חוזר למלת העשנים כדעת steudel כלומר זנבות האודים האלה העשנים בחרי אף, כי אמנם יאמר על האף שיעשן ויחרה אפו, אך לא יתכן לומר על האוד שהוא עשן בחרון אף, ומה שהזכיר רצין וגם שם עמו ארם, והזכיר בן רמליהו ולא הזכיר שם עמו ישראל, נראה לי כי כן באמת אלה הנזכרים כאן היו קרובים לכליון ולא כן ישראל, כי הנה בא תגלת פלאסר והמית את רצין והגלה את ארם ובא הושע והמית את פקח, אבל מלכות ישראל נמשכה עוד כעשרים שנה, ומה שהזכיר פקח בשם אביו ולא בשמו, אומר געזי' שהוא דרך בזיון מפני שלא היה אביו איש מצויין, וכמו שהיה שאול קורא דוד בשם בן ישי. (ה) יען כי יעץ עליך ארם רעה. לא רצה להפריד הרבה מלת רעה ממלת יען, לכן סמכה לארם, והיה לו לומר יען כי יעץ עליך ארם ואפרים ובן רמליהו רעה, או יען כי יעץ עליך ארם רעה ואפרים ובן רמליהו יעצו עליך רעה, והנה מאחר שבפסוק הקודם הזכיר ארם בשם המלך ושם האומה, ובישראל לא הזכיר רק שם המלך בחר להחליף המליצה בפעם השנית, והזכיר בארם שם האומה לבדה

בֶּן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃

פ ח כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ ו לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ

פתח בס"פ. למרבה קרי

תרגום אשכנזי

זאהן רמליהו'ס פיהרען געגען דיך בעזעס אים זינגע אונד שפרעכען:(ו)וויר ווערדען אין יהודה איינדרינגען, עס בעלאגערן, וויר וואללען עס צווינגען אונז דיא טאָהרע צו עפּפענען אונד איינען קעניג דאזעלבסט ערנענגען דען זאהן דעס טבאל.

פ (ה) אונז איזט איין קינד געבאָרען וואָרדען, איין זאהן איזט אונז געגעבען, דעססען שולטערן דיא הערשאפט טראגען ווערדען; ער ווירד הייסען: וואונדערבארער, ראטהגעבער, מאַכטיגער העלד, אונפערגענג־ליכער פאטער, פירסט דער גליקזעליגקייט.

(ו) (דיעם ווירד דער נאמע דעססען זיין) דעססען הערשאפט גראָס, אונד דעססען וואהלפאהרט

רש"י

י"א): (ו) ונקיצנה. נעוררס במלחמה: ונבקיענה אלינו. נשוה אותם עמנו כבקעה זו שהיא שוה וכן ת"י ונשוינון עמנא שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב עלינו כן ת"י ויש לפרש טב אל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימטריא של אותיות אלב"ס טבלא הוא רמלא ע"ר ב"ס א"ל בן טבאל בן רמלא: (ה) כי ילד יולד לנו. אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה. ותהיה משרת הקב"ה ועולו על שכמו שיהא עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיהו שר של שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: (ז) למרבה המשרה. למי יקרא השם הזה למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו ליראה מפניו משרה ל' שררה אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה אינו לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה: ולשלום. הניתן לו

באור

ובישראל שם האומה ושם המלך. (ו) ונקיצנה, נגרוס לה שתקוץ, לשון ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כב ג') אשר אתה קץ מפני שני מלכיה (למטה ט"ז). ונבקיענה אלינו, נכריח אותה לפתוח דלתותיה אלינו ע"י הרעב, כמו ויחזק הרעב בעיר ותבקע העיר (מ"ב כה ג' וד') ולא תהיה להבקע (יחזקאל ל ט"ז). את בן טבאל, יש אומרים שהוא שם ארמי ועיקרו טברמון (כי רמון היה מאלהי ארם) ומצאנו שם זה לאביו של בן הדד (מ"א טו י"ח), ואולי יש לומר כי אחד מחשובי ארם שהיה שמו טברמון בא בקהל אפרים ונשא ישראלית והסב את שמו בהתגיירו טבאל, וגעז' אומר כי הפתח באל"ף בעבור ההפסק כי מצאנו טבאל בצירי (עזרא ד ז'), והנה לא מצאנו חלוף זה בשמות, כי לא ישתנה ישראל בהפסק, והנכון שהנביא שנה שמו דרך לעג והמיר אל באל לומר שהוא טוב לכלום, או שהוא לא טוב; והנה שני המלכים נועצו לתת מלכות יהודה לאיש שהוא משתי האומות יחדיו שאביו ארמי ואמו ישראלית, ואולי היה קרוב לשתי המשפחות של רצין ושל פקח, ותלמידי מוהר"ר מרדכי מורטארה אומר כי אולי היה איש נכבד באנשי יהודה, והיו הקושרים על בית דוד רוצים להמליכו תחת אחז, ועל זה יש להוסיף כי אולי בן טבאל יצא מארץ יהודה והלך לו אצל רצין ופקח (כמו שאירע לירבעם שבקש שלמה להמיתו והוא ברח מצרימה ואחרי כן חזר ולקח חצי המלוכה מיד רחבעם) והם נועצו לתמוך ידו להמליכו על יהודה למען יתן להם מס וכיוצא בזה.

פ (ה) כי ילד ילד לנו, הוא חזקיה (רש"י ראב"ע רד"ק דון יצחק, געז'). ויקרא שמו, הטעם כך יהי' ועל שם מה שיהיה יצדק לקרוא לו כך על דרך יקרא לך עיר הצדק (א כ"ו). פלא יועץ, יועץ עצות נפלאות בחכמה עמוקה, ובדפוס ברישא שנת רנ"ד פלא בטעם רביע, ולפי זה פלא ויועץ הם שני ענינים, ובתנ"ך כ"י על קלף שבידי מלת פלא במהפך. אל גבור, כמו אל גוים (יחזקאל לא י"א), אלי גבורים (שם לב כ"א). אבי עד, אב לעד, אב לעולם, וידוע כי עולם נאמר דרך הפלגה על כל זמן ארוך, וכן כסאך אלהים עולם ועד (תהלים מה ז') והטעם כי כל עוד יהיה בחיים תכונן מלכותו בל תמוט. שר שלום, ענין הצלחה כמו ויבם לך שלום כולל כל הטובות, ושר שלום, שר מצליח, ולדעת בעל הטעמים פלא יועץ אל גבור הם תארי האל, ולדעת יונתן גם אבי עד תואר האל. (ו) למרבה המשרה, תוספת ביאור וכמו שפירש רש"י שם

עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

תרגום אשכנזי

וואָהלפאהרט גרענצענלאָז ווירד זיין, אויף דוד'ס טראָהנע אונד אין דעססען רייכע, דאס ער בעפעסטיגען ווירד אונד קרעפטיגען פיר אללע צייטען מיט גערעכטיגקייט אונד וואָהלוואָללען, דיעס ווירד בעווירקען דיא גונסט דעם הערען צבאות.

רש"י

אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביבו: על כסא. מלכות דוד יהיה שלום זה במשפט ולדקה שעשה יחזקיהו. ולשלום אי"ן זה תיקון המלה הוא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין קץ ואין קלבה: מעתה ועד עולם. עולמו של חזקיהו כל ימיו וכן מלינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם: קנאת ה' צבאות. שקנא לליון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת. ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה: תוספתא. אמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקלן דלתות ההיכל ושיגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב:

באור

זה יקרא לאותו הבן שיהיה מרבה המשרה, מרבה המשרה מי ששררתו רבה, כלשון מרבה רגלים (ויקרא יא מ"ב). ולשלום אין קץ, ואשר אין קץ לשלום בימיו. מעתה ועד עולם, חוזר למעלה (כפירוש רש"י) ובה"ט הפריד המלות האלה וחברן למטה, מפני שלא נתקיימה ההללחה ההיא עד עולם, אמנם אין לורך לברוח ממשמעות הכתוב, כי כוונת הנביא לומר שחזקיהו ישיב מלכות יהודה על כנה, במשפט ובלדקה שיעשה, באופן שתוכל להתקיים לעולם וכל זה אמנם לא יועיל אם לא ילכו בניו בדרכיו והוטא אחד יאבד טובה הרבה, ולפיכך הגלות מיוחסת לחטאת מנשה (מלכים ב' כ"ד ג'), וכי הוא אשר קלקל כל הטוב המזומן על יהודה בזכות חזקיה, וזה הוא שאמרו רז"ל (סנהדרין נ"ד) בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח.

תרגום אונקלוס

סדר משפטים

כא א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר

ת"א ואלה. ערובין נ"ד ב'. גיטין פ"א ב'. קדושין ל"ה א'. ב"ק ט"ו א'. סנהדרין ז' ב':

רש"י

כא (א) ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על

תרגום אשכנזי

כא (א) דיעזעס זינד אויך דיא רעכטע,

באור

כא הרשב"ם ז"ל פתח באורו על הפרשה הזאת העמוקה והרחבה עד מאד בהלכות ודינין, בלשון הזה: ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש ההלכות, אע"פ שהם העיקר, כמו שפירשתי בבראשית, כי מיתור המקראות נשמעים ההגדות וההלכות, ומקלתן ימלאו בפי' רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל, ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי, ואפרש הדינין וההלכות על פי דרך ארץ, ואעפ"כ ההלכות עיקר, כמו שאמרו רבותינו ז"ל הלכה עוקרת משנה עכ"ל. והנה אף אנו בלל כנפי הנשר הגדול הזה נחסה, ולא נזוז מפשוטי המקראות ימין ושמאל, אבל לא שכחנו את הכלל הכלול לנו בהקדמת הספר, על דבר ההבדל שיש בין הסותר והמתחלף, והוא שפשוטו של מקרא אפשר שיהיה מתחלף לקבלת רבותינו באופן הבאור, אבל אי אפשר שיהיה סותר להם בהלכות ודינין, כי הדברים המתחלפים אינו מן הנמנע שיהיו שניהם אמת, אבל הדברים הסותרים, אם האחד אמת, השני שקר בהכרח. ולכן בכל מקום שהנראה מגלויו של פשטות המקרא סותר לקבלת רז"ל בהלכות ודינין, חובה על המבאר לעזוב דרך הפשט מכל וכל, ולילך באורח הקבלה האמתית, או לעשות פשרה ביניהם, אם תללח. ואנחנו את הברית הזה כרתנו לבאורנו, ואותו נשמר כיד ה' הטובה עלינו. (א) ואלה, כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים, ואלה מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני (לשון רש"י,

תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־

קֳדָמֵיהוֹן׃ ב אֲרֵי תִזְבַּן עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן׃ ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי

ת"א כי. עקדה שער פ"ז : שש. קדושין ט"ז א' וי"ז ב'. ערכין י"ח ב'. נדה מ"ח א' : ובשבעת. קדושין שם. ערכין שם : בגפו. קדושין כ' א' : אם בעל. קדושין כ"ב א' :

קת"ס **כא** (ב) ובשבעת. הבי"ת בלי קמצא והשי"ן דגושה וחסר דחסר :

תרגום אשכנזי

דיא דוא איהנען פֿאָרלעגען זאללסט. (ב) ווען דוא איינען עברישען קנעכֿט קויפֿסט, זאלל ער זעכֿס יאהרע דיענען, אונד אַם זיעבענטען זאלל ער אונענטגעלדליך צור פֿרייהייט אויסגעהען. (ג) איזט ער פֿיר זיינע פערזאָן אלליין צו זיינעם העררן געקאָממען, זאָ געהט ער אויך פֿיר זיינע פערזאָן אלליין ווידער הינוועג; וואר ער דער

רש"י

הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. **ולמה** נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופירוש בעזרה) : **אשר תשים לפניהם**. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם : **(ב) כי תקנה עבד עברי**. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם (ויקרא כה) בלקוח מן הגוי אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי (דברים טו) לא אמרתי אלא באחיך : **כי תקנה**. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דוחקו אבל מכרוהו ב"ד לא יצא בשש כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (ויקרא כה) הרי מוכר עצמו מפני דוחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין : **לחפשי**. לחירות : **(ג) אם בגפו יבא**. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמו שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו : **בגפו יצא**. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים :

באור

והוא מהמכילתא). והכוונה קרובה למ"ש הראב"ע ז"ל, שאחרי כלות עשרת הדברים צוה השם למשה שירד אל העם, ויודיעם את יתר המצות והמשפטים, ואמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ' י"ט), והחל להזהיר על ע"א, ואמר שיכרות ברית עמם ברדתו, שהשם לבדו יהיה להם לאלהים, אח"כ הורהו המשפטים והדינין שבין איש לרעהו (כמ"ש רבותינו ז"ל במדרש רבה), כל התורה כלה תלויה במשפט, לכך נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות, ולסוף חזר והזהיר על ע"א, בפרשת הנה אנכי שולח מלאך וגו' (לקמן כג כ'), שעקרה להכרית זכר האלילים והפסילים מארץ כנען. **אשר תשים לפניהם**, אונקלוס תרגם די „תסדר קדמיהון" וכן אמרו רז"ל שיבינם טעמי הדברים ופירושיהם, וישימם לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם לכך נאמר לפניהם ולא נאמר להם, כמו שם שם לו חק ומשפט (לעיל טו כ"ה). **(ב) עבד עברי**, עברי תואר לעבד, לא נסמך אליו, והטעם עבד שהוא עברי, כמו שהוא אומר במקום אחר כי ימכר לך אחיך העברי (דברים טו י"ב). **כי תקנה**, במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר, כדכתיב אם אין לו ונמכר בגנבתו (לקמן כב ב'), אבל מוכר עצמו בעניו כתוב בפרשת בהר סיני וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וגו' (ויקרא כה ל"ט), וכתוב שם עד שנת היבל יעבד עמך (שם מ'), וכאן הוא אומר שש שנים יעבד במכרוהו בית דין, יש מרבותינו שמשוה דינם בגזירה שוה, ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל (ולדבריהם אף המוכר את עצמו אינו נמכר ליותר על שש), ויש שנותן חלוק ביניהם, (הרשב"ם ז"ל). **ובשבעת**, שביעית למכירתו, או אינו אלא שביעית לשנים, ת"ל שש שנים יעבוד. **לחפשי**, רש"י ז"ל פי' לחירות וכוונתו שמלת חפשי שם המקרה, כמו חופש, חירות, וכ"כ הרשב"ם, והוכיח שהוא כן, שאילו היה לשון אדם שהוא חפשי (כדעת אונקלוס שתרגם יפוק לבר חורין), היה לו לינקד בחטף לחפשי עכ"ל, וי"מ למקום שיהיה שם חפשי, כלומר שיצא מבית אדוניו אל ביתו, (רד"ק בשרשים שרש חפש). **חנם**, משרש חנן, והמ"ם נוסף, והטעם חנינה בלי מחיר כסף והוא תואר הפעל (אדווערביום), שדרכו לבא בלא שמוש, כמו ריקם שלחתני (בראשית לא מ"ב) ואולך אתכם קוממיות (ויקרא כו י"ג), ואם תלכו עמי קרי (שם כ"א), חנם נמכרתם (ישעיה נ"ב ג'), רבת צררוני (תהלים קכט א'), ודומיהם (עיין הקדמת הספר). **(ג) בגפו**, שלא היה נשוי אשה, כתרגומו בלחודוהי, ולשון בגפו בכנפו (שכנף בלשון ארמי

יִפּוֹק אִם בְּעֵיל אִתְּתָא הוּא
וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃
ד אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן לֵיהּ
אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין אוֹ
בְּנָן אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי
לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק
בִּלְחוֹדוֹהִי׃ ה וְאִם מֵימַר
יֵימַר עַבְדָּא רְחֵמְנָא יָת
רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי לָא
אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין׃

בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ
עִמּוֹ׃ ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה
וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה
וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא
בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד
אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי
וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃

ת"א אדניו. שם ט"ו א': האשה. יבמות כ"ב ב' וע"ח א'. קדושין סח ב' וס"ט א'. תמורה כ"ה ב': ואם אמר. קדושין ט"ו א' וי"ז ב' וכ"ב ח': אהבתי. קדושין כ"א ב' וכ"ב ב': לא. קדושין שם:

קת"ם (ד) יתן־. היו"ד בלי מתג והתי"ו בסגול: וילדה־לו. לו רפי: (ה) אמר. ח"ו:

רש"י

אם בעל אשה הוא. ישראלית: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו: (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים. או אינו אלא בישראלית. ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנאמר אחיך העברי או העבריה (דברים טו) מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה:

תרגום אשכנזי

מאנן איינער פֿרויא, זאָ געהט זיינע פֿרויא מיט איהם הינאוים. (ד) גיבט איהם אבער זיין הערר איינע פֿרויא, אונד דיעזע געבאָרט איהם זאָהנע אדער טאָכֿטער, זאָ בלייבט דיא פֿרויא מיט איהרען קינדערן איהרעם העררן, ער אבער געהט פֿיר זיינע פערזאָן אלליין הינוועג. (ה) ווען דער קנעכֿט שפרעכֿען זאָללטע: איך ליעבע מיינען העררן, מיינע פֿרויא אונד מיינע קינדער, איך מאג ניכֿט אלם פֿרייגעלאססענער אויסגעהען: זא

באור

גפין), שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו, בכנף בגדו, (רש"י), וי"א שהוא כמו בגופו, ומלאנו גופת שאול (ד"ה א' י) על משקל אחר [ובא כאן הדגש במקום הנח, כמו ופטורי צצים (מלכים א' ו י"ח וכ"ט ול"ב ול"ה), וכנהו כאן בלשון זכר], והטעם שלא בא גוף אחר עמו. בגפו יצא, אמר הגאון הוצרך לומר אם בגפו יבא בגפו יצא, כאשר אמר יצא לחפשי, בעבור דבר האשה שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא, (הראב"ע), וחז"ל דרשו מזה שאם לא היה נשוי מתחלה ישראלית אין רבו מוסר לו שפחה כנענית. בעל אשה, ישראלית. ויצאה אשתו עמו, וכי מי הכניסה שתצא? אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (רש"י) ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים, מכתוב שאמר אח"כ ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כה מ"א), (הרמב"ן). (ד) אדוניו, מצאנו אנשי לשון הקדש יחלקו כבוד בתורת השמות, אבל לא בפעלים, אמרו אדון גם אדנים, והוא לשון יחיד, ביד אדונים קשה (ישעיה יט ד'), ובסמוכים אמרו אדוניו ולא אמרו אדונו, כי לא נמצא, ולשון המדבר אדני שאל ואסור לאמרו בלשון רבים, שלא יתערב עם השם הנכבד, וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד, כמו בכנוי אדני שאל (בראשית מד י"ט), הראב"ע.
יתן

[אמר הכורם]: (ה) את אשתי ואת בני, התורה שחסה על בעלי חיים ואמרה לא תחסום שור בדישו איך לא תחמול על אדם שאומר אהבתי את אשתי ואת בני? והרי אהבתו אל אשת חיקו ואל בניה גוברת אצלו על התשוקה הטבעית לחופש וחירות? ולמה נפרידהו ונרחיקהו מאותן אשר נפשו קשורה בם? ויתכן שהרציעה באזנו אינו אלא לאות וסימן שאינו עובד מעתה והלאה מצד החוק והחיוב, אבל בבחירה ורצון, ולכן

ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים
וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־
הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ
בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס ז וְכִי־

ו וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לָקֳדָם
דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דַּשָּׁא
אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע
רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא
וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלַם׃
ז וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ

קת"ם (ו) האלהים. ה"א ראשונה במונח: לעלם. ק"ו:

ת"א המזוזה. קדושין שם: ורצע. קדושין י"ד ב' וט"ז ב' וכ"א ב': אזנו. יבמות ק"ד א'. קדושין ט"ו א': במרצע. קדושין כ"א ב': ועבדו. שם ט"ו א' וכ"א ב': וכי. כתובות מ"ו ב'. קדושין ג' ב' וד' א' וע"ב ב'. בכורות כ' ב':

תרגום אשכנזי

(ו) זא בריננעט איהן דער העררע פֿאר דיא געטטליכֿען ריכֿטער, פֿיהרט איהן אן איינע טהיר אדער פּפֿאסטע, ווען איהן דער הערר דאזעלבסט דאז אהר מיט איינער פּפֿרימע דורכֿשטאכֿען, זא מוס איהם דיעזער אויף אימטער דיענען (דאז הייסט ביז צום אללגעמיינען פֿרייהייטסיאהר). (ז) ווען איין מאנן זיינע טאכֿטער צור לייבאייגענען פֿער־

רש"י

(ו) אל האלהים. לבית דין לריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרלוע עליה ת"ל ונתת באזנו ובדלת (דברים טו) בדלת ולא במזוזה הא מה תלמוד לומר או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד: ורצע אדוניו את אזנו. הימנית או אינו אלא של שמאל ת"ל אזן אזן לגזרה שוה נאמר כאן ורלע אדוניו את אזנו ונאמר במלורע תנוך אוזן המטהר הימנית (ויקרא י"ד) מה להלן הימנית אף כאן הימנית. ומה ראה אזן לירלע מכל שאר איברים שבגוף אמר רבן יוחנן בן זכאי אזן זו ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרלע. ואם מוכר עלמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעלמו תרלע. ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר לרור מבושם שתולין בלואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במלרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה) עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעלמו ירלע בפניהם: ועבדו לעלם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו (שם) מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל חמשים שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג: (ז) וכי ימכור איש

באור

יתן לו אשה, שפחה כנענית להוליד לו ממנה עבדים. (ו) האלהים, נקרא המשפט והשופטים על שם אלהים, כמו שאמר משה כי המשפט לאלהים הוא (דברים א י"ז), וכך אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט (ד"ה ב' יט ו'), והמשורר אמר אלהים נלב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (תהלים פב א'), כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט, וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (דברים יט י"ז), ובואלה שמות רבה אמרו בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקב"ה שמי השמים, ומשרה שכינתו בלדו שנאמר וכי הקים ה' להם שפטים והיה ה' עם השפט (שפטים ב י"ח), (מדברי הרמב"ן). אל הדלת וגו', מנהג השופטים לישב בשער העיר שיש לה דלתים ובריח, והכוונה שיעשה זה לפני יושבי השער רולע אזנו במרלע לסימן עבדות. או אל המזוזה, חז"ל אמרו שאין המזוזה כשרה לרלוע עליה, כדכתיב ונתת באזנו ובדלת (דברים טו י"ז), בדלת ולא במזוזה, וטעם אמרו או אל המזוזה, שיגישו אל המקום אשר שם הדלת מחוברת במזוזה, שלא תהיה הדלת מונחת על הארץ, כי אם זקופה אצל המזוזה; והנה בת"א שלפנינו הנוסחא לות דשא דלות מזוזתא, ובתיב"ע לות דשא דלות מזוזתא, משמע שכוונתם להוליא תיבת או ממשמעה, ואין לזה הכרע מדברי חז"ל, שהם לא אמרו אלא על הרליעה שנ"ל בדלת, והכתוב מדבר מן ההגשה שיגישו אל מקום הדלת או אל מקום המזוזה, ויש מן הספרים שכתוב בת"א או לות מזוזתא, והיא לדעתי הנוסחא הנכונה, וכן מתורגם בל"א. ורצע, ענינו ינקוב. במרצע, שם הכלי שנוקבין בו. לעלם, ידענו כי מלת עולם

הסימן באזנו במקום שהוא גלוי לכל, כדי (שלא) יאמרו זה הוא חוץ היולא מן הכלל, ועובד יותר משש שנים לא מלד החיוב אלא מלד הבחירה, זה הנראה לנו לפי פשוטו של מקרא, ואולם הדרשה תדרש.

יִמְכֹּ֥ר אִ֛ישׁ אֶת־בִּתּ֖וֹ לְאָמָ֑ה לֹ֥א
תֵצֵ֖א כְּצֵ֥את הָעֲבָדִֽים׃ ח אִם־
רָעָ֞ה בְּעֵינֵ֧י אֲדֹנֶ֛יהָ אֲשֶׁר־לֹ֥א
יְעָדָ֖הּ וְהֶפְדָּ֑הּ לְעַ֥ם נָכְרִ֛י לֹא־
לו קרי

לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת
עַבְדִין׃ ח אִם בִּישַׁת בְּעֵינֵי
רִבּוֹנַהּ דִּי יַקְיְמַהּ לֵיהּ
וְיִפְרְקִינַהּ לִגְבַר אוֹחֲרָן לֵית

ת"א לא תצא. קדושין ט"ז א' וכ' א': רעה. קדושין י"ט ב': והפדה. קדושין י"א ב' י"ד ב' וט"ז א' וי"ט א':

רש"י

את בתו לאמה. בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנין אמרת ק"ו ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמ"ש ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר: לא תצא בצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה. או אינו אלא לא תצא כצאת עבדים בשש וביובל תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קידושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קידושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו שתי שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך שתי שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למוכרה

תרגום אשכנזי

קויפט, זאלל זיא ניכט זאָ הינוועג געהען, וויא דיא קנעכטע הינוועג געהען. (ח) איזט זיא אין דען אויגען איהרעס העררן מיספֿאֶלליג, זאָ דאס ער זיא ניכט פֿיר זיך בעשטיממט, זאָ מוס ער איהר דאצו פֿער-העלפֿען, דאס זיא זיך לאָזקויפֿע; ער זאלל

באור

בלה"ק הוא זמן, כמו כבר היה לעלמים (קהלת א י'), זמנים, וישב שם עד עולם (שמואל א א' כ"ב), עד זמן שיהיה גדול, וכן ועבדו לעלם, לזמנו של יובל, שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו, ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו (הראב"ע). (ז) בתו, הקטנה שהיא ברשות האב. לא תצא וגו', אין ספק שאף האמה יוצאה בשש, כדכתיב וכי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דברים טו י"ב), וכן היא יוצאה ביובל, והכוונה באמרו שלא תצא וגו', שלא תמתין עד כלות שש השנים כי אם קודם לכן צריך האדון לעשות לה אחת משלש אלה, וחז"ל אמרו כצאת העבדים כיציאת עבדים כנעניים, הנקראים עבדים סתם, ללמד שאין האמה יוצאת בשן ועין, והעבד עברי הוקש לאמה, ואף הוא אינו יוצא בשן ועין, כי ישראל הוא, וחייב האדון המזיקו לשלם לו ה' דברים. (ח) אם רעה בעיני אדניה, שלא נשאה חן בעיניו לכונסה. אשר לא יעדה, כתיב לא באל"ף וקרי לו בוי"ו, והכוונה לפי הכתיב שלא ירצה ליעדה ולהכניסה לו לאשה, ולפי הקרי הטעם אם רעה בעיני אדוניה אשר יעדה האב להיות לו לאשה, כי הקונה בת ישראל לאמה, לקחתה לו לאשה יקנה אותה, והיא מיועדת לו מן הסתם. יעדה, ענין זמון. והפדה, האב הנזכר, שאסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה. לעם נכרי, שאינו מישראל, לא ימשול האב למכור את בתו כי לא יוכל לישא אותה, ויהיה זה בגידה בבתו, כי לא ימכור האדם את בתו כי אם למי שיוכל לקחתה, או יהיה טעם בבגדו בה שכל מוכר בתו בוגד בה, כל זה מדברי הרמב"ן ז"ל שפי' כן על דרך הפשט, והנה אף אונקלוס ויב"ע תרגמו והפדה על האב, ועל לעם נכרי לא ימשל למכרה איתא במכילתא אזהרה לב"ד שלא יונכרנה לנכרי, וכתב הרמב"ן שיראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר, אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור אדם בתו לנכרי, כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר (ויקרא כה מ"ז). הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. ודעת רש"י ז"ל שפעל והפדה שב על האדון, שיתן לה מקום ויסייע בפדיונה, כמו שאמרו חז"ל שמגרע מן הכסף שנתן בעדה כמספר

יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃
ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט
הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת
יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ
לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא

קת"ס (ח) בבגדו־. במקף ולא במרכא: (ט) ייעדנה. מ"ו: כמשפט. הכ"ף בשוא והפ"א בפתח:

לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוּנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ בַּהּ׃ ט וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְּמִינַּהּ כְּהִילְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד לַהּ׃ י אִם אוּחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע׃ יא וְאִם תְּלָת

נ"א תלת

ת"א בבגדו. קדושין י"א א' וע"ב ב'. בכורות ל"ד א': אם. קדושין ט' ב' וט"ז א': שארה. כתובות מ"ז ב' ומ"ח א': לא יגרע. נדרים ט"ו ב'. גיטין ע"ד ב':

תרגום אשכנזי

אבער דיא מאכט ניכט האבען, זיא אן איינען פרעמדען צו פערקויפען, נאכדעם ער זעלבסט ליעבלאז געגען זיא געוועזען. (ט) בעשטיממט ער זיא פיר זיינען זאהן, זא מוס ער נאך דעם רעכטע דער טאכטער איהר געשעהען לאססען. (י) ווען ער איהם אויך איינע אנדערע פרויא גיבט, זא מוס ער דאך איהרע קאסט, קליידונג אונד וואהנונג ניכט אבברעכען. (יא) לייסטעט ער איהר

רש"י

לאחר לא האדון ולא האב: בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא קיים בה מצות ייעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: במשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה: שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות: כסותה. כמשמעו: ועונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן הג' ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה

באור

השנים שעשתה אצלו, וכפי מספר השנים הנותרים כן יהיה פדיונה, וכ"כ הראב"ע כי והפדה פעל יוצא לשנים פעולים, כמו המצמיח הרים חציר (תהלים קמז ח'), וכ"כ הרשב"ם. לעם נכרי, כתרגומו לגבר אוחרן, לאיש אחר, וכמוהו הגוי גם צדיק תהרג (בראשית כ ד'). לא ימשל למכרה, לא האדון ולא האב. בבגדו בה, אם רוצה לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד וכן האב מאחר שבגד בה ומכרה לזה. (ט) ואם לבנו ייעדנה, האדון הנזכר, וזה ראיה להמפרשים אזהרת לא ימשל בה למכרה על האדון. במשפט הבנות, בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו. יעשה לה, הבן, גם האב אם הוא יקחנה לתת לה שארה כסותה ועונתה, כ"פ רש"י והראב"ע, והרמב"ן ז"ל כתב על דרך הפשט יתכן שיאמר אם ייעדנה הקונה לבנו, והוא השדוך שישדכנה לו כי יעוד לשון זמון הוא, מן המועד אשר יעדו (שמואל ב' כ ה'). כמשפט אשר יעשה האדם לבתו יעשה לה, שיתן לה משלו כמהר הבתולות, וצוה בזה כאשר צוה בהענקה והכל חסד מאתו יתעלה עכ"ל. (י) אם אחרת, בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה בין שלא נמכרה. יקח לו, עליה. שארה, לדברי האומר בכתובות (דף מז ע"ב) מזונות האשה דאורייתא, שארה (כתרגומו זיונה), אלו מזונות, וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג ג'), וכן וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח כ"ז) דבר המעמיד ומשאיר חיי האדם, והוא המזון, ומזה הטעם נקראו קרובי האדם שאר בשרו, או שאר בקמץ האל"ף, או שארה, הטעם קיום ושארית, מה שנשאר מן האדם במותו, וכן תקרא העיסה משארה, משארתם צררת בשמלתם (לעיל יב ל"ד), על שם המזון, כי הלחם הוא עיקר מזונותיו של אדם. כסותה, מלבושים. ועֹנתה, כנוי לתשמיש, דבר המענה את האשה בהמנעו ממנה, וכן הוא אומר אם תענה את בנתי (בראשית לא נ'), וי"מ ענתה מגזרת עת, כי הוא עת דודים, כי מלת עת בחסרון נו"ן, כמו אמת, על כן נדגש תי"ו עתך ועתו כמו אמתו. וי"א ועונתה דירה, לשון מעון, כי מ"ם של מעון נוסף, והאומר מזונות האשה תקנת חכמים תחת מעשה ידיה, יפרש הכתוב בענין אחר (עיין בפי' הרמב"ן). לא יגרע, לא ימנע מזאת האמה שייעד לו כבר, והנ"ל אם לא ישא אחרת כי הכתוב דבר בהווה. (יא) ואם שלש אלה, היעוד לו או לבנו או הפדיון. לא יעשה לה, הכוונה שלא

יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ

תרגום אונקלוס

אִלֵּין לָא יַעְבֵּיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף׃ יב דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יג וּדְלָא כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר לִידֵיהּ

ת"א ויצאה, כתובות מ"ו ב'. קדושין ג' ב וד' א' וע"ב ב'. בכורות ב' ב': ואשר. ב"ק כ"ו ב'. מכות ז' ב' וי' ב': ושמתי. מכות י"ב ב'. זבחים קי"ז א':

תרגום אשכנזי

אבער דיעזע דרייא שטיקקע ניכט, זא געהעט זיא אונענטגעלדליך פאן איהם וועג. (יב) ווער איינען מענשען שלאגט, דאס ער שטירבט, זאלל געטאדטעט ווערדען. (יג) האט ער איהם אבער ניכט נאכגעשטעללט, זאנדערן גאטט האט עס איהם זא אין דיא האנד געפיגט, זא ווערדע איך דיר איינען ארט

רש"י

לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה ללמדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנאמר העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דברים טו) ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנין לשש שנים תצא בהן או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כלם אפרש: מכה איש ומת. למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת (ויקרא כ"ד) שומע אני הכאה בלא מיתה תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן אפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפילו קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע תלמוד לומר ומכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש: (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין: צדה. לשון ארב וכה"א ואתה צודה את נפשי לקחתה (שמואל א' כד) ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקת של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו (ישעיה סו) צדה אורה (שמואל א' כ) ומלין לצד עילאה ימלל (דניאל ז') אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מ"מ לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זימן לידו לשון לא תאונה אליך רעה (תהלים לא) לא יאונה לצדיק כל און (משלי י"ב) מתאנה הוא לי (מלכים ב' ה') מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע (שמואל א' כד) ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא

באור

יעשה לה אף אחת משלש אלה. ויצאה חנם, חז"ל פירשו שתצא בסימני נערות, אע"פ שלא הגיע לה שש ולא יובל. חנם אין כסף, חז"ל דרשו כפל הלשון חד אנערה וחד אבוגרת (קדושין דף ד ע"א). ולפי הפשט בא הכפל לתוספת באור לפי שמלת חנם סובלת ב' פירושים, חנם בלא מחיר, כמו חנם נמכרתם (ישעיה נב ג'), וחנם בלי השגת התכלית, כמו ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א י'), כי חנם מזורה הרשת (משלי א י"ז), לכן יוסיף לפעמים התיבה הנרדפת אין כסף כמו כי מת אתה ולא תחיה (מלכים ב' כ א' וישעיה לח א'). (יב) מכה איש ומת, הכהו כל כך עד שמת בו וכן מתורגם בל"א. איש, כולל זכר ונקבה. (יג) לא צדה. לא ארב לו, ולא נתכוון להרגו, כמו ואתה צדה את נפשי לקחתה (שמואל א' כד י"ב). אנה לידו, כמו מתאנה הוא לי (מלכים ב' ה ז'), מבקש סבות ועלילות, וכן תאנה הוא מבקש (שופטים יד ד'), לא יאנה לצדיק כל און (משלי יב כ"א), והטעם שהשם סבב ועלל לו זה בעבור עון אחר שעשה, והוא לא כוון לכך, שכן דרך המקרא ליחס כל דבר אל השם יתעלה, שהוא עלת הכל, חוץ מן המעשים הנמשכים אל הבחירה החפשית, שהם מעשה האדם. ושמתי לך מקום, כשיהיו ערים לשבת (הרשב"ם), ורש"י פי' אף במדבר

מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־
יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ
בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ
לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ
מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ
וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת

וְאֲשַׁוֵּי לָךְ אַתְרָא דִּי יֵעְרוֹק
לְתַמָּן׃ יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר
עַל חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ
בִּנְכִילוּ מִן מַדְבְּחִי
תִּדְבְּרִינֵּיהּ לְמִקְטָל׃
טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ טז וּדְיִגְנוֹב
נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיַזְבְּנִינֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ

קת"ס (יד) יזד . ה"י : (טו) ומכה . הכ"ף בגירי :
(טז) וגנב . ח"ו :

ת"א יזיד . יומא פ"ד ב׳ . סנהדרין מ"א א׳ ופ"ט א׳ :
מעם . יבמות ז׳ א׳ . סנהדרין ל"ח ב׳ ול"ו א׳ :
ומכה . סנהדרין פ"ד ב׳ : וגנב , סנהדרין פ"ה ב׳ :

תרגום אשכנזי

בעשטיממען , וואָהין ער פליעהען זאלל .
(יד) ווען אבער יעמאנד זיינען נאָכסטען
פאָרזעטצליך מיט הינטערליסט אומברינגעט,
זאָ זאללסט דוא איהן פאן מיינעם אלטארא
הינוועג נעהמען , ווידער צו שטערבען .
(טו) ווער פאטער אדער מוטטער שלאָגט ,
זאָלל געטאָדטעט ווערדען . (טז) ווער איי־
נען מענשען שטיעהלט אונד פערקויפט איהן ,
מאן האט איהן אבער פאָרהער אין זיינער
געוואלט געפונדען , זאלל געטאָדטעט ווער־
דען

רש"י

גלה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידין עליו ומחייבין אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג : ושמתי לך מקום . אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה : (יד) וכי יזיד איש . למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו׳ שומע אני אפילו רופא שהרג ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג להרגו בערמה ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאעפ"י שהם מזידין אין מערימין : מעם מזבחי . אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות : (טו) ומכה אביו ואמו . לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה : אביו ואמו . או זה או זה : מות יומת . בחנק : (טז) וגונב איש ומכרו . למה נאמר לפי שנאמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין ת"ל וגונב איש ומכרו . ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש גונב אשה מנין ת"ל גונב נפש (דברים כד) לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו . שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר בידו קודם מכירה : מות יומת . בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו . ונראה לי היינו פלוגתא דמר

באור

שינוס שמה , ואי זה מקום קולטו ? זה מחנה לויה (והוא מהמכילתא) , (יד) בערמה , להוציא שליח בית דין , והרופא והרודה בנו ותלמידו שאע"פ שהם מזידין אין מערימין . מעם מזבחי , הכוונה שלא יהיה למזיד מנוס כלל , ולא יקלטנו שום מקום , ואם אל המזבח ינוס , כאשר עשה יואב , גם משם תקחנו למות , וחז"ל אמרו אפי׳ כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי . (טו) ומכה , אף הכאה שאינה של מיתה , ורז"ל פירשו בעושה חבורה. אביו ואמו , או אביו או אמו . מות יומת , בחנק וכן כל מיתה האמורה בתורה סתם . (טז) ונמצא בידו , קודם המכירה , שראו עדים שהכניסו מרשות הנגנב לרשותו , ואחר כך מכרו לאחר , כמו שפירש הגונב נפש

[אמר הכורם] : (יג) מקום אשר ינוס . ענין המלט הרוצח נפש בשגגה אל עיר המקלט ושבתו שם , נכאר אי"ה כאשר נבוא אל המקום המצוה על זה .

יוּמָֽת׃ ס יז וּמְקַלֵּ֥ל אָבִ֛יו וְאִמּ֖וֹ
מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס יח וְכִֽי־יְרִיבֻ֣ן
אֲנָשִׁ֔ים וְהִכָּה־אִישׁ֙ אֶת־רֵעֵ֔הוּ
בְּאֶ֖בֶן א֣וֹ בְאֶגְרֹ֑ף וְלֹ֥א יָמ֖וּת וְנָפַ֥ל
לְמִשְׁכָּֽב׃ יט אִם־יָק֞וּם וְהִתְהַלֵּ֥ךְ
בַּח֛וּץ עַל־מִשְׁעַנְתּ֖וֹ וְנִקָּ֣ה הַמַּכֶּ֑ה

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יז וּדְיֵלוּט
אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵל׃ יח וַאֲרֵי יִנְצוֹן גֻּבְרִין
וְיִמְחֵי גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ
בְּאַבְנָא אוֹ בְכוּרְמִיזָא וְלָא
יְמוּת וְיִפּוֹל לְבוּטְלָן׃ יט אִם
יְקוּם וְיִתְהַלֵּךְ בְּבָרָא עַל
בּוּרְיֵיהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא

ת"א ומקלל. קדושין ל' ב': והכה. ב"ק צ' ב': יקום. כתובות ל"ג ב'. סנהדרין ע"ח א':

קת"ם (יח) יריבן. מ"י וח"ו: והכה. אין מתג כה"א: באגרף. ח"ו:

רש"י

סבר מקשינן הכאה לקללה ומר סבר לא מקשינן: (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר איש איש אשר יקלל את אביו (ויקרא כ') אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה א"כ למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם (שם) ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו: (יח) וכי יריבון אנשים. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו: ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו: ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשים אותו עד

תרגום אשכנזי

דען. (יז) ווער פֿאטער אדער מוטטער פֿלוכֿט זאלל געטאֶדטעט ווערדען. (יח) ווען מאֶננער אין צאנק געראטהען, אונד איינער שלעגט דען אַנדערן מיט איינעם שטיינע, אדער מיט דער פֿויסט, ער שטירבט צוואהר ניכֿט, מוס אַבער צו בעטע ליגען; (יט) ווען ער וויעדער אויף שטעהעט, אונד אַן איינער קריקקע אויף דער שטראסע הערום געהען קאַן, זא זאלל דער שלעגער פֿרייא זיין, יעדאָך זאלל ער איהם פֿערזיימונגס־קאסטען

באור

נפש מישראל, אינו חייב עד שיכניסו לרשותו, ואמרו בברייתא גנבו ולא מכרו, מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור. והנה שעור ונמצא בידו, אחר שנמצא בידו, ויתכן לומר שהוא מוסב על הלוקח, שנמצא בידו של לוקח, שאם לא הכניסו הלוקח מרשות הגנב לרשותו, אין הגנב חייב מיתה, לפי שלא נגמר המכר ביניהם, או אפי' נגמר המכר, וקנה ע"י הגבהה או במשיכה בחצר של שניהם, יפטר, עד שיצא מרשות הגנב לרשות הלוקח. (שטת הרמב"ן ז"ל שפי' כן לשון הברייתא עדיין הוא ברשותו). (יז) ומקלל, מצאנו קללה בזכירת השם כמו ויקללם בשם ה' (מלכים ב' ב כ"ד), גם בלא זכרון השם, וקדמונינו ז"ל העתיקו עד שיקלל בהזכרת השם. מות יומת, בסקילה, וכל מקום שנאמר דמיו בו, בסקילה, ובנין אב לכלם, באבן ירגמו אתם דמיהם בם (ויקרא כ כ"ז) ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (שם ט). (יח) באגרף, על לשון רז"ל אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה (פויסט בל"א), והזכיר הכתוב שתי ההכאות, אחת קשה, והיא באבן, ואחת קלה והיא באגרוף, לומר כי בשתיהן צריך אומד, וחובשין אותו, אם ימות זה, כגון שהכהו על נפשו, רוצח הוא מות יומת, ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי. וי"מ אגרף כמו רגב עפר (ערדשאָללע בל"א), מלשון עפר, עבשו פרדות תחת מגרפתיהם (יואל א י"ז), והאל"ף נוסף כאל"ף אזרוע, והוא דעת אנקלוס שאמר בכורמיזא, והזכיר את זה, לאמר כי גם ברגב יומת, אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית, (מדברי הרמב"ן). ונפל למשכב, כתרגומו ויפול לבוטלן, לחולי שמבטלו ממלאכתו, (יט) אם יקום וגו', לפי פשוטו של מקרא דבר הכתוב בהווה, שאם יתחזק המוכה וישוב כחו אליו עד שיקום ממשכבו לגמרי, ולא יחזור אליו, כי אם יתהלך בחוץ בשווקים וברחובות, על משענת מטה אשר בידו, כמשפט החולים שנתרפאו, והכלל שיאמדוהו לחיים. ונקה המכה. למדך שחובשין אותו, עד שנראה אם נתרפא זה, ופי' ונקה שיוציאוהו מבית הסהר.

רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס שני
כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ
אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת
יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם
אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ
הוּא׃ ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים
וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ

קת"ס (יט) ורפא. ח"ו: (כ) נקם. ח"ו: (כא) יקם. הקו"ף בפתח:

לְחוּד בּוּטְלָנֵיהּ יִתֵּן וַאֲגַר
אַסְיָא יְשַׁלֵּם׃ כ וַאֲרֵי יִמְחֵי
גְּבַר יַת עַבְדֵּיהּ אוֹ יַת
אַמְתֵיהּ בְּשׁוּלְטַן וִימוּת
תְּחוֹת יְדֵיהּ אִתְדָּנָא יִתְדָּן׃
כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין
יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדַּן אֲרֵי
כַסְפֵּיהּ הוּא׃ כב וַאֲרֵי יִנְצוּן
גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְיָא
וְיִפְּקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵי

ת"א רק. ב"ק פ"ה א': ורפא. ברכות ס' א'. ב"ק פ"ד א' ופ"ה ב': נקם. סנהדרין נ"ב ב': יום. ב"ק צ' א'. ב"ב כ' א': כספו. ב"ק שם. ב"ב שם ב': וכי וגו'. כתובות ל"ג א'. ב"ק מ"ב א'. סנהדרין ע"ד א' וע"ט א': ויצאו. ב"ק מ"ט א':

תרגום אשכנזי

קאסטען ערשטאטטען, אונד איהן היילען לאסען. (כ) ווען יעמאנד זיינען קנעכט אדער זיינע מאגד מיט דעם צוכטשטאקע שלאגט, אונד ער שטירבט אונטער זיינער האנד, זא ווירד עס גערעכען. (כא) יעדאך, ווען ער איינען טאג אדער צווייא נאך לעבט, זאלל עס ניכט גערעכען ווערדען, ווייל עס זיין געלד איזט. (כב) ווען זיך מעננער האַ-דערן, אונד פערלעטצען איינע שוואַנגערע פרויא, זא דאַס איהר דיא קינדער אַבגעהען, עס

רש"י

שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והולך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה: רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא: (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה [או בכלי עץ יד אשר ימות בו] הכהו והלא דברים ק"ו מה ישראל חמור אין חייב עליו אלא א"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לכ"ש: נקום ינקם. מיתת סייף וכה"א חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כ"ו): (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואי זה זה מעת לעת: לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשים. זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא

באור

שבתו, מגזרת שביתה, ע"מ שברו, ושרשו שבת כי התי"ו שרש, והוא שם ע"מ שבר קבר, או ששרשו ישב, והוא מקור ע"מ רדת, והטעם זמן ישיבתו בבית, שובת ממלאכתו, הפך והתהלך בחוץ. יתן, ישלם לו. ורפא ירפא, כתרגומו ישלם שכר הרופא, ושנה הכתוב לאמר רק שבתו יתן ורפא ירפא, ולא אמר רק שבתו ורפואתו יתן, להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו, ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר, והוא יעשה בו דברים אחרים, רק ירפא בו על כל פנים, (הרמב"ן). (כ) את עבדו, בכנעני הכתוב מדבר, כמו שאמרו חז"ל, לפי שאמר באחרונה כי כספו הוא, אבל עבד עברי אינו כספו, אלא כשכיר כתושב עמו ודינו כישראל לכל דבריו. בשבט, בה"א הידיעה, כי דרך המושל להיות בידו שבט מוסר, ואעפ"כ יזהר ולא יכנו בו מכה רבה. נקם ינקם, אמרו חז"ל שהוא מיתת סייף, וכן הוא אומר חרב נקמת נקם ברית (ויקרא כו כ"ה). (כא) כי כספו הוא, ודינו להכותו דרך תוכחה. (כב) וכי ינצו אנשים, זה עם זה, ונתכוון להכות את חבירו, והכה את האשה. ונגפו, אין נגיפה אלא לשון דחיפה, כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צא י"ב), וכטרם

וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ
כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה
וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה
וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ׃ כד עַיִן
תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת

קת"ם (כב) ענוש . מ"ו : בפללים . ה"י קדמאה לכל: (כג) ונתתה . כה"א בסוף :

מוֹתָא אִתְנַבְּאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא
דִּי יְשַׁוֵּי עֲלוֹהִי בַּעְלַהּ
דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן מִן מֵימַר
דַּיָּנַיָּא׃ כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא
וְתִתֵּן נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא׃
כד עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא
חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא

ת"א ולא . שם ל"ד ב' ול"ה א' ול"ו א'. סנהדרין ע"ד א' :
כאשר . ב"ק מ"ג א' . ערכין ז' א' : ונתן . מגלה ט"ז ב' . סנהדרין קי"א ב' : ואם . כתובות ל' א' ול"ג א' . סנהדרין ע"ד א' : עין . ב"ק פ"ג ב' ופ"ד א' :

רש"י

לשון דחיפה והכאה כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א) בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג) ולאבן נגף (ישעיה ח) : ולא יהיה אסון . באשה : ענוש יענש . לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה : ענוש יענש . יגבו ממון ממנו כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כב) : כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך : ונתן . המכה דמי וולדות : בפלילים . ע"פ הדיינים : (כג) ואם אסון יהיה . באשה : ונתתה נפש תחת נפש . רבותינו חולקין בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרי' ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק : (כד) עין תחת עין . סימא עין חברו נותן לו דמי עינו כמה שפיחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל

תרגום אשכנזי

עס איזט אבער וויטער קיין אונגליק ער־פאלגט , זא זאלל דער טהעטער מיט איינער געלדבוסע בעשטראפט ווערדען , וויא איהם דער עהעמאנן דער פרויא אויפלעגען ווירד , אדער ער בעצאהלט נאך דעם אויסשפרוכע דער ריכטער . (כג) איזט אבער דער פרויא זעלבסט איין אונגליק ערפאלגט , זא מוסט דוא פערזאן פיר פערזאן הינגעבען . (כד) רעכטסוועגען זאללטע) אויגע פיר אויגע (זיין) , צאהן פיר צאהן , האנד פיר האנד , פוס

באור

יתנגפו רגליכם (ירמיה יג ט"ז) . ולאבן נגף (ישעיה ח י"ד) . ולא יהיה אסון , באשה . ענוש יענש , ישלם דמי ולדות לבעל , והוציאו הכתוב בלשון עונש שהוא כמו קנס , לפי שאין כאן ממון תשלומין כי מי יודע בולדות אם יגליחו (הרמב"ן) . כאשר ישית וגו', רש"י ז"ל פירש כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך והכוונה שביד הבעל לתבעו ולא ביד האשה , כי אין לה חלק וזכות בהם . ונתן , המכה , הדמים . בפללים , ע"פ שומת ב"ד . והרמב"ן ז"ל פי' ע"פ דרכו שהקנס ההוא יהיה כאשר ישית בעל האשה , שהוא חפץ בילדיו , והשופטים הם אללו , ויתן זה בפלילים , שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן , ויהיה לפי זה ונתן מוסב על הבעל , שהוא יתן עליו עונש כפי הראוי ואל ירבה עליו יותר מדאי . (כג) ואם אסון יהיה , באשה . ונתתה נפש תחת נפש , רבותינו (בסנהדרין דף ע"ט ע"א) חולקים בדבר , י"א נפש ממש , וי"א ממון אבל לא מיתה שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה , ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק (רש"י) . (כד) עין תחת עין , הידוע בקבלת רז"ל (בב"ק דף פ"ג ע"ב) שהוא ממון , ויבא כלשון הזה בתשלומין , ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש (ויקרא כד י"ח) , והנה ראיות רבות יש לדבריהם משקול הדעת , ומשפט השכל הישר , כמו שאמר הגאון רב סעדיה כי אם הכה אדם עין חבירו וסרה שלישית אור עיניו , איך יתכן שיוכה מכה זאת בלי תוספת ומגרעת , אולי יחשיך אור עיניו כלו , ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה , כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות , ואין הדעת סובלתו , וכן הרי שהיה סומא וסימא קיטע וקיטע , מה נעשה לו , ואף שחז"ל דחו כל הראיות הללו והדומות להן (בב"ק דף פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א) , ואמרו שיש להשיב עליהן , נראה שאין כוונתם אלא לומר שאינן מכריעות וגולאות לגמרי , זולת הקבלה , ושאפשר להשיב על כל אחת מהן ע"פ דוחק , אבל האמת שהמשקיף בהשקפה אחת על כלן , אי אפשר שיתעקש עוד מלשמוע לקבלת חז"ל ; והרמב"ן ז"ל הביא עוד ראיה לדבריהם ממה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא , ואם נעשה

יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃ כה כְּוִיָּה תַּחַת
כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה
תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס כו וְכִי־יַכֶּה
אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין
אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ
תַּחַת עֵינוֹ׃ כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־

תרגום אונקלוס

רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא׃ כה כְּוָאָה
חֲלַף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלַף
פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף
מַשְׁקוֹפֵי׃ כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר
יַת עֵינָא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ יַת עֵינָא
דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינָהּ לְבַר
חוֹרִין יִפְטְרִינֵּיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ׃
כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּיהּ אוֹ
שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל לְבַר

ת"א רגל. ב"ק פ"ד א׳ : פצע. שם כו ב פד א פה א : חבורה. ב"ק פד ב : וכי. קדושין כד ב : ושחתה. קדושין כד ב. ב"ק כו ב : ואם שן. קדושין סד א :

תרגום אשכנזי

פוס פיר פוס, (כה) בראנדמאהל פיר בראנד־מאהל, וואונדע פיר וואונדע, ביילע פיר ביילע, (דאהער מוס דער טהעטער געלד דאפיר געבען). (כו) וועו יעמאנד דאז אויגע זיינעם קנעכטעם אדער דאז אויגע זיינער מאגד שלעגט, אונד עס פערדערבט, מוס ער איהן צור פרייאהייט אויסגעהען לאססען פיר זיין אויגע. (כז) שלעגט ער זיינעם

רש"י

החובל : (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפורניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער בכך : פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפר"דור בלעז 1) הכל לפי מה שהוא אם יש בה פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו להותכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו להותכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו : חבורה. היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלעז 2) כמו ונמר חברבורותיו (ירמיה י"ג) ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדי"רא בלעז 3). וכן שדופות קדים שקיפן קדום חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו : (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדים : תחת עינו. וכן בכ"ד ראשי אברים

באור

באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן, וגם הוא צריך שבת ורפוי? ואין טענה מפני המתרפא מהרה (כן דחו רז"ל זאת הראיה בב"ק שם), כי אין זה פשוטו של מקרא, אבל הכתוב ידבר בכל האדם, וגם אם נתרפא מהר, כבר לקחנו נקמתו ממנו, כי עשינו לו כאשר עשה בשוה עכ"ל, וכוונת הכתוב כמו שכתב הראב"ע שמדין הגמול הוא חייב בכך אם לא יתן כפרו, והכתוב אומר שלא נקח כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות אבל נקח כופר במי שהוא רשע לכרות אחד מאיבריו, לכן לא נכריתנו לעולם, אבל ישלם כפרו, ואם אין לו, יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו, וכן מתורגם בלשון אשכנז. והנה התחיל בחסרון אברים ודבר בהוה על הרוב שכן דרך המכה את חבירו להזיקו בעין או בשן או ביד או ברגל, ומהם תקיש על יתר האיברים. (כה) כויה וגו׳. בכל אלו אין בהם חסרון אבר, ומשלם דמי צער ובושת ורפוי. כויה, מכות אש. פצע, היא מכה המוציאה דם שפוצע את בשרו נפר"דור בלע"ז (בל"א אָפפענע וואונדע), עיין בפ׳ (בראשית ד כ"ג) הכל לפי מה שהוא, אם יש בה פחת דמים נותן נזק, ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער, (רש"י). חבורה, היא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו ולשון חבורה טק"א בלע"ז (וברש"י כ"י טיי"א בלע"ז והוא טאַשע, ובל"א פלעק, מאַהל) כמו ונמר חברברתיו (ירמיה יג כ"ג), ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדו"רא בלע"ז (בל"א שלאַג), וכן שדפות קדים (בראשית מא כ"ג), שקיפן קדום, חבוטות ברוח, וכן על המשקוף (לעיל יב כ"ג), על שם שהדלת נוקש עליו (רש"י). והרד"ק בשרשים שרש חבר כתב שהמכה שנצרר בה הדם נקראת חבורה, על שם הדם שנתחבר שם, ומשם הושאל לכתמי הנמר הדומין לכתמי החבורה. (כו) עבדו, הכנעני, אבל עברי אינו יוצא בשן ועין, כמבואר למעלה. (כז) ואם שן,

דבר

1) נפרדור בלע"ז, navrer (פערוואונדען, איינע וואונדע). 2) טק"א בלע"ז, tache (איין מאהל).
3) בטדור"א בלע"ז, (דאז דרעשען, battitura בלאגען) battre

שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ
תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר
אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת
סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־
בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם
שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם
וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ
וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר

קת"ם (כח) סקול. מ"ו: (כט) מתמל. ח"ו: והועד. מ"ו:

תרגום אונקלוס

חוֹרִין יִפְטְרִינֵיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ׃
כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹר יָת גַּבְרָא
אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת
אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא
יִתְאֲכֵיל יָת בִּסְרֵיהּ וּמָרֵיהּ
דְּתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה׃ כט וְאִם
תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְאִתַּסְהַד
בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל
גְּבַר אוֹ אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם

ת"א לחפשי. קדושין כד ב: יגח. ברכות נו ב. ב"ק ב ע"ב לט א מב ב: סקול. קדושין כו ב. ב"ק מא א: יאכל. פסחים כב ב כד ב. קדושין כו ב. ב"ק מא א. תמורה ל ב: ובעל. קדושין כו ב. ב"ק מא א מב א וב': והועד. ב"ק יג ב מד ב קיב ב. ב"ב כח ב. סנהדרין יט א: והמית. קדושין לד א. ב"ק טו א מב ב מד ב: השור. ב"ק יג ב מב ב מג א מד ב מה א:

רש"י

אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפילו שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה תלמוד לומר ולא יאכל את בשרו שאפי' שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה. בהנאה מנין תלמוד לומר ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום. זהו מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות: והועד בבעליו. לשון התראה בעדים כמו העד העיד בנו האיש (בראשית מג): והמית איש וגו'. לפי שנאמר

תרגום אשכנזי

קנעבטע אדער זיינער מאגד איינען צאהן אוים, מוס ער איהן צור פרייאהייט אויסגעהען לאססען פיר זיינען צאהן. (כח) ווען איין אקס איינען מאנן אדער איינע פרויא שטעסט דאס ער שטירבט, זא זאלל דער אקס געשטייניגעט, אונד זיין פלייש ניכט גענאססען ווערדען, דער אייגענטהימער דעס אקסען אבער איזט שולדלאז. (כט) איזט עס אבער איין שטאסיגער אקס געוועזען, פאן געסטערן אדער פארגעסטערן (דאס הייסט איניגע צייט פארהער), עס איזט אויך דעם אייגענטהימער צור ווארנונג אנגעצייגט וואר־דען, ער וואללטע איהן אבער דעננאך ניכט אין אכט נעהמען, אונד דער אקס טאדטעט איינען מאנן אדער איינע פרויא, זא זאלל

באור

דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרנו, והוא הדין לשאר האיברים, וחז"ל אמרו בכ"ד ראשי איברים העבד יוצא לחירות. תחת שנו, לוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או תחת שנו שלא יהיה אדוניו אכזרי, שיכנו מכה נמרצה, כי אם ישחית עינו או אפי' שנו, יצא מרשותו ויאבד ממונו. (כח) שור, אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף, אלא שדבר הכתוב בהווה. אשה, הזכיר פה את האשה בפירוש, וכן פרט או בן יגח או בת יגח, שהם קטנים, לומר לך שאין בעל השור יכול לערער, שלא היה לאשה לצאת אל מקום השוורים, ושהיה לאבות לשמור את ילדיהם שלא יוזקו, מדברי הראב"ע. ולא יֵאָכֵל את בשרו, כמו הנבלה שיאכלה גר שער או כנעני, וקדמונינו ז"ל אמרו שכל מקום שכ' בו לא יֵאָכֵל (בצירי היו"ד) הוא אסור בהנאה. (הראב"ע, וכ"פ הרשב"ם). וממה שהוציא הכתוב אסור ההנאה בלשון אכילה והוסיף לומר את בשרו, למדו חז"ל שמשנגמר דינו לסקילה, אע"פ ששחטו ועבדי' כעין בשר שחוטה, הוא אסור באכילה, (רא"מ). ובעל השור נקי, מעונש כל זמן שלא הועד בו. (כט) והועד, לשון התראה בעדים, כמו העד העיד בנו האיש (בראשית

יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים

הלמ"ד רפי. קת"ס (ל) פדין. ח"ו: (לא) יגח. הגימ"ל בקמץ בפתיחס:

תרגום אונקלוס

וְאַף מָרֵיהּ יִתְקְטֵל׃ ל אִם מָמוֹן יְשַׁוּוּן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ כְּכֹל דִּי יְשַׁוּוּן עֲלוֹהִי׃ לא אוֹ לְבַר יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא הָדֵין יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ לב אִם לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ אַמְתָא כַּסְפָּא

ת"א וגם. ב"ק מב ב מג א מד ב מה א. סנהדרין ב א נא א: כפר. כתובות לז ב מב ב מג ב. סנהדרין טו ב. ערכין ו ב: ונתן. ב"ק מ א פז א. מכות ב ב: ככל. ב"ק כו א: או בן. שם מג ב מד א: כמשפט. שם לג א מב א: יעשה. שם ה א: עבד. שם מג ב: כסף. כתובות מב ב, ב"ק שם:

תרגום אשכנזי

דער אלס געשטייניגעט ווערדען, אונד אויך דער איינענטהימער זאללטע אום דאז לעבען קאממען. (ל) ווירד איהם אבער איין לעזע־געלד אויפערלעגט, זא גיבט ער דיא לאז־קויפונג זיינער פערזאן, זא פיעל אלס איהן אויפערלעגט ווארדען. (לא) וועז ער איינען זאהן שטאסט, אדער איינע טאכטער שטאסט, זא זאלל איהם גלייכפאלס נאך דיעזעם רעכטע געשעהען. (לב) שטאסט אבער דער אכס איינען לייבאייגנען אדער לייבאייגענע, זא זאלל דער איינענטהימער דעם אכסען

רש"י

כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. בעיטה. מנין ת"ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא (במדבר לה) על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו: (ל) אם כופר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זהו משפטו שישיתו עליו בית דין כופר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר דמי מזיק: (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנאמר והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח לחייב על הקטנים כגדולים: (לב) אם עבד וגו' או אמה. כנענים: שלשים

באור

מג ג'). יומת, בידי שמים, יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רצח הוא (במדבר לה כ"א), על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו, (רש"י מגמ' דסנהדרין דף טו ע"ב). והראב"ע כתב כי אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד, על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם בעליו יומת מיתה בידי שמים (ודבריו אלה לקוחים מהמכילתא, אלא דבפ"ק דסנהדרין (שם) דחו את הראיה הזאת), הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין, שהוא ראוי שיומת, אם לא יתן כופר נפשו, וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן ז"ל, שבכל חייבי מיתות ב"ד לא נאמר יומת בלבד, אבל מות יומת נאמר בכולן, ואין טענה מומכה אדם יומת (ויקרא כד כ"א), ולא משבת, ונביא המסית, שכבר פי' בהם במקום אחר. והנה אונקלוס תרגם ואף מריה יתקטיל, תרגם המלה כמשמעה, ותתפרש כמו שיתפרש הכתוב, אם כדברי הראב"ע שהוא ראוי שיהרג אם לא ישלם כופר, או כאשר הוסיף יב"ע ואוף מריה יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא, כי גם המיתה בידי שמים נקראת בלשון ארמי קטלא, כענין שאמרו ודלא יליף קטלא חייב (אבות פ"א מי"ג), (כ"כ רמב"ן ורא"ס). (ל) אם כופר יושת עליו, אם זה אינו תלוי, והרי הוא כמו אם כסף תלוה (לקמן כב כ"ד), לשון אשר, זהו משפטו שישיתו עליו ב"ד כופר (רש"י). ודעת הרמב"ן ז"ל שאמר, אם בעבור היות הכופר כפרה כענין הקרבנות, ואם הוא אינו חפץ בה, אין מכריחים אותו לבא לבית דין לחייבו בכך ואפי' אם חייבוהו אין ממשכנין אותו. כפר יושת עליו, אין זה הפך ולא תקחו כפר (במדבר לה ל"ב), כי הכתוב שם הוא רוצח גמור, וזה לא רצח, רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור, או השור התיר את עצמו, שלא נקשר כראוי, או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק (הראב"ע). (לא) או בן יגח וגו', אמר או שהוא מוסיף, ושעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד לכלם, ויש אומרים שבא במקום אם, וכן או בנבלת חיה טמאה (ויקרא ה ב'), או עשיתי בנפשי שקר (שמואל ב' י"ח י"ג), או נודע כי שור נגח הוא (להלן ל"ו), וכן רבים לדעתם, וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם (הרמב"ן). (לב) אם עבד וגו'

שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס
לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃
לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס
לה וְכִי־

תְּלָתִין סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵיהּ וְתוֹרָא יִתְרְגֵם׃
לג וַאֲרֵי יִפְתַּח גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסֵּינֵיהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃
לד מָרֵיהּ דְּגוּבָא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יָתֵיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵי דִּילֵיהּ׃
לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר

קת"ם (לג) בר. הסני ח"ו: שור. הסי"ן כדגש: (לד) לו. כדגש וכן להלן פ' ל"ו:

ת"א וכי. ב"ק יט ב מט ב צ א: או. ב"ק נח א מט ב: ולא. ב"ק מו א נה ב. זבחים סו א: ונפל. ב"ק כו ב נ ב: בעל. זבחים סו א: כסף. ב"ק ז א ט א יב יא א יד ב נד א וב': והמת. שם ג א יב נא א נג ב נד א:

רש"י

שקלים יתן. גזרת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ארבעה זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היסר של קולו"ניא: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כ"ש אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב: ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב: שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה חיה ועוף. שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים: (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן העדית תירץ בגמרא בפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דהי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו

תרגום אשכנזי

דעם העררן דעם לייבאייגנען דרייסיג שקלים אן געלד געבען, אונד דער אכם זאלל געשטייניגעט ווערדען. (לג) ווען יעמאנד איינע גרובע אויפדעקקט, אדער ווען יעמאנד איינע גרובע גראבט, דעקקט זיא אבער ניכט צו, אונד עס פאללט איין אכם אדער עזעל היניין. (לד) זא זאלל דעריעניגע, וועלכער שולד אן דער גרובע איזט צאהלען, (נעהמליך) דעם אייגענטהימער געלד געבען; אונד דאז טאדטע שטיק פיעה איזט זיין. (לה) ווען דער אכם

באור

או אמה, כנעניים. שלשים שקלים יתן, גזרת הכתוב הוא, בין שהוא שוה אלף זוז, בין שאינו שוה אלא דינר, והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היסר של קילוניי"א, (רש"י). (לג) וכי יפתח איש בור, ברשות הרבים, שהיה מכוסה וגלהו. כי יכרה, ללמדך שאף הכורה די לו בכסוי, ולא חייבו הכתוב לסתמו ולמלאו עפר, (ב"ק דף נ ע"א), וכן הי' בתוספתא בפ' הכונס התורה מיעטה בשמירת הבור, דכתיב ולא יכסנו הא כסהו פטור, ולא בעי עד דטאים ליה בעפרא. שור או חמור, הוא הדין לכל בהמה (שם נד ע"ב). (לד) בעל הבור, הפותח או הכורה אע"פ שהוא ברשות הרבים, עשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו, וקראו בעל הבור להתחייב בנזקיו, והמת יהיה לו, לניזק שמין דמי הנבלה ומנכה לו מדמי נזקו, (מכילתא, וכ"כ רש"י ז"ל), וכתב הרמב"ן ז"ל ולא ברר את דינו, כי אין צורך לומר בנבלה הזאת שיטלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב"ד לשלם הנזק, שאפילו היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם, שכבר אמרנו ישיב לרבות שוה כסף ואפי' סובין, אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב. לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה וכו', וזהו שקורין חכמים פחת נבלה, ומפורש הוא בגמרא עכ"ל, והוא תימה דבפ' הפרה (ב"ק דף נ"ג ע"ב) מסקינן דוהמת יהיה לו

יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ
וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ
אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃
לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא
מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ

קת"ס (לה) יגף. חיו: (לו) מתמול. מ"ו:

תרגום אונקלוס

דִּגְבַר יַת תּוֹרָא דְּחַבְרֵיהּ
וִימוּת וְיִזַבְּנוּן יַת תּוֹרָא
חַיָּא וְיִפְלְגוּן יַת כַּסְפֵּיהּ וְאַף
יַת דְּמֵי מִיתָא יִפְלְגוּן׃
לו אוֹ אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח
הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי
וְלָא נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא

ת"א יגף. שם ב ב: את שור. שם ו א לז ב לח א: ומכרו. שם לג א וב': וחצו. שם כו ב: וגם. שם לד א: יחצון. שם כו א:

תרגום אשכנזי

אבֿס איינעם מאננעם דען אבֿסען זיינעם נאֶבֿסטען שטאֶסט, דאס ער שטירבט, זא זאללען זיא דען לעבענדיגען אבֿסען פֿער־קויפֿען, אונד דאז געלד דאפֿיר טהיילען, דאז טאֶדטע שטיק זאללען זיא זיך גלייכֿ־פֿאללס טהיילען. (לו) איזט עס אבער איינגע צייט פֿאֶרהער בעקאננט וואָרדען, דאס עס איין שטאֶסיגער אבֿס זייא, אונד דער זייגענטהיממער וואללטע איהן דעננאך ניכֿט אין

רש"י

בין ברגליו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי והחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה. למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף כשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב יחלו את שניהם אם אמרת כך פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לכנענים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך. ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אחר כך אין הניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת להצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה: (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי ג'

באור

דבור לדרשא אחרינא קאתי, למי שהמת שלו יצא שור פסולי המוקדשין, שאין המת שלו, ואולם פחת נבלה ילפינן מוהמת יהיה לו דשור, וא"כ כאן בשור בכוונה לא בירר רש"י ז"ל את דינו, ולא כתב כי אם פירושא דקרא דיהיה לו אניזק קאי, דבזה אין ספק כלל, שהרי יכול לפרעו אפי' סובין כמ"ש הרמב"ן בעצמו, ולא היה להרב להקשות כי אם על והמת יהיה לו דשור. (לה) וכי יגף, ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו, כלן בכלל נגיפה שאין נגיפה אלא לשון מכה, (רש"י). שור איש וגו', שור של איש את שור של רעהו. ומכרו את השור החי וגו', בשוים הכתוב מדבר, שור שוה מאתים שנגח שוה מאתים, נמצא כשנוטל כל אחד חצי החי והצי המת משלם לו חצי נזק, ומן השוים נלמוד לאינם שוים, שאינו משלם אלא חצי נזק. כן פירשו רז"ל וכן הדין נותן דאילו אף באינן שוין יקח כל אחד חצי החי וחצי המת פעמים שישתכר המזיק בנזקו. (לו) או נודע, או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשום הרי ג' נגיחות, (רש"י). והקשה עליו הרא"ם שעדיין אין טעם למלת או, שהרי דין המועד מתחלף מדין התם, שהתם משלם חצי נזק והמועד נזק שלם ע"ש, והנראה בכוונת רש"י ז"ל שיש כאן מאמר חלוק מתנאי מורכב ומתשובה מורכבת, התנאי מורכב מתם ומועד, כי יגף שור (פעם ראשונה או שניה והוא תם, או נודע כי שור נגח הוא ע"י שלש נגיחות, והוא מועד) איש את שור רעהו ומת, והתשובה על התם בפסוק ל"ה, ועל המועד בפסוק ל"ו, והכתוב השליב את חלקי התשובה בין חלקי התנאי, ובזה אתי שפיר לשון או נודע, שהוא חלק התנאי הנאמר,

בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס
לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃
כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃

קת"ם (לז) יגנב־. הנו"ן כחולם וח"ו: וארבע. במקף לא במרכא:

יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא וּמִיתָא יְהֵא דִילֵיהּ׃ לז אֲרֵי יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַר וְיִכְסִינֵיהּ אוֹ יְזַבְּנִינֵיהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְרָא׃ כב א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵיהּ דְּמָא׃

ת"א יגנב. שם סב ב סז ב עז ב: וטבחו. כתובות לג ב. קדושין סג א סח א ע א עב א עח ב: חמשה. ב"ק סד א סז ב עא ב: וארבע. חולין קלז א: תחת. כתובות לג ב: במחתרת. יומא פה ב. סנהדרין עב ב: והכה. סנהדרין שם:

רש"י

נגיחות: שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו: (לז) חמשה בקר וגו'. אמר רבי יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות. שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם חמשה שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו. אמר רבי מאיר בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד': תחת השור תחת השה. שאין הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד:
כב (א) אם במחתרת. כשהיה חותר את הבית: אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו כאן למדתך תורה אם בא להורגך השכם להורגו וזה להורגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו וניזהה שנוטלים ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו:

תרגום אשכנזי

אין אבט נעהמען, זא זאלל ער אבם פיר אבם בעצאהלען, אונד דאז טאָדטע שטיק פיעה איזט זיין. (לז) ווען יעמאנד איינען אבסען אדער איין לאמם שטיעלט, אונד שלאבטעט עס אדער פערקויפטע עס, זא זאלל ער פינף שטיק רינדפיעה פיר דען אבסען, אונד פיער שטיק קליינעם פיעה פיר דאז לאמם בעצאהלען.
כב (א) ווער איין דיעב אים איינברוך, בעטראָפען ווירד, אונד מאן שלאָגט איהן, דאס ער שטירבט, זא איזט זיינעטוועגען

ב אור

וכן משמע דעת הרמב"ן ז"ל שהבאתי למעלה בפסוק או בן יגח, ומפרשים אחרים כתבו שבא או במקום אם, וכ"ת יב"ע וכ"כ רש"י בעצמו בפ' ויקרא (ד כ"ג), או הודע כמו אם הודע הדבר, הרבה או יש משמשין בלשון אם, ואם במקום או, וכן או נודע כי שור נגח הוא עכ"ל שם. שלם ישלם שור, נזק שלם. והמת יהיה לו. לניזק, דאילו למזיק, לכתוב שור תחת השור ולשתוק (ב"ק דף י' ע"ב), וממילא ידענו שכיון שהוא משלם את השור שהנבלה שלו, וגם אם פחתה פחתה לו, דאל"כ אינו משלם את השור כלו, אלא וודאי לניזק, שיכניסוהו לניזק בחשבון כמות שהיתה הנבלה שוה בשעת הנזק, ואם פיחתה פיחתה לניזק שהיה לו למכרה מיד.
(לז) חמשה בקר וגו', אמרו חז"ל שור שבטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו ד'.
כב (א) במחתרת, כשהיה חותר את הבית (רש"י), וחז"ל אמרו אחד הבא במחתרת, או גגו שנמצא בתוך גגו של אדם, או בתוך חצירו של אדם, או בתוך קרפיפו, במקום שדרך בעל הבית להמצא, ולמה נאמר במחתרת לפי שדרך הגנבים לבא במחתרת. והכה, בין על ידי בעל הבית בין ע"י שאר האדם. אין לו דמים, אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעקרו, כאן למדתך התורה אם בא להרגך השכם להרגו, וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו ושותק, לפיכך על מנת כן בא שאם

ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים
לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר
בִּגְנֵבָתוֹ: ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא
בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר
עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם: ס שלישי

ב אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָא נְפַלַת
עֲלוֹהִי דְּמָא לֵיהּ שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵיהּ וְיִזְדַּבַּן
בִּגְנוּבְתֵיהּ: ג אִם אִשְׁתְּכָחָא
יִשְׁתְּכַח בִּידֵיהּ גְּנוּבְתָא
מִתּוֹר עַד חֲמוֹר עַד אִמַּר
כַּד אִנּוּן חַיִּין עַל חַד תְּרֵין

ת"א זרחה. סנהדרין עב א: אם אין. סוטה כג ב. קדושין יח א. מכות ב ב: המצא. גיטין עז א. ב"ק סד א עב ב עה א. ב"מ יב נו ב: שנים. ב"ק סד א סה א:

תרגום אשכנזי

קיינע בלוטשולד. (ב) האט אבער דיא זאָננע דארויף געשיענען, זא איזט אללערדינגס בלוטשולד זיינעטוועגען, ער אבער מוס בעצאהלען; ווען ער ניכטס האט, ווירד ער פיר דען דיעבשטאל צום קנעכט פערקויפט. (ג) פינדעט מאן דען דיעבשטאל, אכס, עזעל, אדער לאַמם נאָך לעבענדיג אין זיינער געוואלט, זא בעצאהלט ער צווייא-

רש"י

(ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו ב"ה: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא ב"ה וכשבא ב"ה כנגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר מקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מתים אלא

באור

יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו, (רש"י). ומטעם זה אף אחר שהרגו פטור מדין רודף אחר שבידו להרגו.
(ב) אם זרחה השמש עליו, כתב הרמב"ן ז"ל דרך הפשט ידוע, יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא שם במחתרת בלילה יהרג (שוודאי או להרוג או ליהרג בא), ואם זרחה השמש על הגנב, והאדם רואהו ומכירו, לא יהרג, אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום, וטעם השמש האור, לעיני הרואים, וכן לעיני השמש הזאת (שמואל ב' יב י"א) בגלוי עכ"ל, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע. וחז"ל הוציאו מזה, מה שמש שלום בעולם (ובעת שזורח יש שלום בין הבריות, ואין דרך הגנבים לבא על עסקי נפשות), אף זה אם ידוע (וברור הדבר כשמש) שבשלום עמו (ולא בא להרוג, כגון האב הבא במחתרת על בנו, וכיוצא בו, שאינו בא על עסקי נפשות, כי אם לגנוב) והרגו, הרי זה חייב, וכ"כ הראב"ד ז"ל בפ"ט מה' גניבה, שנראה לו שאע"פ שדרשו חז"ל אם זרחה השמש עליו דרך משל, אעפ"כ אינו יוצא מידי פשוטו, ביום אינו רשאי להרגו וכו', והרמב"ם ז"ל כתב שרשאי להרגו בין ביום ובין בלילה, וכן אי' במכילתא להדיא, שהיום והלילה שוים לענין זה. ואנקלוס הלך בדרך אחר. שלם ישלם, אין הלשון הזה נופל כי אם על הדבר שאינו בעין, כגון על הקרן אם נאבד או נפסד הדבר, וכן על הכפל ותשלומי ארבעה וחמשה, ועל הקרן שהוא מחזיר בעין יאמר והשיב את הגזלה (ויקרא ה כ"ג), וכן מלשון אם אין לו ונמכר בגנבתו משמע שאין הגניבה בעין, מעתה שעור הכתוב כך הוא, אם במחתרת ימצא וגו' אין לו דמים, והגנב פטור מתשלומין כדין חייבי מיתות שאין הב"ד מחייבין אותם בתשלומין, ואיכא למ"ד בגמרא (סנהדרין דף ע"ב ע"א) שאף הכלים שגנב ויצא, והם אצלו בעין, אינו צריך להשיב, כי קנה אותם בדמיו, אלא שאין ההלכה כמותו, כל עוד שהם בעין, אבל אם הפסידם וודאי דפטור: אם זרחה השמש עליו דמים לו, מעתה הוא כשאר כל אדם, וחייב לשלם קרן וכפל וד' וה', ואם אין לו ונמכר (וכן תיב"ע חובת שפיכות אדם זכאי עלוי ואין איסתזיב מן ידוי שלמא ישלם וכו', ושב לפי זה על הסמוך לו, ואין צורך לפרש שמוסב על הפסוק שלפני פניו, כדעת הראב"ע והרמב"ן): בגנבתו, בעבור גנבתו. (ג) בידו, ברשותו, שלא מכרו. הגנבה, שם משותף לפעולת הלקיחה בסתר בלי מחיר, ולדבר הנגנב, וכן אבדה, ורבים כמוהם.

ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה אוֹ־כֶרֶם
וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה וּבִעֵר בִּשְׂדֵה
אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ וּמֵיטַב כַּרְמוֹ
יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ
וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ אוֹ
הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם

קת"ס כב (ה) תצא. מלרע: קצים. ח"ו: בעירו קרי

תרגום אונקלוס

יְשַׁלֵּם׃ ד אֲרֵי יוֹכֵיל גְּבַר
חֲקַל אוֹ כְרַם וִישַׁלַּח יָת
בְּעִירֵיהּ וְיֵיכוֹל בַּחֲקַל אוֹחֳרָן
שְׁפַר חַקְלֵיהּ וּשְׁפַר כַּרְמֵיהּ
יְשַׁלֵּם׃ ה אֲרֵי יִתַּפֵּק נוּר
וְיִשְׁכַּח כּוּבִין וְיִתְאַכְלוּן
גְּדִישִׁין אוֹ קָמְתָא אוֹ חֲקַל
שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יָת

כ"א ותשכח

ת"א ושלח. ב"ק יז א: ובער. גיטין מט א. ב"ק ג א יא ב יד א: מיטב. גיטין מה ב מט א. ב"ק ו ב נח ב: ישלם. ב"ק כו א: תצא. ב"ק כב ב ס א: ומצאה. שם ס א: שלם. ב"ק כב ב נה ב ס ב סא ב:

רש"י

אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער. את בעירה. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור. ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל. ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת: בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית: (ה) כי תצא אש. אפילו מעלמה: ומצאה קוצים. קר"דונש בלעז 1): ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שנייה: שלם ישלם המבעיר. אע"פ

תרגום אשכנזי

פאך. (ד) וועןן יעמאנד זיין פיעה אין איין פעלד אדער איינען וויינבערג פיהרט, ער שיקט נעהמליך זיין פיעה היין, אונד לעסט עס אין איינעם אנדערן פעלדע פרעססען, זא מוס ער דען שאדען בעצאהלען מיט זיינעם בעסטען פעלדע אדער וויינבערגע. (ה) וועןן פייער אויסקאמט, דארנער ערגרייפט, אונד עס ווירד איין גארבענהויפען פערברענגט, אדער שטעהענדעס געטריידע, אדער דאז פעלד ווירד פערדערבט, זא מוס דער יעניגע

באור

חיים, מועמד באתנח, והוא א"כ מוסב למעלה, שתמצא בידו חיים, ולא טבחם, ומה שאמרו חז"ל במכילתא חיים שנים ישלם, ולא ישלם לו מתים, הוא דרך דרש, מדסמיך קרא חיים לשנים, שהי' יכול לומר אם המצא תמצא בידו הגנבה חיים משור עד חמור וגו', ואפשר שדקדקו במלת חיים שיש בה זרות מעט במקום הזה, כי התיבה הזאת פעמים שהיא שם המקרה, ובאה בלשון רבים ולא תתפרד, ופעמים שהיא תואר לרבים, והנה אנקלוס תרגם מתור עד חמור עד אימר כד איתן חיין, משמע לדעתו שחיים תואר לשור עד חמור עד שה, והוא נגד הנחת הטעם, ועוד שאין במאמר משור עד חמור עד שה קבוץ ועטוף, שיפול עליו תואר הרבים, לכך דרשו חז"ל במכילתא דקאי על שנים, ובגמ' בפרק מרובה (ב"ק דף ס"ה ע"א) משמע דקאי ארישא דקרא כפי פשוטו (ודברי הרא"ם בזה תמוהים), והנה על דרך הפשט יתכן לומר שמלת חיים היא כאן שם המקרה, שדרכו להיות תואר הפעל, כמו קרי, קוממיות, ודומיהם (אדווערביוס), והוא מוסב על המצא תמצא הנאמר למעלה, והשעור שתמצא חיים בידו. שנים ישלם, ולא ארבעה וחמשה. (ד) כי יבער וגו' בעירה ובער, כלם לשון בהמה, כמו אנחנו ובעירנו (במדבר כ ד'). יבער, יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו. ושלח את בעירה, אמרו רבותינו ז"ל זהו נזקי מדרך כף רגל. ובער, הוא נזקי השן האוכלת ומבערת. בשדה אחר, סמוך והכוונה בשדה של איש אחר. מיטב שדהו וגו', י"א שדהו של ניזק, כי שמא אכלו הבהמות מן המיטב (כן פי' הרשב"ם) והיא כדעת רב אידי בר אבין בב"ק (דף ו' ע"ב), וי"א של מזיק, שאם בא לשלם לו קרקע, יתן לו שוה נזקו ממיטב שדותיו. (ה) כי תצא אש, שלא שמר בעל האש את אשו יפה, והזיק

ע"י

1) קרדוני"ם בלע"ז, chardons (דיסטעלן).

הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־

דָלֵקְתָּא׃ ו אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ מָנִין לְמִטַּר וְיִתְגְּנֵב מִבֵּית גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ ז אִם לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרֵב מָרֵיהּ דְּבֵיתָא לִקְדָם דַּיָּנַיָּא אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ׃ ח עַל כָּל פִּתְגַּם דְּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמָר עַל

ת"א כי יתן. קדושין יא ב. ב"ק יג א קו ב. ב"מ כז ב. שבועות לט ב: וגנב. ב"ק ע א עו א. בכורות יא א: ימצא. ב"ק סג ב קו ב: ונקרב. ב"ק סג ב קז ב. ב"מ מא ב. סנהדרין ב ב כו ב: אם. קדושין מ ב. ב"ק קז ב: על כל. קדושין מב ב. ב"ק נד ב סב סג א ב. ב"מ מד א נו ב. שבועות מב ב: על שור. ב"ק סב ב סג א סד א. ב"מ נז ב:

קת"ם המבער. ח"י: (ח) על־כל־דבר. מלת על במקף ומתג:

תרגום אשכנזי

בעצאהלען, דער דען בראנד אנגעצינדעט האט. (ו) ווען יעמאנד זיינעם נעכסטען געלד אדער גרעטהע צו פערוואהרען גיבט, אונד עס ווירד אויס דעם מאננעם הויזע געשטאָהלען, ווירד דער דיעב געפונדען, זא בעצאהלט ער צווייפאך. (ז) ווירד אבער דער דיעב ניכט געפונדען, זא טריטט דער הויזהערר פאָר דיא גאָטליכען ריכטער (אום צו בעשווערן), דאס ער זיך אַן זיינעם נעכסטען זאכע ניכט פערגריפען האט. (ח) בייא יעדער פעראונטרייעטען זאכע, עס בעטרעפע איינען אכסען, איינען עזעל, איין

רש"י

שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה על ידי קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגונב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם. הגנב שנים לבעלים: (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא כ"ה: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים

ע"פ

באור

פ"י רוח מצוייה. קוצים, קרדונ"ש בלעז (רש"י), ובל"א (דיסטעלן). גדיש, שנקצר ונגדש. קמה, המחוברת לקרקע, ועומדת לקצר, ונקראת התבואה קודם שנקצרה, קמה, לפי שהיא קמה כלה כאחת, (רד"ק בשרשים שרש קום). השדה, שהוציאה צמחה, ולא נתבשל עדיין. (ו) כי יתן איש וגו', פרשה זו נאמרה בשומר חנם, ולפיכך פטר בו את הגנבה, כפי קבלת רז"ל, ונזכר סתם בכתוב, מפני שדרך שומרי כסף או כלים לשמרם בחנם, והפרשה השניה בשומר שכר ולכך הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה, שדרכן להנתן ביד רועים לשמור, והם ירעו אותם בשכר, (הרמב"ן), וגנב מבית האיש, לפי דבריו. ישלם, הגנב שנים לבעלים. (ז) בעל הבית, השומר, אל האלהים, אל הדיינין, לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו. אם לא, לשון שבועה, והטעם שלא שלח ידו, ועיין מ"ש בלשון זה בפ' וירא (בראשית כא כ"ג), וכן למדו רז"ל בגזירה שוה שקריבה זו היא לשבועה. (ח) על כל דבר פשע, שפשע בפקדון וגנב, אם ע"י אחר, או

ע"י

חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־
כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא
זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־
שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים
יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־
יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־
שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר
וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין
רֹאֶה׃ י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין

קת"ם חמור. בתליסה קטנה: ירשיען. מ"י וח"ו: (י) שבעת. ח"ו:

אִימַר עַל כְּסוּ עַל כָּל
אֲבֵידְתָא דִי יֵימַר אֲרֵי הוּא
דֵין לָקֳדָם דַיָינַיָא יֵיעוֹל דִין
תַּרְוֵיהוֹן דִי יְחַיְיבוּן דַיָינַיָא
יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין לְחַבְרֵיהּ׃
ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵיהּ
חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ אִימַר
וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר וִימוּת
אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבֵי לֵית
דְחָזֵי׃ י מוֹמָתָא דַיְיָ תְּהֵי

ת"א אבדה. ב"ק ישם וק"ו ב. ב"מ ה א: כי הוא זה. ב"ק שם וק"ז ב. ב"מ ה א: עד. ב"ק קז ב. סנהדרין ג ב: אשר. ב"ק סד ב עה א. סנהדרין ג ב ד ב: יתן. נזיר לה א. שבועות מג א: ומת. ב"ק נה ב: ראה. ב"מ עג א: שבעת. ב"מ שם. שבועות לח ב מז א. תמורה ג ב:

רש"י

ע"פ העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמלא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואחר כך באו עדים שכך דרשו רבותינו: ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדים אם כשרים הם וירשיעו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב ב"ה לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם. אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה על ידי לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא

תרגום אשכנזי

לאַמם, איין קלייד, בייא יעדער פֿערלאָה־רענען זאַכע, וואָ מאַן בעהויפטעט, עס ווערע דיעזעס, מוס דער שטרייט דערביידען לייטע פֿאַר דיא גאָטטליכען ריכטער קאָממען, וועז דיא געטליכען ריכטער פֿעראורטהיילען, דער מוס זיינעם נעכסטען צוויאפֿאַך בעצאַה־לען. (ט) ווען יעמאנד זיינעם נעכסטען איינען עזעל, איינען אָכסען, איינען לאמם, אדער זאָנסט איין פֿיעה צו היטטען גיבט, אונד עס שטירבט, אדער ווירד בעשעדיגט, אדער ווענגעטריעבען, זא דאס עס ניעמאנד זיעהעט. (י) זא זאלל איין אייד בייא דעם

באור

ע"י השומר עצמו, שנשבע לשקר, והעדים מעידין שהפקדון בידו. אשר יאמר, המפקיד או העד: כי הוא זה, הממון שנגנב, אם ע"י גנב או ע"י שומר, ונשבע עליו לשקר. אשר ירשיען אלהים, מי אשר יחייבו אותו הדיינין, אם הגנב או השומר או העדים שנמצאו זוממין. ישלם שנים לרעהו, הגנב והשומר למפקיד, והעדים לשומר, כך שעור הכתוב לפי פשוטו, ורז"ל למדו מזה ענין ההודאה במקצת (עיין בפי' רמב"ן ורא"ס). (ט) כי יתן, בשומר שכר מדבר, והוא חייב בגנבה ואבדה ופטור באונסין, ובתרגום יב"ע כתוב בלא אגר

שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו
וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב
מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו׃ יב אִם־
טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה
לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ
וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ

בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִמְסַר לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ מִנֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃ יב אִם אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃ יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְיִתְבַּר אוֹ יְמוּת מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם׃ יד אִם מָרֵיהּ

ת"א אם לא. ב"מ מג ב. מד א: ולקח. ב"ק קו א. שבועות מה א: ואם. ב"מ צד ב: טרף. ב"ק י ב: וכי. שם קז ב. ב"מ צד ב:

קת"ם (יב) יבאהו. ח"י:

תרגום אשכנזי

עווינען ווען צווישען ביידען ענטשיידען, דאס ער זיך אן זיינעם נעכסטען זאכע ניכט פערגריפפען האט, דיעזען נימםט דער אייגענטהימער אן, יענער ברויכט ניכטס צו בעצאהלען. (יא) איזט עס איהם געשטאהלען וואָרדען, מוס ער עס דעם אייגענטהימער בעצאהלען. (יב) איזט עס אבער פאן ווילדען טיהרען צעררישען ווארדען, זא מוס ער איינען בעוויז דאפאן ברינגען, דאס צעררישענע ברויכט ער ניכט צו בעצאהלען. (יג) ענטלעהנט יעמאנד פאן זיינעם נעכסטען (איין זאלכעס לאסטפיעה), אונד עס ווירד בעשעדיגט, אדער שטירבט, ווען דער אייגענטהימער ניכט דאבייא איזט, זא מוס ער עס בעצאהלען; (יד) איזט אבער דער אייגענטהימער

רש"י

לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסיה: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרוף יטרף. על ידי חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת החתול ושועל וכמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו: (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת. היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבורה:

באור

נטיר, והוא טעות הדפוס. נשבר, ע"י חיה, כמו לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור (מלכים א' יג כ"ח) וכן תרגם יב"ע, או איתביר מן חיוא. אין ראה, שיעיד בדבר. (י) ולקח בעליו, השבועה. ולא ישלם, השומר כלום, שהוא פטור באונסין. (יא) ישלם לבעליו, על זה קבל שכרו לשמרו מן הגנבים. (יב) יביאהו עד, קצת מאברי הטרפה להיות לו לעד, כדכתיב כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוס ג י"ב) וכן תרגם יב"ע והירושלמי, וכן איתא במכילתא. (יג) וכי ישאל, בא ללמד על השואל שחייב באונסין. ישאל איש, בהמה לעשות בה מלאכתו. בעליו אין עמו, אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו. (יד) בעליו עמו, במלאכתו, שהיה המתחיל במלאכת השואל בעת השאלה, פטור השואל

[אמר הבורם]: (י) ולקח בעליו, השבועה (רש"י) וכן תרגמו הרמבמ"ן, ואולם אין לשון לקיחה נופל יפה על

לֹ֣א יְשַׁלֵּ֑ם אִם־שָׂכִ֣יר ה֔וּא בָּ֖א
בִּשְׂכָרֽוֹ׃ ס טו וְכִֽי־יְפַתֶּ֣ה אִ֔ישׁ
בְּתוּלָ֖ה אֲשֶׁ֣ר לֹא־אֹרָ֑שָׂה וְשָׁכַ֣ב
עִמָּ֔הּ מָהֹ֛ר יִמְהָרֶ֥נָּה לּ֖וֹ לְאִשָּֽׁה׃
טז אִם־מָאֵ֥ן יְמָאֵ֛ן אָבִ֖יהָ לְתִתָּ֣הּ
ל֑וֹ כֶּ֣סֶף יִשְׁקֹ֔ל כְּמֹ֖הַר

קת"ס (טו) מהר. ס"ו: לו. דגושה:

עִמֵּיהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אַגִירָא
הוּא עָל בְּאַגְרֵיהּ׃ טו וַאֲרֵי
יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דִּי לָא
מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קַיָּמָא
יְקַיְּמִינַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃
טז אִם מְצָבָא לָא יִצְבֵּי
אֲבוּהָא לְמִתְּבַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא

ת"א ונשבר. ב"מ צד ב: בעליו. ב"מ שם: בתולה. כתובות כט ב: ארשה. שם לח א: מהר. שם מ א. קדושין מו א: אם מאן. כתובות לט ב מד ב. קדושין מו א: כסף. כתובות י א כט ב לט ב:

רש"י

ומיתה: אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול אלא שכיר בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי על ידי שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגם ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב חמשים כסף אצל

תרגום אשכנזי

מיט דאבייא, ברויכט ער עס ניכט צו בעצאה־לען, איזט עס געמיעטהעט, זא געהעט דער פערלוסט אין דאז מיעטהעגעלד מיט איין. (טו) ווען יעמאנד איינע יונגפער, דיא ניכט פערלאָבט איזט, פערפיהרעט, אונד ליעגט בייא איהר, זא זאלל ער זיא זיך צור פרויא ערקויפען. (טז) וויינערט אבער דער פאטער זיך, זיא איהם צור פרויא צו געבען, זא זאלל ער זא פיעל זיעלבער צו-וועגען, אלס

באור

השואל באונסין. אם שכיר הוא, אם השור אינו שאול אלא שכור. בא בשכרו, ליד השוכר הזה, ולא בשאלה, שאין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש בו, ואין לו משפט השואל להתחייב באונסין, ולא פי' מה דינו, אם כשומר הנם או כשומר שכר, לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל, שוכר כיצד משלם, ר"מ אומר כשומר חנם, ר"י אומר כש"ש, עכ"ל רש"י ז"ל, ולדבריו לא פי' הכתוב בשוכר מענייני התשלומין דבר, כי לשון בא בשכרו מוסב על ביאת השור ליד השוכר, לתת טעם מדוע דין השוכר אינו כדין השואל. ויב"ע תרגם בא בשכרו, עאל פסידיה באגרי' כאלו אמר שהנזק יבא תמורת השכר, וכן מתורגם בל"א. (טו) וכי יפתה, ענין הפתוי, הבנין הקל ממנו הוא עומד, והוראתו נטיית הלב לדברים או עניינים המקובלים אל החוש והדמיון, ופעמים שנגדם משפט השכל, כמו פן יפתה לבבכם (דברים יא ט"ז), אם נפתה לבי על אשה (איוב לא ט'), ויפת בסתר לבי (שם כ"ז), ולכן האנשים שאין דעתם שלימה להשכיל, ויטעה לבם מהר לשמוע אל הדברים המקובלים בתחלת עניגם יקראו פתאים, וכמו שאמר, פתי יאמין לכל דבר (משלי יד ט"ו), והוא מלשון מהירות ופתאומית, כי עצת נפתלים נמהרה, והככד ממנו הוא יוצא, שישית את הבתולה, ויטה את רצונה בדברי שקר. אשר לא ארשה, שאם ארשה חייב סקילה, כדכתיב במשנה תורה (דברים כב כ"ד). מהר ימהרנה, יפסוק לה מוהר, כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה, כך פירש"י ז"ל, והוא כמ"ד כתובה דאורייתא. ועל דרך הפשט הכוונה על השלוחים והדורונות שהארוס משלח לארוסתו לצרכי הנשואין, והם הנקראים בלשון חז"ל סבלונות, ובלשון ארמי וערב נקראים מוהרי, ושעור הכתוב שישלח לה צרכי החופה והנשואין להיות לו לאשה, ואמר הכתוב בלשון הזה, ולא אמר שיקחנה לו, כי אין מצוה עליו שישאנה, רק אם רצה, ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע (מדברי הרמב"ן). (טז) אביה, שהוא זכאי בכסף קידושין בקטנה ונערה. כמהר הבתולות

על דבר שאינו נתפס בידים, ואולי ולקח מוסב על ומת או נשבר הכתוב בפסוק הקודם, ושעורו שהניזק יקח את הבהמה המתה או הנשברת, והאחר לא ישלם לו בהמה אחרת.

הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא
תְחַיֶּה׃ יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה
מוֹת יוּמָת׃ ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים
יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ׃ כ וְגֵר

יִתְקוֹל כְּמוֹהַרֵי בְּתוּלָתָא׃
יז חַרְשָׁא לָא תְחַיֵּי׃ יח כָּל
דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא
אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ יט דְּדָבַח
לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטִיל
אֱלָהֵן לִשְׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי׃

קה"ם (יט) לאלהים. למ"ד ראשונה בקמץ: יחרם. הרי"ש קמוצה:

ת"א מכשפה. ברכות כא ב. יבמות ד א. סנהדרין ס א כז א: שוכב. ברכות שם. יבמות ד א. סנהדרין טו א נד ב ס א סז ב: זבח. גיטין נז ב. סנהדרין ס ב: בלתי. סוכה מה ב. סנהדרין סג א:

תרגום אשכנזי

דאז עהעגעלד דער יונגפֿערן איזט. (יז) איינע צויבערין, זאללסט דוא ניכט לעבען לאססען. (יח) ווער מיט איינעם פֿיעה שאנדע טרייבט, זאלל געטעדטעט ווערדען. (יט) ווער איינעם אנדערן געטטליכען וועזען אָפּפֿער שלאַכטעט,

רש"י

התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף (דברים כב): (יז) מכשפה לא תחיה. אלא תומת בב"ד אחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהם דמיהם בם: (יט) לאלהים. לע"א אלו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר"י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים א"צ לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת וה"א המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחט"ף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאי זה מלך לאי זה מדבר לאי זה עיר וכן למלכים ולרגלים בחירי"ק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפילו קדש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בעניין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין שם) נודע באי זה מלך מדבר וכן לעיר נודע באי זה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר. כיוצא בו אין כמוך באלהים (תהלים פו) לפי שלא פי' הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת. למה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר והוצאת את

באור

הבתולת, כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשאות להם, והטעם כי פסלה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן, והם לא יתנו לה מהר, וראוי הוא שיפרענו המפתה, ואמרו רז"ל כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס, והוא חמשים כסף (מדברי הרמב"ן). **(יז) מכשפה**, המכשף הוא המשנה דבר התולדות למראה עין, ידמה הרואה שחדש תנועה בעולם מבלי תנועה שקדמה לה ומיוחסת אליה יחס הסבה אל המסובב, כי אם בדבור וגזירה לבד, או ע"י מעשים זרים אין ערוך להם אל הפעולה ההיא, ואמר מכשפה, לפי שרוב הכשפים נמצאו בנשים. **לא תחיה**, בכל חייבי מיתות אמר מות יומת, והוא מצות עשה עלינו לבער הרע מקרבנו, ופה אמר לא תחיה, כי החמיר בה הכתוב להזהיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה, והטעם מפני שהיא סמאת השם רבת המהומה, והשוטים נפתים אחריה, וכן הדין בכל מרבי התקלה (מדברי הרמב"ן). רצה השם שנהיה תמימים עמו, ולא נקוה הטוב ולא נירא הרע מזולתו, ולא נשמע אל מעוננים וקוסמים ומכשפים, כי זהו נגד תמימות הלב עם ה' אלהים, כמו שאמר במשנה תורה לא ימצא בך וגו' קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו', תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים יח י' י"ג). **(יט) זבח לאלהים**, בקמץ תחת ה"א הידיעה, לאותן שאמרתי לך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים (לעיל כ ג'), ושם בדברות הזהיר, וכאן במשפטים ראוי להזכיר עונש העובר ומשפטו, ומלת אלהים כוללת אף מלאכי מעלה. **יחרם**, יומת בב"ד, וכתב הרמב"ן ז"ל שאמר יחרם, כי מפני אשר זבח לחרם, יהיה חייב שיחרם, כעניין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו

[אמר הכורם]: **(יז) מכשפה**, אין בדברי ועסקי המכשפים ומכשפות ממש, וחייבים עונש מיתה, לפי שמדיחים את ההמון מדרך האמת והיושר, ומביאים אותו אל תועבות וזימות מבהילות את אזן שומען. **(יח) שכב עם בהמה**, עונשו במיתה לפי שהשכיבה הזאת היא זמה משוקצת ומתנגדת אל הטבע, ונסמכה זאת האזהרה אל מכשפה לא תחיה, שאף דרך המכשפות להזקק לשאינן מינן.

לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים
הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כא כָּל־
אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן: כב אִם־
עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק
יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ:

קת"ם (כב) תענה. הגו"ן בזירי: שמע. ה"ו:

כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא
תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין
הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
כא כָּל אַרְמְלָא וְיִתַּם לָא תְעַנּוּן:
כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּה יָתֵיהּ
אֲרֵי אִם מִקְבַּל יִקְבּוֹל קֳדָמַי
קְבָלָא אֲקַבֵּל קְבִילְתֵּיהּ:

ת"א וגר. ב"מ נח ב נט ב.

רש"י

האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' (דברים יז) אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות פנים וחייבים עליהם לכל ע"א בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרלי"אור בלע"ז 1) כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מט): ולא תלחצנו. בגזילת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: (כב) אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פי' עונשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעוק יצעק אבל אם לא צעק לא פירש וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פי' עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם

תרגום אשכנזי

אויסער דעם עווינגען אלליין, דער האט דאז לעבען פערווירקט. (כ) איינען פרעמדען, זאללסט דוא ניכט (מיט ווארטען) קרענקען, אונד ניכט אונטערדריקען, דען איהר ווארד זעלבסט פרעמדע, אים לאנדע מצרים. (כא) איהר זאללט קיינע וויטווע אונד קיינע וואייזע בעדריקען. (כב) ווא דוא איהן בעדריקסט! — דען ווען ער צו מיר שרייעט, זא ווערדע איך זיין שרייען ערהערען.
מיין

באור

תתעבנו כי חרם הוא (דברים ז ט"ו), ויתכן שיכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם, ללמד שהוא אסור בהנאה עכ"ל. בלתי לה' לבדו, שעור הכתוב זבח לאלהים בלתי לה' לבדו, יחרם, ובעבור שהזובחים לכחות השמים ומלאכי מרום יחשבו שאין בזה מרי, לפי שהם אמצעיים להפיק רצון מאתו, וכאלו הזבחים אל ולמשרתיו, על כן אמר: בלתי לה' לבדו. (כ) לא תונה, אונאת דברים קונטרא"רייר בלע"ז (ובל"א אויסהאָהנען), כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מט כ"ו) (רש"י). ולא תלחצנו, בגזלת ממון. כי גרים הייתם, כמו שמפורש לפנינו ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, ומי שהיה בצרה ומצוקה והשם הצילו, ראוי שירחם על כל הבא במצוקה ההיא, וכן הוא בתולדות נפש האדם שיכמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב שהרגיש הוא בעצמו לשעבר. (כא) כל אלמנה, אפי' עשירה ובעלת נכסים, כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה. לא תענון, הוא הדין לכל אדם, אלא שדבר הכתוב בהווה, לפי שהם תשושי כח, ודבר מצוי לענותם. (כב) אם ענה תענה אתו, הרי זה מקרא קצר, גזם ולא פירש ענשו, כמו לכן כל הורג קין (בראשית ד ט"ו), גזם ולא פירש ענשו, אף כאן אם ענה תענה אתו, לשון גזום, כלומר סופך לטול את שלך, למה? כי אם צעק יצעק וגו', (רש"י). והכוונה שיש כאן תנאי אם ענה תענה, מבלי תשובת התנאי, כי וחרה אפי הנאמר בפסוק הבא, היא התשובה על אם צעק יצעק, לכך פי' הרב שהיא כמו גזום והתראה, ושעורו כמו השמר לך מלענותו! שמע אשמע צעקתו, כי קרוב אני לנשברי לב ודכאי רוח, וכן אמר ואל תדכא עני בשער, כי ה' יריב ריבם (משלי כב כ"ב כ"ג), ובשדי יתומים אל תבא, כי גאלם חזק
הוא

1) קונטראיי"ר בלע"ז contrarier (ווידערשפרעכען, היער: איס ווארטען בעליידיגען)

כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם
בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת
וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ
כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי
אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ
כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃
כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ

תרגום אונקלוס

כג וְיִתְקֵיף רוּגְזִי וְאֶקְטוֹל יַתְכוֹן בְּחַרְבָּא וִיהֶוְיָין נְשֵׁיכוֹן אַרְמְלָן וּבְנֵיכוֹן יַתְמִין׃ כד אִם כַּסְפָּא תּוֹזֵיף בְּעַמִּי לְעַנְיָא דִּי עִמָּךְ לָא תְהֵי לֵיהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חֲבוּלְיָא׃ כה אִם מַשְׁכּוֹנָא תִיסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד

נ"א ית עניא

ת"א אם כסף. ב"מ עא א: לא שם נט ב עה ב: תשימון. כתובות מו א עה ב: חבל. ב"מ לא ב קיג ב:

קת"ם (כג) יתמים. ח"ו ומ"י: (כד) לא־תהיה. המתג בלמ"ד לבד: תשימון. מלא דמלא: (כה) חבל. ח"ו:

תרגום אשכנזי

(כג) מיין צאָרן ווירד ענטברעננען, איך ווערדע אייך דורך דאז שווערדט אומקאָממען לאססען, זא ווערדען אייערע ווייבער וויטווען ווערדען, אונד אייערע קינדער וואיזען. (כד) ווען דוא איינעם פאן מיינעם פאלקע געלד לייהעסט, נעהמליך דעם אַרמען נעבען דיר, זייא ניכט געגען איהן, וויא איין שולדאיינפאָרדערער, איהר זאללט איהם קיין צינז אויפלעגען. (כה) ווען דוא דיר דאז בעטטוך דיינעם נעבסטען צור אונ-

רש"י

לצווק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה אחד מהן: את עמי. עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך (ד"א את העני שלא תנהוג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני): לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. ריבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו כך ריבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהריבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל ל' חבלה

באור

הוא יריב את ריבם אתך (שם כג י' י"א). (כג) והיו נשיכם וגו', מדה כנגד מדה. (כד) אם כסף תלוה, אם נתן לך השם הון שתוכל להלות העני. עמי, קרא העניים עמי, כי החסידים לא יבקשו עושר בעולם הזה (הרא"בע). ובמדרש תנחומא אמרו העניים עמו של הקב"ה שנאמר כי נחם ה' עמו ועניו ירחם (ישעיה מט י"ג). עמך, שהוא במקום שאתה דר בו, וחז"ל אמרו הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה עני. לא תהיה לו כנשה, בתרגום ירושלמי פתר לא תהוין ליה מרי הוב דחוק, אל תהיה עמו כדרך הנושים, שידיהם קשה על הלוה, לתבוע ממנו בחזקה, לשום עליו נשך, למען הרחיב את זמנו, לבא אל ביתו ולמשכנו, ושלא להשיב לו העבוט עד שיפרע, כי אם התנהג עמו בחסד, אם אתה יודע שאין לו, היה עמו כאלו לא הלויתו כלום, ואל תכלימהו. נשך, רבית שהוא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו, ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבעבע ונופח עד קדקדו, כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר. עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה, (רש"י). ואמר תשימון לשון רבים, כי המלוה והסופר והערב והעדים כלם עוברים. (כה) חבל תחבל, כל לשון חבלה

[אמר הכורם]: (כד) כנשה, כאדם שאין לו עסק אחר, אלא להלוות בריבית, ומתפרנס ממנו.

עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃
כו כִּי הִוא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ הִוא
שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה
כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן
אָנִי׃ ס רביעי כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל
וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃
כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר

כסותו קרי . קמ"ץ בז"ק

תרגום אונקלוס

מֵיעַל שִׁמְשָׁא תְּתֵיבִינֵּיהּ
לֵיהּ׃ כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵיהּ
בִּלְחוֹדֵיהּ הִיא תוֹתָבֵיהּ
לְמַשְׁכֵּיהּ בְּמָא יִשְׁכּוּב וִיהֵי
אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וְאֲקַבֵּיל
קְבֵילְתֵּיהּ אֲרֵי חֲנָנָא אֲנָא׃
כז דַּיָּנָא לָא תַקִּיל וְרַבָּא
בְעַמָּךְ לָא תְלוּט׃ כח בִּכּוּרָךְ
וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא

ת"א עד בא . ב"מ קיד ב : אלהים . סנהדרין נו א סו א : ונשיא . יבמות כב ב . ב"ק צד ב . ב"מ מח ב . ב"ב ד א . סנהדרין כה א . מכות ח ב : מלאתך . בכורות כו ב . תמורה ד א :

קת"ס בא . ח"ו : (כו) לערו . ח"ו : ישכב . קמץ בזקף :

רש"י

אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע : חבל תחבול . כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי בכל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשיב טול והשיב : עד בא השמש תשיבנו לו . כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה : (כו) כי הוא כסותה . זו טלית : שמלתו . זה חלוק : במה ישכב . לרבות את המצע : (כז) אלהים לא תקלל . הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין : (כח) מלאתך . חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים : ודמעך . התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע : לא תאחר . לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם

תרגום אשכנזי

טערפפאנדע געבען לאססעסט , זא מוסט דוא עס איהם מיט זאָננענאונטערגאנג ווידער געבען . (כו) דען עס קאן זיינע איינציגע דעקקע זיין , עס איזט פיעללייכט דאז לאקען פיר זיינען נאקטען לייב , וואָרונטער זאלל ער נון שלאַפען ? ווען ער אלזא צו מיר שרייען ווירד , זא ווערדע איך איהן ערהערען , דען איך בין ערבארמונגספאלל . (כז) איין געטט-ליכעם וועזען זאללסט דוא ניכט שעלטען , אונד דער אבריגקייט אין דיינעם פאלקע ניכט פלוכען . (כח) דיינע טעננע , אונד דיינע קעלטער , זאללסט דוא ניכט איבער דיא

באור

חבלה אינו משכון בשעת הלואה , אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע . **עד בא השמש**, אמרו חז"ל בכסות יום הכתוב מדבר , שהוא לוקח ממנו בלילה , כדי שלא יתנהו למלוה אחר , ומחזיר לו ביום , ויב"ע תרגם עד לא יטמוע שמשא , ויהיה עד כמו טרם , שישיב לו הכסות טרם תבא השמש , כמו שאמר במקום אחר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש (דברים כד י"ג) , ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי כי הוא הנאות לפשוטו של מקרא . **תשיבנו**, מוסב על החבול שהוא לשון זכר , **(כו) כי היא**, המלה שוכר , היא כסותו , היא שמלתו , במה ישכב , וכל זה לעורר החמלה , וחז"ל אמרו כסותה זו טלית , שמלתו זה חלוק , במה ישכב לרבות את המצע . **במה ישכב והיה כי יצעק**, כזה יקרא תגר לפני , רבון העולמים אני אדם והוא אדם , הוא שוכב על מטתו , ואני במה אשכב ? ושמעתי עגמת נפשו , כי מדתי חנון . ד"א במה ישכב , הרי צנה נוגעת בלילה , והיה כי יצעק (נוסח לשון רש"י בכ"י שבידי ונמצא במדרש תנחומא) . **כי חנון אני**, שברחמים בראתי את עולמי (מכילתא) , וראוי לבריות שיתנהגו גם הם במדת הרחמים , לפנים משורת הדין , כי במדה זו נבראו , ובמדה זו אני מודד להם . **(כז) אלהים לא תקלל**, אמרו חז"ל שהיא אזהרה לברכת השם אפי' בכנוי , ואזהרה לקללת דיין כי יכנס בכלל אלהים , השם הנכבד , והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ . **ונשיא בעמך**, כל נשיא בעם , שהוא ראש משרה על ישראל בין שיהיה מלך או ראש הסנהדרין , (הרמב"ן) . **לא תאר**, כאשר יחייבו אותך במשפט . אל תקללם . **(כח) מלאתך**, אמרו חז"ל אלו הבכורים ,

בְּכ֥וֹר בָּנֶ֖יךָ תִּתֶּן־לִֽי׃ כט כֵּֽן־תַּעֲשֶׂ֥ה לְשֹׁרְךָ֖ לְצֹאנֶ֑ךָ שִׁבְעַ֤ת יָמִים֙ יִהְיֶ֣ה עִם־אִמּ֔וֹ בַּיּ֥וֹם הַשְּׁמִינִ֖י תִּתְּנוֹ־לִֽי׃ ל וְאַנְשֵׁי־קֹ֖דֶשׁ תִּהְי֣וּן לִ֑י וּבָשָׂ֨ר בַּשָּׂדֶ֤ה טְרֵפָה֙ לֹ֣א

קת"ם (כט) כן־. במקף ובלי מתג: לשרך. ח"ו:

ב. חולין קטו ב. בבורות ב א: ובשר. מכות יח א. זבחים עב ב. מנחות קא ב. חולין מב א עג ב פח א קב ב:

תרגום אונקלוס

דִּבְרָךְ תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעְבֵּיד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שַׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁינֵיהּ קֳדָמָי׃ ל וְאֶנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוַת בְּרָא

נ"א דתליש מן חיוא חיתא לא כו'

ת"א בכור. בכורות כו ב נה ב: כן. חולין פא א. בכורות כו ב נ נה ב: שבעת. נדה מ א: ואנשי. פסחים כד ב. קדושין כז

תרגום אשכנזי

צייט אַנשטעהען לאססען (נעהמליך ערשטלינגע אונד אנדערע גאבען דאַפאָן צו ברינגען), דען ערשטגעבארענען דיינער זעהנע זאללסט דוא מיר געבען. (כט) זא זאללסט דוא עס מאכען, בייא דיינעם אכסען, בייא דיינעם קליינען פיעה, זיעבען טאגע זאלל עס בייא זיינער מוטטער בלייבען, אם אַכטען טאַגע אַבער זאללסט דוא עס מיר געבען. (ל) איהר זאללט מיר הייליגע מעננער זיין, פלייש פאָן איינעם צעררישענען פיעהע אויף דעם פעלדע

רש"י

ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו שלשים יום ואחר כך נותנו לכהן: (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנה לפי שהוא מחוסר זמן: וביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלאה ירצה (ויקרא כב) מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום השמיני אתה רשאי ליתנו לי: (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי. ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף. וכן כי בשדה מצאה (דברים כב) וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה (שם כג) ה"ה למקרה

באור

שאדם חייב בהן כשהתבואה מתמלאת, וכן ת"א, וכן פירש"י ז"ל, ודמעך פירש"י התרומה (והוא מהמכילתא), ואיני יודע מהו לשון דמע עכ"ל, והרמב"ן והרשב"ם פי' לפי פשוטו של מקרא כי פרי השדה והכרם יקרא מלאה, כדכתיב פן תקדש המלאה הזרע (דברים כב ט'), ויהי מלאתך כולל כל מתנות התבואה, ודמעך רמז לתירוש ויצהר, מושאל מן דמעת העין, שהיין והשמן ברדתם טיפות ידמה אל הדמעה וכ"כ הגאון רב סעדיה, אלא שלדעתו מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב, ודמעך כנוי ליצהר לבד. **לא תאחר**, לא תאחר המתנות שאתה נותן מהם בידך, כי בראשיתם תתנם לי, כמו שאמר ראשית דגנך תירשך ויצהרך (שם יח ד') וחז"ל אמרו לא תאחר שלא ישנה סדר הפרשתן, לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר. ויב"ע תרגם בכורי פירך ובכורי חמר נעווך (הוא תרגומו של יקב, והשיקו היקבים (יואל ב כ"ד) תרגומו ויטופון נעויא) לא תשהי על זמנהון מן לאסקותהון לאתר שכינתי, תרגם הכל על הבכורים, שלא יאחר להעלותם לירושלים. **בכור בניך וגו'**, (כט) כן תעשה לשרך וגו', כל אלו ענייני ראשית הם. (ל) **ואנשי קדש תהיון לי**, עד הנה הזכיר המשפטים, והזהיר בדברים המכוערים, ועתה כשבא להתחיל באיסור המאכל, פתח ואמר ואנשי קדש תהיון לי, שלא יגעלו נפשותם באכילת הדברים המתועבים, המשקצים את הנפש ומרחיקין אותה מן הקדושה, וכן הוא אומר במקום אחר אל תשקצו את נפשתיכם וגו', והתקדשתם והייתם קדושים (ויקרא יא מ"ג מ"ד). **ובשר בשדה טרפה**, אף בבית כן, אלא שדבר הכתוב בהווה, מקום שדרך בהמות ליטרף (מכילתא). ופירושו כמו שת"א בשר דתליש מן חיוא חייתא, בשר שנתלש ע"י טרפת זאב או ארי מן חי' כשרה או בהמה כשרה בחייה, (רש"י).

תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס
כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־
תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת
עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־
רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב
לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל

קת"ם (ל) תשלכון. ח"י ומ"ו : כג (א) שמע. הסי"ן בגירי : להית. ח"ו : (ב) לא־תהיה. מתג רק בכמ"ד לבד : לרעת. ח"ו : ולא־תענה. מתג רק בתי"ו לבד : רב. ח"י : לנטת. ח"ו וכן להטת : (ג) ודל. בקמץ :

תרגום אונקלוס

לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן
יָתֵיהּ׃
כג א לָא תְקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקַר
לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם
חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד
שְׁקַר׃ ב לָא תְהֵי בָּתַר
סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע
מִלְּאַלָּפָא מַה דְּמִתְבְּעֵי לָךְ
עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי אַשְׁלֵים
דִּינָא׃ ג וְעַל מִסְכֵּינָא לָא

ת"א לכלב. פסחים כב א קיח א. קדושין כח א. מכות כג א : תשא. פסחים קיח א. סנהדרין ז ב. מכות כג א. שבועות לא א : אל. יבמות כה א. ב"ק עב ב. סנהדרין ט ב כה א כז א : לא תהיה. סנהדרין סח ב לו א : לנטות. שם ג ב : אחרי. ב"מ נט ב. סנהדרין ב א ג ב : דל. חולין קלד א :

רש"י

יוס אלא שדבר הכתוב בהווה. ובשר דתלים מן חיות היתא בשר שנתלש על ידי טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או בהמה כשרה בחייה : לכלב תשליכון אותו. ללמדך שיהא מותר בהנאה ולאו דווקא לכלב מדכתיב בנבלה או מכור וגו' ק"ו לטרפה שמותרת בכל הנאות א"כ מה ת"ל לכלב ללמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא) אמר הקב"ה תנו לו שכרו : כג (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקביל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חברו : אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס : (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין נוטין להובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטות שאם יש שנים במחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על ריב על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהם שואלין תחלה שיאמרו את דעתם. ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבה מחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן : אחרי רבים להטות. יש רבים שאתה

תרגום אשכנזי

זאללט איהר ניכט עסען, דעם הונדע זאללט איהר עס פֿאָרווערפֿען.
כג (א) נימם קיינען פֿאלשען בעריכט אן, האלטע עס ניכט מיט דעם בעזעוויכט, צור אונגערעכטיגקייט איין צייגע צו זיין ; (ב) פֿאלגע דער מענגע ניכט צום בעזען ; אין איינער שטרייטזאַכע, ווען דוא דיינע מיינונג זאַגסט, העננע דער מענגע ניכט נאך, דאז רעכט צו בייגען ; (ג) וייא אבער
אויך

באור

כג (א) לא תשא שמע שוא, כמו שהעד מוזהר לא תענה ברעך עד שקר (לעיל כ ט"ז), וכן הדיינים מוזהרין שלא לקבל עדות ולשמוע שקר אלא ודרשת וחקרת. אל תשת וגו', אפי' אם יש שני עדי שקר, אל תצטרף עמהם להעיד כנותם, ואף על פי שיוגמר הדין על פיהם, כי אין מכחישם, (הרשב"ם). (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת, אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם אני נוטה אחריהם. ולא תענה וגו', כשישאלך הנדון על אותו המשפט, לא תענגו על הריב דבר הנוטה אחרי רבים, להטות את המשפט מאמתתו, אלא אמור את המשפט כאשר הוא, וקולר יהא תלוי בצואר הרבים, כן פירש"י ז"ל ליישב המקרא על אופניו כפשוטו, וקרוב לזה פי' הרשב"ם, והוא מכוון על סדר הנחת הטעמים, כי תיבת רבים מוטעמת בטעם טפחא, ומלת רב בטעם רביע המפסיק פחות ממנו, ויהיה א"כ סדר הטעמים ומחלקותם כזה, ולא־תענה⁀על־רב ; ׀ לנטת ׃ אחרי⁀רבים ׀ ; ׀ להטת, והוא מדוקדק עם פי' הרב ז"ל, ואין באור

לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי
תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה
הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־
תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת
מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב

קת"ם תהדר. התי"ו בלי מתג: (ד) כי. במונח: איבך. ה"ו: תעה. ח"ו: (ה) עזב. ח"ו:

תרגום אונקלוס

תְּרַחֵם בְּדִינֵיהּ׃ ד אֲרֵי תְעָרַע
תּוֹרָא דְסַנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ
דְּטָעֵי אֲתָבָא תְתֵבִינֵּיהּ לֵיהּ׃
ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסַנְאָךְ
רְבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ
וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵיהּ
מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דְּבִלְבָּךְ׃

ת"א תפגע. ב"מ לג א: תראה. פסחים קיג ב. ב"מ לג א: רבץ. ב"מ לב א לג א: וחדלת. ב"מ לב ב: עזב. שם לא א לב א:

תרגום אשכנזי

אויך דעם געמיינען מאננע אין זיינער שטרייטזאכע ניכט צו גונסט. (ד) טריפפסט דוא דען אכסען אדער דען עזעל דיינעם האססערס איררענד אן, זא פיהרע איהם זאלכען ווידער צו. (ה) זיעהעסט דוא דען עזעל דיינעם פיינדעס ערליעגענד אונטער זיינער לאסט, זא היטע דיך, איהם זאלכען אליין צו איבערלאססען, הילף איהם פיעלמעהר אבפאקקען

רש"י

נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהם שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכים וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו ד"כ מטין ע"פ (עד) אחד לזכות וע"פ שנים לחובה. ואונקלס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמתו. ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו וכך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו' ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תעננו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא והקולר יהיה תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שנאך וגו'. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד' לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן ואפס עצור ועזוב (דברים לב ל"ו) וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג) מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' (דברים ז) שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת כנעני ומשאוי ישראל וחדלת: עזב תעזוב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו

באור

מלת להטת כמו לנטת, כי לנטת הוא מהקל, כמו להיות נוטה אחרי רבים, ולהטת הוא מבנין הפעיל, כמו ארור מטה משפט (דברים כז י"ט), גם נמצאת בלא מלת משפט, ומטי גר (מלאכי ג ה'), ויהיה א"כ להטת מוסב על רב, כאלו אמר לא תענה על רב להטות (משפט) לנטת אחרי רבים, כן הוא לפי עומק פשוטו של מקרא, ואולם מדסמך קרא אחרי רבים להטת, דרשו בו חז"ל, שהלכה כרבים, כאלו צוה הכתוב להיות נוטה אחרי רבים, אם הדבר בספק, וכן משמע גם מפשוטו של מקרא, שהרי לא הזהיר מלהיות אחרי רבים, כי אם לרעת, וכן לא הזהיר מלנטות אחריהם, כי אם שלא להטות משפט, ומכלל לאו אתה שומע הן, שאם הדבר בספק, יש לך לנטות אחרי הרוב. (ג) ודל לא תהדר בריבו, אונקלוס תרגם ועל מסכינא לא תרחם בדיניה, כדכתיב לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, אלא בצדק תשפט עמיתך (ויקרא יט ט"ו). (ד) שור איבך, בחירק תחת היו"ד והוא פועל בינוני (דיינעס האססערס), כי מלת ואיבתי מהפעלים היוצאים, והטעם אף על פי שתדע שהוא אויבך, וככה שנאך, (הראב"ע). (ה) וחדלת, כמו חדל לך מעשות הדבר, וכן ושמרת והטעם חדל שתעזב הדבר לו לבדו, רק תתיר עמו הקשרים, ותעזוב המשא, ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקים החמור, כן פי' הראב"ע, וכן אמרו רז"ל בפריקה הכתוב מדבר ורש"י פי' מעזב לו לשון עזרה, וכן עצור

תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא תַטֶּה
מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־
שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־
תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃
ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד
יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי
צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם

קת"ם (ז) אבינך. ח"ו: (ח) צדיקים. מלא דמלא:

עֲלוֹהִי וּתְפָרֵק עִמֵּיהּ׃
ו לָא תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּינָךְ
בְּדִינֵיהּ׃ ז מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא
הֲוֵי רָחִיק וּדְיִזְכֵּי וְדִי נְפַק
זַכַּאי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל
אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא׃
ח וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי
שׁוֹחֲדָא מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין
וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃
ט וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן

נ"א דכי

ת"א תטה. כתובות קז א. סנהדרין לז ב: מדבר. שבועות ל ב לא א: ונקי. סנהדרין לג ב מג א: ושחד. פאה יא ב. כתובות קה א: השחד. שם שם: וגר. ב"מ נט א:

רש"י

ממנו: (ו) אביונך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה: (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרג ואף ע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי' לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין כבר נאמר לא תטה משפט: יעור פקחים. אפילו חכם בתורה ונוטל שחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע:

תרגום אשכנזי

אבפאקקען. (ו) דוא זאללסט דאז רעכט דעם דירפטיגען ניכט בייגען אין זיינער שטרייט־זאכע. (ז) ענטפערנע דיך פאן איינער ליגענהאפטען זאכע, ברינגע דען ניכט אום, דער איינמאל אלס אומשולדיג אונד גערעכט בעשטאנדען, דען איך ווערדע שאן דען אונגערעכטען ניכט לאז שפרעכען. (ח) בעשטעכונג זאללסט דוא ניכט אננעהמען, דען דיא בעשטעכונג מאכט דיא שארפזיכטיגען בלינד, אונד פערדרעהט דיא ווארטע דער גערעכטען. (ט) דריקקע קיינען פרעמדען,

באור

ועזוב (דברים לב ל"ו), וכן ויעזבו את ירושלים (נחמיה ג ח'). ועזב תעזב עמו פי' לפרק המשא, וכתב עוד מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו עכ"ל, משמע שהוא מביא לשון התרגום על מעזב לו ובנוסחא שלפנינו תרגם אנקלוס מלמשבק ליה, ועזב תעזב עמו תרגם משבק תשבוק מה דבלבך עלוהי ותפרק עמה. והמתרגם האשכנזי תרגם כפי' הראב"ע שהוא הנאות לפשוטו של מקרא. (ו) לא תטה, עם הדיין ידבר. אבינך, לשון אובה, שהוא מדולדל ותאב לכל טובה. (ז) מדבר שקר תרחק, אם נראה בעיניך הדין מרומה, ועדים רמאים, ואין אתה יכול להכחישם, התרחק מאותו הדין, ואל תדין בו כלל. ונקי וצדיק אל תהרג, כתרגומו ודיזכי ודינפק דכי מן דינא לא תקטול, אם נגמר הדין לזכות, אל תלמד עליו חובה להרגהו עוד. כי לא אצדיק רשע, ואם אתה הצדקתו, אני לא אצדיקנו, וימות בידי שמים, כדכתיב והאלהים אנה לידו (לעיל כא י"ג), יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה, ורז"ל אמרו ונקי הוא היוצא מב"ד חייב ואח"כ נמצא עליו זכות, שהוא נקי אע"פ שלא נצטדק בב"ד, והצדיק הוא היוצא מב"ד זכאי ונמצא עליו חוב, ויב"ע תרגם להפך, ותרגם כי לא אצדיק רשע ארום לא הוינא מזכי ליה אין הוא הייבא, לא הייתי מצדיק אותו אלו היה חייב. (ח) יעור, כמו שהופלה הראיה מן העין על הלב ומשפט השכל כן הושאל הפכו, שהוא העורון, על העדר השכלת הדברים

יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים
הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ
שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ
אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת
תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי
עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה
כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃
יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן
יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־

תרגום אונקלוס

יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיוֹרָא
אֲרֵי דַיָּירִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ י וְשִׁית שְׁנִין תִּזְרַע
יָת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת
עֲלַלְתַּהּ׃ יא וּשְׁבִיעֵתָא
תַּשְׁמְטִינַּהּ וְתַרְטְשִׁינַּהּ
וְיֵיכְלוּן מִסְכֵּינֵי עַמָּךְ
וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חַיַּת בְּרָא
כֵּן תַּעְבֵּיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃
יב שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּיד
עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ
וַחֲמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ

ת"א והשביעת. סוכה מד ב. מ"ק ג א. ב"מ לט א: וינפש. יבמות מח ב:

קת"ם (יא) והשביעת. מ"י קדמאה לכד: אביני. ה"ו: כן־תעשה. מתג בכ"ף ותי"ו:

תרגום אשכנזי

דען איהר וויססעט, וויא איינעם פֿרעמדען צו מוטהע איזט; דען איהר ווארעט זעלבסט פֿרעמדע אים לאנדע מצרים. (י) זעכֿס יאהרע זאללסט דוא דיין פֿעלד בעזאָען, אונד דיא פֿריכֿטע דאפֿאָן איינזאממעלן. (יא) דאז זיעבענטע יאהר אבער זאללסט דוא עס בראך ליעגען לאססען, אונד וואס דארויף וואָכֿסט, פֿעלליג פֿערלאססען, דאס עס דיא דירפֿטיגען דיינער נאציאָן פֿערצעהרען, אונד דען איבעררעסט דאפֿאָן מאג דאז ווילד אויף דעם פֿעלדע פֿערצעהרען; זאָ זאללסט דוא עס אויך מיט דיינעם וויינבערגע אונד אָהלבערגע מאכֿען. (יב) זעכֿס מאגע קאָננסט דוא דיינע געשאֶפֿטע פֿערריכֿטען, אם זיעבענטען טאגע אבער מוסט דוא פֿייערן, דאמיט דיין אָכֿס אונד דיין עזעל, אויך רוהע, אונד דער זאָהן דיינער שקלאפֿין, זאָ וויא דער פֿרעמדלינג זיך ער-

רש"י

את נפש הגר כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא בשדה הלבן כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבות. אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרוייה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמרך. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך.

באור

הברורים וגלוים לעין, כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז י"ד), הכוונה כי השוחד יטה את לב האדם מדרך הצדק ויכהה מאור השכל עד שהאדם הפקח, שהוא הפך העור לא יראה הדברים לאמתתם, ודברי הצדיקים בדין, שהם ישרים, יהיו בעיניו עקומים ומסולפים. (י) ואספת את תבואתה, לשון הכנסה לבית, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב ב'). (יא) תשמטנה, מוסב אל תזרע את ארצך, תשמט את ארצך שלא תזרענה. ונטשתה, את תבואתה, שתעזב אותה לאכול לאביוני עמך (הרמב"ן והרשב"ם וכ"ת יב"ע). לכרמך לזיתך, כמו מן תבואת הדגן. דרך המקרא להזכיר דגן תירש ויצהר, והוא הדין לכל אוכלים שהם גדולי קרקע.

אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־
אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא
יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים
תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־חַג
הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ
לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ

תרגום אונקלוס

וְגִיּוֹרָא׃ יג וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית
לְכוֹן תִּסְתַּמְּרוּן וְשׁוּם טָעֲוַת
עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא
יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמָךְ׃ יד תְּלָת
זִמְנִין תְּחַגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא׃
טו יַת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר
שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא
כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא
דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא

ת"א ובכל. שבת יח א: ושם. סנהדרין סג ב קט א: לא. סנהדרין סג ב. בכורות ב ב: שלש. חגיגה ב א ח ג. שם יח א:
קת"ם (יד) תחג. ח"ו: (טו) תאכל מצות. מ"ו: צויתך. מ"י קדמאה לבד: למועד. הלמ"ד בשוא: כי־. במקף ובלי מתג: בו. בטפחא:

רש"י

בעבד כנעני הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה עבודת כוכבים כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: (יד) רגלים. פעמים וכן כי הכיתני זה שלש רגלים: (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו

תרגום אשכנזי

האָלע. (יג) זייד זאָרגפֿאָלטיג אין אללעם, וואס איך אייך געזאגט האבע, לאססעט דען נאמען פֿרעמדער גאָטטער ניכֿט ערוואָהנען, ער זאלל דורך דיינען מונד גאר ניכֿט גע־הערט ווערדען. (יד) דרייא מאל זאללסט דוא מיר אים יאהרע פֿייערן. (טו) האלטע דיא פֿייער דער אונגעזייערטען קוכֿען; זיעבען טאגע נעהמליך זאללסט דוא אונגעזייערטע קוכֿען עססען [וויא איך דיר געבאָטען האבע] אום דיא בעשטיממטע צייט דעם אָהרענמאָנאַטס, דען אין דעמזעלבען ביזט דוא

באור

(יב) למען ינוח וגו', מוסב על ששת ימים תעשה מעשיך, תעשה כל מלאכתך בבית ובשדה בששת הימים, בעבור שינוח שורך וחמרך ביום השביעי. בן אמתך, בעבד כנעני הכתוב מדבר. והגר, גר תושב. (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, על דרך הפשט הכתוב נקשר בסופו, וחוזר ומזהיר על ע"א, יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד, וחז"ל אמרו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ללמדך ששקולה ע"א כנגד כל המצות כלן, והנזהר בה כשומר את כלן. לא תזכירו, לא תזכיר אותו לעובדיו, ולא תשביענו באלהי הכנענים. לא ישמע על פיך, זכר שמו כלל, הוא שנאמר בספר יהושע (כג ז'), ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום, הוסיף שם לאוין, לבאר כי האזהרה שלא יזכיר ולא ישביע שום אדם בשם ע"א (מדברי הרמב"ן). (יד) רגלים, מגזרת רגל, כמו פעמים מן פעם, ושניהם לשון אחד, כמו הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כב כ"ח). תחג, נקרא הי"ט חג משרש חגג, על שם התנועה לפי שמרקדין ומטפחין בשמחת י"ט, אוכלים ושתים וחוגגים (שמואל א' ל ט"ז), כלו' מרקדין ומפזזין ומכרכרין בשמחה (רד"ק בשרשים שרש חגג, וכ"כ רב האי גאון). [ולכן הונח שם חג סתם על סוכות בדברי רז"ל, כי בו היתה שמחה יתרה בשמחת בית השואבה, והיו מרקדין בו חסידים ואנשי מעשה], וכן נקרא הקרבן חג, על שם שקרב בחג, חלב חגי (להלן פסוק י"ח), וכן אסרו חג (תהלים קיח כ"ז), ואמרו תחג כמו תעשה חג. לי, לשמי לבדי, כי יש ימים ידועים שהיו הולכים עובדי האלילים להבליהם, על כן כתוב תחג לי לבדי, (הראב"ע). (טו) את חג המצות, התחיל ממנו, כי הוא בראשון לחדשי השנה, כאשר צויתך, הוא כמו מאמר מוסגר, שבעת ימים תאכל מצות (כאשר צויתך) למועד חדש האביב [ולכן מלת צויתך ברביע

יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי
רֵיקָם׃ טו וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי
מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג
הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ
אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃ יז שָׁלֹשׁ
פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ

קת"ם ולא־. כלי מתג׃ (טז) האסף. ח"י׃

מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַּחֲזוֹן קֳדָמַי
רֵיקָנִין׃ טו וְחַגָּא דַחֲצָדָא
בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע
בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא
בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ
יָת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא׃
יז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזוֹן

ת"א יראו. חגיגה ז ::: וחג. חלת עח ב. בכורים פח ב. חגיגה יח א. מנחות פד ב׃ האסף. חגיגה שם. ר"ה יג א. מנחות שם׃ יראה. סנהדרין ד ב׃ זכורך. חגיגה ז א׃

תרגום אשכנזי

אוים מצרים געגאנגען; מאן דארף אבער ניכט אהנע גאבען פֿאר מיינעם אנגעזיכטע ערשיינען. (טז) פֿערנער דיא ערנדטעפֿייער בייא דען ערשטלינגען דיינער פֿעלדארבייט, נעהמליך פֿאן דעם וואס דוא אויף פֿעלדע אויסזאעסט, ענדליך דיא פֿייער ביים איינזאממעלן דער פֿריכטע, אום דען אויסגאנג דעם יאהרעס, ווען דוא דיא פֿריכטע דיינער ארבייט פֿאם פֿעלדע פֿאלליג איינגעזאממעלט האכט. (יז) דרייא מאל אים יאהרע זאלל יעדע מאננספערזאן ערשיינען פֿאר דעם אנ-געזיכטע

רש"י

באביב. אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני ברגלים תביאו לי עולות: (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים שתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר וביום הבכורים וגו' בשבועתיכם וגו': וחג האסיף. הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתיבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסתרסו שלש רגלים ממקומן: כל זכורך. הזכרים שבך: לא

באור

המפסיק יותר מן האזלא שבמלת מצות]. למועד, לזמן המוגבל ומוקבע. חדש האביב, שהתבואה מתמלאת בו באביה, לשון אב, בכור וראשון לבשל פירות (רש"י). ולא יראו פני ריקם, אין זה כמו ופני לא יראו (לקמן לג כ"ג), כי שם הפנים הם הנראים, ופה הכוונה כמו שתרגם אונקלוס ולא יתחזון קדמי, כי הבאים אל בית השם הם הנראים, והעד ונראה את פני ה' (שמואל א' א כ"ב), גם יראה כל זכורך (לקמן פסוק י"ז ול"ד כ"ג) את פני השם כמו לפני ה', (מדברי הראב"ע). ריקם, הוא תואר הפעל והכוונה בלא קרבן. (טז) וחג הקציר, הוא חג שבועות, והוא מוסב על תשמר שבפסוק הקודם, והכוונה ותשמר גם את חג הקציר. בבורי מעשיך, בכורי קציר חטים, ובחג המצות בכורי השעורים, והמרחק בין בכורי השעורים לבכורי החטים כמו שבעה שבועות (הראב"ע). ורש"י ז"ל כתב בכורי מעשיך, שהוא זמן הבאת הבכורים, שתי הלחם הבאים בעצרת, היו מתירין החדש למנחות, ולהביא בכורים למקדש, שנאמר וביום הבכורים וגו' (במדבר כח כ"ו). וחג האסף, הוא חג הסכות, בשעת האסיף, אחר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר, צוה הכתוב לישב בסכות לזכרון, כי במדבר ישבו באהלים ולא היה להם קרקע ולא דגן ותירוש ויצהר, הרי שלשה רגלים תלוים כלן בפירות הארץ, אביב וקציר ואסיף, (הרשב"ס). בצאת השנה, אחרי שתצא השנה ותתחיל השנה

[אמר הכורם]: (טז) בצאת השנה, והרי בתשרי אנו עומדים והוא חדש השביעי? אבל הכתוב כוון אל שנת השטרות וזכרונות שיוצאת בסוף אלול ומתחלת מיום א' לתשרי והוא ראש השנה, עיין מזה באורנו בפסוק ראשון הוא לכם (לעיל י"ב ב'), והרצון שחגים הללו לא בלבד שהם מועדי התורה, ונקראים חג הפסח, חג השבועות, וחג הסוכות, הם ג"כ מועדי שמחה וגיל מצד השנה, מצד הזמן, שהאביב, הקציר, והאסיף

אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח
עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־
חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי
אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב

קת"ם (יז) האדן. ה"ו ואחריו פסיק:

כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא
יְיָ׃ יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ
דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן
מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא
עַד צַפְרָא׃ יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי
אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר

ת"א לא תזבח. פסחים נט ב עא א. חגיגה י ב: ראשית. בכורים פג ב פד א. פסחים עא א. ב"ב פא א: לא תבשל. קדושין כז ב. סנהדרין ד ב. חולין קיג א קטו ב: בחלב. סנהדרין ד א. חולין קיד א:

רש"י

(יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ: ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח: ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח: עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל על מוקדה על המזבח כל הלילה (ויקרא ו): (יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בבכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים (בראשית לח) את גדי העזים שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנאמר גדי סתם אף עגל וכבש

תרגום אשכנזי

געזיכֿטע דעם העררן, דעם עוויגען. (יח) דאז בלוט מיינעס אָפּפֿערס (נעהמליך דעם פסח'ס) זאללסט דוא ניכֿט ביים געזייערטען בראָדע אָפּפֿערן, אונד דאז פֿעטט מיינעס פֿעסט־אָפּפֿערס זאלל ניכֿט איבער נאכֿט בלייבען ביז אן דען מאָרגען. (יט) דיא ערשטלינגע דיינער פֿריהעסטען לאנדפֿריכֿטע זאללסט דוא אין דאז הויז דעם עוויגען דיינעס גאטטעס ברינגען, קאָכֿע קיין יונגעס פֿיעה אין

באור

הבנה ההארת. (יז) זכורך, הזכרים שבך. האדן ה', שהוא אדון הארץ, וממנו באה אליך הברכה, על כן תבוא לפניו כעבד המתראה אל אדוניו למועדים ידועים, ומביא אליו דורון, לאות על הכניעה והעבדות. (יח) לא תזבח על חמץ וגו', לא תזבח את הפסח בי"ד בניסן, על החמץ, בהיות לאחד מבני החבורה, הנמנין על הפסח, חמץ ברשותו. דם זבחי, אין הדם נשחט, לכך אמרו רז"ל שהוא אזהרה לזורק את הדם על החמץ, כי כל עבודות הקרבן נקראות על שם הזביחה, וכן מתורגם בל"א. ולא ילין חלב חגי וגו', חוץ למזבח, בעל המערכה אינו נפסל בלינה, שנאמר על מוקדה על המזבח כל הלילה (ויקרא ו ב'). (יט) ראשית בכורי אדמתך, משבעת המינים האמורים בפ' כי תבא, ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כו ב'). גדי, ה"ה לכל בשר בחלב, כמו שפירשו רבותינו בשחיטת חולין. ובשלשה מקומות נכתב בתורה, ודרשו בו רז"ל א' לאיסור אכילה, ואחד לאיסור הנאה, ואחד לאיסור הבשול. והנה אין להתבונן מדוע אסר לנו הקב"ה בשר בחלב, כי מצות רבות צוה לנו השם שלא גלה את טעמם, ואנו די לנו שנדע שהם מצווים מאתו ית', ואחרי שקבלנו עלינו עול מלכותו, הרי אנו מחויבים לעשות רצונו, והתועלת היא בעשייתם, לא בידיעת סבתם, ואני אומר זה, לא כמזלזל ח"ו בכבוד הגדולים מורי התורה, אשר טרחו בכמו אלה העיונים והתרו לדעת טעמי מצות שלא נתגלו, כי ידענו שלא היתה כוונתם אלא לשם שמים, ואולם ברור הדבר וגלוי שבכל רוחב מבינתם לא העלו כי אם

והאסיף הם נותנים חדוה בלב איש, וראוי בם לשמוח ולהלל ולתת תודה אל אב הרחמים, שהוא אדון הטבע על אשר הכין הכל בחכמתו ובטובו לסעד ולשמח לבב אנוש בלחם וביין, בפירות וירקות, ולהצהיל פניו משמן.

אִמּוֹ׃ פ ששי כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ
מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ
וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע
בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא

בַּחֲלָב׃ כ הָא אֲנָא שָׁלַח
מַלְאֲכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ
בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא
דִּי אַתְקֵינִית׃ כא אִסְתַּמַּר
מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ
לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא

נ"א למימריה

ת"א הנה. ב"ק צג א. עקרים מ"ד פל"ז: אל תמר. סנהדרין לח ב. עקדה שער מז:

קת"ס (כ) ולהביאך. מ"י: הכנתי. חסר דחסר: (כא) תמר. מ"ס דגושה:

תרגום אשכנזי

אין דער מילך זיינער מוטטער. (כ) איך זענדע איינען ענגעל פֿאָר דיר הער, דיך אויף דעם וועגע צו בעוואַהרען, אונד דיך אן דען אָרט צו ברינגען, דען איך בע־שטיממט האבע. (כא) נימם דיך פֿאָר איהם אין אַכֿט, אונד געהאָרכֿע זיינער שטיממע, זייא ניכֿט ווידערשפּעֶניגסט געגען איהן, דען ער ווירד קיינע נאַכֿזיכֿט האבען פֿאָר אייער

רש"י

במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול: (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך: אשר הכנתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שב"ה של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה אשר ימרה

פֿערברעכֿען

באור

אם סברות דקות מיוסדות על בלי מה ובלתי מקובלות על הלב, ואחרי כל דבריהם אפשר ליצר הרע להשיב עליהן, ולעובדי כוכבים להונות בהן את ישראל, כמו שאמרו הכמינו ז"ל על המצות שלא נתגלו טעמן, אלא שלנו עדת המאמינים בה' ובתורתו יפה אמרו: ושמא תאמר מעשה תהו הן? ת"ל אני ה', אני גזרתים, ואין לך רשות להרהר בהן. (כ) הנה אנכי שלח מלאך, כאן נתבשרו שעתידין להטוא ושכינה אומרת להם כי לא אעלה בקרבך (לקמן לג ג'), (רש"י מואלה שמות רבה). והכוונה לדעתי כל שנתבשרו כאן לא על מעשה העגל ביחוד (כי כלל גדול בענין הידיעה והבחירה, שאע"פ שתפול הידיעה על הדבר הנמסר לבחירה, לא תבא בו ההודעה מאתו ית'), ואולם הודיעו השם דרך כלל שכאשר יחטאו לא יעלה בקרבם, וישלח מלאך לפניהם, לכן לא התפלל משה עדיין על זה, כאשר התפלל אחרי שחטאו ונחרצה הגזירה מאתו יתעלה, כי אמר דיה לצרה בשעתה, והנה באמת לא נתקיימה הגזירה ההיא כל ימי חיי משה, כמו שמפורש בפ' כי תשא, כי משה ביקש עליה רחמים, ואמר במה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו (שם טז), והקב"ה נתרצה לו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם יז), ומפורש אמרו רז"ל ביטל שלא ימסור להם שר צבא כל ימי משה, כי היה משה ממלא מקומו, אבל משמת משה חזר אותו השר למקומו, שכן יהושע רואה אותו, שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי (יהושע ה י"ג י"ד), והכוונה שבא לצאת לפניהם, ללחום מלחמותם, ולכך הראה לו בחרב שלופה, (מדברי הרמב"ן, וכן איתא בתנחומא, אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו, ועתה באתי. והרי"א בספרו עטרת זקנים האריך בטענות רבות נגד דברי רז"ל בענין שליחות המלאך הזה, ובחר לו דרך אחר, ואולם אין טענותיו נוצחות כפי דרכנו שלא באה ההודעה על מעשה העגל ביחוד, כי אם דרך כללי, כאשר יחטאו ישראל לאלהים). הכנתי, אשר זמנתי לתת לכם, כדרך בהנחל עליון גוים וגו' יצב גבלת עמים למספר בני ישראל (דברים לב ח'). (כא) אל תמר בו, אונקלוס תרגם לא תסרב, וכן כתב רש"י שהוא לשון המראה, אשר ימרה את פיך (יהושע א י"ח) והרשב"ם כתב שהוא מגזרת ואם המר ימירנו (ויקרא כז ל"ג), ואם הוא דגש, כי הוא מגזרת וריחו לא נמר (ירמיה מח י"א), כמו אל תפל דבר (אסתר ו י'), מגזרת נפל, אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרו מריתי (איכה א כ') שא"כ היה לו לומר אל תמרה עכ"ל, ויהיה א"כ לדעתו מהסרי פ"א הפעל, והקל נמר,

מלשון

לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם

יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי מֵימְרֵיהּ׃ כב אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעְבֵּד כֹּל דִּי אֲמַלֵּיל וְאֶסְנֵי יַת סָנְאָךְ וְאָעִיק לִדְמְעִיקִין לָךְ׃ כג אֲרֵי יְהָךְ מַלְאָכִי קֳדָמָךְ וִיעֲלִינָךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֲשֵׁיצֵינוּן׃ כד לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן וְלָא תַעְבֵּיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא

קת"ם (כב) שמוע. מ"ו: איביך. ח"ו ומ"י וכן להלן פ' כ"ז: (כג) והביאך. מ"י: והכנעני. אין מתג כה"א: (כד) לאלהיהם. מתג רק בלמ"ד השני לבד:

רש"י

את פיך (יהושע א): כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאינן חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי: (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: הרם

תרגום אשכנזי

פערברעכען, מיין נאמע איזט אויך אין איהם (ער טהוט אללעס אין מיינעם נאמען אונד אויף מיינעם בעפעהל). (כב) וועןן דוא אלזאָ זיינער שטיממע געהאָרכעסט, אונד אללעס טהוסט, וואס איך דורך איהן זאגען לאססע, זא ווערדע איך דיינער פיינדע פיינד, אונד דיינען ווידערזאכערן צו־ווידער זיין (דיינע פיינדע אונד ווידערזאכער אלס דיא מייני־גען בעטראכטען). (כג) מיין ענגעל זאלל פאָר דיר הער געהען, אונד דיך צו דעם פאלקע אמרי, חתי, פרזי, כנעני, חוי אונד יבוסי ברינגען, דיעזעס וויל איך פערטיל־גען. (כד) ביקקע דיך ניכט פאָר איהרען גאָטטערן, דיענע איהנען ניכט, אונד אהמע

באור

מלשון חלוף, והענין אל תחליף דבר מכל אשר יצוך. והרד"ק בשרשים הביאו בשרש מרר, וכתב לפי שנקשר עם בי"ת הוא כענין תמרר, והנפעל וריחו לא נמר, כענין לא נתחלף. ודעת הראב"ע שהוא מפעלי הכפל, ואעפ"כ הטעם כמו וימרו כי הם שני שרשים על ענין אחד. כי שמי בקרבו, כתרגומו ארי בשמי מימריה, והוא מחובר לראש המקרא, שמע בקולו, כי שמי בקרבו, וקולו הוא קול עליון, כאשר יאמר בפסוק שלפנינו כי אם שמוע תשמע בקלו ועשית כל אשר אדבר (לקמן כב), כי בשמי הוא מצוה. (כב) ואיבתי, וי"ו המשך לתשובת התנאי. וצרתי, כתרגומו ואעיק, מל' צרה ולא מל' וצרת הכסף (דברים יד כ"ה), שתרגומו ותצור, מלשון צרור. (כד) לא תשתחוה וגו', לשון הראב"ע זהו שהזכרתי בתחלת ספר הברית אתם ראיתם (לעיל כ כ"ב), שהזהיר על ע"א, וסוף הספר להזהיר על ע"א, שהוא הסוף, כי יהיה לך למוקש (לקמן פסוק ל"ג), רק יש הפרש, שבתחלת הספר צוה שלא יעשו עם השם אלהי כסף, ובסוף ספר הברית צוה להכרית ע"א הנמצא בארץ כנען, שעשאוה יושביה, כי העובד ע"א כאלו הוא עובר על כל מצות לא תעשה, ולא יועילוהו כל המצות עשה בעה"ז ובעה"ב עכ"ל. ולא תעשה כמעשיהם, פי' הרמב"ן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים, כמו שהזהיר במקום אחר ובחקתיהם לא תלכו (ויקרא יח ג'), וכתב עוד והנראה יותר כי יזהיר על ע"א שלא

כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר
מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ
וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה
מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־
מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי

קת"ס תהרסם. הה"א בקמץ גדול: מצבתיהם. ח"ו ומ"י: (כה) מימיך. מלא דמלא: והסרתי. חסר דחסר: (כו) לא. במרכא:

תְּפַגְּרִינּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר
קָמָתְהוֹן׃ כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ
וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין
בִּישִׁין מִבֵּינָךְ׃ כו לָא תְהֵי
מַתְכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ
יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יָת
אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ

ת"א ועבדתם. ב"ק צב ב. ב"מ קז ב: וברך. ברכות מז ב. ערובין סה א. ב"ק צב ב. ב"מ קי ב. עקרים מב פכ"ו ומ"ד פ"ב: מחלה. ב"מ קז ב: מספר. ר"ה יב א. יבמות מט ב. סוטה יג ב. קדושין לח א: אימתי. סוטה לו א:

תרגום אשכנזי

איהנען ניכט נאך, פיעלמעהר צערשטאָרע זיא, אונד צערברעכע איהרע בילדזיילען. (כה) דעם עוויגען, אייערעם גאטטע, זאללט איהר דיענען, זא ווירד ער אייערע שפייזע אונד אייערן טראנק זעגנען, אונד איך ווערדע קראנקהייט פאן דיר פערן זיין לאססען. (כו) עס ווירד קיינע אונצייטיגע געבאָרערין, אויך קיינע אונפרוכטבארע אין דיינעם לאנדע זיין, איך ווערדע דיא אנצאהל דיינער טאגע פאָללצ זיין לאססען (יעדער זאלל דאז געוועהנליכע לעבענסציעל עררייכען). (כז) מיינען שרעקקען ווערדע איך פאָר דיר הערציעהען לאססען

רש"י

(כד) הרס תהרסם. לאותם אלוהות: מצבותיהם. אבנים שהם מקימין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים.

באור

יעבוד אותה כדרכה, אפי' בעבודה שאינה דרך כבוד, כמו שאמרו רז"ל אע"ג דקא מכוון לבזוי' לפעור, ואע"ג דקא מכוון למירגמיה למרקולים, ויהיה א"כ לדעת הרב ז"ל כנוי תעבדם מוסב על אלהיהם וכנוי מעשיהם מוסב על האומות הנזכרים בפסוק הקודם, ויתכן לפרש גם כנוי מעשיהם על האלילים הנזכרים, שהדבר ידוע ומפורסם מכל הספרים הקדמונים שהיו עובדי האלילים מיחסים לעצביהם תועבות גדולות ומעשים מכוערים, אלה וכהם רציחה וגנבה ונאוף, ואם ילך העובד בדרכי יראתו יעשה גם הוא כמעשיהם, כדי להתדמות להם, לכך אמר לא תשתחוה לאלהיהם, ועל ידי כך לא תעשה כמעשים המיוחסים להם. הרס תהרסם, לאותן אלהות. מצבתיהם, אבנים המוצבות לכבודם, להשתחוות להם. (כה) ועבדתם וגו', כוונת הכתוב הזה, בעבור שרוב עובדי ע"א יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדני האדנים, ואין כוונתם בע"א רק שיחשבו שבעבודות ההם תהיה להם הצלחה במעשי ידיהם, בפרי בהמתם ותבואת ארצם ובכל משלח ידם, כי לדעתם תבא להם תוספת טובה בעבודת המלאכים משרתי עליון, ע"כ אמר הכתוב שבעבודת הקב"ה לבד תהיה להם הצלחה. ועקירת ע"א מארצם לא לבד שלא תזיק להם, אבל תוסיף להם טובה וברכה, כי הקב"ה יברך את לחמם, שהוא כלל לכל מאכל אשר יאכל, ואת מימיהם שהוא אב לכל משקה אשר ישתה, ויסיר מהם כל המחלה, שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה, (מדברי הרמב"ן). (כו) לא תהיה משכלה, אם תעשה רצוני (רש"י) והתנאי נזכר בפסוק הקודם, ועבדתם את ה' אלהיכם. משכלה, מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה, והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים, והטעם בארצך לכלול גם הבהמות. את מספר ימיך אמלא, שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה, שימלא ימיו כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו. (כז) את אימתי וגו', כמו

אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃
כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃
כט לֹא

יַת כָּל עַמָּא דִּי אַתְּ אָתֵי לְאַגָּחָא קְרָב בְּהוֹן וְאִימְסַר יַת כָּל בַּעֲלֵי דְּבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְרֵי קְדָל׃
כח וַאֲשַׁלַּח יַת עַרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יַת חִוָּאֵי יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃
כט לָא אֲתָרֵיכִנּוּן

ת"א ושלחתי. שם שם : נ"א עייל
קת"ם (כז) והמתי. ה"ו : תבא.
ח"ו : (כח) וגרשה. הרי"ם
כסוא לכד: הכנעני. אין מתג בה"א:

תרגום אשכנזי

לאססען, אונד יעדעס פֿאלק, צו וועלכעם דוא קאָממעסט, דאדורך אין אינאָרדנונג ברינגען, אונד פֿערוואָזען, דאס אללע דיינע פֿיינדע דיר דען נאקקען צו־ווענדען. (כח) איך וויל האָרניססע פֿאָר דיר הער שיקקען, דיעזע זאללען דען חוי, כנעני אונד חתי אויסטרייבען, בעפֿאָר דוא היין קאממסט.

רש"י

או קוברת את בניה קרויה משכלה: (והמתי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת והמם גלגל עגלתו (ישעיה כח). וסבותי מגזרת וסבב בית אל (שמואל א ז'). דלותי מגזרת דללו וחרבו (ישעיה יט). על כפים חקותיך (שם מט) מגזרת חקקי לב. את מי רצותי מגזרת רצץ עזב דלים (איוב כ) והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא. שאילו מגזרת מיתה היתה אין ה"א שלה בפת"ח ולא מ"ם שלה מודגשת ולא נקודה מלאפום. אלא והמתי כגון והמתה את העם הזה (במדבר יד) והתי"ו מודגשת לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו. והאחרת משמשת כמו אמרתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך ג' תוי"ן שתים ליסוד כמו ביום תת ה' (יהושע י"ד) מתת אלהים היא (קהלת ג) והשלישית לשימוש: עורף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. והצרעה לא עברה את הירדן. והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל שבעה אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במס' סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה : שממה

באור

שאעשה עמכם אות לטובה, כן אעשה בשונאיכם לרעה. [והמתי, שרשו המם, ומבנין הקל, והמ"ם דגושה לחסרון מ"ם ע"פ, כפלם סבותי מן סבב, גלותי מן גלל, ואיננו משרש מות, ומבנין הפעיל, דא"כ ראוי להיות וְהֵמַתִּי, המ"ם רפויה, והתיו דגושה לחסרון תי"ו ל"פ, כמו וְהֵמַתָּה את העם הזה (במדבר יד ט"ו), וכ"כ רש"י והרשב"ם ז"ל, וכתב עוד רש"י שתרגומו ואשגש ולא ואקטל, אבל לא נמצא כן בנוסחאות חדשות, רק ואיתבר, אך הוא קרוב לענייננו, אולם בנוסחאות ישנות נמצא ואשגש, וכן תרגם יב"ע]. ערף, שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם, והוא על דעתי תואר הפעל (אדווערביום), לכך בא בלא שמוש, כמו ריקם, קרי, קוממיות, וכבר זכרנו ענינו פעמים רבות. (כח) הצרעה, הראב"ע מפרש מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף, ואין כן משמעות הכתוב, שאולי הצרעת לא יגרש את יושבי הארץ, ורז"ל אמרו שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. והמין ההוא ידוע שהוא דומה לדבורה, ומזכירין אותו חכמים תדיר דבש דבורים דבש צרעין, ונקרא בל"א (וועספען, האָרניססע) (ואונקלוס תרגמו ערעיתא, אולי יחליף הארמי צד"י של צרעה לעי"ן, כמו שיאמר ארעא מן ארץ, ויהיה ערעיתא כמו צרעיתא), כי גם הם יעשו מעט דבש כמו שכתב ארים"טו בספרו מב"ח ספר תשיעי פרק מ"ג, מהמין הנקרא (וועספען), ובספר החמישי פרק כ"ג מהמין הנקרא (האָרניססע) בלשון רומי (קראברא'נעס), וידוע ממין שרץ העוף הזה שהוא מזיק לעינים, וכן נזכר בספרי היוונים הקודמים, מעתה שעור הכתוב, שלפני בואם אל הארץ ישלח המכה הזו בארצות אויביהם לגרש את הנסתרים במערות ובנקיקים והנשגבים במבצרים, והוא מה שאמר במשנה תורה (דברים ז כ') וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך, וכתיב בספר

אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־
תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה
עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט
אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה
וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי אֶת־
גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים
וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי ׀ אֶתֵּן
בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־תִכְרֹת

מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא
דִּילְמָא תְהֵא אַרְעָא צַדְיָא
וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃
ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִינּוּן מִן
קֳדָמָךְ עַד דִּי תִסְגֵּי וְתַחְסֵן
יַת אַרְעָא׃ לא וְאֲשַׁוֵּי יַת
תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד
יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא
עַד נַהֲרָא אֲרֵי אֶמְסַר
בִּידֵיכוֹן יַת יָתְבֵי אַרְעָא
וּתְתָרְכִינּוּן מִן קֳדָמָךְ׃
לב לָא תִיגְזַר לְהוֹן

נ"א פרת
קת"ס (כט) אגרשנו. הרי"ם בשוא לבד: (לא) גבלך. ח"ו והבי"ת במתג:

רש"י

(כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה: ורבה עליך. יתרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם:

תרגום אשכנזי

(כט) איך ווערדע איהן אבער ניכט אין איינעם יאהרע פֿאָר דיר אויסטרייבען, דא-דורך מאָכטע דאז לאנד איינע וויסטענייא ווערדען, אונד דיא טהיערע דעם פֿעלדעס זיך צו דיינעם שאדען צו זעהר פֿערמעהרען; (ל) נאך אונד נאך ווילל איך איהן פֿאָר דיר אויסטרייבען, אונטערדעססען ווירסט דוא דיך פֿערמעהרען, אונד דאז לאנד בע־זעטצען קאָננען. (לא) איך ווערדע דיינע גרענצען זעטצען פֿאן דעם שילפֿמעער (דעם ראָטהען מעערע) ביז אן דאז מעער דער פלשתים (דאז סירישע מעער), אונד פֿאן דער וויסטע ביז אן דען שטראָם, נעהמליך דיא איינוואָהנער דיעזעס לאנדעס ווילל איך

באור

יהושע (כד י"ב) ואשלח לפניכם את הצרעה וגו'. ואחרי שלא הזכיר מז' האומות כי אם שלשה, האמורי והכנעני והחתי, משמע שלא היתה המכה הזו כי אם באלה הנזכרים [ולכן כתב רש"י ז"ל והצרעה לא עברה את הירדן. והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו, והוי אף על פי שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במס' סוטה (דף ל"ו ע"א) על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה עכ"ל, ולא ירדתי לסוף דעתו כי שם בגמרא משמע שזרקה מרה בכל האומות שבעבר הב' של הירדן, ומכ"ש לר"פ שאמר שתי צרעות הואי וכו' דיהושע עבר, וא"כ הזיקה את כולם, גם מנין לו שהחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג, ואדרבה ההפך נמצא בתחלת פ' חיי שרה כי הי' לבני חת נחלת שדות במכפלה לפני חברון, שהוא מעבר לירדן מערבה, ולכן יותר נראה דעת הראב"ע והרמב"ן ז"ל שקצר הכתוב ולא הזכיר רק ג', והכוונה בכל הנזכרים למעלה. והנה מלת הכנעני לפעמים תכלול כלם, ולפעמים קצתם, ולפעמים הוא שם פרטי לא' מז' אומות, ועיין מ"ש בפ' ויחי (בראשית מח כ"ב)]. (כט) שממה, ריקנית מבני אדם, לפי שאתם מעט, ואין בכם כדי למלאות אותה בזמן קצר כזה. ורבה עליך, ותרבה עליך, (רש"י), וכוונתו שאין רבה תואר, כי אם פעל. (ל) תפרה, תרבה, לשון פרי כמו פרו ורבו. ונחלת את הארץ, שתוכל לישבה כלה, ועתה יפרש: חירך הארץ ורחבה. (לא) מים סוף, שהוא בתחלת מזרח א"י. עד ים פלשתים, שהוא במערב, כדכתיב ופלשתים מאחור (ישעיה ט י"א). וממדבר, שהלכו בו ב"י, שהוא בדרום. עד הנהר, נהר פרת בצפון:

לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא
יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ
לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־
יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ
כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־
יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב

וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם׃ לג לָא
יֵתְבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא
יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח
יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ
לְתַקְלָא׃
כד א וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק קֳדָם
יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב

נ"א לטעותהון
ת"א לא ישבו. גיטין מה א: ואל משה. סנהדרין לח ב. עקרים מ"ב פכ"ח:

קת"ם (לג) יחטיאו. מ"י: כי־יהיה. מתג רק בכ"ף לבד:

רש"י

(לג) כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו אם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה:

כד (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמר לו עלה:

תרגום אשכנזי

אין דיינע געוואלט געבען, אונד זיא פאָר דיר ווערטרייבען. (לב) דוא זאללסט מיט איהנען אונד איהרען גאָטטערן קיינען בונד מאכען (נעהמליך זיא אונטער געוויססען בעדינגונגען אין דעם לאנדע צו דולדען). (לג) זיא זאללען אין דיינעם לאנדע גאר ניכט בלייבען, זיא קאָננטען דיך צו זינדען ווידער מיך פערפיהרען, דוא קאָנטעסט פערלייטעט ווערדען, איהרען גאָטטערן צו דיענען, אונד דיעזעס ווירדע דיין פאללשטריק זיין.
כד (א) צו משה שפראך ער: שטייגע הינויף צו דער ערשיינונג דעם עוויגען, דוא,

באור

א"י, כן כתב הרשב"ם ז"ל, ואין דבריו מדוקדקים כפי המפות שבידינו, כי על פיהם ים סוף שהוא (דאז רָטהע מעער), ונקרא (דער אראביסע מעערבוזען), נמשך ממערב ארץ ישראל לדרומה, ויס פלשתים, והוא (דאז מיטטעללאֶנדישע מעער), ועל חוף א"י והמדינות הסמוכות נקרא (מארע סיריאקום, דאַז סירישע מעער) במערב א"י, ונמשך אל הצפון, המדבר שהלכו בו בני ישראל הוא מערב דרום א"י, ונהר פרת נמשך מצפון ארץ ישראל דרך המזרח ושם נופל אל הים הנקרא (דער פערזישע מעערבוזען), ובאמת אין צורך שיהיו הגבולים מצומצמים עם ד' רוחות העולם. וגרשתמו, ותגרשם. (לב) ולאלהיהם, להניח ע"א שלהם, אלא יהרסם וישבר מצבותיהם. (לג) כי תעבד וגו', הרי אלו כי משמשין בל' אשר, וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש, (רש"י). והרמב"ן כתב על זה, ואינו כן, אבל שעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש, פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם וכן הוא אומר פן תכרות ברית ליושב הארץ וגו' פן יהיה למוקש בקרבך (לקמן לד יב). והטעם כי ישיבתם בארצך, יהיה לך למוקש ולמכשול, פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים, ובעלילותם הנשחתות, כי תעבד את אלהיהם, כי יפתוך ויסיתוך בכך עכ"ל. ואולם אין סדר הנחת הטעמים מסכים עם הפרוש הזה, שלפי פירושו שעור הכתוב כך הוא, לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש, פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם, היה ראוי האתנח לבא במלת אלהיהם, לא במלת לי, כידוע לבקי בטיב פסקי הטעמים. ויתכן שבא לתת טעם שלא יכרות ברית לא להם ולא לאלהיהם, שהיא האזהרה הנזכרת בפסוק הקודם, ואמר לא ישבו בארצך (שלא יכרות להם ברית להחיותם בארץ), פן יחטיאו אתך לי (בדרכיהם הנשחתות, וגם לאלהיהם לא תכרת ברית להניחם), כי תעבד את אלהיהם, והוסיף לתת טעם לדבר, מדוע החששא ההיא יותר ראוי' אם יקיימו את העצבים המתים אף אם יאבדו את עובדיהם, ואפשר שיחשבו בלבבם שאין רע בקיום הפסילים והמצבות אם לנוי או לזכר לבד, ואמר כי יהיה לך למוקש, כלומר כמו המוקש הנתון על דרך בני אדם שקשה להשמר ממנו כן תועבת הע"א המצויה תמיד לנגד עינינו, תדיח נפש יקרה להטותה אחריה, ורגליה יורדות אל חדרי מות, וכל הרגיל עמה לא ינקה רע, ובא א"כ האתנח במקומו הראוי. והנה עד כה ספר הברית.
כד (א) ואל משה אמר וגו', נחלקו רז"ל (במכילתא הביאה הרמב"ן ז"ל) באיזה יום היה, יש שאמרו

וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק: ב וְנִגַּשׁ
מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא
יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ:
ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת

תרגום אונקלוס

וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי
יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק:
ב וְיִתְקְרֵב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי
לֳקֳדָם יְיָ וְאִנּוּן לָא יִקְרְבוּן
וְעַמָּא לָא יִסְּקוּן עִמֵּיהּ:
ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתָּעִי

נ"א יתקרבון

קת"ם כד (א) והשתחויתם. אין מתג בה"א: מרחק. מ"ו:

תרגום אשכנזי

אהרן, נדב, אביהוא, אונד זיעבציג פֿאן דען אֶלטעסטען ישראל'ס, אונד ווערפֿעט אייך אין דער פֿערנע צור אנבעטונג ניעדער; (ב) משה אלליין זאלל צו דער ערשיינונג דעם עוויגען נאֶהער הין טרעטען, יענע אבער זאללען ניכט נעהער טרעטען, אונד דאז פֿאלק זאלל ניכט מיט איהם הערויף קאֶממען. (ג) משה קאם הערונטער, אונד בעריכטעטע דעם פֿאלקע אללע וואָרטע דעם עוויגען אונד אללע

רש"י

(ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה

באור

שהיה קודם מתן תורה בחמישי, ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר, באו וקבלו עליכם את כל המצות, וכן פירש"י ז"ל שהיה קודם מתן תורה, אלא שכתב שהיה בד' בסיון, והוצרך לזה, לפי שלפירושו צוה על מצות פרישה בו ביום, ומצות פרישה בד' בסיון היתה, אליבא דכ"ע, כדאיתא בשבת (דף פ"ו ע"א ופ"ז ע"א), ויבא משה ויספר לעם, בו ביום, את כל דברי ה'. מצות פרישה, ואת כל המשפטים, ז' מצות שנצטוו בני נח, ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינים שניתנו להם במרה, ויכתב משה, מבראשית עד מתן תורה, וכתב מצות שנצטוו במרה, וישכם משה, בחמשה בסיון, כרבנן דאמרי בששה בסיון נתנה תורה לישראל. וספר הברית הנזכר בפסוק ז' הוא מבראשית ועד מתן תורה עם הדינין שנצטוו במרה, ומאמר עלה אלי ההרה והי' שם (שבפסוק י"ב) לאחר מתן תורה היה, וצוה שיהיה שם ארבעים יום, כן שעור הדבר לשטת רש"י ז"ל. ואולם ר' יוסי ב"ר יהודה אמר (במכילתא הנזכרת) בו ביום נעשו כל המעשים, כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של ספור העם וכתיבת ספר הברית, וכריתתו עם ישראל, וכתב הרמב"ן על זה, ולזה שומעין שאמר כהלכה, שלשיטת רש"י ז"ל אין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל, ועוד שאמר את כל דברי ה' ואת כל המשפטים והם המשפטים האלה הכתובים למעלה, שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כי אינו נכון שיהיו על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה, שכבר שמעו וידעו אותם, ולא אמר ויספר אלא בחדשות שיגיד, ולכך הסכים הרב ז"ל עם הראב"ע וכ' שהטיב לראות ופירש הענין כסדרו, ואמר כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה מאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ י"ט), להזהירם על ע"א, ואמר לו המשפטים אשר ישים לפניהם, וכל המצות הבאות אחרי כן, עד כי יהיה לך למוקש, והוא ספר הברית, ואמר לו השם עוד אחרי צוותך להם את החקים והמשפטים האלה תעלה אלי אתה ואהרן וגו', וכן כל הענין, כמו שנבאר הפסוקים אחד אחד בהגיענו אליהם, על פי השטה הזו של ר' יוסי בר' יהודה, שבה הלכו הראב"ע והרמב"ן והרשב"ם, וכן נראה מתיב"ע שהסכים גם הוא עמה. אל ה', על דרך הפשט בא השם במקום הכנוי כדרך הלשון, והוא כמו עלה אלי. (ב) ונגש משה, לדעת הראב"ע גם זה שם במקום כנוי שהיה לו לומר ונגשת, אבל דרך הלשון בכך כמו שבארנו פעמים רבות. והרמב"ן נתן טעם בדבר, ואמר שכפי המשך הענין ראוי שיבא פה השם תמורת הכנוי, לפי שהיה הדבור גם לאהרן, שגם הוא שמע באם קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה וגו', ואם כן היה צריך להזכיר הנגש בשם, ולומר בבאור ונגשת אתה משה לבדך, להוציא גם את אהרן, לכך אמר ונגש משה. (ג) ויבא משה וגו', עד כה היה משה במקום אשר נגש בו אל הערפל, ועתה ירד במצות השם מן ההר לתחתיתו אל המקום אשר היה שם העם בשעת מתן תורה, ויתכן שכאשר נפרד משה ממחיצתו והחל לבוא אל

כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־
הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל
אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־
דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה
אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם
בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר
וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים
עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח
אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ
עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים

תרגום אונקלוס

לְעַמָּא יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ
וְיַת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָל
עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמָרוּ כָּל
פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד׃
ד וּכְתַב מֹשֶׁה יַת כָּל פִּתְגָּמֵי
דַיְיָ וְאַקְדֵּים בְּצַפְרָא וּבְנָא
מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא
וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין
עֲשַׂר שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃
ה וּשְׁלַח יַת בּוּכְרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְנִכִּיסוּ
נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ תּוֹרִין׃

ת"א וישלח . יומא נב ב . מגלה ט א . חגיגה ו ב . זבחים קטו ב . כריתות ט א : ויעלו . חגיגה י א : ויזבחו . חגיגה שם . זבחים קטז א :

קת"ם (ה) עלת . חסר דחסר : ויזבחו . אין מתג בוא"ו :

רש"י

משה ויספר לעם . בו ביום : את כל דברי ה' . מצות פרישה והגבלה : ואת כל המשפטים . שבע מצות שנצטוו בני נח . ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שנתנו להם במרה : (ד) ויכתב משה . מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה : וישכם בבקר . בחמשה בסיון : (ה) את נערי . הבכורות

תרגום אשכנזי

אללע רעכֿטע . דיא געזאממטע נאציאָן אנט-וואָרטעטע איינשטיממיג , אונד שפראכֿען : אללע וואָרטע , דיא דער עוויגע געשפראָכֿען האט , וואָללען וויר טהון . (ד) משה שריעב אללע ווארטע דעם עוויגען ניעדער , שטונד דעם מאָרגענס פֿריה אויף , עררינֿטעטע אונטען אם בערגע איינען אלטאר אונד צוואָלף זיילען נאך דען צוואָלף שטאָממען ישראל'ס . (ה) ער זאנדטע דיא יינגלינגע אוים דען קינדערן ישראל'ס (נעהמליך דיא ערשטגעבאָרענע) דיעזע בראכֿטען גאנצע אָפּפֿער , אונד שלאכֿטעטען דעם עוויגען צו

באור

העם , קרבו אליו ראשי השבטים והזקנים אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' , ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת , קרב אתה ושמע וגו' (דברים ה כ"ב וכ"ד) , כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל המצות , כאשר דבר להם עשרת הדברים , ומשה בא עמהם אל העם וספר לכלם את כל דברי ה' וגו' . את כל דברי ה' , מאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' (לעיל כ י"ט) . המשפטים , כמו שצוהו השם , ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שם כא א') , ויען כל העם , כאלו הוא איש אחד . (ד) ויכתב משה , ביום ההוא , אחרי שקבל העם את דברי ה' בשמחה . את כל דברי ה' , הוא ספר הברית . וישכם בבקר , ממחרת היום ההוא . ויבן מזבח תחת ההר , במקום מעמד העם בשעת מתן תורה , ומלת ויבן תשרת בעבור אחרת , כאלו כתוב ושתים עשרה מצבה בנה , (הראב"ע) , ולא ידעתי כוונת בעל הטעמים שהעמיד מלת ההר נאתנח , ולפי הנראה הי' ראוי להיות במלת ה' . לשנים עשר שבטי ישראל , להגיד שכלם נתרצו בקיום הברית . (ה) נערי בני ישראל , הם הבכורות , כמו שתרגם אנקלוס ויב"ע , כי הם המעלים עולות ושלמים , וקראם הכתוב נערים , בעבור שהזכיר הזקנים , שהם אצילי בני ישראל , לכך קרא הבכורות נערים , כי הם נערים כנגדם . ויעלו עלת , וזהו וזבחת עליו (לעיל כ כ"א) , והזכיר עם השלמים פרים , כי האוכלים רבים היו

לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי
הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם
זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר
הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם
וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר
הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת
יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן

תרגום אונקלוס

ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה פַּלְגוּת דְּמָא
וְשַׁוִּי בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגוּת
דְּמָא זְרַק עַל מַדְבְּחָא׃
ז וּנְסֵיב סִפְרָא דִקְיָמָא
וּקְרָא קֳדָם עַמָּא וַאֲמָרוּ כֹּל
דִּי מַלֵּיל יְיָ נַעְבֵּיד וּנְקַבֵּל׃
ח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יַת דְּמָא וּזְרַק
עַל מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל עַמָּא
וַאֲמַר הָא דְמָא דִקְיָמָא דִּי
גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן עַל כָּל
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ ט וּסְלֵיק

ת"א ויקח. זבחים צז ב. מנחות פב ב. כריתות ט א: נעשה. שבת פח א פט ב. גיטין י א. עקדה שער מז: ויקח. יבמות מו ב: ויעל. ר"ה כה א:

קת"ם (ו) באגנת. ח"ו: (ז) ונשמע. המ"ס בקמץ בס"פ: (ח) דם־. בלי מתג:

תרגום אשכנזי

עהרען שטיערע צו פריעדענסאפפערן. (ו) משה נאהם דיא העלפטע דעם בלוטעס, טהאט עס אין בעקקען, דיא אנדערע העלפטע דעם בלוטעס אבער, שפרענגטע ער אויף דען אלטאר. (ז) נאהם דאז בוך דעם בונדעס, אונד לאז עס דעם פאלקע פאר. זיא שפראכען: אללעם וואס דער עוויגע געשפראכען, וואללען וויר טהון אונד געהארכען. (ח) משה נאהם דאז בלוט, בעשפרענגטע דאז פאלק דאמיט, אונד שפראך דיעזעם איזט בלוט דעם בונדעס וועלכען דער עוויגע מיט אייך געמאכט איבער אללע דיעזע ווארטע. (ט) משה, אהרן, נדב, אביהוא

רש"י

הבכורות: (ו) ויקח משה חצי הדם. מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא

באור

היו. פרים, כפי פסוק הטעמים שלפנינו מוסב על השלמים לבד. לא על העולות, כמו שבארנו, שהרי בא האתנח במלת עלת, ובגמרא (חגיגה דף ו' ע"ב) נסתפקו בזה עיין פי' רש"י שם, שדקדק היטיב בפסקי הטעמים בפסוק הזה. (ו) חצי הדם, מהעולות והשלמים. באגנת, הם כלים עשויים כדמות כלי המזבח, בהם שם חצי הדם, לזרקו על העם כמו שיזכור. וחצי הדם, הנשאר זרק על המזבח, מן המזרקות שקבל אותו בהם, כדרך הקרבנות. (ז) ספר הברית, הכתוב למעלה (פסוק ד') ויכתב משה וגו'. נעשה ונשמע, על דרך הפשט נעשה כל מה שצוה, ונשמע כל מה שיצוה עוד להבא ונקיים, (כן פי' הרשב"ם, וקרוב לזה פי' הרמב"ן), כי השמיעה בלה"ק כוללת אף הקבלה והקיום, כמו שת"א ויב"ע ונקביל. (ח) את הדם, אשר שם באגנות. על העם, על הזקנים, כי הם כנגד כל ישראל, כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור, וסמכו זקני העדה את ידיהם (ויקרא ד ט"ו). שהם כנגד כל העדה, (הראב"ע). וזאת הזריקה ענין הזאה, ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא. דם הברית, כי זאת אות הברית לבא שני הכורתים בחלקים שוים, כמו

נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה
לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם
לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים

קת"ם (י) לטהר. הלמ"ד קמוצה והטי"ת רפי: (יא) ויחזו. המתג רק ביו"ד:

תרגום אונקלוס

מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל׃
י וַחֲזוֹ יַת יְקַר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
וּתְחוֹת כּוּרְסֵי יְקָרֵיהּ כְּעוֹבַד
אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא
לִבְרִירוּ׃ יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ
יַת יְקָרָא דַיְיָ וַהֲווֹ חָדָן
בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבָּלוּ

ת"א ויראו. חולין פט א. עקדה שער לא: ותחת. סוטה יז א. מנחות מג ב: וכעצם. יומא נד ב נט א. זבחים לח ב: ויחזו. ברכות יז א:

רש"י

לכפרה על עמה: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו. וכעצם כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואנקלוס לא תרגם כן: אצילי. לשון גדולים כמו ומאציליה קראתיך (ישעיה מא). ויאצל מן הרוח (במדבר

תרגום אשכנזי

אונד זיעבציג פאן דען אֶלטעסטען ישראל'ס שטיעגען הינאויף. (י) זיא ערבליקטען דיא ערשיינונג דעס גאטטעס ישראל'ס; אונטער דערען פיסען וואר עס וויא איין ווערק אוים גלענצענדעם ספיר אונד וויא דיא פארבע דעס הימּמעלס, ווען עס הייטער איזט. (יא) אן דיא עדלען יינגלינגע דער קינדער ישראל'ס לעגטע ער זיינע האנד ניכט (זיא נעהמליך צו בעשעדיגען), זיא שויעטען דיא ערשיינונג גאטטעס, אסען אונד טראנקען.

באור

שבארנו בברית בין הבתרים (בראשית טו י'). (י) ויראו את אלהי ישראל, במראה הנבואה, כמו ראיתי את אדני נצב על המזבח (עמוס ט א'), והזכיר זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר משאר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה, כי היה העם במחיצת ענן וערפל. לבנת הספיר, לבנת מגזרת לבנה, כמו חשכת מים (תהלים יח י"ב), מגזרת חשכה, והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא. (הראב"ע, וכן פי' רש"י מלשון לבנה, וכן תרגמו אנקלוס כעובד אבן טבא, ויב"ע תרגמו כעובד אבן ספירינון), והרשב"ם פי' לבנת לובן, וכן תרגם הירושלמי, וכן פי' ר' יונה וכן כתב הגאון רב סעדיה שהספיר הוא האבן שקורין בלע"ז קריסט"ל, והוא לבן, ובמדרש משמע שהוא אבן הדיאמ"נטי (עיין בשרשים שרש ספר), וגם היא לבנה וזכה, ואולם הראב"ע כתב שאין הספיר לבן, כי אם אדום, והראיה על זה כי מנהג הלשון לכפול הענין במלות שונות, והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב (איכה ד ז'), הנה הטעם כפול, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (שם), והנה ספיר כמו פנינים, ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה עכ"ל, והנה הספיר הנודע לנו בשם הזה מראיתו כמראה השמים, אבל יש בו אדמימות נח פתוך ומעורב עם מראה הרקיע, והמתרגם האשכנזי תרגם מלת לבנת מלשון נחית וזוהר, כי גם עליו יפול בלה"ק שם לובן. וכעצם, כתרגומו לשון מראה. לטהר, לשון ברור וצלול, כשהשמים ברור בלא עננים, והנה אם אבן הספיר היא הנודעת בשם הזה, שגם היא כמראה השמים, הוסיף לומר וכעצם השמים לטהר, שהיה ברור וצלול, והראב"ע כתב שתחת לבנת הספיר ראו כעצם השמים לטהר, והוא הרקיע שהוא כעין הקרח, שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל, והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל, ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל (יחזקאל י כ'), כי תפש דרך קצרה, כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא, והכל תחת השם הנכבד עכ"ל. (יא) ואל אצילי, הם

וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה
וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת
הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר
כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃ יג וַיָּקָם מֹשֶׁה

בְּרַעֲוָא כְּאִילוּ אָכְלִין וְשָׁתָן׃
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי
לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ
יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרַיְתָא
וְתַפְקֵידְתָּא דִּי כְתָבִית
לְאַלּוֹפֵיהוֹן׃ יג וְקָם מֹשֶׁה

ת"א ואתנה. ברכות ב א מח ב : קת"ס (יב) לחת. חסר דחסר : להורתם. מ"ו קדמאה לכד ?

תרגום אשכנזי

(יב) דער עוויגע שפראך צו משה : קאממע צו מיר אויף דען בערג הערויף, אונד בלייבע היעזעלבסט, איך וויל דיר דיא שטיינערנען טאפעלן מיט דער לעהרע אונד דעם גע־באָטע געבען, דאס איך דארויף געשריעבען, זיא צו אונטערריכטען. (יג) משה אונד זיין

רש"י

(יב) ויאמר יי אל משה. לאחר מתן תורה : עלה אלי ההרה והיה שם. ארבעים יום : את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פי' באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו : (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא

יא כ"ה). שם אמות אצילה (יחזקאל מא) :

באור

נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים, וקראם כן כי נאצל עליהם רוח ממרום, וכן נקראים הגדולים שבעם, ומאציליה קראתיך (ישעיה מא ט') אצילים, שנאצל עליהם הוד מלכות. לא שלח ידו, בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלת אל ה' פן יפרץ בם (לעיל יט כ"ד), הודיע בכאן שהזקנים הללו נזהרו בכך ולא הרסו לעלות, ולכך לא פרץ בהם ה'. כי היו ראויים למה שחזו, (הרמב"ן). ויאכלו, השלמים שם לפני המזבח בתחתית ההר כדין השלמים שטעונין מחיצה. וישתו, עשו שמחה וי"ט, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה, כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים, וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים כז ז'), וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו' (ד"ה ב' א י"ב), מיד ויבא ירושלים וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מלכים א' ג ט"ו), אמר ר' אליעזר מכאן שעושין משתה להגמרה של תורה, וכן בדוד בהתנדבם לבנין הבית נאמר ויזבחו לה' זבחים ויעלו עלות וגו' ויאכלו וישתו לפני ה' ביום ההוא בשמחה גדולה (ד"ה א' כט כ"א זכ"ב) אף כאן בזוס התונת התורה כן עשו, (הרמב"ן). (יב) עלה אלי ההרה, היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה' וגו', ונגש משה לבדו (לעיל א' וב'), ועתה בשביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך וגו' כי יתעכב בהר עד כי יתן לו לחת האבן. והתורה, תורה שבכתב. והמצוה, תורה שבעל פה, כי כל המצות ניתנו למשה בסיני, בימים שעמד בהר, (הראב"ע). אשר כתבתי, שב על הלוחות, כי השם לא כתב רק עשרת הדברים, והוא כמו אשר עליהם כתבתי, כי אין הלוחות הפעולים. ורש"י ז"ל כתב כל תרי"ג מצות בכלל
עשרת

[אמר הבורם] : (יא) ויאכלו וישתו, אונקלוס תרגם „והא חדן בקורבניהון דאתקבלו ברעוא כאלו אכלין ושתן" אבל רש"י והרמב"ן פירשוהו כמשמעו, שאכלו ושתו, וכן תרגמו הרמבמ"ן שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואולם הסבה אשר בעבורה נלחץ אונקלוס לצאת מדרך הפשט היא, שאין נאות הדבר, שאכלו ושתו בעוד שראו מחזה אלהים, והוא אמת, לכן יראה לדעתנו שבאור מלת ויעל משה (בפסוק ט') הוא כמו ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב (במדבר ט"ז כ"ז), וענינו שהרחיקו עצמם הרחק מאוד מקורח ועדתו, וכן ויעל הכתוב כאן שעורו שמשה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים הרחיקו עצמם מן העם להגות מזיו השכינה, והנה ויחזו את האלהים נאמר על אצילי בני ישראל, והמאמר ויאכלו וישתו מוסב על בני ישראל, שהם אכלו ושתו ושמחו בקבלת התורה, ואל תתמה שהווי"ן הסמוכות בויחזו ויאכלו מורות על אנשים שונים, שהרי לך דוגמתו בפסוק ול,ח בעליו ולא ישלם (לעיל כ"ב יו"ד) שולא ישלם מוסב על השומר ולא על הבעלים.
[אמר הבורם] : (יב) עלה אלי ההרה, מכאן ראייה שהעלייה האמור למעלה בויעל משה אינה עלייה ממש, אלא ההתרחקות מן העם כמו שאמרנו.

וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלֵיק
מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי
יְקָרָא דַּייָ׃ יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר
אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּי
נְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן
וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ
דִּינָא יִתְקְרֵיב לִקְדָמֵיהוֹן׃
טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא
עֲנָנָא יָת טוּרָא׃ טז וּשְׁרָא
יְקָרָא דַּייָ עַל טוּרָא דְסִינַי
וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין

ת"א מי בעל. ב"ק מו ב: וישכן. יומא ג ב ד א וב':

קת"ס (טז) וישכן. ה"ו:

וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־
הַר הָאֱלֹהִים׃ יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים
אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־
נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר
עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ
אֲלֵהֶם׃ טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר
וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ מפטיר
טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָֹה עַל־הַר
סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים

רש"י

ידעתי. מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בצאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור (ד"ה א ב') אפרת זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טז) ויכסהו

תרגום אשכנזי

דיענער יהושע שטונד אויף, משה שטיעג הינויף אויף דען בערג גאטטעס. (יד) צו דען עלטעסטען אבער שפראך ער: ווארטעט היער אויף אונז, ביז וויר צו אייך צוריק־קאממען, אהרן אונד חור זינד יא בייא אייך; ווער איינע רעכטסזאכע האט, מאג צו איהנען הין געהען. (טו) משה שטיעג, אלזא אויף דען בערג, אונד דיא וואלקע בעדעקטע דען בערג; (טז) דיא העררליכקייט דעס עוויגען רוהעטע נעהמליך אויף דעם בערגע סיני, אונד

באור

עשרת הדברות הן, ורבינו סעדיה פי' באזהרות שיסד, לכל דבור ודבור מצות התלויות בו, וכן מתורגם בל"א. (יג) ויהושע משרתו, לשון רש"י ז"ל, לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן? ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר, שאינו רשאי לילך משם והלאה (ויתכן שהיה מכלל שבעים הזקנים כמ"ש הרמב"ן, וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול), ומשם ויעל משה לבד על הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו והתעכב שם כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה (לקמן לב י"ז), למדנו שלא היה יהושע עמהם עכ"ל. (יד) הזקנים, הידועים, הם שראו כבוד השם. שבו לנו בזה, שבו לשון המתנה ועכוב, כמו קום עלה בית אל ושב שם (בראשית לה א'), וכן ת"א אוריכו לנא הכא (ערווארטעט אונז היער) ואין הכוונה שיעמדו שם כל היום וכל הלילה עד שובם, כי אמר והנה אהרן וחור עמכם, מי בעל דברים יגש אליהם, ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט, אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד המקום ההוא, ולא יהרסו לעלות אפילו למקום יהושע. חור, בנה של מרים היה, ואביו כלב בן יפנה, שנאמר ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור (ד"ה א' ב י"ט) אפרת, זו מרים כדאיתא בסוטה (דף י"א ע"ב), (רש"י). מי בעל דברים, מי שיש לו דין. (טו) ויעל וגו' ויכס, וכבר כסה הענן בששי לחדש. (טז) וישכן, וכבר שכן הכבוד, כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני (לעיל יט כ'), ועוד ומשה נגש אל הערפל

וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד
יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר
לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה
בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי
מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ פ

תרגום אונקלוס

וּקְרָא לְמשֶׁה בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃ יז וְחֵיזוּ
יְקָרָא דַיְיָ כְּחֵיזוּ אֶישָׁתָא
אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַעֲאל משֶׁה
בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא
וַהֲוָה משֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין
יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃

ת"א ויקרא. יומא ד ב. תענית כח ב: ויבא. יומא שם. תענית שם:

קת"ם (יז) ומראה. האל"ף בציריי:

תרגום אשכנזי

דיא וואלקע בעדעקטע דען בערג זעכס טאגע; אם זיעבענטען טאגע ריעף עס אויס דער וואלקע צו משה: (יז) [דיא ערשיינונג דער הערליכקייט דעס עוויגען וואר וויא איין ברעננענד פייער אבען אויף דעם בערגע, פאר דען אויגען דער קינדער ישראל]. (יח) משה גינג אלזא אין דיא וואלקע היניין, שטיעג הינאויף אויף דען בערג, אונד זא בליעב משה אויף דעם בערגע פיערציג טאגע אונד פיערציג נעכטע.

רש"י

הענן. רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ו' ימים שמר"ח עד עצרת יום מתן תורה: ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. וי"א ויכסהו הענן למשה ששת ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום ועלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: (יח) בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו:

באור

אשר שם האלהים (שם כח י"ח). ויכסהו הענן, רבותינו (ביומא דף ד' ע"א וע"ב) חולקים בדבר, יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח עד יום מתן תורה, ויכסהו הענן, להר (שהרי משה לא עמד שם כל אותן ששת הימים, כי אם היה עולה ויורד, כמבואר בפ' יתרו), ויקרא אל משה ביום השביעי לומר עשרת הדברות (והוא כמ"ד בז' נתנה תורה לישראל), ומשה וכל ישראל עומדים, אלא שחלק הכתוב כבוד למשה. וי"א ויכסהו הענן למשה ששת ימים לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל הלוחות. ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים, (רש"י). וגם הראב"ע פי' כשטה האחרונה שכסה הענן את משה ששת ימים, ולא ראהו אדם. והנה כתוב אחר כך ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ונאמר ויבא משה בתוך הענן, ולפי השטה הזו כבר הי' משה מכוסה בענן ששת ימים וצריך לפרש תוך הענן הוא ראש ההר, ששם השם הנכבד נראה כאש אוכלת, ומשם קרא אל משה ביום השביעי, ויבא משה, שנכנס להלן ממקום מצבו בענן, אל תוך הענן. שהוא ראש ההר, אל הערפל אשר שם האלהים, וזהו שכפל לומר ויעל אל ההר, אחרי שכבר אמר (בפסוק ט"ו) ויעל משה אל ההר, והכוונה פה (בפסוק י"ח) שעלה אל ראש ההר ששם הכבוד, וכן כתב הראב"ע אבל אין בכל זה די באר המשך הכתובים וכפילת המאמרים על אופנם, והנה אם נפרש הכתוב דרך כלל ואחריו פרט, כדרכו בספורים, כמו שכתבנו בהקדמת הספר, ובכמה מקומות מהבאור, יבואר לך המשך וסדר המאמרים בלי לקץ כלל: זכר למעלה (בפסוק י"ג) שעלה משה אל הר האלהים, ומה שאמר אל הזקנים טרם עלותו (בפסוק י"ד) ואחר כך גמר הספור שפתח בו, ואמר דרך כלל, שמשה עלה אל ההר, והענן כסה את ההר, שוב פרט לך היאך היה זה? ואמר שהיה כבוד ה' שוכן על הר סיני, והענן כסה את ההר ששת ימים, וביום השביעי קרא ה' למשה מתוך הענן, ואחרי שהזכיר כבוד ה', באר (בפסוק י"ז) מראה הכבוד הזה, ובאיזו אופן היה נראה לבני ישראל [ויהיה הפסוק הי"ז כמו מאמר מוסגר, שאיננו עיקר פה, רק בא אגב גררא, ולכן הסגירו המתרגם האשכנזי], ואח"כ גמר ספורו ואמר שכאשר קרא השם מתוך הענן, בא משה בתוך הענן, ויעל אל ההר, והיא העליה בעצמה שזכר למעלה דרך כלל. זהו לדעתי באור הכתובים לפי פשטות הענין, וכן מתורגם בל"א.

(ירמיה סימן ל״ד)

ואם חל בו פ׳ שקלים מפטירין בן שבע שנים יהואש . ואם הוא ר״ח אדר הראשון מפטירין כה אמר וגו׳ השמים כסאי . ואם הוא ער״ח אדר הראשון מפטירין מחר חדש וכל אלו נדפסות אחר ההפטרות לסדר הפרשיות .

ח הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית
אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִַם לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ ט לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ
אִישׁ׃ י וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־
עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ יא וַיָּשׁוּבוּ
אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבִּישׁוּם
לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ יב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ יג כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ יד מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי

ויכבשום קרי

רש״י

(ח) אחרי כרות המלך . בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה׳ אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר לא נענש על המצות על שהחזירו את העבדים:

הנני

תרגום אשכנזי

(ח) דאז וואָרט, דאס דעם ירמיהו פֿאָם העררן וואַרד, נאַכֿדעם דער קעניג צדקיהו דעם געזאממטען פֿאלקע פֿאַן ירושלים דאז געזעטץ ערטהיילעט האטטע אונטער זיא דיא פֿרייהייט צו פֿערקינדען. (ט) דאס יעדערמאנן זיינען עברעאישען שקלאַפֿען, אונד יעדער זיינע עברעאישען שקלאַפֿין פֿרייא אויסשיקקע, דאס ניעמאנד מעהר זיינען יהודישען ברודער אלס שקלאַפֿען בעהאנדלע. (י) אונד אללע פֿירסטען אונד דאז גאנצע פֿאלק געהאָרכֿט האטטען, דיא זיך פֿייערליך פֿערפֿפֿליכֿטעט האטטען, יעדער זיינען שקלאַפֿען אונד זיינע שקלאַפֿין פֿרייא אויסצו-שיקקען, אום זיא ניכֿט מעהר דיענען צו לאססען, אונד זיא געהאָרכֿעט אונד ווירקליך ענטלאססען האטטע. (יא) דאראויף אבער איהרע שקלאַפֿען אונד איהרע שקלאַפֿינען וויעדער צוריק גענאממען האטטען, דיא זיא פֿרייא אויסגעשיקט האטטען, אונד זיא, וויעדער צו איהרען שקלאַפֿען אונד שקלאַפֿינען מאַכֿטען. (יב) דאז ווארט דעם העררן ווארד אַלזא דעם ירמיהו פֿאָם העררן וויא פֿאָלגט: (יג) זא שפריכֿט דער הערר ער גאטט ישראל׳ס: איך האבע דאז געזעטץ, אייערען פֿאָרפֿאהרען ערטהיילעט, אלס איך זיא אויס דעם לאנדע! מצרים, וואָ זיא שקלאַפֿען ווארען הערויספֿיהרטע וויא פֿאָלגט: (יד) נאך פֿערלויף פֿאן זיעבען יאהרען זאלל יעדער פֿאן אייך זיינען עברעאישען ברודער,

באור

(ח) אחרי כרות וגו׳, אמרו בסדר עולם שהיה זה בשנת שבע לצדקיהו, והביאו סמך מיחזקאל (כ א׳) ואין משם ראיה כלל, והנכון כדעת דון יצחק ורמ״ז׳ שהיתה גם הנבואה הזאת בשנה העשירית. כרות וגו׳ ברית את כל העם וגו׳, לקרוא להם דרור, רד״ק ורמ״ז׳ פירשו להם חוזר לעבדים שעדיין לא נזכרו, ונראה לי כי מלת כרת ברית אתך, ענינה כאן כמו הביא בברית כמו למטה. (ט) לשלח איש את עבדו, שכבר שעבדו אותם כמה שנים יותר על שש, ואמר Venema כי עשו זה כדרך שהיו עושים היונים והרומיים בשעת הדחק מפחד אויב, היו משחררים העבדים כדי שילחמו בעדם בלב שלם, וכשראו שהלכו להם הכשדים (כאמור בסוף הסימן) חזרו וכבשום לעבדים, והנכון כי לא לכן עשו, אלא לשוב אל ה׳, וכמו שאמר ירמי׳ למטה

אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם
אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ טו וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא
דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ טז וַתָּשֻׁבוּ
וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם
חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ יז לָכֵן כֹּה־אָמַר
יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם
דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לְכֹל
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ יח וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ
אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃

לזעוה קרי

תרגום אשכנזי

דער זיך דיר פֿערקויפֿט אונד בייא דיר זעכֿס יאהרע געדיענט האטטע, ווידער פֿרייא אויס ציעהען לאססען, אבער אייערע פֿאָרפֿאהרען געהאָרכֿטען מיר ניכֿט, אונד גאבען מיר קיין געהאָר. (טו) איהר אבער האטטעט אייך נון געבעססערט, אונד טהאטעט וואס וואָהלגעפֿעלליג אין מיינען אויגען איזט, אינדעם איהר אייננאנדער פֿרייאהייט פֿערקינדיגטעט, אונד נאהמעט איבער אייך איינע פֿייערליכֿע פֿערפֿליכֿטונג פֿאָר מיר, אים טעמפעל דער מיינעם נאמען געווייהעט איזט. (טז) היערויף האבעט איהר מיינען נאמען ענטווייהעט, אונד יעדער נאהם זיינען שקלאפֿען אונד זיינע שקלאפֿין ווידער צוריק, דיא איהר פֿרייא געלאססען האטטעט אונד איהר מאכֿטעט זיא ווידער צו אייערן שקלאפֿען אונד שקלאפֿינען. (יז) דעסהאלב זא שפריכֿט דער הערר: איהר האבעט מיר ניכֿט געהאָרכֿעט יעדער זיינעם ברודער אונד זיינעם נעכֿסטען דיא פֿרייאהייט צו פֿערקינדען; איך וויל נון פֿרייאהייט איבער אייך אויסרופֿען, שפריכֿט דער הערר, פֿיר דאז שווערט, פֿיר דיא פעסט אונד פֿיר דיא הונגערסנאָטה אונד ווערדע אייך צום געגענשטאנדע דעס שרעקענס מאכֿען פֿיר אללע רייכֿע דער ערדע. (יח) אונד איך געבע יענע מאָננער וועלכֿע דיא פֿערפֿליכֿטונג ניכֿט ערפֿיללטען, דיא זיא פֿאָר מיר איבערנאָממען האטטען, איבערטראטען, דיא אללע פינקטע דער פֿערפֿליכֿטונג ניכֿט ערפֿיללטען, דיא זיא פֿאָר מיר איבערנאָממען האטטען, אלס זיא נעהמליך דאז קאלב אין צווייא טהיילע צערלעגטען, אונד צווישען דען

רש"י

(יז) הנני קרא לכם דרור. מאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: (יח) העגל אשר כרתו לשנים. כשחזרו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו עגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה וגמורה לאמר ככה יכתר

באור

למטה בפסוק ט"ו. (יג) אנכי כרתי ברית את אבותיכם, ולקרוא להם דרור זה לזה. (טו) ותכרתו ברית לפני, המלך כרת הברית לפני ה', ועבר בין בתרי העגל, ואחריו עברו במצותו השרים והכהנים וכל עם הארץ (למטה י"ט) והנה היתה הברית לצוי מאתו לכל ישראל כי כלם במצותו עברו בין הבתרים, על כן יתכן לומר שהם כרתו הברית ברצונם, והנה מן הפרשה הזאת נראה בבירור שאין כל ברית כוללת התחייבות כפולה מזה לזה וזה לזה, אלא כל המחייב עצמו או את אחרים בדבר מה יקרא כורת ברית. (טז) ותשובו, ואחרי כן, כמו ישבת וכסית את צאתך (דברים כג י"ד). (יח) העגל אשר כרתו וגו', כן היה דרכם לעבור בין הבתרים בכריתת ברית כנראה מאברהם, ומזה מליצת כרת ברית, גם מלת ברית כמו הפוך בתר, לדעת תלמידי כמ"ר שמואל חיים זלמן, והנה אין להכחיש כי תחלת כריתת ברית אפשר שהי' כשהיו שנים מתחייבים זה לזה וזה לזה, ולפי זה אפשר כדעת בעל ספר העקרים (מאמר ד' פרק מ"ה) שהיו כורתים בעל חי לשנים ועוברים בין הבתרים, לאות כי כמו ששני הבתרים ההם היו גוף אחד בבעל חי ההוא בהיותו חי, והיה כל אחד

יט שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלִַם הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי
הָעֵגֶל׃ כ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל
לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ כא וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים מֵעֲלֵיכֶם׃ כב הִנְנִי מְצַוֶּה
נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־
עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ לג כה כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלָיְלָה

רש"י

יכתר ויחלק העובר עליה: (כא) העלים מעליכם. מפני חיל פרעה שילא ממצרים כמו שמפורש בספר זה: (כב) הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם: (כה) אם לא בריתי וגו'. אי אפשר

תרגום אשכנזי

דען שטיקקען היין דורכגינגען. (יט) דיא פירסטען יהודה'ס אונד דיא פירסטען ירושלים'ס, דיא גראָסען, דיא פריעסטער אונד אללעם פאלק דעם לאנדעס; יענע, דיא צווישען דען שטיקקען דעם קאלבעס דורכגעגאנגען זינד. (כ) איך געבע זיא (זאגע איך) אין דיא האנד איהרער פיינדע, אונד אין דיא האנד דערער דיא זיך איהרער פערזאָנען צו בעמאֶכטיגען זוכען, אונד איהר אאַס ווירד דען פאָגעלן דער לופט אונד דען טהיערען דער ערדע צור שפייזע דיענען. (כא) אונד צדקיהו קעניג פאן יהודה אונד זיינע פירסטען ווערדע איך אין דיא האנד איהרער פיינדע געבען, אונד אין דיא האנד דערער, דיא זיך איהרער פערזאָנען צו בעמאֶכטיגען זוכען, נעהמליך אין דיא האנד דעם העערעס דעס קעניגס פאן בבל, דאס פאן אייך וועגגעצאָגען איזט. (כב) זיעהע, איך וויلל בעפעהלע ערטהיילען שפריכט דער הערר, אונד ווערדע זיא אין דיעזע שטאדט וויעדער צוריקקעהרען לאססען, אונד זיא ווערדען זיא בעקאֶמפפען, זיא עראָבערן אונד אין פייער אויפגעהען לאססען, אונד דיא שטאֶדטע יהודה'ס ווערדע איך צו איינאָדען מאכען אוים מאנגעל אן בעוואָהנערען. (כג) זא שפריכט דער הערר: ווען

באור

אחד מהם מרגיש בלער חבירו, על שכאשר הי' מגיע חולי או נזק בחלק האחד הי' חבירו מרגיש בחולי או הנזק ההוא, ולא הפריד בין שני אלה החלקים רק המות, כן שני האנשים כורתי הברית יהיו כגוף אחד וכו', או כדברי המחבר בנתה"ש (בראשית טו י') שהעברה בין הגזרים מורה על אחדות הכוונה והרצון בכורתי הברית, וכמו שאין החצי האחד שלם בלתי צרוף עם החצי שכנגדו, כן אין רצון אחד מהם שלם בלי רצון חברו, וזה מורה ההסכמה שביניהם וכו', ורא"ו' בבראשית כתב שהיו עוברים בין הגזרים, להורות שמי שיעבור על דברי הברית יכרת ויאבד כבעל חי ההוא אשר כרתו לשנים, (וכן דעת רש"י כאן), וכתב כי גם היונים הקדמונים היו אומרים בלשונם Juramenta Secara מפני שהיו מקיימים השבועה על ידי זבחים שהיו מבתרים לבתרים עיין האמערוס .hias 2. 124 ולדעת גוסעניוס לשון כריתה הוא כאן כענין לצמיתות (כי הצמית קרוב להכרית) להורות גזרה מוחלטת וקיימת וכמו שאומרים ברומי Decretum peremtorium 2 precisum וכן אומרים כרתו עצה (למעלה ו ו') שהוא מפרש לשון עצה לא לשון עץ, ובזה אין דעתי מסכמת עמו; אמנם אחרי דבריו יש להתבונן כי באמת גם בלשון הקדש וגם ברומי מצאנו לשונות של כריתה נופלים על החלטת הרצון והמשפט, הלא תראה ותגזר אומר (איוב כב כ"ח) נֶחְתַּךְ על עמך (דניאל ט כ"ד) וכן לצמיתות, ובארמית פסק וברומי decidere ואולי להיות כריתת בעל חיים גורם מיתתה בלא תקנה (פסיק רישיה ולא ימות) קראו להחלטת כל ענין באופן בלתי משתנה בלשונות המורים כריתה, ותלמידי מוהר"ר אברהם הי' מיינסטער אומר כי פסק דין נקרא בלשון כריתה על שם שבתחלה ההן והלאו, האמת והשקר, מעורבים יחד בויכוח בעלי הדין, והדיין כורת בין זה לזה, ומבדיל האמת מן השקר. העגל אשר כרתו לשנים וגו', הוא פירוש הברית אשר כרתו לפני, שרי יהודה וגו' הוא פירוש האנשים העוברים את בריתי (תלמידי מוהר"ר שלמה הפן). (כא) העלים מעליכם, נראה שזה הוא שכתוב למטה (לז ה') וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלים את שמעם ויעלו מעל ירושלים (רא"י רד"ק דון יצחק ורא"ו). (כה) אם לא בריתי, אם לא תקום בריתי אם

התקבל

חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ כו גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת
מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק וְיַעֲקֹב כִּי־אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

אשיב קרי מלא ו'.

תרגום אשכנזי

מיין פֿערשפרעכען, דאס איך דעם טאגע אונד דער נאכט געמאכט, ניכט מעהר בעשטעהען ווירד, ווען איך דיא געזעטצע דעם הימעלס אונד דער ערדע ניכט מעהר אויפרעכט ערהאלטען ווערדע; (כו) אלסדאנן ווערדע איך אויך דיא נאכקאממענשאפט יעקב'ס אונד מיינעס דיענערס דוד פֿערווערפֿען, אום ניכט פֿאן דער נאכקאממענשאפט דיזעס לעטצטערן פֿירסטען פֿיר דיא קינדער אברהם'ס ישחק'ס אונד יעקב'ס צו נעהמען: יא! איך ווערדע איהרען פֿאריגען צושטאנד ווידער הערשטעללען אונד מיך איהנען ליעבפֿאלל בעווייזען.

רש"י

שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאילו לא שמתים: (כו) גם זרע יעקב וגו'. ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה והמילה ללמוד מכאן שבשבילם נבראו שמים וארץ אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות:

באור

תתבטל. לא שמתי, אם לא אקיים בקביעות, ואולי מלת לא היא כאן שם דבר על דרך כלא השיבין (דניאל ד ל"ב) הייתם לא (איוב ו כ"א) וישם לאל מלתי (שם כד כ"ה) אם בריתי יומם ולילה תהפך ללא, ואם חוקות שמים וארץ אשים ללא. (כו) גם זרע יעקב ודוד, הזכיר יעקב כנגד ואת עמי ינאצון מהיות עוד גוי, והזכיר זרע דוד כנגד שתי המשפחות כהונה ומלכות והשמיט משפחת כהונה כדי לסיים בעיקר שהוא המלכות, ור' יונה המדקדק אמר כי יעקב טעות וצריך לומר אהרן, וזה מפני שלא הבין מקרא שלמעלה (כ"ד), והנני מוכרח להעתיק כאן פירושי על הפסוק ההוא: העם הזה, היהודים עצמם היו אומרים כן. שתי המשפחות, בית אהרן ובית דוד (רש"י רד"ק ודון יצחק). ואת עמי ינאצון, בדבריהם שאומרים שמאסתים (דון יצחק), והנה שרש נאץ בבנין הקל ענינו הרחקה ומיאוס כמו ותוכחת נאץ לבי, וכאן הכוונה: האנשים האלה מישראל אומרים כי ה' מאס בבית דוד ובית אהרן, ואומרים ג"כ כי עם ה' מרוחק ונמאס מהיות עוד גוי לפני המלך ולפני הכהנים, כללו של דבר אומרים כי ה' מאס בעם ובמנהיגיו, וכנגד זה אמר למטה זרע יעקב ודוד עבדי, ינאצון בדבור כמו וטהרו הכהן וטמאו הכהן, ואל תתמה שאמר העם הזה ואמר עמי והכוונה תמיד על ישראל, כי באמת האומרים כי ה' מאס בעמו לא היו ראוים להקרא עם ה' אעפ"י שהם מזרע ישראל:

סדר תרומה

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת

תרגום אונקלוס

כה א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי

ת"א דבר. סנהדרין לט א ע"א סג ב: קת"ס כה (ב) תרומה. כל ליסנא מ"ו בר מן א':

תרגום אשכנזי

כה (א) דער עוויגע שפראך צו משה, זויא פֿאלגט: (ב) שפריך צו דען קינדערן ישראל'ס, זיא זאללען מיר איינע שטייער אויפֿנעהמען; פֿאן איינעם יעדען, דען עס

רש"י

כה (א) ויקחו לי תרומה. לי לשמי: תרומה. הפרשה

באור

כה (ב) ויקחו לי תרומה, יקחו מממונם הפרשה לתת לשמי ולעבודתי, וכמה קחה לי עגלה משלשת

כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי: ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי: ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִסְבוּן מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ

רש"י

הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פייש"נט בלעז 1): תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו ג' תרומות אמורות כאן. אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד שהתנדבו. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחושת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד. ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' (לקמן ל"ח) ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) ותכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: וארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש

תרגום אשכנזי

זיין הערץ איינגעבען ווירד, זאללט איהר דיא שטייער אויפנעהמען. (ג) דיעזעס איזט דיא שטייער, דיא איהר פֿאן איהנען אַננעהמען זאללט, גאלד, זילבער אונד קופפער. (ד) אויך היממעלבלויע, פורפוראַטהע אונד האכראטהע

באור

(בראשית טו ט'), קחי נא לי מעט מים (מלכים א' יז י'). תרומה, לשון הפרשה. ידבנו לבו, לשון נדבה. והוא לשון רצון טוב פייש"נט בלע"ז [פלעזי"אנט, ובל"א (וואהלגעפאללען)]. (רש"י). העצה והסכמה החפשית לגמילות החסד ועשות הטוב, מפאת היותו טוב, שלא על מנת לקבל פרס, תקרא נדבה. (ג) זהב וכסף ונחשת וגו', כלם באו בנדבה, איש איש מה שנדבו לבו, חוץ מן הכסף שבא בשוה, מחצית השקל לכל אחד (כלומר שהכסף הנזכר פה בא בנדבה, לבד ממחצית השקל שהובא בשוה), ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר (מבקע לגלגלת הנזכר שם), שנאמר וכסף פקודי העדה וגו', בקע לגלגלת וגו' (לקמן לח כ"ה וכ"ו), ושאר הכסף הבא בנדבה עשאוהו לכלי שרת, (רש"י). (ד) ותכלת, הוא צמר (יבמות דף ד' ע"ב) צבוע בדם חלזון, והחלזון ברייתו דומה לדג (מנחות דף מ"ד ע"א), ויש לו נרתק הגדל עמו (מושעל בל"א), והוא עולה אחת לשבעים שנה לגירסת רש"י (בסנהדרין דף צ"א ע"א), חלזון אחד עולה מן הים אל ההר, ושם הוא מתליע ומתרבה ע"י גשמים, ולגירסת הערוך הוא עולה ע"י גשמים, ובדמו צובעין תכלת, והוא צבע דומה לעצם הרקיע, ומ"ש רש"י וצבעו ירוק, הכוונה ירוק כעצם השמים, כי ירוק בלה"ק משותף לירוק כרקיע (בלויא) ולירוק כשעוה (געלב) ולירוק ככרתי (גרין), ואם תערב ירוק כרקיע עם ירוק כשעוה, יצא ירוק ככרתי, כידוע לצובעים. וארגמן, צמר צבוע אדום, כ"כ הרמב"ם (פ"ח מהלכות כלי המקדש הי"ג), וכ"כ הראב"ע שהוא אדום. ובד"ה (ב' ב ו') נקרא ארגון, וכן נקרא בלשון ארמי ובלשון הערב, והראב"ד כתב ולי נראה ארגמן ארוג משני מינים, או משלשה צבעין, על כן נקרא ארגמן, וכן איתא בזוהר בכמה מקומות שהארגמן הוא כלול מכמה גונין, ונזכר שם לפעמים שעיקר גוון שלו ירוק, ופעמים משמע

[אמר הכורם] (ב) אשר ידבנו לבו, יתכן שפשט הכתוב כך הוא, ויקחו לי תרומה, זהו מצוה על כל אחד מישראל להפריש תרומה מנכסיו לצורך המשכן, ואולם אין רשאי לכם לקבוע ולקצוב סכום התרומה, אבל מאת כל איש תקחו את תרומתי את אשר ידבנו לבו.

1) פייש"נט בלע"ז, apaisement צ"ל אפיישמנ"ט (אייגענטליך בעזענפטיגונג, היער: זאנפטע וואהלוואללענד מילד).

וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ וְעִזִּֽים׃
ה וְעֹרֹ֨ת אֵילִ֧ם מְאָדָּמִ֛ים וְעֹרֹ֥ת
תְּחָשִׁ֖ים וַעֲצֵ֥י שִׁטִּֽים׃ שֶׁ֖מֶן

וּמַעְזֵי׃ ה וּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי
מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא
וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ו מִשְׁחָא

נ״א דססגונא
ת״א תחשים. שבת כח א׃

קת״ם (ה) וערת. חסר דחסר וכן כולם׃ אילם. ה״י הרביס׃ מאדמים. האל״ף בקמץ לבד והוא הטוף וכל הורייתא כן׃

תרגום אשכנזי

האָבּראָטהע וואָללע, אונד ליינען גארן, אונד ציעגענהאָארע. (ה) ראָטה געפּאַרבטע ווידדערפעללע, פעללע פאָן תחשים, אונד שטים־האָלץ. (ו) אֶהל צום לייכטען, געווירצע

רש״י

וששׁ. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת״א ומעזי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר עבודן: תחשים. מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור

באור

משמע שעיקרו אדום (עיין בס׳ מעשה חושב לר״ע הי ריקי) והנה אם כדעת המתרגם האשכנזי שהוא צבע הפור״פור אין כאן מחלוקת כלל, לפי שהפור־פור הוא כלול מכמה גוונין ועיקרו אדום וירוק כתכלת או כספיר, וכן הזכירו יוסיפון בקדמוניות שלו והחכם פילון בספרו חיי משה, שהוא הפור״פור, וגם הוא בא מדם חומט הנקרא בשם מיוחד לו (פורפורירמושעל), היקר והמשובח ממנו הובא מצור (סירוס), והיה הארגמן הצורי יקר הערך כל כך, עד שלא הרשו הרומיים להתלבש בו, כי אם למלכי ארץ ושרי המדינות, והדבר ידוע ומפורסם בכל ספרי דברי הימים, ובזמננו נאבד החומט ההוא. ותולעת שני, גם הוא נמר צבוע אדום, על ידי גרעינין שים תולעת בכל אחד מהן (כ״כ רש״י בישעיה א׳ יח), והוא כצבע גרעין הקיר״מיז (שארלאך בעער), ונזכר טבעו ומהותו בספרי דיוסקורי״דש ופליניו״ס, וצבעו (שארלאך) או (האכראמטה בל״א), ויתכן שהצבע היותר אדום ממנו יקרא שני, על שם שהוא צבוע פעמים. וכן בלשון יון יקרא דיב״אפאן, ר״ל צבוע פעמים. וששׁ הוא הבד, מין ממיני פשתים, ימצא במצרים, ותרגומו בוץ (ביסו״ס), והוא לבן, ואינו צבוע, וגם הוא יקר ומשובח מאד לקדמונים, וכל מקום שנאמר בתורה שש או שש משזר, צריך שיהיה החוט כפול ששה, ובמקום שנאמר בד גם חוט אחד כשר. ועזים, מטוה משער העזים, ויש בארצות המזרח עזים ששערותיהן ארוכות ודקות וטובות מאד לעשות מהן מטוה יקר הערך, והמטוה הנמצא אצלינו הנקרא (קאמעלהאאר), גם הוא משער העזים שבארצות המזרח. (ה) מאדמים, צבועות היו אדום לאחר עבודן. תחשים, לא הכריעו בה חז״ל אם היא מין חיה או מין בהמה, ולא היתה אלא לשעה, והרבה גוונים היו לה, לכך מתורגם „ססגונא״, ששש ומתפאר בגוונין שלו (שבת דף כ״ח ע״ב), וטהור היה, שלא הוכשר למלאכת שמים כי אם עור בהמה טהורה, והתחש הנזכר ביחזקאל (טז י׳) ואנעלך תחש, אפשר שהוא טמא, וכ״כ רש״י ז״ל שם, טייש״ון בלע״ז והוא בל״א (דאכס). שהוא מין חיה טמאה [ולי נראה שהפסוק ואנעלך תחש שביחזקאל לא נאמר על דרך הספור האמתי, רק על דרך משל, כמבואר למעיין בכל הסי׳ הט״ז ההוא, והכוונה שם הוא שמספר בתוכחתו לישראל חסדי השם שעשה עמהם, שהספיק למו כל צרכיהם במדבר, לחם לאכול ובגד ללבוש על הצד היותר טוב, ועל דרך הפלגת המליצה אמר תחש, בעבור שהוא המובחר שבמיני העורות, כמו שאמר שם ג״כ ואלבשך רקמה וגו׳ ואחבשך בשש ואכסך משי, שאין הדברים כמשמעם, שהכסוי היה דוקא ממין המשי, והחבוש שהוא האבנט או לבוש אחר דוקא מן שש. וכן פירש שם הרד״ק שהוא ע״ד הרחבת המליצה ע״ש, וכן דרך הנביא הזה להמשיל משלים בהפלגה גדולה, כדרך הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה (שם י״ז ג׳)], לכן גם יב״ע ההולך בדרך המתרגמים הנאמנים לתרגם ע״פ הכוונה, שהיא העיקרית, לא תרגם שם ססגונא, רק תרגם „ויהבית מסן דיקר ברגליכון״ תרגם לפי הענין, ולכן נוכל לומר שפיון על התחש הטהור שנמצא לשעה למלאכת המשכן, ואף שלא נמצא עוד אחר כך, מ״מ הואיל וכוונתו שם היא על החסד שהיה להם בעת היותם במדבר, תפש בלבונו תחש על דרך הפלגה, בעבור שהיה נמצא אז, וכל ישראל ראו אותו, גם ראו את מכסה התחש קרוב לחמש מאות שנה בארץ ישראל, כל ימי היות בית האלהים בשילה ונוב וגבעון, עד שנבנה בית עולמים, ואולי היה נמצא המכסה ההוא גם בימי יחזקאל, והראהו לישראל בהוכיחו אותם,

לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃

לְאַנְהָרוּתָא בּוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ ז אַבְנֵי בּוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃

קת"ם (ו) למאר. ח"ו: (ז) לאפד. ח"ו:

רש"י

למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטורת הסמים. שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנים האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים. ומקום המושב קרוי משבצת: לאפוד ולחשן. אבני השהם לאפוד

תרגום אשכנזי

צום ליכטע, געווירצע צום זאלב עהל אונד צום רייכערווערק; (ז) שהם־שטיינע, אונד איינצופאססענדע עדעלשטיינע, צום אבערמאנ־

באור

באשר הראה להם ירמיה הנביא שהיה בימיו, את צנצנת המן]. שטים, ומאין היה להם במדבר, פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקודש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר, והביא ארזים למצרים ונטען וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים (רש"י), ולפ"ז שטה מין ארז, ויהי ארז שטה הנזכר בישעיה (מא י"ט) דבוק, כלומר מין ארז הנקרא שטה. ואולם אנקלוס ויב"ע תרגמו שטין סתם, ובישעיה (שם) מתורגם ארזין שטין, משמע שהם שני מינים, וראיתי בשם תרגום ר' סעדי' גאון, שתרגמו בלשונו (זאנט), והוא מין אילן סרק ויש בו קוצים, ימצא בערב ובמצרים, ואמרו בעלי המסעות שמצאו ממנו על הר סיני ובמדבר הסמוך לו, ועץ שלו קל, בתחלתו לבן, וכשיתישן יהיה שחור כמו העץ הנקרא (עבענהאלץ), וריחו נודף, והוא קשה ואינו ממהר להתעפש, ע"כ אמרו עליו קעאפראס"טוס ופליני"וס שהוא טוב לבנין, ובפרט לבנין הספינות, ויש ממינו שרף שלו נודע אצלנו, והוא הנקרא (גו"מי ארא"בי"קום) (אבל חז"ל אמרו בילמדנו פ' וארא מן שטית לית הנאה אלא מן קניה, ופי' בערוך ערך שט ה', מן עצי שטים אין לאדם הנאה ממנו, שאינו עושה פרי, אלא אם יקצצנו ויעשה ממנו כלים או יסיקנו). ולפי זה אפשר שיהיה שטה מגזרת שנט הנזכר בל' הערב, כמו הטה מן הנט [והדגש להסרון נו"ן עי"ן הפעל בשניהם, כמו בת שהראוי בנת, ונחסרה הנו"ן ע"פ, ונשלמת בדגש התיו בהתחברה עם הכנוים, בתי, בתו], ולא כמו שאמרו המדקדקים, שהוא מגזרת שוט או שטע. ואולם אחרי שאמר הנביא אתן במדבר ארז שטה, משמע שעץ השטה אין מדרכו להיות גדל במדבר, ואינו א"כ המין שזכרו בעלי המסעות שנמצא במדבר הערב, וכן אלו היתה השטה מצויה במקומות ההם, איך יאמר הכתוב וכל אשר נמצא אתו עצי שטים? (לקמן ל"ה כ"ד), ולכך אמרו רז"ל שהוציאום ממצרים, ומה שהקשה הראב"ע על דברי חז"ל, כבר תירץ הרא"ם בספרו ע"ש. (ו) שמן למאר, שמן זית זך להעלות נר תמיד. לשמן המשחה, למשוח המשכן והכלים, כמפורש בכי תשא. הסמים, אמרו קצת המפרשים, שהסמים הם לתרופה, כגון הלבונה והחלבנה, והבשמים למאכל, לתת בו ריח ערב, ואחרי שלדבריהם אין הסמים בכלל הבשמים, הוצרכו לפרש ולקטרת הסמים, כמו וסמים לקטרת (עיין בפי' הראב"ע והרשב"ם), וכן משמע דעת מניח הטעמים, שהטעים מלת המשחה בזקף המפסיק יותר מטעם הפשטא שבמלת בשמים, ואלו היתה תיבת בשמים מוסב גם על הקטורת היה לו להעמידו בטעם מפסיק יותר. ודעת הרמב"ן ז"ל שהחשובים בבעלי הריח והבשם נקראים בשמים סתם, ועניינו המובחרים והידועים, ובאמת גם הסמים בכלל הבושם, וכן אמר הכתוב ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים (לקמן ל"ה כ"ח), ולא הזכיר שהביאו סמים, ואנקלוס ויב"ע תרגמו בשמים וסמים בלשון אחד בוסמיא. ולפ"ז תיבת בשמים הכוללת מוסבה גם על קטרת הסמים, וכן תרגמו המתרגם האשכנזי. ול' קטרת העלאת קיטור ותימרות עשן. (ז) אבני שהם, א"ת אבני בורלא, וכן נקרא בלשון הערב, וכל"א (פערלען), וכ"ת יב"ע מרגליין דבורלן, ובספר שלטי הגבורים לר'

[אמר הבורם] (ו) שמן למאר, את מה יאיר? וכן לקטורת הסמים לפני מי יקטירו? גם לא ידענו מהו אפד והחשן שיביאו בעבורם אבני שהם ואבני מלואים; ונראה שהשם כבר דבר עמו בהר מעניני צרכי המשכן ובגדי הכהונה, ומדבר עתה מן התרומה לצורך הדברים הנודעים כבר למשה.

ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי
בְּתוֹכָם: ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה
אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת
תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס
י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם
וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ

קת"ס (ט) אותך. מ"ו:

תרגום אונקלוס

ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדָּשׁ
וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן:
ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ
יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת
כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן:
י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי
שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא
אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא
פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא

ת"א ועשו. עירובין ב ב. כתובות סב ב. שבועות טז ב: ככל. סנהדרין טז ב. שבועות יד טז ב: ועשו. יומא ג ב עב ב. שבת ה א: אמתים, סנהדרין כט א:

תרגום אשכנזי

טעל אונד צום ברוסטשילדע, (ח) זיא זאללען מיר איין הייליגטהום פֿערפֿערטיגען, זא וויל איך אונטער איהנען וואָהנען. (ט) פֿעלליג זא, וויא איך דיר אים בילדע ציינע, דאז מאָדעל דער וואָהנונג אונד דאז מאָדעלל אללער איהרער געראֶטהע, עבען אַלזא זאללט איהר פֿערפֿערטיגען; (י) זיא זאללען איינע לאדע פֿאן שטים־האלץ פֿערפֿערטיגען, דריטטהאלב עללען זאלל דיא לאֶנגע זיין, אַנדערטהאלב עללען דיא ברייטע אונד אנ־

רש"י

ואבני המלואים להשן והשן ואפוד מפורשים בואתה תלוה והם מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. כאן: את תבנית המשכן. המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך: וכן תעשו. לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם. ואם לא היה המקרא מחובר למקרא שלמעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשויים כמין ארגז

באור

לר' אברהם הרופא הובא בשם רבינו בחיי ור' משה פרווינצאלי ז"ל וכמה מעתיקים שהוא האבן הטוב הנקרא (קָנִיך) והמחבר הנ"ל לא הסכים עמהם, ולדעתו הוא הזמארגד, ואחרי שאין כאן הכרעה, לא תרגמו המתרגם האשכנזי כלל; והנה הוצרכו שתי אבני שהם לצורך האפוד כמפורש בואתה תצוה, והשלישי שהיתה קבועה בחשן היה בכלל אבני המלואים. מלאים, שהאבן ממלא עומק המשבצות, כעין אבני הטבעת וכפ' ואתה תצוה (לקמן כח י"ז) נזכיר דעת הרמב"ן בזה. לאפד ולחשן, שתי אבני שהם לאפוד, ואבני המלאים לחשן, וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה, והם מיני תכשיט, (רש"י), ויב"ע כתב מרגליין דבורלין היכון מרגליין דאשלמותא. (ח) ועשו לי מקדש, ועשו לשמי בית קדושה. ושכנתי בתוכם, הרי המקרא הזה מאמר מוסגר, כי הפסוק שלאחריו מחובר למקרא שלמעלה הימנו, וכך שעורו, ועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם) ככל אשר אני מראה אותך וגו', לפיכך הוטעם בטעם ס"פ המפסיק יותר מן האתנח שבמלת מקדש, כדין מאמר המוסגר, והכונה יעשו לי מקדש אשר בו אשכון בתוכם. (ט) מראה אותך וגו', הראה ה' למשה תבנית הכלים והבניינים בראיה ממש, כמו שמצינו ביחזקאל בבנין הבית, וכן בדבור פי' לו כמה שכתוב, וכן מוכח לפנינו ככל אשר אתה מראה בהר, אם בדבור לבד הי' אומר אשר אתה מראה, למה הוצרך לומר בהר, (מפי' הרשב"ם). וכן תעשו, בא כפל הלשון ועשו וכן תעשו, לחזוק וזרוז, וכן ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו (לקמן לט ל"ב ובמדבר א נ"ד), וכמוהו רבים, (מדברי הרמב"ן). ורש"י ז"ל כתב וכן תעשו, לדורות, אם יאבדו אחד מן הכלים, או כשתעשו לי כלי בית עולמים, כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם: (י) ועשו ארון, התחיל בארון שהוא התכלית, שעקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה, שהוא הארון, כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת (לקמן פסוק כ"ב), והוא א"כ מוקדם במעלה, וסמך לארון השלחן והמנורה שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשו, אבל משה הקדים בפ' ויקהל את המשכן את אהלו וגו' וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה, (מדברי הרמב"ן). ארון, כמין ארונות שעושין בלא רגלים, כמין ארגז שקורין

וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת

תרגום אונקלוס

רוּמֵיהּ׃ יא וְתַחְפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגָּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִּינֵיהּ וְתַעְבֵּיד עֲלוֹהִי דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר׃ יב וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זִוְיָתֵיהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן

ת"א זר. יומא עב ב:

קת"ם (י) קמתו. ח"ו וכן כולם: (יב) טבעת. ח"ו כל ליטנא בר מן ד׳ בסדר תלוה: פעמתיו. ח"ו ומ"י וכן כולם:

רש"י

שקורין איסק"רין 1) יושב על שוליו: (יא) מבית ומחוץ תצפנו. שלש ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ וארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ: זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפורת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה: (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמותיו. כתרגומו זווייתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפורת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפרק שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לשנות כן ושתי מן הטבעות האלה על צלעו האחת: צלעו. צדו

תרגום אשכנזי

דערטהאלב עללען דיא האֶהע. (יא) דוא זאללסט זיא מיט ריינעם גאלדע בעלעגען, אינווענדיג אונד אויסווענדיג בעלעגען, אונד אָבען איינען גאלדענען קראנץ הערום מאכען. (יב) דאצו זאללסט דוא פיער גאלדענע רינגע גיעסען, אונד אַן דיא פיער עקקען אנברינגען, אלזא דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע, אונד אויף דער אנדערן זייטע ווידערום

באור

איסק"רין [ארש"ע קאר"ע, בל"א (פיערעקיגע לאדע)], יושב על שוליו, (רש"י): אמתים, לדברי ר"מ (במסכת כלים פי"ז מ"י ובמנחות דף צ"ז ע"א וע"ב) שהלכה כמותו, כל האמות היו בינוניות (חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד), בנות ששה טפחים, והטפח ארבע אצבעות בגודל שהן שש אצבעות קטנות. (יא) וצפית וגו׳, במדרש שיר השירים רבה בפסוק תורי זהב (ש"ה א י"א) איכא מ"ד דתיבה אחת היתה מצופה מבית ומחוץ, אבל בברייתא דמלאכת המשכן פ"ז שנינו, כיצד עשה בצלאל את הארון, עשאן שלש תיבות, שתים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, וחיפה שפתיו העליונות בזהב, שנאמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו, ומה ת"ל תצפנו, מלמד שחפה שפתיו העליונות זהב עכ"ל. והנה עובי כל דופן של הארון הפנימי היה חצי טפח (ב"ב דף י"ד ע"א), ועובי שוליו טפח, (יומא דף עב ע"ב), ובעובי שולי החיצון נחלקו בו חז"ל (שם) אם היה גם הוא טפח או אינו אלא משהו, למ"ד עוביו משהו היה גובה הארון האמצעי של עץ תשעה טפחים עם השולים, פנימי של זהב שמנה טפחים, וחיצון עשרה ומשהו, תשעה כנגד גובה האמצעי, ומשהו עובי שולי הזהב של חיצון, וטפח עשירי עולה למול עובי הכפרת שהוא טפח, ומכסה חבור הכפורת והארון, ולמ"ד אף בעובי שולו של זהב טפח, היה גובה החיצון אחד עשר, ט׳ נגד גובה האמצעי, ואחת עובי שוליו של זהב ואחת מול עובי הכפרת (יומא דף עב ע"ב), וסוגין דעלמא כמ"ד אין בעביו טפח, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) ובסוכה (דף ד׳ ע"ב) סתמא דתלמודא ארון תשעה וכפרת טפח ע"ש, ומשהו העודף לא קא חשיב. זר זהב, כמין כתר מוקף לו סביב למעלה מעובי הכפורת כל שהוא, שלא יראה חבור הארון והכפרת, והיה א"כ גובה החיצון עם הזר של זהב עשרה טפחים ושני משהוין. (יב) ויצקת, לשון התכה כתרגומו. פעמתיו, כתרגומו זווייתיה, ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים בתים

1) איסקרי"ן בלעז, escrin ecrin (איין שמוקקעסטכען).

וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃
יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ
אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃
טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים
לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־

תרגום אונקלוס

עַל סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃
יג וְתַעְבֵּיד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי
שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃
יד וְתָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא
בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא
לְמִטַּל יָת אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃
טו בְּעִיזְקַת אֲרוֹנָא יְהוֹן
אֲרִיחַיָּא לָא יַעְדּוֹן מִנֵּיהּ׃
טז וְתִתֵּן בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא

ת"א בטבעת. יומא שם: לא. שם: קת"ם (יד) צלעת. ח"ו בכל אורייתא: הארן. ח"ו וכן כל הארון בתורה כשהוא בה"א בראש: (טו) יסרו. ח"ו: (טז) ונתת. בלי ה"א בסוף וכן פ' כח כו ול':

רש"י

צדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. לעולם: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון:

תרגום אשכנזי

רום צווייא רינגע קאממען; (יג) מאכע אויך שטאנגען פאן שטים האלץ, בעלעגע זיא מיט גאלד. (יד) ברינגע אלסדאנן דיא שטאנגען אין דיא רינגע אויף דען זייטען דער לאדע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען. (טו) אין דען רינגען דער לאדע זאללען דיא שטאנגען בלייבען, ניעמאלס דאפאן וועגגענאממען ווערדען. (טז) אין דיא לאדע לעגסט דוא

באור

שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון, והבדים נתונים בהם, וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכים ביניהם, וכך מפורש במנחות בפרק שתי הלחם (דף צ"ח ע"ב), (רש"י). ושתי טבעות וגו', הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופי' לך היכן היו, והוי"ו יתירה, ופתרונו כמו שתי הטבעות, ויש לך לישבה כן, ושתי מן הטבעות הללו על צלעו האחת, כן פי' רש"י, וכן מתורגם בל"א, שהוראת הוי"ו לבאור הקודם, בלא יהיו הטבעות בזויות ממש, כי אם על הצלעות. והראב"ע פי' שהיה שם שמנה טבעות, ד' על ארבע פעמתיו, ופי' פעמתיו מלשון רגלים, ואמר שהיו לארון רגלים, כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ, ועשו לו למטה כמו רגלים ארבע טבעות ליופי ותפארת כמשפט הארונים, ועוד ארבע טבעות למעלה על הצלעות לשאת את הארון בהם, וכן התוס' ביומא (דף ע"ב ע"א) הזכירו שיתכן שהיו שם שמונה טבעות ע"ש. והרמב"ן ז"ל הבין מדברי הראב"ע שהיו ארבע התחתונות לשאת את הארון בהם, והעליונות ליופי, והנוסחא שלפנינו להפך, וכתב הרמב"ן וז"ל, ואין דבריו נכונים כלל, אבל אם כדבריו שפעם מלשון רגל יצוה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן, ויקרא הצדדים התחתונים רגלים, כי לה"ק יתפוש כל הצורות לדמות אדם, ויאמר לכל דבר לעליונו ראש, ולצד התחתון רגל, וזה באמת כך הוא שבזויות התחתונות היו הטבעות, כי דרך כבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבה למעלה על כתפות הכהנים, אבל לפי דעתי אין פעם רגל, אבל הוא שם הפסיעה, מה יפו פעמיך (ש"ה ז ב'), פסיעותיך, כענין שאמרו בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו, וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופטים ה כ"ח), ואמר הכתוב כאן פעמותיו רמז לפסיעות הכהנים הנושאים את הארון, רמז שני דברים שיהיו הטבעות בזויות למטה ממש סמוכים למושב הארון, ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות, כי הארון ארכו למזרח, והטבעות שנים בצפון, אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום, ופעמים הכהנים הולכין בין טבעת לטבעת, עכ"ל הרב ז"ל, והנה במה שכתב שהיו הטבעות למטה ממש סמוכים למושב הארון פליאה גדולה על הרב ז"ל, שהרי בשבת (דף צ"ב ע"א) מוכח שהיו הטבעות קבועות בשני שלישי הגובה, שהוא ששה טפחים ושני שלישי טפח מלמטה, ולא היה נשא על כתפות הכהנים, כי אם שלשה טפחים ושליש, שהם בין הכל עשרה טפחים, כגובה הארון והכפורת ע"ש, ולכן הנכון כמו שכתב רש"י ז"ל שלא הי' לארון רגלים כלל, ולא היו בו כי אם ארבע טבעות, והן היו קבועות סמוך לכפורת, דהיינו שני טפחים ושליש טפח מן הכפורת ולמטה, על צלעות הארון לרחבו, סמוך לזויות. (יג) בדי, מוטות. (טו) לא יסרו ממנו, לעולם, וכפי מה שפירש רש"י

הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן
אֵלֶיךָ׃ שני יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב
טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה
וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם
כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה

תרגום אונקלוס

דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ יז וְתַעְבֵּיד
כַּפּוּרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין
אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא
וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ׃ יח וְתַעְבֵּיד
תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד

ת"א כרובים. חגיגה יג ב:

קת"ם העדת. ח"ו: (יז) רחבה. אין מתג ברי"ש: (יח) כרבים. ח"ו ומ"י בכל אורייתא וכל לישנא דרבים אבל בל' יחיד מ"ו בכל אורייתא:

רש"י

העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם. ואע"פ שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח: (יח) כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולדרי"ן 1) אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטדי"ן בלע"ז 2) כמו דא לדא נקשן (דניאל ה):

תרגום אשכנזי

דאז צייגניס (דיא געזעטצטאַפעלן), וועלכעס איך דיר געבען ווערדע; (יז) מאכע אויך איינען דעקקעל פאן ריינעם גאלדע, דריטטהאלב עללען דיא לאַנגע אונד אַנדערטהאלב עללען דיא בריימע. (יח) מאכע צוויא גאלדענע כרובים, פאן געטריעבענער ארבייט זאללסט דוא זיא מאכען, אוים דעןביידען

באור

ביומא (דף עב ע"א), היו הבדים עבים משני ראשיהם, ודקים באמצעם, ומכניסין אותם בטבעות בדוחק, והם מתפרקים אנה ואנה, אבל אינם נשמטים לצאת מהן, לפי שהם עבים בראשיהם. (טז) אל הארן, כמו בארון. את העדות, הלוחות שהן עדות הברית שבין הקב"ה לישראל, ולכך נקראו לוחות הברית. (יז) כפרת כסוי על הארון, שהיה פתוח מלמעלה, ומניחו עליו כמין דף, ודעת יפת כי כמוהו לכפר עליו (ויקרא א ד') לשון כסוי כמו כסוי חטאה (תהלים לב א'), ועיין מ"ש מזה בפרשה וישלח (בראשית ל"ב כא). אמתים וחצי, כמדת ארכו ורחבו של ארון, ועובי הכפורת לא נזכר בכתוב, ורז"ל אמרו (בסוכה דף ד' ע"ב ודף ה' ע"א) כפורת טפח. (יח) כרבים, הראב"ע פי' כי כרוב כולל לצורת כל חי, כי אלו הכרובים שבתורה פירשו שהם צורת אדם, ובמראה יחזקאל נראה שאמר גם על פני השור (שזכר בסי' א' פסוק י') במקום אחר פני הכרוב (שם י י"ד), ובאחרונה קרא כל הד' כרובים, ואדע כי כרובים המה (שם כ'), והז"ל (בסוכה דף ה' ע"ב ובחגיגה דף י"ג ע"ב) שמו הכ"ף כרובים כדמות כ"ף משמשת, ואמרו כי פי' כרוב כרביא, כי כדמות פרצוף תינוק היו, ותירצו הכתובים שביחזקאל בענין אחר (עיין רא"ם). והנה אנקלוס ויב"ע לא תרגמו המלה הזאת, וכן עשה המתרגם האשכנזי. ובירושלמי דשקלים שאבי' לקמן במעשה האהל משמע כמו שכתב הראב"ע. וכן במעשה הפרוכת (לקמן כו ל"א), כתב רש"י ז"ל כרבים ציורין של בריות. מקשה תעשה, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם בראשי הכפורת לאחר עשייתם, כמעשה צורפים שקורין שולדרי"ן [וברש"י כ"י שולדיי"ן, והוא הנכון (בל"א (אנגעלעטעט)] אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפורת, והכה בפטיש ובקורנס באמצע, וראשין בולטין למעלה, וצייר הכרבים בבליטת קצותיו. מקשה, בטד"ן בלע"ז (בל"א געשלאגען, געהאממערט), כמו

1) שולדרי"ן בלע"ז soudure, soulderis איט' saldatura (דיא לעטהונג).

2) בטד"ן בלע"ז battiz battu (געשלאגען) du battu (געשלאגעס גאלד, גאלד אין פלאטטען).

אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃
יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה
וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־
הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים
עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים
פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים
בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם
אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ
פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־
הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה
וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת

תרגום אונקלוס

תעביד יתהון מתרין סטרי כפורתא:
יט ועביד כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא תעבדון ית כרוביא על תרין סיטרוהי:
כ ויהון כרוביא פריסן גדפיהון לעילא מטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא יהון אפי כרוביא:
כא ותתן ית כפורתא על ארונא מלעילא ובארונא תתן ית סהדותא

ת"א ופניהם. ב"ב נט א: אל. סוכה ה ב:

תרגום אשכנזי

ענדען דעם דעקקעלס ; (יט) נעהמליך איינען כרוב זאללסט דוא אויס דעם איינען ענדע הערויס ארבייטען, אונד איינען כרוב אויס דעם אנדערן ענדע ; אויס דעם דעקקעל זעלבסט זאללט איהר דיא כרובים פֿערפֿערטיגען אןביידען ענדען. (כ) דיא כרובים זאללען איהרע פֿליגעל אָבען אויסברייטען, מיט דען פֿליגעלן דען דעקקעל איבערדעקקען, אונד איינער דעם אנדערן דאז אנגעזיכט צוּווענדען, יעדאָך זא, דאס דאז געזיכט דער כרובים געגען דען דעקקעל זיך נייגע. (כא) ווען דוא נון דיעזען דעקקעל אָבען אויף דיא לאדע לעגסט [נאכֿדעם דוא אין דיא לאדע דאז צייגניס געטהאן האסט,

רש"י

קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שני כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמו תעשה את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה: (כא) ואל הארן תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארן את העדות וי"ל שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן את הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ וישם את הכפרת על הארון מלמעלה:

באור

כמו דא לדא נקשן (דניאל ה ו'), (רש"י), קצות הכפרת, ראשי הכפרת לארכו. (יט) ועשה, הוי"ו לבאור הקודם, כמו שמתורגם בל"א, שלא תאמר שני כרבים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד וגו'. מן הכפרת, זהו פירושו של מקשה תעשה אתם, שלא תעשם בפני עצמם, ותחברם לכפרת. (כ) פרשי כנפים, שלא תעשה כנפיהם שוכבים, כי אם פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם, שיהיה עשרה טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת, כדאיתא בסוכה (דף ה' ע"ב), (רש"י). ופניהם, הפנים איש אל אחיו, אל אורך הכפרת. אל הכפרת וגו', שלא יהיו פני הכרובים עומדים על זוית נצבה, כי אם נוטים מעט למטה אל הכפרת. (כא) ואל הארן וגו', שעורו אחר שתתן את העדת אל הארון, וכן משפט הלשון בכמה מקומות,

אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ
שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת
מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־
אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה
אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב

דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ כב וְאִיזָּמֵן
מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל
עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין
תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא
דְּסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד
יָתָךְ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כג וְתַעְבֵּיד פָּתוֹרָא דְּאָעֵי
שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא
וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃ כד וְתַחֲפֵי
יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וְתַעְבֵּיד לֵיהּ

ת"א ונועדתי. ר"ה לא א. סנהדרין י א. הוריות יב א: ועשית. מנחות עז ב:

קת"ס (כב) ונועדתי. מ"ו: ארון. מ"ו: אותך. מ"ו:

רש"י

(כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר (ויקרא א) זה המשכן מחוץ לפרוכת נמצאו ב' כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וגו' (במדבר ז) משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא: (כג) קומתו.

תרגום אשכנזי

וועלכעם איך דיר געבען ווערדע]. (כב) זא ווערדע איך דיר צו בעשטיממטען צייטען ראזעלבסט ערשיינען, אונד פאן דעם דעקקעל הערהב צווישען דעןביידען כרובים, דיא אויף דער צייגניס-לאדע זינד, אללעם מיט דיר רעדען, וואס איך דיר אן דיא קינדער ישראל אויפטראגען ווערדע. (כג) פערפער־טיגע אויך איינען טיש פאן שטים־האלץ, צוויא עללען דיא לאנגע, איינע עללע דיא בריטע, אנדערטהאלב עללען דיא האהע. (כד) בעלעגע איהן מיט ריינעם גאלדע, מאכע

באור

וכן מצינו כשהקים את המשכן, נאמר ויתן את העדות אל הארן ואח"כ וישם את הכפרת על הארן מלמעלה (לקמן מ כ'). (כב) ונועדתי, הזמן המזומן ומיועד לעשות בו דבר יקרא מועד (בעסטיממטע צייט), וכן נקרא מקום הקבוץ לזמן ידוע מועד, שאגו צורריך בקרב מועדיך (תהלים עד ד'), ר"ל בקרב בית המקדש שהיו ישראל נועדים שם, וכן שרפו כל מועדי אל (שם ח'), וכן ובית מועד לכל חי (איוב ל כ"ג), ופי' הכתוב כה, המקום ההוא אקבע לך להראות לך ולדבר עמך לזמן ידוע, ולכן נקרא אוהל מועד, לפי ששם נועד השם עם משה, וגם היו ישראל נועדים ונקבצים שם. את כל אשר אצוה וגו', כפי הנוסחא שלפנינו ברש"י ורמב"ע נראה שהיו קורים ואת בוי"ו, ואת כל אשר אצוה אותך וגו', ונדחקו לפרש המשך הכתוב, ובכל הספרים המדויקים כתוב את בלא וא"ו, והנה ברש"י כ"י עם רשב"ם שבידי כל הדבור מן ואת כל אשר אצוה עד סופו אינו, ואדרבא נכתב שם בלשון הזה, את כתוב בלא וי"ו לומר ודברתי אתך מעל הכפרת, ומה, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל עכ"ל, ואין ספק כי זאת היא הנוסחא הנכונה והאמתית (ועיין בת"ס). והנה המשך הכתובים וכפילת הדברים, ואל הארן תתן את העדת, אחר שכבר נאמר ונתת אל הארן את העדת, נראה שכך שעורו אחר שנגמר מעשה הכרבים, בא להזהיר צורך יעשם, ואמר כאשר תשים את הכפרת על הארן (אחר שתתן בתוכו את העדת), אז אועד לך שם לדבר אתך וגו', ויהיה וי"ו ונועדתי וי"ו ההמשך לתשובת התנאי כאשר באַרנו בכמה מקומות, ומאמר ואל הארן תתן את העדת הוא כמו מאמר מוסגר כמו שפירשנו. (כג) קמתו,

טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃
כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃
כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ
הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת
אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם

תרגום אונקלוס

דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃
כה וְתַעְבֵּיד לֵיהּ גְּדַנְפָא
רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָא סְחוֹר סְחוֹר
וְתַעְבֵּיד דֵּיר דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ
סְחוֹר סְחוֹר׃ כו וְתַעְבֵּיד
לֵיהּ אַרְבַּע עִיזְקָן דִּדְהַב
וְתִתֵּן יָת עִיזְקָתָא עַל אַרְבַּע
זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃
כז לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא תֶּהֶוְיָן
עִיזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא
לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃
כח וְתַעְבֵּיד יָת אֲרִיחַיָּא
דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן

קת"ם זר . וכן כולם :
(כה) טפח . ח"ו :
(כו) הפאת . ח"ו :

תרגום אשכנזי

איינען גאלדענען קראנץ אומהער ; (כה) נעהמליך דוא מאכעסט איינען ראנד דאראן איינע האנדברייט רינגסאומהער , אונד אן דיעזען ראנד פיהרסט דוא דען גאלדענען קראנץ אומהער ; (כו) דוא מאכסט אויך פיער גאלדענע רינגע דאצו , אונד זעטצעסט דיא רינגע אן דיא פיער עקקען זיינער פיער פיסע ; (כז) אונטערהאלב דעם ראנדעס זאללען דיא רינגע זיין , אלס איינע מוטטער פיר דיא שטאנגען (אין וועלכע נעהמליך דיא שטאנגען געשטעקט ווערדען), דען טיש צו טראגען ; (כח) דיא שטאנגען מאכסט דוא פאן שטיט־האלץ , בעלעגסט זיא

רש"י

גובה רגליו עם עובי השלחן : (כד) זר זהב . סימן לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים : (כה) מסגרת . כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השלחן ודף השלחן שוכב על אותה מסגרת : ועשית זר זהב למסגרתו . הוא זר האמור למעלה ופירש לך כאן שעל המסגרת היתה : (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעות . ברגלים תקועות כנגד ראש המסגרת : לבתים לבדים . אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים : לבתים . לצורך בתים : לבדים . כתרגומו אתרא לאריחיא :

באור

גובה רגליו עם עובי השלחן] (רש"י) . (כד) זר , משהו (סוכה דף ה' ע"א) . (כה) מסגרת נחלקו בו חכמי ישראל (במנחות דף צ"ו ע"ב ובסוכה דף ה' ע"א) , י"א למעלה היתה סביב לשלחן , כמו לבזבזין שבשפת שלחן השרים , והיה משופע ונוטה כלפי חוץ , ועליו היה הזר , וע"פ השטה הזו פי' הרשב"ם והראב"ע , וכן מתורגס בל"א , וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בד' רוחות השלחן , ודף השלחן שוכב על אותה המסגרת , וכן הלכה , ולפ"ז ראוי שיתורגם מסגרת בל"א (שלוסלייסטע) . ועשית זר זהב , הוא הזר האמור למעלה , ופי' לך כאן שעל המסגרת היה הזר ההוא עולה על השלחן סביב כל שהוא . (כז) לעמת המסגרת , בשלחן למטה מן המסגרת תהיינה הטבעות קבועות , ולא במסגרת עצמה , כן פי' הרשב"ם , וכן מתורגם בל"א . לבתים לבדים , אותן טבעות תהיינה בתים להכניס בהן הבדים . לבתים , לצורך בתים .

דַהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יַת פָּתוֹרָא: כט וְתַעְבֵּיד מָגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דִּי יִתְנְסֵךְ בְּהֵן דְּהַב דְּכֵי

ת"א קערותיו. מנחות צז א:

זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃
כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן

קה"ם (כט) קערתיו. הקו"ף בדגש וח"ו ומ"י: וכפתיו. ח"ו ומ"י וכן ומנקיתיו בסמוך: וקשותיו. בשי"ן שמאל ומלא דמלא: בהן. הה"א בצירי:

רש"י

(כח) ונשא בם. לשון נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שולים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה וניתן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: כפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנאמר ונתת על המערכת לבונה זכה (ויקרא כד): וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולין הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד ע"ג אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסו"ה: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפין כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ו' (ס"א חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכים על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין. ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשים אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר. ומנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש. אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה סובר כדברי האומר מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהם. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך (במדבר ד) וזה וזה

תרגום אשכנזי

מיט גאלד, מיט דיעזען ווירד דער טיש געטראגען. (כט) דוא פערפערטיגסט אויך שיססעלן דאצו אונד שאאלען, שטיטצען אונד רייניגונגסרעהרען, וואמיט דאז בראד

באור

לבדים, כתרגומו לאתרא לאריחיא. (כח) ונשא בם, לשון נפעל יהי נשא בם את השלחן, כמו ונקה המכה (לעיל כא י"ט), כי הדגש לחסרון נו"ן השרש פ"פ, ובא הנפעל עם מלת את, כמ"ש בבראשית (ד א'). (כט) קערתיו, (במנחות דף נז ע"א) אלו הדפוסים, והיו עשוי' כעין תיבה פרוצה בדמות הלחם, וג' דפוסים היו שם, אחד לעשות בו הלחם בעודו בצק, ואחד שהיה נאפה בו, והוא של ברזל, והשלישי של זהב, בו היה נתון לאחר האפי' עד למחר, כדי שלא יתקלקל, ואותו הדפוס קרוי קערה: וכפתיו, אלו הבזיכין שתים היו שנותנין בהן שתי קומצי לבונה זכה על שתי המערכות: וקשותיו, בגירסא שלפנינו בש"ס (שם) איתא וקשותיו אלו הסניפין, ומנקיותיו אלו הקנים, וקראו מנקיות, שמנקין את הלחם מעפוש (רש"י בגמרא שם, וכן מתורגם בל"א), שעשו מזהב כמין חצאי קנים חלולים הנבדקים לארכם, ומסדר שלשה מהם בין כל לחם ולחם, כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו, והלחם התחתון הי' נתון על טהרו של שלחן, ובין הלחם החמישי לששי לא היו כי אם שני קנים, לפי שאין על החמישי משאוי כל כך שיכביד עליו, נמצא שהיו שם י"ד קנים לכל מערכה. והם בין הכל כ"ח קנים. וארבעה סניפין היו שם, עשוין כמין יתדות זהב, עומדים בארץ על שפת השלחן, שנים מכאן ושנים מכאן באורך השלחן, והיו גבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם, והיו מפוצלים בחמשה מקומות מגבהם, וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן הפצולים, כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים. אשר יסך בהן, לשון סכך וכסוי הוא, ועל הקנים הוא אומר כן, שהיו כמין סכך וכסוי על הלחם והא דכתיב ואת קשות הנסך (במדבר ד ז'), דמשמע שהקשות מסככות, פי' בתוס' (שם דף נ"ו ע"ב) דהכי קאמר סניפין של קנים, המסככים את הלחם. ורש"י שלפנינו בחומש פי' איפכא וקשותיו אלו הקנים, ומנקיותיו אלו הסניפין, ופי' אשר יסך בהן שהוא מוסב על הקשות, לא על המנקיות, וכ"פ הרשב"ם והראב"ע, וכתב רש"י שנחלקו חכמי ישראל בדבר זה, אם קשותיו אלו הקנים ומנקיותיו הן היתדות או להפך, ואולם כבר כתבו התוס' (שם) שלא מצינו מחלוקת זה בש"ס שלנו. והמתרגם האשכנזי תרגם

זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ
עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי
תָּמִיד׃ פ
לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר
מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ
וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ

תַּעְבֵּיד יַתְהוֹן׃ ל וְתִתֵּין עַל
פָּתוֹרָא לְחֵים אַפַּיָא קֳדָמַי
תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּיד מְנָרְתָא
דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד
מְנָרְתָא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא
חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃

ת"א ונתת. מנחות שם: לחם. מנחות טז ב: לפני. שבת צא ב. מגלה כא א. חגיגה כה ב. מנחות צט ב: ועשית. סוכה כ א. מנחות כח ב. עקדה שער א: מקשה. מנחות פח ב:

קת"ם (לא) מנרת. ח"ו: תיעשה. יתיר י': המנורה. מלא ו': כפתריה. כל ליסנא חסר ו':

תרגום אשכנזי

בעדעקט ווירד, פאן ריינעם גאלדע זאללסט דוא זיא מאכען. (ל) אויף דען טיש לעגסט דוא פאר מיר בעשטאנדיג שויאברא͏ד. (לא) פערפערטיגע אויך איינען לייכטער פאן ריינען גאלדע, געטריעבענע ארבייט זאלל דער לייכטער געמאכט ווערדען, פום אונד שאפט, דיא קעלכע, קנאפפע אונד בלומען זאללען אוים איהם הערויס געארבייטעט

רש"י

יוסף והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם פנים. שהיו לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים במסכת מנחות בפ"ק... (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואח"כ ידביקם כדרך הצורפים שקורים שולד"רין 1) אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ן בלע"ז 2) כמו דא לדא נקשן (דניאל ה): תיעשה המנורה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה: ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים וקורין להם מדרי"נש 3) ואלו עשויין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחים היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומי"לש 4) ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשויין

באור

כגירסת הש"ס שלפנינו וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפרק ג' מה' בית הבחירה הלכה י"ג וי"ד): (ל) לחם פנים, בתבנית הלחם נחלקו חכמי ישראל (שם דף צ"ד ע"ב), ר' חנינא אמר כמין תיבה פרוצה, שניטל כסוי' ושתי דופנותיה זו כנגד זו, כך הלחם היו לו שתי דפנות ושולי' רחבים, והיו הדפנות מקופלות כלפי מעלה, ולדידיה נקרא לחם הפנים, שיש לו פנים, והם כותלי הלחם, רואים לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה, ונותן ארכו לרחבו של שלחן, וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן. ור' יוחנן אמר כמין ספינה רוקדת, ופי' רש"י בגמ' קווי"ש בלעז (האהל בל"א), ואין לה שולים, אלא מלמעלה רחבה, ומלמטה כלה והולכת עד כאצבע, ושני ראשיה הדין, והולכין וגבוהין למעלה, ואין נוגעים במים, ולהכי קרי לה רוקדת שמרקדת והולכת מהר עכ"ל, ולדידי' אין כותלי הלחם זקופים נגד צדי הבית וע"כ טעם אחר יש בקריאתו לחם הפנים, (מדברי הרמב"ן). ודעת הראב"ע שנקרא כן על שם לפני תמיד. והרשב"ם כתב לפי פשוטו לחם הראוי לפני שרים, לחם נאה, כדכתיב ולקחת סלת ואפית אתה וגו' (ויקרא כד ה'), וכתיב וישא משאת מאת פניו אליהם (בראשית מג ל"ד), וכתיב ולחנה יתן מנה אחת אפים (שמואל א' א ה'), חלק יפה, מקערה שלפני אלקנה, החשובה שנותנים לפני בעל הבית, כי את חנה אהב (שם), לכך אפים חשוב וכו' עכ"ל. ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים במסכת מנחות (ויקרא כד). (לא) מקשה, נוטל עשת של זהב, ומכה בקורנס וחותך בכלי אומנות עד שמוציא

1) שולדרי"ש בלע"ז, soulderiz soudure, איט' saldatura (דיא לעטהונג). 2) בטדי"ן בלע"ז, battiz; battu (אלט פראנצ: איינע גלעטטונג נעשלאגען געהאממערט). 3) מדירני"ש בלע"ז, maderins (נעשלאגען געהאממערט). 4) פומיל"ש pommels pometes (אפפעלפערמיגע ציראטהען; ריננקגעפעסע).

מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ לב וְשִׁשָּׁה קָנִים
יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי
מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה
קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה
גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד
כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר

לב וְשִׁתָּא קָנִין נָפְקִין
מִסִּטְרַהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא
מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי
מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃
לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין
בִּקְנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן
וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין
בִּקְנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן

ת"א שלשה. שם ב:
קת"ם (לב) מצדיה. מלא י':
קני. ב' בסוף וכן השני
בפסוק: (לג) גבעים. חסר י'
קדמאה וכן כל הבאים במ"ס בסוף:

רש"י

עשויין בה כמין פרחים: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: (לב) יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משוקדים. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין ניי"ליר 1): שלשה גביעים. בולטין מכל קנה וקנה כפתור ופרח היה לכל קנה וקנה:

תרגום אשכנזי

ווערדען. (לב) זעכס אַרמע זאללען אויס זיינען זייטען הערויס געהען, נעהמליך דרייא ארמע דעם לייכטערס אויס דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעם לייכטערס אויס דער אנדערן זייטע. (לג) דרייא מאַנ־דעלפֿאָרמיג פֿערציערטע קעלכֿע אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפף אונד איינע בלומע, אונד דרייא מאנדעלפֿאָרמיג פֿערציערטע קעל־כֿע אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפף אונד

באור

שמוציא ממנו הקנים והגביעים. ירכה, הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה, ושלשת רגלים יוצאים הימנו ולמטה. וקנה, הוא הקנה האמצעי שממנו מתפצלין שלשה קנים מכאן ושלשה קנים מכאן, ועליו הנר האמצעי. גביעיה, דומין לכוסות אלכסנדריאה (ר"ל שנעשו באלכסנדריאה של מצרים), שפיהן רחב ושוליהן קצר, (הרמב"ם פ"ג מה' ב"ה ה"ע). ורש"י בגמרא (דמנחות דף כ"ח ע"ב) ובחומש כתב כוסות ארוכים וקצרים, וקורין להם מדירנ"ש, והיא המלה בעצמה שזכר הרב בפ' מקץ (בראשית מד ב'), וכבר כתבתי שם, שלא ידעתי לפרשה. והנראה שמ"ש קצרים ענינו ההפך מן רחבים בל"א (שמאל), לא ההפך מן ארוכים שזה לא יתכן, ואפשר שצ"ל צרים: כפתריה, כמין תפוחים היו עגולין סביב, בולטין סביבות הקנה האמצעי, כדרך שעושין למנורות שלפני השרים, וקורין להם פומיי"ש [כן הוא ברש"י כ"י, ובל"א (אַפפעלפֿאָרמיג)], ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה, וכמה חלק בין כפתור לכפתור, (רש"י). והרמב"ם ז"ל כתב (שם) שהכפתורים ארוכים מעט כביצה: ופרחיה, כמו פרחי העמודים, שהם כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ, והגביעים והכפתורים והפרחים, לא היו אלא לנוי: ממנה יהיו, הירך והקנה הן גוף המנורה, וממנה יהיו הגביעים הכפתורים והפרחים: (לב) יצאים מצדיה, לכאן ולכאן באלכסון (בעל חכמת המשכן ובעל מעשה חושב כתבו בעגול, והביאו ראיה לדבריהם) נמשכין ועולין עד כנגד גובהה של מנורה, שהוא הקנה האמצעי ויוצאין מתוך הקנה האמצעי, זה למעלה מזה, התחתון ארוך, ושלמעלה קצר הימנו, והעליון קצר הימנו, לפי שהי' גובה ראשיהן שוה לגובה של הקנה האמצעי השביעי שממנו יוצאין ששת הקנים. (רש"י): (לג) משקדים, כתרגומו מצוירים היו, כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין נייל"יר, (רש"י), ונראה שצ"ל ניזל"יר, והוא בל"א (מיט דעס מייסעל געארבייטעט), והרשב"ם כתב שהיו הציורים בכותלי הגביעים כעין שקדים של בליטות, כעין שעושין כלי כסף מצויירים בבליטות כעין כפות או כעין תפוחים אמאנדל"ין בלע"ז, בל"א (מאַנדעלפֿאָרמיג פערציערט), לשון שקדים, וכ"כ דעת הרמב"ם ז"ל (שם ה"ב), והכל משקדים כמו שקדים בעשייתן עכ"ל

1) נייל"ר cisiler (מיט דעס מייסעל געארבייטעט).

ופרח כן לששת הקנים היצאים מן המנרה: לד ובמנרה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה: לה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה וכפתר תחת שני הקנים ממנה לששת הקנים היצאים מן המנרה:

תרגום אונקלוס

לשתא קנין דנפקין מן מנרתא: לד ובמנרתא ארבע כלידין מציירין חזורהא ושושנהא: לה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה וחזור תחות תרין קנין דמנה לשתא קנין דנפקין מן מנרתא:

ת"א ארבעה. יומא נב ב. מנחות כח ב:

תרגום אשכנזי

איינע בלומע, זא אן אללען זעכס ארמען, דיא אוים דעם לייכטער הערויס געהען. (לד) אן דעם לייכטער זעלבסט קאממען פיער קעלכע, מאנדעלפארמיג פערציערטע, קנאפפע אונד בלומען. (לה) פערנער איין קנאפף, אין וועלכעם איין פאאר ארמע זיטצט, נאך איין קנאפף, אן וועלכעם דאז צווייטע פאאר ארמע זיטצט, אונד נאך איין קנאפף, אן וועלכעם דאז דריטטע פאאר ארמע זיטצט, זא אן אללען זעכס ארמען דיא אוים דעם לייכטער הערויס געהען.

רש"י

(לד) ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והשלשה למעלה מן יציאת הקנים היוצאים מצדיה: משוקדים כפתוריה ופרחיה. זה א' מחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה: (לה) וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של המנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר עד ירכה עד פרחה (במדבר ח') וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן השלשה כפתורים שהקנים נמשכים מתוכן שנא' וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני

באור

עכ"ל, וכן מתורגם בל"א. שלשה גבעים, בולטין מכל קנה וקנה, כפתר ופרח הי' לכל קנה וקנה: (לד) ובמנורה ארבעה גביעים, בגופה של מנורה היו ד' גביעים, אחד בולט בה למטה מן הקנים, והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה, אמרו חז"ל (ביומא דף נ"ב ע"א וע"ב) שזה א' מן ה' מקראות שאין להם הכרע, אין ידוע אם גבעי' משקדים או משקדים כפתריה ופרחיה, והמתרגם האשכנזי תרגם כמו שהכריע בעל הטעמים, שהעמיד מלת גבעים באתנח. (לה) ובפתר וגו', מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך (ותחסר מלת אשר, כדרכה לפעמים, ושעור הכתוב, וכפתר תחת שני הקנים אשר ממנה, ר"ל שיוצאים ממנה, מגוף המנורה שהוא הקנה האמצעי), וכך היתה תבנית המנורה כפי המסורה דשמואל משמיה דסבא (במנחות דף כ"ח ע"ב), וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ג מה' בית הבחירה ה"י), גובה המנורה הי' י"ח טפחים, הרגלים והפרח ג' טפחים ושני טפחים חלק, וטפח שבו גביע כפתר ופרח, וטפחיים חלק, וטפח כפתר, ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפח חלק, וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, וטפחיים חלק, כשתיירו שלשה טפחים שבהם שלשה גבעים כפתור ופרח, וכ"ה בברייתא דמ"ה כפי הנוסח שהעתיק רש"י ז"ל, אבל לפי הנוסח שלפנינו בברייתא הנזכרת היה בין קנה לקנה שני טפחים חלק, ולא היה למעלה מן הקנים מקום חלק כלל בגופה של מנורה, כי

לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃
לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־

תרגום אונקלוס

לו חַזּוּרֵיהוֹן וְקַנֵיהוֹן מִנַהּ יְהוֹן כֻּלַהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ לז וְתַעְבֵּיד יַת בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא וְתַדְלֵיק יַת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא׃

ת״א ועשית. מנחות פח ב:
קת״ם (לו) וקנתם. חסר ו׳:
(לז) נרתיה. קדמאה הנ׳ במתג ובתראה במונח ותרויהון ה״ו ומ״י:

רש״י

קנים יוצאים ממנו וטפח הלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ומשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג׳ טפחים שבהם ג׳ גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ״ב י״ח לששה קנים שלשה לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ״ב וי״א כפתורים ששה בששת הקנים ושלשה בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד נאמרו במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג׳ טפחים העליונים עם שלשה הגביעים ותשעה פרחים היו לה ששה לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח ושלשה למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם איש איש במקומו: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות: והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות

תרגום אשכנזי

(לו) איהרע קנאֶפּפּע אונד ארמע מיסען אויס איהם זעלבסט הערויס געארבייטעט ווערדען, גאנץ אויס איינעם שטיקקע ריינעם גאלד געטריעבען. (לז) פֿערפֿערטיגע אויך דאצו זיעבען לאמפען. ווען מאן דיא לאמפען אַנ־צינדעט, זא זאלל עס לייכטען געגען דער

באור

כי לא נשתיירו שם כי אם ג׳ טפחים לג׳ גבעים, מעתה במנורה עצמה ארבעה גבעים, ושני כפתרים ושני פרחים, שנאמר ובמנורה ארבעה גבעים משקדים כפתריה ופרחיה, ועוד פרח שלישי סמוך לירכה של מנורה, שנאמר עד ירכה עד פרחה (במדבר ח ד׳), ועוד שלשה כפתרים שמהם יוצאים שש הקנים, ובכל קנה וקנה שלשה גבעים וכפתר ופרח, הרי בין הכל כ״ב גבעים, ותשעה פרחים, וי״א כפתרים. (לז) ועשית את נרתיה, כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות, והנה נחלקו רז״ל (במנחות דף פ״ח ע״ב) אם היו הנרות מקשה ומחוברות בגוף המנורה, או היו עשויות בפני עצמן, ומונחות בראש הקנים ובשעת ההטבה היו מסלקין משם ומניחן באהל, וכתב הרמב״ן שכן נראה מפשוטו של מקרא, ונראה שכוונתו לפי שאמר מקשה תעשה המנורה ירכה וקנה גבעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו, ולא זכר שם הנרות כלל, וכן לסוף נאמר כפתריהם וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה אחת זהב טהור, ואח״כ צוה על עשיית הנרות והמלקחיים והמחתות, משמע שהיו הכלים הללו עשוים לבדם ולא מקשה אחת עם המנורה, כמו הקנים והגבעים והכפתרים והפרחים, ולשטה זו יתכן לפרש והעלה את נרתיה, כמ״ש הרשב״ם ז״ל שיעלה הכהן את הנרות על הקנים. ואולם אם היו מחוברות במנורה, צריך לפרש והעלה כמו שת״א ותדליק, ע״ש שהלהב עולה נקראת ההדלקה העלאה. והאיר על עבר פניה, לשון הרשב״ם ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה, שזהו נגד השלחן שכנגדו, כדכתיב אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות (במדבר ח ב׳), שכל שבעתן מאירין נגד השלחן שכנגדו לפני ה׳ עכ״ל. וזהו לשטת האומר מזרח ומערב היו מונחים, ולמ״ד צפון ודרום היו מונחים, הכוונה לדעת הרשב״ם שיאירו על הפרוכת שהוא מול פני המנורה. ולשון רש״י ז״ל: והאיר על עבר פניה, עשה פי שש הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מוסבים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה, מוסב אורם אל נגד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה עכ״ל, ונדחקו קצת המפרשים לפרש דברי רש״י כפי׳ הרשב״ם שזכרנו שיהיו כל הנרות פונים כלפי מול האמצעי, לא כלפי האמצעי ממש (עיין רא״ם), והוצרכו לזה הדוחק, לפי שלפי המובן מפשטות לשון הרב ז״ל לא האירו כי אם שש הנרות אל מול פני המנורה שהוא הקנה האמצעי, והכתוב אומר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, ואולם בש״ס (דמנחות דף צח ע״ב), ובספרי פ׳ בהעלתך, שמשם לקח הרב ז״ל את פירושו, אי אפשר לדחוק כן, וז״ל הספרי אל מול פני המנורה יאירו (במדבר ח ב׳), שיהיו הנרות מקבילים את המנורה והמנורה את הנרות, הא כיצד ג׳ כלפי מזרח וג׳

עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר׃ ס שלישי

לח וְצִיבְתְהָא וּמַחְתְּיָתְהָא דְּהַב דְּכֵי׃ לט כַּכְּרָא דִדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּיד יָתַהּ יַת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ מ וַחֲזֵי וַעְבֵיד בִּדְמוּתְהוֹן דִּי אַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃

ת"א ומלקחיה. מנחות שם: ככר. שם כח א פח ב: וראה. מנחות כט א:

קת"ם (לח) ומחתתיה. חסר ו' ומלא י' וכן כולן:

(לט) ככר. בפתח ותביר: (מ) בתבניתם. ב' כראשו ומלא י':

תרגום אשכנזי

פֿאָרדערזייטע איבער. (לח) איהרע צוואַנגליין, אונד דיא אשגעפֿאֶסליין זאללען ריינעם גאלד זיין. (לט) איין ככר ריינעם גאלד זאלל מאן דאצו פֿערארבייטען, צו אללען דיעזען געראֶטהען. (מ) בעטראַכטע עס וואָהל אונד פֿערפֿערטיגע עס נאך דעם מאָדעלל, דאס דיר געצייגט ווירד אויף דעם בערגע.

רש"י

כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורס אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה: (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליסבן ולמושכן בפי הנרות וע"ש שלוקחים בהם קרויים מלקחים וצבתהא שת"א לשון צבת טנליי"ש בלעז (צאַנגע): ומחתותיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשון מחתה פיישדר"א בלע"ז 1) כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה למ"ד): (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק"כ מנה והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולונ"יא והם ק' זהובי' כ"ה סלעים והסלע ד' זהובים: (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש: אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך שהנקודה מפריד בין עושה לנעשה:

באור

כלפי מערב וא' באמצע, נמצאו כלם מקבילים את האמצעי עכ"ל, ומלשון הזה משמע שאף על האמצעי יתכן לומר שהוא מאיר מול פני המנורה, לפי שהוא דולק מול עצמו, ואינו פונה לשום צד (עיין רא"ס). (לח) ומלקחיה, הם הצבתים העשויים ליקח בהן הפתילות מתוך השמן ליסבן ולמושכן בפי הנרות, ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים, וצבתהא שת"א לשון צבת טנליי"ש בלע"ז [והוא טענאליי"ש ובל"א (צאנגען)], (רש"י). ומחתתיה, הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות מאפר הפתילות שדלקו בלילה וכבו, ולשון מחתה פויישדר"יא בלע"ז [וברש"י כ"י פויישדיירי"א בלעז, והוא מלשון שאיבה, כלי ששואבין בו דבר, כמו שפירש"י להלן (כז ג') לחתות לשון שאיבת אש ממקומו, ובל"א (שאֶפפּר לעפפעל)], כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל' י"ד), (רש"י). והנה פירושו זה הוא לשטת האומרים שאין המלקחים והמחתות בכלל מקשה אחת [שהם ר' יהודה ור' נחמיה דברייתא דמנחות (דף פ"ח ע"ב)], ויתכן א"כ לומר שהם כלים נפרדים מן המנורה, ואולם לדעת האומר שגם הם היו מקשה אחת ומחוברים בגוף המנורה (שהיא הברייתא דמ"ה) צריך לפרש הכלים הללו בענין אחר, עיין בפי' הרמב"ן ז"ל. (לט) ככר זהב טהור, שלא יהיה משקלה עם כל כלים (המחוברים בגופה ונעשים עמה מקשה אחת, כפי השטות החלוקות הנזכרות במנחות ובברייתא דמ"ה, ולדברי הכל גופה באה מן הככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר, עיין בפי' רמב"ן ורא"ס) אלא ככר לא פחות ולא יותר. וככר של חול ששים מנה, ושל קדש היה כפול ק"כ מנה, והמנה הוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קולוני', והם ק' זהובים, כ"ה סלעים והסלע ד' זהובים, (רש"י). (מ) וראה ועשה, ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה, עד שהראה לו

1) פוישרי"א בלע"ז, puisoir (שעפפקעללע, לאֶפפעל).

כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃

כו א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד

ת"א ואת. שבת צח ב: מעשה. יומא עב ב:

קת"ם כו (א) יריעת. מלא י' וחסר ו' וכן כולן: ותלעת. חסר ו': חשב. חסר ו' בכל אורייתא:

רש"י

כו (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט חוטו כפול ששה הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט: כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי

תרגום אשכנזי

כו (א) צור וואהנונג פערפערטיגסט דוא צעהן טעפפיכע; פאן ווייספאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראטהער אונד האכ־ראטהער וואללע, מיט פיגורען פאן כרובים דורכווירקט קונסטוועבעראר בייט זאללסט דוא זיא

באור

לו הקב"ה מנורה של אש (רש"י). מראה, כתרגומו דאת מתחזי, אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים, עכשיו שנקוד חטף קמץ, פתרונו שאחרים מראים לך, (רש"י), שההפעיל משרש ראה יוצא לשני פעולים, אל האדם הרואה ואל הדבר הנראה, כמו הראני נא את כבודך (שמות לג י"ח), ויראום את פרי הארץ (במדבר יג כ"ו), ולזה יתכן לומר על האדם שאחרים מראין לו שהוא מקבל הפעולה, והוא מָרְאֶה, ודע שבעיר רומי, בתוך החרבות שנשארו מהארמונים והטירות שהיו שם בימי קדם, נשארו עוד היום שירי' מבנין מפואר של שיש שהקימו לכבוד טיטוס וועספאסיאנוס, נקרא ארק"א ד"י טיט"ו בל"א (טריאומפפ־בָאגען דעס טיטוס), וניכרים שם תמונות בולטות מכלי המקדש שהוליך הצר עמו משבי ירושלים, בשובו מלהחריב את בית אלהינו, ובתוכן צורת המנורה ניכרת היטב עד היום הזה. ואולם כפי הנראה מתוך הספרים אשר שם העתיקו את התמונות ההן, אין לסמוך עליהן כלל, ויתכן שהחרש המסתת לא כוון לעשות דוגמתן בדקדוק, ובפרט שכפי הנראה לא נעשה הבנין ההוא כי אם אחרי מות טיטוס, ואפשר שלא שם הכלים עצמם נגד עיניו, כאשר כתת אותם, ולא דקדק לעשותם כראוי, ואולם אמת הדבר שהוליכו כלי בית אלהינו לרומי, וגנזום שם באוצרותיהם, כמו שזכרו חז"ל במעילה (דף יז ע"ב), ושם ראה ר' אליעזר בר' יוסי, שהיה כמה שנים אחר החרבן, את הציץ ואת הפרוכת (כדאיתא במעילה שם ובשבת דף סג ע"ב וביומא דף נז ע"א ובסוכה דף ה ע"א), ובסוף פרק אחרון דאבות דר' נתן איתא מכתשת של בית אבטינס ושלחן ומנורה ופרוכת [illegible] עדיין מונחים ברומי.

כו (א) ואת המשכן, היריעות התחתונות עם החלל שתחתיהן בין הקרשים עד אמת העמודים שעל הפתח קרוי משכן כי שכן שם כבוד ה'. כרבים מעשה חושב, כרובים היו מצויירין באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט, אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן, ופרצוף א' מכאן, ארי מצד זה ונשר מצד זה, כמו שאורגין חגורות של משי, שקורין בלע"ז פיישי"שא [פיעס"א, מלה נוסנת בל' צרפת, ובל"א (איינגעווירקטע שטיקערייא)] (רש"י), וביומא (דף עב ע"ב) תנא משמיה דר' נחמיה, רוקם מעשה מחט, לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות, ומפרש רש"י שגם במעשה רוקם יש שני צורות לשתי קירות היריעה, אלא שהן דומות זו לזו, כצורתו מכאן כך צורתו מכאן, והרמב"ם ז"ל (פ"ח מה' כלי המקדש הט"ו) כתב מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריגה, ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדים. ובירושלמי שלהי שקלים אי' ר"י ור' נחמיה חד אמר מעשה רוקם ארי מכאן (ס"א וארי מכאן), מעשה חושב ארי מכאן והלך מכאן, ואוהרנא אמר מעשה רוקם ארי מכאן והלך מכאן, מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן ע"כ. כך היא הנוסחא בספרים שלפני, וכדומה שאינה מתוקנת כראוי, כי מעשה חושב לדברי הכל ב' פרצופין כדאיתא בש"ס דידיה, ואין להאריך. ומשמע מכאן שכל חיות הכסא או כל ציורי הבריות נקראות כרובים כמ"ש הראב"ע, ואף אם נאמר כמ"ש הרא"ש דלא נקט ארי ונשר אלא לדוגמא, מ"מ מוכח שהיו שם

ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה
וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע
בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה
אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ
הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה
אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת
אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ
לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן
תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה
הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃

תרגום אונקלוס

אוּמָּן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃
ב אָרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא
עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא
אַרְבַּע אַמִּין דִירִיעֲתָא חֲדָא
מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃
ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יֶהֶוְיָן מְלַפְּפָן
חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן
מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃
ד וְתַעְבֵּיד עֲנוּבִין דְּתִיכְלָא
עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא
מִסִּטְרָא דְבֵית לוֹפֵי וְכֵן
תַּעְבֵּיד בְּשִׂפְתָא דִירִיעֲתָא
בְּסִיטְרָא דְבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃

ת"א ארך. שם שם :
קת"ם (ב) היריעה. מלא י' וכן כולן : (ג) חברת. חסר דחסר וכן כל ליסנא : אחתה. ח"ו וכן בכל אורייתא : (ד) ללאת. הל' במתג וחסר דחסר וכן כולן : הקיצונה. מלא דמלא :

רש"י

מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בלע"ז פייסי"שא 1) : (ג) תהיין חברת. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד : אשה אל אחותה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא ל' נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו : (ד) ללאת. לצו"לש בלע"ז 2) וכן ת"א ענובין לשון עניבה : מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת : וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא

תרגום אשכנזי

דיא מאכֿען. (ב) דיא לאֶנגע איינעם טעפּפּיכֿעס זאלל זיין, אכֿט אונד צוואנציג עללען, אונד דיא ברייטע פֿיער עללען איינעם טעפּפּיכֿעס, אללע טעפּפּיכֿע זאללען איינערלייא מאַאס האבען. (ג) פֿינף טעפּפּיכֿע זאללען געהעפֿטעט ווערדען איין שטיק אן דאז אַנדערע, אונד פֿינף טעפּפּיכֿע געהעפֿטעט איין שטיק אן דאז אנדערע. (ד) דוא מאכֿסט אויך שלייפֿען פֿאן בלויער וואָללע אם זוימע דעם איינען טעפּפּיכֿעס, וועלכֿער אן דעם העפֿטע דער אייסערסטע איזט, אונד עבען זא פֿיעל מאכֿסט דוא אַם זוימע דעם טעפּפּיכֿעס, וועלכֿער אן דעם אנדערן העפֿטע דער איי

באור

שתי צורות משני מיני בריות. כגון ארי ונשר, ולשניהם קרא כרובים. וכן משמע מלשון רש"י ז"ל במעשה הפרוכת (לקמן פסוק ל"א) ששם פי' כרובים ציורין של בריות. (ג) חברת, נתפרות יחד במחט. (ד) ללאת, לצול"ש בלע"ז (שלייפן בל"א), וכן ת"א ענובין, לשון עניבה (רש"י). מקצה בחברת, באותה היריעה שבסוף החיבור, קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת. הקיצונה במחברת השנית, באותה היריעה שהיא קיצונה

1) פייסישא בלעז, (דאמאסטארבייט).
2) לצול"ש בלע"ז laons (שלינגען אָדער שלייפען).

ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה
הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה
בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה
אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים
קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת

תרגום אונקלוס

ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּיד בְּסִטְרָא דִירִיעֲתָא דִּי בְּבֵית לוֹפֵי תִנְיֵתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא עִם חֲדָא׃ ו וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהָב וּתְלַפֵּף יָת

קת"ם (ה) מקבילת. מלא י' וחסר ו': הללאת. ל' ראשונה במונה ודגש:

תרגום אשכנזי

סערסטע איזט. (ה) פֿינפֿציג שלייפֿען מאכֿסט דוא אן דען איינען טעפפיך, אונד פֿינפֿציג שלייפֿען מאכֿסט דוא אן דאז ענדע דעם טעפ-פיכֿעס, וועלכֿער אן דעם אנדערן העפֿטע איזט, דיא שלייפֿען מיסען גראדע איינע דער אנדערן געגענאיבער זיטצען. (ו) מאכֿע איך פֿינפֿציג גאלדענע שפאנגען, וועו דוא אלס-דאנן דיא טעפפיכֿע איינען מיט דעם אַנדערן

רש"י

קילונה לשון קלה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילת הללאת אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונת כנגד לולאות של זו וזהו לשון מקבילות זו כנגד זו תרגומו של נגד לקבל היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקצעות הרי עשר ובמקומם אפרש למקראות הללו נתן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה נשתיירו ט"ז אמה שמנה לצפון ושמנה לדרום לכסות קומת הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה להוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן המסה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמס' מדות. אבל במסכת שבת אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתתה את הפרכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה: (ו) קרסי זהב. פירמי"לש בלע"ז 1)

באור

קילונה, לשון קלה כלומר לסוף החוברת. (ה) מקבילת וגו', שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו, וכמדתן ביריעה זו כן יהיה בחברתה, כשתפרוש חוברת אצל חוברת, תהיינה הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו, וזהו לשון מקבילות זו כנגד זו, תרגומו של נגד לקבל, (רש"י). (ו) קרסי זהב, פירמלי"ש בלע"ז (בל"א העקליין שפאַנגען, וכן מתורגם בל"א), ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו, וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו, ומחברן בהן, (רש"י). והנה היריעות ארכן כ"ח ורחבן ד' וכשחבר חמש היריעות יחד, נמצא רחבן כ', וכן ההוברת השנית, והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב, ורחבו מן הצפון לדרום עשר אמות, כאשר תראה במעשה הקרשים, נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות האמצעיות לגג חלל רוחב המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה לדעת ר' נחמיה (בשבת דף צח ע"ב) שכשם שמלמטה עוביין אמה כך מלמעלה עוביין אמה, נשתיירו ט"ז אמה, ח' לצפון וח' לדרום, מכסות קומת הקרשים, שגבהן עשר עם האדנים שתחתיהם נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות, אמה אחת של אדנים, ואחת של קרשים, ולר' יהודה האומר קרשים מלמטה עביין אמה, ומלמעלה כלים והולכין עד כאצבע, לא נשתייר

1) פורמיל"ש בלע"ז, fermail (ספאנגע)

אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה
הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת
עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־
עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים

יְרִיעֲתָא חֲדָא עִם חֲדָא
בְּפוּרְפַּיָא וִיהֵא מַשְׁכְּנָא חָד׃
ז וְתַעְבֵּיד יְרִיעָן דְּמַעֲזֵי
לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא
עַשְׂרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃
ח אָרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא

ת"א ועשית. שם שם: ארך. שבת צח ב:

תרגום אשכנזי

פערמיטטעלסט דער שפאנגען, פערבינדעסט, זא ווירד דיא וואָהנונג איין איינציגעם גאנצע. (ז) דוא מאכסט אויך טעפפיכע פאן ציעגענהאאר, צום געצעלטע איבער דיא וואָהנונג, איילף שטיקקע זאללסט דוא מאכען. (ח) דיא לאנגע דעס איינען טעפפיכעס זאלל דרייסיג

רש"י

ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים: לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותה היא האמה

באור

נשתייר מגולה כי אם אמה דאדנים (כן אי' בגמרא שם), וצ"ל דעובי אצבע שמלמעלה, וכן עודף אלכסון על הצלע לא קחשיב, לפי שאינם עולים יחד כי אם לב' אצבעות, ועוד רחבן של יריעות מ' אמה כשהן מחוברות בקרסים, עשרים אמה לכל חוברת, שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו, ולר' נחמיה אמה כנגד עובי הקרשים שבמערב, ובמזרח לא היו קרשים, כי אם עמודים, ואין היריעות מכסות את העמודים נשתיירו שם תשעה אמות והיו תלויות אחורי המשכן, מכסות את הקרשים, ואמה של אדנים מגולה, ולר' יהודה נשתיירו עשר אמות, והיו גם האדנים מכוסים (וכן איתא בשבת פ' הזורק (שם), ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ב), ורש"י ז"ל הביא נוסחא אחרת בשם ברייתא דמסכת מדות (הובאה בילקוט פ' פקודי, ואינה ברייתא דמלאכת המשכן, עיין בס' מעשה חושב) שהיריעות היו מכסות גם אמה של עובי העמודים ולא נשתייר לאחורי המשכן כי אם ח' אמות, אבל הוא ז"ל דחה הברייתא ההיא, מן הכתוב ונתתה את הפרכת תחת הקרסים (לקמן פסוק לג), וכתב ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרשים ולמערב אמה, ע"כ הנוסחא שלפנינו בדפוס, וברש"י כ"י עם רשב"ם מוסיף בו באור, וז"ל שם והכתוב מסייענו ונתתה את הפרכת תחת הקרסים, כשעמודי המזרח אינם מכוסים אמה, נמצא שהפרוכת שמבדיל בין קדש הקדשים ובין ההיכל תחת הקרסים, שהקרסים תקועים באמצע היריעות, אשר הם ארבעים אמה, וההיכל עשרים אמה, נמצא ההיכל מכוסה עשרים, ואז הפרוכת תקוע תחת הקרסים, ובית קדשי הקדשים עשרה הרי כאן שלשים אמות, ואמה לכסות עובי קרש שבמערב, ותשעה תלויות אחורי המשכן, הרי מ' אמות, ואם כדברי הברייתא של מט' מדות, שאמה מכסה עובי העמוד שבמזרח, נותן את הפרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה, שאם אתה נותן הפרוכת תחת הקרסים, לא יהיה לצד מזרח עשרים אמה, לפי שאמה מהם לכסות עובי העמוד שבמזרח, נמצא שאין ההיכל מחזיק כי אם תשע עשרה אמה ודרכו להחזיק עשרים, א"כ אתה צריך להרחיק הפרוכת אמה כלפי מערב, ומחזיק ההיכל עשרים. ובית ק"הק עשרה הרי ל"א, וא' לכסות עובי הקרש שבמערב, ושמנה תלויות אחורי המשכן הרי ארבעים, ע"כ הנוסחא שם. הנך רואה שלדעת רבינו שלמה ז"ל אין ספק שאמת העמודים והחלל שביניהם לא היה נחשב לצד פנים, והדין נותן כן שמשפט אחד להם עם עובי הקרשים, וכשם שעובי הקרשים נחשב לצד חוץ ולא היה ממדת האהל, כן עובי העמודים והמרחק שביניהם לחוץ יחשב, והיה א"כ מסך פתח המשכן נתון לפנים מחמשת עמודי המזרח, וכן הפרוכת נתונה לפנים מארבעת העמודים שלפני קדש הקדשים, ובעל מעשה חושב כתב מסברא דנפשיה שהפרוכת היה מן ד' העמודים ולפנים, והמסך מן חמשת העמודים ולחוץ, ואין דבריו נראים. (ז) יריעת עזים, מנוצה של עזים. לאהל על המשכן, לפרוש אותן על היריעות התחתונות. (ח) שלשים באמה, עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על אורך יריעות המשכן,

בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת
לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ
אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־
שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־
הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי
הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת
עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת
הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ
קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ

תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע
אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא
מִשְׁחֲתָא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי
יְרִיעָן׃ ט וּתְלַפֵּיף יָת חֲמֵשׁ
יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית יְרִיעָן
לְחוֹד וְתֵעִיף יָת יְרִיעֲתָא
שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי
מַשְׁכְּנָא׃ י וְתַעְבֵּיד חַמְשִׁין
עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא
חֲדָא בְּסִיטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי
וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא
דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָנָא׃
יא וְתַעְבֵּיד פּוּרְפִּין דִּנְחָשָׁא
חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַּיָּא
בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵיף יָת מַשְׁכְּנָא

נ"א באמין נ"א פרסא
ת"א עשתי. סנהדרין כט א: וכפלת. שבת צח ב:
קת"ס (ט) לבד. בקמץ: הששית. מלא י': (י) על. הראשון במונח והשני ביתיב: הקיצנה. מלא י' וחסר ו':

רש"י

התחתונה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה: (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה

תרגום אשכנזי

עללען אונד דיא ברייטע דעם איינען טעפ-פיכעם פיער עללען זיין, אללע איילף טעפ-פיכע זאללען איינערלייא מאַאס האבען. (ט) דוא העפטעסט דיא פינף טעפפיכע בעזאָנדערס אונד דיא זעכס טעפפיכע אויך בעזאָנדערס, שלאָגסט אבער דען זעכסטען טעפפיך איבער, געגען דיא פאָרדערזייטע דעם געצעלטעם. (י) דוא מאכסט פינפציג שלייפען אם זוימע דעם איינען טעפפיכעס, וועלכער אן דעם אייסערסטען העפטע איזט, אונד פינפציג שלייפען אם זוימע דעם טעפפיכעס, וועלכער אן דעם אנדערן העפטע איזט. (יא) דוא זאללסט אויך פינפציג קופפערנע שפאנגען מאכען. ווען דוא דען דיא שפאנגען אין דיא שלייפען ברינגסט, זאָ פיגסט דוא דאז געצעלט צוזאמען, דאס עס

באור

ומכסות אמה דקרשים לר' נחמיה, ואמה דאדנים לר' יהודה. (ט) וכפלת את היריעה הששית, העודפת באלו העליונים יותר מן התחתונות, אל מול פני האוהל, חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח, דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה, (רש"י). ומשמע לדעת הרב ז"ל שהיה חצי רוחב היריעה כפול בין קרשים לעמודים, ולא היתה גם היריעה העליונה מכסה את חמשת העמודים, דאל"כ לא נשתייר אלא אמה כפול ותלוי. (י) ללאת, ממין היריעות היו עשויות, כן העלה בעל מעשה חושב.

אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי
הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל
אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה
וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ
יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־
צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ׃

תרגום אונקלוס

וִיהֵא חָד׃ יב וְסִירְחָא דְּיָתִיר בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר בְּאָרְכָּא יְרִיעֲתָא דְּמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃

כ"א פרסא כ"א דפרסא
ת"א חצי . שם שם : והאמה . שם:
קת"ם (יג) על־ . במקף ולא במונח:
לכסתו . חסר ו' :

תרגום אשכנזי

איין איינציגעס גאנצע ווירד. (יב) דאז ענדע איבערמאַאַס אן דען טעפפיכען דעם געצעלטעס, נעהמליך דאז האלבע טעפפיכ־שטיק, דאס מעהר איזט, זאלל הערּאב הענגען אויף דער הינטערזייטע דער וואָהנונג. (יג) דיא איינע עללע אויף דיעזער זייטע, זא וויא דיא איינע עללע אויף דער אנדערן זייטע, אן איבערמאַאַס אין דער לאֶנגע דער טעפפיכע דעם געצעלטעס, זאלל אויףביידען זייטען דער וואָהנונג הערּאבהענגען, אום

רש"י

לנועה המכוסה בצעיף על פניה : (יב) וסרח העדף ביריעת האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שאמור בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רחב חציה עודף על רוחב התחתונות : תסרח על אחרי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים : אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהוא פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל : (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום : בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות : יהיה סרוח על צדי המשכן. לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדך תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה :

מכסה

באור

(יב) וסרח העדף ביריעת האהל, על יריעות המשכן. יריעות האהל, הן העליונות של עזים הקרויות אהל, כמו שאמור בהן לאהל על המשכן, וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג, שמאהילות ומסככות על התחתונות, והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב, שהחצי של היריעה האחת עשרה היתה נכפלת אל מול פני האהל, נשתיירו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונה. תסרח על אחרי המשכן, לכסות אמה דאדנים המגולה לר' נחמיה ואמה אחת נגררת על הארץ, ולר' יהודה היו שתי אמות נגררות על הארץ, ואמרו חז"ל (בשבת דף צ"ח ע"ב) למה משכן דומה? לאשה שמהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחריה, ורש"י ז"ל שכתב, לכסות ב' אמות המגולות הוא דלא כמאן, ואולי כתב כן בשטת הברייתא דמסכת מדות שהביא לעיל, שלא נשתייר אחורי המשכן כי אם א' אמות, וכבר דחה הרב ז"ל בעצמו את הברייתא ההיא מן הכתוב כמש"ל, והרא"ם ז"ל שלא היה בידו ברייתא דמ"ה, כתב (בפסוק כ"ו) שרש"י ז"ל תפס הברייתא ההיא לעיקר אף במקום שהכתוב עומד לנגדה ע"ש, נראה שחשב שהברייתא דמדות היא בעצמה ברייתא דמ"ה, ואינו כן כמש"ל, ואדרבה מברייתא דמ"ה מוכח שנשתיירו לר' יהודה עשר, ולר' נחמיה תשע אמות לאחורי המשכן, כדאיתא בשבת (דף צח ע"ב). (יג) והאמה מזה והאמה מזה, לצפון ולדרום. בעדף בארך יריעת האהל, שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות. על צדי המשכן, לצפון ולדרום כמו שפי' למעלה, למדה תורה דרך ארץ שיהיה האדם חס על היפה עכ"ל רש"י שבדפוס, ובכ"י עם רשב"ם שבידי מוסיף בו בזה"ל, של שש לא היו ארוכות ורחבות כשל עזים ע"כ. אחרי המשכן, הוא צד מערבי, לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויים צדדים לימין ולשמאל, (רש"י).

יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת
תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי
טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר
אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד

תרגום אונקלוס

יד וְתַעְבֵּיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא
דְּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי
וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא
מִלְּעֵילָא׃ טו וְתַעְבֵּיד יַת
דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין
קָיְמִין׃ טז עֲשַׂר אַמִּין אֻרְכָּא
דְּדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת
אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא חָד׃
יז תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד

ת"א ועשית. יומא עב א: עצי. סוכה כה ב: עשר. סוכה ה ב. נדרים לח א. בכורות מד א:

קת"ם (יד) מכסה. הס' בסגול: ומכסה. הס' בצירי: מלמעלה. כל מלמעלה רפי הל' וכל מלמטה דגוש: (טו) הקרשים. הק' דגושה:

תרגום אשכנזי

זאָלכע צו בעדעקקען. (יד) דוא זאללסט אויך איינע דעקקע איבער דאז געצעלט מאכען אוים ראָטה געפאָרבטען ווידדער־פעללען, אונד איינע דעקקע פאן תחשים־פעללען אָבען דרויף. (טו) דוא מאכסט דיא ברעטטער צור וואָהנונג פאן שטים־האָלץ אויפרעכט שטעהענד; (טז) דיא לאָנגע דעם ברעטטס זאלל צעהן עללען זיין, אונד דיא ברייטע איינעם יעדען ברעטטס אנדערטהאלב עללען, (יז) איין ברעטט בעקעהמט צווייא צאפפען.

רש"י

(יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן שלשים ורחבן עשרה אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמ"ש בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדים ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אותן לעשות משכן במדבר מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הקבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עמדים. איתשט"נכים בלע"ז[1] שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן עשרים קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב שלשים אמה: (יז) שתי ידות לקרש

באור

(יד) מכסה לאהל, לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים, ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים, ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י', אלו דברי ר' נחמיה, ולדברי ר' יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים, (רש"י), ובשבת (דף כח ע"א) אי' להיפך ר' יהודה אומר שני מכסאות היו ור' נחמיה אומר מכסה אחד היה, וכן שניא בברייתא דמ"ה פ"ג ובברייתא דמדות, ומשמע שם לר' נחמיה שהיה עקר המכסה מעורות אילים, והיו בו נקבים ארוכים כעין חלונות, ושם היו תופרין התיכות ארוכות של תחשים, ואולם פשטות הכתוב כמ"ד שני מכסאות היו, דכתיב מכסה שני פעמים. (טו) עמדים, זקופים נותנים אותם ולא שוכבים קרש על קרש, וברש"י איתשטנ"בים בלע"ז, נ"ל איסטנ"דבים, והוא עטאנד"עבו, ובל"א (אויפרעכט שטעהענד). (טז) עשר וגו', למדנו גבהו של משכן עשר אמות. ואמה וחצי האמה רחב, למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה. (יז) שתי ידות, אנקלוס תרגמו תרין צירין, כעין צירי הדלת הנכנסים

[1] איתשטנבי"ם בלע"ז, estans (אויפרעכטשטעהענד).

כ שְׁלָבֹ֔ת אִשָּׁ֖ה אֶל־אֲחֹתָ֑הּ כֵּ֣ן תַּעֲשֶׂ֔ה לְכֹ֖ל קַרְשֵׁ֥י הַמִּשְׁכָּֽן׃

מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד כֵּן תַּעֲבֵיד לְכֹל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא׃

קת"ם (יז) משלבת. חסר דחסר:

תרגום אשכנזי

דיעזע ווערדען איינגעפּאסט [אין דיא פּיסע נעהמליך] איינער וויא דער אנדרע, זא מאכסט דוא עס אן אללען ברעטטערן דער

רש"י

האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצע בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצעו (ר"ל קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן ואז נשאר רוחב אמה נמצא חצי רוחב הקרש שבאמצע הוא חצי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רחב רביעית אמה וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה. ודו"ק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת). ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחתה. מכוונת זו כנגד זו שיהיו הריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי

באור

בחורי המפתן, וכך שנינו בברייתא דמלאכת המשכן (פרק א'), והיה עושה את האדנים חלולים, וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע, ועושה לו שתי יתדות כמין שני חמוקין, ומכניסן לתוך שני אדנים, שנאמר שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו הניפין יוצאים מן הקרשים וכו', כמו שאביא להלן בבאור סוף המקרא, והנה רש"י ז"ל בפירושו על התורה שינה קצת מלשון הברייתא, והרמב"ן והרא"ם ובעל מעשה חושב נשאו ונתנו בארוכה בבאור כוונת הברייתא ובדברי רש"י ז"ל, ואני אפרש לך מעשה הידות כפי העולה מדברי רש"י ז"ל בגמרא דשבת (דף צח ע"ב), כי נראה שחזר בו הרב ז"ל ממה שכתב כאן בפירושו על התורה, הקרש היה רחב אמה וחצי, בעובי אמה, והיה חורץ בו מלמטה עד גובה אמה מכל צד סביב, כדי רביעית האמה, נשתייר בו רוחב אמה בעובי חצי אמה, היה חורץ באמצעו רוחב חצי אמה. נשתיירו שם כעין שתי יתדות, רחב כל אחת טפח ומחצה, ועוביה חצי האמה. והן אלו נקראות ידות הקרש. והנה גובה כל אדן אמה, ורחבו ד' טפחים ומחצה כמדת חצי הקרש, ועובי שלו אמה כעובי הקרש, היה נוקב באמצעו חלל כמדת היד, שהוא טפח ומחצה ברוחב האדן וג' טפחים בעוביו, ומשייר לו שפה טפח ומחצה לכל רוח, מכנים את היתדות באדנים, נמצא הקרש מכסה את כל ראש האדן, והקרשים והאדנים תכופים ומחוברים באופן שאין ריוח ביניהם כלל, כמו שנאמר ויהיו תאמם מלמטה. משלבת אשה אל אחתה, כך אי' בברייתא דמלאכת המשכן שהתחלתי בה למעלה, הניפון (ס"א שניפין וס"א השנין, וכן גרס הרמב"ן ז"ל) יוצאים מן הקרשים שנים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה, שנאמר משלבת אשה אל אחתה דברי ר' נחמיה שר' נחמיה אומר אין ת"ל משלבת מה ת"ל משלבת מלמד שנעשה להם שולבים כסולם המצרי עכ"ל. והנה רש"י ז"ל לא הזכיר השליבות הללו כלל, ומפרש משלבת על ידות הקרש שתהיינה עשויות כמין שליבות הסולם ומובדלות זו מזו ומשופין ראשיהן לכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם, אשה אל אחותה, מכוונות זו כנגד זו, שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו, כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה עד כאן לשונו, וכזה תרגם אונקלוס: משלבין חד לקבל חד, וכן מתורגם בל"א והוא דחוק עד מאד בלשון הכתוב, והרמב"ן ז"ל הביא דברי ר' נחמיה הנ"ל, ופי' שנין כעין שעושין בארגזין להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדות של עץ, וכתב וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין האוזן זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכנים הזכר לתוך הנקבה, וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסות זו בזו, משלבת אשה אל אחתה, שם לשליבות עצמן, והוא לשון נקבה בכאן, וכן הזכירו אותן חז"ל, ונשמטה שליבה מתחתיו (מכות דף ז ע"ב) בסולם הלך אחר שליבותיו (שבת דף ס' ע"א), ואף ע"פ שמצינו בין השלבים (מלכים א' ז כ"ח וכ"ט), הוא כמו נשים ופלגשים עכ"ל, והנה מה שכתב דמשלבת אשה אל אחתה קאי על השליבות שלא הוזכרו כלל בכתוב גם הוא קצת דחוק. ולולי דמסתפינא הייתי אומר, כמוסיף על דברי הרב ז"ל, שלר' נחמיה אין באור ידות (שבפ' זה)

יח וְעָשִׂ֥יתָ אֶת־הַקְּרָשִׁ֖ים לַמִּשְׁכָּ֑ן
עֶשְׂרִ֣ים קֶ֔רֶשׁ לִפְאַ֖ת נֶ֥גְבָּה
תֵימָֽנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים֙ אַדְנֵי־כֶ֔סֶף
תַּֽעֲשֶׂ֕ה תַּ֖חַת עֶשְׂרִ֣ים הַקָּ֑רֶשׁ
שְׁנֵ֨י אֲדָנִ֜ים תַּֽחַת־הַקֶּ֤רֶשׁ הָאֶחָד֙
לִשְׁתֵּ֣י יְדֹתָ֔יו וּשְׁנֵ֧י אֲדָנִ֛ים תַּֽחַת־
הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָ֖ד לִשְׁתֵּ֥י יְדֹתָֽיו׃
כ וּלְצֶ֧לַע הַמִּשְׁכָּ֛ן הַשֵּׁנִ֖ית לִפְאַ֣ת
צָפ֑וֹן עֶשְׂרִ֖ים קָֽרֶשׁ׃ כא וְאַרְבָּעִ֥ים
אַדְנֵיהֶ֖ם כָּ֑סֶף שְׁנֵ֣י אֲדָנִ֗ים תַּ֚חַת
הַקֶּ֣רֶשׁ הָאֶחָ֔ד וּשְׁנֵ֣י אֲדָנִ֔ים תַּ֖חַת
הַקֶּ֥רֶשׁ הָאֶחָֽד׃ כב וּלְיַרְכְּתֵ֥י

תרגום אונקלוס

יח וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא
עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר
דָּרוֹמָא׃ יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין
דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עַסְרִין
דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת
דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי
וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד
לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ כ וּלְסְטַר
מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא
עַסְרִין דַּפִּין׃ כא וְאַרְבְּעִין
סַמְכֵיהֶן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין
תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין סַמְכִין
תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כב וְלִסְיָיפֵי

ת"א ולירכתי. שבת צח א:

קת"ס (יח) נגבה. בה' בסוף:
(יט) ידתיו. חסר ו' ומלא
י' וכן כולן:

רש"י

הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרוי פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא

תרגום אשכנזי

וואָהנונג. (יח) דוא מאַכסט אבער דיא ברעטטער צור וואָהנונג, צוואנציג ברעטטער צור זידליכען זייטע. (יט) פֿיערציג זילבערנע פֿיסע זאללסט דוא מאַכען אונטער דען צוואנציג ברעטערן, צווייא פֿיסע אונטער איינעם ברעטטע, צו זיינעןביידען צאפּפען, אונד צווייא פֿיסע אונטער איינעם ברעטטע צו זיינעןביידען צאפּפען; (כ) צור אנדערן זייטענוואנד דער וואָהנונג, נעהמליך צור נערדליכען זייטע, אויך צוואנציג ברעטטער. (כא) אונד פֿיערציג זילבערנע פֿיסע, צווייא פֿיסע אונטער איינעם ברעטטע, אונד צווייא פֿיסע אונטער איינעם ברעטטע. (כב) צור הינטערוואנד דער וואָהנונג, צור וועסטליכען

באור

כמו שת"א צירין כי הם כמו צד ימין ושמאל, ואמרו שתי ידות לקרש הא' כמו ידות הקרש הא', וכמוהו רבים, ומשלבת מוסב על הידות, והשעור שתהיין ידות כל קרש שהן צדיו מימינו ומשמאלו משלבת עם ידות הקרשים הסמוכים אליו מזה ומזה, אשה אל אחותה, ולהלן (ל"ו כ"ב) הוא אומר אחת אל אחת הכוונה כל אחת עם חברתה הסמוכה לה, כמו שתרגם יב"ע מכוונין סטר חד בגו חד, ובפ' ויקהל תרגם מכוונין סטר חד בגו סטר חד. והנה ע"פ דרכנו זה ראוי שיתורגם בל"א (דיא ביידע ראַנדזייטען איינעס יעדען ברעטטעס װאָרדען איינגעפוגט, יעדע אין דיא אנשליעסענדע ראַנדזייטע), והוא הנאות לפשטות הכתוב. (יח) לפאת נגבה תימנה, אין פאה זו לשון מקצוע, כי אם כל הרוח קרוי פאה, כתרגומו לרוח עיבר דרומא. (כב) ולירכתי,

הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה
קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה
לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו
יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־
הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה
לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃

מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא תַּעְבֵּיד
שִׁתָּא דַפִּין׃ כג וּתְרֵין דַּפִּין
תַּעְבֵּיד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא
בְּסוֹפְהוֹן׃ כד וִיהוֹן מְכַוְּנִין
מִלְּרַע וְכַחֲדָא יְהוֹן מְכַוְּנִין
עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן
יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לִתְרֵין זָוְיָן

ת"א ושני. שם שם: ויהיו. שם שם:
קת"ם (כג) למקצעת. חסר דחסר וכן המקצעת כפ' הסמוך:
(כד) תאמם. כא' וחסר ו' וחסר י': ויחדו. כלי מתג וחסר י':

תרגום אשכנזי

זייטע , מאכסט דוא זעכס ברעטטער . (כג) אונד צווייא ברעטטער צו דען ווינקעלן דער וואהנונג , אן דער הינטערוואנד . (כד) זיא זאללען אונטען צוזאממען שליעסען, מיסען אויך אָבען צו זאממען פאססען אין איינען שלוסרינגען, זא זאלל עס אן ביידען זיין, אונד זיא זאללען אן ביידען עקקען

רש"י

מהרחם : תעשה ששה קרשים . הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת . אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית כל שמנה קרשים בסדר אחד הן אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה : (כד) ויהיו תאמים מלמטה . כל הקרשים תאמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו וזהו שפרשתי שיהיו לידי הידות חרוצים מצדיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תאומים זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד הריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם : ויחדו יהיו תמים. כמו תאומים : על ראשו . של קרש : אל הטבעת האחת . כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו . אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן או מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש . (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי . ור"ל שהדרומי וצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתב היה טבעת בעובי קרש ר"ל בעובי קרש המערבי ודו"ק) . הדרומי וצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים : כן יהיה לשניהם . לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי

באור

לשון סוף כתרגומי לסייפי , ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים , והמערב אחורים, וזהו סוף שהפנים היא מהראש (רש"י) . תעשה ששה קרשים , הרי ט' אמות רחב . (כג) ושני קרשים תעשה למקצעת , אחד למקצוע צפונית מערבית , ואחד למערבית דרומית. כל שמנה קרשים בסדר אחד הם , אלא שאלו השנים אינם בחלל המשכן אלא חצי אמה מזה וחצי אמה מזה נראות בחלל להשלים רחבו לעשר , והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהיה המקצוע מבחוץ שוה , (רש"י) . וזהו למ"ד קרשים מלמעלה עוביין אמה , ולמ"ד כלים והולכים עד כאצבע , היו משפעין את קרשי המקצועות עד כדי רוחב ג' טפחים ואצבע מלמעלה , ובזה היה המקצוע מבחוץ שוה . (שבת דף לח ע"ב) . (כד) ויהיו תאמם מלמטה, כל הקרשים תאומים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו , כמפורש למעלה במעשה הידות . תמים , כמו תאומים . על ראשו , של קרש . אל הטבעת האחת , כך איתא בברייתא דמ"ה פ"א , היה חורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן , ונותנו בתוך טבעות של זהב , כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תאמם מלמטה ויחדו יהיו תמים וגו' שאין ת"ל אל הטבעת האחת, ומה ת"ל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח עכ"ל הברייתא , ועל פיה פירש רש"י המקרא שלפנינו ויהיו תאמם וגו' דקאי על כל הקרשים , כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי

כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם
כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים
חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן

תרגום אונקלוס

יְהוֹן׃ כה וִיהוֹן תְּמַנְיָא דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כו וְתַעְבֵּיד עַבְרֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי

קת"ם (כו) בריחם. מלא י' קדמאה לבד וכן כולן:

רש"י

וכן לשני המקצעות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כן שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שתי המוקין. ולי נראה שהגירסא כמין שתי חווקין כמין שתי שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון מסולבות עשויות כעין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגו' כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין ובלע"ז אספר"יש 1): חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו חמשה שלשה הן

תרגום אשכנזי

אנגעבראכט ווערדען. (כה) עס זינד אלזא צוזאממען אכט ברעטטער, מיט זילבערנען פיסען, נעהמליך זעכצעהן זילבערנע פיסע, צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע, אונד צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע. (כו) דוא מאכסט פערנער ריעגעל פאן שטים-האלץ, פינף שטיק פיר דיא איינע זייטען

באור

הטבעת ומכניסו בטבעת אחת, נמצא מתאים לקרש אחד, וכתב אבל אותן הטבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות. ובקרש המקצוע היה טבעת בעובי הקרש הדרומי והצפוני, וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו, נמצאו שני הכתלים מחוברים, כן יהיה לשניהם, לשני הקרשים שבמקצוע, לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי, וכן לשני המקצועות עכ"ל. והרמב"ן ז"ל תמה למה לא פי' בהן הכתוב ויאמר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים, ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה, ופי' הוא ז"ל ע"פ הברייתא הנזכרת שמה שאמר אל הטבעת האחת קאי על טבעות הבריחים שיזכיר למטה, שיכנס החריץ עד מקום הבריח כלשון הברייתא, ולא הקפיד הכתוב במה יחברם, אם בטבעות כסף או זהב, קבועות או מטולטלות, או בהשוקים, והברייתא אמרה שעשה משה להם טבעות, ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצועות לבדן ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל בשנוי לשון קצת, ומ"ש שעל דרך הפשט לא ידבר הכתוב הזה כי אם בקרשי המקצועות, הוא בעבור שבהם מדבר המקרא שלפניו ושלאחריו (פסוק כ"ג וכ"ה), ואיך יפסיק ביניהם במאמר המוסב על כל הקרשים? ולפי דרכו יתכן לפרש הכתוב שבא להודיע ששם במקצוע לא היו שתי טבעות, אחת לבריח הצפוני ואחת לבריח המערבי, כי אם לא היתה שם אלא טבעת אחת קבועה על קרן המקצוע, ושם נכנסים שני הבריחים הצפוני והמערבי, ונפגשים זה בזה, והקרשים שבמקצוע היו תמים לקבל הטבעת ההיא, שעשה בהם חריץ עד מקום הבריח, ותחב שם הטבעת אשר שם יכנסו שני הבריחים, ובזה היו כותלי המשכן אדוקים ומחוברים יפה, כי הטבעת ההיא בעצמה היתה מחברת בראשה האחד את קרשי המקצוע, כגון המערבי והצפוני, ובראשה השני את שני הבריחים, ותבין מזה מדוע היה החריץ עד מקום הבריח כמו שנזכר בברייתא ותבין אמרו הטבעת האחת, כי היתה בזה ההודעה שלא יהיה שם במקצוע כי אם טבעת אחת מספקת לשני הבריחים, ולפ"ז ראוי שיתורגם כך (דיא ווינקעלברעטטער זאללען מיט דען אבשטאססענדען זייטענברעטטערן אובטען צוזאממען שליעסען, אונד אויך אבען צוזאממען איינפאססען אין איינען ריעגעלרינג), ואולם המתרגם האשכנזי תרגם כפי' רש"י ז"ל. (כו) בריחם, כתרגומו עברין ובלע"ז אספ"ריש, (רש"י). והוא עספארר"עס ובל"א (קווערריעגעל)

1) אספרי"ש בלע"ז, esparres (ריעגעל).

הָאֶחָד׃ כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית
וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע
הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כח וְהַבְּרִיחַ
הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ
מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־
הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־

סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃ כז וַחֲמְשָׁא
עָבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא
תִּנְיָנָא וַחֲמְשָׁא עָבְרִין לְדַפֵּי
סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן
מַעַרְבָא׃ כח וְעָבְרָא מְצִיעָאָה
בְּגוֹ דַפַּיָּא מְעַבַּר מִן סְיָפֵי
לִסְיָפֵי׃ כט וְיָת דַּפַּיָּא תַּחֲפֵי
דַהֲבָא וְיָת עִיזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּיד

ת"א והבריח. שם שם׃

קת"ם (כז) צלע. בסגול ופתח ומלעיל וכן כולן בעניגא׃ (כח) התיכן. מלא י׳ וחסר ו׳׃ מברח. חסר י׳׃ (כט) ואת־. הו׳ בגעיא׃

תרגום אשכנזי

וואנד דער וואהנונג. (כז) אונד פינף ריעגעל פיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואהנונג, אונד פינף ריעגעל פיר דיא הינטערוואנד דער וואהנונג. (כח) דער מיטטעלסטע ריע־געל געהט דורך דיא ברעטער דורך, ריעגעלט זיא צוזאממען פאן איינעם ענדע צום אנדערן. (כט) דיא ברעטטער מוסט דוא מיט גאלד

רש"י

אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנאמר והבריח התיכן וגו׳ מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק היא רביע אורך הקרש וב׳ חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחד ט"ו אמה והתיכון ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וחמשה בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים שש אמות והתיכון ארכו שתים עשרה כנגד רחב שמנה

באור

(קווערריעגעל), וברש"י כ"י על קלף משנת רמ"ט מצאתי אשפ"שא בלע"ז, והוא עשפאס"עס, בל"א (וואס דורך געהט) הראשון כפי הכוונה, והשני כפי הוראת המלה, כי בריחים בלה"ק או עברין בלשון ארמי, דבר הבורח או העובר ממקום למקום. **חמשה וגו׳**, דעת הרשב"ם ז"ל שהיה בכל קרש מבחוץ חמשה טבעות, זה תחת זה, להכנים בהם חמשה בריחים, מלבד הבריח התיכון הנקרא כן לפי שהוא עובר בעובי הקרשים מן הקצה אל הקצה, שהיו כלם נקובים בעובין, להכנים הבריח התיכון בתוך חללם, ואולם יקשה לפירושו זה אמרו והבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה, והרי אף חמשת הבריחים עוברים מן הקצה אל הקצה לדעתו, לכן הנכון כמו שפירש"י ז"ל ע"פ ברייתא דמלאכת המשכן, אלו החמשה שלשה הן, אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות, זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל, זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה, עד שמגיעין זה לזה נמצא העליון והתחתון שנים שהן ארבע, והחמישי נקרא תיכון, בעבור שהוא אמצעי ביניהם, ארכו כנגד כל הכותל, נכנס בעובי הקרשים דרך נקבים מכוונים זה מול זה, ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו. **(כט) תצפה זהב**, בברייתא דמ"ה (פ"א) שנינו, והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים מקום עביין של קרשים מצופה זהב, שנאמר ואת הקרשים תצפה זהב בתים לבריחם שאין ת"ל בתים לבריחם, ומה ת"ל בתים לבריחם מקום שהבריח נכנס עכ"ל, והנה נראה מדברי חז"ל שמאמר בתים לבריחם מוסב על הקרשים, אף שבכתוב לפנינו משמע שמן הטבעות ידבר, ויתכן שדקדקו זה מסדר הנחת הטעמים, שאלולי היו תיבות בתים לבריחם מוסבות גם על הקרשים, מהראוי שיבא תצפה זהב בטעם זקף, ואחרי שבא בטעם רביע, משמע שאף הקרשים יצפה זהב במקום שהם בתים לבריחם, דהיינו בעוביים שהוא

טַבְּעֹתֵיהֶם֙ תַּעֲשֶׂ֣ה זָהָ֔ב בָּתִּ֖ים
לַבְּרִיחִ֑ם וְצִפִּיתָ֥ אֶת־הַבְּרִיחִ֖ם
זָהָֽב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ֖ אֶת־הַמִּשְׁכָּ֑ן
כְּמִ֨שְׁפָּט֔וֹ אֲשֶׁ֥ר הָרְאֵ֖יתָ
בָּהָֽר׃ ס חמישי לא וְעָשִׂ֣יתָ פָרֹ֗כֶת
תְּכֵ֛לֶת וְאַרְגָּמָ֥ן וְתוֹלַ֖עַת שָׁנִ֣י
וְשֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֑ר מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֛ב יַעֲשֶׂ֥ה
אֹתָ֖הּ כְּרֻבִֽים׃ לב וְנָתַתָּ֣ה אֹתָ֗הּ

תרגום אונקלוס

דַּהֲבָא אַתְרָא לַעֲבְרַיָּא
וְתַחֲפֵי יַת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃
ל וּתְקֵים יַת מַשְׁכְּנָא
כְּהִלְכְתֵיהּ דִּי אִתַחֲזֵיתָא
בְּטוּרָא׃ לא וְתַעְבֵּיד
פָּרוּכְתָּא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
עוֹבַד אוּמָן יַעְבֵּיד יָתַהּ
צוּרַת כְּרוּבִין׃ לב וְתִתֵּן יָתַהּ

ת"א והקמת. מנחות כט א. עקדה שער א׳:
קת"ם (ל) והקמת. חסר דחסר:
הראית. מלא י׳:
(לא) פרכת. כרביע:

רש"י

קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן: (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים ליכנס בהן הבריחים: וצפית את הבריחם זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב׳ פיפיות של זהב כמין ב׳ סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעות לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמת את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ששה חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה

תרגום אשכנזי

בעלעגען, דיא רינגען מאכסט דוא פֿאן גאלד, דורך וועלכע דיא ריעגעל געשטעקט ווערדען, דיא ריעגעל בעדעקסט דוא מיט גאלד. (ל) אלסדאנן ריכטעסט דוא דיא וואהנונג אויף, נאך דער וויזע, וועלכע דיר אויף דעם בערגע ווירד געצייגט וואָרדען זיין. (לא) דוא זאללסט אויך איינען פֿאָרהאנג מאכען, פֿאן בלויער, פורפור־ראָטהער אונד האָכראָטהער וואָללע, אונד זעכספֿאך גע־צווירנטעם גארן, מיט פֿיגורען פֿאן כרובים דורכווירקט, קונסטוועבערארבייט זאלל מאן איהן מאכען. (לב) דיעזען פֿארהאַנג לעגסט

באור

שהוא מקום שהבריח התיכון נכנס. עוד שם בברייתא סוף פ"א ויצף את הבריחם זהב (לקמן לו ל"ד), כיצד היה עושה היה מביא שתי פיפיות של זהב ארכה של כל אחת ואחת אמה ומחצה, ונותנו בחללו של קרש, מקום שנותנים את הבריחים ע"כ, ומדאמר בחללו של קרש, משמע שעל הבריח התיכון ידבר, וכן איתא להדיא בילקוט פקודי (רמז תכ"ג), וז"ל: הבריח התיכון המובלע בתוך חללו של קרשים מובלע בתוך שפופרת של זהב שארך כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך חללו של קרש, והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה, ואולם רש"י ז"ל פי׳ שאף שאר הבריחים לא היו מצופים זהב, כי אם נתונים בשפופרות של זהב עוברות מטבעת לטבעת, וכן איתא בילקוט שם (רמז ת"כ). (ל) והקמת את המשכן, לאחר שיגמר הקימהו. הראית בהר, קודם לכן, שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו, (רש"י). כוונת הרב ז"ל שהזמן מורכב מעתיד ועבר, לפי שעתה עדיין לא הראהו, אבל כשיבא זמן הקמתו שממנו הוא מדבר, אז תהיה הפעולה עברה, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי (ווירד געצייגט וואָרדען זיין), וכבר בארנו בכמה מקומות שדרך הזמן המורכב כזה לבא בלה"ק על הרוב בלשון עבר. (לא) פרכת, לשון מחיצה והבדלה, תכלת וארגמן וכו׳, מכל מין ומין היה

עַל־אַרְבָּעָה֙ עַמּוּדֵ֣י שִׁטִּ֔ים
מְצֻפִּ֣ים זָהָ֔ב וָוֵיהֶ֖ם זָהָ֑ב עַל־
אַרְבָּעָ֖ה אַדְנֵי־כָֽסֶף׃ לג וְנָתַתָּ֣ה
אֶת־הַפָּרֹכֶת֮ תַּ֣חַת הַקְּרָסִים֒
וְהֵבֵאתָ֥ שָׁ֙מָּה֙ מִבֵּ֣ית לַפָּרֹ֔כֶת אֵ֖ת
אֲר֣וֹן הָעֵד֑וּת וְהִבְדִּילָ֤ה הַפָּרֹ֙כֶת֙
לָכֶ֔ם בֵּ֣ין הַקֹּ֔דֶשׁ וּבֵ֖ין קֹ֥דֶשׁ

תרגום אונקלוס

עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין
מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא
עַל אַרְבְּעָה סַמְכִּין דִּכְסַף׃
לג וְתִתֵּן יַת פָּרוּכְתָּא תְּחוֹת
פּוּרְפַּיָּא וְתָעֵיל תַּמָּן מִגָּו
לְפָרוּכְתָּא יַת אֲרוֹנָא
דְּסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא
לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ

ת"א והבדילה. יומא נא ב. מנחות כז ב:

קת"ם (לג) הקרסים. הק' דגושה: העדות. מלא ו': והבדילה. הד' דגושה ומלא י' ומלרע:

תרגום אשכנזי

דוא אויף פֿיער זיילען פֿאן שטים האלץ, דיא מיט גאלד בעלעגט זינד, איהרע האקקען אויך פֿאן גאלד, אויף פֿיער זילבערנע פֿיסע. (לג) דוא ווירסט דען פֿאָרהאנג גראדע אונטער דען שפאנגען דער טעפּפּיכֿע אנברינ־גען, אינערהאלב דעם פֿאָרהאנג בריגנסט דוא דיא לאדע דעם געזעטצעס הינאיין, זא זאלל דער פֿארהאַנג אייך איין צווישענשייד זיין, צווישען דעם הייליגען, אונד דעם

רש"י

ארבעה עמודים תקועים בתוך ארבעה אדנים והאונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשלישית של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ עשרים אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתתה את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברות כ' אמה וכשפרשה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישית של משכן

באור

בכל חוט שש חוטין, נעלא החוט כפול כ"ד, (יומא דף ע"ב ע"א). ובילקוט אי' שגם זהב היה בפרוכת. (לב) ארבעה עמודי שטים, מתמונת העמודים הללו ומדתן ואופן סדורם לא נזכר דבר לא במקרא ולא בברייתא דמ"ה ולא בילקוט, ואולם חמשת העמודים שעל פתח האהל עוביין כעובי הקרש שהוא אמה, כמו שכתב רש"י לעיל בשם ברייתא דמס' מדות ובילקוט פקודי אי' שהיו אמה על אמה, ומדקאמר אמה על אמה משמע שהיו בעלי זויות, לא עגולים, ואולם ארבעת העמודים הללו, נראה שהיו בעובי אמה וברוחב כחצי הקרש שהם ד' טפחים ומחצה, שכן היה מדת אדני כסף אשר בהם היו תחובים. וכן לא נזכר המרחק שבין העמודים, ועל כרחנו לומר שלא היה המרחק שביניהם שוה, ויתכן שהיו שנים מכאן ושנים מכאן, כדי שישאר באמצע ריוח פנוי יותר משתי אמות ומחצה, דאל"כ היאך היו יכולים להכנים את הארון לארכו, שהיה אמתים וחצי, חוץ מן הבדים והטבעות שעל צדיו? (דאלו לרחבו, אף שלא היה כי אם אמה וחצי, וודאי אי אפשר, שגם הבדים יוצאים מכאן ומכאן), ומלשון הכתוב משמע שהקימו את העמודים ואחרי כן הביאו את הארון, ושמו את הפרכת, וכן כתב בעל חכמת המשכן (כמו שהביא בעל מעשה חושב בשמו), שלא היה המרחק שבין העמודים שוה אלא שהוא סדרם על אופן אחר. וויהם, אונקליות עשויות כדמות ו', קבועות בראשי העמודים, לחבר בהם את הפרוכת, ויתכן שהיו כעין הכותרות שבראשי העמודים לנוי, ולדעת רש"י ז"ל היה ראש הפרוכת כרוך בכלונס, והניחו את הכלונס על הווים ההם, ואולם בברייתא דמ"ה פ"ד אי' שעשו ארבעה תוברין בראש הפרוכת, והיו תולין אותה ע"י התוברין ההם באונקלאות על גבי העמודים, ופי' בערוך (ערך תבר ב') תוברין הם לולאות כגון שעושים למכנסיים, ואמר הגאון אנו קורין אותן תופרות מלשון תפירה, וכן משמע, שאל"כ לא היתה שפת הפרוכת מגיעה לארץ. והפרוכת ארכה, שהוא השתי, עשר אמות לרחבו של משכן, ורחבה שהוא הערב, עשר אמות כגבהן של קרשים, (לג) תחת הקרסים, בשליש של משכן, למערב העמודים, כדי שיהיה הימנה ולפנים עשר אמות, והימנה ולחוץ עד העמודים שעל הפתח עשרים אמה, נמצא

הַקֳּדָשִׁים׃ לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת
עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ
הַקֳּדָשִׁים׃ לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן
מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה
וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן׃
לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ

קוּדְשַׁיָּא׃ לד וְתִתֵּן יַת
כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃
לה וּתְשַׁוֵּי יַת פָּתוֹרָא מִבָּרָא
לְפָרוּכְתָּא וְיַת מְנַרְתָּא
לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל סְטַר
דְּמַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפָתוֹרָא
תִּתֵּן עַל סְטַר צִיפּוּנָא׃
לו וְתַעְבֵּיד פְּרָסָא לִתְרַע
מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ שְׁזִיר
עוֹבַד צַיָּר׃ לז וְתַעְבֵּיד

ת"א ואת. יומא לב א. חגיגה כה ב. מנחות צח ב: והשלחן. מנחות שם: מעשה. יומא עב ב: קת"ם הקדשים. הק' בקמץ לבד ובלי מתג וכן בפסוק שאחר זה: (לד) ונתת. בלי ה' בסוף: (לו) מסך. הס' בקמץ וכן כל המסך למסך:

רש"י

והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. ווילון הוא המסך כנגד הפתח כמו (איוב א׳) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רקם. שם האומן ולא שם האומנות תרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרכת עשר אמות על עשר אמות:

תרגום אשכנזי

אללערהייליגסטען. (לד) דוא לעגסט הערנאך דען דעקקעל אויף דיא לאדע דעס צייגניסעס, אין דעם אלערהייליגסטען. (לה) דען טיש זעטצעסט דוא אויסערהאלב דעם פֿאָרהאנגס, דען לייכֿטער, דעם טישע געגענאיבער, נעהמליך אן דער זייטענוואנד דער וואָהנונג, אויף דער זידליכֿען זייטע, דען טיש אבער ברינגסט דוא אן דיא נאָרדליכֿע זייטענוואַנד. (לו) דוא מאכֿסט איינע דעקקע, צום איינ־גאנגע דעם געצעלטעס, פֿאן בלויער, פורפור־ראָטהער, האָכֿ־ראָטהער וואָללע, אונד זעכֿספֿאך געצווירנטעם גארן שטיקער ארבייט.

באור

בית קדש הקדשים עשר על עשר. והבאת שמה וגו׳, לא יצוו עתה שיעשה כסדר הזה, כי אין עתה הצואה בהקמת המשכן, כי אם בעשייתו, אבל הענין הוא הודעת התכלית, שישים הפרוכת תחת הקרסים, כדי שיהיה הארון שמה מבית לפרוכת, ותבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, וכן ונתתה את הכפורת שבפסוק הבא: (לה) ושמת את השלחן, שלחן בצפון, משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה, ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה, משוך קמעא כלפי המזרח, וכלם נתונים מחצי המשכן ולפנים. כיצד? ארך המשכן מן הפתח לפרוכת כ׳ אמה, המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות, (רש"י). (לו) מסך, וילון הוא מסך כנגד הפתח, כמו שכת בעדו (איוב א י׳), לשון מגין, (רש"י), והוא מן הכפולים בתוספת מ"ם, ומשפטו מְסָכָךְ כפלס מְבֻלָּל (רד"ק בשרשים שרש סכך). מעשה רקם, הצורות עשויות בו מעשה מחט, כפרצוף של עבר זה, כך פרצוף של עבר זה. רקם, שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור

לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב
וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי
נְחֹשֶׁת: ס ששי
כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי
שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ
וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה
הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ:
ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע

לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי
שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא
וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן
חַמְשָׁא סַמְכִין דִּנְחָשָׁא:
כז א וְתַעְבֵּיד יָת מַדְבְּחָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין חָמֵשׁ
אַמִּין אוּרְכָּא וְחָמֵשׁ אַמִּין
פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא
וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ:
ב וְתַעְבֵּיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע

ת"א חמשה. זבחים כט ב ס א סב א: רבוע. זבחים שם: ושלש. זבחים שם:

קת"ם (לז) אדני. במרכא ולא במקף:

תרגום אשכנזי

(לז) דוא מאכסט צו דיעזער דעקקע, פינף זיילען פאן שטים-האלץ בעלעגסט זיא מיט גאלד, אונד איהרע האקקען פאן גאלד, אונד גיעסעסט דאצו פינף קופפערנע פיסע.
כז (א) דוא מאכסט דען אלטארהערד פאן שטים-האלץ, פינף עללען דיא לאֶנגע, אונד פינף עללען דיא ברייטע, דער אלטאר־הערד זאלל פיערעקקיג, אונד דיא האֶהע דעסזעלבען

רש"י

כז (א) יעשית את המזבח וגו' ושלש אמות קומתו. דברים ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים שלש אמות קמתו משפת סובב ולמעלה:

ממנו

באור

(וכן מתורגם בל"א, ויב"ע שתרגם עובד צייר מחטא, תרגם כפי הכוונה), ומדת המסך כמדת הפרוכת עשר על עשר אמות, (רש"י). ולפ"ז לא כסה המסך כנגד עובי הקרשים מזה ומזה. (לז) חמשה עמודי שטים, כבר זכרתי למעלה (פסוק ל"ב) שנראה מדברי רז"ל שהיו בעלי זויות, ומדתם אמה על אמה, ואף בהם צריכין אנו לומר שהיה ביניהם ריוח פנוי להכנים השלחן והארון עם בדיו וטבעותיו, ולא היו א"כ המרחקים שביניהם שווים, ואולם לאופן סדורם אין הכרע מדברי קדמונינו ז"ל, ובעל מעשה חושב הכריע מדעתו, וכ' שהיו שנים מהם מכסים עובי הקרשים מזה ומזה, והשלשה הנשארים על מרחק שוה רחוקים זה מזה וי"מ שני צדי הפתח אמה ושלש רביעית, ואין דבריו נראים כמש"ל, דא"כ היה צריך להקים העמודים אחר שהכנים הארון והשלחן.

כז (א) המזבח, מקום גבוה מיוחד לעבודת ההקרבה וההקטרה נקרא מזבח, ואין בל"א מלה משותפת לשתי ההוראות האלה כי אם מלת (אַלטאר) הלקוחה מל' רומי, ושם שרשה מל' גובה (אלטוס, האָךְ) מענין במה. והמזבח שדבר בו הכתוב הזה הוא הנקרא מזבח החיצון, ונקרא ג"כ מזבח העולה וכן מזבח הנחשת, ולמעלה (כ כ"א) קראו הכתוב מזבח אדמה. רבוע, כל צורה בעלת זויות שארכה כרחבה נקראת רבוע. ושלש אמות קומתו, דברים ככתבן, דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע, מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו (והוא עשר אמות), ומה אני מקיים ושלש אמות קמתו, משפת סובב ולמעלה, (זבחים דף נ"ט ע"ב), שהסובב והוא הכרכב הנזכר להלן, הגיע עד סוף האמה הששית של גבהו, ומשם עד השפה העליונה שלש אמות, ואמה אחת לגובה הקרנות, הרי עשר אמות, שהן פי שנים כארכו. ובברייתא דמ"ה (פי"א) נזכרה הפלוגתא בשם ר' מאיר ור' יוסי, והרמב"ם פסק כר' יוסי, וכן

זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃ ג וְתַעְבֵּיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי

פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה

קת"ם כז (ב) קרנתיו. חסר ו' ומלא י' וכן כולם וכן פנתיו: (ג) סירתיו. הס' דגושה וחסר ו' לבד: לדשנו. הש' דגושה: ומזרקתיו. חסר ו' ומלא י' וכן ומזלגתיו ומחתתיו: לכל. כל' כרלא:

רש"י

(ב) ממנו תהיין קרנותיו. שלא יעשם לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מ"ח) ומצחך נחושה: (ג) סירתיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכו והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ') ותשרש שרשיה, (איוב ה') אויל משריש והלופו (שם ל"א) וכל תבואתי תשרש. וכמוהו (ישעיה י"ז) בסעיפיה פוריה וחלופו מסעף פוארה מפשח סעיפיה וכמוהו וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (יהושע ז') ויסקלוהו באבנים והלופו סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (ישעיה ה') ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסיר דשנו

תרגום אשכנזי

דעסזעלבען דרייא עללען זיין. (ב) אן דען פיער ווינקעלן מאכסט דוא פיער האָהלע עקקען, דיא עקקען ווערדען אוים איינעם שטיק מיט דעם הערדע געמאַכט, דוא בעדעגסט איהן מיט קופפער. (ג) דוא מאכסט אויך טאָפּפע, איהן פאן אשע צו רייניגען [אדער אַשען טאָפּפע], שויפעלן, בעקקען, גאבעלן אונד קאָהלפפאננען דאצו, אללע זיינע געראַטהע מאכסט דוא אוים קופפער. דוא

ובלע"ז אדשנדר"יר 1): ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם את הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וויד"ל 2): ומזרקתיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוצ"ש 3) ובלשון חכמים צנוריות: ומחתתיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם התייתן קרויים מחתות כמו (ישעיה ל') לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו') היחתה

באור

בברייתא דמ"ה אחר שהזכירה המחלוקת סתמה כר' יוסי. (ב) ממנו תהיין קרנתיו, שלא יעשם לבדם ויחברם בו, ויב"ע תרגם מניה יהוין קרנוי זקיפין לעיל, שיהיו זקופין ועולין מן המזבח. והקרנות האלו היו חלולות ומעוקבות, אמה על אמה בגובה אמה. (ג) סירתיו, כמין יורות. לדשנו, להסיר דשנו לתוכו, והוא שת"א למספי קטמיה, לספות הדשן לתוכם, כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה, כמו ותשרש שרשיה (תהלים פ י'), אויל משריש (איוב ה ג'), והלופו ובכל תבואתי תשרש (שם לא י"ב), וכמוהו בסעיפיה פריה (ישעיה יז ו'), וחלופו מסעף פארה (שם י ל"ג), מפשח סעיפיה, וכמוהו וזה האחרון עצמו (ירמיה נ י"ז), שבר עצמיו, וכמוהו ויסקלהו באבנים (מלכים א' כא י"ג), וחלופו סקלו מאבן (ישעיה סב י'), הסירו אבניה, וכן ויעזקהו ויסקלהו (שם ה ב'), אף כאן לדשנו להסיר דשנו בלע"ז אדישנד"ריר, (רש"י), בל"א (צו ענטאשען, פאָן אשע צו רייניגען). ויעיו, כתרגומו מגרפות שנוטל בהן הדשן, והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק, ולו בית יד ובלע"ז וויד"ל, (רש"י), בל"א (איין געפעֶס צום אבלעטרען). ומזרקתיו, לקבל דמי הקרבנות. ומזלגתיו, כמין אנקליות כפופים להפוך בהן איברי הקרבנות על גחלי המערכה, שיהא ממהר שריפתן, ובלע"ז קרוצ"ש [וכש"א מצאתי קרוג"דש, והוא בל"א (קרומהאקען, גאבעלן)] ובלשון חכמים צנוריות, (רש"י). ומחתתיו, לחתות בהם הגחלים, כדכתיב לחתות אש מיקוד (שם ל י"ד), היחתה איש אש בחיקו (משלי ו כ"ז). לכל כליו, כמו כל כליו (רש"י). וככר הזכרנו פעמים רבות משמוש הלמ"ד, להורות עם הכלל שאחרי הפרט

1) אדשנדרי"ר בלע"ז adecender (פאָן אשע צו רייניגען).
2) וויד"ל בלע"ז padel (שויפעל).
3) קרוצ"ש בלע"ז crochets (קרומע האקען).

נְחֹֽשֶׁת׃ ד וְעָשִׂ֤יתָ לּוֹ֙ מִכְבָּ֔ר
מַעֲשֵׂ֖ה רֶ֣שֶׁת נְחֹ֑שֶׁת וְעָשִׂ֣יתָ עַל־
הָרֶ֗שֶׁת אַרְבַּע֙ טַבְּעֹ֣ת נְחֹ֔שֶׁת
עַ֖ל אַרְבַּ֥ע קְצוֹתָֽיו׃ ה וְנָתַתָּ֣ה
אֹתָ֗הּ תַּ֛חַת כַּרְכֹּ֥ב הַמִּזְבֵּ֖חַ
מִלְּמָ֑טָּה וְהָיְתָ֣ה הָרֶ֔שֶׁת עַ֖ד חֲצִ֥י

תַּעְבֵּיד נְחָשָׁא׃ ד וְתַעְבֵּיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּיד עַל מְצַדְתָּא אַרְבְּעָה עִזְקָן דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבְּעָה סִטְרוֹהִי׃ ה וְתִתֵּין יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבְבָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד

ת"א ונתתה. זבחים סב א: והיתה. זבחים פג א קיב ב.

קת"ם (ד) מכבר. קמץ בזקף: (ה) כרכב. חסר ו': מלמטה. המ' בקמץ והט' דגושה:

תרגום אשכנזי

(ד) דוא מאכסט פֿערנער איין זיעבווערק, נעטצפֿאָרמיג פֿאן קופּפֿער, אן דיעזעם נעטצע מאכסט דוא פֿיער רינגע פֿאן קופּפֿער, אן דען פֿיער עקקען. (ה) דיעזעם זיעבווערק בעפֿעסטיגסט דוא אונטערהאלב דער אויס־לאדונג אם אָפּפֿעראלטאר. דאז נעטץ זאלל ביז אין דיא האָלפֿטע דעם אלטארהעהערדם

רש"י

איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קרי"בלא בלע"ז 1) כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושין חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה להמזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו אבן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכב ודקדקו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמא חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אף על פי שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפסוק (שמות כ') מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזרח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר עשר אמות קומתו. לדברי האומר דברים ככתבן שלש אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנה מסכת

באור

הפרט. (ד) מכבר, ל' כברה שקורין קריב"לא (זיעב בל"א), כמין לבוש עשוי למזבח עשוי חורין חורין, כמין רשת, ומקרא זה מסורס, וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחושת, מעשה רשת (רש"י). (ה) כרכב, סובב, כל דבר המקיף סביב בעגול נקרא כרכב וכו', והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפנות התיבות וספסלי העץ, אף למזבח עשה חריץ סביבו, והיה רחבו אמה בדפנו לנוי, והוא לסוף שש אמות של גבהו, לדברי האומר גבהו פי שנים כארכו, (רש"י), והנה כאן כתב הרב ז"ל שהיה חריץ, ובש"ס (דזבחים דף נ"ט ע"ב וס"ב ע"א) הזכיר שהוא בליטה, והרב בעל מעשה חושב השוה ב' הלשונות, וכתב שהיו באמת בליטה, ואילם הבליטה הזאת לא היתה חלקה כי אם חרוצה, והבליטה נקראת בל"א (אויסלאדונג, בוכט), ואם היה חריץ צריך לתרגמו (האָהל־לייסטע). עד חצי המזבח, שהוא סוף האמה החמישית, והוא חצי גובה המזבח עם הקרנות לדברי

ר'

1) קריבל"א בלע"ז [erigle] (איין זיעב).

הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ
בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם
נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו
בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי
צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃
ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ
כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן
יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי ט וְעָשִׂיתָ אֵת
חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה

תרגום אונקלוס

פַּלְגּוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעְבֵּיד
אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי
דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יַתְהוֹן
נְחָשָׁא׃ ז וְיֵעֵל יַת אֲרִיחוֹהִי
בְּעִיזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל
תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמֵיטַל
יָתֵיהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד
יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אַחֲזִי יָתָךְ
בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃ ט וְתַעְבֵּיד
יַת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר

ת"א והובא. יומא עב א וב': נבוב. ב"ב יב א:

קת"ם (ז) והובא. מלא ו': (ח) נבוב. מלא ו':

רש"י

מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא ההוט במסכת זבחים למדנוהו מן המקרא: (ז) בטבעת. בארבע טבעות שעשו למכבר: (ח) נבוב לוחת. כתרגומו חליל לוחין לוחת עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין

תרגום אשכנזי

רייכען. (ו) דוא מאכסט אויך שטאנגען צום אלטאר הערדע שטאנגען פאן שטים-האלץ, בעלעגסט זיא מיט קופפער; (ז) דיא שטאנגען ווערדען אין דיא רינגע געשטעקט, זא דאס דיא שטאנגען אןביידען זייטען דעם אלטאר־הערדס זיין, אינדעם מאן איהן טראַגט. (ח) האָהל, פאן טאפעלן צוזאממען געזעטצט זאלסט דוא איהן מאכען, וויא ער דיר אויף דעם בערגע געצייגט ווארדען, זא זאלל מאן איהן מאכען. (ט) דוא מאכסט דען פאָרהאף צור וואָהנונג צור זידליכען זייטע, געשטריקטע

באור

ר' יוסי, ועד שם הוא מקום הדמים הנתנין למטה, ויב"ע בתרגומו הוסיף באור ואמר שהיה המכבר הזה לתועלת, שאם יפול עץ או גחלת מעל המזבח יקבלו המכבר, ולא יגיע לארץ, והכהנים לוקחים אותו מן המכבר, ומחזירין אותו על המזבח, משמע שהיה המכבר יוצא קצת מדופן המזבח, לקבל דבר הנופל מעליו. (ודע שבמקצת הספרים שבדפוס נכתב ברש"י בפסוק ה' בזה"ל: והגיע רחבו (של מכבר) עד חצי המזבח, נמצא שהמכבר רחב אמה, והוא היה סימן וכו', ואולם בשני הכ"י שבידי, וכן בדפוס וויניציא ובשאר דפוסים ישנים תיבות הללו נמ"צא שהמכ"בר רח"ב אמ"ה אינן, ובאמת אין להם שחר, כי היכן נמצא שלא היה רחבו כי אם אמה? אולי צ"ל נמצא שהכרכוב רחב אמה, שהוא הגיע מן קצה הרשת שהוא סוף האמה החמישית, עד סוף האמה הששית של גובה המזבח, נמצא שהיה רחבו אמה, אבל ממה שכתוב אח"כ בדברי רש"י והוא היה סימן וכו' משמע דקאי על המכבר, ויותר נראה שטעות נפל במקצת הספרים), והנה למעלה על המזבח לפנים מן הקרנות, שהיה אמה על אמה כנזכר, היה אמה אחת סביב לדריסת רגלי הכהנים, נשתייר אמה על אמה באמצע, והוא היה מקום המערכה; וכבש חלק ומשופע היה לדרומו של מזבח, שבו היו עולין, והיה הכבש ההוא רחוק מן המזבח כמלא חוט השערה, ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום, כדברי האומר עשר אמות קומתו. ולרבי יהודה האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו, לא היה אורך הכבש, כי אם עשר אמות, (כ"כ רש"י בשם משנת מס' מדות): (ז) בטבעת, בארבע טבעות שנעשו למכבר. (ח) נבוב לחות, כתרגומו חליל לוחין, לוחות עצי שטים מכל צד, והחלל באמצע, ולא יהיה כלו עץ אחד עביו ה' אמות על ה' אמות, כמין סדן, כי אם חלול, ובמקום חנייתן היו ממלאין את החלל עפר עד מקום המערכה.

קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה
בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃
י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת

דְּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְּבוּץ
שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא
לְרוּחָא חֲדָא׃ י וְעַמּוּדוֹהִי
עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וְכֵן

ת"א ווי. סנהדרין כב א:
קת"ם (י) ועמדיו. כולם ח"ו
בליסנא בר מן ד':

תרגום אשכנזי

אומהאָנגע צום פֿאָרהאף פֿאן געצווירנטעם גארן הונדערט עללען לאנג פֿיר דיא איינע זייטע, (י) דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופּפֿערנען פֿיסען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפֿען זילבערן; (יא) זא אויך צור נאָרדליכֿען זייטע אין דער

רש"י

כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדין לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמדיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת. האדנים יושבין על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פל"ש בלע"ז 1) ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין ויו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונד"ש בלע"ז 2) ורחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשוקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם. אך יודע אני שהשוק לשון חגורה שכך מצינו בפילגש בגבעה (שופטים י"ט) ועמו צמד

באור

(ט) קלעים, עשוים נקבים נקבים, מעשה קליעה, ולא מעשה אורג, וכן מתורגם בל"א, ובברייתא דמ"ה (פ"ה) שנינו כמין קלע זה של ספינה. לפאה האחת, כל הרוח קרוי פאה. (י) ועמדיו עשרים, חמש אמות בין עמוד לעמוד, (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה פרק ה'), והכוונה מאמצע העמוד האחד עד אמצע העמוד השני, כי הי' עובי העמודים אמה, כ"כ הרא"ם ובעל הכמת המשכן ובעל מעשה חושב, וכן משמע, אבל לתמונתם אין הכרע אם היו עגולים או בעלי זויות, ומסתמא היו כמו עמודי המסך, בעלי זויות. ואדניהם, מוסב על העמודים האדנים של העמודים נחשת, האדנים יושבים על הארץ, והעמודים תקועים לתוכן, הי' עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש [וברש"י כ"י פל"ש, פאלא"ש, ובל"א (פפאהל)], ארכן ששה טפחים, ורחבן ג', וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו, וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים, כנגד כל עמוד ועמוד, ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקלי שבעמוד העשוי כמין ו', ראשו זקוף למעלה, וראשו אחד תקוע בעמוד, כאותן שעושין להציב דלתות, שקורין גונד"ש (גאָנדש, ובל"א טהירהאנגעלן), ורחב הקלע תלוי מלמטה, והיא קומת מחיצת החצר, (רש"י ע"פ ברייתא דמ"ה שם). ועוד שנינו שם שהי' הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה ושתי אמות ומחצה מצד זה, הכוונה מאמצע העמוד, ששם הי' הטבעת נתונה על האונקלי, ומשם עד מקום הטבעת שבעמוד הסמוך חמש אמות, כמ"ש למעלה. ווי העמודים, הם האונקליות, וכבר כתבתי שיתכן שהיו דמות ציור, כעין כותרת שעושין לראשי העמודים לנוי [תמצא דמותו בתוך הציורים אשר בשער הספר, כשבור ומונח לרגלי העמוד] ועליו היו מניחין את הקונדס בטבעתו. וחשקיהם, חשוק לשון חגורה, שכן מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים (שופטים יט י'), תרגומו חשוקים, כך פירש"י ז"ל, וכתב שהיו העמודים מוקפים בחוטי כסף סביב, ואיני יודע אם על פני כלם אם בראשם אם באמצעם עכ"ל. והנה מצאנו לשון חשק נופל על החבור והדבוק, ואף החשק שבנפש הוא מענין הזה, כי האוהב ידבק עם הנאהב, ונפשו קשורה בנפשו, וכן ותדבק נפשו (בראשית לד ג'), כמו חשקה נפשו (שם ח'), ויתכן א"כ לומר

1) פלי"ש בלע"ז, pals (פפעהלע). 2) גונד"ש בלע"ז gonds (טהיר אנגעל).

צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ
וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים
נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם
כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם
קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם
עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃
יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה
מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד וַחֲמֵשׁ

ועמדיו קרי

תרגום אונקלוס

לְרוּחַ צִיפּוּנָא בְּאוּרְכָּא
סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא
וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן
עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּפוּתְיָא
דְדַרְתָּא לְרוּחַ מַעְרְבָא
סְרָדִין חַמְשָׁא אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן
עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃
יג וּפוּתְיָא דְדַרְתָּא לְרוּחַ
קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין
אַמִּין׃ יד וְחַמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין

קת"ם (יא) וחשקיהם . חסר ו' ומלא י' :

רש"י

חמורים חבושים תרגומו השוקים : (יג) לפאת קדמה מזרחה . פני המזרח קרויה קדם לשון פנים ואחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כמד"א הים האחרון ימא מערבא : חמשים אמה . אותן חמשים אמה לא היו סתומים כלם בקלעים לפי שגם הפתח אלא חמש עשרה אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השניה נשאר רחב חלל הפתח בנתים עשרים אמה וזה שנאמר ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח עשרים אמה ארך

תרגום אשכנזי

לאֶנגע הונדערט עללען לאֶנגע אומהאֶנגע , דאצו צוואנציג זיילען נעבסט צוואנציג קופּ-פּערנען פּיסען, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפֿען זילבערן ; (יב) דיא ברייטע דעם האָפֿס צור וועסטליכֿען זייטע פֿינפֿציג עללען אומהאֶנגע , דאצו צעהן זיילען נעבסט צעהן פּיסען. (יג) דיא ברייטע דעם האָפֿס צור אָסטליכֿען זייטע פֿינפֿציג עללען , (יד) נעהמליך פֿינפֿצעהן עללען אומהענגע

באור

לומר שהיו הווים נדבקים ונחשקים בעמודים ע"י חגורות של כסף המסבבות את העמודים , וכ"כ הרלב"ע והוא מסכים עם מה שדמיתי בנפשי , שהיו הווים כעין כותרת שבראשי העמודים , ודרך הכותרות הם להיות נדבקים סביב העמוד ע"י חגורות , ובשיורי הבנינים הקדמוניים ימצא שהיו עושין לפעמים את הכותרות מאבן יקרה , או ממתכות יקר , וכן החגורות פעמים יסתתו אותם מאבני שיש או (גראנים) וכדומה לנוי , ופעמים יעשו אותם ממיני מתכות , והן מדבקות את הכותרות עם העמוד , ואחרי שהווים היו מטוענים במשא הקלעים הכבדים , והיו מתוחים מלמטה ע"י יתדות התחובין בארץ , היו צריכין להדבק היטב עם העמודים , כדי שלא ירופפו , והיו מהדקין אותם ע"י חשוקי כסף . (יג) לפאת קדמה מזרחה , פני המזרח , קדם לשון פנים , אחור לשון אחורים , לפיכך מזרח קרוי קדם , שהוא פנים , ומערב קרוי אחור , כד"א הים האחרון (דברים יא כ"ד) , ימא מערבא , (רש"י) . חמשים אמה , אותן נ' אמה לא היו סתומים כלם בקלעים , לפי שגם הפתח , אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן , וכן לכתף השנית , נשאר רחב חלל הפתח בינתים כ' אמה , וזהו שנאמר ולשער החצר מסך כ' אמה , וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח , (רש"י) . והנה כדי לעמוד על סדר העמודים והמרחקים שביניהם , ולהשוותם עם מדת אורך ורוחב החצר הנזכר בכתוב , נסתכל בברייתא דמ"ה פ"ה שהבאתי למעלה וז"ל , הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה , ושתי אמות ומחצה מצד זה , וכן לעמוד השני , הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות ע"כ ; ומשמע מזה שמשפט אחד לכל העמודים , ואף לעמודי הזוית ולאותם העומדים על הפתח מזה ומזה , דין אחד להם , שמכלם יצא הקלע שתי אמות ומחצה מזה ושתי אמות ומחצה מזה , ומוכח מכאן שבקרני הזויות ממש לא היו שם עמודים כלל , כי אם משני עמודי מקצוע דרומית מזרחית היה האחד משוך אל הדרום שתי אמות ומחצה , והשני משוך אל המזרח ב'

עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף
עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר
הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם
אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ מפטיר

סְרָדִין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
טו וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ
עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא
עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרֵי וּבוּץ שְׁזִיר
עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן
אַרְבְּעָה וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָה׃

נ״א ציור

ת״א וחמש. ערובין ב ב׃

קת״ם (טז) מסך. הס׳ בקמץ׃ ותולעת. מלא ו׳׃

רש״י

כרחב הפתח: (יד) עמדיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן השלשה שבמזרח חמש אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבעה עמודים למסך הרי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב:

תרגום אשכנזי

אומהענגע צו דער איינען זייטע נעבען דעם איינגאנגע, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען; (טו) אונד צו דער אנדערן זייטע נעבען דעם איינגאנגע אויך פינפצעהן עללען אומהענגע, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פיסען. (טז) צום איינגאנגע דעם פארהאפס איינע דעקקע פאן צוואנציג עללען פאן בלויער, פורפיר־ראטהער, האָכ־ראטהער וואללע, אונד געצווירנטעם גארן, שטיקערארבייט, דאצו פיער זיילען, נעבסט פיער

באור

אמות ומחצה וכן לכל המקצועות, ואף על שער החצר לא היו העמודים נתונים על הקצוות מימין ומשמאל השער, כי אם משוכים משם שתי אמות ומחצה מזה ומזה, ואלולי כן לא יתכן לומר שיצא הקלע מן כל עמוד ועמוד ב״א ומחצה מזה ומזה, כמבואר במעט השתכלות. ולפי זה כך הי׳ סדר עמודי החצר סביב, לצד מזרח מדרום לצפון שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים. ימין השער שתי אמות ומחצה מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, חמש אמות מסך, עמוד, שתי אמות ומחצה מסך. שמאל השער, שתי אמות ומחצה קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, חמש אמות קלעים, עמוד, שתי אמות ומחצה קלעים, הרי לך נ׳ אמה רוחב ובהם עשרה עמודים, וכנגדם עמוד מול עמוד מכוון, עשרה למערב, אלא שאין שם פתח. ולדרום החצר שתי אמות ומחצה קלעים במקצוע המערבי, וכן במקצוע המזרחי, וביניהם כ׳ עמודים עם י״ט מרחקים כל אחד מהם חמש אמות, הרי לך מאה אמות אורך וכן לצפון, עמוד מול עמוד, על סדר נאה ומכוון, לכל עמוד מזה ומזה ב׳ אמות ומחצה קלע, ובין עמוד לעמוד חמש אמות: שים לבך על זה, ולא תצטרך לכל הלחץ אשר נלחצו המפרשים בזה הענין, כי הנה הרא״ם ז״ל שלא ראה ברייתא דמ״ה חשב שהיו שם עמודים בקרני הזויות ממש, ומזה נולדו לו ספקות רבות, הא׳ שהיו צריכים להעמיד בכל מקצוע שני עמודים תכופים זה בצד זה, בלי ריוח ביניהם כלל, אחד לשורת האורך ואחד לשורת הרוחב, כדי למלאות מספר העמודים שזכר הכתוב לכל רוח, ואין הסדר הזה נאה לעין הרואה. והשני שעל הדרך הזה אין בין עשרים עמודי האורך כי אם י״ט מרחקים, ובין עשר עמודי הרוחב לא היו כי אם ט׳ מרחקים, ואם היה בין עמוד לעמוד חמש אמות כמ״ש רש״י ז״ל, אין החשבון מכוון עם מדת האורך והרוחב שזכר הכתוב, וכדי להתיר הספקות הללו הכניס הרב את עצמו בדוחקים עצומים, ובכלם אין די לבאר הדברים ככל הצורך, ולפי מ״ש והוכחנו ממשמעות לשון

יז כָּל־עַמּוּדֵ֨י הֶחָצֵ֤ר סָבִיב֙
מְחֻשָּׁקִ֣ים כֶּ֔סֶף וָוֵיהֶ֖ם כָּ֑סֶף
וְאַדְנֵיהֶ֖ם נְחֹֽשֶׁת׃ יח אֹ֤רֶךְ הֶֽחָצֵר֙
מֵאָ֣ה בָֽאַמָּ֔ה וְרֹ֣חַב ׀ חֲמִשִּׁ֣ים
בַּחֲמִשִּׁ֗ים וְקֹמָ֛ה חָמֵ֥שׁ אַמּ֖וֹת
שֵׁ֣שׁ מָשְׁזָ֑ר וְאַדְנֵיהֶ֖ם נְחֹֽשֶׁת׃
יט לְכֹל֙ כְּלֵ֣י הַמִּשְׁכָּ֔ן בְּכֹ֖ל עֲבֹדָת֑וֹ

תרגום אונקלוס

יז כָּל עַמּוּדֵי דְדָרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן
דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא׃
יח אוּרְכָּא דְדָרְתָּא מְאָה
בְאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין
בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין
דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן
דִּנְחָשָׁא׃ יט לְכֹל מָאנֵי
מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל

ת"א ארך. ערובין שם כג ב נח א. זבחים נט ב:

קת"ס (יז) מחשקים. חסר ו' ומלא י': (יח) וקמה. חסר ו':

רש"י

(יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין והשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת חמשים החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימים וכלה ארכו לסוף שלשים נמצאו עשרים אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו: וקמה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר כך נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדותיו ועמודים: יתדת. כמין נגרי נחשת עשוין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו

תרגום אשכנזי

פיסען. (יז) אללע זיילען דעם פֿאָרהאָפֿס רונדאומהער האבען זילבערנע רייפֿען, איהרע האקען זינד זילבערן, אונד איהרע פֿיסע קופּפֿערן. (יח) דיא לענגע דעם פֿאָרהאָפֿס הונדערט עללען, דיא ברייטע פֿינפֿציג עללען, נעהמליך ביז פֿינפֿציג עללען אין דער לענגע, דיא העהע דער אומהענגע פֿינף עללען, פֿאן געצווירנטעם גארן, דאצו קופּפֿערנע פֿיסע; (יט) אללע איבריגען גע־רעטהע דער וואהנונג צום דיענסטע דער־

באור

הברייתא אין מקום לספקות הללו (עיין בס' מעשה חושב) [והציור מזה תמצא בסוף הספר]. (יח) ורחב חמשים בחמשים, חצר שבמזרח היתה מרובעת נ' על נ', שהמשכן ארכו ל' ורחבו עשר, העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר, נמצא כלו בחמשים הפנימיים, וכלה ארכו לסוף ל', נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים לחלל המשכן, שהקלעים היו לפנים מן העמודים ומהם עד חלל המשכן כ' אמות (כי עובי הקרשים בכלל חצר, כ"כ רש"י בערובין דף כ"ג ע"ב). ורחב המשכן עשר אמות באמצע רחב החצר, נמצאו לו כ' אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר עד חלל המשכן וכן למערב, וחמשים על חמשים חצר לפניו, ויהיה שעור הכתוב ורחב חמשים בחמשים, שעד חמשים אמה באורך יהיה רחב החצר חמשים אמה. וקמה חמש אמות, גובה מחיצות החצר, שהוא רחב הקלעים, (רש"י). ודע שזהו לשטת ר' יהודה בש"ס (דזבחים דף נ"ט ע"ב וס' ע"א), אבל לר' יוסי הי' רחב הקלעים ט"ו אמה, וזהו גובה החצר, ומה תלמוד לומר וקמה חמש אמות, משפת המזבח ולמעלה. (יט) לכל כלי המשכן, שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו, כגון מקבות

וְכָל־יִתְדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס

סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא דִנְחָשָׁא׃

קת"ם (יט) יתדתיו. מלא י' בתרא לבד וכל ליישנא ח"ו׃

תרגום אשכנזי

זעלבען, אללע איהרע נעגעל אונד אללע נעגעל דעם פֿארהאפֿס זאללען פֿאן קופּפֿער זיין.

רש"י

ברוח ואומר אני שמנין מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייענו (ישעיה ל"ג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח׃

באור

לתקוע היתדות והעמודים. יתדותיו, כמין נגרי נחשת קשורים בקלעים ותוחבין אותן בקרקע, שלא ינועו הקלעים מלמטה לכאן ולכאן ברוח, ויתכן שהיו היתדות הללו בנקודה האמצעית שבין עמוד לעמוד, שאם הקלעים קלים להתנועע.

הפטרת תרומה

(מלכים א' סימן ה)

ואם חל בו פ' שקלים מפטירין בן שבע שנים יהואש. ואם חל בו פרשה זכור מפטירין כה אמר וגו' פקדתי. ואם הוא ר"ח אדר הראשון מפטירין כה אמר ה' וגו' השמים כסאי. וכל אלו נדפסות לקמן אחר ההפטרות לסדר הפרשיות.

כו וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה
וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ כז וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי
הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ כח וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת

תרגום אשכנזי

(כו) דער עוויגע גאב שלמה וועיזהייט, וויא ער עס איהם צוגעזאגט האט, אויך וואר צווישען חירם אונד שלמה בעשטענדיג פֿריעדע, אונד זיא שלאָסען איין בינדניס מיט איינאנדער. (כז) דער קעניג שלמה ליעס אויס גאנץ ישראל דרייסיג טויזענד מאנן אויסהעבען צום פֿראָהנדיענסטע. (כח) פֿאן דיעזען שיקטע ער וועכסעלווייזע צעהן טויזענד מאנן יעדען מאנאַט נאך לבנון, זא דאס אימּמער

רש"י

(כז) ויהי המס. עולה לשכר של שלשים אלף איש׃ (כח) חליפות. כמו שמפרש ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתם במרחשון מתחלפים י' אלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם וכבסלו יוצאים עשרת אלפים השלישיים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאין הראשונים וחוזרין ללבנון וכן חוזרין חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושנים חדשים

באור

(כו) ויהי שלם בין חירם, שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם (רד"ק)׃ (כז) מס מכל ישראל, המס הזה הי' השלשים אלף איש לעבודה כמשפט המלוכה, וכן דעת רד"ק ורלב"ג, ואולם התרגום ורש"י פרשוהו שהי' מעלה ממון אשר היה עולה לשכר שלשים אלף איש, והראשון יותר נכון לפי פשוטו.

חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ כט וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה
שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ ל לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים
לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים
בַּמְּלָאכָה׃ לא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי
גָזִית׃ לב וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת
הַבָּיִת׃ ו א וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־
מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל

רש"י

בביתם: על המס. לגבותו: (כט) שבעים אלף נשא סבל. להביא האבנים מן ההר לעיר ושמנים אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה והמשים אלף וכולם גרים גרורים היו שנתגיירו מהמת גדולת שלמה ושולחנו וכן כתיב בד"ה ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף וגו': (ל) משרי הנצבים. נוגשים ונציבים על עושי המלאכה: שלשת אלפים ושלש מאות. ובד"ה הוא אומר ושש מאות אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על קנ"ה אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות שנוספים בד"ה היו ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר ותדע שהרי יש עוד שני כתובים בדבר זה מכחישין זה את זה שנאמר בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה ה' מאות והמשים ובד"ה הוא אומר מאתים והמשים הרי ד' מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שבמקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושא סבל ולחצב אבנים בהר ויהיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מניינים שרי הארבעים והחמשה לבדם והג' מאות השובים לירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובד"ה מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרודים בעם העשים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות. כבדות: אבני גזית. נפסלות ומסותתות וא"ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: (לב) ויפסלו. בהרים: והגבלים. אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנא' בגור זקני גבל והכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. לשון הזמנה: (א) בחדש זו. הוא חדש אייר דאית ביה זיוא לאילני וכן ת"י זיו ניגניא: הוא החדש השני. למנין החדשים שהרי ניסן ר"ה לחדשים: למלך

תרגום אשכנזי

איין יעדער איינען מאנאט אויף לבנון, אונד צווייא מאנאטע צו הויזע וואר. איבער דיעזען פֿראָהנדיענסט וואר אדונירם געזעטצט. (כט) אויך האטטע שלמה זיעבציג טויזענד לאסטטרעגער אונד אכֿטציג טויזענד דיא שטיינע הויעטען אויף דעם געבירגע. (ל) אָהנע דיא בעאמטען, וועלכֿע דיא אויפֿזיכֿט איבער דיעזעס געשעפֿט האטטען, אונד דיא ארבייטסלייטע צור ארבייט אנטרייבען מוסטען; דיעזע ווארען נעהמליך דרייא טויזענד אונד דרייא הונדערט אן דער צאהל. (לא) נון ווארדען אויף דעם קעניגס בעפֿעהל גראָסע אונד שווערע שטיינע אויסגעבראָכֿען אונד געהויען, אום דען גרונד דעם טעמפעלס דאמיט צו לעגען. (לב) אונד דיא בויאלייטע שלמה'ס אונד חירם'ס וויא אויך דיא גבלים בעארבייטעטען אללעס, אונד שאַפֿפֿטען האלץ אונד שטיינע אן צום בויא דעם טעמפעלס. (א) אים פֿיער הונדערט אונד אכֿטציגסטען יאהרע נאך דעם אויסצוגע דער קינדער ישראל'ס אויס מצרים אונד אים פֿיערטען יאהרע דער רעגיערונג שלמה'ס, אין מאנאט זיו, דאס איזט דער צווייטע מאנאט, פֿינג מאן אן דעם עוויגען צו עהרען

דען

באור

(כח) שנים חדשים בביתו, כתרגומו תרין ירחין גבר בביתא. (לא) אבני גזית, האבנים הגדולות והיקרות האלה היו נפסלות ומסותתות, כן פשוטו, והנגינה מסכמת לפירוש זה, ואולם רד"ק פירשוהו שהיו שני מיני אבנים, אבנים גדולות ויקרות ועוד אבנים קטנות במדה אשר נקראים בשם אבני גזית, ולקחו הגדולות ליסוד, והקטנות לשאר הבנין מלמעלה. (לב) והגבלים, אומה ששמה גבלי (היושבת סמוך ללבנון) ויקראם

נִבְנָה הַבַּיִת לַיהוָה׃ ב וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ
וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ ג וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים
אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ ד וַיַּעַשׂ לַבָּיִת
חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוֹעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת
סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ ו הַיָּצוֹעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה
רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת

יציע קרי . היציע קרי

תרגום אשכנזי

דען טעמפעל צו בויען . (ב) דיעזער טעמפעל אבער האטע זעכציג עללען אין דער לענגע, צוואנציג אין דער ברייטע אונד דרייסיג עללען אין דער העהע ; (ג) פאָר דעם היכל (הייליגטהום) דעם טעמפעלס צור מאָרגענזייטע וואר איינע האללע צוואנציג עללען לאנג [דאמיט זיא דיא גאנצע ברייטע דעם טעמפעלס איננימממט] אונד צעהן עללען ברייט ; (ד) דיא פֿענסטער אם טעמפעל ווארען פֿאן אויסען וויית אונד פֿאן איננען ענגע, (ה) רינגסהערום אן דיא װענדע דעם טעמפעלס דעם הייליגען, זא װאהל אלס דעם אללערהייליגסטען, בויעטע מאן גאלעריען מיט גאלענדער פֿערזעהען ; (ו) דיא אונטערשטע גאללעריע וואר פֿינף, דיא מיטטעלסטע זעכֿס אונד דיא דריטטע זיעבען עללען ברייט, דען מאן מאכֿטע פֿאן אויסען אן דער מויער אבזעטצע (װארויף דיא באלקען װעלכֿע דיא גאללעריע טרוגען, רוהעטען)

רש"י

שלמה. מוסב על השנה הרביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר במקום אחר ויחל לבנות בחדש השני בשנת ארבע למלכותו: (ב) ששים אמה. ההיכל והדביר יחד: (ג) והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו: ארכו על פני רחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרום כל מדה היתירה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מן הצפון לדרום יתירה בו קרויה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרויה בו רוחב: על פני הבית. לפני הבית לצד מזרח; (ד) שקפים אטמים. רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך חלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה: (ה) יציע. אפנטי"ן בלע"ז (אפאַנטים; דער ניעדערע אַנבויא. אַן איינער האָהערן מויער עיין מרפא לשון ב"ב ס"א א' ד"ה אפתא) וג' שמות יש לה יציע תא צלע כך מפורש בבבא בתרא: את קירות הבית סביב. כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון. וסוף המקרא הוא פירוש לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעות: ויעש. כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו היה לי לישועה:

(ו) היציע התחתנה. בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמס' מדות שנינו שלשים ושמנה תאים היו ט"ו בצפון חמשה ע"ג חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום ושמנה במערב שלשה ע"ג שלשה ושנים על גביהן התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה קומת התא חמש אמות וכשעלה כותל ההיכל חמש אמות גורע את עוביו וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחבה מן התחתונה אמה

באור

לסתות אבנים ולבנות (רש"י). (ג) והאולם על פני היכל, לפני היכל בכניסתו (רש"י). על פני הבית, לפני הבית לצד מזרח (הנ"ל). (ד) שקפים אטמים, כתרגומו פתחן מלגיו וסתימן מלברא, וחז"ל פרשוהו להפך פתוחים מבחוץ וסתומים מבפנים, ועיין ברלב"ג מה שכתב בזה הענין, ולכן תרגמתיו כהמתרגם הארמי, ולדעת התורני הרב ר' הירץ וויזל נר"ו, טעם שם שקף על החלל הנקרא ג"כ חלון שבו ישקיף המשקיף, וטעם אטם הוא הדבר הסותם את החלל, שהי' מזכוכית, והי' א"כ שקף אטם כמו חלונות שלנו, זיתורגם כן בל"א (פערשלאסענע דורכזיכטיגע פענסטער). (ה) יציע, (אפנטין בל"א, אַנהאַנג, נואַטען) ובלש שמות יש לה יציע תא צלע (רש"י). ולדעתו מה שאמר אח"כ ויעש צלעות סביב הוא כפל, ולכן כתב

נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחז בקירות הבית : ז והבית בהבנתו אבן
שלמה מסע נבנה ומקבות והגרזן כל־כלי ברזל לא־נשמע בבית בהבנתו :
ח פתח הצלע התיכנה אל־כתף הבית הימנית ובלולים יעלו על־התיכנה ומן־
התיכנה אל־השלשים : ט ויבן את־הבית ויכלהו ויספן את־הבית גבים ושדרת

רש"י

והעליונה רחבה מן התיכונה אמה : לבלתי אחז בקירות . שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקילקול החומה הוא ואינו דרך נוי : (ז) אבן שלמה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר על ידי השמיר כמות שהיא באה מסם נתונה בחומת הבנין ולא סתתוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מהלוקת היא כסוטה : (ח) פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית. ת"י תיכונה זו כמו תחתונה ותיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה התרגום ובלולים יעלו אל התיכונה ת"י מציעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא שלשה פתחים היו לכל אחד כך היא שנויה במס' מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסין לכולם : ובלולים יעלו. ממנה אל התיכונה שלמעלה ובלולים ת"י מסיבתא והוא שקורין בלשוננו וויי"ן בלע"ז ובל"א ווינדל"ש שטיין (הבלע"ז צ"ל ווי"ס ובל"א צ"ל (וואֶנדעלשטייג) והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לספע כשאר סולם כי היקפו הוא שיפועו : אל השלשים . כמו אל השלישיים : (ט) ויספן . לשון כסוי תקרה : גבים ושדרת בארזים . שתי תקראות א' עשויה לנוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ות"י הנתונין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ר' מנחם זצ"ל שהם נסרים ארוכים נאים כמין צורה וקורין לו בלשוננו צילי"ר ובל"א הימל"י והוא לשון שמים שמי קורה . ואני אומר שהם לבנים חלולות כחצי קנה עגול שעושין לכסוי בתים : גבים . ל' ארמי גובתא דקניא והם היו למעלה והשדרות למטה ושדרות לוחי ארזים סדורים למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן תרגם שדרות בארזים ועילא מנהון סידרת דריכפת ריטי שריתא ארזיא ריכפת ל' תכיפת והבירו עבי שחקים מריכפת עננין קלילין :

תרגום אשכנזי

רוהעטען) דאמיט זיא ניכט אין דיא וואנד דעם טעמפעלס איינגעפוגט ווערדען מוסטען. (ז) דער גאנצע טעמפעל ווארדע פאן לויטער גאנצע שטיינען, זא וויא זיא הער־געבראכט ווארדען, געבויעט, זא דאס מאן בייא דעססען בויא וועדער האממער נאך בייל נאך זאנסט איין אייזערן גערעטה הערטע. (ח) דער איינגאנג צו דער מיט־טעלסטען גאללעריע וואר צור רעכטען (זייד־ליכען) זייטע דעם הויזעס, אונד פערמיט־טעלסט איינער וואנדעלטרעפפע קאם מאן צו דער מיטטעלסטען, אונד פאן דיעזער צו דער אבערשטען גאללעריע. (ט) נאכדעם ער דאז הויז געבויט אונד פאללענדעט האט, איבערצאג ער דאז געוואלבע זא וואהל אלס דיא וואנדע מיט טאפעלווערק פאן צעדערנ־

באור

בעצמו על ויעש כמו עשה וכו', אבל לדעתי שם יציע הונח על הקרקע ושם צלע על הכותל, ותרגום יציע (גאללעריע), ותרגום צלע (גאללענדער) . ואין צריכים אנחנו לומר שהכפיל המקרא את דבריו פעמים ושלש שלא לצורך, וטעם את קירות הבית סביב וגו' הוא פרט אחר הכלל . (ו) כי מגרעות נתן, אין כאן מקומו להרחיב בזה הענין, ואולם אגיד בקצרה מה שאחשוב בו : כותלי הבית היו עבים יותר למטה מלמעלה דרך דמיון למטה היו עבים אמה ולמעלה מזה רק שני שלישי אמה ולמעלה מזה רק שליש אחד באמה, ולפי זה היו מונחים קורות היציע על עובי הכותל אשר הי' פושט לחוץ, ולא היו צריכים לתחוב הקורות בתוך הכותל כי ע"י זה הזיקו יופי הבית, ואחרי שהיציע התחתונה צריכים לישא משא יותר מהתיכונה וכן התיכונה יותר מהשלישית, על כן היתה עובי החומה הבולטת לחוץ אשר עליהם מונחים קורות היציע התחתונה עב יותר מלמעלה וכן בתיכונה וכן בשלישית והבן זאת. ועל פירוש זה נוכל לאמר שהי' רוחב כל היציע שווים . (ח) ובלולים תרגם יונתן ומסיבתא והוא שקורין בלשונינו ווין בלע"ז (צריך להיות וויס) ובלשון אשכנז (וואֶנדעלשטייג) וכו', (רש"י) . (ט) גבים ושדרת בארזים, מה שאחשוב בו הוא זה, גבים מוסב על התקר' אשר הי' עשוי כמין כפה (געוועלב) והושאל מן עשה הנהל הזה גבים גבים (מ"ב ג' ט"ז), ושעורו גם הכפה גם הכותלים ספון

בַּאֲרָזִים׃ י וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצוֹעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־
הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ יא וַיְהִי דְּבַר יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ יב הַבַּיִת הַזֶּה
אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי
לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ יג וְשָׁכַנְתִּי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

היציע קרי

תרגום אשכנזי

האַלץ. (י) אום דען גאנצען טעמפעל בויעטע ער איינע גאללעריע פינף עללען האָך, אונד בעפעסטיגטע זיא אן דאז הויז, דורך באלקען פאן צעדערנהאָלץ. (יא) היערויף ערגינג אן שלמה דאז ווארט דעם עוויגען, וויא פאלגט: (יב) דיעזעם הויז בויעסט דוא מיר! ווירסט דוא נאך מיינען געזעטצען װאנדעלן, מיינע רעכטע בעפאָלגען, אונד מיינע געבאטע האלטען, אלסדאנן ווערדע איך אויך דיר מיינע פערהייסונג ערפיללען, דיא איך דיינעם פאטער דוד געגעבען האבע. (יג) איך ווערדע נעהמליך שטעטס מיינע רעזידענץ אונטער ישראל האלטען, אונד זיא אלס מיין פאלק ניעמאלס פערלאססען.

רש"י

(י) חמש אמות קומתו. של כל אחד ואחד הרי גובהן ט"ו אמות לכל שוכי התקרה: ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העלייה:

באור

כאמרו. (י) ויבן את היציע, הפסוק הזה אומר דרשוני, כי לכל המפרשים אך למותר הוא.

סדר תצוה

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃

תרגום אונקלוס

כ וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בוֹצִינָא
קת"ם (כ) להעלת. חסר ו':

תרגום אשכנזי

(כ) דוא זאללסט אבער אויך דען קינדערן ישראל בעפעהלען, דאס זיא דיר דאז ריינסטע עהל פאן געשטאָסענען אָליווען ברינגען צום לייכטען, אום בעשטענדיג ליכט ברענ־

רש"י

(כ) ואתה תצוה. זך בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית כו': כתית. הזיתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות: להעלת נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה: תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד

באור

(כ) ואתה תצוה, אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה, כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה ומזבח העולה והחצר והמסך, החל לפרש דבר ממשרתי המשכן ועבודתם, שיעבדו הם בעצמם אין זר אתם, והתחיל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר, ואלה המשרתים ראוים להיות ניכרים

כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר

קת"ם (כא) העדת. חסר ו': יערך. הע' כח"פ וחסר ו':

תְּדִירָא׃ כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא

ת"א להעלת. שבת כא א: באהל. מנחות צח ב: מערב. פסחים נט א. יומא טו א:

רש"י

(במדבר כח) ואינה אלא מיום ליום, וכן במנחת חבתין נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם הפנים משבת לשבת הוא: (כא) מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר. ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום:

תרגום אשכנזי

נען צו לאססען. (כא) אים שטיפטסגעצעלטע, אויסערהאלב דעם פֿאָרהאנגס, וועלכער פֿאָר דעם צייגניס איזט, זאלל אהרן אונד זיינע זעהנע דאז ליכט צו רעכט מאכען, דאס עס ברעננע פֿאָן אבענד ביז מאָרגען פֿאָר דעם עוויגען

באור

גדלים במשפחותם גם במלבושיהם שיהיו לכבוד ולתפארת, ואח"כ הזכיר שיהיו חייבים ללמד שבעת ימי המלואים, שילמדם משה וירגילם, ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה, לא על מזבח הזהב, רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה, (הראב"ע). ובאה מלת הנוכח לפני הצווי לנכח, ואתה תצוה, לפי שהיה זה צווי לדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה, כמו שאמר חקת עולם לדרתם, וכל הנאמר למעלה לא היה אלא לשעה לצורך המשכן, ובמדבר לא היה להם דרך לעשות את השמן, רק הנשיאים הביאוהו מן השמור אתם. אליך, הטעם שיראה הוא בעצמו, אם הוא זך וכתית כראוי. זך, הוא נקי בלי שמרים (מנחות דף פ"ו ע"ב). ויהיה לפ"ז זך תואר לשמן, והראב"ע כתב שיבחרו הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלו קצתם, על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית, ויהיה א"כ זך תואר לזית, והמתרגם האשכנזי תרגם כדברי חז"ל, ולדעת הראב"ע ראוי שיתורגם (פאָן ריינען געשטאָססענען, אָליווען) [וטעם הנגינה תסכים לפי' חז"ל, כי מלת זית היא בטעם מפסיק (כי עקר הטעם ראוי להיות שמן זית זך, ונשתנה הנגון למרכא בעבור שאין לתביר משרת פה, אבל לענין נתוח המאמר הוא כמפסיק כנודע למבינים בטיב פסקי הטעמים)], ואם היה זך תאר לזית, ראוי להיות שמן בטעם מפסיק [עיין בפי' רש"י, על, הכתובה בספר התורה נזה (דברים כט כ')], והיה ראוי להיות הנגינה באופן זה, ויקחו אליך | שמן | זית זך]. כתית, הזיתים כותש במכתשת, ואינו טוחן בריחים, כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא הטפה הראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות, (רש"י בגמרא דמנחות (שם ע"א), והם דברי ר' יהודה, ולרבנן אף הטחון כשר למאור, אם אין בו שמרים), להעלת, לפי מ"ש בפ' תרומה לדעת האומר שלא היו הנרות מחוברים אל המנורה, והכהן היה מעלה ומניח אותה בראשי הקנים, יתכן שעל שם זה תקרא ההדלקה בשם העלאה, ולכך במנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט (ד"ה ב' ד כ'), ואולם אם היו הנרות מחוברות נ"ל כמו שפירש"י (והוא מת"כ), שלכך כתיב לשון העלאה שידליק וימתין בהדלקתו עד שתהא השלהבת עולה מאליה. תמיד, כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר עלת תמיד (במדבר כח ו') ואינה אלא מיום ליום, (רש"י). ואף שאמרו חז"ל (במס' תמיד פ"ו מ"א) שהנר המערבי שהוא הנר שלפני ה' היה דולק אף ביום, שממנו היה מדליק ובו היה מסיים, וא"כ היינו יכולים לפרש מלת תמיד על הנר המערבי, שהוא דולק תמיד, מ"מ הוכיח הרב ז"ל מדכתיב יערך אותו אהרן מערב עד בקר לפני ה' תמיד (ויקרא כד ג'), שאף על הנרות שלא דלקו אלא מערב עד בקר יתכן לומר תמיד, ועוד שאף הנר המערבי לא היה דולק ביום אלא ע"פ הנס, ומשמת שמעון הצדיק כבה גם הוא כחביריו, וא"כ גם בפסוק שלפנינו אין לפרש מלת תמיד, כי אם כמו שפירש"י ז"ל (וכן מוכח מגמ' דחגיגה (דף כו ע"ב) דקאמר מנורה לא כתב בה תמיד, עיין בתוספות שם). (כא) על העדת, כמו לפני העדות. יערך, ת"א יסדר [ויתכן לפרש יערך כפי' יפת שהביא הראב"ע מלשון יעריכנו הכהן (ויקרא כז ח'), כדי שיהיה נופל עליו מערב עד בקר, והכוונה שיערוך שמן שיספיק להיות הנרות מאירים מערב עד בקר, אבל יסדר אין ענינו שייך אל שעור השמן, ואולי בעבור שהוא מן הקל ראה אונקלוס לתרגם כן, כי כל הבאים על ענין השעור באים בהפעיל]. מערב עד בקר, יערך אתו באופן שתהיינה הנרות דולקות מערב עד בקר, והכוונה שיתן בו כל כך שמן.

לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס
כח א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־
אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי
אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ
לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃
ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב

קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן
מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כח א וְאַתְּ קָרֵיב לְוָתָךְ יַת
אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיַת
בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי
אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן׃
ב וְתַעְבֵּיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ לִיקָר
וּלְתוּשְׁבְּחָא׃ ג וְאַתְּ תְּמַלֵּיל
עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דִּי

ת"א לכבוד. מגילה יב א:
קת"ס כח (א) לכהנו־לי. במקף וכן הסניס דבסמוך:

תרגום אשכנזי

עוויגען. דיעזעס זאלל איינע איממערוואֶהרענ־דע פֿעראָרדנונג זיין פֿיר איהרע נאַכקאָממען פֿאן דען קינדערן ישראל'ס.

כח (א) לאס דיינען ברודער אהרן אונד זיינע זאֶהנע מיט איהם אויס דען קינדערן ישראל'ס צו דיר קאממען, איהן צו מיינעם דיענסטע איינצו־וויהען, נעהמליך אהרן, נדב, אביהוא, אלעזר אונד איתמר, דיא זאֶהנע אהרן'ס. (ב) דוא זאללסט הייליגע קליידער מאַבֿען לאססען, פֿיר דיינען ברודער אהרן צום אנזעהען אונד צור פראַבֿט; (ג) רעדע דאהער מ׳ט אללען וויזען קינסטלערן, מיט יעדעם, דען איך מיט איינעם

רש"י

כח (א) ואתה הקרב אליך. לאחר שתגמור מלאכת

באור

כח (א) ואתה הקרב וגו', אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת, (הרמב"ן), ולזה באה מלת הנוכח לפני הצווי שאינכו אלא לנוכח. נדב ואביהוא וגו', טעם לזכר בני אהרן, שלא יחשוב כי בהמשח האב לכהנו יהיו גם הבנים כהנים מאליהם אבל יכהן אותם לבד ולא נתכהנו כי אם אלה הד' ומולדתם אשר יולידו אחרי כן, יצא פנחס ושאר הנולדים קודם לכן, (הרמב"ן). (ב) ועשית, בצווי לחכמים העושים. לכבוד ולתפארת, יתרון המעלה והשלימות המיוחסת לעצם משכיל, אם בדבור או במעשה, יקרא כבוד (עהרע, אַנזעהען), ותמונת הדבר וצלמו המורה על נשיאות וחשיבות רב, תקרא פאר או תפארת (פראַכט), והנה כל אלה הבגדים לבושי מלכות הם והם פאר וכבוד ללובשיהם ומעוררים בלב רואם ציור הגדולה וההתרוממות. (ג) ואתה תדבר, הוא בעצמו, כי הוא יכיר את חכמתם, וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם, (הרמב"ן)

[אמר הכורם]: (ב) בגדי קדש, בכאן לא פירש רש"י כלום, אבל להלן (בפסוק ד') ועשו בגדי קדש הוא אומר, מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם. והנה אחרי שכל הדברים הנצרכים למשכן ועבודת ה', נעשים מן התרומה המקודשת, למה פרט הכתוב בבגדים לקרותם בגדי קדש? והנראה שטעם בגדי קדש, הבגדים המיוחדים לעבודת ה' הקדושה, והראויה לכהנו לי.

אַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דִּי יַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא

אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת

קת"ס (ד) ואפוד. מ"ו : וכתנת. ח"ו וכן כולהון בליסנא בר מ"א :

רש"י

מלאכת המשכן: (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא בלעז שנטרי"אה 1) : (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב : ואפוד. לא שמעתי שהוא לבוש ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פורצי"נט 2) שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר ודוד חגור אפוד בד (שמואל ב' ו) למדנו שהאפוד חגורה היא. ואי אפשר לומר אין בו אלא החגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד (ויקרא ח') ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבד וא"א לומר שעל שם ב' הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר ויאפוד לו בו (שם) והחשב הוא חגור שלמעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (שמואל ב' יג) : מעיל. הוא כמין הלוק וכן

תרגום אשכנזי

וויזען גייסטע ערפיללעט האבע, דאס זיא אהרן'ס קליידער פערפערטיגען, איהן צו הייליגען, אונד צו מיינעם דיענסטע איינצו-וויהען. (ד) דיעזעם זינד דיא קליידונגס-שטיקקע, וועלכע זיא מאכען זאללען : איינען ברוסטשילד אונד איינען מאנטעל, איין אונטערקלייד, איינען געוויפעלטען לייבראָק,

---

באור

(הרמב"ן). מלאתיו, שב אל לב. ועשו, שיעשו. לקדשו, (דהיינו) להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהיה כהן לי, ולשון כהונה שירות הוא, שנטריא"ה בלע"ז, (רש"י). וברש"י כ"י שירונט"ריא, והוא סערוועגט"ריא ובל"א (דיענסט), ויהיה לפי פירש"י ז"ל לכהנו פעל יוצא, כי לכך כתב הרב ז"ל להכניסו בכהונה, ודעת הראב"ע ז"ל שהוא עומד והוי"ו בו נוסף. (ד) חשן, תכשיט כנגד הלב, וכתב הרשב"ם כי לפי ענינו ופשוטו כמין נרתק וכיס, שהרי כפול היה. ואפוד, לשון מלבוש שהאדם מתקשט ומכוסה בו למעלה מבגדיו, כ"כ הרשב"ם, וכתב רש"י ז"ל, לא מצאתי בברייתא פי' תבניתו, ולבי אומר לי שהוא חגורה לו מאחוריו, רחבו כרחב גב איש, כמין סינר שקורין פורצי"נט (בלשון אשכנז שורץ, גורט), שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים וכו', וכן כתב הרמב"ם ז"ל (פרק ט' מהכ"המ ה"ט) האפוד רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים. ומעיל, הוא כמין חלוק וכן הכתונת, אלא שהכתונת סמוך לבשרו, ומעיל קרוי החלוק העליון, כ"פ רש"י ז"ל, ודעת הרמב"ם (שם ה"ג) והרמב"ן ז"ל שהמעיל כסות מקיף את כל הגוף, ואין לו בית יד, אלא נחלק לשתי כנפים מסוף הגרון עד למטה, ואינו מחובר אלא כנגד כל הגרון בלבד. וכתנת תשבץ. עשוין משבצות לנוי, והמשבצות הן כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב, למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות, כמו שנאמר באבני האפוד מסבות משבצות זהב (לקמן יא), ובלע"ז קורין אותו קשטונ"ש [שאטא"נש, ובל"א (קאסטען נור איינפאססונג)], (רש"י). ולשון הרמב"ם ז"ל משבצות היתה, שהיא בתים בתים באריגתה, כמו בית הכוסות, כדרך שעושין האורגין בבגדים הקשים (בל"א שאגריני-ארבייט), והכתונת יש לה בית יד, והוא נארג בפני עצמו, ומחברין אותו עם גוף הכתונת בתפירה, אורך הכתונת עד למעלה מן העקב, ואורך בית יד שלה עד פס ידו, ורחבו כרוחב היד, (הרמב"ם ה' כלי המקדש פ"ח הלכה ט"ז

1) שנטרי"אה בלע"ז, servanteric service (דיענסט).
2) פורצי"נט בלע"ז, surceint (איין ברייטער גורט).

תַשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ
בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו
לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־
הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־
הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי
וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ
ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת

תרגום אונקלוס

מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין
וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן אָחוּךְ וְלִבְנוֹהִי
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ה וְאִינוּן
יִסְּבוּן יַת דַּהֲבָא וְיַת תִּכְלָא
וְיַת אַרְגְּוָנָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי
וְיַת בּוּצָא׃ ו וְיַעְבְּדוּן יַת
אֵפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא

ת"א והם. ב"ב ח ב:

תרגום אשכנזי

איינען בונד אונד איינען גורט, זיא זאללען הייליגע קליידער מאכען פֿיר דיינען ברודער אהרן אונד פֿיר זיינע זאֶהנע, איהן צו מיינעם דיענסטע איינצו־ווייהען; היערצו זאללען זיא דאז גאלד, דיא בלויע, פורפור־ראָטהע, האָכ־ראָטהע וואָללע אונד דאז גארן אין עמפפֿאַנג נעהמען. (ו) דען מאנטעל זאללען זיא מאכען פֿאן גאלד, בלויער, פורפור־

רש"י

הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ. עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות ובלע"ז קורין אותו קשטונ"ש 1): מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופי"א בלע"ז 2) שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמין כובעין: ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגר אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב

באור

ס"ז וי"ז). מצנפת, כמין כיפת כובע שקורין קופי"א [וברש"י כ"י קויי"פי, והוא קאפ"פי, ובל"א (הויבע)] שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין עכ"ל רש"י ז"ל. והרמב"ן ז"ל כתב שמצנפת של כה"ג אינה קרויה מגבעת בשום מקום, ולא נקראת מגבעת אלא של כהן הדיוט, והמגבעת של כהן הדיוט תקרא בלשון חז"ל מצנפת, ואמרו חז"ל המצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי היא כמין נציף שצונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל, כמו שלופף על השבר (כדמות טירקישען בונד הנודע), ואף המגבעת מצנפת היה, אלא שהכהן הדיוט קושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו, כעין מגבעת שהוא כובע כדברי אנקלוס, כי מגבעות כמו מקבעות, וכ"ה דעת הרמב"ם (שם הלכה ב' וי"ט), ולדעת הראב"ד ז"ל (שם ה"ב) מצנפת ארוך הרבה וכורך אותה כריכות הרבה ככריכות הישמעאלים, אבל מעשה המגבעות כעין כובעין שלנו חדין מלמעלה והן קצרין, וכ"כ הראב"ע, ואבנט, היא חגורה על הכתונת, והאפוד חגורה על המעיל, כמו שמצינו בסדר לבישתן, ויתן עליו את הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש אתו את המעיל ויתן עליו את האפד (ויקרא ח ז') (רש"י), והאבנט רחבו כמו שלש אצבעות וארכו שנים ושלשים אמה, מקיפו ומחזירו כרך על גבי כרך (הרמב"ם ה' כה"מ פ"ח הי"ט). (ה) והם יקחו, אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב וגו' לעשות מהם הבגדים, (רש"י). הכוונה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה, כי באמונה הם עושים, ולאחר שגבו את הכל מנו הם ושקלו ואמרו למשה, כדכתיב ויהי זהב התנופה (לקמן לח כד). (ו) ועשו את האפד, בתחלה אבאר לך מעשה האפוד והחשן כמות שהוא, למען
ירוץ

1) קשטונ"ש בלע"ז caston chaton (דער קאַססטן)
2) קופי"א בלע"ז coiffe coeffe (איינע מיטלע).

וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר

רש"י

מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואחר כך אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו. והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: המשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט והיו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין

תרגום אשכנזי

ראטהער, האכ־ראטהער וואללע, אונד פאן גארן געדרעהט, קונסט וועבערארבייט; עס

באור

ירוץ הקורא בו, ואח"כ אפרש על סדר המקראות: האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים, רחבו כרוחב גבו של אדם מכתף לכתף, וארכו מכנגד אצילי הידים מאחוריו עד הרגלים, ויש לו כמו שתי ידות נארגות עמו, יוצאות ממנו לכאן ולכאן להגור אותו בהם והם הנקראים חשב האפוד, ותופר עליו שתי כתפות כמין רצועות עשויות ממין האפוד, אחת לימין ואחת לשמאל, והן עולות מאחורי הכהן על שתי כתפיו, ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט, וקובע בכל כתף וכתף אבן שהם מרובע משוקע בבית של זהב המקיפו מלמטה ומארבע רוחותיו, והבית ההוא נקרא משבצת, והמשבצות נתונות בראשי הכתפות, לפניו של כהן; מעשה החשן מפורש בכתוב ונותן על ארבע זויותיו ארבע טבעות זהב, ונותן בשתי הטבעות שלמעלה שהחשן נתלה בהם שתי עבותות זהב, והם הנקראים שרשות, לפי שעל ידם החשן נאחז ונשרש בכתפות האפוד, ונותן בשתי הטבעות של מטה, שהן כנגד הדדים, שני פתילי תכלת; וכן נותן באפוד ארבע טבעות, שתים בכל כתף וכתף, אחת מלמעלה בראש הכתף, ואחת מלמטה לכתף למעלה מן החשב, ונותן שתי עבותות זהב בשתי טבעות שלמעלה, והם הנקראים שרשרות, ואח"כ מכנים קצות העבותות של חשן בטבעות שלמעלה בכתפות האפוד, ומכנים שני פתילי התכלת שבשולי החשן בשתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד, ומוריד את השרשרות שבטבעות כתפות האפוד עד טבעות החשן העליונות, כדי שידבקו זה בזה, ולא יזח החשן מעל האפוד; נמצא כשלובש החשן עם האפוד יהיה החשן על לבו בשוה, והאפוד מאחוריו, וחשב האפוד קשור תחת החשן, ושתי הכתפות עולות מעל האפוד ויורדות על כתפות הכהן לפניו, ובהן שרשות החשן תקועות ונאחזות, ושתי שלשלות של זהב יורדות מעל כתפיו מכאן ומכאן עד טבעות החשן, ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו משתי טבעות החשן התחתונות עד שתי טבעות כתפות האפוד התחתונות שהן למעלה מן החשב, (כן נראה דעת הרמב"ם ז"ל פ"ט מהלכות כלי המקדש (הלכה ח' וט' וי' וי"א), אחרי הדקדוק בדבריו. והאמת שבספרי הרמב"ם שלפנינו כתוב אף בפעם הראשון, בעבותות שהזכיר בטבעות החשן, והם הנקראים שרשרות (שם הלכה ח'), ואולם כפי הנראה מהמשך לשון הרב ז"ל, ט"ס הוא, וצ"ל והם הנקראים שרשות, כמו שקראם הכתוב, כי לדעת רבינו ז"ל נראה שהיו שם ארבע עבותות, שתים בראש החשן הנזכרות בפסוק כ"ב, ונקראים בשם שרשות, הביאם הרב ז"ל (שם הלכה ח'), ושתים אחרות בטבעות שעל כתפות האפוד הנזכרים בפסוק י"ד אצל המשבצות, והם הנקראים שם שרשרות, והרב הביאם שם הלכה ט', וזהו שהזכיר רבינו שמכנים עבותות החשן בטבעות האפוד, ומוריד שרשרות שבטבעות האפוד עד טבעות החשן העליונות), ולדעת רש"י ז"ל לא היו שם אלא שתי עבותות תחובות בשתי טבעות החשן העליונות, ושני ראשי השרשרות הימנית תקועים במשבצת שבכתף הימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועים במשבצת שבכתף השמאל, ולפי' השרשות שבפסוק כ"ב הן הן השרשרות שבפסוק י"ד, ואין בהן הבדל אלא בשם, פעם יקראם כפי תמונתן שהיו שלשלות, ופעם כפי תכליתן, שהיו עשויות לדבק בהן את החשן עם האפוד מלמעלה, וכן לא זכר רש"י ז"ל איך היו ראשי השלשלאות האן תקועים במשבצות, אם היו גם שם שתי טבעות בכתפות האפוד כמ"ש הרמב"ם ז"ל, או על אופן אחר.

מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת
חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו
וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר

שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן׃ ז תַּרְתֵּין
כַּתְפִין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ
עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלַפַּף׃
ח וְהֶמְיַין תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי

קת"ם (ז) קצותיו. מלא דמלא :

תרגום אשכנזי

(ז) עס זאללען צווייא שולטערשטיקקע דאראן געהעפֿטעט זיין אןביידען עקקען, וואָדורך ער בעפֿעסטיגט ווירד. (ח) אונד דאז גירטעלבאנד דעס מאנטעלס, וועלכֿעס דאראן זיטצט

רש"י

אותו חוט של זהב עם שש חוטין של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות (את פתילי הזהב) בתוך התכלת ובתוך הארגמן וכו'. למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: **מעשה חשב**. כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) **שתי כתפת וגו'**. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי התיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת: **אל שני קצותיו**. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש בלע"ז 1) שנאמר (יחזקאל מ"ד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: **וחבר**. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) **וחשב אפדתו**. וחגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו: **אשר**

באור

ומשמעות הכתוב בסדר ואלה פקודי כדברי רש"י ז"ל, שהשרשות הן הן השרשרות, שלא זכר שם כי אם שתי עבותות, וכן משמע משם שלא היו בכתפות האפוד למעלה טבעות כלל, כי אם משבצות לבד, ובהן היו ראשי השלשלאות נתונים וקבועים באופן שלא נזכר. ודעת הרשב"ם ז"ל כדעת רש"י ז"ל בענין העבותות, שלא היו שם כי אם שתים, ואולם בתמונת האפוד לו דרך אחר, ולדעתו האפוד עשוי כמו חצי מלבוש ממתניו של אדם ולמטה, ומכסהו בין מלפניו בין מלאחריו, והכתפות מכסות את כל הגוף של אדם ואחריו ממתניו ולמעלה, וכתב שאם לא היו חוברות הכתפות יחד, אלא כאלו שתי רצועות עולות על צוארו, ומתחברות לשרשרות החשן מלפניו, א"כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את צוארו למטה יהיו נופלות הכתפות ומתפרדות, והחשן נופל, (הס"ד, ואח"כ מתחיל דבור אחר, אל שני קצותיו, שמאחריו של כהן, קצות האפוד העליונות מעל חשב האפוד, כן הוא ברשב"ם כ"י, ונדפס בשבוש, כאלו הכל דבור אחד, ובעל קרן שמואל נלאה לפרשו) עכ"ל הרשב"ם ז"ל, ואולם מלשון הכתוב שקראם כתפות, ואמר שתהיינה הכתפות אל שני קצות האפוד, משמע שלא היו הכתפות מכסות את כל גבו של כהן, כי אם עולות כעין רצועות, כמ"ש רש"י והרמב"ם ז"ל, ולא היה רש"י ז"ל מתירא שיפלו, כי אם בטח בחבורן לטבעות החשן, וכתב שע"י כך הן נאחזות מלפניו כנגד לבו, ואינן נופלות. **זהב וגו'**, חמשת מינים הללו שזורים בכל חוט וחוט, היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקים וקוצצין פתילים מהם, וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטי תכלת, וחוט של זהב עם שש חוטי ארגמן, וכן בתולעת שני וכן בשש, ואח"כ שוזר את כלם כאחד, נמצא חוטן כפול כ"ח, כן מפורש במס' יומא (דף ע"ב ע"א), ולמדו מן המקרא הזה, וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות (את פתילי הזהב) בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' (לקמן לט ג'), למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין, (רש"י). **מעשה חשב**, מפורש למעלה בפ' תרומה (כו א'). (ז) **חברת**, מחברות את האפוד עם החשן. **אל שני קצותיו**, אל רחבו של אפוד, שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן, וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קוד"ים (בל"א עללענבאָגען), שנאמר לא יחגרו ביזע (יחזקאל מד י"ח) אין חוגרין במקום זיעה, לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם, אלא כנגד אציליהם, (רש"י). **וחבר**, שיארוג את הכתפות לבד, ויחברם במחט עם חשב האפוד. (ח) **וחשב אפדתו**, ת"א והמיין תקוניה, חגור שעל ידו הוא מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו.

אשר

1) קודי"ש בלע"ז coudes (דיא עללענבאָגען אים פלוראל).

עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי
אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם
שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה
מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־
שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־
הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃
יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם

תרגום אונקלוס

כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דַּהֲבָא
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת
תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף
עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל
אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת
שִׁתָּא דְּאִשְׁתַּאֲרוּ (תִּגְלוֹף)
עַל אַבְנָא תִּנְיֵתָא
כְּתוּלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד אוּמַן
אֲבַן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ

ת"א ששה. סוטה לו א: כתולדתם. סוטה שם: פתוחי. שם מח ב:
קת"ם (י) משמתם. ח"ו: ואת. כלי געיא: כתולדתם.
מ"ו קדמאה לבד: (יא) חרש. הרי"ם בפתח: חתם. ח"ו:

רש"י

עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ומהמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדתם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת. ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מ"ד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חתם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעיזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרת כתב ניכר

תרגום אשכנזי

זיטצט, זאלל פאן גלייכער ארבייט אוים איינעם שטיקקע מיט איהם זיין, פאן גאלד, בלויער, פורפור־ראטהער וואללע אונד גארן געדרעהט. (ט) דוא זאללסט צווייא שהם־שטיינע נעהמען, אונד דארין איינשטעכען לאססען דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס. (י) נעהמליך זעכס פאן איהרען נאמען אין דען איינען שטיין, אונד דיא נאמען דער זעכס איבריגען, אין דען צווייטען שטיין, נאך דער אָרדנונג איהר געבורט. (יא) נאך דער קונסטארבייט איינעם שטיינשניידערס, וויא איין זיעגעל געשטאָכען ווירד, זאללסט

באור

אשר עליו, למעלה בשפת הסינר. כמעשהו, מעשה חושב ומחמשת המינין. ממנו יהיה, עמו יהיה ארוג, ולא מחובר ע"י מחט. (י) כתולדתם, כסדר שנולדו, ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי על האחת, ועל השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין מלא, שכן הוא כתוב במקום תולדתו [ואביו קרא לו בנימין (בראשית לה י"ח)] כ"ה אותיות בכל אחת ואחת עכ"ל רש"י ז"ל, ופליאה גדולה בעיני עלהרב ז"ל שפי' הכתוב דלא כמאן, דבסוטה (דף לו ע"א) נחלקו חז"ל בדבר זה, לת"ק דברייתא השניה כתולדתם ולא הראשונה כתולדתם, מפני שיהודה מוקדם והיו השמות כתובים על הסדר הזה, יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי, ולר' חנינא בן גמליאל אין כתולדתם מורה כלל על הסדר, כי אם על השמות, שיהיו נקראים כמו שקרא להם אביהם, ולא כשמות שקרא להם משה, ראובן ולא ראובני שמעון ולא שמעוני, והיו כתובים כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות, ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולן באחת מהן, בשניה בני רחל אחד מכאן ואחד מכאן ובני השפחות באמצע, כזה: בנימין דן נפתלי גד אשר יוסף, כן פירש"י ז"ל שם בעצמו, וא"כ דבריו כאן בחומש דלא כמאן. והרמב"ם ז"ל (בהל' כה"מ הלכה ט') פסק כר' חנינא בן גמליאל, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל את דבריו, כי אם לדעתו על הסדר הזה היו כתובים ראובן לוי יששכר נפתלי גד יהוסף באחת מהן, ובשניה שמעון יהודה זבולן דן אשר

תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו לְזִכָּרֹן׃ ס שני
יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃
יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם

תרגום אונקלוס

כִּגְלָף דְּעִיזְקָא תִּגְלוֹף יַת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהֵן׃
יב וּתְשַׁוֵּי יַת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כִּתְפֵּי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כִּתְפוֹהִי לְדָכְרָנָא׃
יג וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצַן דִּדְהָב׃
יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמַן תַּעְבֵּיד

ת"א ועשית. יומא א ב:

קת"ם שמת. ח"ו: מסבת. חסר דחסר: משבצות. מ"ו וכן להלן פ' כ"ה: (יב) כתפת. ח"ו: זכרן. ח"ו: שמותם. מ"ו: לזכרן. ח"ו: (יד) שרשרת. ח"ו: מגבלת. ח"ו:

תרגום אשכנזי

דוא דיאביידען שטיינע שטעכען לאססען, נאך דען נאמען דער קינדער ישראל, אומרינגט פֿאן גאלדענען איינפֿאססונגען זאללסט דוא זיא מאכען. (יב) דיעזעביידען שטיינע זעטצעסט דוא אויף דיא שולטערבלאֶטטער דעם מאנטעלס, שטיינע דעם אנדענקעם פֿיר דיא קינדער ישראל'ס. זא זאלל אהרן איהרע נאמען טראגען פֿאָר דעם עוויגען אויף זיינען ביידען אכסעלן צום אנדענקען. (יג) דוא מאכסט אַלזא צווייא איינפֿאססונגען פֿאן גאלד. (יד) אונד צווייא קעטטען פֿאן ריינעם גאלדע, מיט ענדקנאָטען פֿערזעהען פֿאן געפֿלאָכטענער

רש"י

ומפורש: על שמת. כמו בשמות: מסבת. משבלות מוקפות האבנים במשבלות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבלות נמלאת המשבלת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבלת בכתפות האפוד: (יב) לזכרן. שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו ויזכור לדקתם: (יג) ועשית משבצת. מיעוט משבלות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זה אלא מקלת לרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלת.

באור

בנימן (חסר יו"ד שניה) (עיין כ"מ והגה"ה שם). (יא) מעשה חרש אבן, מעשה אומן של אבנים, חרש זה דבוק לתיבה שלאחריו, לכך הרי"ש בפתח, וכן הרש עלים (ישעיה מד י"ג), הרש ברזל (שם י"ב), וכתב הרשב"ם שמשקל דגוש הוא כמו גנב, לכן החי"ת קמולה, ולא חטופה עכ"ל, ר"ל שאלו היה הנפרד ע"מ חכם, דבר, בשני קמלין, היה ראוי להיות בסמיכות בח"פ החי"ת. פתוחי חותם, כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא, חרוגות האותיות בתוכן, כמו שחורלין חותמי טבעות, שהם לחתום אגרות, כתב ניכר ומפורש. על שמת, כמו בשמות. מסבת משבצות, מוקפות האבנים במשבלות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן, ומשקעה במשבלות, נמלאת המשבלת סובבת את האבן סביב, ומחבר את המשבלות בכתפת האפוד, ולהלן בפסוק י"ז נביא דעת הרמב"ן ז"ל בזה. (יב) לזכרן, להורות שלדקת השבטים נזכרים לפניו יתעלה בכל עת, ובזכותם ירוחמו בניהם. (יג) ועשית משבצת, מעוט משבלות שתים, ולא פי' לך עתה בפרשה זו אלא מקלת לרכן, ובפ' החשן גומר לך פירושן, כ"כ רש"י ז"ל, כי לדעתו השרשרות הנזכרות פה הן הן השרשות המפורשות בפ' החשן, וכבר הודעתיך שדעת הרמב"ס אינו כן. (יד) שרשרת, שלשלות. מגבלה,

יַתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יַת תִּכַּיָּא גְּדִילָתָא עַל מְרַמְּצָתָא׃ טו וְתַעְבֵּיד חוֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אוּמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִינֵיהּ דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי

ת"א חשן. יומא עב א ב. זבחים פח ב. ערכין טז א: כמעשה. יומא עא ב:

מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס
טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

קת"ם עבת. ח"ו: העבתת. חסר דחסר וכן כולן בליסנא: (טו) זהב. בתליסא גדולה:

רש"י

לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לערדסקאות שקורין אנשיי"רש בלע"ז 1): ונתת את שרשרת. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתם ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דריסנמ"ט בלע"ז 2) שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב ומחמשת

תרגום אשכנזי

ארבייט, דיאביידע געפֿלאָכטענע קעטטען, זאללסט דוא אין דיאביידען איינפֿאססונגען בעפֿעסטיגען. (טו) דוא זאללסט דען שילד דעם אויסשפּרוכעס מאַכען, קונסט וועבער־ארביים, וויא דיא ארבייט דעם מאנטעלם פֿערפֿערטיגסט דוא איהן, פֿאן גאלד, בלויער,

באור

לסוף גבול החשן תעשה אותם. מעשה עבת, מעשה קליעת חוטין, ולא מעשה נקבים וכבלים (כצ"ל וכן הוא בכ"י) כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לערדסקאות שקורין אנשיי"רש, עכ"ל רש"י ז"ל, ובכרש"י כ"י נכתב אנגינ"ייר, וכן הוא ברש"י דגמרא מסכת ביצה (דף כ"ב ע"ב), והוא בל"א (רויכפאס), וכוונת רש"י שלא היו השרשרות עשויות חוליות חוליות של טבעות תחובות זו בזו, כעין כבלי ברזל שעושין לבורות, כי אם מעשה קליעה, כאותן שעושין לכלי המוגמר הנקראים לחז"ל ערדסקאות. ואעתיק לך לשון הרשב"ם ז"ל מכ"י, שנשמט קצת לשונו בהדפסה: מעשה עבות, לפי שיש שלשלאות בענין אחר תחובות זו בזו כעין לולאות, לכך צריך לפרש שהיו עשויות כעין חבלים, מעובתין בארך כעין חבלים שלנו עכ"ל. ונתתה את שרשרת, של העבותות, העשויות מעשה עבות על המשבצות הללו, והנה לשטת רש"י ז"ל לא צוה פה לא על עשיית השרשרות ולא על קביעתן, כי אם בעבור שצוה לעשות משבצות עם האפוד, זכר גם מקצת צרכן, שכאשר תעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו, ולשטת הרמב"ם ז"ל צוה כאן לתת שתי שרשרות בטבעות שבסוף כתפות האפוד, והן היורדות משם עד הטבעות העליונות שבחשן, ולהרשב"ם ז"ל פי' אחר בזה, אעתיק לך לשונו מכ"י, כי נדפס בשבוש: משבצת זהב טהור, כעין טס של זהב שיש גומין באמצעיתו להכנים בו ראשי השרשרות לחתיכה אחת גסה, שדומה לגבול ולסוף, בוט"ון בלע"ז (ובל"א קנאָפף), שעושין בראשי החגורות של משי, כדי שתכנס במשבצות עכ"ל, ובבאור תיבת מגבלות נראין דבריו, כי יותר ראוי שיהיה השם התואר מורה על תמונת הדבר ואופן עשייתו, מאשר יורה על מקום קביעותו, ולכן מתורגם בל"א כפי' הזה. (טו) חשן משפט, לפי שנותנים בהם את האורים והתמים שמגידים משפט ישראל וצרכיהם, כדכתיב ושאל לו במשפט האורים (במדבר כז כ"א), לכן קרוי משפט, כ"כ הרשב"ם ז"ל, וקרוב לו פי' הראב"ע והרד"ק

1) אנשיי"רש בלע"ז, (רויכפעססער) encensiors : encencirs נ"ל אנגינציר"ש.
2) דריסנמ"ט בלע"ז, deresnement (מינדליכער פֿאָרטראַג פֿאָר געריכט).

וְתוֹלַ֧עַת שָׁנִ֛י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָ֖ר תַּעֲשֶׂ֥ה
אֹתֽוֹ׃ טז רָב֛וּעַ יִהְיֶ֖ה כָּפ֑וּל זֶ֥רֶת
אָרְכּ֖וֹ וְזֶ֥רֶת רָחְבּֽוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ֤
בוֹ֙ מִלֻּ֣אַת אֶ֔בֶן אַרְבָּעָ֖ה טוּרִ֣ים
אָ֑בֶן ט֚וּר אֹ֣דֶם פִּטְדָ֔ה וּבָרֶ֔קֶת

וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃
טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא
אֻרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ׃
יז וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת
אַבְנָא אַרְבְּעָה סִדְרִין דְּאֶבֶן
טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן
יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חָד׃

קת"ם (יז) מלאת. ח"ו: טורים. מלא דמלא:

תרגום אשכנזי

פורפור־ראטהער, האָכ־ראטהער וואָללע, אונד גארן געדרעהט זאללסט דוא איהן מאכען. (טז) ער זאלל פיערעקקיג זיין, דאָפפעלט איבער איינאנדער, זיינע לאַנגע איינע שפאננע אונד זיינע ברייטע אויך איינע שפאננע. (יז) דוא בעזעטצעסט איהן מיט עדעלגעשטיינען, פיער רייהען עדעלגעשטיינען, איינע רייהע, אדם, פטדה אונד ברקת,

רש"י

מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן

באור

והרד"ק בשרשים שרש חשן, וכן פירש"י ז"ל להלן (פסוק ל'), שעל שם הכתב הנתון בתוכו קרוי משפט, ועניינו דבר שע"י נשפטים ונוכחים אם לעשות דבר אם לא, וכאן כתב חשן משפט, שמכפר על קלקול הדין, ד"א משפט, שמברר דבריו והבטחתו אמת ריטעמא"נט בלע"ז (בל"א גרינדליכע אויספיהרונג ערהֶרטערונג), שהמשפט משמש ג' לשונות, דברי טענות הבעלי דינין (בל"א רעכטען, זיינע רעכטסזאַכע אויספיהרען) וגמר הדין (ריכטען, אורטהייל שפרעכען), ועונש הדין (דאז רעכט או געריכט בל"א), אם עונש מיתה, אם עונש מכות, אם עונש ממון, וזהו משמש לשון ברור דברים, שמפרש ומברר דבריו (אויספיהרען) עכ"ל, והוא קרוב מענין האוריס והתמים, על שם שמאיר ומתמים את דבריו. (טז) רבוע יהיה כפול, שיהיה ארכו אמה ורחבו זרת שהוא חצי אמה, וכשכופלו לארכו נמצא שהוא רבוע זרת על זרת. (יז) ומלאת בו, על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן, קורא אותן בלשון מלואים, כ"כ רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש מלא, ולדעת כלם היו האבנים משוקעות בבתים של זהב הנקראים משבצות, המקיפות אותן מלמטה ומארבע רוחותיהן, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בהלכות כ"הם פ"ט ה"ו), והרמב"ן ז"ל השיג על זה בפ' תרומה (לעיל כה ז'), ולדעתו משבצות כדברי אנקלוס שתרגם מרמצן, והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן, ומוציאין ממנו מזלג שלש שנים שיאחזו את האבן, מלשון חז"ל ומפקי ליה ברמצא דפרזלא, כגון דבזעיה ברמצא דפרזלא (שבת דף ק"ג ע"א), וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות, כדי שתתראה מכל צד, ולא יטמן יפיה והדרה (נקרא בל"א דורכזיכטיג-געפאסט), וכתב עוד ותדע לך שהוא כן, שהרי שתי שרשרות זהב התאובות בשתי הטבעות שבחשן תקועות במשבצות שבכתפות האפוד, ואם המשבצות בתים הם למושב האבנים, היאך יתקעו בהן שרשרות (וכבר כתבנו למעלה דעת הרמב"ם ז"ל, שהיו שם שתי טבעות להכנים בהן השלשלות, וכ"כ יוסיפון בקדמוניות לרומיים פרק ה' ספר ג'), ומה ישמשו שם גומות שבהן (הכוונה אם היו שם משבצות אחרות, שלא למושב האבנים, כי אם להכנים בהן השרשרות, איך יכנסו השרשרות בגומות שאינן מפולשות מעבר לעבר? אבל הן מזלגות כמו שאמרנו, ונקבי השרשרות נכנסים בהם, וממנו לפי דעתי כי אחזי השבץ (שמואל ב' א ט'), אנשים בידם רמחים, ובראשם מזלגות לתפוש הבורחים, כמו שאמר והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו (שם ו'), ופי' מסבת משבצות, שיעשה רמצי זהב סביב, ועל דעת אנקלוס שאמר משקען מרמצן היו האבנים משוקעות תוך הבתים, והיו יוצאין מהם רמצים מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה עכ"ל, וענין המלואים הנזכר באבנים על דעתי שתהיינה האבנים שלמות שנבראו כך, ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול, או שנחצב מהן כלום, ולכך תרגם אנקלוס אשלמותא מלשון שלמות, כי כל מלוי תלים או גומות תרגם מלוי ממש, אבל כאן תרגם המלוי מלשון שלמות, וכן מלא אתם חכמת לב (לקמן לה ל"ה), תרגם אשלים, כי אינגו

הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ

יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם׃ יט וְסִדְרָא תְלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא וְעֵין עִיגְלָא׃ כ וְסִדְרָא רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא וּפַנְטֵירֵי מְרַמְּצָן בִּדְהַב

ת"א תרשיש. מגילה יב ב:

קת"ם (יח) ויהלם. היו"ד בקמץ וחיו וכן בפ' פקודי: (יט) ואחלמה. מלעיל: וישפה. היו"ד במתג והפ"א בצירי:

רש"י

בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואתם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא

תרגום אשכנזי

דיזעס איזט דיא איינע רייהע; (יח) דיא צווייטע רייהע, נפך, ספיר, אונד יהלם; (יט) דיא דריטטע רייהע, לשם, שבו, אונד אחלמה; (כ) אונד דיא פֿיערטע רייהע, תרשיש, שהם, אונד ישפה, אין גאלד געפֿאסט זאללען זיא זיין, וואָ זיא איינגעזעטצט

באור

דבר שימלא כלי, אבל הוא שלמות, שהיו שלמים בחכמה, ולכך באבני האפוד לא נזכר ענין המלואים, לפי שהיו חורצין בהן שמות בני ישראל, כאשר יעשו חרשי האבן, ולא היו א"כ במלואתם, אבל באבני החשן לא חרצו השמות בכלי, כי אם על ידי שמיר, כמו שאמרו רז"ל במס' סוטה (דף מ"ח ע"ב), אבנים הללו אין כותבין עליהם בדיו שנאמר פתוחי חותם, ואין מפרשין עליהם באזמל שנאמר במלואתם, אבל מביא שמיר וכו'. והרמב"ם ז"ל לא הזכיר השמיר כלל, וכבר תמה הל"מ על זה. והנה הכתוב ובחרשת אבן למלאות (לקמן לא ה' ולה ל"ג) דחוק קלת לפי' הרמב"ן ז"ל, שמפרש שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלואותם, והרי לפי פירושו ענין המלואים הנזכר באבנים מורה שלא תהיינה חרולות פתוחי חותם ע"י כלי, כי אם ע"י השמיר, אולי כוונת הרב ז"ל שידעו לפתח ע"י השמיר באבנים שלמות: [אמר שלמה, על דעתי אין בדברי הרמב"ן ז"ל תפיסה על רש"י ז"ל, כי מדברי אנקלוס שתרגם משקען מרמלן, אין הכרע, ואדרבה משמעות הלשון שיהיו האבנים משוקעות בגומות, לא בולטות על ידי מזלגות כמ"ש הרמב"ן, גם איך יפרש הרב לפי דרכו מלות תשבץ וכן ושבלת האמורות בכתונת, וכתנת תשבץ (לעיל פסוק ד'), ושבלת הכתנת (לקמן פסוק ל"ט)? ובעיקר הדבר שדחה פי' של רש"י באמרו כי לדעתו איך יתקעו שם שרשרות, וגם המבאר כתב שלדעת רש"י היו קבועים באופן שלא נזכר, נראה לי בכוונת רש"י ז"ל שאין המשבלות הנאמרות בפסוק ועשית משבלות זהב (לעיל פסוק י"ג), אותן משבלות של ב' אבני האפוד, כי הן היו סמוכים יותר אל הטאר (והן לא נזכרו כלל בכתוב, כי די במה שאמר משבלים זהב יהיו במלואתם (לקמן פסוק כ'), ור"ל כדרכן של אומני האבנים שעושים משבלים, ואין לורך לפרש יותר, כי נודע הוא לאומנים, כאשר לא פירשה התורה אופן עשיית שמן המשחה, אך הסתפקה במאמר רקח מרקחת מעשה רקח (שם ל כ"ה), ור"ל באופן הנודע לרוקחים כמ"ש שם גם הרמב"ם ז"ל), ואלו היו למטה מהן, במקום חבור כתפות האפוד עם החשן, והיו כמין ב' חתיכות זהב, ובתוכן גומות, ואפשר שהיו מפולשות מעבר לעבר, כעין טבעות, אך הטבעות בעבור שנקביהן גדולות ועגולות, היו השרשרות יושבות שם ברוחה, יולאות וחוזרות הנה והנה, ובמשבלות היו נאחזות בדוחק ומהודקות יפה, דוגמת מה שפי' הרשב"ם, הביאו המבאר בפסוק י"ד, ואפשר שהרמב"ם קרא למשבלות הללו טבעות, כדרכו בספרו, להעתיק השמות אל לשון מובן לכל קורא, ולכך הוסיף שתי טבעות שלא נזכרו בכתוב]. טור אדם וגו', העולה מכל מה שכתבו המתרגמים והמפרשים לדעת אבני החשן ושמותן, הוא, שאי אפשר לנו לעמוד עליהן בבירור, ואין בידינו אלא סברות דקות וחלושות מהוראות השמות, המסכימות לפעמים עם מקרה אבן טוב ידוע, יאמרו המפרשים כי היא זאת, והדבר ידוע שאין הראיות הללו מכריעות, כי לאבן אחת מקרי' מתחלפים ולאבנים רבות מקרי' משתתפים, ומי יגיד לנו על איזה מקרה או על מקרה איזה אבן הונח השם ההוא? לזה ראינו שכל אחד מהמתרגמים בלשונות אחרות הראשונים והאחרונים באר האבנים הללו כפי סברתו ודעתו, וגם המתרגמים ללשון ארמי שהם אנקלוס ויב"ע והירושלמי לא פתרו אותם על אופן אחד, וכן המפרשים

בִּמְלוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ
עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר
שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן
שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב

תרגום אונקלוס

יְהוֹן בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃
כא וְאַבְנַיָּא יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּרְתָּא עַסְרֵי
עַל שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ
כִּגְלַף דְּעִיזְקָא גְּבַר עַל
שְׁמֵיהּ יְהֶוְיָן לִתְרֵי עֲסַר
שִׁבְטִין׃ כב וְתַעְבֵּיד עַל
חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחֲמָן עוֹבַד

ת"א במלואתם. סוטה מח ב׃
קת"ם במלואתם. מ"ו קלמאה לכד׃ (כא) שמת. ח"ו וכן שמתם שאח"ז׃ חותם. מ"ו׃ לשני. בלי מ' בסוף׃ (כב) שרשת. גבלת. עבת. כולהון ח"ו׃

תרגום אשכנזי

ווערדען. (כא) דיא שטיינע זאללען נאך דען נאמען דער קינדער ישראל זיין, צוואֶלף, נאך אנצאהל איהרער נאמען, וויא איין זיעגעל געשטאָכען ווירד, יעדען שטאמם נאך זיינער נאמען, זא זאללען דיא שטיינע נאך דען צוואֶלף שטאֶממען זיין. (כב) אן דאז ברוסטשילד מאכסט דוא איינהאֶנגזעל מיט ענדקנאָטען פאן געפלאָכטענער ארבייט, אוים

רש"י

בעובי האבן זהו לשון במלואתם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר׃ (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים. אודם לראובן. פטדה לשמעון וכן כלם׃ (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין׃ שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזים לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן ב' שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה׃ גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומי"ל בלע"ז 1)׃

באור

אשר רצו לעמוד עליהן, כמו החזקוני והבחיי ובעל שלטי גבורים שהרבה בהם דברים, אחרי אשר הודה בעצמו שהשתיקה בהם יותר טובה מהדבור הבטל, כלם יתנו עדיהם שהיגיעה בזה הענין ללא עזר וללא הועיל, על כן יפה עשה המתרגם האשכנזי שלא פתרם כלל, חוץ מספיר וישפה, שהן אבנים ידועות עד היום בשמות הללו, ואף בספיר הדבר בספק [עיין מ"ש למעלה (כד י')]. והנה בתבנית האבנים הללו כתב הרמב"ם ז"ל (בה' כ"המ פ"ט ה"ו), שהיו מרבעות, ולא נודע מאין יצא לו להרב ז"ל דבר זה. (כ) משבצים זהב, היו הטורים. במלאתם, מוקפים משבצות זהב בעומק שעור שיתמלא בעובי האבן, זהו לשון במלואתם, כשעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות, לא פחות ולא יותר, (רש"י). ואפשר שמזה יצא לו להרמב"ם ז"ל שלא היו האבנים עגולות, שלא ישארו הזויות שבין עגולים בלי מלוי אבן. (כא) איש על שמו, כסדר תולדותם סדר האבנים, אודם לראובן, פטדה לשמעון, וכן כלם, (רש"י). וכ"כ הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מהל' כ"המ ה"ז), והנה לפי הסדר הזה יהיה שם דן כתוב על ספיר, הוא החמישי להולדה, ובס' שופטים (יח כ"ט) גבי ויקראו שם העיר דן וגו' כתב רש"י ז"ל שהיה שם דן על לשם, שהיא האבן השביעית, והוא כסדר שנזכרו בתחלת ואלה שמות (עיין רא"ם שנדחק ליישב דברי הרב ז"ל), ויב"ע והירושלמי סדרו השמות הללו כל אחד מהם בסגנון אחר, ולדעת כלם היה ראובן על האודם ועל הישפה בנימן, וכתב הרמב"ם (בה' כ"המ פ"ט ה"ז) שלמעלה מראובן היה כתוב אברהם יצחק יעקב, ולמטה מבנימין שבטי יה, כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם. (כב) על החשן, בשביל החשן, לקבען בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין, (רש"י). שרשת, לשון שרשי

[אמר הכורם]: (כא) על שמות, לפי שמות, וכן כל על האמור בכתוב זה אינו כמשמעו, שהרי השמות היו על האבנים ולא אבנים על השמות.

1) אשומיי"ל בלע"ז, (זויס) איס' soma (ענדיגען) asomer.

טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי
טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב
עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת
הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי
הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת

תרגום אונקלוס

גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי׃ כג וְתַעְבֵּיד
עַל חוּשְׁנָא תַּרְתֵּין עִיזְקָן
דִּדְהָב וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין
עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי
חוּשְׁנָא׃ כד וְתִתֵּן יַת תַּרְתֵּין
גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין
עִיזְקָתָא בִּסְטְרֵי חוּשְׁנָא׃
כה וְיַת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל
תְּרֵין סִטְרוֹהִי תִּתֵּן עַל
תַּרְתֵּין מְרַמְּצָתָא וְתִתֵּן עַל

קת"ם (כג) טבעות. מ"ו וכן להלן פ' כ"ו וכ"ז וכן הטבעות בפסוק זה: ונתת. בלי ה"א בסוף: קצות. מ"ו וכן כולן:

רש"י

מעשה עבת. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החשן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבתת הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תקועות במשבצת של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרת השמאלית: ונתתה. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ובהן הוא תלוי ועדיין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד בו טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל

תרגום אשכנזי

ריינעם גאלדע. (כג) דוא מאכסט נעהמליך אן דעם שילדע צווייא גאלדענע רינגע, אונד בעפעסטיגסט דיאביידען רינגע, אין דיא ביידען עקקען דעם שילדעס. (כד) זא־דאנן ברינגסט דוא דיא ביידען געפלאכטענען גאלדענען קעטטען, אין דיא ביידען רינגע, דיא אין דען עקקען דעם שילדעס זינד. (כה) אונד דיא ביידען ענדען דער ביידען קעטטען בעפעסטיגסט דוא אן דיא ביידען איינפאסונגען, דיעזע זעטצעסט דוא אין דיא

באור

שרשי אילן המאחזין את האילן להאחז ולהתקע בארץ, אף אלו יהיו מאחזין לחשן, שבהם יהיה תלוי באפוד, (רש"י), וכן מתורגם בל"א. ולפ"ז תהיה מלת שרשרת בעלת ד' אותיות משרש שרשר, ושרשת משרש אחר. והראב"ע כתב מלת שרשרות כפול העי"ן, ואם לא יכפלוהו הוא שרשות, ויהיו א"כ שניהם מגזע שרש, והרד"ק הביא גם שניהם בשרש שרשר, מענין שלשלת, וכתב שבשרשת הרי"ש חסר. גבלת, הוא מגבלת האמור למעלה, שתתקעם בטבעות, שיהיו בגבול החשן, וכל גבול לשון קצה אשומ"ייל בלע"ז [והוא שאמא"ליי', וכל"א (זוים)], וכבר הזכרנו פי' הרשב"ם בזה (לעיל פסוק י"ד). (כג) על החשן, לצורך החשן, שהרי א"כ הוא מפרש מקום קביעתן, ונתת את שתי הטבעות וגו'. (כד) שתי עבתת הזהב, הן הן שרשרת הכתובות למעלה, ולא פי' מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך, שיהיה תוחב אותן בטבעות, ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו, (רש"י). (כה) שתי קצות, של שתי העבותות, ב' ראשיהן של כל אחת. על שתי המשבצות, הן הן הנזכרות למעלה (בפסוק י"ג), ולא פירש שם את מקומן

הָאֵפוֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃
כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב

כִּתְפֵי אֵפוֹדָא לְקֳבֵיל אַפּוֹהִי׃ כו וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהֵן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְתֵיהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא לְגָיו׃ כז וְתַעְבֵּיד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּין יָתְהֵן עַל תְּרֵין כִּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלְּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לְקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי

קת"ם (כו) האפוד. מ"ו וכן בסמוך פ' כ"ז כ"ח ול"א:

תרגום אשכנזי

שולטערבלאַטטער דעם מאנטעלס, אויף דיא אויסענזייטע. (כו) פֿערנער מאכֿסט דוא נאָך צווייא גאלדענע רינגע. בעפֿעסטיגסט זיא אן דיא איבריגען ביידען עקקען דעם שילדעס, נעהמליך אן דען זוים, געגען דען מאנטעל צו, אונד צוואר אן דיא איננערע זייטע. (כז) דוא מאכֿסט נאָך צווייא גאלדענע רינגע, דיעזע זעטצעסט דוא אין דיא ביידען שולטערבלאַטטער דעם מאנטעלס אונטערהאלב דעם שילדעס, אן דיא אויסענזייטע אין דיא געגענד, וואָ דער מאנטעל אַנשליעסט, איבער דעם גירטעלבאנדע דעם מאנטעלס.

רש"י

אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו כי אותו אבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפד ביתה. הרי לך ב' סימנים האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראש השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנאמר לעמת מחברתו סמוך למקום הבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון:

באור

לארכן, עכשיו הוא מפרש שיתקע כהן ראשי העבותות התחונות בטבעות החשן לימין ולשמאל, שני ראשי השרשרת הימנית תוקע במשבצות של ימין, ושני ראשי השרשרת השמאלית בשל שמאל. ונתתה, את המשבצות. אל מול פניו, של אפוד, שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל, אלא בעבר העליון שכלפי חוץ, והוא קרוי מול פניו של אפוד, כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים. (כו) קצות החשן, הן שתי פאות התחתונות לימין ולשמאל. על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין, האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו, שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד, שהרי האפוד על מתניו, ועוד נתן סימן שיתנם בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר ביתה. מלמטה, שהמשבצות נתונות בכתפות האפוד, למעלה מן החשן, ואלו הטבעות קבע בכתפות האפוד למטה מן החשן, סמוך למקום חבורן עם האפוד, והוא שנאמר לעמת מחברתו. ממעל לחשב האפוד, למעלה מן החגורה, שהמחברת לעומת החגורה, והטבעות נתונות

הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־

מטבעותיו קרי

לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ כח וִיחַדוּן יַת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא דְּלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃ כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחוּשַׁן דִּינָא עַל לִבֵּיהּ בְּמֵעַלֵיהּ לְקוּדְשָׁא

כ"ח ולא

ת"א ולא יזח. יומא עב א. מכות כב א: חולין ז א:

רש"י

(כח) וירכסו. ל' חבור וכן (תהלים ל"א) מרוכסי איש חבורי חבלי רשעים וכן (ישעיה מ') והרכסים לבקעה הרים הסמוכי' זה לזה שא"א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה עמוקה יהיה לבקעה מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. ל' ניתוק ול' ערבי

תרגום אשכנזי

(כח) מאן שנירט אלסדאנן דאז ברוסטשילד אן, אוים זיינען רינגען אין דיא רינגע דעם מאנטעלס, מיט איינער שנור פאן בלויער וואללע, דאמיט דער שילד פעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעם מאנטעלס, אונד זא קאן דער שילד ניכט פאן דעם מאנטעל וויכען.

(כט) אלזא זאלל אהרן דיא נאמען דער קינדער ישראל'ס, אין דעם שילדע דעם אויס-שפרוכעס, אויף זיינעם הערצען טראגען, ווען

באור

מעט כגובה זקיפת הכתפות כנגד סוף החשן. (כח) וירכסו, לשון חבור, וכן מרכסי איש (תהלים לא כ"א), חבורי חבלי רשעים, וכן והרכסים לבקעה (ישעיה מ ד'), הרים הסמוכים זה לזה, שא"א לירד לגיא שביניהם, אלא בקושי גדול, שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה, יהיה לבקעה מישור ונוחה לילך, כ"כ רש"י ז"ל. והרד"ק בשרשים שרש רכס פתרו מענין גובה, כלומר יגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, והוא דבר תימה שהרי הפתיל מחבר החשן עם האפוד למטה, אולי כוונתו על הטבעות, לפי שטבעות החשן כלפי פנים, וטבעות האפוד כלפי חוץ, ולזה כשהוא מחבר אלו הטבעות על ידי הפתיל, כאלו הוא מגביה את החשן לצד חוץ. והראב"ע פתרו מענין עוות. יזח, לשון נתוק ולשון ערבי הוא, כדברי דונש בן לברט, (רש"י), והרד"ק בשרש זחח כתב שענינו ולא יגבה, ודומה לו בלשון רז"ל זחוחי הלב, פירוש גבוהי לב וגסי רוח [ולדעתו יהיה יזח שרשו זחח, והוא עתיד נסתר מבנין נפעל לגזרת פָּעַל, כמו לא יִמַּד (הושע ב א'), ולשונו תִּמַּק (זכריה י"ד י"ב), יִדַּל כבוד יעקב (ישעיה יז ד'), ודגש הזי"ן לחסרון נו"ן נפעל]. והרמב"ן ז"ל פירשו כמו ולא יסח, מן בית גאים יסח ה' (משלי טו כ"ה), ובוגדים יסחו ממנה (שם ב כ"ב), ענין נתילה ונתוק בחלוף הסמ"ך והזי"ן [ולדעתו יהיה שרשו נזח (כמו יסח ויסחו שרשם נסח גם לדעת הרד"ק), והוא עתיד נסתר מבנין הקל, והדגש לחסרון נו"ן פ"פ, ועכ"ז פירשו כמו נפעל, כי הוא מפעלים שאין להם פעולה ולא הפעלה, והוא כדמות תאר, ושעורו ולא יהיה נזח, וכן כתב הרמב"ן בסוף דבריו שרשו נזח], והענין שמתוך שהחשן מחובר עם כתפות האפוד, למעלה על ידי השרשרית, ולמטה על ידי הפתיל, שעל ידו הוא נלמד ומרוכס לימין ולשמאל, אי אפשר לחשן לנוד ולהנתק מעל האפוד. (כט) ונשא אהרן וגו', חוזר וכולל מה שאמר למעלה שיהיו שמות בני ישראל על אבני החשן, ולזה מתורגם

[אמר הכורם] (כט) על לבו, שיזכור תמיד מעלה בחירתו, שהוא נבחר להיות מרכז העגולה, שבו נכללה כל האומה

הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃
ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־
הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־
לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא
אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ ס שלישי
לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד

תרגום אונקלוס

לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃
ל וְתִתֵּן בְּחֹשֶׁן דִּינָא יַת
אוּרַיָא וְיַת תּוּמַיָא וִיהוֹן
עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ
קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יַת דִּין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם
יְיָ תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּד יַת
מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר

ת"א והיו. ערכין יא א: ועשית. יומא עא ב:

קת"ם (כט) לזכרן. ח"ו:

תרגום אשכנזי

ווען ער אין דאז הייליגטהום קאָממט, צום בעשטאֶנדיגען אנדענקען פֿאָר דעם עוויגען. (ל) אין דען שילד דעם אויםשפרוכעם לעגסט דוא דיא אורים אונד תמים, דאמיט זיא אויף דעם הערצען אהרן׳ם ליעגען, ווען ער פֿאָר דען עוויגען קאָממט; אלזא זאלל אהרן דען גאֶטטליכען אויםשפרוך אן דיא קינדער ישראל בעשטאֶנדיג אויף זיינעם הערצען טראגען פֿאָר דעם עוויגען. (לא) דען אונטערראָק אונטער דעם מאנטעל מאכםט דוא גאנץ

רש"י

הוא כדברי דוגש בן לברט: (ל) את האורים ואת התמים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו. ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כ"ז) ושאל לו במשפט האורים: את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט על שם סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתון עליו לחגורה

באור

מתורגם בל"א (אַלזאָ טראָגט וכו׳), (ל) את האורים ואת התמים, לא פירש לנו הכתוב מה הם, אף לא צוה על עשייתן, כאשר צוה בשאר כלים, כי אם הזכירם עתה בפעם הראשונה בה"א הידיעה, את האורים זאת התמים, וכן במעשה לא נזכר אומן, כי אם משה לבדו, שאמר ויתן אל החשן את האורים ואת התמים, וירא׳ה מזה שלא היו מעשה אומן חרש, ולא היה לבעלי המלאכה בהם מעשה, ולא לקהל ישראל בהם נדבה כלל, אבל הם סוד מסור מפי הגבורה למשה, והוא כתבו בקדושה, והם מעשה שמים, לכך יזכירם שתם זבה"א הידיעה, כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים (בראשית ג כ"ד). והנה צוה השם את משה שיניח בין כפלי החשן את כתב האורים והתמים, ונקרא כך על שם שעל ידו הוא מאיר את דבריו ומתמם את דבריו, וכן נקרא משפט על שם אותו הכתב, שנאמר ושאל לו במשפט האורים (במדבר כז כ"א), לפי שעל ידו הוא מברר ומאמת את דבריו, כמ"ש למעלה בשם רש"י ז"ל, (מדברי הרמב"ן ז"ל בבאור דברי רש"י). את משפט בני ישראל, הם האורים והתמים, דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו, אם לעשות דבר אם לאו, (רש"י). (לא) מעיל, מפורש למעלה (בפסוק ד׳), ונקרא מעיל האפוד, לפי שהאפוד נתון עליו לחגורה

האומה הישראלית, והוא העומד בפנים לכפר העאות של כל בני ישראל, ולהורותם את דבר ה׳ ודרכיו ויזכור שבני ישראל הם תמיד לפני ה׳, כלומר שמשגיח עליהם בהשגחה פרטית, וזהו טעם לזכרון לפני ה׳ תמיד:

כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ
בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְּפִיו סָבִיב
מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־
לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־
שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב

תִּכְלָא׃ לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁיהּ
כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵי מַקַּף
לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד
מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ
דְּלָא יִתְבְּזַע׃ לג וְתַעְבֵּיד
עַל שִׁפּוּלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרֵי עַל
שִׁפּוּלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין

ת"א כליל. מנחות מב ב: מעשה. יומא עב ב. זבחים פח ב: לא. יומא שם:

קת"ם (לא) תחרא. החי"ת בשוא לבד: (לג) רמני. ח"ו ובפשטא:

רש"י

לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפול לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון: (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים

תרגום אשכנזי

פֿאן בלויער וואללע; (לב) דיא אֶפֿפֿנונג אָבען אם אונטערראק זאלל איינוואֶרטס אומגעשלא־גען זיין, אן דער אֶפֿפֿנונג זאלל רונד אומהער איינע באָרטע זיין פֿאן וועבערארבייט, וויא אן דער אֶפֿפֿנונג איינעם פֿאַנצערהעמדעס זאלל דראן זיין, דאמיט ער ניכֿט רייסע; (לג) אונטען אם זוימע מאכֿסט דוא גראנאטאֶפּ־פֿעל פֿאן בלויער, פורפור-ראטהער, אונד האלֿ-

באור

לחגורה. כליל תכלת, כלו תכלת, ואין מין אחר מעורב בו וחוטי המעיל כפולין שנים עשר, (יומא דף ע"א ע"ב). (לב) פי ראשו, פי המעיל בגבהו, הוא פתיחת בית הצואר. בתוכו, כתרגומו כפיל לגוי', כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו, והיה מעשה ארג ולא במחט, כ"כ רש"י ז"ל, והוא דחוק בלשון הכתוב, שאמר שפה יהיה לפיו סביב, ולפי' רש"י יהיה הדבר בהפך שהשפה ע"י כפילתו יהיה לשפה, והנה יב"ע והירושלמי תרגמו ויהי פום רישיה במצעה, וכן פי' הרשב"ם ז"ל בתוכו באמצעיתו למעלה ואח"כ הוא אומר שיעשה לפה הזה שפה סביב, ויהיה הצואר כלו חגור בפי המעיל, כי מסוף הגרון עד למטה הוא נחלק לשתי כנפים, כמ"ש למעלה (שם) דעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי פתר מלת בתוכו כדעת אנקלוס, ובאר מלות שפה יהיה לפיו, כאלו הוא מאמר אחר, שיעשה לפה הכפול לתוכו שפה ־־־ב ממעשה אורג, וכן משמע מלשון אנקלוס שכתב פומיה כפיל לגויה תורא יהי מקף לפומיה סחור סחור. מעשה ארג, שלא יהיה השפה עשוי במחט ותפירה. כפי תחרא, כשפת השריון, ורש"י ז"ל למד מזה ע"פ פרושו, שהשריונים שלהם פיהם כפול, ולדעת המפרשים בתוכו באמצעיתו, יהיה ענין כפי תחרא שיהיה כל הגרון חגור סביב, כענין שהוא חגור בפי השריון. לא יקרע, כדי שלא יקרע (לזה יהיה לו שפה ארוג), והקורעו עובר בלאו, שזהו ממנין הלאוין, וכן ולא יזח החשן (לעיל פסוק כ"ח), וכן לא יסורו ממנו (לעיל כה טו), הנאמר בבדי הארון, (רש"י), כלומר אף שלפי משמעות פסוקיהן אלו השלילות אינן אזהרות כי אם כל א' הוא נתינת טעם למאמר הקודם, אף ע"פ כן נמנו בכלל הלאוין, והעובר עליהן לוקה, וחז"ל (ביומא דף ע"ב פ"א) למדו זה מדלא כתיב שלא יקרע, שלא יזח, שלא יסורו. ור"ע ספורנו כתב לא יקרע לא יהיה לו בית צואר נפתח לארכו לפניו אבל יהיה עגול, כי לשון יקרע יאמר על דבר פתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני (ירמיה כב י"ד). (לג) רמני, עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת, (רש"י). ולשון הגמרא דזבחים (דף פ"ח ע"ב), עושה אותן כמין רמונים שלא פתחו פיהן (שהרמונים דרכם להפתח אחר גמר בישולן, כמו שעושין קליפי האגוזים הגלוסות) וכמין קונאות של קלסות שבראשי התינוקות (פי' בלשון יון הדודי הכובעים), ולא נזכר שם שיהיו חלולים, וגם הרמב"ם ז"ל לא הזכירו, אף לא ידענו לשטת רש"י ז"ל לאיזה צורך היו חלולים, אחרי שלא נתנו בהם דבר. רמני תכלת וגו', הם שלשה מינים, וכל מין חוטיו כפולים

וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃
לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב
וְרִמּוֹן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃
לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע
קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה
וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ
צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו

תרגום אונקלוס

דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר
לד זַגָּא דְּדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא
זַגָּא דְּדַהֲבָא וְרִמּוֹנָא
עַל שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן
לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ
בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ
וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃
לו וְתַעְבֵּיד צִיצָא דִּדְהַב
דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב

קת"ם ופעמני. ה"ו וכן כולן
הצד"י דגושה בליסנא: (לד) ורמון. מ"ו וכן רעהו שאחריו: (לה) קולו. מ"ו: (לו) ציץ. כדגש:

תרגום אשכנזי

דאמהער וואללע אם זוימע דעם אונטערראקס אומהער, אונד צווישען איהנען אויך גאלדענע שעללען אומהער. (לד) נעהמליך איממער איינע גאלדענע שעללע אונד איין גראנאטאפפעל, אונד זא רונד אומהער אן דעם זוימע דעם אונטערקליידעס. (לה) דיעזעס אונטערקלייד זאלל אהרן טראגען בייא זיינער אמטספערריכטונג, דאמיט זיין לויט געהאֶרט ווערדע, ווען ער אין דאז הייליגע הינאיין געהט פאר דעם עוויגען, אונד ווען ער וויעדער הערויס קאֶממט, אונד ער ניכט שטערבע. (לו) דוא זאללסט פערנער איין שטירנבלעך פאן ריינעם גאלדע מאכען אונד דארין איינשטעכען לאססען, וויא איין זי...

רש"י

כבילת תרנגולת: ופעמני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמן זהב ורמון. פעמון זהב ורמון אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב שני אצבעות מקיף על המצח

באור

שמנה, לפי שנאמר בשולים מסזר (להלן לט כ"ט), נמצא הוטי השולים ארבעה ועשרים, (יומא דף ע"א ע"ב). ופעמני זהב, זגין עם ענבלין המקשקשין בתוכם, (גמרא שם). בתוכם, ביניהם סביב, בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל, כ"כ רש"י ורשב"ם וכן תרגם אנקלוס, וכן פסק הרמב"ם והסמ"ג, ודעת הרמב"ן ז"ל שהיו הפעמונים נתונים בחלל הרמונים, ומקשקשין בתוכו. וז"ל הראב"ע, קדמונינו ז"ל אמרו כי הרמון סביב המעיל, ופעמון בין שני רמונים, כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים, רק הם בתוך הרמונים, ושם ישמיעו קול עכ"ל, נראה שהכריח דעת קדמונינו ז"ל מהא דאיתא בגמרא (זבחים שם) ומביא ע"ב זגין שבהם ע"ב ענבלין ותולה בו ל"ו מצד זה ול"ו מצד זה, ומדקאמר ותולה בו, משמע שהיו הפעמונים דבוקים במעיל, וכן דקדק הרא"ם [וכן דייק הכ"מ בהלכות כ"המ פ"ט ה"ד], ובגמרא שלפנינו הגוסחא ותולה בהן ומשמע כדעת הרמב"ן ז"ל, והמתרגם האשכנזי הלך בשיטת רש"י והרמב"ם ז"ל. (לד) פעמון זהב ורמון, פעמון זהב ורמון אצלו, כן הוא לשטת רש"י והרמב"ם, ולשטת הרמב"ן הכוונה פעמון זהב בתוך ברמון. (לה) ונשמע קולו וגו', ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות, כי אין לבא אל היכל המלך פתאום, (מדברי הרמב"ן). גם יתכן לומר לפי שלוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש עד צאתו (ויקרא טז י"ז), לכך לוה שישמע קולו בבאו, ויתרחקו השומעים, (הרשב"ם). ומכאן נראה כי פשטות הכתוב כדעת רש"י והרמב"ם ז"ל שזכרנו בפסוק הקודם, שאם היו הפעמונים בתוך חלל הרמונים המקיפים אותם מכל צד כעין הרמונים שלא פתחו פיהן, אין קולם נשמע כל כך, שגוף הרמונים רך, ארוג מחוטין שזורין, ומעכב את הקול. ולא ימות, הוא באור למצות הפעמונים, כי מפני שאין בהם צורך בלבישה, ואין דרך

תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ

תרגום אונקלוס

תְּקָרֵב קוּרְבַּנְהוֹן׃ לו וְתוֹרָא דְחַטָּאתָא תַּעְבֵּיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃
לז שַׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפֵּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִיהֵא מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב

ת"א כל. סנהדרין לד ב. זבחים פג ב פז א:
קת"ם (לז) קדשים. הק' בקמץ לבד ובלא מתג:

רש"י

יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא את ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכו שמא התנדב איש דבר גזול במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לי׳ מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד וה[illegible] וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו [illegible]ה ראוי אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת

תרגום אשכנזי

דער איינזעטצונג דויערן. (לו) טעגליך, זאללסט דוא אויך איין רינד צום זינדענאָפּפער ברינגען אויסער דען פערזעהנונגס-ווידדערן; דאמיט זאללסט דוא דען אלטאר ענטזינדיגען, אינדעם דוא צור פערזעהנונג דארויף אָפּפערסט, דוא זאללסט איהן אויך זאלבען, אום איהן צו הייליגען. (לז) זיעבען טאגע זאללסט דוא אויף דעם אלטארע צור פערזעהנונג אָפּפערן אונד איהן הייליגען. דאז דורך זאלל דער אלטאר איין הייליגטהום פאן דעם ערשטען ראנגע ווערדען, וואס דען אלטאר בעריהרט, זאלל הייליג געהאלטען

באור

ובניו, היה משה מקים את המשכן בכל יום, ומקריב קרבנות, ולערב היה מפרקו, וביום השמיני, הוא א׳ בניסן הוקם המשכן לגמרי, כדכתיב באלה פקודי (לקמן מ ב׳ וט"ו), ומכאן ואילך העבודה באהרן ובניו, (רשב"ם). לו) ופר חטאת תעשה ליום, בכל יום משבעת ימי המלואים. על הכפרים, בשביל הכפורים, כן פירש"י, והראב"ע כתב טעם על הכפורים על שני האילים (כלומר חוץ משני האילים), וכתוב כאשר עשה ביום הזה צוה ה׳ לעשות לכפר עליכם (ויקרא ח ל"ד) עכ"ל, והסכים עמו הרמב"ן ז"ל, וכן מתורגם בל"א. וחטאת, תרגומו ותדכי, תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (שם ו י"ט), וישחטהו ויחטאהו (שם ט ט"ו), וכ"ה בנוסחא ישנה של ת"א, אבל בנוסחאות חדשות של ת"א וכן בתיב"ע כדפס, ותרבי על מדבחא, והוא טעות הדפוס. בכפרך עליו, בהקריבך עליו קרבן הכפורים, וכן וכפר אהרן על קרנותיו (להלן ל י׳), וחז"ל אמרו כפרת המזבח ממש, שמא התנדב איש דבר גזול במלאכת המשכן והמזבח, ולכך הוצרכה כפרה, (ת"כ פ׳ צו). ומשחת אתו, בשמן המשחה, וכל המשיחות כמין כ"ף, (לשון רש"י, וצ"ל כמין כ"י). (לז) תכפר על המזבח, מכל זרות ותעוב. והיה המזבח קדש קדשים, ומה היא קדושתו? כל הנוגע במזבח יקדש, אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד והיינו אם היה ראוי למזבח ונפסל אחר שהובא לעזרה, כגון הלן והיוצא והטמא, ושנשחט במחשבת חוץ וכיוצא בהן, כך דרשו חז"ל (בזבחים דף פ"ג ע"ב ופ"ד ע"א וע"ב), והרשב"ם פי׳ כל הנגע, וקרב אל המזבח יקדש ויהיה טהור תחלה

יִקְדָּשׁ׃ ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃

קת"ס (מ) ועשרן. חסר ו': ונסך. הס' בגירי: רביעת. מלא י' קדמאה לבד:

בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדַּשׁ: לח וְדֵין דִּי תַעְבֵּיד עַל מַדְבְּחָא אִימְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא: לט יַת אִימְּרָא חַד תַּעְבֵּיד בְּצַפְרָא וְיַת אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא: מ וְעֶשְׂרוֹנָא סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא

נ"א שנא

ת"א וזה. מנחות כט א: כבשים. סנהדרין לד ב. זבחים פג ב: שנים. תמיד לא ב: השני. פסחים צט א. תמיד לא ב: ועשרון. מנחות עו ב:

תרגום אשכנזי

ווערדען. (לח) פֿאלגענדעס זאללסט דוא אויף דעם אלטארע צום אפּפֿער מאכֿען: יעהריגע שאפֿע, צווייא אויף יעדען טאג, אונד דיעזעס בעשטענדיג; (לט) דאז איינע שאף נעהמליך מאכֿסט דוא דעם מארגענס, אונד דאז צווייטע שאף מאכֿסט דוא צווישען דען ביידען אבענדען; (מ) איין צעהנטהייל ווייטצענמעהל איינגעריהרט מיט איינעם פֿיערטהייל הין געשטאסענען בוימעהל, אונד איין פֿיערטהייל הין וויין צום גיעסאפּפֿער בייא

רש"י

חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיולא בהן: (מ) ועשרן סלת. עשירית האפה מ"ג בלים וחומש בילה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין לריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויולא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד

באור

בטרם יקרב אל המזבח (כך הוא הנוסחא בכ"י, ונשמט קלת לשונו בהדפסה), וכן פי' הראב"ע. ויקדש, כמו יהיה קדוש, מהפעלים המקריים שאין בהוראתם לא פעולה ולא הפעלה. (לח) וזה, הטעם זה קרבן, וכן זה יתנו (לקמן ל י"ג), זה השעור, והכוונה משה יעשה ככה בשבעת ימי המלואים, ואחר כן אהרן ובניו. ליום לכל יום. (לט) האחד, מה שכתב הראב"ע כאן שייך לפ' פנחס (במדבר כח ד'), כי שם נאמר אחד בלא ה"א, וענין ה"א הכבש האחד, אחד מהשנים הנזכרים, כמ"ש למעלה על הפר האחד, וכך איתא בספרי את הכבש האחד למה נאמר? לפי שהוא אומר ואמרת להם זה האשה וגו' (במדבר כח ג'), וזה אשר תעשה וגו' שומע אני יקריב ארבעה ת"ל הכבש האחד, שלא להוסיף ולא לגרוע. הכוונה אלו אמר וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עולה תמיד, כבש אחד תעשה וגו' וכבש שני וגו', וכן בפ' פינחס אלו היה כתוב שם כבשים בני שנה תמימים שנים ליום עולה תמיד כבש אחד וגו' וכבש שני וגו' הייתי אומר כבש אחד ושני לבד מהשנים הנזכרים והם ארבעה, לכך אמר כאן הכבש האחד והכבש השני, בה"א הידיעה, לומר שהוא מוסב על השנים שהזכיר בפסוק הקודם, ובפ' פנחס נאמר הכבש בה"א לכוונה הנזכרת, ואחד בלא ה"א, ודרשו בו הז"ל (במגלה דף כ"ח ע"א) אם נאמר הכבש למה נאמר אחד? לומר לך אחד מיוחד שבעדרו. (מ) ועשרן סלת, עשירית האיפה, מ"ג ביצים וחומש ביצה. בשמן כתית, לא לחובה נאמר, כי אם להכשיר בו אף הכתית, ואולם אף הטחון בריחים שהוא פסול למאור, כשר למנחות, כך העלו רז"ל (במנחות דף פ"ו ע"א וע"ב). רבע ההין, שלשה לוגין. ונסך, לספלים, כמו ששנינו במסכת סוכה (דף מ"ח ע"א וע"ב)

מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ
תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם
פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה
אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר
אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃
מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־

תרגום אונקלוס

לְאִימְּרָא חָד׃ מא וְיָת
אִימְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין
שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא
וּכְנִסְכָּהּ תַּעְבֵּיד לַהּ
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ׃ מב עֲלָתָא תְּדִירָא
לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
קֳדָם יְיָ דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי
לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ
תַּמָּן׃ מג וַאֲזַמֵּן מֵימְרִי תַמָּן
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדֵּשׁ
בִּיקָרִי׃ מד וַאֲקַדֵּשׁ יָת
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא

ת"א ונועדתי. זבחים קטו ב:

קת"ס (מא) לה. דגושה: (מג) ונעדתי. חסר ו': ונקדש. הד' כפתח:

רש"י

יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחוח. על המנחה נאמר שמנחת נסכים כולה כליל וסדר הקרבה האיברים בתחלה ואחר כך המנחה שנאמר עולה ומנחה: (מב) תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בנתים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר (לעיל כ"ה) ודברתי אתך מעל הכפרת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומדרש אגדה אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י') הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש והיכן דבר

תרגום אשכנזי

דעם איינען שאפע. (מא) דאז צווייטע שאף מאכסט דוא צווישען דעןביידען אבענדען, וויא דאז מעהלאפפער אונד גיעסאפפער דעם מארגענס זאללסט דוא אויך צום אבענדאפפער צו רעכט מאכען, צום אנגענעהמען גערוך, איין בראנדאפפער דעם עוויגען צו עהרען. (מב) דיעזעס איזט דאז בעשטענדיגע גאנצע אפפער פיר אייערע נאכקאממען, אם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעס פאר דעם עוויגען, אלווא איך צו בעשטיממטען צייטען מיך בייא אייך איינפינדען ווערדע, אום מיט דיר צו רעדען; (מג) דאזעלבסט האבע איך נעשטיפטעט, מיך בייא דען קינדערן ישראל'ס

באור

זע"כ) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח, ומנוקבים כמין שני חוטמין דקין, נותן היין לתוכן, והוא מקלח ויוצא דרך החוטם, ונופל על גג המזבח, (רש"י). (מא) ובנסכה, מה שכתב הראב"ע שהוא שב אל הבקר, שייך לפ' פינחס (במדבר כח ה') בשם נאמר ובנסכו בוא"ו. (מב) תמיד, מיום אל יום, לא יפסיק יום בנתים. אשר אועד לכם, כשאקבע מועד לדבר אליך, שם אקבענו לבא. (מג) ונעדתי שמה, אתועד עמם בדבור, כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו, וזהו הטעם שנקרא אהל מועד, שהוא המקום הקבוע והמזומן לכך, והונקלס תרגמו משכן זמנא, ואזמין מימרי תמן, ובל"א לשון (שטיפפטען) נופל על הקביעות והזמון לדבר, לכן תרגם המתרגם האשכנזי אהל מועד (שטיפטזונגס צעלט). ונקדש, המשכן בכבודי, שתשרה

הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי
ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת
עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃
ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ
יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ

וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּישׁ
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ מה וְאַשְׁרֵי
שְׁכִינְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ׃
מו וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהָהוֹן דִּי אַפֵּקִית יַתְהוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהָהוֹן׃
ל א וְתַעְבֵּיד מַדְבְּחָא
לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין
תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ׃ ב אַמְּתָא
אֻרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ
מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין
רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃
ת"א ועשית. מגלה ל א׃

תרגום אשכנזי

איינצופינדען, אונד דאז געצעלט זאלל גע-
הייליגעט ווערדען דורך מיינע העררליכקייט.
(מד) איך ווערדע דאז שטיפטסצעלט הייליגען
אונד דען אלטאר, אויך אהרן אונד זיינע זעהנע הייליגען, מיר אלס פריעסטער צו
דיענען. (מה) איך ווערדע אונטער דען קינדערן ישראל,ס מיינע רעזידענץ האלטען,
אונד איהר גאטט זיין; (מו) זיא זאללען געוואהר ווערדען, דאס איך דער עוויגע איהר
גאטט זייא, דער איך זיא אויס דעם לאנדע מצרים געפיהרט האבע, דאמיט איך אונטער
איהנען רעזידענץ האלטע. דיעזעס מאכע איך איהנען בעקאננט, דער עוויגע איהר גאטט.
ל (א) דוא זאללסט אויך איינען אלטאר מאכען, רייכערצייג דארויף צו רייכערן, פאן
שטים־האלץ זאללסט דוא איהן מאכען. (ב) דיא לענגע איינע עללע, אונד דיא
ברייטע איינע עללע, פיערעקקיג זאלל ער זיין, אונד דיא העהע דעסועלבען צוויא

רש"י

ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם:
ל (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קטור עשן

באור

שכינתי בו. (מו) לשכני בתוכם, על מנת לשכון אני בתוכם, (רש"י), הכוונה שתבת לשכני מקור מהקל והוא עומד, ואין הכנוי כמו אותי לשכון אותי כי אם כמו לשכון אני, ולשון על מנת שהזכיר הרב, הוא כמו כדי או בעבור, כמו שכתב הראב"ע שלכך הוצאתי אותם מארץ מצרים, כדי שאשכון בתוכם, וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה (לעיל ג י"ב), כן נ"ל כוונת רש"י ז"ל, ואין מקום להתפסת הרמב"ן עליו.
ל (א) מקטר קטרת, מקטר שם המפעל כמו ומשלוח מנות (אסתר ט י"ט וכ"ב), ובאה הטי"ת בפתח מפני הסמיכות, והנפרד בקמץ, ונקרא מזבח מקטר קטרת, לפי שהוא מיוחד להעלות עליו קטור עשן, ושלשה שמות יש לו למזבח הזה, מזבח הזהב, מזבח הקטורת, מזבח הפנימי, (ברייתא דמ"ה פי"א)
(ב) אמה ארכו, אמה זאת היתה בת חמשה טפחים, כמו שלמדו רז"ל בעירובין (דף ד' ע"א) וכמנחות

קַרְנֹתָיו׃ ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר
אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ
מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו
תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ
בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃

ג וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יַת
אִיגָּרֵיהּ וְיַת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר
סְחוֹר וְיַת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּיד
לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר
סְחוֹר׃ ד וְתַרְתֵּין עִיזְקָן
דִּדְהַב תַּעְבֵּיד לֵיהּ מִלְּרַע
לְדֵירֵיהּ עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ
תַּעְבֵּיד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי
וִיהֵא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא
לְמִיטַל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃
ה וְתַעְבֵּיד יַת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי
שִׁטִּין וְתַחְפֵּי יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃

קת"ם ל (ג) קירתיו. חסר ו' ומלא ב' יודי"ן: (ד) לו. דגושה:

רש"י

כנים: (ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים הללו אדמה בכל חנייתן: זר זהב. סימן לכתר כהונה: (ד) צלעתיו. כאן הוא לשון זויות כתרגומו לפי שנאמר על שני צדיו על שתי זויותיו שבשני צדיו: והיה. מעשה הטבעות האלה: לבתים לבדים. בית תהיה הטבעת

תרגום אשכנזי

עללען; דיא עקקען ווערדען אויס איינעם שטיקקע מיט דעמזועלבען געמאכט. (ג) דוא בעלעגעסט איהן מיט ריינעם גאָלדע, דאז בלאטט, דיא זייטען אומהער אונד דיא עק-קען, דוא פֿיהרעסט אָבען איינען גאָלדענען קראנץ הערום. (ד) אונטער דעם קראנצע מאכֿסט דוא צווייא גאלדענע רינגען אן ביידען ווינקעלן, נעהמליך דוא מאכֿסט זיא אן ביידען זייטען, דיעזעס רינגווערק זאלל דען שטאנגען צור איינפֿאססונג דיענען, דען אַל-טאַר דאמיט צו טראגען. (ה) דיא שטאנגען מאכֿסט דוא פֿאן שטים-האלץ, בעלעגסט זיא

באור

(דף ל"ז ע"א וע"ב). (ג) את גגו, מקום מערכת הקטורת, זה היה לו גג, אבל מזבח העולה לא היה לו גג, אלא ממלאים את הללו אדמה בכל חנייתן. זר, כל שהוא (סוכה דף ה' ע"א). (ד) צלעתיו, כאן הוא לשון זוית, כתרגומו (ולא לשון צד), לפי שנאמר על שני צדיו, שתי זויות שבשני צדיו, (רש"י). והרא"ב"ע כתב על שני צדיו תוספת לבאר. והיה, מעשה הטבעות האלה, (רש"י) [נראה לי שכוונתו לפרש והיה שהוא לשון יחיד הנאמר על הטבעות שהם לשון רבים, ולא שייך כאן לומר שלא הוברר המין, בעבור שהטבעות מפורשות בכתוב לפני והיה, ועליהם שב והיה וכבר הוברר המין, לכן פי' שסב על מעשה הנחסר בכתוב]. לבתים לבדים, בית תהיה הטבעת לבד, (רש"י). כלומר שאין שמושי הלמ"ד לבתים לבדים שווים, שיהיו הטבעות לבתים ויהיו לבדים, כי אם הטבעות יהיו בתים לצורך הבדים. והנה בעל מעשה חושב כתב שלא היה במזבח כי אם שתי טבעות בשתי זויות המקבילות זו לזו באלכסון, וזהו דקדוק לשון הכתוב לדעתו, ושתי טבעת זהב תעשה לו וגו' על שתי צלעתיו, ר"ל זויותיו וכדי שלא נאמר דאלו הזויות הם אותם שברוח אחד, לכך הוסיף ופירש על שני צדיו, לומר שהיו על זויות האלכסון, וכתב שע"כ צריך אתה לומר כך, לפי שאין במרחק חמשה טפחים די הליך רגלי הנושא בין הבדים, אבל אלכסון חמשה על חמשה יעלה לשבעה ועוד, וזהכי סגי לאדם אחד ע"ש, וכמדומה שאין הכרע לדבריו. בהמה, הה"א האחרונה נוספת, כי הנגלה מלעיל.

ו וְנָתַתָּ֤ה אֹתוֹ֙ לִפְנֵ֣י הַפָּרֹ֔כֶת אֲשֶׁ֖ר
עַל־אֲרֹ֣ן הָעֵדֻ֑ת לִפְנֵ֣י הַכַּפֹּ֗רֶת
אֲשֶׁר֙ עַל־הָ֣עֵדֻ֔ת אֲשֶׁ֛ר אִוָּעֵ֥ד לְךָ֖
שָֽׁמָּה׃ ז וְהִקְטִ֥יר עָלָ֛יו אַהֲרֹ֖ן
קְטֹ֣רֶת סַמִּ֑ים בַּבֹּ֣קֶר בַּבֹּ֗קֶר
בְּהֵיטִיב֛וֹ אֶת־הַנֵּרֹ֖ת
יַקְטִירֶֽנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹ֨ת אַהֲרֹ֧ן
אֶת־הַנֵּרֹ֛ת בֵּ֥ין הָעַרְבַּ֖יִם יַקְטִירֶ֑נָּה
קְטֹ֧רֶת תָּמִ֛יד לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה

קת"ס (ו) ארן. חסר ו׳ : (ז) בהיטיבו. כתביר ומלא דמלא :
(ח) ובהעלת. חסר ו׳:

תרגום אונקלוס

ו וְתִתֵּין יָתֵיהּ לֳקֳדָם פָּרֻכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לֳקֳדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפָר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ יַת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינָּהּ׃ ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יַת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַקְטְרִינָּהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃

ת"א אועד. כריתות ה ב: בבקר. פסחים נט ב. יומא יד ב לג א. מנחות כ א: בהיטיבו. יומא לג ב: ובהעלות. פסחים נט א. יומא טו א. זבחים יב א וב׳:

תרגום אשכנזי

ג׳ים גאלד. (ו) דען אלטאר זעטצעסט דוא אויסערהאלב דעם פֿאָרהאַנגס, וועלכער פֿאָר דער לאדע דעם צייגניססעס איזט, נעהמליך גראדע פֿאָר דען דעקקעל, דער אויף דעם צייגניססע ליעגט, וואָזעלבסט איך מיך צור בעשטיממטען צייט איינפֿינדען ווערדע. (ז) אויף דעמזעלבען זאלל אהרן רייכערצייג פֿאן שפעצרייען רייכֿערן, אללע מאָרגען, ווען ער דיא לאמפען רייניגעט, זאלל ער עס רייכֿערן. (ח) אונד ווען אהרן געגען אבענד דיא לאמפען אנצינדעט, זאלל ער עס אבערמאלס רייכֿערן, עס זאלל איין בעשטענדיגעם רייכֿען זיין פֿאָר דעם עוויגען

רש"י

לבד: (ו) לפני הפרכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרות. לוסי"ש בלע"ז 1) וכן כל נרות המאורות במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלות. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס

באור

(ו) לפני הפרכת, שמא תאמר משוך מכנגד הארון (לצפון או לדרוס), ת"ל לפני הכפרת מכוון (באמצע הצפון והדרום) כנגד הארון מבחוץ, (רש"י), ומזרח המזבח רחוק מפתח האהל עשר אמות, כן משמע מברייתא דמס׳ מדות ומברייתא דמ"ה, וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ג מהלכות בית הבחירה ה׳ י"ז), שהיה מונח משליש ההיכל ולפנים. (ז) בהיטיבו, לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה, והיה מטיבן בכל בקר ובקר. הנרת, לשוי"ש בלע"ז ובל"א (לאמפען], וכן כל נרות המאורות במנורה, חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה, (רש"י), ולדברי האומר שהנרות לא היו מחוברים והכהן מעלה אותם לראש המנורה, כמ"ש מזה בתחלת הפרשה (כז כ׳), גם נרות שאלל העלאה הכוונה על הכלי לא על האור. (ח) יקטירנה, בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים, (רש"י).
לא

---

1) לוסי"ש בלע"ז, lrzernes, luces (לאמפען).

לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו
קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ
לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־
קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת
הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו
לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא
לַיהוָה׃ פ

תרגום אונקלוס

ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת
בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא
וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן
עֲלוֹהִי׃ י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל
קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם
חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא
בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי
לְדָרֵיכוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא
קֳדָם יְיָ׃

ת"א לא תעלו. מנחות ע"א וב׳: וכפר. יומא סח א. שבועות מ ב עא ב: מדם. יומא סא א:

קת"ס (ט) לא־. בלי מתג: ועלה. חסר ו׳: (י) חטאת. הט׳ פתוחה: קדשים. הק׳ בלי מתג:

רש"י

מקטיר בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטרת זרה. שום קטרת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה. ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף מנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא ט"ז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וכפר עליו. חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאות מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

תרגום אשכנזי

ביא איערן נאכקאממען. (ט) איהר זאללט דארויף קיין געמיינעס רייכערצייג אויך קיין גאנצעס אפפער אונד קיין מעהלאפפער ברינגען, אונד קיין גיעסאפפער דארויף גיעסען. (י) איינמאל אים יאהר זאלל אהרן אויף דען עקקען דעכזועלבען פערזאהנען פאן דעם בלוטע, דעם זינדענאפפערס, אם פערזאהנונגסטאגע זאלל ער איינמאל אים יאהר דארויף פערזאהנען ביא איערן שפעטעסטען נאכקאממען, עס איזט איין הייליגטהום פאם ערשטען ראנגע דעם עוויגען צו עהרען.

באור

(ט) לא תעלו עליו, על מזבח זה. קטרת זרה, שום קטרת של נדבה, כולן זרות לו חוץ מזו, כן פירש רש"י ז"ל, ואנקלוס תרגם קטורת בוסמין נוכראין, וכ"פ הראב"ע קטורת זרה שאיננה כמתכונתה, ויב"ע תרגם קטורת בוסמין דעממין נוכראין. ועולה ומנחה, לא עולה ולא מנחה. עולה, של בהמה ועוף, ומנחה של לחם. (י) וכפר אהרן, במתן דמים. אחת בשנה, ביום הכפורים, הוא שנאמר באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ וכפר עליו (ויקרא טז י"ח) אבל בכל השנה כולה לא היה עליו דמים אלא קטורת. חטאת הכפורים, הם פר ושעיר של יום הכפורים. קדש קדשים, המזבח מקודש לדברים הללו בלבד, ולא לעבודה אחרת.

(ביחזקאל סימן מ"ג)

ואם חל בו פ' זכור מפטירין כה אמר וגו' פקדתי

י אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ
אֶת־תָּכְנִית׃ יא וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ
וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע
אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ יב זֹאת
תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת
תּוֹרַת הַבָּיִת׃ יג וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה
וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וּמֵחֵיק

צורתיו קרי. צורתיו קרי. תורתיו קרי

רש"י

(י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. בהראותי למו חסדי שאיני מואסם בעונם. מצאתי: ומדדו את תכנית. ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין: (יא) ואם נכלמו. שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. גבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחוריו סדורים לארבע רוחות: ותכונתו. חשבון תאיו ולשכותיו: וכל צורתיו. כרובים ותמורים ואילים ואלמי'. מצאתי. וכל צורותיו בתרא לא פירש: וישמרו. ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ. מצאתי. ראוייה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבר ובנין זה מאז היה ראויה להם כשעלו מן הגולה וגאולת עולם אלא שגרם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת ע"מ שלא לחטוא וילאו ברשות כורש ובנו לעצמן וי"א בבבל נכשלו בנכריות: (יג) ואלה מדות המזבח. שמפרש למטן י"ד אורך בארבע עשרה רוחב: באמות אמה אמה וטפח. באמה בת ששה שהיא אמה וטופח באמה בת חמשה: וחיק האמה. אבל היסוד שלו נמדד באמה של חול שהיא בת חמשה. חיק לשון חיקוי קביעות והוא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת ה'; וחיק האמה. זה היסוד: ואמה רחב. זה הסובב: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד. אלו הקרנות זרת אחד מאמצעיתו מודדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה: וזה גב המזבח.

תרגום אשכנזי

(י) דוא אָ מענשענזאָהן! ערצאֶהלע דעם הויזע ישראל'ס פֿאן דעם טעמפעל, דאס זיא זיך איהרער זינדען שאָמען, דאנן לאססע זיא דען גרונדריס אויסמעססען. (יא) ווען זיא זיך נון שאָמען וועגען אללעם, וואס זיא געטהאן האבען, זא צייגע איהנען, אונד צייכנע פֿאָר איהרען אויגען דיא אבבילדונג דעם טעמפעלס, זיינע אנלאגען, אויס אונד איינגאֶנגע, צייכ־נונגען, ריססע, ענטווירפֿע אונד אָרדנונגען, דאס זיא דיעזע אבבילדונגען אונד ריססע בע־אָבאכטען אונד נאכמאכען. (יב) דיעם איזט דיא פֿאָרשריפֿט פֿאן דעם טעמפעל: אויף דער שפיטצע דיעם בערגעס, דער גאנצע אומפֿאנג רינגסאומהער זאלל דאז אללער־הייליגסטע זיין; דאס איזט דיא פֿאָרשריפֿט פֿאן דעם טעמפעל. (יג) פֿאלגענדער ווייזע איזט דיא אויסמעססונג דעם אלטארס נאך דעם עללענמאַאסע (דיא עללע נעהמליך איינע עללע אונד איין שפאנן) דער איננערע רוים איינע עללע אונד איינע עללע ברייט, זא דאס עם רונד אומהער פֿאן איינעם דוימען ברייטען ראנד בעגרענעצט ווירד, אונד דיעם איזט דער אייסערע אומפֿאנג דעם אלטארס.

באור

(י) אתה, לאחר שהראה ליחזקאל תכונת בנין הבית ותפארתו צוה להגיד לישראל ויכלמו מעונותיהם בראותם את אשר אבדו בעונותם עד הנה. (יג) מדות, אמות המזבח היה של אמה וטפח. וחיק, הוא הפנים, כי כל גוף חלול יש לו שני מדות אשר יקיף עליהם המודד, א) החלל, וזה אשר יקראו לו בעלי המלאכה בלשון אשכנז (אין ליכטען) והוא הנקרא בלשון הכתוב חיק, ב) כל גוף הכלי עם חלולו וזה יקרא גב בלשון הכתוב,

הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה הַקְּטַנָּה עַד־
הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה׃ טו וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל
וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע׃ טז וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב
רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו׃ יז וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב אֶל
אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ

ומהאריאל קרי . והאריאל קרי

רש"י

ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בערובין ובמנחות מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב אמה בת חמשה אבל עלייתו ששנינו עלה חמש וכנס אמה אינו באמה בת חמשה : וגבולה אל שפתה . הקרנות בין לרוחבן בין לגובהן באמה בת חמשה : (יד) ומחיק הארץ . מן היסוד מקרקע הארץ : עד העזרה התחתונה . עד גג מלבן הראשון : שתים אמות . ולא היה כן בבית עולמים שם שנינו מביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו שתים : ורחב אמה אחת . כשהניח מלבן הב' עליו היה מלבן הב' ל' על ל' נמצא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד י"ת עליה מסתמתא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים וזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה : ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות . מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ד' אמות גובה : ורחב האמה . היא כניסת הסובב עלה ארבע וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתים והעליון גובהו ארבע : (טו) וההראל . הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש וי"ת אף הוא ומדבחא ד' אמין : (טז) והאריאל שתים עשרה ארך . מקום המערכה היה עשרים וארבע על כ"ד וזהו שתים עשרה בשתים עשרה : אל ארבעת רבעיו . שמאמצעיתו הוא מודד שתים עשרה לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במס' מדות המזבח היה ל"ב על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על כ"ו מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה : (יז) והעזרה ארבע עשרה אורך . גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וארבע עשרה האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש אל ארבעת רבעיה : והגבול סביב אותה . י"ת גדנפא ורבותינו פירשוהו על הקרנות : חצי האמה . מאמצעיתו מודד נמצא אמה על אמה : והחיק לה אמה . זו כניסת היסוד : ומעלתה;

פנות

תרגום אשכנזי

(יד) פֿאן דעם אינגערן רוימע דעם פֿוס־באָדענס ביז צום אייסערסטען פֿאָרשפּרונג צווייא עללען אונד איינע עללע ברייט, אונד פֿאן דעם קליינען פֿאָרשפּרונג ביז צום גראָסען פֿאָרשפּרונג פֿיער עללען אונד איינע עללע ברייט. (טו) דער אריאל פֿיער עללען האָך, פֿאן דיעזעם אריאל געהען פֿיער האָרנפֿאָר־מיגע עקקען אין דיא האָהע. (טז) דער אריאל צוועֶלף עללען לאנג אונד צוועֶלף עללען ברייט, זא דאס ער דורך זיינע פֿיער רעכטע ווינ־קעל איין פֿיערעק אויסמאכט; (יז) דיא גאנצע קאממער פֿיערצעהן עללען לאנג אונד פֿיער־צעהן עללען ברייט, נאך איהרען פֿיער ווינ־קעלן, דער איינפֿאנג רונד אומהער איינע האלבע עללע אונד דער אינגערע רוים רונד אומהער איינע עללע, אונד זיין שטופֿענגאנג

באור

והבן זה ותבין פירוש הכתוב, והיו א"כ חומות וקירי המזבח עבים זרת וזה גב המזבח. (יד) ומחיק הארץ, שהיה עומד עליה עד העזרה התחתונה, וזה כי המזבח היה נחלק לעזרות זו ע"ג זו בגבהו והעליונה גדולה מתחתונה והאריאל גדול מכלן; ואם לא יתבאר לך תכונתו ע"י העתקתי זאת עיין במאסף לשנה זו שם יבא ציור ומכתב להבנת הכתובים האלה. (יז) והעזרה, עזרה זו אינה מעין עזרות הנזכרות למעלה כי אם חדר או מקום מוגבל מסביב להעמדת המזבח; והנה להיות האריאל י"ב על י"ב, והגבול המקיף את העזרה אשר עמד בה הוי אמה מכל צד הרי אמה אחת והחיק שהוא הפנים מקום מהלך הכהנים אמה, הרי י"ד על י"ד.

פְּנוֹת קָדִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם׃ יט וְנָתַתָּה אֶל־הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם אֲשֶׁר הֵם מִזֶּרַע צָדוֹק הַקְּרֹבִים אֵלַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה לְשָׁרְתֵנִי פַּר בֶּן־
בָּקָר לְחַטָּאת׃ כ וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־אַרְבַּע קַרְנֹתָיו וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה
וְאֶל־הַגְּבוּל סָבִיב וְחִטֵּאתָ אוֹתוֹ וְכִפַּרְתָּהוּ׃ כא וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ
בְּמִפְקַד הַבַּיִת מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ׃ כב וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי תַּקְרִיב שְׂעִיר־עִזִּים תָּמִים לְחַטָּאת
וְחִטְּאוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר חִטְּאוּ בַּפָּר׃ כג בְּכַלּוֹתְךָ מֵחַטֵּא תַּקְרִיב פַּר בֶּן־בָּקָר
תָּמִים וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תָּמִים׃ כד וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהֹוָה וְהִשְׁלִיכוּ הַכֹּהֲנִים עֲלֵיהֶם
מֶלַח וְהֶעֱלוּ אוֹתָם עֹלָה לַיהֹוָה׃ כה שִׁבְעַת יָמִים תַּעֲשֶׂה שְׂעִיר־חַטָּאת לַיּוֹם
וּפַר בֶּן־בָּקָר וְאַיִל מִן־הַצֹּאן תְּמִימִים יַעֲשׂוּ׃ כו שִׁבְעַת יָמִים וְכִפְּרוּ אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְטִהֲרוּ אֹתוֹ וּמִלְאוּ יָדוֹ׃ כז וִיכַלּוּ אֶת־הַיָּמִים וְהָיָה בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת־שַׁלְמֵיכֶם וְרָצֵאתִי אֶתְכֶם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

יכפרו קרי . ידיו קרי

תרגום אשכנזי

געגען מארגען. (יח) ער שפראך פֿערנער צו מיר, מענשענזאָהן! זא שפריכֿט גאטט דער עוויגע: דאס זינד דיא געזעטצע דעם אלטארס צור צייט, ווען ער פֿערטיג זיין ווירד, גאנצע אפפֿער דארויף צו לעגען אונד בלוט דארויף צו שפרענגען. (יט) דוא גיבסט דען פריעסטער אונד לעוויטען. דיא פֿאן צדוק אבשטאממען, אונד מיר נאהע זינד מיך צו בעדיענען, שפריכֿט גאטט דער הערר, איין יונגעם רינד צום זינדענאפפֿער. (כ) נימםסט פֿאן זיינעם בלוטע, אונד לעגסט עס אויף דיא פֿיער ווינקעל דעם אלטארס אין דיא פֿיער עקען דעם פֿאָרשפרונגס אונד אן דען איינ־פֿאנג רונד אומהער, רייניגסט אונד פֿער־זאָהנסט איהן; (כא) דאנן נימםסט דוא דען שטיער צום זינדענאפפֿער, פֿערברעננסט איהן אויף דעם פלאטצע דעם טעמפעלס אויסער־האלב דעם הייליגטהומס. (כב) אם צווייטען טאגע ברינגסט דוא איינען באָק אָהנע פֿעהל צום זינדאפפֿער דאר, אונד רייניגסט דען אלטאר, זא וויא דוא איהן דורך דען שטיער רייניגטעסט. (כג) ווען דוא מיט דעם רייניגען פֿערטיג ביזט, ברינגסט דוא איין יונגעם רינד אָהנע פעהל אונד איינען שאַפֿבאק אהנע פֿעהל דאר. (כד) דיעזע אפפֿערט איהר פֿאָר דעם עוויגען, אונד דיא פריעסטער שטרייען זאלץ דראויף, אונד ברינגען זיא אלס גאנצע אפפֿער דעם עוויגען דאר. (כה) זיעבען טאגע בערייטעט איהר טאָגליך איינען זינדענ־באק, איין יונגעם רינד אונד איינען שאַפֿבאק, אהנע פֿעהל. (כו) זיעבען טאגע פֿערזאָהנען זיא דען אלטאר, רייניגען איהן, אונד ווייהען איהן איין. (כז) דיעזע טאגע ווערדען אלזא פֿאָללבראכֿט, אונד פֿאם אכֿטען טאגע אונד וויטער בערייטען דיא פריעסטער אויף דעם אלטאר אייערע גאנצע אפפֿער אונד פֿריידענאפפֿער, אונד איך נעהמע אייך וואהל־געפֿאָלליג אן, שפריכֿט דער הערר דער עוויגע.

רש"י

פנות קדים. וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה בו פונה למזרח שכל הפינות היו דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום העולה בו ופונה דרך ימין פונה למזרח: (יט) הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כהן גדול ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: (כ) על ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: (כא) במפקד הבית. ת"י בדחזי לביתא כלומר במקום קדוש ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: (כב) תקריב שעיר עזים. זה לא היה במשכן ומלואים של לעתיד לבא כך הם ע"פ הדבור: (כג) מחטא. מלטהר: (כה) תמימים יעשו. לעולה: (כז) ורצאתי. לשון רצון:

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ
כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם
וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד

קת"ם (יב) בני־. במקף ומתג: ולא־יהיה. המתג בל' לבד:

יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ יב אֲרֵי תְקַבֵּל
יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן גְּבַר
פּוּרְקַן נַפְשֵׁיהּ קֳדָם יְיָ כַּד
תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא יְהֵי בְהוֹן
מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃

ת"א כי תשא. ברכות סב ב. מגלה כט ב ל א. ב"ב י ב:

רש"י

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד: זה

תרגום אשכנזי

(יא) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פֿאָלגט: (יב) ווען דוא דיא הויפטצאהל דער קינדער ישראל ווירסט אויפֿנעהמען וואָללען, זא זאללען זיא איין יעדער פֿיר זיינע פערזאָן איין לאָזעגעלד געבען דעם עוויגען צו עהרען, אינדעם מאן זיא צאָהלעט, דאמיט קיין שטערבען אונטער איהנען ענטשטעהע.

באור

(יב) כי תשא, לשון קבלה כתרגומו, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם, לדעת כמה הם, (רש"י), ואף הלועז ישתמש בלשון קבלה על הענין הזה (אויפנעהמען). ראש, סכום החשבון וכללו כאלו כלם ראש אחד, והראב"ע כתב שהיה מנהג בעלי החשבון לכתוב כלל החשבון בראש האגרת. לפקדיהם, כפי אשר נפקדו ונמנו, והוא כמו כי תשא את ראש פקודי בני ישראל, וכ"ת המתרגם האשכנזי. ונתנו, וי"ו דונתנו הוא וי"ו המשך לתשובת התנאי, כאמר תרצה לדעת מנינם, אז אל תמנם לגלגלתם, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים. נפשו, נפש יאמר על רוח הבהמה ועל נשמת האדם בשתוף, ויאמר על גוף בעלי נפש, וכל"א גוף בעל נשמה יקרא (פערזאָן). בפקד, הפוקד, והטעם כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה, אז

[אמר הכורם] (יב) ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם, מן התימה איך נזה השם במכסת נפשות איש לפי אכלו תכסו על השה (לעיל י"ב ד'), והרגמו אונקלוס לפי ענינו „במנין נפשתא גבר לפום מיכליה תתמנון על אימרא" ולא יהיה נגף בם? ואולי הבדל יש בין מנין לדבר מצוה ובין מנין לדבר הרשות. ולא יהיה בהם נגף, שהמנין שולט בו עין הרע, והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד, (רש"י), ולדעתנו אין ראיה מימי דוד, שהרי שם נאמר ויוסף אף ה' לחרות בישראל (ש"ב כ"ד א'), וא"כ הרה אף ה' קודם המנין, וגם אחרי המנין לא היתה המגפה גזרה מוחלטת מאת השם, לפי שגד אומר כה אמר ה' שלש אנכי נוטל עליך התבוא לך שבע שנים רעב בארצך, ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך, אם היות שלשה ימים דבר בארצך (שם שם י"ב י"ג), והיה לו לדוד לבחור אם רעב אם חרב ואם דבר, ואדרבה הדבר היה לבסוף מחלקי הבחירה, ואולי היתה כוונת המנין לדעת אח"כ כמה מתו ברעב או בחרב או בדבר, ולא שהמנין גרם לאחת מן הרעות האלה, ואם נאמר ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם (שם שם יו"ד), הנה הכה אותו את לבבו לפי שהוא מעשה קטני אמנה, שאינם בוטחים על ה' ועל תשועתו, אבל על רב חילם, וצריך להם לדעת את מספר ומנין אנשי חיל שולפי חרב, וזהו בעצמו שאלת יואב ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה (שם שם ג'), כלומר מה חפץ יש לדעת מספר העם, הלא ה' נצב על ימינך לעזרך אף במתי מספר, וראוי לך לבטוח בו, ועל זה התחרט דוד ואמר לבסוף הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי (שלא שמתי בטחוני בה'), ואלה הצאן מה עשו (שם שם י"ז).

אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר
עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה
הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה
לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃

תרגום אונקלוס

יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל
מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא
בְּסִילְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין
סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ יד כֹּל
דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃

ת״ז עשרים בכורות נ א ׃

תרגום אשכנזי

אינדעם מאן זיא צאֶהלעט. (יג) דיעזעס זאללען זיא געבען: יעדער, דער דורך דיא צאֶהלונגען געהט, איינען האלבען שקל, נאך דעם שקל־געוויכט דעם היילִיגטהומס, דער שקל מאכט צוואַנציג גרה, דיא העלפטע איינעם שקל'ם איזט דיא העבע דעם עוויגען צו עהרען. (יד) יעדער דער דורך דיא צעה־לונגען געהט, אונד צוואנציג יאהר אלט איזט אדער דאריבער, זאלל דיא העבע דעם עוויגען

רש״י

(יג) זה יתנו. הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו: העבר על הפקדים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כז) וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה (ירמיה לג): מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה וכן בשמואל יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם (ש״א ב׳): עשרים גרה השקל. שהשקל השלם ארבעה זוזים והזוז מתחלתו חמש מעין אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה׳: (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין

באור

אז יבא הנגף, שהמנין שולט בו עין הרע, כמו שמצינו בימי דוד. (יג) זה, השעיר, כמו וזה אשר תעשה אתה (בראשית ו ט״ז), ויתכן שיהיה מוסב על הכפר הנזכר בפסוק הקודם. העבר על הפקדים, דרך המונים מעבירין את הנמנין זה אחר זה, וכן כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כז ל״ב), וכן תעברנה הצאן ע״י מונה (ירמיה לג י״ג). בשקל הקדש, במשקל שקל הקדש שקצבתי לך, ולשון הרמב״ן, קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל, כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל, בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחת ולא כסף סיגים, ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההיא, שהם קדש, וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה, יקרא לו הכתוב שקל הקדש עכ״ל, וכתב עוד כי אנקלוס תרגם סילעא, כי כן שם המטבע בארמית, ושעורו ידוע בתלמוד, כל סלע ארבעה דינרין, ושקל המוזכר בדברי רז״ל הוא ב׳ דינרין חצי הסלע, וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה, ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של שני דינרין, כדי שיהיה מצוי לתת לגזבר ההקדש, ולא יצטרכו לקלבון, והיו קורין לשקל של משה, שהוא שקל של תורה, סלע כתרגומו; וי״א כי הטעם ממה שאמרו מנה של קדש כפול היה, וכן כל המטבעות, ואינו נכון, כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש, (ע״כ מדברי הרמב״ן). גרה, תרגם אנקלוס מעין, כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה, וכן תרגם יב״ע לאגורת כסף (שמואל א׳ ב ל״ו), למעה דכסף, ומשקלו לדעת הרמב״ם ז״ל שש עשרה שעורות בינוניות, ויהיה א״כ מחצית השקל ק״ס שעורות בינוניות. השקל, השקל השלם הוא ד׳ זוזים, והזוז מתחלתו חמש מעות (יהיה א״כ השקל עשרים מעות), אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף (ולכך בדברי רז״ל שעור הסלע שהוא שקל של משה כ״ד מעה), ומחצית השקל הזה שאמרתי לך (שהוא עשר מעה), יתנו תרומה לה׳, (רש״י). (יד) מבן עשרים שנה ומעלה, למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים, (רש״י)

טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא
יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת
אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־
נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף
הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל

תרגום אונקלוס

טו דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי וּדְמִסְכֵּן
לָא יַזְעַר מִפַּלְגוּת סִלְעָא
לְמִתַּן יַת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם
יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃
טז וְתִסַּב יַת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָּא
מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ
עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי

ת"א ולקחת. ברכות סב ב:
קת"ס (טו) והדל. הד' בפתח:
(טז) ונתת. בלי ה' בסוף:

רש"י

פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. דבר אחר לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר (שמות לח) ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו'. והשניה אף היא על ידי מנין שמכאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית (במדבר א) ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והג' היא תרומת המשכן כמו שנאמר כל מרים תרומת כסף ונחשת (שמות לה) ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אתו על עבדת אהל מועד, למדת שנצטוה למנותן בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר ויגוף ה' את העם (שם לב) משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיעו שהיא חביבה עליו. וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים. שהרי נאמר בו באחד לחדש השני (במדבר א) והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים (שמות מ) וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת (שם לח) וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן.

תרגום אשכנזי

עווינען צו עהרען ענטריכטען. (טו) דער רייכע זאלל ניכט מעהר אונד דער ארמע ניכט וועניגער געבען צור העבע דעם עוויגען, אייערע פערזאָנען צו לאָזען, אלם דיא העלפטע איינעם שקל'ס. (טז) דיעזעס געלד דער אויסלעהזונגען זאללסט דוא נעהמען פאן דען

באור

(רש"י). (טו) לתת וגו', תיבת לתת מוסבה על ירבה ועל ימעיט, ושעור הכתוב, העשיר לא ירבה לתת והדל לא ימעיט לתת ממחצית השקל, כמו שתרגם המתרגם האשכנזי. לכפר על נפשתיכם, שלא תנגפו על ידי מנין, ורז"ל אמרו שעל תרומת מחצית השקל של כל שנה ושנה נאמר, שהוא לקנות ממנו קרבנות צבור, ועליה אמר לכפר על נפשתיכם, שהקרבנות לכפרה הם באים. וכתב הרמב"ן ז"ל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה, ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשתיכם, שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות (ר"ל לדורות משהביא ב' שערות), יביא מחצית השקל לקרבנות, אחד עני ואחד עשיר עכ"ד, וכתב עוד שכן נראה שתהיה מצוה לדורות ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לי לישראל לאהל העדות (ד"ה ב' כד ו'), יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אף על פי שלא ימנם, וכן בקרבנות כדברי חז"ל, וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית אלהינו, ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד השבתות וגו' לכפר על ישראל וכל מלאכת בית אלהינו (נחמיה י ל"ג ול"ד), מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית, ואמר שלישית השקל, כי בימי עזרא הוסיפו עליהם, והיה שלישית השקל עשר גרה עכ"ל. (טז) כסף הכפרים, כסף כופר נפש. על עבדת אהל מועד, זהו תרומת האדנים, שמנאם כשהתחילו בנדבת המשכן

מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן
לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־
נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ
כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה
וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃
יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם
יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
יח וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא
וּבְסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ
וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן
זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן
תַּמָּן מַיָּא׃ יט וִיקַדְּשׁוּן
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת

ת"א ועשית. מגלה ל א. זבחים כב א: ורחצו. זבחים כט א:

קת"ם לזכרון. מלא ו':
(יח) כיור. מלא ו': לרחצה. הה' רפה: ונתת. בלי ה' בסוף וכן הב' שבפסוק:

תרגום אשכנזי

קינדערן ישראל'ס, אונד עס אנווענדען צום געברויך דעם שטיפטסצעלטעס. דיעזעס זאלל דען קינדערן ישראל'ס צום דענקצייכען זיין פֿאר דעם עוויגען, דאס אייערע פערזאָנען אויסגעלעזט זינד. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פֿאָלגט: (יח) דוא זאללסט אויך איין קופפֿערנעס בעקקען מאַכען אונד איין קופפֿערנעס געשטעלל דאצו צום וואשען; דיעזעס זאללסט דוא זעטצען צווישען דעם שטיפֿטסצעלטע אונד דעם אָפפֿעראלטארע, אונד זאלסט וואססער היניין טהון. (יט) דארויס זאללען זיך אהרן אונד זיינע זעהנע הענדע

רש"י

ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות והמשים שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות והמשים (במדבר א) והלא בשתי שנים היו ואי אפשר שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני עשרים. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למניין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למניין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבדת אהל מועד. הן האדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מושב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בנתים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח אהל מועד כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את

באור

ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר, שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר (לקמן לח כ"ה), ומהם נעשו האדנים, שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' (שם כ"ז), (מדברי רש"י ז"ל), ורמז בזה גם למחצית השקל שיתנו לדורות לקרבנות, (יח) כיור, כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים. וכנו, כתרגומו בסיסיה, מושב מתוקן לכיור. לרחצה, מושב על הכיור. המזבח, מזבח העולה, שכתוב בו שהוא לפני אהל מועד, והיה הכיור משוך קמעא, ועומד כנגד האויר שבין המזבח והמשכן, ואינו מפסיק כלל בינתיים, משום שנאמר ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד (שם מ כ"ט), כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד, הא

יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃ כ בְּבֹאָ֞ם
אֶל־אֹ֧הֶל מוֹעֵ֛ד יִרְחֲצוּ־מַ֖יִם וְלֹ֣א
יָמֻ֑תוּ א֣וֹ בְגִשְׁתָּ֤ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙
לְשָׁרֵ֔ת לְהַקְטִ֥יר אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃
כא וְרָחֲצ֛וּ יְדֵיהֶ֥ם וְרַגְלֵיהֶ֖ם וְלֹ֣א
יָמֻ֑תוּ וְהָיְתָ֨ה לָהֶ֧ם חָק־עוֹלָ֛ם ל֥וֹ
וּלְזַרְע֖וֹ לְדֹרֹתָֽם׃ פ שני
כב וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
כג וְאַתָּ֣ה קַח־לְךָ֮ בְּשָׂמִ֣ים רֹאשׁ֒
מָר־דְּרוֹר֙ חֲמֵ֣שׁ מֵא֔וֹת וְקִנְּמָן־

יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃
כ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
יִתְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא יְמוּתוּן
אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא
לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא קֻרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ׃ כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן
וְרַגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי
לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי
לְדָרֵיהוֹן׃ כב וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כג וְאַתְּ סַב
לָךְ בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא

נ"א יקדשון

ת"א בבואם. סנהדרין פג ב. זבחים יט ב: או. שם שם וקי"ט ב: לשרת. שם יט ב: להקטיר. שם שם: והיתה. שם שם: קח. מגלה י ב: מר. חולין קלט ב. כריתות ה א: וקנמן. נדרים י ב. כריתות ה א:

קת"ם (כ) בבאם. חסר ו' בכל הורייתא: המזבח. כפשטא לא בקדמא: (כג) מר־. בקמץ חטף וכן וקנמן־:

רש"י

ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כילד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עבודת אלילים: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אוהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימתו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רוחץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי

תרגום אשכנזי

אונד פֿיסע וואשען; (כ) ווען זיא היניין געהען אין דאז שטיפֿטסצעלט זאללען זיא זיך וואשען; זא זאללען זיא ניכֿט אומקאָממען; אדער ווען זיא צום אָפֿפֿעראלטאר הינטרעטען איהר אמט צו פֿערריכֿטען, דעם עוויגען צו עהרען איין בראנדאָפֿפֿער אין רויך אויפֿגעהען צו לאסּ־סען. (כא) זא זאללען זיא זיך הענדע אונד פֿיסע וואשען, אונד ניכֿט אומקאָממען; דיע־זעס זאלל איהנען איין עוויגעס געזעטץ זיין, איהם אונר זיינעם זאמען בייא איהרען נאכֿ־קאָממען. (כב) דער עוויגע שפראך צו משה, זויא פֿאָלגט: (כג) לאס דיר פֿאן דען בעסטען געווירצארטען ברינגען, פֿינף הונדערט

באור

כילד משוך קמעא אל הדרוס, כך שנינו בזבחים, (רש"י). (יט) את ידיהם ואת רגליהם, בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו כמו ששנינו בזבחים (דף י"ט ע"ב). (כ) בבאם אל אהל מועד, להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת, או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"א, (רש"י, והוא בת"כ פ' שמיני). ירחצו מים, הטעם רחיצת מים, כי הידים והרגלים הם הפעולים, וכמוהו רבים, כ"כ הראב"ע, ויתכן שיהיה הפעל יוצא לשנים פעולים, כמו נשקה את אבינו יין (בראשית יט ל"ב), למדתי אתכם חקים (דברים ד ה'), וכן ושמן לא תסוך (שם כח מ'). ולא ימתו, הא אם לא ירחצו ימותו. אל המזבח, החיצון, שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר. (כא) ולא ימתו, לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים, שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס לאהל מועד. והנה הרחיצה הזאת לקדושה דרך כבוד שלמעלה, לכך תרגמו אנקלוס ויב"ע לרחצה, לקדוש, ועיקר המצוה הרחיצה, אבל הכיור נוה בו להזמנה, ואינו מעכב ולא מצוה, כי ביוה"כ כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן קיתון של זהב שהיו עושין לכבודו, אבל למדנו מן הכיור כי צריכה

בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃

דְּכִיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְמָן בְּשֵׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל מָאתָן וְחַמְשִׁין׃

נ"א בסם

תרגום אשכנזי

שקלים דער פיינסטען מירהע, ציממעט־נעווירץ דיא העלפטע צווייא הונדערט אונד פינפציג, געווירצראָהר (אדער קאלאמוס)

רש"י

שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור אם כן למה נאמר בו חצאין גזירת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות: וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו:

באור

כלי, (מדברי הרמב"ן). (כג) בשמים ראש, חשובים, כדכתיב עם כל ראשי בשמים (ש"ה ד י"ד). (רש"י ורשב"ם). מר, אמרו בו המפרשים שהוא המוס"ק, וכן תרגמו הגאון בתרגומו הערבי, וכ"כ הרמב"ם ז"ל, והוא דם נגרר בבטן חיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו, וזב ממנה בלכתה בין השיחים בימי החום הגדול, והרמב"ן העלה שהוא הבושם הנקרא בלשון רומי מיר"א, וכל הלשונות עברית וארמית וגם הערבית (וכן כל הידועות לנו) שוות בו ומתקנין בו שמן זית, והוא שמן המור שמעדן את הבשר ומרכך אותו, וזהו טעם וידי נטפו מור (שם ה ה'), ושעור נטפו שמן מור, ויתכן כי יוציאו מן המור עצמו שמן, כאשר נעשה במאסטי"קי וזולתו, וכ"כ בעל שלטי הגבורים שהוא המיר"ה, מין ליחה או מין היוצא מאילן הצומח בארצות הערב דומה לקוץ המצרי הנקרא בלשון יון אקאצ"ע, וברומי שפינ"ה איגיפטי"קא. והאחרונים כתבו שמין האילן ההוא בלתי נודע לנו. דרור, אנקלוס תרגם דכיא, שיהיה נקי מכל זיוף, שהיו מזייפין את המור במין אחד נקרא קומוס (כמו ששנינו בספרא) הדומה לו, ויב"ע תרגמו בחיר, וכ"פ הרשב"ם, ובעל שלטי הגבורים כתב הכוונה שלקה המיר כשהוא עומד במקום דרור שהוא הפקר לכל ועומד שם בלי שמירה, וזהו לשון דרור כמו שאמרו רז"ל על וקראתם דרור כמדייר בי דיירא וכו' כלומר שהוא דר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים. וקנמן בשם, לדעת רש"י הוא קליפת עץ, ובעבור שיש ממנה שריחה טוב, ויש בה ריח וטעם, ויש שאינה אלא כעץ, לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב, וכן תרגם האשכנזי (צימּמעטראָהר), ורד"ק בשרש קנם כתב שהוא ליניא"ה אלוא"י, בל"א (אַלאָע-האָלץ), ולדעת הרמב"ן הוא מין תבן מבושם נקרא בלשון רומי יונק"וס ארמא"טיקוס, ובספרד פחי"א די לה מיק"א, תבן או קש הבא מעיר מיק"א, ובל"א (קאמעעלהייא) על שם שהוא מרעה לגמלים במקומו, ואמרו בבראשית רבה ובמדרש חזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו. מחציתו וגו', אמרו רז"ל (בכריתות דף ה' ע"א), מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים, נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מור דרור, א"כ למה נאמר בו חצאין וכו', ולפי זה וי"ו דמחציתו מוסב על הקנמן בשם, לא על מר דרור הנזכר למעלה, והטעם מחצית סך קנין בשם יהיה חמשים ומאתים, והתמה על בעל הטעמים שהעמיד תיבת מחציתו בטפחא, והברה עם קנמן בשם הקודם לה, והראוי לדעת רז"ל להעמיד תיבת בשם בטעם זקף גדול, ולחבר תיבת מחציתו עם חמשים ומאתים שלאחריו. וקנה בשם, קנה של בשם, לפי שיש קנה שאינה של בשם, הוצרך לומר בשם, (רש"י) [והרד"ק בשרש קנה פירש שהוא קאניילעה בלע"ז, והרמב"ן פירש כי הוא קלופה שבסממני הקטורת וכתב והוא דראציני בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא (בשבת דף ס"ה ע"א), והוא קנה כדמות הקנים עכ"ל, ומלת דארציני היא מלה פרסית, ומהם הועתקה אל הערבי, ובאורה בלשון פרס עץ המובא מארץ קינה (בחלוף צד"י בקו"ף, כמו ציסאר קיסאר, אוציאנוס אוקיאנוס), כי הם היו מסתחרים בו ומביאים אותו לאלכסנדריא של מצרים, והטוב שבמין ההוא הוא הגדל בארץ זיאילאן, ונקרא בלשון חכמי הברייתא דפטום הקטורת קלופה, כי הוא קליפת עץ הקנילה, ויהיה לפ"ז אלו הג' הנזכרים בפסוק זה, מר דרור, קנמן בשם, קנה בשם, לדעת הרמב"ן מתורגמין בל"א (מירה, קאמעעלהייא, צימּמעטראָהר), וכן הסכים בעל שלטי הגבורים, וקדה שבפסוק שאח"ז לדעת ת"א ויב"ע הוא קציעה, וכן נקרא בערבי, וכ"כ הרמב"ן, ולדעת כל המפרשים הוא הנקרא קאסיא"ה בלשון יון ורומי, ויהיה א"כ קדה וקנה־בשם, שניהם הקאסיאה, אך לפי שהם של ג' מינים, יהיה הא' של מין זה, והב' של מין אחר, אולם בעל שלטי הגבורים לא הסכים לזה, כאשר האריך בענין זה בספרו הנזכר (פרק פ"ג) בטענות

כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ
אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח
מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ

קת"ם (כה) רקח. חסר ו':

תרגום אונקלוס

כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ
מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֹא הִינָא׃
כה וְתַעְבֵּיד יָתֵיהּ מְשַׁח
רְבוּת קוּדְשָׁא בּוּסַם מְבַסַּם
עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְשַׁח רְבוּת
קוּדְשָׁא יְהֵא׃ כו וּתְרַבֵּי בֵיהּ

ת"א ושמן. מנחות פט א:

רש"י

(כד) וקדה. שם שרש עשב ובלשון הכמים קליעה: הין. שנים עשר לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל רבי מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העקרין אינו ספק אלא שרחוס במים שלא יבלעו את השמן ואחר כך הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפאו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו רוגע הים (ישעיה נא) וכמו רקע הארץ (שם מב) שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופא מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: מעשה רקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"י

תרגום אשכנזי

צווייא הונדערט אונד פינפציג. (כד) אונד קאסיא פינף הונדערט שקלים נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס, אונד איין הין בוימעהל. (כה) מאכע דארויס איין עהל צור הייליגען זאלבונג, איינע וואהלפער־ריעבענע צובערייטונג נאך אפאטהעקערקונסט; דיעזעס זאלל דאז עהל צור הייליגען זאלבונג זיין. (כו) דאמיט זאללסט דוא זאלבען דאז שטיפטסצעלט

באור

(ולדעתי אינן טענות, ויש לי להשיב עליהן ולבטלן, כאשר אגיד בקו"א אי"ה), והעלה בסוף כי לדעתו הקליעה שבלשון חז"ל וכן בארמי וגם בלשון המקרא, קליעות כל בגדתיך (תהלים מה ט'), הוא הנקרא (אַלְאֶע-האָלץ). ולדעת רבינו סעדיה גאון אין הקדה קליעה, רק הקושט, ונראה דעתו בעבור שהקליעה נקרא גם בלשון המקרא קליעה, כמ"ש בתהלים בפסוק הנ"ל]. חמשים ומאתים, סך משקל כלו, כך העלו רז"ל (שם). (כד) וקדה, שם שרש עשב, נקרא בלשון הכמים קליעה, זהו לשון רש"י, והנה הערוך כתב שקליעה הוא הנקרא בלשון יון קאסיא"ה, וכן נקרא בלשון רומי, ויש ממנו ג' מינים המין האחד נקרא קאסיא"ה פיסטו"לאה (קאסיערָאהר), והוא קליפה עגולה וארוכה, כעובי האגודל, כדמות שרביט שומר הזרע, הגדל באילן מגרי ששמו קאסיאה, והוא משלשל, והשני קאסיא"ה ליגאמאמ"עא והוא הקנמון שקדם זכרו (צימעט), והשלישי קאסיא"ה ליגנע"אה (קאסיען-האָלץ), והוא קליפת אילן הגדל בארץ הודו, דומה בטעמו וריחו אל הקנמון, ושלשתן אינן שרש עשב שזכר רש"י ז"ל ונראה שלדעת רש"י הוא הבושם הנקרא (איגגבער) בל"א, ציגגיבר ברומי, שהוא שרש עשב הגדל בארץ הודו, בארץ מאלאב"אר ובאי ציילו"ן [ונראה שכ"ה דעת מר רב חפץ, כפי מה שהביא הרד"ק בשרשים שרש קדע, שפירש בשמו ענבר, ונראה שכוון לשרש העשב הזה]. הין, י"ב לוגין. (כריתות דף ה' ע"ב ובהוריות דף י"א ע"ב), והלוג ששה ביצים. (כה) רקח מרקחת, רקח שם דבר הוא, והטעם מוכיח שהוא למעלה, והרי הוא כמו רקח רגע (בסגול הרי"ש) ואינו כמו רגע הים (ישעיה נא ט"ו) וכמו רקע הארץ (שם מב ה'), שהטעם למטה (והם פעלים בינוני' או שמות התואר לפועלים), וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קולט מזה או ריח או טעם, יקרא מרקחת, (רש"י). רקח מרקחת, רקח העשוי על ידי אומנות ותערובות. מעשה רקח, שם האומן בדבר, ע"כ טעמו למטה. והנה באופן עשיית המרקחת נחלקו בו חכמי ישראל, (בהוריות שם ובכריתות שם ע"א, והנוסחא שלפנינו הוא ר' יהודה ור' יוסי), לדעת ר' מאיר שלקו את העיקרין בשמן, ולדעת ר' יהודה אין סיפק בהין שמן לסוך את העיקרין, אלא שראוס במים, שלא יבלעו את השמן, ואח"כ הציף עליהם את השמן, עד שקלט הריח, וקפאו לשמן מעל העיקרין, כדרך שהפטמין עושין, ופי' בו הרמב"ן ז"ל, שנתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים, והציפו עליהם שמן זית הין, ואח"כ נתנו הכלי על פי כלי אחר מלא מים, ונתנו על אש נחה גחלים עוממות, ויבשלו עד יבשת המים, וקלטו

בּוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן
הָעֵדֻת׃ כו וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ
וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ
בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן
לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר

תרגום אונקלוס

יַת מַשְׁכַּן זִימְנָא וְיַת אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא׃ כז וְיַת פָּתוֹרָא
וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְיַת מְנַרְתָּא
וְיַת מָנָהָא וְיַת מַדְבְּחָא
דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא׃ כח וְיַת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיַת כָּל
מָנוֹהִי וְיַת כִּיוֹרָא וְיַת
בְּסִיסֵיהּ׃ כט וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן
וִיהוֹן קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא כָּל
דְיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדָּשׁ׃ ל וְיַת
אַהֲרֹן וְיַת בְּנוֹהִי תְּרַבֵּי
וּתְקַדֵּשׁ יַתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי
לא וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל

ת"א הנוגע. זבחים פז א:

קת"ס (כו) העדת. חסר ו': (כט) קדשים. הק' בלי מתג וכן להלן פ' ל"ו:

תרגום אשכנזי

שטיפֿטסצעלט אונד דיא לאדע דעם צייגניס־סעס. (כז) דען טיש אונד אללע זיינע געראֶטהע, דען לייכֿטער נעבסט זיינען געראֶטהען אונד דען רויכֿאלטאר; (כח) דען אלטאר דעם גאנצען אָפּפֿערס אונד אללע זיינע געראֶטהע, דאז וואשבעקקען אונד זיין נעשטעללע. (כט) דוא זאללסט זיא הייליגען, אונד זיא זאללען איין הייליגטהום פֿאָם ערשטען ראנגע זיין, וואס זיא בעריהרט, זאלל הייליג געהאלטען ווערדען; (ל) אהרן אונד זיינע זעהנע זאללסט דוא זאלבען, אונד דאדורך הייליגען, מיר פריעסטערליך צו דיענען. (לא) דען קינדערן ישראל'ס זאללסט דוא

רש"י

חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אתם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשין ושנויה היא משנה שלימה אלא מזבח מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי ובין שאינו ראוי תלמוד לומר כבשים מה כבשים ראויים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין ראשית שמנים ימשחו לשון ארמית בהן כלשון

באור

השמן מעליו, כי כן מעשה הרקחים. (כו) ומשחת בו, כל המשיחות כמין כ"י [כ"י יונית, עיין פ"ק דכריתות דף ה' ע"ב ובהוריות דף י"ב ע"א, ומה שכתבנו מזה בפ' תצוה (לעיל כט ב')], חוץ משל מלכים, שהן כמין נזר (נוסח לשון רש"י בכ"י, ונדפס בשבוש), והנה כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי (ובל"א זאלבען), לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה, ושאר המשיחות כגון רקיקין משוחין, וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו ו'), לשון ארמית בהן כלשון עברית, (רש"י), ובל"א (בעשטרייכען בעשמירען). (כט) וקדשת אתם, במשיחה זו להיות קדש קדשים, ומה היא קדושתן? כל הנוגע בהם יקדש, ואמרו רז"ל שכל הראוי לכלי שרת, משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף, וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, והרשב"ם

לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃
לב עַל־בְּשַׂר
אָדָם לֹא יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא
תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ
יִהְיֶה לָכֶם׃
לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח
כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר
וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס
לד וַיֹּאמֶר

קת"ס (לב) ייסך. מלא י' וקמץ בז"ק:

תרגום אונקלוס

לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא
יְהֵי דֵין קֳדָמַי לְדָרֵיכוֹן׃
לב עַל בִּסְרָא דַאֲנָשָׁא לָא
יִתְּסַךְ וּבִדְמוּתֵיהּ לָא
תַעְבְּדוּן כְּוָתֵיהּ קוּדְשָׁא
הוּא קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן׃
לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵיהּ
וְדִי יִתֵּן מִנֵּיהּ עַל חִילוֹנָי
וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ לד וַאֲמַר

ת"א שמן. הוריות יא ב. מנחות פח. כריתות ה ב: לדרתיכם. הוריות יב א. כריתות שם: על בשר. שם ו ב וז' א וב': ובמתכנתו. שם ה א: קדש. שם ז א: ואשר. שם שם. מעילה יט א:

רש"י

עברית: (לא) לדרתיכם. מכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגי' תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בב' יודין לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סמנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכנתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: מתכנתו. לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים וכן במתכנתה של קטרת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על

תרגום אשכנזי

זאגען, וויא פאָלגט: דיעזעס זאלל מיר איין עהל צור הייליגען זאלבונג בלייבען בייא אַל-לען אייערען נאכקאָממען. (לב) אויף דאז פלייש איינעס געמיינען מענשען זאלל עס ניכט פערברויכט ווערדען, אונד אויף עבען דיא וויזע זאללט איהר קיינעס נאכמאכען, עס איזט איין הייליגטהום, אונד זאלל אייך יעדער צייט איין הייליגטהום בלייבען. (לג) ווער איינע זאָלכע זאלבע צורעכט מאכט, אדער פאן דיעזער זאלבע אן איינען געמיינען מאנן ברינגט, דער זאלל אוים זיינער נאַציאן אויסגעראָטטעט ווערדען. (לד) דער עוויגע

באור

פי', יקדש, לטהר תהלה קודש שיגע בהם לאחר שנמשחו, והוא דחוק. (לא) יהיה זה, כל הנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן, כ"פ הראב"ע, ורז"ל למדו מכאן שכלו קיים לעתיד לבא (הוריות דף י"א ע"ב וכריתות דף ה' ע"ב). (לב) ייסך, בשני יודי"ן לשון לא יפעל, כמו למען ייטב לך (דברים כב ז'), כ"כ רש"י [ויהיה ייסך יוצא ושב על האדם, ושעורו לא ייסך הרוצה לסוך, ושרשו יסך, ויהיו ב' השרשים יסך וסוך מורים על ענין א'], והראב"ע כתב בשם רבי מרינוס כי הוא כמו יוסך, וכמוהו וייסם בארון (בראשית נ כ"ו), כמו ויושם [ויהיה שרשו סוך ככל חבריו, ויהיה מן ההפעל, ע"מ ויושב את משה (לעיל י ח'), ושב על השמן], והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות, כי כן כתוב ושמן לא תסוך (דברים כח מ'), ואסר הכתוב לסוך מזה השמן עצמו, אף לכהן או למלך אחר משיחתו, וגם לעשות כמוהו. ובמתכנתו לא תעשו כמהו, (בכריתות דף ה' ע"א) בסכום סמניו לא תעשו אחר כמוהו, במשקל סמנים הללו לפי מדת הין שמן, אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר, ואף העשוי במתכונת של זה, אין הסך ממנו חייב, אלא הרוקחו. ובמתכנתו, לשון חשבון, כמו מתכנת הלבנים (לעיל ה ח'), וכן במתכנתה של קטורת (לקמן לז), (רש"י). (לג) ואשר יתן ממנו, מאותו של משה. על זר, שאינו צורך כהונה ומלכות, כי היה שמן המשחה מיועד למשוח בו המלכים והכהנים הגדולים, כי שניהם משיחי ה', ולכן אמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם, וכתיב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו (תהלים פט כ"א), בשמן שהוא משחת קדש לי, וכל שאינו ראוי לדבר יקרא זר, כל מקום לפי ענינו, בתרומה וקרבנות מי שאינו מזרע אהרן, ביבמה יקרא איש זר כל שאיננו יבם, במשיחה כל שאינו ראוי למשיחה, או בשעה שאין צורך

יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה קַח־לְךָ֣ סַמִּ֔ים נָטָ֣ף ׀ וּשְׁחֵ֗לֶת וְחֶלְבְּנָ֔ה סַמִּ֖ים וּלְבֹנָ֣ה זַכָּ֑ה בַּ֥ד בְּבַ֖ד יִהְיֶֽה׃

יְיָ לְמשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דְכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי׃

ת"א בד. כריתות שם :

קת"ם (לד) ולבנה. חסר ו':

תרגום אשכנזי

שפראך צו משה: לאס דיר אויך שפעצערייען ברינגען, נעהמליך באלזאם, זוענאגעל (אדער אָניך-מושעל) אונד גאלבאן, דיעזע שפעצערייען אונד רייגען וויהרויך, פאן יעדעם

רש"י

על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלע"ז גומ"א 1) והצרי קורין לו תרי"אקה 2): ושחלת. שורש בושם חלק ומאיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבא"נה ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלתינו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים: ולבנה זכה. מכאן למדו רבותינו י"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה' סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבולת נרד וכרכם הרי שמנה שהשבולת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הד' הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה

באור

כהונה ומלכות למשחו. (לד) סמים, פירשנו למעלה בפ' תרומה (כה ו'). נטף, הוא הבלס"ם היקר והמשובח מאד, אילן הנקרא על שמו (באלזאם שטוידע), גדל בבקעת יריחו ובערבי המאושר, ונקרא לחז"ל קטף, על שם שקוטפין אותו בימות החמה, להוציא משם שרף משובח, והוא השרף הנוטף מעצי הקטף, ובעבור שלא יוציאו ממנו כי אם מעט הוא נמכר ביוקר מאד, עד שינתן מחירו זהב כמשקלו ויותר, והוא עד היום מסגולת הקיסר והכנסתו, ואולם גם העץ והעלה וגרעין הזרע שלו ריחם נודף מאד, ומוציאים ממנו בלסם טוב, והוא הנמכר בארצות הללו, והוא הנקרא (באלסאם די מיקא), כי משם יביאו אותו אנשי השיירא. והנה חז"ל זכרו צרי במקום נטף הנזכר בכתוב, ואמר רשב"ג הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף, ולדעת הרמב"ם ז"ל לא לקחו השרף כי אם עץ הבלסמ"ו לקטורת (עיין בכ"מ שם), ואולי שעל שם השרף הנוטף ממנו יקרא גם העץ נטף. ושחלת, הוא הנקרא בלשון המשנה צפורן, והרמב"ם בפ"ב מהלכות כלי המקדש (ה"ד) קראו בלשון ערבי אלפאר טיב, והרמב"ן בפי' על התורה זכר שהוא צפורן היוצא מן הים, ונראה מדבריהם שהוא נרתק רמש הים הנקרא בל"א (זוענאגעל או אָניך מושעל), והוא דומה לצפורן האדם. והנה רז"ל אמרו (בכריתות פ"ק דף ו' ע"ב), שהוא גדולי קרקע, ותירץ בעל שלטי הגבורים, שהרמש הזה בעבור שלא יתנועע ממקום למקום, כי אם ישאר מהודק לקרקעית המים, יחשב לגדולי קרקע. וחלבנה, כמו דבש שחור וריחו קשה, והוא שרף אילנות בערי יון (הרמב"ם שם), ונקרא (גאלבאנה). ולבנה זכה, הוא מין אילן הגדל בארץ הערב, ושוטחין תחתיו מחצלאות של עלה תמרים, ומוציאין ממנו את השרף ע"י הקטיפות שעושין בו, ושמו בלשון רומי טוס או אליבאנו"ם, נגזר מן לבונה, ובל"א (וויירויך). והשרף הנוטף ממנו באמצע הקיץ בימי החום ילקט בסוף הקיץ, והיא הלבונה הזכה, והנה לא נזכר בכתוב כי אם ארבעה סמנין, וחז"ל קבלו הלכה למשה מסיני שיהיו אחד עשר, כי הוסיפו עליהם מר וקציעה שבלת נרד (הנרד דומה לשבולת ולכן נקרא שבלת נרד) וכרכם הקשט והקלופה והקנמון, ועל מנין הסמנין הזה דרשו תיבת סמים שנכפלה בכתוב, סמים נטף וגו' סמים ולבונה זכה עיין בכריתות פ"ק (דף ו' ע"ב). והרשב"ם ז"ל כתב וז"ל לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים, ופירש מה הם סמים נטף ושחלת וחלבנה הרי אלו סמים שצויתי שתקח לך, ועוד קח לבנה זכה (כן הוא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י ונדפס בשבוש) לפי הפשט לבונה זכה אינה סמים, וסמים אחרון הם היו סמים ראשון שבפסוק, וכן דרך המקראות כולל ומפרש וחוזר ואומר הרי לך כלל שאמרתי לך עכ"ל, וכן כתב הראב"ע, אלה הסמים ולבונה זכה עמהם, ועל פיהם תרגם כן המתרגם האשכנזי, ובאמת אף חז"ל נשאו ונתנו בזה (פ"ק דכריתות שם), אם ידרש המקרא דרך כלל ופרט וכלל, אבל נראה מדבריהם שהלבנה גם היא תקרא סם, והכתוב הזכירה אחר מלת סמים לכוונה אחרת ע"ש. בד בבד יהיה, אלו הארבעה הנזכרים

---

1) גומ"א בלע"ז, gomme (לאז גוממי). 2) טריאק"ם, theriaque איט' triaca (דער טהעריאק).

לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃
לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃
לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ

קת"ם (לח) מעשה רוקח. מלא ו':

תרגום אונקלוס

לה וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוּסַם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ מְעָרַב דְּכֵי לְקוּדְשָׁא׃
לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִימְנָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן׃
לז וּקְטוֹרַת בּוּסְמִין דִּי תַעְבֵּיד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי

נ"א קודשא

ת"א ושחקת. יומא מה א. כריתות שם: והקטרת. כריתות ה א. ו ב:

רש"י

כך משקלו של זה וכן שניהו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמו זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו וייראו המלחים (יונה א) מלחיך וחובליך (יחזקאל כז) על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכוש: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנו וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין

תרגום אשכנזי

דעם גלייך פיעל. (לה) מאכע דאפאן איין רייכערווערק, איינע צובערייטונג נאך אפאטהעקערקונסט, וואהל פערמישט, ריין, איין הייליגטהום. (לו) צערשטאָסע דאפאָן איינעם פיינען פולפער, אונד לעגע דאפאן פאָר דאז צייגניס אים שטיפטסצעלט, אלוואָ איך מיך איינצופינדען געשטיפטעט האבע, איין הייליגטהום פאָם ערשטען ראנגע זאלל עס אייך זיין. (לז) דאז רייכערווערק, וועלכעס דוא מאכעןווירסט [אויף עבען דיא ווייזע זאללט איהר אייך קיינעס נאכמאכען], זאלל דיר איין הייליגטהום זיין דעם עוויגען צו עהרען.

באור

הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה, וכן שניהו הצרי והצפורן החלבנה והלבנה משקל שבעים שבעים מנה, ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד, אחד באחד יהיו זה כמות זה, (רש"י), וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, והראב"ע פי' כל אחד לבדו ירוקח ואח"כ יעורב. (לה) קטרת, העשן המתמר ועולה כמקל יקרא קטרת, (כריתות שם). ממלח, כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה, ודומה לו וייראו המלחים (יונה א ה'), מלחיך וחבליך (יחזקאל כז כ"ז), על שם שמערבין ומהפכין את מי הים במשוטות כשמנהיגים את הספינות, (רש"י והרשב"ם), ויתכן שהוציאו הכתוב בלשון ממלח לרמז בו על מלח סדומית שנתנו בה, כמו שנזכר בברייתא דפטום הקטורת (כריתות דף ו' ע"א). טהור קדש, ממלח יהיה, טהור יהיה וקדש יהיה, (רש"י), וכן מתורגם בל"א. (לו) הדק, דק ככל יכלתך [ושרשו דקק, והוא מקור מבנין הפעיל]. ונתתה ממנה וגו', היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד. אשר אועד לך שמה, כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום, (רש"י), וכן מתורגם בל"א. (לז) אשר תעשה, למשה ידבר. במתכנתה, כמנין סממניה. לא תעשו לכם, לכל ישראל. קדש תהיה לך, לכהן או לכל ישראל, כמו זכור ימות עולם בינו (דברים לב ז') (הראב"ע) ולדעת המתרגם

לַיהוָֽה׃ לח אִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֥ה
כָמ֖וֹהָ לְהָרִ֣יחַ בָּ֑הּ וְנִכְרַ֖ת
מֵעַמָּֽיו׃ ס
לא א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה
לֵּאמֹֽר׃ ב רְאֵ֖ה קָרָ֣אתִי
בְשֵׁ֑ם בְּצַלְאֵ֛ל בֶּן־אוּרִ֥י בֶן־ח֖וּר
לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃ ג וָאֲמַלֵּ֥א אֹת֖וֹ
ר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים בְּחָכְמָ֛ה וּבִתְבוּנָ֥ה

תרגום אונקלוס

לָךְ קֳדָם יְיָ׃ לח גְּבַר דִּי
יַעֲבֵיד דִּכְוָתַהּ לַאֲרָחָא בַהּ
וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃
לא א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב חֲזֵי
דְּרַבֵּיתִי בְשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר
אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה׃ ג וְאַשְׁלֵימִית
עִמֵּיהּ רוּחָא מִן קֳדָם יְיָ
בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ

כ"א רוח נבואה

ת"א ראה. ברכות נה א: בצלאל. סנהדרין סט ב: ואמלא. ברכות נה א:

רש"י

סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למוכרה לגבור:

לא (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי את בצלאל: (ג) חכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולומד: ותבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד:

תרגום אשכנזי

(לח) ווער איין זאלכעס צובערייטען ווירד, דאראן צו ריכען, דער זאלל אויס זיינער נאציאָן אויסגעראָטטעט ווערדען.

לא (א) דער עוויגע שפראך צו משה, וויא פאָלגעט: (ב) זיעהע! איך האבע מיט נאמען ערנעננעט (בערופען) דען בצלאל זאהן אורי, זאהן חור אויס דעם שטאממע יהודה; (ג) דיעזען האבע איך מיט גאָטט־ליכעם גייסט ערפיללט, מיט ווייזהייט, מיט פערנונפט, מיט וויססענשאפט אונד מיט

באור

האשכנזי שעור הכתוב כך הוא, והקטורת אשר תעשה (במתכנתה לא תעשו לכם) קדש תהיה לך לה', והמלות המוסגרות הן אזהרה לכל ישראל. ויתר הכתוב צווי למשה, וטעם קדש תהיה לך לה', שלא תעשנה אלא לשמי. (לח) להריח בה, אבל עושה אתה במתכנתה משלך, כדי למוכרה לגבור.

לא (ב) ראה קראתי בשם, לעשות מלאכתי את בצלאל, כמו שאמר הלועז (בערופען, נאמענטליך ערנענגען), ויהיה לפ"ז העבר במקום בינוני כמו הנה אנכי קורא בשם את בצלאל, ויתכן שהוא עבר ממש, כמו שאמרו רז"ל במדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון, ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה, ואף בצלאל מאותה שעה התקנתיו ע"כ, כי הוא ית' קורא הדורות מראש, כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמיה א ה'). (ג) ואמלא אתו רוח אלהים, פעל ואמלא בעל פעולים שנים, כמו נשקה את אבינו יין (בראשית יט ל"ב), ורוח אלהים תרגם אנקלוס רוח נבואה, ויב"ע תרגמו רוח קודשא, והנכון שיהיה בחכמה ובתבונה ובדעת וגו' באור לרוח אלהים, וכן כתוב ונחה עליו רוח ה' (ישעיה יא ב'), ופירשו מה הוא רוח ה'? רוח חכמה ובינה וגו' (שם). **בחכמה**, ידיעת הדרכים אשר בהם נשיג את המבוקש ממנו, תקרא חכמה, פעמים שיהיה המבוקש ההוא דבר עיוני, ופעמים שיהיה דבר מעשיי, ויפרדו לפ"ז החכמות לעיונות ולמעשיות. ואם יהיה המבוקש ההוא רע בעצמו, יקרא האדם היודע להשיגו חכם להרע כענין שנאמר חכמים המה להרע (ירמיה ד כ"ב), אולם חכם סתם, הוא יודע הדרכים אשר בהם ישיג את הטוב הנרצה באמת, והוא התכלית האמתי. **ובתבונה**, להבין דבר מתוך דבר ולהשיג מושכל בלתי

[אמר הכורם] (ג) ואמלא, הוא לשון עתיד, ולמטה הוא אומר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה (וי"ו) לשון עבר, ועוד מה טעם ואמלא אותו, הלא ביד ה' למלאות איש אחר שאינו בצלאל ברוח אלהים.

וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה: ד לַחְשֹׁב
מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף
וּבַנְּחֹשֶׁת: ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן
לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת
בְּכָל־מְלָאכָה: ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי
אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ:

תרגום אונקלוס

וּבְמַדַּע וּבְכָל עִיבִידָא:
ד לְאַלָּפָא אוּמַנְוָן לְמֶעְבַּד
בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא:
ה וּבְאוּמָנוּת אֲבַן טָבָא
לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא
לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידָא:
ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יַת
אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ:

קת"ם לא (ה) למלאת. א' נחה וחסר ו':

(ו) את. במונח לא במקף: אהליאב. חלא מלה וכן אחיסמך וכן בפ' ויקהל:

רש"י

דעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם ואונקלוס פי' ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצת שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה: וכלב

תרגום אשכנזי

אללערלייא קונסטגעשיקליכקייט. (ד) געדאנקען אויסצודענקען, אין גאלד, זילבער אונד קופּפער צו ארבייטען. (ה) אויך אין שטיינארבייט, צום פּאססען, אונד אין האָלץ ארבייט אללערלייא ווערקע צו פּערפֿערטיגען.
(ו) איך האבע איהם אבער אויך דען אהליאב זאהן אחיסמך אוים דעם שטאממע דן צו־

באור

בלתי נודע על ידי מושכל נודע, והמלה נגזרת מן בין, כי היודע מה בין דבר לדבר, ובמה יבדל כל דבר מזולתו, ישיג המושכלות. ובדעת, ההכנה לקבל הצורות כמות שהן, תקרא דעת, בין שתהיינה הצורות הושיות או נשגבות מן החוש (עיין בפרשת בראשית ד א' בבאור מלת ידע). ובכל מלאכה, כשרון המעשה להוציא הדבר הנרצה אל הים, באופן שיסכים עם התכלית המכוון, יקרא מלאכה (קונסט, קונסטגעשיקליכקייט), ואם היא מלאכה שצריכה למחשבה עמוקה בחשבון ומדות וערכים ומשקולת, או בידיעת הסדר והנעימות, תקרא מלאכת מחשבת. והנה היודע סוד הדבר ותכליתו, ידע לתקנו כראוי לתכלית ההוא, וזהו לחשב מחשבות שהוא החלק העיוני מהמלאכה, והחלק המעשי ממנו הוא האומנות והזריזות והכשרון, להוציא המחשבה ההיא אל הים המעש, וזהו לעשות. וכתב הרמב"ן ז"ל והטעם כי היו ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים, לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים, ולא ראו אותם כלל, והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ, וחושב ורוקם ואורג, כי אף בלומדים לפני חכמים לא נמצא בהם בקי בכל האומניות כלם, והיודעים ורגילים בהם, בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה, ועוד שהוא חכם גדול להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו וכו' וכן אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו עכ"ל. (ד) לחשב מחשבת, יב"ע תרגם למיחשב ברעיוניהון היך למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא, והוא הנאות לפשוטו של מקרא. ואנקלוס תרגם להשב מחשבת לאלפא אומנון, ולא ידעתי טעמו. וכבר פירשתי מהו ענין המחשבה במלאכה, ורש"י פי' לחשב מחשבת, אריגת מעשה חשב, הנראה לדעתו כי לא נזכר מעשה חשב, כי אם באריגה. לעשות, תקון הדבר והשלמת צורתו על האופן הראוי, יקרא עשיה בל"א (פערפערטיגען). (ה) ובחרשת, לשון אומנות כמו חרש חכם (ישעיה מ כ'), ואנקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן, וחרש עץ קרוי נגר, (רש"י). למלאת, להושיבה במשבצת שלה במלואה, לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועביה, (רש"י). לעשת בבל מלאכה, כלל שאחרי הפרט. (ו) ואני הנה נתתי וגו', אחרי אשר
גמר

אלהים, אלא הכוונה כמו שבלב כל חכם לב נתתי חכמה, כן חננתי את נפש בצלאל כבר בחכמה יתרה על כל חכמי לב, ואולם למלאכת המשכן צריך גם רוח אלהים שכולל חכמה ותבונה ודעת בכל מלאכה ולחשוב מחשבות וגו' וראיתי שתכונת נפש בצלאל ראויה ומוכשרת לקבל שפע האלהי, לכן ואמלא אותו גם רוח אלהים.

לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב
נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר
עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־
הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה
הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת
מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר
וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד

לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל
חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית
חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל
דִּי פַקֵּידְתָּךְ׃ ז יָת מַשְׁכַּן
זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא
וְיָת כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת
כָּל מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיָת
פָּתוֹרָא וְיָת מָנוֹהִי וְיָת
מְנַרְתָּא דָכִיתָא וְיָת כָּל
מָנָהָא וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ ט וְיָת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת
כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ י וְיָת
לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי

ת"א ובלב. ברכות נה א׃

קת"ם צויתך. מלא י' קדמאה לבד וכן כלם : (ט) הכיור. מלא ו' :

תרגום אשכנזי

געגעבען, אונד אנדערן וויזען קינסטלערן דיא וויזהייט אינ'ס הערץ געלעגט, דיעזע ווערדען פערפערטיגען, וויא איך דיר בעפאָהלען. (ז) דאז שטיפטסצעלט, דיא לאדע צום צייגניס אונד דען דעקקעל דאצו, אונד אללעס געראֶטהע דעס געצעלטעס. (ח) דען טיש אונד זיינע געראֶטהע, דען לייכטער פאן ריינעם גאלדע, אונד אללע זיינע געראֶטהע אונד דען רייכער־אלטאר. (ט) דען אלטאר דעס גאנצען אָפּפערס אונד אלל זיין געראֶטהע, דאז בעקקען אונד זיין געשטעלל, (י) דיא געוואנדער צום איינפאקקען, אונד דיא

רש"י

(ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארון לעדת. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהרה. על שם זהב טהור: (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני (במדבר ד) ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש (שמות לט) ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י"מ לשון עבודה ושירות

באור

גמר ענין הפלא בבצלאל והיותו בקי בכל החכמות והמלאכות הוסיף לאמר ואני הנה וגו' כלומר ואולם לא עליו לבדו כל המלאכה לגמור, כי אני נתתי אתו וגו', וזהו ענין כפילת הכנוי ואני נתתי, כמו שזכרנו פעמים רבות. ובלב כל חכם לב וגו', ועוד שאר חכמי לב יש בכם וכל אשר נתתי בו חכמה, ועשו את כל אשר צויתך. (ז) ואת הארן לעדת, לצורך לוחות העדות. (ח) הטהרה, על שם זהב טהור. (י) ואת בגדי השרד, לשון רש"י ז"ל, אומר אני לפי פשוטו של מקרא, שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר, לפי שנאמר אצלם, ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן, אלא אלו בגדי השרד הם בגדי תכלת וארגמן ותולעת שני האמורין בפ' מסעות ונתנו עליו בגד תכלת, ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני, ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש (לקמן לט א'), ולא

וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת
הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יג וְאַתָּה דַּבֵּר
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־

תרגום אונקלוס

קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת
לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃
יא וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא
כְּכֹל דִּי פַקֵּידְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃
יג וְאַתְּ מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר בְּרַם יָת
יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי תִּטְּרוּן

ת"א ואת שמן. מנחות כ ב:

רש"י

כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא. ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשוים נקבים נקבים לנידין בלע"ז 1) (יא) ואת קטרת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אף על פי שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על

תרגום אשכנזי

הייליגען געווענדער פיר אהרן דען פריעסטער אונד דיא געווענדער זיינער קינדער בייא איהרעם פריעסטערדיענסטע. (יא) דאז זאלבעהל אונד דאז רייכערצייג פאן עדלען שפעצערייען צום הייליגטהום, וויא איך דיר בעפאהלען, זאללען זיא פערפערטיגען. (יב) דער עוויגע זאגטע צו משה: (יג) שפריך דוא צו דען קינדערן ישראל'ס וויא פאלגט: פאר אללען דינגען זאללט איהר מיינע שבת

באור

הוזכר שם עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש ע"כ, וכן פי' הרשב"ם והראב"ע, והוסיף הרמב"ן ז"ל, ולא צוה בתחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל כלי המשכן ובגדי כהונה, כי אולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם, והם עשו אותם מתכלת וארגמן ותולעת שני, ולא רצו בשש, כי איננו נכבד כמותם, ואחרי שנעשו כן, רצה השם שיהיה התכלת לארון, והארגמן למזבח, והשני לשלחן, ולכן הספיק להם הצוואה בקצרה לכלול אותם עם שאר המלאכה, כי לדעתם יעשו בגדי השרד. והנה מלת שרד לדעת רש"י והרשב"ם היא לשון קליעה, כתרגום של קלעים ושל מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לנידי"ן בלע"ז (שלינגענווערק בל"א). ודעת הרמב"ן איננו הגון שיעשו בגד המכסה נקבים נקבים, ופי' שרד מלשון שריד בעבור היותם מין אחד, כדברי ראב"ע. והמתרגם האשכנזי תרגם לפי הכוונה לדעת המפרשים הנזכרים (געוואנדער צום איינפאקקען), לא כהוראת המלה הבלתי נודעת לו, ואנקלוס ויב"ע תרגמו בגדי השרד לבושי שמושא מלשון עבודה ושירות, ואין לו דמיון במקרא. ורבותינו ז"ל העלו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם, ויהיה שעור הכתוב כמו כלל ואחריו פרט, בגדי השרד שהם בגדי הקדש לאהרן הכהן ובגדי בניו לכהן [וכתב הרמב"ן ויהיה לפ"ז פי' בגדי השרד בגדי היחוד, כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו, מן ובשרידים אשר ה' קרא (יואל ג ה'), והשרידים שרדו מהם (יהושע י כ'), מן פליט ושריד (ירמיה מד י"ד ואיכה ב כ"ב), ומה שאמר אחריו ואת בגדי הקדש לאהרן וגו' הוא באור לבגדי השרד, והוא"ו יתירה כאשר מצאנו רבים כן, ועיין בפי' הרמב"ן]. (יא) לקדש, לצורך הקדש הם. (יג) אך את שבתתי, אפילו מלאכת המשכן לא תעשו בשבת, וטעם שבתותי, בעבור כי שבתות השנה רבים

1) לנידי"ן בלע"ז lacet : lacon בל"א (שלינגווערק).

שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃

קת"ס (יד) מחלליה. הח' במתג ול' ראשונה בח"פ: יומת. בקמן:

תרגום אונקלוס

אֲרֵי אָת הִיא בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃
יד וְתִטְּרוּן יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעְבֵּד בַּהּ עִיבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ

ת"א שבתותי. יומא פה ב: לדעת. שבת י ב. ביצה טז א: ושמרתם. חגיגה יא ב: כי קדש. יומא פה ב. כתובות לד א. ב"ק עז א. חולין קיג א: מחלליה. שבת לג א ע א קלב א. יבמות ז א. ב"ב קיט א. סנהדרין לה ב עח ב: כל. שבת ע א:

תרגום אשכנזי

טאגע בעאָבאכטען, דען דיעזעס איזט פֿיר אייערע נאַכֿקאָממען איין צייכֿען דער פֿערבינדונג צווישען מיר אונד אייך, דאמיט מאן וויססע, דאס איך דער עוויגע אייך היילינגע, (יד) בעאָבאכֿטעט אלזאָ דען שבת, דען דער שבת איזט איין היילינגטהום פֿיר אייך; דער דען שבת ענטווייהט, זאלל גע-טעדטעט ווערדען; דען ווער אם שבת איינע האנדווערקסארבייט פֿערריכֿטעט, דעססען פערזאן זאלל פֿערטילגט ווערדען אוים איהרער נאציאן

רש"י

פי שהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה. כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. כל עמי הארץ כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה

באור

רבים. אות הוא ביני וביניכם, שאתם שובתים ביום השביעי כמוני, לפי שאתם עמי ואני אלהיכם מחוקקכם, כמו שאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה י"ד), וזהו לדעת כי אני ה' מקדשכם, המבדיל אתכם מכל העמים הקדמונים ומיחד אתכם לעם נחלה, בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה. (יד) כי קדש הוא לכם, על ידה יוכר קדושתכם. מחלליה, הנוהג בה חול בקדושתה. מות יומת, כולל מיתה בידי שמים ומיתה בידי אדם, כפי התנאים והדינים

[אמר הבורם] (יג) אות היא, אם מוסב על שבתותי היה צריך לומר הן, אבל מוסב על השמירה שמובנת ממלת תשמרו, והוא אות ביני וביניכם, ולא השבת עצמה שמורה על וינח ביום השביעי, ואין בזה הבדל בין ישראל לשאר אומות, אבל השביתה שהראה הקב"ה במדבר שלא הוריד מן ביום השבת היא אות בינו ובין בני ישראל, וזהו טעם ושמרו בני ישראל את השבת להיות אות על הורדת המן מן השמים ארבעים שנה, והוא גם מופלג ותמידי, ועל שנפסקה ההורדה בכל שבת ושבת, והוא גם בתוך גם מופלג ותמידי כמו האחר, שאל"כ שאם היתה מצות השביתה בשביל כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש בלבד, למה לא נתחייבו גם שאר האומות בשמירת שבת? והרי בריאת העולם שוה לכולו, ומטעם זה אמר כי קדש הוא לכם (דפסוק הסמוך) לכם ולא לאחרים, עיין מה שאמרנו על ויקדשהו (לעיל כ' י"א).

טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן
קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃
טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת
לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם
בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־
שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־

עַמֵּיהּ׃ טו שִׁתָּא יוֹמִין
תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְתָא
קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד
עֲבִידְתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ טז וְיִטְּרוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת שַׁבְּתָא
לְמֶעְבַּד יַת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן
קְיָם עָלָם׃ יז בֵּין מֵימְרִי
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָת הִיא
לְעָלַם אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד

ת"א ושמרו. שבת סט ב. יומא פה ב. עקרים מ"ב פי"א: ביני. ביצה טז א. עקדה שער סט:
קת"ם (טז) לדרתם. חסר דחסר וכל אורייתא כן: (יז) לעלם. חסר ו': כי. בלי מתג:

רש"י

בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: [שבת שבתון. לכך כפלו הכתוב לומר שאסור בכל מלאכה אפילו אוכל נפש וכן יוה"כ שנאמר בו שבת שבתון היא לכם אסור בכל מלאכה אבל י"ט לא נאמר בו כ"א ביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון אסורין בכל מלאכת עבודה ומותרים במלאכת אוכל נפש]: קדש לה'. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי

תרגום אשכנזי

נאציאָן. (טו) זעקס טאגע זאלל האנדווערקס ארבייט פֿעררכֿטעט ווערדען קעננען, אם זיעבענטען טאגע אבער איזט איינע פֿייער דער רוהע, איין הייליגטהום דעם עוויגען צו עהרען; ווער אם שבת איינע האנדווערקס ארבייט פֿעררכֿטעט זאלל געטעדטעט ווער־דען. (טז) דיא קינדער ישראלים זאללען אַלזאָ דען שבת בעאָבאכֿטען, דאס זיא נעהמליך דען שבת בייא אללען איהרען נאכֿקאָממען האלטען אלס איינען עוויגען בונד; (יז) צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראל'ס זאלל דער שבת איין צייכֿען זיין אויף עוויג, דען אין זעכֿס טאגען האט דער עוויגע דען

באור

והדינים שנזכרו במקום אחר. (טו) יעשה מלאכה, בא יעשה בלשון זכר עם מלאכה שהיא ל"נ, כמו שזכרנו פעמים רבות משפט הפעל הקדם לנושאו, שבת שבתון, מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי. קדש לה', שמירת קדושתה לשמי ובמצותי. (טז) ושמרו, שישמרו ימי השבוע, שלא ישכחו איזה יום הוא שבת, ויתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי, להיות יום השביעי שמור מכל מלאכה. לעשות את השבת, לעשות אותו יום שביתה, ויב"ע תרגם למעבד תפנוקי שבתא. [לדרתם, בא בסי' רבוי הנקבות לבד, שלא כמנהג, וכפי המנהג ראוי להיות לדורותיהם]. (יז) כי ששת ימים וגו', על כן ישראל העושה מלאכה בשבת, כמכחיש במעשה

[אמר הכורם]: (טז) לעשות את השבת, בערב שבת להזמין כל צרכי יום השבת כדכתיב את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (שמות טז כ"ג), שאם היה לעשות את השבת כמשמעו, איך יפול לשון עשיה על שביתת העשיה? ואין צורך לדברי המבאר לנתה"ש שטעם ושמרו שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו איזה יום הוא שבת. אבל ושמרו כפשוטו שיזמינו ביום הששי כל הצורך לשבת.

הַשָּׁמַ֙יִם֙ וְאֶת־הָאָ֔רֶץ וּבַיּוֹם֙
הַשְּׁבִיעִ֔י שָׁבַ֖ת וַיִּנָּפַֽשׁ׃ ס שני
יח וַיִּתֵּ֣ן אֶל־מֹשֶׁ֗ה כְּכַלֹּתוֹ֙ לְדַבֵּ֤ר
אִתּוֹ֙ בְּהַ֣ר סִינַ֔י שְׁנֵ֖י לֻחֹ֣ת הָעֵדֻ֑ת

קת"ם (יח) ככלתו. חסר ו' וכפשטא: לחת. חסר דחסר וכן השני כפסוק:

יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שְׁבַת
וְנָח׃ יח וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד
שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּטוּרָא
דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא

ת"א שבת. ביצה טז א. תענית כז ב: ויתן. נדרים לח א: לחת. ערובין נד א:

תרגום אשכנזי

הימּמעל אונד דיא ערדע געמאכט, אם זיעבענטען טאגע אבער האט ער געפייערט, אונד זיין ציעל עררייכט. (יח) אלס ער אויסגערעדעט האטטע מיט משה אויף דעם בערגע סיני, גאב ער איהם צווייא טאפעלן

רש"י

ובמלאתי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשמתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ) וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לסבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל למחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם את העגל וקודם רדתו מן ההר עשו את העגל ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת י"כ שהיו ישראל מרוצין להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב"ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרז"ל איש איש מלמד וכו' ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בניזקין וק"ל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. ד"א מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד

באור

במעשה בראשית. וינפש, כתרגומו ונח, וכל לשון נופש הוא נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה, ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ כ"ח), וכל פעלו במאמר, הכתיב מנוחה לעצמו לסבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע, (רש"י). וכבר הודעתיך בפ' בראשית (ב ב') מה הוא ענין המנוחה במעשה בראשית, כי מעשה השם אינם בתנועה, כי אם בדבור או ברצון נרדה (כי ענין הדבור בצווי הוא הגלות הרצון והודעתו לחוץ), וכאשר התחילו הנבראים להתנועע על פי החקים אשר קבע להם יוצרם, אז יאמר עליו ב"ה שהוא נח. וחז"ל אמרו וינח לעולמו ביום השביעי, עשאוהו פעל יוצא, המשיך המציאות כפי מה שהוא, ביום השביעי, והביא מנוחה לעולם. וענין וינפש שנשלם רצונו, אחרי אשר היו הדברים כחפצו, כי לשון נפש יאמר גם על הכוונה והרצון, ובאדם יאמר לשון נופש על המרגוע מטורח ועמל, כאשר תנוח הנפש מרגזה ועוצם השתדלות' להשיג את מאויה, ובשם יתעלה על הוית כל חפצו, כפי אשר גזר, וכן מתורגם בל"א. (יח) ויתן אל משה, נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק. וכתב רש"י ז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה, שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל, ולמחרת התחילו בנדבת המשכן. לדבר אתו, החקים והמשפטים שבואלה המשפטים

[אמר הבורם] (יח) לחת העדות, ולהלן נאמר ארון העדת, משכן העדת, ואין אחד מן המפרשים באר מה הוא העדות ומי הם העדים? ויתכן שהעדות הוא על התגלות השם היקרה והנפלאה עד מאד כמו בריאת העולם, שלא היתה ההתגלות ליחיד או לאנשים מעטים בסתר או בחזיון והלום לילה, אבל אל כלל האומה בגלוי מן הר סיני ודבר עמהם פנים בפנים לא במראה ולא בחידות, והעדים הם שש מאות אלף שאמרו בפה מלא הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה' כ"א) ואין לך עדות ברורה יותר מזו, ואין לך עדים כשרים ונאמנים מן שש מאות אלף שמתכוונים לדבר אחד ומעידים עליו.

לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃

לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ

לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַייָ׃

לב א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר משֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּי יְהָכוּן

ת"א וירא. שבת פט א:

קת"ם כתבים. חסר ו' ומלא י' וכן בכל אורייתא:

לב (א) בשש. חסר ו':

רש"י

שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לחת. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: לב (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו (שופטים ה) ויחילו עד בוש (שם ג) כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף מ' יום אני בא בתוך שש שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלמים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בשבעה בסיון עלה נמצא יום ארבעים בי"ז בתמוז בט"ז בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא במסכת שבת וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום

תרגום אשכנזי

דעם צייגניסעס, שטיינערנע טאפֿעלן מיט דעם פֿינגער גאטטעס בעשריעבען.

לב (א) דאז פֿאלק זאה, דאס משה לאנגע זיימט, פֿאם בערגע העראב צו קאממען, דא ליעפֿען דיא לייטע איבער אהרן צוזאממען, אונד שפראכֿען צו איהם: אויף! פֿערפֿערטיגע אונז געטטליכֿען וועזען, דיא פֿאר אונז הערגעהען, (דאז איזט: אונז אנפֿיהרען זאללען),

〰〰

באור

המשפטים, כי לא צוה עדיין על מלאכת המשכן. באצבע אלהים, דבר הכתוב על מנהג האדם, כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום, ופי' דבר פה גם הוא דרך משל, כמשפט מלכי האדמה, כי לא יבצר מאומה מחפצו ורצונו בלבד. והכוונה באמרו באצבע אלהים, ליחס מכתב הלוחות אל השם יתעלה לבדו, שלא נעשה לא על ידי מלאכה, ולא על ידי פועל טבעי, כי אם ברצון השם וחפצו לבד, וכן אמרו החרטמים אצבע אלהים הוא (לעיל ח ט"ו), ברצותם להודיע שהמכה ההיא באה להם מאת השם גרידא בלי אמצעי כלל, וכן נקראו השמים מעשי אצבעות השם, לפי שלא נעשו לא על ידי מלאכה ולא ע"י פועל טבעי, כי אם בדבר ה' וחפצו, כמו שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג ו'), אף כאן כתבים באצבע אלהים, שהיה המכתב ההוא ברצון ראשון, ולא השתתף בו לא פעולת אדם ולא פעולת שום כח מהכחות הנבראות, וכבר זכרו רבותינו ז"ל מכתב הלוחות במספר הדברים שנבראו בע"ש בין השמשות.

לב (א) וירא וגו', אמר המבאר כל מה שאפרש במעשה העגל הכל לקוח מדברי החבר למלך הכוזר (ממאמר א' סימן צ"ב עד סימן צ"ח) והרמב"ן והראב"ע בקצור ושנוי הלשון קצת על פי דרכי, ולא אזכיר את שמות הגדולים הללו בכל מקום ומקום, אחרי שקדמתי לך בכלל כי לא מלבי יצאו הדברים, כי אם שאולים הם אתי. בשש, כתרגומו לשון איחור, וכן בשש רכבו (שופטים ה כ"ח), ויחילו עד בוש (שם ג כ"ה), (רש"י), ויש הבדל דק בין אחר לבשש, כי המאריך וממתין יותר מן המועד המוגבל או הראוי יקרא מאחר, והמאחר כל כך עד שיבוש המקוה עליו ויתיאש ממנו, יקרא בשש. והנה משה הלך מאתם ולא לקח צדה, גם ראו שהמן איננו יורד על הר סיני, ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, כי גם הוא לא ידע מתי ישוב, והשם אמר לו עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית, והיו ממתינים למשה ומצפים לרדתו ארבעים יום, אז ראו כי הוא מאחר כל כך, עד שיבושו המקוים אליו מסברם ותקותם, והתיאשו ממנו, בחשבם שלא ישוב עוד [ומלת בשש פעל עבר מן המרובע בשקל כונן]. ויקהל, כל קהלה שאחריה על היא למרידה. עשה לנו אלהים וגו', ראה והתבונן שלא אמרו עשה לנו אלהים אשר יחיו וימיתו ויגשימו ויעשו לנו נסים ונפלאות, כי לא היתה כוונת העם לצאת מעבודת אלהי השמים, כי אם בקשו משה אחר אשר

לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר
הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ
מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר
בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם
וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־

קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין משֶׁה
גַּבְרָא דִּי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מֶה
הֲוָה לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן
אַהֲרֹן פְּרִיקוּ קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא
דִּי בְאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן
וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוּ לִי׃
ג וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל עַמָּא יַת

ת"א כי זה. שבת שם. מנחות נג ב:

קת"ם מה. בסגול וכן להלן פ' כ"ג: לו. רפי וכן להלן שם: (ב) פרקו. הר' בשוא לבד: ובנתיכם. חסר ו' ומלא י': (ג) ויתפרקו. היו"ד בלי מתג והר' בשוא לבד:

תרגום אשכנזי

דען דיעזער מאנן משה וועלכער אונז אוים דעם לאנדע מצרים הערויף געפיהרט האט, וויססען וויר ניכט וואס איהם צוגעקאממען. (ב) אהרן שפראך צו איהנען: זא נעממט דען הערויס דיא גאלדענען אהרענרינגע, וועלכע אין דען אהרען אייערער ווייבער, זעהנע אונד טעכטער זינד, אונד ברינגעט זיא מיר. (ג) אללעם פאלק נאהם דיא גאלדע-

רש"י

המהרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה איוו להם: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים

באור

ילך לפניהם. אמרו זה משה האיש אשר הורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה, שהיו כל המסעים על פי ה' ביד משה, הנה אבד ממנו ולא ישוב אלינו עוד, עתה נעשה לנו מורה דרך אחר במקומו, והיו בוחרים במעשי ידי אדם, כענין תרפים אשר עשו להם בימים ההם להגיד להם צרכיהם, כי היה הדבר הזה מפורסם בימים ההם שידבק מעין אלהי בצורות התרפים ההם, ויגבא אותם. לא ידענו מה היה לו. מה מקרה קרה לאיש הזה שהלך ולא שב אלינו עד כה, אין זה כי אם אסון קרהו ומת, עתה נעשה לנו דבר קיים ובלתי עתיד להפסד ומות כמוהו. (ב) פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד, כמו ברכו מגזרת ברך. באזני נשיכם, אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים על תכשיטיהן, שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן, (רש"י), ידע אהרן שאין כוונתם הראשונה לעבודת אלילים, לכן לא התאמץ למחות בידם, ולמסור את נפשו לקנאת ה' צבאות, כאשר היה עושה בלי ספק אלו ידע שכוונתם לצאת מעבודת אלהי ישראל (והם ושלום שאהרן קדוש ה' יעשה ע"א, כאשר יחשבו קצת המפרשים), ואולם בעבור שהיו ישראל מעורבים בערב רב, כאשר אמר לסוף, אתה ידעת את העם כי ברע הוא (לקמן כ"ב), חשש שתגבר עליהם המחשבה הרעה ויטעו בע"א, כאשר אירע באמת, לכן רצה לדחותם ולעכב הדבר עד שיבא אחיו. (ג) ויתפרקו, לשון פריקת משא, כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקריי"ר בלע"ז (רש"י). והוא דעשארשע"ר

[אמר הכורם]: (א) אשר ילכו לפנינו, כי זה כמעט כל האדם שאין דעתם נוחה בהנהגה בהתעלמות המנהיג, אבל רוצים בעצם הנראה לחוש, שזולתו הם תמיד בספק, כמו שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין (לעיל י"ז ז') וכל זמן שמשה היה בתוכם היה להם משה מוחש לשום עיניהם עליו ולבטוח בו, ואולם כאשר אחר לרדת מן ההר, אז נזורו אחור, ונפלו בספק הקודש אם ה' משגיח עליהם אם לא.

הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר
בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃
ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט
וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ

קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִי בְאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצַר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דִי אַסְקוּךְ׃

ת"א אלה. ע"א נג ב: אשר. סנהדרין סג א:
קת"ם (ד) ויעשהו. אין מתג בו':

רש"י

מפורקים מנזמיהם דיסקר"ייר בלע"ז 1): את נזמי. כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר (שמות ט) מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו המטפחות והחריטים (ישעיה ג) ויצר ככרים כסף בשני חריטים (מלכים א ה'). והשני ויצר לשון צורה בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח) וזהו שתרגם אונקלוס וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים שקורין ניי"ל בלע"ז 2) ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור בא מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים. וי"א מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל: מסכה. לשון מתכת ד"א קכ"ה קנטרין זהב היה בו כגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב

תרגום אשכנזי

נען אהרענרינגע הערויס, וועלכע אין איהרען אהרען וואַרען, אונד בראַכטען זיא דעם אהרן; (ד) ער נאהם'ס אויס איהרער האנד, ביל־דעטע עס אין איינער פאָרם, אונד פערפערטיגטע איין געגאססענעם קאלב דאראויס; דא שפראַכען זיא: ישראל! דיעזעס זינד דיינע געטטער, וועלכע דיך אויס דעם לאנדע

באור

דעשארשע"ר, בל"א (ענטלאדען). (ד) ויצר, לשון צורה כמו ויצר את שני העמודים (מלכים א' ז' ט"ו). בחרט. כלי אומנות הצורפים, שחורצין וחורתין בו צורות בזהב, כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין, כמו וכתוב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח' א'), וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא, לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים, שקורין בלע"ז נייל [ניילי"ע או נוס"על, מלה נוסנת בלשון צרפת, ועניינה (קליינערנאגעל בל"א), ויותר נראה שנ"ל ניז"על, והוא שם הכלי ההוא, בל"א (מייסעל או גראבשטיכעל)], ומזייפין (כלומר חורצין ורושמין) על ידו חותמות, (רש"י). והראב"ע פי' בחרט כמו דמות, וכן בחרט אנוש, בדמות אנוש, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש חרט שיש מפרשים בחרט בדפוס, הכוונה שעשו דפוס של חמר כדרך המתיכין, ועשו בה צורת העגל והשליכו את הזהב בתוכו ונעשה העגל, וכן תרגם המתרגם האשכנזי. אלה אלהיך ישראל וגו', אין טפש בעולם שיחשוב, כי הזהב הזה אשר היה באזניהם עד היום, והיום נעשה עגל

[אמר הכורם]: (ד) ויצר אתו, חסר שם העצם, וכן ויעשהו, ויתכן שמכל הנזמים נתך תחלה גולם של זהב מוכן לקבל כל צורה, והערב רב בקשו מאהרן שיעשה ממנו צורת עגל שאליל מצרים וטעותם היה תבנית שור אוכל עשב כידוע. אלה אלהיך, אמר אלה, ולא היה כ"א עגל אחד, והנראה שעשה יותר מאחד, כי איך יתכן שמנזמי הזהב של כל העם הרב הזה, ושל נשותיהם בניהם ובנותיהם לא יצא כ"א עגל אחד, וזהו טעם אשר העלוך, וכן הם בקשו אלילים רבים, אבל כלם בתמונת השור כאמרם אשר ילכו לפנינו (בפסוק א'). ואין זה כמו כאשר התעו אותי אלהים (בראשית כ י"ג)].

ויקומו

1) דיסקריי"ר בלע"ז descharger descharger (ענטלאדען).
2) ניי"ל בלע"ז cesello איט' eiselet (גראבשטיכעל).

מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא אַהֲרֹן
וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן
וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃
ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת
וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ה וַחֲזָא
אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא
קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר
חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחָר׃
ו וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין
וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל
ת"א ויירא. סנהדרין ז א׃

קת"ם (ו) וישכימו. בלי מתג׃ ממחרת. מ' שניה במתג לא במונח׃ עלת. חסר דחסר׃ ויגשו. חסר י'׃

תרגום אשכנזי

מצרים הערויף געפֿיהרט האבען. (ה) אלס אהרן דיעזעס זאה, (דאס זיא נעהמליך דיזז קאלב ניכֿט צום אנפֿיהרער זאנדערן פֿיר גאטט אנגאהמען). בויעטע ער איינען אלטאר פֿאָר איהם. אהרן ריעף אוים: מארגען איזט איין פֿעסטטאג דעם עוויגען צו עהרען. (ו) זיא שטאנדען דעם מאָרגענס פֿריה אויף, בראכֿטען גאנצע אפּפֿער, פֿיהרטען אויך פֿריידענאפפֿער הינצו, דאז פֿאלק זעטצטע זיך הין צום עססען אונד טרינקען, אונד שטאנדען דאַפֿאן אויף,

רש"י

רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר כתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו) וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא וגו' חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם. ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן נעשית בבת אחת מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם

באור

עגל מסכה, הוא אשר הוציאם ממצרים, אבל אמרו כי כח הצורה הזאת, והרוח שיש בו העלום משם, ובאמת זה טעות כל העובדים עץ ואבן מעשה ידי אדם. אלהיך ישראל, ולא נאמר אלה אלהינו, מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן, והם שעשאוהו ואח"כ הטעו את ישראל (רש"י), וכן משמעות הכתוב לפי פשוטו, שהתחיל המון העם להחלק למחלוקות ומרבים הדעות והמחשבות, וקצתם נדו מן הכונה הראשונה שהיה להם, לעשות להם צורה ההולכת לפניהם, ושמוהו מקביל מושא לכונן אליו כשיספרו נפלאות אלהיהם, כאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלהים שם, וכן נעתקו מענין לענין, וממחשבה למחשבה, עד שהתחילו לכונן אליו העבודה והתפלה, ולהקריב לפניו, ככל עובדי עבודת כוכבים, והנה עברו על לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (לעיל כ ג'), כמו שבארנו שם, שנאסר לישראל השתוף והעבודה לזולת השם, וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, שכחו אל מושיעם וגו' (תהלים קו כ' וכ"א), שכהו דברו אשר נוס. (ה) וירא אהרן, ראה שבא לו הפחד אשר פחד, וכבר נעתקו קצתם מן המחשבה הראשונה אל עבודת האלילים, התחכם לבנות שם מזבח, להשיב מחשבת העם מן הנעבד ההוא אל השם יתעלה, וזהו שאמר חג לה' מחר, שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד, להפיק ממנו רצון אל בעל הצורה, שבהיותם עובדים שם אל יערה עליו רוח ממרום, כאשר נאצל על משה, אבל לא תהיה כוונתם בזבחים ועבודות בלתי לה' לבדו; וכן אמרו בויקרא רבה, אמר אהרן מתוך שאני בונה אותו אני בונה אותו לשמו של הקב"ה, שנאמר חג לה' מחר, חג לעגל מחר אין כתיב כאן, אלא חג לה'. ויתכן שאמר מחר להאריך להם, אולי יבא משה ויעזבו את העגל. (ו) ויעלו עלת וגו', לא אמר ויעלו לו עולות ויגישו לו שלמים, כי היו בהם מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן, ומהם משתחוים וזובחים לעגל, ועל אלה אמר השם למשה וישתחוו לו ויזבחו לו, כי הם החוטאים. לאכל ושתו, ישבו כלם לאכול לשבעה ושתו לשכרה, כאשר יעשו בחגים ובמועדים, ואחרי כן קמו לצחק בעגביהם, ואמרו חז"ל שיש במשמעות הלשון הזה ע"א וגלוי עריות ושפיכת דמים,

וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ
ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־
רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם
עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־
לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

תרגום אונקלוס

וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃
ז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל
חוּת אֲרֵי חַבִּילוּ עַמָּךְ דִּי
אַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ח סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא
דִּי פַקֵּידְתִּינוּן עֲבָדוּ לְהוֹן
עֵיגַל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ
וְדַבָּחוּ לֵיהּ וַאֲמָרוּ אִלֵּין
דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ׃

ת"א וידבר. ברכות לב א: כי שחת. עקרים מ"ג פ"ג: צויתם. סנהדרין נו ב: וישתחוו. שם סג א:

קת"ם ושתו. בו' בסוף: (ז) העלית. הל' בצירי ומלא י': (ח) צויתם. הת' בחירק וחסר י' בתראה: וישתחוו. בלי מתג וכן ויזבחו:

רש"י

כדי שיהטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב ב') אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו וידבר אתם קשות (בראשית מב): לך רד. מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו:

תרגום אשכנזי

מוטהוויללען צו טרייבען. (ז) דער עוויגע שפראך צו משה: געהע הינאונטער, דען דיין פֿאלק, וועלכֿעס דוא אויס מצרים געפֿיהרט, האט זיך שווער פֿערזינדיגט. (ח) זיא זינד זעהר באלד פֿאן דעם וועגע, וועלכֿען איך איהנען געבאטען, אַבגעוויכֿען, זיא האבען זיך איין געגאָססענעם קאלב געמאכֿט, האבען עס אנגעבעטעט, האבען איהם אפּפֿער געשלאכֿטעט. אונד דאבייא געשפראכֿען: ישראל! דיעזעס זינד דיינע געטטער, וועלכֿע דיך אויס מצרים הערא‌ױף געפֿיהרט האבען. דער

באור

(ז) וידבר, לשון קושי הוא, כמו וידבר אתם קשות (בראשית מב ז') (רש"י), נראה שהוכיח זה מדכתיב וידבר בלא מלת לאמר, אף שהוא מדבר אח"כ אל הנוכח. לך רד, ומליע הדברים כמות שיצאו מפי אומרם, ואין זה משפט הלשון כמו שבארתי לך פעמים רבות. וגם מזה ראיה למה שפירשנו, שלא היתה המחשבה הראשונה לחטוא בע"א, כי לא אמר למשה לך רד ביום שעשו העגל, שבלי ספק הי' יורד מיד, אבל כשזבחו העם והשתחוו לו וקמו לצחק, אז אמר למשה לך רד כי שחת עמך. לך רד, מגדולתך שלא נתתי לך גדולה אלא בשבילם, (רש"י), והוא מגמרא דברכות (דף ל"ב ע"א), וברש"י שבדפוס הוסיף, באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה, והוא מב"ר, והובא שם משל ככבד מעליח המדינה שנזעף למלך בחטא שולחיו, אף על פי שהוא לא חטא מאומה, וברש"י כ"י איננו, ויש במקומו תוספת בפסוק שלמעלה, וידבר, לשון קושי וכן וידבר אתם קשות, באותה שעה נזעף משה על שדבר הקב"ה קשות נגדו ע"כ, והוא ממדרש תנחומא. כי שחת עמך, שחת העם לא נאמר, אלא שחת עמך, ערב רב שקבלת מעצמך וגיירת אותם, ולא נמלכת בי, ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה, הם שחתו והשחיתו, (רש"י). [שחת עמך, פי' שחת דרכו ומעשיו]. (ח) מן הדרך אשר צויתם, שלא לעשות להם תמונה, ולא לעבוד לזולתי אף בשתוף, כמעשה האומות עע"א, כי אם ליחד
כל

[אמר הבורם]: (ו) ויקמו לצחק, שזה היה מנהג מצרים וכל עובדי אלילים, שאחר שהקריבו קרבנות
לטעותם

ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי
אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־
עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי
וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה
אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה
יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל

תרגום אונקלוס

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי יַת
עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי
קְדַל הוּא׃ י וּכְעַן אַנַּח
בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקֵיף
רוּגְזִי בְהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן
וְאַעְבֵּיד יָתָךְ לְעַם סַגִּי׃
יא וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא יְיָ יִתְקֵף
רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי אַפֵּיקְתָּא
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּחֵיל רַב

ת"א ועתה. ברכות ל א: ויחל. שם שם ול"ב ב:

קת"ם (י) אותך. מלא ו': גדול. הג' בדגש: (יא) למה. מלרע והמ' רפי וכפסוק הסמוך מלעיל והמ' בדגש:

תרגום אשכנזי

(ט) דער עוויגע שפראך ווייטער צו משה: איך האבע דיעזעם פֿאלק וואַהרגענאממען, עס איזט איין הארטנעקקיגעס פֿאלק (דאז הייסט ווידערשפענסטיג, אונבענדיג). (י) לאס אלזא אַב, פֿערנער פֿיר זיא צו ביטטען, דאס מיין צארן איבער זיא ענטברעננע, אונד איך זיא אויפֿרייבע, זא וויל איך דיך צו איינער גראָסען נאַציאָן מאַבֿען. (יא) דא פֿלעהטע משה פֿאָר דעם עוויגען זיינעם גאטטע, שפראך: ווארום, אָ עוויגער! זאלל דיין צאָרן איבער דיין פֿאָלק ענטברעננען, דאס דוא

רש"י

(ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם: (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא

באור

כל העבודות והתפלות והכבוד לי לבדי. (ט) קשה ערף, מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחם וממאנים לשמוע, כאדם ההולך לדרכו, ולא ישיב עורף לקורא אליו, וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"א, והשם שלח להם נביאים לאמר איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו, כי כן כתוב (ביחזקאל כ ז'). ועתה שבו לגלוליהם ולעצביהם. (י) ועתה הניחה לי, עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר הניחה לי, אלא כאן פתח לו פתח, והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם, לא יכלם. והז"ל משלו הדבר למלך שכעס על בנו והי' מכהו מכה גדולה והי' אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר, אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך, אמר דבר זה תלוי בי, מיד עמד והצילו (ברכות דף ל"ב ע"א). [ויחר אפי בהם ואכלם, אין טעם שיאמר הניחה לי ואכעוס, כי אם לא חרה אפו עדיין, איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה, אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם (דברים ט י"ד), (הרמב"ן)]. ואכלם, יגא הקצף על כלם, כי כרבם כן חטאו והשם יודע תעלומות לב, וגלוי וידוע לפניו שסחתו רבם במחשבה רעה, ולולי זה לא הו' הכעס בכלם לכלותם. (יא) ויחל, ל' תחינה ובקשה, ודרכו על הרוב לבא על פנים, כמו יחלו פני נדיב (משלי יט ו'), ולדעת הרד"ק בשרשים שרש אחל גם אחלי אדני (מלכים ב' ה ג'), אחלי יכנו דרכי (תהלים קיט ה') מזה השרש. יחרה אפך בעמך, לכלות את כלם, אף אותם שהם עמך ולא עמי. אשר הוצאת, ולא אני, וזהו ל' רז"ל בב"ר לא כך אמרת לי כי שחת עמך, ולא עמי

לטעותם ולפחדם, היו אוכלים ושותים ומצחקים, רוקדים וחוגגים ומתנועעים כשכורים סביב האלילים, והיו משולחים לכל זמה ותועבה, והאמינו שהזמה והתועבה הם לרצון לפני עצביהם, וע"ז נאמר: וירא משה את העם כי פרוע הוא (להלן כ"ה):

וּבְיָד חֲזָקָה׃ יב לָמָּה יֹאמְרוּ
מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם
לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן
אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃
יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל
עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ
וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־

קת"ס (יב) להרג. חסר ו' וכן ולכלתם: מחרון. מלא ו':

תרגום אונקלוס

ובידא תקיפא: יב למא
ימרון מצראי למימר
בבישא אפיקינון לקטלא
יתהון ביני טוריא
ולשיציותהון מעל אפי
ארעא תוב מתקוף רוגזך
ואתיב מן בשתא
דחשיבתא למעבד לעמך:
יג אדכר לאברהם ליצחק
ולישראל עבדך די קיימתא
להון במימרך ומלילתא
עמהון אסגי ית בניכון
ככוכבי שמיא וכל ארעא

נ"א דמלילתא

ת"א זכר. ברכות יב לב א. שבת ל א:

רש"י

מתקנא אלא חכם בהכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בי' נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד: אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ ולא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנאמר כי

תרגום אשכנזי

מיט גראסער מאכט אונד געוואלטיגער האנד אויס מצרים געפיהרעט האסט? (יב) ווארום זאללען דיא מצרים שפרעכען: צו איהרעם אונגליקע האט ער זיא הערויס געפיהרט, אום זיא אויף דען געבירגע אומצובריגנען, אונד פאן דעם ערדבאדען צו פערטילגען? לאס פאן דיינעם ענטבראננטען צארנע אב, אונד אנדרע דען ראטהשלום וועגען דעם איבעלס, דאס דוא דיינעם פאלקע דראהעסט. (יג) גערענקע דיינען דיענערן אברהם, יצחק אונד יעקב, וואס דוא איהנען בייא דיר זעלבסט צו געשווארען האסט, אונד האסט איהנען צוגעזאגט: איך וויל אייערן זאמען זא פיעל זיין לאססען, אלס שטערנע אם

באור

עמי, אם עמי הטאו, לא עמך הטאו, הוי למה ה' יחרה אפך בעמך. ועוד אמרו שם מליצה מפוארה, בשעה שעשו ישראל אותו מעשה עמד לו משה לפיים את השם, אמר רבון העולם עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם, העגל הזה שעשו יהיה מסייעך, אתה מזריח את החמה והוא הלבנה, אתה הככבים והוא המזלות, אתה מוריד הטל והוא משיב רוחות, אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים, אמר לו הקב"ה ואף אתה טועה כמותם והלא אין בו ממש, אמר לו אם כן למה אתה כועס על בניך, הוי למה ה' יחרה אפך בעמך. מארץ מצרים, שהם כלם עובדי עלאים. ומהם למדו בניך, (ב"ר). (יב) למה יאמרו, עשה למען שמך, שלא יתחלל. ברעה. בכוונה רעה. והנחם, התעשת מחשבה אחרת להטיב להם, וכן מתורגם בל"א. על הרעה, אשר חשבת להם. (יג) נשבעת להם בך, לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה, לא בשמים ולא בארץ, לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם, שנאמר בי נשבעתי נאם ה' (בראשית כב ט"ז), ליצחק נאמר והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כו ג'), וליעקב נאמר אני אל שדי פרה

הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן
לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם׃ יד וַיִּנָּחֶם
יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר
לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד
מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת
בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי
עֶבְרֵיהֶם מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים׃

הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן
לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלָם׃
יד וְתָב יְיָ מִן בִּשְׁתָּא דִּי
מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃
טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן
טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא
בִּידֵיהּ לוּחִין כְּתִיבִין מִתְּרֵין
עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִינוּן

ת״א וינחם. סנהדרין קח א: מזה. מגלה טו א:

קת״ם (יג) לעלם. חסר ו׳:

תרגום אשכנזי

הימעל, אונד דיעזעם גאנצע לאנד, וואָפאָן איך געשפראָבען, וויל איך אייערעם זאמען איינגעבען, אונד זיא זאללען עס עוויג אלס איהר ערבגוט בעזיטצען. (יד) דער עוויגע אֶנדערטע זיינען ראטהשלוס וועגען דעם איבעלס, וועלכעס ער זיינעם פאָלקע געדראָהט האטטע. (טו) משה אבער וועגדעטע זיך אונד גינג היגאונטער פאָם בערגע, דיא ביידען צייגניסטאפעלן האטטע ער אין דער האנד, טאפעלן, דיא פאָן ביידען זייטען בעשריעבען ווארען, זיא ווארען אויף דיעזער אונד

רש״י

נשבעתי נאם ה׳ (בראשית כ״ב) וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך (שם כו) וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה (שם לה) נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות

באור

זרבה (שם לה י״א), נשבע לו באל שדי, (רש״י מגמרא דברכות דף לב ע״א). ותדבר אלהם ארבה וגו׳ אשר אמרתי, דבור בלא אמירה, ואחריו הגעת הדברים כמות שהן, והראוי לפי דרכי הלשון ותדבר אליהם לאמר ארבה וגו׳, או ותדבר אליהם להרבות וגו׳ וכל הארץ הזאת אשר אמרת תתן לזרעם. והנה בגדר זמן התפלה הזאת מתי היתה, אם קודם שירד משה מן ההר, או אחרי עלותו שנית, מצאתי לרז״ל דעות שונות, בילמדנו פרשת שלח לך איתא, אל תרצה את הברך בשעת כעסו, ממי אתה למד, ממשה, בשעה שעשו ישראל את העגל, אמר לו הקב״ה לך רד, אמר משה שעת כעס הוא איני צריך לדבר עכשיו. ירד מן ההר, ובדקן ג׳ בדיקות כמפורש שם, ואחר שהמתין כל כך שב להקב״ה ונרצה לו ע״כ, (הועתק מתוספת רש״י כ״י שבידי). ותהיה א״כ התפלה הזאת היא בעצמה הנזכרת במשנה תורה (דברים ט כ״ו), בשנוי ל׳ קצת, אולם הטעם בהם שוה, ושם נזכרה אחרי רדתו מן ההר, ובזה הדרך בחר הראב״ע, כי לדעתו לא יתפלל משה בעד ישראל כל זמן שהיתה ע״א ביניהם (וזהו מתק מליצת חז״ל שקראו שעת כעס). אלא ירד וביער העגל, ואחר כך שב להתפלל בארבעים יום, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואולם בואלה שמות רבה שנינו, אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד לי, אין לישראל תקומה בעולם, אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים, מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגורין וכו׳, וזהו הדרך שבחר בו הרמב״ן ז״ל, ולדעתו היו שם שתי תפלות, האחת קודם רדתו מיד כשאמר הקב״ה הניחה לי ויחר אפי בהם, וכחם השם על הרעה אשר דבר לכלותם, אבל לא נתרצה להם עדיין, רק אמר נחמתי לא אעשה בהם כלה, וכיון שהיה לו פנאי ירד משה ושרף את העגל והרג עובדיו, ואחר כך אמר לעם אעלה אל ה׳ אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם לגמרי, וכן תשמע מפשטות הכתובים [והתפלה הנזכרת שם גם הרמב״ן יודה שהיא התפלה הנזכרת כאן שהיא הראשונה, שעבור הטעם והענין שוה בשתיהן, אף כי יש בהן קצת שנוי בלשון, והתפלה השנית לא נזכרה שם, כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום], ובאור מה שנזכר מן התפלה הזאת במשנה תורה תמצא שם אי״ה. (טו) לחות כתובים, בעבור האותיות הנכתבות על הלוחות נקראו הלוחות כתובים. מזה ומזה

כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַּייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַּייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא

טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת׃ יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה׃ יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת

ת"א והלחת. אבות פ"ו מ"ד: חרות. ערובין נד א:

ברעו קרי

קת"ם (טז) והלחת. הסר דהסר וכן הלחת. כס"פ דין וככל הורייתא: (יח) ענות. כולן מ"ו:

רש"י

קראות ומעשה נסים הוא: (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. דבר אחר כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקדוש ברוך הוא בתורה: חרות. לשון חרת והרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטלי"ר1) בלע"ז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים

תרגום אשכנזי

אונד אויף יענער זייטע בעשריעבען. (טז) דיא טאפֿעלן װארען איין װערק גאטטעס, אונד דיא שריפֿט װאר איינע שריפֿט גאטטעס, איינגעגראבען אין דיא טאפֿעלן. (יז) יהושע הארטע דיא שטיממע דעם פֿאלקעס אין זיינעם יובֿעלן; ער שפראך צו משה: עס איזט קריעגסגעשרייא אים לאגער. (יח) משה

באור

הם כתבים. בירושלמי דשקלים נחלקו רבותינו ז"ל, כיצד היו הלחות כתובים, יש אמרו חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה, והנראה לדעתם זאת שהיו האותיות מפולשות מעבר אל עבר, וזהו כתבים משני עבריהם, ויהיו נקראות מצד האחד כסדרן, ומצד השני למפרע, ועל כן אמר רב חסדא (בשבת דף ק"ד ע"א ובמגלה דף ב' ע"ב) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ואמרו (שם בשבת) כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ כגון נבוב בובל רהב בהר סרו ורם. ויש אמרו עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, ויתכן לפי הדעה הזאת שהיו חמשה מהן כתובים על העבר האחד וחמשה על העבר שכנגדו, וזהו כתובים משני עבריהם וגו'. ולדעת רש בן יוחאי היו עשרים על כל לוח ונכתבו כל עשרת הדברים על כל עבר ועבר, וזהו כתובים משני עבריהם, והוסיף לאמר מזה ומזה הם כתבים, להגיד שכל מה שהיה כתוב בעבר הזה, היה כתוב גם בעבר שכנגדו. ועוד שם דעת ר' סימאי שהיו ארבעים על כל לוח, והשעור לדעת ר' סימאי שהיו עשרת הדברים כתובים פעם אחת מלמעלה למטה ופעם השנית מלמטה למעלה, וכן בעבר שכנגדו. נמצאו ארבעים על כל לוח, וזהו שכפל הכתוב כתבים משני עבריהם, מזה מזה הם כתובים, ענין משני עבריהם, על שני שטחי הלוחות, ומזה ומזה על ב' הקצוות מעלה ומטה, ולפי משפט השכל נכפלו הדברים כל כך לדעת ר' סימאי, כדי שמכל צד שיאחז משה את הלוח בידו יוכל לקרוא בהבטה ראשונה כל עשרת הדברים, מבלי שיצטרך להפכו מלמטה למעלה, או מעבר לעבר, (מדברי בעל עין יעקב במס' שקלים). (טז) מעשה אלהים המה, הוא בכבודו עשאן, לא כלוחות השניות שפסלן משה, והזכיר פה מעלת הלוחות לומר שעם כל זה לא נמנע משה מלשברם, כי הרה לו, חרות, ל' חרת והרט אחד הוא [רצה לומר בחלוף אותיות דטלנ"ת] שניהם ל' חקוק אנט"לייר בלע"ז, (רש"י), ובלשון אשכנז (איינהויען, איינשניידען). (יז) ברעה, מגזרת תרועה, כמו אשא דעי (איוב לו ג') שהוא מן ידע, ככה יאמר מן רעה ירע, וכמוהו למה תריעי רע (מיכה ד ט'), (הראב"ע), ור"ל שהוא מגזרת תרועה מענינו ואף שהם ב' שרשים כי תרועה שרשו רוע, וברעה שרשו ירע, כמו נפשו ירעה לו (ישעיה טו ד'), כמו שמפרש הראב"ע שם שהוא מענין צעקה ותרועה, והביא ראיה מן ידע שנגזר ממנו שם דֵּעַ, ונראה להגיה בל' הראב"ע ככה יאמר מן ירע רֵעַ, אולם לדעת הרד"ק בשרשים שרש רע, שרשו רוע, ותהיה היו"ד הנמשכת מן הצירי במקום הוא"ו עי"ן הפעל, כמנהגן להתחלף זה בזה], והטעם בהרמת קול, שהיו מרעים ושמחים וצועקים. (יח) אין קול ענות גבורה, אין הקול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון

1) אנטלי"ר בלע"ז, intagliare איט' entailer (שטעכען, גראבען)

גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה
קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ : יט וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא
אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף
מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו אֶת־הַלֻּחֹת

קת"ם (יט) ומחלת. חסר דחסר : מידיו קרי

תרגום אונקלוס

וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין
דְּמִתַּבְּרִין קָל דִּמְחַיְּכִין
אֲנָא שָׁמַע : יט וַהֲוָה כַּד
קְרִיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת
עֶגְלָא וְחִינְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא
דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת

ת"א ויהי. תענית כח כ. עקרים מ"ד פט"ו :

תרגום אשכנזי

שפראך : עס איזט קיין אויסרופונגסגעשרייא דעם זיעגעס, אויך ניכט דעם אונטערליע־גענס, דיא שטיממע איינעס וועטטגעזאנגעס האָרע איך. (יט) אלס ער נאָהער צום לאַ־גער קאם, דאז קאלב אונד טאַנצע זאה, דא ווארד משה צאָרניג, ווארף דיא טאפעלן

רש"י

שצועקים ווי או ניסה : קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו : (יט) וישלך מידיו וגו'. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן

באור

נצחון, ולא קול חלשים הצועקים ווי או ניסה, (רש"י). חלושה, שם כמו גבורה. קול ענות, כמו על מחלת לענות (תהלים פח א') קול המשוררים והעונים זה לעומת זה, ומגביהים קולם. אנכי שמע, הכיר בנגוני הקולות שקול ענות הוא הנשמע אליו, וכך אמרו בהגדה אמר לו משה, מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול, והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע, כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל, אבל אמר לו כי קול השחוק הוא שומע. (מדברי הרמב"ן). (יט) העגל, שזכר למעלה, ומחלת, שלא נזכרו. [ומחלת, שרשו חלל, ולא נדגש בקבוץ, והיה ראוי להיות מְחִלּוֹת בדגש אלא שבא בו הנה תמורת הכפל, להבדיל בינו ובין ובמחלות עפר (ישעיה ב י"ט), ואפשר שיהיה זה מנחי העי"ן, ויהיה מחול בפלס מקום שרשו קום, והרבוי מקומות, ויהיו שני שרשים בענין זה, חלל, שממנו הכלי הנקרא חליל, וחול, שממנו מחול ומחולות]. וישלך מידיו, מרוב קנאתו שבר את העדות שהיה בידו, כאומר אין אלו ראוים לעדות, כמו שאמרו חז"ל, ומה פסח שהוא אחד מן המצות, אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו וכו'

[אמר הבורם] : (יט) ויחר אף משה, מה חרי האף הזה? והלא הוא בעצמו התפלל ואמר למה ה' יחרה אפך בעמך (לעיל יא), ויתכן לפי שהשם לא אמר למשה כי אם שעשו להם עגל מסכה וישתחוו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, חשב בדעתו, אם אני ארד למטה ויראו אותי יעזבו שטותם וטעותם מהר, שלא היה חסר להם כי אם מנהיג, ולא שהתאוו תאוה לעשות כמעשה ארץ מצרים, ולהדבק בגלוליהם ובתועבותם, ועתה כאשר שמע את קול העם ברעה, וכאשר ראה את המחולות שהיה בהם זמה ודבר ערוה בפרוע פרעות כאלה בישראל לא יכול להתאפק מהרות אפו בם, שהיה מתייאש להעביר העם הפרוע ממעשיהם הנתעבים ולהביאם אל הדרך הישר והחוק והסדר שהיה מלפנים בישראל. וישלך, אמר בלבו אם כח ההתגלות השם על הר סיני בכבודו ויקרו בקולות וברקים וענן וקול שופר לא פקח את עיניהם ועודם מגששים באפלות הסכלות והזמה מה יועילו הלוחות האלה?. וישבר, מן התימה שלוחות אבנים עבים ישברו בהשלכה מן היד, כי לא נמצא ששבר אותם בכח וביד חזקה, ורחוק הדבר לומר שאחר שהשליכם חזרם ונטלם ושברם בכח שמשמעות הכתוב הוא שע"י ההשלכה נשברו, ויתכן שהלוחות ההן לא היו מאבן אבל מעשה אלהים הוא ובכתוב לא פירש ממה נעשו, *) ואולי היו מחומר מה שבקל יוכל להשבר. וכן הדעת נותנת, שאם היו מאבן לא היה מן ההכרח שיעשה השם בעצמו ובכבודו. לפיכך נאמר שהלוחות מעשה אלהים המה, לא מאבן ולא ממין המתכות, אבל היה דבר פלא מאוד, כמו המכתב שהיה מכתב אלהים מעשה

נורא

*) אגב ריפתא שבשתא (לעיל לא י"ח לוחות אבן ובדברים ט י"א).

לוּחַיָא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי
טוּרָא׃ כ וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא
דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא
וְשָׁף עַד דִּי הֲוָה דַּקִּיק
וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ
עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא
עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא׃

ת"א ויזר. ע"א מד א: ויאמר. מגלה כה ב:

וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ כ וַיִּקַּח
אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף
בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר
עַל־פְּנֵי הַמַּיִם וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה
כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃

רש"י

וכל ישראל מומרים ואתנהה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית (איוב י"ח) וכן כי חנם מזורה הרשת (משלי א) שזורין בה דגן וקטנית: וישק את בני ישראל. נתכוון לבודקן כסוטות. ג' מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין עדים בלא התראה במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים ונצו בטניהם: (כא) מה עשה לך העם הזה. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה:

תרגום אשכנזי

אוים דער האנד, אונד צערבראך זיא אונטען אם בערגע. (כ) דאז קאלב, וועלכעם זיא געמאכט האטטען, נאהם ער, קאלצינירטע עס אין פייער, צעררעיב עס, ביז עס גאנץ פיין ווארד, שטרייעטע דען שטויב אויף דאז וואססער, אונד ליעס דיא קינדער ישראל'ס דאפאן טרינקען. (כא) משה שפראך צו אהרן, וואס האט דיר דיעזעס פאלק געטהאן, דאס דוא איהם דיעזע גראסע זינדע צוגעצאגען

באור

וכו' (לעיל יב מ"ג) (שבת דף פ"ז ע"א ויבמות דף ס"ב ע"א). תחת ההר, לרגלי ההר. (כ) ויקח את העגל, י"א כי וישרף כמו ויתך באש, ואין צורך כי יש דבר שיותש באש עם הזהב, ומיד ישרף ויהי' שחור ולעולם לא ישוב זהב, וזהו דבר מנוסה ואמת הוא, (הראב"ע), וכן עמדו בעלי הכימ"יא הדור האחרון על הנסיון הזה, ואמרו שכשתערב מלה טר"טרי עם גפרית, תוכל לפרר את הזהב באש עד אשר דק כעפר, ואמרו שהנתר (נאטרום מין מלה אלק"אלי מסוג הדומס, ונמצא בארצות המזרח) גם הוא יהפוך את הזהב לאבק. ותקון המתכות באש ופרוד הרכבת חלקיהם, עד שיקבלו הטחינה והפרור, יקרא (קאַלצינאציאָן), וכן מתורגם בל"א. ויזר, ל' נפוץ, וכן יזרה על נוהו גפרית (איוב יח ט"ו), וכן כי חנם מזורה הרשת (משלי א י"ז). וישק את בני ישראל, חז"ל אמרו נתכוון לבדקם כסוטות וצבתה בטנם ונפלה ירכם, ואמר הראב"ע שע"י זה הכירו בני לוי את עובדי העגל, מי היו, וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה, ומחשבת רובם בתחלה לטובה היתה כפי סברתם, וגם זה ראיה לדבר שלא הסכימו כלם לע"א, כי כאשר שב אליהם עבד ה', הניחו לו לשרוף את העגל, ולא מאנו כלל, ואלו הי' לכלם לאלהים אין דרך העם לעזוב את אלהיו לשרפת אש. (כא) מה עשה לך וגו', ראה שלא האשימו משה על חטאתו אשר חטא הוא בעצמו לאלהיו לעשות אלהי מסכה, ולא הזכיר לו רק מכשול העם כי ידע משה ולבו בטוח בצדקת אחיו שלא היתה כוונתו לרעה

נורא, והכל על דאבדין ולא משתכחין; ומן הפסוק פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים (להלן ל"ד א'), אין סתירה לדברינו, שהכוונה שיפסול מאבן שני לוחות בתמונת הראשונים, ולא שהראשונים היו מאבן, וחפץ ה' היה לעשות עתה את הלוחות מאבן כדי שלא יהיו נוחים להשבר, וגם המבאר לנתה"ש פירש שם מלת כראשונים כמדתם, כלומר שמדת הלוחות השניות תהיה כמדת הראשונות, ולא מן אותו החומר שהיה מעשה אלהים, ואין ביכולת משה לעשותם].

כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי
אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע
הוּא׃ כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ
אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀
מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃
כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ
וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא
הָעֵגֶל הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה

תרגום אונקלוס

כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף
רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת
עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא׃
כג וַאֲמָרוּ לִי עִיבֵיד קֳדָמָנָא
דַחֲלָן דִּי יְהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי
דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא
יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ׃
כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן
דַּהֲבָא פְּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי
וּרְמֵיתֵיהּ בְּנוּרָא וּנְפַק
עֶגְלָא הָדֵין׃ כה וַחֲזָא מֹשֶׁה
יַת עַמָּא אֲרֵי בְּטִיל הוּא
אֲרֵי בַּטֵּילִינוּן אַהֲרֹן

נ"א בביש. נ"א אתפרקו

קת"ם (כב) ברע. הר' בקמץ: (כד) ואשלכהו. ה"י: (כה) פרע. חסר ו': כי־. במקף ומתג: פרעה. בה' בסוף:

ת"א ואשלכהו. שם שם: וירא. שם שם: פרע. שבת קיט ב:

תרגום אשכנזי

(כב) אהרן שפראך: מיין הערר! צירנע ניכט, דוא קעננסט דאז פֿאלק, דאס מיט באָזען דינגען אומגעהט. (כג) זיא שפרעכען צו מיר: מאכע אונז געטטער, וועלכע אונז אנפֿיהרען זאללען, דען דיעזער מאנן משה, וועלכער אונז אויס דעם לאנדע מצרים העראויף געפֿיהרט, וויססען וויר ניכט, וואס איהם צוגעקאממען. (כד) אלס איך נון צו איהנען שפראך: ווער האט גאלד? דא ריססען זיא עס אויך איהרעם שמוקקע, אונד גאבען עס מיר; איך ווארף עס אינ'ס פֿייער, אונד זא ענשטאנד דיעזעס קאלב. (כה) משה זאה דאז פֿאלק, דאס עס פֿערווילדערט זייא דאס אהרן זעלבסט עס פֿערווילדערט געמאכט,

רש"י

(כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשלכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא: (כה) פרע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש

באור

לרעה, אבל על אשמת העם הוכיחו, אמר מה רעה עשה לך העם הזה, מה פשעו ומה חטאו לך, כי הכשלת אותם והבאת עליהם חטאה גדולה. (כב) כי ברע הוא, בדרך רע הם הולכים תמיד ובנסיונות לפני המקום, (רש"י). (כד) ויצא העגל הזה, כלומר יצא להם הענין הרע הזה אשר אדני רואה, ואני לא ידעתי זאת מחשבתם הרעה, כי מתחלה אמרו לעשות להם מורה דרך במקום אדני, ועתה השתחוו לו ויזבחו לו, והכלל יצא העגל הזה. (כה) פרע הוא, כל ל' פרע הוא בטול הסדר וסתירתו, כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה י"ח) יסתור קליעת שערה, וכן באין חזון יפרע עם (משלי כט י"ח), יבטל הנימוס והחק המדיני, ראה שכל העם כמו עדת מורדים הפורעים מוסר ועלה, וכבר בטל הנימוס המדיני והסדר הנכון, אין מהם שומע למי שגדול ממנו, ואין נושא פנים לזקן או לנכבד. כי פרעה אהרן, גרם להם אהרן בטול הסדר הזה, על ידי שהיה נראה גם הוא כמסופק אם ישוב אחיו אם לא, ועשה להם מורה אחר במקומו, ועל ידו נשחת ונתבלבל

אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃
כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ

לַאֲסָבוּתְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּדָרֵיהוֹן׃ כו וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מָאן דַּחֲלַיָא דַּיְיָ יֵיתוּן לְוָתִי וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִיבְרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יַת אֲחוּהִי וּגְבַר יַת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יַת קָרִיבֵיהּ׃

ת"א ויעמד. יומא סו ב׃

קת"ם בקמיהם. מ"ו׃
(כז) ושובו. מ"ו׃ לשער. הל' בקמץ׃ קרבו. ה"ו׃

רש"י

ראש האשה (במדבר ה): לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם: (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר זובח לאלהים יחרם (שמות כב) כך שנויה במכילתא: אחיו. מאמו והוא

תרגום אשכנזי

צור שמאך בייא איהרען ווידערזאכערן; (כו) דא שטעללטע ער זיך אים טהאָר דעם לאגערס, שפראך: ווער דעם עוויגען טרייא איזט, קאממע צו מיר! דא פערזאממעלטען זיך צו איהם אללע קינדער לוי'ס. (כז) ער שפראך צו איהנען: זא האט דער עוויגע, דער גאטט ישראל'ס געשפראכען: יעדער לעגע זיין שווערדט אן זיינע היפטע, געהט הין אונד הער, פאן טהאָר צו טהאָר אים לאגער, ברינגט אום, מאנכער זיינען ברודער מאנכער זיינען פריינד אונד מאנכער זיינען פערוואנדטען. (כח) דיא

באור

ענין העם, והם האנשים הולכים ומשתגעים, נאבד מהם עצה ומוסר. לשמצה בקמיהם, להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהן (רש"י), ואונקלוס תרגמו בדריהון, כמו בקמים תחתיהם, כדרך והנה קמתם תחת אבתיכם (במדבר לב י"ד), ומעתה ראה משה שאף אם ירבה לדבר אליהם תוכחות, לא ישמעו לו ולא יטו אוזן לדבריו, כדרך קהלת מורדים ופורעי מוסר, ואיך יגבר בקולו על קול העם ברעה, המלחקים ומהוללים בהמון רב כחסרי לב אמר לא יוסרו אלה בדברים, עת לעשות בהם תוכחות ולקדש את השם הגדול ברבים. (כו) ויעמד משה, ככה המנהג בכל מחנה אם יעמוד במקום אחד ויתעכב כמו שנה, לעשות סכות ולהיות שערים למחנה, ועמד משה בשער המחנה, שיתקבצו המקנאים אליו. מי לה' אלי, יבא אלי. כל בני לוי, מכאן שכל השבט כשר. (כז) כה אמר ה' אלהי ישראל, נגד מחשבות עובדי עגל. והיכן אמר? זבח לאלהים יחרם (לעיל כב י"ט), כך שנוי במכילתא, והרמב"ן כתב שלא היו חייבין מיתה מן הדין, כי לא היתה בהם התראה, ואולם היתה הוראת שעה, נלטוה בה משה לשעתו מפי הגבורה, ולא כתבה, והנה זאת המצוה כמצות כה אמר ה' מלא העמר ממנו (שם ט"ז ל"ב), וכמלאו עוד מצות כן: שימו איש חרבו על ירכו, היו עובדי העגל רבים, ולא יכלו להביאם לב"ד, לכך צוה לכל בני לוי לחגור חרבם, והיו בני לוי מכירים באלו הנהרגים שהם עובדי ע"א, (מדברי הרמב"ן). איש את אחיו וגו', אם יכיר בו שהוא מעובדי ע"א, אל יחמול ואל יכסה עליו, אף אם יהיה אחיו או רעו או קרובו, על דרך האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו

בְּנֵֽי־לֵוִ֖י כִּדְבַ֣ר מֹשֶׁ֑ה וַיִּפֹּ֤ל מִן־הָעָם֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא כִּשְׁלֹ֥שֶׁת אַלְפֵ֖י אִֽישׁ׃ כט וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה מִלְא֨וּ יֶדְכֶ֤ם הַיּוֹם֙ לַֽיהוָ֔ה כִּ֛י אִ֥ישׁ בִּבְנ֖וֹ וּבְאָחִ֑יו וְלָתֵ֧ת עֲלֵיכֶ֛ם הַיּ֖וֹם

כח וַעֲבָדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ כט וַאֲמַר משֶׁה קָרִיבוּ קֻרְבַּנְכוֹן יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבְאָחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן׃

נ"א קריבו ידיכון קורבנא

תרגום אשכנזי

זאָהנע לוי'ס טהאטען וויא משה געשפראָכען, דא פֿיל פֿאָם פֿאלקע אן דעמזעלבען טאגע אונגעפֿאָהר דרייא טויזענד מאנן. (כט) משה האטטע נעהמליך געשפראָכען, היערמיט מרעטעט אייער אמט צום דינסטע דעם עוויגען אן, אינדעם מאנכער זאָגאר ווידער זיינען זאהן אונד ווידער זיינען ברודער זיין מוס; דאדורך בריננט איהר אויך הייטע דען

רש"י

והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום: כי איש.

באור

ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע (דברים לג ט'). (כט) מלאו ידכם, כמו מלאו אחרי ה' (במדבר לב י"ב), לשעבר היום חינכו (כן היא הנוסחא הנכונה ברשב"ם כ"י) כל יד ויד שלכם בקרבן לה', שהרי איש בבנו ובאחיו שלאתם ידכם לשמים, (הרשב"ם), וכן ת"א ויב"ע, ויהיה לפ"ז פי' ולתת עליכם היום ברכה, על ידי הקרבן אשר תביאו לכפרה על שפיכת דם הבנים והאחים, תנתן עליכם ברכה, כמו שתרגם יב"ע. ועל דעת רש"י ורמב"ע בא"ור ויאמר משה, וכבר אמר קודם ההריגה, ורבים ככה. מלאו ידכם, אתם ההורגים אותם, בדבר זה התחנכו להיות כהנים למקום. כי איש, מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו, והשכר הוא שיתן עליכם

[אמר הבורם] (כח) ויעשו בני לוי, מן התימה איך קמו בני לוי נגד מחנה של שש מאות אלף ויותר ולא יראו לנפשותם? והדבר המתמיה יותר הוא שאומר: ויפל מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש, מה הם שלשת אלפים בערך אל שש מאות אלף? והרי השם אומר כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים (לעיל ז') משמע שכל העם עבדו את העגל, וכן: ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא, ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שם ט י) והיה ברצונו לכלות ולהשמיד את כל העם ולא להמית שלשת אלפי איש. ויראה שבני ישראל היו נחלקים לשתי כתות כת המורדים וכת החוטאים, כת המורדים היתה מערב רב שעלה עם ישראל ממצרים, וקצת מן הפוחזים וריקים שהיו באומה, אשר מאז חמדו לעשות כמעשה ארץ מצרים להטביע את נפשם ברפש וגול התועבות אשר שנא ה', ובהפקרא ניחא להון. ואולם כל זמן שהיה משה בקרבם יראו מפניו ומפני קהל ישראל הכשרים, ועתה כאשר ראו שבושש משה ולא ישוב להם, קמו על אהרן ואיימו עליו לעשות העגל, ולא היתה כוונתם כ"א לחוג ולנוע לרקוד לאכול ולשתות ולצחק כמו שהיה מנהגם במצרים. והכת השנית היתה כמעט כל ישראל חוץ משבט לוי, שלא היו מורדים ולא התעיבו עלילה בזדון לבם, אבל היו נפתים לדברי חלקלקות של המורדים ונמשכו אחרי מעשיהם, כי הלא כוחם לעמוד נגד תגבורת התאוה והיצר, שראו חוגגים ורוקדים, חגגו ורקדו גם הם עמהם, ונכשלו על ידם להשחית את דרכם והם חוטאים לפי שעה. וכאשר שב משה וראו ששרף את העגל וטחן אותו עד אשר דק ואין ממש באליל הזה, התנחמו על מעשיהם, ויך לבם אותם על אשר סרו מהר מן הדרך אשר צוה ה' ונפתו לחלקלקות המורדים, ולא קמה עוד רוח בם לשאת פניהם אל משה ויתבוששו. והנה התקצפו מאוד על כת המורדים שהיתה לערך שלשת אלפי איש, ולכן הניחו את בני לוי להרגם ואין פוצה פה ואין מוחה בידם. ומעתה תבין מאמר הכתוב: ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם אתם חטאתם חטאה גדולה, משה המתין עד למחרת, כדי שבתוך כך יתרצה העם יותר על אולתו אשר נואל ע"י המסיתים, ואחר כך אמר יודע אני שלא במרד ובמעל עבדתם את העגל כ"א ע"י ההסתה, ומקוצר טחכם לעמוד בפני היצר, ואולם עכ"ז חטאתם חטאה גדולה].

תרגום אונקלוס

ל וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן
חֲבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן
אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפֵּר
עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב מֹשֶׁה
לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חַב
עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא
וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלַן דִּדְהַב׃
לב וּכְעַן אִם שְׁבַקַת
לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵנִי

ת"א אנא. יומא עז א. ערכין טו ב: ויעשו. יומא פז א: ואם אין. ברכות לב ב. ר"ה טז ב; סוטה יד א:

קת"ם (ל) ממחרת. מ' שניה במתג ולא במונח: (לא) אנא. בתרי טעמי:

בְּרָכָה׃ שלישי
ל וַיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיֹּ֤אמֶר
מֹשֶׁה֙ אֶל־הָעָ֔ם אַתֶּ֥ם חֲטָאתֶ֖ם
חֲטָאָ֣ה גְדֹלָ֑ה וְעַתָּה֙ אֶֽעֱלֶ֣ה אֶל־
יְהוָ֔ה אוּלַ֥י אֲכַפְּרָ֖ה בְּעַ֥ד
חַטַּאתְכֶֽם׃ לא וַיָּ֧שָׁב מֹשֶׁ֛ה אֶל־
יְהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר אָ֣נָּ֗א חָטָ֞א הָעָ֤ם
הַזֶּה֙ חֲטָאָ֣ה גְדֹלָ֔ה וַיַּעֲשׂ֥וּ לָהֶ֖ם
אֱלֹהֵ֥י זָהָֽב׃ לב וְעַתָּ֖ה אִם־תִּשָּׂ֣א
חַטָּאתָ֑ם וְאִם־אַ֕יִן מְחֵ֣נִי נָ֔א

רש"י

מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני: ואם

תרגום אשכנזי

זעגען אויף אייך. (ל) דעם מאָרגענס דאַראויף שפראַך משה צום פֿאלקע: איהר האבט איינע גראסע זינדע בעגאנגען! איך וויל נון צו דעם עוויגען הינאויף געהען, פֿיעללייכט קאן איך פֿערגעבונג ערהאלטען פֿיר אייערע זינדע. (לא) ער קעהרטע צו דעם עוויגען צוריק, אונד שפראַך: אך! דאז פֿאלק האט איינע גראסע זינדע בעגאנגען, זיא האבען זיך געָטטער אויס גאלד געמאכט; (לב) ווען דוא דאָך איהרע זינדע צו גוט האלטען וואָללטעסט, ווא אַבער ניכט, זא לאָשע מיך אויס

באור

עליכם ברכה, וזהו בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וגו' (דברים י ח'), וכן מתורגם בל"א. (ל) אכפרה בעד חטאתכם, אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם, להבדיל ביניכם ובין החטא, זהו לשון רש"י, והנה בפ' וישלח יעקב (בראשית לב כ"א), כתב שכל לשון כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלם ל' קנוח והעברה, וכאן הוסיף ל' סתימה, כדי לפרש מלת בעד, שלדעתו כל בעד הוא ל' כנגד כמו שכתב בפ' נח (שם ז ט"ז). ולדעת הרד"ק בשרשים שרש כפר כל כפרת העון, הוא לשון הסרת העון, מענין אולי אכפרה בעד חטאתכם, הוא אסיר חטאתכם בהתפללי בעד חטאתכם, או אסיר כעס המקום שכעס עליכם בעד חטאתכם, וכבר נתבאר לשון כפרה בפ' וישלח (שם לב כ"א): (לב) אם תשא חטאתם, הרי טוב, איני אומר לך מחני, ואם אין מחני, וזה מקרא קצר וכן הרבה, כ"פ רש"י ז"ל, והנה אף הלועז אשכנזי ישתמש בלשון אם, ברצותו לומר מי יתן (ווען דאָך), ולזה תרגמו המתרגם האשכנזי באופן שלא נצטרך לומר שהוא
מקרא

[אמר הבורם] (לב) מחני נא מספרך, ספר החיים, ה' אומר לו ואעשה אותך לגוי גדול (לעיל יו"ד) והוא אומר מחני נא מספר החיים, לאו וראו הנפלא כזה איש אשר מואס בגדולה היקרה הזאת ומקריב את נפשו למות בעבור מי? בעבור האומה שאמר עליה עוד מעט וסקלוני (לעיל יז ד'), והנה גם

מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־
לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ ׀
נְחֵה אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי
לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ
וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם
חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם

קת"ס (לג) אמחנו . הנ' בדגש : (לד) עלהם . ח"י :

תרגום אונקלוס

כְּעַן מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּא׃
לג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מָן דִּי
חַב קֳדָמַי אֶמְחִינֵּיהּ מִסִּפְרִי׃
לד וּכְעַן אִיזֵל דַּבַּר יָת עַמָּא
לַאֲתַר דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא
מַלְאָכִי יְהָךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם
אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן
חוֹבֵיהוֹן׃ לה וּמְחָא יְיָ יָת

ת"א וביום . סנהדרין קב א וב' :

תרגום אשכנזי

דעם בוכע , וועלכעם דוא געשריעבען האסט, אוים . (לג) דער עוויגע שפראך צו משה : זוער מיר געזינדיגט האט , דען וויללל איך אוים מיינעם בוכע אויסלאָשען.(לד) אַלזא געהע הין, פיהרע דאז פאלק , וואָהין איך דיר געזאגט האבע , מיין ענגעל זאלל פיר דיר הערציע-הען , צו דער צייט ווען איך היימזוכען ווער־דע , ווערדע איך דיעזע זינדע היימזור־כען . (לה) דער עוויגע ליעם איין שטערבען

רש"י

אין מחני . וזה מקרא קצר וכן הרבה : מספרך . מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים : (לד) אל אשר דברתי לך . יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א' ב') לדבר לו על אדניהו : הנה מלאכי . ולא אני : וביום פקדי וגו' . עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורעניות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל : (לה) ויגף ה' את העם . מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה

באור

מקרא קצר : מספרך, ספר החיים . אשר כתבת , כדכתיב כל הכתוב לחיים בירושלים (ישעיה ד' ג'), והטעם לפי פשוטו , אם אינך נושא הטאתם, טוב מותי מחיי : (לג) אמחנו מספרי , ולא אותך שלא חטאת לי . (לד) דברתי לך , יש כאן לך אצל דבור במקום אליך , וכן לדבר לו על אדניהו (מלכים א' ב' י"ט) עכ"ל רש"י, וכפי מה שכתבנו למעלה בפ' חיי שרה (בראשית כד ז') אין זה יוצא מן הכלל שזכר רש"י שם, כי אל אשר דברתי לך , הוא כמו אל הארץ או המקום אשר דברתי לך , כמו שתרגם אנקלוס ויב"ע לאתר די מללית לך , ויהיה המקום הפעול המדובר , וכאשר יחובר פעל הדבור עם הפעול המדובר עליו אז דרכו לבוא עם הכנוי לו ולהם , לא עם אלי ואליו , ואולם לדבר לו על אדניהו הוא וודאי יוצא מן הכלל ההוא , כי לא נזכר שם הפעול המדובר עליו כלל , והטעם כמ"ש הרמב"ן ז"ל , אמר לו השם אחרי שנחמתי מלכלותם, נחם אתה אל אשר דברתי לך , אל מקום הכנעני וגו', אבל לא ירצה להזכיר כן, שזה דרך כעס , שאומר מה שדברתי אעשה לכבודך (ויתכן שרמז לזה במלת לך, דהיינו למענך ולכבודך , ולכך לא אמר אליך), אבל לא אשא חטאתם לגמרי . הנה מלאכי , ולא אני, שלא אשרה את שכינתי בתוכם , כי לא נזהו עדיין על מלאכת המשכן כמ"ש למעלה . וביום פקדי וגו' , תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות, ואין פורענות באה על ישראל, שאין בה קצת מפרעון עון העגל, (רש"י) . (לה) ויגף ה' את העם

בבחינה הזאת ראוי לומר לא קם ולא יקום כמשה עוד , מי שבוחר מותו מגדולה וכבוד , כדי להושיע עם כשוי טובה ובוכחי אלהים. (לה) ויגף ה' . אותן שהסיהו בסתר ולא ידעו מהן בני לוי :

עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר
עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס
לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ
עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם
אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ
וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי
וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃

עַמָּא עַל דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ
לְעֶגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן׃
לג א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
אִיזֵיל סַק מִכָּא אַתְּ
וְעַמָּא דִּי אַסֵּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִנַּהּ׃
ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא
וַאֲתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי

קת"ם לג (א) העלית. הל' בחירק: (ב) הכנעני. אין מתג בה': והפרזי. הז' בדגש:

רש"י

לג (א) לך עלה מזה. ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. ששה אומות הם והגרגשי עמד ופנה מפניהם

תרגום אשכנזי

אונטער דאז פאלק קאממען, וויל זיא דאז קאלב געמאכט האטטען, וועלכעס נעהמליך אהרן מאכען מוסטע.
לג (א) דער עוויגע שפראך צו משה, ציעהע פאן היער וועג אונד הינאויף, דוא אונד דאז פאלק, וועלכעס דוא אוים מצרים הערויף געפיהרט, אין דאז לאנד, וועלכעס איך אברהם, יצחק אונד יעקב צוגעשווארען, אונד געשפראכען: דיינעם זאמען וויל איך עס איינגעבען. (ב) איך וויל איינען ענגעל פאר דיר הערזענדען, אונד דורך איהן דאז פאלק כנעני, אמרי, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי

באור

העם, למות בלא עתם, כענין שכתוב אם ה' יגפנו או יומו יבא (שמואל א' כו י'). על אשר עשו את העגל, אנקלוס תרגם על די אשתעבדו לעגלא, ירצה לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל כי הזובחים והמשתחוים לו נפלו בחרב בני לוי, והמגפפים והמנשקים ותפלים בו הם שמתו במגפה, כענין שאמרו רז"ל במסכת יומא (דף ס"ו ע"ב), איתמר רב ולוי חד אמר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבבו בהדרוקן, וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה לא עדים ולא התראה בהדרוקן, ולפי מ"ש לעיל בשם הרמב"ן ז"ל שלא הי' בכל זה כי אם הוראת שעה, יהיה שעור הכתוב על אשר עשו את העגל, שהיו מן הנקהלים על אהרן, והביאו לו את הזהב, והכריחוהו לעשות להם מסכה, ובוחן לבות ידע את העולה על רוחם, וגגף את אשר חטא לו במחשבה, כמו שאמר, מי אשר חטא לי אמחנו מספרי, וכן מתורגם בל"א.
לג (א) וידבר יי אל משה, דבור בלי אמירה, להגיד שעדיין לא עברה שעת הזעם, והראיה על זה שאמר העם אשר העלית, ולא אמר ועמי, או בני ישראל. לך עלה מזה, ההולך לארץ ישראל נקרא עולה. אל הארץ אשר נשבעתי וגו', אחרי המגפה נתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם, והשבועה

ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי
לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־
עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃
ד וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדָּבָר הָרָע
הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ
עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־

תרגום אונקלוס

וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא
חֲלַב וּדְבָשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק
שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם
קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּילְמָא
אֲשֵׁיצֵינָךְ בְּאוֹרְחָא׃
ד וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָּמָא
בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא
שַׁוִּיאוּ גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵיהּ
עֲלוֹהִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן

קת"ם (ג) אתה. מלעיל: (ד) שתו. מלעיל:

רש"י

מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכן אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם: איש עדיו (מהר חורב). כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו

תרגום אשכנזי

יבוסי פֿערטרייבען. (ג) אין איין לאנד וואָ מילך אונד האָניג פֿליסט; דען מיינע ער־שיינונג זעלבסט זאלל ניכֿט בייא איך בלייבען, דען דוא ביזט איין האלזשטאררינגעם פֿאלק, איך מאָכֿטע דיך אויף דעם וועגע אויפֿרייבען. (ד) אלס דאז פֿאלק דיעזע שלימּמע נאכֿ־ריכֿט האֶרטע, טרויערטען זיא, אונד ניעמאנד לעגטע זיינען שמוקק אן. (ה) דער עוויגע האטטע נעהמליך צו משה געזאגט: זאגע

באור

אשר נשבע להם. (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש, מוסב למעלה, לך עלה מזה אל הארץ אשר נשבעתי וגו', אל ארץ זבת חלב ודבש. לא אעלה בקרבך, לא תעשה משכן, כי לא אשכון בתוך בני ישראל, לכך אשלח מלאך לפניך, ואנקלוס תרגם ארי לא אסלק שכינתי מבינך, עשה ממנו הבטחה טובה לישראל [והנה נראה שמפרש כי לא אעלה בקרבך כמו מקרבך, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח ל"ב), שפירושו מהבשר ומהלחם, בקדשים לא יאכל (שם כב ד') ר"ל מן הקדשים, והי' ביום השמיני והלאה (יחזקאל מג כ"ז) כלומר מיום השמיני והלאה, ועוד רבים שהביא הרד"ק במכלול (ד' קטן דף נח ע"א), אבל הוא רחוק מאד, כי כל אותם שהביא הרד"ק יש לפרשם כמשמעם, כמ"ש שם הרד"ק בסוף דבריו, משא"כ פה, אבל יב"ע תרגם ארום לית אפשר דיסלק שכינת יקרי מביניכון ברם לא יהי יקרי שרי במדור משריתיהון, נראה מלשונו שסוף דבריו הוא תרגום הכתוב ברם וכו', וראשית דבריו ארום וכו' הוסיף לתוספת באור, ונראה כוונתו שמפרש ושלחתי לפניך מלאך לא על מלאך שליח השם אחד מצבא המרום, רק על מדת הדין הרפה אשר על ידה הנהגת העולם, עיין בפי' הרמב"ן על פסוק הנה אנכי שלח מלאך לפניך (לעיל כג כ')]. כי עם קשה ערף אתה, וכשאשכון בקרבכם ואתם ממרים בי, מרבה אני עליכם זעם. אכלך, לשון כליון, ובא פתח קטן (הוא הסגול) תחת פתח גדול, ולא נדגש הלמ"ד, כי המשפט להיותו כן, כמו אחוך שמע לי (איוב טו י"ז). (ד) הרע הזה, שאין השכינה שורה ומהלכת עמהם, (רש"י); והראב"ע פי' שהוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה וגו', וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין (לעיל ד י"ט). עדיו, אנקלוס תרגם תקון זיני', ויב"ע מוסיף דאתיהב להון בסיני דבי' שמא רבא וקדישא חקיק ומפרש עלוי, והוא מברא[ש]ית רבה, והראב"ע והרשב"ם פי' בגדי תפארת ותכשיטים

[אמר הבורם] (ד) עדיו, יתכן כאשר באו בני ישראל אל הר האלהים צוה משה לשום כל אחד עליו עדי כבוד, שמעתה תנהגו כבנים ולא כעבדים, וזהו העדי, והנה אחרי שחטאו במעשה העגל והיתה נפשם שפלה ונבזה בעיניהם, התנהגו בעצמם כעבדים לא שתו את סימן הזה על ראשם].

יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־
עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ
וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ
מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃
ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם
מֵהַר חוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־
הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל

תרגום אונקלוס

עַם קְשֵׁי קְדָל שָׁעָה חֲדָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ וְאֵישֵׁיצִנָךְ וּכְעַן אַעְדֵּי תִקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ וּגְלֵי קֳדָמַי מָה אַעְבֵּיד לָךְ׃ ו וְאַעְדִּיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְחוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה נְסֵיב יַת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי

ת"א ויתנצלו. שבת פח א: מהר. שם פט א: ומשה. ברכות סג ב. שבת פט א. סנהדרין קי א: קת"ס (ה) וכליתיך. מלא דמלא: הורד. מלא: (ז) חורב. מ"ו:

רש"י

כעסה ונסמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שעור זעמי שנאמר (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקידת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג') אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי

תרגום אשכנזי

דען קינדערן ישראל: איהר זייד איין האלז־שטאררינגעס פֿאָלק, ווען איך נור איינען אויגענבליק בייא דיר בליעבע, זא ווירדע איך דיך אויפֿרייבען, לעגע אלזא דיינען שמוקק אב, איבריגענס ווערדע איך וואָהל וויססען, וואס איך דיר טהון ווערדע. (ו) אלזא לעגטען דיא קינדער ישראל איהרען שמוקק אב, זייט דער צייט זיא אם בערגע חורב ווארען. (ז) משה אבער נאהם דאז געצעלט, שלוג עס אויף אויסערהאלב דעם לאגערס, וויט פֿאָם לאגער וועג, אונד נאננטע עס שטיפֿטסצעלט; ווער אונטערריכט

באור

ותכשיטים, ונהגו מנהג אבלות ע"ד העגל. (ה) וכליתיך, לכך טוב לכם שאשלח מלאך לפניכם. ועתה הורד עדיך מעליך, פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם. ואדעה מה אעשה לך, בפקידת שאר העון אני יודע במה שבלבי לעשות לך. (ו) את עדים מהר חורב, את העדי שהי' בידם מיום שעמדו בהר חורב. (ז) ומשה, מאותו עון והלאה. יקח את האהל, ל' הווה הוא, לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד, ויתכן שאם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם, כי לא רצה השם להשרות שכינתו בתוכם. וקרא לו אהל מועד, קרא לאהלו אהל מועד, כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן

[אמר הכורם] (ז) הרחק מן המחנה, הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד (רש"י) וקשה הדבר להאמין שמשה חשב כל בני ישראל כמנודים, ועוד למה הרחיק עצמו מהם אלפים אמה, כמו שכתב רש"י הרחק אלפים אמה? והרי מן המנודה די להרחיק עצמו ארבע אמות. והנראה לדעתנו שראה משה על ידי מעשה העגל ופריעת העם, רבו בו המתפרצים ועזי פנים, והחלו להקל בכבודו, לכן התחיל לנהוג נשיאות בעצמו, והרחיק מהם אהלו ומקום מושבו הרחק מאד, כדרך המלכים שאינם

מוֹעֵ֑ד וְהָיָה֙ כָּל־מְבַקֵּ֣שׁ יְהוָ֔ה
יֵצֵא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֲשֶׁ֖ר מִח֥וּץ
לַֽמַּחֲנֶֽה׃ ח וְהָיָ֗ה כְּצֵ֤את מֹשֶׁה֙
אֶל־הָאֹ֔הֶל יָק֙וּמוּ֙ כָּל־הָעָ֔ם וְנִ֨צְּב֔וּ
אִ֖ישׁ פֶּ֣תַח אָהֳל֑וֹ וְהִבִּ֙יטוּ֙ אַחֲרֵ֣י
מֹשֶׁ֔ה עַד־בֹּא֖וֹ הָאֹֽהֱלָה׃ ט וְהָיָ֗ה
כְּבֹ֤א מֹשֶׁה֙ הָאֹ֔הֱלָה יֵרֵד֙ עַמּ֣וּד
הֶֽעָנָ֔ן וְעָמַ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל וְדִבֶּ֖ר
עִם־מֹשֶֽׁה׃ י וְרָאָ֤ה כָל־הָעָם֙ אֶת־
עַמּ֣וּד הֶֽעָנָ֔ן עֹמֵ֖ד פֶּ֣תַח הָאֹ֑הֶל

קת"ם (ח) יקומו. מ"ו : (ט) כבא. ח"ו :

לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָּנָא
וְהָוֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפַּן מִן
קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית
אוּלְפָּנָא דִּי מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא׃ ח וַהֲוָה כַּד
נָפֵק מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא קָיְמִין
כָּל עַמָּא וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר
בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין
אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל
לְמַשְׁכְּנָא׃ ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל
מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית
עַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָאֵים
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמַלֵּיל עִם
מֹשֶׁה׃ י וַחֲזַן כָּל עַמָּא יָת
עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע

נ"א ויהי. נ"א ומתמלל
ת"א והביטו. קדושין לג ב :

תרגום אשכנזי

פאם עוויגען פערלאנגטע, דער מוסטע הינ־אוים געהן אין דאז שטיפטסצעלט, וועלכעס אויסערהאלב דעם לאגערם וואר. (ח) ווען משה הינאוים גינג אין דאז געצעלט, שטאנד דאז גאנצע פאלק אויף, יעדער מאנן בליעב אן דער טהירע זיינעם צעלטעס שטעהען, אונד זא זאהען זיא דעם משה נאך, ביז ער אין דאז צעלט הינאיין געגאנגען וואר. (ט) זא באלד משה אין דאז געצעלט היניין געגאנ־גען, קאם דיא וואָלקענזיילע העראב, שטאנד אן דער טהירע דעם געצעלטעס, אונד דיא ערשיינונג אונטעררעדעטע זיך מיט משה. (י) ווען נון דאז גאנצע פאלק דיא וואָלקענזיילע אן דער טהירע דעם געצעלטעס שטעהען

רש"י

תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה: (ח) והיה. לשון הוה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (במדבר ז') וישמע את הקול מדבר אליו ואינו

באור

המשכן. (ח) כצאת משה, מן המחנה ללכת אל האהל, יקומו, כן עשו תמיד, או היו רגילים לעשות, כמו ככה יעשה איוב (איוב א ה'). (ט) ודבר עם משה, כמו וּמְדַבֵּר עם משה, תרגומו ומתמלל עם משה, שהוא כבוד השכינה, כמו וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו (במדבר ז פ"ט), ואינו קורא מְדַבֵּר אליו, כשהוא קורא מִדַּבֵּר, פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו, וההדיוט שומע מאליו, וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט, (רש"י), ועיין מה שנכתוב על זה בפ' נשא (במדבר שם).
והשתחוו

יושבים בתוך העם, ואינם נראים לאנשי ארצותם כי אם לפרקים מעטים וזמן קצר, למען תהיה יראת כבודם על פניהם, וכן עשה גם הוא כדי שלא יבואו כלם ובכל רגע אצלו, כ"א אותם הצריכים לו לדעת דבר ה' וזהו: והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד].

וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ
פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר
יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־
הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ
הָאֹהֶל׃ פ שלישי

מַשְׁכְּנָא וְקַיְמִין כָּל עַמָּא
וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ׃
יא וּמְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִּי
מְמַלֵּיל גְּבַר עִם חַבְרֵיהּ
וְתָאֵיב לְמַשְׁרִיתָא
וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ

נ"א ומתמליל

ת"א ודבר. ברכות סג ב. עקרים מ"ג פט"ו: ושב. ברכות שם: ומשרתו. ברכות שם. פסחים קט ב. מנחות צט ב. תמורה טז א:

קת"ם (י)והשתחוו. אין מתג בה':

רש"י

ואינו קורא מדבר אליו כשהוא קורא מדבר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיה"כ עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה שנאמר (שמות ל"ב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט') ואתנפל לפני ה' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם ארבעים יום שנאמר בהם (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם וא"ל למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותאיב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם והון ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין. ומדרשו ודבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אא"

תרגום אשכנזי

זאה, זא מאכטען זיא זיך אויף, אונד יעדער ווארף זיך פֿאָר דער טהירע זיינעם צעלטעס צום אנבעטען ניעדער. (יא) דער עוויגע אונטעררעדעטע זיך מיט משה פֿאן אַנגעזיכט צו אַנגעזיכט, וויא איין מענש זיך מיט זיינעם פֿריינדע אונטעררעדעט. אלסדאנן קעהרטע משה אין דאז לאגער צוריק; זיין בעדיענטער אבער יהושע נון'ס זאהן, דער איהם אלס יינגלינג אויפֿווארטעטע, ענטפֿערנטע זיך ניע פֿאן

באור

(י) והשתחוו, לשכינה. (יא) ודבר יי אל משה, ומתמלל עם משה, (רש"י), ובת"א שלפנינו הנוסח ומלל ה' עם משה, ויב"ע תרגם ומתמלל. פנים אל פנים, אין זה סותר למה שהוא אומר להלן (בפסוק כ"ג) ופני לא יראו, לפי שהכוונה פה שבא אליו הדבור בהקיץ ובמראה נח, לא בחלום חזיון לילה, לא במשל ולא בחידות, כי אם באר היטב כאשר ידבר איש אל רעהו, פנים אל פנים, פה אל פה, וכן הוא אומר במקום אחר אל כל ישראל פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה ד'), וגם שם אין הכוונה שראו ראיית הפנים, כמבואר. ושב אל המחנה, לאחר שנדבר עמו הי' משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד. ומשרתו יהושע בן נון נער, הראב"ע פי' ומשרתו שירות נער, כי יהושע כבר הי' לאיש ואיך יקראהו הכתוב נער, והרמב"ן כתב שכן דרך לה"ק שיקרא כל משרת נער, כי בעל השררה הנכבד הוא האיש והמשרת לו יקרא נער, וכן גחזי נערו (מלכים ב' ד י"ב וכ"ה), יקומו נא הנערים (שמואל ב' ב י"ד), והנה לדבריו נער תואר כמו פעל בינוני, והטעם ומשרתו יהושע בן נון נער או משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל, והוא דחוק, והנראה שהוא כמו משרת משה מנעוריו, שהיה משרת אותו בעודו נער. בן נון, חירק תמורת סגול, וכן דברי אגור בן יקה (משלי ל א'), שבין לילה היה ובין לילה אבד (יונה ד י'). והנה כאשר התחיל הכתוב לספר ענין האהל

יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה
אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם
הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת
אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ
יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן
בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ
וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר

מַשְׁכְּנָא׃ יב וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ אָמַר לִי
אַסֵּיק יָת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ
לָא הוֹדַעְתַּנִי יָת דִּי תִשְׁלַח
עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבִּיתָךְ
בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין
קֳדָמָי׃ יג וּכְעַן אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ
וְאִדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח
רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ
אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃

ת"א הודיעני. ברכות ז א. עקרה שער ט. עקרים מ"ב פכ"ב: פני, ברכות שם:

קת"ם (יב) העל. מלעיל: (יג) הודעני. מ"ו וח"י: דרכך. ח"י:

תרגום אשכנזי

פֿאן דעם געצעלטע. (יב) משה שפראך צום עוויגען: זיעהע! דוא שפריכֿסט צו מיר: פֿיהרע דיעזעס פֿאלק הינאויף! דוא האסט מיר אבער ניכֿט בעקאננט געמאכֿט, וואס פֿיר איינען געזאנדטען דוא מיט מיר שיקקען וויללסט, אונד דאָך האסט דוא געשפראָכֿען: איך האבע דיך נאמענטליך אויסערזעהען, אונד דוא האסט אויך וואָהלגעוואָגענהייט בייא מיר געפֿונדען. (יג) האבע איך נון וואָהלגעוואָגענהייט בייא דיר געפֿונדען, זא מאכֿע מיך דיינע וועגע בעקאננט, דאמיט איך דיך ערקעננע, דאמיט איך פֿערנער וואָהלגעוואָגענהייט בייא דיר פֿינדע; ערוועגע, דאס דיעזעס פֿאלק דיינע נאציאָן

רש"י

אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם: (יב) ראה אתה אמר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי (שמות כ"ג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות י"ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות ואני ליישב

באור

שנטה לו משה הרחק מן המחנה, השלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם, עד שהוקם המשכן, והתמיד זה עד אחד בניסן על דעת רז"ל, ומשהוקם לא נדבר עמו עוד מאהלו של משה, כי אם מאהל מועד מבין הכרבים, ועתה שב הכתוב לספר מה שהיה בי"ט בתמוז, כאשר עלה משה אל ההר. (יב) ראה אתה אמר אלי, תן עינך ולבך על דבריך. את אשר תשלח עמי, את מי אשר תשלח עמי, אם הוא המלאך הראשון הכתוב בו כי שמי בקרבו (לעיל כג כ"א), (הראב"ע והרמב"ן). ואתה לא הודעתני וגו' ואתה אמרת, כפל הוראת הגופים כמעורר על ההפך ודמות סתירה שבדברים הללו. ידעתיך, הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות, שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם (שם יט ט'), (רש"י). (יג) ועתה, אם אמת שמצאתי חן בעיניך. הודעני נא את דרכך, דרכי טובך ורחמך, שאתה מתנהג בם עם בריותיך, כמה נקדם פניך לרצותך בעת הזעם. ואדעך, ע"י ידיעת דרכיך ומדת הנהגתך. למען אמצא חן בעיניך, באמת ובתמים, לעת הצורך לעורר הרצון בשעת הסתר פנים, וע"י זה תוכל

פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־
תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא
כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ
הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי
וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ פ רביעי
יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה
כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃

קת"ם (יד) והנחתי. חסר דחסר: (טו) הלכים. ח"ו ומ"י:
(טז) ובמה. המ' בסגול: הלוא. מ"ו:

תרגום אונקלוס

יד וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְהַךְ
וַאֲנִיחַ לָךְ׃ טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי
אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא
בֵּינָנָא לָא תַסְּקִינָּנָא מִכָּא׃
טז וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי
אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהַךְ
שְׁכִינְתָּךְ עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן
לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ
מִשַּׁנְיָן מִכָּל עַמָּא דִּי עַל
אַפֵּי אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אַף יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין
דִּי מַלֵּילְתָּא אַעְבֵּיד אֲרֵי
אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי

ת"א אם אין. סנהדרין לח ב: ובמה. ב"ב טו א: ונפלינו. ברכות ז א. ב"ב טו ב. עקרים מ"ג פ"כ:

רש"י

המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע איפוא. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו. ועוד דבר אחד אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על עובדי כוכבים: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו': (יז) גם את הדבר הזה.

תרגום אשכנזי

איזט! (יד) דער עוויגע שפראך: מיין אונוויללען ווירד זיך לעגען, זאָ וויל איך דיר ווילפֿאהרען. (טו) יענער שפראך: זאָ לאנגע דיין אונוויללען זיך ניכֿט לעגט, לאס אונז ניכֿט פֿאָן דיעזעם אָרטע וועגציעהען. (טז) וואָדורך זאָללטע וואָהל ערקאננט ווער־דען קאָננען, דאס איך אונד דיינע נאַציאן וואָהלגעוואָגענהייט אין דיינען אויגען געפֿונ־דען? איזט עס ניכֿט, ווען דוא מיט אונז געהסט? דאדורך ווערדען וויר אונז אינ־טערשיידען, איך אונד דיינע נאַציאן, פֿאן יעדער אַנדערן נאַציאן, וועלכֿע אויף דעם ערדבאָדען איזט. (יז) דער עוויגע שפראך צו משה: אויך דיעזעס, וואס דוא געזאגט האסט, וויל איך טהון, דען דוא האסט געוואָגענהייט אין מיינען אויגען געפֿונדען.

באור

לעלות בקרבנו ולא תכלה אותנו בדרך כמו שאמרת, כי אם תאנף בנו, נדע להשיב אפך. וראה וגו', זכור כי הגוי הזה, אשר אני מתפלל בעדו, הוא עמך ונחלתך, אשר בחרת בם להיות לך עם נחלה, ועתה אל תשליכם מלפניך ואל תעזבם ביד זולתך. (יד) ויאמר פני ילכו, פנים יאמר על הכעס כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א' א' י"ח), והכוונה כמו שתרגם יב"ע, אמתין עד שיעברו פנים של זעם, ואחר כך אניח לך, לעשות בקשתך, שאלך אני בעצמי עמכם. (טו) אם אין פניך הלכים, כל עוד שלא יעברו פנים של קצף. אל תעלנו מזה, וטוב לנו לשבת פה, עד שוב המתך ממנו, מלעלות על ידי שליח. (טז) ובמה וגו', הנה נודע יתפרסם חטא העם הזה וענשו בפרסום גדול, עתה כאשר ישוב אפך והמתך מעמך ותרצה אותם, ראוי שיוודע גם הרצון בפרסום וגלוי, ובמה יודע זה? כי אם כאשר תלך עמנו, ע"י היתרון הזה לבד, ידעו כל הגוים כי מצאנו חן בעיניך, כי על ידי זה נהיה נפלאים ומעולים ומובדלים מכל העם אשר על פני האדמה.

יח וַיֹּאמַ֑ר הַרְאֵ֥נִי נָ֖א אֶת־כְּבֹדֶֽךָ׃
יט וַיֹּ֗אמֶר אֲנִ֨י אַעֲבִ֤יר כָּל־טוּבִי֙ עַל־פָּנֶ֔יךָ וְקָרָ֧אתִֽי בְשֵׁ֛ם יְהוָ֖ה לְפָנֶ֑יךָ וְחַנֹּתִי֙ אֶת־אֲשֶׁ֣ר אָחֹ֔ן וְרִחַמְתִּ֖י אֶת־אֲשֶׁ֥ר אֲרַחֵֽם׃

תרגום אונקלוס

וְרַבִּיתָךְ בְּשׁוּם׃ יח וַאֲמַר אַחְזֵינִי כְעַן יָת יְקָרָךְ׃ יט וַאֲמַר אֲנָא אַעֲבַר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַיְיָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמַאן דְאֵחוֹן וַאֲרַחֵם עַל

ת"א ורחמתי. ברכות שם׃
קת"ם (יח) כבדך. ח"ו׃
(יט) אחן. ח"ו׃

תרגום אשכנזי

אונד איך האבע דיך נאמענטליך אויסער־זעהען. (יח) משה שפראך היעראויף: לאס מיך דיינע העררליכקייט שויען! (יט) יענער שפראך: איך ווילל אללע מיינע גיטע פֿאָר דיר פֿאָראיבער ציעהען לאססען; אונד מיט דעם נאמען דעם עוויגען פֿאָר דיר אויסרופֿען, וויא איך געוואָגען בין, וועם איך געוואָגען בין, אונד מיך ערבארמע, דעססען איך מיך

רש"י

שלא תשרה שכינתי עוד על עובדי כוכבים אעשה ואין דבריו של בלעם על ידי שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד') ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראות כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה: וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות. וכסדר שאתה רואה אותי כביכול מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון [יהיו נענין] כי רחמי לא כלים: וחנותי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. את שאחפוץ לרחם ע"כ לא הבטיחו אלא עתים אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאין

באור

(יז) גם את הדבר הזה וגו', שלא תעלו מזה, כי אם אחרי שאתרצה לכם להשרות שכינתי בתוככם.. (יח) הראני נא את כבדך, ראה משה שהיה עת רצון לפניו והוסיף לשאול, שיראה לו באספקלריא המאירה את כבודו, ועל ידי זה ידע את דרכיו, כאדם הרואה את פני חברו ומכיר בקלסתר פניו את דרכיו ומדותיו, עת הזעם ועת הרצון, עת הדין ועת הרחמים, כן בקש לדעת על ידי ראיית הכבוד במראה ממש, את דרכי השם ומדות הנהגתו עם בריותיו, בכל שעה ושעה, והיה עקר בקשתו לפי עומק פשוטו של מקרא לטובת האומה אשר הוא עוסק בהנהגתה, למען ידעו לעת הצורך אם הוא שעת רצון לפניו, אם אין, וכמה לעורר רחמיו וחסדיו ברגע האף ושצף הקצף, כאשר יחשאו בניו לו. (יט) אני אעביר כל טובי על פניך, שתשיגני ותתבונן במדת טובי יותר מכל אדם, ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב ז'), כי טוב האדם ביתו: וקראתי בשם ה' לפניך, שאקרא לפניך בשם הגדול ואזכור את מדותי וע"י הקריאה ההיא וזכר המדות תדע ותשיג דרכי החנינה והרחמים, איך יחונן בשמי מי שארצה לחון וירוחם בטובי הגדול את שאחפוץ לרחם..

ויאמר

[אמר הכורם]: (יח) הראני נא את כבדך, דברי המבאר לנתה"ש הם טובים ונכוחים, ואולם לא באר מדוע התחיל משה עתה לבקש מן השם שיראהו את כבודו ולא מקודם, ויתכן שמשה התפלל מאד שהשם אמר: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם, (לעיל ל"ב י), ואח"כ אמר פני ילכו והנחותי לך (לעיל י"ד), ואחר שמשה התפלל בעד ישראל חזר השם מדבורו, והתפייס והתרצה להתחננותו, והיה נכון בדעתו שחשב שכל דבר היוצא מפי הקב"ה הוא גזרה מחלטת ואי אפשר לבטלה, שלא היה מכיר עוד כל מדותיו והנהגתו, לכן בקש עתה ואמר הודיעני נא את דרכיך, הראני נא את כבודך, והשם הראהו שאחת ממדותיו הוא אריכות אפים, שאינו מעניש מהר, בזמן שגוזר העונש, אבל מאריך אף נופה לרשע והפך בהצדקו.

כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־
פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי
וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃ כב וְהָיָה
בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת
הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־
עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ

קת"ם (כ) לראת. ח"ו: יראני. הא' בפתח: (כב) כבדי. ח"ו: (כג) והסרתי. חסר דחסר:

מָאן דִּי אֲרַחֵם׃ כ וַאֲמַר
לָא תִכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי
שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזֵינַנִי
אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ כא וַאֲמַר
יְיָ הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי
וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ כב וִיהֵי
בְּמִעְבַּר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ
בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין
בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃
כג וְאַעְדֵּי יָת דִּבְרַת יְקָרִי

ת"א כי לא. מגילה יט ב. יבמות מט ב: והסרתי. ברכות ז א. מנחות לה ב:

רש"י

שאינן חוזרות ריקם: (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו: (כב) בעבר כבדי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז) יקרוה עורבי נחל (משלי ל) אני קרתי ושתיתי מים (ישעיה לז) גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור: ושכתי כפי. מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסכך עליו בכף ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם

תרגום אשכנזי

ערבארמע. (כ) דער עוויגע פוהר פארט: דוא קאננסט מיין אנטליטץ ניכט שויען, דען קיין מענש שויעט מיך, אונד בלייבט אם לעבען. (כא) דער עוויגע שפראך פערנער: היער איזט איינע שטעללע בייא מיר, דא קאננסט דוא אויף דעם פעלזען שטעהען. (כב) ווען נון מיינע הערליכקייט פאראיבער ציעהען ווירד, ווערדע איך דיך אין דיא האהלע דעס פעלזענס טהון, אונד מיינע האנד איבער דיך דעקקען (דאס הייסט: דיך אין מיינען אללמעכטיגען שוטץ נעהמען, אונד פערהיטען, דאס דוא ניכט דאז אנטליטץ שויעסט), ביז מיינע הערליכקייט פאראיבער זיין ווירד. (כג) ווען איך דען

באור

(כ) ויאמר לא תוכל וגו', כי ראיית הפנים ששאלת במראה ממש לא תוכל לראותה, בעודך חי. [יראני, בא בפתח גדול תחת קמץ קטן (שהוא הצירי), והראוי יִרְאֵנִי וכמוהו פן תדבקני הרעה (בראשית יט י"ט), יהדבני איש (שם כט ל"ב), הבדל יבדלני (ישעיה נו ג'), ודומיהם]. (כא) הנה מקום אתי, בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך, שאטמינך שם שלא תנזק, ומשם תראה מה שתראה, זהו פשוטו. ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר, ואומר המקום אתי, ואינו אומר אני במקום, שהקב"ה מקומו של עולם, ואין העולם מקומו, (רש"י), שמקום יאמר על הענין אשר בו קיום הדבר והתמדת מציאותו, והשם מקיים את כל נמצא זולתו במאמר פיו שהוא הגלות רצונו וחפצו, לכן הוא מקומו של עולם. (כב) בעבור כבדי, כשאעביר כל טובי לפניך. בנקרת הצור, כתרגומו, במערת טנרא, והוא מגזרת העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז י"ד), יקרוה ערבי נחל (משלי ל י"ז), אני קרתי ושתיתי מים (מלכים ב יט כ"ד וישעיה לז כ"ה), כלם לשון כריי' הם. ושכתי כפי, אנקלוס תרגם ואגין במימרי, כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסיכך עליו בכף ממש, כי אם במאמר פיו שהוא הרצון. והנה הכף כדמות סתר, כאדם המסתיר עלם השמש בכפי שלא יראנו, ויכזק מזהרו. כן אסתיר בעדך, שלא תהרוס להביט במה שלא הורשית. עד עברי, עד שתכלה הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן. (כג) והסרתי את כפי, אחרי אשר אעבור מכנגד

אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי
לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃
ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם עַל־

במקף והקדמא בה׳ : שברת . הב׳ בפתח גם באס״ף : (ב) והיה. הה׳ בשוא לבד :

תרגום אונקלוס

וְתֶחֱזֵי יָת דְּבַתְרָי וּדְקֳדָמַי לָא יִתְחֲזוּן׃
לד א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תְּבַרְתָּא׃
ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃

ת״א פסל. נדרים לח א : שברת. שבת פז א. יבמות סב א.

קת״ם לד (א) פסל־. בקמץ קטן : את־הדברים.

תרגום אשכנזי

מיינע האנד פאן דיר נעהמע (דאס הייסט : דיינען בליקקען איהרע פרייהייט לאססע), זא ווירסט דוא מיינער ערשיינונג פאן הינטען נאכשויען, מיין אנטליטץ אבער קאן ניכט געשויעט ווערדען.

לד (א) דער עוויגע שפראך צו משה : הויע דיר צווייא שטיינערנע טאפעלן וויא דיא ערשטען ווארען, זא וויל איך אויף דיא טאפעלן דיא ווארטע שרייבען, דיא אויף יענען טאפעלן ווארען, וועלכע דוא צערבראכען האסט. (ב) זייא אויף מארגען דאמיט פערטיג, דוא זאללסט נעהמליך מארגען דען בערג סיני הינאויף געהען, אונד דארט אויף דער שפיטצע דעם בערגעם מיך

°קריאה לשבת חוה״מ רש״י

ולהלן : וראית את אחורי. הראהו קשר של תפילין : לד (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך ומשם נתעשר משה הרבה : פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות. משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי. כך המלך זה הקדוש ברוך הוא השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקדוש ברוך הוא ישראל לכך נאמר פסל לך : (ב) נכון.

באור

פניך, שלא תוכל עוד לראות ראיית הפנים, אז אסיר את כפי מעליך, כתרגומו ואעדי ית דברת יקרי, שלא אסתירך עוד בסתר הכף למען תוכל להביט את אחרי, כי פני לא יראו. וענין ראיית האחוריים, הוא השגת דרכי השם מצד פעולותיו הנכבדות, כי זה הוא תכלית מה שאפשר לנברא להשיג מעצם כבודו יתברך, והשיג משה רבינו ע״ה ממנו יותר מכל אדם, לפניו לא קם ואחריו לא יהיה אדם שהגיע אל מעלתו הנכבדת בהשגת השם יתעלה וידיעת הדרכים והמדות אשר בהם ינהיג את הנבראים, וראית הפנים היא השגת השם וידיעת דרכיו מצד עצמותו. והיא בלתי אפשרית לכל נברא, כי העצם יתעלם ע״י מושגיו, ואין מושג מצד עצמותו נשגב ממשיגו, לכן לא ישיג את עצם השם יתעלה מצד עצמותו, כי אם הוא בעצמו, וכבר דברנו מזה למעלה בפרשת שמות (ג ט״ו).

לד (א) פסל לך, אתה שברת הראשונים, אתה פסל לך אחרים. כראשנים, כמדתם. על הלחות, כפל השם במקום הכנוי, כי כן דרך צחות הלשון. (ב) נכון, שיכלה מלאכתו היום, ויהיה מזומן

רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה
עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־
הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ
אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל
שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר
סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד
יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם
וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר
יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀

תרגום אונקלוס

ג וֶאֱנַשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף
אֱנַשׁ לָא יִתְחֲזֵי בְּכָל טוּרָא
אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוּן
לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא׃
ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא
כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּים מֹשֶׁה
בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא
דְסִינַי כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ
יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין
לוּחֵי אַבְנַיָא׃ ה וְאִתְגְּלֵי יְיָ
בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּיהּ תַּמָּן
וּקְרָא בִּשְׁמָא דַייָ׃ ו וְאַעֲבַר
יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי
וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא

ת"א הצאן. ביצה ה ב. תענית כא ב: וישכם. שבת פו א: ה' ה'. ר"ה יז ב:

קת"ם (ג) לא־. בלי מתג: (ו) ה' | ה'. פסיק ביניהם:

רש"י

מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה'. מדת רחמים היא אחת

תרגום אשכנזי

ערווארטען. (ג) ניעמאנד זאלל מיט דיר הינאויף געהען, אויך זאלל ניעמאנד געזעהען ווערדען אויף דעם גאנצען בערגע, זאגאר דאז קליינע פיעה אונד רינדפיעה זאללען ניכט ווידען געגען דען בערג הין. (ד) משה הויעטע צווייא שטיינערנע טאפעלן וויא דיא ערשטען ווארען, שטאנד פריה מארגענס אויף, שטיעג אויף דען בערג סיני, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען אונד נאהם דיאביידען שטיינערנען טאפעלן מיט. (ה) דער עוויגע ליעס זיך אין איינער ווֹאלקע הערֹאב, שטעללטע זיך בייא איהם הין, אונד ריעף איִם נאמען דעם עוויגען. (ו) נעהמליך דיא ערשיינונג דעם עוויגען צאָג פאר משה פארבייא אונד ריעף: דער עוויגע איזט, אונפערענדערליך! דאז עוויגע

באור

למחר. ונצבת לי, שיהיה נצב שם וממתין עד שיגלה עליו ממ"ה הקב"ה. (ג) ואיש לא יעלה עמך, שלא יעלו עמו זקני ישראל, כאשר עשו בלוחות הראשונים. בכל ההר, אף בתחתיתו מקום מעמד העם בראשונה. אל מול ההר ההוא, מנגד הרחק ממקום הכבוד, כי בראשונים לא הוזהרו רק על הנגיעה, והחמיר במתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון, כי היה המעמד הזה למשה לבד בזכותו ובתפלתו, וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון יותר מן הראשון. (ה) ויתיצב, יש מפרשים הענן נתיצב, כי השם הי' עובר, ואין צורך לזה, כי אחרי שאמר וירד, יתכן לומר נתיצב על הפסקת הירידה, כי שם עמד עד שעבר אח"כ. עמו, עם משה שהי' נצב שם, כדכתיב ונצבת על הצור. ויקרא בשם ה', בעל הטעמים העמיד תיבת בשם בטעם מפסיק, ויהיה לדעתו כאלו כתוב ויקרא ה' בשם, והולם אין כן דעת אנקלוס שתרגם וקרא בשמא דה', ורש"י ז"ל הסכים עמו. (ו) ויעבר ה' על פניו, לקיים מה שאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך, ואנקלוס תרגם ואעבר ה' שכינתיה על אפוהי. ויקרא, ת"י וצלי משה ואמר, הי' רחוק בעיניו שיהיה השם

יהוה אל רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ואמת׃ ז נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה

וחננא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט׃ ז נטר טיבו לאלפי דרין שביק לעוין ולמרוד ולחובין סלח לדתיבין

נון רבתי קת"ם (ז) לאלפים. גס ל' ראשונה בקמץ: וחטאה. הו' בשו"א והא' בפתח:

ת"א אל. שם שם: ארך. ערובין כב א. ב"ק ב ב. סנהדרין קיא א: ורב. ר"ה שם. סנהדרין שם: נשא. יומא לו ב:

תרגום אשכנזי

ווענן איין אללמעכטיגער גאטט, אללבארמהערציג אונד אללגנעדיג, לאנגמיטהיג, פאן אונענדליכער הולד אונד טרייע, (ז) דער זיינע הולד דעם טויזענדסטען געשלעכט נאך אויפבעהעלט, דער מיססעטהאט אבפאלל אונד זינדע פערגיבט, דער אבער ניכטס

רש"י

קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב: אל. אף זו מדת רחמים וכה"א אלי אלי למה עזבתני (תהלים כב) ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכים חסד שאין להם זכיות כל כך: ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עונות. אלו הזדונות: פשעים.

באור

קורא השם, וכבר נאמר למעלה וקראתי בשם ה' לפניך, והנכון כפשוטו שהשם הוא הקורא המודיע דרכיו ומדותיו למשה עבדו ומלמדו היאך יקרא. והנה הקריאה הזאת היא הנזכרת בפסוק הקודם ויקרא בשם ה', והוא על דרך כלל ופרט, שעתה הוא מפרש, האיך היתה הקריאה ההיא ומה קרא. ה' ה', השם הראשון הוא נושא המאמר והשני הנשוא, כאומר השם הוא השם, והטעם שתכלית כל מה שיסופר על הנושא הנכבד הזה, וכל מה שאפשר לבטא בשפתים או לחשוב במחשבה מעצמותו, הוא השנות הנושא ההוא בעצמו, הוא הוא, וכן אמר אהיה אשר אהיה, אני אני הוא, והעיון הזה עמוק עד מאד, ולפי פשוטו כך ענינו, העצם ההיה והוה ויהיה הנמצא לישראל בעת צרותם, הוא העצם ההוא בלי שנוי ותמורה ונמצא לקוראיו תמיד, אני אני הוא, אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא אחר שיחטא וישוב. אל, תקיף ויכול על כל. רחום, המרגיש עצבון ונפשו הומיה בצרת זולתו יקרא מרחם, ואם יתעורר ע"י זה להושיע, בלי תקות גמול, כי אם להטיב לנושא, יקרא חונן, כי החנינה היא התכונה בנפש להטיב לזולתו למענו, לא לטובת המטיב. והנה השם לבדו הוא רחום וחנון ולא יאמר על שום נברא שהוא רחום וחנון כי אם מרחם וחונן, וכן יאמר עליו לבדו שהוא ארך אפים, ועל זולתו יאמר שהוא מאריך אף, ומה נכבד הטעם בזה למבינים. ארך אפים, אינו ממהר ליפרע מעושה הרע, אולי ישוב אליו וירחמהו. ורב חסד ואמת, ת"א ומסגי למעבד טבון וקשוט, כי מלת ורב תשרת בעבור אחרת, כאלו אמר ורב חסד, ורב אמת, והחסד היא הטובה הבאה מגדול לקטן ממנו, וצריך אליו, ובל"א (גנאדע) או (הולד), והאמת הוא האמונה (טרייע) בל"א, לקיים דברו ולשלם שכר טוב לעושי רצונו, ויאמר עליו ית' שהוא רב חסד ואמת, שהוא מקור החסד והאמת, והמדות הללו בלי שעור ותכלית הם עצמותיות לו, וכן מתורגם בל"א. (ז) נצר חסד, שומר וזוכר חסדו, כענין שנאמר זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלים צ"ח ג'). לאלפים, אנשי הדור השלישי יקראו שלשים, והדור הרביעי יקראו רביעים, ואנשי הדור האלף יקראו אלפים, כן פירש הרשב"ם בפ' יתרו (לעיל כ' ו') ורש"י ז"ל פירש לאלפים, לשני אלפים דורות. עון, משרש עוה, מעשה מעוות יקרא עון (בל"א מיססעטהאט), ונושא או סובל העון ההוא. אם הוא החוטא, או הגורם לחטוא, עליו לתקן המעוות, או לסבול עונשו, כמו ואכליו עונו ישא (ויקרא י"ט ח'), הענין יסבול ענשו, ונשא את עונה (במדבר ל' ט"ז) העונש יסור מעליה ויהיה עליו, כי הוא הגורם לחטוא, ואם הנושא את העון הוא מי אשר חטאו לו, אין המעוות צריך לתקון כלל, ואז הוא מענין הסליחה והמחילה. ופשע, כמו שארז"ל פשעים אלו המרדים, וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי (מלכים ב' ג' ז'), אז תפשע לבנה (שם ב' ח' כ"ב וד"ה ב' כ"א י'), והיא היציאה במרד מרשות המושל בצדק, (בל"א אבפאלל). וחטאה, כוללת כל מחשבה וכל מעשה בשגגה, כי הקולע ואינו כונן אל המטרה אשר הוצג לו לירות אליו, הוא חוטא, כמו קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז), וכן העושה מעשה או חושב מחשבה בלתי נכונה אל התכלית, שהוא אושר האדם הנצחיים, הוא חוטא (פעהל בל"א), והמעשה או המחשבה ההיא תקרא חטא, חטאת או חטאה (פעהלטריט, זינדע) [ומלת וחטאה היא שם המקרה כמו חטאת, אף שהטי"ת דגושה, כמו וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה' י"ח), ואיננה כמו בממלכה החטאה (עמוס ט' ח') שהוא שם תאר, ושאר שמות

וְנַקֵּה֙ לֹ֣א יְנַקֶּ֔ה פֹּקֵ֣ד ׀ עֲוֺ֣ן אָב֗וֹת עַל־בָּנִים֙ וְעַל־בְּנֵ֣י בָנִ֔ים עַל־

קת"ס ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מ"ו:

לְאוֹרַיְתֵיהּ וּלְדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מְרָדִין

ת"א ונקה וגו'. שבועות לט א. יומא עא ב:

רש"י

אלו המורדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט. ורבותינו דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים: פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידם שכבר פי' במקרא אחר

תרגום אשכנזי

אהנע אהנדונג הין געהען לעסט, פֿיעלמעהר דיא מיססעטהאט דער עלטערן היימזוכט אן קינדערן אונד קינדעס-קינדערן אים דריטטען, אונד

באור

המקרה בשרש זה הבאים בה"א בסוף, החי"ת בהם בח"פ והטי"ת רפוי'] : ונקה, על דרך הפשט ונקה הוא שם הפועל כמו אם ענה תענה (לעיל כ"ב כ"ב), והכוונה שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט, וכן מתורגם בל"א, כי פרעון העון בל"א (אהנדונג), רק למדו חז"ל ממלות ונקה לא ינקה, מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים, על כן הושמה מלת ונקה ממספר המדות. פקד עון אבות, גם הוא מדת רחמים, שאינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, אף שאינו מוותר לו לגמרי כי אם פוקד עונו להפרע ממנו בצדק ובמשפט, אחת אחת, על בנים ועל בני בנים וגו', והכוונה כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כמו שפירש במקרא אחר לשנאי, והנה אלו הם שלש עשרה המדות שזכרו חז"ל, כי ה' ה' הם שתים, כי השם הנכבד אף הוא ממספר המדות, ומלת אל שלישית, ורחום רביעית, וחנון חמישית, וארך אפים ששית, ורב חסד שביעית, ורב אמת שמינית, נצר חסד לאלפים תשיעית, נשא עון עשירית, נשא פשע עשתי עשרה, נשא חטאה שתים עשרה, כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה, ונקה

[אמר הכורם] (ז) ונקה לא ינקה, סלה לדתייבין לאורייתא, ולדלא תייבין לא מזכי (אונקלוס) והוא מדברי רז"ל מנקה הוא לשבים, ואינו מנקה לשאינן שבים, וזה על דרך הדרש, ואמנם לפי פשוטו ונקה הוא שם הפועל כמו אם ענה תענה (לעיל כב, כב), וכתב המבאר לנתה"ש, והכוונה שאיננו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט, וכן מתורגם בל"א, ואין זה אמת, שהמתרגם אינו אומר כ"א (דער אבער ניכטס אהנע אהנדונג היגגעהען לאסט) כלומר שאינו מנקה מן העונש, ולא אמר שנפרע ממנו מעט מעט, וחותם המבאר בזה"ל: על כן (דהיינו לדברי הז"ל) הושמה מלת ונקה ממספר המדות, ולדעתנו גם על דרך הפשט ונקה לא ינקה הוא ממספר המדות, והוא מדת הצדק, שהמבאר לנתה"ש נלחץ עצמו לפרש שתהיינה כל המדות רחמים בלבד, וטעה בזה, שגם הצדק הוא רחמים לעולם, ואנחנו נבאר הענין כמו שכתבנו בספרנו אמרי שפר (ה"ר, ק"ה ק"ו) ואמרנו, כענין הזה נוהג השם יתברך את בריותיו בני אדם הוא נושא עון פשע וחטאה למי שלבו חלל בקרבו על תהפוכות מעשיו ומזמותיו אשר בהן הרע לאדם והקציף את ה', וגם קובע בנפשו לשמור כל ימי חייו את דברי התורה, ותחת אשר הרע לרעהו הוא עושה טובה לו וגומל חסד עם כל המצפים לעזרתו, וכן אמרו חכמינו „תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות" תריס הוא מגן וצנה, ופורענות הוא תשלום העונש, והכוונה, מי שעוזב פשעיו, ומתחרט עליהם באמת ושב לדרך הישר בכל לבבו, התשובה והמעשים הטובים הם כמגן בפני העונש המיוחד והמיועד (כנראה מהה"א הידיעה), וימיר ויחליף ה' אותו ביסורים קלים לנשוא ולסבול, כי רב חסד הוא ועמו הסליחה, ואולם גם עמו משפט וצדק. על כן נקה לא ינקה, אל תדמו בנפשכם שטוב לו לאדם להיות נקי וחפשי מכל עונש, לא כן הוא, חושך שבטו שונא בנו, ומאהבת ה' ומחמלתו עליו מייסר אותו כאשר ייסר האב את בנו, שהעונש הוא חנינה לאדם להקיצו מתרדמת האולת ותעתועים, שעל ידו ישים על לבו לבקר את מעשיו ויתנחם מהם, וישוב אל ה', וטוב לו בעולם הזה ואחריו בעוה"ב; ולולי באו עליו יסורים ונגעים היה שוטף בים התאוות המתועבות עד קצו, והיה אחריתו מרה עד מאד. ע"כ; וא"כ העונש הוא ממולא מצדק ורחמים, והבחינה הזאת מסכמת עם הפשט והדרש, כי איך יתכן שהשם ינקה את השבים מכל עונש לגמרי, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? אלא כוונת החכמים היא, מנקה הוא לשבים מן עונש המיועד והחמור, ומייסרם בעונש קל כמנהג האב עם בנו, ואינו מנקה לשאינן שבים ועומדים במרדם, שהוא מענישם כפי חומר הדין. פקד עון אבות, גם הוא מדת רחמים שאינו נפרע מן

שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא

עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃ ח וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃ ט וַאֲמַר אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ יְיָ תְּהַךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַיְיָ בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדַל הוּא וְתִשְׁבּוֹק

ת"א וימהר . סנהדרין קיא . ב :

קת"ס (ט) ויאמר . בפזר :

תרגום אשכנזי

אונד פיערטען געשלעכט . (ח) משה איילטע, ניגטע זיך צור ערדע, ווארף זיך הין צום אנבעטען, (ט) אונד שפראך : דא איך גנאדע אין דען אויגען מיינעס העררן געפונדען, זא מאג דאך מיין העררר זעלבסט מיט אונז געהען, עס איזט צוואר איין האלזשטארריגעס פאלק, אללייין פערגיב

אונזערע

רש"י

לשנאי : **על רבעים**. דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נוצר חסד לאלפים : (ח) **וימהר משה**. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו : (ט) **ילך נא אדני בקרבנו**. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלה לעוננו:

באור

זנקה שלש עשרה, וכל הנאמר אחר כך הוא פירוש לנשיאות העון, כי על הדרך הזה הוא נושא, כי הוא פוקד עון אבות על בנים וגו'. (ח) וימהר משה, כשראה שכינה עוברת ושמע המדות הנכבדות האלו מפי הגבורה, שהם כלם חסדים ורחמים אף על העושה בזדון ופושע במלכו ואלהיו, הבין מזה שכבר עברה שעת החרון, ושנתרצה השם לישראל ברצוי גמור, מיד נפל על פניו והשתחוה, בהודות והלל לה', והתחנן לו כמו שיבא, וכן תרגם הירושלמי „ואקד על ארעא והודי ושבח". ויקד, מפעלי הכפל מגזרת קדקד, ששם קדקדו בארץ, על משקל ויתם הכסף (בראשית מז ט"ו), ויקדו כמו ויתמו (דברים לד ה'). (ט) כי עם קשה

ערף

ההוטא בפעם אחת אף שאינו מוותר לו לגמרי, כ"א פוקד עונו להפרע ממנו בצדק ובמשפט, אחת אחת. על בנים ועל בני בנים וגו', והכוונה כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כמו שפירש במקרא אחר לשנאי (המבאר לנתה"ש). ואולם אם הוא מדת רחמים ביחוס אל האב, הרי הוא עול ביחוס אל הבנים, שנענשים בעון אביהם והם לא אשמו, ואם הם אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ראוי לענשם בעבור מרים. ולא להוסיף עליהם גם עונש עון אביהם. לכן האמת כמו שבארנו למעלה במלת לשנאי (לעיל כ', ה') כוונת מאמר החכמים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ואינו נאות להכפיל הדברים, ועל פי הבאור ההוא מאמר פוקד עון אבות הוא ממדת הצדק; וכתב עוד המבאר לנתה"ש ואמר „והנה אלו הם שלש עשרה המדות שזכרו חז"ל, כי ה' ה' הם שתים, כי השם הנכבד אף הוא ממספר המדות, ומלת אל שלישית, ורחום רביעית, חנון חמישית, וארך אפים ששית, ורב חסד שביעית, ורב אמת שמינית, נצר חסד לאלפים תשיעית, נשא עון עשירית. נשא פשע עשתי עשרה. נשא חטאה שתים עשרה, כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה. אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה, ונקה שלש עשרה. וכל הנאמר אחר כך הוא פירוש לנשיאות העון, כי על הדרך הזה הוא נושא, כי הוא פוקד עון אבות על בנים וגו', עכ"ד. ודבריו אינם נכונים משני טעמים, הא', איך נמנה ה' ה' לשתי מדות, והלא ה' הראשון הוא בעצמו ה' השני ואינו מוסיף על הראשון שום ציור או מושג חדש. והב', אם פוקד עון אבות אינו כ"א פירוש לנשיאות העון, הלא היה מן הצורך לפרש ג"כ ההבדל שיש בין נושא עון לנושא פשע, וכן בשניהם לנושא חטאה, אחרי שלדבריו לכל אחד מהנשיאות ענין מיוחד לו. לכן הנראה לנו שה' ה' הם מדה ראשונה, ומלת אל שנית, ופוקד עון אבות שלש עשרה שהוא מדת הצדק, שגם הצדק חנינה לעולם כמו שאמרנו.

[אמר הבורם] (ט) כי עם קשה עורף, (רש"י) ילך נא ה' בקרבנו כמו שהבטחת, מאחר שאתה

נושא

לְחוֹבָנָא וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִנָּא: י וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּיד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא דַייָ אֲרֵי דְחִיל הוּא דִּי אֲנָא

קת"ס לעוננו. ח"י:

וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר

רש"י

וגו'. יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך רק על ישראל: (י) כרת ברית. על זאת: אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות עובדי אלילים שלא תשרה שכינתי עליהם:

תרגום אשכנזי

אונזערע מיססעטהאטען אונד זינדען, אונד נימם אונז צו דיינעם אייגענטהומע אן. (י) יענער שפראך: זיעהע! איך מאכע איינען בונד (דאס הייסט: געבע דיר דיא פערזיכערונג), פאר דען אויגען דיינעם גאנצען פאלקעם ווילל איך וואונדער טהון, דערגלייכען אויף דער גאנצען ערדע אונד אונטער אללען נאציאנען ניכט געשעהען זינד, דאמיט דאז גאנצע פאלק, אונטער וועלכעם דוא ביזט, ערקעננע, וויא ערשטוינליך דיא טהאטען דעם עוויגען

את

באור

ערף הוא, כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם, בעבור שהם עם קשה ערף, כי אחר שנתרצה להם הקב"ה, היה הוא טוב לקושי ערפם יותר ממלאך, ומבקש להגדיל טובם יותר, כי הם עמו ונחלתו, וכאשר בשעת הכעס היה נוח לשם שישלח לפניהם מלאך, בעבור שהם עם קשה ערף, כמו שאמר: פן אכלך בדרך (לעיל לג ג'), כן בעת הרצון טוב להם בשכינה, בעבור שהם עם קשה ערף, שהאל החנון והרחום יחונן וירחם על עבדיו, (הרמב"ן). וסלחת לעוננו ולחטאתנו, מרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל, ואמר לעוננו ולחטאתנו, ולא הזכיר פשעינו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע, (הראב"ע). ונחלתנו, יב"ע תרגמו כמו ותנחילנו „ותחסננא ית ארעא דקיימת לאבהתנא" [וכן פירש הראב"ע בפסוק אשר ינחלו לכם (במדבר ל"ד יז), על דעת המדקדקים], ורש"י ז"ל פירש ותתננו לך לנחלה מיוחדת, זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך, שנהיה מובדלים בזה מכל העובדי כוכבים, שלא תשרה שכינתך עליהם [וכן פירש הרד"ק בשרשים שרש נחל שכל שהם מפעל הקל הם פעלים יוצאים אל פעול אחד לבד והוא הנחלה וכו' ופירוש וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו תנחל אותנו שנהיה נחלתך כמו שאמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים לב ט'), והם עמך ונחלתך (שם ט כט) וכו'. והכבד יוצא לשני פעולים ע"ש, ור"ל בין מבנין פעל ובין מבנין הפעיל, כפי הראיות שהביא שם], וכן מתורגם בל"א. (י) כרת ברית, כמו שיאמר בפרשה *** הבאה (פסוק כ"ז)

נושא עון, אם עם קשה ערף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעוננו וגו' יש כי במקום אם" עכ"ד. ואולם המבאר לנתה"ש כתב כי עם קשה עורף הוא כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם, בעבור שהם עם קשה עורף וגו', והנה שני הפרושים נראים דחוקים, כי למה יזכור בשעת התחנה שהעם קשה ערף הוא, והוא מגרע כח תחנתו? לכן הנראה שמלת כי משמשת במקום אעפ"י כמו: וסלחת לעוני כי רב הוא (תהלים כה י"א), כלומר תסלח לעוני אף על פי שהוא רב, כי שמו אותי בבור (בראשית מ' י' טו) כי כמוך כפרעה (שם מ"ד יח), וכן כאן ילך נא אדני בקרבנו אף שאמרת ראיתי העם הזה והנה

אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ
אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי
גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי
וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃
יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא
עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃
יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־
מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו

עָבֵיד עִמָּךְ׃ יא טַר לָךְ יַת
דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין
הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמָךְ
יַת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי
וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃
יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִגְזַר
קְיָים לְיָתֵיב אַרְעָא דִּי אַתְּ
עָלֵיל עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵא
לְתַקְלָא בֵּינָךְ׃ יג אֲרֵי יַת
אֲגוֹרֵיהוֹן תְּתַרְעוּן וְיַת
קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיַת

ת"א הנה. ר"ה שם: וראה. עקדה שער יב: כי לא. גיטין נז ב. סנהדרין סב ב. הוריות ד א. חולין סב ב:

קת"ם (י) נפלאת. ח"ו:

(יא) שמר־. בפשטא: והכנעני. אין מתג בה"א: (יב) ליושב. מ"ו וכן להלן פ' ט"ו: (יג) התצון. ה"ו קדמאה לבד וכן תברתון: מצבתם. ח"ו:

תרגום אשכנזי

זינד, וועלכע איך פיר דיך טהון ווערדע. (יא) בעאָבאַכטע צו דיינעם אייגענען בעסטען, וואס איך דיר הייטע געביעטע. איך טרייבע פֿאָר דיר אוים דאז פֿאָלק אמרי! כנעני, חתי, פרזי, חוי אונד יבוסי, (יב) היטע דיך, דאס דוא קיינען בונד מאַכסט מיט דעם בעוואָהנער דעם לאנדעס, וועלכעם דוא מיט קריעג בעציעהעסט, ער מאָכטע דיר איינע שלינגע ווערדען (דאָס הייסט: דיך אינס פֿערדערבען שטירצען). (יג) איהר זאָללט פֿיעלמעהר איהרע אלטאָרע ניעדעררייסען, איהרע בילדזיילען צערברעכען, אונד

רש"י

(יא) את האמרי וגו'. שש אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם: (יג) אשריו. הוא אילן שעובדים

באור

כ"ז), כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית, והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך עד סוף הפרשה, בעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים, ויהיה כשטר עדות, לבטחון על זאת שאלך עמכם, ואסלח לכם ואנחול אתכם לעם נחלה, כאשר התפללת לפני, וגם את הדבר הזה שדברת אעשה נגד כל עמך אעשה לך הפלאה, שיתמהו עליו כל רואיך וידעו כי נתתי מהודי עליך, שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ, וזהו דבר קרינת הפנים, וכתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה (דברים לד ו'). הפך תולדות כל הזקנים. וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ, לא נשמע זה בגוים, ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים, כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים, אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות, אלא שהענין ירמוז על הפלא שיעשה עם משה נגד כל העם. כי נורא הוא, כדכתיב וייראו מגשת אליו (לקמן פסוק ל'). (יא) שמר לך, לטובתך, כי בכל מצות השם טובה לעושיהם. גרש, מבנין הקל, והוא פעל יוצא, וכמה אלמנה וגרושה (ויקרא כא י"ד), והנה זאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שלח מלאך (לעיל כג כ'), עם הפרשה שהיא למעלה ממנה, והכוונה שיחזרו אל התנאים הראשונים, אשר התנה עמהם בלוחות הראשונים. (יב) השמר לך, זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם (שם כ"ד). (יג) כי את מזבחתם, כמו: כי הרס תהרסם (שם), [מזבחתם, וכן מצבתם, באים ברבוי הנקבות לבד, שלא כמנהג, ועל המנהג מזבחתיהם מצבותיהם. אשריו, כל עץ שעובדים אותו

עם קשה ערף הוא (לעיל לב ט"ו), והיה צריך להזכיר ענין הקשיות עורף, שלא יקדמנו השם לומר איך אעלה בקרבכם, והעם קשה ערף הוא.

תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה
לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ
אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי
אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא
לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ
מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי
אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי
אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא
תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃ יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת

ר׳ רבתי

תרגום אונקלוס

אֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקַצְצוּן׃ יד אֲרֵי
לָא תִסְגּוֹד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא
אֲרֵי יְיָ קַנָּא שְׁמֵיהּ אֵל קַנָּא
הוּא׃ טו דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם
לְיָתֵיב אַרְעָא וְיִטְעוֹן בָּתַר
טָעֲוָתְהוֹן וִידַבְּחוּן לְטָעֲוָתְהוֹן
וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוֹל
מִדִּבְחֵיהוֹן׃ טז וְתִסַּב
מִבְּנַתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעַיָּן
בְּנַתְהוֹן בָּתַר טָעֲוָתְהוֹן
וְיַטְעַיָּן יַת בְּנָךְ בָּתַר
טָעֲוָתְהוֹן׃ יז דַּחֲלָן דְּמַתְּכָא
לָא תַעְבֵּיד לָךְ׃ יח יַת חַגָּא

ת״א וקרא. ע״א ח א׃ אלהי. פסחים קיח א. מכות כג א׃ את חג. פסחים שם. מכות שם׃ קת״ם (יד) תשתחוה. תי״ו ראשונה בלי מתג׃ (יז) לא. במרכא׃

רש״י

אותו׃ (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו׃ (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא

תרגום אשכנזי

איהרע האינע ניעדערהויען; (יד) דען דוא זאללסט פֿאר קיינעם אנדערן גאָטטליכֿען וועזען צור פֿערעהרונג ניעדערפֿאללען, דען דער עווינע פֿיהרט אויך דען נאמען אייפֿערער, ער איזט איין אייפֿער פֿאָללער גאָטט, (דער קיינען נעבען זיך ליידען קאַן). (טו) וועןן דוא נון איינען בונד מאַכֿסט מיט דעם בעוואָהנער דעם לאנדעס, אונד זיא דען מיט איהרען גאָטטערן אונצוכֿט טרייבען, אונד איהרען גאָטטערן אָפּפֿער שלאַכֿטען, זאָ מאנכֿער קאָננטע דיך איינלאדען, אונד דוא פֿאָן זיינעם אָפּפֿער עססען, (טז) דוא ווירדעסט אויך פֿאָן זיינען טאָכֿטערן פֿיר דיינע זאָהנע אויסוואַכֿען, אונד וועןן דען זיינע טעכֿטער מיט איהרען געטטערן אונצוכֿט טריעבען, זאָ ווירדען זיא אויך דיינע זעהנע צור אונצוכֿט מיט איהרען געטטערן פֿערפֿיהרען. (יז) מאַכֿע דיר איבערהויפּט קיינע געטטער פֿאָן מעטאלל געגאָססען. (יח) בעאָבאַכֿטע דאז

באור

אותו או נוטעים אותו לכבוד מי שעובדים אותו נקרא אשרה]. (יד) קנא שמו, מקנא ליפרע ואינו מוותר, וזהו כל לשון קנאה, אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו, (רש״י). וכבר בארנו במקום אחר (שם כ׳ ה׳) ענין הקנאה שהוא הקצף על החולק כבוד ואהבה לבלתי ראוי, ומונע אותה מן הראוי להם. (טו) פן תכרת, כמו: לא תכרת להם ולאלהיהם ברית (שם כד ל״ב), והוסיף לפרש פן תכרת ברית וגו׳ וזנו בנתיו. ואכלת מזבחו, כסבור אתה שאין עונש באכילתו, ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם, שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך, (רש״י), ולדעת הרמב״ן זהו אזהרה לאוכל תקרובת עבודת אלילים, וכן פירושו, פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם, כי יזבחו להם תמיד, ופן יקרא לך ואכלת מזבחו, ופן תקח מבנותיו לבניך, והנה כלן אזהרות נמשכות בלאו הראשון שאמר פן תכרת ברית. (יז) אלהי מסכה, הוסיף פה זאת האזהרה, בעבור מעשה העגל, שלא יעשו אפילו במחשבת שמים אותו תייר לפניהם. (יח) את חג המצות,

תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם׃
יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה׃
כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר

דְּפַטִּירַיָּא תִּטַּר שַׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּידְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַּאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַּאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם׃
יט כָּל פְּתַח וַלְדָּא דִּי לִי הוּא וְכָל בְּעִירָךְ תַּקְדֵּישׁ דִּכְרִין בְּכוֹר תּוֹר וְאִמַּר׃
כ וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ כָּל בּוּכְרָא דִבְנָךְ

קת"ם (יח) צויתך. ח"י בתרא׳ה: למועד. הל׳ במו׳א: (כ) בבור. מ"ז:

נ"א דברין תקדיש

ת"א וכל וגו׳. בכורות ג א ו א:

ופטר. שם ה ב: בכור. קדושין כט א עב ב. בכורות נא ב:

תרגום אשכנזי

פֿעסט דעם אונגעזייערטען בראָדעס, זיעבען טאגע זאָללסט דוא אונגעזייערטעס בראָד עססען, וויא איך דיר געבאָטען האבע, צור בעשטיממטען צייט אים עהרענמאָנאט דען אים עהרענמאָנאטע ביזט דוא אויס מצרים געגאנגען. (יט) אללעס ערשטלינג דער געבערמוטטער געהערט מיר צו, אויך וואס דיין פֿיעה אן מעננליכֿען יונגען ווירפֿט, דאז ערשטלינג פֿאן איינעם אָכֿסען אונד פֿאן איינעם שאפֿע. (כ) דאז ערשטלינג איינעס עזעלס זאָללסט דוא מיט איינעם שאפֿע לאוקויפֿען, ווען דוא עס אבער ניכֿט לאָזקויפֿעסט, זאָ מוסט דוא איהם דאז געניק צערברעכֿען. דיא ערשטגעבאָרענען דיינער זאָהנע זאָללסט

רש"י

ולוקה מבנותיו לבניך: (יח) חדש האביב. חדש הבכור. שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו׳. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון (משלי יז) תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. ה׳ סלעים פדיונו קצוב שנאמר ופדויו מבן

באור

הזכיר ענין שלש הרגלים כמו שזכר בפרשה העליונה, והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת עבודת אלילים, כאשר באֵרנו שם. [אשר צויתך, תחסר הכ"ף כאשר צויתך, וכן ת"א ויב"ע]. חדש האביב, חדש הבכור, שהתבואה מבכרת בבישולה. (יט) כל פטר רחם לי, באדם, והנה זכר דבר הבכורות, לפי שגם הם זכר ליציאת מצרים, כמו המועדים. וכל מקנך תזכר וגו׳, וכל פטר שור ושה אשר תזכר מקנך, אשר יפטור זכר את רחמה. פטר, לשון פתיחה, וכן פוטר מים ראשית מדון (משלי יז י"ד), כן פירש"י וכן ת"א ויב"ע, ואחרי הדקדוק במקומות אחרים מהכתוב שבא בהם הלשון הזה, וכן במה שהרגילו חז"ל להשתמש בפטור הפך החיוב, יראה שהוראתו הכוללת ענין שלוח הדבר המעוכב, ופתיחת המסגר אשר עצרו, או הסרת המונע אשר על ידו נתעכב לבלתי עשות מה שבטבעו לעשות, אמר: כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות (ד"ה ב׳ כ"ג ח׳) לא התירם ללכת אבל עכבם, פוטר מים הוא המשלח ומסיר העקולים המעצרים אותם לבל יהיו נגרים כדרכם, יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח׳), ישלחו בשפה כל מה שבלבם לדבר. ואחרי שהמחוייב בדבר אין לו רשות לעשות הפך חובו, הנה הוא כמו כלוא ועצור ע"י החיוב ההוא, והפכו שלוח וחפשי מן החוב, והוא פטור, וכן יתפרש פטורים כי יומם ולילה עליהם במלאכה (ד"ה א׳ ט׳ ל"ג), פירוש פטורים משאר מלאכות כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה, בל"א (פרייא, לאז לאָזגעלאססען), וכן פטר רחם, שלוח הרחם, כאשר נפתחה עצירתו תחלה. תזכר, בנין נפעל, ובא כאן מקנה בלשון נקבה, כלומר תהיה נזכרת, כי יהיו נפרשים ממנה הזכרים, ולדעת המתרגמים אונקלוס ויב"ע מלת תזכר נווי לנוכח, דכרין תקדיש. (כ) ופטר

בניך תפדה ולא־יראו פני ריקם:
כא ששת ימים תעבד וביום
השביעי תשבת בחריש ובקציר
תשבת: כב וחג שבעת תעשה
לך בכורי קציר חטים וחג
האסיף תקופת השנה: כג שלש
פעמים בשנה יראה כל־זכורך

קת"ם ולא־. הו' בלא געיא: (כב) שבעת. חסר דחסר: האסיף. מ"ו:

תרגום אונקלוס

תפרוק ולא יתחזון קדמי
ריקנין: כא שתא יומין
תפלח וביומא שביעאה
תנוח בזרועא ובחצדא
תנוח: כב וחגא דשבועיא
תעביד לך בכורי חצד
חטין וחגא דכנשא במפקא
דשתא: כג תלת זימנין
בשתא יתחזון כל דכורך

ת"א ולא. קדושין שם. בכורות שם: ריקם. קדושין יז א: בחריש. שבת ע א. ר"ה ט א. מ"ק ג ב. מכות ח ב. הוריות ד ב: וחג. מנחות פד ב: האסיף. סנהדרין ב ב. יג א: יראה. חגיגה ד ב: זכורך. קדושין לד ב:

רש"י

מבן חדש תפדה: ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולות ראיית פנים. ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא ה' סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין: (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו' (ויקרא כה) וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים: בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים הוא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך.

תרגום אשכנזי

דוא לאָזקויפֿען; מאַן זאָלל ניכֿט פֿאר מיר ערשיינען לעער (אָהנע אפּפֿער). (כא) זעכֿס טאגע קאננסט דוא ארבייטען, אם זיעבענ־טען טאגע אבער זאָללסט דוא פֿייערן, זעלבסט צור צייט דער פֿפֿליגענס אונד דער ערנדטע זאָללסט דוא פֿייערן. (כב) דאז וואכֿענפֿעסט זאָללסט דוא האלטען, דאז פֿעסט דער ערשטלינגע פֿאן דער ווייצענ־ערנדטע, וויא אויך דאז פֿעסט דעם פֿרוכֿטאיינברינגענס, ווען דאז יאהר זיינען קרייזלויף בעשליעסט. (כג) דרייא מאהל אים יאהרע זאָללען אללע דיינע מאננספערזאָ־

באור

חמור, ולא שאר בהמה טמאה. הפדה בשה, נותן שה לכהן, והוא חולין ביד כהן ויפטר החמור מותר בעבודה לבעלים, (רש"י). וערפתו, תהרגהו בקופיץ ממול ערפו. כל בכור בניך תפדה, חמש סלעים פדיונו קצוב, שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה (במדבר יח ט"ז). ולא יראו פני ריקם, כשתעלו לרגל לראות, לא יראו פני ריקם, כי אם תביאו עולה לראיית הפנים. (כא) ששת ימים תעבד, ככה כתוב בראשונה (לעיל כג י"ב), וסמך השבת לחג המצות ולקדוש בכורות, שהם זכר ליציאת מצרים, וכן השבת, כמו שנאמר בדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברים ה ט"ו). בחריש ובקציר תשבת, ע"ד הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עקר חיי האדם וכ"ש לשאר מלאכות. (כב) וחג שבעת, הוא חג הקציר שזכר למעלה (לעיל כג ט"ז). בכורי קציר חטים, חג שאתה מביא

אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם
מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־
יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ
לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־
תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־
יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃

קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ כד אֲרֵי אֲתָרֵיךְ
עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת
תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנַשׁ
יָת אַרְעָךְ בְּמִסְּקָךְ
לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ כה לָא
תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי
וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר
מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא

ת"א יחמוד. פסחים ח ב: לא תשחט. שם ה א: זבחי. פסחים כד א: ולא ילין. שם נט ב: קת"ם (כג) האדן. ח"ו: (כד) בעלתך. ה"ו: לראות. מ"ו:

רש"י

כל הזכרים שבך. הרבה מלות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן האל רש (דברים ב) וכן ויורש את האמורי (במדבר לב) לשון גרושין: והרחבתי את גבלך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני החבורה: ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת ברחש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אמוריו ומכאן אתה

תרגום אשכנזי

נען ערשיינען פֿאר דעם העררן, דעם עוויגען, פֿאר דעם גאָטטע ישראל'ס; (כד) דען איך ווערדע פֿאָלקער פֿאר דיר אויסטרייבען, אונד דיינע גרענצען ערוויטערן; דעננאָך זאָלל זיך ניעמאנד דיין לאנד געליסטען לאססען, ווען דו הינאויף געהסט פֿאר דעם עוויגען דיינעם גאָטטע צו ערשיינען דרייא מאל אים יאהר. (כה) שלאכֿטע מיין אָפּפֿער ניכֿט ביים געזייערטען בראָדע, אונד פֿאן דעם אָפּפֿער דעם איבער־שריטונגספֿעסטעס זאָלל ניכֿטס דיא נאכֿט

הינדורך

באור

בו בכורי קליר חטים לשתי לחם, והיא המנחה הראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש, כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא. וחג האסיף, כשתאסוף תבואתך מן השדה לבית, כמו: ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב ב'). תקופת השנה, לשון מסיבה והקפה, והנה רש"י ורחב"ע פירשו תקופת השנה תחלת השנה הבאה, ולמעלה הוא אומר בצאת השנה (כג ע"ז), והטעם אחד, כי תקופת השנה מתדבקת וסוף השנה העברה הוא תחלת השנה הבאה, ואונקלוס ויב"ע תרגמו במפקא דשתא, לפי הכוונה. ויתכן לפרש תקופת השנה, כשתשלים השנה את הקפתה, וכן מתורגם בל"א. (כג) את פני האדן ה' אלהי ישראל, הוסיף בפ' הזאת אלהי ישראל, בעבור דבר העגל. (כד) כי אוריש, כתרגומו "אתריך" וכן האל רש (דברים ב כ"ד ול"א), וכן ויורש את האמרי (במדבר כא ל"ב), לשון גרושין. והרחבתי את גבולך, ושמא תאמר ערי הגבול רחוקים המה מבית הבחירה, ואיך אעזבם לעלות לירושלים, אעפ"כ אני מבטיחך שלא יחמד איש את ארצך. ולא יחמד וגו', כל כך אשלח אימה בלב השכנים, עד שלא יחמדו לקחת את הערים הנעזבים מיושביהם, כאשר יעלו כל הזכרים לירושלים. וכבר הודעתיך (לעיל כ י"ז) ענין החמדה, ובמה יבדל מענין התאוה, שהתאוה בלב והחמדה מקושרת עם המעשה, כי הנה אין ספק שיתאוו האומות לירש את הארץ הטובה ההיא, ואולם בעבור האימה והפחד שתהיה עליהם, ישקוטו ולא יחמדו לקחתה במעשה. (כה) לא תשחט על חמץ וגו', לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים בבית אחד מבני החבורה. [דם

כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא
בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל
גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אִתְּךָ
בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם
עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא
שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת

תרגום אונקלוס

דְפִסְחָא׃ כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי
אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא
דַּייָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר
בַּחֲלָב׃ כז וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה
כְּתַב לָךְ יַת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין
אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם
וְעִם יִשְׂרָאֵל׃ כח וַהֲוָה תַמָּן
קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא
אֲכַל וּמַיָּא לָא אִשְׁתֵּי וּכְתַב
עַל לוּחַיָּא יַת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא

ת"א כתב. נדרים לח א. גיטין ס ב. תמורה יד ב: כי על. נדרים לב א. גיטין שם. תמורה שם: ויהי. סוטה יג ב:

רש"י

אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' ודבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול: גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי

תרגום אשכנזי

הינדורך ביז אם מאָרגען בלייבען. (כו) דיא ערשטלינגע דיינער פריהעסטען לאנדפריכטע זאָללסט דוא אין דאז הויז דעם עוויגען דיינעם גאָטטעם ברינגען. קאָכע קיין יונגעס פיעה אין דער מילך זיינער מוטטער. (כז) דער עוויגע שפראך צו משה; שרייבע דיר דיעזע וואָרטע אויף; דען אויף דען אינהאלט דיעזער וואָרטע מאַכע איך מיט דיר אונד ישראל איינען בונד. (כח) משה בליעב דאזעלבסט בייא דעם עוויגען פיערציג טאגע אונד פיערציג נאָכטע, אַס קיינע שפייזע, אונד טראנק קיינען טראנק, דער עוויגע שריעב אויף דיא טאפעלן דיא

באור

זבחי, לא תזבח הזבח ולא תזרוק דמו על חמץ, ואחז המקרא דרך קצרה, וכן במקומות רבים]. ולא ילין וגו', כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר, כי הנותר ממנו עד בקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו אלא עד הבקר, והונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה (וכן פירש"י ז"ל על האמורין), כי הוא החג, כאשר אמר שם (כד י"ח), ולא ילין חלב חגי עד בקר, כי כל המצות האלו שנויות, (הרמב"ן). (כו) ראשית וגו', פירשתי למעלה בפרשה משפטים (שם י"ט). (כז) כתב לך וגו', לזה שיכתוב בספר תנאי הברית החדשה אשר כרת עתה עם ישראל והם הדברים האמורים בפרשה זו: הנני גרש מפניך וגו' כי על פי הדברים האלה, שלא תלכו אחרי אלהים אחרים ולא תכרתו ברית ליושב הארץ, ולא תתחתנו בם וגו'. (כח) ויכתב על הלחות, אינו חוזר על משה, כי אם על השם, כי כן אמר, וכתבתי על הלחות (לעיל פסוק א'), וכן במשנה תורה: ואעל ההרה ושני הלחות בידי. ויכתב על הלחות (דברים י ג' וד').

דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃
כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי
וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה
בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע
כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃
ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו
וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא
אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן

תרגום אונקלוס

עַשְׂרָא פִתְגָמִין׃ כט וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי דְסַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֵיחֲתֵיהּ מִן טוּרָא וּמֹשֶׁה לָא יְדַע אֲרֵי סְגֵי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי בְּמַלָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ ל וַחֲזָא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה וְהָא סְגֵי זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי וּדְחִילוּ מִלְּאִתְקְרָבָא לְוָתֵיהּ׃ לא וּקְרָא לְהוֹן מֹשֶׁה וְתָבוּ

ת"א ומשה. שבת י ב: וייראו. ברכות ז א:

קת"ם (ל) וייראו. היו"ד במתג ולא במרכא:

תרגום אשכנזי

וואָרטע דעס בונדעס, נעהמליך דיא צעהן געבאָטע. (כט) אלס משה הערונטער גינג פֿאן דעם בערגע סיני, דיא ביידען טאַפֿעלן דעם צייגניססעס האטטע משה אין דער האנד, אלס ער פֿאן דעם בערגע הערונטער גינג, זא וואוסטע משה ניכֿט, דאס דיא הויט זיינעס אנגעזיכֿטעס שטראהלען ווארף, וויל דער עווינע מיט איהם געשפּראָכֿען האטטע. (ל) אלס אהרן אונד אללע קינדער ישראל'ס משה אנזאהען, אונד זיעהע! זיין אנגעזיכֿט ווארף ליכֿטשטראהלען פֿאן זיך, דא פֿירכֿטעטען זיא זיך, צו איהם הין צו טרעטען. (לא) משה אבער ריעף איהנען צו, דא קעהרטען זייא צו איהם צוריק, אהרן אונד אללע פֿירשטען

רש"י

לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן. ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקב"ה ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדולה כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל (לעיל כד) ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים:

באור

(כט) ברדת משה, כשהביא לוחות אחרונות ביוה"כ. קרן, לשון קרנים, כמו: קרנים מידו לו, שהוא כפל לשון של ונגה כאור תהיה (חבקוק ג ד) שביב האור היוצא מגוף המאיר נקרא קרן, על שם שהוא מבהיק ובולט כמין קרן, והכוונה שהזהירו פניו כזוהר הרקיע, מהוד ה' אשר האציל עליו בדברו אתו, וכן תרגם אונקלוס „ארי סגי זיו יקרא דאפוהי". בדברו אתו, הטעם בדבר אתו השם. (ל) וירא אהרן, שהוא הראש. וכל בני ישראל, שיצאו לקראת משה ברדתו. (לא) ויקרא אלהם משה, שהיו שבים אחורנית מרוב

[אמר הכורם] (ל) וייראו מגשת אליו, מסכים למה שאמרנו למעלה (ל"ג ז') שע"י חטא העגל רבו המתפרצים ועזי פנים בעם, והחלו להקל בכבוד משה, ולכן הרחיק את אהלו מהם אלפים אמה, ועתה הוסיף השם לזכותו בקרני ההוד, למען תהיה יראת הכבוד של משה על פניהם וישמעו לדבריו, ולכן היה נושא

וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ
כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר
סִינָי׃ מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר
אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר
אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא

לְוָתֵיהּ אַהֲרֹן וְכָל רַבְרְבַיָּא
בִּכְנִישְׁתָּא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה
עִמְּהוֹן׃ לב וּבָתַר כֵּן
אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּפַקֵּדִינוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ
עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃
לג וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא
עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית
אַפֵּי׃ לד וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה
לִקְדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ
מַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד
קת"ם (לד) ובבא. ח"ו :

רש"י

(לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אלהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה: (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה לומד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הם ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין: (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא סוי

תרגום אשכנזי

אונטער דער געמיינדע, דא רעדעט משה מיט איהנען. (לב) הערנאך אבער ראטען אללע קינדער ישראל'ס הינצו, נד ער בעפאהל איהנען אללעס, ס דער עוויגע מיט איהם גערעדעט טט אויף דעם בערגע סיני. (לג) אל משה מיט איהנען אויסגערעדעט האטט טהאט ער איינע בעדעקקונג פאר זיין ט. (לד) וא אפט אבער משה פאר ד עוויגען קאם, מיט איהם צו רעדען הם ער דיא בעדעקקונג אב, ביז ער ו ר הינאוס גינג;

ב א ו ר

מרוב הפחד, וקרא להם שישובו אליו. הנשאים בעדה, כמו נשיאי העדה. בשליחות עונש, ובשורות שהוריד. (לב) ואחרי כן, כאשר ראו כל בני ישראל נגשו כלם. ויצום וגו' בהר סיני, והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו, עד סוף הפרשה. (לג) ויכל וגו' ויתן, כאשר כלה לדבר אתם הענין ה „בית אפי" בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים (לארפע בל"א), ויב"ע הרשב"ם והראב"ע, ואמרו כי כמוהו: וכדם ענבים סותה (בראשית מט י"; נראית ופעמים נסתרת, עמו עֹלָתָה (תהלים צב ט"ז), וְעֹלָתָה (איוב ה גם עולים (איוב יט י"ח), אל תוך המחנה (דברי בַּתָּוֶךְ (בראשית טו י); ולדעת הרשב"ם והרד"ק הם שני שרשים, היה נותן המסוה כנגדם, ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל משה, לשון הווה, כן היה משפטו תמיד, וכן מתורגם בל"א.

משה אלהם, בשרס וא מדבר עם הנשיאים, י הברית מתחלת שמר לך תן וגו'. מסוה, כתרגומו שלמי תרגמו „סודרא" וכ"פ תב הראב"ע כי הוי"ו פעמים ; עול ימים (ישעיה סה כ'), וי"ב), גם ויבתר אותם קרני ההוד, שלא יזונו הכל מהם, שהמקום מדבר עמו. (לד) ובבא ה', אל אהל מועד. יסיר את המסוה

נושא תמיד המסוה על פניו, ולא הסירו כי אם בבוא משה לפני ה' וידבר אל בני ישראל את אשר יצוה, לאיים עליהם ולסור אתו מדרך הכבוד, וכן בצאתו מעם את דבריו אשר צוה בשם העלם הנשגב.

וְדִבֶּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר
יְצֻוֶּֽה׃ לה וְרָא֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־
פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה כִּ֣י קָרַ֔ן ע֖וֹר פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֑ה
וְהֵשִׁ֨יב מֹשֶׁ֤ה אֶת־הַמַּסְוֶה֙ עַל־
פָּנָ֔יו עַד־בֹּא֖וֹ לְדַבֵּ֥ר אִתּֽוֹ׃ ס

מַפֵּקֵיהּ וְנָפֵיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי מִתְפַּקַּד׃ לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סַגִּי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃

קת"ס (לה) באו. מ"ו ׃

תרגום אשכנזי

אלסדאנן גינג ער הינאוים, אונד רעדעטע יט דען קינדערן ישראל'ס, וואס איהם באָטען וואָרדען. (לה) דא זאהען דיא קדער ישראל'ס דאז אנגעזיכט משה'ס, ד עס שטראהלען ווארף; הערנאך אבער טהז משה ווידער דיא בעדעקקונג פאָר דאז עזיכט, ביז ער ווידער הינייִן גינג מיט ים צו שפרעכען.

רש"י

לצא ועוד בכתובות הוי קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם והשיב משה את המסוה על פניו: (לה) עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו:

באור

המסוה ־בר עם השם פנים אל פנים. עד צאתו, מן האהל ובצאתו יצא בלא מסוה. ויצא ודבר וגו', בגלוי הפני־בר אליהם את דבר ה', וראו קרני ההוד המזהירים בפניו. (לה) וראו בני ישראל וגו', אחרי שראו ישראל את קרני ההוד בפניו בעודו מדבר עמהם, השיב את המסוה על פניו כשהוא מסתלק'. עד באו לדבר אתו, וכשבא לדבר אתו, עם השכינה, נוטלו מעל פניו.

הפטרת תשא

(במלכים א' בסימן י"ח)

א וַיְהִי֙ יָמִ֣ים רַבִּ֔ים וּדְבַר־יְהֹוָ֗ה הָיָה֙ אֶל־אֵ֣לִיָּ֔הוּ בַּשָּׁנָ֥ה הַשְּׁלִישִׁ֖ית לֵאמֹ֑ר לֵ֤ךְ הֵרָאֵה֙
אֶל־אַחְאָ֔ב וְאֶתְּנָ֥ה מָטָ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ב וַיֵּ֙לֶךְ֙ אֵֽלִיָּ֔הוּ לְהֵרָא֖וֹת אֶל־
אַחְאָ֑ב וְהָרָעָ֖ב חָזָ֥ק בְּשֹׁמְרֽוֹן׃ ג וַיִּקְרָ֣א אַחְאָ֔ב אֶל־עֹבַדְיָ֖הוּ אֲשֶׁ֣ר עַל־הַבָּ֑יִת

תרגום אשכנזי

(א) עס פערשטרי ינע לאנגע צייט, דא ווארד ענדליך דאנ ט גאטטעס דעם אלידהו אים דריטטען י דעם הונגערס־נאָטה) פאָלגענדערמאסע ע, צייגע דיך דעם אחאב, איך וויל ם רעגען גע־בען דעם גאנצען ערדרייכע. (ב) אליהו מאכטע זיך אויף דען וועג, אום פאָר אחאב צו ערשיינען. דיא הונגערסנאָטה אבער וואר דאמאלס זעהר שטארק צו שומרון. (ג) דארום ריעף אחאב דען עובדיהו צו זיך,

באור

(א) השלישית, לעצירת הגשם ־יעב (רד"ק). ואתנה מטר, כי מפני הרעב שבו רבים בתשובה והטיבו

וְעֹֽבַדְיָ֔הוּ הָיָ֥ה יָרֵ֛א אֶת־יְהוָ֖ה מְאֹֽד׃ ד וַיְהִ֗י בְּהַכְרִ֣ית אִיזֶ֔בֶל אֵ֖ת נְבִיאֵ֣י יְהוָ֑ה
וַיִּקַּ֨ח עֹבַדְיָ֜הוּ מֵאָ֣ה נְבִיאִ֗ים וַֽיַּחְבִּיאֵ֞ם חֲמִשִּׁ֥ים אִישׁ֙ בַּמְּעָרָ֔ה וְכִלְכְּלָ֖ם לֶ֥חֶם וָמָֽיִם׃
ה וַיֹּ֤אמֶר אַחְאָב֙ אֶל־עֹ֣בַדְיָ֔הוּ לֵ֤ךְ בָּאָ֙רֶץ֙ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵ֣י הַמַּ֔יִם וְאֶ֖ל כָּל־הַנְּחָלִ֑ים
אוּלַ֣י ׀ נִמְצָ֣א חָצִ֗יר וּנְחַיֶּה֙ ס֣וּס וָפֶ֔רֶד וְל֥וֹא נַכְרִ֖ית מִן־*הַבְּהֵמָֽה׃ ו וַיְחַלְּק֥וּ לָהֶ֛ם
אֶת־הָאָ֖רֶץ לַֽעֲבָר־בָּ֑הּ אַחְאָ֞ב הָלַ֨ךְ בְּדֶ֤רֶךְ אֶחָד֙ לְבַדּ֔וֹ וְעֹבַדְיָ֛הוּ הָלַ֥ךְ בְּדֶֽרֶךְ־
אֶחָ֖ד לְבַדּֽוֹ׃ ז וַיְהִ֤י עֹֽבַדְיָ֙הוּ֙ בַּדֶּ֔רֶךְ וְהִנֵּ֥ה אֵלִיָּ֖הוּ לִקְרָאת֑וֹ וַיַּכִּרֵ֙הוּ֙ וַיִּפֹּ֣ל עַל־פָּנָ֔יו
וַיֹּ֕אמֶר הַאַתָּ֥ה זֶ֖ה אֲדֹנִ֥י אֵלִיָּֽהוּ׃ ח וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ אָ֑נִי לֵ֛ךְ אֱמֹ֥ר לַֽאדֹנֶ֖יךָ הִנֵּ֥ה אֵלִיָּֽהוּ׃
ט וַיֹּ֖אמֶר מֶ֣ה חָטָ֑אתִי כִּֽי־אַתָּ֞ה נֹתֵ֧ן אֶֽת־עַבְדְּךָ֛ בְּיַ֥ד אַחְאָ֖ב לַהֲמִיתֵֽנִי׃ י חַ֣י ׀
יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ אִם־יֶשׁ־גּ֤וֹי וּמַמְלָכָה֙ אֲשֶׁ֨ר לֹֽא־שָׁלַ֤ח אֲדֹנִי֙ שָׁ֣ם לְבַקֶּשְׁךָ֔ וְאָמְר֖וּ

מהבהמה קרי

רש"י

(ד) ויהי בהכרית איזבל. להגיד כא איך היה עובדיה ירא את ה': חמשים איש במערה. אחת וחמשים איש במערה אחרת: (ה) ולא נכרית מהבהמה. לא תכרת כל בהמתנו ממנו: (ט) להמיתני. כמו שמפרש ואומר:

ורוח

תרגום אשכנזי

דער זיין הויזפֿערוואלטער וואר, דיעזער עובדיה וואר איממער איין אייפֿריגער פֿערעהרער דעם עוויגען; (ד) אונד אלס איזבל איינסט דיא פראָפֿעטען דעם עוויגען אויסראָטטען וואללטע, נאהם ער הונדערט זאלכֿער פראָפֿעטען, אונד פֿערבארג זיא, יע פֿינפֿציג אין איינער האָהלע, אונד פֿערזאה זיא דארט מיט בראד אונד וואססער. (ה) איטצט שפראך אחאב צו איהם: קאם! וויר מיססען דאז לאנד דורכֿציעהען, אונד אללע וואססער קוועלען אונד באֶכֿע אויפֿזוכֿען, פֿיעללייכֿט פֿינדען וויר אירגענדוואו גראז, אום פֿפֿערד אונד מוילטהיער דאמיט צו ערהאלטען, אונד וויר דאך ניכֿט אללעס פֿיעה פֿערליערען, (ו) זיא טהיילטען אלזא דאז לאנד אונטער זיך, אום עס צו דורכֿרייזען, אחאב בערייזעט דען איינען, אונד עובדיהו דען אנדערן וועג, יעדער פֿיר זיך אלליין. (ז) אלס נון עובדיהו אויף דעם וועגע וואר, זיעהע! דא קאם איהם אליהו ענטגעגען, ער ערקאננטע איהן אלסבאלד, פֿיעל אויף זיין אנגעזיכֿט ניעדער, אונד זאגטע צו איהם: ביזט דוא עס ווירקליך מיין הערר אליהו? (ח) ער אנטווארטעטע איהם: איך בין עס! געהע, זאגע דיינעם העררן: אליהו איזט דא. (ט) יענער ערווידערטע: וואס האבע איך פֿערבראכֿען דאס דוא דיינען דיענער אין דיא האנד דעם אחאב איבערליעפֿערן וויללסט, דאס ער מיך אומברינגע? (י) זא וואהר דער עוויגע דיין גאטט לעבט! עס איזט פֿאסט קיין פֿאלק אונד קיין רייך מעהר, וואהין מיין הערר

באור

וכשיבו דרכיהם (רד"ק). וי"מ לך הראה אל אחאב לסבב הדבר שיחלה פניך בעבור המטר, ואתן אותו על ידך, לפי שנשבע אליהו שלא יהיה המטר כי אם לפי דברו לכן צוה לו בזאת. (ג) היה ירא את ה', אלו היה כתיב ירא את ה', הייתי אומר שעורו שהיה ירא אלהים וסור מרע, עכשיו שאמר היה ירא, שעורו שהיה עובד את ה' ולא היה מעובדי הבעל כשאר עבדי אחאב, וכן משמע מתוך הכתוב וכן תרגמתי. (ד) חמשים איש במערה, אחת, וחמשים איש במערה אחרת (רש"י), וכדכתיב לקמן (פ' י"ג) חמשים חמשים איש במערה. (ה) לך בארץ, אינו לשון צווי לו לבדו ללכת, כי הרי כתיב ויחלקו להם וגו', גם אינו לשון זרוז, כי אז יחבר הפעולה שיזרז עליו המדבר כי אם הוא שם הפועל גרידא, כלומר צריכים אנחנו ללכת בארץ אולי נמצא וגו'. ולוא נכרית מן בהמה, כתיב, וקרי מהבהמה והענין אחד, ופירש לא נכרית עירנו או בתינו או עצמנו מן הבהמה, שתהיה נמנעת אצלנו מכל וכל. (ז) האתה זה אדני אליהו, לא שהיה מסופק בזה, כי הרי כתיב ויכרהו, כי אם כדרך הרואים מה שלא קוו לראות ומשתוממים עליו, ושעור המאמר אדוני אליהו שאתה הוא זה באמת שאני רואה עתה, ובדרך הזה תרגמתי. (י) לבקשך, אולי שעורו יבקשו הם אותך

אַיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ יא וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר
לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃ יב וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה ׀ יִשָּׂאֲךָ
עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה
מִנְּעֻרָי׃ יג הֲלֹא־הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה
וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם
וָמָיִם׃ יד וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי׃ טו וַיֹּאמֶר
אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו׃ טז וַיֵּלֶךְ
עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ׃ יז וַיְהִי כִּרְאוֹת
אַחְאָב אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיֹּאמֶר לֹא
עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי

תרגום אשכנזי

ניכט געשיקט האטטע, דיך אויפצוזוכען; איבעראלל אבער וואר דיא אנטווארט: דוא זייעסט ניכט דא, ווארויף ער זאגאר דאז רייך אונד דאז פאלק יעדעס מאל שווערען ליעס, דאס מאן דיך ניכט פינדען קאננע. (יא) נון זאגסט דוא איטצט וואהל: געהע, זאגע דיינעם הערען: אליהו איזט דא! (יב) ווען איך אבער פאן דיר געגאנגען בין, זא טראגט דיך פיעללייכט איין ווינד פאם הערן אבערמאלס אן איינען ארט הין, דען איך ניכט וויים; איך קאממע אינדעססען, אונד ברינגע יענע נאכריכט דעם אחאב: דיעזער פינדעט דיך ניכט מעהר, אונד לאסט מיך געוויס אומס לעבען ברינגען; דאך וואר איך, דיין דיענער, איין פערעהרער דעם עוויגען פאן מיינער יוגענד אן; (יג) זאללטע עס מיינעם הערען ניכט בעריכטעט ווארדען זיין, וואס איך געטהאן, אלס איזבל דיא פראפעטען דעם עוויגען ערשלאגען ליעס? דאס איך הונדערט דערזעלבען יע פינפציג אונד פינפציג אין איינער האהלע פערבארג, אונד זיא מיט בראד אונד וואססער פערזארגטע? (יד) נון זאגסט דוא: געהע, זאגע דיינעם הערען: אליהו איזט דא! ער טאדטעט מיך געוויס. (טו) אליהו אבער זאגטע: זא וואהר דער עוויגע צבאות לעבט, פאר דעם איך יעדערצייט געדיענט האבע! דאס איך מיך הייטע נאך דעם אחאב צייגען ווערדע. (טז) עובדיהו גינג דען אחאב אויפצוזוכען, אונד בראכטע איהם דיא נאכריכט, ווארויף אחאב דעם אליהו ענטגעגען רייזטע. (יז) אלס אחאב איהן ערבליקטע ריעף ער איהם צו: ביזט דוא עס, אונהיילשטיפטער אין ישראל? (יח) יענער אנטווארטעטע: ניכט איך האבע אונהייל אין ישראל געשטיפטעט, זאנדערן דוא אונד דיין פאטערליכעס הויז, דא איהר דיא געבאטע דעם הערן פערלאססען האבט אונד דען בעלים נאכגעגאנגען זייד.

רש"י

(יב) ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע. כי לא ימצאך שאין הגוי יכול למצוא אותך:

באור

בארצם, ועל זה השיבו כי לא ימצאוך. והשביע את הממלכה, דרך אהבה ובקשה לא דרך יראה ושררה (רד"ק), כלומר אחרי שאמרו אין, השביע אותם אם שאמת דברו, כדרך כל המבקשים דבר מה בנפש מלא. לא ימצאכה, המוצא, והוא לשון הוה תמידות (כאשר העיר ע"ז הענין מורי ר' יואל ברי"ל בספרו זמירות ישראל), כלומר שאי אפשר למצוא אותך, וכן תרגמתי. (יב) ורוח ה' ישאך, היו חושבים כשלא מצאו אותו שרוח ה' נשאו על אחד ההרים, כמו שאמרו בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים (רד"ק). (טו) אשר עמדתי לפניו, ת"י די משמשנא קדמוהי, וכן העומדים לפניך תמיד (מ"א י'). (טז) לקראת אחאב, למצוא אותו מלשון כי תקראנה מלחמה, ואין הטעם כאן לקראתו ממש לנוכחו, כי אחרי בהלך אחאב ממנו היה באמת צריך ללכת אחריו ולא למולו, (ועיין בספר יריעות שלמה בהוראת מלת לקראת). (יז) האתה זה עוכר ישראל. לא ששאלו אם הוא עוכר ישראל, כי אם שעור המאמר כשעור שאלת עובדיה דלעיל (פ' ז')

הַבַּעַל׃ יט וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי
הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי שֻׁלְחַן אִיזָבֶל׃
כ °וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל׃ כא וַיִּגַּשׁ
אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה
הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר׃ כב וַיֹּאמֶר
אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃ כג וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ
עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים
וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃ כד וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃ כה וַיֹּאמֶר
אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים

° הספרדים והאיטליאנים מתחילין כאן

רש"י

(כא) שתי הסעפים. ב' המחשבות שאינכם מבינים להכריע מי האלהים: ואם הבעל. האלהים לכו אחריו: ולא ענו העם אתו דבר. שלא

תרגום אשכנזי

(יט) דאך שיקקע נור פֿאר איטצט, אונד לאססע גאנץ ישראל צו מיר צוזאממען קאממען, אויף דעם בערגע כרמל, זאממט דען פֿיער הונדערט אונד פֿינפֿציג פראפֿעטען דעם בעל'ס, אונד דען פֿיער הונדערט פראפֿעטען דער האינע, דיא אללע פֿאם טישע דער איזבל עססען. (כ) אחאב שיקטע צו אללען קינדערן ישראל'ס אומהער, אונד ליעס אויך דיא פראפֿעטען אויף דעם בערגע כרמל צוזאממען קאממען. (כא) דא טראט אליהו פֿאר דאז פֿאלק הין אונד שפראך: וויא לאנגע וואנקט איהר נאך אונענטשלאססען הין אונד הער? איזט דער עוויגע דער וואהרע גאטט, זא געהט איהם נאך; איזט'ס אבער דער בעל, נון זא פֿאלגט דיעזעם. דאז פֿאלק אנטוואָרטעטע היערויף מיט קיינעם ווארטע. (כב) אונד אליהו פֿוהר פֿארט: זעהעט, איך בין אלס פראפֿעט דעם עוויגען איבער געבליעבען, איך גאנץ אלליין, דער פראפֿעטען דעם בעל'ס זינד פֿיער הונדערט אונד פֿינפֿציג. (כג) מאן געבע אונז צווייא שטיערע; זיא מאָגען זיך דען איינען פֿאן דיעזען אויסוועהלען, איהן צערשטיקקען, אויף דאז האָלץ לעגען, אבער קיין פֿייער דארונטער ברינגען; איך ווילל דען אנדערן שטיער צובערייטען, אויף דאז האָלץ לעגען, אונד עבענפֿאללס קיין פֿייער דאראן ברינגען; (כד) דאנן רופֿט איהר דען נאמען אייערעס גאָטטעס אן, אונד איך רופֿע דען נאמען דעם עוויגען אן; דער גאטט נון, דער דורך פֿייער אנטוואָרטעט, דיעס איזט דער וואהרע גאָטט, דארויף אנטוואָרטעטע אללעם פֿאלק אונד שפראך: דער פֿארשלאג איזט גוט. (כה) אליהו זאגטע צו דעם בעל'ס פראפֿעטען, וועָהלט אייך דען איינען שטיער,

באור

ז'), וכן תרגמתי. (יט) ועתה וגו', כלומר אין כאן המקום והזמן לדבר מזה הענין, כי אם שלח עתה וקבוץ אלי וגו'. אוכלי שלחן איזבל, כלומר שהיא תפרנסם מכיסה: (כ) ויקבץ, אותם ואת הנביאים. (כא) אתם פסחים על שתי הסעפים. הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחת ופעם אל רגלו השנית וכן היו ישראל נוטים על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' לבדו הוא האלהים, ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים (רלב"ג). ולא ענו העם אתו דבר, מפני שהיו נבוכים בזה הענין, כי מפני שראו שנעצר הטל והמטר בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי ה' הוא האלהים, ולרוב הסתת נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים, ולכן לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו, אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר (רד"ק ורלב"ג). (כה) ועשו, מעשיכם. כי אתם הרבים,

וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃ כו וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ
וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה
וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ כז וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ
בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ°׃
כח וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם׃
כט וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב׃
ל וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס׃

° הקוף רפי

תרגום אשכנזי

אונד געהט צו ערשט אנ'ס ווערק, דען איהר זייד דיא מעהרערן, רופט אבער דען נאמען אייערעס גאָטטעס אן, אונד לעגט קיין פייער דארונטער. (כו) זיא נאהמען דען שטיער, דען מאן איהנען געגעבען, בערייטעטען איהן צו, אונד ריעפען דען נאמען דעם בעל'ס אן, פאם פריהען מאָרגען ביז צור מיטטאגסצייט, אונד שפראכען: אָ בעל! ערהאָרע אונז! עס ערפאלגטע אבער וועדער שטיממע נאָך אנטוואָרט; אונד זיא טאנצטען איממער אום דען אלטאר הערום, דען מאן ערריכטעט האטטע, (כז) אלס עס מיטטאג ווארֹ, שפאָטטעטע איהרער אליהו אונד שפראך: איהר מיסט פיעל לויטער רופען, ער איזט יא איין גאָטט, האָלט וואָהל ראטהספערזאממלונג, אָדער האט צערשטרייאונג, איזט פיללייכט אויף דער רייזע, אָדער שלאָפט אויך וואָהל; וועקט איהן אויף! (כח) זיא ריעפען ווירקליך מיט לויטער שטיממע, אונד פערוואונדעטען זיך נאך איהרער וייזע, מיט שווערטערן אונד דאָלכען, דאס דאז בלוט אן איהנען העראבשטראָמטע. (כט) נון וואר אויך דער מיטטאג פאָראיבער, אונד זיא ראזטען נאך איממער פאָרט ביז דיא פעספערצייט העראנקאם, עס ערפאָלגטע אבער ווערער שטיממע נאָך אנטוואָרט נאָך ערהאָרונג. (ל) דא שפראך אליהו צום פאָלקע, טרעטעט הער צו מיר, אונד אללעס פאָלק טראט צו איהם הין, אונד ער שטעללטע איינען אלטאר דעם

רש"י

היו יודעין להבחין: (כו) אשר נתן להם. שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ז וברח לו תחת כנפיו של אליהו א"ל לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. ת"י ושטתו היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: (כז) כי אלהים הוא. ארי אתון אמרין דאלה הוא: כי שיח ושיג לו. שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמה או דרך לו לבית הכסא: (כח) ויתגדדו. י"ל לשון שריטה בכלי וכך היו נימוסיהון: (כט) ויתנבאו. ואשתטיאו: (ל) וירפא את מזבח ה' ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי שאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויבן שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לשם

באור

ומן הראוי שאני היחיד אתן לכם כבוד. (כו) אשר נתן להם, הנותן על פי אחאב. ויפסחו על המזבח, ת"י ושטתו היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם (רש"י). (כז) כי אלהים הוא, דרך התול, וכת"י ארי אתון אמרין דאלה הוא, כונתי לזה בתרגומי במלת (יאַ) שהוספתי. כי שיח, לו, שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו (רש"י), וכן תרגמתי. וכי שיג לו, מענין נסוג אחור, כלומר שהוא פונה עתה מכל עסקיו לנוח מעט או להשתעשע, וכמו שאומרים בל"א (ער מאַכט זיך צערשטרייאונג). שיג, שרשו נשג, ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא. (כט) ויתנבאו, ת"י ואשתטיאו לשון שטות ושגעון, וכן ויתנבא בתוך הבית דשאול (ש"א י"ח י'), וכדכתיב (ירמיה כ"ט כ"ו) לכל איש משוגע ומתנבא. עד לעלות המנחה, עד בוא עת המנחה, וכמו השחר עלה. ואין קשב, דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם (רלב"ג), והכוונה שלא בא האש שבקשו עליה, וכפי הענין הזה תרגמתי (ערהאָרונג). (ל) וירפא, דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין, וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים, ויואב יחיה את שאר העיר (רד"ק). את מזבח ה' ההרוס, אמר כי מזבח

לא וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ: לב וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה
כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ: לג וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם עַל־
הָעֵצִים: לד וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־הָעֵצִים וַיֹּאמֶר
שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ: לה וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה
מִלֵּא־מָיִם: לו וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְיךָ עָשִׂיתִי

יתיר י'

רש"י

לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס: (לא) אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום א"ל גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר בבראשית רבה: (לב) תעלה. פוסא"ו בלעז (עיין בהפטרת יתרו פסוק טז מלת תעלת): כבית סאתים. רחבו בית סאתים חמשים על חמשים כחצר המשכן: (לד) כדים מים. להגדיל את הנס: שלשו וישלשו. ויצק אלישע על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאה התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים על ידיו: (לו) ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור

תרגום אשכנזי

עוויגען ווידער הער, דער אומגעשטאַסען וואר. (לא) ער נאהם נאָמליך צוואָלף שטיינע נאך אנצאהל דער שטאַממע דער קינדער יעקב'ס, דעם דאז וואָרט גאָטטעס וואַרד פֿאָלגענדערמאסען: ישראל זאָלל דיין נאמע זיין! (לב) אונד בויעט פֿאָן דיעזען שטיינען איינען אלטאר אים נאמען דעם עוויגען, אונד פֿיהרטע איינען גראבען רינגסאומהער, פֿאָן איינער ווייטע דיא אונגעפֿאָהר צווייא מאַאָס ריינעס קאָרן ענטהאלטען קאָננטע. (לג) לעגטע דען האָלצשטאָס דארויף אין אָרדנונג, צערשטיקטע דען שטיער, אונד לעגטע איהן אויף דאז האָלץ. (לד) דארויף זאגטע ער: פֿיללעט פֿיער קריעגע מיט וואססער אן, אונד ליעס זיא דאנן אויף דאז בראנדאָפּפֿער אונד אויף דאז האָלץ אויסגיעסען. ער זאגטע: נאָכמאלס! אונד זיא טהאטען עס נאָכמאלס; ער זאגטע: צום דריטטענמאל! אונד זיא ווידערהאָלטען עס צום דריטטענמאל, (לה) זאָ דאס דאז וואססער רינגס אום דען אלטאר פֿלאָס; דאנן ליעס ער אויך דען גראבען מיט וואססער פֿיללען. (לו) אלס נון דיא פֿעספערצייט העראן געקאָממען וואר, טראט דער פראָפֿעט אליהו הינצו אונד שפראך: עוויגער! גאָטט אברהם'ס יצחק'ס אונד ישראל'ס, לאס דאָך הייטע בעקאננט ווערדען, דאס דוא גאָטט אין ישראל ביזט, אונד דאס איך דיין דיענער בין, אונד אויף דיין געהיים אללעס

באור

היה שם מקדש שנבנה לשם ה', והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות כמו שאמר אליהו (י"ט י') את מזבחותיך הרסו (מהג"ל). (לב) ויעש תעלה, עשה חפירה סביב למזבח שילכו בה המים ורוחב התעלה כשיעור מקום זריעת סאתים ושעורו חמשים אמה על חמשים אמה (רד"ק), וזה ענין רחוק מאד, ולפע"ד נופל שם זרע על גרעיני התבואה הגדלים ככר מהתבן, וטעם המאמר שהיתה התעלה מאותו עומק ורוחב שהיו יכולין להכנים בה סאתים זרע. (לד) ארבעה כדים מים, להגדיל הנס, והמקרא הוא מן המקראות הקצרים ושעורו, ויאמר מלאו ארבעה כדים מים וימלאו ויאמר לקו על העולה ועל העצים ויצקו וגו'. (לה) מלא מים, צוה אליהו למלאות מים, והמים האלה מלבד השנים עשר כדים (מרד"ק). (לו) ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה, ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה, ואע"פ שבניה שלא צוהו על זה, הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמה והיה זה בלתי נכון בעודם מחזיקים ברשעתם, כי אז יסור מעצירת המטר

 התועלת

אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ לז עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה הָאֱלֹהִים
וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם אֲחֹרַנִּית׃ לח וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים
וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃ לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם
וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים׃

תרגום אשכנזי

דיעזעס געטהאן האבע! (לז) ערהאֶרע מיך, אָ עוויגער! ערהאֶרע מיך! דאמיט דיעזעס פֿאָלק ערקעננע, דאס דוא עוויגער! דער וואהרע גאָטט ביזט, אונד דוא איהרע הערצען ביז יעטצט פֿאָן דיר אבגעווענדעט האבעסט. (לח) דא פֿיעל איין פֿייער פֿאָם עוויגען, אונד פֿערצעהרטע דאז בראנדאָפּפֿער אונד דיא האָלצער אונד דיא שטיינע אונד דיא ערדע, אונד לעקטע זעלבסט דאז וואססער אים גראבען אויף. (לט) אלס דאז פֿאָלק דיעזעס זאה, פֿיעל עס זאֶמטליך אויף זיין אנגעזיכֿט ניעדער אונד ריעף: דער עוויגע איזט דער וואהרע גאָטט! דער עוויגע איזט דער וואהרע גאָטט!

רש"י

הבמות: (לז) ענני ה' ענני. ענני באש ענני במטר כך ת"י. ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו וגו' כי אתה ה'. ואני עבדך ובשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו כי אם היום תענני: ואתה הסבת את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבם אליך. ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסיבות את לבם וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני לדבר את התורה והמצות וכן אמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי: (לט) ה' הוא האלהים. ולא הבעל האלהים:

באור

התועלת אשר בעבורה היה, והוא כדי שישובו מדרכם הרעה. הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר (מרלב"ג). ורד"ק אמר וז"ל וטעם ובדברך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנביאים הם דברי כשפים או קסמים, ואם תענני באש שירד מן השמים יודע כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה ע"כ. (לז) ואתה הסבת את לבם אחרנית, הנכון כמו שפי' הרשב"ם ז"ל, מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה' את לב פרעה, וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם. (לח) לחכה, דמיון אכילת הלהבה בלשון ללשון המלקק ומלחך את האוכל. (לט) ה' הוא האלהים, הכפל לרוב ההתפעלות שנתהוה בלבם על ידי ראית הנס.

סדר ויקהל

לה א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם

קת"ס לה (א) בני. במרכא לא במקף:

תרגום אונקלוס

לה א וּכְנַשׁ מֹשֶׁה יָת כָּל כְּנִישְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין

נ"א ואכניש

ת"א ויקהל. שבת ע א:

תרגום אשכנזי

לה (א) משה ליעס דיא גאנצע געמיינדע דער קינדער ישראל'ס פֿערזאממעלן, שפראך

רש"י

לה (א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים

באור

לה (א) ויקהל משה, למחרת יוה"כ, כשירד מן ההר, וכ"כ הרמב"ן שיתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל

קת"ם לעשת. ח"ו: (ב) כל־העשה. במקף ומלרע:

תרגום אונקלוס

פִּתְגָּמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן׃ ב שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבָּא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּיד בֵּיהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטֵיל׃ ג לָא תְבַעֲרוּן

ת"א אלה. שבת צז ב: ששת. שבת ע א: שבתון. שם כד ב: לא תבערו. שם כ א וע' א וב'. יבמות ו ב וח' א. סנהדרין לה ב:

רש"י

בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכנים: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו

תרגום אשכנזי

צו איהנען: דיעזעס זינד דיא דינגע, וועלכע דער עוויגע צו פֿערפֿערטיגען בעפֿאהלען האט. (ב) זעכס טאגע אבער דארף נור האנדווערקס־ארבייט געמאכט ווערדען, אם זיעבענטען טאגע זאלל אייך איין היילינגטהום זיין, איין פֿייערטאג דער ערשטען קלאססע דעם עוויגען צו עהרען, ווער אן דעמזעלבען האנדווערקס־ארבייט פֿערריכטעט, זאלל געטעדטעט ווערדען. (ג) איהר זאללט אין אללען אייערן

באור

רדתו, אחרי שנתרצה להם הקב"ה, ונתן לו הלוחות השניות, וכרת עמו ברית חדשה שילך בקרבם, הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם, ובידוע שתהיה שכינתו ביניהם, כענין שנוהו תהלה, ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (לעיל כה ח'), לכן הקהילם עתה לצותם על מלאכת המשכן. כל עדת, אף הנשים, כי כלם התנדבו במלאכת המשכן. אלה הדברים, המשכן וכל כליו וכל עבודתו, על כן אמר לעשות אתם, כמו שתרגם האשכנזי (זיא צו פערפערטיגען), וזהו שאמרו רז"ל במכילתא רבי אומר להביא שלשים ותשע מלאכות שנאמרו למשה על פה, לפי שכל המלאכות האלה היו במשכן, וכיון שפרט להם את כלם באמרו אלה הדברים וגו' והזהירם אח"כ שלא יעשו בשבת, הרי הזהירם על פה על כל ל"ט מלאכות. (ב) ששת ימים, הקדים להם אזהרת שבת למלאכת המשכן, לאמר שאינו דוחה את השבת, (רש"י); וכתב הרא"ס י"מ הקדים לאו דוקא, אלא קושטא דמלתא קאמר, דהא אפילו בלא הקדים נמי מצינו למידק זה מדסמך אזהרת שבת למלאכת המשכן, דכה"ג דרשו רז"ל בפ"ק דיבמות (דף ה' ע"ב), ומייתי לה רש"י בפ' קדשים (ויקרא יט ג'), סמך שמירת שבת למורא האב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא האב, אם אמר לך חלל את השבת, אל תשמע לו, ואלו היה הקודם הוא הדוחה, ה"ל למדרש איפכא באם אמר לך אביך חלל את השבת, השמע לו, ע"ש שהשיב על דבריהם, וחזר וכפל את דבריו בפרשת קדשים; ועל פי דרכנו אין דמיון בין שני אלו הדרשות כלל, ולא יפול שם ענין הקדימה, כמו שלא יפול כאן ענין הסמיכות, לפי ששם כלל שני הצווים במאמר אחד ובפסוק אחד וחברם עם וא"ו העטוף, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו, משא"כ כאן אחרי שהזהירם על השבת, התחיל בפסוק ד' במאמר בפני עצמו, ויאמר משה וגו', וצוום על מלאכת המשכן, וא"כ אין הסמיכות הללו דומות כלל, ואף שם לא מענין הסמיכות לבד דרים, כמ"ש הרא"ס ז"ל, שאין בסמיכות לבד הכרע מי ידחה את מי, ואולם מסיפא דקרא הוא דמפיק לה, דקאמר אני ה', כלכם חייבים בכבודי. אתה ואביך ואמך, כמ"ש רש"י שם מברייתא דיבמות, וכן כאן מענין הקדימה גרידא לא ידענו אם הקודם דוחה את המאוחר, או המאוחר את הקודם, אבל אחרי שהקהילם על דבר מלאכת המשכן, לפרט להם המלאכות הצריכות לעבודתו, כמ"ש למעלה בפ' אלה הדברים אשר צוה וגו', והתחיל באזהרת השבת, שלא היתה כלל מענין הכוונה והתכלית, אשר בעבורה הקהילם, אין זה כי אם לומר ששת ימים תעשה מלאכת אלה הדברים בעבודת המשכן, שהם ל"ט המלאכות, ולא ביום השביעי, שהוא קודש לה', וכ"כ הרמב"ן והראב"ע ז"ל. הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם והוא הזהיר אתכם, אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות, השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת, והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין, ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה. (ג) לא תבערו אש, בעבור שנאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה (דברים טז

מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ
ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ מֵאִתְּכֶם
תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ
יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב

קת"ס (ג) משבתיכם. חסר ב' ווי"ן ומ"י:

תרגום אונקלוס

אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן
בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא׃ ד וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא
דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר׃ ה סַבוּ
מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ
כֹּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יָת
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא

ת"א כל וגו'. חגיגה י א. שבועות כו ב:

תרגום אשכנזי

וואהנונגען אם שבת קיין פייער אנצינדען. (ד) משה שפראך פערנער צו דער גאנצען געמיינדע דער קינדער ישראל'ס, וויא פאלגעט: דיעזעס האט דער עוויגע בעפאהלען, אייך צו זאגען: (ה) נעהמט פאן דעם אייריגען איינע העבע אויף דעם עוויגען צו עהרען, וואס יעדער אוים דער מילדע זיינעם הערצענס בעוויליגט, זאלל ער ברינגען, דיא העבע נעהמליך, דיא דעם עוויגען

רש"י

יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: (ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב כבר פירשתי נדבת המשכן

באור

שז ח'), ואין אוכל נפש בכללו, אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך כל מאכל; ורז"ל אמרו במדרש לאסור להם הדלקת הנר, הטמנת החמין ולעשות מדורה בשבת, לפי שהאפיה והבשול כבר נאסר להם במה שאמר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו (לעיל טז כ"ג), אבל המלאכות הללו הן הנאות לגוף, והן מעונג השבת, ואי אפשר לעשותם מבעוד יום, ויעלה על הדעת שיהיו מותרות, לכך נאמר לא תבערו אש. לאסור את הכל; ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד, מפני שלא אמר כל העושה בו כל מלאכה יומת, להביא אף צורך אוכל נפש או הנאת הגוף, או שיאמר כל המבעיר אש בכל מושבותיכם ביום השבת יומת, אמרו שיצאה הבערה להקל להיותה בלאו ליחד, ויש אומרים שיצאה לחלק, שיחייב העובר על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה. (ד) ויאמר, עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם. זה הדבר אשר צוה ה', לי לאמר לכם (רש"י), וכן מתורגם בלשון אשכנז, והוא מדוקדק מאד בלשון הכתוב לפי שאי אפשר לפרש אשר צוה ה' לכם, ובאור מלת לאמר כאשר תבואר בכל מקום, כמו כדברים האלה (וויא פאלגט) שהרי אמר אח"כ קחו מאתכם, והם דברי משה אל הנוכחים, לא דבר השם אל משה, כראוי אחרי מלת לאמר, שיסודרו הדברים כמות שאמרם המדבר אל השומע, לכך הוצרך רש"י ז"ל להוסיף מלת לי אחרי הצווי, ולפרש לאמר לכם. (ה) קחו, הפך תנו, רק בהיות מ"ם אחרי גזרת לקיחה, הנה היא כמו נתינה, קחי נא לי מעט מים (מ"א יז י'), פי' כי הלקיחה לי היא בעבורי וככה: קחו מאתכם תרומה לה'. (לשון הראב"ע), ואין הלשון הזה מדוקדק, והכוונה שהלקיחה הפך הנתינה, כי הלקיחה תאמר על מה שממנו, והנתינה על מה שאליו, לכן תבא על הרוב הלקיחה עם מ"ם והנתינה עם למ"ד, ואולם כאשר תבא גזרת הלקיחה עם למ"ד הנה היא מענין הנתינה, כמו קחה לי עגלה משלשת (בראשית טו ט'). קחי נא לי מעט מים. ופירושו הלקיחה תהיה לתת לי, וכן כאן קחו מאתכם תרומה לה'. נדיב לבו, על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב, (רש"י), והנה לפ"ז נדיב תואר האיש, והיה ראוי להיות כל נדיב לב, והוא"ו נוסף, וראב"ע כתב מלת כל נדיב לבו זרה, כל אשר נדבו לבו, כמו בגדול זרעך (לעיל טו ט"ז), בזדעך הגדול, זכר רב טובך (תהלים קמה ז'), זכר טובך הרב עכ"ל, ומשמע מתוך דבריו שנדיב תואר ללב, ולא כן כתב בפ' ויחי (בראשית מט י"ב); ודעת המתרגם האשכנזי שנדיב תואר האיש, ואעפ"כ אין הוא"ו נוסף, כי הכוונה כל נדיב לב מה שידבנו לבו. יביאה את תרומת ה', כמו יביא את תרומת ה', אבל יכנה ואח"כ יפרש. וכן ותפתח ותראהו את הילד (לעיל ב ו') והוא צוה לי אחי (שמואל א' כ כ"ט), ורבים כמוהו; והנה כבר בארנו נדבת המשכן ומלאכתו ומלאכת כליו

וְכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר
וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם
וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃
י וְכָל־חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ
אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ
אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִיחָו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃
יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־

בריחיו קרי

תרגום אונקלוס

וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃ ו וְתִכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
וּמַעְזֵי׃ ז וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי
מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא
וְאָעֵי שִׁטִּין׃ ח וּמִשְׁחָא
לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא
לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ ט וְאַבְנֵי בוּרְלָא
וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא
בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ י וְכָל
חַכִּימֵי לִבָּא דִּבְכוֹן יֵיתוֹן
וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ׃
יא יָת מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵיהּ
וְיָת חוּפָאֵיהּ יָת פּוּרְפוֹהִי
וְיָת דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת
עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי׃
יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי

קת"ם (ט) לאפוד. מ"ו:

רש"י

ומלאכתו במקום אוותס: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה

תרגום אשכנזי

געוויהט ווירד, גאלד, זילבער אונד קופפער, (ו) אויך בלויע, פורפורראטהע אונד האכ־ראטהע וואללע, ליינען־גארן אונד ציעגען־האַרע. (ז) ראטהגעפערבטע וויddערפעללע, פעללע פאן תחשים אונד שטים־האלץ, (ח) עהל צום לייכטען, געווירצע צום זאלבאהל, אונד צום רייכערווערק, (ט) שהם שטיינע אונד איינגעפאסטע עדעלשטיינע צום אבערמאנטעל צום ברוסטשילד, (י) אונד יעדער קונסטפערשטענדיגע אונטער אייך זאללען קאממען אונד דאז יעניגע פערפערטיגען, וואס דער עוויגע בעפאהלען האט, (יא) דיא וואהנונג, דאז צעלט אונד דיא דעקקע דאצו, דיא שפאנגען, דיא ברעטטער, דיא ריעגעל, דיא זיילען אונד דיא פיסע דאצו, (יב) דיא לאדע, דיא שטאנגען אונד דען דעקקעל דאראויף,

באור

ובגדי הקודש למעלה במקום אוותם, בפ' תרומה ותלוה. (יא) את המשכן, ספר עתה אל כל העדה דרך כלל את המלאכה אשר צוה השם, להודיע להם כי המלאכה גדולה, וצריכה נדבה רבה, ולכך בא בה"א הידיעה, כאומר את המשכן ואת הכלים אשר נגיד לחכמים העושים בפרטם ובשעורם, (מדברי הרמב"ן), והנה יריעות התחתונות הנראות בתוכו עם החלל שתחתיהן בין הקרשים עד חמשת העמודים שעל הפתח נקראו משכן, ואין הקרשים והעמודים בכלל כמ"ש בפרשת תרומה. את אהלו, הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג, שהוא לבד

הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃
יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו
וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת
הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח
הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־

יָת כַּפֻּרְתָּא וְיָת פָּרֻכְתָּא
דִפְרָסָא׃ יג יָת פָּתוֹרָא
וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת לְחֵים אַפַּיָא׃ יד וְיָת
מְנַרְתָּא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת
מָנָהָא וְיָת בּוֹצִינָהָא וְיָת
מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃ טו וְיָת
מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא
וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא
דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא וְיָת פְּרָסָא
דְתַרְעָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃
טז יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא
וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִי לֵיהּ
יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי

תרגום אשכנזי

אונד דען פֿארהאנג צור אבשיידונג דעם אללערהייליגסטען, (יג) דען טיש דיא שטאנגען אונד אללע זיינע גערעטהע דאצו אונד דאז שויאברָאד, (יד) דען לייכטער, זיינע גערעטהע אונד לאמפען, אונד דאז עהל, (טו) דען רייכער־אלטאר זיינע שטאנגען, דאז זאלבעהל אונד דאז רייכערצייג פֿאן עדלען שפעצערייען אונד דיא דעקקע פֿאר דעם איינגאנגע, נעמליך פֿאר דעם איינגאנגע דער וואהנונג, (טז) דען אלטאר דעם גאנצען אפפֿערס, דאז קופּפֿערנע זיעבווערק דאצו, דיא שטאנגען אונד אללע דיא גערעטהע, דאז בעקקען אונד זיין

רש"י

עורות אילים ותחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה כל דבר המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן שכת בעדו (איוב א). הנני שך את דרכך (הושע ב): (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פנים לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחיים ומחתות: נרותיה. לוצ"י בלעז 1) בזיכין שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא מסוגה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: את

באור

נקרא אהל, כמ"ש ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (לעיל כו ז'), ועורות האילים והתחשים נקראו מכסה, כדכתיב ועשית מכסה לאהל ערת אילים מאדמים ומכסה ערת תחשים מלמעלה (שם י"ד). (יב) פרכת המסך, פרכת המחיצה כל דבר המגין בין מלמעלה, בין מכנגד, קרוי מסך וסכך, וכן שכת בעדו (איוב א י'), הנני שך את דרכך (הושע ב ח'), (רש"י). (יד) נרתיה, לוצ"ש בלע"ז (לאמפען כל"א), בזיכין שהשמן והפתילות נתונים בהם, (רש"י). ואת שמן המאור, אף הוא צריך חכמי לב, שהוא מסוגה משאר שמנים, כמו שמפורש במנחות

1) לוצינ"ש בלע"ז, lucernes luces (לאמפען).

הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי
הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ
וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־
יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת
הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־
בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ
כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי
מֹשֶׁה׃ שני כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ
אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר

יָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃
יז יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת
עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא וְיָת
פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃
יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת
סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן׃
יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי
לְשַׁמָּשָׁא׃ כ וּנְפָקוּ כָּל
כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן
קֳדָם מֹשֶׁה׃ כא וַאֲתוֹ כָּל
גְּבַר דִּי אִתְרְעִי לִבֵּיהּ וְכָל

קת"ם (טז) הכיור. ח"ו:
(יח) מיתריהם. מלא
דמלא:

רש"י

(יז) את עמדיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח כ' אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רוחב וסתומין הימנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר חמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדת. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן

תרגום אשכנזי

געשטעלל, (יז) דיא געשטריקטע אומהאֶנגע דעם פֿארהאפֿס, דיא זיילען אונד דיא פֿיסע, אונד דיא דעקקע פֿאר דעם טהארע דעם פֿארהאפֿס. (יח) דיא נעגעל דער וואהנונג, דיא נעגעל דעם פֿארהאפֿס אונד איהרע שטריקקע, (יט) דיא געוועגדער צום איינפאקקען, צום דיענסט אים הייליגטהומע, דיא הייליגען געוועגדער פֿיר אהרן דען פריעסטער, אונד דיא געוועגדער זיינער זעהנע בייא איהרעם פריעסטערדיענסט. (כ) היעראויף גינגען דיא געמיינדע דער קינדער ישראל'ס פֿאן משה וועג. (כא) זאראנן קאמען זיא, יעדערמאנן דען זיין הערץ

באור

במנחות מגרגרו בראש הזית, והוא כתית וזך, (רש"י). (טז) את הכיור, הנה אין לכיור ולכנו בדים, אולי על העגלות היו נשואים, (הרא"ב"ע). (יז) את עמודיו ואת אדניה, הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה, (רש"י). (יט) בגדי השרד, לצורך הנסיעה, לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סלוק מסעות. (כ) ויצאו וגו', למדנו מזה שכל עדת בני ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת. (כא) אשר נשאו לבו, הם חכמי לב העושים במלאכה, כי גבה לבם בדרכי ה', לקרבה אל המלאכה ולעשותה, ולא היו בהם מי שלמדה ממלמד, או מי שיאמן בה ידיו, כי אם התעורר מאליו, ומצא בלבו כל התחבולות העמוקות וכשרון המעשה המצטרכות לכל מלאכת חרש וחושב (מדברי הרמב"ן). וכל אשר נדבה רוחו אתו, הם המתנדבים לתת תרומת ה', ואונקלוס תרגם כל גבר דאתרעי לביה, וכל די אשלמית רוחיה

נדבה רוחו אתו הביאו את־תרומת יהוה למלאכת אהל מועד ולכל־עבדתו ולבגדי הקדש׃ כב ויבאו האנשים על־הנשים כל ׀ נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל־כלי זהב וכל־איש אשר הניף תנופת

די אשלמת רוחיה יתיה איתיאו ית אפרשותא קדם יי לעבידת משכן זמנא ולכל פולחניה וללבושי קודשא׃ כב ומיתן גבריא עם נשיא כל דאתרעי לביה איתיאו שירין ושיבכין ועזקן ומחוך כל מן דדהב וכל גבר די ארים ארמות דדהבא קדם יי׃

תרגום אשכנזי

אנטריעב, אונד דען זיין געמיטה בעוואגען, דיא בראכטען דיא העבע דעם עוויגען צור פערפערטיגונג דעם שטיפטסצעלטעס אונד דען דאצו געהעריגען ווערקען, אויך צו דען הייליגען קליידערן; (כב) עס קאמען מעננער אונד וויבער, ווער מילדעס הערצענס וואר, דיא בראכטען אהרענרינגע, נאזענרינגע, פינגעררינגע אונד ארמבענדער, אללערלייא גילדען געשמיידע, אונד יעדער מאנן, דער דעם עוויגען צו עהרען איינינעם גאלד געווידמעט

רש"י

והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרגם לעיל מניה רק מתרגם ומייתן ורצה לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב גם רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא אצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה. ורבותינו פירשו

באור

יתיה, וכן תרגם יב"ע כאלו כתוב כל איש אשר נדבו לבו וכל אשר מלאו רוחו אותו, ולא ידעתי כוונתם. (כב) ויבאו האנשים על הנשים, אונקלוס תרגם ומיתן גבריא על נשיא, הסב הוראה מן הקל אל ההפעיל כדי לבאר מלת על כמשמעו, והכוונה שהביאו האנשים התכשיטים שעל הנשים, ויב"ע תרגם ואתו גובריא עם נשיא, על במקום עם, כמו על לחם הבכורים תנופה (ויקרא כג כ'), ורבים ככה, וכן פירש רש"י וראב"ע. והרמב"ן כתב טעם על הנשים שהן באו בראשונה ופרקו נזמיהן ותכשיטיהן, והאנשים אשר נמלאו להם נטפלו להן, וכן נהה אחרם על אפרים (ישעיה ז ב'), כי המלחמה היא לאפרים, ולא שתם על לאן לבן (בראשית ל מ'), ועליו מטה מנשה (במדבר ב כ'), והדומים להם. כל נדיב לב, כתב הראב"ע או נדיבת לב כדרך הספן שור שה כבשים עכ"ל, הכוונה אחרי שהזכיר שבאו האנשים עם הנשים, הנה בכלל נדיב לב גם נדיבת לב, כי הנקבה בכלל זכר, וכן כתב בפ' שמיני (ויקרא יא ה') על מלת השפן, שהנקבה בכלל, וכן שור שה כשבים (דברים יד ד'), והוא הדין לפרה ולכשבה. חח, פירש"י הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא אצמיד, וראב"ע כתב שהוא תכשיט האוזן, וכן כתב הרד"ק בשרשים שרש חח בשם רבי יונה, וכן מתורגם בל"א, וכתב עוד ולפי דעתי שהוא החלי שהוא כמין מחט שנוקבין ומחברין בו שתי שפתות החלוק תחת הגרון (האַלז-שפאַנגע), וכן נקרא הכלי שמעלים בו הדגים, לפי שנוקב לחיי הדג וכו', אבל ויביאהו בחחים אל ארץ מצרים (יחזקאל יט ד'), הם מוסרות וכבלים, וכן אמר התרגום בשלשלן, וכן וילכדו את מנשה בחוחים (ד"ה ב' לג י"א), בכבלים, וכן אמר אהר זה ויאסרהו בנחשתים (שם) עכ"ל. ולפ"ז יתכן שגם כאן פירושו תכשיט עשוי כעין שלשלת. ונזם, הוא תכשיט האף. וטבעת, באצבע. וכומז, פירש הראב"ע שהוא בזרוע, וכן מתורגם בל"א, ובפרשת מטות (במדבר לא נ') פירש הוא בעצמו שהאצעדה על הזרוע, ושם נזכרו שתיהן אצעדה וכומז

[אמר הבורם] (כב) כל נדיב לב, וגם נדיבת לב בכלל, כמו שכתב הראב"ע. והנה בכאן כתיב כל

כג וְכָל גְּבַר דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ
תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ וּמְעַזֵּי וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי
מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא
אַיְתִיאוּ׃ כד כָּל דַּאֲרִים
אַרְמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ
יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל
דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי
שִׁטִּין לְכָל עִיבִידַת פּוּלְחָנָא
אַיְתִיאוּ׃ כה וְכָל אִתְּתָא
חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא

ת"א וכל אשה. שבת צט ב. יומא סו ב:

זָהָב לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־
נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים
הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת
כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת
יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי
שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה
הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב

רש"י

שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש אשר נמצא אתו. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אלים

תרגום אשכנזי

געווידמעט האטטע. (כג) פערנער יעדער מאנן, דער אין זיינעם פערמאֶגען האטטע בלויע, פורפורראָטהע אונד האַלב-ראָטהע וואָללע, ליינען-גארן, אונד ציעגענהאַרע, ראָטהגעפאֶרבטע ווידדערפעללע, פעללע פאן תחשים, דיא בראַכטען עס. (כד) ווער איינע העבע פאן זילבער אדער קופפער אויפגעבראַכט האטטע, בראַכטען דיא העבע דעם עוויגען, אויך ווער שטים-האָלץ אין זיינעם פערמאֶגען האטטע צור פערפערטיגונג דעם ווערקעס, דיא בראַכטען עס. (כה) קונסטפערשטאֶנדיגע וייבער שפאָננען

באור

וכומז, ורז"ל פירשו שהוא דפוס של בית הרחם, וכ"כ הרד"ק בשרשים שרש כמז. (כג) אשר נמצא אתו, כי לא נמצאו מאלה רק למקצתם, לא כן כלי התכשיט שזכר בפסוק הקודם, שנמצאו לכלם. הביאו, לשון רבים, כי מלת כל איש כוללת אישים רבים, וכן דרך שם העצם הכולל, כמו עם וקהל ודומיהם, שיחובר אליו לפעמים הפעל בלשון רבים. (כד) תרומת כסף ונחשת, כתב הרמב"ן לא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף ונחשת, ע"כ תקרא זו תנופה וזו תרומה, כי המביא זהב ינופף ידו להשיבות הנדבה, או הלוקחים יניפו הזהב להראות לשבח המביא על נדבתו, ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה, כי לא הזכיר שם תרומה כלל רק כסף פקודי העדה, ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה, שהיה השוב להם יותר מן הכסף, מפני שלא היה נמצא בידם ממנו, או שהיה השוב מאד, כענין שנאמר כל הנחשת מזהב טובה שנים המודות כזהב (עזרא ח כ"ז) עכ"ל; ואולם אחרי שמצאנו (ישעיה ס י"ז) תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל, משמע שיחס אחד להם, וכמו שהנחשת והברזל יקרים מעצים ואבנים, כן הזהב והכסף יקרים מנחשת וברזל. אשר נמצא אתו עצי שטים, מכאן מוכח שלא היתה השטה מצויה במקום ההוא, עיין בפ' תרומה (לעיל כה ה'), ובא הפעל בלשון יחיד על העצים שהם רבים, כדרך הלשון, כאשר יקדם הפעל לנושאו, כמו שזכרנו פעמים רבות. (כה) חכמת לב, אשה חכמה, אבל חכמת הטף

קמן

כל נדיב לב הביאו ובמעשה העגל מה הוא אומר ויתפרקו כל העם (לעיל לב ג'), למדך כמה גדול כח יצר הרע של עבודת אלילים, כי רבים מסיתים לרעה, ומעטים הם היועצים לטובה. ואולם אחר כך כשראו בצלאל ואהליאב וכל חכמי לב עוסים במלאכה בתמידות וכל הנשיאים הביאו אבני השהם ויקר לחושן ולאפוד, אז נשא

בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־
הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־
תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־
הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה
בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃
כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי
הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים
לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם
וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃
כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב

ח"ו: (כז) והנשאם. חסר דחסר: (כח) למאור. מ"ו:

תרגום אונקלוס

מְעַזְלָא וּמַיְתַן כַּד עֲזִיל יַת תִּכְלָא וְיַת אַרְגְּוָנָא יַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת בּוּצָא׃
כו וְכָל נְשַׁיָּא דִּי אִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן בְּחוּכְמָא עֲזְלָן יַת מַעֲזַיָּא׃ כז וְרַבְרְבַיָּא
אַיְתִיאוּ יַת אַבְנֵי בוּרְלָא וְיַת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא
וּבְחוּשְׁנָא׃ כח וְיַת בּוּסְמָא וְיַת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא
וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דִּי אִתְרְעִי

נ"א עזלא.

ת"א טוו. שבת עד ב צט א: והנשאם. יומא עה א:

קת"ם (כה) את־התכלת. במקף: (כו) אתנה. (כח) למאור. מ"ו:

תרגום אשכנזי

מיט איהרען הענדען, אונד בראכטען דאז געשפיננסט, אן בלויער, פורפור־ראטהער אונד האָכ־ראטהער וואָללע אונד לייגען-גארן. (כו) דיאיעניגען וויבער, דיא איהר הערץ אונד קונסטגעשיקליכקייט דאצו אנטריעב, שפאננען דיא ציעגענהאארע. (כז) דיא פירשטען בראכטען שהם־שטיינע אונד איינגעפאסטע עדעלשטיינע צום אבערמאנטעל אונד ברוסטשילדע; (כח) אויך דאז געווירץ אונד דאז אָהל צום צינדען, צום זאלבאָהל אונד רייכערציינגע פאן עדלען שפעצרייען. (כט) יעדער מאנן אונד פרויא, וואס איהר

רש"י

לא תחסיר כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: (כז) והנשאם הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר והמלאכה היתה דים (שמות לו) אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגו׳ לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו

באור

קמץ הוא שם דבר, כמו חכמת מצרים (מלכים א׳ ה י׳), (הרשב"ם). בידיה טוו, כל אחת ואחת טוו. (כז) והנשאם, כי בצאתם ממצרים ונגלות, כל איש שאל כפי מעלתו, והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר הדשים רבים שיצאו ממצרים, כ"כ הראב"ע, והרשב"ם כתב והנשאם הביאו את אבני

רוח כולם להביא עוד נדבה בבקר, עד שהחכמים העושים במלאכה אמרו אל משה מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה (להלן לו ה׳).

לָכֶם֮ אֹתָם֒ לְהָבִיא֙ לְכָל־
הַמְּלָאכָ֔ה אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה
לַעֲשׂ֖וֹת בְּיַד־מֹשֶׁ֑ה הֵבִ֧יאוּ בְנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֛ל נְדָבָ֖ה לַיהוָֽה׃ פ שלישי שני
ל וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל
רְא֛וּ קָרָ֥א יְהוָ֖ה בְּשֵׁ֑ם בְּצַלְאֵ֛ל
בֶּן־אוּרִ֥י בֶן־ח֖וּר לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃
לא וַיְמַלֵּ֥א אֹת֖וֹ ר֣וּחַ אֱלֹהִ֑ים
בְּחָכְמָ֛ה בִּתְבוּנָ֥ה וּבְדַ֖עַת וּבְכָל־
מְלָאכָֽה׃ לב וְלַחְשֹׁ֖ב מַחֲשָׁבֹ֑ת
לַעֲשֹׂ֛ת בַּזָּהָ֥ב וּבַכֶּ֖סֶף וּבַנְּחֹֽשֶׁת׃
לג וּבַחֲרֹ֥שֶׁת אֶ֛בֶן לְמַלֹּ֖את
וּבַחֲרֹ֣שֶׁת עֵ֑ץ לַעֲשׂ֖וֹת בְּכָל־
מְלֶ֥אכֶת מַחֲשָֽׁבֶת׃ לד וּלְהוֹרֹ֖ת

לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה
לְכָל עִיבִידְתָּא דִּי פַקִּיד
יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמשֶׁה
אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא
קֳדָם יְיָ׃ ל וַאֲמַר משֶׁה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ
בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי
בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃
לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחָא מִן
קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא
בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל
עִיבִידָא׃ לב וּלְאַלָּפָא
אוּמָּנְוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא
וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃
לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא
לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא
לְמֶעְבַּד בְּכָל עִיבִידַת
אוּמָּנְוָן׃ לד וּלְאַלָּפָא יְהֵב

נ"א יתהון. נ"א רוח נבואה
קת"ם (כט) אתם. ח"ו:
(לב) מחשבת. ח"ו:
לעשת. ה"ו: (לג) למלאת.
ח"ו: (לד) ולהורת. מ"ו קדמאה
לכל:

רש"י

מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה

תרגום אשכנזי

הערץ פרייוויליג זיך ענטשלאָססען, צו דעם גאנצען קונסטווערקע צו ברינגען, וועלכעם דער עוויגע צו מאכען דורך משה בעפאָהלען האטטע. בראכטען דיא קינדער ישראל'ס איינע פרייווילליגע שטייער דעם עוויגען צו עהרען. (ל) משה שפראך צו דען קינדערן ישראל'ס: זעהט! דער עוויגע האט נאמענטליך ערנאננט בצלאל, זאָהן אורי, זאָהן חור, אויס דעם שטאממע יהודה. (לא) ער האט איהם מיט גאָטטליכעם גייסטע, מיט וויזהייט, מיט פערנונפט, מיט וויססענשאפט אונד מיט אללערלייא קונסט־געשיקליכקייט ערפיללט, (לב) געדאנקען אויסצודענקען, אין גאָלד, זילבער אונד קופפער צו ארבייטען; (לג) אויך אין שטיינארבייט, צו פאססען, אונד אין האָלצ־ארבייט, אין אללען זיננרייכען קינסטען צו ארבייטען; (לד) ער האט איהם אויך דיא

באור

את אבני השהם, שהרי שמות שבטיהם כתובים עליהם. (לב) ולחשוב, בלבו מחשבות שלא נראו כמותן, כי

נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃ לה מִלֵּא
אֹתָם חׇכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כׇּל־
מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ וְאֹרֵג עֹשֵׂי כׇּל־
מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת׃
לו א וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב
וְכֹל ׀ אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר
נָתַן יְהֹוָה חׇכְמָה וּתְבוּנָה בָּהֵמָּה
לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֶת־כׇּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה

בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת נַגַּר וְאוּמָן וְצַיָּר בְּתִכְלָא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל עֲבִידָא וּמַלְפֵי אוּמָנָן׃ לו א וְיַעֲבֵד בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא וְסוּכְלְתָנוּתָא בְּהוֹן לְמִידַע לְמֶעְבַּד יַת כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא

קת"ס (לה) מחשבת. ח"ו:

לו (א) לעשת. ח"ו וכן בפסוק ב' ג' וה':

רש"י

בנה של מרים היה: (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר ולא ניכר שוע לפני דל:

תרגום אשכנזי

גאבע צו אונטעררי͏כטען אין דאז הערץ געלעגט, איהם אונד אהליאב זאָהן אחיסמך, אוים דעם שטאממע דן. (לה) ער האט זיא מיט ווייזער קונסטגעשיקליכקייט פֿערזעהען, צו פֿערפֿערטיגען אללע ווערקע דעם מייסטערס אונד זיננרייכען קינסטלערס, אויך דעם קונסטשטיקקערס אין בלויער פורפור־ראָטהער אונד האָכ־ראטהער וואָללע אונד ליינען־גארן, אונד דעם וועבערס, אללער האנדווערקער אונד זיננרייכער קינסטלער.

לו (א) עס זאלל מאכען בצלאל אונד אהליאב אונד יעדער קונסטפֿערשטאָנדיגע מאנן, דעם דער עוויגע וויזהייט אונד פֿערנונפֿט אין דאז הערץ געגעבען, אום צו בעגרייפֿען, וויא דיא גאנצע קונסטארבייט צום דיענסטע דעם הייליגטהומס געמאכט

באור

יש אומן זהב ולא כסף, חרש אבן ולא עץ, ובכלם היה שלם, ועוד ולהורות, כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים, (הראב"ע). (לד) הוא, כן דרך הכתוב בכפילת הכנוי להשתמש בשם הישר תחת השם הנוטה, וכמוהו ופגריכם אתם (במדבר יד ל"ב), ישמח לבי גם אני (משלי כג ט"ו), וכבר הערנו על זה במקום אחר. (לה) וחשב ורקם וגו' וארג, תיבות ורקם וארג וכן עשי, כלן רדופות אל מלאכת, מלאכת החרש, מלאכת החשב, מלאכת הרקם ומלאכת הארג, ואח"כ כלל מלאכת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת, ובעל הטעמים העמיד תיבת וחשב בטעם סגולתא, ולא ידעתי כוונתו, והראב"ע כתב שעל בצלאל ואהליאב אמר עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת, ולא משמע כן מהמשך המאמר.

יְהוָֽה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־בְּצַלְאֵל
וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ
חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חָכְמָה
בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ
לְקָרְבָה אֶל־הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת
אֹתָֽהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת
כָּל־הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ
לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו
עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּֽקֶר׃
ד וַיָּבֹאוּ כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת
כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ
מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִֽׂים׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר

לְכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ׃ ב וּקְרָא
מֹשֶׁה לִבְצַלְאֵל וּלְאָהֳלִיאָב
וּלְכָל גְּבַר חַכִּים לִבָּא דִּי
יְהַב יְיָ חוּכְמְתָא בְּלִבֵּיהּ
כֹּל דִּי יִתְרְעֵי לִבֵּיהּ
לְמִקְרַב לַעֲבִידְתָּא לְמֶעְבַּד
יָתַהּ׃ ג וּנְסִיבוּ מִן קֳדָם
מֹשֶׁה יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא
דִּי אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַעֲבִידַת פּוּלְחַן קוּדְשָׁא
לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְאִנּוּן מַיְתַן
לֵיהּ עוֹד נְדַבְתָּא בִּצְפַר
בִּצְפַר׃ ד וַאֲתוֹ כָּל
חַכִּימַיָּא דְּעָבְדִין יָת כָּל
עֲבִידַת קוּדְשָׁא גְּבַר גְּבַר
מֵעֲבִידְתֵּיהּ דִּי אִנּוּן
עָבְדִין׃ ה וַאֲמָרוּ לְמֹשֶׁה
לְמֵימַר מַסְגַּן עַמָּא לְאַיְתָאָה

ת"א והם. יומא שם : איש. שבת צו ב. סנהדרין כט ב :

תרגום אשכנזי

ווערדען מיסטע אין אללען שטיקקען, וויא דער עוויגע עס בעפאהלען. (ב) משה ליעס רופען דען בצלאל אונד אהליאב אונד יעדען קונסטפערשטאנדיגען מאנן, דעם דער עוויגע ווייזהייט אין דאז הערץ געגעבען, וועם זיין הערץ אנטריעב, זיך אן דיא ארבייט צו מאכען, זיא צו פערפערטיגען. (ג) זיא נאהמען פאן משה אין עמפפאנג דיא גאנצע העבע, וועלכע דיא קינדער ישראל'ס געבראכט האטטען, דיא קונסטארבייט דעם היילינגען דיענסטעס צו פערפערטיגען, זיא אבער פוהרען פארט נאך אללע מארגען צו ברינגען. (ד) ענדליך אבער קאמען דיא קינסטלער, וועלכע דיא קונסטווערקע דעם היילינגטהומס פערפערטיגטען, יעדער פאן זיינעם קונסטווערקע, וועלכעס ער פערפערטיגטע, (ה) שפראכען צו משה: דיא לייטע

באור

לן (ב) לקרבה, הה"א נוסף כמו ולדבקה בו (דברים יא כ"ב ול' כ' ויהושע כב ה').

מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי
הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה
וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר
אִישׁ וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד
מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא
הָעָם מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה
דַיָּם לְכָל־הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת
אֹתָהּ וְהוֹתֵר׃ ס רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ

תרגום אונקלוס

מִסַּת פּוּלְחָנָא לְעִיבִידְתָּא דִּי פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתַהּ׃ ו וּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְאַעֲבָרוּ כָרוֹז בְּמַשְׁרִיתָא לְמֵימַר גְּבַר וְאִתְּתָא לָא יַעְבְּדוּן עוֹד עִיבִידְתָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּפְסַק עַמָּא מִלְּאַיְתָאָה׃ ז וְעִיבִידְתָּא הֲוַת מִיסַּת לְכָל עִיבִידְתָּא לְמֶעְבַּד יָתַהּ וְיִתְרַת׃

ת"א ויצו. שבת שם. ר"ה לד א. סוטה ג א: והמלאכה. שבת מט ב צו ב:

קת"ס (ו) ויעבירו. מ"י: קול. במרכא: במחנה. הבי"ת בלי מתג:

תרגום אשכנזי

לייטע ברינגען מעהר, אלס הינרייכענד איזט צום געברויך דעס ווערקעס, דאס דער עוויגע צו פערפערטיגען בעפאהלען האט. (ו) דא בעפאהל משה, דאס מאן אים לאגער אוים ריעף, וויא פאלגט: מאנן אדער פרויא זאלל ניעמאנד עטוואס מעהר אנשאפפען צור הייליגען העבע, אונד דאז פאלק הארטע אויף צו ברינגען. (ז) דער פארראטה אן ארבייט וואר הינרייכענד צור פערפערטיגונג דעם גאנצען ווערקעס, אונד בליעב דאפאן נאך איבריג. (ח) דיא קונסט-

רש"י

לו (ה) מדי העבדה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו והכבד את לבו והכות את מואב:

ויעש

באור

(ה) מדי העבדה, יותר מכדי צורך העבודה, (רש"י), ויהיה אם כן מ"ם מדי להוראת יתרון (קאמפאראַטיף) וכ"כ הראב"ע שהמ"ם נוסף כמ"ם מכל מלמדי השכלתי (תהלים קיט צ"ט). ור"ל שהמ"ם להוראת היתרון, וכן פירש הראב"ע בפירוש בתהלים ע"ש, ואונקלוס תרגמו מיסת כאלו המ"ם נוסף, כי כל לשון די כפתח ודי בצירי, תרגומו מיסת. (ו) ויצו משה ויעבירו, ענינו ויצו משה להעביר, ויעבירו, וכן דרך הלשון ויעבירו קול, כמו ויעבר הרנה (מלכים א' כב ל"ו). מלאכה, שהיו טווים בביתם כדכתיב ויביאו מטוה (לעיל לה כ"ה), (הרשב"ם). ואין צורך בזה לראיה מהכתוב, שאין ספק שכל הדברים המובאים לתרומת ה' היו צריכים הכנה רבה ביד המתנדבים, טרם יביאום אל החכמים העושים במלאכה, וההכנה ההיא תקרא מעשה ומלאכה; ויתכן כמ"ש הרמב"ן שכל הממון והרכוש יקרא מלאכה, וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שם כב י'). לרגל המלאכה אשר לפני (בראשית לג י"ד), וכל המלאכה נמבזה ונמס (שמואל א' טו ט'), וגם ההבאה תקרא מעשה, ומנע מהם את הכל; וכתב עוד הרמב"ן, הזכיר הכתוב מרבים העם להביא, לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים בנאמנותם, וגם הנגיד עליהם משובח בזה, שהעביר קול במחנה למנעם, כי אין לו חפץ בכספם וזהבם, כשאר הנגידים בע"א, כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז ט"ו) עכ"ל. ויכלא, לשון מניעה. (ז) והמלאכה, שהיתה עשויה בביתם, או שהיתה מובאה. דים, מ"ם דים שב אל עושי המשכן, וכן השחיתו דים (ירמיה מט ט'), תרגומו חבילו מיסתהון, יגנבו דים (עובדיה א' ה'), גנבין מיסתהון, כן פירש רש"י והראב"ע, והרשב"ם כתב שהמ"ם כמו מ"ם מן ריקם, ותהי הכנס (לעיל א' י"ג), וכן תרגם אונקלוס פה הות מיסת. לכל המלאכה, שהיו צריכים לעשות. והותר. מלשון רש"י משמע שהוא כמו ולהותר, שהיתה די לעשות ולהותר. שכן כתב מלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה

כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
אֶת־הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ
מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה
אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב
אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃

תרגום אונקלוס

ח וַעֲבַדוּ כָל חַכִּימֵי לִבָּא
בְּעָבְדֵי עִיבִידְתָּא יַת
מַשְׁכְּנָא עֲסַר יְרִיעָן דְבוּץ
שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין
עוֹבַד אוּמָן עֲבַד יַתְהוֹן׃
ט אוּרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא
עַסְרִין וּתְמַנְיָא אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין
דִירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא
חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃

תרגום אשכנזי

פֿערשטענדיגען אונטער דען האנדווערקערן פֿערפֿערטיגטען צו ערשט דיא וואָהנונג אוים צעהן טעפפיכֿען, פֿאן זעכֿספֿאך געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכֿ־ראָטהער וואָללע, מיט פֿיגורען פֿאן כרובים דורכֿווירקט, נאך קונסטוועבערארבייט וואורדען זיא געמאכֿט. (ט) דיא לאָנגע יעדעם טעפפיכֿס וואר אכֿט אונד צוואנציג עללען, אונד דיא ברייטע יעדעם טעפפיכֿס פֿיער עללען, אללע טעפפיכֿע האטטען

באור

של משכן לעשות אותה ולהותר. וכתב עוד והותר כמו והכבד את לבו (לעיל ח י"א), והכות את מואב (מלכים ב' ג כ"ד), ופי' בו הרא"ש שגם שם הוא כמו ולהכבד ולהכות; ואולם המדקדק במקומות ההם, יראה שאין מקום לפרשם בתוספת למ"ד, כי אם כמ"ש רש"י בעצמו והכבד את לבו, לשון פעול הוא הלך הלוך (ירמיה מא ו'), וכן והכות את מואב (מלכים ב' ג כ"ד), ושאול לו באלהים (שמואל א כב י"ג), הכה ופצוע (מלכים א' כ ל"ז) עכ"ל, ואין כוונתו כאן רק להביא ראיה שהוא מקור כמוהם. ויתכן לפרש כאן כמ"ש הראב"ע פה והותר שם הפועל, וטעם והותר והותירה עד כאן לשונו, ויהיה אם כן והותר שב על המלאכה שהיתה דים והותירה, ויהיה והותר מקור במקום עבר לנסתרת, כי המקור ישמש בעבור כל הזמנים והגופים. והמלאכה היא שם נקבה, וכן תרגם אונקלוס ויתרת, וכן משמע מסדר הנחת הטעמים שתיבת אתה מועמדת בטעם אתנה, ואלו היתה תיבת והותר רדופה אל תיבת לעשות, אין דרך להבדילה בטעם [ולי נראה שאין דעת הראב"ע נכונה בזה, לפי שאם שב והותר על המלאכה, א"כ הוא בודד, ולא מצאנו ההפעיל משרש זה שיהיה עומד, ונמצאו לו ב' הכרים ושניהם יוצאים, כי כה אמר ה' אכול והותר (מלכים ב' ד מ"ג), אכול ושבוע והותר (ד"ה ב לא י'), ואם שב על המלאכה היה צ"ל ונותרה, ואולי יאמר הראב"ע שהוא מקור מבנין הפעל, ובא החולם במקום השורק, כמ"ש בפירושו הא' על אל תותר (בראשית מט ד'), והציירי בא במקום הפתח בעבור הס"פ, כמ"ש על מלת ואכל (שם ג יב), אבל הוא דחוק, גם לפ"ז צריכים להגיה בלשון הראב"ע והותרה במקום והותירה; אבל לדעת רש"י שמלת והותר רדופה אל לעשות, היא חוזרת על עושי המלאכה, וא"כ היא יוצאה, ונראה כי כ"ה דעת יב"ע שתרגם לעשות אתה והותר, ועבדו יתה וכרם שיירו, עשה משני המקורים פעלים עברים, לבאר הכוונה שחוזרים על העושים]. (ט) שמנה, כתב הראב"ע דע כי דקדוק מספר האחד (ס"א האחדים, ר"ל כל המספרים עד עשר) בחשבון משונה מדרך לשון הקודש, גם ככה היא בלשון כשדים משונה, גם בלשון ישמעאל, כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה, ולשון זכר בלא סימן, והנה בחשבון שלשה בה"א סימן הזכרים, וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה, ומשם והלאה עד עשר והזכר (צ"ל ומשם והלאה עד עשרים הזכר) בלא ה"א אחד עשר שנים עשר תשעה עשר. והנקבה בה"א, רק בשנוי מלת עשרה (ר"ל שיבא העי"ן בסגול

י וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת
אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר
אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת
תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה
בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה
הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית
מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־
אֶחָת׃ יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי
זָהָב וַיְחַבֵּר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת
אֶל־אַחַת בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן
אֶחָד׃ פ

י וְלָפֵיף יַת חָמֵשׁ יְרִיעָן
חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ
יְרִיעָן לָפֵיף חֲדָא עִם
חֲדָא׃ יא וַעֲבַד עֲנוּבִין
דִּתְכְלָא עַל סִפְתָא
דִירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא
בֵּית לוּפֵי כֵּן עֲבַד
בְּסִיפְתָא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא
בֵּית לוּפֵי תִנְיָנָא׃
יב חַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד
בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין
עֲנוּבִין עֲבַד בְּסִטְרָא
דִירִיעֲתָא דְבֵית לוּפֵי
תִנְיָנָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָא חֲדָא
לָקֳבֵיל חֲדָא׃ יג וַעֲבַד
חַמְשִׁין פּוּרְפִּין דִּדְהַב
וְלָפֵיף יַת יְרִיעֲתָא חֲדָא
עִם חֲדָא בְּפוּרְפַּיָא וַהֲוָה
מַשְׁכְּנָא חַד׃ יד וַעֲבַד

קת"ס (י) חבר. הבי"ת בפתח׃
(יא) הקיצונה. מלא
דמלא׃ במחברת. המ"ם בלי
מתג והחי"ת בשוא לבד׃
(יב) מקבילת. מ"י וח"ו׃

תרגום אשכנזי

איינערלייא מאַאס. (י) מאן פיגטע פינף טעפפיכע איינען אן דען אנדערן, אונד פינף טעפפיכע איין שטיק אן דאז אנדערע. (יא) מאן מאכטע אויך שלייפען פאן בלויער וואָללע אם זוימע דעם איינען טעפפיכס, וועלכער אן דעם צוזאממען געהעפטעטען דער אייסערסטע איזט, אונד עבען זאָ פיעל מאכטע מאן אם זוימע דעם טעפפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפטע דער אייסערסטע איזט. (יב) פינפציג שלייפען מאכטע מאן אן דעם איינען טעפפיך, אונד פינפציג שלייפען אן דעם ענדע דעם טעפפיכס, וועלכער אן דעם אנדערן העפטע איזט; דיא שלייפען ווארען גראדע איינע דער אנדערן געגענאיבער זיטצענד׃ (יג) מאן מאכטע פינפציג גאָלדענע שפאנגען, ווען מאן נון פערמיטטעלסט דער האקען דיא טעפפיכע אן איינאנדער פיגטע, זאָ ווארד דיא

באור

הסי"ן בשוא והרי"ש בצירי, והעשרה הנאמר על זכר יבא בו העי"ן בח"פ, והסי"ן בקמץ וכן הרי"ש) שלא תתערב עם לשון זכר, אמרו שתים עשרה, וככה כלם, והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר, ואם היתה מלת

יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת
עָשָׂה אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע
אַמּוֹת רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה
אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃
טז וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד
וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ
לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי
נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־
הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ
מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם

יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל
מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן
עֲבַד יַתְהֵין׃ טו אוּרְכָּא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין
אַמִּין וְאַרְבַּע אַמִּין פּוּתְיָא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא
חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃
טז וְלַפֵּיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן
לְחוּד וְיַת שִׁית יְרִיעָן
לְחוּד׃ יז וַעֲבַד עֲנוּבִין
חַמְשִׁין עַל סִפְתָא
דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא בֵּית
לוּפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד
עַל סִפְתָא דִּירִיעֲתָא
דְּבֵית לוּפֵי תִנְיָנָא׃
יח וַעֲבַד פּוּרְפִין דִּנְחָשׁ
חַמְשִׁין לְלַפָּפָא יַת
מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חָד׃
יט וַעֲבַד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא
דְּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי

נ"א באמין
נ"א פרסא . נ"א לפרסא

קת"ס (יז) הקיצנה . מ"י וה"ו :
(יח) להית. ה"ו :

תרגום אשכנזי

זוואָהנונג איין גאנצעס . (יד) מאן מאכטע אויך טעפפיכע פֿאן ציעגענהאַאַר צום געצעלטע איבער דיא וואָהנונג , איילף שטיקקע מאכטע מאן . (טו) דיא לאָנגע יעדעס טעפפיכס דרייסיג עללען , אונד דיא בריימע יעדעס טעפפיכס וואר פֿיער עללען , דיא איילף טעפפיכע האטטען איינערלייא מאַאַס . (טז) מאן העפֿטעטע דיא פֿינף טעפ־פיכע בעזאָנדערס אונד דיא זעכס בעזאָנדערס, (יז) מאכטע פֿינפֿציג שלייפֿען אן דעם זוימע דעם אייסערסטען טעפפיכס אן דעם איינען העפֿטע , אונד פֿינפֿציג שלייפֿען אן דעם זוימע דעם טעפפיכס אן דעם אנדערן העפֿטע . (יח) מאן מאכטע אויך פֿינפֿציג קופּפֿערנע שפאנגען , דאז געצעלט צוזאממען צו פֿיגען , דאמיט עס איין גאנצעסזייא . (יט) מאן מאכטע אויך איינע דעקקע איבער דאז געצעלט אוים ראָטה־געפֿאָרבטען ווידדערפֿעללען ,

באור

המשכן סמוכה תהיה כת"ו לזכרים ולנקבות , ושלשת האנשים האלה (יחזקאל י"ד י"ח), ושלשת נשי בניו (בראשית

מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים
מִלְמָעְלָה׃ ס חמישי כ וַיַּעַשׂ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים
עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ
הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת
לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת
אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים
לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת
נֶגֶב תֵּימָנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־
כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים
הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד

וְחוּפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא
מִלְעֵילָא׃ כ וַעֲבַד יָת
דַפַּיָא לְמַשְׁכְּנָא דְאָעֵי
שִׁטִּין קָיְמִין׃ כא עֲסַר
אַמִּין אוּרְכָּא דְדַפָּא
וְאַמְתָא וּפַלְגוּת אַמְתָא
פוּתְיָא דְדַפָּא חָד׃
כב תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא
חָד מְשַׁלְבִין חָד לָקֳבֵיל
חָד כֵּן עֲבַד לְכָל דַּפֵּי
מַשְׁכְּנָא׃ כג וַעֲבַד יָת
דַפַּיָא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין
דַפִּין לְרוּחַ עִיבַר דָרוֹמָא׃
כד וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִכְסַף
עֲבַד תְּחוֹת עַסְרִין דַפִּין
תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַפָּא
חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַפָּא חָד

ת"א עשר. שבת צא׃

קת"ם (כא) אמת. חסר ו׳׃
(כב) ידות. חסר ו׳׃
משלבת. חסר דחסר׃

תרגום אשכנזי

אונד איינע דעקקע פֿאן תחשים פֿעללען אָבען דארויף. (כ) מאן מאכטע דיא ברעטטער צור וואָהנונג פֿאן שטים־האָלץ אויפֿרעכט שטעהענד. (כא) דיא לאֶנגע יעדעס ברעטטס וואר צעהן עללען, אונד דיא ברייטע יעדעס ברעטטס אַנדערטהאלב עללען. (כב) איין ברעטט בעקאָמט צווייא צאפּפֿען איינגעפֿאסט (אין דיא פֿיסע געהמליך) איינער וויא דער אנדערע; מאן מאכטע עס אַלזא אן אללען ברעטטערן דער וואָהנונג. (כג) עס וואורדען אַלזא ברעטטער צור וואָהנונג פֿערפֿערטיגט, צוואנציג ברעטטער צור זידליכען זייטע. (כד) פֿיערציג זילבערנע פֿיסע קאמען אונטער דען צוואנציג ברעטטערן, צווייא פֿיסע אונ־טער דיעזעם ברעטטע צו זיינעןביידען צאפּ־פֿען, אונד צווייא פֿיסע אונטער דיעזעם

באור

ז׳ י״ג) (כי אז הוא שם המקרה, לא תואר המספר), והנה שמונה לזכרים (בקמ"ץ הנו"ן) כמשפט, ושני לנקבה לומר שמונה (בסגול הנו"ן) כדרך עשתי עשרה עכ"ל.

לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה
עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃ כו וְאַרְבָּעִים
אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כז וּלְיַרְכְּתֵי
הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה
קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים עָשָׂה
לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו
יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־
הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה
לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ
שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה

לְתַרֵין צִירוֹהִי : כה וְלִסְטַר
מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ
צִיפּוּנָא עֲבַד עַסְרִין דַּפִּין :
כו וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף
תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חָד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת
דַּפָּא חָד : כז וְלִסְיָפֵי
מַשְׁכְּנָא מַעַרְבָא עֲבַד
שִׁתָּא דַּפִּין : כח וּתְרֵין
דַּפִּין עֲבַד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא
בְּסוֹפֵיהוֹן : כט וַהֲווֹ
מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא
הֲווֹ מְכַוְּנִין בְּרֵישֵׁיהוֹן
בְּעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד
לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן :
ל וַהֲווֹ תְּמַנְיָא דַּפִּין
וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא
עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין
תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חָד : לא וַעֲבַד עַבְרֵי
דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי

קת"ם (כח) למקצעת. חסר דחסר וכן המקצעת בפ' הסמוך : בירכתים. אין מתג ביו"ד וכן לירכתים להלן פ' ל"ב : (כט) תואמם. מלא ו' וחסר י' :

תרגום אשכנזי

ברעטטע צו זיינען ביידען צאפפען. (כה) צור אנדערן זייטענוואנד דער וואהנונג, צור נאָרדליכען זייטע נעהמליך, מאכטע מאן אויך צוואנציג ברעטטער. (כו) אונד פיערציג זילבערנע פיסע, צווייא פיסע אונטער דיעזעם ברעטטע, אונד צווייא פיסע אונטער דיעזעם ברעטטע. (כז) צור הינטערוואנד דער וואָה־נונג, צור וועסטליכען זייטע מאכטע מאן זעכס ברעטטער, (כח) אונד נאך צווייא ברעטטער צו דען ווינקעלן דער וואָהנונג אן דער הינטערוואנד. (כט) זיא שלאָסען אונטען צוזאממען, אויך אָבען פאסטע מאן זיא צו־זאממען אין איינען שלוסרינקען; זא מאכטע מאן עס אן ביידען אין ביידען עקקען. (ל) עס ווארען צוזאממען אכט ברעטטער אונד דאצו זילבערנע פיסע, זעכצעהן שטיקקע, איממער צווייא פיסע אונטער איינעם ברעטטע. (לא) מאן מאכטע ריעגעל פאן שטים האָלץ,

לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃
לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃
לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ
בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־
הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה
זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב
בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־
הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־
הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב
עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ
אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם
זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם

סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃
לב וַחֲמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי
סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא
וַחֲמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי
מַשְׁכְּנָא לְסוֹפְהוֹן מַעַרְבָא׃
לג וַעֲבַד יָת עַבְרָא
מְצִיעָאָה לְאַעְבָּרָא בְּגוֹ
דַּפַּיָּא מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃
לד וְיָת דַּפַּיָּא חֲפָא דַהֲבָא
וְיָת עִזְקָתְהוֹן עֲבַד דַּהֲבָא
אַתְרָא לְעַבְרַיָּא נַחֲפָא
יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃
לה וַעֲבַד יָת פָּרוּכְתָּא
דְּתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד
אוּמָן עֲבַד יָתַהּ צוּרַת
כְּרוּבִין׃ לו וַעֲבַד לַהּ
אַרְבְּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּין
וַחֲפִינוּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן
דַּהֲבָא וְאַתִּיךְ לְהוֹן

קת"ם (לג) התיכן. מלא ו' וחסר ו': לברח. חסר ו':

תרגום אשכנזי

פינף שטיקקע פיר דיא איינע זייטענוואנד דער וואהנונג. (לב) אונד פינף שטיקק ריעגעל פיר דיא אנדערע זייטענוואנד דער וואהנונג, אונד פינף שטיקק ריעגעל פיר דיא הינטערוואנד דער וואהנונג צור וועסטליכען זייטע. (לג) מאן מאכטע דען מיטטעלסטען ריעגעל, דער דורך דיא ברעטטער גינג פאן איינעם ענדע צום אנדערן. (לד) דיא ברעטטער בעלעגטע מאן מיט גאלד, דיא רינגען מאכטע מאן פאן גאלד, דורך וועלכע דיא ריעגעל געשטעקט ווארדען, אונד אויך דיא ריעגעל ווארדען מיט גאלד בעלעגט. (לה) מאן מאכטע אויך איינען פארהאנג פאן בלויער, פורפור־ראטהער, האכ־ראטהער וואללע אונד זעכספאך געצווירנטעם גארן מיט פיגורען פאן כרובים דורכווירקט, קונסט־וועבערארבייט מאכטע מאן זיא. (לו) דאצו פיער זיילען פאן שטים־האלץ, בעלעגטע זיא

באור

(לג) לברח, מהקל והטעם כמו מבריח מסוף מהכנין הככד כמו ירה ויורה ורבים ככה (הרלב"ע).

אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לז וַיַּעַשׂ
מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לח וְאֶת־עַמּוּדָיו
חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם וְצִפָּה
רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב
וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ
לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי
אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר
מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב
סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי
טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי
טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃

אַרְבְּעָה סַמְכִין דִכְסָף׃
לז וַעֲבַד פְּרָסָא לִתְרַע
מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
עוֹבַד צַיָּר׃ לח וְיָת
עַמּוּדוֹהִי חַמְשָׁא וְיָת
וָוֵיהוֹן וַחֲפִי רֵישֵׁיהוֹן
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דַּהֲבָא וְסַמְכֵיהוֹן
חַמְשָׁא דִנְחָשָׁא׃
לז א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל יָת
אֲרוֹנָא דְאָעֵי שִׁטִּין
תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אוּרְכֵּיהּ
וְאַמְתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ
וְאַמְתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ׃
ב וְחַפְּהִי דְּהַב דְּכֵי מִגֵּו
וּמִבָּרָא וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר
דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃
ג וְאַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן
דִּדְהַב עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ
וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵיהּ
חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל

קת"ם (לז) מסך. כולו קמוץ: (לח) עמודיו. מלא דמלא: וחשקיהם. חסר ו' ומלא י':

רש"י

לז (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו:

תרגום אשכנזי

מיט גאלד, איהרע האקען וואַרען גאלד, מאַן גאָס צו דען זיילען פיער זילבערנע פיסע.

(לז) מאן מאכטע איינע דעקקע צום איינגאַנגע דעם געצעלטעס פאָן בלויער פורפור־ראטהער, האָכ־ראטהער וואללע אונד זעכסזאַך געצווירנטעם גארן, שטיקקערארבייט. (לח) דאצו פינף זיילען נעבסט האקען, איהרע קנייפע אונד איהרע רייפען מיט גאלד בעלעגט, דאצו אויך פינף קופפערנע פיסע.

לז (א) בצלאל מאכטע דיא לאַדע אויס שטים־האלץ; דריטהאלב עללען דיא לאָנגע, אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע, אונד אַנדערטהאלב עללען דיא האָהע; (ב) בע־לעגטע דיא לאדע מיט ריינעם גאלדע, אינוועגדיג אונד אויסענוועגדיג, מאכטע דאצו איינען גאלדענען קראַנץ הערום. (ג) גאָס דאצו פיער גאלדענע רינגע, אן דען פיער עקקען, אַלזא דאס אויף דער איינען זייטע צווייא רינגע אונד אויף דער אנדערן זייטע

ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב
טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה
וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים
זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי
קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב אֶחָד
מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה
מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־
הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹוֺתָו׃ ט וַיִּהְיוּ
הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה
סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת
וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־
הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ

קצותיו קרי

סִטְרֵיהּ תִּנְיָנָא׃ ד וַעֲבַד
אֲרִיחֵי דְאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא
יַתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ה וְאָעֵיל
יַת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל
סִטְרֵי דַאֲרוֹנָא לְמִיטַל יַת
אֲרוֹנָא׃ ו וַעֲבַד כַּפּוּרְתָּא
דִדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין
וּפַלְגָּא אוּרְכַּהּ וְאַמְּתָא
וּפַלְגָּא פּוּתְיַהּ׃ ז וַעֲבַד
תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד
עֲבַד יַתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי
כַפּוּרְתָּא׃ ח כְּרוּבָא חַד
מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד
מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפּוּרְתָּא
עֲבַד יַת כְּרוּבַיָּא מִתְּרֵין
סִטְרוֹהִי׃ ט וַהֲווֹ כְרוּבַיָּא
פְּרִיסִין גַּדְפֵיהוֹן לְעֵילָא
מַטְלִין בְּגַדְפֵיהוֹן עַל
כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד
לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא

קת"ס לז (ח) כרוב. בקדמא לא במקף: קצוותו. בב' ווי"ן וחסר י': למעלה סככים. הטי"ן והכ"ף בגוא לבד׳

תרגום אשכנזי

ווידערום צוויא רינגע ווארען. (ד) מאכטע שטאנגען פאן שטים־האלץ, בעלעגטע זיא מיט גאלד, (ה) בראכטע דיא שטאנגען אין דיא רינגע, אויף דען זייטען דער לאדע, דיא לאדע דאמיט צו טראגען. (ו) מאכטע אויך איינען דעקקעל פאן ריינעם גאלדע, דריטהאלב עללען דיא לאנגע, אונד אנדערטהאלב עללען דיא ברייטע. (ז) מאכטע פערנער צוויא גאלדענע כרובים, פאן געטריעבענער ארבייט מאכטע ער זיא, אויס דעןביידען ענדען דעם דעקקעלס. (ח) נעהמליך איינען כרוב אויס דעם איינען ענדע, אונד איינען כרוב אויס דעם אנדערן ענדע; אויס דעם דעקקעל זעלבסט פערפערטיגטע ער דיא כרובים, אןביידען ענדען. (ט) דיא כרובים ווארען זא געמאכט, דאס זיא איהרע פליגעל אין דיא האהע אויסברייטעטען, אינדעם זיא דאמיט דען דעקקעל איבערדעקטען, מיט דעם אנגעזיכט איינער געגען דען אנדערן געקעהרט; יעדאך נייגטען זיא איהרע געזיכטער געגען דען

י וַיַּ֥עַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָ֖ן עֲצֵ֣י שִׁטִּ֑ים
אַמָּתַ֤יִם אָרְכּוֹ֙ וְאַמָּ֣ה רָחְבּ֔וֹ וְאַמָּ֥ה
וָחֵ֖צִי קֹמָתֽוֹ׃ יא וַיְצַ֥ף אֹת֖וֹ זָהָ֣ב
טָה֑וֹר וַיַּ֥עַשׂ ל֛וֹ זֵ֥ר זָהָ֖ב סָבִֽיב׃
יב וַיַּ֨עַשׂ ל֥וֹ מִסְגֶּ֛רֶת טֹ֖פַח סָבִ֑יב
וַיַּ֧עַשׂ זֵֽר־זָהָ֛ב לְמִסְגַּרְתּ֖וֹ סָבִֽיב׃
יג וַיִּצֹ֣ק ל֔וֹ אַרְבַּ֖ע טַבְּעֹ֣ת זָהָ֑ב וַיִּתֵּן֙
אֶת־הַטַּבָּעֹ֔ת עַ֚ל אַרְבַּ֣ע הַפֵּאֹ֔ת
אֲשֶׁ֖ר לְאַרְבַּ֥ע רַגְלָֽיו׃ יד לְעֻמַּת֙
הַמִּסְגֶּ֔רֶת הָי֖וּ הַטַּבָּעֹ֑ת בָּתִּים֙
לַבַּדִּ֔ים לָשֵׂ֖את אֶת־הַשֻּׁלְחָֽן׃
טו וַיַּ֤עַשׂ אֶת־הַבַּדִּים֙ עֲצֵ֣י שִׁטִּ֔ים
וַיְצַ֥ף אֹתָ֖ם זָהָ֑ב לָשֵׂ֖את אֶת־
הַשֻּׁלְחָֽן׃ טז וַיַּ֜עַשׂ אֶת־הַכֵּלִ֣ים ׀
אֲשֶׁ֣ר עַל־הַשֻּׁלְחָ֗ן אֶת־קְעָרֹתָ֤יו
וְאֶת־כַּפֹּתָיו֙ וְאֵת֙ מְנַקִּיֹּתָ֔יו וְאֶת־

הֲווֹ אַפֵּי כְרוּבַיָא׃ י וַעֲבַד
יָת פָּתוֹרָא דְאָעֵי שִׁטִּין
תַּרְתֵּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא
וּפַלְגָא רוּמֵיהּ׃ יא וַחֲפָא
יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי וַעֲבַד
לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר
סְחוֹר׃ יב וַעֲבַד לֵיהּ
גְּדַנְפָא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָא
סְחוֹר סְחוֹר וַעֲבַד דֵּיר
דִּדְהַב לִגְדַנְפֵיהּ סְחוֹר
סְחוֹר׃ יג וְאַתִּיךְ לֵיהּ
אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וִיהַב
יָת עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע
זָוְיָתָא דִּי לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃
יד לָקֳבֵיל גְּדַנְפָא הֲוָאָה
עִזְקָתָא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָא
לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃
טו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן
דַּהֲבָא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃
טז וַעֲבַד יָת מָנַיָא דִּי עַל
פָּתוֹרָא יָת מְגִיסוֹהִי וְיָת
בָּזִיכוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵיהּ וְיָת

נ"א הוו

קת"ס (יג) הפאת. חסר ו׳:

תרגום אשכנזי

דען דעקקעל ניעדער. (י) פֿערפֿערטיגטע אויך דען טיש פֿאן שטים־האלץ, צוויא עללען דיא לאַנגע, איינע עללע דיא ברייטע אונד אנדערטהאלב עללען דיא האָהע; (יא) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאלדע, מאַכטע איינען גאלדענען קראַנץ אומהער. (יב) מאַכטע איינען ראַנד דאראן, איינע האנד ברייט, רינגס אומהער, אונד אן דיעזען ראַנד פֿיהרטע ער דען גאלדענען קראַנץ אומהער. (יג) גאָס דאצו פֿיער גאלדענע רינגע, אונד זעטצטע דיא רינגע אן דיא פֿיער עקקען זיינער פֿיער פֿיסע. (יד) אונטערהאלב דעם ראַנדעס ווארען דיא רינגע, אלס איין געהייזע פֿיר דיא שטאנגען (אין וועלכֿע נעהמליך דיא שטאנגען געשטעקט ווארדען), דען טיש צו טראגען. (טו) מאַן מאַכטע דיא שטאנגען פֿאן שטים־האלץ, בעלעגטע זיא מיט גאלד, דען טיש צו טראגען. (טז) פֿערנער דיא געראַטהע אויף דען טיש, נעהמליך שיססעלן, שאַלען, שטיטצען אונד האלב־

הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב
טָהוֹר׃ פ ששי שלישי
יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר
מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ
וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ
מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים
מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה
מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה
מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר
וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן
לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־
הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה
גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ
וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי

קַשְׂוָתָא דִּי מְנַסְּכִין בְּהֵין
דְּהַב דְּכֵי׃ יז וַעֲבַד יַת
מְנַרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד
עֲבַד יַת מְנַרְתָּא שִׁידַהּ
וּקְנַהּ כַּלִּידַהָא חִיזוּרַהָא
וְשׁוֹשַׁנַּהָא מִנַּהּ הֲווֹ׃
יח וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין
מִסִּטְרַהָא תְּלָת קְנֵי
מְנַרְתָּא מִסִּטְרָא חָד וּתְלָת
קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרָא
תִּנְיָנָא׃ יט תְּלָתָא כַלִּידִין
מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חָד חֲזוּר
וְשׁוֹשָׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין
מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חָד חֲזוּר
וְשׁוֹשָׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין
דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃
כ וּבִמְנַרְתָּא אַרְבְּעָא
כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֲזוּרַהָא
וְשׁוֹשַׁנַּהָא׃ כא וַחֲזוּר תְּחוֹת
תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וַחֲזוּר

נ״א דאתנסך

קת״ם (טז) הקשות. בוא״ו אחד: (יח) מצדיה. מלא י׳: קני. ביו״ד בסוף וכן תניינא בפסוק:

תרגום אשכנזי

דאָהרען, וואָמיט דאז בראָד בעדעקט וואַרד פֿאָן רײנעם גאָלדע. (יז) מאַכטע אויך דען לײַכטער פֿאָן רײנעם גאָלדע, פֿאָן געטריע־בענער ארבייט, פֿוס, שאַפֿט, קעלכע, קנאָפּפֿע אונד בלומען ווארען אוים איהם הערויס געארבייטעט. (יח) זעכס ארמע גינגען אוים דען זייטען הערויס, נעהמליך דרייא ארמע דעם לײַכטערס אוים דער איינען זייטע, אונד דרייא ארמע דעם לײַכטערס אוים דער אנדערן זייטע. (יט) דרייא מאַנדעלפֿאָרמיגע קעלכע, אן דעם איינען ארמע, איין קנאָפּף אונד איינע בלומע, אונד דרייא מאַנדעל־פֿאָרמיגע קעלכע אן דעם אנדערן ארמע, איין קנאָפּף אונד איינע בלומע; זא אַן אללען זעכס ארמען, דיא אוים דעם לײַכטער הערויס געהען. (כ) אן דעם לײַכטער זעלבסט ווארען פֿיער קעלכע, וויא מאַנדעלן געשטאַלטעט, קנאָפּפֿע אונד בלומען. (כא) פֿערנער איין קנאָפּף אין וועלכעם איין פּאָאַר ארמע זאס, נאָך איין קנאָפּף, אין

הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי
הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם
וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה
אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־
נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ
וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר
זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת
כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ
כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי
שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ
רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ
קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר
אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃

תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ
וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין
דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין
מִנַּהּ׃ כב חֲזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן
מִנַּהּ הֲווֹ כּוּלַּהּ נְגִידָא
חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד
יַת בּוֹצִינָהָא שַׁבְעָא
וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא
דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כִּכְּרָא
דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיַת
כָּל מָנָהָא׃ כה וַעֲבַד יַת
מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא
דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ
וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע
וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ
הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא
יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יַת אִיגָּרֵיהּ
וְיַת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר
וְיַת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ
דִּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃

קת"ם (כב) וקנתם. חסר ו': (כה) קמתו. הקו"ף במתג ולא במונח: (כו) קירתיו. ח"ו ומלא ב' יודי"ן:

תרגום אשכנזי

וועלכעם דאז צווייטע פאאַר ארמע זאס, אונד נאָך איין קנאפף, אין וועלכעם דאז דריטטע פאאַר ארמע זאס, זא אין אללען זעכס ארמען דיא אוים דעם לייכטער הערוים געהען. (כב) קנאָפּפע אונד ארמע ווארען אוים איהם זעלבסט הערוים געארבייטעט; גאנץ אוים איינעם שטיקקע ריינעם גאלדעס געטריעבען. (כג) פערפערטיגטע אויך דאצו זיעבען לאמפען, נעבסט צוואַנגליין אונד אשנעפּאָסליין פאן ריינעם גאלדע. (כד) איין ככר ריינעם גאלד פערארבייטעטע מאן דאצו, אונד צו אללען זיינען געראָטהען. (כה) מאכטע אויך איינען רייכעראלטאר פאן שטים־האלץ, דיא לאַנגע איינע עללע, דיא ברייטע איינע עללע, פיערעקקיג, אונד דיא האָהע צוויא עללען, דיא עקקען ווארען אוים איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאכט; (כו) בעלעגטע איהן מיט ריינעם גאלדע, זיין בלאטט, אונד זיינע זייטען אומהער, אונד זיינע עקקען; פיהרטע אָבען איינען גאלדענען קראנץ הערום.
מאכטע

כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀
מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל
שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת
אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃
כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ
וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר
מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ שביעי רביעי ס
לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה
עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת
אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ
וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ
קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ
הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃
ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־
הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־

תרגום אונקלוס

כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב
עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ
עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין
סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא
לְמִיטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃
כח וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי
שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃
כט וַעֲבַד יָת מִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא קוּדְשָׁא וְיָת
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּכֵי עוֹבַד
בּוּסְמָנוּ׃
לח א וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא
דַּעֲלָתָא דְּאָעֵי
שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
וַחֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע
וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ׃
ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע
זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי
וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא׃
ג וַעֲבַד יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא
יָת פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת
מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא

קת"ם (כז) על שני. על כטפחא לא במקף: לח (א) העלה. כל אורייתא ח"ו כר מ"א: (ג) את־כלי. במקף: הסירת. מלא י' וחסר ו':

תרגום אשכנזי

(כז) מאכטע אונטער דעם קראנצע צווייא גאלדענע רינגע אןביידען ווינקעלן, נעהמליך אן ביידען זייטען; דיעזעם רינגווערק דיענטע דען שטאנגען צום געהייזע, דען אלטאר דאמיט צו טראגען. (כח) פערפערטיגטע דיא שטאנגען פאן שטים-האלץ, בעלעגטע זיא מיט גאלד. (כט) מאכטע פערנער דאז אֶהל צור הייליגען זאלבונג, אונד דאז רייכערצייג פאן ערלען שפעצערייען, נאך אפאֶטהעקער קונסט.

לח (א) מאכטע אויך דען אלטארהערד דעם גאנצאפפערס, פאן שטים־האלץ; פינף עללען דיא לאֶנגע, פינף עללען דיא ברייטע, פיערעקקיג, אונד דיא האֶהע דרייא עללען. (ב) מאכטע אן דען פיער ווינקעלן פיער האֶהלע עקקען, דיא עקקען ווארען אויס איינעם שטיקקע מיט דעם הערדע געמאכט, בעלעגטע איהן מיט קופפער. (ג) פערפערטיג־טע אללע געראֶטהע דעם אלטארס, נעהמליך דיא טאֶפפע, דיא שויפעלן, דיא בעקקען,

הַמִּזְרָקֹת וְאֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־
הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃
ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה
רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ
מִלְּמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע
טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ
אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים
בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ
לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת
עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת
הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת
בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ

תרגום אונקלוס

וְיָת צִינוֹרְיָתָא וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי עֲבַד נְחָשָׁא׃
ד וַעֲבַד לְמַדְבְּחָא סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת סוֹבָבֵיהּ מִלְּרַע עַד פַּלְגֵיהּ׃
ה וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃
ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃
ז וְעָאֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ׃
ח וַעֲבַד יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחְזְיַת נְשַׁיָּא דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה

קת"ס (ה) ויצק. הגד"י רפי: הקצות. בו' חדא: (ח) הכיור. מלא ו': במראת. חסר ו': הצבאת. חסר דחסר:

רש"י

לח (ז) נבוב לחת. נבוב הוא חלול וכן ועביו ארבע אצבעות נבוב (ירמיה נב): נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראת הצבאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת

תרגום אשכנזי

דיא גאבעלן אונד דיא קאָהלפפאננען, אללע גערעֶטהע דעסזעלבען מאכטע מאן אוים קופּפער. (ד) מאכטע אויך אן דיעזעם אלטאר איין זיעבווערק, נעטצפאֶרמיג פאן קופּפער, אונטערהאלב דער אויסלאדונג, ביז אין דיא העלפטע. (ה) גאָם פיער רינגע צו דען פיער עקקען, אן דעם קופּפערען זיעבווערק, דען שטאנגען צום געהייזע. (ו) מאכטע אויך שטאנגען פאן שטים־האלץ, בעלעגטע זיא מיט קופּפער. (ז) בראכטע דיא שטאנגען אין דיא רינגע, אן דען זייטען דעם אלטאר־ הערדס, איהן דאמיט צוטראגען; האָהל, פאן טאפעלן צוזאממען געזעטצט ווארד דער אלטאר געמאכט. (ח) מאכטע אויך איין קופּפערנעס בעקקען, אונד איין קופּפערנעס געשטעלל דאצו, אוים דען מעטאלענען שפיעגעלן דער פערזאממעלטען וויבספערזאָ-

באור

לח (ח) במראת, בנות ישראל היו בידן מראות מנחשת קלל ממורט שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא

פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס
ט וַיַּעַשׂ
אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה
קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה
בָּאַמָּה׃ י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃

תרגום אונקלוס

בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ט וַעֲבַד יָת דַּרְתָּא לְרוּחַ
עִיבַר דָּרוֹמָא סְרָדֵי
דְדַרְתָּא דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה
בְּאַמִּין׃ י עַמּוּדֵיהוֹן
עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין
דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא

קת"ס (י) עמודיהם. מלא דמלא וכן בסמוך פ' י"א י"ב וי"ד: העמודים. מלא דמלא וכן בסמוך פ' י"א ולהלן פ' י"ז:

תרגום אשכנזי

נען, וועלכע זיך אן דעם איינגאנגע דעם שטיפטסצעלטעם פערזאממעלטען. (ט) פערנער דען פֿארהאָף, צור זידליכען זייטע, געשטריקטע אומהאָנגע צום פֿארהאָף, פֿאן געצווירנטעם גארן, הונדערט עללען. (י) דאצו צוואנציג זיילען, נעבסט צוואנציג קופפערנען פֿיסען; דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפֿען

רש"י

לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות בעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך (שיר ח) וזהו שנאמר במראות הצבאות. ונעשה הכיור

באור

לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, וכתב רש"י ותדע לך שהן מראות ממש, שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו', ויעש בה וגו' (לקמן פסוק ל' ול"א) וכיור וכנו לא הוזכרו שם, למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא וכן תרגום של מראות מירורים בלע"ז (בל"א שפיגעל) וכן מצינו בישעיה (ג' כ"ג) הגליונים מתרגמינן מחזייתא עכ"ל, וכתב הרא"בע בי"ת במראות תחת מ"ם, כי נכון הוא בלשון הקדש, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח ל"ב), וככה בלשון ישמעאל עכ"ל, וכבר הודעתיך ההבדל האמתי שבין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם, כי המ"ם ישמש על הגבול אשר ממנו התחיל הדבר להתפעל, והבי"ת על הגבול אשר בו התפעל ופעמים שההוראה בהם אחת, אלא שהבחינות נבדלות, ויתכן לומר והנותר מבשר ומלחם, בבחינת הבשר והלחם אשר מהם נשאר, ויתכן ג"כ לומר והנותר בבשר ובלחם, על הבשר והלחם הנשאר, וכן כאן בבחינת התמונה אשר היתה לכלים טרם נתכו ונעשו כיור, יאמר ממראות הצובאות, ובבחינת התמונה שלהם בעודם מקבלים השנוי, יאמר במראות הצובאות, ולכן אלו אמר ממראות, היה אפשר לומר שלא שם בו כל המראות אלא מקצתן והותר מהם, לכך נאמר במראות לומר שמכלם נעשה הכיור וכנו, כמו שנכתוב לקמן בפ' פקודי (סימן זה פסוק ל'), בשם הרמב"ן. הצבאת, שהיו נאספות ובאות צבאות לתת מראותיהן, להעשות בהן כל הכיור וכנו, כי התנדבו בשמחה לעבודת ה': פתח אהל מועד, לא נעשו עדיין אהל המשכן, אולי על אוהל משה ידבר שקראו אוהל מועד, ואמר שלשם הביאו נדבותיהן והוא קבל מהן (מדברי הרמב"ן); ואונקלוס תרגם דאתיין לצלאה בתרע משכן זימנא. ולא תרגם תיבת הצבאת כלל, ויב"ע תרגם נשיא צניעתא, ובעידן דאתין לצלאה בתרע משכן זימנא וכו', והירושלמי תרגם בהזית נשיא צניעתא דהוון צניען וכו'. יתכן שתרגמו המלה מלשון עבודה, יאמר שהיו באות אחר כך יום יום אל מקום נדבתן, לעבוד את ה', להתפלל שם ולשמוע דברי המצות:

הכירות

{אמר הכורם} (ח) אשר צבאו, ענינו שהעמידו המראות בסדר על קו ישר כמו מערכת הצבא, ולפיכך נקראו הצובאות.

יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָּאַמָּה
עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים
וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם
קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם
עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃
יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים
אַמָּה׃ יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה
אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃
טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה
לְשַׁעַר הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ
עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה

וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וּלְרוּחַ
צִיפּוּנָא מְאָה אַמִּין
עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן
עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּלְרוּחַ
מַעַרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין
אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא
וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא וָוֵי
עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃
יג וּלְרוּחַ קִדּוּמָא מַדִּינְחָא
חַמְשִׁין אַמִּין׃ יד סְרָדִין
חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין לְעִבְרָא
עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן
תְּלָתָא׃ טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָנָא
מִכָּא וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא
סְרָדִין חֲמֵשׁ עַסְרֵי אַמִּין
עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן

ת"א ולכתף. ערובין ב ב: קלעים. זבחים נט ב:

קת"ם (יב) וחשוקיהם. מלא דמלא וכן להלן פ' י"ז:

רש"י

מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר ונחושת התנופה שבעים ככר וגו' ויעש בה וגו' וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא וכן תרגום של מראות מירוריי"ש בלע"ז 1). וכן מצינו (ישעיה ג) והגליונים מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן:

תרגום אשכנזי

ווארען זילבערן. (יא) צור נאָרדליכען זייטע הונדערט עללען, דאצו צוואנציג זיילען, נעבסט צוואנציג קופּפערנען פּיסען; דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען ווארען זילבערן. (יב) צור וועסטליכען זייטע פינפציג עללען אומהאָנגע, דאצו צעהן זיילען, נעבסט צעהן פּיסען; דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפען ווארען זילבערן. (יג) צור עסטליכען זייטע, פינפציג עללען; (יד) נעהמליך פינפצעהן עללען אומהענגע צו דער איינען פאָרדערזייטע, דאצו דרייא זיילען נעבסט דרייא פּיסען; (טו) אונד צור אנדערן פאָר־דערזייטע אן דעם טהאָרע דעם פאָרהאָפס, ווידערום פינפצעהן עללען אומהענגע, דאצו דרייא

1) מירוריי"ש בלע"ז, miroirs (שפיעגעל).

וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי
הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים
כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר
יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה
רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה
אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ אַמּוֹת
לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם
אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה
נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃
כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר
סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס

תַּלְתָּא׃ טז כָּל סְרָדֵי דַרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר׃
יז וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא
דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי
רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן
מְכַבְּשִׁין כְּסַף כֹּל עַמּוּדֵי
דַרְתָּא׃ יח וּפְרָסָא דִּתְרַע
דַּרְתָּא עוֹבַד צַיָּר תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
שְׁזִיר וְעַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא
וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ אַמִּין
לָקֳבֵיל סְרָדֵי דַרְתָּא׃
יט וְעַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָה
וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא דִּנְחָשָׁא
וָוֵיהוֹן כְּסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ כ וְכָל
סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא׃

קת"ס (יז) עמדי. חסר ו':
(יח) וקומה. מ"ו:
(כ) וכל־. הוא"ו בגעיא:

תרגום אשכנזי

דרייא זיילען נעבסט דרייא פֿיסען. (טז) אללע אומהעגנגע דעם פֿארהאָפֿס אומהער ווארען פֿאן זעכספֿאך געצווירנטעם גארן. (יז) דיא פֿיסע צו דען זיילען ווארען קופֿפֿערן, דיא האקען אן דען זיילען אונד איהרע רייפֿען ווארען זילבערן, דיא בעלעגונג איהרער קנייפֿע וואר פֿאן זילבער, אללע זיילען דעם פֿארהאָפֿס ווארען מיט זילבערנען רייפֿען פֿער-זעהען; (יח) פֿערפֿערטיגטע ענדליך דיא דעקקע פֿאָר דעם איינגאנג. דעם פֿארהאָפֿס שטיקקערארבייט פֿאן בלויער, פורפור-ראָטהער האָכראָטהער וואללע, אונד געצווירנטעם גארן; דיא לענגע צוואנציג עללען, דיא העהע, נעהמליך אין דער ברייטע דער דעקקע, פֿינף עללען, זא האָך אלס דיא אומהענגע דעם פֿארהאָפֿס. (יט) דאצו פֿיער זיילען נעבסט פֿיער קופֿפֿערנען פֿיסען, דיא האקען, אונד דיא בעלעגונג איהרער קנייפֿע אונד שטאנגען ווארען זילבערן. (כ) אונד אללע נעגעל צור וואהנונג אונד צום פֿאָר-האָף אומהער ווארען קופֿפֿערן.

רש"י

(יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

חירום.

°(מלכים א׳ סימן ז׳)

ואם חל בו פרשה שקלים מפטירין בן שבע שנים יהואש ואם חל בו פרשה פרה מפטירין ויהי דבר ה׳ וגו׳ בן אדם.

מ וַיַּ֣עַשׂ חִיר֔וֹם אֶת־הַכִּיֹּר֔וֹת וְאֶת־הַיָּעִ֖ים וְאֶת־הַמִּזְרָק֑וֹת וַיְכַ֣ל חִירָ֗ם לַֽעֲשׂוֹת֙
אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֛ה לַמֶּ֥לֶךְ שְׁלֹמֹ֖ה בֵּ֥ית יְהוָֽה׃ מא עַמֻּדִ֣ים
שְׁנַ֔יִם וְגֻלֹּ֧ת הַכֹּתָרֹ֛ת אֲשֶׁר־עַל־רֹ֥אשׁ הָֽעַמֻּדִ֖ים שְׁתָּ֑יִם וְהַשְּׂבָכ֣וֹת שְׁתַּ֔יִם לְכַסּ֗וֹת
אֶת־שְׁתֵּי֙ גֻּלֹּ֣ת הַכֹּֽתָרֹ֔ת אֲשֶׁ֖ר עַל־רֹ֥אשׁ הָעַמּוּדִֽים׃ מב וְאֶת־הָרִמֹּנִ֥ים אַרְבַּ֛ע
מֵא֖וֹת לִשְׁתֵּ֣י הַשְּׂבָכ֑וֹת שְׁנֵֽי־טוּרִ֤ים רִמֹּנִים֙ לַשְּׂבָכָ֣ה הָאֶחָ֔ת לְכַסּ֗וֹת אֶת־שְׁתֵּי֙
גֻּלֹּ֣ת הַכֹּֽתָרֹ֔ת אֲשֶׁ֖ר עַל־פְּנֵ֥י הָעַמּוּדִֽים׃ מג וְאֶת־הַמְּכֹנ֖וֹת עָ֑שֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹ֣ת
עֲשָׂרָ֔ה עַל־הַמְּכֹנֽוֹת׃ מד וְאֶת־הַיָּ֖ם הָאֶחָ֑ד וְאֶת־הַבָּקָ֥ר שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר תַּ֥חַת הַיָּֽם׃
מה וְאֶת־הַסִּיר֨וֹת וְאֶת־הַיָּעִ֜ים וְאֶת־הַמִּזְרָק֗וֹת וְאֵת֙ כָּל־הַכֵּלִ֣ים °הָאֵ֔הֶל אֲשֶׁ֧ר
עָשָׂ֛ה חִירָ֖ם לַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֑ה בֵּ֣ית יְהוָ֔ה נְחֹ֖שֶׁת מְמֹרָֽט׃ מו בְּכִכַּ֤ר הַיַּרְדֵּן֙ יְצָקָ֣ם
הַמֶּ֔לֶךְ בְּמַעֲבֵ֖ה הָאֲדָמָ֑ה בֵּ֥ין סֻכּ֖וֹת וּבֵ֥ין צָרְתָֽן׃ מז וַיַּנַּ֤ח שְׁלֹמֹה֙ אֶת־כָּל־הַכֵּלִ֔ים
מֵרֹ֖ב מְאֹ֣ד מְאֹ֑ד לֹ֥א נֶחְקַ֖ר מִשְׁקַ֥ל הַנְּחֹֽשֶׁת׃ מח וַיַּ֣עַשׂ שְׁלֹמֹ֔ה אֵ֚ת כָּל־הַכֵּלִ֔ים

°הספרדים והאיטליאני מפטירין אותה בפ׳ פקודי. °האלה קרי

רש"י

(מב) שני טורים רמונים. אלא רמונים בטור הרוזים בשרשרות: (מה) הסירות. של נחשת לדשן את המזבח: היעים. מגרפות של נחשת שקורין ווידי"ל בלע"ז (לאו"ט כאַדילע, שויפעל, שיפפע, עיין מרפא לשון חגיגה כ׳ א׳ ד"ה ומגריפה) לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות: (מו) יצקם. התיכם והציקם בתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגישתא: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה

תרגום אשכנזי

(מ)חירום פֿערפֿערטיגטע פֿערנער דיא אש־טעפּפֿע, שויפעלן אונד בעקקען, אונד היערמיט בעשלאָס ער דיא גאנצע ארבייט, וועלכֿע ער פֿיר דען קעניג שלמה אים טעמפעל דעם הערין צו מאכֿען האטטע. (מא) (דיעזע ארבייט וואר) צוויא זיילען מיט צוויא קראָנארטיגען קנייפֿען דארויף, נעבסט דען ביידען לויבווערקען, אום דיא קנייפֿען צו בעדעקקען, (מב) פֿיער הונדערט גראנאט־אֶפּפֿעל צום לויבווערק, וואָפֿאן צוויא רייהען גראנאטאֶפּפֿעל אויף איין לויבווערק קאָממען, אום דיא קנייפֿען, וועלכֿע אויף דען זיילען ווארען, צו בעדעקקען; (מג) צעהן געשטעללע אונד צעהן וואשבעקקען, דיא אויף דיא געשטעללע רוהעטען. (מד) איין גראסעס וואססערבעהעלטניס אונד צוועלף רינדער, דיא דאס זעלבע טרוגען. (מה) אשטעפּפֿע, שויפֿעלן אונד בעקקען, אונד אללע דיעזע גערעטהע, דיא חירם דעם קעניגע שלמה פֿיר דען טעמפעל מאכֿטע, ווארען אויס פּאָליערטעם קופּפֿער; (מו) אים קרייזע דעם ירדן׳ס ליעס דער קעניג זיא אין דער האָהלען ערדע גיעסען, צווישען סכות אונד צרתן. (מז) שלמה לעגטע אללע דיעזע געפֿעסע וועג אָהנע זיא פֿאָרהער צו וויעגען, וועלכֿעס וועגען דער גאר צו גראָסען מענגע קופּפֿערס ניכֿט גוט געשעהען קאָננטע. (מח) נון

באור

(מ) הכירות, הרצון בו הסירות וכן אמר אחר זה ואת הסירות ואת היעים (מרלב"ג), וכן הוא בדה"י (ב׳ ד׳ י"א). ויכל חירם, כפי הנראה ממשמעות המקרא לא עשה חירם למלך רק הכלים מנחושת, ולכן אמר פה ויכל חירם לעשות את המלאכה. (מד) הים, כיור גדול מאד לרחצה בו. (מו) במעבה האדמה, הפר בעובי האדמה [illegible]ת הדפוסים להתיך כל הכלים האלה, כי מרוב גדלם לא היה יכול לעשות דפוסים באופן אחר להם. (מז) וינח שלמה, נחסר במקרא בבית ה׳, ושעורו הניחם בבית ה׳. ואח"כ ספר

אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃
מט וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח
וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקַחַיִם זָהָב׃ נ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת
זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת
לַהֵיכָל זָהָב׃ יתיר ו׳

תרגום אשכנזי

ליעם שלמה אללע איבריגען געריעטהע, דיא צום טעמפעל דעם עוויגען געהערטען פֿערפֿערטיגען; דען גאָלדענען אלטאר, דען גאָלדענען טיש, וואָרויף דאז שויאברָאָד לאג, (מט) דיא לייכטער פֿאן דענען פֿינף צור רעכטען אונד פֿינף צור לינקען פֿאר דעם קאָהר שטאנדען, אוים פֿיינעם געדיעגענען גאָלדע, זאממט איהרען גאָלדענען, בלומען, לאמפען אונד צווענגליין; (נ) שאלען, מעססער, בעקקען, לעפֿפֿעל אונד פֿפֿאננען, אללעם אוים ריינעם גאָלדע; יא זאָגאר דיא טהירָאנגעלן, אם הייליגען זאָ וואָהל אלס אם אללערהייליגסטען, וואָרען פֿאן גאָלד.

רש״י

מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. א״א לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח א״כ מצינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה אלא של משה באמצע חמש מימינה וחמש משמאלה: והפרח. של מנורה: והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחים. שמרימין בהן את הפתילה מתוך השמן: (נ) והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות: והמזרקות. לקבל דם: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפתות. מפתחות שמעתי שמפתין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית. שהוא להיכל כל פתחיהן היו זהב:

באור

מרוב הנחושת לא נחקר משקלם, ורש״י ושאר מפרשים פרשוהו, שלמה הניח וחדל מלשקול הכלים האלה; בין כך ובין כך הנגינה זרה במאוד פה. ובדה״י נכתב הפסוק הזה באופן אחר. (נ) והספות, כמו שומרי הסף. והמזמרות, לדעתי אחר שנכתב אצל הכלים האלה פרושו כמו וכרת הזלזלים במזמרות (ישעיה י״ח ה׳), וענינו סכינים.

סדר פקודי

תרגום אונקלוס

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל מֵימְרָא

תרגום אשכנזי

(כא) דיעזעס זינד דיא בערעכנונגען פֿיר דיא וואהנונג, נעמליך דיא וואהנונג דעס צייגניססעס, דיא אויף משה׳ס בעפֿעהל

רש״י

(כא) אלה פקודי. בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו: המשכן משכן. ב״פ רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל: משכן העדת.

באור

(כא) פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת, כמו שאמרו רז״ל משנגמרה מלאכת המשכן אמר להם משה לישראל...

[אמר הכורם] (כא) אלה פקודי, חשבון הכסף והזהב והנחשת, כמו שאמרו רז״ל משנגמרה מלאכת המשכן

פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד
אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
כב וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר
לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ

דְמֹשֶׁה פּוּלְחַן לֵוָאֵי בִּידָא
דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃
כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר
חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד
יַת כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
כג וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר

קת"ס (כא) פקודי. מלא ו' וכן ופקודי וכן כולן :

רש"י

עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם: עבדת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפרשת נשא: ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואח"כ משכן אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכך עשה המשכן תחלה

תרגום אשכנזי

בערעכנעט ווארדען, דאז געשעפט דער לוים, דורך איתמר, דען זאהן דעם פריעסטערס אהרן. (כב) בצלאל, זאהן אורי, זאהן חור אוים דעם שטאממע יהודה, פערפערטיגטע אללעס וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (כג) מיט איהם, אהליאב זאהן אחיסמך אוים דעם שטאממע דן,

באור

לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון. עבדת הלוים, פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים, איש איש למשאו המופקד עליו, כמו שאמר בפ' נשא (רש"י), ולהם מסר משה את המשכן וכליו במספר ובמשקל. ביד איתמר, הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו, (רש"י); ויתכן שעל הפקודים ועשיית החשבון אמר שהיא עבודה מסורה ללוים ע"פ משה, ונעשה ע"י איתמר, שהוא קבל הכל בחשבון ומנין ומשקל מיד האומנים הראשיים והם בצלאל ואהליאב ביזכור, כי הם היו כותבים בכל יום מה שהביאו העם על יד הנדבה, ונתנו את החשבון הזה, וכן כתב הרי"א, וכן מתורגם בל"א. (כב) את כל אשר צוה ה' את משה, אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן (כצ"ל וכן הנוסחא בכ"י שבידי), אלא אשר צוה ה', אפילו דברים שלא שמע מרבו הסכימה דעתו כמו שנאמר למשה בסיני, ע"כ נוסח לשון רש"י בשני כ"י שבידי, והוא מירושלמי דפאה, ובנוסח שבדפוס נוסף עליו מימרא דר' יונתן בברכות (דף נה ע"א) שאף במקום ששנה משה ממה שנאמר לו, היה בצלאל יודע דעת עליון, ועשה כאשר צוה ה' את משה:
ככר

המשכן אמר משה לישראל בואו ואעשה לפניכם חשבון, והנה מי בקש חשבון מידו? אבל יודע היה משה שמעת משיחתו אהרן ובניו לכהנים, התחילו בעלי גאה וגאון המבקשים גדולה והתנשאות לעורר עליו בחשאי, עד שנאספו יחדיו קרח ועדתו, וקשרו קשר בוגדים, לריב עם משה ואהרן, וכדי שלא יאמרו משה והכמי לב אשר הפקיד על מלאכת המשכן, לקחו לעצמם מן הנותר בזהב וכסף ונחשת תכלת וארגמן וגו', לכן צוה את איתמר לכתוב כל קבלת הנדבות וכל מה שמסר לכל בית אב לעבוד במלאכת המשכן, להראות לכל ישראל את חשבון המלומס והמדוקדק להוציא עצמו מן החשד, וע"ז אמר: לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז ט"ו), ככר הראיתי שאיני רוצה ליהנות ממה שאינו שלי, אע"פ שאני מושל ומנהיג העם, וראוי לי ליטול שכר בעד טרחתי ועמלי.

לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס
כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃
כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃

תרגום אונקלוס

אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגָּר וְאוּמָּן וְצַיָּיר בִּתְכֵלָא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃
כד כָּל דַּהֲבָא דְאִתְעֲבִיד לַעֲבִידְתָּא בְּכֹל עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃
כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וַאֲלַף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין

ת"א וכסף. בכורות ה א׃

תרגום אשכנזי

ווערקמייסטער, זיננרייכער קינסטלער, אויך קונסטשטיקקער אין בלויער, פורפור־ראטהער, האכראטהער וואללע אונד ליינען־גארן. (כד) אללעם גאלד וועלכעם צור ארבייט פערברויכט ווארדען אין דער ארבייט צום הייליגטהום, אללעם אויפגענאממענע גאָלד נעמליך וואר צוזאממען, ניין אונד צוואנציג ככר, אונד זיעבען הונדערט אונד דרייסיג שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס. (כה) דאז זילבער פאן דען מוסטערונגען דער געמיינדע, הונדערט ככר, טויזענד זיעבען הונדערט פינף אונד זיעבציג שקל, נאך דעם

רש"י

תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מונה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במניינם

באור

(כד) ככר, ששים מנה, ומנה של קודש כפול היה (כן הוכיחו רז"ל בבכורות (דף ה' ע"א) מקרא דיחזקאל (מה י"ב), שנאמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם, עשרים וחמשה ועשרים הרי מ"ה ועשרה וחמשה הרי ששים, ומנה של חול מאה דינרין שהם כ"ה סלעים, או שקלים האמורים בתורה, וחכמים הוסיפו עליו שתות מלבר, ונעשה שלשים שקלים, ואחרי שהכתוב אומר שמנה של קודש ששים שקלים הרי הוא כפול), הרי הככר (של קדש) מאה ועשרים מנה (של חול), והמנה (של חול) כ"ה סלעים, הרי ככר של קודש שלשת אלפים שקלים, לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם משלשת אלפים, שאין מגיעין לככר עכ"ל רש"י ז"ל; והכוונה על מה שאמר הכתוב וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, ובנחשת הוא אומר ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל, שכל השקלים הפחותין במנין משלשת אלפים נמנין בפרוטרוט בפני עצמן ולא עלו בשכום ככרי הקודש. ואלו היה ככר הקודש אלף וחמש מאות שקל כשל חול, הרי אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל עולים לככר ושני מאות וחמשה ושבעים שקל, וכן אלפים וארבע מאות שקל עולים לככר ותשע מאות שקל (ואף שחז"ל (בבכורות שם) דחו הראיה הזאת ואמרו ודלמא כללי ופרטי רברבי דככרי קחשיב, פרטי זוטי דככרי לא קחשיב, כלומר שלא חשב ככרים אחדים כי אם העולים לעשרה, הנה לא היתה כוונתם אלא שמשם לבד אין ראיה מכרחת שהמנה של קודש כפול, ואולם אחרי שהוכיחו שם מקרא דיחזקאל שהדבר כן הוא, א"כ אין השקלים הפחותין במנינם מג'

בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: כו תִּקְלָא לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דַּעֲבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה

ת"א בקע. שם שם:

כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף

קת"ם (כו) לגלגלת. הגימלי"ן בדגש: הפקדים. חסר ו' ומ"י וכן עם כל הכנויים:

רש"י

מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת

תרגום אשכנזי

געוויכטע דעם הייליגטהומס; (כו) נעמליך איין בקע אויף יעדען קאפף גערעכנעט, דיעזעס איזט איין האלבער שקל, נאך דעם געוויכטע דעם הייליגטהומס, פיר יעדען דער דורך דיא מוסטערונג גינג, פאן צוואנציג יאהר אונד דאריבער, אונד צוואר פיר

באור

אלפים עולים לככר, ומעתה אין ספק שלך מנאם הכתוב בפני עצמם ולא נצטרך עוד לדחוק דפרטי זוטי לא קחשיב, כנ"ל בכוונת רש"י ז"ל להסיר מעליו תמיהת הרא"ם ז"ל): והנה שש מאות אלף חצאים הרי הן ג' מאות אלף שקלים שלמים, הרי מאת ככר, והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאים עולים אלף ושבע מאות וע"ה שקלים. (כו) בקע, הוא מחצית השקל, לפי שנבקע מהשקל. לשש מאות אלף וגו', כך היה מספר בני ישראל כפי מנין חצאי השקלים שנתנו לתרומת האדנים, והנה במנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א' מ"ו) גם שם היו כמספר הזה. וא"א לומר שהמנין הנזכר כאן הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני (שם א' א'), והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' (לקמן מ' ב'); ומשקלי המנין הנזכר פה נעשו האדנים; הא למדת שתים היו, אחת בתחלת נדבתן אחר מעשה העגל, וזה היה אחר יה"כ בשנה ראשונה, ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן, (רש"י פ' כי תשא לעיל ל' ט"ז). ודע שהמספר הנאמר בחומש הפקודים היה חוץ משבט לוי שלא נמנה עמהם, כדכתיב שם והלוים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם (במדבר א' מ"ז) ופה בתרומת האדנים הדבר בספק אם היה מטה לוי מן הנותנים והנמנים, ולא נאמר אך את מטה לוי לא תפקד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל (שם מ"ט) כי אם אחר הקמת המשכן, או אם נבחר השבט ההוא מקודם לכן ובא הצווי ההוא גם במנין הראשון, ותלוי בפלוגתא דתנאי (זבחים דף קט"ו ע"ב), מתי פסקה העבודה בבכורות, וכך איתא שם „יתיב רב הונא בר רב קטינא קמיה דרב חסדא, וקא קארי וישלח את נערי בני ישראל וגו' (לעיל כד ה') [ומפרש דהלו הבכורות (כך הוסיף בו רש"י)], אמר ליה הכי אמר רב אסי ופסקו, פירש רש"י אותו היום פסקה העבודה מן הבכורות שמסיני נצטוו על הכהונה כדיליף לקמן, ושמשו נדב ואביהוא כל אותה שנה ראשונה עד שהוקם המשכן ומתו, ליסנא אחרינא הכי אמר רב אסי ופסקיה, צריך להפסיק כאן נגינת טעם המקרא באתנחתא, ולא יקרא בטעם פשטא כמו שאנו קורים אותו, דכשהוא נקרא בטעם פשטא, משמע שקריאת נערי בני ישראל דבק על ויעלו עולות, משמע שהם העלום, אבל כשאתה קורא באתנחתא עומדת התיבה לבדה, ואינה דבקה על ויעלו, ויש לומר שלא שלחם אלא להביא הקרבנות ולעמוד עליהם, ויעלו עולות אותם שכשרים להעלותם, דהיינו נדב ואביהוא, שמשבאו לסיני הופרשו הכהנים כדיליף לקמן עכ"ל. ומסיק תנאי היא דתניא וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו (שם יט כ"ב), רבי יהושע בן קרחה אומר זו פרישות בכורות (הזהיר את הבכורות להפרש מן ההר), רבי אומר זו פרישות נדב ואביהוא (כלומר לא נקראו הבכורות כהנים, אלא מי הם הכהנים הנגשים אל ה' שהוזהרו כאן לפרוש מן ההר, זה נדב ואביהוא שנעשו בסיני כהנים, והם הנגשים אל ה' להקריב קרבנות, רש"י) עכ"ל. מעתה לדעת ר"י בן קרחה, דסתם מתני' כוותיה (שם דף קי"ב ע"ב), עד שלא הוקם המשכן העבודה בבכורות, ומשהוקם המשכן העבודה בכהנים, והיה א"כ שבט לוי מכלל הנותנים בקע לגלגלת לצורך תרומת האדנים, והנמנים ע"י חצאי השקלים ההם, כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם עד לאחר הקמת המשכן, ושנבחר השבט ההוא בא הצווי על המנין השני, ונאמר לו אך את מטה לוי לא תפקד, כמו שאמרו ז"ל כדי הוא

וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ

וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ כז וַהֲוָאָה מְאָה כִּכְּרֵי כַסְפָּא לְאַתָּכָא יָת

ת"א ויהי . שם שם ׃

תרגום אשכנזי

זעכסמאל הונדערט אונד דרייא טויזענד, פֿינף הונדערט אונד פֿינפֿציג . (כז) הונדערט ככר זילבער ווארדען אנגעווענדעט , דיא פֿיסע אינדעם היילגטהום אונד אם איננערן פֿארהאַנג

רש"י

אלפים וחמש מאות והמשים הנאין עולים אלף ושבע מאות וע"ה שקלים : (כז) לצקת . כתרגומו לאתכא : את אדני הקדש . של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ד' הרי ק' וכל שאר

באור

לגיון של מלך להיות נמנה לבדו , וגם המנין השני היה ע"י בקע לגלגלת , והיו שומרים חצאי השקלים ההם לקנות בהם קרבנות צבור , אם יצטרכו , והיתה הגבייה ההיא דומה לתרומת חצאי שקלים של חובה שנהגו בה ישראל אחר שבאו לארץ , ולכך קראוה חז"ל בשם תרומת חצאי שקלים של חובה , אף שאין הדמיון מכל וכל , לפי שכל זמן שהיו ישראל במדבר לא הקריבו עולה וזבחים [אם שלא הקריבו כלל , כמ"ש ר' אליעזר חגיגה דף ו' ע"ב) מקרא דהזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר (עמוס ה כ"ה) , או שלא הקריב אלא שבטו של לוי שלא עבד ע"א , כדברי ר' עקיבא (שם)] , ולא היתה הגבייה ההיא מבני שלש עשרה שנה ומעלה כחובת מחצית השקל של כל שנה ושנה , ולא משבט לוי כלל , כי לא היתה אלא לצורך המנין (כן העלה רא"ם בתחלת פ' כי תשא) . ולפי השטה הזאת צריכים אנו לומר שנתרבה מספר בני ישראל בין מנין הראשון לשני כמספר השבט שיצא מכללם מלבד המתים שמתו מהם ממחרת יה"כ עד א' באייר , וצ"ל שבא להם הרבוי ההוא על ידי האנשים שהשלימו שנתם תוך כך ובאו לכלל עשרים , ואירע הדבר שהיה מספר המשלימים ההם מצומצם עם מספר שבט לוי והמתים מהעם בשבעה חדשים , והיה מספר חצאי השקל בשני המניינים שוה . ואף שהכלל אתנו שליציאת מצרים מונין מניסן ולשנות עולם מתשרי , וא"כ למנין שנות עולם לא נתרבה מנין השנים בין יה"כ של השנה הראשונה להדש אייר של השנה השנית ליציאת מצרים , וכל הנולדים מתשרי ועד אייר לא השלימו שנתם עד תשרי שהוא החדש השביעי של השנה השנית ליציאת מצרים , מ"מ יתכן לומר כמ"ש הרמב"ן ז"ל בריש פ' כי תשא שמנין שנות בני אדם אינו לא מניסן ולא מתשרי , כי אם לכל אחד מיום הולדו , וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנים מעת לעת , בערכין ובבתי ערי חומה ובשדה אחוזה ושש שבעבד עברי , כמ"ש חז"ל במסכת ערכין (דף יח ע"ב) , וא"כ רבו המגיעים לכלל עשרים בין מנין למנין . כל זה לשיטת ר"י בן קרחה .

ולשטת רבי היתה העבודה בלוים משעת מתן תורה ואילך , אם שפסקה העבודה בבכורות מיום ההוא והלאה אחרי שהקריבו נערי בני ישראל תחת ההר עולות וזבחים (והוא לשון ראשון של רש"י) , או שלא נשלחו נערי בני ישראל גם ביום ההוא כי אם להביא הקרבנות ולעמוד עליהן . והמעלים היו נדב ואביהוא (והוא לשון שני של רש"י , ודברי הרא"ם שכתב בשם חז"ל שנערי בני ישראל הם נדב ואביהוא תמוהים) , כי משיני נלטוו על הכהונה . וא"כ כבר נבחר שבט לוי להיות לגיון של מלך , ושלא לבא במספר העם , והצווי של אך את מטה לוי לא תפקד כבר נצטוה בו במנין הראשון , אלא שמפני שלא נכתב המנין הראשון בתורה בפירוש , לא היה מקום שיכתב הצווי ההוא עד המנין השני .

מעתה מספר השש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות והמשים הנזכרים פה במנין הראשון גם הוא חוץ משבט לוי , ובאו המשלימים את שנתם במקום המתים מהעם בין מנין למנין כמ"ש הרמב"ן ז"ל בתחלת פ' כי תשא , או נאמר כמ"ש רש"י ז"ל וכפי מה שבאר הרא"ם ז"ל את דבריו , שלשנות בני אדם מונין מתשרי , ודוקא לערכין ויתר הדינים הנזכרים הוא דהוי מעת לעת , אבל מנין שני נח ושנות הדורות מתשרי מנינן , כמ"ש חז"ל בפ"ק דר"ה (דף י"ב ע"א) , ובמדרש רבה אמרו בפירוש גבי ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף (במדבר א מ"ו) , שאין מונין להם אלא מתשרי שהוא ר"ה לבריאתו של אדם הראשון , וא"כ לא היה שם אדם שבא לכלל עשרים בין מנין למנין , ועל כרחנו לומר שלא מת מבני ישראל אף אחד בין מנין הראשון לשני , ויהיה זה גם פלא גדול , אלא שכל עניני דור המדבר היו שלא כמנהג העולם , ואין להתפלא אם יהיה גם זה יוצא חוץ מגדר התולדות . (כז) לצקת , מקור מבעלי היו"ד כמו לרדת , וענינו כתרגומו לאתכא . אדני הקדש ואת אדני הפרכת , יקרא הכתוב המשכן קדש , והבדיל הפרכת בעבור היותו מבדיל בין הקדש ובין קדשי הקדשים ,

וְאֵ֗ת אַדְנֵי֙ הַפָּרֹ֔כֶת מְאַ֣ת אֲדָנִ֔ים לִמְאַ֥ת הַכִּכָּ֖ר כִּכָּ֥ר לָאָֽדֶן׃ כח וְאֶת־הָאֶ֜לֶף וּשְׁבַ֤ע הַמֵּאוֹת֙ וַחֲמִשָּׁ֣ה וְשִׁבְעִ֔ים עָשָׂ֥ה וָוִ֖ים לָֽעַמּוּדִ֑ים וְצִפָּ֥ה רָאשֵׁיהֶ֖ם וְחִשַּׁ֥ק אֹתָֽם׃ כט וּנְחֹ֥שֶׁת הַתְּנוּפָ֖ה שִׁבְעִ֣ים כִּכָּ֑ר וְאַלְפַּ֥יִם וְאַרְבַּע־מֵא֖וֹת שָֽׁקֶל׃ ל וַיַּ֣עַשׂ בָּ֗הּ אֶת־אַדְנֵי֙ פֶּ֚תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד וְאֵת֙ מִזְבַּ֣ח הַנְּחֹ֔שֶׁת וְאֶת־מִכְבַּ֥ר הַנְּחֹ֖שֶׁת אֲשֶׁר־ל֑וֹ וְאֵ֕ת

תרגום אונקלוס

סַמְכֵי קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי פָּרוּכְתָּא מְאָה סַמְכִין לִמְאַת כִּכְּרִין כִּכְּרָא לְסַמְכָא׃ כח וְיָת אַלְפָא וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפֵי רֵישֵׁיהוֹן וְכַבֵּשׁ יַתְהוֹן׃ כט וּנְחַשׁ אֲרָמוּתָא שַׁבְעִין כִּכְּרִין וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה סִלְעִין׃ ל וַעֲבַד בַּהּ יַת סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ וְיָת

ת"א האלף. שם שם: ונחשת. שם שם:

קת"ם (כח) לעמודים. מלא דמלא:

רש"י

האדנים נחשת כתיב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שכולן כתיב וצפוי ראשיהם וחשוקיהם כסף:

תרגום אשכנזי

צו גיעסען, הונדערט פֿיסע אויס הונדערט ככר זילבער, צו יעדעם פֿוס איין ככר. (כח) פֿאן דען איין טויזענד זיעבען הונדערט פֿינף אונד זיעבציג שקל פֿערפֿערטיגטע מאן דיא האקען צו דען זיילען, בעלעגטע איהרע קנייפֿע דאמיט, אונד מאכֿטע דיא רייפֿען דאפֿאן. (כט) דאז אויפֿגענאממענע קופּפֿער זיעבציג ככר צוויא טויזענד פֿיער הונדערט שקל. (ל) דארויס פֿערפֿערטיגטע מאן דיא פֿיסע צום איינגאנג דעם שטיפֿטסצעלטס, דען קופּפֿערנען אלטאר אונד דאז קופּפֿערנע

באור

כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים, (הרמב"ן). (כח) וצפה ראשיהם, של עמודים מהם, שכולם כתוב וצפוי ראשיהם וחשקיהם כסף (לעיל פסוק י"ט), (רש"י). (ל) ויעש בה וגו', לא הזכיר הכיור וכנו, כי לא נעשה במשקל, אבל כל המראות שהביאו הנשים הצבאות שם בהם, ולא ידע משה משקלו, (הרמב"ן); וכבר כתבנו למעלה סוף פרשת ויקהל (שם פסוק ח') שזהו טעם אמרו במראת הצבאת, ולא כמ"ש הראב"ע שהוא כמו ממראת הצבאת, כי יש הבדל בין הוראת הבי"ת להוראת המ"ם, ע"ש. והנה בפסוק כ"ד כאן כתב הראב"ע: אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה, והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב, גם ככה הכפורת וזהב הארון ומזבח הקטורת, ואין זה נכון, כי המנורה היתה כלה זהב, ולא כן הארון רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ, וכן מזבח הקטורת והשלחן והבדים והקרשים והבריחים מצופים זהב הם כלם, והכפורת היתה זהב כלה, וכפי מה שקבלו אבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב, ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים, והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים, וזה לזכרון לבני ישראל, ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן עכ"ל. וכ"כ הרמב"ן ז"ל שלא ספר בפרשה מה נעשה בזהב, כי הזהב ממנו ביד איתמר צפוי הקרשים והבריחים, וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב, והנה בעבור שלא ידע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל עכ"ל. ובילקוט (רמז תכ"ד) נתנדבו זהב ככריים (נ"ל תשע ועשרים ככר) ושבע מאות ושלשים שקלים, ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה, שלחן

כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי
הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר
הֶחָצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב׃
לט א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ
בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ שני חמישי
ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ

כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא׃ לא וְיָת
סַמְכֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
וְיָת סַמְכֵי תְּרַע דַּרְתָּא וְיָת
כָּל סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
סִכֵּי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר׃

לט א וּמִן תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי עֲבָדוּ
לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא
בְקוּדְשָׁא וַעֲבָדוּ יָת לְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן כְּמָא דִי
פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ב וַעֲבַד
יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
שְׁזִיר׃ ג וְרַדִּידוּ יָת טַסֵּי
דְדַהֲבָא וְקַצִּיצוּ חוּטִין

ת"א וקצץ. יומא עב א.

תרגום אשכנזי

זיעבווערק דאראן, אויך אללע גערעטהע דעס אלטארס. (לא) דיא פיסע דעס פארהאפס אומהער, אונד דיא פיסע צום איינגאנג דעס פארהאפס, אויך אללע נעגעל דער וואהנונג, אונד אללע נעגעל דעס פארהאפס אומהער.

לט (א) פאן דער בלויען, פורפור־ראטהען אונד האכראטהען וואללע מאכטען זיא טיכער צום איינפאקקען, צום דיענסטע דעס היילינגטהומס, אויך דיא הייליגען קליידער פיר אהרן, זא וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען; (ב) מאן מאכטע דען מאנטעל פאן גאָלד, בלויער, פורפורראָטהער, האכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גארן; (ג) זיא פלאָטטעטען נעמליך גאָלד־בלעכע, אונד שניטטען פאדען דארויס, אום זאָלכע

רש"י

לט (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שם לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה. שבבגדי כהונה היו שם. אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שם: (ג) וירקעו. כמו לרוקע הארץ (תהלים

באור

זכליו, וצפו את המזבח, ועשו את כל כליו זהב, וקצצו ממנו לעשות לפרוכת וצפו את הקרשים ובריחיהן ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות ע"כ. והנה כל זה נכלל במאמרו כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש (לעיל פסוק כ"ד).

לט (א) ויעשו את בגדי הקדש וגו', כלל ואח"כ יפרט אותם: (ג) וירקעו, כמו לרוקע הארץ (תהלים קלו ו'), כתרגומו ורדידו, עשין היו מרדדין מן הזהב, אשטנדר"א בלע"ז (ובל"א אויסדעהנען)

פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת
וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת
הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו חֻבָּר׃ ה וְחֵשֶׁב
אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא
כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת
מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי
חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

תרגום אונקלוס

לְמֶעְבַּד בְּגוֹ תִּכְלָא וּבְגוֹ
אַרְגְּוָנָא וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי
וּבְגוֹ בוּצָא עוֹבַד אוּמָן׃
ד כַּתְפִּין עֲבָדוּ לֵיהּ מְלַפְּפִין
עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי מְלָפֵף׃
ה וְהֶמְיַן תִּקוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי
מִנֵּיהּ הוּא כְּעוֹבָדֵיהּ דַּהֲבָא
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דִּי פַקֵּיד
יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ ו וַעֲבָדוּ יַת
אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְּעָן
מְרַמְּצָן בִּדְהָב גְּלִיפַן כְּתַב
מְפָרַשׁ עַל שְׁמָהַת בְּנֵי

ת"א לעשות. שם שם:

קת"ם לט (ג) פתילם. מלא י' קדמאה לבד:
(ד) קצוותו. מלא ב' ווי"ן וה"י:
(ו) מפתחת. ה"ו: חותם. מ"ו:

רש"י **קצותיו קרי**

(תהלים קלו) כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדים מן הזהב אשטנדר"א בלע"ז 1). טסין דקין. כאן הוא מלמדך היאך היו טוין את הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בחושן ואפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב

תרגום אשכנזי

צווישען דער בלויען, פורפורראָטהען אונד האָכראָטהען וואָללע, וויא אויך דעם לייענגארן צו פֿעראַרבייטען נאך זיננרייכער קונסטארבייט. (ד) שולטערשטיקקע האבען זיא דאראן געמאכט, דאדורך איזט ער אן ביידען עקקען בעפֿעסטיגעט וואָרדען. (ה) אונד דאז גירטעלבאנד דעם מאנטעלס, וועלכעס דאראן זאס, מיט איהם פֿאן גלייכער ארבייט אויס איינעם שטיקקע פֿאן גאָלד, בלויער, פור-פורראָטהער, האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גארן, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען. (ו) זיא מאכטען פֿערנער צווייא שהם-שטיינע, אומרינגט פֿאן גאָלדענען איינפֿאססונגען, אויסגעשטאָכען וויא איין זיעגעל געשטאָכען ווירד, נאך דען נאמען

באור

אויסדעהנען), טסין דקות, כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין, מרדדין טסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילין תערובת עם כל מין ומין בחשן ואפוד, שנאמר בהם זהב, חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת, וכן עם כל מין ומין, שכל המינין חוטן כפול ששה, והזהב חוט שביעי עם כל אחד מהן, (רש"י). וכתב הרמב"ן לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן, והראוי שיאמר ויעשו את האפוד זהב תכלת וגו' מעשה חושב כתפות עשו לו וגו', כי כן הדרך בכלם; ויתכן שספר בכאן המחשבה שחדשו בחוטי הזהב, כי היה תמה בעיניהם להיות זהב טווי ושזור, כאשר יעשו בצמר ופשתים, כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן, עכ"ל: (ו) ויעשו את אבני השהם, כדרך

תקון

1) אשטנדר"א בלע"ז, estendre etender (אויסדעהנען).

ז וַיָּ֣שֶׂם אֹתָ֗ם עַ֚ל כִּתְפֹ֣ת הָֽאֵפֹ֔ד
אַבְנֵ֥י זִכָּר֖וֹן לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֛ר
צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶֽׁה׃ פ
ח וַיַּ֧עַשׂ אֶת־הַחֹ֛שֶׁן מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵׁ֖ב
כְּמַעֲשֵׂ֣ה אֵפֹ֑ד זָהָ֗ב תְּכֵ֧לֶת
וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָֽר׃
ט רָב֧וּעַ הָיָ֛ה כָּפ֖וּל עָשׂ֣וּ אֶת־הַחֹ֑שֶׁן
זֶ֧רֶת אָרְכּ֛וֹ וְזֶ֥רֶת רָחְבּ֖וֹ כָּפֽוּל׃
י וַיְמַ֨לְאוּ־ב֔וֹ אַרְבָּעָ֖ה ט֣וּרֵי אָ֑בֶן
ט֗וּר אֹ֤דֶם פִּטְדָה֙ וּבָרֶ֔קֶת הַטּ֖וּר
הָאֶחָֽד׃ יא וְהַטּ֖וּר הַשֵּׁנִ֑י נֹ֥פֶךְ
סַפִּ֖יר וְיָהֲלֹֽם׃ יב וְהַטּ֖וּר הַשְּׁלִישִׁ֑י
לֶ֥שֶׁם שְׁב֖וֹ וְאַחְלָֽמָה׃ יג וְהַטּוּר֙
הָֽרְבִיעִ֔י תַּרְשִׁ֥ישׁ שֹׁ֖הַם וְיָשְׁפֵ֑ה

יִשְׂרָאֵל׃ ז וְשַׁוִּי יַתְהוֹן עַל
כִּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי
דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא
דִי פַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
ח וַעֲבַד יַת חוּשְׁנָא עוֹבַד
אוּמָן כְּעוֹבָד אֵפוֹדָא
דַהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃
ט מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ יַת
חוּשְׁנָא זַרְתָּא אוּרְכֵּיהּ
וְזַרְתָּא פוּתְיֵהּ עִיף׃
י וְאַשְׁלִימוּ בֵיהּ אַרְבְּעָה
סִדְרִין דְּאֶבֶן טָבָא סִדְרָא
קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן וּבַרְקָן
סִדְרָא חָד׃ יא וְסִדְרָא
תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז
וְסַבְהֲלוֹם׃ יב וְסִדְרָא
תְּלִיתָאָה קַנְכֵּירֵי טַרְקְיָא
וְעֵין עִגְלָא׃ יג וְסִדְרָא
רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא

קת"ס (י) טורי . מ"ז :

תרגום אשכנזי

דער קינדער ישראל׳ס . (ז) דיעזע זעטצטע מאן אויף דיא שולטערבלאַטטער דעס מאנטעלס , שטיינע דעם אנדענקענס פֿיר דיא קינדער ישראל , זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען . (ח) מאן מאכטע דאז שילד קונסטוועבערארבייט וויא דיא אר־בייט דעס מאנטעלס פֿאָן גאָלד , בלויער פורפורראָטהער , האָכראָטהער וואָללע אונד געצווירנטעם גארן . (ט) פֿיערעקקיג , דאָפּ־פעלט איבער איינאנדער מאכטען זיא דאז שילד , דיא לאָנגע איינע שפאננע , אונד דיא ברייטע אויך איינע שפאננע , דאָפּפעלט איבער איינאנדער . (י) זיא זעטצטען הינאיין פֿיער רייהען עדעלגעשטיינע , איינע רייהע : אדם , פטדה אונד ברקת , דיעזעס איזט דיא איינע רייהע ; (יא) דיא צווייטע : נפך , ספיר אונד יהלום ; (יב) דיא דריטטע : לשם , שבו אונד אחלמה ; (יג) אונד דיא פֿיערטע : תרשיש , שהם אונד ישפה , פֿאָן גאָלדענען איינפֿאססונגען אומגעבען , וואָ זיא איינגע־

באור

תקון , כמו וימהר לעשות אתו (בראשית יח ז') , (הרא"ב"ע) .

מֻוסַבֹּת מִשְׁבְּצֹות זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃
יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־
שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ עַל־
שְׁמֹו לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂוּ
עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת
מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהֹור׃
טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב
וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצֹות הַחֹשֶׁן׃
יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־
שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצֹות הַחֹשֶׁן׃
יח וְאֵת שְׁתֵּי קְצֹות שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת
נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם
עַל־כִּתְפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃
יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ

תרגום אונקלוס

וּפִתְּירֵי מְשַׁקְעָן מְרַמְצַן
דִּדְהַב (נ״א בדהב)
בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ יד וְאַבְנַיָּא
עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִינוּן תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל
שְׁמָהַתְהוֹן כְּתַב מְפָרַשׁ
כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל
שְׁמֵיהּ לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטִין׃
טו וַעֲבָדוּ עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין
מְתַחְמָן עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב
דְּכֵי׃ טז וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין
מְרַמְצַן דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן
דִּדְהַב וִיהָבוּ יָת תַּרְתֵּין
עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי
חוּשְׁנָא׃ יז וִיהָבוּ תַּרְתֵּין
גְּדִילָן דִּדְהַב עַל תַּרְתֵּין
עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי חוּשְׁנָא׃
יח וְיָת תַּרְתֵּין גְּדִילָן דְּעַל
תְּרֵין סִטְרוֹהִי יְהָבוּ עַל
תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא וִיהָבִינוּן
עַל כַּתְפֵּי אֵיפוֹדָא לָקֳבֵיל
אַפּוֹהִי׃ יט וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין
עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ עַל

קת״ם (יג) מוסבת. מ״ו קדמאה לכל : במלאתם. חסר דהסר : (יד) שמת. ח״ו : חתם. ה״ו: (טז) גבלת. ח״ו וכן עבת : (יח) ויתנם. ח״ו וכן בסמוך פ׳ כ׳ :

תרגום אשכנזי

זעטצט וואורדען. (יד) דיא שטיינע ווארען נאך אנצאהל דער נאמען דער קינדער ישראל'ס , צוועלף נאך אנצאהל איהרער נאמען , וויא איין זיעגעל געשטאָכען ווירד , יעדען שטאמם נאך זיינעם נאמען , זאָ נאך דען צוועלף שטאָממען . (טו) זיא מאכטען אן דען שילד קעטטען אן דען ענדען פאן געפלאכטענער ארבייט , פאן ריינעם גאָלדע . (טז) מאכטען צווייא איינפאססונגען פאן גאָלד אונד צווייא גאָלדענע רינגע, בעפעס־טיגטען דיא ביידען רינגע אן דען ביידען עקקען דעם שילדעס . (יז) בראכטען דיא ביידען געפלאָכטענען גאָלדענען קעטטען אין דיא ביידען רינגע אין דען עקקען דעם שילדעס. (יח) אונד דיא ביידען ענדען דער ביידען קעטטען בעפעסטיגטען זיא אן דען איינפאס־סונגען , דיעזע זעטצטען זיא אין דיא שולטערבלאָטטער דעם מאנטעלס אויף דיא פאָרדער זייטע . (יט) מאכטען נאָך צווייא גאָלדענע רינגע , אונד בעפעסטיגטען זיא אן דען

עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ
אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃
כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם
עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְמַטָּה
מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ
מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ כא וַיִּרְכְּסוּ
אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת
הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־
חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן
מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי ששי
כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל הָאֵפֹד
מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ כג וּפִי־
הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַחְרָא שָׂפָה
לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ כד וַיַּעֲשׂוּ

תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְּתֵיהּ דִּי לְעִיבְרָא דְאֵפוֹדָא לְגָיו׃ כ וַעֲבָדוּ תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וִיהָבִינוּן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלְּקֳבֵיל אַפּוֹהִי לָקֳבֵיל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ כא וַאֲחָדוּ יַת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵיהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפְּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כב וַעֲבַד יַת מְעִילָא דְאֵפוֹדָא עוֹבַד מָחֵי גְּמִיר תִּכְלָא׃ כג וּפוּמֵיהּ דִמְעִילָא כְּפִיל לְגַוֵּיהּ כְּפוּם שִׁרְיָן תְּרָא מַקַּף לְפוּמֵיהּ סְחוֹר

נ"א תורא
ת"א ויעש. זבחים פח ב׃

קת"ס (כא) מטבעתיו. חסר ו' ומלא י'׃ להית. חסר ו'׃

תרגום אשכנזי

דען איבריגעןביידען עקקען דעס שילדעס, נאָמליך אן דעם זוים, אן דער איננערן זייטע געגען דעם מאנטעל צו. (כ) אונד אבערמאלס צווייא גאָלדענע רינגע, דיעזע זעטצטען זיא אן דיא ביידען שולטערבלאֶטטער דעס מאנטעלס אונטערהאלב דעס שילדעס אויף דיא פֿאָרדערזייטע אין דיא געגענד וואָ דער מאנטעל בעפֿעסטיגט ווירד, איבער דען גירטעלבאנד דעס מאנטעלס. (כא) זיא שנירטען דאז ברוסטשילד אן אוים זיינען רינגען אין דיא רינגע דעס מאנטעלס מיט איינער שנור פֿאָן בלויער וואָללע, דאמיט דער שילד פֿעסט בלייבע אן דעם גירטעל דעס מאנטעלס, אונד דער שילד ניכֿט וויכֿע פֿאָן דעם מאנטעל, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כב) מאן מאכֿטע דען אונטערראָק אונטער דעם מאנטעל פֿאָן וועבערארבייט, גאנץ פֿאָן בלויער וואָללע. (כג) אֶבען אם אונטערראק איינע אֶפֿפֿנונג, וויא דיא אֶפֿפֿנונג איינעס פאנצערהעמדעס, אן דיעזער אֶפֿפֿנונג איינע באָרטע אומהער, דאמיט ער ניכֿט צעררייסע. (כד) זיא מאכֿטען

באור

(כב) כליל תכלת, כלו תכלת, והוא סמוך.

עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃
כה וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר
וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ
הָרִמֹּנִים עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב
בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן
פַּעֲמֹן וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל
סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ
וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־

סְחוֹר דְּלָא יִתְבְּזַע׃
כד וַעֲבָדוּ עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא
רִמּוֹנֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי שְׁזִיר׃
כה וַעֲבָדוּ זַגִּין דִּדְהַב דְּכֵי
וִיהַבוּ יָת זַגַּיָּא בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא
עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר
סְחוֹר בְּגוֹ רִמּוֹנַיָּא׃ כו זַגָּא
וְרִמּוֹנָא זַגָּא וְרִמּוֹנָא עַל
שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר
לְשַׁמָּשָׁא כְּמָא דִּי פַקֵּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כז וַעֲבָדוּ
יָת כִּתּוּנִין דְּבוּצָא עוֹבַד
מָחֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃
כח וְיָת מַצְנַפְתָּא דְּבוּצָא
וְיָת שְׁבַח קוֹבְעַיָּא דְּבוּצָא

ת"א ויעשו. יומא עא א:
הכתנת. שם ב:

קת"ס (כד) רמוני. מלא ו': (כה) הפעמנים. מתג רק בפ"א לבד: הרמנים. ח"ו ומ"י: (כו) פעמן ורמן. כולהון ח"ו: (כז) הכתנת. הכ"ף בקמץ לבד וח"ו: (כח) המגבעת. ס"ו:

רש"י

חוט שביעי עם כל אחד ואחד: (כח) ואת פארי המגבעות. תפארת המגבעות. המגבעות המפוארות:

תרגום אשכנזי

אונטען אם זוימע דעס אונטערראקס גראנאטאפפעל פאן בלויער, פורפור־ראָטהער אונד האָכראָטהער וואללע געצווירנט. (כה) מאכטען שעללען פאן ריינעם גאלדע, בעפעסטיגטען דיא שעללען צווישען דען גראנאטאֶפפעלן, רונד אומהער אן דעם זוימע דעס אונטערראקס צווישען דען גראנאטאֶפפעלן, (כו) נאֶמליך שעללע אונד גראנאט, שעללע אונד גראנאט, אם זוימע דעס אונטערראקס אומהער, צור אמטספעררילטונג, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (כז) זיא מאכטען דיא לייבראֶקקע אוים ליינען וועבערארבייט, פיר אהרן אונד זיינע זאָהנע. (כח) דען בונד אוים ליינען, דיא פראכט דער האָהען מיטצען אוים ליינען,

באור

(כח) פארי המגבעת, תפארת המגבעות, המגבעות המפוארות, (רש"י); והכוונה שפארי הוא שם המקרה בסמיכות הרבים, ובא תחת שם התואר ועניינו מגבעות מפוארין, כי כן דרך לה"ק להשתמש בשם המקרה בסמיכות תחת שם התואר ועל הרוב יהיה השם ההוא נסמך, כמו לאבני הפך (ישעיה כד י"ב), והוא אבנים נהפכים. ואיש תבונות (משלי יח י"ב), ענינו איש מבין, ופעמים יהיה הסמוך, כמו מקצר רוח (לעיל ו ט'), תפארת עוזמו (תהלים פט י"ח), תכלית שנאה (שם קלט כ"ב), כליל תכלת (לעיל פסוק כ"ב), וכן כאן, יתכן לומר תפארת המגבעות, ומגבעות התפארת, אלא שיש הבדל ביניהם, אלו אמר מגבעות התפארת היה במשמע שיש מגבעות שאינן של תפארת, והבדיל אלו שהן תפארת, לכך אמר תפארת

מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־
הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה
רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ
נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ
עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ
לַיהוָה׃ לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל
תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס לב וַתֵּכֶל כָּל־

וְיָת מִכְנְסֵי בּוּצָא דְבוּץ
שְׁזִיר׃ כט וְיָת הֶמְיָנָא דְבוּץ
שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי עוֹבַד צַיָּר
כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
ל וַעֲבָדוּ יָת צִיצָא כְּלִילָא
דְקוּדְשָׁא דִּדְהַב דְּכֵי וּכְתָבוּ
עֲלוֹהִי כִּגְלוּף דְעִזְקָא כְּתַב
מְפָרַשׁ קוּדְשָׁא לַייָ׃
לא וִיהָבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא
דְתִכְלָא לְמִתַּן עַל מַצְנַפְתָּא
מִלְּעֵילָא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ לב וּשְׁלֵימַת כָּל

קת"ם (כט) ואת־. הוא"ו בגעיא׃ (ל) נזר־ . בשם נקודות ומקף : חותם . מ"ו ׃

תרגום אשכנזי

אונד דיא ביינקליידער אויס געצווירנטעם גארן. (כט) אויך דיא גורטע אויס געצווירנטעם גארן, בלויער, פורפורראָטהער אונד האָכ־ראָטהער וואללע נאך שטיקקערארבייט, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען. (ל) זיא מאכטען דאז שטירנבלעך, דיא הייליגע קראָנע, פֿאן ריינעם גאלדע, שריעבען דארויף אין דער שריפֿט דער געשטאכענען זיעגעל: דעם עוויגען הייליג! (לא) מאכטען דאראן איינע בלויע שנור, זיא אבען איבער דען בונד אנצובריגנגען, זא וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען. (לב) אלס נון דיא

רש"י

(לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה. ועוד הקשיתי כה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת (שמות כה). ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן וכמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לב' ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולן יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' וע"כ פחות מב' לא היו שהרי בב' קצות החשן היו ב' טבעות החשן ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומכל מקום פחות משנים א"א :

באור

המגבעות, או פארי המגבעות, שכל המגבעות הן פאר לאדם, כשהן עולות על הראש. (לב) ותכל, כמו

עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהֹוָה
אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה
אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו
קְרָשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃
לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם
הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת
הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו
וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן
אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃

בריחיו קרי

תרגום אונקלוס

עִיבִידַת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִימְנָא וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ׃ לג וְאַיְתִיאוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְוָת מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַּפּוֹהִי עַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃ לד וְיָת חוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי דִּדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיָת חוֹפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְיָת פָּרוֹכְתָּא דִּפְרָסָא׃ לה יָת אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כַּפּוּרְתָּא׃ לו יָת פָּתוֹרָא יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵים

נ"א פרסא

קת"ס (לג) בריחו. מ"י קדמאה לבד וכטפחא: (לד) עורת. מלא ו' קדמאה לבד: המאדמים. הה"א במתג ומ"ס רפי והאל"ף קמץ לבד: (לה) ארון. מ"ו: העדת. ח"ו:

רש"י

(לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. כשלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וז"ש הוקם המשכן הוקם מאליו.

תרגום אשכנזי

ארבייט אן דער וואהנונג דעם שטיפטסצעלטעס פֿאָללִיג פֿערטיג וואר, אונד דיא קינדער ישראל'ס זאלבע פֿערפֿערטיגט האטטען, נאָמליך אללעס פֿערפֿערטיגט האטטען, וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען, (לג) בראכ־טען זיא דיא וואהנונג פֿאר משה, דאז צעלט אונד אללע זיינע געראָטהע, שפאנגען, ברעטטער, ריעגעל, זיילען אונד פֿיסע, (לד) דיא דעקקע פֿאן ראטהגעפֿאָרבטען ווידדערפֿעללען, דיא דעקקע פֿאן תחשים-פֿעללען, דען פֿארהאנג צור אבשיידונג דעס אללערהייליגסטען, (לה) דיא לאדע דעס צייגניססעס נעבסט שטאנגען אונד דעקקעל, (לו) דען טיש, אללע געראָטהע דאצו, אויך דאז

באור

יתרב משאת בנימין (בראשית מג ל"ד). ויעשו בני ישראל, את המלאכה, ככל אשר צוה ה' וגו' (רש"י), כלומר שהפעול חסר והוא המלאכה. (לג) המשכן, יריעות שש משזר, כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר (לעיל כו א') ואמר בהן וחברת את היריעות וגו' והיה המשכן אחד (שם ו), (הרמב"ן). את האהל, כמו ואת האהל, והוא יריעות העזים שנאמר בהן ועשית יריעת עזים לאהל על המשכן (שם ז), וחברת את האהל (שם יא). כל כליו, כלל ואח"כ יפרט.

לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־
נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־
כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת
מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ
פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח
הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ מ אֵת קַלְעֵי
הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ
וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר אֶת־
מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃
מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן
הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃

אַפַּיָא : לז יַת מְנַרְתָּא
דָכִיתָא יַת בּוֹצִינָהָא בּוֹצִינֵי
סִדְרָא וְיַת כָּל מָנָהָא וְיַת
מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא :
לח וְיַת מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא
וְיַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיַת
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא וְיַת פְּרָסָא
דִתְרַע מַשְׁכְּנָא : לט יַת
מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיַת סְרָדָא
דִנְחָשָׁא דִּי לֵיהּ יַת
אֲרִיחוֹהִי וְיַת כָּל מָנוֹהִי יַת
כִּיוֹרָא וְיַת בְּסִיסֵיהּ : מ יַת
סְרָדֵי דְדַרְתָּא יַת עַמּוּדָהָא
וְיַת סַמְכָהָא וְיַת פְּרָסָא
לִתְרַע דַּרְתָּא יַת אַטּוּנוֹהִי
וְסִכָּהָא וְיַת כָּל מָנֵי פּוּלְחַן
מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִימְנָא :
מא יַת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יַת
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא וְיַת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי

ת"א בגדי . שם עב א .
קת"ם (לז) נרת . חסר ו' :
המערכה . מתג רק במ"ס
לבד : (לט) הכיר . חסר ו' :
(מ) עמדיה . ה"ו ומ"י :
(מא) השרד . הסי"ן דגושה :

תרגום אשכנזי

דאז שויאבראד , (לז) דען לייכטער פאן רײנעם גאלדע , דיא דארויף צו זעטצענדע לאמפען , אללע געראֶטהע דאצו אונד דאז אֶהל , (לח) דען גאלדענען אלטאר , דאז זאלבאֶהל אונד דאז רייכערצייג פאן עדלען שפעצערייען , אונד דיא דעקקע פאר דעם איינגאנגע דעם צעלטעס , (לט) דען קופפערנען אלטאר , דאז קופפערנע זיעבווערק דאצו , שטאנגען אונד אללע געראֶטהע , דאז בעקקען אונד דאז געשטעלל , (מ) דיא פאן געשטריקטע אומהאֶנגע דעם פארהאפס , דיא זיילען אונד דיא פיסע , דיא דעקקע פאר דעם טהארע דעם פארהאפס , שטריקקע אונד נעגעל דאצו , אללע צום דיענסטע דער וואהנונג דעם שטיפטסצעלטעס געהעריגען געראֶטהע . (מא) דיא געוואנדער צום איינפאקקען , צום דיענסטע אים הייליגטהום , דיא הייליגען געוואנדער פיר אהרן דען פריעסטער אונד דיא געוואנדער זיינער קינ־דער בייא איהרעם פריעסטערדיענסטע .

מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־
כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ
אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי שביעי
מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים

לְשַׁמָּשָׁא׃ מב כְּכֹל דִּי פַקֵּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פּוּלְחָנָא׃
מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל
עֲבִידְתָּא וְהָא עֲבָדוּ יָתַהּ
כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ כֵּן עֲבָדוּ
וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה׃
מ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב בְּיוֹמָא
דְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד
לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא

קת"ס (מג) אתם. ח"ו׃

רש"י

מדרש רבי תנחומא: (מג) ויברך אתם משה. אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו וגו' (תהלים צ') והוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה:

תרגום אשכנזי

(מב) וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען, זא האטטען דיא קינדער ישראלים דיא גאנצע ארבייט פערפערטיגט. (מג) משה בעטראכ־טעטע דיא קונסטארבייט, אונד זיעהע! זיא האטטען זאלכע פערפערטיגט, וויא דער עוויגע בעפאהלען, זא האטטען זיא פערפער־טיגט, דא זעגנעטע זיא משה.

מ (א) דער עוויגע שפראך צו משה וויא פאלגט: (ב) אם ערשטען טאגע דעם ערשטען

באור

מ (ב) ביום, על דעת רז"ל בת"כ היה זה בשמיני למלואים, ומשלשה ועשרים יום לחודש אדר התחילו ימי המלואים, והיה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו להרגיל הלוים בעבודה, ובר"ח ניסן שהוא השמיני למלואים נוהו הפעם שיקימנו ולא יורידנו עוד, כי בנסוע המחנות הלוים יורידו ויקימו אותו; וכתב הראב"ע, והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם. והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש עכ"ל; וכן הרא"ם בפרשת נו כתב וז"ל בספרי אמרו ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם (במדבר ט ו'), מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ור' עקיבא אמר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא (שם) ביום ההוא לא היו יכולים לעשות אבל יכולים היו ביום שלאחריו, ונמצינו למדין שהשביעי של נדב ואביהוא היה בערב פסח וא"כ יום מיתתן של נדב ואביהוא היה בשמיני לניסן, וכיון שיום מיתתן היה בשמיני למלואים, דקרא דויהי ביום השמיני (ויקרא ט א'), שבו מתו נדב ואביהוא, אדלעיל מיניה קאי דכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (שם ח ל"ה) נמצינו למדין שהשמיני למלואים היה בשמיני בניסן, וא"כ תחלת המלואים היה בר"ח ניסן, ולכן עכנ"ל דההיא דת"כ פליגא אדר' עקיבא עכ"ל, וכן בפסחים פרק האשה (דף צ' ע"ב) אית ספרים דגרסי סבר לה כר' עקיבא דאמר מישאל ואלצפן היו שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, ולפי זה לשטת רבי עקיבא ביום החדש הראשון באחד לחדש היתה תחלת הקמת המשכן ומשם ואילך לא סתרו עד שנסעו המחנות, והראב"ע הביא כדמות ראיה על זה, מדכתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה, ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר, וכתב הרא"ם שצריך לפרש ופתח אהל מועד ומקום אהל מועד והוא דחוק; אבל הרמב"ן כתב שבכל שבעת ימי המלואים היה מקים אותו בבקר בבקר, ועומד כן כל היום וכל הלילה, ובעלות השחר היה מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד וכו',

אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃

תרגום אונקלוס

משכן זמנא : ג ותשוי תמן ית ארונא דסהדותא ותטיל על ארונא ית פרוכתא : ד ותעיל ית פתורא ותסדר ית סדרוהי ותעיל ית מנרתא ותדלק ית בוצינהא : ה ותתן ית מדבחא דדהבא לקטורת בוסמיא לקדם ארונא דסהדותא ותשוי ית פרסא

ת"א ושמת. זבחים קיט א: וסכת. סוכה ז ב : ונתתה וגו'. זבחים נח ב :

קת"ם מ (ג) העדות. מ"ו : וסכת. ח"ו : (ד) והעלית. הלמ"ד בצירי ומלרע : (ה) ונתתה. בגרשים ומתג בנו"ן :

תרגום אשכנזי

מאנאטס, זאללסט דוא דיא וואהנונג דעם שטיפטסצעלטעס אויפריכטען. (ג) דיא לאדע דעם צייגניססעס היניין זעטצען, פאר דער לאדע איינע שיידעוואנד מיט דעם פארהאנג מאכען. (ד) זאדאנן זאללסט דוא דען טיש הינאיין שטעללען, אונד דען אויפזאטץ דארויף צורעכט לעגען, דען לייכטער היניין ברינגען, אונד דיא ליכטער אנצינדען. (ה) דוא זעטצעסט דען גאלדענען אלטאר צום רייכערן פאר דיא לאדע דעם צייגניססעס, אונד מאכסט דען פארהאנג דעם איינגאנגס פאר דיא

רש"י

מ (ג) וסכת על הארון. לשון הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. שתים מערכות של

באור

ובויקרא רבה איתא (וכן הוא בתנחומא) היה משה מפרקו ומעמידו בכל יום שני פעמים, ר' חנינא הגדול אומר שלש פעמים בכל יום וכו', ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר עכ"ד; והנה רש"י ז"ל פי' הכתובים כאן ובפרשת צו ובפרשת שמיני ובפרשת נשא אליבא דת"כ, וכתב הרמב"ן ז"ל [וכ"כ רש"י והראב"ע בפרשת נשא (במדבר ז א')] שיש כדמות ראיה לדבריהם ממה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם), ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות, כי ביום אחד החל וכלה, והראוי שיאמר ביום הקים משה את המשכן, ואנחנו נעיר על כל אחד מהכתובים הנזכרים בבואנו להם אי"ה, ונפרש אליבא דתרי השטות! ואולם דע שבספרי שבידינו (דפוס ווינעציא שנת רנ"ט) אין הגירסא כמו שהביא הרא"ש, אבל כך היא הנוסחא שם, מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא, ר' יצחק אומר אין צריך אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולים ליטהר, ואם מישאל ואלצפן היו יכולים ליטהר, ומי היו? למת מצוה נטמאו, שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, לא היו יכולים לעשות בו ביום אבל היו יכולים לעשות ביום שלאחריו, נמצינו למדים שחל שביעי שלהם להיות בערב פסח, וכן התוספת בפרק ב' דסוכה (דף כ"ה ע"ב) דחו אותה הגרסא דפסחים שזכרנו למעלה, וכתבו דגרסינן התם ר' יצחק, והיא כנוסחת הספרי שבידינו, ולפי זה אין הכרח שיחלוק ר' עקיבא אהא דת"כ, ואיפשר שיודה ר' עקיבא שהיו יכולים ליטהר, כמ"ש רש"י במס' גיטין (דף ס ע"א) אליבא דר' לוי, שהיו יכולים ליטהר ולא נזקקו לפסח שני אלא אם לא יטהרו. (ג) וסכת על הארן, לשון הגנה, שהרי מחיצה היה, וכן מתורגם בל"א. (ד) וערכת את ערכו, מערכת של לחם הפנים, (רש"י). והנה לא משח משה את המשכן וכליו ואת אהרן ואת בניו עד שסיים כל ההקמה ונצטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו (ויקרא ח ב'), וטרם שנמשחו לא נתקדשו לעבודה, כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אתו ואת כל כליו

ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי
פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ
אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃
י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃
יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל

דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ ו וְתִתֵּן
יַת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא לָקֳדָם
תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִימְנָא׃
ז וְתִתֵּן יַת כִּיוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן
זִימְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן
תַּמָּן מַיָא׃ ח וּתְשַׁוֵּי יַת
דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן
יַת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃
ט וְתִסַּב יַת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא
וּתְרַבֵּי יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל
דִי בֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וְיַת
כָּל מָנוֹהִי וִיהֵא קוּדְשָׁא׃
י וּתְרַבֵּי יַת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי
וּתְקַדֵּשׁ יַת מַדְבְּחָא וִיהֵי
מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃
יא וּתְרַבֵּי יַת כִּיוֹרָא וְיַת
בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ׃
יב וּתְקָרֵיב יַת אַהֲרֹן וְיַת
בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִימְנָא

ת"א העלה. זבחים נח ב: ומשחת. שם כו א:

קת"ם (ז) ונתת. כלי ה"א בסוף וכן השני שאחריו וכן בפ' הסמוך: (י) קדשים. הקו"ף בקמץ לכד ובלא מתג:

תרגום אשכנזי

דיא וואהנונג. (ו) דען אלטאר צום גאנצען אפפער, זעטצעסט דוא פאר דען איינגאנג דער וואהנונג דעם שטיפטסצעלטעס. (ז) דאז בעקקען צווישען דעם שטיפטסצעלטע אונד דעם אלטאר, אונד טהוסט וואססער הינאיין. (ח) שטעללסט הערנאך דען פארהאף אומהער אויף, אונד טהוסט דיא דעקקע פאר דאז טהאר דעם פארהאפס. (ט) נימססט דאז זאלבעהל, זאלבסט דיא וואהנונג אונד אללעס וואס דארינגען איזט, היילינעסט זיא, אונד אללע איהרע געראטהע, וואדורך זיא איין היילינטהום ווירד. (י) אויך זאלבסט דוא דען אלטאר צום גאנצען אפפער, אונד אללע געראטהע; היילינעסט דען אלטאר, וואדורך ער איין היילינטהום פאם ערשטען ראנגע ווירד. (יא) דוא זאלבעסט דאז בעקקען נעבסט דעם געשטעללע, אונד היילינעסט עס. (יב) אהרן אונד זיינע זאהנע לאססעסט דוא אלסדאנן פאר דען איינגאנג דעם שטיפטסצעלטעס הינטרעטען, אונד

באור

(לקמן ט), והכוונה במה שאמר וערכת את ערכו שיעשה כן אחר המשיחה, (מדברי הרמב"ן).

מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃
יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ
אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם
וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם
מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃
טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי
יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה
הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם
הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־
הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם
אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו

וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ יג וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ וּתְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמָי׃ יד וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן כִּתּוּנִין׃ טו וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן כְּמָא דְרַבֵּיתָא יָת אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי וּתְהֵי לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן לִכְהֻנּוּת עֲלַם לְדָרֵיהוֹן׃ טז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃ יז וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה בְּשַׁתָּא תִּנְיֵתָא בְּחַד לְיַרְחָא אִתָּקַם מַשְׁכְּנָא׃ יח וַאֲקֵים מֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יָת סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יָת דַּפּוֹהִי וִיהַב יָת עַבְרוֹהִי וַאֲקֵים יָת

ת"א ויהי וגו'. שבת פז ב. ר"ה ג ב. תענית כט א: ויקם. מנחות צט א:

קת"ם (יד) כתנת. התי"ו בח"ק: (טו) להית. ח"ו: (יז) הוקם. מ"ו: (יח) ויקם. הקו"ף בסגול וכן השני בפסוק וכן להלן פ' ל"ג:

תרגום אשכנזי

זיך אין וואססער בארען. (יג) בעקליידעסט היערויף אהרן מיט דען הייליגען קליידערן, זאלבעסט איהן, הייליגעסט איהן אונד זא זאלל ער מיר דיענען, (יד) פערנער זאללסט דוא זיינע זאהנע הערקאממען לאססען, זיא מיט לייבראקקען בעקליידען, (טו) זיא זאלבען וויא דוא איהרען פאטער געזאלבט האסט, אונד זא זאללען זיא מיר פריעסטערליך דיענען; דיעזעס זאלל געשעהען, דאמיט איהנען דיא זאלבונג צום עוויגען פריעסטערטהום אויף אללע איהרע נאכקאממען גערייכע. (טז) משה טהאט דיעזעס, אין אללען שטיקקען מאכטע ער עס, וויא איהם דער עוויגע בעפאהלען האטטע. (יז) אם ערשטען טאגע דעם ערשטען מאנאטס אים צווייטען יאהרע, ווארד דיא וואהנונג אויפגעריכטעט. (יח) משה נאמליך ריכטעטע דיא וואהנונג אויף, לעגטע דיא פיסע אונטער, טהאט דיא ברעטטער הינאיין, בעפעסטיגטע דיא ריעגעל, אונד ריכטעטע דיא

וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־
הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־
מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־
הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־
הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־
הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃
כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ
עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן
אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל
יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ

עַמּוּדוֹהִי׃ יט וּפְרַס יָת
פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יָת
חוּפָאָה דְמַשְׁכְּנָא עִלוֹהִי
מִלְעֵילָא כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ כ וּנְסֵיב וִיהַב יָת
סַהֲדוּתָא בַּאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי יָת
אֲרִיחַיָּא עַל אֲרוֹנָא וִיהַב
יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
מִלְעֵילָא׃ כא וְאָעֵיל יָת
אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי יָת
פָּרוּכְתָּא דִפְרָסָא וְאַטֵּיל
עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא כְּמָא
דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ כב וִיהַב
יָת פָּתוֹרָא בְּמַשְׁכַּן זִימְנָא
עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא צִיפּוּנָא

נ"א דפרסא

ת"א ויפרש. שבת כח ב וצב א. סוכה כא א. נדרים לח א. בכורות מד א׃

קת"ם עמודיו. מלא דמלא׃ (כא) העדות. מלא ו'׃

רש"י

לחם הפנים: (יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: (כ) את העדת. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפנה. בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צדא כירך הזה שהוא בצדו של אדם:

תרגום אשכנזי

דיא זיילען, (יט) ברייטעטע דאז געצעלט איבער דיא וואָהנונג, לעגטע דיא דעקקע דעם געצעלטעס אָבען דארויף, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כ) ער נאהם דאז צייגניס, לעגטע עס אין דיא לאדע, בראַכטע דיא שטאנגען אן דיא לאדע, לעגטע דען דעקקעל אָבען דארויף, (כא) זעטצטע דיא לאדע אין דיא וואָהנונג טהאט דען אבשיידענדען פֿארהאנג דאפֿאר, אונד מאַכטע דאמיט איינע שיידעוואנד פֿאר דער לאדע דעם צייגניסעס, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (כב) ער זעטצטע דען טיש אין דאז שטיפֿטסצעלט, צור נאָרדליכֿען זייטע דער וואָהנונג, אויסערהאלב דעם פֿארהאנגס,

ב אור

(כ) ויקח ויתן וגו', לקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה, והביא אותם אל המשכן (הרמב"ן).
(כב) על ירך המשכן צפנה, בחצי הצפוני של רוחב הבית. ירך, כתרגומו צדא, כירך הזה שהוא בצדו

לַפָּרֹכֶת׃ כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ
לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כד וַיָּשֶׂם אֶת־
הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃
כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם
אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו
קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם
אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
כט וְאֵת מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח

תרגום אונקלוס

מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא׃ כג וְסַדַּר
עֲלוֹהִי סִדְרִין דִּלְחֵם קֳדָם
יְיָ כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
כד וְשַׁוִּי יַת מְנַרְתָּא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא לָקֳבֵיל פָּתוֹרָא עַל
צִדָּא דְּמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא׃
כה וְאַדְלֵיק יַת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם
יְיָ כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
כו וְשַׁוִּי יַת מַדְבְּחָא
דְּדַהֲבָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם
פָּרוּכְתָּא׃ כז וְאַקְטַר עֲלוֹהִי
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין כְּמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
כח וְשַׁוִּי יַת פְּרָסָא דְּתַרְעָא
לְמַשְׁכְּנָא׃ כט וְיַת מַדְבְּחָא
דַּעֲלָתָא שַׁוִּי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא

קת"ם (כג) ערך. הע"ן כלירי:

תרגום אשכנזי

(כג) דען אויפזאטץ פאם בראָדע דארויף צורעכטע צו לעגען פאר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כד) דען לייכטער זעטצטע ער אין דאז שטיפטסצעלט, דעם טישע געגען איבער, צור זידליכען זייטע דער וואָהנונג, (כה) דארויף מאן דיא ליכטער אנצינדעטע, פאר דעם עוויגען, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאָהלען. (כו) ער זעטצטע דען גאָלדענען אלטאר אין דאז שטיפטסצעלט, פאר דען פארהאנג. (כז) דארויף מאן דייכערציג פאן עדלען שפעצעריין רייכערטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפאהלען. (כח) בראכטע דען פארהאנג דעם איינגאנגס פאר דיא וואָהנונג, (כט) דען אלטאר דעם

רש"י

(כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו' (שמות ל'):

באור

של אדם (רש"י). (כג) ויערך עליו וגו', בזמנה אחרי המשיחה וכן ויעל הנרת (לקמן ה) הנה הם כטעם לעשות כן, לערך עליו ערך לחם, להעלות הנרות (מדברי הרמב"ן) וכן מתורגם בל"א. (כז) ויקטר עליו קטרת סמים, משה הקטיר עליו כל ז' ימי המלואים ואף שלא אמר בצוואה ותקטיר עליו קטרת סמים, הכין זה מאחר העבודות כלן, שהרי צוה אותו לסדר הלחם ולהעלות הנרות, כי היה הוא הכהן הראשון, ולפיכך הקטיר גם הקטרת, ואולי בכלל ונתתה את מזבח הזהב לקטרת (לעיל פסוק ה'), שתקטירנו עליו מיד, ומה שאמר בצוואה ונתתה אתו לפני הפרכת וגו', והקטיר עליו אהרן קטרת סמים (שם ל ו' ז') הוא להורות על

מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו
אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃
לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן

תרגום אונקלוס

מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי
יַת עֲלָתָא וְיַת מִנְחָתָא כְּמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ ל וְשַׁוִּי
יַת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא
וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן
מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ לא וּמְקַדְּשִׁין
מִנֵּיהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי

ת"א ורחצו. זבחים יט ב כא ב: קת"ם (ל) ויתן. התי"ו בגירי ומלרע: לרחצה. החי"ת בשוא לבד: (לא) ורחצו. הה' בח"פ:

רש"י

(כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום הח' למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר קרב אל המזבח וגו' (ויקרא ט): את העלה. עולת התמיד: ואת המנחה. סולת בלול בשמן מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרון סולת בלול וגו': (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו יום ח' למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש

תרגום אשכנזי

גאנצען אָפּפֿערס זעטצטע ער פֿאר דען איינגאנג דער וואהנונג דעס שטיפֿטסצעלטעס, דארויף מאן גאנצע אָפּפֿער אונד מעהלאפּפֿער בראַכטע, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאָהלען. (ל) ער זעטצטע דאז בעקקען צווישען דאז שטיפֿטסצעלט אונד דען אלטאר, אונד טהאט וואססער דאריין צום וואשען. (לא) משה אהרן אונד זיינע זאָהנע וואושען איהרע

באור

עניננו מיום זה ואילך, מעת שיתחיל אהרן בכהונתו, שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרת בין הערבים יקטירנה (שם ח'), ובכאן צוה למשה בפירוש והעלית את נרתיה (לעיל פסוק ד'), (מדברי הרמב"ן). (כט) ויעל עליו וגו', עדיין לא הקים החצר סביב למשכן, ואין מקריבין בלא קלעים, כי יהיה שחוטי חוץ, והכוונה כמ"ש מדברי הרמב"ן שעשה כן בזמנו אחר גמר ההקמה והמשיחה. ויעל, משה הוא המעלה, שכן נצטוה, וזה אשר תעשה (שם כט ל"ח), שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים, כי הצוואות כלן שם על עבודת משה, ואמר אחרי כן עלת תמיד לדרתיכם (שם מ"ב), שיעשו כן הכהנים לדורות, (הרמב"ן); והנה אף ביום השמיני למלואים, שהוא יום הקמת המשכן, שבו התחיל אהרן לשמש בכהונה גדולה לא הקריב אהרן אלא הקרבנות שנצטוו לבו ביום, שנאמר קרב אל המזבח וגו' (ויקרא ט ז'). אבל שמש גם משה עדיין והקריב קרבנות הצבור. את העלה, עלת תמיד. ואת המנחה, מנחת נסכים של תמיד, שהיא בכלל עולת התמיד, כמו שנאמר את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ועשרן סלת בלול בשמן וגו' (לעיל כט ל"ט ומ'), ומיום ההוא והלאה עבודה באהרן ובניו. ולא שמש משה כלל אף בקרבנות צבור; והרשב"ם פי' ויעל עליו, אהרן ובניו את העלה ואת המנחה כל הימים, ולדעתו לא שמש משה כי אם בשבעת ימי המלואים [ולדעתי לא יחלוק הרשב"ם על זה שמשה שמש ביום השמיני והקריב קרבנות הצבור, דאל"כ למה צוהו ה' לרחוץ ידיו ורגליו מן הכיור, כמ"ש להלן (פסוק ל"א) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם? וכי היכן מצינו זר רוחץ מן הכיור? אלא ודאי שהכתוב ההוא נאמר על יום השמיני, שבו הושוו משה ואהרן ובניו לעבודה, משה הקריב קרבנות הצבור, ואהרן ובניו קרבנות שנצטוו לבו ביום, וכמ"ש רש"י על הכתוב ההוא, ואף שאהרן לבד הקריבם ולא בניו, כמ"ש בפרשת שמיני, עכ"ז הם סייעו לו בעבודתו, כמ"ש ויקרבו בני אהרן את הדם אליו (ויקרא ט ט'), וימצאו בני אהרן אליו את הדם (שם י"ב), ואת העלה המציאו אליו (שם י"ג), וימצאו בני אהרן את הדם אליו (שם י"ח), וישימו את החלבים על החזות (שם כ') וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו את המנחה הנותרת מאשי ה' ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא, ואכלתם אתה במקום קדוש וגו' (שם י י"ב וי"ג), אבל פסוק שלפנינו ויעל עליו וגו' נראה לי יותר לפרשו על כל הימים שמיום הח' ואילך, שלא הקריב עוד משה בהם, ונראה כוונתו בעבור שלא נאמר ויעלו עליו משה ואהרן ובניו, כמ"ש אצל ורחצו]. (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו, יום שמיני למלואים הושוו כלם לכהונה, ותרגומו

וּבָנָ֑יו אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־רַגְלֵיהֶֽם׃
לב בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד
וּבְקָרְבָתָ֛ם אֶל־הַמִּזְבֵּ֖חַ יִרְחָ֑צוּ
כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־
מֹשֶֽׁה׃ ס לג וַיָּ֣קֶם אֶת־הֶחָצֵ֗ר
סָבִיב֙ לַמִּשְׁכָּ֣ן וְלַמִּזְבֵּ֔חַ וַיִּתֵּ֕ן אֶת־
מָסַ֖ךְ שַׁ֣עַר הֶחָצֵ֑ר וַיְכַ֥ל מֹשֶׁ֖ה
אֶת־הַמְּלָאכָֽה׃ פ מפטיר
לד וַיְכַ֥ס הֶעָנָ֖ן אֶת־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד
וּכְב֣וֹד יְהוָ֔ה מָלֵ֖א אֶת־הַמִּשְׁכָּֽן׃
לה וְלֹא־יָכֹ֣ל מֹשֶׁ֗ה לָב֙וֹא אֶל־אֹ֣הֶל
מוֹעֵ֔ד כִּֽי־שָׁכַ֥ן עָלָ֖יו הֶעָנָ֑ן וּכְב֣וֹד

תרגום אונקלוס

יַת יְדֵיהוֹן וְיַת רַגְלֵיהוֹן׃
לב בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא
מְקַדְּשִׁין כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יַת
מֹשֶׁה׃ לג וַאֲקֵים יַת דַּרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא
וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יַת פְּרָסָא
דִתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה
יַת עִיבִידְתָּא׃ לד וַחֲפָא
עֲנָנָא יַת מַשְׁכַּן זִמְנָא
וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלֵי יַת
מַשְׁכְּנָא׃ לה וְלָא יָכִיל מֹשֶׁה
לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי
שְׁרָא עֲלוֹהִי עֲנָנָא וִיקָרָא

ת"א ובקרבתם. זבחים כב א: ולא יכל. יומא ד ב:

קת"ס (לה) לבוא. מלא ו':

תרגום אשכנזי

איהרע הענדע אונד פיסע דאפֿאָן. (לב) ווען זיא אין דאז שטיפֿטסצעלט גינגען, אונד זיך דעם אלטאר נאהעטען, וואושען זיא זיך, זאָ וויא דער עוויגע דעם משה בעפֿאהלען. (לג) ער ריכֿטעטע דען פֿארהאָף אויף, אום דיא וואָהנונג אונד דען אלטאר, אונד טהאט דיא דעקקע פֿאר דאז טהאָר דעם פֿארהאָפֿס. אלס נון משה דאז ווערק פֿאללענדעט האטטע, (לד) בעדעקטע דיא וואָלקע דאז שטיפֿטסצעלט, אונד דיא הערליכֿקייט דעם עוויגען ערפֿיללטע דיא וואהנונג. (לה) משה קאָננטע ניכֿט היניין געהען אין דאז שטיפֿטסצעלט, דען דיא וואָלקע רוהעטע דארויף, אונד דיא

רש"י

משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכל משה לבא אל אהל מועד. וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אוהל מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא

באור

ומקדשין מיניה, בו ביום קדש משה עמהם (רש"י). [ובקרבתם, כמו ובקרבם כשיקרבו (רש"י), כוונתו לאמר כי בא כאן השם שהוא קרבה (וה"א תשתנה לתי"ו בכנויים) במקום המקור שהוא קרוב, ועם הכנוי הוא בקרבם ופירושו הוא כשיקרבו, כי דרך המקור לבא במקום כל הזמנים]: (לה) ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד, בשעת הקמתו. כי שכן עליו הענן, מיד להראות חיבתו של הקב"ה על ישראל, אחר כך היה מסתלק הענן מתוך האהל ושכן על הארון, כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים (שם כה כ"ב), ואז בא משה אל אהל מועד כדכתיב ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול וגו' מבין שני הכרבים וידבר אליו (במדבר ז' פ"ט), וכן אתה מוצא בבית עולמים ולא יכלו הכהנים לעמד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' (מלכים א' ח' י"א), בשעת השלמת הבית היה הקב"ה מקדשו

יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן
יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃
לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ
עַד־יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃ לח כִּי עֲנַן יְהוָה
עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה

דַיְיָ אִתְמְלֵי יָת מַשְׁכְּנָא:
לו וּבְאִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא
מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא נַטְלִין בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן:
לז וְאִם לָא מִסְתַּלֵּק עֲנָנָא
וְלָא נַטְלִין עַד יוֹמָא
דְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ: לח אֲרֵי עֲנַן
יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא
בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוָה
קת"ם (לו) ובהעלות. מלא ו':

תרגום אשכנזי

הערליכקייט דעם עווינען ערפיללטע דיא וואָהנונג. (לו) זאָ באלד זיך דיא וואלקע ערהאב פאן דער וואהנונג, בראכען דיא קינדער ישראל'ס אויף, אויף אללען איהרען ציגען, (לז) זאָ לאנגע אבער דיא וואלקע זיך ניכט ערהאב, בראכען זיא אויך ניכט אויף, ביז זיא וויעדער ערהאָב. (לח) דען דעם טאגס וואר איינע וואלקע דעם עווינען אויף דער וואהנונג, אונד דעם נאכטס לייכטעטע איין פייער דארין, פאר דען אויגען דעם

באור

מקדשו בענן, ואחר כך היה מצמצם שכינתו על הארון בין הבדים, (הרשב"ם). וכן אחז"ל כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא, נסתלק הענן, נכנס ומדבר עמו. והנה לדעת רז"ל היה זה ביום השמיני, כי אמרו שלא שרתה השכינה על המשכן לעיני כל ישראל, אלא ע"י מעשה אהרן, וכן משמע במה שנאמר בפ' ויהי ביום השמיני זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ויקרא ט' ו'), ונאמר אח"כ וירא כבוד ה' אל כל העם (שם כג), כי משמעות זה שלא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה' את המשכן עד היום ההוא, ויתכן לדעתם שכל הפרשיות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני נאמרו למשה מן האהל בראשון למלואים, ועדיין לא כסה הענן את האהל, וכן דרך הכתוב התחיל במצות השם למשה שתהיה כלות הקמת המשכן באחד לחדש הראשון, ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכה, ואז כסה הענן את האהל, וכן היה תמיד, ואח"כ חזר אל תחלת הדבור אשר היה למשה מן האהל בימי המלואים ואמר ויקרא אל משה וגו', וכל זה בסדר נכון, בדרך הכתוב לגמור הענין שהתחיל בו, ולחזור להתחלתו; ואולם במדרש חזית נמצא, ויהי ביום השמיני, זה היה ראוי להיות תחלת הספר, ולמה נכתב כאן? אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה, לפי זה יהיה ויקרא אל משה, אחר וירא כבוד ה' אל כל העם, שלא היה משה רשאי לבא בתוך הענן בלא רשות אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן, כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן, ואמר ויבא משה בתוך הענן, וכאשר נסתלק הענן מלכסות את האהל נאמר ובבא משה אל אהל מועד, שבא שם בלא קריאה, (כ"ז מדברי הרמב"ן ז"ל), ובספר ויקרא נדבר עוד מזה אי"ה. (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם. מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו (בראשית יג ג'), וכן אלה מסעי (במדבר לג א'), לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו, לכך נקראו כלן מסעות (רש"י), ולכך מתורגם בל"א (ציגען), הכולל גם החניה.

והנה נשלם ספר גאולת מצרים ומתן תורה ומעשה המשכן וכליו ובגדי הכהונה, וקדמונינו ז"ל הערו במקומות מפוזרים מהתלמוד והמדרשים על תכלית המעשים והמלאכות הנעשות במשכן, מהו הנגלה והנרמז בהם, ומדוע היו הדברים הנכבדים הללו על זה השעור ועל זאת התמונה ולא על זולתה, כדאיתא בילקוט פקודי (רמז תי"ט) היה רבי נחמיה אומר אוהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, יריעות כנגד שמים וארץ, כיור וכנו כנגד ששת ימי בראשית, מזבח העולה כנגד כל הבהמות, מזבח הקטורת כנגד כל הבשמים, מנורה כנגד חמה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים המשמשים את העולם. ואלו הם שצ"ם חנכ"ל ע"כ, ואמרו בגמרא

לַ֫יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃ חזק

בְּלֵילְיָא בֵּיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃
חזק

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה. וסימנו **אר"ט**: וחציו אלהים לא תקלל: ופרשיותיו י"א. וסימנו **אי** זה בית אשר תבנו לי: וסדריו כ"ט. וסימנו ולילה ללילה **יחוה** דעת: ופרקיו ארבעים. וסימנו תורת אלהיו **בלבו**: מנין הפתוחות תשע וששים: ומנין הסתומות חמש והשעים: סך הכל מאה וששים וארבע פרשיות.
וסימנו ישלח עזרך מקדש ומציון **יסעדך**:

תרגום אשכנזי

דעם גאנצען הויזעס ישראל'ס אויף אללען איהרען ציגען.

רש"י

לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) **לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם**. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם. מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו (בראשית יג) וכן אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

ועתה אפרש מעשה האפוד והחשן לפי שפרשתי האפוד והחשן פרקים פרקים על פירושי המקראות ויש לשגות בצירופן לכן אני כותב מעשיהן יחד. האפוד היה עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגרו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כרחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחת לימין ואחת לשמאל מרוחקות זו מזו שיעור הבדלות כתפים מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר שכשזוקפן עומדות לו על שתי כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השוהם קבועות בהן אחת על כתף הימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהן לפני כתפיו של כהן. וראשי שתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות החשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצות לימין. וכן ראשי שרשרות השמאלית תקועין במשבצות שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתיתו וכנגדן שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב וטבעות החשן מול טבעות האפוד שוכבין זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ומובדל והולך וחוזר:

באור

תכלת דומה לים וכו', ובדרך הזה הלכו גדולי האחרונים ה"ה הרמב"ם בפרקי ההלכה והראב"ע והרמב"ן והרמ"א והרי"א והרלב"ג, כלם העמיקו סוד לדבר על כוונת הבנין ההוא ומעשיו, כל אחד לפי דרכו; ואנחנו שמרנו את הכלל המונח אצלנו בתכלית כוונת החבור הזה, שלא לזוז מפשטות הכתובים, וכן עשה רש"י ז"ל בכל מלאכת המשכן וכליו, עזב את הרמזים והסודות הכלולים בהם. ולא באר כי אם פשוטו של מקרא, כפי העולה מדברי חז"ל ומההתבוננות וההשתכלות בדברי ה', מלבד שהחקירה בעיונים ההם ארוכה ורחבה עד מאד, ועלינו חובת הקצור ולמעט בדברים כפי האפשר, שלא להטריד את נפש הקורא בתורה ולהלאותו בחקירות שאין צורך בהן להבנת הכתוב, ואם נפשך השקה בעיונים ההם, תדרשם מעל ספרי גדולי המחברים שזכרנו ותמצא מרגוע, ואם תראה שאין דבריהם הולכים על דרך אחד, זה ילך בשבילי חקירת התולדות, וזה יעלה במסלת החכמה הנעלמה, פעם יאמר הא' שהדברים מרמזים על גלגלי השמים ותכונת הכוכבים, והשני יאמר שהם מורים על אברי האדם, והשלישי יבין מהם דברים רוחניים נשגבים, אשר עין לא ראתם, אל יפלא בעיניך, ולא תרחיק דברי אחד מהם בשביל החלוף הזה, ושמור ההבדל שבין חלוף וסתירה, אשר עליו הערנו בהקדמת החבור, ובראש פרשת משפטים, כי יתכן שיצדקו כל דבריהם יחדיו, אף אם הם שונים ומתחלפים, כל עוד שאין בהם סתירה בענין, כי הנה ידוע מדרכי החכמה העליונה ומדותיה לכוון בפעולה אחת אל תכלית רבות, שונות ומתחלפות בבחינה ומסכימות בענין. הננו רואים בחוש בנפלאות היצירה שחכמת תמים דעים תכלול כוונות ותכליות אין מספר במעשה אחד, וכאשר יוסיף האדם להתבונן במעשי ה', כן ירבה לו מספר הכוונות

אשר עמד עליהם ברוח מבינתו; ואם במעשי היצירה ותולדות בראשית כן, מדוע נרחיק הדבר במעשה התורה והעבודה? הלא הכל מרועה אחד נתנו ואל מקום אחד הכל הולך.

ואולם אחרי אשר הורשינו להתבונן בתכליות המעשים הנבחרים הללו ולהוסיף עליהן כל אחד כפי כחו, אף אני אחרי אשר כלינו לבאר הכתובים על פי פשוטם, נוסיף על דברי הגדולים הנזכרים בחינה אחת בתכלית מעשה המשכן והמלאכות שנצטוו בו ואפשר שלא זכרוה אחד מהמחברים ההם לרוב פשטותה והיותה גלויה וידועה במעט השתכלות. והיא, שכאשר בהר ה' בעם קרובו להיות לו סגולה מכל העמים הקדמונים, ראתה החכמה העליונה שבהיותם מקובלים על אדמתם בקבוץ מדיני, יבקשו חשבונות רבות ואומנות שונות בכל מלאכת חרש וחושב, כידוע שבלעדם לא יתקיים הקבוץ הכללי ולא יתוקן ענינו כראוי, אף אם אמת הדבר שהשודף בהם אך למחסור; כי אם תתבונן בכל מלאכת עבודה וחרש וחושב למיניהם, תמצא שיפרדו למינים הללו. (א) קצתן הכרחיות, אי אפשר שיחיה האדם לנפש חיה מאוסרת זולתן, כגון אותן שהן לצורך המזון והכסות והמדור ודומיהן. ואלו נקראות מלאכות הצורך. (ב) וקצתן מביאות עזר ותועלת, אם למדינה בכללה ותקון הקבוץ או לפרטיה, כגון תקון הדרכים והגשרים, מלאכת המתכות והכלים הנעשים מהם, מלאכת הכתיבה וכיוצא בהן, ונקראו מלאכות התועלת. (ג) ויש מהן מביאות עונג ועדן לחיי האדם, אין בהן תועלת אחר, כגון מלאכת הצביעה ומעשה הרוקם והחושב והצייר והמסתת וצפוי הזהב, ומה שידמה להם, ונקרא מלאכת ההדר, פעמים שלא תהיינה כי אם מלאכות משמשות, על ידיהן יתייפו הדברים הנצרכים והמועילים לבני האדם, כדי שיהיו ערבים ומקובלים ונעימים לנפש, ופעמים שתשובנה מלאכות ראשיות ולא תשמשנה לשום צורך או תועלה, כי אם לתענוג ועדן לבד, כגון מלאכת כלי שיר והמחול והציור והדומה; והנה בכל אלו המלאכות יש בהן חלק העיון וחלק המעשה, החלק העיון מהן נבנה על מוסדי הכמות עמוקות, כחכמת התולדות והמספר והמדה והמשקל, ויש בהן חקירות רבות ותחבולות נפלאות, המתבונן בהן יתפלא ויתשומם על תבונת הממציא הראשון ורוח הכמתו. והחלק המעשי מהן פעמים שיושלם ע"י פעולת הגוף ואיבריו לבד, ולא יצטרך כי אם אל אומנות היד וכשרון המעשה, והן מלאכות האומנות, או מלאכות העבודה, ועל הרוב אחרי אשר נתחדשו ונתפרסם ענינם ברבים, הן מסורות להפחותים מבני אדם, רק אם יהיו שלמים בחברים המצטרכים להן; ופעמים שיצטרכו גם לפעולת הנפש אם רב ואם מעט, ונקרא מלאכות חרש וחושב, ובאלו גם חלק המעשי מסור לחכמי לב אשר להם רוח חכמה, ויש מהן שתושלמנה בפועל הנפש ודקות המחשבה לבד, מבלי צורך לתועלת איברי הגוף, כגון מלאכת ההגיון והשירים, הנהגת הספינה והאומה והבית, מלאכת החשבון והרפואה ודומיהן. ואולם האמת שאלו לא תקראנה עוד בלה"ק בשם מלאכה, אחרי שאין בהם אומנות היד וכשרון תנועת הגוף. אתה תראה שמלאכה כזו לא נאסרה בשבת, לפי שבלה"ק נקראת חכמה ולא מלאכה, אבל המעתיקים האחרונים הלכו בזה אחרי לשונות העמים, אשר כללו בשם משותף (אַרט ‧ קונסט) כל פעולות מסודרות אשר על ידיהן יגיע הפועל אל תכלית נרצה, בין שתהיה עמהן תנועת הגוף, בין שלא תהיה. וידיעת הפעולות המסודרות ההן, ואופן קשורן, ואיך נגיע על ידיהן אל התכלית הנרצה, והוא חלק העיון ממנו, הכניסו בגדר החכמה, ואין גדרי לשוננו הקדושה מסכימים עמהם; והנה כל המלאכות הללו משובחות ומועילות להצלחת האומה, כל עוד שלא תצא בהן מן גבול השווי והממוצע ותהרוס אל המותרות, ואין הגבול ההוא שוה בכל אומה ולשון, כי אם יתחלף כפי הצלחת האומה, ורבות אנשיה, וברכת הארץ, וכפי היחס שבינה עם אומות הסובבות אותה כידוע. בתחלה ראוי לה שלא להרבות כי אם במלאכות הצורך, וכאשר תגדל ותצליח במעשיה תעסוק גם במלאכות התועלת ותפנה גם אל מלאכת ההדר והתענוג, כפי הענין. ובכל אלה המדרגות המותר מסוכן ומזיק, ואולם המותר וההריסה מן הגדר במלאכות ההדר והתענוג מחרבת ומהרסת מהרה את אושר המדיני ורבים חללים הפילה, כי היא גורמת אהבת התענוגים, חולשת הגוף עם תוקף התשוקה לרכוש וחמדת ההון והדברים המפונקים ומעגנים, ותוליד קנאת איש מרעהו, ופרוד הלבבות הקרובות, ותעורר מלחמה בין יושבי הארץ בעצמם, מצה ומריבה בין איש ובין שכנו הקרוב אליו, וע"י זה יתבלבל הסדר, וישוב העם פרוע ומשחת, וכמעט שאין עוד מזור לחליו.

מעתה יתכן לומר שכאשר צוה השם ב"ה את עמו שיקדישו את ראשית פרי בטנם ואדמתם ובהמתם לשמו הגדול, ואמרו הז"ל אין לך דבר שאין ראשיתו מקודש לשמים, כן רצה שירימו בני ישראל את ראשית פרי מחשבותיהם ועשתונותיהם וכל כשרון מעשיהם בדברים הנוגעים לתקון המדינה והקבוץ, ויקדישום לעבודתו, יעשו מהם דבר לעבודת ה' במשכן וכליו ובגדי משרתיו, וע"י זה יהיו כל עניניהם מקודשים לשמים, כי יזכרו את ה' בכל מעשיהם, ולא יתורו לבקש המותר וילך אחרי ההבל, כי מלאכה שלא היתה במשכן אינה טובה מלאכה ואין ראוי לאדם מישראל עובד את ה' שיעסוק בה ויטריד את מחשבתו בהבליה.

וכמה שלא בא הצווי על זה מאתו ית' בפירוש להתיר המותר ולאסור האסור להם, הוא לפי שרצה הקב"ה שלא ישאר הענין על שעור מסוים, ומדרגה אחת מצומצמת, כי אם ישתנה בשנות הזמנים, ויתחלף בחלוף הקורות, וכאשר יבאו אל ארצם ואל אדמתם, וינוחו מכל אויביהם מסביב, והרבה הצלחתם ועשרם, כן ירבו להשתדל ולעסוק בחכמות ומלאכות שונות, ולא ירחיקו את עצמם גם ממלאכות ההדר כפי הראוי לעניניהם, הנך רואה שעד ימי שלמה ישב ארון ה' בתוך היריעה, וכאשר היתה הממלכה נכונה ביד המלך החכם הזה, יהודה

וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב, יושבים לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע והכסף והזהב בירושלים כאבנים, והארזים כשקמים אשר בשפלה לרוב, אז נוה השם ב"ה שיבנו בית לשמו, וגם בנה המלך בית למלכותו, בנינים מפוארים ומהודרים בכל מיני הוד והדר, ועשה לו מאתים צנה, ושלש מאות מגנים זהב, וכסא שן גדול, וכלי משקה וכלי בית יער לבנון הכל זהב סגור, ויעש לו אניות להביא מאופיר עצי אלמוגים ואבן יקרה, ומהם עשה מסעד לבית ה' ולבית המלך וכנורות ונבלים לשרים. הנך רואה עד היכן הגיעו הדברים כבר בימים ההם, והלואי שלא היו יוצאים מן השעור הזה, כי היה אז מיוחס ונערך עם הצלחת האומה ואשרה, אבל אחר כך גדלה אהבת התענוג והשלשול במלך ובעם, ופרצו אל המותר וקרה להם מה שקרה, כידוע מספרי נביאינו. והכלל שבדברים כאלו הראוים להשתנות כפי הזמן והקורות, אין לגדור גדר מסוים ולהגביל את האדם לאמר עד פה תבא, כי מה יגביל הדבר המתמיד והמדובק? ומי יתן קצבה לדבר שאין לו קצבה? ואולם הדרך היותר נכון להשמר מן המוקש הוא כמ"ש חז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כי ע"י זה יתן האדם אל לבו תמיד להבחין בין הטוב ובין הרע, בין המועיל והמזיק, ולא יזנה אחרי שרירות לבו הזונה למען ספות הרוה את הצמאה, ולזה לא גדר להם השם ב"ה גדר, ולא קצב להם גבול וקצבה, כי אם צוה שייחדו את כל מעשיהם ומחשבות לבם לגבוה, ויקדישו את ראשיתם לעבודתו. ב"ה וברוך שמו הגדול אשר הבדילנו מן עובדי כוכבים ומזלות ונתן לנו תורת אמת וחקים טובים ומשפטים ישרים למען תהיה אהבתו ויראתו על פנינו כל הימים, א"ס.

°הפטרת פקודי

(מלכים א' סימן ז')

ואם חל בו פרשה שקלים מפטירין בן שבע שנים ואם חל בו פרשה פרה מפטירין ויהי דבר ה' וגו' בן אדם. ואם חל בו פרשת החדש מפטירין כה אמר וגו' בראשון באחד לחדש.

נא וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־
קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת
בֵּית יְהוָה׃
ח א אָז יַקְהֵל שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלָםִ לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן׃ ב וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח

°כמנהג האשכנזים

תרגום אשכנזי

(נא) אלס נון דיא גאנצע ארבייט, וועלכע דער קעניג שלמה אים טעמפעל דעם עוויגען אונטערנאָממען האטטע, צו ענדע וואר, בראכטע ער צוזאממען אללעס, וואס זיין פֿאטער דוד אן זילבער, אן גאָלד אונד גערעטהען געהייליגט האטטע, אונד לעגטע זאָלכעס אין דיא שאטצקאממער דעם טעמפעלס ניעדער.

(א) היעראויף בעריעף שלמה אללע עלטעסטען ישראל'ס אונד אללע הייפטער דער שטאָממע אונד פֿאמיליען ישראל'ס צו זיך נאך ירושלים, אום דיא בונדעסלאדע דעם עוויגען, אוים דוד'ס שטאדט, דאס איזט ציון, הערויף צו ברינגען. (ב) אם מאנאט

רש"י

(נא) **את קדשי דוד אביו.** מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו. ומדרש אגדה שלא רצה שלמה לתת מאותו הקדש לבנין הבית. ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב כדי שלא יהו הפלשתים אומרים קשה יראתם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזלות וחבלות שגזל מהם דוד. ויש אומרים כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל:

(א) **נשיאי האבות לבני ישראל.** של בני ישראל: מעיר דוד. שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום: (ב) **בירח האתנים.** תרגם יונתן בירחא דעתיקיא דקרן לה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא שביעאה מניתנה תורה וכתוב בניסן שהוא ראש חדשים

הָאֵתָנִים בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃ ג וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים
אֶת־הָאָרוֹן׃ ד וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ
אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל
הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ
מֵרֹב׃ ו וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת
אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ ז כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם
אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ ח וַיַּאֲרִכוּ
הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ
שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה
בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וַיְהִי בְּצֵאת

רש"י

קרא תשרי שביעי: (ד) ואת אהל מועד. שעשה משה ונגנז שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה: אשר באהל. אשר נטה דוד לארון: (ה) כנפי הכרובים. אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון: (ז) אל מקום הארון. מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין: (ח) ויראו ראשי הבדים. בפרוכת שכנגד הפתח באמה טרקסין יכול יהיו מקרעין בה ויוצאין ת"ל ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כמין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין (שיר א' י"ג): (י) בצאת הכהנים מן הקודש. הכהנים

תרגום אשכנזי

אתנים, דאס איזט אם זיעבענטען מאנאט, פערזאממעלטע זיך גאנץ ישראל צום קעניגע שלמה, אום דאז לויבהיטטען-פעסט צו פייערן. (ג) אלס נון דיא עלטעסטען ישראל'ס אנגעקאממען ווארען, הובען דיא פריעסטער דיא לאדע אויף. (ד) אונד טרוגען זיא הינאויף נאך ירושלים, נעבסט דעם שטיפטס-צעלטע, אונד אללען היילינגען גערעטהען דיא דארין ווארען, דיעס פערריכטעטען דיא פריעס-טער מיט בייאהילפע דער לוים. (ה) דער קעניג שלמה אבער, אונד דיא גאנצע פאן איהם צוזאממען בערופענע נאציאן מיט איהם גינגען פאר דער לאדע איינהער, אונד אפפערטען איינע אונצעהלבארע מענגע פאן רינדערן אונד שאפען; (ו) ביז ענדליך דיא פריעסטער דיא בונדעסלאדע דעם עוויגען אן איהרען געהאריגען ארט געבראכט האטטען, נעהמליך איננערהאלב דעם קאהרעם, אין דאז אללערהייליגסטע, אונטער דיא פליגעל דער כרובים; (ז) דען זיא שטאנדען מיט אויסגע-ברייטעטע פליגעלן איבער דער בונדעסלאדע, זא דאס דורך זיא זאוואהל דיא לאדע אלס דיא טראגע-שטאנגען פאן אבען גאנץ בעדעקט ווארדען. (ח) דיעזע טראגע-שטאנגען אבער האטטע מאן אום זא פיעל פערלענגערט, דאס מאן איהרע שפיטצען שאן אם איינגאנגע דעס קאהרעם איננע ווארדע, יעדאך אויסערהאלב דעסזעלבען ווארען זיא ניכט צו זעהען; אונד זיא בליעבען דאזעלבסט ביז אויף דיעזען טאג. (ט) אין דער לאדע וואר ניכטס, אלס דיא צווייא שטיינערנען טאפעלן, וועלכע משה אם בערגע חורב היניין געלעגט, וואזעלבסט דער עוויגע איינען בונד געמאכט מיט דען קינדערן ישראל'ס, נאך איהרעם אויסצוגע

באור

(ב) האתנים, לדעת המפרשים נקרא החודש השביעי בשם זה, לפי שבו אוספים הפירות והתבואות, והם חיי וחוזק האדם, וכן איתנים לשון חוזק הוא, ולדעת חז"ל בעבור שנולדו בו האבות. ולדעתי לפי שבו האדמה קשה ואין הזמן לזרוע ולעבוד, ויהיה טעמו כטעם נחל איתן וכו', ויתורגם לפ"ז (בראַכמאָנאַט). בחג, הב' מקום בעבור, והוא חג הסכות, וע"י פירוש זה יתורץ קושית המפרשים. (ה) הכהנים והלוים, הכהנים הארון, והלוים האהל, (רד"ק ושאר מפרשים). (ז) דביר, למעלה פרשה ו' פסוק י"ט כתב הרד"ק ושאר מפרשים, הדביר קודש קדשים הוא, וע"ש. (ח) ויאריכו, עשו אותם יותר ארוכים משל משה, כי אצל משה היה שיעור קודש קדשים עשר אמות ופה עשרים אמות (רלב"ג). (ט) אין בארון, לשלול שברי לוחות. אשר

הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ יא וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד
לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה׃ יב אָז אָמַר שְׁלֹמֹה
יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל׃ יג בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃
יד וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃
טו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא
לֵאמֹר׃ טז מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־בָחַרְתִּי
בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת
עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ יז וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת

תרגום אשכנזי

אוים מצרים. (י) וויא נון דיא פריעסטער אוים דעם היילינגטהום ווידער הערויס גינגען, דא ערפיללטע דיא וואָלקע דען גאנצען טעמפעל. (יא) זא דאס דיא פריעסטער וועגען דער וואָלקע איהר אמט ניכט פערריכטען קאָננטען; דען דיא הערליכקייט דעם הערן ערפיללטע דאז גאנצע הויז. (יב) דא שפראך שלמה: עוויגער! דער דוא פערשפראכסט אין דיזער וואָלקע צו טהראָנען, (יג) דיר צור וואָהנונג האבע איך דיזען טעמפעל געבויעט, געווידמעט צור רעזידענץ אויף עוויגע צייטען. (יד) דאראויף וואנדטע דער קאָניג זיין אנגעזיכט צום פאָלקע, אונד זעגנעטע עס, וואָהרענד וועלכער צייט דיא גאנצע פערזאמלונג ישראל'ס אויפרעכט שטאנד. (טו) אלסדאנן שפראך ער: געלאָבט זייא דער עוויגע דער גאָטט ישראל'ס, דער דורך זיינע אללמאכט איטצט ערפיללט, וואס ער מיינעם פאטער דוד פערהייסען האט, אינדעם ער שפראך: (טז) פאן דער צייט אן, דא איך מיין פאָלק ישראל אוים מצרים צאָג, האבע איך מיר נאָך ניע איינע שטאדט אונטער אללען שטאממען ישראל'ס אויסערוואָהלט, אום מיר דאזעלבסט איינען טעמפעל בויען צו לאססען, ווארויף מיין נאמע גענאננט ווערדע, (אונד אויך ניע איינען מאנן ערקאָרען, צום פירשטען איבער מיין פאָלק, איטצט אבער האבע איך מיר ירושלים ערוועהלט, דאס מיין נאמע אויף זיא גענאננט ווערדע), אונד האבע דוד ערקארען, איבער מיין פאלק צו הערשען; (יז) אונד אלס מיין פאטער דוד דאמאלס וויללענס וואר, דעם נאמען דעם עוויגען, דעם גאָטטעס ישראל'ס, איינען טעמפעל צו בויען, (יח) איהם, מיינעם פאטער דוד, זאגען ליעס: דיזער געפאסטע

רש"י

הכהנים שנשאו הארון לדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל: (יב) אז אמר שלמה. כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפרת (ויקרא ט״ז ב׳) כך שנויה בספרי: (יג) לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר: (טו) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: (טז) מן היום וגו׳. את זו דבר אל דוד אבי:

באור

ברת, שעורו אשר שם כרת, דהיינו בחורב שזכר כדכתיב (דברים ה׳ ב׳), ה׳ אלהינו כרת עמנו ברית בחורב, שמוסב בהדיא על עשרת הדברות (עיין שם). (יב) ה׳ אמר, לדעתי נחסר יהם המצטרף, ושעורו אשר אמר וכו׳ כמו שנאמר כי בענן אראה וגו׳. (יד) ויברך, פה לא נכתבה הברכה רק מפורשת להלן, ואחר הברכה אמר ברוך ה׳ אלהי ישראל וגו׳. ויש מפרשים את כמו עם, ושעורו ויברך עם העם את ה׳. (טו) לאמר, מלת לאמר מוסב למעלה על דבר בפיו (מרד״ק). (טז) ואבחר בדוד, כתב הרד״ק למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לו לומר ואבחר בירושלים וכו׳ ע״ש. ובאמת הכותב ספר דברי הימים השלים את החסרון כי שם נאמר לא בחרתי בעיר וגו׳ ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל, ואבחר בירושלים להיות שמי שם, ואבחר בדוד

לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ יט רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי אִם־בִּנְךָ
הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ כ וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר
וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת
לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה
אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

תרגום אשכנזי

פֿארזאמץ מיר איינען טעמפעל צו בויען, איזט צוואר זעהר גוט, (יט) נור דוא זאללסט איהן נאך ניכט אויספֿיהרען, זאנדערן דיין זאהן, דער דיר ווירד געבארען ווערדען, ער ווירד מיר דען טעמפעל בויען! (כ) אונד זא איזט נון אויך אללעס ערפֿיללט, וויא דער עוויגע געשפראכען, איך בין אן מיינעס פֿאטערס שטאטט געקאממען, אונד זיטצע אויף דעם טהראן ישראל'ס, וויא דער עוויגע פֿערהייסען; (כא) האבע אויך ווירקליך דיעזען טעמפעל, צו עהרען דעם עוויגען, דעם גאטטעס ישראל'ס, ערבויעט, (כא) אונד דאזעלבסט איינען ארט פֿיר דיא לאדע אנגעוויעזען, אין וועלכער דער בונד דעם עוויגען אויפֿבעוואהרט ווירד, דען ער מיט אונזערן פֿארפֿאהרען געמאכט, אלס ער זיא אויס דעם לאנדע מצרים געפֿיהרט האט.

באור

וגו' (דה"י ב' ו' ה ו). וגם בתרגומי הסלמתיו. (יט) היוצא מחלציך, לדעתי בא לומר לו כבר אשר יולד לך, ולא בכך אשר נולד לך, כי רמז לו על שלמה אשר נולד לו אחר הדברים האלה.

הפטרת פרשת שקלים

(במלכים ב' סי' י"א)

כאן מתחילין הספרדים

יז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה
וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃ יח וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ
אֶת־מִזְבְּחֹתָו וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת
וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃ יט וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־
הָרָצִים וְאֵת ׀ כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ־שַׁעַר
הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃ כ וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר
שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בַחֶרֶב בֵּית מֶלֶךְ׃

מזבחותיו קרי. המלך קרי

האשכנזים מתחילין כאן

א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יְהוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ׃ ב בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְיֵהוּא מָלַךְ יְהוֹאָשׁ וְאַרְבָּעִים
שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג וַיַּעַשׂ יְהוֹאָשׁ הַיָּשָׁר

תרגום אשכנזי

(א) זיעבען יאהרע וואר יהואש אלט, אלס ער צור רעגיערונג קאם. (ב) [וועלכעס וואר אים זיעבענטען רעגיערונגסיאהרע דעם יהוא] אונד רעגיערטע פֿיערציג יאהר צו ירושלים;

בעיני יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן : ד רק הבמות לא־סרו עוד
העם מזבחים ומקטרים בבמות : ה ויאמר יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים
אשר יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה
על לב־איש להביא בית יהוה : ו יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם
יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק : ז ויהי בשנת עשרים ושלש
שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית : ח ויקרא המלך יהואש
ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית
ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו : ט ויאתו הכהנים
לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית : י ויקח יהוידע

תרגום אשכנזי

זיינע מוטטער היעס צביה, אונד וואר אוים באר שבע . (ג) יהואש טהאט אללעס, וואס אין דען אויגען דעם עוויגען געפֿאֶלליג וואר, זא לאנג ער פֿאן דעם פריעסטער יהוידע אונטעררירכֿטעט ערהיעלט . (ד) נור וואורדען דיא האֶהען ניכֿט אבגעשאפֿט, אונד דאז פֿאלק אפפֿערטע אונד רייכֿערטע אויף דענזעלבען . (ה) יהואש שפראך צו דען פריעסטערן : אללע געהייליגטען געלדער, דיא אין דען טעמפעל געבראכֿט ווערדען, קאפף געלדער זא וואהל אלס שאטצונגס־געלדער, וויא אויך דאז יעניגע, וואס אויך יעדער פֿרייאווילליג דארברינגען ווירד .
(ו) זאללען דיא פריעסטער, יעדער פֿאן זיינ̇ם בעקאננטען אן זיך נעהמען, אונד דאפֿיר אללעס, וואס שאדהאפֿט אים טעמפעל איזט, אויסבעססערן, וואס עס אויך זייא . (ז) אלס אבער אים דרייא אונד צוואנציגסטען יאהרע דעם קאֶניגס יהואש דיא פריעסטער דאז שאדהאפֿטע נאך ניכֿט פֿערבעססערט האטטען, (ח) ליעס דער קאֶניג דען אבער־פריעסטער יהוידע אונד דיא אנדערן פריעסטער רופֿען, אונד שפראך צו איהנען : ווארום בעססערט איהר דאז שאדהאפֿטע אים טעמפעל ניכֿט ? איהר זאללט אלזא פֿאן נון אן קיין געלד מעהר פֿאן אייערען בעקאנטען אן אייך נעהמען, זאנדערן עס גלייך צור פֿערבעססערונג דעם טעמפעלס פֿערווענדען . (ט) דיא פריעסטער אבער ענטשלאָסען זיך זועדער געלד פֿאן פֿאלקע אין עמפפֿאנג צו נעהמען, נאך דיא פֿערבעססערונג אים טעמפעל צו בעזארגען . (י) דאהער ליעס דער אבערפריעסטער יהוידע איינע לארע

רש"י

(ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך ועשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדשי קדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נכנסת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם, בדה"י : (ה) כסף עובר איש כסף נפשות ערכו. שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערך נפשו האומר ערכי עלי : כל כסף אשר יעלה. כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית : (ו) יקחו להם הכהנים. שיהיה שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם : מאת מכרו. מאת מכירו הרגיל אצלו : בדק. בקיעה וסדק החומה : (ח) ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית משלכם : כי לבדק הבית תתנוהו. אם פחות יפחות ואם

באור

(ג) כל ימיו אשר הורהו, כלומר כל זמן שיהוידע היה חי, וכן כתוב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן (רד"ק), וכן כתב רש"י ורלב"ג, אבל הנגינה אינה מסכמת לפירוש זה. (ה) כל כסף הקדשים, בתחלה כלל הכל ואחר כך פרט, והוא כסף עובר, כסף ערך, וכסף נדבה, כך משמעות ופשט המקרא, ואמר להם המלך שהכהנים יקחו להם כל הכסף הזה יהיה רב או מעט, ותמורת זאת יחזקו מכספם בדק הבית. (ח) כי לבדק הבית, פשוטו של מקרא כך הוא, המלך אמר להם אתם לקחתם עד עתה הכסף ותתנוהו באוצרותיכם, ומעתה אל תתנו באוצרותיכם, כי אם תחזקו ממנו את בדק הבית. אבל הכהנים לא רצו זאת כי אם גמרו והתקינו שלא יהיה ידם כלל בעסק הזה, ולכך לקח הכהן הגדול ארון אחד וכו'.

הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ בְּיָמִין בְּבוֹא־אִישׁ
בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃
יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַיָּצֻרוּ
וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בֵית־יְהוָה׃ יב וְנָתְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יְדֵי עֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה הַפְּקֻדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה׃
יג וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק בֵּית־יְהוָה
וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־הַבַּיִת לְחָזְקָה׃ יד אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף
מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כָסֶף מִן־הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃
טו כִּי־לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ טז וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם
עֹשִׂים׃ יז כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃

רש"י מימין קרי. ידי קרי. המפקדים קרי תרגום אשכנזי

יותר יותר: (י) אצל המזבח. בעזרה: מימין בבא איש. מימין כיאת האנשים: שומרי הסף. שומרי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגמו יונתן אמרכליא והאמרכלים שבעה היו לשבעת שערי העזרה בתוספתא דשקלים: (יא) ויהי. מיום אל יום כראותם כי רב הכסף ויעל סופר המלך וגו': (יב) ונתנו את הכסף המתוכן. היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאוהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי המלאכה: המתוכן. לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו: המופקדים. הממונים: ויוציאוהו. לשון הוצאה לשכור חרשי העץ: ולבונים. הם אמרכלין חורשי האבן שחבריהם עושים על פיהם ראשי האומנות: (יג) ולגודרים. בוני החומה תלמידי האדרכלין ולחוצבי האבן מן ההר: (יד) ספות כסף מזמרות. הם כלי שיר: (טז) ולא יחשבו את האנשים. לא היו האמרכלין באין לחשבון עם האנשים הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושים: (יז) כסף אשם וכסף חטאות. המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות: לא יובא בית ה'. לבדק הבית: לכהנים יהיו. והם לוקחין מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות:

פערפערטיגען, מאכטע אים דעקעל איינע אָפפנונג, אונד שטעללטע זיא נעבען דען אלטאר צור רעכטען זייטע דעם איינגאנגס, אונד דיא יעניגען פריעסטער, וועלכע דיא טהיר־וואכע האטטען, ווארפען אללעס געבראכטע געלד אין דיא לאדע. (יא) ווען זיא נון מערקטען דאס פיעל געלד אין דער לאדע וואר, דא קאם דער קאָניגליכע שרייבער, אונד דער אבערפריעסטער, צאָהלטען דאז פארגעפונדענע געלד, באנדען עס (אין בייטעל) איין. (יב) אונד איבערגאבען עס דען געשאָפטספערוואלטערן, דיא דיא אויפזיכט איבער דען טעמפעל האטטען אונד דיעזע צאהלטען עס, דען אים טעמפעל ארבייטענדען צימטערלייטען, בוילייטען, (יג) מויערערן אונד שטיין־הויערן, קויפטען אויך דאפיר האלץ אונד געהויענע שטיינע, דאז שאדהאפטע אים טעמפעל צו בעססערן, אדער וואנדטען עס זאנסט צור ערהאלטונג דעם טעמפעלס אן. (יד) אבער דיא זילבערנען שאלען מעססער בעקקען, טראמפעטען אדער זאנסט זילבערנע אונד גאלדענע גערעטהע, ווארדען פאן דיעזעם איינגעבראכטען געלדע ניכט פערפערטיגט; (טו) זאנדערן מאן גאב אללעס דען ארבייטסלייטען וועלכע דען טעמפעל דאמיט ווידער אין שטאנד זעטצטען. (טז) אויך ווארדע פאן דען מאָננערן, דורך וועלכע דאז געלד דען ארבייטערן אויסגעצאהלט ווארדע, קיינע רעכנונג אבגעפאָרדערט; דען מאן וואוסטע, דאס זיא מיט רעדליכקייט צו ווערקע גינגען. (יז) דאז געלד פאן שולד אונד זינדענאפפערן אבער ווארדע ניכט אין דען טעמפעל געבראכט, דיעזעס געהאָרטע דען פריעסטערן.

(בשמואל א׳ סי׳ ט״ו)

בשבת שלפני פורים מוציאין ב׳ ספרים, בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא, ובספר השני קורין למפטיר סוף פרשת כי תצא ומפטירין כאן

כאן מתחילין הספרדים

א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃

כאן מתחילין האשכנזים

ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם
לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃ ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר
וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃ ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם
אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃ ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק
וַיָּרֶב בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ

תרגום אשכנזי

(א) שמואל שפראך צו שאול : זיעהע ! מיך האט דער הערר געזאנדט דיך צום קאֶניגע צו זאלבען איבער זיין פֿאלק, איבער ישראל; געהאָרכֿע נון אויך דער שטיממע דעם עוויגען. (ב) זאָ שפריך דער הערר צבאות: איך וויל אהנדען וואס עמלק אן ישראל געטהאן, וואס ער איהם צוגעפֿיגט, אלס ער הערויסצאָג אויס מצרים. (ג) ציעהע אלזאָ שלאגע דען עמלק, פֿערבאננע אללעם זייניגע, אָהנע שאָנונג, טאֶדטע אללעם, מאֶננער אונד ווייבער אונד קינדער אונד זייגלינגע, אָכֿס אונד שאף אונד קאמעעל אונד עזעל. (ד) שאול ענטבאָט היערויף דאז פֿאלק, צאֶהלטע זיא מיט לאֶממערן, (אונד פֿאנד) צווייהונדערט טויזענד מאנן פֿוספֿאלק אונד נאך צעהן טויזענד פֿאן דען לייטען יהודה׳ס. (ה) שאול ריקטע געגען, דיא הויפטשטאדט עמלק׳ס אונד גריף זיא אן אים טהאלע. (ו) ליעס אבער פֿארהער דעם קיני

רש״י

(א) ועתה שמע לקול דברי ה׳. פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעצמך : (ג) משור ועד שה. שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה : (ד) וישמע שאול. לשון הכרזה כמו ויזעק שאול : ויפקדם בטלאים. אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר גם לא יספר מרוב : (ה) וירב בנחל. וילחם בנחל. ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כל שכן אם אדם חטא בהמה מה חטאה : (ו) אל הקיני. בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב

באור

(ב) פקדתי, עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל (רד״ק).
(ד) וישמע, השמיע את העם שיקבצו אליו למלחמה בל״א (אויפביעטען, ענטביעטען). בטלאים, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. ועשרת אלפים את איש יהודה, שעורו ואת איש יהודה פקד עשרת אלפים, כי כן הוא אומר ויפקדם מאתים אלף, שהוא במקום ויפקוד אותם. ואולי שאיש יהודה היו פרשים, ולכן מנה אותם בפרט, כי הראשונים היו רגלי כנזכר בהדיא. (ה) וירב, לשון מלחמה כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם, ר״ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יצאו להלחם (מרלב״ג), ורד״ק הביא בשם ת״י וטקים מסריתיה ואגח קרבא בנחלא, ובנוסחאות שלפנינו נמצא לבד כזה וטקים מסריתיה בנחלא :
(ו) ויאמר שאול אל הקיני, הרצון בו וכבר אמר קודם שנלחם בעמלק (רלב״ג). ואמר הרד״ק ז״ל ואע״פ שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה, הלכו להם כלם או

עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ
עֲמָלֵק׃ ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃
ח וַיִּתְפֹּשׂ אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל
שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים וְעַל־כָּל־
הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי
דְּבַר יְהֹוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־
שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהֹוָה כָּל־הַלָּיְלָה׃
יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה
וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר
לוֹ שָׁאוּל בָּרוּךְ אַתָּה לַיהֹוָה הֲקִימֹתִי אֶת־דְּבַר יְהֹוָה׃ יד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל וּמֶה

רש"י

ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב: עם כל בני ישראל. שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל: (ט) והמשנים. אין לו דמיון והם הבריאים. ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים: נמבזה ונמס. כמו נבזה והמ"ם טפילה בו: (יא) נחמתי. מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: (יב) מציב לו יד. בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס ויונתן תרגם והא מתקן ליה תמן אתר

תרגום אשכנזי

זאגען: מאכטע אונד טרעננט אייך פֿאָם עמלק, איך קאָננטע אייך זאנסט מיט פֿער־טילגען, דא איהר דאָך ישראל גיטע ערציינט האבט, אלס זיא הערויפֿצאָגען פֿאן מצרים. אונד קיני טרעננטע זיך פֿאָם עמלק. (ז) שאול שלוג דען עמלק פֿאן חוילה ביז נאך שור הין, דאס אן מצרים שטאָסט. (ח) אגג, דען קעניג עמלק'ס נאהם ער לעבענדיג געפֿאנגען, דאז זאָממטליכע פֿאלק אבער מאכטע ער מיט דעם שווערטע ניעדער. (ט) שאול, זאוואָהל אלס דאז פֿאלק שאנטען דען אגג, אויך דאז בעסטע אונטער דען שאפֿען, רינדערן, דאז מאסטפֿיעה, דיא פֿייסטען לאָממער, אונד איבערהויפט אללעס וואס גוט וואר, אונד וואָללטען עס ניכט פֿערבאננען, אללעס פֿעראָכט־ליכע אונד גערינגשעטציגע אבער פֿערבאננטען זיא וואָהל. (י) דא ווארד דאז וואָרט גאטטעס דעם שמואל פֿאלגענדערמאסען: (יא) עס רייעט מיך, דאס איך שאול צום קעניגע איינגעזעטצט האבע; ער איזט פֿאָן מיר אבגעוויכען, אונד האט מיינען בעפֿעהל אונ־ערפֿיללט געלאססען, דיעזעס קרענקטע דען שמואל, אונד ער פֿלעהטע צום עוויגען דיא גאנצע נאכט. (יב) דעם מאָרגענס מאכטע ער זיך פֿריה אויף, אום שאול ענטגעגען צו געהען, אונד מאן בעריכטעטע איהן, שאול זייא נאך כרמל געקאָממען, האבע דאזעלבסט איין זיעגעסצייכען ערריכטעט, זיך דאראויף וויטער געווענדעט, אונד זייא נאך גלגל הינאב־געגאנגען. (יג) אלס שמואל ענדליך דען שאול טראף, רעדעטע איהן דיעזער פֿאלגענ־דערמאסען אן: געזעגנעט זייעסט דוא דעם הערן! איך האבע דעם הערן וואָרט ערפֿיללט. (יד) יענער אבער ערווידערטע: וואָהער דען דיא שטיממע פֿאן שאפֿען אונד

באור

מקאהן לשבת עם העמלקי כי יושבי אוהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מוזמן להם ע"כ. (ט) ויחמל שאול, מעיד הכתוב שגם שאול חמל בעצמו על מיטב הצאן והבקר, ולא כמו שאמר אחר כך לשמואל שהעם לבד חמל: והמשנים. ת"י כמו הפוך והשמנים (רד"ק). וכל המלאכה, כטעם לרגל המלאכה אשר לפני. נמבזה, בתוספת מ"ם. ונמס, בחסרון אל"ף, ענינו ונמאס, והפכו ימאסו כמו מים, שהוא במקום ימסו: (יב) מציב לו יד, ת"י מתקן ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא, ולפ"ז יהיה העקר חסר מן הספור, ולכן

קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע : טו ויאמר שאול מעמלקי
הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך
ואת־היותר החרמנו : טז ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר
דבר יהוה אלי הלילה ויאמרו לו דבר : יז ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה
בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל : יח וישלחך
יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את־החטאים את־עמלק ונלחמת בו עד־
כלותם אתם : יט ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט אל־השלל ותעש הרע
בעיני יהוה : כ ויאמר שאול אל־שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך
בדרך אשר־שלחני יהוה ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־עמלק החרמתי :
כא ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל : כב ויאמר
שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב

ויאמר קרי פתח בס"פ   להקשיב

תרגום אשכנזי

רינדערן, דיא אין מיינען אָהרען דרינגעט? (טו) אונד שאול אנטוואָרטעטע: מאן בראכטע זיא פֿאם עמלק מיט, וואָזעלבסט דאז פֿאָלק דאז בעסטע אונטער דעם קליינען אונד גראָסען פֿיעה פֿערשאָנטע, אום עס דעם עוויגען דיינעם גאָטטע צו אָפּפֿערן; דאז איבריגע האבען וויר אללעס פֿערבאננט. (טז) דאראויף זאגטע שמואל צו שאול: האלטע איין! איך ווילל דיר זאגען, וואס דער העררר דיעזע נאכט צו מיר געשפראָכען; ער זאגטע צו איהם רעדע! (יז) שמואל שפראך: וואהרליך! דוא זאָללסט ניכט זא גערינג אין דיינען אויגען זיין, אָבערהויפט דער שטאָממע ישראל'ס, פֿאָם עוויגען צום קאָניגע איבער ישראל איינגעזעטצט! (יח) ער זאנדטע דיך אויף דיעזען וועג, אונד שפראך: גיהע, פֿערטילגע יענע פֿרעפֿלער, עמלק, בעקאָמפּפֿע זיא, ביז דוא זיא פֿאָלליג פֿערניכטעט האסט. (יט) ווארום געהאָרכטעסט דוא נון דער שטיממע דעם עוויגען ניכט? זאָנדערן פֿיעלסט בעגיעריג איבער דיא בייטע הער, אונד האנדעלטעסט מיספֿעלליג אין דעם עוויגען אויגען? (כ) שאול אנטוואָרטעטע: וואָהל געהאָרכטע איך דער שטיממע דעם עוויגען, אונד גינג אויף דעם וועגע, דען ער מיך געשיקט האטטע, אגג, דען קעניג עמלק'ס ברינגע איך (געפֿאנגען) הער, עמלק זעלבסט אבער האבע איך אויפֿגעריעבען; (כא) דאז פֿאָלק נאהם אויך עטוואס פֿאָן דער בייטע, אן שאפֿען אונד רינ־דערן, דאז פֿאָרציגליכערע אוים דעם פֿערבאננטען גוטע, אום זיא דעם עוויגען דיינעם גאָטטע אין גלגל צו אָפּפֿערן. (כב) שמואל אבער שפראך: זינד דען דעם עוויגען בראנד-אונד שלאכט־

רש"י

לפלגא ביה ביזתא: (טז) הרף. כתרגומו אוריך המתן: (יז) ראש שבטי ישראל אתה. ת"י שבטא דבנימין עבר בימא ברים כל עמא כמה שנאמר בנימן צעיר רודם: (יח) עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: (יט) ותעט. כמו ותעף לשון עיט: (כא) ראשית החרם. מיטב החרם. וכן ראשית דגנך כמה שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו. ויונתן תרגם קדם דיתרמון: (כב) הנה שמוע. בקולו:

באור

ולכן נראה הטעם שהיה מציב לו שם אות לזכר הנצחון במלחמה, כי כן מצינו בדברי הימים הקדמונים שהיו שרי הצבא מכינים להם אותות כאלה על מקומות גבוהות ורמות, והקימו בראש הנס תמונת יד לסימן הכח והחוזק. ויסוב ויעבור, שאול. (יד) ומה קול הצאן, מדכתיב ומה בוי"ו נראה שהוא כתשובה על דברי שאול ולא כשאלה בפני עצמה, כלומר אם באמת הקימות את דבר ה', איך אפשר שאשמע קול הצאן במחנה: (טו) מעמלקי הביאום, המביאים, וכאלו לא ידע הוא ממנו מאומה, כי אם הביאום ברצון העם אשר חמל וגו'. (טז) הרף, לדבר אלי כדברים האלה אשר לא כן, כי אם אנכי אגיד לך את אשר דבר ה' אלי מהדבר

לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ
אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי
אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ כה וְעַתָּה שָׂא
נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא
אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־
יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו

רש"י

מזבח טוב להקשיב מחלב אילים. זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר. וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר. וי"ת ארי כחוב גבריא דשאלין בקסמא כן חובת כל אינש דמסרב על מילי נבייא: הפצר. לשון תוספת וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים: (כד) יראתי את העם. דואג האדומי שהיה חשוב ככולם: (כז) ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד. ומדרש אגדה חולקים האמוראים יש שאומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש שאומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרית כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל

תרגום אשכנזי

אָפפֿער זא וואָהלגעפֿעלליג, וויא געהאָרזאם פֿיר דעם עוויגען שטיממע? ניין! געהאָרכען איזט בעססער דען אָפפֿער, געהאָרזאם זיין בעססער דען דער ווידדערפֿעטט. (כג) ווידערשפּענסטיגקייט אבער וויא צויבערזינדע שטראפֿבאר, ווידערזעטצליכקייט וויא אבגעטטערייא אונד בילדערדיענסט, דוא האסט דעם עוויגען בעפֿעהל פֿערוואָרפֿען, ער פֿערווירפֿט דיך, דען קעניג. (כד) שאול אנטוואָרטעטע דעם שמואל: איך האבע געזינדיגט דאס איך דעם עוויגען בעפֿעהל אונד דיינע וואָרטע איבערטרעטען, דאס איך דאז פֿאָלק געפֿירכטעט, אונד זיינעם פֿערלאנגען געהער געגעבן האבע. (כה) פֿערצייהע דאָך דיעסמאל מיינען פֿעהלטריטט, אונד קעהרע מיט מיר צוריק, דאס איך דען עוויגען אנבעטע. (כו) שמואל אבער זאגטע צו שאול: איך קעהרע ניכט מיט דיר צוריק, דוא האסט דעם עוויגען וואָרט פֿעראכטעט, אונד דער עוויגע העלט דיך פֿיר אונווירדיג פֿערנער קעניג איבער ישראל צו זיין. (כז) שמואל ווענדעטע זיך אום וועג צו געהען, דא ערגריף ער דיא עקקע זיינעס געוואנדעס, אונד עס צעררים. (כח) דא זאגטע שמואל צו איהם: זאָ האט דער הערר דיר הייטע

באור

הזה שהחטא תלוי בך יותר מהעם, כי היה לך למחות בהם, ולא לעשות כרצונם, כי אם קטן בעיניך אתה, מ"מ ראש שבטי ישראל אתה. אשר ה' משחך למלך, לצוות לעמו ישראל ולנהגם בחקי ה', ולא לשמוע בקולם להעבירם עליהם, ולכן מאסך ה' ממלך, כי אינך ראוי לזה בעבור מורך לבבך. (כ) אשר שמעתי, כן הוא שמעתי בקול ה', יש כי שתבוא במקום אשר, ויש אשר שתבוא במקום כי. ואביא את אגג, כלומר אם לא המיתיו עם אחרים לא שלחתיו לנפשו כי אם הביאותיו ויומת. (כא) ראשית החרם, ממיטב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו (רד"ק), ולדעת מורי ר' יואל נ"י אמר שאול שאפילו העם לא עברו את פי ה' בלקחם מיטב הצאן והבקר לזבוח לה', כי זה ג"כ חרם, אלא שהוא ראשית החרם כלומר חרם מובחר, כי כן מצינו שנקרא הקרבן חרם, כדכתיב (ויקרא כ"ז כח) כל חרם קדש קדשים הוא לה', ויתורגם א"כ (דאַז פֿאָלק נאַהם פֿאָן דער בייטע שאַפֿע אונד רינדער, אום אלס איין פֿאָרציגליכערעס באַנן-גוט דעם עוויגען געאָפפֿערט צו ווערדען). (כג) כי חטאת קסם מרי, חסר כ"ף הדמיון להורות על השווי הגמור, וכת"י ארי כחוב גבריא דשאלין בקסמא וגו', וכבר נודע שמלת חטאת כולל כן החטא כן העונש, ולכן הרכבתי אלו ב' הענינים בתרגומי: ואון, לשון ע"א כדכתיב מזכיר לבונה מברך און (ישעיה ס"ו) וכן תרגם א"א מורי נ"י (עיין בהפטרת שבת וראש חדש). הפצר, ענין חוזק במעשה או בדברים, כלומר שיעשה בחוזקה נגד רצון השם יתעלה. (כד) חטאתי, כאן הודה שאול על האמת, וטעם כי יראתי כטעם כי עברתי, דהיינו חטאתי במה שעברתי וגו' ובמה שיראתי וגו'. (כו) ויחזק, שאול בכנף מעילו של שמואל לבל ילך מאתו, וכיון שנקרע אמר שמואל

שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃
כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ ל וַיֹּאמֶר
חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר
שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג
אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל
מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ לד וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל
הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

הפטרת פרשת פרה

(ביחזקאל סימן לו)

קורין למפטיר בס"ת מתחלת פ' חקת עד תטמא עד הערב ואח"כ מפטירין כאן

טז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יז בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם
וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃

תרגום אשכנזי

דיא הערשאפט ישראל'ס ענטריססען, אונד זיא דיינעם גענאססען געגעבען, דער בעססער איזט אלס דוא. (כט) אונד ישראל'ס צופערזיכט ליגט ניכט, בעדענקט זיך ניכט, איזט קיין מענש, דער רייע פיהלט. (ל) יענער זאגטע: איך האבע געזינדיגט, אבער עהרע מיך נור איטצט פאר דען עלטעסטען מיינעם פאלקעס אונד פאר גאנץ ישראל, אונד קעהרע מיט מיר אום, דאס איך דען עוויגען דיינען גאטט אנבעטע; (לא) דא פאלגטע שמואל דעם שאול, אונד דיעזער בעטעטע דען עוויגען אן. (לב) דארויף זאגטע שמואל: ברינגט מיר דען אגג קעניג פאן עמלק, דער אגג גינג געלאססען צו איהם הין, אונד שפראך: וואהרליך! דער טאד האט זיין ביטטערעס פיר מיך פערלאהרען. (לג) שמואל ערוויעדערטע; האט דיין שווערדט זא מאנכען מוטטערן דיא קינדער געראובט, זא זייא אויך דיינע מוטטער, וויא דיעזע פרויען, דער קינדער בעראובט, אונד טערטעטע איהן פאר דעם עוויגען אין גלגל. (לד) שמואל גינג דאראויף נאך רמה, אונד שאול צאג היים נאך גבעת שאול.

(טז) גאטטעס ווארט ווארד מיר וויא־פאלגט: (יז) מענשענזאהן! דאז הויז ישראל זיטצט אין זיינעם רייכע אונד פעראונרייניגט עס דורך זיינע זיטטען אונד האנדלונגען; אבשייליך

רש"י

ידעתי כי מלוך תמלוך: (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. אם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן: (לב) אגג מעדנות. י"ת אגג מפנקא: אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרורת המות: (לג) כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהן שהיית מונב בחורי ישראל: וישסף. התכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופסח ובגמרא שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע:

(טז) ויהי דבר ה' אלי לאמר: (יז) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו' כטומאת הנדה. המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה

באור

זהו לסימן שקרע ה' ממלכות ישראל מעליך. (כט) נצח ישראל, שבו ינצחו על אויביהם, ובחר לשון נצח, לפי שהוא ענין קיום והתמדה, ואמר שלא ישנה לעולם בשום ענין. (לב) מעדנות, הלך אליו בתענוג, כי בחר מותו מחייו (רד"ק), וזה א"כ טעם כי סר מר המות, כלומר כי סר מרירותו ונהפך למתיקות. (לג) וישסף, ענין בקיעה בדברי חז"ל.

יח וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃
יט וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ כ וַיָּבוֹא
אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה
וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ כא וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ כב לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לֹא לְמַעַנְכֶם
אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃
כג וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם
כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיכֶם׃ כד וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־
הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ כה וְזָרַקְתִּי
עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃
כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן

לפי המ"ש צ"ל לעיניהם וכ"ה בתרגום

רש"י

מתי תטהר ותשב לסוב אליה: (כ) ויבוא. לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קראה כל הפרשה בלשון יחיד. ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה ומטה אזן מה היו אומרים השבאים הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להצילם במדרש איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמר אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: (כב) לא למענכם אני עושה. התשועה שאושיעכם: (כג) וקדשתי את שמי. ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכם מן הגוים: (כה) מים טהורים. אכפר עליכם ואעבור טומאותיכם כהזיית מי חטאת המעבירין טומאת המת: (כו) לב חדש. יצר שנתחדש לטובה:

תרגום אשכנזי

וויא אונרייניגקייט איינער אבגעזאנדערטען, זינד מיר איהרע זיטטען. (יח) דארום שיטטע איך מיינען גרים איבער זיא אויס, וועגען דעם בלוטעס, דאס זיא אים לאנדע פערגאססען, אונד דיעזעס דורך איהרע גרייעל פעראונרייניגט האבען. (יט) איך צערשטרייע זיא אונטער פעלקער, ווערפע זיא אין לענדער אומהער, ריכטע זיא נאך איהרען זיטטען אונד האנדלונגען. (כ) דיעזעס ווירד קונד אונטער דען פאָלקערן אונטער וועלכען זיא געקאָממען, דיעזע ענטווייהעטען נון מיינען הייליגען נאמען, אינדעם זיא פאָן איהנען זאגען: דעם עוויגען פאָלק איזט דיעס, אוים זיינעם לאנדע זינד זיא געקאָממען! (כא) איך אבער ווילל שאָנען מיינעם הייליגען נאמען, דען דאז הויז ישראל'ם ענטווייהט האט אונטער דען פאָלקערן, אונטער וועלכען זיא געקאָממען; (כב) דארום זאגע דעם הויזע ישראל'ם: זאָ שפריכט גאָטט דער עוויגע: ניכט אייערנטוועגען הויז ישראל! זאָנדערן מיינעם הייליגען נאמענס וועגען, דען איהר ענטווייהט האבט אונטער דען פאָלקערן, וואָהין איהר געקאָממען זייד, טהוע איך דיעס, (כג) אונד הייליגע מיינען גראָססען נאמען, דער אונטער דען פאָלקערן ענטווייהט איזט, דען איהר אונטער איהנען ענטווייהט האבט; דאמיט זיא עס וויססען דיא פאָלקער, דאס איך דער עוויגע זייא, שפריכט גאָטט דער הערר, ווען איך דורך אייך פאָר איהרען אויגען געהייליגט ווערדע. (כד) איך נעהמע אייך וועג פאָן דען פאָלקערן, זאממלע אייך אוים אללען לאֶנדערן: אונד ברינגע אייך נאך אייערם ערדרייך. (כה) שפרענגע אויף אייך רייניגונגסוואססער, דאס איהר ענדליך ריין ווערדעט; יא, פאָן אלל אייערער אונרייניגקייט אונד אלל אייערען גרייעלן ווילל איך אייך רייניגען. (כו) איך געבע אייך איין נייעס הערץ אונד לאססע איינען נייען גייסט אין אייך וואלטען; זאָנדערע דאז

באור

(כג) בהקדשי בכם לעיניכם, ת"י כד אתקדש בכון לעיניהון, ובמסורה קטנה כתוב, בס"ר מוגה בכם לעיניהם

מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־
בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ כח וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם
וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כט וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם
וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ ל וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי
הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ לא וּזְכַרְתֶּם
אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל
תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לב לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ
מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ לג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם
וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ לד וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר
הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ לה וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן
וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ לו וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהֹוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהֹוָה

להמ"ש הה"א במתג והנו"ן רפה

תרגום אשכנזי

שטיינערנע הערץ אויס אייערעם קערפער, אונד געבע אייך איין הערץ פֿאן פֿלייש. (כז) אונד לאססע מיינען גייסט אין אייך וואלטען, אונד וויל מאכֿען, דאס איהר מיינען געזעטצען פֿאלגט, אונד מיינע בעפֿעהלע בעאָבאכֿטעט, אונד דארנאך האנדעלט. (כח) איהר בעוואָהנט דאנן דאז לאנד, וועלכֿעס איך אייערן אָלטערן געגעבען, אונד זייד מיין פֿאלק אונד איך בין אייער גאטט. (כט) איך בעפֿרייע אייך פֿאן אללען אייערן אונרייניגקייטען, בעפֿעהלע דעם געטרייד, אונד פֿערמעהרע עס, לאססע איך קיינען הונגער ליידען. (ל) איך פֿערמעהרע בוימפֿרוכֿט אונד פֿעלדעספֿרוכֿט, דאמיט איהר ניעמאלס מעהר דעם פֿאָרוואורף דעם הונגערליידענס אונטער דען פֿאָלקערן אויסגעזעטצט זייד. (לא) דאנן מאָגט איהר צוריק דענקען אן אייערע באָזע זיטטען אונד אונעדלע האנדלונגען, אונד אייך זעלבסט פֿעראכֿטען וועגען אייערער זינדען אונד אייערער גרייעל. (לב) דאס איכֿ'ם ניכֿט אייערנטוועגען טהוע, ווערדעט איהר דאנן וואָהל איינזעהען, שפריכֿט גאטט דער הערר! שאָמט אייך אונד עררעאָטהעט דאנן אייערער זיטטען וועגען, הויז ישראל'ס! (לג) זא שפריכֿט גאטט דער הערר: צור צייט, ווען איך אייך פֿאן אללען אייערן זינדען רייניגע, וויל איך דיא שטאָדטע ווידער בעזעטצען, אונד דיא טרוממער זאללען אויפֿגעבויעט ווערדען; (לד) דער אָרדע באָדען זאלל אַנגעבויעט ווערדען, דא ער זאנסט דעם פֿאָר־איבערגעהענדען איינער וויסטע גלייך. (לה) דאנן ווירד מאן זאגען: וויא דיעס וויסטע לאנד איינעם גארטען עדנס נון גלייך געווארדען! דיא וויסטען אָרען אונד פֿער־פֿאללענען שטאָדטע, וויא פֿעסט נון ווידערום אונד וויא בעוואָהנט! (לו) דיא פֿאָלקער, דיא רונד אום אייך הער איבריג בלייבען, ווערדען איינזעהען, דאס איך דער

רש"י

(לא) ונקוטותם בפניכם. דמוני"ר בלעז (דעמטנע"ר זיך קוועלען, העפטיגט ערשיטטערט ווערדען) תמקו בעלמכם בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה: (לד) והארץ הנשמה תעבד. הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת: (לה) היתה כגן עדן. עכשיו נהפכה להיות כגן עדן: והערים החרבות. זה ימים רבים

באור

לטיניהם קרי, וכן מתורגם בלשון אשכנז. (כז) אשר בחקי תלכו, פעול ועשיתי כלומר ע"י שאתן את רוחי בקרבכם

דִּבַּ֖רְתִּי וְעָשִֽׂיתִי ׃ לז כֹּ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה ע֕וֹד זֹ֛את אִדָּרֵ֥שׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵ֖ל
לַעֲשׂ֣וֹת לָהֶ֑ם אַרְבֶּ֥ה אֹתָ֛ם כַּצֹּ֖אן אָדָֽם ׃ לח כְּצֹ֣אן קָדָשִׁ֗ים כְּצֹ֤אן יְרוּשָׁלִַ֙ם֙ בְּמ֣וֹעֲדֶ֔יהָ
כֵּ֤ן תִּֽהְיֶ֙ינָה֙ הֶעָרִ֣ים הֶחֳרֵב֔וֹת מְלֵא֖וֹת צֹ֣אן אָדָ֑ם וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהֹוָֽה ׃

כאן מסיימים הספרדים

רש"י

עכשיו בגזרות ישבו: (לז) אדרש לבית ישראל. שאפתה להם בתפלתם בדורשם אותי על זאת: ארבה אותם. אדם כצאן לרוב: (לח) כצאן קדשים. שהיה בא לירושלים במועדי פסחים. לשון אחר כתרגומו אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא כלומר שלא יהו עונותיהם נזכרים עליהם:

תרגום אשכנזי

עווינע דיא פֿערהעערטען שטאֶדטע אויפֿגע־ בויעט, דען אֶדען באָדען בעפֿפֿלאנצט, איך דער עווינע עס פֿערהייסען האבע, אונד איך פֿאָללבראכֿט, (לז) זא שפריכֿט גאָטט דער הערר: אויך דארין ווערדע איך פֿאָן דעם הויזע ישראל׳ס מיך ערביטטען לאססען, אונד איהנען טהון, דאס איך איהרע מענשענמענגע וויא דיא שאפֿפֿע פֿערמעהרע, (לח) וויא דאז קליינפֿיעה צום הייליגען אפֿפֿער, וויא דיא שאפֿסמענגע צו ירושלים אין דען פֿעסט־ טאגען, זא זאללען דיא צערטרוממערטען שטאֶדטע פֿאָללער מענשען ווערדען, אונד איינזעהען דאס איך דער עווינע זייא.

באור

בקרבכם אעשה שתלכו בחקי וגו׳ ולכן הוא מורכב בסימן יחס הפעול את.

(בישעיה סי׳ ס״ו)

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה
מקום מנוחתי׃ ב ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־
זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי׃ ג שוחט השור מכה־איש זובח
השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו
בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה׃ ד גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא
להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־
חפצתי בחרו׃ ה שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם
מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו׃ ו קול שאון מעיר
קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו׃ ז בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא
חבל לה והמליטה זכר׃ ח מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום
אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה׃ ט האני
אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך׃ י שמחו
את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה׃
יא למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה׃
יב כי־כה׀ אמר יהוה הנני נוטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם
על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו׃ יג כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי
אנחמכם ובירושלם תנחמו׃ יד וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה
ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו׃ טו כי־הנה יהוה באש יבוא
וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש׃ טז כי באש יהוה
נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה׃ יז המתקדשים והמטהרים אל־
הגנות אחר אחד בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־
יהוה׃ יח ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות
ובאו וראו את־כבודי׃ יט ושמתי בהם אות ושלחתי מהם׀ פליטים אל־הגוים
תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־
את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים׃ כ והביאו את־כל־
אחיכם׀ מכל־הגוים׀ מנחה׀ ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות
על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי
טהור בית יהוה׃ כא וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה׃ כב כי
כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־
יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם׃ כג והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו
יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה׃ כד ויצאו וראו בפגרי האנשים
הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה׃

(בשמואל א׳ סימן כ)

יח וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ יט וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד
מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל
הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ כ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ כא וְהִנֵּה
אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים ׀ מִמְּךָ
וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ כב וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה
הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ כג וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה
הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ כד וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב
הַמֶּלֶךְ עַל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ כה וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב
הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ כו וְלֹא־דִבֶּר
שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃
כז וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ
מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ כח וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־
שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ כט וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח
מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא
וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן
וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת
עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ לא כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה
וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־
שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית
עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ לד וַיָּקָם
יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב
אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד
וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא־נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה
הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ לז וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה
יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ לח וַיִּקְרָא
יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי
וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ לט וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־
הַדָּבָר׃ מ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃
מא הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים
וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ מב וַיֹּאמֶר
יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה
יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

אל׳ קרי הצים קרי

כללים בדברי רש"י זכרונו לברכה שמורה בכל טוב וערוכה . לקוחים מדברי המפרשים : זה אומר ככה . וזה אומר ככה :

א) כל מקום שפירש רש"י כתרגומו . הנה הוא סותר את העברי . פירוש שאין הפשט כמו העברי :

ב) ואונקלוס תרגם . אז אינו סותר התרגום אלא מפרש דעתו של אונקלוס :

ג המתרגם . בכל מקום שהוא אז סותר התרגום שהוא טעות :

ד ותרגומו . אז מביא רש"י ראיה לפירושו שכן הוא :

ה) וכשהוא כותב התרגום . כגון דאילו או כיולא בו ואינו אומר כתרגומו או תרגום ; אז אינו קשה על העברי אלא רוצה ליישב ולפרש לשון התרגום כגון שאלתיה הוא מפרש שהוא לשון הולאה :

וכשהוא אומר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים אז לשון המקרא נופל על לשון התרגום אך שמאריך בלשון :

ו) וכשהוא כותב העברי וגם התרגום . כגון כבד תרגם יקיר ולא אתיקר אז הוא מפרש הפעולה שלא תטעה אחר העברי לומר שהוא לווי אלא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר . וגם כשמשנה לשון תרגום מן העברי לפי לשון התרגום יש לומר כגון ופריצו בארץ וכיפוש בארעא פריצו עבר והתרגום מהפש להבא . או נקבה שכרך . תרגום פרש אגרך שלא תאמר שהנו"ן שמוש :

המעמר

א (ה) **ויוסף**. הרב המתרגם אשכנזי תרגם כדעת יונתן שהעתיק עם יוסף, אך שהוסיף עוד ובניו, כי לולא זאת היה ראוי להזכיר זה אחר אשר מנה השבטים ולא להפסיק ביניהם בפסוק ויהי כל נפש וגו', וכמו שהעיר הרב המזרחי על זה. ולדעת יונתן יהיו איש וביתו בפסוק א' נמשך גם לכאן ויהיה שעור הכתוב: ויהי כל נפש וגו' עם יוסף וביתו אשר היה במצרים, ואז יבוא הכל על נכון: (י) **ועלה מן הארץ**. לדעתי מלת מן הוא ליתרון, כהוראת המ"ם הבא במקומה, וארץ ענינו יושבי הארץ, כמו וכל הארץ באו, ועוד רבים, והכוונה כי יתעלו וירוממו מעל המצרים שהם יושבי הארץ, ויתורגם (אונד זיך איבער דיא בעוואהנער דעס לאנדעס ערהעבען), כי דעת המפרשים שיראו המצריים, פן יעזבו את הארץ וישובו לארץ כנען, לא ישר בעיני, יען לפי הנראה עד עתה היו בני ישראל חפשים, ולא עבדו את מצרים כלל, וישבו בארץ גושן במיטב הארץ, והיו רועי צאן אשר הוא תועבת מצרים, וא"כ אין ספק כי בתופים ובמחולות ישלחום, אולם לא היה לאל ידם לגרש אותם כי חזקים היו מהם: (יא) **ואת רעמסס**. הרב המבאר הלך בעקבות הראב"ע כי עיר רעמסס לא היתה בארץ גושן, ותנקד בפתח העי"ן, וארץ רעמסס שהוא מושב בני ישראל, כמו בארץ רעמסס (בראשית מ"ז י"א) נקודת העי"ן היא בשו"א; אבל אין ראיה משנוי המעט הזה, ובפרט בשמות הערים להבדיל ביניהם, ולכן יותר נראה כדעת חכמי העמים שהעיר רעמסס היתה בארץ גושן, ועל שמה נקרא כל הגוף רעמסס, כמו, מצרים ובבל. ומה שבא ויבן אין הכוונה שבנו אותה מחדש שהרי כאשר באו בני יעקב מצרימה נאמר ארץ רעמסס, אך הענין שחזקו אותה ובנו בה מסכנות, והרבה יש כיוצא בזה בתנ"ך שיבוא בנה על חיזוק החומות והמבצרים: (טו) **למילדת העבריות**. כתב הרשב"ם למילדות שהן עבריות ע"כ, ויהיה התואר, והוא כדעת חז"ל שאמרו, כי יוכבד ומרים היו. ודעת הרדי"א שלא היו עבריות, כי איך יבטח פרעה על נשים עבריות שימיתו ילדיהן, אך היו מצריות המילדות את העבריות, עכ"ל. ויראה שלא היו העבריות באומנות הזאת בקיאות כהמצריות, וא"כ יהיה למילדות העבריות סמיכות דבר, מילדות של עבריות, והנה היו המילדות האלה השרות העומדות על פקודת שאר המילדות כמ"ש הראב"ע וצוה להן שהנה יעשו בערמה להשיא את המילדות אשר תחתיהן לעשות את הדבר הזה, ובל יגידו כי המלך צוה עליהם כן, כי עוד לא רצה לעשות עול כזה לעיני עמו, וגם עוד לא הושפל קרן ישראל עד לעפר, והמלך והעם עודם יראים מהם ומהמוגם יחתו, וכאשר נבאר עוד: (טז) **על האבנים**. נחלקו המפרשים בהוראת שרש המלה הזאת הנמצאת רק במקום הזה ובירמיה (י"ח י') עושה מלאכה על האבנים, (עיין בבאור ופתרון המלות לידידי מהר"ש לנדא נ"י), והחכם געזעניוס כתב בספר המלים שלו שאין להכריע האמת עם מי, כי אנחנו לא נדע עוד על איזהו אופן היתה בימים ההם מעשה היוצר או אומנות ההולדה אולם לדעתי נראה דעת הריק"ם שהביא הרד"ק בשרש אבן, והוא שבשני המקומות השרש בָּנָה, והאל"ף למשקל, ובמשבר האשה הוא מן בנים ובא על משקל הזוגי, אם הכוונה על תמונת הרחם ממש ואם על מקום מושב האשה בעת לדתה והיה הכסא הזה עשוי משני חלקים וכן הענין בעצמו בכלי היוצר, ושם הוא מהוראת בנין: (יח) **מדוע**. עיין באור, והנה כבר אמרנו כי המילדות האלה היו שרות ועליהן צוה המלך להשיא את המילדות אשר תחת פקודתן לעשות כדבר הזה, ולכן חשב המלך אולי לא רצו יתר המילדות לשמוע בקול שרות, ולזה שאל את פיהן, אך הנה לא הפצו להביא אשמה על שאר המילדות, כי באמת לא אמרו להן דבר, ולכן השיבו כי חיות הנה: **ותחיין את הילדים**. כתב הרשב"ם וז"ל: אין חילוק בין פעלו לפעלתם ע"כ, הנה כוונתו שהנוכחות והנסתרות שוות הנה בעתיד תְּחַיֶּינָה ואחז לשון עבר לפי שכאן הוא מהופך, אבל נ"ל לפעלתן בנו"ן ולא במ"ם כנודע: (כ) **וייטב**. דברי רש"י בזה סתומים וחתומים ופורש אין להם, כי השוה מלת וייטב עם וירב בבת יהודה ועם ויפן זנב אל זנב, והמה מגזרות שונות כי וייטב הוא מנחי היו"ד מן יטב, (ואם השרש הזה בא גם מן טוב מנחי העי"ן כנודע), אך וירב ויפן המה מנחי הה"א; והרב רבינו מזרחי כתב וז"ל: כי הוא (רש"י) מחכמי צרפת שאומרים שעלומי העי"ן ונחי הה"א כלם שרשם שתי אותיות בלבד שרש ויפן פן, ושרש ויקם קם, וחכמי ספרד חולקים עליהם ואומרים שאין שרש פחות משלש אותיות ושרש ויפן פנה, ושרש ויקם קום, עכ"ד. הנה נראה שהוא הבין דעת רש"י כי וייטב הוא מעלומי העי"ן משרש טוב. אך זה יפלא כי בהפעיל מנחי העי"ן אית"ן בקמ"ץ ולא בציר"י, וגם אין לאמר שגם נחי פ"א יו"ד נחשב למשקל השניים, שהרי רש"י בעצמו כתב בסוף דבריו שבמלות אלך אשב היו"ד יסוד והיא האות השלישית. גם מה שכתב רש"י כי במלות ויגל וירב ויפן אית"ן בציר"י הוא תמוה עד מאד כי באמת הוא בסגו"ל בכל אלה המקומות. וכבר העיר על זה הרב ר"א בחור בהגהותיו למכלול בערך גל"ה ע"ש. וראיתי להמדקדק הגדול הרב בעל תקון סופרים שהשיג על הא"ת שאמר כי אם נקרא וירב העם בפסוק שלפנינו היו"ד בציר"י יהיה הוא כמו וייטב ויוצא לשני, וע"ז השיג הרב ואמר שהם גזרות מתחלפות,

יטב, ורבה, ונחי היו"ד ראויים נהיות בהפעיל בציר"י, ונחי הה"א בקל אותיות אית"ן בחירי"ק, ועם וי"ו ההפוך לפעמים בציר"י, ובהפעיל בפת"ח ועם וי"ו ההפוך בסגו"ל, וכאשר אמרנו. והנה לא שת הרב לבו כי דברי רש"י בכאן הטעו את האור תורה ומלתו על לשוט, גם מה שכתב הרב בסוף דבריו כי לא מצאנוה בנל"ה בציר"י, רק בתי"ו או בנו"ן אית"ן, במחילת כבודו כבר בא גם האל"ף בציר"י, ואפן וארד (דברים ט' ט"ו), אולם בכל זאת נכונים דבריו כי היו"ד אית"ן לא יבא בשום מקום בציר"י ולזה נ"ל וירב בחירי"ק היו"ד ולא בציר"י: (כא) ויהי כי יראו. עיין בבאור במה שהשכיל הרמבמ"ן להבדיל בשרש ירא אם הוא נקשר עם יחס את או מ"ם, אולם הרב שמר פיו ולשונו ואמר, עם מלת את הונחה על הרוב להורות יראת המעלה והכבוד כי באמת מצינו כי ירא אנכי אותו (בראשית ל"ב י"ב), ושם הוא יראת הנזק ממי שתקיף ממנו, ולזה השכיל הרב לאמר שהוא אך על הרוב, ולא כן עשו המדקדקים האחרונים אשר החליטו דין זה ממנו, (עיין תל"ע): (כב) ויצו פרעה. לדעת כל המפרשים היו שתי הגזרות האלה להמית הבנים על המשבר ולהשליכם ליאור רצופות; אולם לבבי לא כן יחשוב, כי איך נהפך לב פרעה בזמן קצר. והנה בגזרה הראשונה העמיק להסתיר עצתו ולא גלה את סודו אך למתי מספר אם כי ירא את ישראל או שלא העיז פניו לעשות חמס כזה כאשר בארנו, (וכן דעת הרמב"ן ורדי"א ויתר המפרשים), ועתה יתן דת גלוי לכל העמים לכלה זרע יעקב; ולכן אומר אני כי ימים רבים לישראל בין גזרה ראשונה לאחרונה, וכבר קם דור אחר (אולי גם מלך אחר, או כמה מלכים עמדו על מצרים ואם גם לא נזכר זה) אשר נולדו בעבדות הגמורה (לייבאייגענשאַפט) והיו עבדים נמיתות (שקלאַפען), ולכן לא היו עוד המצרים יראים מפניהם, כי לא קם עוד רוח באיש, ואף אין ספק כי לא הניחו המצריים בידם כלי קרב, כי העבד לא הורשה לשאת חרב או חנית, גם מידעת זאת כי העבד עולם הוא ובניו אך כבהמות נחשבו, וכח ביד האדון להכותם נפש ואין מכלים דבר, ולזה לא היה שוב נחשב זאת לעול והמס אם פרעה יצוה להמית בני עבדיו, כי קנין כספו המה, ויש בידו לעשות עמהם כחפץ וכאות נפשו:

ב (ב) כי טוב הוא. לדעתי המצריים לא שלחו את ידם להמית אך הילדים אשר היו בריאים וחזקים בצאתם מרחם, אולם לא מהרו לשפוך דם הנולדים חלושי כח כי אמרו הלא יומם יבא וימותו ולזה נאמר כי טוב הוא כלומר בריא וחזק, ויתורגם: (דאַס ער געזונד זייא); גם יונתן העתיק בר קיומי הוא, אלא שכוונתו ע"ד חז"ל שנולד משה לששה חדשים ויום אחד וכמו שכתב רש"י, או נאמר כי טוב הוא הענין שטוב בטבעו היה נוח לרצות ולא כדרך הילדים אשר יצעקו בקול מר צורח, ולכן היתה יכולה להצפינו כי לא נשמע קולו החוצה, אולם אחר ג' חדשים כבר נתגבר קולו ולא היה אפשר עוד להסתירו, ולפ"ז יתורגם (דאַס ער זאַנפט זייא): (ט) היליכי. הרב המבאר אמר כי בא היליכי לזווג עם והינקהו, אולם כבר כתבתי במ"א שאין זווגו עולה יפה, כי זה רק אם שתי המלות סמוכות, כמו הרו והגו וכן את מוצאך ואת מובאך אבל כאן שים מאמר ביניהם לא יוצדק זה לדעתי: (י) משיתהו. עיין בבאור, והנה מה שרצה הרדי"א לחלק בין פעל מדבר הבא בכנוי הפעול ובין פעל נוכחת לא יתכן כי מלבד שמצינו גם מדבר מבלי יו"ד וכאשר העיר המבאר, בא גם הנוכחת ביו"ד כתובה כמו ונתתיהו לפניהם (יחזקאל ט"ז י"ט) ועוד רבים כמוהו (עיין מכלול), וגם הרד"ק לא חלק כלל בין כנוי מדבר ובין כנוי נמצאת; והראב"ע העיר כי היה ראוי להיות שמו משוי ולא משה. ולדעת ידידי ר' יוסף וויסע נ"י יהיה משה בינוני מבנין פועל בפלס צֻוֶּה והיה ראוי להיות מֻשֶּׁה (וכן המבטא בהעתקת שבעים היונית) אך שבא חול"ם תמורת קבו"ץ ודגש אחריו כנהוג החלוף הזה בלשוננו, ועיין מ"ש מהרמ"ל בהערה א' למכתב תפארת למשה (בראש חלק הרביעי ממערכי לשון) מאמר י"ב: (יז) את צאנם. גם פה נחלף הנו"ן במ"ם, וכתב הראב"ע שהוא בעבור שלא יתחברו ב' נוני"ן: (כד) את נאקתם. נאק ואנק המה מהשרשים המתהפכים, כמו אנק חלל (יחזקאל כ"ו ט"ו), וכן מאנקת אביונים (תהלים י"ב ו') ונחלף גם האל"ף בה"א, הינהק פרא עלי דשא (איוב ו' ה'), בין שיחים ינהקו (שם ל' ד'):

ג (ב) בער. כתב הרב המבאר וז"ל: והנה לדעת הראב"ע השרש הזה גם הקל ממנו הוא תמיד מהפעלים היוצאים לשנים עכ"ל ע"ש, ואחר בקשת סליחה מכבוד הרב ז"ל אומר אני שאין זה כוונת הראב"ע כלל, ואם גם הרד"ק בשרש בער אמר יש מי שפירש כל לשון בוער יוצא, מי יודע אל מי מהמדקדקים כוון — כי זה לשון הראב"ע: ובוער הוא מהפעלים היוצאים כי אש בוערה כמו אש אוכלה והעד כאש תבער יער, והנה האש שהיה בסנה היה בוער כל אשר סביביו, כי זה כמו שלחו באש מקדשיך, (כלומר כמו ששם הענין בהיפך שלחו אש במקדשיך, כן כאן אש בוער בסנה) וככה ההר בוער באש עכ"ל, והנה מזה אין להכריע כלל כי בוער בקל הוא תמיד יוצא כי איך יכחיש פסוקים רבים ובפרט וחמתו בערה בו (אסתר א' י"ב) שהוא בודאי עומד, אך כוונתו שהוא מהפעלים שהם גם יוצאים בקל כמו הפך ורבים כמוהו, גם לא ידעתי איך יפירש מדוע לא יבער הסנה יוצא? כי רחוק לאמר שהענין מדוע לא יבער האש את הסנה שתחסר מלת את וגם יחס הפעול הראוי לבא עם השם בידיעה. ומה שהכריחו לפרש בוער בכאן יוצא לפי שלדעתו היה הפלא שהשלהבת אשר אחזה בסנה היתה אוכלה סביביו ובסנה עצמו לא ניכר שלשלה בו אש, וכ"כ הרשב"ם וז"ל: אפילו במקום יציאת הלהבה מן הסנה לא היה נחלת כלל ע"כ, וא"כ דעת הראב"ע נכונה מאד: (ה) אדמת קדש הוא. כתב רש"י: „המקום" לפי שאדמה לשון נקבה והיה ראוי לאמר היא, לכן פירש הוא ז"ל שמוסב על המקום

שהוא שם זכר: (ו) ויסתר. כאשר שמע שעלם הנשגב נגלה אליו, הסתיר פניו, וספר זאת משה לעמו למען ילמדו ליראה את השם הנכבד והנורא כל הימים בראותם שאדון הנביאים ירא מהביט אליו כי כל הכתוב בתורתנו הקדושה אם גם הוא אך ספור מעשה, הוא ללמד לאדם להועיל בדבר מוסר ודעת: (יב) וזה לך האות. הרב המבאר אמר שלדעת רוב המפרשים וזה לך האות נמשך אל המאמר האחרון עיין בדבריו, אולם גם ראש המפרשים רש״י ז״ל כבר ביאר ממש כדברי הרב, וכן נראה דעת הראב״ע, כאשר יבין כל המעיין בדבריהם: (יד-טו) אהיה. כתב רש״י ז״ל (והוא מתלמוד ברכות ט׳): אהיה עמם בצרה זאת וכו׳ אמר לו יפה אמרת כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, וראיתי בהגהות רש״י (שנדפסו אצל איזה חומשים) שבאר דברי רש״י בטוב טעם ודעת כי אמר וז״ל: לא שהשכיל הלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השי״ת וכי לא מחשבותיו מחשבות משה שמאז כך היתה דעתו באמרו ית׳ אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד זאת לישראל. וזה יפה אמרת שגם דעתי מתחלה שלא תאמר לבני ישראל כי אם אהיה שלחני, עכ״ד. ואולי אהיה הוא תמיד בהוראת פעל והענין כי משה אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם, כלומר הן טח עיני שכל מהשיג עצמותך וכאשר פירש הרב המבאר, ועל זה השיב ה׳ אהיה אשר אהיה, כלומר עוד תראה כי לעתיד אגלה להם את שמי הנכבד ואת עצמותי כפי אשר ישיג אותם אדם וחי, וכוון בזה אל המעמד הנבחר בהר סיני, אשר עין בעין יחזו כבודו, וכן תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, כלומר הנעלם אשר שלחני אליכם אמר לי אהיה, עתיד אני להתוודע לכם. והוסיף ה׳ עוד כה תאמר לבני ישראל ה׳ אלהי אבותיכם וגו׳ שאם גם נטמאו בגלולי מצרים, בכל זאת עוד לא נכרת מפיהם שם אלהי אבותם, ומסורה היא בידם כי פקד יפקוד אתכם ולכן ישמעו לקולכם כי זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור, כלומר השם אלהי אברהם וגו׳ הוא שמי בתוכם לעולם ולדור ודור, ולכן עוד לא שכחו את השם הזה: (יט) ולא ביד חזקה. הנכון לדעתי כמו שפירש רש״י שאמר אם אין אני מראה לו ידי החזקה, והוי״ו תשמש במקום אם כמו במקום או, (עיין מכלול לרד״ק): (כב) ונצלתם. בראב״ע שלפני כתוב כמו ודברתם כי יתכן להיות מבנין נפעל כמו ונגפתם ע״כ, והוא ט״ס וצ״ל כי לא יתכן כאשר יבין כל מבין בדקדוק הלשון, וכן פירש הרלב״ג:

ד (א) לא יאמינו. הראב״ע והרב המבאר השתדלו ליישב הקושיא איך אמר משה ולא ישמעו בקולי והלא כבר הבטיחהו ה׳ ושמעו לקולך עיין בדבריהם. ולי נראה שמשה הבין כי הבטחת ה׳ רק היתה כי יאמינו בה׳ וכי יש כח בידו להצילם, כי הספק הזה העיר משה באמרו הנה אנכי בא וגו׳ (לעיל ג׳ י״ז), ולזה נשארה עוד דאגתו והיה כמסתפק אם גם יאמינו כי הוא ציר נאמן לשולחיו, וכי ה׳ נראה אליו ולא מלבו בדא — וקרוב לזה באר הרדי״א אך על פי דרכו, עיין שם: (יג) בי אדני. התורה ספרה לנו את כל הדברים האלה, למען ידעו בני ישראל כי לא בגדולות נפשו הפלא להיות שר ושופט על עם ה׳ ולא הלך בשליחותו עד אשר חרה בו אף ה׳: (כה) את ערלת בנה. מאד אתפלא על יב״ע איך יחשוב כי יתרצה עבד ה׳ אל חותנו להתנות עמו שלא להביא את בנו הבכור היולד לו בברית ה׳, ואם גם סופר כן בספר הישר דע ידידי! שאם גם הספר הזה מצא חן בעיני הרמבמ״ן כ״ע, בכל זאת כל קורא בו בפרט בספוריו מגבורות יעקב ובניו במלחמותיהם, ותוקף מעשי יהודה בארץ מצרים לעיני יוסף ועצמת מנשה אשר עמד לנגדו) יראה כי גוזמא קתני ואין חותם האמת הברור נתון על כל דבריו:

ה (א) שלח. הנה אמר שלח בפעל שהוא מורה על השלוח חפשי מבלי לחזור (פערשיקען, ענטלאַססען), כמו ושלחה מביתו, אבל על השלוח על מנת לחזור נאמר שלח בקל, ומזה נלע״ד כי משה ואהרן לא כזבו בשפתם חלילה לפרעה כי אמרו שישלח אותם לגמרי, ומזה יובן שאין דעתם לחזור, ולכן תרגם יב״ע כאן: פטור ית עמי, ולעיל שלח נא ביד תשלח אמר שלח:

ו (ב) וידבר. לדעתי אין המאמר הזה נמשך על הפסוק הקודם כדעת המפרשים כי במה שאמר עתה תראה וגו׳ כבר השיב לו, והיה הדבור הזה בפ״ע ואולי אחר ימים, והכוונה בו להודיע לבני ישראל ע״י משה כי בהם בחר ה׳ לעם סגולתו ולתת להם נחלת גוים כאשר דבר לאבותיהם. וע״ז אמר וארא אל אברהם וגו׳ באל שדי כלומר להודיעם כי אני עושה נפלאות בעולם השפל גם נגד חקי הטבע, ולזה הקמתי את בריתי אתם וגו׳ אף שהיו יושבי ארץ כנען עם גדול ורם, ומאמר ושמי ה׳ לא נודעתי הוא מאמר מוסגר. והכוונה כי לא הודעתי להם שמי ה׳ כי אין היה זה מן הצורך לפי שכבר ידעו הסבה הראשונה מפאת מופתי השכל גם מצד הקבלה, אך זאת לא הבינו כי לטובת בחירי ולהנחילם טוב גם בעוה״ז אפעול נוראות מתנגדים לטבע: (ט) מקצר רוח. לדעת הר מן הבריא הוא מן קצר רוח מרים אולת (משלי י״ד כ״ט) ויהיה ענין קוצר רוח, אף ורוגז, על כי משה הבטיחם להעלותם ועתה הכביד את עולם כמפורש סוף פ׳ שמות וזה יכוון ביותר עם ועבודה קשה:

ז (א) נביאך. עיין בפתרון המלות לידידי מהרמ״ל נ״י כי גם הוא נטה לדעת רש״י ות״א שענינו כי הוא יהיה לך לפה, ומה שאמר הראב״ע כי נפרש נביא דברן איך יאמר השב את אשת האיש כי נביא הוא, אינו טענה, כי זאת לא יכחיש שום איש כי שם נביא נאמר גם ביחוד על נביא לה׳ והעד ולא קם נביא עוד, אבל נאמר כי שם נביא כולל גם המליץ (דאלמעטשער) גם הדברן (פרעדיגער) כמו שכתב רש״י, ומזה נביא לגוים נתתיך (ירמיה א׳ ה׳), גם יאמר נביא על המשורר אשר ישיר לה׳ כמו על יד אסף הנביא על ידי

המלך, ומזה הענין חבל הנביאים הנזכר בספר שמואל (א' י' י"א), וכן להקת הנביאים (שם י"ט י"ט) :

(ג) ואני אקשה. עיין בבאור כמה שהביא בשם הרמב"ן. והנה הטעם הראשון הוא בעצמו דעת הרמב"ם בשני מקומות בשמנה פרקיו ובספר המדע, אולם הרב דון יצחק אברבנאל אשר לא ישא פני איש ולא יבוש לדבר בשער גם נגד דעת זקנים וללחום מלחמת האמת בכל עוז, דחה הדעה הזאת בשתי ידים ואמר: והוא אצלי זר וקשה מאד כפי מה שלמדונו הנביאים מדרכי השם ב"ה כי כל הנביאים פה אחד שלא יחפוץ ה' במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה, ונאמר שובו בנים שובבים ארפא משובתם (ירמיה ה' ג'), והמשורר אמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך (תהלים כ"ה ו'), ומי לנו גדולים בפושעים כאחאב או כמנשה, וכאשר נכנע אחאב אמר יתב' לא אביא רעה בימיו, ובמנשה נאמר ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויעתר לו וישיבהו ירושלים למלכותו (דה"ב ל"ג י"ב), עכ"ל. ובאמת כי יש מן החכמים שלמדו מפסוק זה בפרק חלק כי מנשה יש לו חלק לעוה"ב, ובסוף דבריו אמר על הרמב"ם וכבר הרגיש הרב בודיות הדעה הזאת וכו' ע"ש. וכל משכיל יבין כי דברי הרדי"א באמת ובצדק נאמרים. ואתפלא על הרב המורה אשר שם ליסוד מוסד „אל תבטה אל דברי יחיד באגדה", איך סמך על קצת מדרשי חז"ל בענין הזה. — ועל הטעם השני שכתב הרמב"ן לפי שפרעה לא ישלח את העם לכבוד השם אך להנצל מן המכות, יקשה כי גם בסיחון נאמר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך (דברים ב' ל'), והנה בסיחון לא נגעה יד ה' עדן. ואם גם דברי פי חכם הרמבמ"ן הן מיוסדים על אדני חכמת אלהית וישרים למוצאי דעת, בכ"ז עוד יפלא מדוע יזכיר הכתוב זה אך בפרעה ובסיחון ולא בשאר המורדין, כי לפי דרכו יוצדק על כל רשעת הרשע לאמר כי מאת ה' היתה. ולכן יראה לי נכון לחבר דברי אדוננו הרנבמ"ן עם דעת הרדי"א בתשובה השלישית על הטענה הזאת (עיין בדבריו) עם תוספת ביאור, ואומר: הנה אין ספק כי הרשות נתונה לכל אדם לבחור בטוב ולמאוס ברע ללכת בדרך טובים או בארח עקלקלות כאות נפשו גם לעזוב דרך רשע ולשוב אל ה' ורפא לו וידוע הוא, שאם יהיה העונש והשכר כרוכים בעקבי המעשים אם טוב ואם רע, אז כמעט תתבטל הבחירה ויהיה האדם מוכרח במפעליו, כי מי יחטא אם קללה תבואהו מיד או מי זה ימנע מעשות טוב אם יתברר לו שאך על ידו ישיג חיים וברכה, ולזה מהכמת הבורא וטובתו להיות צדיק ורע לו, אף רשע וטוב לו בעוה"ז, אולם בחסד ה' על יראיו גזרה חכמתו לפעמים ליסר איש או אומה שלמה על עונם ולהודיעם כי בעבור זה עשה ה' זאת להם למען ילמדו ליראה את השם הנכבד והנורא כאשר עשה לאבותינו במדבר, ובכל הימים אשר עמדו על אדמתם. והנה האיש אשר ייסרנו יה בתוכחות עלי עון וגם יודיעהו על מה הוכה אם גם יחדל מרשעו לא יהיה מחק המשפט שיקבל ה' תשובתו. וכן הוא הענין באמונה, כי כל איש יוכל להשיג באמצעות השכל שיש סבה ראשונה ומחוייב המציאות, ואם השכיל אדם זאת מעצמו או שיאמין בזה מצד קבלת אבותיו הדין נותן שיהיה שכרו כפול והרבה מאד; אולם אם יראה ה' אל איש בהוד והדר כבודו ויעשה לעיניו נסים ונפלאות, שוב לא תהיה האמונה הזאת מצד הבחירה החפשית, אך הוא כמוכרח, ורק מחסד האל הוא אם יחשוב ה' לו זאת לצדקה, ולכן היתה זאת אך חלק ידידי עליון ונחלת עם סגולתו להם השף את זרוע קדשו ומן השמים השמיעם את הוד קולו, ואם סרו מדרך הטוב ישלח בהם חרון אפו למען ישובו אליו, ומיד כאשר יכנע לבם הערל והוא רחום יכפר עון, והנה פרעה שאמר: מי ה', וגם את ישראל לא אשלח, בודאי לא היה ראוי שיודיעהו ה' את כחו ועוצם ידו ויכריחהו לעשות מצותיו, אולם יען גזרה חכמתו לעשות גדולות בארץ חם ונפלאות בשדי צוען, לכן השמין את לב פרעה למען יפג לבו להאמין לכל האותות ומופתים אשר יעשה משה לעיניו כי אמר אך מקרה הוא, אף שכל איש למראה עיניו ישפוט כי אצבע אלהים היא, אולם בכל זאת לא חדל מהיות לו בחירה חפשית להדול מעושק, כאשר היתה לו, בטרם היה אליו דבר ה', ואך ה' השב את לבו לבלתי יתפעל מהאותות והמופתים, ואין זה עול במשפט כלל, ופעל ה' את זאת ע"ד השתלשלות הסבות כמ"ש הרדי"א, כי ראה פרעה שהמכות לא התמידו ורובם סרו מאליהן, ולכן חשב אך מקרה הוא מפאת מערכת השמים ולא ה' פעל כל זאת, ואף על אותם אשר נתפלל משה בעדו ובאמת היתה הרואה אמר בלבו כי הגיע העת שתסור המכה ומשה ידע זאת מצד חכמתו, וכן הוא הענין בסיחון כי אין ספק שמלכי אמורי כבר נתחייבו כלייה למקום מצד חכמתו אבל לולא הקשיח ה' את לבם לא היו נלחמים עם ישראל כי ראה ה' נלחם להם לבני ישראל גזר להם הים לגזרים הולך לפניהם בעמוד ענן יומם ובעמוד אש לילה וימטר להם להם מן השמים, אך כאשר ראו כי נטה ישראל מעל מלך אדום אשר יצא לקראתו בעם כבד וגם בארץ מואב וארץ בני עמון לא שלחו את ידם חשבו כי קצרה יד ה' נגד גוים עצומים ועז"ז נאמר כי הקשה ה' את רוחו וגו':

(יא) בלהטיהם. הנכון לדעתי בפירוש המלה הזאת שהוא כמו לאט (שאחד הוא עם לוט) כמו והמלך לאט את פניו (ש"ב י"ט ה') שענינו הכיסוי, ולזה יפה תרגם אונקלוס בלחשיהון, שהוא הדבור בסתר ולא יַשְׁמַע קולו:

(כב) ויעשו כן. הראב"ע שאל אם נהפכו כל מימי מצרים לדם מהכאת אהרן א"כ מאין היה לחרטמים מים, והשיב שאהרן לא הפך רק המים שעל הארץ ולא אותם שהיו מתחת לארץ וחפרו החרטמים והוציאו המים והפכום לדם, ודבריו נראין שהרי נאמר: ויחפרו כל מצרים וגו', ולדעת הרדי"א לא הכה משה לעיני פרעה ולעיני עבדיו אך היאור לבד והוא נהפך לדם, ואח"כ הלך אהרן בארץ מצרים, וכל המים אשר ראה הכה ונהפכו, ולזה היה לחרטמים אפשר למצוא מים. אבל לדעתי הוא רחוק מאד כי יבוא אהרן

אל הבתים פנימה להכות שם המים בעצים ואבנים ולא יסקלוהו המצריים: (כז) בצפרדעים. כתב הרב המבאר: יש אומרים שהוא מה שנקרא בל"א (קראָקאָדיל) עיין בדבריו, ובאמת כי כן דעת הרדי"א אבל אין נראה מכמה טעמים, האחד, כי אין מדרך החיה הזאת לפרות ולרבות כל כך עד שתמלא הארץ מהם ואין זה מדרך ה' כי יברא חדשות אך להבל. ומה שאמר הרדי"א שהקב"ה הביאם לשם ממי אוקינוס אינו במשמעות הכתוב, שאמר: ושרץ היאור צפרדעים, וגם אין מדרך התנין הזה לפשוט בארץ אף כי לבוא בבתים ובתנורים כי הוא אך לפעמים לצוד ציד יצא על שפת היאור אך לא ירחק מגבולו, ואם הרדי"א שמע מאי אחת שהיתה מלאה תנינים האלה והיא הנקרא קראָקאָדיל אינזעל בגמל מעקסיקאָ, הן לא נמצא שתתפשט החיה הזאת שם ביבשה, ואף כי לדעת ראב"ע שאמר (לעיל כ"ד) כי מכות דם, צפרדעים, כנים, היו כוללים מצריים ועברים, ואיך ישחית ה' את עמו? — ונ"ל כי לזה כוון כאן באמרו (אחר שהביא הדעה שהוא התנין השוטף בני אדם) וז"ל ואחרים אומרים כי הם הנמצאים ברובי נהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני, ע"כ. אבל מה שיש לפקפק על פירוש השני של הראב"ע (ואשר הסכימו עמו רוב המפרשים) הוא מה שנאמר בתהלים (ע"ח מ"ה) ישלח בהם ערוב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם, שאם גם נאמר שאין במלת ותשחיתם, הכוונה על המיתה, בכל זאת לפי הכלל השירי לעלות מהקל על החמור משמע כי צפרדע היה קשה מערב: (כח) ובמשארותיך. הרמבמ"ן תרגם גם כאן גם להלן (י"ב ל"ד) (באַקטרעגע), וכן דעת החכם געזעניוס ואמר ואולי שנחלף שי"ן שמאלית בימנית והוא מן שאר, אבל הרד"ק בשרש שאר כתב וז"ל: וענין אחר ברוך טנאך ומשארתך, ובתנוריך ובמשארותיך והיא העריבה שלשין בה את העיסה, אבל משארותם צרורות בשמלותם היא העיסה עצמה ואפשר שיקרא כן לענין מזון מגזרת שארה וכסותה, כי הלחם הוא עיקר מזון האדם ע"כ, גם יונתן שתרגם כאן כאונקלוס, לקמן סר ממנו והעתיק: מן דמשתייר להון מן פטירי ומרירי, הנה הבין שם משארת מן שאר ונשאר. ובאמת לא ידעתי לדעת המפרשים שגם שם הענין על העריבה מדוע יזכיר הכתוב זה, מה לנו אם נשאו העריבה או שאר כלים על שכמם, כי רחוק הוא שישאו העיסה בתוך העריבה, וכבר הרגיש לדעתי הראב"ע בזה לכן אמר כי הוא כלי עץ כי חמוריהם היו טעונים בגדים ששאלו ממצרים — וגם זה רחוק:

ח (ה) התפאר עלי וגו'. פירש"י השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול וכו' ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי וכו' ע"כ, ודבריו באים לבאר מה שתרגם אונקלוס שאל לך גבורא (כלומר מופת גדול) והב לי זמן וכו': (יד) ולא יכלו. עיין מה שהביא הרב המבאר בשם הרמב"ן, ולולא יראתי להרים ראשי נגד שר התורה הייתי אומר כי גם פה לא היתה בריאה חדשה כי אך חקי הבריאה לא הבריאה עצמה שנה ה' בעשותו נפלאות, וכאשר אמרתי לעיל בדבר הצפרדעים, אבל הענין היה כי ידוע הוא שחיות קטנות אין מספר למו ישרצו בעפר הארץ ויעופפו באויר השמים ואין העין שולטת בהן ולא יושגו בחוש, והנה ברצון ה' התקבצו השרצים האלה לאלפים ולרבבות ויחנו על גופות אדם ובהמה וינשכו ויעקצו אותם, ולזה לא יכלו החרטמים לעשות כמו אלה, כי כל תחבולתם הוא רק לטעות את העין וכמו רגע ידמה לנו לראות דבר מה אשר איננו נגד עינינו כלל, אולם להביא הכנים על האדם או בהמה עד כי ירגשו כאב מזה זאת אין לאל ידם: (יז) את הערב. אמר המעמר: בהיות כי שרש ערב יתחלק לענינים שונים זה מזה ונראה בהשקפה הראשונה שאין ביניהם שום השתתפות, לכן ראיתי לבאר לך פה איך כל ההוראות יסתעפו מגזע אחד, ולזה אני אומר: שרש ערב הנחתו הראשונה על ערבוב והתחברות כמו ערב כאן וכן ערב רב, ומזה או בשתי או בערב (ויקרא י"ג מ"ח) כמו שכתב הרד"ק בשרשים לפי שהערב מתערב עם השתי, גם מועד ביאת השמש נקרא מזה ערב יען לעת כזאת יתערבו האורות ויתמזגו המראות, (ולא כדעת החכם געזעניוס שאמר כי ערב הוא מענין עדן ונחת כי נהפך הוא כאשר אבאר, והעד הנאמן בקר שהוא מענין לא יבקר כמ"ש הרד"ק, ונגזר ממנו מלת מערב על פאת ביאת השמש כנודע, ולדעתי מזה וערבה כל שמחה (ישעיה כ"ד י"א), כלומר כל שמחה היתה מהולה בתוגה, והרד"ק פירשוהו כמו חשכה, והחכם געזעניוס פתרו מענין רחוק, עיין בדבריהם, ויען לעת ערב אם יפוח היום והאדם ישבות ממלאכתו סרוח על ערש המנוחה ויתעדן בצללי ערב, לכן נאמר על העונג והנאת ערב וערבה שנתך (משלי ג' כ"ד), ונקרא העוף הידוע בשם עורב לפי שדומה בשחרותו לחשכת ערב, והושאל על התחייבות אשר יתחייב איש את עצמו בעבור אחר (בירגשאַפט) כי עבדך ערב את הנער (בראשית מ"ד ל"ב) כי באיש אשר יערב יתאחדו שתי תכונות שונות, כי מצד אחד הוא מלוה ומצד אחר הוא לוה, ונקרא המשכן ערבון כי יש למלוה וללוה זכות בו, גם בני התערובות (מלכים ב' י"ד י"ד) הוא מזה הענין (גייסעל), ומזה נאמר על המסחר בחליפין (טוישהאַנדעל) לערוב מערבך (יחזקאל כ"ז ט') כי כל אחד הוא קונה ומוכר כאחד, אולם במלת ערבה שהוראתו כמו מדבר, הנה כבר אמר החכם געזעניוס כי אולי הוא מהמלות המתהפכות וענינו כמו עבר, אך שלדעתו המלה הזאת (עטיאָפיש) עיין בדבריו, ולדעתי מילדי העברית הוא והונח על ארץ מישור בלי הרים וגבעות אשר בקל נוכל לעבור בו מבלי מכשול ואבני נגף, ולכן בא גם על כר נרחב כמו וירדו על הערבה (יחזקאל מ"ז ח') גם על ארץ ציה רחבת ידים (שטעפפען), וכן הוא הענין במלת מדבר, (עיין רד"ק שרש דבר). וגם ערבי נחל מזה הענין כי העצים האלה יצמחו בערבה. ולדעת ידידי ר' יוסף ווייסע נ"י נקרא מדבר ערבה, יען כי כל כחות הטבע המה תהו ובהו בקרבו, מונחים יחדו ושוכבים בתערובותם מבלי להתחלק ולהתפשט כד בכד למיניהם, אך ערבה בהוראת מישור הוא על העונג והנאת אבר

לכל הולך בתוכו, ומענין וערבה שנתך הנזכר למעלה, עכ"ל. ועל אודות ערוב הנזכר בכתובים שלפנינו, הנה בספר המליצ כתב החכם געזעניוס שהוא מין שרץ הנקרא (קאקערלאקע) [דיא שוואבע] ואמר כי מוכח מן הפסוקים שאינו שם קבוץ, ונראה לי שכוונתו שאם יהיה שם לקבוץ מינים רבים לא יתכן ה"א הדעת לחבר עם השם, ויפה העיר, ואין ספק כי זה הכריח להרשב"ם לפרש על זאבי ערב: (כב) ולא יסקלנו. עיין בבאור, אולם יתכן שהוי"ו לשאלה וכמו שכתב הרד"ק במכ"ול וז"ל: יש וי"ו לשאלה על מלת לא כמו ולא יתן לעבדיך (מ"ב ה' י"ז), וכן ולא ילך נא אתנו אמנון (ש"ב י"ג כ"ו) ע"כ, ואם גם באופן הזה נקודת הוי"ו בקמ"ץ נאמר שהוקל כאן ואין זה זר כל כך:

ט (טו) ואך. כתב הרב בגליון כי לא יהיה לעולם ד"א באות שוא בסוף המלה ע"כ, הנה הפריז על המדה כי כבר בא כנוי הגוף לנוכחת אַתְּ בדגש התוי"ו והוא חזק כי שרשו אנת כמו שאמרו המדקדקים:

(יז) מסתולל. עיין בבאור, והנה גם החכם געזעניוס הסכים בעיקר הוראת סלל עם הרד"ק שענינו נרדף עם רום, ומזה גם שם סלם שבו יעלה וירום, ומזה גם סללה, אל הסוללות (ירמיה ל"ג ד') וכדומה כי הנה צבורות ערימות עפר להלחם משם עם האויב (וואלל), ולזה הושאל גם על עמידה נגד דבר (ענטגעגענשטעללען, ווידערזעטצען), ומזה הענין כאן ויתורגם: (נאך ווידערזעטצט דיך) ועוד יש לפרש מלשון חז"ל מסלסל בשערו, נשים המסוללות זו בזו שענינו השחוק ויתורגם: (נאך טרייבסט דוא מיט מיינעם פאלקע דיין שפיעל), ובא בהתפעל כי גם הלועז יאמר זה על דרך פעל חוזר (זיך מיט עטוואס שפיעלען): (כט) בצאתי את העיר. לדעתי אמר זאת משה לפרעה להראות לו שהוא לא יירא ולא יחת מקול המון רעמים ויעזוב את העיר בעת שהיא נוראה אף אם יכה הברד מאדם ועד בהמה, כי פרעה לא ידע עוד כי במכת הברד נמלטו בני ישראל וכי בארץ גושן לא היה שם. והרב המבאר הביא דעת חז"ל שלא רצה להתפלל בעיר מלאה גלולים ואמר וכ"ש שלא היה השם נדבר עמו אלא חוץ לכרך, ע"כ, הק"ו הזה אינו שהרי הוא בעצמו כתב לקמן על עוד נגע אחד וגו' שהדבור ההוא נאמר לו בעמדו לפני פרעה, וכן כתב רש"י שם: (לא) גבעל. לפי דרכי שגם הלמ"ד יוכשר לאות המשקל א"כ נאמר שגבעול הוא מגבע (שענינו כמו גבה וגבעה לעד) ונקרא כן הקנה אם בעבור שהוא גדול או נאמר שהוא מן גביע ויהיה שעורו הפרח (דער בלומענקעלך) והלמ"ד למשקל, וכן דעת החכם געזעניוס, אך שהוא אמר שהמלה מורכבת מן גביע ומן קבל שהיא מלה ארמית (סירים) עיין בדבריו, ולדעתי הלמ"ד למשקל, והעירני ידידי ר' יוסף וויסע כי כבר קדמני בזה החכם ר' יש"ר נ"י רק שלדעתו פשתה הוא נמר גפן והגבעול הוא הגביע בראשו האוסף את הזמר:

י (א) שתי. עיין בבאור על ענין דקדוק המלה הזאת, והנכון כדעת החכם געזעניוס שהוא מנחי ע"י כמו שיר גיל ודומיהם שמהם יבוא העבר בקל ע"ד נע"ו (ובקצתם גם העבר ביו"ד כמו בינותי בספרים (דניאל ט' ב'), ועיין תל"ע דפוס פראג תקל"ב ה"ב גזרת נע"ו), ולכן יבוא העתיד בקל מזה השרש תמיד ע"ד ההפעיל, אשית, ישית, כמו אגיל אריב (ודלא כדעת הרד"ק שאמר כי ישית ותשת הוא מהכבד כי מה הבדל יש בין כי שת לי ה' זרע אחר (בראשית ד' כ"ה), ובין ואיבה אשית (שם ג' ט"ו), הלא שניהם יוצאים לשני), וא"כ הוא כאן המקור מן הקל כמשפט, כמו גיל דין ואך נחסר היו"ד במכתב וזה ג"כ דעת חכמי ספרד שהביא הראב"ע ע"ש: (ח) ויושב. עיין בבאור, וכבר מלתי אמורה בתל"ע שלדעתי אם יבוא יחס הפעול בבינונים הפעולים הוא אך אם יקדם פעל בגוף שלישי לנושא כמו כאן וכן יהלך את הארץ, יאכל את בשרו ודומיהם, לפי שבאופן הזה כבר נכלל יחס הישר בגוף סתמי (עם) ולזה יבוא השם ביחס הפעול אף שהוא הנושא, אבל אם יקדם השם לפעל שאז הפעל מוסב על גוף הפרטי הנזכר לא יבוא יחס הפעול כי לא יתכן לבוא מאמר מבלי יחס הישר (לא בכח ולא בפועל) כלל, ולזה לא יולדק לאמר את השמים נבראים, את התפוח נאכל, ועיין מ"ש עוד שם בזה הענין: (כ) ויחזק ה'. לפי שראה פרעה כי ברוח קדים בא הארבה וברוח ים סר והוא כדרך טבעי, לכן חשב כי מקרה הוא, ועל זה נאמר ויחזק ה' כי מאתו היתה הנסבה לדמות מעשה הנס למקרה טבעי למען יפיג לב פרעה מלהאמין כי יד ה' עשתה זאת, וכאשר באַרנו לעיל בתחלת פרשת וארא: (כא) וימש חשך. רש"י השיג על אונקלוס שפירש גם אחר שסר חשכת הלילה עוד היה חושך שא"כ היה מן הראוי להקדים וימש חשך לפני ויהי חושך, אולם כבר כתב הרד"ק במכלול וז"ל: ויש וי"ו שמורה הזמן שכבר עבר קודם הפעל אשר לפניו עיין שם שהביא משלים רבים לזה וא"כ יהיה גם זה כמוהו, גם מה שאמר הרב בגליון הבאור כי לדעת הראב"ע שב וימש על מצריים ובא ביחיד כמו אנושה הפעם, הנה אין צורך לזה כי הכוונה וימש הממשש, וכמו ולא יוכל לראות דלעיל: (כג) שלשת ימים, עיין ברש"י ובבאור גם בתלמוד ל"ע ערך שם המספר בהערה, אולם אם גם לדקו דברי הרד"ק כי הסמיכות בשם המספר לא יורה לא על הקנין ולא על התואר והוא רק סמיכות ענין על פי מנהג הלשון, הנה אין ספק כי ביחס הזמני יש הבדל אם המספר בנפרד או בסמיכות, כי אם יבוא המספר בנפרד אין להכריע אם הדברים הנמנים המה דבוקים כמו ויהי ארון ה' בארץ פלשתים שבעה חדשים (שמואל א' ו') שענינו רצופים ופעמים שהם נפרדים כמו שלש רגלים תחוג לי, אך המספר הבא בסמיכות יהיה תמיד הנספרים רצופים ודבוקים, וכן אמרו חז"ל בכל מקום שיבוא הסמיכות רציפות:

יא (א) כשלחו. הרב המבאר הנ״ל ואחריו החזיק המדקדק הגדול ב״ז שפעל העתיד יבוא המקור עם כ״ף ופעל העבר ובינוני בבי״ת, ומה יענה על כשמעו עשו (בראשית כ״ז ל״ד), וכבר הרגיש הרב עצמו בזה להלן (ה׳), ולכן דעתי כי הכ״ף והבי״ת שומרים הוראתם במקור כמו בשמות כי הכ״ף יורה על השיווי, ובזה יבוא במקור אם שתי פעולות יתחילו כמעט בזמן אחד, ויתורגם: (אַלְס), אולם הבי״ת הוראתו הפוך ולכן יבוא במקור אם בעוד אשר תמשוך פעולה אחת תתחיל האחרת, ויתורגם: (וועהרענד), דוק ותשכח כי כן הוא: (ב) וישאלו. עיין בבאור, והנה כאן וכן לעיל תרגם הרמבמ״ן כ״ע (פָאָרדערן) כדעת הרשב״ם, אבל לקמן (י״ב) תרגם וישאלו (זיא בָּארגטען) ובפסוק שאחריו על וישאילום (דאָס זיא איהנען ליעהען), ולדעתי גם שם כנים דברי הרשב״ם כי לא מצינו הפעל הזה בהפעיל כי אם כאן, ובשמואל (א׳ א׳ כ״ה) וגם אנכי השאלתיהו לה׳ וגו׳ ושם בודאי אין הכוונה שאלה לחזרה, לזה אני אומר כי יען שהוא מהוראת בנין הכבד הנוסף להורות על התמידות כנודע, לכן גם ההפעיל משרש שאל כוונתו על השאלה הקיימת ע״מ שלא להחזירו וכמו שיאמר בעל ל״א: (יעמאַנדען איינע גנאַדע פערלייהען), שהוא נגזר מן (לייהען), וא״כ גם כאן נאמר כי וישאילום היא המתנה: (ד) כחצות. בקצת נוסחאות ברש״י נכתב: אבל הקב״ה הוא יודע עתים ורגעים אמר כחצות אולם לא מצינו כלל שאמר ה׳ כן, אך להלן (י״ב כ״ט) נאמר ויהי בחצי הלילה, אולם לפי דרכי בהוראת הכ״ף והבי״ת במקור (לעיל א׳) יבוא החילוף הזה על נכון, כי אם חצות לילה האמיתית היא רק רגע כמימרא, בכל זאת הוא כבר בטבע הלשונות לקרוא השעה כלה אשר בה תחצה הלילה בשם חצות לילה, ולכן כאן שאמר אני יוצא אמר כחצות כי מיד כשתתחדש אותה השעה יוצא ה׳ ממקומו, אבל לקמן שבא וה׳ הכה כל בכור בארץ מצרים, וזה היה נמשך כל השעה ולזה נאמר בחצי: (ו) כמהו לא נהיתה. יפה אמר הראב״ע לא ראינו כזאת בכל המקרא וכו׳ עיין בדבריו. ומה שרצה הרב המבאר לדמותו אל המחנה האחת והכהו ע״ש אין הראיה דומה כי מחנה הוא מן השמות המשותפים לשני מינים כמו רוח אש ודומיהם, אולם כלם אין בהם סימן נקבה אבל צעקה שבא בה״א הנקבה לא תעשה זכר לעולם, ולכן דחק הראב״ע לפרש בחסרון מלות ושעורו שוד או שבר אשר על כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת; ואם הוא דחוק הן לא ידעתי טוב ממנו, וכהגיעו הדברים לפני ידידי ר׳ יוסף ווייסע נ״י העיר כי לדעתו כמוהו מוסב על ארץ מצרים (כי ארץ נמצא בספר הקדש גם בלשון זכר) ויהם כמו הוא להשערת הזמן ע״ד וכמו השחר עלה (בראשית י״ט ט״ו), ומעתה ענין הכתוב והיתה צעקה גדולה בארץ מצרים אשר בכל ימי הארץ הזה לא נהיתה וגם בכל עתותיו לא תוסף להיות: (ז) לא יחרץ. עיין מה שכתבתי בבאורי על ספר יהושע (י׳ י״א):

יב (ב) החדש. הראב״ע והרב אברבנאל האריכו בדרוש הזה בחקירות תכוניות לבאר איך ניסן הוא ראשון לחדשים ובתשרי ר״ה כפי קבלת חז״ל וכן הוא בתורה וחג האסיף בצאת השנה (לקמן כ״ג ט״ז), והנה אין ספק כי צדקו דברי חז״ל כי ניסן הוא ר״ה לחדשים ותשרי לשנים, אך הענין לדעתי כן הוא, הנה ערך יחס הזמן מלבד יום ולילה למדו בני האדם הקדומים אשר עדן לא נגה עליהם אור המדעים ממהלך הירח, כי הוא הקרוב אלינו, וכל איש למראה עיניו ישפוט כי בקרוב שלשים יום יתחדש לעינינו וישמור את פקודתו לארבעה עתים, להוסיף נוגה ולהיות הלוך וחסור עד יסתר מעין רואה — ואז אל מקומו שואף זורח — וכאשר הבינו זאת היה להם הירח למועדי השנים, (מלבד יחידי סגולה אשר נשמת שדי תבינם) וחלקו השנה לארבעה ונתנו כל חלק לשבעת ימים; אולם כאשר השכילו יותר ונשאו עיניהם השמימה לחקור במשטר יקר לכת השמים מצאו שגם השמש סובב והולך על תקופתו גם הביטו את אזור המזלות (דען טהיערקרייז) והבינו כי מדי שנים עשר חדש תבוא השמש בכל חדש בחדשו בנקודת כוכב אחר, ובכלות הימים האלה עוד תשוב למקומה הראשון, וכל זה נודע, ומעתה שמו י״ב חדשים לקבוע יחס הזמנים, והנה אם גם הסכימו כלם לחשבון השנים, עוד היה הרשות נתונה לכל אחד ואחד לבחור איזה חדש שירצה להתחיל בו מנין השנים, אבל יען כי יתבלבלו החשבונות ולא ימצאו יודעי העתים את ידיהם אם לא יהיה דעת כלם שוה בענין הזה. לזה בחרו החכמים מורי העם את חדש האביב לראש השנה ומהם התחילו למנות י״ב חדשים עד צאת השנה, כי כאשר לעת כזאת הטבע תתחדש נעוריה ותתבל אחרי בלותה תשוב לעלומיה, כן מן הראוי שגם אנחנו נחדש השנה (אם לא מאיזה סבה מן הסבות נבקש חשבון אחר). גם נכון הוא מה שהביא הרדי״א כאן בשם חכמי העמים וז״ל: והנה חכמי התכונה, אשר לא מבני ישראל המה, עשו התחלת השנה בהכנס השמש בראש טלה בתקופת ניסן, וכן עשו תחלת היום בזריחת השמש בבקר להיות שניהם זמני האור והחום אשר הוא במדרגת הקנין שראוי שיקדם לקור וחשך שהם במדרגת ההעדר עכ״ל. ואם גם הוא ז״ל התחכם לבטל הטענה הזאת לדעתי אך לשוא עמל עיין בדבריו, אבל אם גם החדש הזה יהיה לנו ראש חדשים, (וכן תחלת השנה כי מדוע נחלק בניהם) כפי טבע הנמצאים, בכל זאת עמים רבים בחרו בחשבון אחר ושמו חדש אחר לראשית השנה, והיה זה אם באיזהו חדש מן החדשים קרו להם מקרה אשר רצו להיותו לזכר עולם ולמען ידעו דור אחרון בנים יקומון את אשר נעשה לאבותם; והנה גם מפאת הסכמת האומה היה נכון כי בני ישראל יבחרו בחדש האביב, מועד צאתם מארץ מצרים מבית עבדים להיות להם ראשון לחשבון החדשים והשנים, אולם השנה הזאת היתה רק שנת הדתי (דאָז רעליגיעזע יאָהר) לקבוע המועדים בחדש הראשון ובחדש השלישי ובחדש השביעי כנזכר בתורת משה, אולם שנת המדיני (דאז בירגערליכע יאהר) ראשיתו באחד לתשרי, והיה לזה סבה הכרחי ע״פ תקי־

הורתנו הקדושה כי היא צוה לנו לשבות בשנה השביעית ובשנת החמשים בחריש ובקציר ומכל עבודה בשדה, ולהשיב כל איש שדה אחוזתו אשר קנה מיד עמיתו, ולכן היה גם בשנת היובל שלוח העבדים לחפשי כי בעוד שנה תמימה אשר אין זרע וקציר היה פנאי לאדון לחזור אחרי עבדים אחרים, ומעתה אם תהיה ראשית השנה בימי האביב, כאשר תוציא הארץ צמחה וגנה זרועיה, מי זה יחרוש וישדד אדמתו בחורף לפני שביעית אם לא לו תהיה תבואת השדה? וא"כ תשוש הארץ שתי שנים רצופות, ולכן היתה לענין הזה ראשית השנה אחרי אשר עבר הקיץ כלה הקציר ונאסף כל תבואת השדה: (יב) ועברתי. כתב הראב"ע כי כח ה' וגבורותיו הם העוברים, וכאלו ה' עובר ע"כ, ודבריו נראין שהרי אמר להלן (כ"ג) ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם: (טו) עד יום השביעי. אמר הרב המבאר שהוא כמו היום השביעי, ואין צורך לזה כי השם יסמך אל מספר סדורי כמו לכל שם תואר, והעד שנת החמשים, בשנת שלש, וא"כ יום כאן המספר הנסמך ״ ולזה לא ייחוד בה"א אם גם הסומך בה"א: (כב) ואתם לא תצאו. עיין בבאור, אולם על דרך הפשוט יראה לי כי כמו שבא הצווי מתניכם חגורות נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם, למען יהיו נכונים לשום לדרך פעמיהם, כן צוה שלא יצאו מפתח ביתם החוצה, למען יהיו איש וביתו נועדים יחדו לעת יבוא הזמן לצאת ולא יעדר איש: (לא) ויקרא. הנה מה שכתב הרב המבאר כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס וכו' המה דברי הראב"ע, אך מה שאמר כי משה ואהרן לא יצאו מפתח ביתם וכו' הוא מתנגד לדעתו כי הוא אמר וז"ל והנה יצאו הם (משה ואהרן) מפתח ביתם במצות ה' בחצות הלילה ונתן להם פרעה רשות שילכו בני ישראל לעבודת ה' והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא את ישראל עכ"ל. והוא נכון לדעתי כי לפי הטעם שכתבתי לעיל, לא תצאו לא חלה המצוה הזאת כלל על משה ואהרן כי המה לא יאחרו עת המועד: (לח) וגם ערב רב. לדעתי כי מלכות מצרים שהיתה תקיפה ומשלה ממשל רב עשתה מלחמות עם עמים רבים ושבה מהם שבי, והיו להם לעבדים ושפחות ורדו גם בם בפרך; ולכן כאשר יצאו בני ישראל מארץ מצרים ביד רמה נספחו גם המה להם והלכו עמהם:

יג (ב) כל רחם. ואמר הרב המבאר: ומלת רחם זרה וכו' והמה דברי הראב"ע, והנה מצאנו לו רע במלת לחם, אולם מלת רחם יבוא גם על יושר: רחם רחמתים (שופטים ה' ל'), וכן ברכת שדים ״ ורחם (בראשית מ"ט כ"ה), בהעביר כל פטר רחם (יחזקאל כ' כ"ו), והקמ"ץ באלה בעבור ההפסק כנודע: (ה) בעבור זה. הרב ההכס המבאר כתב ״ אחרי שהביא דברי רש"י וראב"ע וכן מתורגם בל"א ע"כ. ולדעתי נכתב זה שלא במקומו וראוי לבוא אחרי דעת הרמב"ן ורשב"ם, כי כל מעין יראה שתרגום אשכנזי מסכים עם פירוש הרמב"ן ולא עם דעת רש"י ז"ל: (ט) לאות על ידך. כתב הרשב"ם, לפי עומק פשוטו יהיה לך לזכרון תמיד כאלו כתוב על ידך, כענין שמני כחותם על לבך (ובאמת מזה אין ראיה כי שם הוא בכ"ף הדמיון), בין עיניך כעין תכשיט ורביד הזהב שרגילין ליתן על המצח לנוי, ע"כ. וגם הראב"ע הביא הדעה הזאת ודחה אותה באמרו: כי דוקא בספר משלי שממו יגיד עליו שהמה דברי משל ומליצה יתכן לאמר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך וכדומה, אבל לא בתורתנו הקדושה עיין בדבריו, ויפה דבר, כי מה יוסיף ומה יתן זאת לנו אשר נחזיק בקבלת אבותינו הקדושים, בל נסור ימין ושמאל מכל אשר הורונו כי רוח ה' דבר בהם ומלתו על לשונם: (יג) פטר חמר. כתב הרב המבאר וז"ל: ואפשר שלא היה לישראל בהמות טמאות כי אם חמורים לבדם, על כן לא הזכיר מין אחר ע"כ. הנה הביא בזה דברי הראב"ע, אך שינה את לשונו כי הראב"ע דקדק באמרו: על כן לא יפדה בכור מין אחר, והוא נכון כי כוונתו שיען לא היה לישראל במצרים כי אם חמורים וא"כ הציל אך המוריהם לזה בא הצווי אך על המין הזה וכן קבלו חז"ל פטר חמור ולא פטר משאר בהמות טמאות, אבל מדברי הרב המבאר שאמר „על כן לא הזכיר" משמע שהחיוב חל גם על שאר בהמות טמאות רק שלא הזכיר זאת הכתוב לפי שלא היה להם מין בהמה אחרת, ועוד דע שהמצוה הזאת לא היתה הלה (כמ"ש הרמב"ם) עד השנה שניה לצאתם ממצרים כאשר נתקדשו הלוים תחת כל בכור ואז היה פודה את הבכור בה' סלעים ונותנם לכהן: (טז) על ידכה. ע"ד הפשוט הה"א נוסף, כמו אשר אתה שלחת בשמכה (ירמיה כ"ט כ"ה) ועוד רבים, וחז"ל דרשו ידכה יד כהה למקום הנחת התפילין כידוע: (יז) כי קרוב הוא. כתב הרשב"ם וז"ל: ויהי בשלח פרעה ונתכוין הקב"ה להביאם לארץ כנען, לא רצה הקב"ה להנחותם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא דרך ישר ליכנס מיד בארץ כנען וכשיבואו לטורח מלחמות ארץ כנען יתנו ראש וישובו ארץ מצרים כמו שעשו כמה פעמים ע"כ, והוא נכון מאד, כי יוצאי מצרים אם גם היו עבדים לפרעה ועבדו בפרך, בכל זאת אך היום להם למלאכה והלילה למנוחה, גם לא חסרו דבר מלחם חקם כי ישבו על סיר הבשר, ואנשים כאלה בל יצליחו ללחום לחם להיות עומדים על משמרתם ויומם ולילה לא ישבותו, ולא הורגלו להשביע נפשם הרעבה והשוקקה בלחם צר ומים לחץ. כאשר הוכרחו לזה אנשי הצבא, ולזה הוליכם ה' בדרך המדבר הגדול והנורא לחדש בקרבם רוח נכון רוח גבורה ואומץ לב. ובעיקר הענין נטה לדעת הזאת גם הראב"ע כי הוא אמר (לקמן י"ד י"ג) וז"ל: יש לתמוה איך ירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם? והתשובה: כי המצריים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו, והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה. הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט, ולולא תפלת משה היה חולש את

ישראל, והשם לבדו שהוא עשה גדולות ולו נתכנו עלילות סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבורה עכ"ל, ודבר גדול דבר הראב"ע בכאן: (יח) וחמשים. כפי' הרשב"ם שחגרו כלי מלחמה לפי שהלכו לרשת את ארץ כנען, והנה אין ספק כי בארץ מצרים כאשר היו עבדים לא הורשה להם לשאת חרב וחנית אך כאשר נצלו את מצרים לקחו כלי זיין: (יט) עצמות יוסף. יפה טען הרב המבאר על הראב"ע בפירוש ענין עצמות, כי כבר נאמר (בראשית נ' כ"ו) ויחנטו אותו ויושם בארון במצרים, וידוע כי המצריים היו בקיאים מאד במלאכת החנוט עד כי נשאר גולם הגוף בתבניתו ובתארו, והחנוט הזה היה על שתי פנים, אם באופן שברבות הימים יתקשה הגוף והיה כאבן, או שהיה הגוף מפורק והוא על מתכונתו כל זמן אשר לא ימיש ממקומו, אולם אם נתק ממנו או רוח נשבה בו ואיננו כי היה לעפר, וא"כ יהיה הניעת יוסף על איזהו אופן שיהיה לא ימלט משני אלה, אם שהיו כל אבריו קיימים או שגם עצמותיו התפרדו והיו לאין אחר שלוקחו, והנה לקח משה את עצמות יוסף למען יהיה להם לזכרון לדור אחרון כי ה' לא מכרם לצמיתות ביד מצרים שכבר הבטיח להם כי פקוד יפקוד אותם: (כב) יומם. הראב"ע והרד"ק ואחריהם כל המדקדקים גזרו אומר כי יומם יבוא רק על עת זריחת השמש (עיין בבאור), אכן כבר מצינו יגון בלבבי יומם (תהלים י"ג ג'), גם לא נראה כי הכוונה אך ביום ולא בלילה, (ועיין מה שכתבתי שם בהמעמר):

יד (ג) סגר עליהם. הרמ"ד נ"ע תרגם כדעת יונתן, עיין בבאור, והוא נכון גם לדעת חכמי העמים, (עיין בספר המלים להחכם געזעניוס ערך בעל) שאמרו כי בעל צפון היא העיר הנקראה (הערָאָ-פאלים), כי שם עמד היכל האליל (טיפהאָן), והוא היה לפי אמונת המצריים פועל הרע ומושל בשאול, וכבר נודע כי כל מקום שאינו מן הישוב שמו תחת ממשלת שעירים בני תפתה, (עיין מ"ש בהמעמר לספר ויקרא על מלת עזאזל), ולכן חשב פרעה כי האליל הזה סגר עליהם המדבר: (ח) ביד רמה. לדעתי הענין כמו אשר הרים יד במלך (מ"א י"א כ"ז), והכוונה כדרך הסוררים אשר יפרקו מעליהם עול, ויגיד עליו רעו, והנפש אשר תעשה ביד רמה (במדבר ט"ו ל'), וא"כ יהיה הוי"ו של ובני ישראל לנתינת טעם, כי בעבור זאת רדף אחריהם יען יצאו ביד רמה: (יג) לא תוסיפו לראותם. בתרגום הירושלמי: לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד עלמא בשעבוד ע"כ, והכוונה כי הם אמרו טוב לנו עבוד את מצרים ויראו פן אם יכניעום אויביהם יקשו את עולם, ולזה הבטיחם שבאופן כאשר ראו את מצרים עד הנה והוא ביחס העבד אל האדון לא ישובו עוד לראותם: (טו) מה תצעק אלי. חז"ל פירשו מענין תפלה, אבל כיון שויצעקו לעיל (י') הוא מענין תלונה, וכמ"ש הרב המבאר שם, א"כ מדוע נאמר שהמלה הזאת שנתה את טעמה כאן? ולכן הנכון בעיני הוא דעת הרדי"א בשנוי מעט, והוא שמשה התוכח עם בני ישראל בדברי ריבות על אשר לא האמינו בה' (והכתוב כדרכו לא הזכיר את כל דברי משה), וע"ז אמר ה' מה תצעק אלי, בעבורי (כי כן שימוש אל לפעמים, הרד"ק בשרשיו שרש אל ע"ש), והכוונה מה לך להתוכח ולצעוק עם העם להצדיקני, לא עת הרבות דברים עתה, אך דבר אליהם כי יסעו: (טז) ואתה הרם את מטך. אין ספק כי אם חפץ ה' לשלוח מטה עוזו לעשות גדולות ונפלאות לא יצטרך למטה איש לעזרו, אבל ה' צוה בזאת להגדיל כבוד משה בעיני העם שיראו כי הטבע סרה למשמעתו על פי ה', וכן הוא הענין בכל מקום שבא הגווי הזה או כיוצא בו: (יט) ויסע מלאך האלהים. הנכון לדעתי כי מלאך ה' הוא הענן ומאמר ויסע עמוד הענן הוא באור של מלאך ה', ויתורגם: (עס זאָג נעהמליך א. ז. וו.), והראב"ע ימאן בזה הפירוש ואמר שלא מצינו כי נקרא עמוד הענן מלאך ה', ואנכי בל אמצא שום זרות בזה, הלא נאמר עשה מלאכיו רוחות, ומדוע לא נאמר ג"כ על עמוד הענן אשר נתהוה בדרך פלא, מלאך ה': (כד) וישקף ה'. יונתן וירושלמי תרגמו ואוריק, ויראה שהם פירשו שקוף מענין משקוף שכתב הרד"ק שהוא לשון הכאה ויהיה שקף כמו ספק (בחלוף אותיות והפוכם), כמו ספקו עליך כפים (איכה ב' ט"ו), והכוונה כאן כי השליך עליהם באבני ברד והכה אותם בהן, ולדעת החכם געזעניוס יהיה הוראת שקף בעצם וראשונה הכסוי, (עיין בספר המלים שלו ערך זה), וגם זה יתכן ויתפרש כסה אותם בעמוד אש וענן: (כה) ויסר. הסמ"ך בפת"ח וראוי בסגו"ל כדין הפעיל מעלומי העי"ן בוי"ו ההפוך, אך שיש לרי"ש לפעמים דין הרחבה כאותיות הגרון:

טו (א) אז ישיר. עיין בבאור במה שהביא דעת המפרשים בענין העתיד, אולם לכל הפירושים לא יתבארו כמה פסוקים כמו אז תבאנה שתי נשים (מ"א ג' ט"ז), וכן אז יקהל שלמה (שם ח' א') וכיוצא בזה הרבה, במקומות כאלה הלא אך בהגדה פשוטית, וגם אין לפרש שעלה בדעתו כדהז"ל, אולם האמת כי הוא מטבע הלשון להשתמש אחר מלת אז על הרוב העתיד וכן הדין במלת טרם, כמו טרם יצמח (בראשית ב' ה'), טרם ישכבו (שם י"ט ד') וכדומה, ואין להקשות על סגולת הלשון: (ב) עזי. הנה אבאר לך דברי רש"י ז"ל למען תריץ בהם ולא תכשל, והוא כי רש"י ז"ל נטה לדעת רבינו שלמה שהביא הראב"ע (כי בכל מקום שהביא הראב"ע ורד"ק דברי רבינו שלמה אינו רש"י כאשר יבין כל מעיין) שהיו"ד של עזי נוסף, ומה שאמר הראב"ע שלא נמצא לו חבר, הנה רש"י מצא לו רעים רבים, כמו היושבי בשמים, ושוכני סנה, שענינו היושב בשמים, שוכן סנה, והביא ראיה לזה מן קמוצות העי"ן של עזי כי לדעתו לא יבוא בכפולים הפ"א הפעל בקמ"ץ חטף רק אם הלמ"ד הפעל בשו"א, כמו בעזך ישמח מלך (תהלים כ"א א'), וכן חקך וחק בניך (ויקרא י' י"ג),

אבל אם הלמ"ד ־תנועה יבוא הפ"א בשו"ק מאלה שהמה על משקל פֻּעל, ואשר על משקל פַּעל בחירי"ק. כמו: חַן חַנִּי, לֵב לִבִּי, אולם אם היו"ד נוסף יבוא רק דגש תמורת הנח, כי ראוי להיות עזו, ויהיה זה כמו בתים הבא תמורת ביתים כמשפט משקל פַּיִל, ובמלת זמרת הסכים רש"י לדעת הראב"ע שבא הקמ"ץ תמורת הפת"ח, ומצינו רבים כמוהו (ועיין ראב"ע כאן ומכלול לרד"ק). ואל תתמה ממה שהביא רש"י ממרחק (ממלכים ודה"י) ראיה כי העתיד יוסף לעבר, הלא בכל פינות המקרא נמצא כזה? אך יען מן הרוב יבוא הוי"ו ההפוך רק בראשית הפסוק לזה השתכל רבינו ז"ל להראות כי גם באמצע הפסוק הדין כן, ומעתה דברי רש"י כלם נכונים למבין ואין להאריך: (ג) ה' שמו. לדעתי הוא מדרך מנעימי זמירות ישראל שאם יתחילו לספר תהלות ה' ונפלאותיו, פתע פתאום תאלמנה שפתותיהם יען יזכרו כי נעלה ה' מכל שבח ולו דומיה תהלה, לזה יקראו בעוז רוחם: ה' שמו! — ויכפשו עד כי ינוחו מעט מרגשת הרעיון הנורא והנשגב הזה, והנה אמר זה אלי וגו' והתחיל לרוממהו ה' איש מלחמה וכרגע הבריק בנפשו ציור גבורות ה' והולשת קרוץ מחומר, לזה סיום המאמר: ה' שמו! כלומר מי ימלל גבורות ה' ומי ישמיע תהלתו אם ה' שמו — וכן הענין בירמיה (ל"ג ב'), ובעמוס (ה' ח' ט' ו') ע"ש: (ח) נערמו. כתב הרש"ד בהגהותיו לבאור וז"ל: ועוד נראה לי כי מה שהוא מענין ערמימות לא נמצא בכתוב כי אם מן ההפעיל ע"כ, והנה בא ערום יערים הוא (ש"א כ"ג כ"ב), וערום הוא מקור מהקל, ואם כבר נגלה המקור אין ספק כי שלה את מעינותיו על פני כל הבנין, ואם לא מצינו יתר האופנים מזה, וכבר אמרנו בספרנו תל"ע (ח"ג סינטאַקס דפוס פראג תקנ"ג) כי בהלוה המקור אל דרך החלטה ישתנה בנין המקור מבנין פעל המוחלט ויבא לפעמים המקור בקל כמו טרף טורף שהמקור בקל ופעל המוחלט בפועל, וכן גנוב יגנב הפעל בנפעל והמקור בקל וכדומה, אולם אם לא היה לבעל הלשון בפעל הזה בבנין הקל ישתמש במקור מאחר בניינים, כמו קטר יקטירון (ש"א ב' ט"ז) שהמקור בפיעל וההחלט בהפעיל לפי שלא נמצא משרש הזה הקל, וא"כ כאן שבא המקור בקל אין ספק שהבנין הזה נכנה בלשון אף שאין לו זולת פה זכרון במקרא: (ט) תמלאמו נפשי. יפה תרגם ידידי מהרמ"ל נ"י בסדר עיון תפלה שלו (אן איהנען זאלל זיך מיינע ראַכגיער זאֶטטיגען), כי כל ההרגשות הפנימיות אם לטובה אם לרעה נקראים נפש, וכן אויבי בנפש יקיפו עלי (תהלים י"ז ט'): (י) נשפת. שרש נשף ענינו אחד בבי"ת או בפ"א, כמו ורוח ה' נשבה בו, ומזה וישב אותם אברם (בראשית ט"ו י"א), והראב"ע אמר וז"ל: מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם ע"כ, ומה יענה בפסוק וגם נשף בהם וייבשו (ישעיה מ' כ"ד), ויותר נכונים דברי החכם געזעניוס שאמר כי נהפוך הוא, והשם נגזר מן הפעל (כדרך רוב השרשים בלשון עבר) כי לפני צאת השמש ואחרי בואה ינשב רוח לכן נאמר גם על עת בקר גם על עת ערב נשף: (יא) נורא תהלות. הנה הפסוק י' וי"ב נלמדים יחדו אך מטעם שזכרנו לעיל בענין ה' שמו הפסיק המשורר וקרא בהתלהבות רוחו: מי כמוך וגו'. הלא אתה ה' עשה פלא נורא תהלות ולכן לך דומיה תהלה, וכפירוש רש"י ורמבמ"ן, ואחרי אשר נחה רגשת נפשו חזר לענינו ואמר נטית ימינך וכדלעיל: (יג) נחית. בפסוקים האלה ירחיב המשורר עוז בנפש עמו והבטיחם כי ה' יוליכם אל ארץ כנען (שהוא נוה קדשו כי כל הארץ מקדש מלך ה' צבאות ועיני ה' דורש אותה תמיד וכן הכוונה לקמן מקדש ה' כוננו ידיך) ובל יפחדו מן העמים אשר על גבולם יעבורו, וגם לא מעם כנען, כי ה' יביא מרך בלבבם, ואל תתמה על מה שאמר אז נבהלו אלופי אדום, וכבר בא ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במדבר כ' כ'), וכן הדבר ביושבי כנען שנאמר נמגו כל יושבי כנען, ונאמר בפרשת עקב לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה (דברים י"א כ"ה), ובאמת כל מלכי כנען עשו מלחמה עם בני ישראל מלבד יושבי גבעון אשר השלימו עמם, אך הענין הוא שאם גם למושל עם או לשר הצבא לב אמיץ ורוח גבורה להתראה פנים עם האויב, בכל זאת אם אנשי הצבא רכי לבב וסרי רוח הן יפלו חללים לפני האויב, והמלך לא נושע ברב עם ושר הצבא הגבור לא ימלט בחיל עצום. ומזה תבין כוונת הכתוב כאן כי על אלופי אדום אמר נבהלו כי אם גם יצא אדום לקראת ישראל הנה לולא נבהלו היו לוחמים עמהם, אבל עתה כי יראו מפניהם עמדו רק על הפרק לבלתי תת אותם לעבור בגבולם, אולם אילי מואב יאחזמו רעד כי אחזום רעד ופלצות ולא מצאו אנשי חיל ידיהם, כמ"ש ויגר מואב, ועל ארץ כנען שמלכיה להמו עם בני ישראל אמר שיושבי הארץ והוא העם נמוגו וינוסו מפניהם: (כב) במדבר. אתמה על הרב המבאר שכתב יען אשר בא הבי"ת בפת"ח עד הוא כי הכוונה על מדבר ידוע, עיין בדבריו. ובאמת לא מצינו במדבר בכל המקרא כ"א בפתחות הבי"ת אף אם אין הענין על מדבר מיוחד (אם לא שבא המלה בסמיכות במדבר צין במדבר סיני וכדומה), כמו תעו במדבר (תהלים ק"ז ד'), כיענים במדבר (איכה ד' ג') וכיוצא בהם, כי מדבר הוא שם עצם כללי ויודק עליו ה"א ההחלט כנודע למדקדקים. טוב מצאתי שכל דברי המבאר מן והעד וכו' נעתקים המה מדברי הראב"ע, וא"כ לא על הרב תלונתי: (כו) ויבאו אילמה. גם אילים במדבר היה, אך גם במדבר ימצא לפעמים מקום דשן ומרעה ומעינות יוצאים בו ונקראו המקומות האלה (אָאזען):

טז (ד) הנני ממטיר. כל אשר ירד מן השמים על הארץ יקרא מטר, כמו ימטר על רשעים פחים (תהלים י"א ו'), ולדעתי הוא מן מטרה שהיא הנקודה עליה יורו המורים (והוא נזכר מן נטר שענינו כמו נצר והיא שנירה כי רבה קשת ישמור מטרתו וישימה לנגד עיניו, ומזה נקרא בית האסורים חצר המטרה (נחמיה ג'

ג' כ"ה) כי שם השומרים עומדים), יען שכל דבר היורד משמים לארץ הוא כחץ יעוף אל מטרתו, רק שהוקל מן הדגש: (ה) ביום הששי. דע שאין מן הכתוב הכרע כלל שהמן התחיל לרדת ביום הראשון, כי מה שאמר ביום הששי הוא הששי לשבוע (כי בשפת עברית לימי השבוע וגם להחדשים לא היו שמות מיוחדים, וכבר אמרו שמות החדשים עלו עמהן מבבל) וא"כ יהיה תחלת רדת המן באיזהו יום שיהיה בב' או בג' וכדומה, שייך לאמר על ערב שבת היום הששי בה"א הידיעה לפי שהוא ששי הידוע לימי בראשית: (ז) כי תלינו. הנה לדקו דברי הרב רש"ד בריבו עם הרד"ק, אולם גם מה שאמר הוא כי בא שני פעמים בנח כמשפט כדי שנדע שרשו לון ולא גלן (עיין בדבריו), גם דרכו לא יתכן בעיני, כי אין ספק שבימים ההם כאשר היה עוד לשון עבר מתהלך בארץ ובחיים חיתה, היו הסופרים כותבים כלשון בני אדם מבלי לדאוג אם נדע שרש המלה אם לא, ואם גם מקור הנקודות נפתח, אך אחרי כי נכרתה לשון הקדש מכל שפה, בכל זאת לא נראה כלל כי כוונו להבדיל בנקודות בין שרש לשרש, רק סמכו על פי הקריאה הרגילה בפה מביני מקרא אשר היו בזמנם וא"כ אם המקרא ד"מ וילן היו"ד בת"ג רפה נקדו קמ"ץ ואם בת"ק וכפל הלמ"ד נקדו בפת"ח מבלי לשום לב על מהלך השרש, ושמור לך זה הכלל כי לדעתי שגו בזה רוב המדקדקים מבני עמנו: (כ) ויבאש. לשון רש"י הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע וכו' ע"ש, והענין הוא כי זה אחת מהוראות הוי"ו להורות על הזמן שכבר עבר כמ"ש הרד"ק במכלול, כמו וגבר ימות ויחלש (איוב י"ד י') ימות אחר שיחלש, ועוד כמוהו: (כג) שבת קדש. כתב הרב המבאר ומלת שבת קשה בדקדוק וכו' כי התי"ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא לה', ודבריו לקוחים מדברי הראב"ע אבל המה תמוהים שאם גם שבת לשון נקבה אין להחליט מזה שבא בסימן נקבה כי רבו שמות נקביות אשר לא ישומנו במין כנודע, ואף כי התי"ו אחרי קמ"ץ אינו סימן נקבה אם לא ע"ד זרות, כמו שנת לעיני (תהלים קל"ב ד') ועוד מעטים, וגם שם יש אומרים כי אינם שמות נפרדים כ"א סמוכים ובקמ"ץ תמורת פת"ח, ומלבד זה הנה נעלמו מעיני הרב המבאר דברי הרד"ק בשרשים שאמר וז"ל: ושבת פעם בלשון נקבה, שבת היא לה' (ויקרא כ"ג), ופעם בלשון זכר, שומר שבת מחללו (ישעיה נ"ו) עכ"ד. והראני ידידי ר' יוסף ווייסע נ"י כי התוס' במס' כתובות (דף ה' ע"א) כתבו ג"כ כדברים האלה [והוסיף עוד כי בזה יובן בט"ז א"ח סס"י רל"ב מה שתקנו אנשי כנה"ג בתפלת שבת פעם ויניחו בה, ופעם ויניחו בו, ומה שאומרים גם ויניחו בם, שעורו ויניחו באהבה וברצון הנאמרים מקודם, ע"כ]. ולזה נכון כי שבת הוא ע"מ פַּעָל כמו גַּנָּב. דַּיָּן, ומה שהוא בכנוי שַׁבַּתִּי ולא שַׁבָּתִי, הנה מצאנו דוגמתו גם במשקלים אחרים שבא דגש תמורת הנח כמו גְּמַלִּי, אֶשְׁנַבִּי וכדומה הרבה: תאפו אפו. לדעת חז"ל הענין שיאפו ויבשלו היום לשני ימים ואין כן דעת הראב"ע כי הוא באר תאפו כמנהגכם אפו שתאכלו היום, וכן תבשלו ועשו זה מהעומר האחת, ע"כ:

יז (ח) ויבא עמלק. אמר המעמר: הספקות אשר יפלו בספור הזה רבו כמו רבו, וכבר התעוררו עליהם הרלב"ג, הרמב"ן, והר"י אברבנאל, וכל מעיין באמת יבין כי נשתנה המלחמה הזאת מכל המלחמות אשר לחמו בני ישראל, הן במדבר והן בארץ כנען, והוא בשלשה אופנים: א) שלא צוה ה' למשה כי ילחם בעמלק וגם לא הודיעו שיבואו עליו כמו במלחמת סיחון ועוג, רק משה מדעתו צוה ליהושע לצאת לקראתו. ב) שאין ניכר כלל כי יד ה' היתה בעמלק להומם; אך כפי הנראה היה נצוח יהושע רק על דרך הטבע, כי הגבור ינצח החלוש ממנו, ואם גם שהיה העוז לבני ישראל ע"י תפלת משה, בכל זאת לא הגדיל ה' לעשות עמהם כמו בשאר מלחמות, ומזה נמשך ג) שיהושע אך החליש את עמלק אבל לא החרימם ונפלו חללים מזה ומזה, רק שלבסוף גברה יד ישראל, כמו שאמר, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק, וכן נאמר במשנה תורה (כ"ה י"ח) ויזנב בך כל הנחשלים, ובכל יתר המלחמות ה' כגבור יצא לפניהם ויגרש מפניהם אויב ויאמר השמד, ומכל זה נראה כי לדקו דברי הרלב"ג והרדי"א שאמרו כי יען שרבו בני ישראל עם משה וינסו אל כמפורש בפרשה הקודם, לכן הסתיר ה' את פניו מהם ולא יצא בצבאותם, (וזה מבואר במשנה תורה שם) ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים, וזה ג"כ כוונת חז"ל (שמות רבה כ"ו) שאמרו כי מחמת חטאם פלטם הענן, ולכן רק בתחבולות עשה משה מלחמה כפי מנהג הטבע, ואחרי ההצעה הזאת אבאר לך כל הפרשה ע"פ דרכי כיד ה' הטובה עלי: (ט) ויאמר משה. הנה לא רצה משה לצאת בראש הצבא כי אם הוא יפנה עורף לפני אויב, הלא ימס לבב כל העם בקרבו ולא יקום עוד רוח באיש, ולכן שם את יהושע בראש הצבא כי ידע את האיש ואת גבורתו, ואמר בחר לנו אנשים כי התשועה איננה ברב חיל רכי לבב אשר ינוסו מלהב חרב, ורק בגבורים תעשה מלחמה ואם גם מתי מספר המה, והנה משה אשר לא הכיר את אחיו (כי בימי חרפו ברח מפני פרעה וגר בארץ נכריה ימים רבים עד כי הגיע לשמונים שנה), לא ידע את ישראל מי אמיץ לבו בגבורים ומי רך הלבב, אך יהושע היה נער עמהם וידע את מי יקריב אליו. והנה רוב העם לא היו מלומדי מלחמה ורוח נכאה להם בדרך עבדים נכנעים כאשר אמרנו זה פעמים, ולזה בחר רק מקלת העם, וחז"ל אמרו אנשים צדיקים, וגם זה נכון מאד כי אמר שיבחר לו אנשים אשר יאמינו בה' ובמשה עבדו וישימו באלהים כסלם כי לה' הישועה, כי האנשים אשר בקרבם אל המלחמה יאמינו בכל לב שתגבר ידם הלא להם העוז והנצחון ובאמונתם יחיו כנודע: על ראש הגבעה. כבר כתב הרלב"ג כדי שיראו אותו ישראל עומד בתפלה במקום מגולה ע"כ, והוא הדבר אשר דברתי כי זה ירהיב עוז בנפשם כי ידעו שאם משה יקרא ה' יענהו ולכן לקח מטה אלהים בידו

אשר עשה בו את כל האותות והמופתים לעיניהם, והיה המטה הזה לנס כדגל בראש הגבא: (יא) כאשר ירים. אמר הרשב"ם וז"ל: כאשר ירים ידו והמטה וגבר ישראל שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואין הרמת נסים הן מתגברים ושהוא מושלך רגילין לנוס ולהגלא ע"כ, והוא מסכים מאד לדרכנו כאשר יבין כל משכיל, וכן יסכים לזה מ"ש חז"ל וכי ידיו של משה וכו', עיין ברש"י: (יב) ויהי ידיו אמונה. כבר הביא הרדי"א בשם י"מ שהענין שידי משה היו לבני ישראל לאמונה, ולכן אם יניח ידו וגבר עמלק, וזה נכון מאד לפי דברינו והבן. ובהמעמר לתהלים (קי"ט ע"ה) הבאתי דעת ידידי רי"וו כי אמונה הוא פה בהוראת תואר הפעל, דוגמת ואולך אתכם קוממיות, ולזה בא בלא אות השמוש לפניו:

יח (א) וישמע יתרו. הרב המבאר העתיק לנו פה רק דברי הרמב"ן במה שהשתדל לנגח את הראב"ע שהחזיק בדעת ר"א כי לאחר מתן תורה בא יתרו, וסתר את טענותיו נגד דעת ר"י שיתרו בא קודם מתן תורה, ויפה עשו גם שניהם כי השמיטו הטענה הראשונה של הראב"ע ולא ענהו ע"ז דבר, כי באמת זה מן התימה על הראב"ע שהקשה אם יתרו בא קודם מתן תורה איך העלה יתרו עולה וזבחים לאלהים (לקמן י"ב) ולא הזכיר שבנה מזבח חדש עכ"ל. והנה עלם החכם הזה את עיניו אשר ייטיבו לראות, ממה שנאמר בפרשה הקודם (טו) ויבן משה מזבח וגו', וא"כ מדוע לא נאמר שעל המזבח הזה עשה יתרו עולותיו וזבחיו, אולם הטענה היותר חזקה בעיני המפרשים בדברי הראב"ע היא ממה שנאמר כאן (כז) וישלח משה את חתנו וגו', וזה סותר למה שנאמר בפרשה בהעלתך (במדבר י' כ"ט) ויאמר משה לחובב וגו', כי דעת הרמב"ן שיתרו בא שני פעמים היא רחוקה מאד, וכבר העיר ע"ז הרדי"א, עיין בדבריו כי נכונה דבר. והרמבמ"ן בספר במדבר במקום הנזכר אמר וז"ל: ולולי דהז"ל הייתי אומר שרעואל היה אבי צפורה ולה שני אחים שם האחד יתרו ושם השני חובב ושלשתן נקראו חותני משה שכל הקרובים אל האדם מצד חותנו נקראים כך כמ"ש הראב"ע, עכ"ל. והנה גם לדעת ר' יונה יהיה חובב רק אחי צפורה כי זה לשון הרד"ק בשרש חתן, וכתב ר' יונה כי אחי האשה יקרא לבעלה חותן, מבני חובב חותן משה (שופטים ד' י"א), לפי שמצא ויאמר משה לחובב בן רעואל, ואמר: ותבאנה אל רעואל אביהן דומה לו כי רעואל הוא יתרו וחובב בן יתרו, ולא יתכן לפרש כך וכו' ע"ש. והנך רואה שגם לדעת האומרים כי אחי האשה נקראו לבעלה חותן וחובב היה אחי צפורה, בכל זאת לא עלה על דעתם כי גם יתרו היה רק אחיה יען שמכל הספורים נראה כי יתרו היה אבי צפורה, כי לולא זאת לא הרד משה כל ההרדה הזאת לצאת לקראתו ולעשות לו כל היקר הזה, היאות לאבי אשתו ולא לאחיה, ועוד כי נאמר למעלה (ד' י"ח) וילך משה וישב אל יתר חותנו ויאמר לו אלכה ואשובה וגו' ויאמר יתרו למשה לך לשלום, הנה נראה שלקח ממנו רשות לקחת את אשתו ואת בניו עמו מצרימה, ואין דרך לנהוג כבוד כזה באחי אשתו אם כבר יצאה מרשותם והיתה לאשה וילדה בנים. אולם אנכי אתפלא איך כבדה משא הסתירה הזאת מן פרשת בהעלותך על המפרשים, הלא ידענו כי כך היא דרכה של תורה להשלים הספורים על דרך כלל במקום אחד, ולהגיד אחרית דבר בראשיתו. כמו ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת וגו' (לעיל ט"ז ל"ג) שבא הצווי הזאת בשנה השנייה אחרי שהוקם המשכן והזכירה הכתוב כאן, וכן ובני ישראל אכלו את המן (שם ל"ה), ועוד הרבה כמוהו. וא"כ נאמר כי יתרו לא נתרצה ללכת עמהם ושב לארצו, וזהו בעצמו שנזכר כאן וישלח משה את יתרו, וכן כתב לקמן הרב המבאר בעצמו, ולזה בא וישלח בפיעל שמורה על פטירת דבר נגד רצונו, כמו שלח את עמי (לעיל ז' ט"ז), תשלחנו חפשי מעמך (דברים ט"ו י"ב), וכן שלח תשלח את האם (שם כ"ב ו'), כי חפצו לקחת האם על הבנים, וגם ושלחה מביתו (שם כ"ד א'), הענין כן הוא לדעת האומר כי מצא ערות דבר דוקא שמוכרח לגרשה אף נגד רצונו, ולדעת האומר כי גם בזולת זה רשאי לגרשה נאמר כי ענין שלח הוא כאן בערך אל הפעול כי האשה מתגרשת בע"כ, ולזה נאמר באונס, לא יוכל שלחה, דהיינו שבודאי אם נתרצה האשה יוכל לשלחה: (ט) ויחד. הרב המבאר הביא דברי הראב"ע מבלי לפרש אותם ובאמת צריכים באור כי מה שאמר רק עם אחד מהמלכים וכו', כוונתו כי בנחי למ"ד ה"א לא מצינו שיבוא בג"ד כפ"ת בדגש, אחר תנועה (שנקראת אליו נגד השו"א מלך), כי אם אחר פת"ח, וזה אך שתי פעמים במלת יחד אולם בשאר שרשים זולת נחי למ"ד ה"א בוודאי מצינו בג"ד כפ"ת דגושה הרבה פעמים אחר פתח הבא באות גרון תמורת שו"א, כמו שומַעַת שובַחַת, גם בא הכינוי אַתּ בדגש התי"ו, רק שהוא לדעת המדקדקים חזק ולא קל, (עיין תל"ע דפוס פראג תקל"ד בערך חסרי פ"א נו"ן): (טו) לדרוש אלהים. לדעתי יחסר פה כ"ף הדמיון בעבור קושי החיבור בשני אותיות היתם כאשר אמרנו פעמים, והענין כלדרוש אלהים, והכוונה שהעם יבוא אלי לשמוע משפטי ועלתי כי דברי בעיניהם כדבר אלהים, וכמו שנאמר באחיתופל, ועלת אחיתופל בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (ש"ב ט"ז כ"ג), ולכן אני לבדי כי לא ישמעון לאיש זולתי גם בדברי ריבות שבין איש לחבירו, ובזה יותרו כל הספיקות שהעירו המפרשים: (טז) חקי האלהים. וזולת זה לאי אודיעם וכו', וכמה מצות נצטוו ישראל קודם מתן תורה, מילה, גיד הנשה, ומצות שבת: (יט) היה אתה. לפי דרכי שב זה על והודעתי את חקי האלהים ולא על לדרוש אלהים:

יט (ג) ומשה עלה. הרב המבאר אמר להזדמן לו, ובתרגום ירושלמי למיתבע אולפן מן קדם ה', ויותר נכון בעיני דעת הראב"ע שאמר וז"ל: וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה ע"כ, וא"כ תהיה

הוי"ו של ויקרא לנתינת טעם, ושעור הכתוב משה עלה אל אלהים כי קרא אותו ומדוע קרא לו כדי לאמר לו כה תאמר וגו'. ויתורגם: (משה שטיעג הינויף אויף דען בערג פאָר גאָטט, אונד דער עוויגע ריעף איהם צו פאן דעם בערגע, אונד שפראך א. ז. וו.): (ד) על כנפי נשרים. יחסר כ"ף הדמיון, וכן תרגם אונקלוס, וכן הוא בדברי הראב"ע שאמר כאלו הייתם נשואים: (ו) ממלכת כהנים. הרשב"ם פירש שרים, כמו ובני דוד כהנים, ולי נראה כהנים כמשמעו, כי ידוע הוא שאך אחרי העגל נצטוו על מעשה המשכן ואז הבדיל ה' את שבט לוי לעבודתו. וא"כ לדעת הרמב"ם בתכלית הקרבנות (מורה נבוכים פרק ל"ב ח"ג) לו היו ישראל יכולים להשיג אמתת עבודת השם ב"ה לא היו צריכין למקדש ולכהנים, ויהיה הבכור מאחים כהן לבית אביו (כי כן היה המנהג בארצות הקדם), ועיין מה שכתבתי על פסוק הנה אנכי הולך למות (בראשית כ"ה ל"ב). ולזה יולדק ממלכת כהנים כי כל העדה כלם קדושים, (ועיין עוד בהמעמר לקמן (ל"ג ו') ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב): (ט) ויגד משה. לדעתי אמר זאת משה אדונינו מפאת הענוה והמוסר, כי ה' אמר כי יבוא אליו בעב הענן למען יאמינו בו (במשה) לעולם, וע"ז השיב כי כבר אמרו כל אשר דבר ה' נעשה וא"כ כבר האמינו כי הוא שליח ה', ואין מן המוכרח להגדיל כבודו עוד בעיני העם: (יג) ירה יירה. עיין בבאור, והנה מה שהביא בשם הראב"ע כי אולי נשתנה הה"א באל"ף וכו' ע"ש מן התימה על הראב"ע שלא הביא ראיה לדבריו, שמלת ירה עצמה נחלף הה"א באל"ף לירוא בחצים (דה"ב כ"ו ט"ו), וכן ויראו המורים (ש"ב י"א כ"ד), ועיין עוד בדברי רש"ד במה שהעיר על הרד"ק שדחה את דעת אביו במלות, וייחל, ויירה. אולם דע כי בשרש יחל הביא דעתו ובשרש ירה לא זכר ולא פקד אותה, ולדעתי יפה עשה כי במלת וייחל נוכל לפרש כי התאפק נפשו לבלתי שלוח עוד עד אחר שבעה ימים, אך מה תהיה הוראת התפעל במלת יירה?:

ב (ג) אלהים אחרים. מאד אתפלא על הרמב"ן (דבריו הובאו בבאור) שאמר שאם ידבר הכתוב מן העשייה לא יאמר אחרים חלילה ע"כ, היך נעלם ממנו מה שנאמר במלכים (א' י"ד ט') ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות. — והנה על סדר עשרת הדברות כבר דבר בארוכה הראב"ע ויתר המפרשים, ולי נראה לערוך אותם על פי סדר חובות האדם בכלל, כי ידוע הוא שהחובות יתחלקו והיו לשלשה ראשים. האחד: חובות האדם להבורא יתב', והנה מצות אמוניות, והן נכללים בארבע דברות הראשונות כי להן יתר שאת על כל המצות ומחויבים אנו להשליך נפשינו מנגד כדי לקיים אותן ולא כן בשאר מצות שבהן יעבור ולא יהרג. והראש השני: חובות האדם לעצמו, וגם הנה נכבדות מחובות אדם לחבירו, כי חייך וחיי חברך חייך קודמין, וזה נכלל לדעתי גם במצות שבת, כי אם גם השביתה הוקבעה ביום השביעי דוקא לזכר מעשה בראשית וליציאת מצרים, מ"מ עיקר יום מנוחה הוא מטובת האדם לנפשו. כי אם בכל יום ויום יצא האדם לפעלו ומעבודתו עדי ערב לא ישבות ולא ינוח, עד מהרה נכל יבול. והראש האחרון: הוא חובות האדם לחבירו, ובאין בחמשה דבורים האחרונים, וגם הנה יתפרדו והיו לשלשה חלקים. האחד: מה שיש בהן פעולה ועשיה, והם החמורים שבהם, ולזה הזכירם תחלה והקדים כבוד אב ואם הכי נכבד הוא והשוה כבודם לכבוד המקום, ואח"כ החובות לשאר בני אדם, וגם בזה שמר המדרגה מחמור לקל, לא תרצח שהוא הקשה מכלם כי נפש המת עוד לא תשוב אליו, ואח"כ לא תנאף שגם הוא מעוות לא יוכל לתקון, ולבסוף לא תגנוב שזה ניתן להשבון. והשנית: מה שאך בדיבורו כעביד מעשה הוא, והוא לא תענה. והשלישית: ממה שאין בו רק מחשבות הלב ורגשת נפש לבד, והוא לא תחמוד. ואולם אם גם עבירות שבמחשבה הם קלים בעונש, וכאמרם ז"ל: מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה חוץ מע"ז. בכל זאת רוע המחשבה מקור כל מרי, ואם נטהר את מחשבות נפשנו כל מעשנו יכוננו, ומצד זה זכות המחשבה היא יסוד כל המצות, ולזה התם בה הכתוב ושמר גם בזה יחס הגיוני לסיים בהנכבד למען ישאר רשומו בנפשנו כידוע לבעלי המליצה. ועל דבר השינויים והחלופים הנופלים בין דברות הראשונות לאחרונות דעתנו מבוארת בזה כיד ה' הטובה עלי בפרשת ואתחנן קחנו משם: (ה) פקד. עיין דעתי על זה בהמעמר לספר ויקרא על פסוק ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו (כ' ה'): (יב) כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך. שמעתי מידידי הרב החכם מו"ה יוסף פעלס נ"י באור על הפסוק הזה, וז"ל: על פסוק הזה כבר זה משך שנים רבות כתבתי באריכות בעלה אחד אשר יחדתי בשם חקר דבר, מה שנתקשה בו ומה שראוי להעיר עליו, ועתה אך מקיצור דברים אשנה עוד הפעם, כי היות שיתבאר בהרחבה בתלמוד קידושין איך שיתפשט כבוד האבות הן מצד הגוף והן מצד הממון אשר לא יחוסו הבנים למלאות חובתם הטבעית, ולמשל הובאו שם סיפורים שונים, וכן נתאמת זאת מדברי ימים לקדמונים מה עזה שתהיה אהבת הבנים ומה שדי יהיה כיבוד אבותם, אשר על כן יתבאר פסוק הזה שה' אלהים לא כוון בזה שתחשב מצוה שכלית זו כמצוה קלה לקיימה רק בשפתים, כי אם שלונו לעשותה בכל לבבו ובכל מאודו הן במה שנתלה בנזק כסף הן בנזק הגופני הכל ישלך הבן אחרי גיוו רק בשים לו יד ומקום לכבד אבותיו ובגלל כן ישאר שמו לנצח ונתיבו אל-מות, זכרו יהיה לדור דור ולתהלה בפי כל הבאים אחריו, וזה כוונת היעוד למען יאריכון ימיך, ומלת למען פה באור משפט הקודם כמו למען אשר יצוה, ובאופן הזה יתורגם הפסוק מה נעים: (עהרע פאַטער אונד מוטטער איך איינע זאָלכע אַרט, דאַס דוא אונשטערבליך בלייבסט), עכ"ל: (כג) ואם מזבח. הנכון לדעתי בטעם המצוה הזאת הוא מה שהביא הראב"ע בשם יש אומרים בפסוק שלפניו שלא יבואו לפסול תמונת כל במזבח

ויחשבו העם כי לתמונה הזאת אנו מזבחים ומקטרים (וגם הרשב"ם נטה לטעם הזה, עיין בדבריו), ומה שרצה הוא ז"ל לדחות את דבריהם מן הכרובים שהיו ביריעות המשכן, ומן כרובים ופטורי ציצים שעשה שלמה במקדש, לדעתי אין זה טענה כלל כי הכרובים במשכן היו מעשה חשב ורקם ולא היה מנהגם לעבוד רק תבנית עץ ואבן. והכרובים שעשה שלמה היו רק על דלתות הדביר וההיכל ועל קירי הבית מעורבים עם פטורי ציצים ותמרות, ותמונת פרחים וציצים לא היו מדרכם לעבוד, ואם כן ידעו הכל שהם עשויים רק לנוי וגם משני הכרובים שהיו על הארון אין טענה, כי אלה היו בקדש פנימה ולא בא העם להשתחות שם, וכהן הגדול לא יפול במהמורת הספק הזה לחשוב תועה:

כא (א) לפניהם. חז"ל אמרו לפניהם ולא לפני העכו"ם, ופירושו שיהיו הדיינין מבני ישראל (עיין גיטין פרק ה'), ולפי הפשט יהיו לפניהם מוסב על העם. ותהיה הכוונה שהמשפטים האלה יהיו אך לעם זה ולא לעם אחר, כי נודע הוא שנימוסי המדינה וחוקיה ישתנו ויתחלפו כפי מזג הארץ ותכונת העם היושבים עליה, ואם ע"ד משל בארץ ישראל כפי טבע אדמתם היתה השביתה בחריש ובקציר בשנת השביעית לברכה ולא לקללה, הנה בארצות אחרות יהיה זה בהיפך, וכן אם המצוה שלא להלוות בריבית היתה רב התועלת לעם זה אשר היו רק אכרים וכורמים ומפרי אדמתם יחיו, הנה לעם אחר אשר יעשו קנין ומסחר רב, ואנשי כנעני ארץ, יגיע מזאת נזק רב, ולזה אמר כי המשפטים האלה ישים אך לפניהם, והגר איננו מוכרח כלל לעשות כפי המשפטים האלה גם בדברים שבין אדם לחבירו, כי הגר אינו צריך להחזיר העבוט ומותר לו להלוות בריבית וכיוצא בדברים האלה שנאמרו מאתו ית"ש רק מפאת הרחמים והחנינה. גם נוכל לפרש מלת השים לפניהם, שיהיו מוכנים ונערכים לפניהם לעת הצורך, כי כמה מצות נכללו בפרשה הזאת שאינן נוהגין אך אחרי שבאו אל המנוחה ואל הנחלה: (ב) כי תקנה, כתב הראב"ע: אומר לך כלל טרם אחל לפרש, כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו, ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה, או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו, ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו, ע"כ. ובעקבותיו אלך גם אני לקשר המשפטים בפרשה הזאת; ובכל מקום שאסור מדרך הראב"ע ואבחר בטעם אחר אביא גם את דבריו, כי כל אדע איזהו יכשר בעיני הקורא. והנה אמר כאן כי ע"כ החל במשפט העבד, יען אין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו עכ"ד. ולדעתי התחיל במשפט העבדים, כי הוא יותר מצוי ברוב כי גם מלך לשדה נעבד, ואח"כ ביאר שאר המצות שהן על דרך בלתי רגיל כל כך, וכאשר נבאר: עבד עברי. כבר יש מרבותינו שפירשו כי גם במוכר א"ע הכתוב מדבר; ולדעתי יש לפרשו אף על הקונה עבד עברי מיד איש נכרי אשר שבה אותו, או שהוא בעצמו נמכר לו, כי ע"ד הפשוט יש לאמר שמה שצותה התורה במוכר א"ע לגר או לעקר שדודו או בן דודו יגאלנו (ויקרא כ"ה מ"ט), אין הכוונה שיגאל אותו שיצא להפשי ויאבד כספו מכל וכל, כי אין דרך מצות התורה בכך רק שיגאל אותו ויהיה עבד לו וטוב לו עמו וא"כ גם על אלה יאמר כי רק שש שנים יעבוד; אולם כבר קבלו חז"ל שאין פודין איש ישראל על מנת להיות עבד ואם פדה אותו על מנת כן התנאי בטל והמעשה קיים, ואנו אין לזוז מדבריהם: (ג) בגפו. הראב"ע והרב המבאר אמרו שהוא לשון ארמית, ובאמת מצינו אגפיך ואגפיו כמה פעמים במקרא, והוא כמו כנפים מן הכפולים והאל"ף נוסף, (עיין שרשים לרד"ק שרש אגף ושרש גוף): (ד) אם אדוניו. כבר הוכיחו חז"ל שהענין הוא שרבו מוסר לו שפחה כנענית, ואל תתמה איך הרשה תורתנו הקדושה כי יתן איש ישראל, את שכבתו בשפחה אשר בניה לא יבואו בקהל ה', אם לא שימרר אותם האדון? ואם גם לדעת חז"ל אינו מחלל את זרעו כי בן הנולד מן השפחה הוא בנה לבדה כמבואר במס' קדושין, בכל זאת הוא עושה בעילתו בעילת זנות ויוליד בנים כחשים. דע ידידי! שגם זה מהכמת המדיני ולטובת הכלל, כי ידוע הוא שבכל הארצות שהעבדים המה לצמיתות ביד האדון לקנין הגוף (לייבאייגענע) הנה העבדים ילידי הבית מצובחים המה מאלה אשר אך קנה בקנין כספו, כי יליד הבית כבר הסכין לשאת עול העבדות מנעוריו, וגם נאמן הוא לבית שבו נולד ונתגדל, ולכן לולא התירה התורה למסור לעבדו שפחה כנענית, הנה כי ימוך איש והתמכר לאחיו, אין לו קונה החפץ בו, כי מי יקנה עבד עברי אשר לא יעבוד עמו בפרך ורק לשש שנים, אם לא יקוה ממנו שיוליד לו בנים שיהיו לו לעבדי עולם, וא"כ יוכרח איש עברי למכור א"ע לגר או לעקר משפחת הגר, כי בבית ישראל אין קונה — וע"פ הדברים האלה נדקו דברי רבותינו ז"ל בקדושין (דף כ') שדרשו מן אם בגפו יבא בגפו יצא שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, כי לאיש יחידי אין אנו צריכים לעשות תקנה כזאת והוא ימצא מחיתו גם אם לא ימכור א"ע לעבד; גם יש באיש פנוי יותר לחוש כי יאמר אהבתי את אשתי ואת בני ולא יבקש לאת חפשי ולא יקח עוד בת ישראל ויתן מגרעת בעם ה': (ו) ורצע. אולי שם לו נזם ברזל באזניו לסימן שהוא עבד עולם, כמו שמצאנו אצל הרומיים שהיו לעבדיהם נזמים כאלה, ובזה היה ניכר לכל כי עבד הוא: ועבדו לעולם. כתב הרשב"ם: לפי הפשוט כל ימי חייו, כמו שנאמר בשמואל (א' א' כ"ב) וישב שם עד עולם, עכ"ל. ומן הפסוק ההוא בעצמו הביא הראב"ע ראיה כי לעולם מגינו אך לזמן ידוע, כי שם הכוונה עד שיגדל הנער, אולם אין מזה טענה על הרשב"ם, כי לדעתו באמת היתה מגמת חנה (אשר כל ידעה שהקימו ה' נביא על ישראל) שיהיה שם כל ימי היותו. ולדברי הרשב"ם לא יהיה עבד הנרצע בכלל העבדים היוצאים ביובל, והנה גם לדעת רבותינו ז"ל שהוא יוצא ביובל, אין לדעתם מלת לעולם על

שנת היובל, רק הענין שיעבוד זמן ארוך, כמו יחי המלך לעולם, ולא פירש הכתוב כאן מתי יצא לחפשי, ובמקום אחר פירש לנו את גבול הזמן הזה שהוא ביובל. וכן היא דרכה של תורה בכמה משפטים הבאים בפרשה הזאת אך על דרך כלל ובמקום אחר יתבאר באר היטב, כמו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (לקמן י"ג) ולא ידענו כלל עתה מה יהיה איכות ומהות המקום הזה, וכן אם כסף תלוה (לקמן כ"ב כ"ד) שהזהיר פה רק על רבית כסף ולא על רבית פירות, וכיוצא בזה: (ז) **וכי ימכור**. כבר הבאתי בפסוק הקודם שהרשב"ם פירש ועבדו לעולם כל ימי חייו, מעתה אם איש כזה שהיה עמוד התורה ואחד מראשי בעלי התוס' אשר מימיהם ישתה כל הצמא לדבר ה' בענין ההלכה, אם איש כזה יבאר פשטות הכתוב בדרך מתנגד למדרשי רז"ל, גם לי לא יחשב ה' עון אם אצא בעקבותיו ואפרש אמה העברית על צד הפשוט, והדרשה תדרוש ועליה נחיה והמקרא אינו יוצא מפשוטו, כי חלילה לי מה' להכחיש בדברי חז"ל! ידעתי כי אמת יהגה חכם, ואם גם בפשטות הכתוב אחוה דעתי, סוף דבר הכל נשמע את אלהים ירא לעשות ככל דברי התורה כאשר יורוך חכמי התלמוד, ואומר: הנה נודע הוא לנו גם ממעשי אבות הקדושים, כי לא היה זה זר שישא איש את שפחתו, אולם לא לגברת הבית רק לפילגש כי לא היתה אשה גמורה להיות עקרת הבית רק מיועדת לו לשכב עמה, ומה שבא ויקח לו אשה פלגש (שופטים י"ט א'), הענין לקח לו אשה לפילגש שבאר שהלקיחה לא היתה רק לשם פילגש, וכן מה שנאמר ויקח לו דוד עוד פילגשים ונשים מירושלים (ש"ב ה' י"ג), מלת ויקח מוסב רק על הנשים ולא על הפילגשים, וראיה לדבר כי בד"ה (א' י"ד ג') נאמר ויקח דוד עוד נשים מירושלים ולא הזכיר הפילגשים כלל. והנה הבנים אשר ילדו הפילגשים פעם חלקו חלק כחלק עם בני הגבירה בנחלת אביהם כמו בבני יעקב, ופעם נגרע נחלתם, ובכל זאת לא יצאו ריקם, כאשר מצינו באברהם ולבני הפילגשים וגו' נתן אברהם מתנות (בראשית כ"ה ו'), ולזה לא היה זה רחוק שימכור איש את בתו הקטנה לאיש עשיר ונכבד לאמה, בחשבו שאם תתגדל בביתו ותמצא חן בעיניו יקחנה לפילגש. ויפה אמר הרדי"א: שאם יקנה איש נערה קטנה אשר בל תצליח עוד למלאכה בודאי יהיה בדעתו ליעדה לו או לבנו. ואחר הדעה הזאת יתבאר הענין מבלי לחץ, אמר לא תצא וגו' לא תצא בשש כדרך העבדים אך תשב עמו עד שתהיה ראויה להנשא, כי מה שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דברים ט"ו י"ב), שם במוכרת את עצמה הכתוב מדבר כנראה מן הענין: (ח) **והפדה**. לדעתי הכוונה שלא יעדה לפדות בה, כי אם יעדה בודאי יצאה מכלל שפחה גמורה והוקל עולה מעליה אם גם עוד איננה חפשית מכל עבדות, ויתורגם: (אונד זיא דאַדורך בעפרייען וואָללטע): (יא) **ואם שלש אלה**. לפי דרכי מוסב זה על שארה כסותה ועונתה, וכמו שאמר הראב"ע, כי רבים חשבו כן, והכוונה שאם ייעדנה ולא יעשה לה שלש אלה, אז ויצאה חנם, יכריחהו הב"ד לשלחה לחפשי באין כסף כי לא צריכה ממנו ספר כריתות יען לא היתה רק פלגשו בלא חופה וקידושין: (יב) **מכה איש**. כתב הראב"ע טעם להזכיר זה אחר שזכר **עבד** ו**אמה**, כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו וזה האיש מישראל, ע"כ. אולם לדעתי הוא כי אחר שדבר במשפט שבין אדם לעבד שהוא המצוי, ידבר עתה מהמשפטים שהם אך בדרך מקרה והתחיל בחמור וסיים בקל, כדרך עשרת הדברים כאשר בארנו: (יג) **לא צדה**. צוד וצדה אחים המה, כי הציד יתכוון לרדוף את צידו, (עיין ספר המליץ להחכם געזעניוס), וגם רש"י הרגיש בזה, דוק בדבריו ותמצא כי כן הוא, ולדעתי גם צידה שענינו מזון (בראשית מ"ב כ"ה), גם הוא הסתעף מן צוד, כי ידוע שבימים הקדמונים כאשר רבתה חית הארץ ולא הורגלו עוד בני אדם לעבוד את אדמתם, רב מחיתם היתה לצוד ציד, ולזה קראו לכל מין מזון בשם צידה גם אם הוא מפרי האדמה: (יד) **מעם מזבחי**. כתב הראב"ע: הנה זה היפך הכתוב הראשון ששם כתיב ושמתי לך מקום והם ערי המקלט, רק המזיד שינוס אפילו על המזבח וכו' יומת ע"כ. ויפה דבר כי הורה לנו הכתוב שאין המקום גורם כלל לכפר או להציל, אם חף הוא מפשע גם מקום חול קולטתו. ואם ידיו דמים מלאו, גם קדש הקדשים בל יחפה עליו: (טו) **ומכה אביו**. אמר הראב"ע: לפי שהזכיר ומכה איש ומת הוצרך לפרש כי יש מכה גם בלא מיתת האיש המוכה שיומת, כמו מכה אביו ע"כ. והוא הדבר אשר דברתי שהכתוב יערוך המשפטים מחמור לקל: (טז) **וגנב איש**. טעם הסמך שהביא הראב"ע בשם הגאון לפי שרוב הבנים נגנבים כשהם קטנים ולא יכירו את אבותם ויתכן ישכום ויקללום, הוא רחוק מאד. אך לדרכי יקשר המשפט הזה היטב אל הקודם, כי יאמר שיש דין מיתה גם בפעולה שלא יעשה העושק שום רושם בגוף העשוק כמו בגונב איש, ולבסוף הזכיר שיש גם חטא מות במוצא שפתים והוא מקלל אביו ואמו: (יח) **וכי יריבון**. אחרי שהזכיר הפעולות שהם במיתה יזכיר עתה אלה הפעולות שלפעמים יש עליהן עונש מיתה ולפעמים רק עונש ממון, והם כי יכה איש את רעהו שחובשין אותו בבית האסורין, כמו שכתבו רבותינו ז"ל ואם ימות מאותו ההכאה דתו להמית, ואם יקום; שבתו יתן ורפא ירפא, וכן כי יכה איש את עבדו שאם ימות תחת ידו נקם ינקם, ואם לא אך את כספו יאבד, וכן אם ינוף איש אשה ויצאו ילדיה שאם יהיה אסון נפש תחת נפש, וכדעת האומר נפש ממש וכמו שנבאר, ואם לא שלם ישלם: (כ) **בשבט**. יפה אמר הרשב"ם בדבר שאדם רגיל להכות את עבדו להוכיחו, אבל בחרב לפי הפשוט גם אחר יום או יומים ינקם: (כא) **יעמד**. כתב הרמב"ן על דרך הפשוט הוא שיקום העבד ויעמוד על רגליו שאז נחשב שלא מת מחמת המכה ההיא אלא מדבר אחר נתחדש ע"כ, וכל זה כמו שכתב הראב"ע, כי רחמי השם על כל מעשיו, וכתיב בדוד ודם לרב שפכת, ע"כ:

(כב) וכי ינצו. ראה בני וחכם, כי אנחנו לא נלך בטח בדרך התורה כי אם על משענת הקבלה האמיתית, כי הנה לולא פירושם [חז״ל בפרשה הזאת] יחשוב הפשטן בטעות, שמה שנאמר ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון הכוונה שאם הבנים שילדה המה חיים ובריאים, וגם לאשה לא נעשה דבר, בכל זאת ענש יענש, כי מלבד שתתגדל כאב האשה אם בלא עת תכרע ללדת ורוב פעמים יש בו סכנה גם לה גם להילד, מלבד זאת הנה הבנים אשר נולדו טרם הגיע הזמן אשר הוקבע מטבע לזה, ובפרט אם על ידי ההכאה נפתחו דלתי בטנה, שילדים המה חלושים מאד, וצריכים האבות לעמול ולטפל עמהם בגידולם יותר משאר הבנים, ולכן מן הראוי כי המזיק ישלם כל זה לבעל האשה, אולם אם אסון יהיה בין לה בין לילד אז נפש תחת נפש — כן נוכל לפרש הענין ע״פ משמעות הכתובים, אך לפי זה יהיה חיוב מיתה גם על העובר אשר עדיין לא ראה אור השמש, ועוד כצמח השדה יחשב, וזה איננו כפי משפט האל הרחום וחנון, וכמו שכתב החכם האברבנאל, וז״ל וכמה מהחמלה והחכמה בעונשיה מה שלא נמצא בנימוסי קצת האומות כי יענישו הגורם הפלת אשה בין בדעת בין שלא בדעת כעונש ההורג את הנפש, והתורה האלהית ראתה שהילדים שעדיין לא נולדו אין ראוי שיהיה משפטם כאיש הגדול ע״כ: **בעל האשה**. אם גם נאמר כי דמי נער ובשת לאשה המה, והפסוק יכלול גם את אלה בכאן, בכל זאת יולדק שישית עליו בעל האשה כי על פי הרוב בכח אשתו מדבר, כי אין מדרך הנשים בימים ההם לבוא לפני הדיינים: (כד) עין. אחר שהזכיר המשפטים שיש בהם באיזהו אופן מן האופנים משפט מות כאשר אמרנו, יבאר עתה דין אם חיסר אחד מאבריו, כי גם בזה את נפשו הוא לוקח בחלק אחד מן הגוף, כי לאבר הנלקה לא תעלה עוד ארוכה והוא מת באמת; וזה אינו דומה כלל למה שבאר לעיל אם יריבון אנשים ששבתו יתן ורפא ירפא, כי שם עוד ישוב הניזק לאיתנו ולא חסרהו דבר, אבל כאן הניזק כל ימיו בעל מום, וכל צרי גלעד בל ימלאו את חסרונו עוד, ולזה מן הראוי כי יענש יותר. והנה בעיקר כוונת עין תחת עין כבר הביא הראב״ע מה שהתווכחו יחדו הגאון עם בן זוטא שהיה מכת הקראים והבין הדברים ככתבם, והגאון הראה כי מכל הכתובים אין כל ראיה מכרעת שלא תהיה המכוון תשלום ממון, גם הביא ראיה מפאת המושכל שיהיה זה משפט מעוקל אם יהיו הדברים כמשמען, ואחריו החזיקו בעל הכוזרי הרדי״א והרב המבאר, עיין בדבריהם; אולם בכל טענות השכליות לא נתקרר דעת חז״ל (ב״ק דף פ״ג ע״ב ופ״ד ע״א) עד שהביא רב אשי גזרה שוה מתחת תחת ועליו אין להשיב כנודע, גם בא שם תניא ר״א אומר עין תחת עין ממש, והקשו ור״א לית ליה ככל תנאי? ותרצו מה שתרצו עיין שם. ובאמת שאם גם מצד הסברא הישרה אם נאמר שהדברים כמשמעם והמום אשר נתן בעמיתו ינתן בו· לפעמים לא יהיה העונש נערך אל הפעולה, הנה בכל זאת אין הכרח שתהיה הכוונה על עונש ממון רק על עונש גופני שהב״ד ייסרהו כפי הערך אשר הזיד לעשות רעה לרעהו, ואם לאסרו בבית האסורים או להכותו כפי ראות עיני הדיין, והכתוב מוסר זה לב״ד כי אין להרוץ על זה משפט מוחלט השוה לכל נפש ולכל מקרה אשר ממנו נתהוה הפעולה הזאת, ואין זה כמו דיני ממונות כידוע לכל מבין, וזה נכון מפאת המשפט אשר על פיו לא לבד נכון להשיב הנזק, כי אם גם ליסר ברשע כדי רשעתו, וא״כ אף אם שבתו יתן ורפא ירפא בכל זאת עוד ראוי לעונש על אשר הרע לעשות ונתן מום קיים בחבירו, ומזה העונש לא יוכל הניזק לפטור את המזיק גם אם ירצהו בכסף רב, יען מחוק השופטים הוא להסיר כל מכשלה שיזיק לחברת בני אדם, ואם בכסף יכפור כל חבלה א״כ אפוא העשיר אשר כסף לא יחשוב הלא יכה וימחץ כאות נפשו וישלם כאשר יושת עליו. ועל מה שנאמר כויה תחת כויה וגו׳ נאמר גם כן שהוא בענין שלא יוכל להתרפאות עוד, ויהיה בו מום קבוע, ואז ראוי להעניש החובל בעונש גופני, ובזה כבר סרה טענת הרמב״ן שאם יהיה עין תחת עין כמשמעו איך אמר שבתו יתן ורפא ירפא הלא גם הניזק צריך לתת למזיק שבתו ורפואתו (עיין בדבריו), כי בפשוט הדין נותן שהמזיק שלם ישלם לניזק ככל אשר הרוהו, כי מה יתן ומה יוסיף זאת לניזק אם המזיק ענש יענש בגופו, אולם העונש הגופני שיגיע למזיק הוא על מה שהרשיע לעשות נגד חוקי האנושית בכלל, ולזה אין לניזק כלל לשלם לו שבתו ורפואתו. ומן התימה על הרמב״ן, כי איך יצוייר שהניזק יהא חייב לשלם למזיק שבת ורפוי והלא ידו לא היתה בו, ומה לו אם הב״ד שייבו אותו. והנה הארכתי בזה רק להראות לך שלא לחנם הוכרחו חז״ל (כמו שחשב הרב המבאר) להביא גזרה שוה ולא השענו על משענת קנה השכל: (כה) וכי יגח. כתב הראב״ע הזכיר זאת הפרשה בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאמה (ט״ס הוא וצ״ל והאשה) ישראלים ע״כ: ולדעתי כי אחרי שבאר דיני האיש שיזיק לרעהו בידים יזכיר עתה אם הוא לא עשה דבר ורק ממונו הזיק בעבור שהוא התרשל בשמירתו, והתחיל כמו בפרשה שלפניה בחמור, שהרי אם המית שור איש נוגע בו דין עונש מיתה שהשור יסקל וגם בעליו יומת, רק שהזכיר תחלה דין תם כי לא יתכן להיות מועד טרם היותו תם, ואחר כן יפרש דין עבד שרק השור יסקל והבעלים משלמים שלשים שקל, ואין זה כופר נפשם כי לא נתחייבו מיתה: (כט) וגם בעליו יומת. חז״ל אמרו בידי שמים· ועליו כתב הרדי״א וז״ל: אבל אמרו ואם כפר יושת עליו מורה שמיתתו בב״ד היא, והוא כדעת הראב״ע שהביא המבאר, כי המעיין בדברי הראב״ע יראה שמה שכתב: הנה יהיה לפי דעתו וכו׳, צ״ל „והנה״ והוא דעת אחרת מדברי חז״ל כי לדעתם אין זה דומה כלל לעין תחת עין כי שם הכוונה אך שראוי להיות כן רק שאנחנו לא נעשה בשום אופן המשפט הזה לתת עין תחת עין, אבל כאן המכוון מיתה בידי שמים, ואם לא יתן כפר נפש הוא מות ימות, אבל לדעתו הוא שראוי שהב״ד ימיתוהו, וע״ז אמר וכל זה בעבור

שהוא

שהוא כתוב יומת ולא ימות, פירוש שצריכין אנו לפרש כן, שאם תהיה הכוונה מיתה בידי שמים היה צ"ל ימות בקל, שידענו שכל איש על פי ה' ימות רק מה שנאמר יומת בהפעל יורה שהמיתה ע"י בני אדם, ותמה אני איך חשב הרב המבאר שדברי הראב"ע והרמב"ן עולים בקנה אחד: (לג) וכי יפתח. עתה יבאר אחר הנזק שאין שייך בהם עונש מיתה והתחיל בבור לפי שבו ישלם בכל אופנים נזק שלם, ואח"כ דין נגיפת השור שהתם אינו משלם רק חצי נזק: (לד) והמת. הרב המבאר השיג על הרמב"ן, ואמר שבתלמוד איתא כי והמת יהיה לו גבי בור בא למעט שור פסולי המוקדשין; אולם כל המעיין בדברי הרא"ש יראה, כי לא נעלם מעיני רבינו הרמב"ן נ"ע תלמוד ערוך, ואך הוא אמר לשיטת רש"י שאחז בדעת המכילתא שאמרה, אתה אומר לניזק או אינו אלא למזיק, אמרת אם לא כך היה מה ת"ל והמת יהיה לו ע"כ. והנה על מה שהניח רש"י דעת רבא (ב"ק כ"ג ב') שאמר שהכתוב ממעט שור פסולי המוקדשין לא תפשוהו הרמב"ן, כי לפי הפשט יותר נראה דעת המכילתא, וכבר אמרו שרבא עצמו היה מסופק בזה אם לא והמת יהיה לו יורה שהבעלים מטפלים בנבילה והוא פחת נבילה כמש"כ הרמב"ן. וגם מקשה שם מה חזית וכו' איפוך אנא, הרי שמצד הסברא והמת יהיה לו דבור בא להורות על פחת נבילה כדעת המכילתא. אבל היה קשה בעיני הרמב"ן שלא בירר רש"י כי כוונת המכילתא רק על פחת נבילה, כי על הנבילה עצמה שתהיה לניזק אין צריך קרא שאפילו היה למזיק כמה נבלות יהיב ליה וכו' ורק ע"ז אמר ומפרש הוא בגמרא, וכוונתו על המאמר ב"ק (דף י' ע"ב): (לו) או נודע. מה שרצה הרב המבאר להגן בעד רש"י נגד הרא"ש יראה לי רחוק, כי זה איננו כלל מדרך הלשון לשלב המאמרים באופן זה כנודע לכל מבין, ולכן יראה לי שגם רש"י ז"ל ידע שיש או במקום אם כמו שהביא הוא בעצמו בכמה מקומות, וכבר הרגיש הרא"ש בזה. אך שהוקשה לרש"י הסרון וי"ו העטוף אם יהיה במקום אם, כי כן דרך במשפטים מתחלפים. ולזה פירש או לא היה תם, והכוונה או אם נודע, וכן פירש הרד"ק או לאיל, או אם הקרבן יהיה איל (עיין שרשים): (לז) כי יגנוב. עד עתה דיבר מהעונשין שהם על צד הגמול הגמור שישלם כמה שהזיק, ועתה יבאר דין דקנס שישלם יותר ממה שחיסר לחבירו:

כב (ד) כי יבער איש. כתב הראב"ע: גם זה דבק באשר למעלה שהזכיר שיבוא הנזק ע"י השור ע"כ. אך לדעתי הענין הוא כי בתחלה שם לפניהם משפטי הנזקין שיקרו גם לדור ההוא בהיותם עוד במדבר, כי גם בקר וצאן היה בידם, ואח"כ יזכיר הנזקין שאין להם מקום במדבר אשר לא היה שם נחלת שדה וכרם: (ו) כי יתן. אמר הראב"ע: גם זה דבק כי על דבר הגניבה ידבר להשלים משפטי הגניבות, ע"כ. ולדעתי הענין שעד פה דבר במשפטים המבוררים ונודע האמת עם מי, והייב הנתבע לשלם, ומעתה יבאר המשפטים המסופקים ואין ביד הדיין להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע, כי אם שבועת ה' תהיה בין שניהם, ואז הנתבע פטור מלשלם, וא"כ גם בזה שמר הערך מחמור אל הקל כסף או כלים, עיין מה שהביא הרב המבאר בשם הרמב"ן, והרדי"א הוסיף עוד ואמר כי לכן נאמר כסף או כלים שאין בהם טורח ואין השומר מטריח את עצמו בשמרו בתוך תיבתו, ואין דרך בני אדם לתת שכר על שמירתם, אבל בהמה יש טורח רב בשמירתה להאכילה ולהשקותה, ולזה ע"פ הרוב תהיה השמירה בשכר, עכ"ד ביתר באור קצת: (י) ולקח בעליו. כל המפרשים פירשו כדעת חז"ל שהכוונה על השבועה, ואף שלא שייך בטיב לשון לקיחה על השבועה, (ולדעת ידידי ר' יוסף ווייסע נ"י ישותף לקח על הקבלה ועל השבועה, כמו קבל בארמי שיאמר גם ממנו קובל אני עליך), והרדי"א אמר שמוסב על מת או נשבר שהבהמה עוד בעין, אך שהבעלים טוענים שבפשיעה מתה או נשברה, והשומר אומר באונס, והוא נכון לפי הפשט: (יב) יביאהו עד. הכוונה כי במתה או נשברה אף שהבהמה מתה או נשברה לפנינו, בכל זאת ישבע שלא פשע, אבל בטרפה שאין ספק שהוא אונס, כי מי יוכל לעמוד לפני הארי או הדוב, לזה אין לנתבע רק לברר שנטרפה. אם על ידי עדים או כדאיתא במכילתא שיביא אבר מאבריה ואז אינו צריך שוב שבועה, וע"ז נאמר הטרפה לא ישלם כיון שהוברר שהיא נטרפה שוב אין דין תשלומין כלל גם בלא שבועה, אולם אם אין בידו להביא ראיה על זה, חזר הדין למקומו ויפטר בשבועה: (טו) וכי יפתה. אמר הראב"ע: אחר אשר השלים דין גניבת ממון ידבר על גניבת הלב הוא המפתה, כי ההוא לפתות את הנערות שאין דעתן שלמה ע"כ. ולפי דרכי נאמר, כי אחרי אשר באר המשפטים השווים לכל אדם לאיש ואשה, יזכיר עתה דברי ריבות השייכים אך בנשים. ובעיקר הענין בנערה מפותה ראיתי להעתיק לך דברי הרדי"א כי נכבדות ידבר וז"ל: והתבונן יושר המשפט הזה, כי ע"פ הרוב אין אדם מפתה נערה בתולה הראויה לפי כבודו להנשא לו, כי אם היה כן היה שואל אותה לנשואין, אבל הנכבדים בעיניהם ברואותם את בנות אדם כי טובות הנה ויתאוו להן, יפתו אותן לשכב עמהן וידרו להן נדרים לקחת אתהן לנשים, ובזה תתרצה הנערה הבתולה כדי להנשא לאיש נכבד, והוא לא כן יחשוב ולבבו לא כן ידמה, כי אם למלאות בה תאותו ולעזבה ולהתפאר עם זה אצל הבחורים, ע"כ צותה התורה שהמפתה מהר ימהרנה לאשה ויקחה בנישואין, (והנך רואה כי הרב ז"ל נטה מדעת הז"ל בזה כי לדעתו גם המפתה צריך לקחת המפותה לו לאשה, וכן המשמעות קצת בלשון רש"י, ואך בזה יובדל מן המאנס שהמאנס לא יוכל לשלחה כל ימיו והמפתה יוכל לפטור אותה אחר שנשאה והסיר הרפתה מעליה, וכן משמע מיחס הלמ"ד „לאשה", כי לדעת המפרשים שהכוונה על המוהר ולא על הנשואין היה צריך לאמר כאשה כנודע לבעל הלשון אע"פ שלא תהיה בת גילו והביא לא יתן לה נדוניא כלל (ובכל זאת חייב הוא לתת לה המתנות שהדרך לתת אם יקח איש אשה,

וע"ז נאמר מהר ימהרנה), ואמנם אם יקרה הדבר בהיפך שתהיה הנערה נכבדת מן המפתה אותה, ולכן מאן ימאן אביה לתתה לו לאשה, בכל זאת ישקל הוא כמהר הבתולות, (ולדעתי הוא כסף מקנתה כפי הרגיל לכל איש ואיש לפי מעלתו וכפי מעלת הנערה אשר יארש, כי נודע שבימים ההם ועוד עתה בארצות הקדם האיש יקנה האשה בכסף מלא או בעבודה אשר יעבוד בעבורה, אולם אם מאיזה סבה הנערה לא תמצא חן בעיני הנושאים, על אב להרבות מהר ומתן), לפי שפסל אותה בעיני הבחורים. עכ"ד פי חכם: (יז) מכשפה. הראב"ע אמר הטעם להזכיר זה אחר הבתולה, כי המתאווים יתאוו דרך כשפים למלאות תאותם ע"כ, וכוונתו מבוארת היטב בספר האברבנאל וז"ל: מפני שהאנשים יפתו את הבתולות על הרוב בעזר נשים שאננות האומרות להן שהן מכשפות, וע"י חכמתן ומעשיהן תתפתה הבתולה ותרצה באיש, ע"כ. אולם לי דרך אחרת בהמשך שלש המצות האלה, והוא, אחר שהזכיר על המשפט הצדק בין איש לרעהו להשבית כל ריב ומדון שבין אנשים פרטים כי זה אבן הפנה אשר אליה יורה כל מחוקק משכיל ברצותו ליסד דת וחק, כי לולא זאת איש את רעהו חיים בלעו, והנם נכללים בגדר טוב ורע, יבאר עתה המשפטים שהמה בענין האמת והשקר והנאה והמגונה. שאף שלפי הראות לא יגיעו בהם נזק ניכר לאיש פרטי ולא ירעו ולא ישחיתו, בכל זאת נודע לכל מבין שלא תכון הצלחת האומה כי אם בישרת הדעות והאמונות וזכות המדות וטהרן. והנה התחיל במכשפה, כי רוב העם הנבערים מדעת ילכו אחרי ההבל מעשה כשפים כנודע, והזהיר בזה על אמונת תהו ואפס, ויען כי הוא מדרך המכשפים והמהבלים להתגאל נפשם בתועבות המכוערות אשר יתנגדו לטבע האנושית, לכן סמך, כל שוכב עם בהמה, והזהיר אם כן בזה על תיקון המדות, ולבסוף אמר זובח לאלהים, כי כל ההולך אחר נחשים ויאמין בשוא נתעה הוא עובד לאלהים אחרים: (יט) יחרם. יונתן בן עוזיאל תרגם: מאן דדבח לטעוות עממיה יתקטל בסייפא ונכסוי יתגמרין ע"כ. ודבריו תמוהין, כי לא מצינו בעובד ע"ז שממונם אבד רק בעיר הנדחת, ועל זה בוודאי לא כוון הכתוב שהרי אמר זובח בלשון יחיד, ובעיר הנדחת צריכין לדעת חז"ל להיות לפחות מאה אנשים נדחים, ובכל זאת נראה ברור, שלא כוון ר"א על אנשי עיר הנדחת, ממה שאמר יתקטל בסייפא, ומיתת סייף אינה כ"א על אנשי עיר הנדחת לבד, ולפירושו גם אין מעצור לנו לפרש הכתוב בפשטותו אך על הנכסים ולא על הגוף ואז יהיה בלתי לה' לבדו מוסב על יחרם, כלומר שהחרם יהיה כלו כליל לה' ולא כשאר חרם שהוא לכהנים: (כ) וגר. הנה אמר אולם אם יקבל הנכרי אשר בארצך שלא לעבוד ע"ז (כי זובח לאלהים כולל גם הנכרי) אז לא תונה וכו' ולפי שהזכיר הגר זכר גם יתום ואלמנה שגם המה הלושי כח ואין מושיע למו (מדברי הראב"ע): (כב) אם ענה תענה. הנכון בפירוש הכתוב כדעת הרדי"א שאמר אם ענה תענה אותו היתום והאלמנה, תדע לך שאז אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו וגו', וכענין הזה תרגם יונתן אין סגפא תסגוף יתיה אזדהרון לכון ארום אין וכו': (כד) אם כסף. עד פה דבר מהמצות שהן מפאת המשפט המוהלט ויושר הגמור או מענין האמונה השלימה, ועתה יבאר איזהו מצות שהם רק מצד החנינה והחמלה, וע"ד לפנים משורת הדין והמה איסור הרבית והחיוב להשיב העבוט, אשר השכל היה מתירם: (כז) אלהים. אחר שכלה לדבר מהובות הדיינים את מי יצדיקו ואת מי ירשיעו. ישים פניו אל העם והחל במצות כיבוד הדיינים שמהם דבר עד הנה, ואמר שהעם יהיה סר למשמעתם, וכל יקילו בכבודם, וכל בעל דין יקבל באהבה את אשר גזרו אומר מבלי להקל בכבודם ולהתרעם נגדם, יען לולא זאת בל יכון כסא המשפט: (כח) מלאתך. כבר כתב הראב"ע שכל הפסוקים הנאמרים בפרשה הזאת הם דבוקים עד פרשת אם כסף תלוה, אולם כאשר בארתי, גם פרשת אם כסף תלוה עד הפסוק הזה הוא נמשך היטיב אל הקודם, והם הדברים אשר שם משה לפני בני ישראל בעת ההיא, אבל בפסוקים הבאים אין ספק שאין בהם חיבור גמור כי המה נאמרו בזה על דרך אין מוקדם ומאוחר בתורה, ואיך יאמר מלאתך ודמעך לא תאחר, ועוד לא היה להם לא מקדש ולא כהן רק אחרי מעשה עגל, ולולא חטאו בעגל היו הבכורים כהנים לה'? ובודאי לא להם יהיו מתנות כהונה המיוחד רק לשבט לוי, לפי שאין לו חלק ונחלה, והבכורים הלא להם פי שנים בנחלת אבותם, וא"כ איך נחשוב בפשוט שבטרם חטאו כבר הודיע אותם אלהים משפט הכהונה? ולכן האמת כי המצות הבאות כאן נאמרו לזמנים שונים ונכתבו פה ע"ד אין מוקדם ומאוחר בתורה, ואם תשים עיניך על כל המצות שנאמרו בפרשת משפטים בין תבין כי כולם, מלבד משפט השומרים ודיני נזקים משור ובור ואש, נשנו אם בכלל או בפרט במקום אחר:

כג

(ו) אבינך. לדעת כל חוקרי הלשון שרשו אבה והוא כמו אוה בחילוף הדומות, ויהיה על משקל עליון מן עלה, ואולי הוא שם נגזר מן מלת הקריאה אוי, ויהיה היו"ד שרשית. או הוא מן אבוי שענינו ג"כ כמוהו, למי אוי למי אבוי (משלי כ"ג כ"ט), והחליפו הוי"ו והיו"ד מקומם בעבור נחות המבטא, כי היו"ד לא ינוח אחרי החול"ם והיה צריך לבוא בתנועה ויתרבו ההברות, והושאל זה השם לעני מדוכא שכל ימיו רעים, ומזה הענין נוכל לפרש המאמר ותפר האביונה כי הלך אדם אל בית עולמו וגו' (קהלת י"ב ה') כי אחרי שספר מן החולשה ואפיסות כח בימי הזקנה, אמר כי האביונה הזאת לא תפר עד אם הלך אדם לבית עולמו, כי אין צרי למכת הזקנה, ויהיה כי הלך במקום אם הלך, ויתורגם: אונד דיעזעס עלענד וויכט ניכט, ביז דער מענש היכוואַנדעלט: (ז) מדבר שקר. הנה הראב"ע אמר ונקי וצדיק אל תהרוג שאם הוא נקי באותה דבר ואתה ידעת שהוא רשע ולו משפט מות מצד אחר (אך אין לך עליו עד להעניש) אל תאמר אחייבהו עתה ואסיר

המכשול, כי אני לא אצדיק הרשע. ולפ"ז נוכל לפרש שגם רישא דקרא מוסב עליו והיא רק מצוה אחת כי מדבר שקר תרחק, והמשפט אשר תחרץ יהיה אמת מכל צד, ואם תהרוג נקי באותו דבר אף שהוא חייב מיתה ממקום אחר יהיה זה המשפט צדק אך לא אמת: (י) וששש. מכל מפרשי הפשט ראיתי אך הרדי"א שהרגיש בזרות וי"ו העטוף בכאן, ובאר הוא ז"ל לפי שאמר בתחלת הפרשה בעבד שש שנים יעבוד וגו', אמר שגם כן הוא הדין בעבודת האדמה. והפירוש הזה רחוק גם במקום גם במובן, ולדעתי הווי"ן של ושש שנים והשביעית הם נמשכים ביחס הזמן, והכוונה אם שש שנים וגו' אז בשביעית תשמטנה, כי כן הוראת הוי"ו כמו כאשר (עיין מכלול לרד"ק), והנה הזכיר תחלה שביתת שנת השמטה ואחר כן יום השבת, כי בשביעית ישבות רק מעבודת השדה בחריש ובקציר, ובשבת לא יעשה מלאכה כלל: (יב) למען ינוח. הכוונה לדעתי כי כאשר צויתיך לתת מנוחה לאדמתך בשנה השביעית למען תוסיף תת כחה לך, כן תשבות ביום השביעי, למען שורך וחמורך ובן אמתך ינפשו ויוסיפו אומץ לעבוד לך, ואמר בן אמתך ולא עבדך לפי שכאשר אמרנו כבר יליד בית הוא עבד נאמן לבעליו יותר מהעבד שהוא קנין כספו, ואם הוא ימות לשחת מעבודה קשה בלתי חשך יגיע לך מזה נזק גדול, כי אין למלאות חסרונו אם יקנה עבד אחר: (טו) שבעת ימים. כתב הראב"ע וז"ל: והנה כתיב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, והנה הוא היוב, ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך, כי אחריו כתיב שתשבות ביום השביעי, ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות, ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ עכ"ל. ולדעתו תהיה אכילת מצה מצוה לכל שבעת הימים, וזה יתנגד לקבלת הז"ל, שאם גם יש דעת יחיד שבסכות חייב אדם לאכול ארבע עשרה סעודות, מ"מ בפסח הכל מודים שאכילת מצה רק בלילה הראשונה חובה ובשאר הימים רשות: (יט) לא תבשל. הנכון בטעם המצוה הזאת דעת הרמב"ם והרדי"א שיש בו מענין ע"ז וכשוף, ולזה נאסר אף בבישול, כי בבישול עצמו היו מנחשים, ולכן באה המצוה הזאת ג"פ בתורה, כי גם אזהרת מעונן ומכשף ואכילת הדם וכל שיש בו מענין ע"ז יוכפלו פעמים. והראב"ע אם גם הרבה לדבר בשבת המצוה הזאת בכל זאת יראה לי כי לא גלה לנו את דעתו על אמתה, ואך הוא כדוחה את קוראיו בדבר שפתים, ואיך יולדק באמת ובתמים מה שהוא אומר אחרי שהביא הטעם משום אכזריות „ומנהג רוב האדם שאין להם צאן ויקנו חלב בשוק והחלב מאוסף משיות רבות ואולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו, והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה, ויהיה עובר וכל ספק של תורה להומרא" ע"כ; ומי לא יראה כי לא לאמונה ימלל אלה, והלא כלל בידינו שהולכין אחר הרוב במקום שאין קבוע, ורוב החלב שמוכרין בודאי היא משיות אחרות ולא מאם הגדי שקנה, ואיך נחוש למעוטא דמעוטא כזה?:

(כ) הנה אנכי. כל המפרשים התרו וחקרו מה ענין המלאך והרחיבו דברים איש איש לפי דרכו, ואני בעניי לא זכיתי להבין מה כל החרדה הזאת? כי לדעתי אין פה אבן נגף כלל, כי הלא נודע כי בעברית (כמו ביונית) נאמר שם מלאך בכלל וביחוד, בכלל על כל שליח, ובפרט על שליח ה' יהיה ממשרתי עליון או מבני אדם, וכן נקראו הנביאים מלאכים (עיין שרשים לרד"ק) וא"כ הכוונה במצוה הזאת כי ישמעו אל האיש הנבחר אשר יביאם אל הארץ והוא על דרך הכתוב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ' ט"ז) שהוא משה, ואמר בסתם מלאך לפי שלא רצה לברר אם הוא משה או אחר, גם לא ראוי לו ליחס לו שם נביא, כי אין ההכרח שיהיה המנהיג נביא, רק מלאך ה' עשה דברו, והנה יהושע לא נקרא נביא בכל המקרא כי לא הגיד העתידות לימים יוצרו אם גם עשה אותות ומופתים על פי ה', אולם משה אשר חשף מצפוני העתידות אשר יקראו לישראל עד אחרית הימים כנראה בתוכחתו ובשירו, עליו נאמר: לא קם נביא עוד, ועל המנהיג הזה אמר כי לא ישא לפשעכם כלומר אל תחשבו כי אם תכעיסו אותו כי תוכלו עוד לרצותו, לא כן הוא, לא ישא לפשעכם, ואין בידו לשאת פשעכם, כי שמי בקרבו, וכל אשר ידבר ויצוה הוא בשמי (וכמ"ש אונקלוס), וא"כ לא אותו מאסתם כ"א אותי ואין ביכלתו לסלוח לכם, והראיה הגמורה כי הפירוש הזה נכון הוא, שכל הפעולות הנזכרות בענין הזה יוחסו כלם לה' לבדו לא למלאך, אמר: ואיבתי, וצרתי, והכחדתיו. ולפי דברינו אלה אין זה המלאך הנזכר לקמן בפרשת כי תשא, ועיין מה שכתבתי שם: (כה) וברך. ידוע הוא כי בהבלי הגוים יש לכל אחת ממכות הטבע אליל מיוחד, אשר ישפיע אותה, יש אלוה המשלח מעינות בנחלים, ויש המצמיח חציר מן האדמה ויוציא לחם מן הארץ וכן יש לבע"ח אל שיפרה וירבה אותם, וכן לכל כת מבני אדם אל המשגיח עליה לברך אותה, זה ירפא חולים, וזאת תהיה בעזר אשה הרה לשמרה, וזה יחון זקנים למלאות ימיהם, ולזה העוז והגלות במלחמה, וכל זה נודע לכל קורא במיטאלאגיע, ולכן הזכיר הכתוב את כל אלה (כי לא תהיה משכלה ועקרה כולל גם הבהמות כמ"ש הראב"ע, ומלת עקרה כוללת אשת איש ובהמתו ע"כ) לאמר אני אני הוא השליט בכל, וזולתי אין נמצא אשר בידו לפעול פעולה מה בחקי הטבע, ולדעתי לא שמר הכתוב בענין הברכות כאן ערך וסדר לא כפי מעלתם אף לא על דרך סבה ומסובב (כדעת המפרשים), וזה לכוונה מיוחדת להורות כי עיני ה' פקוחות על כל נברא, כקטן כגדול, כנקלה כנכבד בשוה, ואין פה המקום להאריך בענין העמוק הזה:

כד (ד) ויבן. אמר הראב"ע: ומלת ויבן משרת בעבור אחרת, עיין בבאור, אולם יש לאמר שהוי"ו של ושתים עשרה ישמש במקום בי"ת העזר, כמו וכלי זעמו (ישעיה י"ג ה') ועוד כמוהו, (עיין מכלול לרד"ק), והשעור ויבן מזבח בשתים עשרה מצבה, והכוונה מן, כמו ויעש את הכיור וגו' במראות הצבאות (שמות ל"ח ח') שענינו ממראות, וא"כ לא יהיה מצבה ענין בפני עצמו, אבל מצבה כמו אבן, והיה זה כענין

המזבח שבנה אליהו בהר הכרמל (מלכים י"ח ל"א): (ח) ויזרק. הראב"ע פירש על העם על הזקנים, עיין בבאור, והרדי"א אמר שזרק את חצי הדם על המצבות שהקים למספר בני ישראל (כי גם לדעתו מזבח איננו המצבה), כי היה זר בעיני המפרשים שיזרוק משה בעצמו על כל ההמון הזה שהביא בברית ה׳, והיה צריך למלאכה הזאת כמה ימים, שהרי אך אנשי הצבא היו שש מאות אלף, ואין ספק שעם הנשים והטף (שאף עמהם כרת ברית) היו יותר משתי מאות רבוא, ונראה שגם בעיני אונקלוס היה הדבר קשה, ולכן תרגם באופן אחר:

כה אמר המעמר: כתב הרשב"ם פרשיות של משכן חשן ואפוד, אקצר בפירושן, וימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי ז"ל, עכ"ל. והנה מימות הרב ז"ל ועד עתה רבו כמו רבו עוד מבארים בענין הזה, ודבר שפתים אך למותר בדברים אבד זכרם המה, גם אין לבאר עד תכלית שדי לחקור דעת עליון למה צותה התורה שיהיה המשכן על אופן זה ולא אחר, ולכן גם אנכי אלא בעקבות הרשב"ם ז"ל ואשים מבטי רק לבאר איזהו מלות ע"פ מחצבתם ומקורם, ועל תכלית מעשה המשכן בכלל, שמתי לי מקום אחר לדבר עליו כפי אשר תשיג ידי: (ד) ארגמן. הרד"ק הביא המלה הזאת מבעלי החמשה, ולדעתו שרשו רקם שענינו מעשה אריגה או מחט מגוונים שונים (עיין ספר המלים להחכם געזעניוס ערך רקס) ונחלפו הדומות, וכן פירש רש"י ז׳ ר׳ יהודה רגמתם (תהלים ס"ח ח׳) מלובשים רקמה, ויהיה האל"ף בראש והנו"ן בסוף למשקל, וזה מסכים לדעת הראב"ד והזוהר שהביא הרב המבאר: (ה) ועורות תחשים. הרלב"ג אמר שהם תישים גדולים שעורותיהם יותר חזקים, וחכמי העמים אשר אינם נזקקים להאמין כי במשכן לא היה דבר ממין בהמה טמאה אמרו שהיא החיה הנקראה (זעעהונד) שעורו חזק מאד ויצלח לכל מלאכה (עיין ספר המלים להחכם געזעניוס): ועצי שטים. כל המעיין בדברי הרא"ם ברוח נכון יראה כי דחה את טענת הראב"ע בקש, וכבר כתב הרדי"א על מאמר הז"ל שממצרים הוציאם וז"ל: אבל רחוק הוא שנאמר שהוציאום עמהם והעבירום בים, והיותר נכון לדעתי הוא שהביאו עמים רבים מכל הסביבות אל מחנה ישראל למכור כל מיני סחורות ומשם קנו שמן למאור ושמן למשחה והבשמים לקטרת, עכ"ל. ולי נראה עוד לא כחולק אך כמוסיף על דבריו, שיען שהיתה מצרים רוכלת העמים בעת ההיא, ובאו לשם מכל קצוי הארץ סוחרים לערוב ערבה, וכבר מצינו אצל יוסף, ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט הולכים להוריד מצרימה (בראשית ל"ז כ"ה), ורבים מארחות האלה היו נוסעים דרך המדבר, ומהם קנו ישראל כל מחסורם. וגם אין ספק לדעתי כי הסוחרים האלה קדמו פניהם במנחה ובמתנות מכל דבר מסחרם, כי לא ידעו שהצדיקים האלה לא ישלחו בעולתה ידיהם, וחשבו שגם המה כיתר שוכני מדבר אשר אך על חרבותיהם יחיו לשלול שלל ולבוז בז, יפחדו מעם עצום ורב כזה. ומזה תבין פשטות הכתוב שמלתך לא בלתה (דברים ח׳ ד׳): (יא) וצפית. לפי הפשט נראה כדעת האומר שאך ארון אחד היה, כי מלבד שיקשה להאומר כי שני ארונות של זהב היו, מאין היה להם כל הזהב הזה כמו שהעיר הראב"ע על זה, גם איננו זה במשמעות מלת צפוי, כי צפה אם גם הוא מנחל"ה נרדף הוא עם צוף מנע"ו, והוא אשר אך השט על פני דבר מה, כמו ויצף הברזל (מלכים ב׳ ו׳ ו׳) וכדומה, ולכן יולדק רק על דבר דק וקלוש החופה על דבר מה, וגם הרדי"א אמר ורחוק הוא שיהיו שלשה ארונות, כי יהיה המשא כבד ולא יוכלו לשאת אותם ד׳ אנשים על כתפותיהם, עכ"ל: זר. מגזרת אראי ורבעי זרית (תהלים קל"ט ג׳) (הראב"ע), פירוש כי שם הענין כמו סבבת, ולכן נקרא מה שמקיף דבר מה. זר. ולזה הביא הרד"ק זר מן זרה על משקל בן מן בנה, אולם כבר כתב הרד"ק (בשרש זרה) פירוש אחר במלת זרית, וא"כ אין לברר כל שרשו, כי יוכל להיות מן זור בפלס נר, או מן הכפולים והגיר"י לתשלום, ולכן לא ישתנה, גם יתכן שהוא כמו נזר ונפל נו"ן פ"א כמו שיא מן נשא וכן שיג (לדעת קצת) מן נשג: (טז) אשר אתן אליך. אין מזה ראיה שבא הצווי על המשכן קודם מעשה העגל, כי כבר ביאר הראב"ע שהכוונה בעדות כאן על הלוחות השניות, ונאמר א"כ שפרשת המשכן נאמרה בארבעים ימים השניים, גם יש לפרש כדעת הרדי"א שאמר כי העדות ענינו כל התורה והשירה כפי אשר נתנה ללוים בסוף ארבעים שנה, ומה שאמר אל הארון הכוונה אצל הארון כי לא באה פנימה: (יח) כרובים. עיין בהמעמר לספר בראשית על פסוק וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים (ג׳ כ"ד): (כא) ואל הארון. כבר תמה רש"י ז"ל על השנות הצווי הזאת, עיין בבאור, ולי נראה שהווי"ן של ואל הארון ונועדתי הם לנתינת טעם, אמר בעבור זאת צויתיך כי תעשה כרובים פורשי כנפים על הארון כאלו ישמרו אותו שבל יקרב אליו זר, וכענין שאמר וישכן את הכרובים לשמור את דרך עץ החיים (בראשית ג׳ כ"ד) וגם לעשות לארון כפורת לכסהו יען קדש קדשים הוא לפי שתתן שם את העדות וגם אועד לך שמה: (כב) ונועדתי. כתב הראב"ע וז"ל: לא אבין איך יכחיש הפסוק הזה פסוק וידבר ה׳ אליו מאהל מועד (עיין רש"י), כי אוהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו, ואין צורך למכריע עכ"ל: (כט) וקשותיו. הנכון שהיו הכלים האלה כפופים לסכך על הלחם ונקראו קשות מן קשת אף שראוי להיות קשתותיו, כבר מצאנו כיוצא בו (עיין מכלול לרד"ק), והראב"ע במקום הזה לא שמר פיו ולשונו, כי אמר וז"ל: ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת קערות מזרקות ותחת הכפות כפורים, והזכיר הקשוות כאשר הם, ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השלחן (דה"א כ"ח י"ז), ואולי כלים אחרים היו שצוה דוד לשומם בשלחנות שיעשה בנו שלמה זו ואין ככה שלחן אוהל מועד עכ"ל, ועליו תפש הרמב"ן ואמר והשבוש בדברי ר"א הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשוות זהב טהור ולכפורת הזהב במשקל לכפור וכפור איננו יחובר לשלחנות המערכה

בלבד אבל הוא חוזר למה שאמר הכתוב ולכל מלאכת עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת בית ה', ואמר לזהב לכל כלי עבודה ועבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהם כלי המזבח והקשות לשלחן והכפורים למזבח, ולמזבח הקטרת במשקל זהב מזוקק. ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית, והנה הוא כולל צרכי בית המקדש עכ"ד; אולם כל מעיין בפרשה הזאת בדה"י יבין כי מן פסוק י"ד לא ידבר רק מהדברים שהיו בהיכל ה', ולא ממזבח הנחשת שהיה בעזרה, כי הזכיר תחלה המנורות ונרותיהן, ואמר בעבודת מנורה ומנורה ובזה כלל גם כליה מלקחיה ומחתותיה, ואח"כ השלחנות יבאר כליהם ולבסוף יזכיר מזבח הקטרת לפי שלא היו לו כלים כלל, כי לא בא בכל המקרא אלא מזבח הזהב ואת כליו, כי הוא לא היה צריך לשום כלי, ואם כדברי הרמב"ן היה לו להזכיר המזלגות ומזרקות אחר מזבח הקטרת, כי כלי מזבח החיצון היו אך מנחשת כמפורש במלכים (א' ז' מ"ה, ודה"א ד' ט"ז), וכן בא בתורה לכל כליו תעשה נחשת, וא"כ איך יכלול בכאן ויאמר והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור, והנה המזרקות והמזלגות היו נחשת, ובפרט כי בכל הפרשה לא נזכר דבר מנחשת רק זהב וכסף? ועוד איך יעלה על הדעת שיזכיר כלי המזבח, ולא יזכיר המזבח עצמו? סוף דבר אם בין תבין את אשר לפניך, תראה כי דברי הרמב"ן אינם מתיישבים כלל כפי עומק פשוטו של מקראות:

כו (א) **מעשה חשב**. לפי הפשוט יכלול מעשה חושב גם זה מהט גם האריגה רק אם המה מידי אומן מהיר במלאכתו, וכן תרגם אונקלוס ויונתן עובד אומן, והוא כדעת ר' אלעזר שאמר שרוקמין במקום שחושבין: (ד) **ללאות**. פרשו לול והוא מענין ובלולים יעלו (מלכים א' ו' י"ח) שת"י בסבתא (געוואונדענע טרעפפע, וועגדעלטרעפפע), וכן הללאות המה מסולבים בעיגול: (ו) **קרסי זהב**. כתב הראב"ע: וכמוהו כרע בל קרס נבו (ישעיה מ"ו א'), ודבריו מבוארים מדברי הרד"ק בשרשים שאמר כי כרע וקרס אחד המה במובן, והקרסים היו ראשיהם כפופים לתפוש בלולאות: (ט) **חמש היריעות**. אמר הראב"ע: בשו"א ופת"ח דרך קלה כמו שלש שאין ע"כ, כוונתו כמו שכתב הרד"ק במכלול שהסמיכות במספר יסודי לא יורה על ענין הצטרפות רק הוא תיקון בלשון, (ועיין תל"ע דפוס פראג תקל"ד ח"א בערך שם המספר): (טו) **הקרשים**. אמר הקרשים בה"א הדעת אף שלא נזכרו עדיין כי השעור ועשית את הקרשים אשר למשכן עצי שטים, כמו אל הארץ אשר אראך; אולם הפירוש הזה אם גם נכון הוא כפי פשטות הכתוב אינו מסכים עם הנחת הטעמים, כי לפי זה יהיה כל הפסוק רק מאמר אחד ולא יוכשר לאתנה כידוע, ועיין מה שכתבתי לקמן על את האורים ואת התומים (לקמן כ"ז ה'). שוב בינותי בספרים וראיתי שכבר הרגיש בזרות הה"א הרדי"א וז"ל: ואמר הקרשים ולא עשית קרשים, כמו שאמר ועשית שלחן, ועשית מנורה, לפי שממה שאמר ואת המשכן תעשה ידענו שהיו שם קרשים שאלמלא כן לא יהיה משכן, ולכך אמר ועשית את הקרשים רוצה לאמר המעמידים את המשכן, ודרך המדרש וכו' כוונתו שכפי הדרש הזה יבוא הה"א על נכון, שכוון על אותם הקרשים שהוליאום וידועים להם, אך שהדרש הזה דחוק: (יז) **שתי ידות**. שמות הבאים על משקל רבים הזוגי אם יבואו על דרך ההשאלה (פיגירליך) יתרבו בסימן נקבה, כמו כנפים, כנפות הארץ, קרנים, קרנות המזבח, וכן ידים ידות: (לא) **ועשית פרכת**. החכם געזעניוס באר המלה מענין פרק שהוא בערבי הבדלה (טרעננען) ודומה להוראת העברית, ולי נראה כי הוא בהיפך מן כפרת, כי המסך יכסה הדבר שאחריו: (לג) **והבדילה**. כתב הראב"ע: מלת והבדילה הפרכת זרה, בעבור היותה מלרע, וכן והכית בגור ע"כ, ולא הבנתי את דבריו, כי כאן באה הנגינה מלרע כדין בוי"ו ההפוך מעבר לעתיד, אולם והכית בגור הוא ע"ד זר כי בנל"ה ונל"א לא ישתנה מושב הנגינה בוי"ו המהפך עבר לעתיד כמבואר זאת בספרי המדקדקים, אך בספרים שלפנינו הוא באמת מלעיל:

כז (ג) **ויעיו**. מן ויעה הברד (ישעיה כ"ח י"ז) שענינו הסרה (רד"ק בשרשים): **ומזרקתיו**. אין ספק כי מזרק הוא מן זרק, וא"כ הוא כלי שנותנים בו דבר לח ונגר, והנה בל אדע מה היותה תכלית המזרקות בכלי השלחן כאשר הבין הראב"ע בפסוק בדה"י (עיין לעיל כ"ה כ"ט בהמעמר), ואולי לדעתו היו כלים ערוכים על השלחן רק לנוי והם על צורות מזרקים: (ה) **כרבב**. אולי הוא נגזר מן רכב שהוא אבן העליון הסובב והולך על הרחיים כמו לא יחבל רחים ורכב (דברים כ"ד ו') והכ"ף למשקל, כי לדעתי כל אותיות השמוש יוכשרו למשקל, ולכן נקרא דבר הסובב כרכב, וכפירוש רש"י ורד"ק בשרשים. ולדעת ידידי ר' יוסף ווייסע נ"י פרשו ככב על שם תמונתו הכדורית, והרי"ם נוסף אחרי פה"פ כמו שרעף, שרביט, דרמשק, וכדומה: (ח) **נבוב לחת**. אין לברר שרשו; הרד"ק בשרשים הביאו בערך בי, ואמר שהוא חלל כמו בדברי חז"ל עומדת על פי הביב, פירוש על החלל ויהיה מן הנפעל (והחכם געזעניוס הביא אותו בערך בוב), ובא השור"ק תמורת החול"ם ואמר שלדעת ר' יהודה יהיה מן הכפולים נבב, והוי"ו הפעול מן הקל, ופירש מענין הזה ואיש נבוב ילבב (איוב י"א י"ב), כלומר שהאדם בתחלת ילדותו הוא כמו שאין לו לב בתוכו וכו' וכענין שיאמר הלועז (האהלקאפפיג) על איש נבער מדעת. ואולם יש לפרש ואיש נבוב מענין ניב שפה, וענינו איש שפתים, והוא כי נופר הוכיח את איוב על כי הרשיע למלל מלין נגד עלאה ואמר איש המרבה לדבר ילבב, כלומר יקנה לב לדעת חכמה ומוסר, אך אם עיר פרא אדם יולד, ויתורגם: (דאך דער שוועטלער ווירד ניכט עהער פערשטאנד ערלאנגען, ביז איין ווילדער עזעל אלס מענש געבארען ווירד): (כ) **ואתה תצוה**. כתב הרב המבאר: ובאה מלת הנוכח לפני הצווי לנוכח ואתה תצוה, לפי שהיה זה צווי לדורות וכו' ע"ש, ולא זכיתי להבין

להבין דבריו איך יצא לנו מהכנוי שהכוונה לדורות והלא משפט הלשון כן, שאם יתחיל ענין חדש בצווי יקדים מלת הגוף, כמו ואתה שא קינה (יחזקאל י"ט א') וכדומה, גם נכונים בזה דברי הרמב"ן שאמר לפי שעד כאן אמר ועשית והוא ג"כ בצווי אמר עתה, ואתה אתה בעצמך תצוה ולא ע"י אחרים, וכבר באר הרב המבאר בעצמו כזה מאמר ואתה הקרב הסמוך. ומה שכתב הראב"ע ואתה תצוה שהיא מצוה עולמית על הצבור ע"כ, הנה אין כוונתו על מלת ואתה רק על מלת תצוה, וכמ"ש הרשב"ם וז"ל: למעלה הוא אומר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה לפי שעה לצורך המשכן, אבל כאן שמצוה זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה, לכן אמר ואתה תצוה לפי שכל לשון צוואה הוא לדורות ומיד, וכן הוא בתורת כהנים ובספרי כל לשון צוואה אינו אלא מיד ולדורות ע"כ, ועיין בבאור לספר ויקרא בתחלת פרשת צו: (ה) והם יקחו.

אמר המעמר: אחרי אשר ראיתי כי כל חכמי לב אשר נתן ה' בלבבם להבין במקרא העמיקו שאלות בענין האורים והתומים וכן כתב הראב"ע בכאן וז"ל: ויש שאלות וקושיות בדבר האפוד וכו' והביא קושיות עצומות (כאשר אבארם) והוא אחז את דרכו והשיב עליהן בדרך סוד, שת חשך סתרו ואך כמראה הקשת בתוך הענן אך כמעט יליץ לנו מבין חרכי דבריו אור האמת, והרדי"א גלה את סודו עיין בדבריו, לכן אמרתי להגיע לפניך כל הספקות הנופלים בענין הזה, ואשיב עליהן כפי אשר בינותי בספרים הראב"ע, הרד"ק והרלב"ג הרמב"ן ודומיהם, ואך מעט אוסיף על דברי קדשם מדעתי, ואם זה המעט לא ימצא חן בעיני הקורא יזרהו הלאה ויברר אוכל מתוך הפסולת. והנה השאלה הא' היא מה שהקשה כבר הרמב"ן והרדי"א מדוע לא נזכר דבר ממעשה האורים והתומים ולא נתפרש לנו כלל עצמותם ומהותם, ובכל זאת אמר את האורים ואת התומים בה"א הדעת. הב' מה שעורר עליו הראב"ע במקום הזה והוא כי מבואר הוא שאורים ותומים היו בחושן המשפט לקמן (פסוק ל') גם נראה שהיתה השאלה בו במקום הערוך לפני ה', כמ"ש ושאל לו במשפט האורים לפני ה' (במדבר כ"ז כ"א) וא"כ איך שאל דוד בהיותו ביער חרס באפוד שהביא אביתר בידו וה' ענהו (ש"א כ"ג ו') ובפרט כי לדקו דברי הראב"ע שלא היה זה אפוד של משה מחובר לחושן ובו אורים ותומים, כי אמר רק אפוד ולא האפוד, ואף כי לדעת הרד"ק בשרשים ופירושו לספר שמואל שפעל ירד שם הוא עומד כמו בכל מקום בקל והאפוד בא במקרה בתוך כליו, איך נחשוב שכלי חמדה כזה יבוא שלא בכוונה בתוך כליו? וכבר הרגיש הרב בעצמו בחולשת הדעת הזאת ואמר, כי מאת ה' היתה הסבה. והספק הג', הכי, כבד הוא בהתרתו מהראשונים, והוא על ענין פלגש בגבעה (שופטים כ'), כי נראה שם מבואר שדבר אלהים על פי אורים ותומים יען עלה בלתי נכונה, וכבר נתחבטו בזה כל המפרשים, והסכימו כולם פה אחד כי בפעם ראשונה ושנייה לא ברו ישראל את שאלתם כהוגן, כי בפעם הראשון שאלו מי יעלה לנו בתחלה, ובפעם השני האוסיף לגשת למלחמה וגו'? אך לא שאלו אם ינצחו או לא? ועל שאלתם בא להם תשובה נכונה כפי מוצא שפתם לא כפי כוונת לבבם, רק בפעם השלישי הטיבו לשאול האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי אם אחדל? גם ה' נתן אומר מבשר נצוח, עלו כי מחר אתננו בידך; אולם בל ידעתי איך תנוח דעתנו בדברים כאלה? הן לא איש אל כי יענה בערמה להשגות עור בדבר, אך ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה, ואם ישראל לא שאלו כראוי ודעת לבבם לא ברו שפתם, הלא אל דעות ה' בוחן כליות וחוקר רוחות ומה לו לדבר שפתימו? ואם שאלו מי יעלה אין לספק כי הכוונה למען נצח, כי לולא זאת מה יוסיף ומה יתן אם זה או זה יעלה תחלה? וכבר שאלו בה' אחרי מות יהושע (שופטים א' א') מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו, ובלי לשאול ראשונה האם אעלה ואם אחדל, ובכל זאת ה' היודע מחשבות אנוש השיבם יהודה יעלה, הנה נתתי את הארץ בידו. ואין לאמר לפי שבמלחמת א"י היו מושבעין ועומדין להלחם ולכן לא שאלו אך מי יעלה, הלא גם כאן מלחמת ה' להמו, ואם גם לדעת הרמב"ן (כאשר אביא להלן) טעו בזה, מ"מ לפי מחשבתם שאלו כהוגן, ואף כי שמצינו גם ביהושע ששאל בה' טרם צאתו למלחמה עם אנשי כנען כמ"ש ויאמר ה' אל יהושע אל תירא מפניהם (יהושע י' ט') וכמ"ש הרלב"ג שם וז"ל: וידמה ששאל יהושע את פי ה' על זה, וכן הוא (שם י"א ו') ובודאי לא היתה שאלתו מי יעלה בתחלה שהרי ידע שהחלוץ יעבור לפני העם, וגם אין זה מענין התשובה, וגם בשאלה בפעם השנית האוסיף לגשת למלחמה וגו' מבואר הכוונה שענינו האם אצליח? כי למען יפלו שוב חללים לפני אויביהם ע"ז לא היו צריכים לשאלה, וכבר הרגישו בזה גם חז"ל גם יתר המפרשים, וחז"ל אמרו סנהדרין (דף ק"ג ע"ב) שנענשו ישראל על דבר פסל מיכה ע"ש. ולדעת הרמב"ן (בסדר וירא) לא היו לאנשי גבעה חטא משפט מות, כי לא ענו אשת איש אך פלגש והיא מתה מאליה ולא על ידיהם. ואם גם ראוי ליסר האנשים החטאים האלה, הנה היה המשפט הזה מוטל על שופטי שבט בנימין ולא על כל ישראל, עיין בדבריו.

אולם בכל הפירושים האלה עוד לא סרה המכשלה כי אם גם גזרה חכמתו ית' לענוש את ישראל שיפול ממנו עם רב, ישלח בהם חרון אפו בדרך אחר, והרבה שלוחים למקום ולא יחלל את שם קדשו שהאורים ותומים יתנו אומר המשתמע לתרי אפי, כי זאת היתה דרך קסמי העמים ותרפיהם (אָראקעל) (וכמו שאכתוב לקמן בשם הרשב"ס), וכבר אמרו הז"ל שיהושע בקש מעכן שלא להוציא לעז על הגורל (שהיה ע"פ אורים ותומים) לפי שעתיד הארץ ליחלק בגורל, וא"כ איך נאמר שהקב"ה לא חס על כבוד האורים ותומים ויתעה את עמו ברוח קדשו? ולהתיר הספקות האלה הנני אומר: הנה תכלית המשכן היתה לעמוד שם ולשרת לפני ה' בקרבנות שונים, ותכלית הקרבנות היתה כמו שכתב הרמב"ס (והרדי"א בהקדמתו לספר ויקרא, שעדו מכמה מקראות

ומאמרי רז"ל, עיין בהמעמר לס' ויקרא פרשת אחרי מות בענין שעיר העזאזל) להרחיקם מע"ז, כי היו רגילין כל עם ועם לבנות היכלי' לאלהיהם ולהעלות לו עולות וזבחים והיה מן הנמנע לעקור האמונה הזאת מבני אדם בימים ההם, ולזה צוה הקב"ה לבנות לו בית ולהקריב לשמו לבדו ולא יזבחו עוד זבחיהם לשעירים עיין בדבריו. והנה נודע הוא כי לכל העמים היו בעת ההיא בהיכליהם אפודים ותרפים וקוסמים אשר בהם כהניהם נחש ינחשו להגיד העתידות. ולזה ראתה חכמתו של ית' אשר צוה להכרית מקרב עמו כל מעונן ומכשף וקוסם קסם לתת לעמו משפט האורים ותומים ואליו לבדו ידרשו לדעת מה יען אל, ועל פיו יצאו ויבואו. ולא ידרשו עוד אל אלילים, וכבר רמז הרשב"ם לזאת הכוונה כי אמר על ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים וז"ל: כעין השבעות של שמות בדבר הקב"ה שהיה נותן בחושן להגיד משפט וצרכיהם, ואם העמים מגידים להם תרפיהם וקסמים שלהם ברוח טומאה להבדיל כמה הבדלות בין טומאה לטהרה ק"ו לקדושה שמגדת עכ"ל, ויען היה דבר האו"ת סוד נעלם מאד לכן לא גלה ה' סודו כ"א לעבדו נאמן ביתו, ולו לבדו הראה את מהותו וצוה שישים הוא בעצמו את האורים והתומים על החושן ועיני זר בל יחזו בהם, ולזה באו בה"א הדעת כאלו יאמר האורים והתומים האלה תתן אל החושן, ומשה אדוננו הורה לאהרן איך ישמש בהם ובמה יכין את נפשו שתחול עליו שפע אלהי ותאיר עינו באור האמת להגיד מישרים, ואהרן מסר זה לבניו; וכן בכל דור היה הכהן הגדול מוסר זה הסוד לכהן העומד תחתיו. והרמב"ן כתב וז"ל: ואפשר שאחר שנתן משה בהן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במוסרה ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם שאר סתרי תורה עכ"ל, ויען האורים והתומים היו לעורר כוונת הכהן עד כי יערה עליו רוח ממרום ויתן תמים, לכן היה מן האפשר לאיש המוכשר לשפע אלוה לשאול באפוד אחר שנעשה כתבנית אפוד אשר חושן ואו"ת מחובר עמו, וז"ל הראב"ע ואשר הוא רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חושן המשפט היה יוכל להשיב לשואל האפוד לבדו רק לא בכל עת עכ"ל, וכבר הסכים בדבר הזה גם איש ריבו הרמב"ן ז"ל שאמר שהאפוד ששאל בו דוד היה בד אך כדמות אפוד שעשה משה, אך שלדעתו היה בו גם חושן רק בלא או"ת (ואין זה במשמעו) והלבישו אותו את הכהן שהיה מבני נביאים ושואלים בו ונענין לפעמים וכמ"ש ר"א עכ"ל. ואולם כאשר נלאה לפעמים רוח ה' על כהן נבחר להוציא לאור משפט אמת גם בלי או"ת כן יארע להיפך שאם לא ידע הכהן להשתמש בו כראוי או שלא היה בעת ההיא מוכשר לקבל שפע אלהי שהיה שואל ואין קול ואין עונה, וכבר אמרו חז"ל ביומא (דף ע"ג ב') כשברח דוד מפני אבשלום שאל אביתר באו"ת ולא נענה וצדוק נענה ונסתלק אביתר מכהונה גדולה ועלה צדוק תחתיו, ולכן לא מצאנו מימות דוד ואילך כי שאלו את פי ה' באו"ת רק שאלו בנביאים, וכן אמרו חז"ל שפסקו או"ת כי לא ידעו הכהנים להשתמש בו כראוי, וא"כ הוא הנה איננו רחוק הוא בעיני כי לפעמים אם שאל כהן אחד שלא הכין את כל לבו לקבל השפע האלהית שתשרה עליו רוח ה' רוח עצה וחכמה שישיג השגה בלתי שלימה רק מבולבלת ועיניו יחזו זרות כי לא ישמע מה ידבר אל ומה יען אלהי ישראל בהשגה אמתית וברורה, ולכן יצא המשפט מעוקל, וכדבר הזה קרה גם בשני שאלות הראשונות בפלגש בגבעה, כי אך בפעם השלישית נאמר ושם ארון ברית ה' ופנחס בן אלעזר וגו', והנה נאמר שאך בו ביום בא הארון לשם ושאל פנחס, אך בשני פעמים הראשונים היתה השאלה ע"י איש אחר וגם לא לפני ה', וכן כתב הרד"ק וז"ל: והיום הזה עמד לפני הארון והאורים והתומים עמו, וידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ע"כ, והרדי"א ברר מללו יותר ואמר: ובהתחבר תשובת העם וצעקתו עם הכנת הכהן הנשאל והמקום אשר בו היה בעת השאלה היתה תשובתו שלמה כי שאר פעמים לא היה הכהן הנשאל פנחס אשר רוח ה' דבר בו עכ"ד, הנך רואה כי לדעת החכמים האלה היה האמת נעדרת בשתי תשובות הראשונות מפאת חסרון שלמות הכהן השואל ורחוק הארון, ולכן בל אחשוב זאת לזר אם נאמר שפעם הראשון והשני שאל כהן אחד אשר לא הכין לבו לבוא בסוד ה', והיה לבוש רק אפוד בד בלא אורים ותומים כמו אביתר ביער חרת, וא"כ אמר רק ע"פ הדמיון והאומד (וכמ"ש הראב"ע והרמב"ן שבזה האופן אך לפעמים הצליח ה' בידם), והוא חשב כי מחזה שדי יחזה, וקול אלהים מדבר אליו, ובאמת רק חזון לבו ותנועת רעיוניו ראה, כי מי לא ינבא שישראל יעשו חיל נגד בני בנימין כי היה מספר ב"י ארבע מאות אלף איש ובני בנימין עשרים וששה אלף ויושבי גבעה שבע מאות וגם אחר שנגפו ישראל ביום הראשון עוד לא היו בני בנימין העשירי מן מחנה ישראל. והדעת נותנת שאם יתחזקו ויהיו לבני חיל כי ינצחו, גם לא תתפלא על שאמר יהודה יעלה בתחלה, כי כבר נודע היה שה' בחר בהם לעבור לפני העם כמו שבא בתחלת ספר שופטים, ומה שאמר הכתוב ויאמר ה' יהודה יעלה, וכן ויאמר ה' עלו אליו (כ"ג), הכוונה שלפי מחשבתו ה' השיב כזאת והוא נבא לעם בשמו. ואם ירע זאת בעיני הקורא הנעים לתת דופי בכהן לאל עליון, כי אם גם לא נדע אם הוא מהנבחרים הנה באשר שעיני כל ישראל עליו להגיד להם מה דבר אל, לא יתכן כי חזה רק משאות שוא ומדוחים, להנבא בשם ה' והוא לא דבר — לכה נא ונעשה פשרה בינינו ונאמר שבאמת השיג דבר מה מעצת עליון אך לא היתה השגתו ברורה כפי הראוי לאיש אשר יגלה סוד קדוש ישראל. והנה באמת היתה עצת עליון לתת עוז לישראל אך באופן שיבאר להלן והוא שישים ישראל אורב לבני בנימין, אך שהכהן השואל לא השיג זה מחסרון מעלתו ומהעדר הארון ואו"ת עד כי עמד פנחס בהיר ה' לאורים ותומים, והשיג כל מה שיש להשיג, כי אין ספק אלי שמה שנאמר וישם ישראל (שם כ"ט) היה בעצת פנחס ע"פ דבר ה' באו"ת, ויגיד עליו רעו במלחמת העי שה' אמר ליהושע שים לך אורב (יהושע ח' ב'),

וגם שם בא אליו הדבר ע"י אורים ותומים, וכמו שהבאתי לעיל בשם הרלב"ג שבכל מקום שנאמר ויאמר ה' אל יהושע הכוונה ששאל את פי ה', וזה היה באו"ת כי כן מפורש הוא בתורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' (במדבר כ"ז כ"א), וא"כ החסרון היה רק בחיק מקבל השפע ולא חלילה בהשפע עצמה כי נבואת ה' ברה מאירת עינים ולא תבא ע"ד הספק ובלתי מבוארת כדרך קוסמי העמים שידברו דבר מסופק כל כך עד שאיך יפול הדבר בל נוכל להכחיש האומר על פניו, גם לא חלל ה' בזה את שם קדשו כי לא הבטיח בשום מקום שאם ישתמש הכהן באפוד בד בלא או"ת ובלא ארון שיהיה המשפט ע"פ ה', ועל פי הדברים האלה יותר לך ספק עצום אשר עליו כבר נתעוררו המפרשים והוא בשאלות דוד פעמים באלהים אם ילך להלחם עם פלשתים (ש"א כ"ג ב' ד'), והרלב"ג אמר וז"ל: ויתכן שנאמר והוא הנכון לדעתי לפי מה שאחשוב, כי הלשון הראשון היה מסופק וכבר היה אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את יושבי קעילה אבל לא זולת זה, אבל לא יהיה בזה המאמר הבטחה שיכה את הפלשתים, ולזה יראו אנשי דוד מירידת קעילה, הלא תראה בענין פלגש בגבעה מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו, ולזה הסכים דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה, ובאה אליו התשובה בזולת שום ספק שירד אל קעילה, והש"י יתן את פלשתים בידו עכ"ל, ומה יוצדקו דבריו על פי דרכנו, כי דוד כאשר הפחידו אותו אנשיו ירא באמת אולי אביתר שהיה אך חגור אפוד בד, וגם לא היתה השאלה במקום הארון אולי לא השיג השגה שלימה ויש עוד תנאי בדבר כענין פלגש בגבעה שהיה צריך לשום אורב כאשר בארנו, אולם אחרי ששאל עוד וה' השיבו קום רד קעילה וגו' הבין שאביתר השיג השגה שלימה ואין לו רק לקום ולרדת, והנה את כל זאת ראיתי ונתתי אל לבי לפרש בענין העמוק הזה, ואם שגיתי, אלהים בטובו יכפר בעד השוגה ויגהני בדרך אמת, כי רק אותה חפצתי בטוהות: (כה) וירכשו. דברי הרד"ק (עיין בבאור) מפורשים היטב בפירוש הרשב"ם למעלה (כ"ג) ע"ש כי אין להאריך בדבר שכבר האריכו בו המפרשים: (לה) ונשמע קולו. עיין בהמעמר לספר ויקרא תהלת פרשת אחרי מות: (מא) ומלאת. עיין בספר פתרון המלות לידידי מהרמ"ל נ"י והנה בענין מלא יד פירוש נכון יחלוף על פני זכרוני, אולם בל ידעתי אם יליד שכלי הוא או שאול הוא אתי, והוא כי ידוע שהיה מן המנהג שכל איש עת יעלה על איזהו שררה והתמנות ישימו בידו דבר מה, אם מלך הוא שבט המלכות, ואם שר הצבא מטה מושל (קאממאנדאשטאב), גם שאר הפקידים בעת יעמדו לפקודתם ישבעו למלכם והיה זה בנקיטת חפץ, ולזה באה המליצה מלא יד:

כט (כ) **תנוך אזן**. כתב הרב המבאר וז"ל: והנה המלה הזאת יחידית ואין לה רע במקרא עד כאן, והוא תמוה כי מצינו בספר ויקרא ששה פעמים תנוך אתן תנוך אזנם ואולם גם הראב"ע כתב כן, אך שהוא אמר תנוך אין לו רע, ולא אמר אין לו רע במקרא, ולדעתי יפרש כוונתו שאין לו רע אחר כ"א אוזן, כלומר שלא מצאנוהו רק נסמך למלת אוזן אך לא לשם אחר, וגם לא נמצא בנפרד: (כג) **וככר לחם**. הנכון כמו שפירש החכם געזעניוס שהיה הלחם בתמונת עיגול וכדעת יב"ע, וככר הוא מענין כרכר שהוא רקוד בעיגול, וכענין מחוגה מן חגג, ומזה גם ככר הירדן (קרייז) ואולי מזה גם נקרא משקל מאה ככר לפי שהיה אבן המשקל למספר מאה עגולה ולשאר המשקלים היו האבנים בתמונות שונות: (לז) **קדש קדשים**. פירש הראב"ע קדש כאחד הקדשים ע"כ, והנה לדעתו בל יורה כפילות השם בלשון רבים על היתרון המופלג רק אם יבוא השם השני עם ה"א כמו שיר השירים, אבל זולת זה יפורש בחסרון מן, וכן תהיה הכוונה עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט' כ"ה) שיהיה עבד לאחיו כשאר עבדים: (לט) **הכבש האחד**. הראב"ע כתב וז"ל: ה' הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא הכבש האחד, ור"ת הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד עכ"ל, וכבר עמד משתומם עליו הרב ר"א בחור בהגהותיו לספר המכלול בערך הה"א; והרב המבאר אמר מה שכתב הראב"ע כאן שייך לפרשת פנחס, ולדעתי אין ספק שנחסרו בדבריו איזהו מלות, וצ"ל ובא גם הכבש אחד וכו' ובאמת אין זה זר שיבוא הה"א הדעת אם בסומך או בנסמך ע"ד מוסך עצמו ואחר עמו, עיין מכלול (שם). אולם ראה זה מצאתי בכל המשלים שהביא יחסר הה"א אם בסומך אם בנסמך, רק אם יבוא אחריו עוד אות בגרון (עיין שם). והיה זה בעבור פגישת שתי אותיות הגרון שכבדים על המבטא, כי מה שבא וכל המלאכה נמבזה (ש"א ט"ו ט') גם פה נעדר הה"א להקל על המבטא, שכבר הוסיפו על השורש שתי אותיות המ"ם והנו"ן כמ"ש הרד"ק (בשר בזה), ובפסוק ואיך נהפכת לי סורי גפן נכריה (ירמיה ב' כ"א), נוכל לפרש כי נכריה אינו תואר לגפן רק לאומה הישראלית, ושעור הכתוב את נכריה, איך נהפכת לי לסורי הגפן שהם הענבים הרעים סרי טעם:

ל (יב) **כי תשא**. יש מקום עיון גדול בענין מצות שקלים, כי הנה לדעת חז"ל כל זמן שהמקדש קיים כל איש מישראל מצווה להביא שתי שערות מהוייב לתת מדי שנה בשנה מחצית השקל וכמבואר ברמב"ם בחיבורו יד החזקה ובספר המצות, אולם לפי פשטות הכתובים אין הכרע כלל שיהיה זה מצוה לדורות, ואם גם נודע שהוא לדורות, יהיה הענין אך בתנאי שאם יפקוד אותם יהיה באופן הזה, למען לא יהיה בהם נגף, כאשר מצינו אצל דוד, ולא שיהיה זאת חובה לכל שנה ושנה. והראב"ע כתב וז"ל: והגאון אמר כי כסף הכפורים הוא חיוב על כל ישראל בכל שנה בין יספרם מלכם או לא ישא מספרם וכו', והנה העלים הראב"ע עיניו מראות, כי זה קבלת הז"ל, ובסוף דבריו כתב: וי"א שהמגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כופר נפשם, ואם זה אמת

היא תשובה על הגאון ע"כ. והרמב"ן אחז בשתי הקצוות, כי לדעתו חטא דוד לפי שמנאם בלי שקלים. ובכל זאת החזיק בדברי חז"ל שמצות שקלים אינה תלויה במספרם אבל הוא חיוב לכל שנה ושנה, ואם זאת כוונת הכתוב א"כ צריכין אנו לפרש כי נכללו בפרשה הזאת מצות שונות, הא' שאם נפקד את ישראל נפקדם רק על פי שקלים (וזה יהיה רק על העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה), ועוד להביא כל איש מישראל משהביא שתי שערות מחצית השקל בכל שנה לצורך הקרבנות, וזה נלמד מן לכפר על נפשותיכם, עיין רש"י ורמב"ן ומזרחי, והנה כל איש למראה עיניו ישפוט, כי לפי פשטות הכתובים הפסוק העשיר לא ירבה וגו' לכפר על נפשותיכם הוא נמשך על הפסוק למעלה כל העובר על הפקודים, וכן כתב רש"י ז"ל בעצמו לפ' הראשון כי לכפר על נפשותיכם הכוונה שלא תנגפו ע"י מנין, ולפ"ז לא ידבר הכתוב כלל ממחצית השקל של כל שנה ושנה, ובפרט לדעת האומר שלא הקריבו ישראל תמידין במדבר וכמו שהתעורר על זה הרא"ם, א"כ למה יערב הכתוב התרומות שבאים מיד, עם אותה התרומה שבאה רק בבואם אל המנוחה ואל הנחלה? הראיות שהביא הרמב"ן שהמצוה הזאת לדורות כל זמן שבהמ"ק קיים, להביא מחצית השקל מד"ה ונחמיה (עיין בבאור) אינן מכריעות לפענ"ד, כי כל המעיין בד"ה (ב' כ"ד) ובמלכים (ב' י"ב) יראה שלא היה הכסף הזה לצורך הקרבנות (שלזה מיועד לדעת חז"ל כסף שקלים) רק לחזק את בדק הבית ולא זולת זה, וכבר הרגיש הרד"ק במלכים ודחק א"ע, עיין בדבריו. וגם הרלב"ג פירש (שם פסוק ה') כי מה שנאמר כסף עובר איננו מחצית השקל אך הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושנה, ואף לדעת רש"י שכסף עובר הוא מחצית השקל הוא לכל עובר על הפקודים, וכן תרגם יונתן שם והנה העוברים על הפקודים הם רק מבן עשרים שנה כנזכר כאן, וא"כ איננו מחצית השקל הנהוג בכל שנה לכל מי שהביא שתי שערות, גם אם יהיה זה מחצית השקל שממשכנין עליו איך עשו ארון לתת שם כל הבא אל היכל איש מתנת ידו, ובלי יודע כמה נתן לשם, הלא במחצית השקל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, וכבר אמר הרמב"ן שאחד המרבה ואחד הממעיט מערך הקצוב עובר בלא תעשה, וא"כ איך לא מנו גזבר לקחת מידם השקלים, אטו כולא עלמא דיני גמירי, והלא רבים יחשבו כי לצדקה תחשב להם אם ירבו.

אבל הנכון בפירוש הפסוק שכאשר התנדבו בני ישראל בימי משה כסף לאוהל מועד כן יביאו עתה בנדבת לב, איש איש כערכו כברכת ה' עליו לבדק הבית, ולזה לא אמר כמצות משה רק כמשאת משה כי עתה אין זאת מצוה מפורשת, וכן משמע הלשון בד"ה (שם ט') כמשאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר, ואם היתה המצוה הזאת חובה לדורות, מה לו להזכיר במדבר מי לא ידע כי כל המצות במדבר נתונות; אולם הכוונה כי כאשר התנדבו שם במדבר להכין האוהל כן יתנו עתה לחזק בדק הבית, וכבר כתב הרד"א בכאן בפירוש הכתוב בדה"י כדעתי וז"ל: רצה לאמר שהיה להם ללמוד ממה שעשה משה בנדבת מחצית השקל לעבודת אוהל מועד, ובפירושי לס' שמואל (א' כ"ד) התעורר ג"כ כי ממה שנאמר משאת משה ולא מצות משה מוכח שאין זאת מצוה כלל, והראיה מספר נחמיה הוא כמעט ראיה לסתור כי שם נאמר שלישית השקל, ומה שבאר הרמב"ן בזה ע"פ דברי חז"ל שבימי עזרא הוסיפו, הנה בוודאי שהוספה הזאת ע"ד פסוק צדקה שיש ביד הצבור לכוף על פסוק צדקה לצרכי הצבור אך לא מצד מצוה עצמה כי הלא מפורש הוא העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, ובפרט לשיטת הרב ז"ל שכתב וז"ל: וא"כ שתיהם מניעות אם שקל העשיר יחידי יותר ושקל הדל בפחות עברו בלא תעשה ע"ש, (ועיין שם במה שהשתדל ליישב מה שלא באו הלאוין האלה במנין המצות), וא"כ הוא שהיתה ההוספה רק על דרך תקנת הצבור ולא מצד מצות שקלים, מי יערב לנו אם לא כל השלישית השקל היא מפאת תקנת עזרא, ומקורו איננו במצות התורה, וכן יורה זה פשטות לשון המקרא והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה וגו' שמשמע שעתה נתנו עליהם מצוה חדשה אשר לא צוה ה', ויקשה לפרש שהכוונה רק על ההוספה, ויותר יקשה לדעת המפרשים שעיקר המצוה היא שלא למנות ישראל לגלגלותם, רק בשקלים, והמגפה היתה בימי דוד על עון זה, א"כ איה הסופר ואיה המונה אשר ימנה האיסור הזה בכלל המצות? וכבר הרגיש הרד"א בקושיא הזאת, ולכן אמר הוא שבאמת אין זאת מצוה מוחלטת רק כאשר ידע השם שיש בנפש משה למנות את העם כדרך שרי הצבא, וגם היה צריך עוד כסף לצורך האדנים היה ה' נותן לו עצה טובה, ואמר שאם ירצה לפקוד יפקוד אותם בזה האופן למען לא ישלוט בהם עין הרע, ובזה הענין עצמו יאסוף כסף רב לצורך המשכן, אבל כאשר נמנו ישראל שנית במדבר לא נתנו שוב כופר ונמנו לגלגלותם, כי ע"פ ה' נספרו ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ובפירושו לשמואל (שם) באר זאת ביתר שאת ואמר וז"ל: ומה שפירש"י שנמנו אז ע"י שקלים, כבודו במקומו מונח ואינו אמת בפירוש הכתובים עכ"ל, ודוד לא חטא כלל כאשר צוה לספור בני ישראל, אך העם אשמים היו לפי שמרדו במלכם בענין אבשלום ושבע בן בכרי, ולהעניש השית ה' את דוד למנותם ושלטה בהם עין הרע ע"פ דרך טבעי ומתו מהם עם רב, זה תוכן דבריו. אולם כבר פרש הרב בעצמו רשת לדעתו ונלכד בה כי הוא אמר וז"ל: כי העין הרע אין ספק שיזיק אם לא יגן ה' על המקבל ההוא, אבל לא יתחייב שיהיו תמיד נזוקין במגפה, כי פעמים יהיו שיפלו הרבה מהם במלחמה מאותה הסבה והמה לא ידעו ולא יבינו מאין נמשכה הרעה ההיא עכ"ד; ומי לא ירגיש חולשת התשובה הזאת כי הלא כל שר הצבא יוציא במספר צבאו, וא"כ מדוע יפלו ממערכה הזאת עם רב וממערכה העומדת לנגדה מתי מספר, וינצחו אלה את אלה, ומדוע שלט העין הרע רק במחנה האחת ומחנה האחרת היתה לפליטה? וגם הנסיון יכחישנו על פניו, כי כעת בכל המלכות אשר יתנהגו על פי סדר מדיני (קולסיווירסע רייכע), הנה מדי שנה בשנה יעברו

כל יושבי הארץ תחת המונה אותם מנער ועד זקן טף ונשים, ובכל זאת יתרבה מספר העם בכל שנה ואין שטן ואין פגע, ומדוע עתה עה"ר עלם עיניו מראות? ואם נאמר כי נפלינו אנחנו עם ה' מיתר הגוים, ורק בנו ישלוט העין הרע אם נהיה נספרים ונמנים (ויהיה זה באמת בדרך נסי ולא על פי חקי הטבע), הנה הדרא הקושיא לדוכתיה שאם הדבר כן הוא, אין ספק כי להציל את נפשינו יצוה ה' לאסור המנין בלי שקלים, ומדוע יעדר מקום הלאו הזה ולא יחד במספר המצות? ולהסיר המכשלות האלה יראה הנכון לפי פשטות הכתובים לקבל מהרדי"א אך הטוב והמקובל, והוא שהמצוה הזאת אך לשעה היתה, רק לא מדרך עלה להצילם מעין הרע כאשר חשב הוא, כי עין רואה ואוזן שומעת ה' עשה גם שניהם, רק לקבל המוחשים ולא לפעול בהם, והראיה שהביא הרב מעיני הנחשים (באזיליסקען) הממיתים במבטם, הנה נדע כי שקר נחלו אבותינו בזה וכשל עוזר ונפל עזור. אך הענין הוא לדעתי כי כאשר חטאו בעגל ונפל מהם עם רב בחרב ודבר ה' אמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ צוה ה' שימנם ויתנו כופר נפשם מחצית השקל, כי ראויים היו לכלותם וה' ברחמיו השית עליהם כופר, (ועיין מה שכתבתי לקמן בפרשת פקודי), אבל לא יכלול המצוה הזאת המניעה לספור בני ישראל ולזה מצאם שאול שתי פעמים לא בשקלים, ולפי הפשוט גם לא בדבר אחר, כי מה שבא ויפקדם בבזק (ש"א י"א ח') פירשו בו רוב המפרשים ורש"י ויונתן עמהם, שהוא רק שם מקום, וגם על ויפקדם בטלאים (שם ט"ו ד') פירש הרד"ק שהוא שם מקום, וזה נכון כי רחוק הוא לבא מאתים אלף יוצאי צבא ואיש שיו בידו. ומה שכתב רש"י (והוא ממדרש שמואל) כי מצאן המלך היו, הוא ביותר רחוק, כי לא יתכן שיהיה צרך ומוסח למלך במקום אחד מאתים אלף צאן, והנה לאיוב שהיה גדול מכל בני קדם היו רק שבעת אלפים צאן (איוב א' ב'). ודעת יונתן נשגבה מני כל אוכל לה, כי הוא כתב באימרי דפסחיא, וכתב הרד"ק שלדעתו בחג הפסח ובכוב שהיה אז המשכן כקדם שהביאו שם פסחיהם, והוא פליאה מאד כי איך ידע ממספר הפסחים מספר בני ישראל, הלא הרבה נמנין על פסח אחד נערים וזקנים נשים ועבדים, ואיך יוציא מזה מכסת אנשי הצבא שהם מאתים איש רגלי? אולם על דבר המגפה בימי דוד, הנה כבר שינה גם הרמב"ן את טעמו שנתן בזה, כי כאן פירש כאשר הבאתי שהיה החטא לפי שלא פקדם ע"י שקלים, אבל בפרשת במדבר סיני כתב וז"ל: אבל כפי דעתנו היה הקצף עליו (על דוד) בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא יצא למלחמה ולא עשה בהם שום דבר בעת ההיא וכו' ע"ש, והביא ראיה לזה מדברי מדרש רבה ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו וכו'. וגם הרלב"ג בשמואל (שם) נטה לדעת הזאת ואמר וז"ל: והנה החטא היה בזה המספר כפי מה שאחשוב, כי זה יורה שדוד שם בשר זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה לו שיבטח כי אם בה' לבדו, עכ"ל. והנה שני המאורות הגדולים האלה המה אור לנתיבתי לחקור מה חטאו ומה פשעו, ולזה אני אומר כי אחרי שהניח ה' לדוד מכל אויביו מסביב והיה מושל ממשל רב וכל צורריו ספו תמו אין שטן ואין פגע עוד, היה חפץ ה' שתשוב החרב אל נדנה, ותשקוט הארץ וישבו ישראל בטח תחת גפנם ותאנתם, וכבר בא אליו התוכחה כי דמים רבים שפכת, ובזה הבינהו ה' כי דרכו לא ישר בעיניו, והיה לו ה"כ להשבית מלחמה, אבל רוח דוד שהיה איש מלחמה מנעוריו לא שקטה ולא נחה כל ימיו. וגם לעת זקנתו רצה לשלח מטה עזו עד קצוי הארץ להוריד גוים כבירים ולקחת את ארצם מידם, ולזה צוה למנות את ישראל כל איש שולף חרב כנזכר שם למען דעת מספר חילו אשר יוכל להוציא למלחמה וירע זאת בעיני ה' שהזהירו בדברי הנביא שאמר כי ה' מאסו לבנות בית לשמו, יען ידיו דמים מלאו, ובכל זאת עוד ידו נטויה להריק חרב וללחום לחם, ולזה נענש. ואם תשאלני אם הוא חטא מדוע יבואו תחתיו נפשות עמו, דע כי הספק הזה איננו מענין הדרוש שאנחנו בו עתה, כי יתפרש איך שיתפרש, יפלו עוד ספקות רבות בערך ההטאה אל העונש, וכבר כתב רש"י על פסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל ולא ידעתי על מה בישראל ע"כ. ואולי אם יהיה ה' עמדי אמצא מקום לבאר הפרשיות האלה בשמואל ובדה"י באר היטיב, כי פה כבר התמהמהתי יותר מהראוי כפי תוכן החבור הנכחי. אולם את זאת עוד אזכירך כי כל מה שאמרתי עד כה הוא רק ליישב הכתובים על אפנם כפי פשטות הגמור, אך חלילה לי מלהחליט הדין בזה כי אנו אין לנו לזוז מקבלת הז"ל, והם אמרו (במדבר רבה) אמר ר"א כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר מאד, אולם אין זה לאו גמור רק הוא בדרך אסמכתא בעלמא, וכבר מצינו כיוצא בו בדברי חז"ל, גם קבלו שמצות עשה הוא להביא בזמן שבהמ"ק קיים כל איש משהביא ב' שערות מחצית השקל לצורך הקרבנות, וסמכו זה על הפסוק לכפר על נפשותיכם כאשר אמרנו, ודעתם רחבה מני ים, וקבלתם אמת וקיימת לעד: (כ) ירחצו מים. כתב הרב המבאר: ויתכן שיהיה הפעל יוצא לשנים פעולים כמו נשקה את אבינו יין (בראשית י"ט ל"ב), ראה למדתי אתכם חקים (דברים ד' ה'), ולא זכיתי להבין את דבריו, כי במאמר נשקה את אבינו יין בא הפעל בהפעיל המורה על יוצא לשלישי ע"י אמצעי כי האב הוא השותה והבת היא המשקה, ובמאמר למדתי אתכם הפעל בבנין הדגש, ויורה כי פועל אחד יפעל אל שני פעולים כאחד, כי גם דבר הלמוד גם העם המלומד המה פעולים מאתו כנודע זאת לבעלי הדקדוק, אולם כאן שבא ירחצו בקל איך יהיה לו שנים פעולים? אבל הנכון כי ירחצו הכוונה כי ירחצו א"ע ונחסר הבי"ת במלת מים, וכן הוא הענין בפסוק ושמן לא תסוך (דברים כ"ח מ') לא תסוך עצמך בשמן: (כג) מר דרור. בענין מעשה שמן המשחה וקטרת, עיין מה שכתב ידידי מהרמ"ל בפתרון המצות שלו: (לג) על זר. חז"ל קבלו שהכוונה מי שאינו כהן ולא מלך מזרע דוד, אך לדעת הראב"ע

יהיה הוראת זר כמו בכל מקום אלא מקדש וקדשים איש שאינו מזרע אהרן, ואמר כי מה שנמשח שלמה בשמן המשחה היה ע"ד הוראת שעה כמו גדעון שמואל ואליהו שהקריבו ע"פ הוראת שעה אף שלא היו כהנים, וכן נמשח שלמה ע"פ נתן הנביא וגד החוזה בשמן המשחה, ובאמת אין הכרח כלל היות הכוונה במה שנאמר (מ"א כ"ט) ויקח צדוק את קרן השמן מן האהל על שמן המשחה ואהל מועד, אולי אהל זה אהל אחר ששם היו גנוזים כל הדברים הצריכים למלך בעת ישב על כסאו. והיה גם שם קרן שמן ידוע שבו מושחין אותו, ולא היה זה שמן משחת קודש, וכבר אמרו חז"ל בהוריות שמלכי ישראל מושחין אותם בשמן אפרסמון, והרמב"ן העמיד את דברי חז"ל על תלם והביא ראיה לדבריהם ממה שנאמר על דוד בשמן קדשי משחתיו. והנה אם גם אין ספק כי קבלת חז"ל אמת, בכל זאת כל משכיל יבין כי אין להביא ראיה מדברי המשורר אשר מדרכו ללכת בגדולות ובנפלאות להפליג הענין, וכמו שבאר זה הרב המורה בכמה מקומות, גם הרדי"א עשה חיזוק לדבריהם ממה שקרא דוד את עצמו משיח אלהי יעקב (ש"ב כ"ג א'), והנה העלים עין ממה שבא כה אמר ה' למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה א'):

לא (י) **בגדי השרד**. עיין בפתרון המלות לידידי מהרמ"ל כי נחמדות מדובר שם בשם הגאון המפורסם מוהר"ר יעקבקא לנדא זצ"ל, קרא שם והתענג על טוב טעמם, ועל פיהם ראוי לתרגם: (דיא קליידער פאָן דען איבריג געבליעבענען שטאָפפען): (יג) **לדעת**. כתב רש"י לדעת האומות בה כי אני ה' מקדשכם ע"כ, וא"כ יהיה לדעת כמו להודיע, וכן תרגם הרמבמ"ן (דאס מאן וויססע) בדרך כנוי נסתר למען דעת היודע, וכוון בזה לפי שמלת לדעת היא רק מקור בקל, ואולי נוכל לפרש כפשוטו כי עיקר כוונת השבת כמו שאמרו כל המפרשים למען ביום הזה אם נג'ח מעצבון ידינו, נשא לבבנו אל אל חי להבין ולהשכיל בדרכי ה' ולחקור במצותיו הנחמדים ולדרוש בתורתו היקרה, ועי"ז נבוא אל הכרת הבורא ית"ש שהוא תכלית הבריאה כאשר האריכו בזה כל החוקרים מבני עמנו, וא"כ תהיה כוונת הפסוק תשמרו את השבת למען השכל וידוע אותי שאני ה' מקדשכם: (יה) **ויתן**. כתב רש"י ז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, מעשה עגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים וכו' ע"ש, וקצת המפרשים ובתוכם הרדי"א (בכאן כי במ"א הסכים עם רש"י) רצו לפרש שהדברים כסדרן, אבל הנכון כדברי רש"י ז"ל, והוא הדבר אשר דברתי זה פעמים בשם הרמב"ם שתכלית מעשה הקרבנות היה להרחיקם מע"ז, ולולא הטאו ישראל והמרו כבוד אֵל בתבנית שור, והראו בזה כי עוד לא הכינו לבם להשיג אמונת הבורא ית' השגה שלמה, ואין לאל ידם לשאת נפשם אל ה' כ"א באמצעות היכל ומעשים מיוחדים, לא היה להם לא היכל ולא קרבנות, וזה כוונת הפסוק בירמיה (ז' כ"ב) כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, פירוש כי בהוציאו אותם לא צום על הקרבנות רק כאשר חטאו בעגל, וכן נראה דעת הרד"ק בפסוק הזה כי ז"ל שם: והתמידים גם בנין הבית לעבודה אפשר שהיה כמו שכתב מורה הצדק רבינו משה ז"ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיה לשם ע"ז, ורצה להעתיקם לעבודת האל ושימהם שם ע"ז מהם עכ"ל. וגם הרדי"א בהקדמתו לספר ויקרא ובפירושו לספר ירמיה נטה לדעת הזאת עיין בדבריו. ובזה תבין מה שפירש"י על פסוק בימים ההם נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב ולא יזכרו ולא יפקדו ולא יעשה עוד (ירמיה ג' ט"ז) וז"ל כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכן בה כאילו היא ארון. ומה שבא מקדש ה' כוננו ידיך בשירת הים, כבר פירשנו שם שהכוונה על הארץ הקדושה שכולה מקדש מלך ועיני ה' דורש אותה תמיד, גם אין טענה ממצות הבאות בפרשת משפטים שהם מעניני הקרבנות וביאת המקדש, כי כבר בארנו שם בהמעמר (כ"ב כ"ה) שגם הנה לא נכתבו במקומן, וגם עליהן יחול הכלל אין מוקדם ומאוחר בתורה ע"ש:

לב (ב) **פרקו**. אין ספק שהוא הצווי מן הפיעל, והקמ"ץ לתשלום הדגש וכמו שכתב הראב"ע והרד"ק (בשרשיו), והכם גטזעניים שגה כי ה... הפסוק הזה בבנין הקל (עיין סה"מ שלו): (י) **ואעשה אותך**. ההבטחה הזאת כמו זר יחשב, כאלו אמר ה' מה לך ולעם הזה אשר לא יצא ממעיך, ימותו המה ואתה ובניך תחיו ותרבו ותעצמו, וחלילה לחשוב מדה גרועה כזאת בעבד ה', ולא ראיתי מי שהרגיש בזה, זולת הרדי"א שאמר אל תחשוב שתפסיד בזה מעלתך וכבודך לפני, כי אעשה אותך לגוי גדול בכבוד ומעלה, עכ"ל. אבל גם זה לא יתכן כי הלא גלוי וידוע לפניו כי האיש משה ענו מאד לא יחפוץ בגדולה ולא יבקש כבוד? ולכן יראה לי, שהיתה כוונת השם אל תאמר שאם אמחה את זכר ישראל הנה אדם אין בארץ אשר יקרא בשם ה', (כי האמונה באל ית' היתה נחלת שבטי יה מני אז, ואם גם סרו רבים מהם עוד נשארו שרשי האמונה האמתית בלב השרידים), ומי יעמוד בימים הבאים לאור עמים למען תמלא כל הארץ דעת את ה' שזה תכלית בריאת האדם עלי אדמה, אל תאמר כזאת, כי אעשה אותך לגוי גדול וממך ומזרעך יתפשט אור האמת בעולם, ומשה השיב בטוב טעם כי מה יוסיף ומה יתן זאת אם גם ישארו אנשים להפיץ אור האמונה הלא שמך הגדול מחולל בגוים, כי יאמרו מצרים ברעה הוציאם וגו': (יב) **בהרים**. הרמבמ"ן תרגם (אויף דען געבירגען), ולא ידעתי מדוע זה סר מהעתקת אונקלוס שתרגם ביני טוריא, וויונתן הוסיף תבור וחרמון ושריון וסיני, וזה לפי דעתי החלוקה הנכון כי ישראל חנה בתחתית ההר במדבר ולא על ההר, וראוי לפ"ז לתרגם: (אין דען געבירגען); אולם דברי יונתן תמוהים, כי מלבד שתבור וחרמון רחוקים המה מסיני, הנה גם חרמון ושריון אחד המה, כמפורש בספר (דברים י"ג ט') צידונים יקראו לחרמון שריון, ואולי יש להגין בעדו במה

שבא שם והאמורי יקראו לו שניר, ובכל זאת מצינו כי חרמון ושניר שני ערים המה, כי נאמר בדה"י (א' ה' כ"ג) ושניר והר חרמון, עיין מ"ש שם ידידי רי"ו בביאורו שם; והנכון שהכוונה על סיני וחורב שהם שני הרים סמוכים (עיין סה"מ להחכם געזעניוס): (יט) ויחר אף משה. אין ספק שאם גם חרה למשה מאד, בלי ספק עכ"פ היה שליט ברוח חמתו לבלתי השחית מעשה ידי עליון, רק לכוונה מיוחדת שברם לעיניהם, כמה שנאמר ואשברם לעיניכם (דברים ט' י"ז), ולכן הסכים הקב"ה על ידו כמו שאמרו חז"ל אשר שברת יישר כחך ששברת, והיא כדי לעורר את העם בהשתוממות הפתאומית (איבער ראַשונג) או אז יכנע לבם הערל בראותם כי ה' הפר את בריתו אתם ומאסם מהיותם עוד לו גוי קדוש ולא יצא עוד בצבאותם וזאת לא היתה כוונתם כלל לשוב מאחרי ה' לצאת מרשותו כאשר בארו זה כל המפרשים. וכבר עלתה בידו מגמת לבו, כי במעט רגע רפתה רוחם הקשה, והניחו את משה לשרוף את העגל אשר השתחוו אליו, וכאשר עברו בני לוי משער לשער והרגו איש אחיו לא עמד איש כנגדם אף שהיה שבט לוי המעט בכל שבטי ישראל: (כ) וישק. על דרך הפשוט יראה לי שעשה משה זאת למען נסותם כי האיש אשר יחשוב כי יש כח אלוה בעגל, ימאן למעול מעל ולשתות המים האלה ולהביא את אלהיו בתוך מעיו. ויוצדק לפ"ז המאמר שבדק אותם כסוטות כי גם ע"י המים האלה נתברר מי הוא אשר חטא לה' ומי נקי לבב, גם לדעת הרדי"א היה זה אך להבזות הע"ז בעיניהם: (כח) ויעשו בני לוי. כתב הראב"ע ולא כל בני לוי ע"כ, כוונתו שגם מבני לוי נכשלו, וע"ז נאמר הרגו איש את אחיו (כי לא ישר בעיניו לפרש על האחים מצד האם), אבל לא נראה כן ממה שבא ויאספו אליו כל בני לוי: (לב) ועתה. לדעת האומר כי כבר טרם ירד משה מן ההר נחם ה' על הרעה (עיין לעיל י"ג בביאור), יש דרך ישר לפני לבאר תוכן התפלה השנייה, והוא כי כבר הודעתיך בשם הראב"ע והרשב"ם, (עיין בהמעמר תחלת פרשת בשלח), כי בצאת ישראל ממצרים היו רכי לבב ונכאי רוח, ולא יצליחו ע"פ הטבע ללחום לחם רב עם גוים גדולים ועצומים ממנו, והראב"ע כתב בפירוש שמאת ה' היתה נסבה שמתו כל העם היוצא ממצרים ע"ש, אולם לדעתי לו חכמו השכילו דור המדבר כי לה' המלחמה ואין מעצור לו להושיע וישימו באלהים כסלם לבטוח בו בכל נפשם ולבבם, אז יהיו אנשי חיל, אם גם לא היו מלומדי מלחמה מנעוריהם, כי החלש יאמר גבור אני אם האמונה אזור חלציו, ומי שיאמין בנצחונו הוא ינצח באמת, והנה מודעת זאת בכל הגוים הקדמונים, כי השתדל שר הצבא להפיח בקרב אנשיו רוח גבורה ע"י האמונה, ובהגיע יום המלחמה אז צוה לבשר לצבאותיו ע"י מעוננים וכהנים כי אל מעוזם ילחם להם, ובזה נצחו ועשו חיל כי בבטחונם חרפו את נפשם למות, וא"כ הוא באמונת אליל והבלי תרפים, באמונת הקב"ה ית"ש עאכ"ו, ולזה עתה כאשר חטאו בעגל והראו כי לא ישימו בה' מבטחם, אם גם התנחם עליהם ה' מלכלותם כרגע טף ונשים ביום אחד. ולהכחיד שם ישראל, הנה היתה דעת עליון להענישם כדרך שעשה במעשה מרגלים להפיל את כל הדור ההוא במדבר, ובניהם אשר יקומו אחריהם המה ירשו את הארץ, כי להם יהיה אומץ לבב ורוח נכון כאשר כתבתי בשם הראב"ע, וע"ז בקש משה כי ישא לחטאתם כלומר גם לאנשים החטאים בנפשותם האלה, וע"ז השיב ה' הנה בעת אסלח להם לך נחה וגו', אולם עוד יבואו ימי השילום ימי הפקודה ביום פקדי ואז אמחה מספרי אשר חטא לי, וכמ"ש הרדי"א שזה רומז על מעשה מרגלים, ולזאת נאמר ויגוף ה' את העם, כי במעשה עגל לא מצינו מגפה במשנה תורה (עיין בדבריו), וכן נראה דעת הראב"ע שאמר ויגוף ה' אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני ע"כ, וזה נכון יען היתה כלה ונחרצה מאת ה' צבאות שאם עוד ישובון לכסלה ובל יאמינו בה' ובמשה עבדו להפיל פגריהם במדבר, ולדעת הראב"ע הקב"ה בעצמו הסב את הדבר הזה ע"י מרגלים, והנה אמר ה' לך נחה וגו' וכן עלה מזה וגו' כי לא יעכב עוד ומיד יוליכם אל הארץ כנראה מפשטות הכתובים רק בתנאי כי אך מלאכו שלח לגרש את הגויים היושבים בה, והכוונה בזה שאם גם לא בכחם יירשו ארץ וזרועם לא תושיע למו כאשר פירשנו, וגם [illegible] לקוות שהאמונה תתאזר עוז בנפשם, הנה אנכי אשמיד את האמרי לפניהם ע"י משלחת מלאכי רעים, אם [illegible]חכנו והכחדתיו או תהיה חרב איש באחיו, אבל כל זה בדרך טבעי, ולא אעשה נסים ונפלאות לעיניהם ליבש נהרות ולהפיל חומות בצורות בתרועות קול שופר ולהעמיד להם השמש בחצי השמים (כאשר עשה באמת) להראותם את גדלי זאת ידי החזקה למען יאמינו בי לעולם, אבל ע"פ השתלשלות הסבות כפי חקי הטבע אנחילם את הארץ ואקים את שבועתי לאבותיהם ואז אשלחם בדרך לבם אם ישמעו ואם יחדלו, וכ"כ הרמב"ן וז"ל: אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפילו במלאך לעזור להם ע"כ, ולזה אמר כי לא אעלה בקרבך, ונתן סבה כי עם קשה עורף וגו', כלומר אם אוסיף להנהיג אותם ע"י השגחה פרטית לעשות עמהם נסים ונפלאות אשר לא נבראו, ובכל זאת ימרו את כבודי לא אוכל לכלות להם (וכענין סביביו נשערה מאד) רק אכלה אותם כרגע, אולם אדוננו משה אשר כל חפצו וישעו היה שלמות האומה הזאת בעניני האמונה לא חפץ בשליחות המלאך (ואמר אם אין פניך הולכים) [וכפירש"י ויתר המפרשים שאין הכוונה על פנים של כעס רק כמשמעו], וע"ז אמר כי במה יודע אפוא וגו' הלא כל יושבי תבל וברואי חלד ע"פ חקי הטבע תנהיג ובמה נפלינו אני ועמך? ונתרצה לו השם ב"ה גם בזה וכרת עמו ברית חדש ונתן לו לעדות הלוחות השניות כמבואר בפרשה הבאה, ועתה צוה אותו לעשות המשכן כאשר אמרנו למען יהיה העם נפעלים ע"י השגה חושית כי עוד לא נצרפו ולא נתלבנו להשיג רק בהשגה שכלית כדברי הרב המורה. והנה היתה במלאכת המשכן עוד כוונה שנית לדעתי והיא: כי אחרי מלאת

ה' למשה כל משאלות לבו להיות כבוד ה' הוא ההולך לפניהם, לא חפץ ה' להביאם מיד אל הארץ כאשר עלתה במחשבתו תחלה, כי יען עתה לא ישלח מלאך להשמית את כנען רק המה בחרבם ובקשתם יקחו בעזרת אלהי צבאות את הארץ מיד האמרי, לזה גמר אומר להניחם עוד במדבר שנה תמימה (כי בי"ז בתמוז בשנה הראשונה נשברו הלוחות ובט' באב בשנה השניה שבו המרגלים כנודע) כי אמר אלהים אם יראו האנשים האלה כי מדי יום ביומו בכל השנה ה' ממטיר עליהם לחם מן השמים וענגו עומד עליהם לשמרם הלא יוקדש בקרבם רוח חדש לבטוח בה' בישועתו ובזאת יתעורר בהם רוח גבורה והיו לבני חיל כאשר אמרנו, אך יען לא היתה זאת על צד העונש המוחלט, לכן לא רצה האל להניעם במדבר להיותם נעים ונדים, רק הושיבם במנוחה ימים רבים במקום אחד למען יוסיפו לקח מאת אדון הנביאים, אולם יען שהבטלה אם כל מרי והטאת כנודע, לכן התחכם ה' בצווי מלאכת המשכן, ובזה גם האנשים ונשים יהיו עוסים מלאכת ה' באמונה ולא ישעו עוד בדברי שקר. וגם היתה המלאכה קלה ונעימה ועושיה התענגו עדן רב, בידעם כי מעשי ידיהם יכוננו לפאר את משכן אלהינו, הנך רואה כי כל זאת פעל אל רק לייסר מחשבותם, ולהכין לבבם אל האמונה השלמה:

לג (ד) ולא שתו. כבר אמר הראב"ע שזה נמשך על פסוק הבא שאחרי ששמעו מה שאמר ה' אל משה הורד עדיך מעליך לא שתו וגו' ויהיה הוי"ו של ויאמר ה' וכבר אמר, ורבים כמוהו (עיין מכלול לרד"ק הוראת הוי"ו) ובפסוק ו' באר מה היה העדי הזה שהוא עדים מהר חורב, ובעיקר הענין יראה שיען שבמעמד הנבחר ההוא היה כל העם גוי קדוש וממלכת כהנים, כי הבכורים היו כהנים לאל עליון לבית אבותם כי לא היתה מכוונת הבורא אז לעשות לו מקדש אל כאשר פירשנו, ואך הבכור מהבנים היה הכהן להורות ליתר הבנים את דרך ה', לזה לבשו הבכורים בגד פאר כדרך הכהנים, ועל זה בא הצווי כי יורידו את עדים (פירוש הבכורים יסירו את בגדי הקודש מעליהם כי מאסם ה' מכהן לו), וע"ז אמר ואדעה מה אעשה לך כלומר אנכי אדע את הקדוש אשר אקריב אלי להשימו לכהן לך: (ז) ומשה יקח. כתב הראב"ע: וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים וכו', וכן דעת רש"י והוא הנכון לדעתי, כי אחרי שעלה משה שנית אל ההר, וירד רק לצוותם שיסירו את עדים ומיד חזר אל ה' ושב אל תפלתו (לקמן י"ב), ואז נתרצה לו ה' כאשר אפרש במה שיבא. אולם לבאר הסבה אשר הכריחתהו לשבת באהל חוץ למחנה, אקדים לך הקדמה אחת, והוא: הנה כל קורא באמת בסיפורי תורתנו הקדושה, בלבבו יבין גם בעיניו יראה, כי מיום ההוא כאשר חטאו ישראל בעגל והלאה, לבש משה רוח אחרת ושינה את טעמו, גדע את מקל נועם בו רעה את צאן מרעיתו ממצרים ועד הנה, ואחז בשבט מוסר ליסרם ברוח פיו על כל דבר פשע, גם קדוש ישראל אשר עד עתה אל נושא היה להם, מעתה נעשה נוקם על עלילותם, (וכבר פירש הרמב"ן פני ילכו והניחותי לך שיתנהג עמהם במדת הדין בלולה במדת הרחמים ע"ש), הנך רואה כי המרו על ים סוף ואמרו המבלי אין קברים במצרים וגו' (לעיל י"ד י"א) אחרי אשר עשה לעיניהם נפלאות לאין מספר, ובמדבר סין שאמרו מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים (שם ט"ז ג') וה' מלא את תאותם מלבד שהמטיר להם לחם מן השמים גם נתן להם בשר לשובע ולא לרזון כי לזאת שתאוו תאוה כאשר אמרו בשבתנו על סיר הבשר, גם ברפידים הלינו על משה ואמרו למה זה העליתנו ממצרים וגו' (שם י"ב ג') ומשה הכה צור ויזובו מים, ובכל התלונות האלה לא חרה אף ה' בם ובעיני משה לא היה רע, ואך ברפידים אמר אל ה' עוד מעט וסקלוני, אבל לא מצינו שדבר קשות אל העם; אולם מהיום אשר עשו עגל בחורב, כמעט סרו מן הדרך והרימו קול תלונה שפך עליהם משה כאש חמתו, וגם יד ה' היתה בהם להעניסם כאשר נראה בהתאותם בקברות התאוה במרגלים ובמעשה קרח ובמי מריבה; אולם אין ספק כי ה' לא ישתנה וצדקתו עומדת לעד, גם משה איש האלהים לא הפך לשנוא את עמו חלילה, רק יען הראה העם עתה בעגל את ערפו הקשה ודעתו החלושה, כי אחרי אשר ראו עין בעין את כבוד ה' במעמד הנבחר, עוד הוסיפו סרה וילכו אחרי ההבל ויהבלו, לכן ראתה הכמתו הבב"ת, כי אך טוב לישראל הוא למען הסיר לב האבן ממנו לנהג עמהם במה"ד הרפה (כמ"ש הרב המבאר בשם הרמב"ן), אולי אז יכנע לבבם הערל, וגם משה עבד ה' הבין כי הכל יפה בעתו ועת לרצות ועת לכעוס, לכן הסיר עתה הענוה ולבש בגדי גאות והראה לעמו קשות למען תהיה יראתו על פניהם וישמעו בקולו ולא יוסיפו למרות את עליון, ואחרי ההצעה הזאת הנני אומר כי בעבור זה תקע משה את אהלו עתה מחוץ למחנה כדרך המושל שלא ישכון בתוך העם, ואולי לזה אמר האהל בה"א הדעת לאמר שהיה זה אהל נחמד ונאה יאות לשבת שם שר הצבא ומושל עם, וכבר רמזתי לזה הענין במבוא לספר יהושע ע"ש: (יב) ויאמר משה. כבר בארנו שזה רק המשך מהדבור הנזכר בראש הפרשה, כי הנה ה' אמר לו ושלחתי לפניך מלאך, וכבר אמרנו שהכוונה בו שיגרש הגוים האלה על פי מקרה טבעית ולא יודע לעם כי יד ה' עשתה זאת (ואין זה המלאך הנזכר בסוף משפטים הנה אנכי שולח מלאך לפניך, שכבר בארנו שם כי שם הכוונה על נביא ה', ולאנס לאלו המפרשים בענין הזה ע"ש בדברי), וע"ז אמר ולא הודעתני את אשר תשלח עמי כלומר שלא רצית להודיע לעמך כי אתה עשית זאת, ולכן כל תחפוץ שידעו מקודם באיזהו אופן יהיה למען יחשבו שאך יד הטבע פעלה זאת, והלא אתה אמרת ידעתיך בשם כלומר אהבתי אותך אהבה נפלאה ע"ד כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו (בראשית י"ח י"ט) ע"ש בבאור, ולכן הודיעני אתה בעצמך את דרכיך ולא באמצעית חקי הטבע, וכמ"ש הרשב"ם אתה בעצמך תהיה מודיע לנו את הדרך שתראנו את דרכך ואלך אחריך עכ"ל, כלומר הלא עמך אשר קנית המה, ולכן

מן הראוי לעשות עמהם נפלאות למען יאמינו בך: (יד) פני ילכו. כת"א וכפירש"י ויתר המפרשים שנתרצה לו ה' גם לזה ללכת בעצמו ובכבודו עמהם, ובמה שהקשה א"כ מה זה אמר משה עוד אם אין פניך וגו' הלא כבר הבטיחו ה' על זה? יראה לי שכוונת משה היתה על העתיד, ובקש שאם עוד יוסיפו בני ישראל למרות עליון בציה, יעניסם ה' כאיזהו אופן הטוב בעיניו אך לא יהיה אל מסתתר ולשלוח אותם ביד מלאך שהוא הטבע, שאז טוב שלא יעלנו מזה, כי אם ינהגם רק ע"פ הטבע במה יודע אפוא יגו' הלא כל העמים ילכו לאור הטבע. והנה, קורא הנעים לא רציתי להלאותך בספקות העצומות והשאלות (אשר כבר הרבו המפרשים לדבר בהם) הנופלות בענין העמוק הזה, ואתה למראה עיניך תשפוט הן שמתי לך דרך, ואתה תחזה אם הצלית ה' בידי לסקל המסילה ולהסיר כל אבן נגף, וצלח רכב על דבר אמת, ואם לא ייטב לך דרכי אשר סלותי, אז שטה מעליו ועבור: (יח) ויאמר. כפי דרכי הענין הוא, כי אחרי שהבטיח ה' כי פניו ילכו עמהם בקש מתנו להראות לו כבודו כלומר המדות שבהם יתנהג עמהם, וכאשר העביר ה' טובו על פניו ואמר: אל רחום וחנון וגו' השתחוה משה ואמר אם כן הוא הדבר בוודאי אחפוץ כי ילך אדני בקרבנו, שאם גם קשה עורף הוא הלא אתה נשא עון ופשע וסלחת לעונינו וגו' אף אם נקה לא תנקה:

לד (י) הנה אנכי. מעתה מלא ה' למשה את כל משאלות לבו וכרת עמו ברית לעשות עמהם נפלאות אשר לא נבראו, וראה כל העם את מעשה ה' כי נורא הוא ויאמינו בו, וזאת היתה כל חשק נפש משה כאשר הבאתי למעלה: (יט) כל פטר. אין ספק כי דברי הרב המבאר נכונים מאד ומסכימים עם דעת הרד"ק בשרשים ע"ש, אך אתמה מדוע לא הביא גם מענין הזה פטורי ציצים (מ"א ו' י"א) שאף שם הכוונה שהפרחים יפטרו ויצאו לחוץ: (כט) ויהי ברדת. כבר התעורר הרדי"א מדוע לא נעשה לו היקר הזה כאשר עלה בתחלה להר ה' יראה? ותירץ הוא מה שתירץ עיין בדבריו; אולם גם פה אלך במסלה אשר סלותי לי, ואומר: הנה קודם מעשה העגל לא חפץ משה כלל ביקר הזה אשר יביא יראה בלב העם, (כמו שנאמר ויראו מגשת אליו) כי רק באהבתם לא ביראתם חשקה נפשו, אבל עתה כאשר אמרנו הבין כי נכון הוא להביא יראת הכבוד בלבבם למען ישמעו וייראו, ולכן נתן ה' עליו מהוד קדשו. ואולי יש להכר הדעת הזאת עם דעת הראב"ע שהביא בשם המפרשים וז"ל: ויש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם ה' והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה על פניו שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו, וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור ע"כ היה משים המסוה, עכ"ל:

לה (ה) קחו. עיין בבאור, והנה אין ספק לדעתי שנפל טעות בדברי הראב"ע וז"ל: רק בהיות למ"ד אחר גזרת לקיחה ואז דבריו אין צריכין באור, כי באמת אין מן הצורך כלל שיבוא אחר הפעל לקח מ"ם, אם לא הכוונה ליחד המקום ממנו לוקח, כמו קחו את המנחה (ויקרא י' י"ב), ואת אחיכם קחו (בראשית י"ג ג'), ועוד רבים לאין מספר שיבואו ביחס הפעול לבד: כל נדיב לבו. עיין בבאור, והנה מה שכתב הרב על הראב"ע: ולא כן כתב בפרשת ויחי (בראשית מ"ט י"ב) עכ"ל. בקשתי ולא מצאתי שם דבר מזה, רק שם (כ"ו) על נזיר אחיו אמר וז"ל: מגזרת נזר והוא סמוך כמו נדיב לב עכ"ל. אולם גם מזה אין ראיה לסתור כלל, כי מלבד ששם כוונתו רק שנזיר הוא על משקל פָּעִיל, כמו נְדִיב מן נָדִיב, אבל לא שיהיה הוראת הסמיכות, מלבד זה נאמר שגם הראב"ע מודה שנדיב לב סתם תאר לאיש רק כאן שבא לבו בכנוי, צריכין לפרש לבו הנדיב: (כד) תרומת כסף ונחשת. הנה מה שטען הרב המבאר על הרמב"ן מן תחת הנחשת אביא זהב עיין בדבריו. לדעתי אין מזה ראיה מכרעת כי נודע שערך כל דבר הפץ מיוחס כפי רב מציאותו במקום ההוא, ולכן בא"י שנאמר ומהרריה תחצוב נחשת (דברים ח' ט'), ולא נזכר שם כסף וזהב אין ספק שהיה הכסף נבחר מן הנחשת וכן הוא בכל ארצות הישוב, אולם בכל זאת אין מן הנמנע כי במדבר היה להם הנחשת יקר מן הכסף, יען כאשר נצלו את מצרים לא לקחו בידיהם רק כסף וזהב, וכמו שבא ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב שהוא עובר לסוחר, וגם לא תכבד עליהם המשא כמו בנחשת, כי הכסף מעט הכמות שוה יותר מנחשת ואם רב הוא, ולזה לא נמצא בידיהם נחשת הרבה והיה יקר בעיניהם, ויש קצת ראיה לדברי הרמב"ן מזה שהקדים כסף לנחשת כי בשמות העצמים מדרך הכתוב להתחיל בהפחות כמו שבא ברב כלי כסף וכלי זהב, ועיין מ"ש בזה בתל"ע דפוס פראג תקל"ב בערך דרכי הלשון (סינטאַקס): (כז) והנשאם הביאו. עיין בבאור מה שהביא בשם הראב"ע, אולם כבר אמרתי בתחלת פ' תרומה שארחות הסוחרים שהיו נוסעים דרך המדבר היו מגישים מנחה לבני ישראל כי פחדו מהמוגם פן יבוזו אותם כדרך העמים השוכנים באהלים, וא"כ אין לספק כי לנשיאי העדה שרי הצבא הקדימו פניהם בסגולת מלכים וכל דבר יקר כמו אבני חפץ ושמן הטוב ובשמים ראש: (לד) הוא. הרב המבאר רצה להשוות זה עם ופגריכם אתם, ישמח לבי גם אני, עיין בדבריו. אולם כבר מלתי אמורה בתל"ע (בערך דרכי הלשון) כי במקומות האלה הכנוי ביחס הקריאה (ווֹקאַטיף) ולזה יבוא תמיד כישר ע"ש, אבל כאן לא שייך זה, לכן יראה לי שכאן הוא מקרא קצר, ובתשלומו: הוא ואהליאב וגו' יורו את הצריך להורות, ואין זה זר כל כך כנודע לבעלי הלשון, וא"כ יבא יחס הישר על נכון כי הוא נושא המאמר והנשוא במובן:

לו (ז) והותר. הרמבמ"ן והרש"ד האריכו בבאור המלה הזאת ע"ש, ולדעתי יתפרש כפשוטו שהוא עבר מהופך לעתיד, ועה"ד כנוי סתמי ושעורו והותר המותר, ובא הציר"י במקום החיר"ק, ואין זה זר כנודע, וא"כ גם הנגינה תבוא על מקומה, ויתורגם. (מאַן ליעס נאָך דאַפאָן איבריג):

לח (כו) לשש וגו׳. הרב המבאר הרחיב לבאר ענין מספר בני ישראל כאן (ובחומש הפקודים שהיה בשנה שנייה, ובכל זאת איש לא נעדר ולא נוסף על מספר הראשון, וכבר התעוררו על זה כל המפרשים), גם לדעת ריב"ק גם לדעת רבי. עיין בדבריו כי נכבדות ידבר, אולם בכל זאת לא נמלט גם לדברי שניהם לייחס שווי שני המספרים לעשותם רחוקים בדרך נס ופלא כאשר כתב בסוף דבריו, אולם אני אלך לדרכי אשר בחרתי בו בתחלת פרשת כי תשא והוא הדרך אשר הכין לפני הרדי"א, ולזה אני אומר גם דעת ריב"ק היא המקבלת יותר כפי פשטות הכתובים. כי כבר אמרתי פעמים, שלולא חטאו ישראל בעגל לא היה להם לא מקדש אל ולא קרבנות, (עיין מה שכתבתי לעיל ל"א י"ח על פסוק ויתן אל משה) ומשפט הבכורים יהיה רק להורות לאנשי ביתם את דרך ה׳ בו ילכו ולזה נקראו כהנים. אך בכל זאת נראה לי שגם בפעם הזאת לא נמנו הלוים בתוך בני ישראל, והענין כך הוא, כאשר עשה משה המשכן ואת כל כליו ראה כי תם כסף הנדבה ולא היה לו כסף לאדנים (וכמו שכתב הרדי"א בריש פרשת כי תשא) וצוה לו ה׳ לקחת כסף הכפורים לכפר על מעשה עגל כאשר באֵרנו שם. ולא מנה אותם עתה לגלגלותם, רק כמו שאמר הרמב"ן (שם) שכל איש שהיה יודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה הביא את מחצית שקלו, והיה זה בחדש אדר סמוך לר"ח ניסן, ואל תתמה איך בזמן קצר כזה (שהרי באחד בניסן הוקם המשכן) השלים מלאכת מאה אדנים? כי היו כבר החריטים מוכנים, והציקה לא צריכה מלאכת אמן כ"כ. גם היו עושי המלאכה רבים, ובאחד לחדש השני בא הצווי לפקוד אותם לגלגלת כנזכר בתחלת חומש הפקודים ואז לא הביאו שקלים (כדעת קצת מחז"ל כאשר הבאתי לעיל). וצוה ה׳ לעשות כזאת להראות צדקות ישראל שאיש לא מנע מלהביא את שקלו, ובפעם הראשון לא היה אפשר למנותם לגולגלותם על פי הנשיאים כי היה הדבר נחוץ, וא"כ לא היה בין הפקודה הראשונה לשנייה רק כמו חדש ימים, ולכן אין זה מן התימה כ"כ אם בזמן קצר כזה לא נוסף ולא נגרע, ואם גם יעדרו או יעדיפו איזהו האנשים הנה מדרך הכתוב כי בחשבון הכולל לא ישית לבו לאחדים, כי לולא זאת הלא יפלא איך קרה כה שגם במספר הר סיני גם בערבות מואב לא מצינו באחד מן השבטים שלא יהיה מספר אנשיו נשלם תמיד בעשיריות ולא אחדים כלל? וזה באמת כמעט מן הנמנע:

מבוא

מאת החכם מוהר"ר יהודה ליב בן-זאב

א) מי זה מלך אחשורוש הנזכר בספר

המגלה הזאת כוללת ספור מעשה אחת אשר קרה לאבותינו בתחלת בנין בית שני. תחת ממשלת מלכי פרס באו לסכנה גדולה, כי לרצון איש אהוב אחר צוה המלך להמית כל היהודים במדינות מלכותו חנם, ובתאר אשה יפה בטלה הגזרה. והיה היום ההוא לחק לעשות אותו יום משתה ושמחה.

כן אמנם נזכר בראש הספר שם המלך ושנת מלכותו ומקום המעשה; ובכל זאת בעור מגשש קיר נלאה למצוא הפתח. כי נלאו החכמים יודעי העתים ודורשי רשומות מעשי עולם, למצוא זמן לספור המעשה ההוא, מי זה מלך אחשורוש ואיזה מלך ממלכי פרס הוא זה? וסבת הספק הזה, מפני מבוכת הספורים והעדר הסכמתם במספר מלכי פרס ובשמותם ובסדורם זה אחר זה, כי אין שמות מלכי פרס שמות עצם פרטי, אשר יאמר עליו כי הוא זה מלך פלוני בשם פלוני, מלך בזמן פלוני אחרי מלך פלוני, אבל רובם שמות התארים הם הכוללים כל המלכים, כמנהג בשמות המלכים כשם פרעה לכל מלכי מצרים, ושם אבימלך לכל מלכי פלשתים. וכן יש מהם מרכבים לתאר מושג מה, כמו נבוכדנאסר נבופלאסר נבוזראדן תגלת פלאסר שלמנאסר אסר חדן בלאדן במלכי אשור ובבל; וכן שמות ארתחשסתא אחשורוש במלכי פרס ומדי, והרכבת שם ארתחשסתא בארתי במבוא לעזרא, כן איפשר כי שם אחשורוש שם מרכב, למה שנמצא אחשתרנים אחשדרפנים. ע"כ אין להכיר שם מלך הנזכר בשם תאר זה, לפי שהוא כנוי ליותר מאחד. והפרטי אין להכיר כי אם בשמו המיוחד לו לבדו, אשר בו נבדל מכל זולתו. וע"כ תמצא העדר הסכמה בספורים המוגים מספר למלכי פרס, אשר יכנהו האחד בשם דריוש, יכנהו אחר בשם ארתחשסתא, ואחר בשם אחשורוש, ולמה שמחולקים הם בכמותם ג"כ כ"ש שתגדל המבוכה.

אך לפי מה שהעליתי במבוא לעזרא, ראשי הדעות החלוקות שנים המה, ועליהם לבדם ישים המתבונן עין בחינתו אחרי מי לנטות. הדעת האחד דעת חכמי התלמוד הממעיט מכלם למנות מלכי פרס לא יותר מארבעה, והדעת השני המרבה מכלם למנות מלכי פרס לא פחות מארבעה עשר. על דעת חכמי התלמוד אחשורוש שבספר הזה, הוא השלישי למלכי פרס, הראשון היה דריוש המדי אשר קבל מלכות בבל ומלך ב' שנים. אחריו כורש הפרסי ג' שנים. אחריו אחשורוש י"ד שנים. ובשנת ג' למלכותו עשה משתה, ובשנת שבע לקח אסתר, ובימיו היה הבית בטל מבנינו, בעבור השטנה שכתבו השמרנים צרי יהודה ובנימן. וכבר כתבתי שם מן הטענות והספקות אשר כבדו מהכיל על פי הדעת ההיא, ופה מצאתי עוד טענה להוסיף על פי הסדר הזה. הן אסתר אשר המלך אהב אותה מכל הנשים, וכל שאלתה ובקשתה לא חשך ממנה, ומרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש, וגדול ליהודים ודורש טוב לעמו. איככה יוכלו להתאפק ולראות ברע אשר ימצא לבית אלהינו שהוא בטל מבנין בחצי מלאכתו ולא עמדו לבקש מלפני המלך לתת להם רשיום על השלמת הבנין כאשר עשה בנו דריוש אחריו. ויותר כאשר אמר להם המלך ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם והמה כתבו בשם המלך וחתמו בטבעת המלך לאבד כל חיל עם ומדינה הצרים אותם, ומי צרים להם יותר כשמרנים צרי יהודה ובנימין אשר כתבו שטנה לבטל מלאכת הבנין, והיה להם לכתוב לאבד הצרים האלה והבנין יוגמר במצות המלך? ואם ישיבני משיב

מן הדרש בתלמוד עד חצי המלכות. אמר רבא עד חצי המלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחוצץ במלכות ומה הוא זה בנין בית המקדש (מגלה טו א) ע"כ. הלא כבר אמרתי אין משיבין מן הדרש, ובפרט במקום שהדרש זר נראה מהנגד לפשט המקרא כי בעת ההיא שאמר המלך לאסתר מה בקשתך עד חצי המלכות, לא ידע עוד כי מזרע היהודים אסתר אשר איננה מגדת את עמה, ולא יכלה לבקש אז על בנין בהמ"ק, ואיכה יכוון ע"ז דרש של עד חצי המלכות, ולא יפול רצון או מניעת בקשה במה שלא יבקש השואל.

ועתה נחפשה דרכינו ונחקרה על הדעת המקבילה, אשר הוסכמה מפי סופרים רבים, ואחריה נטו רובי מפרשי המקרא, למנות יותר ויותר מספר מלכי פרס. והנה על דעת הזאת, נעדר ההסכמה איזה מלך מיוחד אשר עליו תתיחס כל ספור המעשה הזה, ואשוב לשנות שמותם וסדורם ודעות הסופרים במלך אחשורוש. א) כרש הראשון מלך ז' שנים (ולר"ק ל' שנים) הוא שלח הגולים חפשי והרשה לבנות הבית, ובטל בנינו בשטנת צרי יהודה. ב) אחשורוש קמביזוס בנו מלך ז' שנים. ג) שני אחים בני מגוש ז' חדשים. ד) דריוש היסטספים ל' שנים. הוא התיר להשלים בנין הבית בשנת ב' למלכותו ונגמר בשנת ו'. ה) אחשורוש קסירקסים בנו כ' שנים, (ולר"ק הוא אחשורוש בעל אסתר). ו) ארתחשסתא ארוך היד ל"ח שנים (ולר"ק מ' שנים) בימיו עלו עזרא ונחמיה לירושלים. ז) דריוש נוטו י"ט שנים. ח) ארתחשסתא מימנון מ' שנה, ולר"ק הוא בעל אסתר. ט) דריוש אוחו כ"ו שנים. י) ארסים בנו ז' שנים. יא) דריוש האחרון ו' שנים. אלה השנים שזכרתי אשר הסופרים מחולקים בהם, ואין סברא או ראיה להוכיח מי מהם צדק.

אך עוד מכשול אחד יש בדרך הזה צריך לפנותו, והוא כי לפי משמעות הכתוב (אסתר ב ז) היה מרדכי מן הגולים שגלו עם יכניה מלך יהודה, שנאמר: אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה. ועל הפחות שבמספרים, מגלות יכניה עד שנת שתים עשרה למלך אחשורוש שבו היה מרדכי משנה למלך, הם קנ"ד שנים, אף כי לדעת האומרים כי כורש מלך ל' שנים, ואחשורוש בעל אסתר הוא מימנון הם רנ"ד שנים, ולפי זה חי מרדכי כג' מאות שנה. אמנם הזרות הזה מרבוי שנות מרדכי לא יקרה להמרבים במספר מלכי פרס לבד, כי אם גם לפי דעת חכמי התלמוד היה מרדכי זקן יותר מק"פ שנים, כדאיתא במנחות פרק רבי ישמעאל (דף סד ע"ב עיין תוס' שם). ובירושלמי שקלים פ"ה. ומה שהוא יותר תמה, כי לדעת התרגום על אסתר (ב ח) היתה אסתר בתולה בת ע"ה שנים בהלקחה אל בית המלך אחשורוש. והדבר היוצא מחק הטבע והמנהג הוא פלא, ואין לשער בו להבדיל בין רב לרב ממנו.

אכן על דרך פשטי המקראות, אין צורך להכנס ברחוקים ובדברים היוצאים ממנהג, כי איפשר לומר כי מרדכי הוא לא היה מהגולים מירושלים, כי אם אחד מאבותיו הנזכרים במקרא, ואולי הוא קיש מה שאמר אשר הגלה עם הגולה, כי קיש הנזכר כאן איננו קיש אבי שאול כאשר חשבו קצת, כי זה דבר נמנע שמקיש אבי שאול עד מרדכי שהם יותר מת"ר שנים לא יהיה כ"א ד' דורות. ופה לא יתישב ביישוב שזכרנו במבוא לרות ובמקומות אחרים, שמנה רק החשובים ומשמיט שמות הבלתי חשובים, כי אם כן מדוע הזכיר קיש והשמיט שאול בנו החשוב ממנו שהיה מלך, כאשר הרגיש בזה החכם הראב"ע שאמר „ואלו היה קיש אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו" (ועל פי זה תגדל התימה שתמהתי על החכם מהר"א וו"ז, במבוא לרות, שדחה סברא זו במקום שראוי להולמה וקיים במקום שא"א להולמה) ע"כ הנכון

אֶת־אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית׃
ל וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֶל־
שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לא לְקַיֵּם
אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר
קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־
זַרְעָם דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם׃ לב וּמַאֲמַר
אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב

קת"ם הפרים. ח"ו ומ"י וכן להלן פ[illegible] ול"ב: (לא) לקיים. י"ס בכתוב בב' יודי"ן: הצומות. מלא דמלא: (לב) קים. היו"ד בפתח: ונכתב. התי"ו בקמץ:

פעסטיגקייט צו געבען, דיעזע צווייטע שריפט דעם פורים אויפגעזעטצט, (ל) אונד אין בריעפען אן אללע יהודים אין דען הונדערט אונד זיעבען אונד צוואנציג פראפינצען דעם קאניגרייכס אהשורוש געשיקט, ווארטע דעם פריעדענס אונד דער וואהרהייט, (לא) דאס מאן דיעזען פורים-טאגען אים מערוואהרענדען בעשטאנד געבע נאך איהרען בעשטיממטען צייטען, זא וויא עס איהנען דער יהודי מרדכי אונד דיא קאניגין אסתר שאן אויפגעטראגען, אונד זא וויא זיא אויף זיך אונד איהרע נאכקאממען יענע פאסטען- אונד בעט-טאגע בעשטאטיגעט האבען. (לב) זא ווארדען דיעזע רעכטע דעס פורים דורך דאז קאניגליכע ווארט אסתר'ס בעשטאטיגט, אונד דיא געשיכטע דעס-זעלבען אין דער היילינגען שריפט אויפגענאממען.
דער

רש"י

מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השניה חזרו קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעם ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר:

באור

אף שגמרו ישראל המצוה הזאת להיות שנים, נעשה אחר כך, והצרך מרדכי לכתוב שנית עם אסתר בעבור היותה מלכה ע"כ, וכתבו את כל תוקף לקיים, כלומר כל הטעמים המועילים לחזק הקיום ההוא, וכדמתורגם אשכנזית, דהיינו שכתבו את אגרת הפורים הזאת השנית, היא הכתב שלפנינו עתה, יתכן שמפורשים בו הדברים יותר מבאגרת מרדכי הראשונה, וגם כתבו ספרים מלאים דברי שלום, כמו שאמר הראב"ע שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים, ואמת שהם חייבים לשמור הפורים כאשר כבר קבלו על נפשם, וזה שאמר מאמר אסתר קים וגו' לא מאמר מרדכי לבדו. (לא) קים עליהם מרדכי ואסתר, היפך ותכתוב מטעם הידוע, וטעם עליהם על היהודים. ובאשר, הם בעצמם כבר קימו על נפשם ועל זרעם עשיית הפורים, וכאשר קיימו גם דברי הצומות וזעקתם, ומאמר וכאשר קיימו כפול בטעם, ובא א"כ האתנחתא במקומה כראוי. דברי הצומות וזעקתם, על דעת רבים על יום תענית אסתר, ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו יום התענית הזה, וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת, והטעם שראוי שיקיימו היהודים עליהם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית ולזעוק אל ה' בימי התענית (מדברי הראב"ע), וכן הוא דעת הרלב"ג. (לב) ומאמר אסתר, כמו שבארנו להיותה מלכה ומלת האלה שב על דברי לא על פורים (הראב"ע). ונכתב, בקמץ הענין לשון הוה, כלומר כמו שמאמר אסתר קים דברי הפורים כן הסב שמעשה ההוא נכתב עתה בספר ב[illegible], בפתחות הבי"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר, כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דה' למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר (הראב"ע) והיותר נכון נראה כדעת רש"י שנכתב עם שאר [illegible] קודש, וכן הוא מתורגם אשכנזית, ומענין כתיבת המגלה וכותביה עיין במ"הם.

בספר: י וישם המלך אחשרש מס על הארץ ואיי הים: ב וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: ג כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו:

סכום פסוקי דמגלת אסתר מאה ושישים ושבעה, וסמנו כבדני נא נגד זקני עמי וחציו ותען אסתר ותאמר, וסדריו חמשה וסימנו זה גב המזבח.

קת"ם י (א) סתומה — : אחשרש. חסר דחסר: (ב) תקפו. הפ"א דגושה: גדלת. ח"ו: הלוא. מ"ו ואל"ף: כתובים. מד"מ: (ג) וגדול. מ"ו: לרב. ח"ו: דרש. ח"ו וכן ודבר פתח"ז:

י (א) דער קאָניג אחשורוש האטטע זיך דאז גאנצע פעסטע לאנד זאמט דען אינזעלן דעם מעערעס צינז־באר געמאכט. (ב) דיא גאנצע געשיכטע זיינער מאכט אונד געוואלט אבער, זא וויא דיא אויסעראָרדענטליכע גראָסע מרדכי'ס, צו וועלכער איהן דער קאָניג ערהאָבען, שטעהען בע־שריעבען אין דען טאגע־ביכערן דער קאָניגע פאָן מעדיען אונד פערזיען. (ג) דאָך וואר מרדכי דער יהודי, דער צווייטע נאך דעם קאָניגע אחשורוש אונד דער גראָסטע זיינער נאציאָן, געפאָלליג געגען דיא מענגע זיינער פריינדע, וואָהל־וואָללענד געגען זיין פאָלק, אונד היילברינגענד פיר איהרע גאנצע נאכקאָממענשאפט.

רש"י

י (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

י (א) וישם וגו', אמר הרא"בע ז"ל, זה הכתוב בא להודיע כי הגליה בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה ע"כ, והיותר נכון שטעמו וכבר שם, וזוכר גדולת המלך כדי להעיר על גדולת מרדכי שהיה משנה למלך התקיף הזה, ובכל זאת היה עניו ורצוי לרוב אחיו וגו'. הארץ, זה החלק מהיישוב שבו מחוברות מדינות ואומות רבות זו בזו בלי פרוד ימים יקרא ארץ, בל"א [דאז פעסטע לאנד]. והחלק הקטן מיבשה המוקף ים מכל צד יקרא אי [איינע אינזעל]. ואיי הים, יתכן היותם איי אגישה בחלק איירופא המכונים בל"ז [חוכ פעלאגוס העלעספאנטוס] שהם יותר מן אלף ות"ק איים סמוך לתוגרמה, כנזכר בס' נת"הע להרמב"מן ז"ל (ברכות י), ויראה מזה היות אחשורוש המלך קסערקסעס כמבואר במ"הס. (ב) וכל מעשה תקפו וגבורתו, כלומר שימת המס הנזכר עתה הוא לבד פרט אחד מדברי מלכותו אמנם כל מעשה תקפו וגבורתו וגו'. ופרשת, אמרו טעמו ובאור גדולת מרדכי, והיותר נכון שהוא על המיפרש מן המורא [- - - דעטאלירטע ענטוויקלונג] כמו שם פלא הנגזר מן והפליתי ביום ההוא (שמות ח) שהוא גם כן לשון הפרשה [illegible] גם טעם פרשת הכסף דלעיל, רבוי הכסף העצום שאמר המן לשקול על גנזי המלך. (ג) כי מרדכי היהודי וגו', חד מן הבריא אמר טעם כי לאמת פרשת גדולת מרדכי הן למלכו והן ליהודים [illegible] את עצמו באופן שהיה רצוי לאחיו וגו', וחד אמר טעם כי, אף על פי ורבים כן. [illegible], ואף על פי שהיה הגדול שביהודים מ"מ היה רצוי וגו' וידוע שלפעמים תבוא הלמ"ד [illegible] וחד מן הבריא אמר למ"ד ליהודים היא למ"ד התכלית ומוסב למטה, שאף כי היה [illegible] גדולתו כי אם לטובת היהודים, והיה רצוי בעבור זה וגו', והראשון יותר נכון. לרב [illegible] ולא לכלם, לדעת רש"י לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו, וג[illegible] גלות הכל בעבור קנאת האחים. אמנם לא יתכן היות כונת הכותב כ[illegible] מבפנים כי אמר כך זוכר את עמו וטעם לרוב לרבוי, והפך הוא, שאע"פ ד[illegible] טוב לכלם בעבור מדותיו הטובות, וכן היה לכל עמו כי היה תמיד דורש לטובת ע[illegible] על ימיו הנזכר כי אף אחרי מותו הטיבו מלכי פרס ליהודים בעבורו. וטעם ד[illegible] שהוא לשון הנהגה כמו דבר אחד לאור, כלומר שהביא לכל זרעם שלום.

(עזרא ז א) אחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא וגו', ומשמע מזה, שהמלך ארתחשסתא אשר בימיו עלה עזרא לא היה המלך הנזכר קודם, אשר בימיו נבנה הבית; מ"מ החליטו ששלשה שמות היו לו, דריוש, ארתחשסתא וכורש, (עיין מזה ר"ה ג ב, מגלה יא ב) ומצאנו עוד מקרא מפורש בעזרא (פ' ד פסוק ה ו ז) שנאמר וסוכרים עליהם יועצים כל ימי כורש עד דריוש וגו', ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו' ובימי ארתחשסתא כתב וגו', ונאמר בסוף הפ' באדין בטלת גו' עד שנת תרתין לדריוש, הרי מפורש שהיו שני מלכים בין כורש לדריוש הפרסי שמותם אחשורוש וארתחשסתא אשר שניהם בטלו בנין הבית, אך המפרשים נלחצו ונדחקו לפרש כי אחשורוש נקרא ג"כ ארתחשסתא, והשטנה שנכתבה פעמים אחת היא, ע"ש הראב"ע[1]. הנה נראה לעין כל, הלחץ הגדול לדבריהם בפסוקים שהבאתי, ועוד מצאתי דבר תימה בדבריהם, שאמרו (מנחות סט א שקלים ז א) פתחיה על הקינין פתחיה זה מרדכי וכו' וספרו ממנו מעשה מהנהו שלש נשים דאייתו קינין וכו', נראה ומוכח מדבריהם שמרדכי היה בירושלים אחר בנין בהמ"ק, והלך משושן אחר המעשה אשר קרה לו עם המן, ותמיה לי, מדוע לא נמצא ממנו דבר מה מוזכר בנחמיה?[2] מדוע שתקו מהאיש הזה אשר היה גדול ליהודים ומשנה למלך? וגם כאשר באו על החתום כמוזכר בנחמיה פרשה י', למה לא נמצא שגם מרדכי הזה בא על החתום? וכבר הרגישו דבר מה כעין זה חכמי תוס' (ב"ק פ"א) יעויין שם מה שהוקשה להם על המאמר הזה.

ולהוציא את עצמו מן הלחץ הזה יאמר בפרקי ר"א, שהיו מלכי פרס יותר ויותר ממה שחשבו רז"ל במס' הנ"ל ובעקבותיו דרכו רוב המפרשים מבני עמנו, גם מאור הגולה רש"י כתב (דניאל יא ב) וז"ל: רז"ל אמרו בס"ע וכו' אבל בספר יוסיפון נכתב שהיה לו לכורש בן אחד ושמו קאמבישה וכו' עכ"ל, ועיין שם בהראב"ע דעת ר' משה כהן הספרדי, שכולם חשבו הרבה מלכי פרס, ממה שחשבו רז"ל, גם רבינו זרחיה הלוי (בפ"ק דראש השנה) כתב שהיו שני ארתחשסתא אחד שבטל בנין הבית (והוא שנכתב שטנה בימיו עזרא ד) ואחר שהרשה לבנות (והוא שמוזכר בעזרא ז ח) וכתב עוד אף על פי שנאמר עוד שלשה מלכים עומדים לפרס וגו' אין כוונת הכתוב שלא יהיה לפרס רק ארבעה מלכים (כדעת ס"ע וכדעת ר"ס גאון) רק חשב הכתוב הגדולים והתקיפים וכו', גם הר"י אברבנאל בספרו מעייני הישועה האריך בזה.

טן הדברים האלה אשר הבאתי נראה לכל, שיש לכל אחד ואחד מן המפרשים דרך מיוחד במנין המלכים, זה הרבה וזה המעיט, כפי אשר חשבו למצוא דרך האמת והנכון, אך בכולם לא מצאתי מנוח לפרש הפסוקים הנ"ל אשר הקשיתי לשאול, וראיתי בספר צמח דוד שהביא בשם בעל מ"ע שכתב וז"ל: מן המפורסמות שאין צריך ראיה, שמכורש ועד דריוש האחרון, מלכי פרס ארבעה עשר הם, עכ"ל, וכן נמצאים בדברי הימים בלשונות העמים ולכן אודיעם בשמותם וגם אציגה לפני הקורא דעת חכמי האומות בזה, ועליו לשפוט איזה מהם יוכשר יותר להיות אותו אחשורוש הנזכר במגלה, ואומר:

המלך הראשון למלכות פרס הבללית, היה כורש וימלוך על מדי ופרס, בבל אשור וכנען ושאר מדינות, ימי מלכותו היה ז' שנים, וימלוך תחתיו בנו קאמביזעס, הוא

נלחם

1) ורש"י במח"כ שגה בזאת, כי הוא ז"ל הביא ראיה שאחשורוש נקרא ארתחשסתא ממאמרם במסכת ר"ה הנ"ל הוא כורש הוא דריוש וכו', ובאמת שם לא דברו כלל מאחשורוש הזה רק מדריוש הפרסי ע"ש:

2) כי מה שאמרו מרדכי בלשן זה מרדכי אומן אסתר, הרי לא הזכירו אותו עזרא ונחמיה רק בעלותו בימי כורש. אך בעלותו שנית לא היזכירוהו כלל, ולא חשבוהו בשאר העולים פעם שנית לירושלים.

נלחם עם מצרים וילכדה, גם העמים בחלק אפריקא ליביער צירענער היו לו לעבדים, וממשלתו עד נוביען ואביסיניען, ימי מלכותו ז׳ שנים. אחריו קם איש אחד ויאמר כי הוא אח קאמביזעס, ויסב שמו זמערדים (כי לקאמביזעס היה אח ושמו זמערדים והוא נרצח) ולכן לו יאתה המלוכה וימלוך ז׳ חדשים עד כי נודע הדבר, ונתגלה כי לא מזרע המלוכה הוא רק בן כהן אחד [1]) ויקומו עליו שבעת שרי וגדולי פרס ויהרגו אותו. אחריו מלך איש אחד משבעה שרים הנ״ל ושמו דאריוס היסטאספים (זה דריוש הנזכר בעזרא ובנחמיה) והוא נמלך על ידי נחרת הסוס, כי בימים ההם אחר מות בן כהן הנ״ל ומלך אין לפרס, כרתו יחד שבעת גדולי פרס הנ״ל ברית והסכימו פה אחד לאמר, שכל אחד מהם יהיה מזומן ומעותד ליום מועד בעת עלות השמש עם סוסו לרכוב עליו, והסוס אשר ישמיע קולו בראשונה מכל שאר הסוסים הנה הרוכב הסוס הזה יהיה למלך, ויקר שסוס דאריוס הנ״ל נחר בראשונה, ע״י תחבולות עבדו אעבארעס [2]), ולכן הומלך עליהם. דאריוס היסטאספים הזה היה איש טוב וישר, אוהב צדקה ומשפט, הוא הרשה לבנות הבית בירושלים, לקח בנות כורש ובת זמערדים בן כורש לאשה, גם בת אטאנס אחד משבעה שרים הנ״ל לקח על נשיו, הוא לכד טרסי (טראַציען) באיראפא, ושאר מדינות בארץ יון, הוא הלך להודו (אינדיען) וילכוד שם עמים רבים תחת רגליו, וימי מלכותו ל״ו שנים. ומעת אשר הומת בן כהן הנ״ל על ידי שבעת השרים, הותקן ביניהם שיהיו תמיד אצל המלך ז׳ יועצים וגדולים משרי פרס אשר עמהם ישא ויתן בדבר המלוכה, ולאלה שבעת השרים הרשות נתונה לבא בכל עת שירצו אל המלך מה שלא הורשה לכל איש זולתם, והנה בזה רוב חכמי האומות מודים פה אחד, שלא היה אחשורוש בעל אסתר, אחד מן ארבעה המלכים שזכרתי, כי המלכים לפני דאריוס היסטאספים לא מלכו י״ב או י״ג שנים, ובמגלת אסתר נמצא כתוב בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש; גם לא יתכן לאמר שהיה דריוש הנ״ל, כי ממעשה אחשורוש הזה נראה שהיה טפש ומלך הפכפך, כאשר בנוהו חז״ל, ודריוש היה איש טוב וישר, לא טפש ולא הפכפך, גם לא היה דריוש בשנת י״ב למלכותו בארצו רק הלך לארץ יון, וממגלת אסתר ראינו שהיה אחשורוש בשנת י״ב למלכותו בשושן הבירה [3]).

אחר

---

1) דער זאָהן איינעס מאַגיערס.

2) האבארעס הזה היה שומר אורוות סוסיו (זיין שטאללמייסטער) וכשמעו הברית אשר נכרתה ביניהם, לקח סוסה אחת ויאסר אותה במסתרים לעץ אחד, במקום אשר יקבצו שם שבעת שרים הנזכרים, ובערב לפני יום המועד לקח הסוס אשר ירכב עליו דאריוס, וינהגהו אל מקום אשר סוסה הנ״ל אסורה ליהמנו אל הסוסה, הבוקר אור והאנשים האלה עוברים עם סוסיהם פני המקום הזה, ויחם הסוס של דאריוס כתמול, ויתן קול בנהירה אל הסוסה.

3) ומעתה תשוב ותתבונן פירוש המקרא בעזרא ד׳ ה׳, וסוכרים עליהם יועצים וגו׳ אשר הקשיתי לשאול לעיל, כי בימי כורש סכרו יועצים לבטל הבנין, ואמר הכתוב ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה לדעתי הוא קאמביזעס, ואמר בתחלת מלכותו, לפי שלא היה רק זמן מועט בתחלת מלכותו בארצו, ושאר השנים היה בארצות אחרות להלחם נגד שונאיו, ואמר אח״כ ובימי ארתחששתא כתב וגו׳ הוא בן כהן הנ״ל ובימיו ג״כ נבטל בנין הבית והוא בטלה עד שנת תרתין לדריוש הוא דאריוס היסטאספים. ואל תתמה על שנוי השמות בל׳ העמים ממה שהם בלשון העברית. ולאמר שיהיה ארתחששתא זמערדים, או אחשורוש קאמביזעס? כי [illegible] ברוב העתים וימים, וע״י רוב העתקות נשנו השמות בלשון העמים ונתבלבלו, או יאמר, הלא נודע שהיה למלכי פרס לפעמים שני שמות ויותר וכאשר הביא זאת יוסיפון בן גוריון בספרו: והבן עוד ההפרש הנמצא באגרת השטנה, בעזרא ד׳ נאמר די יבקר בספר דכרניא די אבהתך וגו׳, ובעזרא ה׳ כאשר כתבו השטנה לדריוש נאמר פסוק י״ז יתבקר בבית גנזיא די מלכא וגו׳, ושם לא נאמר די אבהתך, אין זאת כי אם שדריוש הזה הוא היסטאספים, והוא לא היה מזרע המלוכה, ולכן לא יוכלו לאמר לו די אבהתך, אבל באגרת הראשונה אשר שלחו לארתחששתא או זמערדים אשר אמר שהוא בן כורש [illegible] שפיר ביה די אבהתך ודע זאת.

מבוא

הוא לומר כי קיש איננו אבי שאול אבל איש אחר חשוב, ומרדכי מצאצאי צאצאיו מהנולדים בגולה ולא מהגולים עצמם, ומרדכי הנזכר במספר העולים מהגולה איננו מרדכי הנזכר במגלה, ונפלו כל הזרות שזכרתי. וכבר אמרתי כי כל מה שארבר ברדושים כאלה הוא סברא לבד לישב המקראות על אופנן ולא מאמר מוחלט ממני, ע"כ מי יודע ישיב עליהם.

אמנם מי כותב המגלה הזאת ומתי נכתבה, כבר כתב על זה החכם המתרגם והמבאר את המגלה הזאת במבוא שלו דברים מה שיש בהם די, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע.

ה ניסן תקס"ט

מבוא

מאת החכם אהרן בהרבני הרופא מו"ה וואלף זצ"ל מהאללי

ראיתי נכון להקדים למגלה הזאת איזה חקירות וספקות השייכים ונאותים פה, להעיר הקורא עליהם, ולבררם כפי יד ה' הטובה עלי, ואומר: חכמי התלמוד אמרו (ב"ב טו) אנשי כנסת הגדולה כתבו מגלת אסתר, ומה שיחסו כתיבת המגלה לאנשי כנה"ג ולא לעזרא, אף שלדבריהם היה המעשה הזה בזמן עזרא והוא היה סופר מהיר והאחרון בכותבי ספרי הקדש? אולי קבלה היתה זאת בידיהם. והנה גם לדעת קצת האומרים מעשה אסתר מאוחר ממה שהוא לדעת חז"ל כאשר אבאר לקמן, מ"מ יכול להיות שאנשי כנה"ג כתבוה, כי האנשים האלה לא בזמן אחד ובדור אחד היו, רק בזמנים שונים ולכל הפחות בששה או בשבעה דורות זה אחר זה [1], וא"כ אף אם נאמר שהמעשה היה בזמן המלך האחרון לפרס, הלא שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה כמאמרם (אבות פרק א), וידענו ששמעון הצדיק היה בימי אלכסנדר מוקדון (יומא סט א) וע"י אלכסנדר נאבד מלכות פרס כנודע, וא"כ ע"כ היה המעשה בימי איזה מאנשי כנה"ג, ולכן שפיר נוכל לאמר שהם כתבוה:

אולם הם גם אמרו (מגלה ז א) אסתר ברוה"ק נאמרה, ובאר הר"י עראמה את דבריהם וז"ל: אנשי כנסת הגדולה העתיקוה מספר דברי הימים למלכי פרס, ובאמצע ההלבשות רוה"ק ברר האמת מן השקר מהכתוב כמנהג הכתובים, ויען כי העתיקוה מספרי הפרסיים לא נמצא שם קדושה בתוכה עכ"ל. ובאמת נמצא גם עתה בידינו מגלת אסתר אחרת בלשון יוני ונוסף בה דברים רבים ממה שנמצאו במגלת אסתר אשר לנו, כמו חלום מרדכי, תפלת אסתר ודומיהם, ורבים מדברים האלה נמצאו גם בשני התרגומים על אסתר, גם בספר יוסיפון בן גוריון לרומיים. ונכון מאד דברי הר"י עראמה הנ"ל באמרו שנעתקה מספר דה"י למלכי פרס, כי כל איש משכיל אשר ישים על לבו לעיין במגלה הזאת, יראה בהסתכלות מעט, איך היא נשתנה מכל שארי ספרי להק"ק, הן בצחות ובדקדוק הלשון, הן בחבור המליצה, היותר טובים ונכונים בשארי ספרי תנ"ך כמו

1) ולא כדעת רמב"ם ז"ל האומר שאנשי כנה"ג כולם בזמן אחד היו, וכאשר העיר ע"ז הר"י אברבנאל בהקדמתו לנחלת אבות.

במו במגלה הזאת, ואציגה הנה איזה דברים לדוגמא ומהם נקיש על השאר: מצינו בה איזה מלות אשר לא נמצאים עוד בשארי ספרי תנ"ך, ולקוחים המה לפי הנראה משאר לשונות כמו אנס, המלה הזאת איננה נמצאת עוד רק פה, ופעם א' בדניאל בלשון ארמית; פתשגן היא מלה ארמית, ודומיהם, גם לא מצאנו בכל המגלה מלת לאמר אשר רגילה מאד בשאר ספרי תנ"ך וטובה מאד לצחות הלשון כנודע, וכאשר העיר על טובה ויפיה אדונינו הרמבמ"ן בבאורו על התורה. גם לפי צחות לשון העברי צריך להיות בפרשה א פסוק טו, ויאמר כדת מה וכו' כי אחר שהפסיק הענין במאמר מוסגר הארוך מאד, צריך לכפול עוד פעם ויאמר, כדרך לה"ק, וכאשר מצאנו דוגמתו כמה פעמים בתנ"ך, ועוד שאר דברים קשים מתנגדים מעט לדרכי הלשון והמליצה, אשר לא יעלמו מעיני החוקר, אין זאת כי אם הועתקה משפת אחר, ונודע שיש לכל שפה ושפה סגולה מיוחדת בדרכי המליצה, מה שאין לזולתה, ולכן המעתיק והמתרגם הנאמן, צריך לרחוק לפעמים בהעתקתו, ומשתמש בדברים זרים מעט (ובלבד שלא יהיו מתנגדים לגמרי נגד הלשון) מה שאין ראוי ונאות להכותב מעצמו בשפה ההיא, לפי שעין ולב המעתיק גם על הלשון אשר ממנו מעתיק. ובלעדי זאת, הלא ידענו מאז אשר נגלו לבבל התערבו בין העמים בבל מדי פרס ושאר המדינות, שכחו הרבה מלשונם העברי, כמו שהתאונן ע"ז נחמיה באמרו ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו', ולא ידעו עוד לדבר נכוחות בלשון העברי, רק התערבו אותה בלשונות אחרות, ונשאר דובר צחות אחד בעיר ושנים במשפחה, ואולי בעבור זאת יחסו כתיבת המגלה לאנשי כנסת הגדולה המאוחרים בזמן מעזרא, ולא יחסוה לעזרא, לפי שהוא היה סופר מהיר, ובודאי אם הוא כתב המגלה הזאת, העתיקה כפי דרכי נועם המליצה, ולא השתמש במלות שונות וזרות.

ואחר בינותי בספרים ראה זה מצאתי שכל חכמי התלמוד אשר נשאו ונתנו בדיני המגלה, בדיני פורים, ובמעשי מרדכי ואסתר, כולם חיו מימות רבן יוחנן בן זכאי ואילך, ולא מצאתי שום תנא אשר היה קודם זמן הזה ודבר דבר מה בענינים האלה, גם מצאנו המחלוקת בין ב"ש וב"ה לענין טומאת ידים אצל שיר וקהלת (ידים פרק ג, עדיות פ"ה) אבל לא ראינו שנחלקו גם כן אצל אסתר כאשר נחלקו בזה הדורות האחרונים האמוראים (מגלה ז א), ומה שנמצא במגלת תענית כתוב את יום ארבעה עשר ואת יום חמשה עשר יומי פוריא אינון וכו' (תענית יח ב, מגלת ה ב), והמחבר של מגלת תענית היה חנניא בן חזקיה כמאמרם (שבת יג), וכבר נודע שחנניא היה בזמן ב"ש וב"ה? מ"מ אין ראיה מואת, כי בלא"ה אנו מוכרחים לאמר שלא חנניא לבדו חבר כל המגילה, רק הוא התחיל, וסיעתו המה דורות הבאים אחריו גמרוה והשלימוה, שהרי נכתב בה המעשה מר"י בן שמוע אשר בטל השמד, וידענו שר"י בן שמוע היה תלמיד ר"מ (ר"ה יב א), אשר היה זמן רב מאד אחר חנניא הנ"ל, כאשר העיר על זה בעל ספר יוחסין ובעל ס"ה אות ח, ויש לעיין בזה היטב.

ועל זמן המעשה הזה, מתי היה אחשורוש ומי היה? כבר נתחבטו בו מפרשים רבים הן מחכמי ישראל והן מחכמי אוה"ע, גם חז"ל גלו לנו דעתם בזה, ואני לא להכריע ביניהם באתי, לא ארחק ולא אקרב, רק אודיע דעתם בקצרה, והמשכיל יבחר ויקרב. חז"ל אמרו שזה אחשורוש היה מלך השני למלכות פרס הכללית (דהיינו מיום שנתאחד מלכות מדי עם פרס, והוא מיום שמת דריוש המדי אשר מלך גם כן על מלכות בבל) כי לדעתם מלך בראשונה כורש אשר הרשה לבנות הבית, אחריו מלך אחשורוש הזה אשר בטל בנין הבית, ואחריו דריוש הפרסי בן אחשורוש ואסתר אשר בימיו בנו הבית, ובימיו עלו עזרא ונחמיה לבנות חומת ירושלים, כי לדעתם, אף שמצאנו (עזרא

לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו
חֵיל ׀ פָּרַס וּמָדַי הַֽפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי
הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר
כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת
גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃
ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ
לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה

קת"ם (ג) שלוש. מ"ו: המדינות. מלא דמלא בכל לישנא: (ד) בהראתו. ח"ו: יקר. הקו"ף בקמ"ץ וכן כולם: גדולתו. מ"ו והלמ"ד בדגש (מ"ש): שמונים. מלא דמלא: (ה) ובמלואת. מ"ו ואל"ף נחה: הנמצאים. הנד"י בשוא:

דיעס וואר אים דריטטען יאהרע זיינער רעגיערונג, גאב ער איין גאסטמאהל אללען זיינען פירשטען אונד שטאַאטסבעדיענטען, דען בעפעהלסהאבערן דעם פער-זישען אונד מעדישען העע-רעס אונד דען פאָרשטע-הערן דער פראָפינצען, וואָ-בייא ער זעלבסט צוגעגען וואר, (ד) אום דיא פיללע זיינעס קאָניגליכען רייכ-טהומס, אונד דיא זעלטע-נע פראכט זיינעס גראָסען האָפשטאַאטס צו צייגען, איינע לאנגע צייט, הונדערט אונד אכטציג טאגע; (ה) אונד אלס דיעזע צייט צו ענדע וואר, שטעללטע ער נאך איין זיבענטאָגיגעם גאסטמאהל אן, פיר אללעם פאָלק, דאס איז דער רע-

רש"י

אחר במסכת מגילה: (ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה:

באור

בשנת שלש למלכו, ומקודם לכן לא היה לו פנאי לשבת בהשקט רק נלחם עם שונאיו. **עשה משתה**, לדעתי היה טעם המשתה בעבור שנצח את אויביו, ולקח מהם מלקוח ושלל סגולת מלכים, ועשה להם משתה בעבור שמחתו, ובעבור הראות את השלל והבזה. **הפרתמים**, הראב"ע כתב שפירושו מזרע המלוכה ואינו נכון, כי בדניאל (א) נאמר להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים, הרי מפורש שפרתמים אינם מזרע המלוכה. ולדעתי פרושו חשובים ושרים בצבא המלחמה, וזה הוא מה שכתב רש"י שלטונים בלשון פרס, שמושלים על אנשי המלחמה, כמו שרי אלפים שרי מאות וכו' וכאלו אמר פה הפרתמים של חיל פרס ומדי, ומצאתי און לי, כי המתרגם השני תרגם פרתמים, איסתרתיגון, וכן תרגם המתרגם הראשון על הפסוק ונתון הלבוש והסוס וגו' (להלן וי"ו טי"ת) ותרגום יונתן בכתוב ויצא מצב פלשתים וגו' (שמואל א יג) תרגם גם כן על מצב איסתרתיג. והשעור חיל פרס ומדי כלל, הפרתמים פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט, ולא היה שם מאנשי חיל כי אם הפרתמים, וכן תרגמתי, והנה לפי הנחת הנגינה גם לכל שריו ועבדיו כלל, ואחר כך פרט מי הם דהיינו חיל פרס ומדי וגו', ואינו מן הנמנע שיהיה כלל מה חלק פרטי בכלל אחר יותר ממנו, כנודע במלאכת ההגיון. **לפניו**, שגם הוא היה מיסב על השולחן עמהם, וזה יחשב להם לכבוד גדול שראו פני מלכם אשר כפי המנהג והדת לא היה למנה כי אם לשבעת השרים היושבים ראשונה במלכות שנזכר להלן (פ' י"ד), ויש מפרשים אותו לפי שנאמר להלן אצל המשתה של שבעת הימים, שהיה בחצר גינת וגו' וזה המשתה היה בבית ולפניו, והראשון נראה יותר נכון. (ד) **בהראותו**, הבי"ת תשמש במקום בעבור, וכמו שזכרנו שזה היה סבת המשתה. **עושר כבוד מלכותו**, טעם כבוד כטעם ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית לא א') וטעם עושר קבוץ רב, והוא סמוך על סמוך, וכן יקר תפארת גדולתו, טעם יקר דבר המעולה מאד, ונקרא כן להיות אינו נמצא כל כך כשאר הדברים, מלשון הוקר רגלך מבית רעך (משלי כה) ודבר ה' הי' יקר בימים ההם (ש"א ג) וכן כאן שלא הי' עוד כתפארת גדולתו בשאר המלכים. **ימים רבים**, יש פותרין אותו בהראות ימים רבים, או יאמר כמו שכתב רש"י ימים רבים עשה להם משתה ויהי' מן בהראותו עד ימים רבים כמו מאמר מוסגר, אך שהנגינה אינה מסכמת כ"כ לזה הפירוש. **שמונים ומאת יום**, נראה לפי משפט השכלי לאמר, שלא כל השרים היו בכל יום ויום על שלחן המלך, כי איך ירחקו כל השרים המנהיגים זמן רב כזה ממדינותיהם ומשמרותיהם בלי שיזיק לסדר ותקון קבוץ המדיני, אינו כי אם ביום האחד היו איזה שרים ממדינה זאת, וביום אחר איזה שרים ממדינה אחרת, עד כי עבר הכ ום על כל

לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים
בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס
וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־
גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב
וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר וְסֹחָרֶת׃

קת"ם למגדול. מ"ו וכן להלן פ' כ': (ו) חור. הי"ת רבתי: אחוז. מ"ו: ועמודי. מ"ו ומלעיל: מטות. מ"ו: רצפת. הרי"ם במתג והגל"י בח"פ וי"ם בשוא לבד והפ"א רפי: וסחרת. ח"ו:

וידענץ שושן פֿאָרהאנדען וואר, פֿאָם פֿאָרנעהמסטען ביז צום גערינגסטען אין דעם פֿאָרהאָף דעם קאָניגליכען שלאָסגארטענס. (ו) [דיא אומהאָנגע] וויים, גרין אונד הימעלבלויא, דורך שנירע פֿאָן ביסוס אונד פורפור, אן זילבערשטאנגען אונד מארמאָרנען זיילען בעפֿעסטיגט, דיא זאָפֿאס גאָלדען אונד זילבערן, רוהענד אויף עסטריך פֿאָן בהט, שש, דר

רש"י

(ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים וכסף. ערך ליסב עליהם לסעודה: על רצפת. לבעוכים פרש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש רבותינו

באור

אחד ואחד משריו ועבדיו במלכותו, ובעבור זאת נמשך הזמן עד ק"פ יום. (ה) הנמצאים, מלה זרה בדקדוק, כי ראוי להיות הצ"די בקמץ (הראב"ע) ומצאנו לה רעותה אתם נִטְמְאִים (יחזקאל כ). ביתן, כמו בית והנו"ן נוסף והוא סמוך, וכמו שכתב הרד"ק בשורש אית, ובאו כאן שלשה סמוכים רצופים. (ו) חור, לבן, ותרגום לבן חיוור, ומזה נאמר לא עתה פניו יחורו (ישעי' כט) בהראות עי"ן הפעל, כנה הבושת בזה הלשון, כי המבויש יתלבנו פניו, וכן בלשון חז"ל המלבין פני חבירו ברבים, ומזה הענין חורי יהודה (ירמיה כז) והמה שרים גדולים, אולי הלכו לפנים השרים במלבושי לבן. ורבי יואל בספרו זמירות ישראל (שיר נד) נתן טעם אחר בזה הענין בלשון חירות (פרייהייט) המתנגד לענין אסירה וקשור, והנה נקב יקרא ג"כ חור (איינע אפפנונג) כדכתיב ויקוב חר בדלתו (מ"ב יב) לפי שכל גוף עכור מיצל מאחוריו, אך כשיפתח בו נקב יכנסו בו קרני האור ויתלבן אותו המקום, והוא ג"כ ענין פתיחה המתנגד אל הסתום, וכן ענין מלות (אפפען, פרייא, אונגעבונדען) נרדף בל"א. כרפס. ירוק, והוא מורכב מן כר, מקום מרעה הבהמות מלא דשאים וירקות, ומן פס, שהוא לשון לבע כמו שתרגם המתרגם כתונת פסים פרגוד מצוייר וכו'. וטעם תכלת ידוע, ונחסר לפי זה עלם הדבר, והראוי יריעות של חור וגו' היו אחוזים ומדובקים על ידי חבלי בוץ בגלילי כסף וגו', ומלת אחוז בלשון יחיד, מוסב על כל אחד ואחד. ולדעת הרלב"ג מלת אחוז מוסב על חצר במקרא שלפניו דהיינו שהחצר הי' אחוז ביריעות של חור וכו', ולדעת קצת וכן דעת רב במגלה, טעם חור כמו חרי חרי, בגדים העשוים נקבים נקבים ממעשי מחט, ולפ"ז לא נחסר פה עלם הדבר, אבל אין הנגינה מסכים לפירושם, כי לדבריהם מראות כרפס ותכלת נשואים על חור וצריך לפ"ז להיות מלת חור בטעם המפסיק יותר מטעם לגרמי, כי טעם לגרמי הוא רק ממוצע בין מפסיק למשרת. ואע"פ שלדברי האומרים שחור הוא לבן, צריך להיות מלת חור בטעם משרת כדין שלשה שמות רצופים ושוים בנושא או בנשוא שיבוא הראשון בטעם משרת, כמו אדם שת אֱנוש ודומיהם, מ"מ נוכל לומר לפי שמראה הכרפס מתיחס יותר לתכלת ממה שמתיחס למראה ה ' ל ב ן' כנודע לבעלי התולדות, לכן בא חור בטעם לגרמי המפסיק קצת, והדומה לזה נמצא בפסוקים רבים (כמו שכתב הרו"ה בשערי זמרה שער חמישי ע"ש). בחבלי, בפתח, כי הנפרד בשש נקודות כמו ותורידם בחבל (יהושע ב), ואולם חבלי יולדה (הושע יג) בסגול, כי הנפרד בחמש נקודות כמו בטרם יבוא חבל לה (ישעי' סו), והוא לשון מכאוב. בוץ וארגמן, דבר מבואר הוא שהבוץ מין פשתן יקר מאד הנמצא במצרים והוא לבן ואינו לבוע, והארגמן הוא צמר לבוע אדום וירוק (פורפור), ועיין בס' נתיבות השלום להרמב"מן (שמות כה), והיו

מבוא

אחר דאריוס הנ"ל מלך בנו קסערקסעס, הוא היה איש תהפוכות, וכל התכונות אשר יחסו חכמי התלמוד לאחשורוש נמצאים בזה האיש, פעם היה נדיב, פעם כילי, פעם אכזרי, פעם רחמני, ומטפשותיו ספרו לנו רושמי הקורות. בהליכתו לארץ יון להלחם עם אנשי אטונא (אטהען) בא אל ים אלישה הנקרא העללעספאנט (אשר יקרא היום דארדאנעללען) ורצה לעבור באניות עם העם אשר ברגלו, והים הלך וסער, ומשבריו וגליו הפרידו האניות אנה ואנה, אז המלך הטפש הזה צוה בחמתו להכות הים, ולהשליך בתוכו כבלים ושלשלאות, להכריחו לנוח מזעפו. אחר המלכו הלך מיד לארץ מצרים אשר מרדה בחיי אביו, וישימה למס ובשנת שלש למלכו חזר לארצו, אחר כך הלך להלחם עם טהעסאליען בארץ יון, אבל לא הצליח במלחמה הזאת, כי נפל מעמו עם רב, וישב לארצו נעצב ונכאה לבב בשנת שש למלכותו, ומן היום ההוא ומעלה, לא השגיח עוד על ממשלתו ומלכותו, ויעזוב אותה ביד יועציו ושריו, והוא פנה להענוגות בני האדם, יין ותירוש לקחו לבו, ונרצח משר צבאו, וימי מלכותו היו כ"א שנים. והנה רוב מחכמי האומות הסכימו, שזה היה אחשורוש הנזכר במגלת אסתר, כי ממנו נדע שהיה בשנת שלש ובשנת שש, וגם מאז והלאה תמיד בשושן הבירה, גם מעשיו מוכיחים עליו שהיה אחשורוש הזה, כי היבצר מאיש תהפוכות כזה לענוש את אשתו קשה על אשר לא באה לפניו ולפני עדת שכורים? היבצר מאיש כזה, למסור עם רב עדת בני ישראל ביד אוהבו על לא חמס בכפם? או לצוות להשר הגדול מכל השרים, להלביש מרדכי היהודי ולהרכיבהו ברחובות, תחת אשר הרשהו לפני ימים מעטים להשמיד כל היהודים? [1].

אחריו מלך בנו ארטאקסערקסעס לאנגימאנוס והוא ארתחששתא אשר בימיו עלה עזרא ונחמיה, לבנות חומת ירושלים, ימי מלכותו היו ל"ח שנים, ולדעת קצת מחכמי האומות, וגם לדעת יוסיפון בן גוריון, היה המלך הזה אחשורוש בעל אסתר, (ואם יוקשה איך יתכן שהיה אחשורוש קסערקסעס או ארטאקסערקסעס הנ"ל, הלא מרדכי הגלה מירושלים ומאז עד עתה הוא זמן רב, ואיך יחיה מרדכי שנים רבות כאלה? נשיב ע"ז היאך מפורש בקרא שמרדכי הגלה מירושלים, הלא נוכל לאמר מה שנכתב במגלה אשר הגלה יוסב על קיש, ולא על מרדכי; ואם בכל זאת יפלא בעיניך, שלא יהיה בזמן רב כזה רק ארבעה דורות מקיש עד מרדכי? נאמר באמת היו מן מרדכי עד קיש יותר מד' דורות והכתוב לא ספר לנו רק החשובים והנודעים, כדרכו תמיד; והרי לדעת חז"ל היה קיש הנזכר במגלה אבי שאול המלך, ולפ"ז בודאי נחסר במקרא כמה וכמה דורות). אחריו מלך בנו קסערקסעס השני מ"ה ימים ונרצח מן אחיו זאגדיאנוס בן פלגש אביו הוא מלך ז' חדשים ונרצח מאחיו דאריוס אכוס אשר מלך ב' שנים; אחריו מלך בנו ארטאק־סערקסעס מנעמאן וימי מלכותו היו מ"ו שנים, ואיזה מפרשים חשבו לאמר שזה היה אחשורוש; ואחריו מלכו עוד שלשה מלכים, ולא ארצה להאריך עמהם עוד, כי בזמן מאוחר כזה בודאי לא היה המעשה, כי לא נמצא בדברי הימים שום דבר, או שום התרמזות אשר יורה על אמתת הדעה הזאת.

ועתה הנה הבאתי דברי החכמים בכלל, והצבתים מערכה לקראת מערכה, למען הראות כי כלם נבוכים בענין הזה, ובכל עיון והשקפה והתבוננות, לא נוכל להראות דבר מה במופת חותך ובראיות ברורות, אך מה שידענו ממנו הוא ע"ד קבלת רז"ל, או ע"י דעות אפשריות, ויתר פרטי הדברים יתבררו ויתלבנו בבאורי בעזרת החונן לאדם דעת.

בערלין בחודש שבט תקמ"ח לפ"ק.

---

1) ועיין עוד מזה ראיות נכוחות בספר מבוא התורה לחכם פראפעססאר אייכהארן אשר האריך בזה.

א אוַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים
וּמֵאָה מְדִינָה׃ ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ
אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ

קה"ם (א) אחשורוש. כולהון מלאים ב' ווי"ן כר מן ד' ה"ו בתראה ואי' חסר דהסר ויורשמו כאו"ת במקומו: המלך. ה"ו: מהדו. ח"ו ומלעיל וכן כולם: (ב) מלכותו. לפי דרשת רז"ל במ"ר ה"ו כתיב אבל בכל הספרים שלנו מ"ו וכן בכל ספרא וכל ליסנא:

א (א) פֿאָלגענדעס ערייגנעטע זיך אין דען צייטען אחשורוש, דעם אחשורוש, וועלכער, פֿאָן הודו ביז כוש, איבער הונדערט אונד זיעבען אונד צוואנציג פראָפֿינצען רעגיערטע. (ב) אום דיא צייט נעהמליך, דא דער קאָניג ווידער רוהיג זאס אויף זיינעם טהראָנע אין דער רעזידענץ שושן; (ג) אונד

רש"י

א (א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: המלך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו'. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמלך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (מלכים א ה) שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין

באור

א (א) ויהי, כתב הרד"ק בתחלת ספר יהושע, מלת יהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כגון זה, ויהי בימי שפוט השופטים ודומיהם, ובאמת אינו שפת יתר לגמרי. כי פעמים הוא מחובר למה שלאחריו בסבה או בזמן, ופעמים באורו כמו שתרגמתי פה כאלו אמר זאת היה או אירע בימי זה, ואחר כך מפרש מה אירע ע"ד כלל ופרט. הוא אחשורוש, לפי שהיה אחשורוש אשר מלך ג"כ על מדי ופרס, והוא אשר נאמר בעזרא ד' ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו' לכן אמר פה שזה היה המולך מהודו ועד כוש, ואולם אחשורוש האחר לא מלך מהודו, כי בימיו לא נכבשה עדיין ארץ הודו תחת מלך פרס, כאשר בארתי כל זאת היטיב במבוא הספר; ואולם לדעת הז"ל האומרים רק שלשה מלכים מלכו בפרס צריכים אנחנו לדחוק ולפרש המקרא הזה כמו שכתב הראב"ע. שכתב, ויתכן שהי' במלכי פרס הקדמונים מלך ששמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי וכו' ודברי נביאות המה, כי לא ראינו ולא שמענו מזאת, ואין לומר שבא הכתוב לשלול את אחשורוש אבי דריוש המדי, אשר מלך קודם כורש, כי בלא"ה ידענו זאת, שהרי אבי דריוש לא מלך רק על מדי, ומזה נראה שמלך גם על פרס כמו שאמר חיל פרס ומדי, וגם אמר בשושן הבירה, והיא במלכות פרס. המלך, שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה (רש"י) ולפ"ז יהיה אחשורוש דריוש היסטאספים שזכרנו במ"הם (עיין שם), אמנם אין מזה ראיה כי פשוטו של מקרא שהיה מלך על אלו המדינות שזכר, ואין התיבה מכרעת כלל אם באו לו בירושה או בכבישה. מהודו, יקרא בלשון העמים (אינדיען) וכוש יקרא (עטיאפיען) ומלך לפ"ז גם על מצרים שבין הודו לכוש, (ועיין במ"הם). שבע, כפי אשר מצינו בדניאל (ו' ב') כבר חלק דריוש המדי המלכות למאה ועשרים מדינה, ועתה נוסף עליהן עוד שבע מדינות אשר לא הוכבשו אז תחת מלך פרס ומדי, כמו ארץ השטים מצרים ויון ועוד. וא"כ לו יהיה טעם המולך בכבישה דוקא עדן יהיה הכונה על אותן המדינות הנוספות שלא ירש מאבותיו, כי גבול המלכים הראשונים לא הגיע עד כוש והוא מלך מהודו ועד כוש. (ב) כשבת, ששקט ממלחמות כמו שכתב הראב"ע, וגם לדעת רש"י באמרו כשנתקיים המלכות בידו, תהיה הכונה דווקא על מלחמה מה מאויב נכרי כי לא מצינו שמרדו עבדי דריוש היסטאספים נגדו להסירו מן המלוכה. הבירה, העיר אשר המלך יושב בה תקרא בירה, ולדעת הראב"ע פרושו ארמון. (ג) בשנת שלוש, חזר ובאר ששבת על כסאו דהיינו ששקט מלחמות היה
בשנת

ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃
ח וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן

קת"ס (ז) והשקות. מ"ו : שונים. מלא דמלא : רב. בקמץ. (ח) אנס. חסר ו׳ : לעשות. מלא ו׳ וכן כולם : כרצון. מלא ו׳ :

דר אונד סוחרת ; (ז) דאז געטראַנק דארגערייכט אין גילדענען שאלען אונד פראַכטיגען געפֿאַסען מאַנ-בערלייא ; דעם קאַניגס מונדוויין פֿאלאויף וויא נור דער קאַניג איהן געבען קאַננטע. (ח) דאז מאהל גאנץ אויף ריעזעלבע וויזע ; אונד איבעראלל קיין צוואנג ; דען דער קאַניג האטטע עס אללען אויפֿזעהערן זיינעס פאלאסטעס צום גרונדגע-

רש"י

רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמע : (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות : שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו : ויין מלכות רב. הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו : (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס : יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וגזר : על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים : לעשות כרצון איש ואיש. לכל א׳

באור

א"כ החבלים נארגים יחד מחוטי בוץ וחוטי ארגמן ליופי הכ"אה. גלילי, כלונסאות עגולות, והגלילים האלה היו מונחים בין עמוד לעמוד על ראשם, ובהם נאמדים היריעות, שש, כמו שיש וככה עם ופים (הראב"ע). רצפת, ענינו הולעת אבנים בקרקע, והמתרגם ארמי תרגם בהט קרוסטליכין (קריסטאל), שם מרמרין (מארמאר), דר דורא דכרכי ימא, הוא מה שקירין. בל"א (פערלמוטטער), וסוחרת תרגם מלבון סחור, כי אמר אטונין מגירין מקפין להון חזור „ ואטונין פרושו בוץ והוא (ביסוס) הנזכר לעיל כדכתיב חטובות אטון מצרים (משלי ז), וכן חכמי התלמוד פרשו האבנים האלו, ומעתיקי האומות אומרים שארבעה אלו המה מיני שיש רק נשתנו במראיהם ובגבעם ואומרים (גריגען, וויסען, געלבען אונד שווארצען מארמאר); ואחר שאין בידינו לברר הדבר על מכונו לא תרגמתים כלל, כדרך המתרגם המשכיל הרמב"מן ז"ל באבני החושן. (ז) והשקות, כמו ולהשקות (רש"י), ואין צריך לזה כי הוא שם המקרה, שעורו ההשקאה היתה בכלי זהב. שונים, משונים זה מזה במראיתם, והכל להראות כבוד עשרו, ויין מלכות, להפלגת עושרו נתן לכלם מיין המלכות והוא היין היקר שהי׳ שותה ממנו המלך בעצמו והיתה שם ממנו לרוב (מדברי הרלב"ג), וכן הוא מתורגם אשכנזי. ולדעת חד מן חבריא שעורו ויין יין מלכות הפך והנבואה עודד הנביא וטעם מלכות על המעולה אחד כמו ותלבש אסתר מלכות, ויתורגם לפ"ז בל"א (דער וויין קאניגליך אונד פאללאויף). כיד המלך, אמר חד מן חבריא טעם ה"א הידיעה על המלך הנזכר כלומר שהי׳ לו עושר רב כמיהו, ויתורגם א"כ : (וויא נור זא איין קאניג וגו׳). (ח) והשתיה כדת אין אונם, רש"י מפי חכמי התלמוד ואיזה תרגומים וקצת מפרשי הפשט, פרשו מקרא זה, לפי שמנהגם הי׳ לכפות בעלי הסעודה לשתות מכוס אחד גדול רחב ידים, יותר ממה שיכולין לשתות (והמנהג הזה נהוג עוד אצלם, כאשר ספרו לנו רואמי המסעות), לכן אמר הכתוב פה שהיתה השתיה באין אונס לשתות; אך לדבריהם יוקשה מלת כדת, כי איך אמר שהשתיה היתה כדת, ובאמת היתה הפוך הדת של פרס, כי אין אונס? ואם נאמר לפרשו כמקרא מסורס, והראוי והשתיה אין אונס כדת שאין מי שיאנוס הקרואים לשתות כדת הנהוגה אצלם, זה דחוק, וכל עוד שאפשר לפרשו כפי הסדר שלפנינו הרי הוא משובח ממנו, והנה הרלב"ג כבר עזב זה הדרך ופירש אין אונס אלא הי׳ שם שום דבר יאנוס את הקורא מלשתות אם הי׳ רצונו בכך, וטעם כדת כמנהג כל איש ואיש, וכדמתרגם הארמי הראשון כהלכתיה וכמנהג גופא, וכן הוא דעת אבן יחייא ור"י ערמאה, והאחרון מוסיף ואומר שטעם השתיה כולל כל הסעודה אף המאכלים כטעם שם משתה, וז"ל, ואין דעתנו נוחה במה שפירשו המפרשים שתיה על היין עצמו כדעת רש"י ז"ל ע"כ. והרב אבן יחייא אמר ההיפך, שטעם שם יין בפ׳ הקודם על כל הסעודה וטעם שתיה על המשקה בפרט, יהי׳ איך שיהי׳ לדעת כלם יוקשה

אִֽישׁ־וָאִֽישׁ׃ ס ט גַּ֚ם וַשְׁתִּ֣י הַמַּלְכָּ֔ה
עָשְׂתָ֖ה מִשְׁתֵּ֣ה נָשִׁ֑ים בֵּ֚ית הַמַּלְכ֔וּת
אֲשֶׁ֖ר לַמֶּ֥לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם֙
הַשְּׁבִיעִ֔י כְּט֥וֹב לֵב־הַמֶּ֖לֶךְ בַּיָּ֑יִן אָמַ֡ר
לִ֠מְהוּמָן בִּזְּתָ֨א חַרְבוֹנָ֜א בִּגְתָ֤א וַאֲבַגְתָא֙
זֵתַ֣ר וְכַרְכַּ֔ס שִׁבְעַת֙ הַסָּ֣רִיסִ֔ים
הַמְשָׁ֣רְתִ֔ים אֶת־פְּנֵ֖י הַמֶּ֥לֶךְ אֲחַשְׁוֵרֽוֹשׁ׃
יא לְ֠הָבִיא אֶת־וַשְׁתִּ֧י הַמַּלְכָּ֛ה לִפְנֵ֥י

קת"ם (ט) סתומה : (י) כטוב . מלא ו' וכן כל ליסנא : למהומן. מלא ו' : בזתא . הז' כדגש ואל"ף בסוף : חרבונא. מלא ו' ואל"ף בסוף : הסריסים. מלא דמלא וכן כל ליסנא : המשרתים . הה"א במתג והשי"ן במונח ומלא י' : (יא) להביא. מ"י וכן כולם :

זעטץ געמאכט, יערערמאנן גאנץ נאך זיינעם וויללען צו בעדיענען . (ט) אויך דיא קאֶניגין ושתי גאב איין גאסטמאהל פיר דאז פרויען־צימּמער אין דען קאֶניגליכען געמאֶכערן . (י) אם זיעבענטען טאגע, אלס דער קאֶניג דורך דען וויין בעזאָנדערס וואָהלגעמוטה וואר, בעפאהל ער דען זיעבען פערשניטטענען : מהומן, בזתא, חרבונא, בגתא, אבגתא, זהר אונד כרכס, וועלכע דיא אויפווארטונג ביים קאֶניגע האטטען, (יא) דיא קאֶניגין ושתי אים קאֶניגליכען דיאַדעם פאַר

רש"י

רצונו : (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה :

באור

טעם ה"א הידיעה בתיבת כדת, שהי' מן הראויה שתבוא בשו"א הכ"ף, היות הטעם לא על דבר מיוחד כי אם על מנהגים שונים באישים רבים? ואמר ידידי ר' יואל וז"ל, ידוע שענין דת נרדף לענין חוק ומשפט ומצאנו מקרא מלא בתורה ויעשה כמשפט (ויקרא ט) שהכוונה בהדיא על סדר העשייה, וכתרגום הרמב"מן שם (נאך פארגעשריעבענער ווייזע), וכן ענינו כאן, כי אחר שפרט סדר המשקה שהוא עקר הסעודה, אמר דרך כלל, והשתיה, ר"ל כל הסעודה (דאז גאנצע מאהל) וכמו שבארו הר"י עראמה, הי' ג"כ כדת הזאת שזכר, שמערכות המאכלים היו ג"כ בכלי זהב וכלים מכלים שונים ומעדני מלכות רבים כיד המלך, ואמר הכתוב עוד על דרך יותר כללי, אין אונס, מעין שבארו הרב אבן יחייא, שלא הי' שום מניעה או הכרח או דחק, לא בשתיה ולא באכילה ולא בשום דבר אחר, כי אם איש כל הישר בעיניו יעשה וכל חפצו ימלא כי כן יסד המלך וגו' כל זה נכלל במלת אין אונס, אף מה שאמרו חכמינו ז"ל מהעדר הכפיה לשתות, שיתכן לומר שסמכו המעיט על מאמר אין אונס בלבד מבלי לצרף עמו והשתיה כדת אשר הוא מאמר בפני עצמו עד כאן לשונו, ועל פי פירושו תרגמתי המקרא. יסד. עשה המלך הצווי הזה ליסוד הנהגת כל רב ביתו, ועל פי הצווי הזה יהי' כל הנכנס במשתה שיעשה רצון איש ואיש למען ישמחו כולם עמו. (ט) גם ושתי המלכה, אף שלמלכי מזרח יש נשים רבות, הנה אחת החביבה על בעלה מרעותיה היא המלכה, וטעם בבית המלכות ולא בבית הנשים להגדיל הכבוד והתפארת, ובי"ת בבית נחסר, ורבים כן. אמנם לדעת חד מן חבריא חסר הנסמך, והשעור משתה נשים נשי בית המלכות, יכלול זה מלבד נשי המלך אף כל שאר השרות ממשפחתו מטעם ובית יבנה לך ה', וכן אומרים בל"א (דאז קאניגליכע הויז), אבל יוקשה מעט אשר למלך אחשורוש. (י) כטוב, פעל עבר ליחיד על משקל פעול. הסריסים, העבדים המסורסים, כדכתיב ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש, וכידוע שלרוב קנאת אנשי המזרח על נשותיהם, לא יקנו הגדולים למשרתי ביתם כי אם עבדים כאלו. (יא) להביא, רבים חתרו לתת טעם על רצון אחשורוש מדוע בקש להביא המלכה לפניו, אף שהוא נגד הנמוס בפרס? וחכמי התלמוד אמרו מפני שהללו אומרים מדיות נאות וכו', וי"א שנשא

הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת הָעַמִּים
וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה
הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא
בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים
וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה
בוֹ׃ ס יג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי
הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־

קת"ס להראות. מ"ו וכן להלן ד ח: טובת. מ"ו וכן כולם: היא. ביו"ד כתיב וקרי: (יב) לבוא. מ"ו וכן כולם בספרא: (יג) סתומה: ידעי. ח"ו וכן השני שאחר זה:

איהן צו פיהרען, דאמיט דער אדעל אונד דאז איב-ריגע פאָלק איהרע שאָנהייט זעהע, דען זיא וואר שאָנעס אנזעהענס. (יב) אבער דיא קאָניגין וויינערטע זיך אויף דען בעפעהל דעם קאָניגס צו ערשיינען, דען איהר דיא פערשניטטענען איבער-בראכטען, היעראיבער ער-גרימממטע דער קאָניג זעהר, אונד געריעטה אין העפטי-גען צאָרן. (יג) ער זאגטע צו דען וויזען, זיינען שטאַאטסראָטהען, דאס איינע זאָלכע פערלעטצונג דער מאיעסטאַט אללען געזעטצ-אונד רעכטס-קונדיגען

רש"י

(יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. ששלחה לו דברי גנאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי

באור

ושתי באותו הפעם, ולכך עשה משתה ורצה להראות האשה החדשה אשר לקח, אבל לדעתי מה לנו לחקור אחר דעת ומחשבת בן האדם המאחר על היין, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, הלא עיניו יראו זרות, וגם אולי מה' היתה נסבה לסבב הדבר כדי שתגיע אסתר למלוכה. (יב) ותמאן המלכה ושתי, רבותינו דרשו מה שדרשו, ואני לפרש פשוטו של מקרא באתי, והוא כמו שאמר הרלב"ג, כי לגאותה היתה רוצה שישלח לה אחשורוש שרים נכבדים לא סריסים, וכוון הכתוב לזה באמרו אשר ביד הסריסים, והראב"ע אמר ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר, או הסבה כי הוא שיכור ע"כ, ובאמת נראה מסוף הפרשה שושתי היתה ממדינה אחרת אשר אין האשה מוכרחת כשפחה לעשות ככל העולה על רוח בעלה, כמו בארצות המערב שהנשים שם אינן נכנעות ובזויות כבארצות המזרח, ואף לדעת חז"ל שאמרו ושתי בת אויל מרודך היתה, עיר מולדתה בבל בארץ כשדים, ושושן הוא בארץ פרס. ויקצוף המלך מאד, חז"ל אמרו ששלחה לו דברי גנאי וקנטורין בר אהורי' דאבא וכו', וכל זה כפי השיטה שאחשורוש לא הי' מזרע המלוכה, ויש דמיון קצת בין בר אהורי' לספור הסוס אשר על ידו המלך דריוש היסטאספים, כמו שזכרנו במבוא הספר, גם ראינו שם כי הוא נשא בת מלכות, אמנם בת כורש לא בת אויל מרודך (עיין שם), והכתוב עצמו סתם את דבריו ואין ממנו ראי' כלל. (יג) יודעי העתים, יודעים הזמנים פי' הקורות והמאורעות אשר עברו על כל הדורות ועל כל הארצות כדכתיב (דברי הימים א' כט) והעתים אשר עברו עליו ועל כל ממלכות הארצות, והמה יועצי המלכות לדעת מה כשר לעשות, הן בדברים השייכים אל המדינה עצמה, הן בדברים הנוגעים בין מלכות למלכות, וכן הוא מתורגם בלשון אשכנז. כי כן דבר המלך, רבים מתפרשי המקרא נלאו בפירוש זה המאמר, ולע"ד נראה כי הוא זה דבור המלך, שאמר אל יועציו כי דבר כזה הנוגע בכבוד המלך עצמו (לעזע מאיעסטאטיס בלע"ז), יש להנתן לפני כל יודעי דת ודין לשפוט עליו, דהיינו אף כי שהי' מלך שולט בכל, הנה לפי שהי' נוגע בדבר לא הי' רוצה לסמוך על דעתו. דת ודין, ההבדל ביניהם כזה, שם דת הוא מה שיקרא בשאר ספרי תנ"ך חוק (איין געזעטץ), ככל מה שיסדו מנהיגי מדינה ומדינה לתקון הקבוץ, ודין הוא או זכות מה (איין רעכט), או התחייבות מה (איינע פפליכט), שנוסדו על אחת מדתי המדינה, ומצטרף בין שני פרטיה או בין פרטי אחד והכלל, הוא מענין מדון, בעבור הריב שתעמוד ע"י כלכול

יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא
שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא
מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי
פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃
טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀
אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס טז וַיֹּאמֶר
מוֹמְכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־
הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי
עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר
בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־
יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים

קת"ס (יד) והקרב . ה"ו : כרשנא . בא"ף בסוף וכן ארדמתא וכן מרסנא : שתר . התי"ו בקמץ : ראי . ה"ו ויו"ד בסוף : הישבים . ה"ו ומ"י : ראשנה . ה"ו : (טו) לא-עשתה . במ"ג המתג רק בלמ"ד לבד ובתנכי"ן נמצא מתג גם בעי"ן והנכון למחוק הראשון ולקיים המתג רק בעי"ן לבד כדעת הא"ת סוף פ' בראשית ואחריו נמשך מהרש"ד בת"ס שלו בכל התורה : (טז) סתומה : ממוכן קרי.

פֿאָרגעלעגט ווערדען מיסטע. (יד) [אום איהן וואַרען נעהמליך : כרשנא , שתר , אדמתא , תרשיש , מרס , מרסנא אונד ממוכן , דיא זיעבען עדלען פֿערזיענס אונד מעדיענס , דיא פֿרייען צוטריטט צום קאָניגע אונד דען ערשטען ראנג אים רייכע האטטען] ; (טו) דאמיט מאן געזעטצמאֶסיג געגען דיא קאָניגין ושתי פֿערפֿאהרע , דאפֿיר דאס זיא דען בעפֿעהל דעם קאָניגס ניכט בעפֿאָלגט , דען איהר דיא פֿערשניטטענען איבערבראכט . (טז) היעראויף זאגטע ממוכן פֿאָר דעם קאָניגע אונד דעם עדלען : ניכט דען קאָניג אלליין האט דיא קאָניגין ושתי בעליידיגט , זאָנדערן אללע פֿירשטען , אללע אונטערטהאנען דעם גאנצען קאָניגליכען רייכס ; (יז) דען דיא געשיכטע דער קאָניגין ווירד דאס עם איהרע בייא אללען ווייבערן דען ערפֿאָלג האבען ,

רש"י

דת ודין : (יד) והקרב אליו . לערוך דבריו לפניהם מוסב על ויאמר המלך לחכמים : (טז) עותה . לשון אלו הם כרשנא שתר וגו' : (טו) כדת מה לעשות. עון : (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים.

באור.

הזכיות והחיובים כשפוגעין זו בזו (איין רעכטסשטרייט) . (יד) והקרוב אליו , לערוך דבריו לפניהם (רש"י) והוא מאמר מוסגר , יאמר בו שאלה החכמים יודעי העתים היו שבעת שרי פרס ומדי היושבים ראשונה במלכות , וכבר ידענו מהחוק אשר היה במלכות פרס שהיו תמיד אצל המלך שבעת גדולים כאשר בארתי זאת במבוא הספר , וזה טעם רואי פני המלך שיכלו לראות המלך בכל זמן ובכל עת שירצו , תחת כי כל איש אחר אשר יבא אל המלך ולא יקרא דתו למות . (טו) כדת מה לעשות , שטורו לעשות דבר מה שהוא כדת , ומוסב למעלה שיבא הדבר לפני יודעי דת ודין כדי שיעשו הם דבר עונש מה במלכה ושתי כפי הדת החקוקה על מרידה במלך כזאת , (טז) לא על המלך וגו' , וא"כ אינך צריך להעריך הדברים לפני כל יודעי דת ודין כמו שחשבת , אבל יצא דבר מלכות מלפניו , ואף כי יהי' מעט שלא כדת , הנה הוא צריך לטובת הכלל . (יז) כי יצא , מלת כי נתינת טעם לאומר בעבור זאת עותה נגד כל העם , לפי שמעשה המלכה לבלתי שמוע אל המלך יגרום ויהי' סבה אצל כל הנשים מגדולן ועד קטנן ,

לְהַבְז֥וֹת בַּעְלֵיהֶ֖ן בְּעֵינֵיהֶ֑ן בְּאָמְרָ֗ם
הַמֶּ֨לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֜וֹשׁ אָמַ֗ר לְהָבִ֨יא אֶת־
וַשְׁתִּ֧י הַמַּלְכָּ֛ה לְפָנָ֖יו וְלֹא־בָֽאָה׃
יח וְֽהַיּ֨וֹם הַזֶּ֜ה תֹּאמַ֣רְנָה ׀ שָׂר֣וֹת פָּֽרַס־
וּמָדַ֗י אֲשֶׁ֤ר שָֽׁמְעוּ֙ אֶת־דְּבַ֣ר הַמַּלְכָּ֔ה
לְכֹ֖ל שָׂרֵ֣י הַמֶּ֑לֶךְ וּכְדַ֖י בִּזָּי֥וֹן וָקָֽצֶף׃
יט אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֗וֹב יֵצֵ֤א דְבַר־מַלְכוּת֙
מִלְּפָנָ֔יו וְיִכָּתֵ֛ב בְּדָתֵ֥י פָֽרַס־וּמָדַ֖י וְלֹ֣א

קת"ס (יז) להבזות. מלא ו': בעליהן. לדעת המ"ס העי"ן בשוא לכד וכן לבעליהן להלן פ' כ' אבל בספרים שלנו הב' במתג והעי"ן בח"פ כראוי: (יח) והיום. הוא"ו בגעיא (מ"ס): פרס־. המתג בפ"א בכל הספרים שלנו וכן בפי' שאח"ז: בזיון. מ"ו:

איהרע עהעמאָננער אין איהרען אויגען העראבזעטצט, ווען עס הייסען ווירד: דער קאָניג אחשורוש בעפֿאהל דיא קאָניגין ושתי פֿאָר איהן צו ברינגען אונד זיא קאם ניכט. (יח) נאָך היטע ווערדען דיא פֿירשטינען פֿאָן פרס אונד מדי, דאז, וואס זיא מיט אנגעהאָרט, דיעזע שפראכע דער קאָניגין, געגען אללע עדלען דעם רייכס פֿיהרען, אונד זאָ ווירד דער שמאָהונגען אונד ערגערניססע קיין ענדע זיין. (יט) ווען עס דעם קאָניגע אלזאָ געפֿאלליג, זאָ ערגעהע איין קאָניגליכעס וואָרט, [דאס מאן צוגלייך אין דאז געזעטצבוך דער פערזער אונד

רש"י

זו שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה. והרי זה מקרא קצר: וכבדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלא להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק

באור

שתבזינה גם הן את בעליהן, וטעם ילא, שימשך ויתגלגל מזה, כמרגלא בפומי דאינשי לאמר היולא מזה על הנמשך ממנו, וכן דרך ל"א לאמר (עס לויפט דא הינאוים), וטעם על כל הנשים אצל הנשים כמו ועליו מטה מנשה. באמרם, האומרים, דהיינו אם יודע הדבר ויתפרסם שהמלך לוה להביא את ושתי והיא לא באה. ויש אומרים שהמ"ם תחת נו"ן כדרכו לפעמים והראוי באמרן, ומוסב על הנשים, שתבזינה את בעליהן באמירתן גם המלך לוה והיא לא שמעה אליו, לכן גם אנחנו לא נשמע בקולכם, והראשון הוא יותר נכון כפי המשך הענין וכפי דקדוק המלה. (יח) והיום הזה, יהי' אמור והוא הפעול (הראב"ע) ורש"י כתב שנחסר הדבר הזה ושעורו תאמרנה הדבר הזה ומוסב על המאמר האמור בפ' הקודם המלך אחשורוש וגו'. ויתכן לפרש המקרא כפשוטו, שהשרות אשר היו על משתה ושתי, ובאזניהן שמעו דבר המלכה כלומר תשובתה אל המלך, הן הנה תאמרנה עוד היום הזה את אשר שמעו, דהיינו דבר המלכה, לכל שרי המלך, שתשיב כל אחת לבעלה כפי תשובת המלכה אל המלך, ויהיה אשר שמעו פעול האמירה בחסרון סימן הפעול את כדרכו לפעמים, וכן היא אומר אשר שמעתי הגדתי לכם (ישעי' כא) ועוד. ותרין מן חבריא אמרו טעמים אחרים בשעור הכתוב, חד אמר טעמו הפוך, את דבר המלכה אשר שמעו, וחד אמר טעם את דבר המלכה עולה ויורד, תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה, את דבר המלכה לכל שרי המלך, וכיון שהוא סמוך סמך עליו ולא פירש, ויש כמוהו בלשון. והמשכיל יבחר. וכבדי, וכן יהיה תמיד די בזיון וקצף בין איש לאשתו שלא יחסר כלל, ולדעת רעי ר' יואל הטעם וכדי בזיון מהאשה כן יהי' די קצף מהאיש. (יט) ויכתב וגו', ולא יעבור מאמר מוסגר הוא כפי מה שתעיד עליו הנגינה, ושעור הכתוב ילא דבר מלכות אשר לא תבוא ושתי וגו' כלומר שלא תביא ושיתן המלך וגו', כי זה אחד מהוראות מלת אשר כדלקמן (ב' יו"ד) לוה עליה אשר לא תגיד ולא יעבר, כדי שלא יעבור הדבר הזה עוד לעולם, ככל דת פרס ומדי די לא תעדא כנזכר בדניאל.

יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ
לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃
כ וְנִשְׁמַע
פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ
כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר
לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃
כא וַיִּיטַב
הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ
הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃
כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים
אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה
וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ

קת"ם (יט) תבוא. מ"ו: (כ) פתגם. הגימ"ל בקמץ (מ"ס): (כב) כלשונו. מ"ו וכן כולם בליסנא כר מן א' להלן ח ט:

מעדער איינטראגע, דאמיט עס אונפערברישליך בלייבע], דאס ושתי ניכט מעהר פֿאר דעם קאֶניגע ערשיינען דארף, אונד דער קאֶניג איהרע ווירדע איינער איהרער געשפּילינגען שענקען ווירד, דיא בעססער איזט אלס זיא. (כ) ווירד דאנן דיא פֿאללפֿיהרונג דיעזעס קאֶניגליכען אויסשפרוכס אין זיינעם גאנצען רייכע, זא גראָס עס איזט, בעקאננט, זאָ ווערדען אללע פֿרויען איהרען עהעמאֶננערן עהרערביטונג בעצייגען, פֿאָם פֿאָרנעהמסטען ביז צום געריגנסטען. (כא) דיעזער פֿאָרשלאג געפֿיעל דעם קאֶניגע אונד דען פֿירשטען, אונד דער קאֶניג טהאט וויא ממוכן געראטהען האטטע. (כב) ער שיקטע אויך בריעפֿע אב נאך אללען לאֶנדערן זיינעם רייכס, אין אללען שריפֿט- אונד מונדארטען דער פֿערשיעדענען לאֶנדער אונד פֿאָלקערשאפֿטען, אויף

רש"י

ומנהג המלכות: ולא יעבר. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבא:

באור

(כ) ונשמע פתגם, דבור וכן בקהלת ובארמית (הראב"ע), ושעור הכתוב להודיע בכל המדינות העונש הזה למען תיראנה הנשים את בעליהן, וטעם כי רבה היא, אף שהיא רבה, מ"מ ראוי הפתגם הזה להודע אף במדינות הרחוקות מאד, ומוסב היא על מלכותו; ואולם המתרגם אמר ארום גזרתא רבא היא, ולדעתו מוסב על פתגם ואינו נכון כי פתגם לשון זכר, וי"ל כי רב הוא, וכמו שהעיר כבר על זה אדונינו הרמב"מן ז"ל בקהלת על הפסוק אשר אין נעשה פתגם, אבל לא מטעמו, כי אדונינו ז"ל אמר שם להביא ראיה שפתגם לשון זכר מן הכא ונשמע פתגם וגו' ואינו ראיה כי הוא ז"ל בעצמו העיר על הכלל אם יבוא הפעל קודם השם לא ישמור את המין והמספר, אולם ראיה אחרת יש שנאמר (דניאל ג' י"ו) על דנא פתגם וגו' ומלת דנא הוא לשון זכר בארמית, כמו שמצינו ודניאל דנא וגו', ולדעת רעי ר' יואל שני ווי"ן ונשמע וכל יהברו המאמרים בשבה, דהיינו כשיהי' נשמע פתגם המלך בכל מלכותו, כי אף שהיא רבה, מ"מ יתפשט שם חדוש גדול כזה מעונש המלכה, אז כל הנשים וגו' וכן הוא מתורגם, וגם לדעת הרב אבן יחייא לא הי' עצת ממוכן דוקא להודיע הדבר הזה, אבל אמר שזה יבוא ממילא. יתנו, בא כנוי רבים נסתרים, והראוי, תתננה. (כא) ויעש המלך כדבר ממוכן, גזר לכתוב בדתי פרס ומדי שלא תבוא ושתי וגו'. (כב) וישלח ספרים, אמר ר' יואל אם היה הודעת הפתגם ג"כ כדבר ממוכן, למה פרט שליחת הספרים דוקא, אבל הטעם שעשה כדבר ממוכן, וגם הרחיב דברו כזה שסלה הוא בעצמו ספרים אל כל המדינות לפרסם זה הדבר. והד מן הבריא אמר שטעם וישלח השולחים לא המלך, כי אם אנשים רבים היו מפרסמים החדוש הזה בכל המדינות, והראי' אל מדינות המלך, אך אין מזה ראי' כי כן כתיב ואל משה אמר עלה אל ה', ורבים כן:

לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר
כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃ ס ב א אַחַר הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת
אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־
הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת

קת"ם להיות. מ"ו וכן כולם בליסנא : שרר. ה"ו : (א) סתומה : כשך. ה"ו : עשתה. הסי"ן בקמץ וז"ק: (ב) נערות. מ"ו וכן הנערות וכן בכל ספרא :

אויף דאס דער מאנן העררר אים הויזע זיין אונד זיך נאך דער וויזע זיינעם פֿאָלקעס פֿיהרען קאָננע .
ב (א) אלם דיעזעס איי-ניגע צייט פֿאָרבייא וואר, אונד דער צאָרן דעם קאָ-ניגס אחשורוש זיך געלעגט האטטע, ערוואָהנטע ער דיא ושתי, וואס זיא בע-גאנגען, אונד וואס איבער זיא בעשלאָססען וואָרדען . (ב) דארויף זאגטען דיא לייב-בעדיענטען דעם קאָ-ניגס : דא מאן פֿיר דען קאָניג שאָנגעשטאלטעטע יונגפֿרייליבע

רש"י

ושתי . ולכך נהרגה : (כב) ומדבר כלשון עמו . כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר : ב (א) זכר את ושתי . את יפיה ונעלב :

באור

להיות כל איש, רבים וכן שלמים אמרו שזה היה פתשגן הכתב, והחזיקוהו בעבור זה לשוטה, שמלוה על דבר כזה, אמנם אף שאין לכחוש שהיה מלך שוטה, הנה בזה טעו, ולו היה לדבריהם, היה כתוב פתשגן הכתב להנתן דת להיות וגו' כדלקמן (ג' י"ד וח' י"ג), אבל תוכן הכתבים הי' אשר עשתה ושתי ואשר נגזר עליה, וכונת הפרסום היתה כדי שיתנו הנשים יקר לבעליהן ויהי' עי"ז כל איש שורר בביתו, ולמ"ד להיות למ"ד התכלית. ומדבר כלשון עמו, דרך מליצה, והכוונה כמו שאמר הרלב"ג שיוכל להתנהג עם אשתו כמנהג עמו אף שאיננו ממנהג עם אשתו, שהי' להם נשים רבות ממדינות שונות וכנהוג עוד בארצות המזרח, וכמו שזכרנו לעיל, וטעם המליצה להיות הדבור יסוד כל קבוץ מדיני, ולשון כל אומה ואומה אבן בוחן אשר בה נוכל להקיש על דעותיה ודרכיה ומדרגתה במעלות השלמות, כמו שהעיר ע"ז החוקר האלהי רבינו משה בן מנחם ז"ל במקום אחר.

ב (א) אחר, לפי הכלל שכ"מ שנאמר אחר סמוך, יתכן לאחר זמן מועט אחר שנזר על ושתי בהקיצו מיינו, שככה חמתו, ויתנו לו נעריו העצה לקחת בתולה אחרת, והאריכו ימים רבים עם קבוץ הבתולות, כי מצינו שזמן לקיחת אסתר היה בשנת שבע ומעשה ושתי היה בשנת שלש ואפשר שבין הזמנים האלו לא היה המלך בשושן, רק נלחם עם אויביו, ועיין מזה במבוא הספר. כשך המקור מבעלי הכפל והוא לשון מנוחה מזעף הקודם, זכר, כפה, ויתכן שזכר את יפיה ע"כ וי"ו ואת אשר עשתה (הראב"ע). ולדעתי שני הווי"ן מחברים המאמר ומפרטים המאמר זכר את ושתי, ושעור כי זכר גם אשר עשתה גם אשר נגזר עליה בעבור זאת, התבונן ושקל במאזני שכלו כי עונשה הי' גדול מחטאה והצטער על מהירות גזרתו, ולכן יעצו נעריו ומשרתיו לקחת אשה אחרת, כי אולי תגרש תמונת אשה החדשה את תמונת ושתי מנגד עיניו ומקרב לבו וישכחה, ואם תבין במאמרם (במגלה יב ב) שאמרו כשם שעשתה כך נגזר וכו', תראה שגם המה דרשו שני הווי"ן אך באופן אחר. (ב) יבקשו, ככר נודע הוא לכל הקורא בספריהם שמנהג יון וכושן אצל מלכי המזרח, ונוהג עד היום אצלם, להקבץ מדי שנה בשנה סך מסוים מן נערים יפים להיות סריסי המלך, ומן נערות יפות להיות פלגשיו בבית הנשים, והדבר הזה כבר נכלל בהמסים והארנונות שיקח המלך מעבדיו, וכמאמר שמואל לבני ישראל (ש"א ח). ואמרו הנערים, כשתבוא העת הקצובה שיבקשו נערות בתולות אל המלך, יפקד המלך פקידים, אשר יקבצו עתה כל נערה בתולה טובת מראה, אף יותר מהסך המסויים, והעם לא יצעק חמס על זה, אבל גם יתענגו בו, בהיות הנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי. ובעבור שלא נכתב ויאמרו אליו,

בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ ג וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ
פְּקִידִים בְּכָל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ
אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־
שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד
הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן
תַּמְרוּקֵיהֶן׃ ד וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי
הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר

קת"ם (ג) פקידים. מלא דמלא: טובת. מ"ו: הגא. הגינו"ל בסגול וי"ס בצירי והאל"ף בסוף: שמר. ח"ו וכן כולם בליסגא: ונתון. מ"ו: תמרקיהן. ח"ו ומ"י: (ד) והנערה. המתג בה"א ולא בוא"ו (מ"ס) וי"ס רק בנו"ן לבד כמשפט:

יונגפֿרייליכע מאָדכען אויס-זוכען ווירד, (ג) זאָ זאָלל-טע דער קאָניג בעפֿעהלס-האבער אין אללען לאָנ-דערן זיינעס רייכס אנזעט-צען, דאס זיא יעדעס שאָנגעשטאלטעטע יונגפֿריי-ליכע מאָדכען נאך דער רע-זידענץ שושן אויפֿברינגען, אונד אין דאז קאָניגליכע הארעם אין דיא האנד דעס אגא [דער פֿערשניטטענע דעס קאָניגס, דער דיא אויפֿזיכט איבער דאז פֿרויענ-ציממער האט] אבליעפֿערן, וואָ איהנען דיא פֿאָרגעשרי-בענע זאלבונג גערייכט ווערדע; (ד) דאז מאָדכען נון, דאס דעם קאָניגע אם בעסטען געפֿיעלע ווירדע קאָניגין שטאטט ושתי, דיעזער פֿאָרשלאג געפֿיעל

רש"י

(ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הם סמנים ובשמים המטהרין ומעדנים את הבשר דברים המגלחין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני:

באור

אמר חד מן חבריא שדברו הנערים מה שדברו בינס לבין עלמס אבל באופן שיוכל המלך לשמוע וכדי שישמע. ויקבצו, הוראת זה השורש כשתבוא אחריו מלת אל גם על לקיחת כל אחד מהפרטים גם על הלטרפותם במקום אחד, ויכלול א"כ כאן גם הגבייה (דאז זאממעלן) גם המסירה (דאז אבליעפערן). בית הנשים, כאשר נודע ממלכי מזרח גם בימינו שיש לכל אחד מהם נשים רבות והנה יושבות יחד בבית גדול הנקרא בלשונם הארעס או זעראיל, וכל העבדים המשרתים אותן, וגם השומרים אשר עליהן, מסורסים המה לבלתי יוכלו לחלל כבוד הנשים, וכל איש מאחרי אנשים, אשר יבוא אליהן הביתה, אחת דתו להמית, ולכן תרגמתי במגלה בכ"מ מלת סריסים (פערשניטטענע) ועיין בס' נתיבות השלום להרמב"מן (בראשית לז ט"ז). הגא, אין זה שם עלם פרטי שהי' לאיש אחד כמו שחשבו רבים, כי אם שם כללי לכל סרים הממונה על בית הנשים של מלך, ותחתיו סריסים רבים פחותי המדרגה הסרים למשמעתו לעשות כל מלאכת הבית, ועליו לשמור על הנהגת הנשים, גם לתת להן כל לרכיהן, והוא מכונה בלשון ישמעאל (אגא), ואומרו סרים המלך וגו' אינו ממאמר הנערים, כי הם לא ילטרכו לפרוש אל המלך מי זה הגא שזכרו. אבל הם דברי כותב הספר הרולה לבאר שם זה לאמר שהוא שם סרים המלך שומר הנשים, ודינו א"כ כמאמר מוסגר. תמרוקיהן, הן דברים המגלחין כמו ומורק ושוטף, מרק הנעשה משמן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרים ומעדנין את הבשר, והטעם, שאמרו הנערים אחרי הקבלם אל בית הנשים שם יהיה נתון להם תמרוקיהן כראוי וכפי הנזכר למטה (פ' י"ב) וכן משמע מפסקי הנגינה. אמנם לדעת רעי ר' יואל, גם זה יהיה למותר בדברי הנערים, אבל הוא חלק מהמאמר המוסגר המבאר משמרת הגא, אמר שהוא שומר הנשים ושומר נתון תמרוקיהן, כלומר נתינת תמרוקיהן שיהיה כדת, ויתורגם בל"א (דער דיא אויפזיכט איבער דאז פרויענצימער האט, אונד זיא דיא פארגעשריבענע זאלבונגען בעאבאכטען לאסט), ונכון לפ"ז שם הפועל ונתון, שהוא זר מאד בפירוש הכתוב, וחד מן חבריא אמר שטעמו הפוך כמו ונותן תמרוקיהן, ומי

בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃ ס ה אִישׁ
יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי
בֶּן יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃
ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר
הָגְלְתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר
הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וַיְהִי
אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ
כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר
וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ

קת"ם (ה) סתומה—: מרדכי. הדל"ת בשוא וכן כולם: בן יאיר. מלא בן בסגול ונאריך ע"פ מס"ק: (ו) מירושלים. מלא דמלא: הגלה. ח"ו: (ז) אמן. ח"ו: דדו. ח"ו וכן דד להלן פ' ט"ו:

דעם קאֶניגע, אונד ער טהאט אלזאָ. (ה) אין דער רעזידענץ שושן לעבטע איין מאנן יידישער נאציאָן, אוים דעם שטאממע בנימין, מיט נאמען מרדכי; איין זאָהן יאיר'ס, זאָהן דעם שמעי, זאָהן דעם קיש; (ו) וועלכער אוים ירושלים אין דיא געפֿאנגענשאפֿט גינג, אונטער דענען, דיא נבוכדנצר קאֶניג פֿאָן בבל מיט דעם יכניה קאֶניג פֿאָן יהודה געפֿאנגען וועגגעפֿיהרט האטטע. (ז) דיעזער מרדכי וואר פפֿלעגעפֿאטער דער הדסה [דיא נאכֿמאלליגע אסתר], דיא זיינעם אָהיימס טאָכֿטער וואר, אונד איטצט וועדער פֿאטער נאָך מוטטער האטטע. דאז מאֶרכֿען וואר היפש פֿאָן בילדונג אונד שאָן פֿאָן פֿארבע, אונד מרדכי האטטע זיא נאך איהרער אֶלטערן

רש"י

(ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך
שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים　　פשוטו

באור

ומי יתן והיה כדבריו. (ה) איש יהודי, כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרואים יהודים ואפילו משבט אחר (רש"י). ונכון הוא כי אם נאמר כדעת קצת שהשם יהודי לא נאמר רק אם הוא ממשפחת יהודה מה נאמר במלת מתיהדים? בן ימיני, משבט בנימין. ואם מרדכי הזה היה מעולי ירושלים בימי כורש כדעת חז"ל, צריכין אנו לומר שמרדכי חזר עוד מירושלים לגולה אחר אשר עלה כמו שכתב הראב"ע ועיין במה"ם, ובתרגום השני נאמרו דברים אשר לא אוכל להבינם, כי כתב וז"ל מרדכי ואסתר הויין מירושלים בגלותא וכו' וחזר וסליק מרדכי לירושלים עם עמא דיתנדבין וכו' (והוא בימי כורש) ותוב אגלא נבוכדנאצר מלכא זימנין תרתין וכו', ולא ידעתי אנה ראה כי הגלה נבוכדנאצר פעם שני אחר מיתת בלשצר בן בנו, ולמה שכתב אסתר הוא מגלות ירושלים וכזאת כתב גם המתרגם הראשון, תהיה לפ"ז בלקיחתה אל המלך לכל הפחות בת סמוך לע"ה שנים, האמור נאמר בתולה זקנה מע"ה שנים תיטב עוד בעיני המלך מכל הבתולות? הלא הכתוב כנה אותה בשם נערה, וזה יורה על היותה רכה בשנים. (ז) הדסה, לפי הכלל שאם נמצא בין שתי שמות מלת הוא, או היא, אז השם האחרון נתחדש, יתכן גם פה שבתחלה היה שמה בלה"ק הדסה ואח"כ נשתנה בלשון הפרסי לאסתר, כי כן קראו אותה הפרסים על רוב יפיה, כמו שאמרו חז"ל והמתרגם, שמלת אסתר בלשון פרסי כוכב, כלומר שמאירה ככוכב, או יתכן שהיא בעלמה הסבה את שמה לשם פרסי אסתר, כדי שלא יבינו שהיא ישראלית ע"י השם העברי הדסה, בהיות כי מרדכי צוה עליה שלא תגיד את עמה. יפת תואר וטובת מראה, מבואר בס' נתיבות השלום להרמב"מן ז"ל

מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃ ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־
הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־
שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר
אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃
ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד
לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת־מָנוֹתֶהָ
לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת הָרְאֻיוֹת
לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־
נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים׃ י לֹא־

קת"ם (ח) ובהקבץ. כס"ם הוא"ו במתג (מ"ט) יע"ס : (ט) תמרוקיה. מלא דמלא : מנותה. מ"ו וח"י : הראיות. ק"ו קדמאה והיו"ד רפי וי"ס מלא דמלא : נערותיה . מלא דמלא :

אָלטערן טאָד אן טאָכטערס שטאטט אנגענאָממען (ח) וויא נון נאך בעקאננטמאכונג דעם קאָניגליכען עדיקטס פיעלע יונגפרויען נאך דער רעזידענץ שושן אונטער דיא אויפזיכט דעם אגא צוזאממען געבראכט וואָרדען , ווארד אונטער אנדערן אויך דיעזע אסתר אין דען פאלאסט אן דען אגא דען אויפזעהער איבער דאז פרויענצימմער, אבגעליעפערט. (ט) דיעזעם געפיעל דאז מאָדכען, אונד זיא טרוג זיינע גונסט דאפאָן זאָ דאס ער איהר דיא זאלבונגען אונד זאָנסטיגען גאבען פאָרדערטע, אונד דיא זיעבען מאָדכען , דיא איהר אוים דעם קאָניגליכען הויזע געביהרטען, באלדיגסט צוקאָממען ליעס ; אויך זיא אונד איהרע מאָדכען איממער דורך דאז בעסטע אים גאנצען זעראילע אויסצייכנעטע . (י) אסתר האטטע וועדער

רש"י

הראויות לתת לה . לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : (ז) לו לבת. פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו : (ט) ויבהל את תמרוקיה . זריז וממהר בשלה משל כולן : וישנה . שינה אותה : רבותינו פירשו לבית לאשה : אשר

באור

נ"ל (בראשית כט י"ז) . לבת, לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס, אולי דרש לבת שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה (הראב"ע) ואין המקרא יוצא מידי פשוטו, כטעם ויהי לה לבן (שמות ב). (ח) ויהי בהשמע וגו'. מלשון הכתוב משמע שקובצי הנערות לקחו כל מה שעלתה בידם מנשים יפות בלי להשגיח כלל על יחוסה ומעמדה, וגם הפקידים לא היו חוששין לשאול להקובצים מאין לקחתם זאת, בעבור הרבוי העצום ולכן לא ידעו ג"כ כלום ממשפחת אסתר אף לא מקורבתה עם מרדכי, ובודאי שלאה"כ שאלו לכל אחת ואחת את שמה ואת מולדתה, והנשים האחרות הודיעו את כל זה, אבל באסתר מעיד הכתוב שהיא לא הגידה מטעם שזוכר. אל בית המלך, כוונתו אל בית הנשים, ויקרא ג"כ בית המלך, אולי היה בית הנשים חלק מבית המלך, או כמו שנקרא עתה כל הבניינים השייכים למלך בשם בית המלך. (ט) ויבהל, זריז וממהר בשלה משל כולן (רש"י, למען שימלאו לה ימי מרוקיה במהרה, ולא תקדמנה אחרת במלכות). מנותה, הראוי המ"ם בשוא כי הנפרד מָנָה בפלס שָׁנָה וכנוים ישתנו לשוא כמו שְׁנוֹתַי שְׁנוֹתֶיהָ ודומיהם, והטעם על כל דבר הניתן להן מבית המלך, הבגדים והתכשיטים והמזונות והמגדנות, וכלמתורגם בל"א. הראיות, מלה ידוע מדברי חז"ל. הראיות לתת לה, לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו (רש"י). וישנה, שנה אותה (רש"י) כונתו לומר טעם הכתוב, ששנה הני אותה ואת נערותיה מכל שאר הבתולות שהיו אתה בבית הנשים, דהיינו שהיה השנוי הזה לטוב להם, שנתן להם כבוד יותר, גם המנות הטובות מכלן

הִגִּידָה אֶסְתֵּר אֶת־עַמָּהּ וְאֶת־מוֹלַדְתָּהּ
כִּי מָרְדֳּכַי צִוָּה עָלֶיהָ אֲשֶׁר לֹא־תַגִּיד׃
יא וּבְכָל־יוֹם וָיוֹם מָרְדֳּכַי מִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי
חֲצַר בֵּית־הַנָּשִׁים לָדַעַת אֶת־שְׁלוֹם
אֶסְתֵּר וּמַה־יֵּעָשֶׂה בָּהּ׃ יב וּבְהַגִּיעַ תֹּר
נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא ׀ אֶל־הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים
שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי
מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר

קת"ם (י) מולדתה. מ"ו: (יב) תר. ה"ו וכן להלן פ' ט"ו: לבוא. מ"ו וכן כולם: מרוקיהן. מלא דמלא: המר. ה"ו:

וועדער איהר פֿאָלק נאָך איהרע געבורט אנגעגעבען; דען מרדכי האטטע איהר בעפֿאָהלען, ניכֿטס דאפֿאָן אויסצוזאגען. (יא) דיעזער גינג טאג פֿיר טאג פֿאָר דעם פֿאָרהאָף דעם הארעמס אויף אונד אב, אום דאז וואָהלבעפֿינדען אסתר'ס צו ערפֿאהרען, אונד וואס אויס איהר ווערדע. (יב) אימּמער ווען דיא בעשטיממטע צייט דא וואר, דאס איין מאָדכֿען פֿאָר דען קאָניג קאָממען זאָללטע, נאכֿדעם זיא נאָמליך נאך ארט דער פֿרויענציממער צוואָלף מאָנאטע פֿערבראכֿט האטטע [דען זאָ פֿיעל צייט מוסטע אונטער דעם געברויך דער וואָהלגערוכֿס-באָדער פֿערשטרייכֿען,

רש"י

(י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה: (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי. דוד שנאמר גם את הארי את הדוב הכה עבדך (שמואל י א) אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב אחשורוש אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן:

באור

מכלן, וטעם בית הנשים חסר בי"ת ורבים כן, והנגינה מסכמת במה שתעמיד מלת לטוב בטפחא ומחברה עי"ן לפעל ויפנה, וכדרך זה הוא מתורגם בל"א, ואף הראב"ע כוון מעט לזה הפירוש, אבל דחוק בלישנא שלא לצורך. (י) כי מרדכי, לפי דעת יש אומרים שהביא הראב"ע פחד פן לא יקחנה המלך אם ידע שהיא מהגולה. ואין בזאת אשם למרדכי, כי אולי לבו אמר לו שתהיה על ידה תשועה לישראל, ולכך התאמץ חתר ובקש להיותה אשת המלך. ולאחר שכבר מלכה צריכין לומר שפחד שמא יגרשנה בעבור עמה כשיודע, וזה רחוק מעט. אמנם לדעת התרגום ירא פן יכעוס עליה המלך פעם אחת ויהרגה עם עמה, ואין זה מן הנמנע אצל מלך טפש כזה, וא"כ הטעם במקומו עומד אף קודם שנשאה אף לאחר שנשאה; (יא) מתהלך, ידוע שהוראת זה השורש בבנין התפעל על הטיול וההליכה אנה ואנה בלי כונה למקום מיוחד דוקא, (וכן תרגמתי אויף אונד אב). גם יתכן טעם ההתפעל פה ע"ד הכתוב יש מתעשר ואין כל, כלומר שהראה מרדכי את עצמו כאילו צריך ללכת לדרכו דרך חצר בית הנשים אבל צפה והמתין עד אשר יראהו אחד מעבדי אסתר לדעת וגו', והיא גם היא הערימה לשלוח אליו בסתר נערותיה או משרתיה, אשר בטחה בהם להודיע את כל. וראב"ע כתב לולא שהיה מרדכי קודם מעטה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו ללכת וכו', ואינו נכון כי נודע הוא שגם שאר המשרתים אשר אינם מסורסים המה, אינם יכולים לבוא אל נשי ופלגשי המלך. אבל החצר הזה היה מקום גדול ורחב ידים לפני בית הנשים, ודרך לכל עובר ושב. זסרה בזה טענות מעתיקי האומות. (יב) תור, זמן או שורה (דיא רייהע) כמו תורי זהב נעשה לך (ש"ה י) ומתדמה מאד למלת טור שפרושו ג"כ שורה, כמו טור אודם פטדה וגו', ובלשון התלמוד נמצאים הרבה כמו יעמידנו כנגד ראש תור (סוכה ז' א'). מקץ, סוף, מקץ שבע שנים תהלה (הראב"ע), ועיין בספר נתיבות השלום לאדונינו הרמב"מן ז"ל (דברים ט"ו). כדת הנשים, נשי המלך, או יתכן

וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי
הַנָּשִׁים׃ יג וּבָזֶה הַנַּעֲרָה בָּאָה אֶל־
הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תֹּאמַר יִנָּתֵן לָהּ
לָבוֹא עִמָּהּ מִבֵּית הַנָּשִׁים עַד־בֵּית
הַמֶּלֶךְ׃ יד בָּעֶרֶב ׀ הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר
הִיא שָׁבָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים שֵׁנִי אֶל־יַד
שַׁעַשְׁגַז סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַפִּילַגְשִׁים
לֹא־תָבוֹא עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־חָפֵץ
בָּהּ הַמֶּלֶךְ וְנִקְרְאָה בְשֵׁם׃ טו וּבְהַגִּיעַ

קת"ם ובתמרוקי. מ"ו: (יג) ינתן. בתרי טעמי והתי"ו בצירי:
(יד) הפילגשים. מלא דמלא: תבוא. מ"ו:

זעלבס [מאָנאטע מיט מירר־הענאָהל, אונד זעלבס מאָנאטע מיט שפעצערייען אונד אנדערן פֿיר דאז פֿרויענצימממער פֿערפֿערטיגטע זאלבען. (יג) דער געשטאלט פֿאָרבערייטעט קאם זיא דאנן צום קאָניגע]. זאָ וואורדע איהר אללעס צוגעגעבען. וואס זיא צו איהרער בעגלייטונג פֿאָם הארעם צום פאלאסטע פֿערלאנגטע. (יד) דעם אבענדס גינג זיא הין, אונד דעם מאָרגענס קעהרטע זיא אין איין אנדערעם הארעם צוריק, וועלכעס אונטער דער אויפֿזיכט דעם שעשגז שטאנד פֿערשניטטענער דעם קאָניגס אונד אויפֿזעהער דער קעבסווייבער. זיא דורפֿטע ניכט מעהר פֿאַר דען קאָניג קאממען, ביז ער זעלבסט פֿערלאנגען נאך איהר טרוג אונד זיא נאמענטליך געפֿאָדערט וואורדע. (טו) אלס

אבער

רש"י

(יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני:

באור

שהיו נותנים בימים ההם לכל בתולה שנישאת לאיש גדול ושר שנים עשר חדש לימי מרוקיה. המור, יקרא ג"כ בלשון העמים (מיררהע), והוא שרף הנוטף מפרחים ידועים נמצאים בחלק אזיע, ובצאת השרף לחוץ נתקשה ונעשה גרעינים וריחם טוב. (יג) ובזה, ר"ל בעידון ופנוק הזה אשר על ידו נעשה ריחה כריח איי בשמים כיש דרומי, באה אל המלך להתענג בה. את כל אשר תאמר, מוסב לעיל, ובהגיע תור נערה יתן לה את כל אשר תאמר ממיני תכשיטים לקשט הגוף ושאר לבושי תפארת, גם כל מיני שחוק וזמר ללוות אותה אל בית המלך, כדי להרבות בזה חנם בעיני רואיה. וטעם את כמו ויושב את משה להיות הנושא גם המקבל הפעולה כמו שכתב אדונינו הרמב"מן בס' נתיבות השלום. (יד) ובבקר היא שבה, לא אל בית הנשים שהיתה בו קודם ביאתה, כי אם אל בית נשים שני, דהיינו בית הפלגשים. יאמר בזה, כי כאשר לא מצאה חן בעיניו כדאי להמליכה תחת ושתי, לא ישלחה מביתו כלל וכלל, כי אין זה מכבוד המלך, אבל גם לא רצה להרבות נשיו בכל אלו הנערות, שזה יהיה לו למשא מאד, לתת לכל אחת די כבודה וכבודו, אלא נעשתה פלגשו, שאינו צריך לכבד כל כך כאשתו. וטעם שני אמר רש"י ז"ל השני כונתו לומר שהיו לו ב' בתי נשים וכמו שזכרנו, אבל הה"א לא תחסר באמת כלל לפי שהבית השני לא הוזכר עדיין, וכדמתורגם בל"א. והנה חסרון הה"א הנ"ל הביא הראב"ע לפרש שני פעם שני, אמנם איך יתכן זה על פעל שבה שהיה באמת בפעם הראשון. שעשגז, שם לכל שומר פלגשי המלך. ונקראה בשם, טעם הוי"ו או לחבור כתרגומו (אונד זיא וגו') או לתשובת התנאי, כי אם חפץ בה המלך ואז היתה נקראת בשם, ויהיה זה טעם שנוי הבנין מקל לנפעל ותרגומו (דא זיא

דען

תֹּר־אֶסְתֵּר בַּת־אֲבִיחַיִל דֹּד מָרְדֳּכַי
אֲשֶׁר לָקַח־לוֹ לְבַת לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ
לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר
הֵגַי סְרִיס־הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וַתְּהִי
אֶסְתֵּר נֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָּל־רֹאֶיהָ׃
טז וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
אֶל־בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא־
חֹדֶשׁ טֵבֵת בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ׃
יז וַיֶּאֱהַב הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר מִכָּל־הַנָּשִׁים
וַתִּשָּׂא־חֵן וָחֶסֶד לְפָנָיו מִכָּל־הַבְּתוּלֹת
וַיָּשֶׂם כֶּתֶר־מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ

קת"ם (טו) בקשה. הקו"ף רפי: נשאת. האל"ף נחה: ראיה. היו ומ"י: (יז) ויאהב. האל"ף כח"ס (מ"ס):

אבער דיא רייהע אן אסתר טאָכטער אביחיל'ס אָהיים דעם מרדכי, דיא ער אן טאָכטערס שטאטט אנגע־נאָממען, וואר, פֿאָר דען קאָניג צו קאָממען, זאָ פֿאָר־דערטע זיא ניכט דאז מינ־דעסטע איבער דעם, וואס דער הארעם - אגא אנגע־אָרדנעט האטטע; אונד איה־רע פערזאָן זעלבסט וואר עס, דיא וואָהלגעפֿאללען ערערגטע בייא אללען, דיא זיא זאהען. (טז) אים מאָנא־טע טבת, אלם דען צעהנ־טען מאָנאט דעם זיבענטען רעגיערונגסיאהרעס דעס אחשורוש, ווארד אסתר ענדליך צום קאָניגע אחשורוש נאך דען קאָניגליכען גע־מאָכערן געפֿיהרט. (יז) [דען דער קאָניג ליעבטע זיא מעהר אלס אללע אנדערע פֿרויען, אונד זיא האטטע זיינע גונסט אונד געוואָגענ־הייט פֿאָר אללען אנדערן יונגפֿרויען] דאזועלבסט זעטצטע ער איהר דיא קראָנע אויף, אונד ערקלאָרטע זיא צור

רש"י

(טז) בחדש העשירי. עת צינה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקדוש ברוך הוא אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים בעולות

באור

דען וגוי). (טו) לא בקשה, אמר הכתוב הבתולות האחרות בקשו דברים הרבה לקשט ולפאר אותן בהן ולעורר עיני הרואים למצוא חן, אבל אסתר לא היתה צריכה לכך, כי כל כבודה פנימה, והיא בעצמה ובגופה נשאה חן בעיני כל רואיה, ודייק הכתוב באמרו ותהי אסתר נושאת חן. (טז) ותלקח אסתר, ת"י ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא, ואעל יתה לבית אידרא בית מלכותה, ראה לפרש הכתוב כזה מב' טעמים, א) כי באחרות אומר תמיד לשון ביאה, שעניינו על כל חבור אף שלא בנשואין כידוע, וכאן הוא אומר ותלקח שהיא לשון לקיחה באירוסין כידוע גם כן. (ב) באחרות אומר בית המלך. וכאן הוא אומר בית מלכות שהוא לשון מלוכה, ויתכן שהיה זה חדר גדול מוכן אל המלך להתעסק שם בכל העניינים הנוגעים למלכות, ושם בית נופל גם על כל חדר וחדר בפני עצמו, כי תרגום חדר אדרון, וכמו שנכתוב עוד (לקמן ה' ב'), ולפ"ז לא היה זה באותו הזמן שהגיע לה התור, כי אז לא היו עדיין יודעים אם תיטב בעיני המלך, אבל נאמר אף שלא שבה לבית הפלגשים האחרות בעבור שמצאה חן בעיניו, מ"מ המתין המלך עד שראה גם הבתולות הנשארות עוד, ואחר הזמן הזה כשלא מצא יעלת חן יותר ממנה אז הובאת אל בית המלכות לתת שם כתר מלכות בראש' בקבוץ שרי פרס ומדי. ויהיה ויאהב טעם מאמר ותלקח ושעורו וכבר אהב, וטעם מכל הנשים אותן שבאו לפניה אל המלך, ותשא גם חן וחסד מכל הבתולות

 שבאו

תַּחַת וַשְׁתִּי: יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה
גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה
אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן
מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ: יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת
שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ:
כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר
מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה
בְאָמְנָה אִתּוֹ: ס כא בַּיָּמִים הָהֵם

קת"ס (יט) ישב. דין לבד ח"ו וכל שארא בליסנא מ"ו: (כ) באמנה. הה"א בלי מפיק: (כא) סתומה—:

צור קאֶניגין שטאטט ושתי (יח) דאבייא גאב ער אל-לען פירשטען אונר שטאאטס-בעדיענטען איין גראָסעס גאַסטמאהל, דאז האָכצייט-מאהל אסתר'ס, ענטליעס דען פראָפינצען פאָן איהרעם טריבוטע, אונד טהיילטע געשענקע אוים נאך קאָניג-ליכעם פערמאָגען. (יט) וואָה-רענד דאס מאן אבערמאלס יונגפרויען זאממעלטע, וואר מרדכי אן דען קאָניגליכען האָף געקאָממען. (כ) נאָך אימּמער אבער פערשוויעג אסתר איהרע געבורט אונד איהר פאָלק, וויא עס איהר מרדכי בעפאָהלען האטטע דעססען וואָרטע זיא נאָך עבען זאָ בעפאָלגטע אלס דא זיא אונטער זיינער אויפזיכט שטאנד. (כא) אום דיעזע צייט

רש"י

בתולות קטן: (יח) והנחה למדינות עשה. מולדתה. ואף על פי כן: (כ) אין אסתר מגדת
לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך המורזה
שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד והמרמזה

באור

שבאו אחריה, וכמו שאמר הרלב"ג כי לא יתכן שתהיה היא האחרונה בהיות שמהר שומר הנשים את תמרוקיה. (יח) משתה אסתר, להתנותה ושמחת אפריונה. והנחה, שהניח לכל עמו ממסים וארנוניות בעבור שמחתו עם אסתר למען שישמחו כולם עמו, וטעם משאת מנחה, כמו משאת בנימין. ביד המלך, אשר התבאר היותה בתכלית הרבוי (הרלב"ג) מטעם חד מן חבריא שהבאנו לעיל (א' ז). (יט) ובהקבץ, כבר זכרנו לעיל שכן הרגל בארצות האלו, וטעם הכתוב לפי שרוצה לספר מעשה דבגתן ותרש, שהוא התחלת הגאולה, צריך גם לזכור שמרדכי היה יושב בשער המלך, אשר ע"ז נודע לו הדבר, ומפרש שהיה זה בזמן קבוץ בתולות פעם שנית אחר הפעם שזכר עתה, אבל בזמן אותו הקבוץ שהיה אסתר בו, לא היה עדיין בשער המלך, שלא כדעת הראב"ע, וכן הוא אומר איש יהודי היה בשושן הבירה ולא בשער המלך, ומה שאמר הראב"ע שטעם הבירה על הארמון הוא רחוק מאד, כי ידוע היות שושן שם עיר המלוכה בארץ פרס בעילם המדינה. (כ) אין אסתר מגדת, לבלתי יחשוב הקורא שאחר הומלכה גלתה סוד מולדתה, ושבעבור זה בא מרדכי לשבת בשער המלך, ובפרט כשדעתו לאמר שהגידה אסתר דבר מה למלך בשם מרדכי, אשר ע"ז יש לטעות שכבר נתפרסם הקורבה ביניהם, לכן הקדים להעיר שגם עתה אין אסתר מגדת וגו', ורבים מהמעתיקים שאלו איך היתה יכולה להסתיר הדבר אחרי שמלכה תמיד שלוחים לדבר עמו? הכי שכחו שימצאו בדברי הימים כמה וכמה ספורים כזה, אשר אירעו בבתי הנשים למלכי המזרח שהריצו אגרות רבות לאוהביהם ומאוהביהם, ולא נודע הדבר זמן רב, ואף כי היא שהיתה יכולה תמיד לגלות הצטרפותה בינה לבינו כשיודע הדבר. עושה, עתה, כבאותו הזמן אשר היתה באמנה אתו; או טעם כאשר היתה כאלו היתה עדיין באמנה אתו ויתורגם בל"א (אלס אוארע זיא נאך אונטער זיינער אויפזיכט) ושם אמנה מגזרת ויהי אומן ע"מ חכמה עלמה. (כא) בימים

ההם

וּמָרְדֳּכַי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן
וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף
וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃
כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם
מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ
שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי
הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ס ג א אַחַר

קת"ם לשלח . ח"ו וכן כולם : אחשורש . ח"ו בהרלה : (א) פתוחה:

צייט נון, אלס מרדכי אם קאָניגליכען האָפֿע וואר, ווארען בגתן אונד תרש, צווייא פֿערשניטטענע דעם קאָניג'ס פֿאָן דען טהירוואָכטערן, אויפֿגעבראַכט ווידער דען קאָניג, אונד וואָלטען האנד אן איהן צו לעגען. (כב) דיעזעס ערפֿוהר מרדכי, אונד צייגטע עס דער קאָניגין אן; אונד דיעזע בעריכטעטע עס דעם קאָניגע אין מרדכי'ס נאמען. (כג) דיא זאכע ווארד אונטערזוכט, אונד וואהר בעפֿונדען, זיא ווארדען ביידע אן איינען פֿאָהל געהענקט, אונד דיא בעגעבענהייט אין דיא קראָניק איינגעטראגען, דיא צו דעם קאָניגס געברויך בעשטיממט וואר.

ג (א) נאך דיעזער בע- געבענהייט

רש"י

והמרמזה על כך: (כא) לשלוח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך:

באור

ההם, שזכרתי לעיל שהיה מרדכי יושב בשער המלך, אירע המעשה שקצף בגתן ותרש וגו' כן הוא שעור הכתוב, והוצרך לכפול זה המאמר, בעבור שהפסיק במאמר אין אסתר וגו', ולכן מוטעם המלך באתנחתא כדין מאמר מוסגר. משמרי הסף, שרשו ספף והוא מזוזת השער. תרגום על משקוף ושתי המזוזות, שקפא ועל תרתין ספין, וכן מצאנו הך הכפתור וירעשו הספים, ולכן מתורגם בל"א (טהירוואכטער). ורש"י אמר מפי חז"ל שרצו להשקות המלך סם המות יראה שפירשו סף מלשון מן הדם אשר בסף (שמות יב) והוא שם כלי מה (איין בעקקען). והכתוב לא הודיע סבת הקצף בעבור שאין זה מעצמות ספור הנס. ואם היה אחשורוש הזה (קסערקסעס) הנזכר במה"ם, נוכל לומר, שהיה המעשה הזה אחרי שובו ממלחמות יון, וכאשר נודע בשובו רגזו עליו כל עמו וילונו עליו על כי נפל מעמו עם רב, ועל שלא השגיח עוד על ממלכתו רק עזבה ביד יועציו, אולי בעבור זאת היה ג"כ הקצף משני שומרי הסף. (כב) ויודע, בספר יוסיפון לרומיים נכתב שהיה יהודי אחד עבד לסריסי המלך, והוא שמע מה שבקשו לעשות והגיד זאת למרדכי, וחז"ל אמרו שהיו מספרים בלשון טרסי ולא היו יודעים שמרדכי מכיר וכו' והכתוב סתם כל זה מטעם הנ"ל. ותאמר אסתר וגו', למה יהיה זר בעיני המלך שיסוב אחד מעבדיו אשר בשער אל המלכה בדבר נחוץ כזה, ובפרט להיות אי אפשר לבוא אל המלך עצמו ולא יקרא ולכן אין זה ראיה כלל על פרסום הקורבה שביניהם, כאשר חשבו קצת. (כג) ויכתב, הטובה שעשה מרדכי למלך (רש"י). לפני המלך, ת"י דמתקרי תדירא קדם מלכא, ומזה הטעם היו מונחין תמיד בבית המלך כנראה מדלקמן (ו' א') שהיו נמצאים שם בלילה, ויש עוד אחרים שהיו מונחים בלשכת כתי הדת (ארכיעף) בלע"ז.

ג (א) אחר, מוסב על מעשה בגתן ותרש שזכר, ואפשר שהיה שזה סמוך לשנת שתים עשרה למלכות אחשורוש, ונמשך זמן מה בין הגעת אסתר למלכות וביאת מרדכי אל שער המלך גם בין הביאה הזאת ומעשה הסריסים, והראב"ע אמר אחר חמש שנים, והוא נגד הכלל שכתב הוא בעצמו כמה פעמים, כ"מ

הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה גִּדַּל֩ הַמֶּ֨לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֜וֹשׁ
אֶת־הָמָ֧ן בֶּֽן־הַמְּדָ֛תָא הָאֲגָגִ֖י וַֽיְנַשְּׂאֵ֑הוּ
וַיָּ֙שֶׂם֙ אֶת־כִּסְא֔וֹ מֵעַ֕ל כָּל־הַשָּׂרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר
אִתּֽוֹ׃ ב וְכָל־עַבְדֵ֨י הַמֶּ֜לֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁ֣עַר
הַמֶּ֗לֶךְ כֹּרְעִ֤ים וּמִֽשְׁתַּחֲוִים֙ לְהָמָ֔ן כִּי־כֵ֖ן
צִוָּה־ל֣וֹ הַמֶּ֑לֶךְ וּמָ֨רְדֳּכַ֔י לֹ֥א יִכְרַ֖ע וְלֹ֥א
יִשְׁתַּחֲוֶֽה׃ ג וַ֠יֹּאמְרוּ עַבְדֵ֥י הַמֶּ֛לֶךְ אֲשֶׁר־
בְּשַׁ֥עַר הַמֶּ֖לֶךְ לְמָרְדֳּכָ֑י מַדּ֙וּעַ֙ אַתָּ֣ה

קת"ם וינשאהו. היו"ד רפי (מ"ס) : (ב) כרעים. ה"ו ומ"י :

געבענהייט ערהאב דער קאניג דען המן זאהן דעם המדתא אוים דעם געשלעכטע אגג צו איינער גראסען ווירדע. אונד זעטצטע זיינען ראנג נאך איבער אללע דיא ערעלן דיא פאר איהם קאמען. (ב) אללע קאניגליכע בעדיענטען · זא פיעל איהרער אם האפע וואָרען, בייגטען דאז קניע, אונד פיעלען ניעדער פאר המן, דען זא האטטע עס דער קאניג זיינעטוועגען פערארדנעט; נור מרדכי פיעל ניכט ניעדער, נאך בייגטע ער דאז קניע. (ג) דא שפראכען דיא קאניגליכען האפבעדיענטען צו איהם: ווארום

רש"י

(א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו המכה עליהם: גדל המלך את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא עלמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה להיות לתבועה לישראל: היעמדו

באור

כ"מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג. וישם את כסאו, מטעם היושבים ראשונה במלכות, ונשא אותו אף משבעת שרי פרס ומדי הידועים, וזה טעם אשר אתו כלומר את המלך ורואי פניו, או שכבר היה אחד מאלו השבעה וטעם אשר אתו על המן, ואם יקשה השואל הלא זה נגד התקון שהתקינו שבעת השרים אחרי מות (זמערדים) הנזכר במ"הס, ובפרט כשיהיה המן הזה מארץ אחרת מזרע עמלק ולא פרסי או מדי כדעת חז"ל? הנה ידוע שהמלך הטפש הזה עשה ככל מה שעלה על רצונו, והעד שאין מזה קושיא כלל הלא מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש. (ב) כורעים ומשתחוים, ידוע להקורא בדברי הימים שגם היום המנהג אצל מלכי פרס להשתחוות וליפול אפים ארצה לפני המלך לכל מי שיבא אליהם, וצוה עתה המלך שיעשה גם זאת לפני המן, באהבתו אותו והפץ ביקרו. צוה לו, בעבורו, כטעם אמרי לי אחי הוא. ומרדכי לא יכרע, טעם המניעה הזאת סתום מאד. לדעת חז"ל שצורה היתה בבגדו, העקר חסר מן הספר. והמתרגם הראשון אמר על דהוה עבדיה דאודבן ליה בטולמא לחם וכן יש מרז"ל האומרים זאת, הסבה הזאת מגונה ולא תכשר לאיש הולך מישרים, והמתרגם השני כתב שלא רצה להשתחוות לפני בן אדם, וא"כ טעה בחסידות, כי ההשתחויה לפני בני אדם הגדולים ממנו לא יאסור לנו דתנו כלל וכלל, ונהפוך הוא, שכמה ישרים ותמימים השתחוו לפני מלכי ארץ ואברהם אבינו השתחוה לעם הארץ, ואמרו גדול כבוד הבריות שדוחה וכו'. ואיזה מהמעתיקים אמרו בהפ"א, שהיתה שנאה טמונה בין המן למרדכי כקנאת איש מרעהו בעבור התנשאו, והכותב סתם את הסבה בעבור כבוד מרדכי, אמנם בכל האופנים האלה, תהיה הסבה גדולה או קטנה, הגונה או בלתי הגונה, לא יוקשה איך יתהרה במגליח דרכו, כי נאמר או שחשב שלא ישגיח המן עליו, כנראה ג"כ ממשמעות הכתובים שלא ראה והרגיש העדר השתחוית מרדכי קודם שהעירוהו ע"ז עבדי המלך, הולכי רכיל, או שחשב להסתר אז כשיודע הדבר בכל המלכה, ולא יארע לו שום היזק לו לבד, ואז לא היה יכול לדעת כי יקח הבליעל הזה נקמתו מכל היהודים כנראה מהכתוב שלא ידע זה עד כי היתה הדת נתנה בשושן, ואז לא היתה עוד עת לתקן המעות, בהיות

עוֹבֵר אֵת מִצְוַת הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי בְּאָמְרָם
אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ
לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי מָרְדֳּכַי כִּי־
הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ ה וַיַּרְא הָמָן
כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא
הָמָן חֵמָה׃ ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד
בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ אֶת־עַם
מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־

קת"ם (ג) עובר. מ"ו: (ד) לראות. מ"ו: (ה) כרע. ח"ו:
באמרם קרי

וואָרום איבערטריטטסט דוא דען בעפֿעהל דעם קאָניגס? (ד) אלם זיא איהם דיעזעס טאג טאָגליך פֿאָרשטעללטען, אונד ער איהנען דאָך ניכט פֿאָלגטע, זאָ צייגטען זיא עס ענדליך דעם המן אן, אום צו זעהען, אָב מרדכי'ס רעדען אויך בעשטעהען ווירדען, דער איהנען צור אורזאכע אנגעגעבען: וויל ער איין יהודי וואָרע. (ה) המן זאה נון זעלבסט, דאס מרדכי ניכט ניעדערפֿיעל, נאָך דאז קניע פֿאָר איהם בייגטע, אונד געריעטה דאריבער אין צאָרן; (ו) היעלט עס אבער פֿיר צו גערינג, אן מרדכי אלליין האנד צו לעגען, דא מאן איהם דעססען פֿאָלק גענאננט האטטע, זאָנדערן

רש"י

(ד) היעמדו דברי מרדכי. האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על עבודת כוכבים

באור

שהכתב בשם המלך אין להשיב. (ד) ויהי באמרם אליו יום ויום, אמר הרב אבן יחייא כי אף הם היו מקנאים להמן וכריעתם לו לא היה מלב טהור רק לשמור מצות מלכם, ולהיותם מוכרחים על הכריעה וצרת רבים חצי נחמה רצו שישתוו כלם בכך, ולכן היו מקנאים במרדכי הבלתי כורע, ומזרזים אותו על עברו את מצות המלך, וכשלא שמע אליהם הגידו אותו להמן, לא להכעיס אותו ולבקש כבודו אבל לראות היעמדו דברי מרדכי שהשיב להם. ולא שמע אליהם, כתרגומו ולא קבל מנהון. ויגידו להמן, חסר פעול ההגדה, ומצאנו לו רעים במקרא, ושעורו ויגידו להמן הדבר הזה, אמנם יש לפרשו שפעל ההגדה הוא כי הגיד להם וגו', ומאמר לראות וגו' מאמר מוסגר המבאר סבת אמירתם, ויתורגם כי הגיד להם בל"א (דאס ער איהנען נור אנטוואָרט געגעבען). ותרין מן חבריא נתנו עוד טעמים אחרים, חד אמר ויגידו להמן לראות, כלומר שהוא יראה היעמדו דברי מרדכי, וחד אמר ויגידו להמן דברי מרדכי לראות היעמדו, כזה ויגידו להמן (לראות היעמדו) דברי מרדכי וגו' והמשכיל יבחר. היעמדו דברי מרדכי, האומר שלא ישתחוה כי הוא יהודי (מדברי רש"י) וא"כ מלות כי אשר הפוכות במקומותם ללשונותם זו תחת זו. אשר הוא יהודי, לפי שהוא יהודי לכן לא ישתחוה, והמקרא לא כתב לעיל תשובת מרדכי כי סמך על המבין מזה הכתוב, שלא להכפיל הדברים, והנה לא ידענו אם היתה זאת הסבה האמתית, וטעה מרדכי כמו שזכרנו לעיל, או שלא השיב זאת כי אם לדחותם, מ"מ נלמד מזה איך ראוי שישגיח האדם על מוצא שפתיו, כי במה שהשיב על שאלתם מדוע אתה עובר את מצות המלך, לאמר אשר הוא יהודי, הלא בזה הצטדק המן לאמר ואת דתי המלך אינם עושים; אמנם לדעת חד מן חבריא שהגידו להמן לראות וגו', יתכן לומר שלא השיב להם כלל, אבל הם בדו כל המאמר הזה מלבם, ויתורגם כי הגיד להם (דען ער האטטע איהנען געזאגט), וטעם ולא שמע אליהם כמשמעו (ער האָרטע איהנען ניכט צו), והמשכיל יבחר. (ה) וירא המן, כי בתחלה לא שם על לבו להתבונן אם מרדכי כורע או לא, וכמו שזכרנו לעיל, ולכן אמר וירא ולא אמר וישמע. (ו) כי הגידו לו את עם מרדכי, מהכתוב הזה אינו מוכח כלל, אם הכיר המן את מרדכי מקודם לזה המעשה כנראה לקצת המעתיקים, או לא הכירו כנראה לאחרים. אבל טעם הכתוב אחרי כי הגידו לו בדבורם והעלו ברעיונו עם מרדכי בא על מחשבתו לקחת נקמתו מכל העם, ולולי מלת את היה ראוי לפרשו על מה שהגידו לו היות עם מרדכי סבה למניעת כריעתו לפניו, כאמרו

הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
עַם מָרְדֳּכָי׃ ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־
חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי
הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־
עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר
הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד
מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת
מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל־עָם וְאֶת־

קה"ם (ו) היהודים. מלא דמלא וכן כולם וככל ליםנא: (ז) הראשון. מ"ו: פור. מ"ו וכן כולם בליםנא: הגורל. מ"ו וכן כולם: (ח) כתומה —: מפזר ומפרד. ה"ו (מ"ם): שנות. ח"ו קדמאה לכל:

דאבטע דארויף, דיעזע גאנ-צע נאציאָן, אללע יהודים דער זאַממטליכען לאנדע דעם אחשורוש אויסצוראָט-טען. (ז) אים מאָנאטע ניסן, אלם דעם ערשטען מאָנאט אים צוואָלפטען רעגיערונגס-יאהרע דעם אחשורוש, ליעס ער פור [דאז הייסט לאָאָזע] ווערפען, פאָן איינעם טאגע אויף דעם אנדערן, אונד פאָן איינעם מאָנאטע אויף דען אנדערן, אונד עס פיעל אויף דען צוואָלפטען מאָנאט, דען מאָנאט אדר. (ח) אלם-דאנן זאגטע ער צום קאָ-ניגע: דא לעבט איין פאָלק פערוואָרפען אונד צער-שטרייט אונטער אללען פאָלקערן דער זאַממטליכען לאָנדער דיינעס רייכס, דיא זיך דורך איהרע זאָנדערבא-רען געזעטצע פאָן אללען אנדערן פאָלקערז אונטערשיידען, דיא קאָניגליכען

רש"י

(ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא הוא הגורל באיזה חדש יצליח: מיום ליום. באיזה יום קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור בחדש יצליח: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס

באור

אשר הוא יהודי, ויש מפרשים שהודיעו לו מהותם ואיכותם, וזה דרך דרש וכדרך המתרגם השני שהאריך לדבר בענינים כאלו, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. עם מרדכי, כפול הענין לאמר שכל אלו לא הטוו נגדו מאומה כי אם בהיותם עם מרדכי ולכן בקש מפלתם, וזה יורה על התפעליות נפשו הרעות, ואחד מן המעתיקים רצה למעט הכפול ואמר טעם עם בחירק, והוא נגד המסורה. (ז) הפיל, מי שהפיל ולא פירש (רש"י), ויתכן שמפיל הגורל היה קוסם אחד אשר שאל לו המן באיזה עת יתכן יותר להשמיד האומה הזאת, כי הקסם והניחוש היה מורגל בימים ההם, וזה טעם לפני המן. פור, פירושו בלדו הוא מה שקורין בלשון עברי הגורל, והכתוב העמיד גם השם הפרסי בעבור שם פורים שיזכור לקמן (ט' כ"ו). מיום ליום וגו', הרי זה מקרא קצר, והראוי מיום ליום ומחדש לחדש ויצא הגורל לשלשה עשר יום לחדש שנים עשר הוא חדש אדר, והנה הגורל הזה לא מפי ה' יצא כי אם על ידי קסם וניחוש שאין בו ממש, וכמו שאמר הרמב"ם בס' המורה, אלו היה בו ממש לא היתה התורה אוסרתו, וכפל א"כ על פי קרי והזדמן, לכן אין להקשות למה יצא בזה היום ובזה החודש דווקא; והראב"ע אמר כי מהשם היה משפטו והוא האריך הזמן כדי שיעשו ישראל תשובה, ותמוה הוא שיצא מפי חכם גדול דבר כזה, הכי לא ידע השם שכבר תבוא התשועה בחדש השלישי? (ח) ויאמר המן למלך אחשורוש, יתכן שבעת התיעצו עמו בדבר הנהגת המלכות אמר למלך שיעשה זה לטובת מלכותו להשמיד עם שאינו מועיל כלל לקבוץ המדינה אבל אדרבה מזיקו ומחסרו. ישנו עם אחד, יש להתבונן שלא זכר המן במסירתו שם יהודי כלל כי אם אמר אחד בלתי מפורסם ונודע, ובתחבולה עשה זאת, כי באמת היו היהודים נחשבים בעת ההיא סמוך לגלות, כנראה מספרי קודם שהיו בהיכלי המלכים, וכן מרדכי כבר היה בשער המלך, ויירא המן אולי לב המלך טוב עליהם, ובפרט שהי' כתוב על ספר דברי הימים לפני המלך כי

דָּתֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֵינָ֣ם עֹשִׂ֔ים וְלַמֶּ֖לֶךְ אֵין־שֹׁוֶ֥ה לְהַנִּיחָֽם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֔וֹב יִכָּתֵ֖ב לְאַבְּדָ֑ם וַעֲשֶׂרֶת֩ אֲלָפִ֨ים כִּכַּר־כֶּ֜סֶף אֶשְׁקוֹל֙ עַל־יְדֵי֙ עֹשֵׂ֣י הַמְּלָאכָ֔ה לְהָבִ֖יא

קת"ס עשים. ס"ו ומ"י וכן כולס : להניחם. מ"י : (ט) אשקול. מ"ו : עשי. ס"ו ויו"ד בסוף :

לאנדעסגעזעטצע הינגעגעו ניכט בעפֿאָלגען, אונד עס פֿאָרמהיילט דעם קאָניגע ניכט זיא צו דולדען. (ט) ווען עס אלזאָ דעם קאָניגע געפֿאָלליג, זאָ זאָללען שריפֿטליכע בעפֿעהלע צו איהרער פֿערטילגונג אויסגעפֿערטיגט ווערדען, וואָדורך איך צעהנטויזענד ככר זילבער אין דיא האָנדע דער פֿעלוואלטער ווערדע צו וויעגען קאָננען; אום עס אין

רש"י

לעבודת המלך: אין שוה. אין הנאה כלומר אין בצע : (ט) יכתב לאבדם. יכתוב ספרים לכלות

באור

מרדכי היהודי הגיד טוב עליו במעשה בגתן ותרש, ואם שבאמת שכחהו כבר המלך, כמוכח מדלקמן (ו' ג) הנה המן לא היה יכול לדעת זה, ואפשר שבעלות על זכרונו שם יהודי יזכור גם את הטובה הזאת, בעבור זה סתם את דבריו, ואחשורוש לסכלותו, לא שת לבו לחקור אבל האמין מיד לאוהבו בהחזיקו אותו מאהבי שלום המלכות, כאשר כבר העיר ע"ז הרב אבן יחייא, ואולי לא ידע עוד שום ענין פרטי מכל הדבר עד היום השני למשתה אסתר, ובפרט אם היה זה אחשורוש (קסערקסעס) שהיה פונה מכל עסקי המלוכה כנזכר במ"הס. מפוזר ומפורד בין העמים, יכוון בזה לכמה בחינות, כאשר העיר ע"ז הרב אבן יחייא, שאין לפחוד פן ביום אבדתם יעשו המיה במלכות וילחמו נגד הקמים עליהם, כי לא ישמע קול הברה באבדתם להיותם מפוזרים זעיר שם זעיר שם, גם אין לפחוד שאותו המעט מהמפורד יעשה רושם העדרו או קרחה במלכות; גם על ידי שנתפשטו בכל המדינות אם מישיבתם בארץ יולד נזק, יהיה הנזק כללי ולא ימלט אפילו עיר אחת מפגעם, ואין ספק שיולד נזק מישיבתם בארץ, כי. דתיהם שונות מכל עם, הרי זה מאמר קצר, והראוי ודתיהם שונות מדתי כל עם, או מכל דתי עם, ואחד מן חבריא אמר שטעם שונות יוצא, כלומר ודתיהם שונות אותם מכל עם, הכוונה בכל זה כמו שכתב הרלב"ג כי במה שאין אלהם מנוגה מה שהוא מגונה לאחד משאר העמים אין להם מה שימנעם לעשות כנגד המלכות וכנגד העמים אשר הם ביניהם, גם ידוע הוא שאינם עושים את דתי המלך וא"כ דינם כדין מורד במלכות; אמנם לדעת הרב אבן יחייא לא תחסר מלה, כי אמר הטעם ודתיהם שונות יותר מכל עם, כי כל אומות מלכותך, אף כי הם שונים זה מזה בכמה דברים, מ"מ בזה יתאחדו לעשות רצונך בכל מה שתצוה עליהם לא כן אלו שאינם עושים דתי המלך. ולמלך אין שוה, אין שום תועלת מהם שיהיה שוה אל הנזק שיגיע לו על ידם, אשר בעבורו יהיה ראוי להניחם, וטעם למלך, כי בצע המלך הוא בצע הכללי ובצרתם גם לו צר. (ט) ועשרת אלפים ככר כסף, אמר הרלב"ג וז"ל ידמה שהמן חשב כי משללם יפרע זה הסך למלך, ולזה רצה לחתום בשם המלך שיהיה שללם לבוז לעושי המלאכה והם יביאו לו וממנו יפרע אותו הסך ע"כ. והרב אבן יחייא אמר וז"ל יכתב לאבדם, וכל ממונם יהיה למלך, וזולתו כאוהב טוכחך אשקול משלי אם כה תעשה עשרת אלפים ככר כסף להביא אל גנזי המלך ע"י עושי המלאכה כי לא רצה לדור נתינתה אחרי העשות המעשה ע"כ. אמנם יש לשאול איך יתכן שיאמר המן לתת כל כך לאבד העם הזה, הלא בזה יתעורר החשד אל המלך שישתדל יותר לטובת עצמו מלטובת הכלל? ולכן ראיתי נכון מה שאמר חכם אחד שאין טעם אשקול אשלם מכיסי אבל אמר המן למלך ע"י שיהרגו היהודים ויהיה שללם לבוז אסבב לשקול אל גנזי המלך י' אלף ככר כסף, כי עשרם יעלה בוודאי לסכום הזה ואמר זאת לעור עיני המלך בהעושר שיגיע לו ע"י הריגתם. על ידי עושי המלאכה, כמו לידי, וטעם אשקול לשון פרעון ובל"א (צו וויעגען) וכמו שהוא מבואר בס' נת"הס להרמב"מן ז"ל (בראשית כג ט"ו), וטעם עושי המלאכה כתרגומו דעבדין עבידתא, פירושו הממונים על מלאכת המלך להכנים ולהוציא בל"א (געשאַפטספערוואלטער), והמתרגם השני אמר על ידוי דעבדין מטבעא, וה"כ אינו כטעם עושי המלאכה בספר מלכים ודברי הימים אשר להם נתנו כסף מצויר הנעשה כבר למטבע, אמנם לדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא שהבאתי יהיה טעם עושי המלאכה על ההריגה

אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־
טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־
הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם
לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ
סֹפְרֵי הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בִּשְׁלוֹשָׁה
עָשָׂר יוֹם בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה
הָמָן אֶל אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וְאֶל־הַפַּחוֹת
אֲשֶׁר ׀ עַל־מְדִינָה וּמְדִינָה וְאֶל־שָׂרֵי עַם
וָעָם מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם וָעָם
כִּלְשׁוֹנוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ נִכְתָּב

קת"ם (י) צרר. ח"ו וכן כולם: (יא) נתון. מ"ו: (יב) ספרי. ח"ו: בשלושה. מ"ו וכן כולם: ככל־. כ"ף ראשונה בגעיא (מ"ס): הפחות. מ"ו וכן כולם: שרי. מלעיל: אחשורש. ח"י בתרא: נכתב. קמץ בז"ק:

אין דיא קאָניגליכע שאטצ־קאממערן צו ברינגען. (י) דער קאָניג צאג זיינען זיעגעלרינג פֿאָן דער האנד, איבערגאב איהן דעם המן, זאָהן דעם המדתא אוים דעם געשלעכטע אגג, פֿערפֿאָלגער דער יודען, (יא) אונד שפראך צו איהם: דאז געלד זייא דיר געשענקט, זאָ וויא דאז פֿאָלק, דאמיט צו מאכען, וואס דיר גוט דינקט. (יב) נאָך אין דעם ערשטען טאָנאטע, אם דרייצעהנטען טאגע דעסזעלבען, וואורדען דיא קאָניגליכען געהיים־שרייבער צוזאממען בערופֿען, אונד בעפֿעהלע אויפֿגעזעטצט, גאנץ זאָ וויא עס המן פֿערלאנגטע, אן אללע סאטראפֿען דעם קאָניגס, אן אללע פאשאס דער פראָפֿינצען אונד אן אללע בעפֿעהלסהאבער יעדעם פֿאָלקעס; פֿיר יעדעם לאנד אין זיינער שריפֿט אונד פֿיר יעדעם פֿאָלק אין זיינער שפראכע, מיט דעם נאמען דעם קאָניגס אהשורוש אונטער־

רש"י

לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: ונשלוח

באור

שזכר, כאשר יבין הקורא המשכיל מדבריהם, ואם כן טעם על ידי כמשמעו (דורך), אבל הראשון הוא יותר נכון, והעד ועושי המלאכה אשר למלך (לקמן ט ג). (י) את טבעתו, אשר בה חותם המלך כדי שיוכל המן לחתום כטוב בעיניו. (יא) הכסף נתון לך, וגם העם שאמרת, לעשות בכל אחד מהם כטוב בעיניך. (יב) בחדש הראשון, מהר המן לכתוב ולחתום הגזרה, אף שהיה לו עוד י"ב חודש לזמן ההריגה, כדי שלא יוכל המלך להתחרט. ויש שאלו איך לא ירא המן שיברחו היהודים תוך הזמן הזה בהודע להם הפורענות? אבל כי לא מחכמה שאלו על זה, הכי לא ידעו ולא יבינו, שאי אפשר למאות אלף איש עם טף ונשים לברוח מארץ רחבת ידים כשבע ועשרים ומאה מדינה, כמו שהוא אפשר לשנים או לשלשה, אף לאיזה מאות אנשים, ואם ימלטו כאלה והיה הנשאר לנקמה די והותר: בשלשה עשר יום בו, יראה שבחר דרך ניחוש בזה היום בשכבר נפל הגורל עליו ליום ההריגה. אחשדרפני, מלה פרסית, ובלשון יוני ורומי (זאטראפען) ואותיות א"ח הנוספות מדרך לשון פרסי הם, ובל"א (לאנדפפלעגער, שטאטטהאלטער). הפחות, הנפרד פחה. והוא מה שקורין אצל הישמעאלים (פאשא). בשם וגו', אמר חד מן חבריא בשם דוקא, שהיה כתוב בסוף כל אגרת

וְנֶחְתָּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ׃ יג וְנִשְׁלוֹחַ
סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת
הַמֶּלֶךְ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־
הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם
אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר
הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יד פַּתְשֶׁגֶן
הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה
גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים לִהְיוֹת עֲתִדִים לַיּוֹם

קת"ס (יג) ונשלוח. מ"ו : להרג. ה"ו : לבוז. מ"ו וכן להלן ח י"א : (יד) להנתן. בב' טעמי והתי"ו בצירי : עתדים. ח"י קדמאה לבד :

שריעבען, אונד מיט דעם קאניגליכען אינזיעגעל בע-זיעגעלט, (יג) וואורדען דיעזע בריעפע דורך איל-באטען אין אללע פראפינ-צען פערשיקט, אום אללע יהודים פאן יונג ביז אלט, זאממט וויבער אונד קינ-דער אן איינעם טאגע, אלס אם דרייצעהנטען טאג דעם צוועלפטען מאנאטס אדר, אום-צוברינגען, צו פערטילגען אונד אויסצוראטטען, אונד איה-רע גיטער צו פלינדערן. (יד) איין אבשריפט דיעזעס שרייבענס זאללטע דארום אין יעדעם לאנדע אלס איין קאניגליכעס עדיקט אללען אונטערטהאנען אפפענטליך מיטגעטהיילט ווערדען, אויף דאס זיא אויף דיעזען טאג בערייט

רש"י

(יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים אינפי"א טרמי"ם בלע"ז והוא מגזרת אם נלחום נלחם (שמואל א ב) נגלה נגליתי נדמה נדמיתי (שם) : בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חודש שהוא י"ב לחדשי השנה : (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריטמנ"ט בלע"ז (אולי צ"ל דיספערנעמט אויסאיינאנדער זעטצונג אונטערשיידונג ועיין ברש"י ישעיה סו טו בביאורו למלת נשפט) : להנתן דת. צווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזרת המלך : גלוי לכל העמים. דבר זה :

באור

המלך אחשורש, ונחתם אצל השם בטבעת המלך כמנהגנו עוד עתה. (יג) ונשלוח, ויהיו נשלחים ספרים אינפי"א טרמי"ם בלע"ז (צריך להיות עטרע טראנסמיט בל"א איבערשיקט ווערדען), מגזרת אם נלחום נלחם, נגלה נגליתי, נדמה נדמתי (רש"י), והיא מקור מבנין נפעל וכן הוא לדעת הרד"ק, אבל לדעת הראב"ע הוא תואר מבנין נפעל, וידמה בזה לתיבות נכתב ונחתם הקודמות, ושם ספרים מוסב לדעת רעי ר' יואל על כל ג' הפעלים שזכר, ובחר בזה הלשון להורות על מהירות העשיה והשתדלות המן להרע, כי הכתיבה וההתימה והשליחות נעשה הכל מיד זה אחר זה וכמעט בעת אחת. (יד) פתשגן, לשון ארמי ספור הכתב בלע"ז דריס"מנט, (צ"ל דרעסעמענט, בל"א דער אויפזאטץ, איננהאלט), ושעור הכתוב שהיה טופס הכתב להנתן בכל מדינה ומדינה דת גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה, כ"ה לדעת רש"י, אכן יוקשה ע"ז בהיות שאלה כתב לכל מדינה ומדינה בפני עצמה איכה יתנהגו, איך יהיה כתוב בו להנתן דת בכל מדינה ומדינה? גם אין לכחוש שבע"כ היה טופס הכתב להשמיד להרוג וגו'? לכן היותר נראה שהוא מוסב על הקודם, דהיינו פתשגן הכתב שזכר עתה מלבד שהיה נכתב אל הסגנים והפחות היה גם מזומן ומצווה עליהם להנתן דת בכל מדינה ומדינה, כלומר שיפרסמוהו להיות חק מלכות כדי שיהיו כלם עתידים ליום הזה, אמנם וכתב לו את משנה התורה (דברים י"ז י"ח), תרגם אונקלוס ית פתשגן אורייתא וא"כ ענינו העתק, בל"א (אבשריפט), וכן הוא דעת הראב"ע, אמר כאן נוסחה ואמר להלן בתורה נוסחה שנית. וכן נראה דעת הרלב"ג, וכן הוא מוכח מדלקמן (ד ח) כמו שנבאר, וכן הוא מתורגם אשכנזית.
הרצים

הַזֶּה׃ טו הָרָצִים יָצְאוּ דְחוּפִים בִּדְבַר
הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה
וְהַמֶּלֶךְ וְהָמָן יָשְׁבוּ לִשְׁתּוֹת וְהָעִיר
שׁוּשָׁן נָבוֹכָה׃ ס ד א וּמָרְדֳּכַי יָדַע
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מָרְדֳּכַי
אֶת־בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שַׂק וָאֵפֶר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ
הָעִיר וַיִּזְעַק זְעָקָה גְדוֹלָה וּמָרָה׃ ב וַיָּבוֹא
עַד לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל־

קת"ס (טו) דחופים. מלא דמלא: לשתות. ח"ו: נבוכה. ח"ו: (א) סתומה—: נעשה. השי"ן בקמץ: גדולה. מ"ו וכן כולם: (ב) ויבוא. מ"ו וכן כולם בר מן ב' ח"ו ווירשמו במקומם:

בערייט זיין. (טו) דיא באטען וואורדען מיט דען קאניגליכען בעפעהלען איילענדס אבגעשיקט, אונד דיעזעס עדיקט דארויף אין דער רעזידענץ שושן אויסגעגעבען, דער קאניג אונד המן זאסען נון אונד צעכטען אינדעם דיא גאנצע שטאדט אין גראסער בעשטירצונג וואר.

ד (א) אלס מרדכי ערפוהר, וואס פארגעגאנגען, צעררים ער זיינע קליידער, היללטע זיך אין זאקק אונד אשע, גינג הינויס מיטטען אין דיא שטאדט, אונד שריע לויט אונד יאממערליך. (ב) זא קאם ער ביז פאר דיא פפארטע דעם קאניגליכען שלאססעס; דען היניין קאננטע ער אין איינעם

רש"י

(טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתדים ליום י"ג להרג אחר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: ד (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים על כך לפי שהשתחוו לצורה בימי נ"נ ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבא אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: דבר

באור

(טו) הרצים, כפי שספר לנו יוסיפון בן גוריון היו האנשים האלה מזומנים ומעותדים להוליך אגרות ודתי המלך ממקום למקום ואינם רצים ברגלם רק רוכבים על הסוסים מהר וחיש, ונקרא בלשון פרסי (אנגארא), וכן הוא בלשון יוני, ובלשון צרפת (עסטאפעט, קוריער) ובל"א (איילבאטען). דחופים, כדמות דחופים במהירות, (הראב"ע), ואמר חד מן הבריא שמתחלה מהר את הרצים לצאת ואחר כך נתנה הדת בשושן, כדי שלא ישתדלו היהודים אשר בה לבטל הגזירה לכל הפחות משאר המדינות. בדבר המלך, מהכתבים שבתוכם דבר המלך, וי"מ בדבר כמו על דבר המלך פי' שהמלך צוה שימהרו כפי יכולתם, ויתורגם לפ"ז בל"א (אויף בעפעהל דעס קאניגס), ויותר נכון שהיה כל זה פעולת המן, וכמו שזכרנו לעיל. והמלך והמן ישבו לשתות, שמחים בפעולתם, זה כמה שעשה טוב לארצו כפי דמיונו, וזה בעבור נקמתו. נבוכה, עבר מנפעל מנ"ע ענינו בלבול כאדם שהשתבש ולא ידע מה לעשות (ראב"ע), ורש"י כתב היהודים שבה; ואין צריך לזה, כי יתכן שגם העמים האחרים היו נבוכים כי לא ידעו טעם וסבה לדת הזאת, שהיתה שלא כדת, ואם מחר ייטב בעיני הכסיל הזה להמית מהם יהיה מה שיהיה, או כמה שיהיה, מי או מה ימנעהו מזה, ואולי היו גם ליהודים אוהבים רבים בשושן מעמי הארץ:

ד (א) ומרדכי ידע, ב' הווי"ן מחברים בזמן כאשר ידע קרע את בגדיו וגו', ויש עוד לפרש ההמשך כזה, אחר שאמר והעיר שושן נבוכה כמו שבארנו, שלא ידעו לתת טעם וסבה לגזירה הזאת, אמר אבל מרדכי ידע מיד שבא מחמת השגחה, בעבור שלא כרע להמן, ולכן קרע את בגדיו שסבב לעמו סכנה גדולה כזאת, ויתורגם א"כ בל"א מרדכי מערקטע וואהל וואס פארגינג, דארום וגו'). וילבש שק ואפר, לפי הנגינה המפסקת במלת שק לא יוסב הפעל על ואפר, לפי שלא שייך בו ענין לבישה, אמנם יחסר לפ"ז פעל העשיה באפר, והנכון שענין לבישה דכאן אינו אלא ענין עטוף, וכ"ה מתורגם.

שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק׃ ג וּבְכָל־
מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ
וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם
וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע לָרַבִּים׃
ד וַתָּבוֹאינָה נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ
וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד
וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי
וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קִבֵּל׃ ה וַתִּקְרָא
אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר
הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי
לָדַעַת מַה־זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ ו וַיֵּצֵא הֲתָךְ

קת"ם (ג) מקום. מ"ו וכן כל לישנא: וצום. מ"ו וכן כל לישנא:
(ד) ותבואינה. מ"ו ואל"ף נחה ומ"י:

נעם זאקקע געהיללט ניכט קאממען. (ג) [זאָ וואר אויך אין אללען לאַנדערן וואָהין דער בעפֿעהל דעם קאָניגס אונד זיין געזעטץ געלאנג־טע, גראָסעס טרויערן אונ־טער דען יהודים, פֿאסטען ווײנען אונד וועהקלאגען. זאָקקע אונד אשע ווארען דיא פאָלסטער דער פֿאָר־נעהמען]. (ד) אסתר'ס קאממערפֿרויען אונד איהרע דיענער קאמען אונד ער־צאָהלטען עס איהר, דא ערשראק דיא קאָניגין העפֿ־טיג אונד שיקטע זאָגלייך קליידונגסשטיקקע, זיא דעם מרדכי אנצולעגען, אונד איהם זיינען זאאק אבצונעה־מען, ער וואָללטע אבער ניכט אננעהמען. (ה) דא ליעס אסתר דען התך רופֿען, [איינער פֿאָן דען פֿערשניטטענען דעם קאָניגס, דען ער איהר צור בעדיענונג געגעבען] אונד גאב איהם דען אויפֿטראג, זיך בייא מרדכי צו ערקונדיגען, וואס דיעזעס וואָרע, אונד ווארום עס וואָרע? (ו) אונד התך גינג הינויס צו מרדכי אויף

רש"י

(ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר:

באור

(ג) ובכל מדינה ומדינה וגו', הכתוב הזה מפסיק בענין ולכן דינו כמאמר מוסגר. אשר דבר המלך ודתו, להשמיד היהודים, וטעם מקום וגו' בכל מקום שהגיע מיד נתפרסם והיה אבל גדול ליהודים, ויש גם לפרשו מקום אשר דבר המלכות אחשורוש וגזרת חקותיו מגיע שם, כלומר עד אשר ידו וממשלתו מגעת, ויתורגם לפ"ז כל"א (זא ווייט דיא באטמאססיגקייט דעס קאניגס אונד דיא געוואלט זיינער געזעטצע רייכטע). יצע, היו"ד שרש כיו"ד אשר ילד לו מבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו (הראב"ע) והטעם למשכב. לרבים, לגדולים, כלומר החשובים בעם לבשו שק, והקמץ שתחת הלמ"ד לחסרון ה"א הידיעה מוכיח כזה הפירוש, וכן תרגמתי. (ד) ותתחלחל, שרשו חול ונכפלה הפ"א והלמ"ד, וגם השם ממנו נמצא בזה האופן והלחלה בכל מתנים (נחום ב). ותשלח בגדים, חשבה אולי שללוהו שוללים, וכאשר שמעה שלא רצה לקבל אז ידעה כי זה על אבל גדול וצער הזק ושלחה את התך לחקור ממנו על מה זה (מדברי הרלב"ג) ואין לספק שכל זה היה בסתר. קבל, ענינו לקיחה, והטעם על הבגדים, או שהוא מוסב על להסיר את שקו מעליו, וטעם לא קבל לא שמע אליהם. (ה) על מרדכי, בעבור מרדכי, והכפל מה זה ועל מה זה כפי מנהג הלשון ונחות המליצה, ואפשר לאמר שאלה על הסבה הגורמת ועל הסבה התכליתית

אֶל־מָרְדֳּכָ֑י אֶל־רְח֣וֹב הָעִ֔יר אֲשֶׁ֖ר לִפְנֵ֥י
שַֽׁעַר־הַמֶּֽלֶךְ׃ ז וַיַּגֶּד־ל֣וֹ מָרְדֳּכַ֔י אֵ֖ת כָּל־
אֲשֶׁ֣ר קָרָ֑הוּ וְאֵ֣ת ׀ פָּרָשַׁ֣ת הַכֶּ֗סֶף אֲשֶׁ֨ר
אָמַ֤ר הָמָן֙ לִשְׁק֜וֹל עַל־גִּנְזֵ֥י הַמֶּ֛לֶךְ
בַּיְּהוּדִ֖יים לְאַבְּדָֽם׃ ח וְאֶת־פַּתְשֶׁ֣גֶן
כְּתָֽב־הַדָּ֡ת אֲשֶׁר־נִתַּ֨ן בְּשׁוּשָׁ֣ן לְהַשְׁמִידָם֮
נָ֣תַן ל֒וֹ לְהַרְא֣וֹת אֶת־אֶסְתֵּ֔ר וּלְהַגִּ֖יד
לָ֑הּ וּלְצַוּ֣וֹת עָלֶ֗יהָ לָב֨וֹא אֶל־הַמֶּ֧לֶךְ
לְֽהִתְחַנֶּן־ל֛וֹ וּלְבַקֵּ֥שׁ מִלְּפָנָ֖יו עַל־עַמָּֽהּ׃
ט וַיָּב֖וֹא הֲתָ֑ךְ וַיַּגֵּ֣ד לְאֶסְתֵּ֔ר אֵ֖ת דִּבְרֵ֥י
מָרְדֳּכָֽי׃ י וַתֹּ֤אמֶר אֶסְתֵּר֙ לַהֲתָ֔ךְ
וַתְּצַוֵּ֖הוּ אֶל־מָרְדֳּכָֽי׃ יא כָּל־עַבְדֵ֨י הַמֶּ֜לֶךְ
וְעַם מְדִינ֣וֹת הַמֶּ֗לֶךְ יֹֽדְעִים֒ אֲשֶׁ֣ר כָּל־
אִ֣ישׁ וְאִשָּׁ֡ה אֲשֶׁ֣ר־יָב֣וֹא אֶל־הַמֶּ֩לֶךְ֩

קת"ם (ו) רחוב. מ"ו: (ז) לשקול. מ"ו וי"ס בתליסא גדולה: ביהודיים. כ"כ בב' יודי"ן: (ח) כתב-. במקף והתי"ו בקמץ ומתג: ולצוות. בב' ווי"ן: (יא) ידעים. ח"ו ומ"י: יבוא. מ"ו וכן כוגס:

אויף דען גראָסען פלאטץ פֿאָר דעם שלאָסטהאָרע. (ז) דא ערצאָהלטע איהם מרדכי אללעס, וואס איהם ווידערפֿאהרען, אויך פֿאָן דער בעשטיממטען סומא געלדעס, דיא המן פֿיר דיא אויסראָטטונג דער יהודים אין דיא קאָניגליכע שאטצ-קאממער צו ליעפֿערן פֿער-שפראָכען. (ח) גאב איהם אויך דיא אבשריפֿט פֿאָן דעם עדיקט צו איהרער פֿערטילגונג, דיא אין שושן אויסגעטהיילט וואָרדען אום עס אסתר צו ציינען, אונד איהר פֿאָרצושטעללען, אלס איינען בעפֿעהל איהר אויפֿ-צוטראגען, צום קאָניגע הין צו געהען, אונד איהן פֿלע-העגטליך אום שוטץ אונד גנאדע פֿיר איהר פֿאָלק צו ביטטען. (ט) התך קאם צוריק, אונד בעשטעללטע אן אסתר, וואס מרדכי גע-זאגט האטטע. (י) דא ער-ווידערטע אסתר דעם התך, אונד בעפֿאהל איהם עס אויך דעם מרדכי צו זאגען: (יא) אללע דיענער דעם קאָניגס אונד אונטערטהאנען דער קאָניגליכען לאנדע וויססען, דאס יעדער, עס זייא מאנן אָדער פֿרויא, דער אונגערופֿען

רש"י

(ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף:

באור

התכליתית. (ו) רחוב, מקום גדול ורחב ידים. (ז) את כל אשר קרהו, לא בעצמו עם המן שלא רצה לכרוע, ואמר אשר הוא יהודי, ושעל זה כעס המן ובקש להשמיד כל היהודים (מדברי רלב"ג). פרשת, באור סך הכסף (הנ"ל) וכן הוא מתורגם. ביהודים, חלף היהודים, כמו ויעבוד ישראל באשה, ואפשר שחשב מרדכי כי מכיסו רצה לתת כל הסך הזה, או טעם לאבדם ע"י אבדם. (ח) ואת פתשגן, נתן לו להראות, ואם היה הטופס צריך להיות אמר לו, גם היה ראוי לאמר פתשגן הדת לא כתב הדת, גם מוכח מפסקי הנגינה שטעם אשר נתן בשושן על הפתשגן, והטופס היה באמת שוה בכל מקום. אלא שטעם פתשגן העתקה, וכמו שבארנו לעיל, ובזה יתורץ הכל, וכן אמר הרלב"ג רוצה לומר העתקת הכתב ההוא, וכן הוא מתורגם. ולהגיד לה, כי בעבור משפחתה באה הסכנה הזאת על ישראל, ולכן מוטל עליה להושיעם ובעבור זה צוה עליה לבוא וגו'. (יא) ועם מדינות, אפילו העם

אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא
אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־
לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי
לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה
שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת
דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב
אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט

קת"ס יושיט. מלא דמלא: וחיה. הוא"ו בשוא: נקראתי. מלא אל"ף: שלושים. מלא דמלא: (יב) למרדכי. קמץ בז"ק:

אונגערופען זיך דעם קאָניגע אים איננערסטען פאָרגעמאַכע נאהט, נאך דעם אללגעמיינען געזעטצע שטערבען מוס; עס מיסטע איהם דען דער קאָניג זיינען גאָלדענען צעפטער רייכען, אין וועלכען פאללע אלליין ער דאז לעבען בעהאָלט; אונד וואס מיך בעטריפפט, זאָ בין איך שאָן זייט דרייסיג טאגע ניכט צום קאָניגע גערופען וואָרדען; (יב) אלס מאן דיעזע אנטוואָרט דער אסתר דעם מרדכי איבערבראכטע. (יג) ליעס ער איהר וויעדער צוריק זאגען: בילדע דיר ניכט איין דאס דוא אים קאָניגליכען פאלאסטע אלליין פאָן אללען יהודים דער גע-

רש"י

(יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי (במדבר לג): אל תדמי בנפשך. אל תהי רואה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את

באור

יודעים זה (הרא"בע). החצר הפנימית, ידוע שבכל הארמונות הגדולות, ובפרט בהיכלי מלך יש כמה וכמה חדרים שונים זו מזו לפני בוא אל החדר אשר בו יושב השר או המלך, ובל"א (פארקאממערן, פאר-זאלע), ויש מהם בנוים בעמודים רבים (זייללענגאנג, גאלעריע) כל אלו נקראים בל"ע בשם חצר, ונכנה התיבה הזאת לדעת חד מן חבריא מן חוץ וצר, כי בבחינת היותר מלפנים והלאה יקרא חוץ, ובבחינת שהוא מוסגר בכותלים יקרא צר, היפך רחוב העיר, וזה טעם כל שם חצר, אף מה שקורין בל"א (איין האף) אשר לא יקרא, שעורו והוא לא נקרא. אחת דתו להמית. אחה נגזר עליו דתו להמיתו ואין להשיב, או אחת היא דת המלך לכלם ואין אחד יוצא מן הכלל. לבד מאשר וגו', אמר הרא"בע לעולם לבד יבוא עם מ"ם שלפניו או שלאחריו לבד מאחד והוא לבד כך נזכיר שמך ע"כ, ושגגה היא היוצאה מלפני השליט, כאשר יראה כל איש מתוך הקאנקארדאנץ בהכתובים הנרשמים שם. ואמר ר' יואל שיש הפרש רב על פי ההגיון בין לבד בחבור מ"ם ובין לבד בלי מ"ם, כי הראשון מצטרף הדברים המיוחסים על ידו בדרך ההוספה, ר"ל או שיורה הוספת האחרון על הראשון ואז תבוא המ"ם אחר המלה, דמיון זה לבד מטף (שמות יב) שהוא נוסף על סך הגברים הנזכר מקודם, וכן כלם; או שיורה על הוספת הראשון (דהיינו הנזכר ראשון) על האחרון, ואז תבוא המ"ם קודם המלה, כמו מלבד עולת הבקר (ויקרא ט'), אשר עליה יוסיף המנחה הנזכרת מקודם, וכן כלם, ותרגומם תמיד בל"א (אויסער); אבל לבד השמי בלי מ"ם יפריש תמיד הדברים זו מזו ויבדיל ביניהם, ומזה הטעם חלק כחלק יאכלו (במתנות קדשים) לבד ממכריו על האבות דהיינו ממכר כל אחד שירש מאבותיו, שזה יאכל בפני עצמו ואין צריך לחלק אותו עם אחיו הכהנים, וכן כלם, ותרגומם (אלליין, נור) ע"כ. ולפ"ז יהי' המאמר שלפנינו הזר היוצא מן הכלל, והזרים אינן זרות בלשון, ואחד מחכמי האומות אמר שטור הכתוב לבדם אשר יושיט לו כטעם המה לבדם ינצלו (יחזקאל יד) וטעם לו על כל אחד מהם וכן וחיה, והוא נגד המסור'. ואני לא נקראתי וגו', כפילת הכנוי לאמר זה הוא בבחינת הכללי, ומה שהוא בבחינת הפרטי אני (וואס מיך בעטריפפט), הנה כבר לא נקראתי שלשים יום לבוא אל המלך, ויש לירא שאיני אהובה לו כמקדם וא"כ אין לקוות שיושיט לי את שרביט הזהב. וחד מן חבריא אמר הטעם בהיות שכבר לא נקראתי מן הנראה שאקרא אליו בזמן מועט, ולכן טוב הוא שאמתין עד הזמן הזה בלי תת אותי בסכנה, ולבלתי הקיפו בעברי על דתו. (יב) ויגידו למרדכי, יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל, והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש ומעלות החכמה לא תסור (הרא"בע), ואפשר שלא רצתה אסתר להרבות שלוח התך אל מרדכי שהיה מפורסם למשרתה כדי שלא לגלות הסוד, ולכן שלחה אח"כ שלוחים אחרים בלתי נכרים. (יג) אל

בֵּית־הַמֶּ֖לֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִֽים׃ יד כִּ֣י אִם־
הַחֲרֵ֣שׁ תַּחֲרִישִׁי֮ בָּעֵ֣ת הַזֹּאת֒ רֶ֣וַח
וְהַצָּלָ֞ה יַעֲמ֤וֹד לַיְּהוּדִים֙ מִמָּק֣וֹם אַחֵ֔ר
וְאַ֥תְּ וּבֵית־אָבִ֖יךְ תֹּאבֵ֑דוּ וּמִ֣י יוֹדֵ֔עַ אִם־
לְעֵ֣ת כָּזֹ֔את הִגַּ֖עַתְּ לַמַּלְכֽוּת׃ טו וַתֹּ֥אמֶר
אֶסְתֵּ֖ר לְהָשִׁ֥יב אֶֽל־מָרְדֳּכָֽי׃ טז לֵךְ֩
כְּנ֨וֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִ֜ים הַנִּמְצְאִ֣ים
בְּשׁוּשָׁ֗ן וְצ֣וּמוּ עָ֠לַי וְאַל־תֹּאכְל֨וּ וְאַל־
תִּשְׁתּ֜וּ שְׁלֹ֤שֶׁת יָמִים֙ לַ֣יְלָה וָי֔וֹם גַּם־אֲנִ֥י
וְנַעֲרֹתַ֖י אָצ֣וּם כֵּ֑ן וּבְכֵ֞ן אָב֤וֹא אֶל־הַמֶּ֙לֶךְ֙

קת"ס (יד) תחרישי . מלעיל : יעמוד . מ"ו : יודע . מ"ו : (טז) כנוס . מ"ו : הנמצאים . הלד"י בשוא : ונערתי . ה"ו : אבוא . מ"ו :

פאהר ענטגעהען ווירסט . (יד) יא , ווען דוא אויך יעטצט שוויגסט , זאָ ווירד דען יהודים דאָך וואָהל פֿאָן איינער אנדערן זייטע הער הילפֿע אונד רעטטונג קאָממען ; דוא אבער אונד דיין פֿאָטערליכֿעס הויז , איהר ווערדעט זאָממטליך אומקאָממען , ווער וויים דען אָב דוא ניכֿט אום דיעזען צייטפונקטעס וויללען צור קאָניגליכֿען ווירדע געלאנגט ביזט ? (טו) אסתר ליעס דארויף דעם מרדכי ערווידערן . (טז) זאָ געהע דען אונד פֿערזאממלע אללע צו שושן בעפֿינדליכֿע יהודים ; פֿאסטעט מיינעטוועגען, עסט אונד טרינקט ניכֿט ביז דרייא טאגע, ווערער דעם טאגס נאָך דעם נאכֿטס, אויך איך והערדע מיט מיינע מאָרכֿען זאָ פֿאסטען , אונד דאנן ווערדע איך ווידערגעזעטצליך צום קאָניגע געהען .

רש"י

ברשות : (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה : ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן הגעת למלכות. אם תגיע לגדולה שאת בה עכשיו : ההריגה : לעת כזאת . שהוא היה עומד בניסן (טז) אשר לא כדת . שאין דת ליכנס אשר לא

באור

תדמי , אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי (רש"י) והטעם בספר זמירות ישראל לר' יואל (שיר ג'). וטעם בית המלך כמו בבית המלך , או על ידי בית המלך . ואמר אל תהי סבורה שתמלט את לבד מכל היהודים אבל אדרבה יבוא ההיפך , את תאבדי והם ינצלו , כי בטוח אני שאף אם את תחרישי יסובבו סבות אחרות להצלתם , כי לא יטוש ה' את עמו , ואז את ובית אביך תאבדו כמו שאמר המתרגם הראשון תובדין על היית הובתה , את על שלא השתדלת בתשועתם , ובית אביך אשר ממנו נשתלשלה הנרה הזאת לישראל . (יד) ומי יודע , שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת כדי שתושיעי את ישראל (הראב"ע) , ולכן מן הראוי שתשלימי כונת השם ב"ה , ותענש אם לא תעשי זאת , וכן הוא דעת הרלב"ג . ולדעת חד מן חבריא שהבאנו לעיל אמר את רוצה להמתין עד שתקרא אל המלך , מי יודע אם לעת כזאת המיוחדת ליום רעה כבר הגעת למלכות , שמא לא תקרא עד העת ההיא , והמתרגם אמר אין לשתא דאתיא בעידנא הדא , וכן הוא דעת רש"י והאבן יחייא , והראשון הוא יותר נכון . (טז) שלשת ימים , תרגמתי ע"פ דעת הראב"ע שכתב עד יום השלישי התענו ב' ימים וב' לילות (ואפשר רק ב' ימים ולילה אחד) וכן מצאנו בעוד שלשת ימים ישא פרעה וגו' ואחר כך כתוב ויהי ביום השלישי , הרי ראינו כי טעם שלשת עד יום השלישי , כאשר הביא הראיה הזאת הראב"ע (בשמות י"ט) על פסוק והיו נכונים לשלשת ימים וגו' , ועוד אם נאמר שהצום היה ג' ימים ואסתר אמרה גם אני ונערותי אצום כן , וא"כ התענה גם היא שלשה ימים , והרי נאמר ביום השלישי אמרה למלך יבוא המלך והמן אל המשתה , ונאמר וילא המן ביום ההוא שמח , א"כ מוכרח שלא התענה ביום השלישי כי אכלה עם המלך והמן , מלבד שאינו מן הראוי לגשת ולדבר אל המלך בריח רע של זוהמה מפני התענית , הכי זה יעורר חנה , ולכן הנכון כדעת הראב"ע , ואף שמדבריהם (יבמות

אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃
יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה
עָלָיו אֶסְתֵּר׃ ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר
בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ
וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית
הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת׃ ב וַיְהִי

קת"ם (יז) ויעבר. ס"ו: ה (א) ותעמד. ס"ו: הפנימית. מלא דמלא:

בין איך דען אונגליקליך, נון זאָ בין איך אונגליקליך! (יז) מרדכי נינג (אין דער שטאדט) אומהער, אונד בעווערקשטעלליגטע, וואס איהם אסתר אויפגעטראגען. ה (א) אלס דער דריטטע טאג דא וואר, צאָג זיך אסתר קאָניגליך אן, אונד שטעללטע זיך אין דיא איננערע גאללעריע דעם קאָניגליכען שלאָססעס הין, געגען דיא וואָהנצימער דעם קאָניגס, דער עבען אים אוידיענצזאַאלע אויף זיינעם קאָניגליכען טהראָנע זאס דעם איינגאנגע דעם געמאכס געגענאיבער. (ב) וויא נון

רש"י

(יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: ה (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה

יקרא. ומדרש חכמים אשר לא כדת שעד עתה באונס נבעלת לו אני אסורה לך: ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומדרש אגדה כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון

באור

קכ"א ב') משמע שהתענו שלשה ימים ע"ש, מ"מ כבר אמרו הדרשה תדרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. ובכן, כלומר בזה שתתענו ותבקשו רחמים מלפני ה' אבוא לפניו אף שהוא נגד הדת, כי אבטח בה' שיתנני לחסד בעיני המלך, אפס אם ה' לא ישמרני, ואמות, הנני! ותהי זאת נחמתי שאבדתי בעבור עמי. וחד מן הבריא אמר, שחשבה שע"י השתנות מראיה בעבור התענית תעורר רחמי המלך עליה, והראשון יותר נכון. ובאשר אבדתי אבדתי, כטעם כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מ"ג). (יז) ויעבור, על דת להתענות בי"ט של פסח שהרי בי"ג נכתבו הספרים (רש"י), וזה לשטת רב (במגלה ט"ו ע"א), כי לדעת שמואל שם פרשו שעבר ערקומא דמיא לאסוף היהודים אשר בעבר השני ולצוות להם דברי אסתר. ויתכן גם בן לאמר שהראוי ויעבר מרדכי בעיר, כמו ויעבר אברם בארץ, שהלך אנה ואנה לבית אשר שם יהודי, וכן מתורגם בל"א.

ה (א) מלכות, בגדי מלכות (רש"י ורא"בע). ויתכן לפרש שהוא תואר הפעל שלבישתה היה מלכות (קאָניגליך) וכן תרגמתי. בחצר בית המלך הפנימית, מענין שהבאתי לעיל (ד י"א) ולפי שיש בחצר כזה דלתות רבות לבתים שונים אמר שעמדה נוכח בית המלך, כלומר דירת המלך, כי כל מה שהוא מדור לדבר אחר הכנוס בתוכו נקרא בית, כטעם בתים לבדים, ומזה הטעם יפול ג"כ שם בית על כל חדר בפני עצמו, כמו שהערנו כבר לעיל בשם התרגום הארמי, ובהיות השם הזה נגזר מן בנה ידמה בזה קצת לתיבת (געמאַך) בל"א. בבית המלכות, זה החדר אשר שם כסא המלכות עומד, שם עשתה ושתי משתה מלכות לשרות פרס ומדי, ושם נתן כתר מלכות בראש אסתר, ושם ישב המלך על כסא מלכותו הכתר בראשו והשרביט בידו, כשיעסוק בעניני מלכות, או עם עבדיו ויועציו, או עם מלאכי מלכים אחרים, אבל כשהוא עוסק בצרכי עצמו, לכל אשר יעשה האדם, יהיה באיזה מחדריו שיהיה, אין לו לא כסא מלכות ולא כתר ולא שרביט, וזה טעם שם מלכות תמיד על הדברים השייכים אל המלוכה לבד. נוכח פתח הבית, ראה המלך את המלכה דרך הפתח, וזה מסייע שיהיה טעם חצר ובית על דרך שאמרנו.

כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב
אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ
הַשַּׁרְבִיט׃ ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ
אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־
חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ׃ ד וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ
וְהָמָן הַיּוֹם אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי
לוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַהֲרוּ אֶת־הָמָן
לַעֲשׂוֹת אֶת־דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ

קת"ם (ב) כראות . הכ"ף רפי כמשפט (ודלא כמ"ש) ומ"ו: עמדת . ח"ו : ויושט . מ"ו וכן כולם : (ג) וינתן . בב' טעמי והתי"ו בצירי וכן בסמוך פ' ו' : (ה) ויבא . ח"ו :

דער קאֶניג דיא קאֶניגין אסתר אים פאָרזאַלע שטעהען זאה ערשיען זיא זאָ האָלדזעליג אין זיינען אויגען, דאס ער איהר דען גאָלדענען צעפטער הינ- רייכטע , וועלכען ער אין האֶנדען האטטע, דא טראט אסתר הינצו, אונד בעריהר- טע דיא שפיטצע דעם צעפ- טערס : (ג) דער קאֶניג פראגטע זיא היעראויף : וואס איזט דיר , קאֶניגין אסתר ? וואס דיין געזוך ? פאָרדערטעסט דוא אויך דאז האלבע רייך , עס זאָללטע דיר געגעבען ווערדען . (ד) אסתר ערווידערטע מאָכטע דער קאֶניג דאָך , ווען עס איהם זאָ געפאֶל- ליג , מיט המן הייטע צו איינער מאהלצייט קאָממען, דיא איך פיר דענזעלבען האבע צובערייטען לאססען . (ה) דאראויף זאגטע דער קאֶניג : מאן איילע דען המן אסתר'ם וויללען צו פאָללציהען ! אונד זאָ קאמען

רש"י

שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר ורוח לבשה את עמשי (ד"ה א י"ב) : (ג) עד חצי המלכות . דבר שהוא באמצע ובחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וגזר לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך : (ד) יבא המלך והמן . רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזמנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא הושק אליה ויהרגהו ועוד טעמים רבים ; אל

באור

(ג) מה לך , כתרגומו מה נרוך אית ליך , והרלב"ג אמר וז"ל , ואפשר כי בעבור הנער והפחד קרה לה כדמיון עלוף כמו שנזכר בספר יוסיפון ולזה התעורר המלך במהירות להגילה מפחד המות ע"כ . עד חצי המלכות , אם תשאלי וינתן לך , והטעם שתרצי לחלק עמי במלוכה . (ד) יבוא דמלך ומו', ודאי שלא יעלה על לב המלך שתסכן עצמה כדי להביאו אל המשתה , אבל הבין כונתה , בהיות שאין לו עתה פנאי בעבור עסקיו כי אף לדעת האומר שלא עסק אחשורוש בצרכי מלוכה , כונתו לבד שעשה ככל העולה על רצון יועציו בלי לשפוט עליו הנכון אם לא , אלא שבכל זה ישב לפעמים על כסא מלכות כאלו עסק , והם הודיעו לו בלבד מה שיעשו , כנראה ממעשי המן , והנכון בטעם שהזמינה המן , כדי שלא יעלה במחשבתו אולי היא ישראלית ובאה בסכנה בעבור עמה , ויקדמנה ברעתו אצל המלך כבר קודם שילך אל המשתה , וזה שאמרו חז"ל כדי שלא יטול עצה וימרוד , או שידמה אסתר כי מלך הפכפך הוא וחוזר בדבורו , ויראה אם לא יהיה מזומן תעבור השעה ויחזור בה , ועוד טעמים רבים עיין במסכתא מגלה . (ה) מהרו , מהפעלים העומדים והיוצאי', מהר המלט שמה עומד , מהרה מיכהו בן ימלא יוצא , ונכונה דעת הראב"ע שכאוכן

וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
אֶסְתֵּר׃ ו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר
בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן לָךְ
וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃
ז וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמַר שְׁאֵלָתִי
וּבַקָּשָׁתִי׃ ח אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵי
הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת־
שְׁאֵלָתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת־בַּקָּשָׁתִי יָבוֹא
הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה
לָהֶם וּמָחָר אֶעֱשֶׂה כִּדְבַר הַמֶּלֶךְ׃
ט וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב
וְכִרְאוֹת הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ
קת"ס (ט) וכראות. מ"ו:

דער קאָניג אונד המן צו דער מאָהלצייט, דיא אסתר צובערייטען לאססען. (ו) ביים וויינע זאגטע דער קאָניג ווידערום צו אסתר. וואס דיינע פֿאָרדערונג איך זייא, עס זאָלל דיר געגעבען ווערדען; וואס דיינע ביטטע אויך זייא, אונד בעטראָפֿע עס דאז האלבע רייך, זיא זאָלל ערפֿיללט ווערדען! (ז) מיינע פֿאָרדערונג? ער-ווידערטע דיא קאָניגין, מיינע ביטטע? — (ח) אָ! ווען איך דיא גנאדע דעם קאָניגס האבע, ווען עס דעם קאָניגע געפֿאָללט, מיר מיינען וואונש צו געוואָהרען, אונד מיינע ביטטע צו ער-פֿיללען, זאָ בעליעבע דער קאָניג נאָכמאלס מיט המן צו איינער מאהלצייט צו קאָממען, דיא איך איהנען ווערדע צובערייטען לאססען, אונד מאָרגען ווילל איך דאנן דעם קאָניגליכען בעפֿעהלע נאָכלעבען. (ט) המן גינג דיעזען טאג פֿראָהליך אונד וואָהלגעמוטהע הינוועג! וויא ער אבער דען מרדכי אן דער פֿאָרטע דעם קאָניג-

רש"י

המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. גם

באור

האחד יהי' בו מענין פעולה חוזרת, וכן פעל (איילען) בל"א עומד ויוצא ורבים כן. (י) במשתה היין, כל הסעודה נקראת על שם היין שהוא עקר (רש"י), ואחד מן הבריא אמר הטעם כאן בהיות הסדר שישבו לשתות יין אחר שכבר נגמרה האכילה, ובאותה שעה אחרי אכלם הזכיר המלך שתאמר בקשתה. מה שאלתך, לדעת חד מן הבריא הטעם כיון שראה אותה נפעמת רוח ומספקת להוציא מהשבתה מפיה, דבר על לבה ואמר אל תיראי כי מה שיהיה שאלתך וינתן לך, ויוסב פעל וינתן על תיבת מה ולכן בא על משקל זכר שלא כחבירו ותנתן לך (ז א), וכן הוא מתורגם. (ז) שאלתי ובקשתי, מפרשי הפשט חשבו המקרא הזה לשפת יתר, או למחוסר תיבות, והנכון לפי שאסתר היתה כפוסחת על שתי סעיפים, ולא הסכימה עדיין להגיד מבוקשה, ומדרך המספקים אשר לא ידעו מה יאמרו, וגם אין עת לחשות לגמרי, שיכפלו הענינים וימשיכו הדברים, לכן גם היא הכפילה לשאול, שאלתי ובקשתי אתה רוצה לדעת וגו', וזה טעם שימני סתימת הכונה שהלגתי בתרגומי אחרי ב' המלות האלה, והטעם שכתב הראב"ע בעבור שלא ראתה שום אות שהדם השם יתעלה בעבור תענית ישראל וכאשר עשה ביום השני דבר גדולת מרדכי הזק לבה נראה רחוק, אם לא נאמר שידעה שיתחדש בין היום ההוא ולמחרתו דבר מה, ע"ד שנבאר לקמן (ו א). (ח) ומחר אעשה כדבר המלך, להגיד שאלתי, והנה לדעת חד מן חבריא טעם מחר כפול, אשר אעשה להם מחר

וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־
מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ י וַיִּתְאַפַּק הָמָן וַיָּבוֹא
אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו
וְאֶת־זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְסַפֵּר לָהֶם
הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב בָּנָיו וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ
עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר
הָמָן אַף לֹא־הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשָׂתָה
כִּי אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־
לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה
לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־
מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃

קת"ם (י) אהביו. ח"ו ומ"י וכן כ"לס: (יא) כבוד. מ"ו: ורב. ח"ו: (יב) הביאה. מלעיל: עשתה. הסי"ן בקמן: אותי. מ"ו: קרוא. מ"ו: (יג) ראה. ח"ו: יושב. מ"ו:

ליבען שלאָסעס ערבליקטע, אונד דיעזער ווערער פֿאָר איהם אויפֿשטאַנד, נאך זיך אים מינדעסטען רעגטע, דא ווארד ער פֿאָללער וואוטה; (י) היעלט אבער נאָך אן זיך ביז ער צו הויזע קאם, וואָזעלבסט ער אללע זיינע פֿריינדע אונד זיינע פֿרויא זרש קאָממען ליעס. (יא) דיעזען רעכנעטע ער זיינען אונער־מאָסליכען רייכטהום פֿאָר, וויא פֿיעל קינדער ער האבע, וויא זעהר איהן דער קאָניג ערהאָבען, דא ער איהם דען ערסטען ראנג אונטער אללען פֿירשטען אונד שטאַאטסבעדיענטען געגע־בען; (יב) יא, פֿוהר ער פֿאָרט, זעלבסט דיא קאָ־ניגין אסתר ליעס ניעמאנדען מיט דעם קאָניגע צו דעם פֿאָן איהר אנגעשטעללטען גאכטמאהל קאָממען, אלס נור מיך! אונד אויך אויף מאָרגען בין איך שאָן וויע־דערום מיט דעם קאָניגע בייא איהר איינגעלאדען, (יג) אללעם דיעזעס אבער האט קיינען ווערטה פֿיר מיך, זאָ לאנגע איך נאָך דען יודען מרדכי אים קאָניג־

רש"י

שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות: ויתאפק. איסטני"ר בלעז (בדפוס פראג רנ"א כתוב איסרטינ"ט (עט סע (אונד ער היעלט זיך צוריק): (יג) איננו שוה לי. אינו חש לכל הכבוד אשר לי: בבכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו

באור

ומהר אעשה וגו'. (ט) ולא זע, לשון תנועה כמו ביום שיזועו וגרשו זוע, ואמר הרב אבן יחייא שזה נוסף על הראשון כי עד כה כשהיה רואה אותו היה קם ממקומו ברתת ובהלה והלך לו למען לא יוכרח להשתחוות לו ועתה לא קם ולא זע ממנו והיה עומד בעזות מלא כנגדו ע"כ. ובודאי שכבר ידע מרדכי שאסתר מלאה חן בעיני המלך ושהוא בא אל המשתה אשר עשתה. (י) ויתאפק, נתחזק לעמוד על כעסו, איסטני"ר בלע"ז (רש"י) נ"ל א סע טעניר, ובל"א (אן זיך האלטען). (יא) ויספר, אמרו המדקדקים כי פירוש ורוב בניו, גדולת בניו, כי איך יגיד אדם לאשתו שיש לו בנים רבים, ולפי דעתי שכן הוא, ספר לאוהביו ולאשתו מזלו הטוב כי יש לו עושר רב ובנים רבים והמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר וכל זה לא ישוה לו (ראב"ע) וכן תרגמתי ויספר (פֿאָרערצעהלטען), ועיין הטעם בספר זמירות ישראל לר' יואל (שיר מ'). (יג) שוה, ר"ל שכל זה הכבוד וזאת הגדולה לא ישוה לי לכעס אשר אני כועס על מרדכי (רלב"ג), ורש"י אמר איני חש לכל הכבוד: יושב בשער המלך, ודרך מעלה הוא וזה מכעים אותי

יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו
יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר ׀
אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו
וּבֹא עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ
וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ׃ ס
ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי
הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
ב וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־

קת"ם (יד) אמר. ה"ו : ובא . ה"ו: ו (א) סתומה — : הזכרנות ה"ו קדמאה לכד : ויהיו. הוא"ו בפתח :

ליבען האָפּפּע זעהע . (יד) היעראויף אנטוואָרטעטע איהם זיינע פֿרויא זרש , וויא אויך אללע פֿריינדע : לאססע איינען גאלגען בויען פֿינפֿציג עללען האָך , אונד מאָרגען זאגסט דוא דעם קאָניגע , דאס מאן מרדכי דאראן האָנגען ווירד : אלסדאנן קאָממסט דוא מיט דעם קאָניגע פֿערגניגט צור מאהלצייט . דיעזער ראטה געפֿיעל דעם המן , אונד ער ליעס דען גאלגאן בויען .

ו (א) אין דיעזער נאכט יואר דער שלאָף פֿאָם קאָניגע געוויכען , אונר מאן שליג פֿאָר , דאז בוך צו האָלען , וואָרין דיא מערקווירדיגסטען צייטפֿאָרפֿאָללע אויפֿגעצייכנעט ווארען אלס מאן זיא דעם קאָניגע פֿאָרלאז , (ב) פֿאנד זיא אויך אייגגעטראגען , דאס מרדכי

רש"י

ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת :
ו (א) נדדה שנת המלך . נס היה . וי"א שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו : להביא את ספר הזכרונות . דרך המלכים כששינתן נודדת אומרים לפניהם משלים וסיחות עד ששינתם חוזרת עליהם . ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עלתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא

באור

(הרא"ע) . (יד) אמר למלך ויתלו וגו', כלומר דבר קטן הוא כל כך, עד שאין צריך לבקש מאת המלך, כי אם תאמר לו במבמום היד שיתלו התולים את מרדכי ; וטעם גבוה חמשים אמה, שיראו הכל אותו תלוי על עץ, ולהכעים את היהודים, והדרשה תדרש באופן אחר .

ו (א) בלילה ההוא , רז"ל אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר כי לא ידע מדוע הזמינה אסתר להמן, לבד מכל שארי שרי המלך וכו' ; הנראה מדבריהם שלא רצו לפרש שהיתה זאת לבד ע"י נס ופלא מאת השם יתעלה, רק אמרו אף שהיה המסובב מאתו, פעל זאת ע"י אמצעי והוא הדבר הטבעי, שלא היה יוכל לישן בעבור רעיוניו העולים בקרבו לאמר מה זאת בין אסתר ובין המן , לפי שכל עוד שנוכל לבאר הנהגתו ע"י הדרך הטבעי (להיותו פועל הטבע ועושה בה כרצונו) הוא יותר נאות ממה שניחס אליו מופת למעלה מן הטבע, כמאמר אדונינו הרמב"ן ז"ל, שלימות המופת הוא מיעוטו , ולפ"ז נוכל ג"כ לאמר שהיה האמצעי בדרך יותר נאות לפשטות הכתוב, והוא לפי שביום שלפניו היה על משתה אסתר אולי אכל או שתה יותר ממדתו ולכן נדדה שנתו מעיניו , ובכל זאת מה' יצא הדבר ונסבה היא ממנו לסבב גדולת מרדכי . ואד מן חכרית אמר, שאסתר נתנה בכוס מלך דבר מה המהמם מאד ומעביר השינה והסכימה בעצה עם אחד מסריסי המלך, ואולי שהיה זה חרבונה, להביא אז ספר הזכרונות לפני המלך ולקרוא לפניו מעשה דבגתן ותרש, כדי להסיב את לב המלך לטוב על היהודים , ולכן המתינה בשאלתה עד היום השני , וה' היה בעזרה לגלגל את הדברים לטובתה ולטובת עמה יותר ממה שחשבה, וא"כ טעם ויאמר האומר , דהיינו הסרים שזכרנו . ספר הזכרונות, של דברי הימים כמו והנבואה עודד הנביא, וכדמתורגם אשכנזית. ויהיו נקראים , מאמר בפ"ע כי אם היה מוסב אל הקודם להביא כדי שיהיו נקראים , היה מן הראוי להנקד הוי"ו בשוא , עכשיו שהיא מנוקדת פתח , הטעם שיהיו נקראים אחרי שהובא הספר לפני המלך , והכתוב מקצר וסמך על המבין. או ב' הווי"ן ויהיו וימצא , מחברות בזמן כאשר היו וגו', וכן הוא מתורגם אשכנזית. וימצא כתוב וגו', הפסק הנינה

בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ
מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד
בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה
וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־
נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי
בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ
הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־
מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃
ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן
עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃
ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־
לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ
בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ
הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי׃

קת"ם (ב) הסף. פתח באתנח: בקשו. הקו"ף רפי: (ג) וגדולה. מ"ו והלמ"ד בדגש (מ"ס): (ד) החיצונה. מלא דמלא: לתלות. מ"ו: (ה) עמד. ה"ו: (ו) יותר. מ"ו:

געגען בגתן אונד תרש צווייא פֿערשניטטענע דעם קאָניגס, פֿאָן דען טהיר-וואָכטע, אויסגעזאגט האַבע, דאס זיא האנד אן דען קאָניג אחשורוש לעגען וואָללען. (ג) דא זאגטע דער קאָניג: וועלכע עהרע אונד ווירדע איזט דעם מרדכי דאפֿיר אנגעטהאן וואָרדען? דיא קאממערדיענער אנט-וואָרטעטען, עס איזט איהם ניכֿט דאז מינדעסטע ער-צייגט וואָרדען. (ד) דער קאָניג פֿראגטע: ווער איזט אים פֿאָרגעמאך? אינדעם וואר המן אין דיא אייסערע גאלעריע דעם פאלאסטעס געקאָממען, אום דעם קאָ-ניגע צו זאגען, דאס מאן מרדכי אן דען גאלגען האָנ-גע, דען ער פֿיר איהן אויפֿ-ריכֿטען לאססען. (ה) דא זאגטען דיא בעדיענטען דעם קאָניגס: המן ווארטעט אים פֿאָרצימּמער; אונ דער קאָניג זאגטע: ער זאָלל העראיין קאָממען. (ו) אלס המן הינאיין קאם, פֿראגטע איהן דער קאָניג: וואס וואָרע וואָהל מיט דעם מאננע פֿאָרצונעהמען, דען דער קאָניג בעזאָנדערס געעהרט האבען וואָללטע?— נון דאכֿטע המן ביי זיך זעלבסט: ווען אנדערס אלס מיר ווירדע דער קאָניג זאָלכע עהרע ערצייגען וואָללען?

באור

בזה הכתוב נראה לכאורה זר במה שהועמד טעם אתנח במלת הסף, אמנם הוא נכון מאד, כי השעור שימלא כתוב אשר הגיד מרדכי כלומר שהגיד אל בגתנא ותרש וגו' ומה הגיד אשר בקשו כלומר שבקשו לשלוח יד במלך, וכבר הערנו שזה אחת מהוראות מלת אשר (דאס) בלשון אשכנז. ויש עוד לבארו, וימלא כתוב את אשר הגיד וגו', וזה שבקשו לשלוח יד, אבל הראשון הוא יותר נכון בהיות עקר הכונה כי מרדכי הוא המגיד. (ד) מי בחצר, בכל בקר ובקר יבואו איזה שרים אל המלך לדעת מה יצוה על עבדיו ועל עמו ובכלל עסקי המלוכה, והם עומדים בחצר החיצונה עד שיהיו נקראים אל המלך; והנה באותו הבוקר בא גם המן מטעם הידוע ושלא כמנהגו, כי זה היה לבד משמרת שרים ממדרגה שניה או שלישית, ולכן כאשר שאל המלך מי מהשרים בחצר השיבו הנערים דרך חדוש הנה המן עומד בחצר, ואמר המלך מיד שיבוא כדי לשאול ממנו עצה על מה שעלה במחשבתו. (ו) ויאמר המן בלבו, יש בדברי יחיד שמזה נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה, ואחרים אמרו כי היה לדרך סברא, והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש

ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ
מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס
אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן
כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ
וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ
הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־
הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה

קת"ס (ח) יביאו . מ"י : לבוש. מ"ו וכן כולם בליסנא :
(ט) ונתון . מ"ו : והלבשו. ח"י : והרכיבהו . מ"י וח"ו

(ז) אונד זאגטע דאהער צום קאֶניגע : דער מאנן וועלכען דער קאֶניג אויסעראָרדענטליך געעהרט האבען וואָללטע? — (ח) מאן ברינגע דען קאֶניגליכען מאנטעל אין וועלכעם דער קאֶניג געקליידעט וואר , אונד דאז פפערד אויף וועלכעם דער קאֶניג גערימטען אלס איהם דיא קאֶניגליכע קראָנע אויפגעזעצט ווארדע ; (ט) דיעזעס קלייד אונד פפערד איבערגעבע מאן איינעם דער פֿארנעהמסטען קריעגסאָבערן דעם קאֶניגס , דאם ער דען מאנן , וועלכען דער קאֶניג עהרען וויל, אנקליידע , איהן אויף דעם פפערדע אויף יעדעם גראָסען פלאטצע דער שטאדט הערום פיהרע , אונד פֿאָר איהם הער אויסרופֿע : דיעזעס געשיעהט דעם מאנגע ,

רש"י

עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות : (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש . ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר

באור

נכתבה (הראב"ע) ועיין מה שכתבנו על זה במ"הם. **למי** , יותר ממני יחפוץ המלך לעשות יקר, כן הוא שעור הכתוב , על פי עדות פסקי הטעמים . (ז) **איש וגו'** , גם הוא הכפיל השאלה מטעם שהערנו לעיל (ה י"ז) עד שיהיה מוסכם אלו מה להשיב . (ח) **יביאו** , המביאים (ווערבום אימפערסאנאלי) בלע"ז . **אשר לבש בו** , פעל עבר , וכן אשר רכב עליו , ואם יהיה הכונה אשר המלך רגיל ללבוש בו ולרכוב עליו , היה מן הראוי להכתב אשר ילבש ואשר ירכב , כי כן הוא מדרך הלשון , כמו ככה יעשה איוב כל הימים , עכשיו שהוא מדבר בלשון עבר יהיה הטעם בהכרח על זמן מהלט מה , דהיינו כאשר נתן כתר מלכות בראשו , כאשר נודע לכל הקורא בדברי הימים , כי כן מנהג הפרסיים שירכוב המלך החדש שישימו עליהם על הסוס , וברכבו יתן כתר מלכות בראשו , וכן אמר המתרגם הארמי פעמים בהדיא ביומא די על למלכותא , אף שהוא מבאר מאמר ואשר נתן וגו' בענין אחר , וכמו שנזכור . **ואשר נתן כתר מלכות בראשו** , שעורו כאשר נתן מטעם שזכרנו , וכן הוא דעת אבן יחייא שהוסיף ג' תיבות לאמר ביום אשר הומלך ואשר נתן וגו' וכן דעת השניה לרלב"ג . אמנם לדעת שהביא בשם ר' אליעזר הגדול הטעם יביאו לבוש וסוס אשר נתן בראשו של מלך שהוא כתר מלכות , שאם הענין תחילה ואחר כך באר, על דרך ותראהו את הילד . ולדעת הרד"ק הוא מקרא מסורס , והראוי וכתר מלכות אשר נתן בראשו , הנה לשניהם יחסר הכתר בהפסוק שלאחריו , וכן הוא דעת רש"י , שנתן טעם לזה . והראב"ע אמר וז"ל , והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב אל הסוס , כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך , ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו , וזה דבר ידוע ע"כ , וכן הוא דעת בעל הטעמים , וכן נראה דעת המתרגם הארמי למעיין בדבריו . ואם אחשורוש הזה היה דריוש היסטאספים כנזכר במ"הם , נוכל עוד לאמר שהכונה על הסוס אשר על ידו נבחר למלך , וטעם נתן עבר מבנין הכבד הדגוש היוצא לשלישי בהיות הקל יוצא לשני (עם האט מאכען געבען) אבל אינו נראה הגון שיזכור למלך הגיעו למלוכה ע"י סוס , הנה הצגתי לפני הקורא הנעים כל הפירושים שעלו בידי , והבוחר יבחר , אך לפע"ד הנראה יותר בפשטות הכתוב הוא מה שהוכחנו מטעם אשר לבש בו המלך וכדמתורגם אשכנזית . (ט) **והלבישו** , אמר הרלב"ג ז"ל רוצה לומר

יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ
בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר
קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי
הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־תַּפֵּל דָּבָר
מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן אֶת־
הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־
מָרְדֳּכָי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא
לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי אֶל־
שַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ
אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ
אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר
קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ
אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר

קת"ם (וכמ"ש מ"ש ועיין סמ"ג): (יא) וירכיבהו. מ"י: (יג) ויאמרו לו. הלמ"ד דגושה לדעת המ"ש:

וועלכעם דער קאָניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ערצייגען וויל! (י) דארויף זאגטע דער קאָניג: זאָ נימם דען אלסבאלד דאז קלייד אונד פפערד! וואָפאָן דוא געזאגט האסט, אונד פערפאהרע אלזאָ מיט דען יודען מרדכי, דער אן מיינעם האפע איזט; אונטערלאססע ניכט דאס מינדעסטע פאָן אללעם, וואס דוא פאָרגעשלאגען; (יא) אונד המן נאהם דאז קלייד אונד פפערד, קליידעטע דען מרדכי אן, אונד פיהרטע איהן אויף דעם פפערדע דורך יעדען גראָסען פלאטץ דער שטאדט, אונד ריעף פאָר איהם הער: זאָ געשיעהט דעם מאננע, דעם דער קאָניג אויסעראָרדענטליכע עהרע ערצייגען וויל! (יב) הינראויף קעהרטע מרדכי ווידער נאך דעם שלאָססע דעס קאָניגס; המן אבער איילטע בעשטירצט נאך הויזע, טרויעריג אונד מיט פערהיללטעם הויפטע, (יג) אונד ערצאָהלטע זיינער פרויא זרש אונד אללען זיינען פריינדען, וואס איהם ווידערפאהרען. דיא ערפאהרנען אונטער איהנען, זאָ וויא אויך זיינע פרויא זרש, ערווידערטען איהם: איזט מרדכי, פאָר דעם דוא צו

רש"י

בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: מגילה: (יג) אשר החלות לנפל וגו'. אמרה אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים

באור

שילבים האיש ההוא בעצמו שהוא משרי המלך הפרתמים את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והוא בעצמו ירכיבהו על הסוס ברחוב העיר ע"כ. ויראה לדעתו נקוד והלבישו בחול"ם וי"ו הכנוי על הלבוש והרכיבהו בציר"י בבית, ועל פי נקוד המסורה יהיה הטעם כטעם יביאו (מאן ואלל), ובכל זה לא ימעוט האיש משרי הפרתמים מהמשמרת ההיא, וכן וקראו. (י) מהר, תאר הפעל, וקח צווי, או מהר צווי וקח שם הפועל. למרדכי היהודי, כבר הערנו שאחשורש לא ידע כי מחשבת המן על היהודים, וא"כ אם ספק היה, מ"מ מזה הכתוב אינו מוכח כאשר חשבו קצת. אל תפל דבר, אל תחסיר. (יב) וחפוי ראש, כדרך המתביישים. (יג) חכמיו. אותן מאוהביו שהיו חכמים יודעי העתים וקורותיהן. אם מזרע היהודים,

הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ
כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ יד עוֹדָם מְדַבְּרִים
עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ
לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־
עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן
לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃
ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם
הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ
אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃
ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־
הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי

קת"ם החלות . מ"ו : לנפל . ה"ו : נפול תפול . שניהם מ"ו : (יד) ויבהלו, חסר יו"ד: ז (א) ויבא . ה"ו : לשתות. מ"ו : (ב) ותנתן. בב' טעמי והתי"ו בצירי : (ג) ותאמר . מלרע והמ"ם כפתח : תנתן . מלעיל והתי"ו בסגול :

פאללען איינמאל אנגעפאנגען, ווירקליך פאָן יודישער הערקונפט, זאָ ווירסט דוא איהם ניכט בייקאָממען, זאָנדערן נאָך איממער טיעפער פאָר איהם פאללען. (יד) וואָהרענד דאם זיא זאָ מיט איהם רעדעטען, קאמען דיא קאָניגליכען פערשניטטענען אן, אונד איילטען, דען המן צום גאסטמאהלע צו ברינגען, וועלכעם אסתר צובערייטען לאססען.

ז (א) דער קאָניג אונד המן גינגען אלזאָ, מיט דער קאָניגין אסתר צו שפייזען. (ב) אם צווייטען טאגע זאגטע דער קאָניג וויעדערום ביים ווינע צו אסתר: וואס דיינע ביטטע אויך זייא. קאָניגין אסתר! זיא זאָלל דיר געוואָהרט ווערדען! וואס דיין וואונש אויך זייא, אונד בעטראָפע ער דאָז האלבע רייך, ער זאלל ערפיללט ווערדען! (ג) דיא קאָניגען אסתר ערווידערטע: דא איך גנאדע אין דיינען אויגען געפונדען האבע, אָ קאָניג! אונד דא עס דעם קאָניגע זאָ געפאָללט, זאָ ווערדע מיר אויף מיינע ביטטע מיין לעבען, אויף מיינען וואונש מיין פאָלק געשענקט

רש"י

עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים :

ז (ג) תנתן לי נפשי. שלא אהרג בי"ג באדר בגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי : ועמי.

באור

אין הטעם שיספקו אוהביו, אמנם כי כן דרך הלשון אם אמת הדבר כמו שהוא. ורעי ר' יואל אמר הטעם. בהיות אם לסימן התנאי והוא נמצא על ב' אופנים, האופן האחד התנאי האפשרי (ווען דיעזעס זא או. ז. וו.) והאופן הב' התנאי המחלט (דא דיעזעס זא ז. וו.) ומזה האופן הב' ענינו כאן, ותרגומו א"כ בל"א (דא מרדכי א. ז. וו.).

ז (ג) אם מצאתי חן, כטעם חם מזרע היהודים שהבאנו לעיל, וכן תרגם הרמב"מן ז"ל אם מצאתי חן דמשה (שמות ל"ג י"ג). תנתן לי, הטעם אין שאלתי כי אם נפשי (ראב"ע) ומלת תנתן מושכת

וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי: ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי
וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ
לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי
כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ: ס
ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר
לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה
הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן:
ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן
הָרָע הַזֶּה וְהָמָן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ

קת"ם (ד) להרוג . מ"ו : ואלו . מלרע : (ה) סתומה — : (ו) ואויב . מ"ו :

געשענקט . (ד) דען מאן האט אונז פרייז געגעבען, מיך אונד מיין פאלק, צום אויסראָטטען, ניעדערמעטצעלן אונד פערטילגען ; יא ! ווארען וויר נור צור שקלאַפעריי֯א פערקויפט וואָרדען, איך ווירדע געשוויעגען האָבען ; וואהרליך ! ד ע ר ראבזיכטיגע אבטעט זעלבסט דען שאדען זיינעם קאָניגס ניכט . (ה) ווער איזט דער? ווער איזט דער ? ריעף דער קאָניג העפטיג , וואָ א י ז ט ער , דער זאָ פערוועגען זיין דורפטע, דיעזעס צו טהון ? (ו) אסתר אנטוואָרטעטע: איין גרויזאמער אונד ראבזיכטיגר פיינד ! דיעזער באָזעוויכט המן ! — דא ערשראק דיעזער פאָר דעם

רש"י

ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו וא"ת מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. אינו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה . כ"מ שנאמר ויאמר ויאמר ב' פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה

באור

על נפשי ועל עמי ובא במשקל השם המוך, וטעם בשאלתי ובבקשתי כטעם ויעבוד ישראל באשה. (ד) ואלו. כמו ואלו היה אלף שנים, והאל"ף נוסף (הראב"ע), והוא מורגל בפי חז"ל, ואמר חד מן הבריא שהוא מורכב מן אין לו (יא ווען), וזה טעם הדגש לחסרון הנו"ן. הצר, תואר ושעור הכתוב כמו שכתב רש"י אינו חושש בנזק המלך, אם יגיע היזק למלך ע"י זאת, כי אם חשש לא נמכר אותנו להשמיד רק לעבדים ולשפחות, לעבוד את המלך או עמו, וכסף מקנה יקבל המלך, אבל עתה תראה כוונתו רק אכזריות ושטף חימה, מאבד ומכלה הכל רק בעבור נקמתו, וטעם כי לאמת הדבר, ורבים כמוהו. וי"מ הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני, ופירושו החרשתי מטעם כי אין הצרה הבאה עלי ע"י זאת שוה בעיני מאומה, כדי שלא יהיה נזק למלך וטעם בנזק בעבור נזק. ויתכן גם לפרש שוה בנזק וגו' כדרך וכל חפציך לא ישוו בה (משלי ג ט"ו), כלומר כל הצרה שתוכל לבוא עלי, לא תדמה ותשוה עם הצרה הזאת שהוא לנזק המלך. (ה) ויאמר המלך, בא ויאמר פעמים, להורות שהמלך כעס, ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה אמור! מי זה אמור מהרה! (ראב"ע). ואחד מן חבריא אמר שטעם האמירה הראשונה היה נגד המן שהיה יועצו ועל פיו יצאו ויבואו דברי המלכות, ושאל לו אם הוא לא ידע מי הוא זה ואיזה הוא וגו', ובזולאי שכבר התחיל המלך להרגיש דבר מה מרעת המן, וכששתק זה ולא ענהו שאל עוד לאסתר המלכה מי הוא וגו'. מלאו לבו, ברעיונות זרות כאלה לעשות דבר רע כזה, והנה הרה אף המלך על המן לב' סבות, (א) לפי שרמהו בחלקלקות דבריו לבלתי אמר לי שכונתו על עם גדול ורב כיהודים, והיה בזה לו כמשענת קנה רצוץ אשר בבטחו עליו שיסוב הכל לתועלת הכלל, והפוך הוא שאינו חושש בנזק המלך; (ב) על מה שמלאו לבו לשלוח יד במלכה אשר אהבה להכעיסה באבדן עמה, אף כי באמת הסברא נוטה שלא ידע המן שום דבר ממשפחת אסתר ועמה, כי לולא כן, או שלא בקש כלל לנקום נקמתו, או שהשתדל ודאי לסבב הדברים באופן אחר, וכן לא ידעו כל באי שער המלך עמה ומולדתה עד המעשה הזה, כמו שזכרנו

וְהַמַּלְכָּה׃ ז וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ
מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל־גִּנַּת הַבִּיתָן וְהָמָן
עָמַד לְבַקֵּשׁ עַל־נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה כִּי רָאָה כִּי־כָלְתָה אֵלָיו
הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַמֶּלֶךְ שָׁב
מִגִּנַּת הַבִּיתָן אֶל־בֵּית ׀ מִשְׁתֵּה הַיַּיִן
וְהָמָן נֹפֵל עַל־הַמִּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר
עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִכְבּוֹשׁ אֶת־
הַמַּלְכָּה עִמִּי בַּבָּיִת הַדָּבָר יָצָא מִפִּי
הַמֶּלֶךְ וּפְנֵי הָמָן חָפוּ׃ ט וַיֹּאמֶר
חַרְבוֹנָה אֶחָד מִן־הַסָּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
גַּם הִנֵּה־הָעֵץ אֲשֶׁר־עָשָׂה הָמָן לְמָרְדֳּכַי

קאָניגע אונד דער קאָניגין! (ז) דער קאָניג שטאנד צאָרניג פאָם מאַהלע אויף, אונד גינג אין דען שלאָסגאַרטען; המן אבער בליעב, אום בייא דער קאָניגין אסתר פיר זיין לעבען צו ביטטען; דען ער זאה וואָהל דאס זיין אונגליק פאָם קאָניגע בעשלאָססען זייא. (ח) אלם דער קאָניג אוים דעם שלאָסגארטען וויעדער אין דען שפייזעזאַאל צוריק קאם, שטירצטע המן אויף דאז זאָפע ניעדער, אויף וועלכעם אסתר זאס; דא זאגטע דער קאָניג, וויללמאן זאָגאר דער קאָניגין אין מיינעם אייגענען געמאכע געוואלט אנטהון? זאָ וויא דיעזעס וואָרט אוים דעם מונדע דעם קאָניגס געקאָממען וואר, פערהיללטע מאן המן׳ס אנגעזיכט. (ט) אונד חרבונה איינער פאָן דען פערשניטטענען זאגטע, זאָ דאס עס דער קאָניג הערען קאָננטע: שטעהט דאָך אויך איין גאַלגען פינפציג עללען האָך

קת"ם (ז) כי־כלתה. המתג רק בכ"ף כלתה לבד ועיין מ"ש לעיל א' ט"ו: (ח) נפל. ח"ו ובקצת ספרים ברביע לא בז"ק: לכבוש. מ"ו: (ט) חרבונה. בה"א בסוף: למרדכי. הלמ"ד בגעיא:

רש"י

בתחלה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נפל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה ליסב בסעודה על צדן ע"ג המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה

באור

כבר לעיל, ופרש בזה תלונת המעתיקים. (ז) והמלך קם, הראוי וילך אל גינת הביתן כתרגום הארמי, קם ברתחיה וכו' ואזל לגינתא וכו'. כי כלתה, נגמרה הרעה והשנאה והנקמה (רש"י), וכן הוא מתורגם אשכנזי'. (ח) והמן נפל, שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך יפל מרוב פחדו, ודרך הדרש ידוע (ראב"ע), והמלך אשר בא לכלל כעס בא לכלל טעות, וסבר כי רוצה לשכוב עם אסתר ולאנסה בחזקה. על המטה, דרכן היה ליסב בסעודה על צדן על גבי מטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף (לפני) לבני המשתה (רש"י). הגם לכבוש, יראה מדברי המלך רוב כעסו כי לא אמר הגם תכבש כמדבר להמן, כי מרוב רגזו וכעסו לא יכבדהו עוד לדבר עמו, רק אמר זאת למשרתיו הסובבים, הנראה עזות מצח כזה, ולכן הדבר וגו'. חפו, המשרתים, וכמו שכתב הראב"ע כי כן המנהג אצל מלכי פרס שיכסו את פני מי שכעס עליו המלך, כדי שלא יראנו עוד המלך. (ט) לפני המלך, לא אמר הדבר אל המלך עצמו, רק דבר לחביריו באופן שישמעהו אדוניו ואמר. גם הנה, כלומר אין לתמוה על רעתו כי מורגל הוא בכך, וגם עשה עוד רעה אחרת שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך, ומזה נראה שגם אחר

אֲשֶׁר דִּבֶּר־טוֹב עַל־הַמֶּלֶךְ עֹמֵד בְּבֵית
הָמָן גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
תְּלֻהוּ עָלָיו׃ י וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן עַל־הָעֵץ
אֲשֶׁר־הֵכִין לְמָרְדֳּכָי וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ
שָׁכָכָה׃ ס ח א בַּיּוֹם הַהוּא נָתַן הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה אֶת־בֵּית
הָמָן צֹרֵר הַיְּהוּדִים וּמָרְדֳּכַי בָּא לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃
ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר
מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר
אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס ג וַתּוֹסֶף
אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל
לִפְנֵי רַגְלָיו וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ לְהַעֲבִיר

קת"ס עמד. ה"ו: תלהו. ה"ו: ח (א) סתומה:— היהודיים. כ"כ בכ' יודי"ן: (ב) העביר, הטי"ן כה"ס ומ"י: (ג) ותוסף. פ"ו: ותפל. ה"ו: להעביר. מ"י:

אין דעם הויזע המן'ס, דען ער פיר מרדכי אויפ־ריכטען לאססען, דער צום פארטהייל דעם קאָניגס געשפראָכען. דא זאגטע דער קאָניג: טאן האָנגע איהן זעלבסט דאראן; (י) אונד מאן האָנגטע המן אן דען גאלגען, דען ער פיר מרדכי עררישטען לאססען, וואָדורך דער צאָרן דעם קאָניגס זיך ווידערלעגטע.

ח (א) נאָך אן דיעזעם טאגע שענקטע דער קאָניג אחשורוש דער קאָניגין אסתר דאז הויז המן'ס פערפאָלגער דער יהודים, אונד מרדכי קאם פאָר דען קאָניג, דען אסתר האטטע איהם געזאגט, וואס ער איהר אנגעהאָרע. (ב) דער קאָניג צאָג אויך זיינען זיעגעלרינג אב, דען ער דעם המן אבנעהמען לאססען, אונד גאב איהן אן מרדכי; אונד אסתר זעטצטע דען מרדכי, איבער דאז הויז המן'ס (ג) זיא אבער פוהר נאָך אימער פאָרט, פאָר דעם קאָניגע צו רעדען, ווארף זיך צו פיסען, וויינטע אונד פלעהעטע פאָר איהם, דאס ער דיא באזהייט דעם אגגי־

רש"י

ח (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: אמרת פשה שהכין עץ לתלות אוהבו של מלך שהציל את המלך ממיתה המות: (ג) להעביר את רעת המן. וגו'

באור

עבדי המלך לא אהבוהו בעבור גאותו, ולכן כבוא הספר עליו גם המה היו בעוכריו. אז נאמר זה הסריס היה בעצה עם המלכה, כדעת חד מן חבריא שהבאנו לעיל.

ח (א) כי הגידה אסתר, שהוא דודה, מכאן מוכח שלא הזכירה מולדתה עד עתה, ולא [illegible] מעלמת אותו לו גלתה כבר את עמה. (ב) ויסר המלך, מעל ידו, ויתנה למרדכי והעלהו עי"ז על כל הסריס ועבדי המלך, כדכתיב כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש: על בית המן, כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו (ראב"ע). (ג) ותסף אסתר וגו', הנה השתדלה עתה להפר עצת המן ועל זה הוצרכה להתיר עצמה למות להכנס אל החצר הפנימית ואם לא נקראת, כי בזולת זה לא הועילו לה מעשיה כלל להצלת ישראל (הרלב"ג). וכן אמר הרב אבן יחייא להיות כי היה הדבר קשה ההשגה וכמעט נמנע להשיב אחור דתי פרס ומדי והאגרות החתומות מיד המלך, הוצרכה להוסיף לבוא לפני המלך פעם אחר פעם, וזה טעם ויוסף המלך, בכל פעם שהוסיפה לבוא בלי רשות ע"כ,

אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ
אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם
אֶסְתֵּר וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר
אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־מָצָאתִי חֵן
לְפָנָיו וְכָשֵׁר הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְטוֹבָה
אֲנִי בְּעֵינָיו יִכָּתֵב לְהָשִׁיב אֶת־הַסְּפָרִים
מַחֲשֶׁבֶת הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי אֲשֶׁר
כָּתַב לְאַבֵּד אֶת־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־
מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ׃ ו כִּי אֵיכָכָה אוּכַל
וְרָאִיתִי בָּרָעָה אֲשֶׁר־יִמְצָא אֶת־עַמִּי
וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃
ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ לְאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־

קת"ס (ד) שרבט. ח"י: (ה) ואם- . הוא"ו בגעיא (מ"ס):
המדתא. בס"א כ"י בספרד כתוב כן. בהללי בלא דגש
המדתא (מ"ס): (ו) איכבה. מלרע וכן ואיכבה שאח"ז: וראיתי.
הוא"ו בגעיא וכן בשני שאח"ז (מ"ס): (ז) סתומה —: אחשורש. ח"ו
בתראה:

טען המן אונד דען אנשלאג
דען ער געגען דיא יהודים
געפֿאסט האט, פֿערניכֿטע.
(ד) דער קאָניג רייכֿטע אסתר
דען גאלדענען צעפטער היִן,
אונד זיא ריכֿטעטע זיך אויף,
שטאנד פֿאָר דעם קאָניגע,
(ה) אונד שפראך: ווען עס
דעם קאָניגע בעליעבט, אונד
איך ווירקליך געוואָגענהייט
פֿאָר איהם געפֿונדען האבע,
דער פֿאָרשלאג איהם אויך
רעכֿט שיינט, אונד איך איני-
גען ווערטה אין זיינען אויגען
האבע, זאָ שרייבע מאן,
דאס יענע בריעפֿע, נאך
דעם גוטדינקען דעם אגגי-
טען המן זאָהן דעם
המדתא געשריעבען, אללע
יהודים אין דען קאָניגליכֿען
לאנדען אומצוברינגען, צוריק
גענאָממען ווערדען. (ו) דען
וויא קאָננטע איך דאז אונ-
גליק מיט אנזעהען דאס מיי-
נעם פֿאָלקע ווידערפֿאָהרט!
וויא דען אונטערגאנג מיי-
נער פֿאמיליע זעהען, אונד
עס ערטראגען; (ז) דא זאג-
טע דער קאָניג אחשורוש צור
קאָניגין אסתר אונד צו דעם יודען מרדכי: איך האבע שאָן דאז הויז המן'ס אן אסתר

רש"י

תתקיים עצתו הרעה: (ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני

באור

הנה לדעת שניהם ותוסף אינו נמשך עוד אל ביום ההוא, והוא נכון מאד, כי למה יושיט לה השרביט
הזהב בשכבר היתה לפניו. (ה) אם על המלך טוב, לשמוע בקשתי. ואם מצאתי חן, לתת לי
שאלתי. וכשר הדבר, הענין שאני רוצה לתת לו. ואם טובה אני בעיניו, להשגיח על שלומי.
להשיב את הספרים, דהיינו לא להשיב האגרות בעצמן אל שושן, כי אם להשיב התוכן שבהם שלא
יעשה, וזה שאמרה מחשבת המן וגו', או יתכן, כמ"ש מחשבת המן, שתוכן הספרים היה מחשבתו לבד,
ולא מחשבת המלך, ולכן מן הראוי להשיבם, ואין זה נגד דתי פרס ומדי שלא יעבור. אשר כתב,
הכותב על פיו, ותרגומי בל"א (דיא מאן געשריעבען האט). (ו) כי איככה וגו', אלא והאי אמות
מחמת צער, ולכן אם טובה אני בעיניו וגו'. (ז) הנה נתתי וגו', כלומר מה שהיה בידי לעשות כבר
עשיתי, במה שנתתי בין המן לאסתר ואותו תלו וגו', כי עי"ז מפורסם ונגלה שאינו מרצון המלך לגרוג־

הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר וְאֹתוֹ תָּלוּ עַל־
הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיים׃
ח וְאַתֶּם כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת
הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־
הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין
לְהָשִׁיב׃ ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־
הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן
בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־
אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל
הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים־וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת
אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ וַעַד כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים
וּמֵאָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ
וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם

קת"ם ואתו. ח"ו: ביהודיים. כ"כ בב' יודין: (ח) ונחתום. מ"ו: (ט) בכל־. הכ"ף בגעיא (מ"ס): כלשנו. ח"ו:

גענעבען, נאכדעם מאן איהן אן איינען גאלגען געהאָנקט, בלאָס דארום, דאס ער זיך אן דיא יהודים פֿערגריפֿפֿען. (ח) איהר אבער שרייבט אים נאמען דעם קאָניגס, וואס אייך פֿיר די יהודים גוט דינקט, אונד בעזיעגעלט עס מיט דעם קאָניגליכען אינזיעגעל; דען יענעס שרייבען, דאס איינמאל אים נאמען דעם קאָניגס גע־שריעבען, אונד מיט דעם קאָניגליכען אינזיעגעל בע־לעגט איזט, איזט נון שאָן ניכט צוריק צו נעהמען. (ט) אלסבאלד ווארדען דיא געהיימשרייבער דעם קאָניגס נאָך אום דיעזעלבע צייט, אלס אם דרייא אונד צוואנ־ציגסטען טאג דעם דריטטען מאנאטס, דעם מאנאטס סיון בערופֿען, אונד אללעס ניעדערגעשריעבען, וואס מרדכי אויפֿטרוג אן דיא יהודים, סאטראפֿען, פֿאשאס אונד פֿארשטעהער דער צוואנציג לאָנדער, פֿאָן הודו ביז כוש, הונדערט אונ זיעבען אונד צוואנציג לאָנדער, פֿיר יע־דעם לאנד נאך זיינער שריפֿטארט, אונד פֿיר יעדעס פֿאָלק נאָך זיינער שפראכע; אויך אן דיא יהודים נאך איהרער שריפֿט אונד

רש"י

ספן בכס וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין לפיכך אין צריכים אתם להשיבו אלא כתבו ספרים נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה.

באור

אל היהודים, אמנם יותר אין בידי לעשות, כי הכתב הראשון אשר נכתב וגו' אין עוד להשיב, כי כן דתי פרס ומדי ולא יעבור. (ח) ואתם כתבו, כפילת הכנוי לעורר על ההיפך, כידוע מס' נתיבות השלום להרמבמ"ן ז"ל, כלומר אני לא אוכל לעשות עוד דבר, אבל אתם כתבו כתב שנית וגו', ובודאי שזה יועיל לכם, על ידי מה שהקדמתי לעשות בעבורכם. (ט) בעת ההיא בחדש השלישי, אמר הרלב"ג וז"ל ידמה לרוב כעסו של המלך על דבר המן לא השתדלה אסתר לבוא לפניו עד אחר זמן יתכן בו שתשוך חמת המלך, או אולי המתינה עד רצותה אם תקרא לפני המלך, וכאשר ראתה שעבר זמן רב ולא נקראה הוכרחה להתיר עצמה למיתה להשיב מחשבת המן, או נתקבלו אלו שתי הסבות ע"כ, או שהמשיך

וְכִלְשׁוֹנָם׃ י וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים
רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי
הָרַמָּכִים׃ יא אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀
אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל וְלַעֲמֹד עַל־
נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־
חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים
וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יב בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ

קת"ם אחשורש. ח"ו: (יא) ולעמד. ח"ו ועיין מ"ס: ולהרג. בוא"ו בראשו (מ"ס) וח"ו אחר הרי"ש: אתם. ח"ו:

אונד מונדארט , (י) מיט דעם נאמען דעם קאָניגס אונטערשריעבען, אונד מיט דעם קאָניגליכֿען אינזיעגעל בעזיעגעלט, וואורדען דיעזע בריעפֿע אבגעשיקט דורך רייטענדע באָטען אויף שנעללפֿיסיגען ראָססען , דראָמעדארן אונד מויל-טהיערען , (יא) דאס דער קאָניג נעהמליך אללען יהודים אין יעדער שטאדט פֿרייא געגעבען , צור ער-האלטונג איהרעם לעבענס צוזאממען צו טרעטען, אונד דיא צוזאממען-געראָטטעטען יעדעם פֿאָלקעס אונד לאנ-דעס , דיא זיא פֿיינדזעליג בעהאנדעלן, זאממט ווייבערן אונד קינדערן אומצוברינגען צו פֿערטילגען אונד אויסצוראָטטען , אונד איהרע גיטער צו פלינדערן , (יב) אויף איינען טאג אין אללען לאנדען דעם קאָניגס אחשורוש ; נעהמליך דען דרייצעהנטען טאג דעם צוואָלפֿטען מאָנאטס , דעם מאָנאטס אדר . איינע

רש"י

באותיות שלה: כלשנו. הוא הדבור: (י) ביד האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ: הרצים. רוכבי סוסים שלוה להם לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב בראשונות וככה

באור

שהמשיך הזמן בעבור שהיתה צריכה ללכת פעמים רבים אל המלך, מטעם שזכרנו לעיל (פ' ג'). (י) ויכתב, ויחתום וישלח ספרים, כלעיל (ג י"ב). הרצים בסוסים וגו', הנה זכר הכתוב ד' שמות של חיות, ולדעת המפרשים אינם כי אם ב' או ג' מינים. כי לדעת הרלב"ג רוכבי הרכש מבאר הרצים בסוסים, להיות הרכש ממין הסוסים יותר קלי המרוץ כמוכח בספר מלכים, וכן לדעת הראב"ע שאמר טעם הרכש מרכוב המלך שאין כמותם, ולדעת הרב אבן יחייא הורכבו על שני מיני סוסים, גם המלומדים לכך הם הרכש, גם שאינם מלומדים, כי לרוב הנחילה לקחו מכל הבא בידם, ובשם האחשתרנים בני הרמכים הסכימו שלשתן שהם הפרדים בני הסוסיא, כי רמכ' בל' ערבי היא הסוסי' בלה"ק; ואמרו עוד שבני הסוסיות חזקי' מבני האתונות; ומתמידי' מאד בהליכה בלי עיפות, והרב אבן יחייא אמר עוד שטעם אחש גדול הערך ותרין תרגום שנים, והוא הפרד היוצא מב' מינים הסום והחמור ע"כ. אמנם לדעת רש"י ז"ל הוא מין גמלים הממהרים לרוץ, והם מצוים בארץ פרס וקראו בלע"ז דראמעדאר. ויתכן לפרש המאמר כזה, הרצים בסוסים הוא שם כלל, לאמר שהיו הרצים רוכבים ולא הולכים, וכן נראה דעת רש"י באמרו ביד הרצים, רוכבי סוסים שלוה להם לרוץ, ע"כ, ואח"כ פרט ג' מינים, דהיינו שהיו רוכבי הרכש, ורוכבי האחשתרנים, ורוכבי בני הרמכים, וכן הוא מתורגם אשכנזית. (יא) אשר נתן המלך, רשות ליהודים לעמוד על נפשם, כי מתחלה אחר הדת הראשונה לא עמד בהן רוח כלל לעמוד נגד אויביהם, אף כי אם עמדו לא היה מועיל להם, בעבור רוב עמי המלך גם אילו הרב מיהיו קמים נגדם, אבל עתה אחרי שנתלה המן בעבור עלתו ונודע שחתם אבוד היהודים בטבעת המלך שלא מדעתו, ואסתר ומרדכי נושאי

שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃ יג פַּתְשֶׁגֶן
הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה
גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים
עֲתוּדִים לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃
יד הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ
מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת
נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַי
יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת
תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה
וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה

קת"ם (יג) להנתן. בב' טעמי והתי"ו בצירי: היהודיים. כ"כ בב' יודי"ן: עתודים. כ"כ בוא"ו וקרי ביוד: מאיביהם. ח"ו ומ"י וכן כולם בל"ר: (יד) מבהלים. ח"ו ומ"י: ודחופים. מלא דמלא: (טו) סתומה — : גדולה, מ"ו:

(יג) איינע אבשריפט דיעזעס שרייבענס זאָללטע אין יעדעס לאנדע, אללס איין עדיקט, אָפפענטליך פיר אללע אונ-טערטהאנען אויסגעגעבען ווערדען; אונד דאמיט אויך דיא יהודים אויף דיעזען טאג פֿאָרבערייטעט זיין מאָגען, פֿאָן איהרען פיינדען ראכע צו נעהמען. (יד) דיא אייל-באָטען אויף מויל אונד ראָס, גינגען אייסערסט שנעלל מיט דען קאָניגליכען בע-פֿעהלען אב, אונד דאז עדיקט ווארדע אין דער רעזידענץ שושן אויסגעגע-בען. (טו) אויך קאם מרדכי פֿאָם קאָניגע העראוס אין איינעם קאָניגליכען געוואַנ-דע, היממעלבלויא אונד ווייס, איינעם בריטען גאָלדענען גורט, אונד איינעם בוגד פֿאָן ביסום אונד פורפור, אונד דיא שטאדט

רש"י

לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשום ממון: (יג) פתשגן. איגרת מפורש: (יד) מבהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי

שהיה להם להקדים רצים הראשונים ולהעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה כמו טלית העשוי להתעטף

באור

מן בעיני המלך, הנה חיל המלך ורוב עמו ימשיכו את ידם מדבר הזה, ויקל להם לשלוט בהמעטים [אשר משנאתם אותם יעשו בפרהסיא נגד רצון המלך, ויתלו סרחונם בהדת הנתנה ע"י המן], וביותר כשהם מובטחים בשם המלך שלא יענשו על הריגתם, אבל גם הורשה להם לעשות בם כרצונם אף שללם לביז להיותם מורדים במלכות, אחרי שנודע להם שאינו באמת מרצון המלך לגרור את היהודים, (יג) גלוי לכל העמים, כדי שלא יסמוכו עוד על הכתב הראשון, ולהיות גם היהודים וגו'. (יד) רוכבי הרכש האחשתרנים, לא יזכור הכתוב כאן כי אם ב' מינים, ויראה מזה כאילו שם בני הרמכים דלעיל הוא תואר לאחשתרנים, כטעם שהבאנו לעיל מפי קצת המפרשים, ואפשר שגם הגמלים שזכר רש"י היו מורכבים עם סוסיות, או שהכתוב מקצר ולא זכר באמת כי אם קצתם. (טו) ועטרת זהב גדולה, יש להתבונן שבכל הספר כשהוא זוכר עדי המלך שבראשו יכנהו בשם כתר, וכאן אמר עטרת, גם אם התכריך הוא אדרת (כדעת רש"י והראב"ע), מה ראה להביא העטרת בין הלבוש והתכריך, אבל היה מקומה אחרי שניהם, ואם שהתכריך הוא קשוט הראש כדעת הרלב"ג אין שם מקום לעטרת זהב כלל, והרב אבן יחייא אמר שאין לחשוב כי העטרת היתה נתונה על ראשו כי לכובדה לא יכילנה, אבל היה כאוהל הנקרא בלשונם (באלדאכין), אשר לה ד' עצים מד' ראשותיה ומוליכים אותה ד' אנשים מד' קצותי', והית' מכוס' מבוץ וארגמן, ועל האוהל ההיא היתה תקועה עטרת זהב גדולה, אשר היתה סובבת ועוטרת את כל האוהל ע"כ, ויתורגם א"כ עטרת בל"א (קראנץ), אמנם לא משמע תואר התכריך הזה מלשון הכתוב והוא דחוק מאד, ולכן יותר נכון לפרשו על המחגורת הסובב את כל הגוף [דער גירטעל] או כטעם סוחרת שהביא

וְשָׂמֵחָה׃ טז לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה
וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ יז וּבְכָל־מְדִינָה
וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר
דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן
לַיְּהוּדִים מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי
הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים
עֲלֵיהֶם׃ ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־
חֹדֶשׁ אֲדָר בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ
אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת
בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים לִשְׁלוֹט
בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים
הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם׃ ב נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים
בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ

קת"ס (טז) וששן. ח"ו אבל בפסוק הסמוך מ"ו: ט (א) להעשות. מ"ו: לשלוט. מ"ו: ונהפוך. פ"א רפי ומ"ו: בשנאיהם. ח"ו ומ"י וכן כולם: (ב) בפניהם. בבי"ת אבל לדעת המ"ס בלמ"ד

שושן פראָהלאָקטע אונד יויבצטע. (טז) בייא דען יהודים וואר ערלייכטונג אונד פריידען=פעסטע אונד וואָננע אונד הערליכקייט פאָללאויף. (יז) זאָ אויך אין יעדעם לאנדע אונד אין יעדער שטאדט, וואָהין דער קאָניגליכע וויללע אונד זיין בעפעהל געלאנגטע, וואר פריידע אונד וואָננע בייא דען יהודים אונד וואָהל=לעבען אונד פעסטטאגע, יא, פיעלע פאָן דען פאָלקערן דעם לאנדעס היעלטען זיך צו דען יהודים; דען דיא פורכט פאָר דענזעלבען וואר איבער זיא געפאללען.

ט (א) אם דרייצעהנטען טאגע דעם צוואָלפטען מאָנאטס, דעם מאנאטס אדר, דא דער וויללע דעם קאָניגס אונד זיין בעפעהל צור אויס=איבונג געלאנגען זאָללטע דער טאג, אן וועלכעם דיא פיינדע דער יהודים געהאָפפט, נאך וויללקיהר איבער זיא צו שאלטען אונד עס דאהין אומגעקעהרט ווארדע, דאס דיעזע מיט איהרען פיינדען נאך וויללקיהר שאלטען קאָננטען: (ב) פערזאממעלטען זיך דיא יהודים אין איהרען שטאָדטען אין אללען לאנדען דעם

רש"י

להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים:

באור

המתרגם האשכנזי לעיל, ומוסב על הלבוש שהיה מוקף זהב על כל שוליו, ויתורגם בל"א (מיט בריטען גאָלד־דענען טרעססען), וטעם שם תכריך נכון כדעת הרלב"ג ז"ל, אחשוב שזה התכריך היה על ראשו והיה השם וכנגד אדום ע"כ, וכמו המצנפת שיעטפו בו יושבי המזרח את ראשיהם, ונקרא בלע"ז [טורבאן, בונד]. והעיר שושן צהלה ושמחה. אף שאר העמים שבה חוץ מהיהודים, כי אם גם לא היו שמחים באמת, היו מראים עצמם כשמחים כי נפל פחד מרדכי עליהם. (טז) ליהודים היתה אורה. אמרו שהוא לשון נהלה כי בעת הצרות ידמה לאדם כאלו הוא בחושך, ואחד מן חבריא אמר שענינו אורה ממש שהדליקו אבוקות גם נרות רבות לפרסומי ניסא, וכמו שהמנהג עוד בימינו בעת שמחה גדולה, וכן הוא מתורגם אשכנזית. ויקר, שהיו מכבדים אותם העמים בעבור גדולת מרדכי בבית המלך [הרלב"ג]. (יז) מתיהדים, קצתם פרשוהו מתגיירים, וקצתם אמרו טעמו כטעם יש מתעשר ואין כל, והטעם הנכון שהיו נראים עצמם בשמחתם כאלו הם יהודים, וזה שאמר הכתוב שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב, וגם רבים מעמי הארץ מתיהדים, כלומר מתנהגים בזה הדרך עשו שמחה ומשתה ויום טוב וכמו שאמרנו לעיל.

לִשְׁלֹחַ יָד בִּמְבַקְשֵׁי רָעָתָם וְאִישׁ לֹא־
עָמַד בִּפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־כָּל־
הָעַמִּים׃ ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת
וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים אֶת־הַיְּהוּדִים
כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם׃ ד כִּי־גָדוֹל
מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל־
הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל׃
ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־
חֶרֶב וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם
כִּרְצוֹנָם׃ ו וּבְשׁוּשַׁן הַבִּירָה הָרְגוּ
הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת

תק"ס וע"ש: (ג) ועשי. חסר וי"ו וי"ו בסוף: (ד) גדול. מ"ו. וכן וגדול כס"פ דין: הולך. מ"ו וכן השני שלאחריו:

קאָניגס אחשורוש, האנד צו לעגען אן אללע, דיא איהר אונגליק וואָללטען; אונד ניעמאנד בעשטאנד פֿאָר איהנען, דען איהרע פֿורכט וואר איבער אללע פֿאָלקער געפֿאללען; (ג) אויך אללע פֿירשטען דער לאָנדער, דיא סאטראפען, דיא פאשאס, אונד אללע דיא דען קאָניגליכען אָמטערן פֿאָרשטונדען, ערהאָבען די יהודים, וויל דיא פֿורכט פֿאָר מרדכי איבער זיא געפֿאללען וואר; (ד) דען מרדכי וואר זעהר אנגעזעהען אים הויזע דעם קאָניגס, אונד זיין רוף פֿערברייטעטע זיך דורך אללע לאנדע, דאס דיעזער מאנן איממער גראָסער ווערדע: (ה) זאָ דאס דיא יהודים איבעראלל איהרע פֿיינדע שלוגען, זיא מיט דעם שווערטע ניעדער־מעטצעלטען אונד אויסראָטטעטען, אונד מיט איהרען ווידערזאכערן נאך וויללקיהר פֿער פֿוהרען. (ו) אין דער רעזידענץ-שטאדט שושן האטטען דיא יהודים אומגעבראכט אונד ניעדערגעמעטצעלט פֿינף הונדערט מאן

רש"י

ט (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים

באור

ט (א) ונהפוך הוא, הדבר, על משקל ונשלוח ונחתוס. (ב) ואיש לא עמד בפניהם, קלתס השנו היות הטעס שלא קס איש נגדס והס הרגו כל מי העולה על רוחס שהוא מאויביהס, אבל באמת לא היה להס רשות כ"א להקהל ולעמוד על נפשס, ולא להשמיד כי אס הצרים אותס, וטעס המאמר שמן הקמים נגדס לא עמד איש זמן רב כי אס נפל במלחמה, כי אף שמתחלתס הסכימו ללחוס בס, מ"מ לא היה בהס עוד רוח כי נפל פחד היהודים עליהס, וכן כתיב (יהושע כא) ואיש לא עמד בפניהס מכל אויביהס, שמן הידוע שלחמו נגדס. (ג) ועושי המלאכה, אותס שהיו ממונים לעשות צרכי המלך רש"י, וכן הוא מתורגס. (ד) כי גדול מרדכי וגו', אין הטעס כפול, אבל שעור הכתוב שכמו שנפל פחדו על הקרובים לפי שראו גדולתו בבית המלך, כן נפל גס על הרחוקים, כי שמעו הולך בכל המדינות שהאיש מרדכי הולך וגדול, וידוע שזה אחת מהוראות מלת כי. וגדול, שם הפועל מבנין הקל, והנה הוא כשם התואר (הראב"ע), ואינו נראה, כי אילו כן היה כתוב הולך וגדול כמו הולך וחסור, אבל הוא תואר גרידא כשם הקודש. (ה) ויכו היהודים, לפי שמטעם הכאה אינו מוכח המיתה דוקא כי אם הנגוח לבד, וכמו תיבת [שלאגען] בל"א, לכן הוסיף לבאר שהכוס מכת חרב והרג ואבדן, ר"ל שלא שבקו חיים לאחד מהמנוצחים, כי לפי ששרי המדינות היו מנשאים אותס ואינם מוחים בידס כלל, ואפשר שגס מסעדים אותס באנשי צבא, היה לאל ידס

מאנן ,	אִישׁ : ז וְאֵת
(ז) זאמט	פַּרְשַׁנְדָּתָא וְאֵת
פ ר ש נ ד ת א ,	דַּלְפוֹן וְאֵת
ד ל פ ו ן אונד	אַסְפָּתָא : ח וְאֵת
א ס פ ת א ;	פּוֹרָתָא וְאֵת
(ח) פורתא ,	אֲדַלְיָא וְאֵת
א ד ל י א אונד	אֲרִידָתָא : ט וְאֵת
א ר י ד ת א ;	פַּרְמַשְׁתָּא וְאֵת
(ט) פרמשתא ,	אֲרִיסַי וְאֵת
א ר י ס י ,	אֲרִדַי וְאֵת
א ר י ד י אונד	וַיְזָתָא : י עֲשֶׂרֶת
ו י ז ת א ;	

בְּנֵי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא צֹרֵר הַיְּהוּדִים הָרָגוּ וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם : יא בַּיּוֹם הַהוּא בָּא מִסְפַּר הַהֲרוּגִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ : יב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה

(י) דיא צעהן זאֶהנע המן'ס זאָהן המרתא'ס, פערפאָלגער דער יהודים ; אבער אן דיא בייטע לעגטען זיא ניכט האנד אן . (יא) נאָך אן דיעזעם טאגע קאם דיא אנ־צאהל דער אין דער רעזיע־דענץ שושן ערשלאגנן פאָר דען קאָניג . (יב) דא זאגטע דער קאָניג צור קאָניגין אסתר : אין דער רעזידענץ שושן האבען דיא יהודים

קת"ם (ז) פרשנדתא . ת"ו זעירא : (ט) פרמשתא . ש"ן זעירא : ארידי . מ"י : ויזתא . וא"ו רבתי וזי"ן זעירא: (יא) ההרוגים . מלא דמלא :

רש"י

ממונים לעשות צרכי המלך : (י) עשרת בני המן . ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים . ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותי' והבדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן : ובבזה לא שלחו את ידם , שלא יתן המלך עין צרה בממון :

באור

לעשות בשונאיהם כרצונם, כי לולי כן אפשר שהיו השרים עושים פשרה ביניהם אחרי הגלות , וזה טעם ההמלך וכדמתורגם אשכנזית , וטעם בכל אויביהם , בכל מקום שנקהלו . (י) ובבזה לא שלחו את ידם , יתכן שכמו שהיה כתוב אל האחשדרפנים ושרי המדינות ושללם לבוז , כן צוה מרדכי לכתוב אל היהודים שלא לשלוח יד בבזה , כדי שלא יחשדו שהרגו גם אנשים נקיים שאינם מאויביהם רק לבוז ממונם ורכושם , אבל עתה ירצה

הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ
וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן בִּשְׁאָר מְדִינוֹת
הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ וּמַה־שְּׁאֵלָתֵךְ וְיִנָּתֵן
לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עוֹד וְתֵעָשׂ׃ יג וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יִנָּתֵן גַּם־
מָחָר לַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּשׁוּשָׁן לַעֲשׂוֹת
כְּדָת הַיּוֹם וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־הָמָן יִתְלוּ
עַל־הָעֵץ׃ יד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהֵעָשׂוֹת
כֵּן וַתִּנָּתֵן דָּת בְּשׁוּשָׁן וְאֵת עֲשֶׂרֶת בְּנֵי־
הָמָן תָּלוּ׃ טו וַיִּקָּהֲלוּ הַיְּהוּדִיִּים אֲשֶׁר־
בְּשׁוּשָׁן גַּם בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אֲדָר וַיַּהַרְגוּ בְשׁוּשָׁן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ

קת"ס (יב) וינתן. בב' טעמי והתי"ו בצירי: (יד) להעשות. מ"ו: ותנתן. י"ס בב' טעמי וי"ס בראשון לבד וי"ס באחרון לבד (מ"ס). ובספרים שלנו מלעיל והתי"ו בסגול: (טו) היהודיים. כ"כ בב' יודי"ן: שלש. ח"ו:

אומגעבראכט אונד ניעדער־געמעטצעלט פינף הונדערט מאנן זאממט דען צעהן זאָהנען המן'ס; וואס האבען זיא ניכט ערשט אין דען אנדערן פראָפינצען געטאהן? — וואס פערלאנגסט דוא נון פערנער? עס זאָלל בעוויללינגט ווערדען; וואס ווינשעסט דוא נאָך? עס זאָלל געשעהן! (יג) אסתר ערווידערטע: ווען עס דעם קאָניגע זאָ געפאָלליג, זאָ ווערדע אויך אויף מאָרגען דען יהודים פרייא געגעבען נאָך הייטיגער וועיזע צו פערפאהרען; אונד דיא קאָרפער דער צעהן זאָהנע המן'ס האָנגע מאן אן יענען גאלגען. (יד) דער קאָניג זאגטע, דאס זאָ געטהאן ווערדען קאָננע, דאראויף ווארדע דאז עדיקט אין שושן אויסגעגעבען, אונד דיא צעהן זאָהנע המן'ס ווארדען אויפגעהאָנגט. (טו) די יהודים צו שושן פערזאממעלטען זיך אלזאָ אויך אם פיערצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר, אונד טאָדטעטען דאזעלבסט נאָך דרייא הונדערט מאנן, אן דיא בייטע אבער לעגטען זיא ניכט

רש"י

ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק המלך:

באור

בברור שאין כוונתם כי אם לעמוד על נפשם. גם לא מצינו שהרגו טף ונשים מצורריהם אף שהורשה להם לעשות כן, וקצתם אמרו שזה טעם הרגו ואבד, ואינו מוכח, ואילו היה כן לא סתמו הכתוב. (יב) מה שאלתך וגו', לדעת חד מן חבריא הטעם, מה שאלתך עוד שינתן לך, ומה בקשתך עוד שתעשה, ויהיה א"כ תרגומו בל"א [וואס פערלאנגסט דוא נאך דאס דיר געשטאטטעט ווערדע? וואס ווינשעסט דוא נאך דאס געשעהע?]. (יג) ינתן גם מחר, יראה מתוכן הדברים שבעיר הבירה עצמה אשר שם מושב המלכות לא העיז איש לרוש את ידו נגד היהודים, ואותן האנשים שהרגו היו ממשפחת המן וקרוביו ומיודעיו ונודעים כלם לצוררי יהודים, אשר לא ינוחו ולא ישקוטו עד שינקמו נקמת אחיהם, ולכן היתה צריכה אסתר לשאול את המלך מיתת כלן; וכן אמר המתרגם הארמי חמש מאות גוברין כלהון רופילין מדבית עמלק, ולהלן תלת מאה גוברין מדבית עמלק. גם לא מצינו באנשי שושן מאמר לעמוד על נפשם, אבל בשאר המדינות נקהלו ועמוד על נפשם, בלבד נגד הקמים עליהם לצרור. כדת היום, כמנהג וסדר היום, וכמבואר לעיל (א ח). יתלו על העץ, בה"א הידיעה, כלומר על העץ שהכין אביהם, כי שם מקום לכלן בהיות גבוה חמשים

וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ טז וּשְׁאָר
הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בִּמְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהֲלוּ ׀
וְעָמֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג
בְּשֹׂנְאֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים אָלֶף
וּבַבִּזָּה לֹא שָׁלְחוּ אֶת־יָדָם׃ יז בְּיוֹם־
שְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְנוֹחַ
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם
מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃ יח וְהַיְּהוּדִיִּים אֲשֶׁר־
בְּשׁוּשָׁן נִקְהֲלוּ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר בּוֹ
וּבְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹ וְנוֹחַ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר
בּוֹ וְעָשֹׂה אֹתוֹ יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה׃
יט עַל־כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרוֹזִים הַיֹּשְׁבִים
בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה
עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שִׂמְחָה וּמִשְׁתֶּה וְיוֹם
טוֹב וּמִשְׁלוֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ׃

קת"ם (טז) ועמד. ח"ו: ונוח. מ"ו וכן כולם: והרוג. מ"ו: (יז) ועשה. בה"א בסוף וכן בפ' הסמוך: אתו. ח"ו וכן בפ' הסמוך: (יח) והיהודיים. כ"כ בב' יודי"ן: (יט) היושבים. ח"ו ומ"י: עשים. ח"ו ומ"י וכן כולם: ומשלוח. מ"ו: מנות. מ"ו וכן כולם:

ניכט האנד אן. (טז) דיא איבריגען יהודים אין דען לאֶנדערן דעם קאֶניגס פֿערזאממעלטען זיך צור ערהאלטונג איהרעס לעבענס, אונד זיך רוהע פֿאָן איהרען פֿיינדען צו שאפֿפֿען, [זיא ערשלוגען פֿאָן איהרען פֿיינדען פֿינף אונד זיעבעציג טויזענד מאנן, אָהנע יעדאָך אן דיא בייטע האנד אנצולעגען], (יז) נור אם דרייצעהנטען דעם מאָנאטס אדר, אונד פֿייערטען אם פֿיערצעהנטען טאגע דעסזעלבען, אונד מאכֿטען איהן צו איינעם טאגע דעס וואָהללעבענס אונד דער פֿריידע. (יח) דיא יהודים צו שושן הינגעגען, דיא זיך אם דרייצעהנטען אונד פֿיערצעהנטען טאג דעסזעלבען פֿערזאממעלט האטטען, רוהעטען נונמעהר אם פֿינפֿצעהנטען טאג דעסזעלבען אוים, אונד מאכֿטען דיעזען צום טאג דעם וואָהללעבענס אונד דער פֿריידע. (יט) דאהער נור דיא לאנדיהודים [דאס הייסט: דיא אין דען אָפֿפֿענען לאנדשטאָדטען וואָהנען] דען פֿיערצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר, אלס איינען פֿעסטטאג דער פֿריידע אונד דעם וואָהללעבענס פֿייערן, אן װעלכֿעם זיך °יתיר וא"ו

רש"י

(יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: עשר ומוקפין חומה בט"ו כשושן והיקף זה צריך שיהי' ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי"ן

באור

אמה, והטעם להפקיד האויבים הנשארים, אם נשארו עוד איזה מהם. (טז) ושאר היהודים, נקהלו ביום שלשה עשר לבד למלחמה ונחו ביום ארבעה עשר כן הוא המשך הכתובים, ואמר אגב גררא שהם בכלל הרגו בשונאיהם וגו', ודינו אם כן כמאמר מוסגר, וכן הוא מתורגם בל"א. (טז) ועמוד ונוח, והרוג, ועשה, כלם שמות פעלים הם. (יט) על כן, אמר הכתוב לפי שהיהודים אשר בשושן לא נחו כי אם בחמשה עשר על כן עתה היהודים הפרזים לבדם עושים את יום ארבעה עשר יום טוב, אבל ליושבי ערים המוקפות

כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר
בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם
לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר
לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ
בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ
בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר
נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם
טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה
וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת
לָאֶבְיֹנִים׃ כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־
הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי

קת"ם (כ) הקרובים והרחוקים. סניהם מלא דמלא: (כא) לקים. כחד יו"ד: (כב) מיגון. מ"ו: אותם. מ"ו: ומשלח. ח"ו: ומתנות. מ"ו: לאבינים. ח"ו ומ"י: (כג) קבל. כ"כ וקרי בלא וא"ו בסוף: החלו. הלמ"ד בדגש:

אויך פריינדען וועכסעלזייטיג מיט געשענקען ערפרייען. (כ) מרדכי שריעב אללע דיעזע אומשטאֶנדע ניעדער, אונד שיקטע בריעפע אן אללע יהודים אין דען זאֶממטליכען לאנדען דעם קאֶניגס אחשורוש, נאהע אונד פערן, (כא) אויף זיך צו נעהמען, דען פיערצעהנטען אונד דען פינפצעהנטען טאג דעם מאָנאטס אדר צו פייערן, יאהר פיר יאהר; (כב) [אלס דיא טאגע, אן וועלכען דיא יהודים רוהע ערלאנגטען פאָן איהרען פיינדען, אונד דער מאָנאט, אין וועלכעם זיך איהנען קוממער אין פריידע, אונד טרויער אין פעסטליכקייט פערוואנדעלטן] אונד זיא צו פאֶללברינגען, אלס טאגע דעם וואָהללעבענס אונד דער פריידע, דער וועכסעלזייטיגען שענקונגען אונד דעם אלמאָזען-שפענדענס. (כג) אויך נעהמען דיא יהודים גערנע אן וואס זיא שאָן פאָן זעלבסט צו טהון אנגעפאנגען, אונד וואס איהנען נון אויך מרדכי גע- שריעבען

רש"י

נקודה רפי: (כ) ויכתוב מרדכי. היא המגילה

באור

חומה הותקן אח"כ שיעשו יום המשה עשר יום טוב לזכר המעשה בשושן שהיתה גם כן מוקפת חומה. ומשלוח, שם על משקל במשעול הכרמים. ואמר הרלב"ג ז"ל, תקנו גם כן להרבות השמחה שישלח כל איש לרעהו מנות ע"כ, ואפשר שהיה זה רגיל אצלם בימים ההם בכל יום טוב לשלוח מנות לרעיהם ומתנות לאביונים. (כא) להיות עושים, את יום י"ד וט"ו ימי משתה ושמחה, כן הוא שעור הכתוב, אלא כיון שהפסיק במאמר מוסגר גדול כימים אשר נחו וגו', לאמר טעם אלו הימים דוקא, הוסיף עוד מלות לעשות אותם, בעבור ההמשך. כג) וקבל היהודים, ידוע שהפעל הבא לפני השם לא ישמור את המספר. את אשר החלו לעשות, מעלמם בשנה הראשונה יום המנוחה ליום משתה ושמחה ולהיות הדבר הזה גם עתה את אשר כתב אליהם מרדכי, שהיה חשוב בעיניהם. והרלב"ג אמר שהם החלו לעשות יום משתה ושמחה, ומרדכי כתב לשליח מנות ומתנות לאביונים ע"כ; ויותר נכון לפרש בזה הדרך, שהם החלו כולם לחוג יום י"ד כיום מנוחתם, ומרדכי תקן יום הט"ו לכל הערים המוקפות חומה. אבל פשוטו נראה כמו שאמרנו.

אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי
צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים
לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם
וּלְאַבְּדָם׃ כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה
אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ
וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן
קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם
הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת
הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ

קת"ס (כד) והפל . ח"י : (כה) ובבאה . ח"ו : אתו . ח"ו :
(כו) פורים. מלא דמלא :

שריעבען האטטע; (כד) דען
המן זאהן המדתא'ס דער
אגגיטע אונד פֿערפֿאָלגער
אללער יהודים האטטע דען
אנשלאג געפֿאסט א ל ל ע
יהודים אומצוברינגען , אונד
פור [דאס הייסט לאָאָז]
געוואָרפֿען צו איהרער פֿער-
ניכֿטונג אונד אויסראָטטונג .
(כה) אלס זיא (דיא קאָניגין)
אבער פֿאָר דען קאָניג קאם ,
ווארדע ב ע ש ל אָ ס ס ע ן ,
ט ר אָ ט ץ יענעם ערשטען
בריעפֿעס , זיינען ב אָ ז ע ן
אנשלאג , דען ער געגען
דיא יהודים געפֿאסט , אויף
זיין אייגנעם הויפט צוריק
צו-וואלצען ! אונ מאן האָנ-
גטע איהן אונד זיינע זאָהנע
אן דען גאלגען. (כו) דארום
האט מאן דיעזע טאגע פורים גענאננט , וועגען דעם פור (דאז לאָאָז) ; אונד דארום
וועגען אללע אין דיעזער שריפֿט ערצאָהלטען פֿאָרפֿאָללע , וואס זיא דארוים
ערזעהען, אונד וואס ענדליך פֿיר זיא דארוים געוואָרדען , האבען

רש"י

הזאת כמות שהיא : (כד) כי המן בן המדתא .
חשב להומם ולאבדם : (כה) ובבאה . אסתר אל
המלך להתחנן לו : אמר עם הספר . אמר המלך
בפיו וזהו לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה
בראשו : (כו) על כן . על כל דברי האגרת
הזאת נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות
הבאים : ומה ראו . עושי המעשים האלה שעשאום :
ומה הגיע אליהם . מה ראה אחשורוש שנשתמש
בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם
והרג את ושתי מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה
הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו . מה ראה מרדכי
שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה

באור

(כד) כי המן וגו', הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם וגם זרעם , ויזכרו אותם בכל שנה להודות לשם אשר לו נתכנו עלילות , (הראב"ע) . (כה) ובבאה , ובעבור ביאתה של המלכה לפני המלך נתהפכו הדברים . אמר עם הספר , לדעת רש"י ז"ל אמר המלך בפיו וזהו לכתוב ספרים שישוב , וכן הוא דעת הראב"ע , ויהיה תרגומו בל"א [ווארדע בעפֿאהלען אונד גזעטצליך ניעדערגעשריעבען]. אמנם הנראה הוא כדעת הרלב"ג , אמר המלך שעם קיום הספר הראשון , כלומר אף על פי שאי אפשר להשיב מה שכבר נקדם לכתוב בשם המלך, בכל זאת ישוב מחשבתו הרעה על ראשו , על דרך שנכתב בזה הספר, וכן הוא מתורגם בל"א . (כו) על כן קראו וגו', מהקדמת כי המן וגו' שהביא , הוליד ב' תולדות , הראשונה על כן קראו לימים האלה וגו' , והתולדה השניה על כן דהיינו על כל הנודע מדברי האגרת הזאת , ומה אשר ראו מהשגחת השם במה שאירע להם בצרה הזאת , ואשר הגיע אליהם מהנס שנעשה להם בסוף , על כל זה קימו וקבלו וגו' (מדברי הרלב"ג והרב אבן יחייא) , וכן הוא מתורגם אשכנזית . האגרת , מגזרת אגרה בקציר מאכלה , והטעם מחברת המלים (הראב"ע) כמה שקורין בל"א [איינע זאממלונג] , והכוונה כאן על פרטי המעשה הנכתבים פה , ולא על מה שקוריו בל"א [בריעפע] כי הם נקראים ספרים בכל הספר הזה .

אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ° הַיְּהוּדִים
עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים
עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת־
שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם
בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה
נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה
וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר
וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ
הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס
כט וַתִּכְתֹּב אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה בַת־אֲבִיחַיִל
וּמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי אֶת־כָּל־תֹּקֶף לְקַיֵּם

קת"ם (כז) יעבור . מ"ו: (כח) ונעשים . הוא"ו בגעיא והעי"ן בח"פ (מ"ס) : דור ודור . שניהם מ"ו: הפורים . מלא דמלא : יסוף . מ"ו : (כט) סתומה— : ותכתב . תי"ו ראשונה רבתי : תקף . ח"ו : לקים . בחד יו"ד : °וקבלו קרי

(כז) האבען דיא יהודים בעשלאָססען , אונד אלס איין אונפערבריכּליכעס געזעטץ אויף זיך גענאָממען , אונד אויף איהרע קינדער אונד אללע , דיא זיך צו איהנען האלטען, דיעזע ביידען טאגע, יאהר פיר יאהר נאך פאָרגעשריעבענער א ר ט אונד צייט צו בעגעהען.(כח) אויך זינד דיעזע פורים-טאגע נאָך אימּמער א י ם אנדענקען ערהאלטען אונד געפייערט וואָרדען , אין יעדעם צייטאלטער אונטער יעדעם פאָלקע , אין יעדעם לאנדע אונד יעדער שטאדט ; ווערדען אויך ניע אונטער דען יהודים אבקאָממען, אונד איהר אנדענקען ניע בייא איהרען נאכקאָממען פערלאָשען ; (כט) דען דיא קאָניגין אסתר, טאָכטער אביחיל'ם , אונד מרדכי דער יהודי, האטטען אום דיעזעס בעשלוססע אללע מאָגליכע קראַפט אונד

רש"י

להמן : (כז) הנלוים עליהם . גרים העתידים להתגייר : ככתבם . שתהא המגילה כתובה כתב אשורית : (כח) נזכרים . בקריאת מגילה : ונעשים . משתה ושמחה ויו"ט לתת מנות ומתנות : משפחה ומשפחה . מתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו : וזכרם . קריאת מגילה : לא יסוף . תרגום של יתום דמתרגמינן עד תום עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה מגזרת עתה אספה יום אחד שא"כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם : (כט) את כל תקף . תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי

באור

(כז) כל הנלוים , הגרים והתושבים . ככתבם , הטעם על הנהגתם בשמחה ומשתה וגו'. וכזמנם , בי"ד לפרזים וט"ו למוקפות. (כח) והימים האלה , אמר הכותב המגלה הזאת בלה"ק , שאי הרבה שנים אחר המעשה הזה , כנזכר במ"הם (עיין שם) , שכאשר קבלו היהודים זה הדבר עליהם כן היה באמת בעתים שעברו לפניו , הימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וגו' וגם על העתיד הוא בטוח ומבטיח , שלא יעברו ימי הפורים לעולם מתוך היהודים . נזכרים , אמרו שזה רמז על מקרא מגלה . משפחה ומשפחה , ענינו אומה מלשון משפחות עמים (תהלים לו) וכטעם שהביא שם רעי בספרו זמירות ישראל , ולכן אחריו מדינה ומדינה עיר ועיר , לפי שיש אומה אחת נפזרת בכמה מדינות , כמו שבמדינה אחת יש ערים רבות , ורצונו לומר שבכל אומה ואומה שהיו שם יהודים , היו עושים ימי הפורים . יסוף , יכלה כמו יחד יסופו , והם מהשנים כי תמצא בעלומי הלמ"ד (רא"ב"ע) והם ב' שרשים מענין אחד ורבים כן . (כט) ותכתוב אסתר ומרדכי , משקל הפעל כמשקל הנושא הסמוך , והטעם וכבר כתבו , כלומר מה שהבטיח מקיום פורים לא היה על ידי אגרת מרדכי הראשונה כאמור ויכתב מרדכי את הדברים האלה , כי יראה מה שאמר הרא"ב"ע

סדר

תפלה

לשבתות השנה ולכל ימות החול

כמנהג אשכנז

עם העתקה אשכנזית חדשה

מאת

י. נ. מאננהיימער

נדפס לעדת ישורון דק"ק וויען.

בײם אײנטריטט אין דאס הויז דער אנדאכט ׃

וויא שאָן זינד דיינע היטטען , יעקב , דיינע וואָהנונגען , ישראל ! דיינער פאטערהולד פערטרויענד , טרעטע איך איין , הערר , אין דיין הויז , אונד בייגע מיך פאָר דיר אין דיינעם היילִיגען טעמפעל אין גאטטעספורכט. מיט דער איננִיגסטען לוסט אונד ליעבע טרעטע איך איין , הערר , אין דיין הויז , בעטרעטע איך דיא שטאָטטע , וואָ דוא טהראָנעסט אין דיינער העררליכקייט . איך בייגע מיך , איך ביקקע מיך , איך בייגע דאז קניע פאָר דיר , מיינעם גאָטט , דער מיך געשאפפען . מאָגע מיין געבעט פאָר דיך געלאנגען אין איינער גנאדענרייכען שטונדע . גאָטט אין דיינער גנאדענפיללע ערהאָרע מיך , אונד זענדע מיר דיינע וואהרהייט אונד דיין הייל ! אמן !

דער הערר דער וועלט , דער האט רעגיערעט , בעפאָר נאָך איין געשאָפף איזט געשאפפען וואָרדען . צור צייט , אלס אללעס ווארד געמאכט נאך זיינעם וויללען , ווארד ער דער „וועלטען קאָניג" מיט נאמען שאָן גענאננט , אונד , וועגן אללעס אוים איזט אונד צו ענדע , ווירד ער אלליין רעגיערען אין זיינער פורכטבארקייט. ער וואר ! ער איזט ! ער ווירד זיין — אין זיינער העררליכקייט , ער איזט איינציג , אונד קיין צווייטעס איזט , דאס איהם צו פערבינדען . אָהנע אנפאנג , אָהנע ענדע , זיין איזט דיא מאכט , אונד זיין דיא העררשאפט , ער איזט מיין גאטט , מיין עוויגלעבענדער ערלאָזער , איין פעלז אונד האָרט אין מיינעם לייד , אין יעדער צייט דער נאָטה . ער איזט מיין באניער אונד איינע זיכערע צופלוכט מיר , מיין טהייל אונד לאָאָז , מיין קעלך אונד הייל , וועגן איך צו איהם רופע ! אין זיינע האנד עמפפעהלע איך מיינען גייסט , אב איך שלאפע אב איך וואכע , אונד מיט דעם גייסטע מיינען לייב אין זיינע האנד ! גאָטט מיט מיר , דא פירכטע איך ניכטס .

כשנכנס לבהכ"נ יאמר זה ׃

מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל ׃ וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ ׃ יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ ׃ וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה אֶבְרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי ׃ וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ ׃

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ . בְּטֶרֶם כָּל יְצִיר נִבְרָא ׃ לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא ׃ וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל . לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא ׃ וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה ׃ וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי . לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה ׃ בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית . וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה ׃ וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי . וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה ׃ וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי . מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא ׃ בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי . בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה . וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי . יְיָ לִי וְלֹא אִירָא ׃

יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח .

א נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ ׃ ב אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ . נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדּוּתוֹ ׃ ג אֵין לוֹ דְמוּת הַגּוּף וְאֵינוֹ גוּף . לֹא נַעֲרוֹךְ אֵלָיו

גראס איזט גאטט , דער לעבענדיגע , געפריעזען איזט זיין נאמע .

1) ער איזט , אונד קיינע צייט בעשטיממט דאז זיין אין איהם . 2) א י י נ צ י ג איזט ער , אונד קיינע איינהייט וויא דיא זיינע . אונערפאָרשליך אונבעגריפפען , אונד קיין בעגריף בעגרענצעט זיינע איינהייט . 3) ער האט קיינע לייבליכע געשטאלטונג אונד קיינען לייב , עס גיבט קיין בילד אונד גלייכניס פיר איהן אין זיינער

קָדְשָׁתוֹ: ד קַדְמוֹן לְכָל דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא . רִאשׁוֹן
וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ: ה הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל
נוֹצָר . יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ: ו שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ
נְתָנוֹ . אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ: ז לֹא קָם
בְּיִשְׂרָאֵל כְּמשֶׁה עוֹד נָבִיא וּמַבִּיט אֶת תְּמוּנָתוֹ:
ח תּוֹרַת אֱמֶת נָתַן לְעַמּוֹ אֵל . עַל יַד נְבִיאוֹ
נֶאֱמַן בֵּיתוֹ: ט לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ .
לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ: י צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ . מַבִּיט
לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ: יא גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד
כְּמִפְעָלוֹ . נוֹתֵן לְרָשָׁע רָע כְּרִשְׁעָתוֹ: יב יִשְׁלַח
לְקֵץ יָמִין מְשִׁיחֵנוּ לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ:
יג מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ . בָּרוּךְ עֲדֵי עַד
שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם . אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים נְקָבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

הייליגקייט . 4) ער וואר , בעפֿאר נאָך איינעם פֿאָן דען דינגען וואר , דיא גע- שאַפֿפֿען וואָרדען . ער , דער דינגע אנפֿאנג , אונד זעלבער אהנע אנפֿאנג. 5) ער איזט דער הערר דער וועלט אונד אללער שאָפּפֿונגען , צייגט אין איהנען זיינע גראָססע , זיין רייך אונד זיינע הערשאַפֿט . 6) דען איוספֿלוס אונד דען אבגלאנץ זיינער וויזהייט גאב ער דען פּראָפֿהעטען דען מאָננערן זיינער וואהל , מיט דענען ער זיינען רוהם געטהיילט. 7) זא שטאנד קיינער מעהר אין ישראל אויף וויא משה , איין פּראפֿהעט , דען איהן געשויעט אין זייגער אי גענטהימליכקייט. 8) דיא לעהרע , דארין דיא וואהרהייט איזט , דיא גאב גאטט זיינעם פֿאלקע , גאב זיא איהם דורך זיינען פּראפֿהעטען, דער זיך טרייא בע- וואָהרט אין זיינעם הויזע. 9) גאטט וועכֿסעלט ניכֿט מיט זיינעם געזעטצע , אונד העבט עס נימּמער אויף , גיבט עס אין עוויגקייט ניכֿט פֿיר איין אנדערעס הין. 10) ער שויעט אונד וויים דאז געהיימע אונד פֿערבארגענע אין אונז , דורכֿשויעט דאז ענדע דער דינגע בייא איהרעם אנפֿאנג אונד ענטשטעהען . 11) פֿערגילט דעם פֿראממען מאננע נאָך זיינעם טהון אונדווירקען, אונד גיבט דעם זינדער , וואס איהם געביהרט נאָך זיינער שולד . 12) ער זענדעט , וועגן דיא צייט צו ענדע געהט , אונז זיינען געזאלבטען , דאס ער ערלאָזע דיא דא האפֿפֿען אויף דאז ענדע אונד דאז הייל . 13) דיא טאָדטען בעלעבט גאטט אין זיינער גנאדען-פֿיללע ; געפּריעזען זייא זיין נאמע אונד זיינע הערדליכֿקייט אין עוויגקייט !

געלאבט זייסט דוא גאטט , אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער אונז געהייליגעט האט דורך זיינע געבאטע, אונד אונז געבאטען האט , דיא רייניגונג דער האָנדע .

געלאבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר אונד הערר דער וועלט ; דער דען מענשען האט געפֿארמט אין וויזהייט , אונד איהן מיט אָפֿפֿנונגען אונד האָהלונגען האט געשאַפֿפֿען , עס איזט בעקאַננט אונד אַפֿפֿענבאר פֿאר דיינעם וועלטענטהראָנע , דאס , ווא איינע פֿאָן איהנען זיך עפֿפֿנע , אונד איינע זיך שליעסע , עס נימּמער מעגליך וואָרע , דאס דער מענש פֿאר דיר בעשטעהען אונד אם לעבען בלייבען קאָננע , דארום זייסט דוא , גאטט , געלאבט , דער דא היילעט אללעס פֿלייש אונד עס וואונדערבאר געשאַפֿפֿען .

געלאבט זייסט דוא גאטט , אונזער הערר אונד הערר דער וועלט , דער אונז געהייליגעט האט דורך זיינע געבאטע , אונד אונז געבאטען האט , דען ווארטען דער תורה אונד דער גאטטעסלעהרע אייפֿריג נאכֿצוגעהען (אונד מיט איהר צו בעשאָפֿטיגען) .

מאָגע , גאטט אונזער הערר , דאז ווארט דיינער גאטמיעס לעהרע שטעטס אונזערע לוסט זיין , איין לאבזאל אין אונזערעם מונדע אונד אין דעם מונדע דיינעם פֿאלקעס ישראל, מאָגען וויר אונד אונזערע נאכקאָממלינגע דיינעם פֿאלקעס ישראל צור וואהרהאפֿטען ערקעננטניס דיינעם נאמענס געלאנגען , אונד דיא וויססענשאפֿט דער גאטטעס־לעהרע אונד דיינעם גאָטטליכען ווארטעס שטעטס איהרע פֿערעהרער פֿינדען . געלאבט זייסט דוא גאטט , דער זיינעם פֿאלקע ישראל דיא תורה געאָפֿפֿענבארעט

געלאבט זייסט דוא גאטט , אונזער הערר אונד הערר דער וועלט , דער אונז ערוואָהלעט האט אונטער אללען היידען , אונד אונז זיינע תורה האט געגעבען . געלאבט זייסט דוא גאטט , דער דיא תורה האט געגעבען .

גאטט זעגנע דיך אונד בעהיטע דיך ! גאטט לאססע לייכטען איבער דיר זיין אנגעזיכט אונד זייא דיר גנעדיג ! גאטט ווענדע צו דיר זיין אנגעזיכט אונד געבע דיר דען פֿריעדען !

דאס זינד דיא דינגע , פֿיר דיא קיין בעשטימממטעס מאס איזט (אים געזעטצע) : דיא עקקע דעם פֿעלדעס (דיא דען ארמען איבערלאססען ווארד): דיא ערשטלינגסגאבען; דאז פֿעסטאָפּפֿער , (דאס דער איינצעלנע בייא זיינעם ערשיינען פֿאָר גאָטט צו ברינגען האטטע); דיא ווערקע דער מילדטהאָטיגקייט אונד מענשענפֿריינדליכקייט אונד — דיא וויססענשאפֿט דער גאטטעסלעהרע : דאס זינד דינגע, פֿאן דענען דער מענש דעם פֿרוכטגענוז האט אין דיעזער וועלט , אונד דער גרונדשטאָק איהם בלייבט פֿיר דיא קינפֿטיגע וועלט . דיא זינד עס : דיא עהרפֿורכט, דיא וויר פֿאטער אונד מוטטער בעצייגען ! דיא ווערקע דער מילדטהאָטיגקייט ; דיא בעריטוויללינקייט מיט דער וויר אינ'ס לעהר־ אונד בעטהויז געהען אבענדס אונד מאָרגענס ; דיא גאסטפֿרייהייט ; קראנקענפֿלעגע, אויסשטאטטונג דער בראָוטע : דיא טאָדטען געלייטען ; אנדאכט אים געבעטע ; פֿריעדען שטיפֿטען צווישען מענש אונד מענש . דיא וויססענשאפֿט דיר גאָטטעסלעהרע (דיא בעשאָפֿטיגונג מיט גאָטטעס וואָרט אונד לעהרע) , דיא געהט איבער אללעם !

מיין גאָטט ! דיא זעעלע, דיא דוא מיר געגעבען האסט, איזט ריין. דוא האסט זיא געשאפֿפֿען אונד געבילדעט, אונד זיא אין מיך הינאיינגעהויכט. דוא וואהרעסט זיא אין מיר, אונד נימססט זיא איינסט פֿאן מיר , אונד ווירסט זיא מיר וויעדערגעבען אין דער צייט דיא קאָממעט , אללדיעוויל דיא זעעלע איזט אין מיר בעקעננע איך (מייגען גלויבען) פֿאָר דיר מיינעם גאָטט אונד הערן , דעם גאָטט מיינער פֿאָטער , דיך אלס דען מייסטער

וְהַעֲרֶב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ (לִשְׁמָהּ) . בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה :

יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ : יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם :

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁיעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה :

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעוֹלָם הַבָּא : וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם :

אֱלֹהַי נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא כָּל זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי

דִּבּוּן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה 1):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרְכִּי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

אללער שאָפּפונגען, דען העררן אללער זעעלען! געלאָבט זייסט דוא גאָטט, דער דיא זעעלע ווידער גיבט דען מאָרטען לייבערן.

געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער דעם האהנע האט דאז פֿערשטענדניס געגעבען, צו אונטערשיידען צווישען טאג אונד נאַכט.

געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער מיך ניכט צו איינען היידען האט געמאַכט;

— — — דער מיך ניכט צו איינעם קנעכטע האט געמאַכט;

— — — דער מיך ניכט צו איינעם ווייבע האט געמאַכט;

געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער דיא בלינדען זעהענד מאַכט;

— — — דער דיא נאַקקטען קליידעט;

— — — דער דיא געבונדענען לעזעט;

— — — דער דיא געבייגטען אויפֿריכטעט;

— — — דער דיא ערדע וועלבעט איבער דיא וואססער;

— — — דער אללעס, וואס מיר נאָטה טהוט, מיר געשאַפּפען אונד בערייט געהאלטען.

— — — דער דא לענקעט דיא שריטטע דעם מאננעס;

געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער דא גירטעט ישראל מיט מאַכט אונד שטערקע;

— — — דער דא קרעהנעט ישראל מיט רוהם אונד הערליכקייט;

— — — דער דעם מידען גיבט דיא קראַפֿט.

געלאָבט זייסט דוא אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער דען שלאף מיר נימטט אוים מיינען אויגען אונד דען שלוממער מיר פֿאן מיינען אויגענלידערן.

מעגע

1) לפי שעלינו מצות יותר מהאשה, ואנחנו מברכים ה' כי הקשה עול החובות והמצות עלינו.

מאָגע עס דיר געפאללען, דיר אונזערם גאָטט אונד העררן, דער גאָטטע אונזערער פאָטער, אונז אנצוהאלטען אונד איינצופיהרען אין דאז איננערסטע הייליגטהום דער גאָטטעסלעהרע, אונז צו בעפעסטיגען אין דער בעאָבאַכטונג דיינער גאָטטליכען געבאָטע, אויף דאס וויר ניכט צור פערזינדיגונג קאָממען, אונז פאר יעדער שולד אונד זינדע וואהרען, אונד ניכט דער פערזוכונג אונד ניכט דער שמאך אונד דער בעשאָממונג יע פערפאללען. לאס דען באָזען טריעב אין אונז נימּמער וואלטען איבער אונז: האלט אונז פערן פאן שלעכטען מענשען אונד שלעכטער געזעללשאפט אונד אומגעבונג. בעפעסטיגע דוא יעדען גוטען טריעב אין אונז, אונד אונז אין איהם, דאס וויר אללען גוטען אונד עדלען ווערקען מיט אללער לוסט אונד ליעבע נאכגעהען; איבערוואָלל־טיגע דען הערצענסטריעב אין אונז, אויף דאס וויר דיר אונד דיר אלליין אונז אונטערווירפיג מאכען. גיב, אָ גאָטט! דאס וויר הייטע אונד אללע טאגע גנאדע פינדען אונד וואָהלוואָללען אונד ערבארמען אין דיינען אויגען אונד אין דען אויגען אללער, דיא אונז זעהען. לאס דיינע הולד אונד מילדע וואלטען איבער אונז, דאס וויר דיינער וואָהלטהאטען אונז שטעטס ערפרייען. געלאָבט זייסט דוא גאָטט, דער זיינע הולד אונד מילדע וואלטען לאָסט איבער זיין פאָלק ישראל.

מאָגע עס דיר געפאללען, דיר מיינעם גאָטט אונד העררן, דעם גאָטטע מיינער פאָטער, מיר הייטע אונד אללע טאגע דיינען שוטץ אונד דיינע אָבהוט צו געוואָהרען, געגען פרעכהייט אונד אויסגעלאססענהייט, געוואלט אונד טיקקע; שיטצע מיך, פאר שלעכטען מענשען אונד שלעכטער אומגעבונג, פאר איינעם באָזען נאכבאר אונד פאר יעדעם באָזען פערהאָנגניס אונד בעגעגניס, פאר יעדעם זעעלענפערדאָרבניס, פאר איינעם הארטען גערייכטע אונד איינעם הארטען קלאָגער, וועס בונדעס, וועס גלויבענס ער אויך אימּמער זייא!

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן וְאַל תַּשְׁלֶט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע מִשָּׁכֵן רָע וּמִפֶּגַע רָע וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה בֵּין שֶׁהוּא בֶן בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן בְּרִית:

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים: בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח

אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא אֵלָיו
מַלְאַךְ יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר
וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יְרֵא
אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ
מִמֶּנִּי: וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה
אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם
וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: וַיִּקְרָא
אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר
הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְיָ אֶל אַבְרָהָם
שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם יְיָ
כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא
חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידֶךָ: כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ
וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל
אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר
אֹיְבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב
אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי: וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו
וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם
בִּבְאֵר שָׁבַע:

לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם יְרֵא שָׁמַיִם בְּסֵתֶר וּבַגָּלוּי וּמוֹדֶה עַל הָאֱמֶת וְדוֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ וְיַשְׁכֵּם וְיֹאמַר:

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים לֹא עַל צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מַפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים מָה אֲנַחְנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְּשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ: מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הֲלֹא כָּל הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל כִּי רוֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ: וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן כִּי הַכֹּל הָבֶל:

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ. עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ

(עם לעהרען דיא וויזען): „פֿאר אללעם זאלל דער מענש גאָטטעספֿירכטיג זיין אים שטיללען, דיא וואהרהייט בעקעננען, דיא וואהרהייט רעדען, וויא ער זיא אים הערצען האט; פֿריה אויפֿשטעהען, אונד זיינען גאָטט אונד העררן אין וואהרהאַפֿטיגקייט בעקעננען".

הערר אללער וועלטען! ניכט אום אונזערער אייגענען פֿערדיענסטע וויללען האָפֿפֿען וויר דיא געוואָהרונג אונזערער ביטטען אונד וווינשע, דיא וויר דיר ברינגען; זאָנדערן אויף דיינע אונענדליכע ליעבע אונד בארמהערציגקייט האָפֿפֿען אונד פֿערטרויען וויר. וואס זינד וויר? וואס איזט אונזער לעבען? וואס איזט אונזערע ליעבע? וואס איזט אונזערע פֿראָממיגקייט? וואס איזט אונזער הייל, אונד אונזערע קראַפֿט אונד שטאָרקע? וואס קאָננען וויר דיר, אונזערעם גאָטט אונד העררן, דעם גאָטטע אונזערער פֿאָטער, צום רוהמע זאַגען? זינד ניכט אללע העלדען וויא ניכטס פֿאר דיר; אונד דיא נאמהאַפֿטעסטען מאָננער, אלס וואָרען זיא ניע דא געוועזען? דיא וויזען פֿאר דיר אָהנע איינזיכט, דיא פֿערשטאָנדיגען אָהנע איבערלעגונג? איהר מייסטעס טהון איזט פֿערגענגליך אונד פֿערגעבליך; דיא טאגע איהרעס לעבענס זינד וויא איין פֿליכטיגער טרוים פֿאר דיר; דער פֿאָרצוג, דען דער מענש האט פֿאר דעם פֿיעה, דער איזט ניכטיג, דיעוויל אללעס — איטעל איזט אונד פֿערגענגליך.

אונד דאָך זינד וויר דיין פֿאָלק, דאס דוא ערקאָרען, דיא גליעדער איינעס בונדעס, דען דוא געווייהעט; דיא קינדער אברהם'ס, דער דיך געליעבט, דעם דוא דיינע ליעבע צוגעשוואָרען אויף דעם בערגע מוריה; דער זאמע יצחק, דעם איינציגען, דער אויף דעם אלטארע שאָן פֿאר דיר געבונדען לאג; דיא געמיינדע יעקב'ס, דיינעס ערשטגעבאָרענען, אום דער ליעבע וויללען, מיט דער דוא איהן געליעבט, אונד דיעוויל דוא אן איהם האסט דיינע פֿריידע געהאבט, נאננטעסט דוא איהן מיט נאמען ישראל (דען הייליגען

קעמפפער

קעמפפער גאָטטעס) אונד ישורון (דען גאָטטגערעכטען)!

דארום פֿיהלען וויר אונז פֿערפפליכטעט אונד פֿערשולדעט, דיר צו דאנקען, דיך צו פּרייזען אונד צו ריהמען, צו הייליגען אונד צו פֿערהערליכען, דיינעם נאמען דען דאנק אונד דיא עהרע צו געבען. וואָהל אונז; דוא האסט דען בעסטען טהייל, איין פֿריינדליך לאָאָז, איין שענעס ערבע אונז בעשיעדען, וואָהל אונז! דיא וויר פֿריה אונד שפעט, אבענדס אונד מאָרגענס, צווייםאל אים טאגע אונזערן גלויבען בעקעננען.

„הערע ישראל! גאָטט אונזער הערר, איזט איין אייניגער, איינציגער גאָטט"!

געפריעזען איזט זיין נאמע, זיין רייך אונד זיינע הערליכקייט אין — עוויגקייט!

דוא ווארסט דערזעלבע, בעפֿאָר נאך דיא וועלט איז געשאַפֿפֿען וואָרדען, אונד ביסט דערזעלבע, נאכדעם דיא וועלט איזט ערשאַפֿפֿען וואָרדען, דוא ביסט דערזעלבע אין דיעזער וויא אין דער צוקינפֿטיגער וועלט. הייליגע דיינען נאמען אן אללען, דיא דיינען נאמען הייליג האלטען; הייליגע איהן אין דיינער גאנצען מענשענוועלט; אויף דאס דיין הייל אונד דיינע הילפֿע זיכטבאר ווערדע אן אונז, אונד דוא ערהעהעט אונד וויר מיט דיר ערהעהעט אונד פֿערהערליכט ווערדען. געלאבט זייסט דוא גאָטט, דער דוא הייליגעסט דיינען נאמען אין דער גראָססען וועלט.

דוא אונזער גאָטט אונד הערר, דוא ביזט דערזעלבע אים היממעל אונד אויף ערדען וויא אין דען העכסטען היממעלסהעהען! דאס איזט אונד בלייבט וואהר; דוא ביזט דער ערשטע אונד ביזט דער לעטצטע, אונד אויססער דיר איזט קיין גאָטט! אייניגע דוא, דיא אויף דיך האָפֿפֿען, אויס אללען פֿיער ענדען דער וועלט, אויף דאס ערקעננען אונד איינזעהען אללע, דיא דיא וועלט בעוואָהנען, דאס דוא אלליין, גאָטט, הערר ביזט איבער אללע רייכע דער וועלט. דוא האסט דען היממעל געמאכט אונד דיא ערדע, דאז מעער אונד וואס אין איהנען איזט. ווער אונטער אללען דיינען שעפּפֿונגען, דען העהערן אונד דען ניעדערן, קעננטע צו דיר זאגען: וואס טהוסט דוא דא?

אונזער פֿאטער אים היממעל! לאס דיינע גנאדע וואלטען איבער אונז אום דיינעס הייליגען נאמענס וויללען, דער אַן־אונד איבער אונז ווארד גענאננט; אויף דאס אן אונז אין ערפֿיללונג געהע, וואס געשריעבען שטעהט:

שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ וּלְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ. אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ: אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם הַבָּא קַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ עַל מַקְדִּישֵׁי שְׁמֶךָ וְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ וּבִישׁוּעָתְךָ תָּרִים וְתַגְבִּיהַּ קַרְנֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּרַבִּים:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם. וּמִי בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה: אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ. וְקַיֶּם לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם

וּבְעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ׃

„אום דיא צייט, דא פֿיהרע איך אייך צוריק, אונד אום דיא צייט, דא זאממלע איך אייך, דענן איך וויلل אייך איינען נאמען מאכען, איינען עהרענפֿאללען נאמען אונטער אללען פֿעלקערן דער וועלט, ווענן איך צוריק פֿיהרע איירע געפֿאנגענע פֿאר איירען אויגען שפריכט גאטט דער הערר"!

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם׃ בְּבֹאָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַייָ׃ וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם

וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַייָ כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַייָ׃ וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַייָ׃ וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַייָ׃

וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְיָ וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת דָּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם • כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל יַד מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ׃

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְיָ לְדֹרֹתֵיכֶם׃

תָּנוּ רַבָּנָן פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד • שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ • שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה • מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבַּיִם • וּשְׁלֹשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים • וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפֻּרִים וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה • כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה׃ וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ וְאֵלּוּ הֵן הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה׃ הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלֹשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה • בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין • יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק • מֶלַח סְדוֹמִית רוֹבַע הַקָּב מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא • רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא • וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ • וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה •

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר • הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף •

בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה לָמָּה הוּא בָּא כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה. יֵין קַפְרִיסִין לָמָּה הוּא בָּא כְּדֵי לִשְׁרוֹת בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד׃

תַּנְיָא רַבִּי נָתָן אוֹמֵר. כְּשֶׁהוּא שׁוֹחֵק אוֹמֵר הָדֵק הֵיטֵב הֵיטֵב הָדֵק מִפְּנֵי שֶׁהַקּוֹל יָפֶה לַבְּשָׂמִים. פִּטְּמָהּ לַחֲצָאִין כְּשֵׁרָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ לֹא שָׁמַעְנוּ. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה זֶה הַכְּלָל אִם כְּמִדָּתָהּ כְּשֵׁרָה לַחֲצָאִין וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה׃

תַּנְיָא בַּר קַפָּרָא אוֹמֵר. אַחַת לְשִׁשִּׁים אוֹ לְשִׁבְעִים שָׁנָה הָיְתָה בָאָה שֶׁל שִׁירַיִם לַחֲצָאִין. וְעוֹד תָּנֵי בַּר קַפָּרָא אִלּוּ הָיָה נוֹתֵן בָּהּ קוֹרְטוֹב שֶׁל דְּבַשׁ אֵין אָדָם יָכוֹל לַעֲמוֹד מִפְּנֵי רֵיחָהּ וְלָמָּה אֵין מְעָרְבִין בָּהּ דְּבַשׁ מִפְּנֵי שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיְיָ׃

יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה ג״פ׃ יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ ג״פ׃ יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ ג״פ׃

אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה׃ וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת׃

אַבַּיֵי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִּגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם׃

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה. 1] אב״ג ית״ץ
קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא. קר״ע שט״ן
נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם. נג״ד יכ״ש
בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם. בט״ר צת״ג
חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ. חק״ב טנ״ע
יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ. יג״ל פז״ק
שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת׃

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ שק״ו צי״ת

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃ עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃

לר״ח וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃ וּשְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד. וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיְיָ׃ וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן׃ זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיְיָ עַל עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃

אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלֵי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב׃ פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים

ושעירים

1) היינו צרורות הטובות עפ״ה (הושע י״ג) צרור עון אפרים,

וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת׃ שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב. אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית הַדָּשֶׁן׃ חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת כֵּיצַד עָלָה בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי׃ וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃

הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים׃ זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע אָשָׁם תָּלוּי׃ שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃

הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת׃ הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃

שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד׃ הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם׃

הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בָּעֲזָרָה וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אֶחָת. וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל אָדָם׃ וְנֶאֱכָלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד. הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי׃

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת. מִקַּל וָחוֹמֶר וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. מִכְּלָל וּפְרָט. וּמִפְּרָט וּכְלָל׃ כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל. כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא׃ כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר׃ כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר׃ כָּל דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לָדוּן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ׃ דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם׃

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך׃ ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות׃

מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד׃ אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי׃ יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי׃ יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר׃ זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃ כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה׃ וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל

געלאבט זייא דער, אויף דעססען ווארט דיא וועלט איזט געווארדען, געלאבט זייא ער. געלאבט זייא דער, דער אנפאנג דער דינגע געמאכט. געלאבט זייא דער, דעססען ווארט איזט טהאט, דעססען ענטשלוס אונד פארזאטץ פעסט שטעהט אונד בעשטאנד האט. געלאבט זייא דער, דער זיך דער ערדע ערבארמט; געלאבט זייא דער, דער זיך אללער שעפפונגען ערבארמעט. געלאבט זייא דער, דער זיינען פערעהרערן צאהלט זיינען פאללען לאהן; געלאבט זייא דער עוויגלע-בענדע אונד אללבעשטענדיגע, דער דא רעטטעט אונד ערלעזעט; געלאבט זייא זיין נאמע! געלאבט זייסט דוא, גאטט, אונזער הערר. דער הערר דער וועלט, דער אללמעכטיגע גאטט אונד אללערבארמענדע מענשענפאטער, איהן לאבעט אונד פרייזעט זיין פאלק מיט הערץ אונד מונד, איהן פרייזען אונד ריהמען אללע צונגען, זיינע פראממען, זיינע קנעכטע; דיא ליעדער דוד'ס, זיינעס טרייען קנעכטעס, ריהמען, פרייזען איהן! דיך, אונזערן גאטט אונד הערין, וואללען וויר פרייזען אונד ריהמען מיט זאנג אונד זאיטענ-שפיעל, דיינע גרעססע אתד דיינען רוהם אונד דיינע הערדליכקייט ערקעננען, דיינען נאמען נעננען צום עוויגען געדעכטניססע, דיר הולדיגען אלס אונזערעם וועלטענגאטט, אונד הערין דער וועלט! געפריעזען אונד פערהערדליכט זייא זיין גראססער נאמע אין עוויגקייט. געלאבט זייסט דוא גאטט, דער וועלטענהערר, דעססען רוהם איזט דער מענשען לאב אונד פרייז.

דאנקעט דעם הערדן, רופעט איהן אן מיט זיינעם נאמען, פערקינדעט אונטער דען פעלקערן זיינע טהאטען! זינגעט איהם איין ליעד, שלאגט פאר איהם דאז זאיטענשפיעל, רעדעט פאן זיינען וואונדערן ריהמעט אייך זיינעס הייליגען נאמענס, דאס זיך פאן הערצען פרייען, דיא דען הערדן זוכען.

אומות לעולם: יי ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל: אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן: מה בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך: שמע יי וחנני יי היה עוזר לי: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: למען יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא ברוך עשה בראשית. ברוך אומר ועשה. ברוך גוזר ומקים. ברוך מרחם על הארץ. ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך חי לעד וקים לנצח: ברוך פודה ומציל ברוך שמו: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. האל האב הרחמן המהלל בפי עמו משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו: ובשירי דוד עבדך נהללך יי אלהינו. בשבחות ובזמרות נגדלך ונשבחך ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו אלהינו. יחיד חי העולמים מלך משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול: ברוך אתה יי מלך מהלל בתשבחות:

הודו ליי קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו: שירו לו זמרו לו. שיחו בכל נפלאותיו: התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי: דרשו יי ועזו בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו ומשפטי פיהו: זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו: הוא יי אלהינו בכל הארץ משפטיו: זכרו לעולם

פארשעט נאך גאטט אונד זיינער מאכט, זוכעט זיין אנגעזיכט שטעטס אונד אימ-מערפארט. געדענקעט זיינער וואונ־ר, דיא ער געטהאן, זיינער וואהרצייכען, דער דיכטערשפריכע אוים זיינעם מונדע, זאמע ישראל'ס, זיינעס קנעכטעס; קינדער יעקב'ס, זיינעס ערוועהלטען! ער איזט אונזער גאטט אונד הערר, זיין רעכט געהט דורך דיא

בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר : אֲשֶׁר כָּרַת אֶת אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק : וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם : לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם : בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ : וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל עַם אַחֵר : לֹא הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים : אַל תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ : שִׁירוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם יְשׁוּעָתוֹ : סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו : כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל כָּל אֱלֹהִים : כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים [1] • וַייָ שָׁמַיִם עָשָׂה : הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ : הָבוּ לַייָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים • הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל הָאָרֶץ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ : יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ : אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי בָא לִשְׁפּוֹט אֶת הָאָרֶץ : הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ : וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם [2] לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ : בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן וְהַלֵּל לַייָ : רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא : רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ

גאַנצע וועלט . געדענקעט אין עוויגקייט זיינעם בונדעס , דעם וואָרטעס דאס ער געבאָטען פֿיר דאז טויזענדסטע געשלעכֿט ; וויא ער מיט אברהם (דען בונד) געשלאססען , אונד זיינען אייד שוואור דעם יצחק , דען ער פֿיר יעקב צום געזעטץ האט אויפֿגעשטעללט , פֿיר ישראל צום עוויגען בונדע .

דא שפראך ער : „דיר געבע איך דאז לאנד כנען , אלס העטטע איך עס מיט דער שנור דיר אלס ערבע צוגעמעססען , אלס איהר ווארעט נאך געריגג אן צאהל , וועניגע אונד פֿרעמד דאראין". אונד זיא וואנדערטען פֿאן פֿאלק צו פֿאלק , אונד פֿאן איינעם רייכֿע אונד פֿאָלקע צום אנדערן ; ניכֿט ליעס ער צו , דאס איינער זיא בעדריקקעט האטטע , אונד ציכֿטיגטע אום איהרעטוויללען קאָניגע . „רירעט ניכֿט אן מיינען געזאלבטען ! טהוט מיינעם פּראָפֿהעטען ניכֿט צו לײדע ! "

זינגעט דעם העררן , אללע וועלט ! פֿערקינדעט פֿאן טאג אויף טאג זיין הייל ! ערצאָהלעט אונטער דען פֿאָלקערן פֿאן זיינער העררליכֿקייט , אונד אונטער דען נאציאָנען פֿאן זיינען וואונדערן ! דען גראָס איזט גאָטט אונד געפּריעזען איבער אללעס אונד פֿורכֿטבאר איבער אללע ערדענגאָטטער ; דענן דיא גאָטטער דער פֿאָלקער דאס זינד גאָטצען , אונד גאָטט האט דען היממעל געמאכֿט . פּראכֿט אונד העררליכֿקייט ציעהט פֿאר איהם הער , מאכֿט אונד פֿרייודיגקייט אן דער שטאָטטע , וואו ער וואלטעט . געבעט גאָטט , איהר געשלעכֿטער דער פֿאָלקער ! געבעט גאָטט דיא מאכֿט אונד עהרע . געבעט גאָטט דיא עהרע זיינעם נאמענס ! נעהמעט גאבען אונד טרעטעט איין פֿאר איהן ; ביקקעט אייך פֿאר גאָטט אים הייליגען שמוקקע ; ציטטערט פֿאר איהם אללע וועלט , שטעהט אויך דער ערדבאלל פֿעסט אונד וואנקעט ניכֿט . עס פֿרייען זיך דיא היממעל , אונד יאוכֿצעט דיא ערדע , וואו זיא שפּרעכֿען אונטער דען פֿאָלקערן : גאָטט איזט דער וועלטענהערר ! עס ברויזעט דאז מעער אונד וואס עס פֿיללעט , עס פֿראהלאקקעט דיא פֿלור אונד וואס דארין איזט ; דא יובעלן דיא ביימע אים וואלדע פֿאר גאָטט , זא ער קאָממט צו ריכֿטען דיא וועלט . דאנקעט גאָטט , דען גיטיג , עוויג וואלטעט זיינע גנאדע . זאגעט : גאָטט דעס היילס , זענדע אונז דיין הייל , זאממלע אונז , אונד רעטטע אונז פֿאן דען היידען , דאס וויר דאנקען דיינעם הייליגען נאמען , אונד אונז ריהמען מיט דיינעם לאָב אונד פּרייז . געלאָבט זייא גאָטט , דער גאָטט ישראל'ס פֿאן עוויגקייט אין עוויגקייט — אונד עס שפּראך אללעס פֿאלק : אמן ! לאב אונד פּרייז דעם העררן ! ערהעבעט גאָטט , אונזערן העררן , אונד

[1] המה הטלמסאות הקדמונים . (ס"ת)
[2] היינו שיקבץ אחינו הנפוצים בקצוי ארץ ומתפללים אנו שיקבצם לארץ

וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נוֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים [3]: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד הָעוֹלָם: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ [4] לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ. אַשְׁרֵי הָעָם

שיו

אונד ביקקעט איך פֿאר דעם שעמעל זיינער פֿיססע; הייליג איזט ער! ערהעבעט גאטט, אונזערן העררן, אונד ביקקעט איך פֿאר זיינעם הייליגען בערגע; דענן הייליג איזט גאטט, אונזער העררן! ער, דער אללער־בארמענדע פֿערזאָהנעט דיא שולד, אונד פֿערדירבט ניכֿט; ער װענדעט גאר אפֿט אב זיינען צארן, דאס ניכֿט אויסברעכֿע זיין גאנצער גרימם. דוא, גאטט, װירסט ניכֿט אבציעהען דיין ערבארמען פֿאן מיר; דיינע גנאדע אונד טרייע, דיא װערדען מיך שטעטס שירמען. געדענקע, גאטט, דיינער בארמהערציגקייט אונד דיינער גנאדע, דיא געװאלטעט פֿאן עװיגקייט.

געבעט גאטט דיא מאכֿט! איבער ישראל שטראהלעט זיינע מאיעסטאֶט, אונד זיינע מאכֿט איזט אים װאלקענהיממעל. פֿורכֿט־באר ביזט דוא, גאטט, פֿאן דיינעם הייליג־טהומע אויס; דער גאטט ישראל׳ס, דער גיבט דיא מאכֿט אונד שטאֶרקע דעם פֿאלקע; געלאבט זייא גאטט! — איין גאטט דער פֿערגעלטונג איזט גאטט; איין גאטט דער פֿערגעלטונג, װא ער אויסציעהט אין זיינעם גלאנצע. ערהעבע דיך, ריכֿטער דער װעלט, אונד פֿערגילט דען איבערמיטהיגען נאך איהרער שולד. בייא גאטט איזט דאז הייל, דיין זעגען קאממע איבער דיין פֿאלק, סלה!— גאטט צבאות איזט מיט אונז; יעקב׳ס גאטט איינע פֿעסטע בירג אונז! סלה! גאטט צבאות; װאהל דעם מענשען, דער דיר פֿערטרויעט! גאטט הילף! דער װעלטענהעררער ערהאֶרע אונז, װענן װיר צו איהם רופֿען. — הילף דיינעם פֿאלקע, אונד זעגנע דיין ערבע; זייא דוא איהר הירטע, אונד לייטע זיא אונד טראגע זיא אין עװיגקייט! — אונזערע זעעלע האפֿפֿעט אויף גאטט; אונזער שוטץ אונד שילד איזט ער.

אן איהם ערפֿרייעט זיך אונזער הערץ, אויף זיינען הייליגען נאמען פֿערטרויען װיר! מאֶגע דיינע גנאדע, העררר, װאלטען איבער אונז, װיא װיר האפֿפֿען אונד האררען אויף דיך! צייגע אונז דיינע הולד אונד גנאדע, אונד געװאֶהרע אונז דיין הייל אונד דיינע הילפֿע? שטעהע אויף צו אונזער הילפֿע, אונד ערלעזע אונז אום דיינער גנאדע װיללען.

איך בין דיין גאטט אונד הערר, דער דיך האט הערױפֿגעפֿיהרט אויס דעם לאנדע מצרים; טהוע נור װייט אויף דען מונד, איך פֿיללע איהן דיר. װאהל דעם פֿאלקע, דעם עס זא ערגעהעט; װאהל דעם פֿאלקע, דעססען גאטט איזט דער הערר, אויף דיינע גנאדע פֿערטרויע איך, עס פֿראהלאקקעט מיין הערץ אב דיינעם היילע, איך זינגע

מיינעם

לארץ ישראל למען נוכל לקיים המצות התלויים בארץ ונוכל להודות לשם קדשך וזהו להודות וכו׳. 3] על העשירים המתגאים בעם. 4] פי׳ פדנו מעונש העונות שלנו.

שֵׁיְיָ אֱלֹהָיו׃ וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי׃

סבהול אומרים כאן מזמור לתודה ולמ"כ יהי כבוד וכו'.

לשבת לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת׃ אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם׃ וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃ הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים׃ גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי

מפשע

מיינעם גאטט איין ליעד; דענן ער האט מיר וואהלגעטהאן.

דער מייסטער, איין פזאלם דוד'ס.

דיא היממעל ערצעהלע דיא עהרע גאטטעס, אונד פאן זיינער הענדע ווערק פערדיגעט דיא הימסעלספעסטע. פאן איינעם טאגע צום אנדערן שטרעמט אויס דאז ווארט, אונד פאן איינער נאכט צור אנדערן דיא לעהרע אונד ערקעננטניס. קיינע שפראכע, קיינע ווארטע, אהנע דאס מאן הערעט איהרע שטיממע, ציעהט זיך איינע זאיטע איבער דיא גאנצע ערדע הין, אונד איהר טאן דרינגט ביז אן דער וועלטענענדע. דארט האט ער דעם זאננענשטערן זיין צייט געמאכט, אונד וויא איין ברייטיגאם געהט ער אויס זיינער קאממער, פרייעט זיך וויא איין העלד צו דורכלויפען זיינע באהן. פאן דעם היממעל'ס ענדע געהט ער אויס, אונד אים קרייזלויף הערום ביז וויעדער אן דאז ענדע, אונד קיינעם בירגט זיך פאר זיינער גלוטה.

דיא לעהרע גאטטעס איזט פאללקאממען, לאבט דיא זעעלע; דאז צייגניס גאטטעס צופערלעססיג, מאכט דען איינפאלטיגען צום וויזען, דיא פעראררנונגען גאטטעס זינד געראדע אונד שליכט, ערפרייען דאז הערץ; דאז געבאט גאטטעס לויטער, אונזער אויגענליכט, דיא פורכט גאטטעס איזט ריין אונד אהנע פעהל, בעשטעהעט עוויגליך; דיא רעכטע גאטטעס זינד דיא וואהרהייט, אללעזאממט גערעכט. קאסטליכער זינד זיא אלס גאלד, אלס דאז רייניסטע גאלד אין מענגע, זיססער אלס האניג, אלס דער טרייפעלנדע האניגזיים, אויך דיין קנעכט איזט ערלייכטעט דורך זיא, אונד דער זיא בעאבאכטעט, דער האט גראססען לאהן. דיא אונוויססענטליכען זינדען — ווער ערקעננעט זיא? פאן דען געהיימען שטיללען זינדען האלטע דוא מיך ריין אונד פרייא, אויך פאן דען איבערמיטהיגען בעוואהרע דיינען קנעכט, דאס זיא קיינע געוואלט האבען איבער מיך, דא וויל איך פאללקאממען ווערדען, אונד מיך ריין אונד פרייא האלטען פאן גראסער שולד.

מאגען

ילחול מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַייָ כָּל הָאָרֶץ׃ עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃ דְּעוּ כִּי יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ׃ בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃ כִּי טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃

מאָגען דיא וואָרטען מיינעס מונדעס דיר געפאללען, אונד דיא געדאנקען מיינעס הערצענס דיר, גאטט, מיינעם הארט אונד מיינעם ערלאָזער!

פאן דוד, אלס ער זיינען זינן פערשטעללט האטטע פאר אבימלך, אונד דער איהן פארטגעשיקט, אונד ער וועגגינג.

איך לאָבע גאטט אללע צייט, שטעטס איזט זיין רוהם אין מיינעם מונדע; אין גאטט האט מיינע זעעלע איהרען רוהם אונד שטאלץ, מאָגען דיא דעמיטהיגען עס הערען, אונד זיך דעססען פרייען. פרייזעט גאטט אין זיינער גראָססע מיט מיר; לאססעט אונז ערהעבען איינמיטהיגליך זיינען נאמען. איך פערלאנגטע נאך גאטט, אונד ער ערהאָרטע מיך; אונד רעטטעטע מיך אויס אללען מיינען אנגסטען, דיא אויף איהן שויען לייכטען, אונד איהר געזיכט ווירד ניכט ראטה פאר שאַאם. דער ארמע דא, דער ריעף, אונד גאטט האָרטע, אונד ערלאָזעטע איהן אויס אללען זיינען נאָטהען. עס לאגערט איין ענגעל גאטטעס אום דיא גאטטעספירכטיגען הערואום, דער רעטטעט זיא. פריפעט אונד שויעט, וויא גאטט איזט גיטיג, וואָהל דעם מאננע, דער איהם פערטרויעט. פירכטעט גאטט, איהר זיינע הייליגען; דענן דיא איהן פירכטען, דענען געהט ניכטס אב. לאָווען דארבען אונד הונגערן; דיא נאך גאטט פערלאנגען, דענען געהט ניכטס אב פאן איהרעם גליקקע. קאָממעט קינדער, האָרעט מיר צו, דיא פורכט גאטטעס לעהרע איך אייך. ווער איזט דער מאנן, דער דאז לעבען וויללל, אונד גערן מאָכט אין זיינען טאגען דאז גליק דעס לעבענס שויען? בעוואהרע דיינע צונגע פאר אללעם באָזען, דיינע ליפפען פאר טרינערישעם רעדען; מיידע דאז באָזע, אונד טהוע דאז גוטע; זוכע דען פריעדען, אונד לויפע איהם נאך". דאז אויגע גאטטעס רוהט אויף דען גערעכטען, זיין אהר איזט אפפען פיר איהר שרייען. דאז אנגעזיכט גאטטעס איזט געגען דיא, דיא ארגעס טהון, דאס ער פערטילגע אויס דעם לאנדע איהר געדעכטניס, דיא דא שרייען דיא הערעט גאטט אונד רעטטעט זיא אויס אללען נאטהען. גאטט איזט נאהע דענען, דיא געבראָכענען הערצענס זינד, דעם געדריקקטען גייסטע הילפט ער אויף מיט זיינעם היילע. פיעל מיסגעשיק האט דער גערעכטע צו איבערשטעהען, אונד אויס אללעם רעטטעט איהן גאטט. ער בעוואהרעט אללע זיינע געביינע, דאס ניכט איינעס פאן איהנען געבראָכען ווערדע. דען זינדער מערדעט דאז איגענע לאסטער; דיא דען גערעכטען האססען, קאָממען אום אין

מִפֶּשַׁע רָב: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ
לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ:

אֲבָרְכָה אֶת יְיָ בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי:
בַּיְיָ תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ:
גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
דָּרַשְׁתִּי אֶת יְיָ וְעָנָנִי וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי:
הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ:
זֶה עָנִי קָרָא וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ:
חֹנֶה מַלְאַךְ יְיָ סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם:
טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב יְיָ אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ:
יְראוּ אֶת יְיָ קְדשָׁיו כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו:
כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב:
לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאַת יְיָ אֲלַמֶּדְכֶם:
מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב:
נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה:
סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ:
עֵינֵי יְיָ אֶל צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם:
פְּנֵי יְיָ בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם:
צָעֲקוּ וַייָ שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם:
קָרוֹב יְיָ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ:
רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְיָ:
שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה:
תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ:
פּוֹדֶה יְיָ נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ:

תפלה

תְּפִלָּה לְמשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ: כִּי כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ הֶגֶה: יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד מָתָי וְהִנָּחֵם עַל עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר

שת כתיב ליי

איהרער שולד, גאטט ערלעזעט דיא זעעלע זיינער דיענער; דיא איהם פערטרויען, דיא טריפפט קיינע שולד.

איין געבעט פאן משה, דער מאנגע גאטטעס

גאטט! איינע צופלוכט ווארסט דוא אונז פאן צייט צו צייט. בעפאר דיא בערגע זינד געבארען ווארדען, אונד געשאפפען ווארד דיא ערדע אונד וועלט; פאן עוויגקייט ביזט דוא — גאטט! דוא ברינגסט דען מענשען ביז צור פערניכטונג, אונד שפריכסט דאנן „קעהרט צוריק, איהר מענשענקינדער!" דענן טויזענד יאהרע זינד אין דיינען אויגען וויא דער געסטריגע טאג, ווענן ער פאראיבער איזט; וויא דיא וואכע אין דער נאכט; דוא רייסעסט זיא הין, אלס העטטע איין רעגענגוס זיא וועגגעשוועממט, וויא איין שלאף זינד זיא הין. אם מארגען וויא דאז גראז, דאס שפראסט, אם מארגען וויא דיא בלומע, דיא בליהט, אונד שפראסט; — אם אבענד וועלק אונד דירר! דענן וויר פערגעהען אין דיינעם צארנע, פערגעהען אין שרעקקען פאר דיינעם גריממע. דוא שטעללסט אונזערע זינדען פאר דיך הין, אונזערע געהיימסטען זינדען פאר דיין לייכטענד אנגעזיכט. דענן אללע אונזערע טאגע ציעהען פאראיבער פאר דיר אין דיינעם גריממע, אונד עס פערגעהען אונזערע יאהרע וויא איין טרוים. אונזערע יאהרע אונד אללע טאגע דאראין — זיבציג יאהרע, אונד ווענן עס האך קאממט—אכטציג יאהרע, אונד אלל איהר אונגעשטים איזט לאסט אונד פיין; דאנן איזט עס שנעלל אבגעשניטטען, אונד וויר שוועבען הין! ווער קעננט דיא מאכט דיינעם צארנעס, דאס ער דיך פירכטע נאך דיינעם גריממע?! לעהרע אונז צעהלען אונזערע טאגע, דאס וויר ערלאנגען איין וויזעס הערץ. קעהרע וויעדער הערר! — אך! וויא לאנגע נאך? — אונד בעדענקע דיך וועגען דיינעם קנעכטעם. זעטטיגע אונז אם מארגען מיט דיינער גנאדע, אויף דאס וויר יובעלן, אונד אונז פרייען אלל אונזערע טאגע לאנג. ערפרייע אונז זא פיעלע טאגע אלס דוא אונז געענגסטיגעט, זא פיעלע יאהרע, אלס וויר ניכטס אלס לייד געזעהען. לאס דיינע קנעכטע זעהען דיין וויהקען אונד דיין וואלטען, אונד דיינע מאיעסטעט זיכטבאר ווערדען אן איהרען קינדערן.

דיא פריינדליכקייט גאטטעס, אונזערעס העררן, זייא מיט אונז, אונד אונזערער הענדע ווערק מעגע ער געלינגען לאססען.

דער דא ויטצט אים שירם דעם אללערהעכסטען, אים שאטטען דעם אללמעכטיגען

זיך

לַייָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו׳

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל אֱלֹהִים: כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה: שָׁלַח

דיר בערגעט, דער שפּריכט צו גאָטט: „מיין שוטץ אונד מיינע פעסטע בורג, מיין גאָטט, אויף דען איך טרויע"! דענן ער ווירד דיך עררעטטען אויס דעם פאָגלערס שלינגען, אויס דער פערהענגניספאָללען פּעסט. מיט זיינען שווינגען דעקקט ער דיך, אונטער זיינען פליגעלן ביזט דוא געבאָרגען, שילד אונד פּאַנצער איזט זיינע טרייע, דוא פירכטעסט דיך ניכט פאָר דעם גרויען דער נאַכט, פאָר דעם פּפייל, דער שווירט בייא טאָג, פאָר דער זייכע דיא אים פינסטערן שלייכט, פאָר דער פּעסט, דיא אם העללען מיטטאָג וויטהעט. אב טויזענדע פאַללען אן דיינער זייטע, אונד צעהנטויזענדע צו דיינער רעכטען; דיר טריטט קיינעס יע צו נאַהע. נור שויעסט דוא עס מיט דיינען אויגען, אונד זיעהעסט, וויא ער׳ס דען זינדערן פערגילט: דען דוא שפּריכסט: „גאָטט איזט מיינע צופערזיכט"! דוא האָסט דען העכסטען צו איינער צופלוכט דיר געמאַכט. דיר בעגעגנעט קיין אונגליק, קיינע פּלאָגע נאַהעט דיינער היטטע; דענן ער בעפיעהלט זיינען ענגעלן, דאַס זיא דיך וואַהרען אויף אַללען דיינען וועגען; אויף דען האַנדען ווערדען זיא דיך טראָגען, דאַס ניכט שטאָסע אן איינען שטיין דיין פוס. איבער לייא אונד אָטטער ווירסט דוא שרייטען, לאָווע אונד דראַכען מיט פיססען טרעטען.

„ער האַט אן מיר זיינע לוסט; דאַרום רעטטע איך איהן, ברינגע איהן עמפּאָר, דיעווייל ער קעננעט מיינען נאַמען. ער רופט מיך, איך ערהאָרע איהן, בין מיט איהם אין יעדער נאָטה; מאַך איהן פרייא, אונד ברינג איהן האָך אין עהרען.

מיט לאַנגעם לעבען זאָטטיגע איך איהן, דאַס ער! שויע מיין הייל אונד מיינע הילפע".

הללויה! לאָבעט גאָטט דען הערר לאָבעט דען נאַמען גאָטטעס! לאָבעט איהן, איהר קנעכטע גאָטטעס! דיא איהר שטעהט אים הויזע גאָטטעס, אין דען האָפען פאָר דעם הויזע גאָטטעס — לאָבעט גאָטט דען הערן! לאָבעט גאָטט, דענן ער איזט גיטיג, ריהרט דאַס זאַיטענשפּיעל בייא זיינעם נאַמען דענן ער איזט פריינדליך; דענן יעקב האַט זיך גאָטט ערוואָהלעט, ישראל צו זיינעם אייגענטהומע. דאַז וויים איך, דאַס גאָטט איזט גראָס אונד אונזער הערר מעהר אלס אַללע גאָטטער. וואַס גאָטט וויללל, דאַס מאַכעט ער אים הימּמעל אונד אויף ערדען, אין דען מעערען אונד אַלל דען טיעפען. ער פיהרט הערויף דיא וואָלקען פאָם ענדע דער ערדע, שאַפּפעט דיא בליטצע פיר דען רעגען, אונד לאָססט הערויס דען שטורם אויס זיינען בעהאָלטערן. ער שלוג דיא ערשטגעבאָרנען

אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה
וּבְכָל עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג
מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן:
וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ:
יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: כִּי יָדִין
יְיָ עַמּוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם
כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא
יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם
וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין יֶשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם:
כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ
בָּהֶם: בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת יְיָ בֵּית
אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת
יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת יְיָ: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן
שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מצרים׳ס, פֿאַן מענשען ביז צום פֿיעהע, שיקקטע צייכען וואונדער, אין דיינער מיטטע, מצרים, איבער פרעה אונד אללע זיינע קנעכטע, ער שלוג גראססע פֿאָלקער, אונד שלוג דאניעדער מאַכטיגע קעניגע — סיחון קעניג פֿאַן אמורי, עוג קעניג פֿאַן בשן אונד אללע רייכע כנען׳ס—אונד גאב איהר לאנד צום ערבע, צום ערבע זיינעם פֿאלקע ישראל!

גאטט דיין נאמע איזט עוויג, דיין געדאַכטניס געהט דורך אללע צייטען; דענן גאטט רעכטעט פֿיר זיין פֿאלק, אונד בעדענקעט אין גנאדע זיינע קנעכטע. דיא געטצען דער פֿעלקער זינד זילבער אונד גאלד, דאז ווערק פֿאַן מענשענהאָנדען. איינען מונד האבען זיא, אונד רעדען ניכט; אויגען האבען זיא אונד זעהען ניכט; אָהרען האבען זיא אונד האָרען ניכט; אויך איזט קיין לעבענסגייסט אונד אָדעם אין איהרעם מונדע. וויא זיא זינד דיא, דיא זיא מאַכען. אללע, דיא אויף זיא פֿערטרויען. הויז ישראל׳ס! לאבעט גאטט! הויז אהרן׳ס! לאבעט גאטט! הויז לוי׳ס! לאבעט גאטט! איהר גאטטעספֿירכטיגען! לאבעט גאטט!

געלאבט זייא גאטט פֿאַן ציון אויס, דער טהראָנעט אין ירושלים. הללויה! לאבעט גאטט דען העררן!

דאנקעט גאטט; דענן ער איזט גיטיג! עוויג וואָהרעט זיינע גנאדע!
דאנקעט דעם גאטט דער גאָטטער! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דאנקעט דעם העררן דער העררען! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דעם, דער גראססע וואונדער טהוט איינציג אונד אליין! עוויג וועהרעט זיינע גנאו״ע!
דער דיא הימעל האט געשאַפֿען מיט פֿערשטאנד! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דער דיא ערדע האט געוועלבעט אויף דען וואססערן! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דער דיא גראססען ליכטער האט געשאַפֿען! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דיא זאננע, דאס זיא העררשען זאלל אם טאגע! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דען מאנד אונד דיא געשטירנע דאס זיא העררשען אין דער נאכט! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
דער מצרים שלוג אין זיינען ערשטגעבארנען! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
אונד ישראל פֿיהרטע הערויס אויס איהרער מיטטע! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!
מיט שטארקער האנד אונד אויסגעשטרעקקטעם ארמע! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע!

דער דאז שילפמעער שפאלטעטע אין שטיק-
קען ! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
אונד ישראל פיהרטע מיטטען דורך !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
אונד פרעה אונד זיין העער פערזענקטע אינ'ס
מעער ! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
דער זיין פאלק געלייטעט דורך דיא וויסטע !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
אונד דיא גראססען קאָניגע געשלאגען !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
דיא געוואלטיגען קאָניגע ערשלאגען !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
סיהון דען קעניג פאן אמורי !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
אונד עוג דען קעניג פאן בשן !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
אינד גאב איהר לאנד צום ערבע !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
צום ערבע זיינעם קנעכטע ישראל !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
דער אין אונזערער ערניעדריגונג שטעטס אונזער
האט געדאכט ! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
אונד אונז גערעטטעט האט פאן אונזערן
דרענגערן ! עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
דער בראָד גיבט אללען פליישע !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
דאנקעט דעם גאטט דעס היממעלס !
עוויג וועהרעט זיינע גנאדע !
פראָהלאָקקעט , איהר גערעכטען , פאָר
גאטט , דענען , דיא רעדליכען הערצענס
זינד , שטעהט דעס העררן לאָב וואָהל אן .

לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ .
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם . כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ :

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה : הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר . בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ : שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה : כִּי יָשָׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה : אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט . חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ : בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם : כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת : יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל הָאָרֶץ . מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל : כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד : יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם . הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים : עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד . מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר : אַשְׁרֵי

דאנקעט גאטט מיט ציטהער אונד מיט הארפען , אויף דער צעהנזאיטיגען הארפע שפיעלעט אויף פאָר איהם ! זינגעט איהם איין נייעס ליעד , שפיעלעט אייער בעסטעס ואיטענשפיעל אונטער יובעלנדעם פאָזוינענשאלל ! דענן גערעכט איזט גאטטעס וואָרט , אונד אללע זיין טהון איזט טרייע . ער ליעבעט טוגענד אונד גערעכטיגקייט , פאָן גאטטעס מילדע איזט פאָלל דיא וועלט . דורך גאטטעס וואָרט איזט דיא היממעל געשאפפען , דורך איינען הויך אוים זיינעם מונדע דיא שטערנענהעערע אללע . ער טהירמעט וויא איינע מויער דיא וואססער דעס וועלטמעערעס , אונד גיבט אין בעהעלטער דיא פלוטהען . עס פירכטעט זיך פאָר גאָטט אללע וועלט , עס פיהלען איינע הייליגע שייא פאָר איהם אללע , דיא דען ערדבאלל בעוואָהנען ; דענן ער שפראך , אונד עס ווארד , ער געבאָט , אונד עס שטאנד דא ! ער לעזעט דען ראטהשלוס דער פאָלקער , אונד פעראייטעלט דיא געדאנקען דער נאציאָנען . אבער דער ראטהשלוס גאטטעס בעשטעהט , אונד דיא

הַגּוֹי אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהָיו . הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ . רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ . אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל . גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל יְרֵאָיו . לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַייָ . עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ . כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהוֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ . וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי עָשׂוֹר וַעֲלֵי נָבֶל . עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ . בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדָע . וּכְסִיל לֹא יָבִין אֶת זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְיָ כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי . בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק

געדאנקען זיינעם הערצענס געהען דורך אללע צייטען . וואהל דער פאלקע , דעססען גאטט ער איזט ; דעם פאלקע , דאס ער זיך צום ערבע ערקארען , פאם היממעל שויעט גאטט , אונד זיעהעט אללע מענשענקינדער ; פאן זיינעם פעסטען וואהנזיטצע בליקקט ער הינאב אויף אללע וועלטענבעוואהנער . דער געבילדעט האט אינסגעזאממט איהר הערץ, דער אכטעט וואהל אויף אלל איהר טהון . ניכט איזט דעם קעניגע געהאלפען מיט איינעם גראססען העערע, אונד דער שטארקע רעטטעט זיך ניכט מיט זיינער גראססען קראפט . טריגליך איזט דאז ראָס צור הילפע אונד מיט זיינעם גראססען העערע רעטטעט ער זיך ניכט . שאויע ! גאטטעס אויגע איזט געריכטעט אויף דיא גאטטעספירכטיגען דיא דא האפפען אויף זיינע גנאדע, דאס ער רעטטע אויס דעם טאדע איהרע זעעלע, אונד זיא אם לעבען ערהאלטע אין דער הונגערסנאטה . דארום האפפעט אונזערע זעעלע אויך אויף גאטט ; ער איזט אונזער הילפע, אונזער שוטץ אונד שילד . זיין ערפרייעט זיך אונזער הערץ , אין זיינעם הייליגען נאמען איזט אונזערע צופערזיכט . מעגע דיינע גנאדע, גאטט, זא וואלטען איבער אונז , וויא וויר אויף דיך האפפען אונד פערטרויען .

איין פזאלמליעד פיער דען שבת־טאג .

גוט איזט עס דאנקען דעם העררן, דיינען נאמען מיט זאנג אונד זאיטענשפיעל צו ריהמען, אללערהעכסטער גאטט ! צו פערקינדען אין מארגען דיינע גנאדע אונד דיינע טרייע אין דען נעכטען — ביים צעהנזאיטען פזאלטער, ביים הארפענקלאנג אונד לויטענשפיעל ; דענן דוא האסט מיך ערפרייעט, גאטט מיט דיינען ווערקען : אָב דען שאָפפונגען דיינער האָנדע יאוכצע איך . וויא גראס זינד דיינע ווערקע, גאטט ! וויא אונענדליך טיעף זינד דיינע געדאנקען ! דער מענש אין זיינעם אונפערשטאנד , דער וויים דאז ניכט, דער טהאָר , דער אהנעט דאז אללעס ניכט . וועגן דיא פרעפלער שפראססען וויא דאז גראז, וועגן זיא געבליהעט וויא דיא בלומע , דיא דאז אונהייל שאפפען, ווערדען זיא פערטילגט פיר אימּמער ; אונד דוא , גאטט , ביזט ערהאבען , אין עוויגקייט דערזעלבע ! דענן שאויע, דיינע פיינדע, העְרר, שאויע, דיינע פיינדע זינד פערלארען , אין זיך צערפאללען אללע , דיא דאז אונהייל שאפפען . אונד מיר העססט דוא דאז הויפט עמפאָר וויא דעם וואלדשטיערס־האָרן, אונד זאלבעסט מיך מיט פרישעם אֶהל . דא שאויעט מיין אויגע זיינע לוסט אן מיינען ניידערן, אונד וועגן אויפשטעהען ווידער מיך דיא באָזוויל־

ליגען, האַרט עס מיין אָהר אן איהנען. דער גערעכטע בליהעט וויא דיא פּאלמע, וויא דיא צעדער אויף דעם לבנון וואַכסט ער אין דיא האָהע. דיא געפּפלאנצט זינד אין גאָטטעס הויז, דיא אין דען האָפען גאָטטעס בליהען, דיא זינד אים וואכסען ביז אינ'ס גרויע אלטער, אונד בלייבען איממער מארקיג, קראָפטיג, פֿריש, אויף דאס זיא פֿערקינדען, דאס גאָטט איזט גערעכט, מיין שוטץ אונד האָרט, אונד אן איהם קיין פֿעהל אונד פֿאלש!

גאָטט איזט דער וועלטענהערר! ער קלייר־דעט זיך אין זיינע פּראכט, עס קליידעט זיך גאָטט אין זיינע מאכט, אונד גירטעט זיך! — דא שטעהט פֿעסט דיא וועלט, אונד וואנקעט ניכט! פֿעסט שטעהט דיין טהראָן פֿאַן יעהער, פֿאַן עוויגקייט העָר ביזט דוא! עס ערהעבען דיא שטראָמע, הערר, עס ערהעבען דיא שטראָמע איהר רוישען, עס ערהעבען דיא שטראָמע איהרען וועללענשלאג. מאָכטיגער אלס דאז רוישען דער שטראָמענדען פֿלוטה איזט דיא בראנדונג דעסוועלטממערעס. מאָכטיגער—גאָטט אין זיינער האָהע! דיין צייגנים איזט איממער וואהרהאַפֿט טרייא; דיינעם הויזעס שמוק — דיא הייליגקייט, גאָטט פֿיר אללע צייטען!

גאָטטעס רוהם איזט פֿיר דיא עוויגקייט; עס פֿרייעט זיך גאָטט זיינער שאָפּפֿונגען, דער נאמע גאָטטעס זייא געלאבט פֿאַן נון אן ביז אין עוויגקייט! פֿאָם זאננענאויפֿגאנגע ביז צו איהרעם ניעדערגאנגע איזט געפּריעזען דער נאמע גאָטטעס. ערהאבען איבער אללע פֿעלקער איזט גאָטט, איבער דיא היממעל זיינע העררליכקייט. גאָטט, דיין נאמע איזט עוויג, דיין געדאָכטניס נעהט דורך אללע צייטען. גאָטט האט זיינען טהראָן אים היממעל אויפֿגעשטעללט, אונד זיין רייך אונד זיינע וואלטונג געהט איבער אללעס. עס פֿרייען זיך דיא היממעל, עס פֿראָהלאָקקעט דיא ערדע, אונד אונטער דען פֿעלקערן שפּרעכען זיא „גאָטט רעגיערט דיא וועלט" גאָטט רעגיערעט, גאָטט האט רעגיערעט, גאָטט ווירד רעגיערען אין עוויגקייט. גאָטט איזט דער וועלטען קעניג אין עוויגקייט! עס געהען פֿעלקער אונטער אין זיינעם לאנדע אונד רייכע; גאָטט לאָזעט דען ראטהשלוס דער פֿעללקער, אונד פֿעראייטעלט דיא גע־דאנקען דער נאציאָנען. פֿיעלע געדאנקען זינד אין דעם מענשען הערצען, גאָטטעס ראטהשלוס — דער האט בעשטאנד. גאָטטעס ראטהשלוס בעשטעהט אין עוויגקייט, דיא געדאנקען זיינעס הערצענס געהען דורך אללע צייטען; דענן ער שפּראך, אונד עס וואַרד; געבאט, אונד עס שטאנד דא! זא האט גאָטט ציון, זיך ערוועהלעט, עס בע־געהרעט צו זיינעם זיטץ; זא האט גאָטט יעקב זיך ערוועהלעט, ישראל צו זיינעם אייגענטהום;

כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ. לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם. יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי יָם אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: יְיָ בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא

עלתה כתיב

יַעֲקֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ. אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

תְּהִלָּה לְדָוִד:

אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
בְּכָל יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד:
גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר:
דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ:
הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה:
וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה:
זֵכֶר רַב טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ:
חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל חָסֶד:
טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:
יוֹדוּךָ יְיָ כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:
כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר:
סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַכְּפוּפִים:
עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ:
פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:

וגדולתך כ׳. וגדול כ׳ צדיק

זא ווירד אויך גאטט ניכט פֿערשטאָססען זיין פֿאלק, אונד זיין ערבע ניכט פֿערלאססען. ער, דער אללערבארמענדע, ווירד פֿערזאָהנען דיא שולד, אונד ניכט פֿערדערבען; ער האט שאָן אָפֿט אבגעווענדעט זיינען צארן, דאס ניכט אויסברעכע זיין גאנצער גרימם. גאטט זענדע אונז דאז הייל, ערהאָרע אונז ווענן וויר דיך רופֿען!

וואהל דענען, דיא דא זיטצען אין דיינעם הויזע, אונד איממערפֿאָרט דיך פרייזען. סלה! וואהל דעם פֿאלקע, דעם עס זא ערגעהעט; וואהל דעם פֿאלקע, דעססען גאטט איזט גאטט. דער הערר!

איין לאבגעזאנג פֿאן דוד.

איך וויל דיך ערהעבען, מיין גאטט אונד הערר, אונד ווילל לאבען דיינען נאמען אין עוויגקייט. אללע טאגע ווילל איך דיך לאבען אונד פרייזען דיינען נאמען אין עוויגקייט. גראס איזט גאטט אונד געפריזען איבער אללעס, אונד זיינע גראָססע אונערפֿארשליך. איינע צייט ריהמט דער אנדערן דיין ווירקען, אונד דיינע אללמאכט פֿערקינדען זיא, דיא פראכט אונד הערליכקייט דיינער מאיעסטאֶט אונד דיינע וואונדערפֿאללען ווארטע זינד מיין געשפרעך. פֿאן דער געוואלטיגען מאכט דיינער וואונדערטהאטען רעדען זיא, אונד פֿאן דיינער גראָססע ווילל איך ערצאָהלען. דאז אנגעדענקען דיינער אונענדליכען גיטע שטראָמט פֿאן איהנען אויס, דיינע גערעכטיגקייט לאבפרייזען זיא. גאטט איזט גנאָדיג אונד בארמהערציג אונד פֿאללער הולד אונד מילדע. גאטט איזט גיטיג געגען אללע, אונד האט ערבארמען מיט אללען זיינען שאָפּפֿונגען. דארום דאנקען דיר גאטט אללע דיינע שאָפּפֿונגען, אונד דיינע פֿראָממען שטיממען אן דיין לאָב. פֿאן דער הערליכקייט דיינעס רייכעס שפרעכען זיא, פֿאן דיינער אללמאכט רעדען זיא; דאס זיא פֿערקינדערן דען מענשענקינדערן זיינע מאכט, אונד דיא הערליכקייט אונד פראכט זיינעס רייכעס. דיין רייך איזט איין רייך אללער וועלטען, דיינע הערשאפֿט געהט דורך אללע צייטען. גאטט איזט עס, דער שטיטצעט דיא פֿאללענדען, אונד אויפֿריכטעט, דיא געבייגט זינד. אללער אויגען האָפּפֿען אויף דיך, אונד דוא גיבסט איהנען איהרע שפייזע, יעדעם צו זיינער צייט; אָפֿפֿנעסט דיינע האנד, אונד זעטטיגעסט אללעס. וואס לעבעט, מיט

וואהלוואללען. גאָט איזט גערעכֿט אין אללען זיינען ווערקען; גאָטט איזט נאהע אללען, דיא איהן אנרופֿען מיט וואהרהאַפֿטיגקייט. דען גאָטטעספֿירכֿטיגען טהוט ער איהרען וויללען; ער האָרט איהר שרייען, אונד שיקט זיין הייל. ער שירמט אללע, דיא איהן ליעבען, אונד ראָטטעט אללע פֿרעפֿ־לער אוים, דעם הערן רוהם זאלל מיין מונד פֿערקינדען, אונד אללעס פֿלייש לאָב־פרייזען זיינען הייליגען נאמען אין עוויגקייט. זא לאָבפרייזען וויר דען הערן פֿאָן נון אן ביז אין עוויגקייט—הללויה! לאָבעט גאָטט דען הערן.

הללויה! לאָבעט גאָטט דען הערן!

פרייזע מיינע זעעלע דען הערן!

איך פרייזע גאָט אלל מיין לעבען לאנג, זינגע מיין ליעד דעם הערן, דיעווייל איך בין. פֿערלאַססעט אייך ניכֿט אויף פֿירסטען, אויף איין מענשענקינד, בייא דעם קיין הייל אונד קיינע הילפֿע איזט, געהט איהם אוים דער לעבענסגייסט, קעהרט ער צוריק אין זיינע ערדע, אונד אן דעם טאגע זינד פֿער־לאָהרען אללע זיינע פלאָנע. דארום וואהל דעם, דעססען הייל אונד הילפֿע איזט יעקב׳ס גאָטט, דער זיינע האָפֿפֿנונג זעטצט אויף זיינען גאָטט אונד הערן! דער האט געמאַכֿט הימעל אונד ערדע, דאז מעער אונד אללעס וואס דאראין איזט, דער בעוואהרעט זיינע טרייע אין עוויגקייט. דער שאַפֿפֿט דאז רעכֿט דעם אונטערדריקטען, גיבט דאז בראָד דעם הונגערענדען, גאָטט לעזעט דיא געבונ־דענען. גאָטט מאַכֿט זעהענד דיא בלינדען, גאָטט ריכֿטעט דיא געבייגטען אויף, גאָטט ליעבעט דיא גערעכֿטען. גאָטט שירמעט דיא פֿרעמדען, וואיזע אונד וויטווע העלט ער אוים; דען וועג דער זינדער קרימעט ער. גאָטט רעגיערעט אין עוויגקייט, דיין גאָטט, ציון, דורך אללע צייטען. הללויה! לאָבעט גאָטט דען הערן!

הללויה! לאָבעט גאָטט דען הערן!

גוט איזט עס מיט זאנג אונד זאיטענשפיעל דען הערן ריהמען, דא ערטענעט שעהן אונד ליעבליך דעם הערן רוהם! ירושלים ערבויעט גאָטט, דיא פֿערבאננטען ישראל׳ס זאממעלט ער. ער היילעט דיא געבראָכֿענען הערצענס זינד, אונד פֿערבינדעט איהרע וואונדען. ער בערעכֿנעט דיא שטערנע נאך איהרער צאהל, אונד נעננעט זיא אללע מיט נאמען. גראָס איזט אונזער הערר, אונענדליך זיינע קראַפֿט, אונד זיין פֿערשטאנד האט קיין מאס. ער העלט אויפֿרעכֿט דיא גדעמיטהיגטען, אונד ערניעדריגעט ביז צור

צַ דִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו:
קָ רוֹב יְיָ לְכָל קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת:
רְ צוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:
שׁ וֹמֵר יְיָ אֶת כָּל אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד:
תְּ הִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ: אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי: אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו: אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו: עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ. כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ. נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב. וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב כֹּחַ. לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ. מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי אָרֶץ: עֱנוּ לַיְיָ

בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר. הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ. לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה יְיָ אֶת יְרֵאָיו. אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת יְיָ הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ. בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ. עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר. כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים. לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם: מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב. חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הַשָּׁמַיִם. הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים: הַלְלוּהוּ כָל מַלְאָכָיו. הַלְלוּהוּ כָּל צְבָאָיו: הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ. הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר: הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם: יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ: וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם. חָק נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר: הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ. תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת: אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ: הֶהָרִים וְכָל גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל אֲרָזִים: הַחַיָּה וְכָל בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף: מַלְכֵי אֶרֶץ וְכָל לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל שֹׁפְטֵי אָרֶץ: בַּחוּרִים וְגַם בְּתוּלוֹת זְקֵנִים

דברו כ' צבאו כ'

ערדע דיא זינדער. שטיממעט אן איין דאנקליעד דעם העררן, זינגעט צור ציטהער פאר אונזערם גאטט, דער דעקקעט מיט וואלקען דיא היממעל, אונד בערייטעט פיר דיא ערדע דען רעגען, אונד אויף דען בערגען לעסט וואכסען דאז גראז. דער דעם פיעהע גיבט זיין פוטטער, אונד דען יונגען דער ראבען, וואנאך זיא שרייען. ניכט אן דעם ראססעס קראפט האט ער געפאללען, ניכט אן דעם מאננעס שענקעלן זיינע לוסט. ער האט זיין געפאללען אן דען גאטטעס פירכטיגען, דיא דא האפפען אויף זיינע גנאדע. ירושלים פרייזע דען העררן! ריהמע, ציון, דיינען גאטט! דען ער פעסטיגעט דיא ריעגעל דיינער טהארע, זעגנעט דיינע קינדער אין דיינער מיטטע. ער וואהרעט דען פריעדען אן דיינער גרענצע, אונד זאטטיגט דיך מיט דעם מארק דעם וואיצענס. ער שיקט זיינען שפרוך אויף דיא ערדע; וויא שנעלל לויפט זיין ווארט; דא גיבט ער שנעע אין פלאקקען, אונד שטרייעט דען רייף וויא אשע; ווירפט אייז אין שאללען, ווער קאנן פאר זיינעם פראסט בעשטעהען? לאסט וועהען זיינען ווינד, אונד דיא וואססער רינגען!

זא פערקינדעט ער זיין ווארט אין יעקב, זיין געזעטץ אונד רעכט אין ישראל. דאז טהאט ער נאך פיר קיין פאלק, אונד זיינע רעכטע דיא קעננען זיא ניכט. הללויה! לאבעט גאטט דען העררן!

הללויה! לאבעט גאטט דען העררן! לאבעט גאטט אין דען היממעלן; לאבעט איהן אין דען האהען! לאבעט איהן אללע זיינע ענגעל, לאבעט איהן אללע זיינער שטערנענהעערע! לאבעט איהן, זאננע אונד מאנד; לאבעט איהן אללע איהר שטערנע דעם ליכטעס! לאבעט איהן, איהר היממעל דער היממעל, אונד איהר וואססער אבער דען היממעלן!— לאבעט דען נאמען גאטטעס! דענן ער געבאט, אונד זיא וואורדען געשאפפען, שטעללטע זיא היין פיר דיא עווינקייט, גאב איין געזעטץ, דאס קיינעס איבערשרייטעט. לאבעט גאטט אויף ערדען, איהר דראכען אונד איהר פלוטהען! בליטץ אונד האגעל, שנעע אונד נעבעל, שטורמווינד, דער זיין ווארט פאללציעהט! בערג אונד היגעל, פרוכטבוים אונד צעדער! טהיער אונד ווילד, וואורם אונד פאגעל מיט דעם שווינגען! ערדענקאניגע אונד נאציאנען, פירסטען אונד וועלטענריכטער! יינגלינג אונד יונגפרויא,

עִם נְעָרִים׃ יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרוֹבוֹ הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַייָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים׃ יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם׃ יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתוֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ לוֹ׃ כִּי רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה׃ יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם׃ רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם׃ לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים׃ לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל׃ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ׃

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ׃ הַלְלוּהוּ בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃ הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר׃ הַלְלוּהוּ בְּתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב׃ הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃ כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ׃ כ ה ת״י ה

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃ בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ׃ בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן׃

גרייז אונד קנאבע ! לאבעט דען נאמען גאטטעס ! דענן ערהאבען איזט זיין נאמע אלליין ! זיינע מאיעסטאֶט געהט איבער ערדע אונד הימעל !

ער ערהעבעט·זיינעס פאלקעס דאז האָרן ; דאס איזט דער פראממען שמאלץ אונד רוהם , דער רוהם דער קינדער ישראל'ס , איין פאלק, דאס איהם דאז נאֶכסטע איזט ! הללויה ! לאבעט גאטט דען העררן !

הללויה ! לאבעט גאטט דען העררן !

זינגעט גאטט איין נייעס ליעד , זיין לאָב אין דען געמיינדען דער פראממען. עס פרייע זיך ישראל זיינעס שאָפפערס ; דיא זאֶהנע ציון'ס יובעלן פאר איהרעם קאֶניגע . זיא פרייזען זיינען נאמען אין רייגען , מיט פויקען אונד ציטהער שטיממען זיא איהר ליעד פאר איהם ; דענן עס האט גאטט זיין געפאללען אן זיינעם פאלקע , ער פערהערליכט דיא נעדעמיטהיגטען מיט זיינעם הייל . נון פרייען זיך דיא פראממען דעם רוהמס , אונד יובעלן אויף איהרען לאגערן , גאטטעס לאב אים מונ־דע , איין צווייאשניידיג שווערדט אין איהרער האנד — איבען דיא ראכע אן דען פאֶלקערן, אונד ציכטיגען דיא נאציאנען , בינדען אין קעטטען דיא קאֶניגע , אונד איהרען געפייער־טען אין אייזערנע באנדע ; אויף דאס פאֶלל־צאֶגען ווערדע דאז אורטהייל , דאס געשריע־בען שטעהט . דאס איזט דער פראממען רוהם אונד שטאלץ . לאבעט גאטט דען העררן !

הללויה ! לאבעט גאטט דען העררן !

לאבעט גאטט אין זיינעם הייליגטהומע , לאבעט גאטט אין דער פעסטע זיינער מאכט ! לאבעט איהן נאך זיינער וואונדערקראפט , לאבעט איהן נאך זיינער פאֶללען גראֶססע ! לאבעט איהן מיט פאֶזוינענקלאנג , לאבעט איהן מיט הארפען אונד ציטהער , לאבעט איהן מיט פויק אונד רייגען , לאבעט איהן מיט זאיטען אונד שאלמייען ! לאבעט איהי מיט קלינגענדעם געלויטע ; לאבעט איהן מיט קלינגענדעם שאללע ! אללעס וואס נור אָדעם האט , דאז לאבע גאטט ! הללויה !

אללעס וואס נור אָדעם האט , דאז לאָבע גאטט ! הללויה !

געלאבט זייא גאטט אין עוויגקייט אמן ! אמן ! געלאבט זייא גאטט פאן ציון אויס , דער טהראָנעט אין ירושלים , הללויה ! געלאבט זייא גאטט , ישראל'ס גאטט , דער וואונדער טהוט איינציג אונד אלליין ; געלאבט דער נאמע זיינער העררליכקייט אין עוויגקייט , אונד עס ווערדע זיינער העררליכקייט דיא גאנצע ערדע פאֶלל — אמן ! אמן !

וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינֵי כָּל הַקָּהָל. וַיֹּאמֶר דָּוִיד בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָבִינוּ מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם: לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וּבְיָדְךָ לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם. וּמָצָאתָ אֶת לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ:

וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ. וַתָּקֶם אֶת דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: וַתֵּרֶא אֶת עֳנִי אֲבֹתֵינוּ בְּמִצְרָיִם וְאֶת זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל יַם סוּף: וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל עֲבָדָיו וּבְכָל עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה: וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

וַיּוֹשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם: וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה

דוד לאבטע גאטט פֿאַר דען אויגען דער גאנצען פֿערזאממלונג, אונד דוד שפּראך: געלאבט זייסט דוא גאטט ישראל'ס גאטט, אונזער פֿאטער, פֿאן עוויגקייט אין עוויגקייט! דיין, גאטט, איזט דיא גראָססע, דיא מאַכט אונד דיא העררליכקייט, דער זיעג אונד דער רוהם, וויא אללעס אים הימעל אונד אויף ערדען; דיין, גאטט, איזט דאז רייך אונד דיא ערהאבענהייט, דוא פֿאן אללעם דאז הויפּט! דער רייכטהום אונד דיא עהרע זינד דיין, אונד דוא שאלטעסט איבער אללעם; אין דיינער האנד איזט דיא קראַפֿט אונד שטאַרקע, אין דיינער האנד איזט עס, גראָס צו מאַכען אונד שטארק צו מאַכען יעדען; נון גאטט דאנקען וויר דיר, אונד פּרייזען דען נאמען דיינער העררליכקייט. דוא ביזט גאטט אלליין. דוא האסט דען הימעל געמאַכט, אונד דער הימעל הימעל, אונד אללע איהרע שטערנענהעערע, דיא ערדע אונד וואס אויף איהר איזט, דיא וואססער אונד וואס אין איהנען איזט. דוא בעלעבעסט זיא אללע, אונד, דיא הערשאארען דעס הימעלס בייגען זיך פֿאַר דיר. דוא ביזט גאטט, דער העררר, דער אברם האסט ערוואָהלעט, אונד איהן האסט געפֿיהרעט אויס אור דער כאלדאָער, אונד האסט איהן אברהם גענאננט, דיעוויל דוא זיין הערץ טרייא געפֿונדען פֿאַר דיר.

דא שלאָססעסט דוא מיט איהם דען בונד, צו געבען דאז לאנד דעם כנעני, חתי אונד אמורי, פרזי, יבוסי אונד גרגשי — עס צו געבען זיינעם זאממען, אונד האסט געהאלטען דיין וואָרט, דענן גערעכט ביזט דוא. דוא זאהעסט דען יאממער אונזערער פֿאָטער אין מצרים, אונד האָרטעסט איהרען שרייא אם שילפֿמעערע, אונד טהאטעסט צייכען אונד וואונדער אן פרעה אונד אללען זיינען קנעכטען אונד אן אללעם פֿאלקע אין זיינעם לאנדע, דיעוויל דוא געוואוסט, דאס זיא פֿרעפֿלענד זיך אן איהנען פֿערגאנגען, אונד האסט דיר איינען נאמען געמאַכט — ביז אויף דען הייטיגען טאג. דוא האסט דאז מעער פֿאַר איהנען געשפּאלטעט, דאס זיא מיטטען דורכ'ס מעער געגאנגען וויא אויף טראָקקענעם לאנדע, אונד איהרע פֿערפֿאלגער האסט דוא געשליידערט אין דיא טיעפֿען, וויא איינען שטיין אין דיא געוואלטיגען וואססער.

אן דעם טאגע ערלאָזעטע גאטט ישראל אויס דער האנד דער מצרים, אונד ישראל זאה דיא מצרים טאָדט אם אופֿער דעם מעערעס. אונד ישראל זאה דיא האנד דעם הערן, דיא זא גראססעם אן דען מצריים געטהאן, דא פֿירכטעטע אללעם פֿאלק, דען הערן,

אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּייָ וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ׃

אָז יָשִׁיר משֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַייָ וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ יְיָ אִישׁ מִלְחָמָה יְיָ שְׁמוֹ׃ מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם סוּף׃ תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן׃ יְמִינְךָ יְיָ נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְיָ תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם׃ אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים׃ מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן׃ עַד יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ׃ תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְיָ עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כִּי לַייָ הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בַּגּוֹיִם׃ וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַייָ הַמְּלוּכָה׃ וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃

אונד זיא גלויבטען אן גאטט אונד אן משה, ווינען קנעכט.

דא זאנגען משה אונד דיא קינדער ישראל'ס דיזעס ליעד, דעם העררן, אונד זיא שפראכען: איך זינגע פאן גאטט; דענן ערהאבען, ערהאבען איזט ער; דאס ראס אונד זיינען רייטער שטירצטע ער אינ'ס מעער. מיין זיעג איזט גאטט, אונד מיין ליעד איזט גאטט, ער איזט מיין הייל; ער מיין גאטט, דען איך ריהמע, דער גאטט מיינעס פאטערס, דען איך ערהעבע.

גאטט איזט איין קריעגסמאנן, גאטט— איזט זיין נאמע! דיא וואגען פרעה'ס אונד זיין העער שטירצטע ער אינ'ס מעער; דיא אויסער־וואהלטען זיינער וואגענלענקער ווארדען פער־זענקט אין דאז שילפמעער; פלוטהען דעקקטען זיא, זיא זאנקען אין דיא טיעפע וויא איין שטיין.

דיינע רעכטע, גאטט! איזט מעכטיג אין איהרער קראפט; דיינע רעכטע, גאטט! צער־מאלמעט דען פיינד. אין דיינער ערהאבענען גראססע טריטטסט דוא ניעדער דיא עמפע־רער. דוא לאססעסט אויס דען גליהענדען צארן, ער פריסט זיא וויא שטאפפעל. אונד פאר דעם הויכע דיינער נאזע טהירמען זיך אויף דיא וואססער, שטעהען וויא איינע מויער דיא שטרעמונגען, ערשטאררען דיא פלוטהען אים הערצען דעם מעערעס.

עס שפראך דער פיינד: „איך פערפאלגע, איך האלע איין, איך טהיילע אויס דיא בייטע; עס זעטטיגעט זיך מיינע זעעלע, איך ציקקע דאז שווערדט, עס טילגט זיא אויס מיינע האנד"! דא בליעזעסט דוא זיא אן מיט דיינעם הויכע, אונד עס דעקקען, זיא דאז מעער; זיא זאנקען וויא בלייא אין דיא געוואלטיגען וואססער. ווער איזט וויא דוא אונטער דען געטטערן? הערר! ווער איזט וויא דוא זא מעכטיג אין זיינער הייליגקייט, זא פורכטבאר אין זיינעם רוהמע, דער וואונדער טהוט?! — דוא שטרעקטעסט אויס דיינע רעכטע אונד עס פערשלאנג זיא דיא ערדע. דוא פיהרטעסט אין דיינער הולד דאז פאלק, דאס דוא ערלאזעט, אונד געלייטעסט עס אין דיינער מאכט אין דיינע הייליגע וואהנונג. עס הערטען עס דיא פעלקער, איין ציטטערן בעגריפף דיא בעוואהנער פאן פלשת: דא ערשראקקען דיא פירסטען פאן אדום, דיא געוואלטיגען מואב'ס ערגרייפעט איין בעבען, אונד פערצאגט זינד דיא בעוואהנער כנען'ס. עס פעללט איבער זיא דיא פורכט

בחול א״א זה רק מתהילין ישתבח

נִשְׁמַת כָּל חַי תְּבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ עוֹלָם 1 גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ עוֹלָם 1) אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים אֱלוֹהַּ כָּל בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת. הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. הַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן

אונד אַנגסט, פֿאַר דער גראָססע דיינעם אַרמעס ערשטאררען זיא וויא שטיין—ביז דאס פֿאָראיבער געצאָגען דאז פֿאלק, ביז דאס פֿאראיבער צאגען דאז פֿאלק, דאס דוא דיר געאייגנעט. דוא פֿיהרעסט זיא, אונד פפֿלאַנצעסט זיא איין אויף דען בערג, דער דיין ערבע איזט, אין דיא פֿעסטע, דיא דוא צו דיינעם זיטצע דיר געשאַפֿפֿען, דאז הייליגטהום, הערר, דאס דיינע האַנדע בעפֿאַסטיגעט.

גאטט רעגיערעט אין עוויגקייט! גאטט רעגיערעט אין עוויגקייט!

דענן גאטט, געהאָרט דאז רייך, ער וואלטעט איבער דיא פֿעלקער. עס ווערדען דיא ערלאָזער הינאויף ציעהען אויף דען בערג ציון, אום צו ריכטען דאז געבירגע עשו׳ס, דא געהאָרעט גאטט אלליין דאז רייך.

אונד עס ווירד גאטט הערר זיין איבער דיא גאנצע וועלט; אן דעם טאגע איזט גאטט דער איינציגע, אונד זיין נאמע דער איינציגע!

דער אָדעם אללעס לעבענדען לאָבע גאטט דען הערן! דער גייסט אללעס פֿליישעס ערהאָהע אונד פֿערהערליכע דיינען נאמען, הערר, אונד דיין געדאַכטניס איממערפֿאָרט. פֿאָן עוויגקייט אין עוויגקייט ביזט דוא גאטט! אונד אויסער דיר איזט קיינער הערר, דער שיטצעט, דער הילפֿט, דער ערלאָזעט, דער ערנאָהרעט, אונד זיך ערבארמעט אונזער אין יעדער צייט דער נאָטה אונד בעדרענגניס — קיינער הערר אלס דוא אלליין! גאטט דער וואר ביים אנבעגינן; גאטט דער איזט ענדי דער דינגע, שאָפּפֿער אללער שעפּפֿונגען, הערר אונד מייסטער דעם געוואָרדענען אונד ווערדענדען; געפריעזען אונד פֿערהערליכט, זיין דיא פֿיללע דעם רוהמעס אונד דער הערליכקייט, ער איזט עס, דער דיא וועלטען לענקעט אין זיינער הולד אונד מילדע, אונד זיינע שעפּפֿונגען פֿערזיעהעט אונד פֿערזאָרגעט אין זיינער בארמהערציגקייט. גאטט, דער שלאָפֿט ניכט אונד דער שלוממערט ניכט. ער וועקט דיא שלאַפֿענדען, העלט וואך אונד מונטער דיא בעטייבט זינד, אונד מאכט דיא שטוממען רעדען; ער לעזעט דיא געבונדענען, ער שטיטצעט, דיא דא פֿאללען, אונד ריכטעט אויף, דיא געבייגט זינד; דיר גאטט אלליין געביהרעט אונזער הערצענס דאנק.

אונד ווערע אונזער מונד פֿאָן ליעדערן פֿאָלל, פֿאָלל וויא דאז מעער; אונד קעננטען וויר

1) פי׳ משגיח על כל העולם והנו מדמין בשם המלכות כי הוא הדבר העקרי שמביא את האדם להתבוננות במלכותא דהרעת כמ״ש ירא ה׳ בנו ומלך.

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה

גַּלָּיו וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ ׃ מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ. עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח ׃ עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ. וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל הַלְּבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ. וְעָנִי

וויר מיט צונגען זינגען, אונד מיט ליפּפּען רעדען, דאס עס שאללע, זא וויט דיא הימּמעל רייכען, אונד העטטען וויר אויגען לייכטענד וויא דיא זאננע, וויא דער מאָנד אין זיינעם גלאנץ, אונד הענדע, דיא צו גאטט זיך העבען, וויא דער אדלער זיך אויף צום הימּמעל שווינגט, אונד פֿיססע לייכט אונד שנעלל וויא הירש אונד רעה — עס רייכטע נימּמער אוים דיא קראַפט אין אונז, דיר, גאטט אונזערם הערן, דיר, דעם גאטט אונזערער פֿעטער, אויך נור פֿיר איינע איינ־ציגע פֿאן דען פֿיעלען טויזענדען אונד וויע־דער טויזענדען גנאדענבעצייגונגען, דיא דוא אונזערן פֿעטערן אונד אונז בעוויעזען, נאך געביהר צו דאנקען, אונד דיינעם נאמענס רוהם אויף ערדען צו פֿערקינדען,

אוים מצרים האסט דוא אונז ערלעזעט, גאטט אונזער הערר. פֿאם שקלאַפּעניאָכע אונז פֿרייא געמאַכט; אים הונגער האסט דוא אונז געשפייזעט, אונד אונז געזעטטיגעט אים איבערפֿלוס; פֿאם שווערטע האסט דוא אונז גערעטטעט, פֿאם פעסט אונד זייכע אונז געוואהרעט, פֿאן בעזער קראנקהייט אונד שווערעם לייד אונז שטעטס בעפֿרייעט, אונד וויא וויר אויך דאניעדער לאגען, אונז אויף אונד אין דיא העהע געבראַכט.

ביז היעהער האסט דוא אונז געהאלפֿען אין דיינער בארמהערציגקייט, אונז ניכט פֿערלאססען אין דיינער מילדען הולד, זא פֿערלאס אונז, אונד פֿערוויף אונז, גאטט, אויך ניע, אונד נימּמערמעהר, אונד יעדעס גליעד אן אונז דאס דוא אן אונז געשאַפֿפֿען, אונד גייסט אונד אָדעם, דיא דוא אונז האסט איינגעהויכט, דיא צונגע, דיא דוא אונז האסט אין דען מונד געלעגט — זייא דיינעם דיענסטע געוויהעט. זיא זאללען דיך, דען וועלטענהערן, לאבען, ריהמען, פרייזען, דיינען נאמען, הערר, דיין רייך ערהעהען, הייליגען אונד פֿערהערליכען! דענן יעדער מונד דאנקעט דיר, יעדע צונגע שווערט דיר, יעדעס קניע בייגט זיך פֿאָר דיר, אונד וואס שטעהעט דאז ביקקעט זיך פֿאָר דיר. דיך עהרעט, פֿירכטעט יעדעס הערץ, הערץ אונד ניערען לאָבזינגען דיינען נאמען; וויא געשריעבען שטעהט: „יעדעס גליעד אן מיר שפריכט, גאטט, ווער איזט וויא דוא? ! דער דען ארמען רעטטעט אוים דעם שטארקען

וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת. אֵל הַהוֹדָאוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים ׃ י״ק

וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ: הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

ישתבח

שטאַרקען האַנד · דען אָרמען אונד דען דירפטיגען אויס דעם רויבערס האַנד?" ווער איזט דיר גלייך? ווער קאָממט נור אירגענד אין פערגלייך מיט דיר? — דעם גראָססען, שטאַרקען, פורכטבאַרען וועלטענגאָטט, דעם אללערהאָכסטען גאָטט, דער הימעל אונד ערדע האַט געשאַפפען, דיך לאָבען וויר אונד פּרייזען וויר אונד ריהמען וויר, אונד לאָבען דיינען היילינגען נאַמען, וויא דוד שפּריכט: „לאָבע, מיינע זעעלע, דען העררן, אונד וואַס אין מיר איזט, פּרייזע זיינען היילינגען נאַמען!"

גאָטט, דוא ביזט אללמאַכטיג — אין דער אללגעוואַלט דיינער קראַפט; ביזט גראָס אונד האָהער — אין דער פערהעררליכונג דיינעס נאַמענס; ביזט שטאַרק אים זיעגע, אונד פורכטבאַר אין דיינען פורכטבאַרען ווערקען.

דוא דער וועלטענהערר, דער זיטצעט אויף ויינעם טהראָנע האָך אונד ערהאַבען.

דא טהראָנעט ער אין עוויגקייט, „דער ערהאַבענע אונד היילינגע" איזט זיין נאַמע! זא שטעהט געשריעבען: „לאָבזינגעט, איהר געדעכטען, גאָטט דען העררן, דענן, דיא רעדליכען הערצענס זינד, שטעהט דעם הערען לאָב אונד רוהם וואָהל אָן!" — דער מונד דער גערעכטען ריהמע דיך! דאָז וואָרט דער גלויביגען לאָבע דיך! דיא צונגע דער פראָממען ערהעבע דיך! אים קאָר דער היילינגען ביזט דוא געהייליגט!

זא ווירד אין קאָרן, הערר, געפּריזען אונד פערהעררליכעט דיין נאַמע פאָן טויזענדען אונד וויעדער טויזענדען אויס דיינעם פאָלקע אונד הויזע ישראל; זא וואָללעט דיין רוהם! הערר, דורך דיא צייט אום פראָהליכען לאָב געזאַנג, דאַצו האַסט דוא אונז, גאָטט, געשאַפפען, דאַצו זינד וויר פערפּפליכטעט אונד בערופען, דאַס וויר דיר, אונזערם גאָטט אונד העררן, דיר, דעם גאָטט אונזערער פּאָטער, דאַנק אונד לאָב אונד פּרייז אונד רוהם אונד עהרע געבען, דיך ערהאָהען אונד פערהעררליכען אין וואָרט אונד שפּרוך אונד ליעד אונד לאָבגעזאַנג; וויא זיא דוד, ישי'ס זאָהן, דיין קנעכט אונד דיין געזאַלבטער, צו דיינעם נאַמענס עהרע האַט אַנגעשטיממט. געפּריעזען

ראש"ץ אומר בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונים בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים. סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו ושמו מרומם על כל ברכה ותהלה. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת. אֵל הַהוֹדָאוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: ח״ק

הש״ץ אומר

בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

והקהל עונים

בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל:

ביו״ט כשחל בחול א״א זה רק מתחילין המאיר לארץ.

הַכֹּל יוֹדוּךָ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךָ וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיְיָ: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ

געפריעזען אונד פֿערהערליכט זייא דיין נאמע, הערר, אין עוויגקייט, אללמאַכטיגער גאָטט אונד הערר, דער גראָס אונד הייליג איזט אים הימעל אונד אויף ערדען, דיר אונזערם גאָטט אונד העררן, דיר, דעם גאָטטע אונזערער פֿעטער, געביהרעט ליעד אונד לאָב אונד זאנג אונד קלאנג; דענן דיין איזט דיא מאכט אונד דער זיעג אונד דיא הערשאַפֿט, דיא גרעססע אונד דיא שטער־קע, דער רוהם אונד דיא העררליכקייט; דיין איזט דיא הייליגקייט אונד דיין איזט דאז רייך; דיר געביהרעט לאָב אונד דאנק אין עוויגקייט! געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אלל־מעכטיגער וועלטענהערר, דער גראָס אונד העררליך איזט אין זיינעם רוהמע, גאָטט, דעם אללעס דאנקעט, הערר, דער וואונדער טהוט, דער דען לאָבגעזאנג זיך האט ער־וועהלעט צו זיינער פֿערהערליכונג — אלוואלטענדער אונד עוויגלעבענדער וועל־טענגאָטט אונד הערר!

פֿ אָ ר ב ע ט ע ר

לאָבעט גאָטט דען אללגעלאָבטען.

ג ע מ י י נ ד ע

געלאָבט זייא גאָטט דער אללגעלאָבטע — אין עוויגקייט.

געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר אונד הערר דער וועלט, דער דא פֿאָרמעט דאז ליכט אונד שאַפֿפֿט דיא פֿינסטערניס, דער פֿריעדער אונד איינטראכט מאַכעט, אונד אללעס שאַפֿפֿט!

אללעס לאָבעט דיך, אללעס ריהמעט דיך, אללעס שפריכט פֿאָן דיר: „עס איזט קיינער הייליג, דענן נור גאָטט אלליין!" אללעס ערהעבעט דיך — סלה! דען שעפּפֿער דעס אללס, דען אללמעכטיגען גאָטט, דער טאָג פֿיר טאג דעם מאָרגענראָטהע דיא טהירען אונד דיא פֿפֿאָרטען עפֿפֿנעט! אונד דיא הימעלסוועלבונג דורכבריכט, אונד דעם ליכטע פֿענסטער מאַכט; דער דיא זאננע פֿיהרעט אוים פֿאָן איהרעם שטאנד, אונד דען מאנד פֿאָן זיינעם זיטץ, דען ער איהם האט פֿעסטגעשטעללט, אונד לייכטען לעסט איהר ליכט איבער דיא גאנצע וועלט אונד איבער אללע, דיא אויף איהר וואהנען; דיעוויל ער זיא געשאַפֿפֿען אין זיינער בארמהערציגקייט.

ער

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: מָה

רבו

בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ. וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתֶּךָ וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ: אֵין כְּעֶרְכְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:

אֵל אָדוֹן עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבוֹרָךְ בְּפִי כָּל נְשָׁמָה. גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אוֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל הַמֶּרְכָּבָה. זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל. כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עֹשִׂים בְּאֵימָה

רצון

ער ערלייכטעט, ער פערקלערעט דיא וועלט, אונד דיא וואנדעלן אויף איהר — אין זיינער בארמהערציגקייט! אונד אין זיינער גיטע ערנייערט ער טאג פיר טאג אונד אימ־ מערפאָרט דאז ווערק דער שעפפונג. דער וועלטענהערר וואר איינסט ערהאבען גאנץ אליין וואָרדען, געפריעזען אונד פערהערר־ ליכט אונד ערהאָהעט איזט ער זייט דען ערשטען טאגען דער וועלט.

עוויגער וועלטענגאטט, אין דיינער אונענדליכען בארמהערציגקייט ערבארמע דיך איבער אונז! דוא הערר, ביזט אונזער מאכט אונד שטאַרקע, דוא איין פעלז אונד אונזערע פעסטע, איין שילד צו אונזערעם הייל, איינע פעסטע וועהר אום אונז הערום, עס איזט קיינער דיינעם גלייכען, אויסער דיר, ניכטס אהנע דיך! ווער קעננטע דיר זיך יע פער־ גלייכען?

עס איזט קיינער דיינעם גלייכען, גאטט אונזער הערר, אין דיעזער וועלט; קיינער אויססער דיר הערר איבער אונז אים עוויגען, צו קינפטיגען לעבען; ניכטס אהנע דיך; דאפאן דאז הייל אונז קאָמע אין דען טאגען דעם משיח, אונד ניכטס דיר גלייך, דיר אונזערס ערלאָזער אין דעם רייכע וואָ דיא טאָדטען לעבען.

גאטט איזט הערר איבער אללע שאָפפונ־ גען, געלאבט איזט זיין נאמע, געלאבט אים מונדע אללעס לעבענדען. זיינע גראָסע, זיינע גיטע פיללעט אן דיא וועלט, פערשטאנד אונד וויססענשאפט קרייזען אום איהן הערום. דא טהראָנעט ער אין זיינער פראכט איבער דען הייליגען טהיערגעשטאלטען, פערהעררליכט אין זיינער מאיסטעט אויף דעם הימעלס־ טהראָנע, דער מרכבה, אונשולד אונד ביעדערקייט, דיא ציעהען פאָר זיינעם טהראָנע הער, ליעבע אונד ערבארמען געהען זיינער מאיעסטעט פאָראן. שעהן אונד העררליך זינד דיא ליכטער, דיא גאטט געשאפפען, ער האט זיא געפאָרמעט מיט איינזיכט, וועיז־ הייט אונד פערשטאנד, אונד דיא קראפט אונד שטערקע אין זיא היניינגעגעבען, דאס זיא שאלטען אין דעם וויטען וועלטענרוימע. פאָלל גלאנץ אונד העללע שפענדען זיא דאז הימעלסליכט, אונד אין איהרעם גלאנצע פערקלאָרעט זיך דיא גאנצע וועלט, פריידיג געהען זיא אויף, אונד פרעהליך געהען זיא אונטער, אונד פאָללציעהען פורכט אין איהרעם

הערן

רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ. כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ. מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר

הערדן וויללען. זיא געבען דער וועלט דיא פראכֿט אונד הערליכֿקייט צו זיינעם נאַמענס עהרע, אונד פֿריידיגקייט אונד יובעל, אויף דאס וויר געדענקען זיינעם רייכֿעס. ער ריעף דיא זאָננע אן, אונד זיא שטראַהלעט אויס איהר ליכט, איין בליק פֿאן איהם גאב דעם מאָנדע זיינע פֿאָרם אונד געשטאלט. נון פרייזען איהן דיא היממלישען הערשאַארען, שרפים אונד אופנים אונד דיא היילינגען טהיערגעשטאלטען פֿערקינדען זיינע גרעסע אונד זיינע הערליכֿקייט, אונד געבען איהם דיא עהרע.

איהם, דעם אללמעכֿטיגען וועלטענגאטט, דער איינסט גערוהעט פֿאן זיינעם שעפפֿונגס־ווערקע. אם זיעבענטען טאגע דער שעפפֿונג ערהאָב ער זיך, אונד זאס אויף זיינעם טהראָנע אין זיינער מאיעסטעט. ער היללטע זיך אין זיינע פראכֿט אונד הערליכֿקייט פֿיר דען טאג דער רוהע, אונד נאננטע דען שבת-טאג — דיא לוסט דער וועלט. דאס איזט דעם שבת רוהם, דאס אן איהם האט גאטט גערוהעט פֿאן אללעם זיינעם ווערקע, אונד דאראום פֿערקינדעט אויך דער שבת גאטטעס רוהם, אונד זינגעט איין שבת-ליעד דעם העררן, אונד שפריכֿט: „גוט אונד שעהן איזט עס, גאטט צו דאנקען!"

דאראום לאָבען אונד פֿערהערליכֿען גאטט אללע זיינע שעפפֿונגען, געבען איהם דאז לאָב, דיא ווירדע אונד דיא גרעססע, איהם דעם אללמעכֿטיגען וועלטענגאטטע, דעם שעפפֿער אונד בילדנער דעם גראססען אללס, דער זיינעם פֿאלקע ישראל דיא רוהע האט געגעבען אין זיינער היילינגקייט אם היילינגען שבת-טאגע. דאראָב ווערדע געהייליגעט, גאטט, דיין נאמע; פֿערהערליכֿט, הערר, דיין אנגעדענקען אים הימעל אבען, אונד אויף ערדען אונטען.

געלאבט זייסט דוא, אונזער הייל אונד העלפֿער, אָב דעם רוהמעס דיינער הענד־ווערקע, אָב דער לייכֿטענדען ליכֿטגעשטאלטען, דיא דוא געשאַפֿפֿען צו דיינער פֿער־הערליכֿונג — סלה!

געלאבט זייסט דוא אונזער האָרט הייל אונד העלפֿער, דער דיא היילינגען געשאַפֿפֿען; געלאבט

רָצוֹן קוֹנָם: פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ. קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה. שְׂרָפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ:

לָאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מִכָּל הַמַּעֲשִׂים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הִתְעַלָּה וְיָשַׁב עַל כִּסֵּא כְבוֹדוֹ. תִּפְאֶרֶת עָטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה. עֹנֶג קָרָא לְיוֹם הַשַּׁבָּת. זֶה שֶׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל מְלַאכְתּוֹ. וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְשַׁבֵּחַ וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיְיָ. לְפִיכָךְ יְפָאֲרוּ וִיבָרְכוּ לָאֵל כָּל יְצוּרָיו. שֶׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה יִתְּנוּ לָאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל. הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ. שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת. תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ. יוֹצֵר

משרתים

מִשְׂגַּבֵּנוּ. מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה. הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה. טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ. מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ. פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים רוֹמְמֵי שַׁדַּי. תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. וְעַל מְאוֹרֵי־אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תתברך צורנו וכו׳

מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם. וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

אֶת שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ. קָדוֹשׁ. קָדוֹשׁ. יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִירוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אהבה

געלאבט דיין נאמע, הערר, אין עוויגקייט! ער שוף זיך דיא באָטען זייגעם רייכעס אונד דיא זיינע באָטען זינד, דיא שטעהען אללע אין דען הימםעלסהאָהען, אונד פערקינדען אין הייליגער אנדאכט איינמיטהיג אונד איינשטיממיג דאז וואָרט דעם לעבענדיגען גאָטטעס אונד דעם עוויגען וועלטענהעררן. אללע זיינע טרייען, אללע זיינע ערוואָהלטען, אללע זיינע שטארקען, אללע פאָללציעהען זיא אין פורכט אונד גרויען איהרעס העררן וויללען, אללע אָפפנען זיא דען מונד אין הייליגקייט, אונד לויטערקייט צום ליעד, אונד לאבגעזאנג. אונד לאבען אונד פרייזען אונד ריהמען אונד פערהערליכען אונד הולדיגען אונד הייליגען דען נאמען גאָטטעס, דעם אללמאָכטיגען וועלטענהעררן, דער גראָם אונד שטארק איזט אונד פורכטבאר — געהייליגעט זייא ער! אללע נעהמען זיא איבער זיך דען דיענסט אונד דיא פערפפליכטונג דעם הימםלישען רייכעס. אונד געבען זיך געגענזייטיג איינאנדער דאז ווארט, דאס זיא הייליגען וואללען איהרען שאָפפער אונד מייסטער אין אללער זעעלענרוהע, אין לויטערער שפראכע, מיט אללער אנמוטה אונד פריינדליכקייט אונד הייליגקייט.

אללע וויא איינער שטיממען זיא איין, אונד שפרעכען אוים אים הייליגען שויער דער אנדאכט.

הייליג! הייליג! הייליג! איזט גאָטט, דער הערשאַארען הערר! דיא גאנצע וועלט איזט פאָלל זיינער הערר ליכקייט.

דיא אופנים אונד דיא טהיערגעשטאלטען אן דעם הייליגען וועלטענטהראָנע ערהעבען זיך מיט שטורמעסברויזען, אונד שטיממען איין אין דען קאָר דער שרפים, לאבען גאָטט, דען העררן, אונד שפרעכען:

„געלאבט זייא דיא הערר ליכקייט גאָטטעס אן דער שטאָטטע, וואָ זיא וואלטעט!"

דעם אללמאָכטיגען—געלאבט זייא ער—וויהען זיא דיא פריינדליכען הימםעלסקלאָנגע; דעם אללמאָכטיגען, עוויגלעבענדען, אללבעשטאָנדיגען וועלטענהעררן זינגען זיא איהר ליעד, אונד זיינען רוהם פערקינדען זיא, דענן ער איזט'ם אלליין, דער גראָסעס ווירקעט, נייעס שאפפעט; ער דעם זיעגעס הערר אים קאמפפע; ער, דער זאָעט דיא זאמע, דראוים דאז הייל ענטשפריעסט, דער שאפפעט היילונג אונד גענעזונג; פורכטבאר אין זיינעס רוהמע, אללוואלטענד, וואונדערטהאָטיג! ער ערנייעט אין זיינער גיטע טאג פיר טאג אימםערפאָרט

דאז ווערק דער שעפּפונג, וויא געשריעבען שטעהט: „דעם, דער דיא גראסען ליכטער האט געשאפפען — דאנק אונד לאב אונד פרייז; דען זיינע גיטע וועהרעט עוויגליך". לאס איין נייעס ליכט איבער ציון לייכטען, אונד אונז אללע באלד דעם ליכטעס ווירדיג אונד טהיילהאפטיג ווערדען. געלאבט זייסט דוא, גאטט, דער דיא ליכטער געשאפפען.

מיט אונענדליכער ליעבע ווארסט דוא, גאטט אונזער הערר, אונז שטעטס צוגעטהאן; מיט איבערגראסעם ערבארמען האסט דוא דיך ערבארמעט איבער אונז. אום אונזערער פעטער וויללען, דיעוויל זיא דיר פערטרויעט, האסט דוא זיא, הערר אונד פעטערליך בע־לעהרעט אונד איהנען געאָפפענבארעט דאז געזעטץ דעם לעבענס. זא זייא אויך אונז גנעדיג, אונד בעלעהרע אונז, פאטער דעם ערבארמענס, ערבארמע דיך איבער אונז, אונד גיב אונז אינ'ס הערץ דיא איינזיכט אונד דאז פערשטענדניס, דאס וויר האָרען, לערנען אונד לעהרען, בעאָבאכטען אונד בעפאָלגען, טהון אונד האלטען יעדעס ווארט אין דיינער גאטטעסלעהרע — אין פריינד־ליכקייט אונד ליעבע! ערלייכטע אונזער אויג' אין דיינער לעהרען, מאכע פעסט אונד אנהאָנגליך אונזער הערץ אן דיינע געבאטע, אייניגע אונזערן זינן אונד גייסט אין דער גאטטעספורכט אונד ליעבע, אויף דאס וויר ניע אונד נימֿמער בעשאָמעט ווערדען; דענן אויף דיינען הייליגען נאמען, דער גראָס איזט אונד פורכטבאר אין דער וועלט, האָפפען אונד פערטרויען וויר, דאס וויר אין פרייד' אונד פראָהליכקייט אונז נריען דיינעם היילעס. ברינג אונז אין פריעדען, הערר, צוזאממען פאן אללען פיער ענדען אונד עקקען דער וועלט, אונד פיהרע אונז מיט פרייעם מוטהע אינ'ס לאנד דעם היילעס אונד דעם זעגנעם; דענן דוא ביזט עס, דער שאפפעט אונד ווירקעט דאז הייל, דוא האסט אונז ערוואָהלעט אונד ערקאָרען פאָר אללען צונגען אונד הײדען, אונז דיר נאָהער געשטעללט צור פערהערליכונג דיינעם נא־מענס אין דער וואהרהייט אונד וואהרהאפטיגקייט, דאס וויר דיך הולדיגען, אונד אין דיינער אייניגקייט דיך אנבעטען אונד פערעהרען אין אינניגער ליעבע אונד אנהענגליכקייט. גע־לאבט זייסט דוא, גאטט, דער דא ערוואָהלעט זיין פאלק ישראל אין זיינער ליעבע.

גאטט איזט הערר אין וואהרהאפטיגקייט!

„האָרע יש׳ראל! גאטט אונזער הערר איזט איין אייניגער איינציגער גאטט"!

געלאבט זייא זיין נאמע, זיין רייך אונד זיינע העררליכקייט—אין עוויגקייט!

דוא זאללסט ליעבען גאטט, דיינען העררן, מיט דיינעם גאנצען הערצען, מיט דיינ׳ גאנצען

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה. וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ: כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל עַם וְלָשׁוֹן 1) וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ

בביתך

גאנצען

1) העמים הדמוגים

בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף יְהֹוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהֹוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהֹוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל

גאנצען זעעלע אונד מיט אללעם דיינעם פערמאָגען. דיעזע ווארטע דיא איך דיר דא געביעטע, זאללסט דוא שטעטס אויף דיינעם הערצען האבען. דוא זאללסט זיא איינשאָרפען דיינען קינדערן, זאללסט דאפאן רעדען, וועגן דוא זיטצעסט אין דיינעם הויזע, וועגן דוא דיך ניעדערלעגסט, אונד וועגן דוא אויפשטעהעסט, דוא זאללסט זיא קניפפען צום צייכען אום דיינע האנד, זיא זאללען זיין איין שטירנבאנד צווישען דיינען אויגען, דוא זאללסט זיא שרייבען אן דיא פפאָסטען דיי־נעם הויזעם אונד אן דיינע טהאָרע.

זא איהר געהארכעט מיינען געבאטען, דיא איך אייך הייטע געביעטע, דאס איהר ליעבעט גאטט, אייערן העררן, אונד איהם דיענעט מיט אייערעם גאנצען הערצען אונד אייערע גאנצען זעעלע, זא ווערדע איך רעגען געבען אייערעם לאנדע, פריהרעגען אונד שפעטרעגען, יעדעס אין דער צייט; דוא ווירסט זאממעלן דיין קאָרן, דיינען מאָסט אונד דיין עהל. איך ווערדע קרויט געבען אויף דעם פעלדע דיינעם פיעהע, אונד דוא ווירסט עססען אונד זאטט ווערדען. נעהמעט אייך וואהל אין אכט, דאס זיך ניכט בעט־הערע אייער הערץ, אונד איהר אייך אב ווענדעט אונד דיענעט פרעמדען געטטערן, אונד אייך ביקקעט פאָר איהנען, דא ענט־ברעננעט דער צארן גאטטעס געגען אייך, אונד ער פערשליעססעט דיא הימטעל, אונד עס ווירד קיין רעגען זיין, אונד דיא ערדע ווירד ניכט געבען איהרען ערטראג. איהר ווערדעט גאר באלד פערלאָרען זיין אוים דעם שעהנען לאנדע, דאס גאטט אייך גיבט. דאראום טראגעט דיעזע מיינע ווארטע אויף אייערעם הערצען אונד אויף אייערער זעעלע; קניפפעט זיא צום צייכען אום אייערע האנד, אונד זיא זאללען זיין איין שטירנבאנד צווישען אייערען אויגען. לעהרעט זיא אייערע קינדער, דאס זיא דאפאן רעדען, וועון דוא זיטצעסט אין דיינעם הויזע, וועגן דוא געהעסט אויף דער שטראססע, אונד וועון דוא דיך ניעדער־לעגסט אונד וועגן דוא אויפשטעהעסט. שרייבע זיא אן דיא פפאסטען דיינעם הויזעס אונד אן דיינע טהאָרע.

דאמיט איהר אונד אייערע קינדער לאנגע לעבעט אין דעם לאנדע, דאס גאטט צוגעשוואָרען אייערן פעטערן עס איהנען צו געבען, זא לאנגע—אלס דיא הימטעל זינד איבער דער ערדע.

גאטט שפראך צו משה; ער שפראך: „רעדע צו דען קינדערן ישראל׳ס אונד זאגע איהנען":

ויא זאללען זיך מאכען שאויפֿעדען אן דען עקקען איהרער געוועגדער פֿיר קאָממענדע צייטען, אונד זיא זאללען דאראן געבען אן דיא שאויפֿעדען אין דער עקקע איינע הימ־מעלבלויע שנור. דיא זאללען אייך זיין אלס שאויפֿעדען. איהר זאללעט זיא אנשויען, אונד געדענקען אללער דער געבאטע גאט־טעס, אונד זיא טהון אונד בעפֿאלגען, אונד זאללעט ניכט נאכוואללען אייערעם הערצען אונד אייערען אויגען, דענען איהר נאכבוהלעט; זאנדערן זאללעט געדענקען אונד טהון אונד בעפֿאלגען אללע מיינע געבאטע, אונד זאללעט הייליג זיין פֿאָר אייערעם גאטטע. איך בין גאטט, אייער הערר, דער אייך געפֿיהרעט אויס דעם לאנדע מצרים, אום אייך איין גאטט צו זיין, איך בין גאטט אייער הערר!

אונד דאז וואָרט איזט וואהר אונד וואהרהאפֿטיג, שטעהט פֿעסט אונד זיכער, איזט בעגלויביגט אונד גערעכטפֿערטיגט אונד פֿערבירגט, אונזערע אינניגסטע איבערצייגונג, אונזערע לוסט אונד ליעבע, אונזערע פֿורכט, אונד אונזערע האפֿפֿנונג, אונזערע לעבענסקראפֿט אונד שטערקע — אין עוויגקייט! וואהר איזט עס — דער עוויגע וועלטענגאטט איזט אונזער הערר, יעקב׳ס האָרט אונזער שילד אונד אונזער הייל! ער בעשטעהעט דורך אללע צייטען, זיין נאמע בעשטעהעט, זיין טהראָן פֿעסט אונד זיכער, זיין רייך בעשטעהעט אונד זיינע טרייע אין עוויגקייט! זיין ווארט בעשטעהעט אין עוויגער לעבענדיגקייט אין אללער גלויביגקייט אונד פֿריידיגקייט ביז אין דיא עוויגע עוויגקייט—בייא אונז וויא איינסט בייא אונזערען פֿעטערן; בייא אונזערן קינדערן אונד אונזערער דעראיינסטיגען נאכקאָממענשאפֿט וויא בייא אללען געשלעכטערן אויס דעם שטאממע ישראל׳ס, דיינעם קנעכטעס.

בייא דען ערשטען וויא בייא דען לעטצטען שטעהט דאז וואָרט פֿעסט אין עוויגקייט, עס איזט אונזער שאטץ אונד קליינאָד, אונזערע וואהרהייט אונד איבערצייגונג, אונזערע לעבענסרעגעל, דיא וויר ניממער איבערטרעטען. וואהר איזט עס דאס דוא, גאטט אונזער הערר, דוא, דער גאטט דער פֿעטער, ביזט אונזער הערר אונד אונזערער פֿעטער הערר, אונזער ערלעזער אונד דער ערלעזער אונזערער פֿעטער אונזער שעפֿפֿער אונד בילדנער, אונזער האָרט אונד הייל, אונזער העלפֿער אונד עררעטטער— דאז וואר פֿאן עוויגקייט הער דיין נאמע; אויסער דיר איזט קיין גאטט.

צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת: וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים: עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ:

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד: אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבוֹר. אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצְרֵנוּ צוּר יְשׁוּעָתֵנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ. אֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ:

עֶזְרַת אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם מָגֵן וּמוֹשִׁיעַ לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אָרֶץ: אַשְׁרֵי אִישׁ שֶׁיִּשְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ וְתוֹרָתְךָ וּדְבָרְךָ יָשִׂים עַל לִבּוֹ: אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ (1) גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. כָּל בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם: רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו. תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבוֹרָךְ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל

דער פֿאָטער שוטץ אונד ביישטאנד ווארסט דוא פֿאָן עוויג הער; איין שילד אונד העלפֿער איהרען קינדערן נאָך איהנען דורך אללע צייטען אין דען וועלטענהאָהען איזט דיין זיטץ, אונד דיין רעכֿט אונד דיינע מילדע דיא וואלטען ביז אן דער וועלטען ענדען. וואהל דעם מענשען, דער דא האָרכֿעט אויף דיין געבאָט, אונד דיין וואָרט אונד דיינע לעהרע זיך צו הערצען נימםט. וואהר איזט עס — דוא ביזט הערר אין דיינעם פֿאָלקע, איין געוואַלמיגער הערר וואָ עס גילט צו קאָמפּ־פֿען איהרען קאמפף. וואהר איזט עס, — דוא ווארסט פֿאָם אנבעגיננע, אונד ביז אנ'ס ענדע ביזט דוא מיט אונז, אונד אויסער דיר איזט קיינער אָ הערר! דער העלפֿען אונד דער רעטטען קאָננטע. אויס מצרים האסט דוא אונז, גאָטט אונד הערר, ערלאָזעט, אונד אויס דעם שקלאַפֿעניאָכֿע אונז פֿרייא געמאַכֿט. איהרע ערשטגעבאָרענען האסט דוא ערשלא־גען, אונד ישראל, דיינען ערשטגעבאָרענען זאהן ערלאָזעט, דאז שילפֿמעער האסט דוא געשפאלטען, דיא פֿרעפֿלער פֿערזענקעט, דיינע געליעבטען פֿרייא הינדורכֿגעפֿיהרט, דא דיא וואססער בעדעקטען איהרע דראָנגער, אונד ניכֿט איינער פֿאָן איהנען איבריג בליעב. דאראָב פּרייזען דיך דיינע געליעבטען, אונד ערהעבען דיך אלס דען וועלטענהערר; ברינ־גען דיר ליעד, אונד לאָבגעזאנג, רוהם אונד פּרייז אונד דאנק—דיר, דעם עוויגלעבענדען, אללבעשטאָנדיגען וועלטענגאָטט אונד הערן — דער האָך איזט אונד ערהאבען, גראָס איזט אונד פֿורכֿטבאר, דער דא בייגעט דיא האָכֿמיטהיגען; אונד ערהאָהעט דיא געבייגט זינד, דער דא פֿיהרעט דיא געפֿאנגענען אויס איהרער האפֿט, אונד לאָזעט דיא געדריקטען, אונד הילפֿט דען ארמען, אונד ער־הערעט זיין פֿאלק, זאָ אָפֿט זיא צו איהם רופֿען. איהם לאָב אונד רוהם; איהם דעם גאָטט אין דער האָהע — געלאָבט זייא ער, געלאָבט! משה אונד דיא קינדער ישראל'ס, דיא שטיממטען דיר אן דען לאָבגעזאנג אין אללער הערצענספֿריידיגקייט, דא זאנגען זיא איינ־שטיממיג אונד איינמיטהיג.

ווער איזט וויא דוא, הערר, אונטער דען גאָטטערן? ווער איזט וויא דוא זאָ מעכֿטיג אין זיינער היילינקייט, זאָ פֿורכֿטבאר אין זיינעם רוהמע, דער זאָלכֿע וואונדער טהוט?

איין נייעס ליעד זאנגען דיא ערלאָזטען צו דיינעם נאמענס עהרע, אם מעערשטראנדע;

דא

1) פי' מסגיח על כל העולם ואנו מדמין בשם המלכות כי הוא הדבר העקרי שמביא את האדם להתבוננות במלכותו להרעה כמ"ש ירא את ה' בני ומלך.

דא בראכטען זיא דיר איהרען דאנק אונד איהרע הולדיגונג, דא שפראכען זיא איינ־שטיממיג אונד איינמיטהיג.

גאטט רעגיערעט אין עוויגקייט!

ישראל׳ס האָרט! שטעהע אויף אונד הילף דיינעם פאלקע ישראל, ערלאָזע דוא ישראל אונד יהודה נאך דיינער גאָטטליכען פער־הייססונג; „אונזער ערלאָזער איזט גאטט דער הערר, דער הערשאַארען איזט זיין נאמע, דער הייליגע ישראל׳ס!״ געלאבט זייסט דוא גאטט, דער ישראל ערלאָזעט.

הערר, עפפנע דוא מיינע ליפפען, דאס מיין מונד פערקינדע דיינען רוהם!

געלאבט זייסט דוא גאטט, אונזער הערר, גאטט אונזערער פאָטער, גאטט אברהם׳ס אונד יצחק׳ס אונד יעקב׳ס! דוא, דער גראססע, מעכטיגע אונד פורכטבארע גאטט, דוא, דער אללהעכסטע גאטט, דער אין גיטע אונד מילדע וואלטעט, אונד הערר אונד מייסטער איזט פאָן אללעם, דער דען פעטערן איהרע פראָממיגקייט געדענקעט, אונד איהרען קינדעסקינדערן זענדעט דען ערלעהזער אום זיינעס נאמענס וויללען אין זיינער ליעבע.

(אין דען צעהן בוסטאגען זאגט מאן דיעזעס)

געדענקע אונזער צום לעבען אָ קעניג, דער דוא געפאללען פינדעסט אַם לעבען אונד שרייבע אונז איין אינס בוך דעס לע־בען׳ס, אום דיינעטוויללען, אָ הערר דעס לעבענס!

דוא, הערר, ביזט אונזער העלפער, רעטטער אונד ערלעהזער, דוא אונזער שוטץ אונד אונזער שילד! געלאבט זייסט דוא, גאטט, אברהם׳ס שוטץ אונד שילד!

שְׁפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ׃ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק אפי׳ בעניית אמן

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל. וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל׃

למוסף כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ׃

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה׃

בעשי״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים׃

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם׃

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ׃

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם׃

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה׃

מי

דוא ביזט דער אללמעכטיגע הערר, אין עוויגקייט, דער בעלעבעט דיא טאָדטען, דוא אונערשעפפליך אן הייל אונד הילפע.

(אים ווינטער זאגט מאן דיעזעס)

דוא לאססעסט ווינדע וועהען אונד זענדעסט העראב דען רעגען.

דער פערפפלעגעט דיא לעבענדען אין זיינער מילדע אונד בעלעבעט דיא טאָדטע אין זיינער אונערשעפפליכען בארמהערציגקייט, דער שטיטצעט, דיא דא פאללען; דער היילעט דיא קראנקען, דער לעזעט דיא געבונדענען, דער זיינע טרייע בעוואהרעט אן דענען דיא דא שלאפען אים שטויבע. ווער איזט וויא דוא, הערר דער קרעפטע? ווער דיר גלייך, וועלטענהערר, דער טעדטעט, דער בעלעבעט, דער שפריעסען לעסט דאז הייל.

אין

בעשי"ת מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים׃

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים׃

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם. כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר׃ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק. מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ׃ בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃ מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן. תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים׃ וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ׃ יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

הש"ץ לדור ודור

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ׃ בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ׃

ישמח

(אין דען צעהן בוסטאגען זאגט מאן דיעזעס)
ווער איזט וויא דוא אַ אללבארמהערציגער פאטער, דער אין זיינער בארמהערציגקייט זיינער געשעפּפע געדענקט צום לעבען.

דוא ביזט אונז איין טרייער בירגע, פיר דאז לעבען אונזערער טאָדטען. געלאבט זייסט דוא, גאטט, דער בעלעבעט דיא טאָדטען:

וויר הייליגען דיינען נאמען אין דער וועלט, וויא זיא איהן הייליגען אין דער העכסטען הימעלסהעהען, וויא געשריעבען שטעהט פאן דיינעם פּראָפהעטען, אונד איינער רופט דעם אנדערן צו, אונד שפּריכט:

הייליג, הייליג, הייליג איזט גאטט, דער העערשאַארען הערר, דיא גאנצע וועלט איזט פאָלל פאן זיינער העררליכקייט!

אונד וויא דעם שטורמעס ברויזען שטארק אונד געוואלטיג ערטענעט איהרע שטיממע, דא שטעהען זיא האָך אונד העהע דען שרפים געגענאיבער; אונד שטיממען אין דען וועטטגעזאנג, געלאבט—

געלאבט זייא גאטטעס העררליכקייט אן דער שטעטטע, וואָ זיא וואלטעט.

אין דער שטעטטע, וואָ דוא וואלטעסט, ערשיינע אונז אין דיינער העררליכקייט, הערר דעם וועלטאללס, רעגיערע איבער אונז; דענן אויף דיך האָפּפען אונד פּערטרויען וויר, דאס דוא דאראיינסט רעגיערעסט אין ציון, באלד אין אונזערן טאגען, אונד פיר דיא עוויגקייט דא טהראָנעסט, אָ, דאס דוא אין דיינער גרעססע אונד הייליגקייט געהייליגעט ווערדעסט, אין ירושלים, דער גאטטעס שטאדט, פיר אללע צייטען אונד עוויגקייטען; דאס אונזערע אויגען שויען מעגען דיין געטטליך רייך; וויא עס איינסט פערקינדיגעט זוארד אין דען ליעדערן דיינעם רוהמעס דורך דוד, דיין געזאלבטען, אויף דעם דיין געטטליך רעכט אין גנאדע איינסט גערוהעט.

„גאטט רעגיערעט אין עוויגקייט, דיין גאטט, ציון, דורך אללע צייטען—הללויה".

פאָרבעטער דורך אללע צייטען א. ז. וו.:

דוא ביזט הייליג אונד הייליג איזט דיין נאמע, אונד אללע טאגע פּרייזען דיך דיא הייליגען סלה! געלאבט זייסט דוא גאטט הייליגער וועלטענגאטט. (אין דען בוסטאגען, הייליגער קעניג).

קדושה לחול

נְקַדֵּשׁ אֶת שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם׃ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר׃ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ. בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ׃ וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר. יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לּוֹ). בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי וּשְׁנֵי לוּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

ולא

עס פֿרייע זיך משה דער גאָטטעס גאבע פֿרייע זיך זיינעס טהיילעס אויף ערדען. איינען „טרייען קנעכט" האסט דוא איהן גענאננט, דיא קראנע דער הערליכקייט איהם אויפ'ס הויפט געזעטצט — אלס ער שטאנד פֿאר דיר אויף סיני'ס העהע. צווייא שטייגערנע טאפֿעלן, דיא בראכטע ער הערראב אין זיינער האנד, אונד דאראויף שטאנד געשריעבען, וויא דער שבת זייא צו האלטען, אונד זא שטעהט געשריעבען אין דיינער גאטטעסלעהרע.

עס זאללען בעאָבאכטען דיא קינדער ישראל דען שבת, דאס זיא דען שבת האלטען פֿיר אללע צייטען אלס איינען עוויגען בונד.

צווישען מיר אונד דען קינדערן ישראל'ס איזט ער דאז צייכען, דאס גאטט אין זעכס טאגען האט געמאכט דען היממעל אונד דיא ערדע, אונד אם זיעבענטען טאגע האט ער גערוהעט אונד געפֿייערט.

איהן

לחול

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶלָה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בעש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: בעש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה:

במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב אומרים זה

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וַתַּבְדֵּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָחֵל עָלֵינוּ הַיָּמִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם חֲשׂוּכִים מִכָּל חֵטְא וּמְנֻקִּים מִכָּל עָוֹן וּמְדֻבָּקִים בְּיִרְאָתֶךָ: וְ) חָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ. כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:

רְאֵה נָא בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי גוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

בת"צ הש"ץ אומר כאן עננו:

עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ. בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל תֵּפֶן אֶל רִשְׁעֵנוּ וְאַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. הֱיֵה נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ. יְהִי נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה

וְלֹא נְתַתּוֹ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹבְדֵי כוֹכָבִים. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי גִלּוּלִים וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אלהינו

איהן האסט דוא ניכט געגעבען, גאטט אונזער הערר, דען היידען דער וועלט, איהן ניכט אלס ערבע היגגעגעבען דענען, דיא דען גאֶטצען דיענען. אין זיינער רוהע קאממען דיא זינדער ניכט צור רוהע; דיינעס פאלקע ישראל האסט דוא איהן געגעבען אין דיינער ליעבע אונד פריינדליכקייט, דעם שטאממע יעקב׳ס, דען דוא האסט ערוואֶהלעט; אויף דאס אללע, דיא דען שבת הייליג האלטען, זיך זאֶטטיגען אונד ערפרייען אן דען גאבען דיינער הולד. דאצו האסט דוא ערוואֶהלעט הערר, דען זיעבענטען טאג, איהן בעגנאדיגעט אונד איהן געהייליגעט, איין קלייגאָד איהן גענאננט, צום אנדענקען אן דאז ווערק דער שאֶפפונג.

אללמאֶכטיגער

לחול

יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת צָרָה:

רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה. וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה וְתֵן בקיץ בְּרָכָה [בחורף טַל וּמָטָר לִבְרָכָה] עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ. וּבָרֵךְ שְׁנָתֵינוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ. וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: בעשי״ת הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט:

וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה וְכָל הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ וְכָל אוֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ וְהַזֵּדִים מְהֵרָה תְעַקֵּר וּתְשַׁבֵּר וּתְמַגֵּר וְתַכְנִיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹבֵר אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים:

עַל הַצַּדִּיקִים וְעַל הַחֲסִידִים וְעַל זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל פְּלֵיטַת סוֹפְרֵיהֶם וְעַל גֵּרֵי הַצֶּדֶק וְעָלֵינוּ יֶהֱמוּ נָא רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם לְעוֹלָם וְלֹא נֵבוֹשׁ כִּי בְךָ בָטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב. וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם. וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין: בת״ב במנחה אומרים כאן נחם בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

לת״ב נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת אֲבֵלֵי צִיּוֹן. וְאֶת אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם. וְאֶת הָעִיר הָאֲבֵלָה וְהַחֲרֵבָה וְהַבְּזוּיָה וְהַשּׁוֹמֵמָה. הָאֲבֵלָה מִבְּלִי בָנֶיהָ. וְהַחֲרֵבָה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ. וְהַבְּזוּיָה מִכְּבוֹדָהּ. וְהַשּׁוֹמֵמָה מֵאֵין יוֹשֵׁב. וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה. וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי זָרִים. וַיָּטִילוּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לֶחָרֶב. וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן חֲסִידֵי עֶלְיוֹן. עַל כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל חַלְלֵיהֶם מֵעַי מֵעַי עַל חַלְלֵיהֶם. כִּי אַתָּה יְיָ בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ:

אללמאָכטיגער גאָטט אונד הערר, גאָטט אונזערער פֿאָטער! זעגנע אונז דיא רוהע אין דיינער גנאַדע אונד פֿריינדליכקייט! הייליגע אונז אין דיינען געבאָטען, אונד גיב אונז אונזער פֿאָללעס טהייל אין דיינער גאָטטעסלעהרע. זאָטטיגע אונז אין דיינער גיטטע אונד מילדע, אונד ערפֿרייע אונז מיט דיינעם היילע. לייטערע אונזער הערץ, דאָס וויר דיך דיענען אין וואהרהייט אונד אויפֿריכטיגקייט, אונ לאס אונז טהייל האַפֿטיג ווערדען, גאָטט אונזער הערר, אין דיינער ליעבע אונד פֿריינדליכקייט דער הייליגען שבת-רוהע, דאָס ישראל אונד אללע, דיא דא הייליגען דיינען נאַמע, אין איהם דיא רוהע פֿינדען. געלאָבט זייסט דו, גאָטט, דער דען שבת האָט געהייליגעט.

מאָגע דיין פֿאָלק ישראל אונד זיינע גע־בעט דיר, אונזערעם גאָטט אונד הערן, וואָהלגעפֿאַללען. שטעללע הער דען גאָטט־טעסדיענסט אין דען האַללען דיינעס הויזעס, אונד דיא פֿייעריגען אָפּפֿער ישראל'ס אונד זיין געבעט עמפּפֿאַנגע דו אין ליעבע אונד אין גנאַדען, אויף דאָס דער גאָטטעסדיענסט אין דיינעם פֿאָלקע ישראל דיר שטעטס אונד איממער וואָהלגעפֿאַללע.

(פֿיר דיא ניימאָנדסטאַגע אונד פֿייערטאַגע)

אונזער גאָטט אונד גאָטט אונזערער פֿאָטער! מאָגע אונזערע אנגעדענקען אונד געשיקק, דאָז אנגעדענקען אונזערער פֿאָטער, דאָז אנגעדענקען אן דען משיח, דען זאָהן דוד'ס, דיינעס קנעכטעס, דאָז אנגעדענקען אן ירושלים, דיא הייליגע גאָטטעסשטאַדט, דאָז אנגעדענקען אן דיין גאַנצעס פֿאָלק אונד הויז ישראל— אין איינער גנאַדענרייכען שטונדע הייטע פֿאָר דיר אויפֿגעהען, ביי דיר איינגאַנג אונד אנערקעננונג פֿינדען; אונד איינע זאָלכע ערזיננערונג אין גנאַדע, וואָהלוואָללען אונד ערבאַרמען אונז צור ערלאָזונג, אונז

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בר"ח וכחוה"מ אומרים יעלה ויבא

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד ולרחמים

לחול

וּבְאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה לָּהּ נְאֻם יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב. וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

אֶת צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ. וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל הַיּוֹם.
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל תְּשִׁיבֵנוּ: לת"צ עננו עד וצועקת כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם · בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה בפסח בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה בסוכות בְּיוֹם חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה : זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה · וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים · וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ · כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה :

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר. נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ · וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ :

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ · שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָּל בָּשָׂר יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ · וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ · בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת :

עַל

אונז צו אללעם גוטען, אונז צום הייל אונד גליק דעם לעבענס געווייבען — אין דיעזעם טאגע דעם (לר"ח, ניימאָנדספעסטעס), (לפסח, אונגעזייערטען בראָדעס פעסטע), (לסוכות, לויבהיטטענפעסטע). געדענקע אונזער אין דיעזעם טאגע, גאָטט אונד הערר, צום גוטען! בעדענקע אונז אין דיעזעם טאַ־גע מיט דיינעם זעגען — מיט דיינעם היילע פיר׳ס גאנצע לעבען! מאָגע דיא פערהייסונג, דעם היילעס אונד דעם ערבארמענס וואלטען איבער אונז, דיינע גנאדע, מילדע אונד בארמהערציגקייט איבער אונז, דיין הייל אונד דיינע הילפע איבער אונז; דענן צו דיר שויעט אונזער אויג׳ עמפאָר; דענן דוא ביזט דער גאָטט אונד הערר דער גנאדע אונד דעם ערבארמענס!

מאָגען עס אונזערע אויגען שויען, ווענן דוא ווידער איינציעהעסט אין ציון אין בארמ־הערציגקייט. געלאבט זייסט דוא, גאָטט, דער ווידער איינציעהעט אין זיינער פאָללען הערר־ליכקייט אין ציון!

וויר דאנקען דיר, אונד בעקעננען, דאס דוא ביזט גאָטט, אונזער הערר, דער גאָטט אונזערער פאָטער אין עוויגקייט; דער שוטץ אונד הארט אונזערעס לעבענס; אונזער שילד אונד אונזער הייל—דוא גאָטט, דורך אללע צייטען, דיר דאנקען וויר, אונד פערקינדען דיינען רוהם, פיר אונזער לעבען, דאס וויר פערטרויען, הערר, אין דיינע האנד, פיר אונזער זעעלענהייל, דאס וויר דיר עמפפעה־לען, פיר דיא וואונדער, דיא דוא טאג פיר טאג אן אונז געטהאן, פיר דיא וואונדער־פאָללע גיטע אונד מילדע, דיא צו יעדער צייט, אבענדס, מאָרגענס אונד מיטטאגס זיך אן אונז בעוואָהרעט. אללגיטיגער! אונענדליך איזט דיין ערבארמען. אללערבארמענדער! אונערשאָפפליך איזט דיינע גנאדע, אויף דיך האָפפען וויר אין עוויגקייט.

(וועהרענד דער פאָרבעטער דאז אָבערע מודים זאגט, בעטעט דיא געמיינדע דיעזעס)

וויר דאנקען דיר, אונד בעקעננען פאָר דיר, דאס דוא ביזט גאָטט אונזער הערר, דער גאָטט אונזערער פאָטער, דער גאָטט אללעס פלייששעס, אונזער שאָפפער, אונזער בילדנער, דער אללעס האט געשאפפען אונד געבילדעט פאָם אנפאנגע אן! דאנק אונד לאָב אונד פרייז דיינעם גראססען אונד הייליגען נאמען, דאפיר דאס דוא אם לעבען אונז ערהאלטען, אונז בעשטאנד געגעבען. זאָ גיב אונז פערנער לעבען אונד בעשטאנד, זאממלע דיא צערשטרייטען, אין דיינען הייליגען האללען, דאס וויר אבטען, לערנען דיין גאָטטליכעס געזעטץ, אונד דיינען ווילען טהוען, אונד דיר דיענען מיט איינעם גאנצען, אונגעטהיילטען

הערצען, זא וויא וויר הייטע עם בעקעננען. געלאבט זייסט דוא, הערר, דעם אללער דאנק געביהרעט.

(אַן חנוכה אַלס אויך אַן פורים ווירד פָאלגענדעס געבעט איינגעשאלטעט)

וויר דאנקען דיר פיר דיא אונז ערצייגטען וואונדער, דיא רעטטונג, דיא גראָסטהאטען, דיא הילפע אונד דיא קעמפפע. דיא דוא פיר אונזערע פָארפַאהרען געפיהרט האסט אין יענען טאגען דער פערפלאָססענען צייט.

(פיר חנוכה)

צור צייט דעם האָהענפריסטערס מתתיהו, זאָהנעס יוחנן דעם חשמונאי'ם אונד זיינער זעהנע, אַלס דיא טיראננישע גריכישע רעגיערונג ווידער דיין פאלק ישראל אויפטראט, דאהין טראכטענד, זיא דיינע לעהרע פערגעססען צו מאכען, אונד זיא פאן דען געזעטצען דיינעם וויללענס אבצופיהרען. דוא אבער אין דיינעם גראָסען ערבארמען שטאנדעסט איהנען בייא צור צייט איהרעס דראנגזאלס, פיהרטעסט איהרען שטרייט, ענטשיעדעסט איהרע זאכע, נאַהמסט רעכט פיר זיא, אונטערוואַרפסט העלדען דער גענענווארט דער שוואכען, איהרער פיעלע דער געוואַלט וועניגער, אונרייגע דער געוואַלט רייגער, אונגערעכטע דער געוואַלט גערעכטער, איבערמיטיגע דער געוואַלט דערער, דיא זיך דיינער לעהרע בעפלייסיגען, אונד דיר שאפפעסט דוא איינען גראססען אונד הייליגען רוהם אין דיינער וועלט, אונד דיינעם פאלקע ישראל פערליהעסט דוא גראססען זיעג אונד ערעטטונג אום דיזעלבע צייט. דאן גינגען דיינע קינדער אין דאז היילינגטהום דיינעס הויזעס, זייבערטען דיינען טעמפעל, רייניגטען דיין היילינגטהום אונד צינדעטען לאמפען אן אין דען פָארהעפפען דיינעס היילינגטהומס אונד פיהרטען דיעזע אכט טאגע דעס חנכה איין, אום דיינעם גראססען נאמען צו לאָבען אונד צו פרייזען.

(פיר פורים)

צור צייט דעם מרדכי אונד דער אסתר אין דער רעזידענצשטאדט שושן וואר עס, אלס דער וויטהריך המן וויעדער זיא אויפטראַט, אום אללע יהודים, יונג אונד אַלט, קינדער אונד פרויען אן איינעם טאגע, נעהמליך אם דרייצעהנטען טאגע דעס צוועלפטען מאָנאַטס אדר צו פערטילגען, אומצובריגגען אונד צו פערניכטען אונד איהר פערמעגען צו ערבייטען. דוא אבער אין דיינעם גראססען ערבארמען פעראייטעלטעסט זיינען פלאַן, צערשטערטעסט זיינע אַנשלעגע אונד גאבסט איהם דען פערדיענטען לאָהן, אינדעם מאַן איהן אונד זיינע זעהנע אן דען גאַלגען העגנעט.

בחנוכה ובפורים אומרים על הנסים

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

לחנוכה בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם: רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כַּךְ בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

לפורים בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע: בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחוֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא חוֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ: וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו עַל הָעֵץ:

ועל

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בעשי"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַּבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁיךָ כָּאָמוּר. יְבָרֶכְךָ יְיָ וְיִשְׁמְרֶךָ. יָאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה. חַיִּים חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ: בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר

בעשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם:

שלום

פיר אללעס אונד יעגליכעס זייא געלאבט אונד ערהאָהעט אונד פערהערליכעט דיין נאמע, אונזער הערר, הייטע אונד איממער אין עוויגקייט.

(אין דען צעהן בוסטאגען זאגט מאן דיעזעס)

אָ פערצייכנע צום גליקליכען לעבען אללע קינדער דיינעס בונדעס.

אללעס, וואָס לעבעט, דאנקעט דיר, סלה! אללעס, וואס לעבעט, פרייזעט דיינען נאמען אין וואהרהאפטיגקייט. גאָטט, אונזער הייל אונד אינזערע הילפע — סלה! געלאָבט זייסט דוא, גאָטט, דער אללגיטיגע איזט דיין נאמע, דיר געביהרעט דאנק אונד פרייז.

פאָרבעטער

אונזער גאָטט אונד גאָטט אונזרער פעטער! זעגנע אונז מיט דעם דרייפאכען זעגען, דער אין דיינער געזעטצלעהרע דורך דיא האנד משה'ס דיינעס דיענערס, פערצייכנעט איזט, אונד וועלכער פאָן אהרן אונד זיינען זאָהנען דען פריסטערן, איבער דיין געווייהעטעס פאָלק געשפראָכען ווערדע: „עס זעגנע דיך דער עוויגע אונד בעהיטע דיך; ער לאַססע דיר לייכטען זיין אנטליטץ אונד זייא דיר גנעדיג; דער הערר ווענדע דיר צו זיין אנטליטץ אונד פערלייהע דיר דען פרידען!"

גיב פרידען. הערר, גליק אונד זעגען, אונד לאס וואלטען דיינע גנאדע, מילדע אונד בארמהערציגקייט איבער אונז אונד איבער דיין גאנצעס פאָלק ישראל. זעגנע אונז, פאטער, אללע וויא איינען אים ליכטע דיינעס אנגעזיכטעס; דענן אין דעם ליכטע דיינעס אנגעזיכטעס גאבסט דוא אונז, גאָטט אונד הערר, דיא גאָטטעסלעהרע, דאראין דאז לעבען איזט. אונד דיא ליעבע אונד דיא מילדע אונד דיא רעכטפערטיגונג אונד דען זעגען אונד דאז ערבארמען אונד דען וואהרהאפטען לעבענספריעדען.

מאָגע עס דיר געפאללען, צו זעגנען דיין פאָלק ישראל צו יעדער צייט אונד יעדער שטונדע מיט דיינעם גאָטטעספריעדען. געלאָבט זייסט דוא, גאטט, דער מיט דעם פריעדען זעגנעט זיין פאָלק ישראל!

(אין דען צעהן בוסטאגען זאגט מאן דיעזעס)

אָ, דאָס אונזער אים בוכע דעם לעבענס, דעם פרידענס אונד דעם געדייהליכען ערווערבענס געדאכט ווערדע, אונד וויר אונד דיין גאנצעס פאָלק, דאז הויז ישראל, צום לעבען, צום הייל אונד צום פרידען פערצייכנעט ווערדען! געלאָבט זייעסט דוא, אָ הערר, דער פרידען שטיפטעט!

פערציהע פרידען אין פיל דיינעם פאָלקע ישראל אין עוויגקייט, דען דוא ביזט דער הערר דעם פריעדענס. איממער איזט עס דיר אַנגענעהם, דיין פאלק ישראל צו יעדער צייט אונד צו יעדער שטונדע מיט דיינעם פרידען צו זעגנען.

געלאָבט זייעסט דוא, אָ עוויגער דער זיין פאלק ישראל זעגנעט מיט פרידען.

הערר גאָטט! בעוואהרע מיינע צונגע פאָר יעדעם באָזען וואָרטע, אונד מיינע ליפפע פאָר טריגערישעם רעדען, גיב מיר זעעלענרוהע אונד פאססונג, דאס איך שווייגע פאָר מיינען לעסטערן אונד מיך בייגע אין דען שטויב פאר מיינען דראָנגערן, גיב מיר איין גראסעס, וויטעס אָפפענעס הערץ פיר דיינע גאָטטעסלעהרע, דאס איך מיט אינניגקייט אונד ווילליגקייט דיינען געבאטען נאכגעהע, אונד, דיא בעזעס זיננען ווידער מיך, קיינע געוואלט אונד מאכט האבען איבער מיך. צערשטאָרע דוא, הערר, איהרען ראטהשלוס אונד פערדערבע דוא איהרע פלענע אונד ענטווירפע— אום דיינעס הייליגען נאמענס וויללען, אום דיינער שטאַרקען האנד. אום דיינעס הייליגען גלויבענס אונד דער הייליגען תורה וויללען;— אויף דאס ערּרעטעט ווערדען אללע, דיא דיר אנהענגליך זינד אין ליעבע אונד אין טרייע, הילף מיר, גאָטט, אונד שטעה מיר בייא, אונד ערהערע מיין געבעט.

למעריב שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל הַשָּׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע. וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם. עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ. הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

מעגע דיא ווארטע מיינעס מונדעס דיר געפאללען, אונד דיא געדאנקען מיינעס הערצענס דיר, גאָטט, מיינעם האָרט אונד מיינעם ערלעזער. דער דען פריעדען שאפפעט אין זיינען העהען, דער שאפפע פריעדען אונטער אונז אונד פריעדען איבער ישראל! אמן.

לאָבפזאלמען

געלאָבט זייסט דוא גאָטט, אונזער הערר, הערר דער וועלט, דער אונז געהייליגעט האט מיט זיינען געבאָטען, אונד אונז געבאָטען, דאז הלל צו לעזען.

הללויה לאָבעט גאָטט.

לאָבעט, איהר דיענער גאָטטעס, לאָבעט דען נאַמען גאָטטעס! דער נאַמע גאָטטעס

סדר הלל

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהַלֵּל:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת

שֵׁם יְהוָֹה׃ יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם׃ מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָֹה׃ רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ׃ מִי כַּיהוָֹה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת׃ הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ׃ מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן׃ לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ׃ מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּ יָהּ׃

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז. הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃ הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם׃

בר״ח ובחוה״מ וב׳ ימים אחרונים של פסח מדלגין זה׃

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ׃ לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם׃ וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה׃ עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ ע״כ

זייא געלאבט פאָן נון אן אונד אין עוויגקייט. פאָן זאננענאויפגאנג ביז צום ניעדערגאנג איזט געפריעזען דער נאמע גאטטעס. ער האבען איבער אללע פעלקער איזט גאטט, איבער דיא הימּמעל זיינע הערליכקייט! ווער איזט וויא גאטט, אונזער הערר, דער דא טהראָנעט זא האך, דער דא שויעט זא טיעף אים הימּמעל אונד אויף ערדען? ער העבט אויף אויס דעם שטויבע דען ארמען, העבט עמפאר אויס דעם קאטהע דען דירפטיגען, זעטצט איהן הין בייא דען עדלען, בייא דען עדלען זיינעס פאלקעס; מאכט דיא קינדער-לאזע אים הויזע צור פראָהען מוטטער פיעלער קינדער! הללויה, לאבעט גאטט.

אלס ישראל אויס מצרים צאג, דאז הויז יעקב׳ס צאג אויס דעם לאנדע דער באר-בארען, דא ווארד יהודה איהם איין היילינ-טהום אונד ישראל זיין רייך! דאז מעער זאה עס אונד פלאָה, דער ירדן קעהרטע ריק-ווערטס אום; דיא בערגע היפּפען וויא דיא ווידדער, דיא היגעל וויא דיא לעממער. וואס איזט דיר מעער, ווארום פליעהעסט דוא? ווארום קעהרסט דוא, ירדן, ריקווערטס אום? איהר בערגע ווארום היפּפעט איהר וויא ווידדער, איר היגעל וויא דיא לעממער? פאָר דעם העררן ציטטערע, וועלט! פאָר דעם גאטטע יעקב׳ס; דער קעהרט דען פעלז אין וואססערזעען אום, דען קיעזעלשטיין אין וואססערקוועל.

(אן ר״ח אונד אן דען לעטצטען זעכס טאגען פסח ווירד דיעזעס ניכט געזאגט)

ניכט אונז, עוויגער, ניכט אונז, זאנדערן דיינעם נאמען גיב עהרע, אום דיינער הולד, אום דיינער טרייע ווילּלען, ווארום זאללען דיא פעלקער שפרעכען, ווא איזט דאך איהר גאטט? אונד אונזער גאטט איזט אים הימּמעל, אללעס וואס איהם געפעללט, טוהט ער.

איהרע געטצען זינד זילבער אונד גאלד, ווערק פאָן מענשענהענדען. איינען מונד האבען זיא אונד רעדען ניכט, אָהרען אונד הערען ניכט, איינע נאָזע אונד ריכען ניכט, האבען הענדע אונד טאסטען ניכט. פיסע אונד געהען ניכט; זיא געבען קיינען לויט מיט איהרער קעהלע. איהנען גלייך ווערדען איהרע פערפערטיגער; יעגליכער, דער איהנען פערטרויט. ישראל פערטרויט דעם עוויגען; — איהר בייאשטאנד אונד איהר שילד איזט ער. הויז אהרן, פערטרויע דעם עוויגען — איהר בייאשטאנד אונד איהר שילד איזט ער. דיא

יְהֹוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהֹוָה הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְהֹוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהֹוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהֹוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ יָהּ וְלֹא כָּל יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּ יָהּ:

בר"ח ובחוה"מ וב' ימים אחרונים של פסח מדלגין זה:

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת עֵינִי מִן דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב: ע"כ

מָה אָשִׁיב לַיהֹוָה כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהֹוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְהֹוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהֹוָה כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהֹוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל

עמו

איהר דען עוויגען פירכטעט, פערטרויעט דעם עוויגען — איהר בייאשטאנד אונד איהר שילד איזט ער.

גאטט געדענקע אונזער, ער זעגנע, ער זעגנע ישראל'ס הויז: ער זעגנע אהרן'ס הויז, ער זעגנע דיא גאָטטעספירכטיגען, דיא קליינען מיט דען גראָססען, עס מעהרע אייך גאטט, אייך אונד אייערע קינדער. זייד געזעגנעטע דעם העררן, דער היממעל אונד ערדע, האט געשאפפען. דיא היממעל זינד דיא היממעל גאָטטעס, דיא ערדע גאב ער דען מענשענקינדערן. ניכט דיא טאָדטען פרייזען גאָטט, ניכט דיא דא זינקען אין דאז שטיללע גראב, וויר לאָבען גאטט פאן נון אן אונד אין עוויגקייט, הללויה! לאָבעט גאָטט.

(אַן ר"ח אונד אן דען לעטצטען זעכס טאגען פסח ווירד דיעזעס ניכט געזאגט)

איך ליבע, דען דער עוויגע ערהאָרט מיינע שטיממע, מיין פלעהען, דען ער נייגטע מיר זיין אָהר, לעבענסלאנג וויל איך (איהן) אַנרופען. מיך אומפינגען דעם טאָדעס באַנדע, אונד אַנגסט דער האָללע טראַף מיך, נאָטה אונד קוממער פאנד איך. זאָ רופע איך דען נאַמען דעם עוויגען: אך, עוויגער, רעטטע מיינע זעעלע! גנעדיג איזט דער עוויגע אונד גערעכט, אונד אונזער גאָטט איין ערבארמער. עס היטעט דיא איינפעלטיגען דער עוויגע, עלענד וואַר איך אונד ער האַלף מיר אויס. קעהרע צוריק, מיינע זעעלע, אין [illegible]נע רוהע; דען דער עוויגע האַט דיר וואהלגעטהאַן. דען בעפרייט האסט דוא מיינע זעעלע פאָם טאָדע, מיין אויגע פאן טהרענען מיינען פוס פאם שטורצע. וואנדעלן ווערד מיך פאָר דעם עוויגען, אין דען לאנדען דעם לעבענס. איך פערטרויע, ווען איך רעדע; איך בין זעהר געבייגט. איך שפראַך אין מיינער פעראיררונג: דעם מענשען אַללעס איזט טריגעריש.

וויא זאלל איך גאָטט פערגעלטען אללעס, וואס ער האט מיר געטהאן. דען קעלך דעם הייל ערהעבע איך, אונד רופע אן דען נאמען גאטטעס. מיינע געליבדען צאהל, איך גאטט פאר זיינעם גאנצען פאלקע. ווערטה אונד טייער איזט אין גאטטעס אויגען דער פראממען טאד. אך גאָטט, איך בין דיין קנעכט, איך דיין קנעכט, איין זאָהן דיינער מאגד, דוא האסט מיינע פעססעלן מיר געלאָזעט, דיר אפפערע איך דעם דאנקענס אָפפער, אונד רופע אן דען נאמען גאָטטעס. מיינע געליבדע צאהלע איך גאטט פאר

עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּ יָהּ:

הַלְלוּ אֶת יְיָ כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי

זיינעם גאנצען פֿאלקע, אין דען האָפֿען פֿאַר דעם גאטטעסהויזע, אין דיינער מיטטע, ירושלים! הללויה! לאָבעט גאטט!

לאבעט גאטט, אללע פֿעלקער, פרייזעט איהן, אללע נאציאנען; דענן זיינע הולד איזט שטארק איבער אונז, אונד זיינע טרייע אין עוויגקייט! הללויה! לאָבעט גאטט!

דאנקעט גאטט, דענן ער איזט גיטיג, עוויג וואָהרעט זיינע גנאדע. עס שפּרעכֿע ישראל —

עוויג וואָהרעט זיינע גנאדע.

עס שפרעכֿען אהר'ןס הויז —

עוויג וואָהרעט זיינע גנאדע.

עס שפרעכֿען אללע, דיא גאטט פֿירכֿטען —

עוויג וואָהרעט זיינע גנאדע.

אויס דער ענגע ריעף איך גאטט, אונד גאטט אנטוואָרטעטע מיר אים פֿרייען רוים, גאטט מיט מיר — איך פֿירכֿטע ניכֿטס; וואס וויל דער מענטש מיר טהון? גאטט מיט מיר אונטער מיינען העלפֿערן, אונד איך שויע מיינע לוסט אן מיינען פֿיינדען, בעססער איזט אויף גאטט פֿערטרויען, אלס פֿערטרויען, אויף דען מענשען. בעססער איזט אויף גאטט פֿערטרויען אלס פֿערטרויען אויף פֿירסטען, אללע פֿאָלקער אומרינגטען מיך — אים נאמען גאטטעס איך פֿערטילגטע זיא. זיא אומרינגטען אונד אומרינגטען מיך — אים נאמען גאטטעס איך פֿערטילגטע זיא! זיא אומרינגטען מיך וויא דיא ביענען, אונד פֿערלאָשען וויא איין דארנפֿייער — אים נאממען גאטטעס איך פֿערטילגטע זיא! דוא האסט מיך געשטאססען, דאס איך פֿאללע, אבער גאטט, האלף מיר; מיין זיעג אונד זאנג איזט גאטט, אונד ער מיין הייל. דיא שטיממע דעס יובעלס אונד דעס היילעס ווירד געהאָרט אין דען היטטען דער פֿראָממען. דיא רעכֿטע גאטטעס שאפֿפֿעט דיא קראפֿט; דיא רעכֿטע גאטטעס איזט ערהאָהעט; דיא רעכֿטע גאטטעס שאפֿפֿעט דיא קראפֿט! איך שטערבע ניכֿט, ניין איך לעבע, אונד ערצאָהלע דיא טהאטען גאטטעס. געציכֿטיגעט האט מיך גאטט, אבער ניכֿט דעם טאָדע היגגעגעבען. אָפֿפֿנעט מיר דיא פֿפֿארטען דער גערעכֿטיגקייט, דאס איך דאראין איינגעהע, אונד דעם העררן דאנקע! — דאז איזט דיא פֿפֿארטע גאטטעס, דיא גערעכֿטען געהען דאראין איין! — איך דאנקע דיר

גאטט, דאס דוא מיך האסט ערהאֶרט, אונד ווארסט מיין הייל! דער שטיין, דען דיא באוליייטע האבען פֿערשמאֶהעט, דער איזט צום הויפט־אונד עקקשטיין וואָרדען. פֿאן גאט איזט דאז געשעהען, זא וואונדערבאר עס איזט אין אונזערן אויגען, דען טאג, דען האט גאט געמאכט, דאס וויר אונז פֿרייען אונד פֿראֶהליך זייען.

אך גאָטט, הילף! אך גאטט, הילף!
אך גאטט, לאס געלינגען!
אך גאטט, לאס געלינגען!

געזעגנעט, ווער דא קאממעט אים נאמען גאטטעס, וויר זעגנען אייך אויס גאטטעסהויז! גאטט איזט דער הערר, דער לייכטעט אונז! בינדעט מיט זיילען דאז פֿעסטאפפֿער אן דיא האֶרנער דעס אלטאר׳ס! דוא ביזט מיין גאטט, דיר דאנקע איך, דוא מיין גאטט, דיך ערהעבע איך!

דאנקעט גאטט, דענן ער איזט גיטיג.— עווינ וואֶהרט׳ זיינע גנאדע!

דיך לאבען, גאטט אונזער הערר, איבער אלע דיינע ווערקע — דיינע פֿראממען, דיא גערעכטען, דיא דיינען ווילען טהון, אונד אלל דיין פֿאלק אים הויזע ישראל׳ס; זיא דאנקען יובעלנד דיר; לאבען, פרייזען, ריהמען, ערהאֶהען אונד פֿערהערליכען, הייליגען אונד הולדיגען דיינעם נאמען, הערר! דיר געביהרעט אונזער דאנק, צו דיינעם נאמענס עהרע ערטאֶנעט אונזער לאבגעזאנג; פֿאן עווינקייט אין עווינקייט ביזט דו גאטט! געלאבט זייסט דו גאטט, הערר, דען אללעס לאב דער וועלטען פרייזעט.

לִי לִישׁוּעָה׃ אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ אבן מֵאֵת יְהוָֹה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָֹה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ זה

אָנָּא יְהוָֹה הוֹשִׁיעָה נָּא׃
אָנָּא יְהוָֹה הוֹשִׁיעָה נָּא׃
אָנָּא יְהוָֹה הַצְלִיחָה נָא׃
אָנָּא יְהוָֹה הַצְלִיחָה נָא׃

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָֹה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָֹה׃ ברוך אֵל יְהוָֹה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃ אלי הוֹדוּ לַיהוָֹה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ הודו

יְהַלְלוּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת׃

לשבת אֵין כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל דּוֹר וָדֹר׃ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מָלָךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃ אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם׃ כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים׃

ומוציאין ס״ת ואומרים זה:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם׃

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ׃

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וּפוּרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ. וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵא אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי

לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל . אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא . אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא . אַנְתְּ הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא וּמַלְכוּתָא דִּי לָךְ הִיא . אֲנָא עַבְדָּא דְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִּיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל עִדָּן וְעִדָּן . לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא . וְלָא עַל מַלְאָכָא סָמִיכְנָא . אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא . דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט . וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט . בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן . יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבִּי בְּאוֹרַיְתָא וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבִּי . וְלִבָּא דְכָל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטָב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם :

הש"ץ שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד :

אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ שְׁמוֹ :

גַּדְּלוּ לַייָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו :

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ : לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ : רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא : רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ :

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא : בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא : כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל : צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל הַנְּפָשׁוֹת : הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם : קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד : וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל חָי . וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו : וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ אֶל נָוֵהוּ כַּכָּתוּב : כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְיָ צִיּוֹן : וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְיָ וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְיָ דִּבֵּר :

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכֹּר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים :

ברכה קודם קריאת ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת : בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק :

ברכות לאחר קריאת ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה . הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם . שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק : נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה : בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו :

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ :

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר . וְלֹא־יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ . כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד : בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן דָּוִד : ע"כ בת"צ

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְהֹוָה

אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ עַל הַכֹּל יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃

כשמגביהין הס"ת אומרים זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה׃ עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃

ווער ניכֿט מיט מנין בעטעט, זאָגט ווערער דיזען יקום פורקן נאָך דען נאָכֿשטעהענדען מי שברך.

פֿאָם הימעל קאָממע הייל אונד ערלאָזונג, הולד אונד מילדע אונד ערבארמען, לאנגעס לעבען, איינע געזעגנעטע נאהרונג אונד גאָטטעס שוטץ אונד ביישטאנד; געזונדהייט אונד ריסטיגקייט אן לייב אונד זעעלי; פֿאָללעס ליכֿט, איינע לעבענסקראַפֿטיגע, פֿאָרטוויערנדע נאַכֿקאָממענשאַפֿט, איינע נאַכֿקאָממענשאַפֿט, דיא ניכֿט אויפֿהאָרט אונד ניכֿט אויסגעהט, אונד ניכֿט אבלאָסט פֿאָן גאָטטעס לעהרי' אונד וואָרט — דאס זיא פֿאָן גאָט דיעזער הייליגען געמיינשאַפֿט בעשיעדען — גראָס אונד קליין, ווייב אונד קינד! דער וועלטענהערר דער זעגנע איך, פֿערלאָנגערע איך דאז לעבען, דאס אייערע טאגע פֿיעל ווערדען, אונד אייערע יאהרע זיך מעהרען; ער בעוואהרע איך פֿאָר יעדעם לייד, אונד אלטע קראנקהייט, נאָטה אונד מאנגעל אב פֿאָן איך. דער גאָטט דעם הימעלס זייא אין אייערעם שוטץ צו יעדער צייט אונד שטונדע! אמן!

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא׃ לְמָרָנָן וְרַבָּנָן חֲבוּרָתָא קַדִּישָׁתָא דִּי בְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרֵישֵׁי כַלֵּי וּלְרֵישֵׁי גַלְוָתָא וּלְרֵישֵׁי מְתִיבָתָא וּלְדַיָּנֵי דִי בָבָא. לְכָל תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל מַן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן. וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן׃

יחיד המתפלל אינו צריך לומר יקום פורקן זה ולא מי שברך:

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא. זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא. לְכָל קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא׃ מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יַתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל זְמַן וְעִדָּן. וְנֹאמַר אָמֵן׃

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם

דער אללמאַכֿטיגער גאָטט, דער געזעגנעט האט אונזערע פֿאָטער, אברהם, יצחק אונד יעקב, דער זעגנע דיעזע הייליגע געמיינדע אונד אללע הייליגע געמיינדען ישראל'ס איהרע

וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְכָל מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל עֲוֹנָם. וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

לעהרער, הייפטער אונד גליעדער, מאננער אונד פרויען, זאהנע אונד טעכטער, אונד וואס איהנען אנגעהערט! דיא גאטטעסהייזער וויהען, אונד זיא הייליגען דער אנדאכט אונד דעם געבעטע; דיא דא איינגעהען אין דאז גאטטעס הויז צור אנבעטונג אונד פערעהרונג גאטטעס; דיא דא שפענדען דאז ליכט צור ערלייכטינג, דען וויין צור הייליגונג אונד שיידונג דער שבת אונד פעסטע; דיא איהר בראדט טהיילען מיט דעם וואנדערס־מאננע, גאסטפריייהייט איבען אונד מילד־טהאטיגקייט מיט דען ארמען; אללע, דיא אין גאטטעספורכט דעם דיענסטע גאטטעס אונד איהרער געמיינדע פארשטעהען, אונד איהרע אנגעלעגענהייטען אין טרייע אונד רעכטליכקייט פערוואלטען; — דיא לאהן גאטטעס דער הייליגע, געלאבט זייא ער, אונד פערגעלטע עס איהנען אין זיינער הולד אונד מילדע! ער האלטע אב פאן איהנען יעדעס לייד, ערהאלטע זיא געזונד אונד ריסטיג אן לייב אונד זעעלי, פערגעבע איהנען יעדע שולד, אונד שוועכע, אונד זענדע איהנען גליק אונד זעגען, צו אללעם וואס זיא טהון אונד שאפפען, אויף דאס זיא דעם גאטטעסלאהנעס אונד דעם זעגענס טהייל־האפטיג ווערדען מיט אללען איהרען ברידערן אין ישראל, אמן!

מי שברך להקיסר יר״ה

הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים וּמֶמְשָׁלָה לַנְּסִיכִים. מַלְכוּתוֹ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים. הַפּוֹצֶה אֶת דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב רָעָה. הַנּוֹתֵן בַּיָּם דֶּרֶךְ וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה הוּא יְבָרֵךְ וְיִשְׁמֹר וְיִנְצֹר וְיַעֲזֹר וִירוֹמֵם וִיגַדֵּל וִינַשֵּׂא לְמַעְלָה אֶת אֲדוֹנֵינוּ

הַקֵּיסַר אַלֶכְּסַנְדֶר אַלֶכְּסַנְדְרָאוִויטְשׁ

עִם אִשְׁתּוֹ הַקֵּיסָרִית הַכְּבוּדָה

מַארְיַא טֶעאָדָארָאוְונַא

וּבְנוֹ יוֹרֵשׁ עֶצֶר

נִיקָאלַיי אַלֶכְּסַנְדְרָאוִויטְשׁ

וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יָרוּם הוֹדָם. מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יְחַיֵּהוּ וְיִשְׁמְרֵהוּ וּמִכָּל צָרָה וְיָגוֹן וָנֶזֶק יַצִּילֵהוּ וְיַדְבֵּר עַמִּים תַּחַת רַגְלָיו וְיַפִּיל שׂוֹנְאָיו לְפָנָיו וּבְכֹל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַצְלִיחַ: מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים בְּרַחֲמָיו יִתֵּן בְּלִבּוֹ וּבְלֵב כָּל יוֹעֲצָיו וְשָׂרָיו רַחֲמָנוּת לַעֲשׂוֹת טוֹבוֹת עִמָּנוּ וְעִם כָּל יִשְׂרָאֵל. בְּיָמָיו וּבְיָמֵינוּ תִּוָּשַׁע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכּוֹן לָבֶטַח וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל. וְכֵן יְהִי רָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן:

כשמברכין החודש יאמר זה

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה וְתִתֶּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם חַיִּים שֶׁל טוֹבָה חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם חַיִּים שֶׁיִּמָּלְאוּ מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה בִּזְכוּת תְּפִלַּת רַב אָמֵן סֶלָה:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

הש״ץ לוקח בידו ס״ת ואומר ר״ח פלוני ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם.

לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה . לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה . וְנֹאמַר אָמֵן : אשרי וכו'

א"א אב הרחמים בשבת ר"ח וחנוכה וס"פ וכשבת כשמברכין החודש לבד מר"ח אייר וסיון :

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים . בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים . הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים . קְהִלּוֹת הַקּוֹדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם . הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים . בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ . מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם . יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם . כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי וַיְיָ שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן : וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם : וְאוֹמֵר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים : וְאוֹמֵר מָחַץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ : אשרי וכו'

חזן יְהַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהֹוָה כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ :

והקהל אומרים הוֹדוֹ עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם . וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ :

לשבת מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַייָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַייָ כָּבוֹד וָעֹז : הָבוּ לַייָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַייָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ : קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים : קוֹל יְיָ בַּכֹּחַ קוֹל יְיָ בֶּהָדָר : קוֹל יְיָ שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְיָ אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן : וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן רְאֵמִים : קוֹל יְיָ חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יְיָ יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְיָ מִדְבַּר קָדֵשׁ : קוֹל יְיָ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד : יְיָ לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְיָ מֶלֶךְ לְעוֹלָם : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

לחול לְדָוִד מִזְמוֹר לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ : כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ : מִי יַעֲלֶה בְהַר יְיָ וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ : נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשׁוֹ וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה : יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ : זֶה דּוֹר דּוֹרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה : שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד : מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה : שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד : מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה :

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ : כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ : בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ : כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר : דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם : הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם : חצי קדיש

תפלת מוסף

כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ :

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב . הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בעשי"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים . וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים . לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי. מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים. וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בעשי"ת מִי כָמוֹךָ אָב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ. כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ. לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים. אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר. יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

וויר הולדיגען דיר אין דיינער מאכט אונד היילינגקייט אין דער געהיימניספאָללען שפראכע דער הייליגען שרפים, דיא דא הייליגען דיינען נאמען אין היילינגקייט, וויא געשריעבען שטעהט פאָן דיינעם פראָפהעטען: „אונד איינער רופט דעם אנדערן צו, אונד שפריכט:" הייליג, הייליג, הייליג! איזט גאָטט דער העערשאַארען העדר, דיא גאנצע ערדע איזט פאָלל פאָן זיינער הערליכקייט, זיינער הערליכקייט איזט פאָלל דיא וועלט! זיינע דיענער דיא פראגען איינער דען אנדערן, וואָ איזט דיא שטאָטטע זיינער הערליכקייט? אונד דיא איהנען געגענאיבער שטעהען, דיא שפרעכען: געלאָבט — „געלאָבט זייא דיא הערליכקייט גאָטטעס אן דער שטאָטטע, וואָ ער וואלטעט." אן דער שטאָטטע, וואָ ער וואלטעט, ווענדע ער זיך צו אונז אין זיינער בארמהערציגקייט, אונד בעגנאדיגע דאז פאָלק, דיא דא איינינגען זיינען נאמען אבענדס, מאָרגענס אונד אללע טאגע, איממער צווייא מאל טאָגליך שפרעכען זיא מיט איינינקייט אונד ליעבע: האָרע — „האָרע ישראל! גאָטט אונזער העדר איזט איין איינינגער, איינציגער גאָטט!" איינינג איזט ער, ער אונזער גאָטט, ער אונזער פאטער, ער אונזער העדר אונד קאָניג, ער אונזער הייל אונד העלפער! ער לאָססט אונז האָרען אין זיינער בארמהערציגקייט צום צווייטען מאלע פאָר דען אויגען אללעם לעבענדען, דאס ער אייך איזט איין טרייער גאָטט! איך בין גאָטט אייער העדר!" אונד אין דער הייליגען שריפט דא שטעהט געשריעבען: „גאָטט רעגיערעט אין עוויגקייט, דיין גאָטט, ציון, דורך אללע צייטען — הללויה:"

(פאָרבעטער) דורך אללע צייטען פערקינדען וויר דיינע מאכט אונד גראָסע, אונד הייליגען דיינע היילינגקייט ביז אין דיא עוויגקייט, דיין לאָב, העדר, דאס וויכעט ניע אונד ניממער אויס אונזערעם מונדע; דענן דוא ביסט דער גראָססע אונד הייליגע וועלטענגאָטט אונד העדר. געלאָבט זייסט דוא גאָטט, הייליגער וועלטענגאָטט:

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ • צִוִּיתָ פֵּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ • מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ • טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זָכוּ • וְגַם הָאוֹהֲבִים דְּבָרֶיהָ גְּדֻלָּה בָּחָרוּ : אָז מִסִּינַי נִצְטַוּוּ עָלֶיהָ • וַתְּצַוֵּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבַּן מוּסַף שַׁבָּת כָּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ • וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קרבנות

מוסף-געבעט פיר דען שבת

דוא האסט דען שבת איינגעזעצט האסט דאז אָפּפער איהם בעשטעללט, האסט עס אנגעאָרדנעט אין אללען זיינען בעשטיממונגען, אונד דאז טראנקאָפּפער נאך זיינען רעגעלן. דיא אן איהם האבען איהרע לוסט, דיא זינד דיא ערבען דער עוויגען העררליכקייט; דיא איהן געקאָססעט, דיא קעננען דאז לעבען אין זיינער ווירדיגקייט; אונד דיא מיט לוסט אונד ליעבע דעם גאָטטעס וואָרטע נאכגעהען, דיא האבען דאז גראָססטע זיך ערוואָהלעט. שאָן אם סיני ווארד דאז געבאָט געגעבען; דא געבאָטעסט דוא אונז, גאָטט אונזער הערר, דאס וויר דיר ברינגען דאז מוסף-אָפּפער פיר דען שבת נאך געביהר. מאָגע עס דיין וויללע זיין, גאָטט אונזער הערר, גאָטט אונזערער פאָטער, דאז וויר הינאויפציעהען אין פריידיגקייט אונזער לאנד, אונד דוא אונז איינפלאנצעסט אין אונזער געביעט, אויף היילינגעם גרונד אונד באָדען. דא וואָללען וויר דיר ברינגען יעדעס אפּפער, דאס וויר דיר שולדיג זינד, דיא מאָגליכען

לשבת ר"ח

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְּשׁוֹנוֹת וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ : וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְכַפָּרָה • וּלְפִי שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָרְבָה עִירֵנוּ וְשָׁמֵם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְגָלָה יקרנו

פיר דעם נייטאָנדסטאגע אם שבת

דוא האָסט געשאַפֿפען דיא וועלט בייס אנבעגינן דער צייט, אונד פאָללענדעט דיין ווערק אם זיעבענטען טאגע; דיעווייל דוא אונז געליעבט אונד דיין געפאללען האטטעסט אן אונזרע פאָרפאהרען האָסט דוא זיא ערהאָהעט איבער אללע פאָרמאליגע פאָלקער, אונז געהייליגעט דורך דיינע געבאָטע, אונז דיר נאָהער געבראכט, הערר! צו דיינעם דיענסטע, אונד דיינען גראָססען אונד היילינגען נאמען גענאננט איבער אונז. דוא האסט אונז געגעבען, גאָטט אונזער הערר, אין דיינער ליעבע, דיא שבתות צור רוהע, דיא נייטאָנדע צור פערזאָהנונג. אונד דיעווייל וויר געזינדיגעט פאָר דיר, וויר אונד אונזערע פאָטער, ווארד צערשטאָרעט אונזער שטאדט, ווארד פערוויסטעט אונזער הייליגער טעמפעל, גינג דיא ווירדע אונז פערלאָרען, אויך אללע וויהע אונד העררליכקייט פאָן דעם

לראש חדש

קדושה תמצא לעיל בתפלת שחרית

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתַתָּ זְמַן כַּפָּרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתָם • בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זִבְחֵי רָצוֹן וּשְׂעִירֵי חַטָּאת לְכַפֵּר בַּעֲדָם זִכָּרוֹן לְכֻלָּם הָיוּ וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד שׂוֹנֵא : מִזְבֵּחַ חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בְרָצוֹן וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ

לשבת ר"ח

יְקָרֵנוּ וְנֻטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ . וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ : וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ . תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם . וְאֶת מוּסְפֵי יוֹם

השבת

לשבת

קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. וְאֶת מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ :

ישמחו

פיר דיא ניימאָנדסטאגע אם שבת

דעם הויזע , דאראן וויר מיט דעם לעבען הינגען , אונד וויר קאָננען ניממער ערפיללען אונזערע פפליכט , אין דעם הויזע , דאס דוא איינסט ערוואָהלעט , אין דעם גראָססען אונד היילינגען טעמפעל , אויף דען דיין נאמע ווארד גענננאנט ; דיעוויל דעם פיינדעם האנד זיך האט פערגריפפען אן דיינעם היילינגטהומע .

מאָגע עס דיין וויללע זיין , גאָטט אונזער הערר , גאָטט אונזערער פאָטער , דאס דוא אונז פיהרעסט אין פריידיגקייט אין אונזער לאנד , אונז איינזעטצעסט אונד איינפפלאנצעסט אין אונזער אייגענטהימליכעם געביעט, דא וואָללען וויר דיר ברינגען דיא אָפפער אונזערער שולד , דיא טאָגליכען נאך איהרער אָרדנונג , דיא מוסף-אָפפער נאָך איהרער רעגעל . אונד דיא מוסף־אָפפער פיר דיעזען

שבת

פיר שבת

טאָגליכען אָפפער אין איהרער אָרדנונג אונד דיא מוסף־אָפפער נאָך איהרער פאָרשריפט ; אונד דאז מוסף-אָפפער פיר דען שבת־טאג , וואָללען וויר דיר ברינגען אונד בערייטען אין ליעבע אונד פריינדליכקייט נאך דיינעם געבאָטע אונד וויללען ; וויא דוא עס אונז פאָרגעשריעבען האסט אין דיינער תורה, דורך משה דיינען קנעכט , אונד ער עס פערנאָמ־מען האט אויס דיינעם מונדע :

„אם שבת ־ טאגע צוויא לאָממער , איינ־יאָהריגע אונד אָהנע פעהל ! צוויא צעהנ־טהיילע פיינעם מעהל , אלס מעהלאָפפער איינגעריהרעט מיט אָהל אונד איין טראנק־אָפפער , דאס איזט דאז שבת־אָפפער פיר דען שבת , נעבסט דעם טאָגליכען אָפפער אונד זיינעם טראנקאָפפער" .

מאָגען

לר"ח

וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ הַנִּשְׁמָעִים בְּעִירֶךָ . הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבְּחֶךָ . אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר . וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם וְאֶת מוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עוֹלָה לַיְיָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר . שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר . וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל . וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם :

לשבת

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (ובו) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת וְהַנְחִילֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וינוחו

לשבת ר״ח

הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:)

וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַייָ פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: ומנחתם

פֿיר שבת

מאָגען זיך פֿרייען דיינעס רייכֿעס, דיא דען שבת האלטען אונד איהן נענען איהרע לוסט; אויף דאס אללע, דיא דען שבת היילינגען, זיך זאַטטיגען אונד ערפֿרייען אן דען גאבען דיינער הולד; דאצו האסט דוא דען זיעבענטען טאג ערוואָהלעט, איהן בעגנאדיגעט, אונד איהן געהייליגעט; איין קליינאָד איהן גענאננט צום אנדענקען אן דאז ווערק דער שאַפּפֿונג.

אללמאַכֿטיגער גאָטט אונד הערר, גאָטט אונזערער פֿאַטער, זעגנע אונז דיא רוהע אין דיינער גנאָדע אונד פֿריינדליכֿקייט! הייליגע אונז אין דיינען געבאָטען, אונד גיב אונז אונזער פֿאַללעס טהייל אן דיינער גאָטטעסלעהרע, זאַטטיגע אונז אין דיינער גיטע אונד מילדע, אונד ערפֿרייע אונז מיט דיינעם היילע! לויטערע אונזער הערץ דאס וויר דיר דיענען אין וואַרהייט אונד אויפֿ-ריכֿטיגקייט, אונד לאס אונז טהיילהאַפֿטיג ווערדען, גאָטט אונזער הערר, אין דיינער ליעבע אונד פֿריינדליכֿקייט דער הייליגען שבת-רוהע

פֿיר דיא ניימאָנדסטאגע אם שבת

שבת אונד דיעזען ניימאָנדסטאג וואָללען וויר דיר בערייטען אונד דיר ברינגען אין ליעבע אונד אין פֿריינדליכֿקייט נאך דיינעם געבאָטע אונד וויללען, וויא דוא עס אונז האָסט פֿאָר-געשריעבען אין דיינער גאָטטעסלעהרע, דורך משה דיינען קנעכֿט, וויא עס געשפּראָכֿען ווארד אויס דעם מונדע דיינער הערליכֿקייט, אונד געשריעבען שטעהט;

„אם שבת-טאַגע צוויא לאָממער, איינייאָהריגע אונד אהנע פֿעהל; צוויא צעהנ-טהייל פֿיינעס מעהל, אלס מעהלגאַבע, איינגעריהרעט מיט אָהל, אונד איין טראַנק-אָפּפֿער; אלזאָ איזט דאז שבת-אָפּפֿער פֿיר דען שבת, נעבסט דעם טאַגליכֿען אָפּפֿער אונד זיינעם טראנקאָפּפֿער.

דאס איזט דאז אָפּפֿער פֿיר דען שבת! דאז אָפּפֿער פֿיר דען הייטיגען טאג איזט — וויא געשריבען שטעהט:

„אן אייערען ניימאָנדען זאָללט איהר ברינגען אלס אָפּפֿער דעם הערן, שטיערע, יונגערינדער, צוויא, איינען ווידדער; שאַפֿע, איניאָהריגע

לראש חדש

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. כִּי בְעַמְּךָ

לשבת ר"ח | לשבת

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת׃ רצה ומודים וכו׳

יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ (ובו) וְקִדַּשְׁתּוֹ חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית׃

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ וְחַדֵּשׁ עָלֵינוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ. וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׃ רצה ומודים וכו׳

קוח

פיר דיא ניימאָנדסטאגע אם שבת | פיר שבת

אייניאָהרינגע זיעבען, גאנץ אָהנע פעהל. דאצו דיא מעהלגאבע אונד דאז טראנקאָפפער נאך פאָרשריפט, דרייא צעהנטהיילע פיר דען שטיער, צווייא צעהנטהייל פיר דען ווידדער, איין צעהנטהייל פיר דאז שאף, אונד וויין צום טראנקאָפפער אונד איינען באָקק צור פערזאָהנונג, אונד דיא צוויא טאֶגליכען אָפפער נאך איהרער רעגעל.

שבת־רוהע; דאס ישראל אונד אללע, דיא דען שבת היילִיג האלטען אין איהם דיא רוהע פינדען. געלאָבט זייסט דוא גאָטט דער דען שבת האָט געהייליגעט.

מאָגען זיך פרייען דיינעס רייכעס, דיא דען שבת האלטען, אונד איהן נעננען איינע לוסט. מאָגע דיין פאָלק, מאָגען אללע, דיא דא היילִיגען דען זיעבענטען טאג, אן איהם זיך זאָטטיגען אונד זיך ערפרייען דיינער גיטע; דענן אם זיעבענטען טאגע האסט דוא, הערר, דיין געפאללען, איהן האסט דוא געהייליגעט, דאז קליינאָד אונטער דען לעבענסטאגען איהן גענאננט, צום אנגעדענקען אן דאז ווערק דער שאָפפונג.

אונזער גאָטט, גאָטט אונזערער פאָטער, האבע געפאללען אן אונזערער רוהע. ערנייע אונז אן דיעזעם שבת־טאגע דען נייען מאָנאט צום גליק אונד זעגען, צור פריידע אונד פראָהליכקייט, צום הייל אונד טראָסט, צור ערנאָהרונג אונד פערפלעגונג, צום לעבען אונד צור פריעדען; דאס יעדע זינדע אונז פערגעבען, יעדע שולד אונז פערלאססען; דענן דיא פאָרפאָהרען דיינעס פאָלקעס ישראל האסט דוא ערוואָהלעט אונטער אללען פאָרמאליגען פאָלקערן אונד נאציאָנען, אונד איהנען דיא ערקעננטניס דער היילִיגען שבת־רוהע געגעבען, אונד דיא זאטצונגען פיר דען נייטאָנד איהנען פעסטגעשטעללט. געלאָבט זייסט דוא, גאָטט, דער דא היילִיגעט דען שבת אונד ישראל אונד דיא נייטאָנדע.

קיינער

לראש חדש

יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ׃ בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים׃ רצה ומודים וכו׳

קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' :
אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו :
כי מי אלוה מבלעדי ה' ומי צור זולתי אלהינו :

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ . אֵין כַּאדוֹנֵינוּ . אֵין כְּמַלְכֵּנוּ . אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ : מִי כֵאלֹהֵינוּ . מִי כַאדוֹנֵינוּ . מִי כְמַלְכֵּנוּ . מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ : נוֹדֶה לֵאלֹהֵינוּ . נוֹדֶה לַאדוֹנֵינוּ . נוֹדֶה לְמַלְכֵּנוּ . נוֹדֶה לְמוֹשִׁיעֵנוּ : בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ . בָּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ . בָּרוּךְ מַלְכֵּנוּ . בָּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ . אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ . אַתָּה הוּא מַלְכֵּנוּ . אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים :

פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת הַצֳּרִי וְהַצִּפֹּרֶן הַחֶלְבְּנָה וְהַלְּבוֹנָה מִשְׁקַל שִׁבְעִים שִׁבְעִים מָנֶה . מוֹר וּקְצִיעָה שִׁבֹּלֶת נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם מִשְׁקַל שִׁשָּׁה עָשָׂר שִׁשָּׁה עָשָׂר מָנֶה . הַקֹּשְׁטְ שְׁנֵים עָשָׂר וְקִלּוּפָה שְׁלשָׁה וְקִנָּמוֹן תִּשְׁעָה בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה תִּשְׁעָה קַבִּין . יֵין קַפְרִיסִין סְאִין תְּלָתָא וְקַבִּין תְּלָתָא וְאִם אֵין לוֹ יֵין קַפְרִיסִין מֵבִיא חֲמַר חִוַּרְיָן עַתִּיק . מֶלַח סְדוֹמִית רוֹבַע (הַקַּב) מַעֲלֶה עָשָׁן כָּל שֶׁהוּא : רַבִּי נָתָן אוֹמֵר אַף כִּפַּת הַיַּרְדֵּן כָּל שֶׁהוּא וְאִם נָתַן בָּהּ דְּבַשׁ פְּסָלָהּ . וְאִם חִסַּר אַחַת מִכָּל סַמָּנֶיהָ חַיָּב מִיתָה : רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר הַצֳּרִי אֵינוֹ אֶלָּא שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף . בּוֹרִית כַּרְשִׁינָה שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא נָאָה . יֵין קַפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצִּפֹּרֶן כְּדֵי שֶׁתְּהֵא עַזָּה . וַהֲלֹא מֵי רַגְלַיִם יָפִין לָהּ . אֶלָּא שֶׁאֵין מַכְנִיסִין מֵי רַגְלַיִם בָּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכָּבוֹד :

הַשִּׁיר שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ : בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ : בַּשֵּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ : בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט : בָּרְבִיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ : בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט : בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת . מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים :

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות :

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא . תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ . וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ . אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ : שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל : יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ : לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ : לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ : יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם :

עלינו

מוסף-געבעט

קיינער איזט וויא אונזער גאָטט , קיינער איזט וויא אונזער הערר , קיינער איזט וויא אונזער קאָניג , קיינער איזט וויא אונזער ערלאָזער . — ווער איזט וויא אונזער גאָטט ? ווער איזט וויא אונזער הערר ? ווער איזט וויא אונזער קאָניג ? ווער איזט וויא אונזער ערלאָזער ? וויר דאנקען אונזערם גאָטט , וויר דאנקען אונזערם הערן , וויר דאנקען אונזערם קאָניג , וויר דאַנקען אונזערם ערלאָזער . געלאָבט זייא אונזער גאָטט ! געלאָבט זייא אונזער הערר ! געלאָבט זייא אונזער קאָניג ! געלאָבט זייא אונזער ערלאָזער , — דוא ביסט אונזער גאָטט ! דוא ביסט אונזער הערר ! דוא ביסט אונזער קאָניג ! דוא ביסט אונזער ערלאָזער ! דוא ביסט עס , דעם אונזערע פֿאָטער איינסט געאָפּפֿערט דען רייכסטען אָפּפֿערדופֿט אונד וויירהויך .

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּעוֹבְדֵי גִלּוּלִים וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם. וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ וְכִסֵּא כְבוֹדוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד (נ״א אחר). אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי לְךָ תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת עוֹל מַלְכוּתֶךָ וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ

יי

אונז ליעגט עס אָב, צו הולדיגען דעם העררן דעם וועלטאללס, דאס וויר דיא גראָססע אונד דיא עהרע געבען דעם, דער דיא וועלט געשאַפּפען אין איהרעם ערשטען ענטשטעהען, דאס ער אונז ניכט געמאכט וויא דיא היידען דער וועלט, אונז ניכט האט גלייך געשטעללט איהרען שטאָממען אונז ניכט דען גלייכען טהייל, אונז ניכט דאז גלייכע לאָאָז האט בעשיעדען, וויא זאָנסט דען היידען שאַארען. — וויר בייגען דאז קניע, וויר ביקקען אונז אונד בעקעננען אונזערן גלויבען פֿאַר דעם קאָניגע דער קאָניגע, דעם הייליגען — געלאָבט זייא ער — דער דיא היממעל האט אויסגעשפאַנט, אונד דיא ערדע האט געגרינדעט אויף איהרען גרונדפֿעסטען; זיינע העררליכקייט טהראָנעט אין דען היממעלן אָבען, אונד זיינע מאכט וואלטעט אין דען האָכסטען האָהען! ער איזט אונזער גאָטט, אונד קיינער זאָנסט; אין וואהרהאַפֿטיקייט — ער אונזער הערר אונד קאָניג, אונד קיינער אויסער איהם.

זאָ שטעהט עס געשריבען אין זיינער לעהרע; „ערקעננע עס הייטע, אונד נימם עס דיר צו הערצען, גאָטט איזט דער הערר אים היממעל אָבען, אויף דער ערדע אונטען, אונד קיינער זאָנסט!"

דאראום האָפֿפֿען וויר, גאָטט אונזער הערר, אויף דיך, דאס וויר דיך עהעסטענס שויען ווערדען אין דיינער גאַנצען מאַכט אונד העררליכקייט, וויא דוא באננעסט אללען גרייל, פֿאָן דער ערדע וועג, אונד אללער גאָטצענדיענסט איזט געטילגעט; וויא דוא פֿערפֿאָללקאָממענסט דיא וועלט, אונד זיא פֿערקלאָרעסט אים רייכע דער אללמאכט, דאס אללע, דיא לעבען אים פֿליישען דיך רופֿען בייא דיינעם נאמען, אללע זינדער אויף ערדען זיך צו דיר בעקעהרען, אללע וועלטענבעוואָהנער עס וויססען אונד ערקעננען, דאס פֿאַר דיר זיך בייגעט יעדעם קניע, צו דיר שוואָרעט יעדע צונגע.

פֿאַר דיר אונזערם גאָטט אונד הערן, בייגען זיא דאז קניע, אונד פֿאַללען זיא ניעדער; דיינעם נאמען געבען זיא דיא עהרע אונד דעם רוהם, אונד נעהמען איבער זיך איינשטיממיג אונד איינמיטהיג דאז געזעטץ אונד דיא העררשאַפֿט דיינעם רייכעס; דאנן רעגיערעסט דוא איבער זיא — עהעסטענס אונד פֿיר דיא עוויגקייט; דענן דיין איזט דאז רייך, אונד ביז עוויגקייט רעגיערעסט דוא אין עהרען, וויא געשריעבען שטעהט אין דיינער גאָטטעסלעהרע: „גאָטט רעגיערעט אין עוויגקייט! „אונד געשפראָכען ווארד פֿאָן איינען פּראָפֿהעטען: „גאָטט ווירד הערר זיין איבער דיא גאנצע ערדע; אן דעם

פאגע איזט גאָטט דער איינינע, אונד זיין נאמע — דער איינינע!"

שלוססגעזאַנג

איין פריינדליך ליעד וויל איך דעם הערר‎ן זינגען, מיט אללער קונסט געוואָבען; דענן נאָך דיר, גאָטט! שמאכטעט מיינע זעללע.

מיינע זעעלע פערלאַנגעט נאָך דיינעם שירם אונד שאַטטען אויף דאס איך ערגרינדע וואס זיך אין דיינעם געהיימניספאללען שאָטטען בירגט.

וויא איך רעדע פאָן דיר אונד דיינער הערר‎ליכקייט, פּאַכט מיר דאז הערץ אין ליעבעסגלוטה.

דאראום רעדע איך שטעטס פאָן דיר, אונד וויא איך דיך עהרען קאָננע, זינגע איין ליעבעסליעד צו דיינעם נאמענס עהרע.

איך וויים גאר פיעל פאָן דיר צו רעדען, וואָ איך דיך ניע געזעהען, אונד רעדע אין גלייכניססען אונד בילדערן, וואָ איך דיך ניכט ערקאננט.

אין דיינען פראָפּהעטען, אין דען באָטען דיינעם רייכעס האסט דוא דיך אָפפענבארעט, נאָך דיינער גאנצען פראכט אונד הערר־ליכקייט.

דיינע גראָססע, דיינע שטאַרקע האבען זיא בעצייכנעט נאָך דיינעם וואלטען, דיינעם ווירקען.

זיא האָבען אים בילד אונד ביישפיעל דיך בעגריפּפען, ניכט נאָך דיינעם זיין אונד וועזען; זיא האבען דיך פערגליכען: דיך — מיט דיינען ווערקען.

אין אללען ערשיינונגען אונד געשטאל־טונגען האבען זיא דיך געשויעט אונד אין אללען איהרען בילדערן ווארסט דוא דער איינע אונד דערזעלבע —

זיא האבען דיך גלייכזאם געשויעט באלד אים גרייזען אלטער, באלד אין דער יוגענד־קראפט, אונד אים פראָפעטישעם געזיכטע דאז האַאר אויף דיינעם הויפטע באלד גרויא, באלד אין דער יוגענדבליטהע.

יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

קדיש יתום

כל תארי ה' הבאים בשיר הכבוד הזה ונראים כמגשימים את ה' י"ת, המה רק הנמצאים בסה"ק אשר נאמרו מפי הנביאים ואנשי רוה"ק ע"ד משל ודמיון מחזיונות, כמ"ש וביד הנביאים אדמה. וכאשר כן הקדים פה המשורר בעצמו בטרם בא להזכיר התארים ואמר אדמך אכנך ולא ידעתיך. ביד נביאיך כו' דמית כו', דמו אותך ולא כפי ישך. המשילוך ברב חזיונות כו'. אף כי כבר בא בעקרי אמונתנו אין לו דמות הגוף ואינו גוף וכו'.

אַנְעִים זְמִירוֹת וְשִׁירִים אֶאֱרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי תַעֲרוֹג:
נַפְשִׁי חָמְדָה בְּצֵל יָדֶךָ. לָדַעַת כָּל רָז סוֹדֶךָ:
מִדֵּי דַבְּרִי בִּכְבוֹדֶךָ: הוֹמֶה לִבִּי אֶל דּוֹדֶיךָ:
עַל כֵּן אֲדַבֵּר בְּךָ נִכְבָּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת:
אֲסַפְּרָה כְבוֹדְךָ וְלֹא רְאִיתִיךָ. אֲדַמְּךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתִּיךָ:
בְּיַד נְבִיאֶיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דִּמִּיתָ הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ:
גְּדֻלָּתְךָ וּגְבוּרָתֶךָ. כִּנּוּ לְתוֹקֶף פְּעֻלָּתֶךָ:
דִּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא כְּפִי יֶשְׁךָ. וַיְשַׁוּוּךָ לְפִי מַעֲשֶׂיךָ:
הִמְשִׁילוּךָ בְּרוֹב חֶזְיוֹנוֹת. הִנְּךָ אֶחָד בְּכָל דִּמְיוֹנוֹת:
וַיֶּחֱזוּ בְךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וּשְׂעַר רֹאשְׁךָ בְּשֵׂיבָה וְשַׁחֲרוּת:
זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קְרָב. כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָדָיו לוֹ רָב:

חבש

גרויא אונד אלט אין טאג דעם ראטהעס אונד געריכטעס, אין פאָללער יוגענדקראַפט אם טאג דער שלאכט — וויא איין קריעגסמאנן מיט שטארקער האנד.

חָבַשׁ כּוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ .
הוֹשִׁיעָה לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ :
טַלְלֵי אוֹרוֹת רֹאשׁוֹ נִמְלָא .
קְוֻצּוֹתָיו רְסִיסֵי לָיְלָה :
יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חָפֵץ בִּי .
וְהוּא יִהְיֶה לִּי לַעֲטֶרֶת צְבִי :
כֶּתֶם טָהוֹר פָּז דְּמוּת רֹאשׁוֹ .
וְחַק עַל מֵצַח כְּבוֹד שֵׁם קָדְשׁוֹ :
לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה .
אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה :
מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת .
קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת :
נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ .
יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ :
סְגֻלָּתוֹ תְּהִי בְיָדוֹ עֲטֶרֶת .
וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת :
עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם .
מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם :
פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו :
וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו :
צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם .
פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם :
קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו .
תְּמוּנַת יְהוָֹה לְנֶגֶד עֵינָיו :
רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר .
יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר :
רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ .
דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ :

שית

דער שנאללט זיעג אונד הייל זיך אום דאז הויפט, אונד זיינע רעכטע האנד אונד זיין הייליגער ארם ערקאָמפפען איהם דען זיעג.

פאָם העללסטען טהויא גלאַנצט גלייכזאם זיין הויפט, אין זיינען לאָקקען ריעזעלן דיא שויער דער נאכט.

ער ריהמט זיך מיין, דיעוויל ער אן מיר האט זיינע לוסט, אונד איך האב אן איהם — מיינע קראָנע אונד מיינען שמוקק.

וויא דאז ריינע, פורע גאָלד גלאַנצט זיין הויפט, אונד אויף זיינער שטירנע פראנגט דער הייליגע נאמע גאָטטעס, אין זיינער העררליכקייט.

אין עהרפורכט אונד אין פריינדליכקייט וואָב איהם זיין פאָלק דיא קראָנע צום שמוקק אונד צום פערהעררליכונג.

וויא אין דער יוגענדבליטהע וואללט גלייכזאם דאז האאר פאָן זיינעם הויפטע, שווארץ געלאָקקט אונד גערינגעלט פליעסט עס העראב.

דער פאלאסט, דאראין איינסט זיין גאָטטליך רעכט געוואלטעט ערעבט זיך וויעדער אין זיינער פראכט אונד העררליכקייט, אונד קראָנעט זיינע פריידען:

דאנן זינד דיא פראָממען דער געזאממטען מענשהייט אין זיינער האנד דיא ציער זיין שמוקק אונד זיינע העררליכקייט.

דיא ער געטראגען, דיא ער געהאָבען, דיא שמיקקטע ער מיט דער קראָנע דעם געזעטצעס, דיעוויל זיא אכטבאר זינד פאָר איהם עהרט ער זיא.

זאָ טראגע איך זיין עהרענצייכען פיר שטעטס אן מיר, אונד דאז מיינע טראָגט ער שטעטס אן זיך, אונד איזט מיר נאה' וואָ איך צו איהם רופע,

גלאָנצענד ראָטה איזט זיין געוואנד, איינער מאָרגענראָטהע גלייך.

וויא ער דאז באנד דער ליעבע פעסטגעקניפפט, דאז צייגטע ער דעם דעמיטהיגען, דער דיא הייליגע ערשיינונג גאָטטעס שטעטס פאָר אויגען האטטע.

ער איבט דיא הולד אן זיינעם פאָלקע, אונד פערהעררליכט, דיא וועהמיטהיגען דעמיטהיגען הערצענס זינד ער, דען אללעס לאָב אומוואללעט, ער פערהעררליכט זיך דורך זיא.

דיין ערשטעס ווארט, דאס דוא פערקינדיגעט פאָם ערשטען אנפאנג אן איזט — וואהרהייט. דיא דיך זוכען, עס בערענקען, דיא זוכעסט אונד בעדענקעסט דוא צו יעדער צייט.

נימם מיינע ליעדער אין גנאדען אן, פערווירף ניכט מיינען לאָבגעזאנג.

מיין לאָב אונד פרייז זייא איינע קראָנע דיר אומ'ס הויפט, מיין ביטטען אונד מיין בעטען דיר אָפפערופט אונד וויהרויך.

מאָגע דעס ארמען דירפטיג ליעד דיר ווערטה אונד טהייער זיין, וויא איינסט דער פעסטגעזאנג ביים אָפפערמאהלע.

מאָגע מיין לאָב אונד זעגענשפרוך דיר, דעם זעגענשפענדער, שטעטס געפאללען, דער דא שאפפעט, דער דא צייגעט, דער זאָ מילד איזט אונד גערעכט איזט, וויא ער שטארק איזט אונד אללמאָכטיג.

צו מיינעם לאָב אונד זעגענשפרוך נייגע דוא פריינדליך דוא דאז הויפט, אונד נימם איהן אין גנאדען אן, אלס וואָר'ס דער הייליגסטע אָפפערדופט.

מיין וואָרט זייא דיר שטעטס אנגענעהם; דען נאך דיר געלוסטעט מיינע זעעלע.

דיין, גאָטט, איזט דיא גראָססע אונד דיא מאכט אונד דיא הערליכקייט, דער זיעג אונד דער רוהם; זאָ וויא אללעם אים הימעל אונד אויף ערדען. דיין איזט דאז רייך אונד דיא ערהאבענהייט, דוא פאָן יעגליכעם דאז הויפט!

שִׂית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ.
וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

תְּהִלָּתִי תְּהִי לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת.
וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:
תִּיקַר שִׁירַת רָשׁ בְּעֵינֶיךָ.
כַּשִּׁיר יוּשַׁר עַל קָרְבָּנֶיךָ:

בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר.
מְחוֹלֵל וּמוֹלִיד צַדִּיק כַּבִּיר:

וּבְבִרְכָתִי תְנַעֲנַע לִי רֹאשׁ.
וְאוֹתָהּ קַח לְךָ כִּבְשָׂמִים רֹאשׁ:
יֶעֱרַב נָא שִׂיחִי עָלֶיךָ.
כִּי נַפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיךָ:

לך ה׳ הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ: לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו:

ואומרים שיר של יום

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה :
אָ"מ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ :
אָ"מ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל עֲוֹנוֹתֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ :
אָ"מ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ :

לתענית צבור

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאֻלָּה וִישׁוּעָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה :

לעשי"ת לנעילה

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ :
אָ"מ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ :
אָ"מ נָא אַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ :
אָ"מ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ :
אָ"מ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל שֵׁם קָדְשֶׁךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל יִחוּדֶךָ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ :
אָ"מ נְקוֹם נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ :
אָ"מ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ :

לשני וחמישי ובשאר ימי החול מתחילין ויאמר דוד וכו

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי לא תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך תמיד יצרונו: הושיענו יי אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך: אם עונות תשמר יה אדני מי יעמד: כי עמך הסליחה למען תורא: לא כחטאינו תעשה לנו ולא כעונותינו תגמול עלינו: אם עונינו ענו בנו יי עשה למען שמך: זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: יעננו יי ביום צרה ישגבנו שם אלהי יעקב: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך: אדוננו אלהינו שמע קול תחנונינו וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו: אדני ככל צדקותיך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך: כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו: ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני:

הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי. כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: אבינו אב הרחמן הראנו אות לטובה וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ יכירו וידעו כל הגוים כי אתה יי אלהינו: ועתה יי אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו: הושיענו למען שמך צורנו מלכנו וגואלנו: חוסה יי על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים. למה יאמרו בעמים איה אלהיהם. ידענו כי חטאנו ואין מי יעמוד בעדנו שמך הגדול יעמד לנו בעת צרה: ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך: כרחם אב על בנים כן תרחם יי עלינו והושיענו למען שמך: חמול על עמך רחם על נחלתך חוסה נא כרוב רחמיך חננו ועננו כי לך יי הצדקה. עשה נפלאות בכל עת:

הבט נא רחם נא על עמך מהרה למען שמך. ברחמיך הרבים יי אלהינו חוס ורחם והושיעה צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך: רחם עלינו למען בריתך הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקדת יחיד למען ישראל: אבינו מלכנו חננו ועננו כי שמך הגדול נקרא עלינו. עשה נפלאות בכל עת עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הביטה ועננו בעת צרה כי לך יי הישועה: אבינו מלכנו מחסנו. אל תעש עמנו כרוע מעללנו. זכור רחמיך יי וחסדיך וכרוב טובך הושיענו וחמל נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מבלעדיך צורנו: אל תעזבנו יי אלהינו אל תרחק ממנו כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי ומדבר וממגפה ומכל צרה ויגון הצילנו כי לך קוינו ואל תכלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע קול תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה:

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך כי אין כמוך יי אלהינו אנא שא נא

פִּשְׁעֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ אֵל חַי וְקַיָּם הַחֲסִין בַּכֹּחַ. חָסִיד וָטוֹב עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ. כִּי אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: שְׁמַע מַלְכֵּנוּ תְּפִלָּתֵנוּ וּמִיַּד אוֹיְבֵינוּ הַצִּילֵנוּ. שְׁמַע מַלְכֵּנוּ תְּפִלָּתֵנוּ וּמִכָּל צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָתָּה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל תַּנִּיחֵנוּ אַל תַּעַזְבֵנוּ אָבִינוּ וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ בּוֹרְאֵנוּ וְאַל תִּשְׁכָּחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אֵין כָּמוֹךָ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵין כָּמוֹךָ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת הוֹשִׁיעֵנוּ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים מֵרַעַשׁ וּמֵרֹגֶז הַצִּילֵנוּ: זְכוֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. אַל תֵּפֶן אֶל קָשְׁיֵנוּ וְאֶל רִשְׁעֵנוּ וְאֶל חַטָּאתֵנוּ: שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ: וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אָתָּה כִּי כֵן דַּרְכְּךָ עוֹשֶׂה חֶסֶד חִנָּם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִזַּעְמֶךָ וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמַּגֵּפָה וּגְזֵרָה קָשָׁה כִּי אַתָּה שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים: מַה נִּתְאוֹנֵן מַה נֹּאמַר מַה נְּדַבֵּר וּמַה נִּצְטַדָּק: נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה אֵלֶיךָ כִּי יְמִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים: אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְיָ עֲנֵנוּ בְּיוֹם קָרְאֵנוּ: לְךָ יְיָ חִכִּינוּ לְךָ יְיָ קִוִּינוּ לְךָ יְיָ נְיַחֵל אַל תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ כִּי נָאֲמוּ גוֹיִם אָבְדָה תִקְוָתָם כָּל בֶּרֶךְ וְכָל קוֹמָה לְךָ לְבַד תִּשְׁתַּחֲוֶה:

הַפּוֹתֵחַ יָד בִּתְשׁוּבָה לְקַבֵּל פּוֹשְׁעִים וְחַטָּאִים נִבְהֲלָה נַפְשֵׁנוּ מֵרוֹב עִצְּבוֹנֵנוּ אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ נֶצַח קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי חָסִינוּ בָךְ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אִם אֵין בָּנוּ צְדָקָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים זְכָר לָנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְעֵדוּתֵינוּ בְּכָל יוֹם יְיָ אֶחָד. הַבִּיטָה בְעָנְיֵנוּ כִּי רַבּוּ מַכְאוֹבֵינוּ וְצָרוֹת לְבָבֵנוּ: חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּאֶרֶץ שִׁבְיֵנוּ וְאַל תִּשְׁפּוֹךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֵל הַבִּיטָה דַּל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם וְשִׁקְּצוּנוּ כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה. עַד מָתַי עֻזְּךָ בַּשְּׁבִי וְתִפְאַרְתְּךָ בְּיַד צָר. עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ וְקִנְאָתְךָ עַל אוֹיְבֶיךָ. הֵם יֵבוֹשׁוּ וְיֵחַתּוּ מִגְּבוּרָתָם. וְאַל יִמְעֲטוּ לְפָנֶיךָ תְּלָאוֹתֵינוּ. מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ. וְאִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ לְמַעַנְךָ פְעַל. וְאַל תַּשְׁחִית זֵכֶר שְׁאֵרִיתֵנוּ. חוֹן אוֹם הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם תָּמִיד בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל גָּד צַר לִי מְאֹד נִפְּלָה נָּא בְיַד יְיָ כִּי רַבִּים רַחֲמָיו וּבְיַד אָדָם אַל אֶפֹּלָה:

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאתִי לְפָנֶיךָ יְיָ מָלֵא רַחֲמִים רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תַּחֲנוּנָי: יְיָ אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: חָנֵּנִי יְיָ כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְיָ כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְיָ עַד מָתָי: שׁוּבָה יְיָ חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה לָּךְ: יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה: עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל צוֹרְרָי: סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי שָׁמַע יְיָ קוֹל בִּכְיִי: שָׁמַע יְיָ תְּחִנָּתִי יְיָ תְּפִלָּתִי יִקָּח: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע:

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה כִּי הָיִינוּ לַעַג וָקֶלֶס בַּגּוֹיִם נֶחְשַׁבְנוּ כַּצֹּאן לַטֶּבַח יוּבָל לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וּלְמַכָּה וּלְחֶרְפָּה: וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: יי

זָרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְוָה. חוֹן אוֹם לְשִׁמְךָ מְקַוָּה. טָהוֹר יְשׁוּעָתֵנוּ קָרְבָה. יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח לָנוּ. רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ:

אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי

חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ וְאַל תִּתְּנֵנוּ בִּידֵי אַכְזָרִים . לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם , לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד וְאַל תְּאַחַר :

אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ : יי

קוֹלֵנוּ תִשְׁמַע וְתָחוֹן . וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ בְּיַד אֹיְבֵינוּ לִמְחוֹת אֶת שְׁמֵנוּ . זְכוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם . וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה :

וּבְכָל זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ : יי

עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ :

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ :

בימים שא"א והוא רחום מתחילין כאן :

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל . שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל . וְאַל יֹאבַד יִשְׂרָאֵל . הָאֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל :

שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד . שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם אֶחָד . וְאַל יֹאבַד גּוֹי אֶחָד . הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד :

שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ . שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם קָדוֹשׁ . וְאַל יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ . הַמְשַׁלְּשִׁים בְּשָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת לְקָדוֹשׁ :

מִתְרַצֶּה בְּרַחֲמִים . וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים . הִתְרַצֶּה וְהִתְפַּיֵּס לְדוֹר עָנִי כִּי אֵין עוֹזֵר :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ :

יאמר ואנחנו לא נדע בישיבה . מה נעשה בעמידה :

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ : זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה : יְהִי חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ : אַל תִּזְכָּר לָנוּ עֲוֹנוֹת רִאשׁוֹנִים מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד : חָנֵּנוּ יְיָ חָנֵּנוּ כִּי רַב שָׂבַעְנוּ בוּז : בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר כִּי הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ : עָזְרֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ :

בשני ובחמישי

מנהג אשכנז	מנהג קצת קהלות
אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת . אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנוּ : חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ . וְהוֹשִׁיעֵנוּ מִכָּל רָע . חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן . סְלַח נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל :	אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת . אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ . חוּסָה יְיָ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ . וְהַצִּילֵנוּ מִכָּל רָע : חָטָאנוּ לְךָ אָדוֹן . סְלַח נָא כְּרוֹב רַחֲמֶיךָ אֵל :

בשעת הוצאת ספר תורה אומרים ויהי בנסוע תמצא לעיל בתפלת שחרית של שבת

בשני ובחמישי קודם אשרי יאמר הקהל זה :

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם . לְכוֹנֵן אֶת בֵּית חַיֵּינוּ וּלְהָשִׁיב אֶת שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְנֹאמַר אָמֵן :

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם . לְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל פְּלֵטָתֵנוּ וְלִמְנֹעַ מַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן :

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם לְקַיֶּם בָּנוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְתַלְמִידֵיהֶם וְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶם בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן :

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם . שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת . וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְנֹאמַר אָמֵן :

אַחֵינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הַנְּתוּנִים בַּצָּרָה וּבַשִּׁבְיָה. הָעוֹמְדִים בֵּין בַּיָּם וּבֵין בַּיַּבָּשָׁה. הַמָּקוֹם יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיוֹצִיאֵם מִצָּרָה לִרְוָחָה. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְנֹאמַר אָמֵן: יחזיר

אלו ימים שא"א בהם למנצח. ר"ח חנוכה ופורים ערב פסח ועי"כ ותשעה באב. וה"ה בשנה מעוברת ביום י"ד וט"ו באדר ראשון. גם אין אומרים אותו בבית האבל:

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: יַעַנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ: יִזְכֹּר כָּל מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה: יִתֶּן לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְיָ כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ: אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין. קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ. קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ. קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ. וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל. בָּרוּךְ כְּבוֹד יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וּשְׁמָעִית בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין. בְּרִיךְ יְקָרָא דַיְיָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד: יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ. שָׁמְרָה זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ. וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: כִּי אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב חֶסֶד לְכָל קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס לָנוּ. הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ. וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים. וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת. וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ. הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ. וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם. לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק. וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁנִּשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: בִּטְחוּ בַייָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים. וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ. כִּי לֹא עָזַבְתָּ דוֹרְשֶׁיךָ יְיָ: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יי אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי:

וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה :

חזן יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא :

חזן יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלַּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעשי"ת וּלְעֵלָּא) מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל קבל ברחמים וברצון את תפלתינו :

חזן תִּתְקַבַּל צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם :

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

קהל עזרי מעם יי עושה שמים וארץ :

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

קדיש דרבנן

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל מַן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְּכָל אֲתַר וַאֲתַר יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנָא רְוִיחָא וּפוּרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן :

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן : עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

ליום ראשון היום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש :

לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ : כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ : מִי יַעֲלֶה בְהַר יְיָ וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ : נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה : יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ : זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה : שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד : מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה : שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד : מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה :

ליום שני היום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש :

שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי קֹרַח : גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ הַר קָדְשׁוֹ : יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ הַר צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב : אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב : כִּי הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו : הֵמָּה רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ : רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל כַּיּוֹלֵדָה : בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ : כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר יְיָ צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים

יְכוֹנְנֶהָ עַד עוֹלָם סֶלָה: דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ: כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל קַצְוֵי אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ: יִשְׂמַח הַר צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ: שִׁיתוּ לִבְּכֶם לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן: כִּי זֶה אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל מוּת:

ליום שלישי היום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש

מִזְמוֹר לְאָסָף. אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: עַד מָתַי תִּשְׁפְּטוּ עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ סֶלָה: שִׁפְטוּ דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ: לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ: אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם: אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי אַתָּה תִנְחַל בְּכָל הַגּוֹיִם:

ליום רביעי היום רביעי בשבת. שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל גֵּאִים: עַד מָתַי רְשָׁעִים יְיָ עַד מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ: יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: עַמְּךָ יְיָ יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה יָּהּ וְלֹא יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת: יְיָ יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: כִּי לֹא יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: כִּי עַד צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב: מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן: לוּלֵי יְיָ עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי: אִם אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְיָ יִסְעָדֵנִי: בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי: הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי חֹק: יָגוֹדּוּ עַל נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ: וַיְהִי יְיָ לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי: וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אֶת אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

לכו נרננה לה׳ נריעה לצור ישענו: נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו: כי אל גדול ה׳ ומלך גדול על כל אלהים:

ליום חמישי היום חמישי בשבת. שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית לְאָסָף: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ. הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: שְׂאוּ זִמְרָה וּתְנוּ תֹף. כִּנּוֹר נָעִים עִם נָבֶל: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר. בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא. מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם. שְׂפַת לֹא יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ. כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם. אֶבְחָנְךָ עַל מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ. יִשְׂרָאֵל אִם תִּשְׁמַע לִי: לֹא יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר. וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: וְלֹא שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי. וְיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם. יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי. יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ: כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ. וְעַל צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְיָ יְכַחֲשׁוּ לוֹ. וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה. וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ:

ליום ששי היום ששי בשבת. שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ה׳ מלך גאות וכו׳ תמצא לעיל:

ליום השבת היום שבת קודש לה׳. שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

מזמור שיר ליום השבת וכו׳ תמצא לעיל

מן ר"ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבוקר ובערב אומרים זה:

לְדָוִד יְיָ אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְיָ מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכוֹל אֶת בְּשָׂרִי צָרַי וְאוֹיְבַי לִי הֵמָּה כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ: אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא יִירָא לִבִּי אִם תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ: אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֵת יְיָ אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית יְיָ כָּל יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יְיָ וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי: וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַייָ: שְׁמַע יְיָ קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת פָּנֶיךָ יְיָ אֲבַקֵּשׁ: אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַייָ יַאַסְפֵנִי: הוֹרֵנִי יְיָ דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי: אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יְיָ בְּאֶרֶץ חַיִּים: קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ:

שלשה עשרה עקרים

א אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא בּוֹרֵא וּמַנְהִיג לְכָל הַבְּרוּאִים וְהוּא לְבַדּוֹ עָשָׂה וְעוֹשֶׂה וְיַעֲשֶׂה לְכָל הַמַּעֲשִׂים:

ב אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא יָחִיד וְאֵין יְחִידוּת כָּמוֹהוּ בְּשׁוּם פָּנִים וְהוּא לְבַדּוֹ אֱלֹהֵינוּ הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה:

ג אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֵינוֹ גוּף. וְלֹא יַשִּׂיגוּהוּ מַשִּׂיגֵי הַגּוּף. וְאֵין לוֹ שׁוּם דִּמְיוֹן כְּלָל:

ד אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן:

ה אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לוֹ לְבַדּוֹ רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל וְאֵין רָאוּי לְהִתְפַּלֵּל לְזוּלָתוֹ:

ו אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל דִּבְרֵי נְבִיאִים אֱמֶת:

ז אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁנְּבוּאַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיְתָה אֲמִתִּית. וְשֶׁהוּא הָיָה אָב לַנְּבִיאִים לַקּוֹדְמִים לְפָנָיו וְלַבָּאִים אַחֲרָיו:

ח אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל הַתּוֹרָה הַמְּצוּיָה עַתָּה בְיָדֵינוּ הִיא הַנְּתוּנָה לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

ט אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁזֹּאת הַתּוֹרָה לֹא תְהֵא מֻחְלֶפֶת וְלֹא תְהֵא תוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

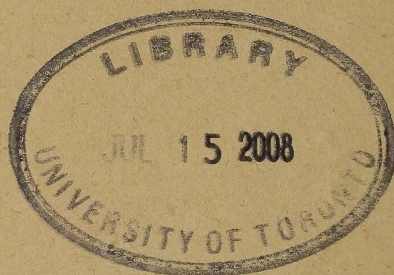
י אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יוֹדֵעַ כָּל מַעֲשֵׂה בְנֵי אָדָם וְכָל מַחְשְׁבוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר הַיּוֹצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם:

יא אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גּוֹמֵל טוֹב לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ לְעוֹבְרֵי מִצְוֹתָיו:

יב אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּתְמַהְמֵהַּ עִם כָּל זֶה אֲחַכֶּה לוֹ בְּכָל יוֹם שֶׁיָּבֹא:

יג אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁתִּהְיֶה תְּחִיַּת הַמֵּתִים בְּעֵת שֶׁתַּעֲלֶה רָצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה זִכְרוֹ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים:

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ. קִוִּיתִי יְיָ לִישׁוּעָתְךָ. יְיָ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי:

LIBRARY
JUL 15 2008
UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 07015434 9